

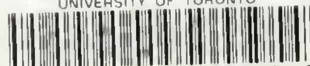

UNIVERSITY OF
TORONTO.
KING
ALFRED
LIBRARY
OF
HISTORY
FOUNDED BY
GOLDWIN SMITH
AND
HARRIET SMITH
1901

CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS TRIGESIMUS SECUNDUS

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01479765 8

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES

ECCLESIASTICI

DENUO ET ACCURATE EXCUSI

TOMUS TRIGESIMUS SECUNDUS

1527-1541

BARRI-DUCIS

EX TYPIS CŒLESTINORUM — BERTRAND

36, VIA DICTA BANQUE, 36

PARISIIS

APUD BLOUD ET BARRAL, BIBLIOPOLAS

30, VIA DICTA CASSETTE, 30

M DCCC LXXVIII

SUMMARIUM

TOMI XXXII

MDXXVII. 1, 2. A pluribus prædicta Urbis direptio. 3-7. Pollicitationibus Cæsaris allectus Clemens adire reges statuit ad urgendam concordiam, sed a proposito Pontificem deterrent Galli. 8-10. Proregis Neapolitani consilia nefaria. 11, 12. Induciæ sancitæ, et quibus conditionibus. 13, 14. Germanicus exercitus Flaminiam invadit. 15-22. Romæ excidium et Pontificis captivitas. 23-27. Inter principes agitur de liberando Pontifice. 28-31. Differt Carolus dimittere Pontificem. 32. In Oriente rem Christianam restaurandi spes affulget. 33, 34. Lautrechius nimias nectit moras, quarum impatiens Pontifex acerbioribus legibus se subdit, nec tamen in libertatem mittitur. 35-42. Caroli V litteræ quibus se immunem profitetur tot et tantorum facinorum. 43. Toletano archiepiscopo exponit Clemens calamitatem suam. 44, 45. Divina vindicta in sacrilegos reliquiarum raptores. 46, 47. Pontifex ignobili cultu ex servitute evadit, et Lautrechium certiorem efficit de libertate recuperata. 48-51. Pontificis ad principes congratulatoriæ litteræ. 52, 53. Ditionis Ecclesiasticæ infelix status. 54-58. Lutherus et Sacramentarii inter se pugnant. 59-61. Erasmus in Lutherum scribit. 62-64. Furiis conscientiæ torquetur Lutherus. 65, 66. Corrupta a Luthero sacra Scriptura. 67. Pseudoevangelii pessimi fructus. 68-75. Anabaptistica pestis sævit præsertim in Moravia. 76-80. Anabaptistarum mores, fraudes et flagitia. 81-84. Livonia contaminata hæresi. 85. Abbas Farnensis ob hæresim exustus in Scotia : Gostavus Sueciæ rex subornatus a Lutheranis. 86. In Belgio fideles ab hæresi miraculo deterriti. 87-104. Senonensis synodus adversus Lutheranos. 105. Beatus Hyacinthus miraculis claret. 106. Tartarorum in Lithuaniam irruptio. 107. Hungaria civilibus bellis laniata. 108-119. Propagata apud Mexicanos religio.

MDXXVIII. 1. Pactiones concordiæ initæ, sed de modo illas exsequendi lis orta. 2, 3. Pontificis et Pontificiarum rerum miser status. 4, 5. Germani Roma divulsi ob Neapolim a Gallis obsessam. 6-8. Tardius obstant Galli submissis e Germania copiis. 9. Detrectat Clemens se implicare bello. 10. Lautrechius epidemico morbo extinguitur ; eversæ Gallorum res. 11. De concordia agit Clemens apud Carolum V. 12, 13. Veneti et Florentini gravissime animum Pontificis offendunt, et ruunt in pejus. 14, 15. Ad meliorem frugem adducitur Cæsar, et ipsius rogatu Romam redit Clemens. 16. Cæsareum nomen tuendi specie Columnenses plura perpetrant scelera. 17. Ad pacem inclinat rex Gallus. 18-23. Bernenses conventus se arbitros dogmatum fidei constituunt. 24-29. Zuinglius cum Luthero, et Anabaptistæ cum utroque pugnant. 30. An tolerandæ sint sectæ contrariæ certant novatores. 31-39. Balthasar hæresiarcha captus, confutatus et Viennæ flammis exustus. 40. Populus ignorans quid sit credendum in atheismum prolabitur. 41-43. Monitus a Pontifice Ferdinandus ut non sinat Ecclesiam opprimi a Lutheranis. 44. Pulsus ab Hungaria Joannes in Turcarum clientelam se confert. 45, 46. Indictæ a Clemente solemnes supplicationes. 47-52. Lutheranæ sectæ reformatio. 53-78. Joannes Faber Lutheri variationes facete enumerat. 79. Prussi denegant episcopis decumas. 80, 81. In Galliam irrepit hæresis. 82-102. Parisiis celeberrima synodus contra hæreticos celebrata. 103-106. Trajectensis principatus jura ab episcopo in Carolum V, assentiente Pontifice, translata. 107. Brixiam inficit hæresis. 108, 109. Jacta hoc anno schismatis Anglicani semina. 110. Lusitanorum quorumdam insignis apud Indos fidei confessio.

MDXXIX. 1-3. In sacris violandis Lutherani Turcis pejores. 4. Hæretici Helvetii Catholicos opprimere nituntur. 5-10. Multoties, sed præsertim in conventu Smalcaldiensi, Landgravius Hassiæ Lutheranos et Sacramentarios conciliare tentat. 11, 12. Joannes Agricola Antinomorum sectam

condit. 13. Morbus epidemicus, cui nomen *Sudor Anglicus*, totam Germaniam vastat. 14. Apud Batavos moniali cuidam datur cœleste visum de Lutheranorum damnatione : Bruxellis mulier divinitus sanatur orans ante Eucharistiam : Carolus V veniam dat lapsis, non relapsis. 15-25. Cœtus Spirenses, contra quorum decreta protestantur aliqui Germaniæ principes, unde prima origo nominis Protestantium. 26, 27. Caroli V litteræ adversus Anabaptistas, quorum præcipua dogmata hic exponuntur. 28-31. Contradictiones Lutheri volentis simul et vetantis arma sumi contra Turcas. 32-39. Imminente Turca et Lutheranis frementibus, Ferdinandus Hungariæ rex poscit auxilium a Pontifice et flebilibus litteris universos fideles ad arma concitat. 40-43. Hungari inter se divisi viam patefaciunt Turcis, qui Viennam Austriæ obsidione premunt. 44. Anxiæ Pontificis curæ, qui Cæsarem necnon Angliæ et Galliæ reges ad subveniendum Germaniæ periclitanti provocat. 45. Amissa recuperandæ Rhodi occasio. 46-49. Removet castra a Vienna Solymannus, non sine magna suorum strage. 50, 51. Liberati cardinales obsides, et Clementis ad eos consolatoriæ litteræ. 52-55. Perusinorum defectio et reductio. 56-59. Pontifex et Cæsar de consilio se mutuo invisendi cogitant : colloquia inter reges. 60-66. Fœdus init Clemens cum Carolo V, unde patet via ad publicam pacem. 67-69. Concordiæ inter regem Gallum et Carolum V Cameraci pactæ præcipui interpretes Margareta Austriaca, et Mercurinus Gattinaria. 70. Carolus V in Italiam appellit. 71-74. Turbatæ res Italicæ, imprimis in republica Florentina, propter Mediceorum odium. 75-77. Bononiam profectus Clemens futuris providet sapientissime. 78-85. Pontificis et Cæsaris ingressus in civitatem Bononiensem. 86-89. Quibus legibus et ritibus promulgata sit pax inter Cæsarem et quosdam principes Italos. 90-93. Henricus Angliæ rex, cupidine incensus, in Pontificem exasperatur. 94. Orchadenses insulæ D. Magni clientelæ commendatæ. 95-97. Propagata inter Mexicanos religio.

MDXXX. 1-3. Promulgata pax inter Cæsarem et principes Italos, exclusis Florentinis. 4. Ravennates venia donati : Venetorum oratores a Pontifice et Cæsare excepti. 5-15. Bononiæ Carolus V corona ferrea a Pontifice redimitus. 16-45. Biduo elapso Cæsar corona aurea ornatur. 46, 47. Pontificis litteræ de collatis Carolo imperialibus insignibus. 48, 49. De Concilio celebrando inter Pontificem et Cæsarem habita colloquia. 50-52. Edicto severo providet Clemens ne Itali peste Lutherana inficiantur. 53. Creati novi cardinales. 54-56. Carolus V in Germaniam proficiscitur, Mutinam in fidem suam recipit et Atestino adjudicat. 57-59. Campegio cardinali legato datur potestas absolvendi Christiernum Daniæ regem duplici crimine hæreseos et cædis sacrilegæ. 60-64. Conventus Augustani indicti. 65-73. Causæ hujus conventus expositæ ab imperatore. 74. Internuntius Pontificius de iis abolendis hæresibus agit : responsum a cardinale Moguntino datum. 75. Vetiti Lutherani habere conciones Augustæ. 76-78. Lutherani subdole petunt Concilium. 79-84. Melanctonis insignis improbitas in exponendis suorum assectarum doctrinis. 85-89. In confutationibus et colloquiis inanibus consumptum tempus. 90-94. Joachimus elector Brandeburgensis Catholicam fidem tutatur. 95-98. Ex utraque litigantium parte pauciores deliguntur ut ad concordiam propius accedant. 99-103. Mollius agit Cæsar cum hæreticis. 104-106. Statuuntur leges usque ad Concilium duraturæ. 107-111. Cæsaris mandata parvipendere gloriatur Lutherus. 112-114. Per Joachimum Brandeburgensem defensa Christi causa adversus latrones. 115, 116. Joannes Faber demonstrat Lutherum sibi non esse consentaneum. 117-120. Zuingliani et Lutherani sibi invicem adversantur. 121-123. Minis et molitionibus hæreticorum cogitur Cæsar providere rei Christianæ. 124-168. Imperatoris et principum declarationes et decreta pro defendenda religione ab erroribus hæreticorum et incursionibus Turcarum. 169, 170. Egregium exhibent pietatis specimen erga fidem orthodoxam Joachimus dux Brandeburgensis, Georgius Saxonius, et Ferdinandus Bohemiæ rex. 171-177. De celebrando Concilio actum et quibus conditionibus : cur non fuerit indictum. 178. Hortatur Clemens principes ut in Turcas arma jungant. 179, 180. Restituti Francisco I liberi. 181-183. Pro juvando Ferdinando Pontificis studia. 184-186. Strigonium receptum, sed Buda frustra obsessa a Christianis, qui misere trucidantur. 187-190. Florentinæ reipublicæ mutatur forma. 191-202. Henricus VIII, impuris implicatus amoribus, enixe et cum minis postulat suum dissolvi matrimonium, sed secundas nuptias inire prohibetur. 203. Gebenna obsessa a Sabaudo. 204. Adeni rex fit Lusitanorum vectigalis.

MDXXXI. 1, 2. Ferdinandus, Caroli V frater, Romanorum rex electus, a Clemente confirmatur. 3, 4. Gallus et Anglus patrocinantur Lutheranis. 5-8. Conciliabulum poscunt hæretici, Concilium autem verum optant Pontifex et imperator. 9-15. In decretum Augustanense insurgit Lutherus. 16-20. Thomas de Vio scribit contra Lutheranos. 21. Dux Sabaudiæ pro fide pugnat adversus Gebennenses. 22-24. Ad subveniendum duci Sabaudiæ a Zuinglianis oppresso incitantur a Pontifice principes Catholici. 25-30. Zuingliani a Catholicis cæsi, et Zuinglius ipse inter alios trucidatus. 31-36. Vires ampliores comparant hæretici qui pluribus subsequentibus præliis funduntur. 37, 38. Dolet Pontifex quod principes amittant exscindendæ hæreseos occasionem. 39, 40. Carlostadius misere perit : Bullingerus inter Tigurinos instaurat hæresim. 41-45. Lutherus insectatur Sacramentarios et Anabaptistas, irretitus et ipse iisdem erroribus. 46-56. Wicelius, ex lectione Patrum ab hæresi conversus, fortiter et acute Lutheranismum

redarguit. 57-59. Albertus Brandeburgensis apostata et perduellis. 60-64. Hæreticorum sævitiæ et sacrilegia inter Torpatenses. 65, 66. Colonienses in fide Catholica constantes. 67-69. Anceps rei Christianæ status, ob ingentes Turcarum apparatus. 70. Classem in Mare Rubrum adversus Lusitanos transfert Turca. 71-73. Conversa in Pannoniam Turcarum arma. 74-76. Moldavi et Walachi in Poloniam irrumpunt, sed ingenti clade delentur. 77. Maronitæ a Pontifice moniti ut pro Christo adversa ferant. 78-91. Angliæ rex Henricus, reluctante licet Pontifice, divortium anhelat, ad exitium raptus libidine et assentatorum obsequiis. 92-94. Auctum cardinalium collegium, et imposita cuique novo cardinali formula sacramenti. 95, 96. Queritur Clemens de regiis administris qui in Hispania Pontificiam auctoritatem labefactare tentant. 97-99. Mutata reipublicæ Florentinæ forma. 100. Mantua et Monsferratus conjuncti. 101. Reliquiæ ex Urbe avectæ concessæ archiepiscopo Calaritano. 102-105. Ecclesia in Europa oppugnata apud novos populos Americæ amplificatur.

MDXXXII. 1-5. Solymanno Occidentale imperium affectante, Pontifex principibus Christianis periculum imminens denuntiat. 6, 7. Veneti et Polonus initas cum Turca inducias abrumpere recusant : Gallus et Anglus conspirant in imperatorem ; solus Scotus paratum se præbet. 8-12. Pontifex detegit dolos Solymanni pacem postulantis ut imparatos opprimat. 13-15. Ratisponæ conventus ordinum Germaniæ indicti, et sopita discordia inter Frisingensem episcopum et Bavariæ ducem. 16-20. Nimis indulget Carolus V politicorum consiliis. 21-24. Cardinalis Medicæi in Germaniam legatio et profectio. 25-27. Permissa et promissa Lutheranis a Carolo V, unde latius grassatur hæresis. 28. Damnati blasphemi in B. Virginem. 29. Impedimenta et pericula in cogendo Concilio. 30, 31. Solymanni irruptio in Germaniam. 32-34. Ad Guntium oppidulum retardati Turcæ ope S. Martini. 35-39. Hæc mora Christiano exercitui facultatem dat sese comparandi, unde hostis profligatur. 40-43. Multiplices causæ ob quas non potuerit Carolus insequi Turcas. 44, 45. Galliæ et Angliæ regum prava consilia in Carolum et Pontificem. 46-51. Venetorum expeditio in Græciam. 52, 53. Italorum seditio adversus Cæsarem. 54-61. Cæsaris cum Pontifice colloquium Bononiæ habitum, et consilia in eo agitata. 62-66. Pontificis responsa ad Angli regis querelas, qui in schisma incidit, et secum totum regnum in perniciem trahit. 67-72. Studet Pontifex Italiæ paci et fidei præservationi. 73-75. Thomas de Vio cardinalis egregie confutat fallacias hæreticorum de justificatione. 76-78. Wicelius Lutheranorum fidem arguit, ut novam et impiam. 79-81. Michael Servetus et Joannes Campanus Trinitatis hostes. 82, 83. A multis accusatur Erasmus ut Arianismi instaurator. 84. Joannes Bugenhagius Lutheranismi propagator. 85, 86. Joannis ducis Saxoniæ obitus infelix. 87, 88. Dania et Suecia hæreseos præda. 89, 90. Melchior Hoffmannus Anabaptista seductus a dæmone prophetam agit. 91-93. Ritus Catholici aboliti in Westphalia. 94-97. Minoritarum magistri litteræ de præconibus Evangelicis. 98. Congregatio nova, Strictioris Observantiæ dicta, instituitur.

MDXXXIII. 1-8. Pontificis ad principes litteræ de futuri Concilii commodis et conditionibus. 9-18. Lutherani principes eludere Concilium satagunt, sed eorum argutias confutat Cocleus. 19. Catholici ipsi non consentiunt inter se de congregando Concilio. 20-30. Æthiopum imperatoris legatio. 31. Ferdinandus rex Romanorum postulat auxilia contra Turcas. 32. Decumæ clero Lusitano imperatæ. 33, 34. Diversa fœdera quibus pacatur Italia. 35. Discessus Caroli in Hispaniam : Spina coronæ Dominicæ concessa imperatrici. 36. Barnabitarum Ordo incipit. 37-41. Domus Lauretanæ origo certior effecta, necnon recentibus miraculis confirmata. 42. Apud Batavos imagines Deiparæ in mediis flammis illæsæ. 43-56. Lutherus promulgat suam cum dæmone disputationem. 57. Georgius Stifelius delusus a dæmone. 58, 59. Lutheranorum mores depravati ex depravatis principiis recte deducti. 60. Joannis Matthiæ, Harlemensis pistoris, fraudes et errores. 61. In Helvetia Zuinglianorum insidiæ deteguntur et ad nihilum rediguntur. 62. Camberiaci sacra sindon in mediis ignibus servata. 63. Bernardi Rotmanni et Sebastiani Franci dogmata insana et impia. 64. Prohibita versio vulgaris Scripturæ. 65-75. Henrici cum Anna Bolena incestuosæ et infandæ nuptiæ. 76. Jacobus Scotiæ rex constituit communi ordinum consensu fidem veterem retinendam esse. 77-89. Clementis cum Francisco rege colloquium Massiliæ habitum, propemodum in verbis et in exterioribus amicitiæ signis consumptum. 90-95. Pax turpis cum Turcis conficitur. 96. Consentanea Indorum traditio cum Ecclesia Romana de S. Thoma apostolo.

MDXXXIV. 1, 2. Argumenta Henrici VIII ex Scriptura sacra petita pro rescindendo conjugio a J. Cocleo confutantur. 3-11. Delixus anathemate rex Anglus se caput Ecclesiæ Anglicanæ profitetur, et in Catholicos sævit. 12-14. Ingentia mala oborta ex disturbato Concilio. 15-18. Franciscus Gallus, Austriacæ familiæ infensus, hæreticis favet. 19-35. Anabaptistæ Monasterium infestant. 36-38. Dæmonis cum Lutherano ministro colloquium. 39-43. Lutheranus se ad Zuinglianos defecisse negat : Calvinismi principia. 44-46. Societatis Jesu incunabula. 47. Wittembergæ hæresis cum litteris instillata. 48-50. Melanctonis errores circa Baptisma. 51-53. Wicelius propugnat jejunia, orationes et eleemosynarum largitiones. 54-58. Grittus et Lascus rei Christianæ proditores justas dant pœnas. 59. Corone Turcis dedita. 60, 61. Barbarossæ ex-

cursiones in Italica littora : Ragusæorum privilegia confirmata. 62-65. Fides propagata in Mauriciis insulis. 66. Neophyti Judæi venia donati a Clemente. 67-69. Clementis morbus, obitus et sepultura.

III. INCIPIT ANNALIUM TOMUS XXI EDITIONIS ROMANÆ CUM RAYNALDI CONTINUATIONE.

1-3. Cardinalis Farnesius electus Pontifex sub Pauli III nomine statim de indicendo Concilio cogitat. 4-7. Hungaricas dissensiones extinguere satagit Paulus. 8-10. Gratulatoriæ litteræ principum ad Pontificem et Pontificis ad principes. 11, 12. Lutherus contra Ecclesiasticos ritus et papam declamat. 13. In India episcopi constituuntur. 14, 15. Sacramenti formula a novis cardinalibus recitanda.

MDXXXV. 1, 2. Henricus VIII se caput Ecclesiæ Anglicanæ declarat. 3-6. Reginaldus hunc primatum adulterinum confutat et regis sævitiam in Catholicos denuntiat. 7-9. Roffensis cardinalis in morte sustinenda fortitudo et aliæ præclaræ virtutes. 10-14. Pontifex, ob persecutionem Anglicanam mœrore confectus, ad deturbandum regno tyrannum alios principes concitat. 15-17. Thomæ Mori constantia in fide, et gloriosa mors. 18. Pauli III sententia in Henricum regem Angliæ. 19. Lutherus scriptis commovet populum contra archiepiscopum Moguntinum. 20-24. Calvini natales, mores, scripta et errores. 25. Geneva, pulsis episcopo et clero, a fide deficit. 26, 27. Dux Sabaudus et Helvetii Catholici ab hæreticis profligati. 28. Tuendæ fidei Catholicæ tum in Italia, tum in Polonia Paulus invigilat. 29, 30. De Concilio mox congregando agit per litteras cum imperatore Pontifex. 31-36. Vergerius in Germaniam nuntius mittitur ad præparandam viam Concilio : Protestantium insolens responsum. 37. Disciplinam Ecclesiasticam pristino splendori restituere statuit Paulus. 38-42. Monasterium sedes regni Anabaptistarum, quorum deliramenta, fraudes et turpia opera deteguntur. 43-47. Solymanni in Perside et Armenia clades. 48-54. Fausta Caroli V expeditio in Tunetum. 55, 56. Persarum contra Solymannum florentissima victoria. 57, 58. Sedandis discordiis undequaque ortis Pontifex incumbit. 59. In Congi regno et in America religio amplificata.

MDXXXVI. 1. Romæ triumphali pompa excipitur a Pontifice Carolus V. 2, 3. Coram Pontifice agitur de pace inter Cæsarem et Gallum regem necnon de causis paci obstantibus. 4, 5. Non minus a Pontifice quam a Cæsare desideratur Concilium. 6-10. Apologia Cæsaris et responsio Pontificis circa moram quæ intervenit. 11. Roma profectus imperator Florentiam petit : Franciscus ducatum Sabaudiæ invadit. 12, 13. Objecta sibi a Cæsare rex Galliæ diluit, litteris ad Pontificem missis. 14-16. Per legatos Pontifex pacem inter Cæsarem et Franciscum regem conciliare tentat. 17-20. Cæsar in Galliam irrumpit, et quidem infeliciter, nec tamen pax redintegratur. 21-23. Dum rex Gallus fœdus impium cum Turcis init, Pontifex Turcicas incursiones reprimit, et pios stimulos addit regi Poloniæ. 24, 25. Moritur regina Catharina non sine veneni suspicione. 26. Anna Bolena ob adulterium et incestum pœna capitis plectitur. 27-29. Henricus rex de nova condenda religione cogitat, monasteria evertit et spoliat. 30-32. Monentur a Pontifice Galliæ et Scotiæ reges ne auxilia subministrent regi Anglo contra populum suum. 33-35. Paulus III Concilium Œcumenicum indicit. 36-38. Joannis Fabri libellus de his quæ tractanda sint in futuro Concilio, et Pauli animadversiones. 39. Ejusdem Fabri Epistola ad nuntium Apostolicum in Germania de necessitate Concilii. 40. Paulus ad Urbem vocat episcopos magni nominis. 41, 42. Moniti Poloniæ, Daniæ et Sueciæ reges de mox celebrando Concilio. 43, 44. Timent, temnunt et calumniantur futurum Concilium Lutherani. 45. Italia pacificata ; Capuccinorum familia confirmata ; impuræ sectæ in Mediolanensi agro repressæ. 46. Zuingliani et Lutherani frustra tentant inter se concordiam inire. 47. Erasmus Roterodamus moritur Catholicus. 48. Fides propagatur in Indiis Orientalibus et Occidentalibus. 49. Cardinalium creatio.

MDXXXVII. 1, 2. Monet Paulus Cæsarem et Gallum regem Concilium discussum iri, ni pacem inter se ineant. 3, 4. Eligitur Mantua ut sedes Concilii, et duci Mantuano, aurea rosa donato, præscribitur ut quod opus sit præparet. 5. Lutherani Concilium calumniis insequuntur. 6-11. Nuntii missi ad principes ; instructio Morono legato data. 12-19. Episcopus Aquensis, Pontificius nuntius ad Germaniam inferiorem, principes Lutheranos invenit paratiores ad certandum quam ad obediendum. 20. Mantuam adire ad Concilium statuit Pontifex. 21-23. Dux Mantuæ petens militare præsidium Concilio impedimenta ponit. 24-32. Prorogatur Concilium. 33, 34. Veneti pro congregando Concilio Vicentiam concedunt. 35. Cardinalis Salisburgensis ob imprudentiam reprehensus a Pontifice. 36. Faber pro conciliandis hæreticis Bohemis laborat. 37. Contra Cæsarem odio conjuncti Lutherani, licet secum ipsi discordes. 38-42. Missus in Angliam cardinalis Polus, studiis Catholicorum suffultus. 43, 44. Pia Pontificis consilia evanescunt et Romam revocatur Polus. 45. In Polonia hæretici ab episcopis reprimuntur. 46, 47. Ad Clissiam clades insignis Christianorum. 48-50. Paulus laborat ut pacem inter imperatorem et regem Galliæ conciliet. 51-53. Solymannus contra Venetos arma movet et rejici-

tur. 54-56. Rursus Concilium indicitur, et ad illud principes invitantur. 57-59. Pro pace legatos mittit Paulus. 60-64. Solymannus sævo bello Venetos et Hungaros vexat. 65. Christiernus rex Daniæ hæresim Lutheranam diffundit. 66. Alexandri Medicei funestissima cædes. 67. Hieronymi Æmiliani felicissimus obitus.

MDXXXVIII. 1. Plures Synodi in Germania contra hæreticos collectæ. 2. Calvini audacia et pertinacia in in abolendis Genevensis Ecclesiæ ritibus. 3-7. Fœdus initum contra Turcas a principibus Christianis, et apparatus ad bellum. 8-10. Niciam, permittente Sabaudo duce, appellit Pontifex, Cæsarem et Gallorum regem invisurus, et ad mutuam pacem adducturus. 11-19. Decennales tantum induciæ inter utrumque principem statutæ. 20, 21. Composita inter Ferdinandum Bohemiæ Joannemque Hungariæ reges vetera dissidia. 22, 23. Conjunctæ classes Pontificis, Cæsaris et Venetorum ; Barbarossa ex Creta repellitur. 24, 25. Paulus Cæsarem hortatur ut Constantinopolim invadat ; decimas Hispano clero imponit. 26, 27. Auriæ ducis inertia ; pars classis Barbarossæ naufragio perit. 28. Ex Moldavia Turcarum exercitus recedit. 29. Solymannus cogitat pellere ex India Lusitanos, sed ipse profligatur. 30. Guidobaldus de Ruvere ad officium redactus. 31-36. Rogantibus principibus, Concilium tertio prorogatur ad tempus. 37. Cochleus deridet et confutat articulos quos Lutherus volebat a suis Concilio proponi. 38-40. Agitur de concordia cum Lutheranis. 41. Dissident inter se Lutherani. 42. Calvinus nec cum Luthero nec cum Zuinglio convenit in dogmate sacratissimæ Eucharistiæ. 43. Augustinus Tarvisinus suas propositiones purgat ab hæretica suspicione. 44-46. Triginta sex Franciscani ab Henrico VIII neci traduntur ; divus Thomas Cantuariensis in jus vocatur ; thesauri Ecclesiæ expilantur. 47. Trina cardinalium creatio. 48. Octavius Farnesius Urbis præfectus creatur. 49. Quantum sit periculum in nimia librorum Gentilium lectione.

MDXXXIX. 1-9. Timori cedentes principes Catholici legatos Francofordiam mittunt, qui cum Protestantibus ineunt concordiam rei Catholicæ perniciosissimam. 10-14. Lundensis archiepiscopi perfidiam Pontifex Cæsari detegit, consulit ordinum imperii convocationem, et de Maria regina queritur quod hæresi faveat. 15-17. Licet monita Pontificis magni pendat, Cæsar novum colloquium in Germania proponit. 18, 19. Georgius dux Saxoniæ una cum filio veneno extinguitur, et Henricus frater recipit Ducatum quem Lutherana hæresi inficit. 20, 21. Poloniæ rex monetur ut a finitimis hæreticis se contaminari non sinat. 22. In pium consilium mores reformandi insurgunt Lutherus et Sturmius. 23, 24. Alexander cardinalis Franciscus, mandatis amplissimis instructus ad imperatorem legatur. 25, 26. Exponuntur principibus causæ propter quas prorogandum sit Concilium. 27-30. In retundendis Turcis imminentibus Paulus studio indefesso laborat. 31. Barbarossa Castrum-Novum recuperat. 32. Spes concordiæ inter Cæsarem et Gallum regem iterum affulget. 33, 34. Sadoletus Comitatum Venusinum ab hæretica lue vindicat, et Judæorum audaciam reprimit. 35. Henricus VIII contra Lutheri sectam leges edit. 36. In Hibernia, Armachanus archiepiscopus exauctoratus ; in America nova sedes episcopalis instituta. 37, 38. Auctum cardinalium collegium. 39. Granatæ Joannes Avila sanctitate floret. 40. Societatis Jesu natalitium.

MDXL. 1, 2. Frustra a legato tentata pax inter Cæsarem et Galliæ regem. 3, 4. Gandavenses ad obedientiam Cæsaris redeunt, sed hæc victoria ad rem Catholicam nihil prodest. 5-8. Tristis rerum facies in Germania. 9, 10. Cæsar in Belgio prohibet libros hæreticorum. 11-13. De pace inter Cæsarem et Galliæ regem iterum agitur. 14-22. De conventu Spiræ habendo sententia legati, et responsio imperatoris. 23-25. Cæsaris litteræ ad Protestantes pro conventu Spirensi. 26-28. Postulante Cæsare, legatus, qui jam Romam profecturus erat, ad conventum Spirensem a Pontifice mittitur. 29-31. Qui fuerint tunc temporis fidei Catholicæ pugiles. 32, 33. Spira Haganoam conventus transfertur : rerum gerendarum compendium a Pontifice legato Morono datum 34-38. Quid agendum sit cum Lutheranis ex Joanne Fabro. 39-46. Propositiones factæ a rege Ferdinando principibus Catholicis Haganoæ congregatis, et principum responsio. 47. Scriptura exhibita Protestantibus in conventu. 48. Oratio oratoris Galli in diæta Hagaonensi. 49. Joannis Cochlei scriptum quo singuli articuli Augustanæ fidei discutiuntur. 50-52. Infelix exitus conventus Hagaonensis : idem timendum de Wormatiensi. 53. Monita Joannis Fabri. 54-57. Cur nuntium miserit Pontifex, quæ mandata ei dederit, et quos socios ei adjunxerit. 58-60. Wormatiense colloquium sine fructu dissolvitur. 61-63. Joannis Hungariæ regis morte regnum illud perturbatur. 64. Henricus VIII Angliæ rex sævit in Anglos. 65. Morum reformationi incumbit Paulus. 66. Franciscus Xaverius in Indiam mittitur. 67. Societatis Jesu confirmatio.

MDXLI. 1-5. Legatio cardinalis Contarini ad dietam Ratisbonensem. 6, 7. Quinam collocutores interfuerint huic conventui. 8-10. Liber offertur examinandus quem erroribus refertum J. Eckius demonstrat. 11, 12. Cæsar aperit suam sententiam de concordia firmanda. 13, 14. Teritur tempus in controversiis inanibus. 15. Contarenus se purgat de rebus sibi calumniose objectis. 16, 17. Ex utraque parte proponuntur argumenta coram Cæsare. 18-24. Circa tolerantiam politicam et quædam alia Pontifex gravem dat Contareno admonitionem. 25. Exponitur

Pontifici quam luctuose res se habuerint in conventu Ratisponensi. 26-28. Non esse congregandum Concilium nationale Germanicum, nec etiam Universale in Germania consentiunt omnes orthodoxæ fidei viri. 29-31. Contarenus una cum episcopis Germaniæ reformationem disciplinæ proponit imperatori. 32. Concordiæ spes evanescit propter obstinationem Lutheranorum. 33-35. Dissolvitur Ratisbonensis conventus qui nec Protestantibus nec Catholicis satisfacit. 36. Calvinus ex Ratisbonensi conventu Genevam reversus sibi dominatum arrogat. 37, 38. Hæretici et quidam etiam Catholici in Contarenum furunt. 39-41. Henricus VIII sua superbia induratus tyrannidem exercet in Hibernos. 42-44. Codurius et Salmeron decreti internuntii in Hiberniam. 45. Paulus invitat Helvetios ad militandum contra Turcas. 46, 47. Turcæ Hungariam vexant. 48. Fregosius et Rinconius oratores Gallici necantur. 49-51. Lucensis congressus inter imperatorem et Pontificem. 52-62. Quænam in illo congressu agitata fuerint. 63. Calvini præfectura Genevæ. 64, 65. Infelix Caroli V expeditio Algeriana. 66. Irrepit hæresis in Navarram. 67, 68. Rex Lusitaniæ imperatori Abyssinorum auxilium præstat contra Turcas. 69. In America fides propagata : templum S. Philippi Agyrensis in Sicilia insigni miraculo illustratum.

ANNALES ECCLESIASTICI.

CLEMENTIS VII ANNUS 4. — CHRISTI 1527.

1. *A pluribus prædicta Urbis direptio.* — Annus Servatoris millesimus quingentesimus vigesimus septimus, Indictione decima quinta, Romanæ Urbis direptione, obsidione Clementis Pontificis et captivitate, lugubris orbi Christiano extitit; cum enim omni contentione pacis intenderent consilia, pactisque cum cæteris induciis, stipendia etiam Borbonii ducis exercitui persolvisset, ac dimissis Ecclesiasticis et sociorum copiis iter in Hispaniam pro redigendis in concordiam regibus, ac depressa discordiarum causa, erigenda re Christiana meditaretur, irruente Germanico exercitu prædandi spe allecto, odioque in Pontificium nomen incitato, nec Romanis, qui impune anno superiori Leoninam Urbem diripi siverant, inani Cæsarei patrocinii fiducia ad defendendam Urbem, ut par erat, vimque barbaricam infringendam se comparantibus, oppressus est. Nec tantæ cladis prænuntium defuisse ferunt [1]; excitatum nempe a divino Numine virum pium, qui per Urbis compita circumcursando populum ad expianda lacrymis peccata et cœlestem iram avertendam hortatus sit, factusque obvius Matthæo Giberto datario Pontificio eidemque militarium consiliorum promotori, ut plures ejusdem litteræ ostendunt, ipsum equo desilire, ac planctibus se dedere jusserit.

2. Meminit de eodem Joannes Coclæus his verbis [2]: « Erat tum Romæ Italus quidam sacco indutus, qui ante captam Urbem sæpe prædicaverat grave imminere Urbi exitium, nisi homines pravam vitam corrigerent, ac pœnitentiam agentes iram Dei precibus averterent: cumque id sæpe fecisset magnis clamoribus, in publico comprehensus et in carcerem conjectus ibique detentus fuit, donec Deus re ipsa comprobavit quod ille prædixerat ». Ut vinculis hoc eodem anno fuerit absolutus, imminentiaque Urbis prædatoribus et direptoribus mala prænuntiaverit, dicetur inferius. Joannes etiam Fischerus episcopus Roffensis, postea cardinalis et martyr, fortissimus Ecclesiæ propugnator, dum hostibus Romanæ curiæ vitia perstringentibus responderet, hæc scripserat [1]: « Multa vulgus in eos obloquitur, quæ, si vera sint, haud scio, relatione tamen constanti hæc res asseritur ita se habere. Verum (si quid ejusmodi fuerit) ipsi seipsos reformarent, et a pusillorum animis tollerent offendicula; nam omnino verendum est, nisi quamprimum id fecerint, ultionem divinam haud diu defuturam. Nec sane conveniret, ut Cæsar aut laici principes id negotii tentarent ». Disertissime vero omnium Thomas [2] de Vio cardinalis id confirmat, divinamque justitiam peccata sacerdotum plectentem in Urbis vastitate adorat, dum in Christi verba apud Matthæum [3]; *Quod si sal evanuerit, ad nihilum valet ultra nisi ut mittatur foras et conculcetur ab hominibus*, hæc pia demissione scribit: « Impletur continue hoc, dum pastorum vita merito despicitur, et eorum consequenter verba contemnuntur. Experimur et speciali modo hoc nunc nos Ecclesiæ prælati Romæ in prædam, direptionem atque captivitatem dati, non infidelibus, sed Christianis justissimo Dei judicio; quia cum in sal terræ electi essemus, evanuimus, ac ad nihilum utiles nisi ad externas cerimonias externaque bona: conculcati enim corpo-

[1] Pontan. l. III. Grolier. de dirept. Urbis. Sansovin. l. XV. — [2] Cocl. in actis et scriptis Luth. hoc anno. Sur. in Comm.

[1] Joan. Fisch. in art. 34. — [2] Thomas e Vio card. — [3] Matth. cap. V.

rali captivitate sumus, cum direptione et captivatione totius Urbis die VI Maii hoc anno MDXXVII ».

3. *Sollicitationibus Cæsaris allectus Clemens adire reges statuit ad urgendam concordiam, sed a proposito Pontificem deterrent Galli.* — Inter hæc Franciscus cui Angelorum agnomen additum, Minoritani Ordinis supremus minister, qui jam ante in Hispanias profecturus, ut inde in Americam ad disseminandam inter barbaras illas gentes Christianam fidem trajiceret, piis mandatis a Clemente papa fuerat instructus [1], ut Carolum V ad redintegrandam pacem sacra eloquentia adhortaretur, ab illo ad Clementem ipsum transmissus est [2], ut Cæsaream erga eum officiosam voluntatem ipsiusque salutifera de pacanda Christiana republica agitata consilia exponeret : venturum scilicet in Italiam quinque militum millibus succinctum ad suscipienda augustalia imperii insignia : iis acceptis, mox in Germaniam ad Lutherum sine ulla novi Concilii Œcumenici indictione comprimendum perrecturum : æquis legibus cum Veneto senatu fœdus initurum : cognitionem causæ Francisci Sfortiæ ducis Mediolanensis duobus judicibus a Pontifice et a se delegatis commissurum, ac si criminis læsæ majestatis convictus foret, Mediolanensem principatum Carolo Borbonio Cæsarea beneficentia traditurum : exercitum omnem ex Italia abductum iri, Apostolica Sede ac Venetis stipendia militi debita persolventibus : Gallo regi obsides filios vicies centena millia aureorum constitutis temporibus numeranti restitutum iri : ad provehendam autem pacem ac perficiendam, inducias octo mensium pangendas.

4. Admittendæ hæ Pontifici induciæ visæ sunt, ut, iis initis, ipse ad reges pacem ipsos inter conciliaturus se conferre posset : sed hæc consilia Hispaniæ Galliæque regum administri non admiserunt ; nam Gallis maxime ingratum erat, si Cæsar quinque millibus militum stipatus Italiam ingrederetur ; cum enim instructum in Insubria haberet exercitum, necnon e Germania vicina excire alium posset, ac divisas Italorum voluntates inventurus esset, res suas ipsum in Italia constabiliturum pertimescebant : bis centum auri myriades pro redimendis Francisci regis filiis denegabant, cum iis Cæsar auctus bellum ad Burgundiam expugnandam redintegrare posset : consulebant itaque Pontifici, ut pro tuenda Italica libertate et Pontificatus majestate asserenda, incerto bellorum eventu et imminenti exitio se non exponeret, cum Franciscus apud Ticinum contra amicorum omnium monita non solum se, sed Galliam quoque, Italiam, universumque Christianum imperium in extremum pæne discrimen adduxisset. Ad quæ Gallorum improvida consilia respondit Matthæus Gibertus datarius, qui Pontifici ab arcanis consiliis erat, Cæsarem Italiæ ingressu pacifico arceri non posse, quoties pacem esset amplexus : quod ad vicies centena aureorum millia attineret, non ambigi quin Burgundia, imo et Gallia universa opprimi iis opibus possit ; verum eam auri vim jam a Gallis ipsis Cæsari pro obsidum redemptione oblatam fuisse : quod vero querantur Galli, Pontificem jam a Gallorum conjunctione discedere, jam ante Gallos sine Italis fœdus cum Cæsare inire tentasse : cæterum contemptam a Gallis Italiam fuisse, eorumque culpa, qui opportuna auxilia non submiserint, res feliciter cœptas, tristes atque infaustos exitus habuisse : exhaustum Pontificium ærarium, Pontificem viribus debilitatum, ac ni ab Hispano pacem coemerit, Urbem ab hoste expugnatum iri, nec, si ipse diffugerit, propterea occupata a Cæsareis Ecclesiastica ditione, Gallicas res ipsis melius successuras : cum itaque conficiendæ pacis hæc una supersit ratio, si induciæ pangantur, immerito carpi Pontificem, si acerbas leges ab hoste accipiat, cum meliores elicere non possit : nec Franciscum regem hæc ingrate ferre debuisse ; quin potius obstrictum se summo beneficio Pontifici agnoscere debere, si Pontifex ipse in Hispaniam ad Cæsarem pro restituenda Christiano imperio pace, et Galli regis filiis redimendis pergere, seque longinqui itineris incommodis exponere velit.

5. Ita Galli regis administri obstabant paci, suisque suasionibus Clementem in exitium impellere nitebantur. Nec minus Hispani administri insolescentes superbia proclivem ad concordiam Cæsaris animum corruperunt, ac Pontifici indignas induciarum leges imperarunt : mutata quippe erat rerum Italicarum facies. Georgius Fronspergus conflatum in Germania exercitum in Italiam duxerat [1], neque Helvetii, ut erant polliciti, fœderatis itinera intercluserant : Cæsarea classis novarum copiarum supplementa ex Hispania in regnum Neapolitanum transvexit : cujus pars tempestate disjecta a regis Galli et Venetorum triremibus bello petita est : at non sine Cæsareæ rei incremento, cum eæ triremes Hispanas insecutæ obsidionem Genuæ solverint : Alfonsus Ferrariæ dux, quem Clemens affinitatibus sibi devincire, atque ab eo ducenta millia nummum, traditis Mutina et Regio, elicere putabat, potiundarum Cæsarea liberalitate earum urbium illecebra pellectus in Cæsaris partes transivit. Ex quibus successibus elatus Launojus prorex Neapolitanus, tum a Columnensibus exasperatus, Pontifici induciarum pacisque cupidissimo quasi victo et prostrato leges dedit acerbissimas : nam cum Minoritarum minister, pietatis laude clarus, ad eum

[1] Clem. l. brev. an. 1526. par. II. p. 332. — [2] Guicc. l. XVII. Ext. etiam ea de re lit. l. I. litterar. princip. p. 180.

[1] Guicc. l. XVII.

jussu Clementis se contulisset, ut induciarum formulam constitueret, ille poposcit a Pontifice non modo ad militem sustentandum stipendia, verum etiam illata Columnensibus damna resarciri, eosque in pristinam dignitatem restitui : tum pio componendæ in Christiano imperio publicæ pacis desiderio illudens, postulavit primum ut Ostia et Civitas-Vetula aut Parma et Placentia a Pontifice, tum a Florentinis Liburnum et Pisæ sibi oppignerarentur ; ut eum his constrictum vinculis penitus a Gallico divelleret fœdere, ac veluti Cæsareæ servituti addiceret : non tamen jure administer Hispanus tantos sibi spiritus tantamque arrogantiam sumebat, cum Pontifex exercitum duce cardinale Trivultio decem militum millium in regni limite teneret [1], ac socialis classis viginti octo triremium, Petro Navarra præfecto, in portubus finitimis staret [2], atque jam ante Hispanam rem in regno Neapolitano, dum in illud irrumpere poterat, evertere potuisset.

6. Majori longe humanitate et observantia, quam administri sui, prosequebatur Christi vicarium Carolus V, qui post Minoritarum supremum ministrum, etiam Cæsarem Feramoscam mense Decembri misit, qui regias litteras augustali manu exaratas pluribus amoris et singularis comitatis notis insignes attulit Pontifici : qui similiter paternæ benevolentiæ signa aliis litteris extremo anno ad ipsum datis explicuit, professusque est, nullum sibi in animo, quam publicum Christianæ reipublicæ bonum et decus proposuisse : rem jam satis superque in extremis Hungariæ periculis illustrasse ; nam cum universi reges ac principes periclitantem illam deseruerint, se solum quæ potuit subsidia submisisse : cæterum in omnibus quæ bellorum fluxu contigere casibus, nunquam ab amore in Carolum ipsum discessisse, atque ad arma, ob administrorum Cæsareorum Insubriam sibi subjicere Italicamque libertatem proterere molientium insolentiam, compulsum esse : tum si præterita oblivioni dentur, recolantur vero præsentia, questus est Cæsareos administros longe a Cæsareo in Sedem Apostolicam studio discrepare, ut ex pluribus pacis colloquiis formulisque compositis patet, proponere quippe illos pacis leges eo imperio et fastu quasi jam ipse victus sit ; nondum tamen ita obtritam esse Romanæ Ecclesiæ causam, ut par non sit periculi ac metus ratio : præterea illos non indigna modo, sed etiam ea, quæ fieri nequeant, immensam scilicet auri vim exigere ; cumque Ecclesia cum militibus tum pecunia imparata futura sit, ipsi vero iis omnibus paratissimi, pignoris tamen et fidei obstringendæ nomine Parmam, Placentiam atque Civitatem-Vetulam poscere : quod autem gravissimum erat, assidue proponere, ut non modo Columnenses in priorem statum revocentur, verum etiam omnia damna post Basilicam S. Petri ædemque Pontificiam direptas ipsi resarcirentur. Denique addidit Clemens, se ab administris Cæsareis non veluti Pontificem, quem Cæsarea majestas tanquam patrem revereri profitetur, sed uti servum fugitivum, qui vinciri compedibus mereatur, haberi : porro moderationem Pontificiam eos proterere ; cum enim jam ante in regnum Neapolitanum irrumpere, resque Cæsareas confundere potuisset, nunquam tamen eas turbare voluisse : ipsos vero, nulla habita Apostolicæ Sedis ratione, Ecclesiasticam ditionem invasisse, iterumque novas coitiones in Pontificis vitam et corpus fecisse, ac proceres et cives Urbis ad prodendum suum principem ac patrem sollicitasse, ac nisi divina justitia et Ecclesiasticarum copiarum virtus eorum impetus insidiasque repressisset, jam non sine ingenti Sedis Apostolicæ detrimento Cæsarem non patroni et advocati, quod magnifice gerit nomen, sed oppressoris Ecclesiæ relaturum fuisse. Addidit Clemens, jam se necessitate cogi non ad defendendum modo, ut etiam tum præstitit, sed etiam ad offendendum, quamvis paratissimus sit ad pacem et sinceram amicitiam redintegrandam, necnon ad provehenda pia instaurandæ rei Christianæ consilia, quæ cum sint conjuncta cum publica omnium Christianorum principum concordia, non posse se solum aliis derelictis Cæsari fœdere jungere : cæterum ambos præ aliis omnibus ad operam publicis commodis potius quam privatis navandam obstringi : propterea desiderio obeundæ peregrinationis in Hispaniam Pontificio muneri ac demissioni accommodæ flagrasse, spemque firmam in Deo, qui pium illum instinctum afflavit, habere, quod si tandem ambo in privatum colloquium venerint, atque alter alteri arcana pectoris sui aperuerit, non modo inter ipsos, verum inter reliquos omnes Christianos principes discordias dissipatum iri : tum vero se non adeo flagitaturum a Cæsare, ut veniam poscat, quam ipse Pontificios in ea poscenda a Cæsare apices inclinaturum, nec majestatem Cæsaream de honore delato adeo gloriaturam, quantum de sua demissione gloriaturus sit Pontifex, neque adeo Cæsarem gaudio exultaturum in colendo amantissimo patre, quantum ipse se demissurus sit ruendo in brachia charissimi filii, ac una salutem et pacem Italiæ et totius Christiani imperii in ejus manibus collocando : tum eas sanctissimas lacrymas, ea dulcia suspiria, quæ ex amborum oculis, honor Dei, officii Pontificii Cæsareique religio, necnon Christiani imperii calamitates elicient, firmissima mutui inter utrumque amoris vincula causamque futura, ac mentem excitatura, ut communi studio periclitanti religioni succurratur, ut post tam longos labores gravesque cala-

[1] Lib. II. lit. princ. p. 49. — [2] Guicc. l. XVII.

mitates Deo miserante faventeque aditus felicioribus sæculis pateiat. Tum primum Deum omnipotentem, deinde Cæsarem ipsum enixe precatus est, ut quo par erat amore, et qua par erat prudentia, quantocyus nova mandata daret de ineundis armorum induciis, quibus paciscendis se non defuturum addidit, si administri Cæsarei ad æquiores, quam antea leges flectantur: quod si non consequatur, Cæsareæ tamen majestatis imperio pluribus malis occurri posse, præstarique Pontifici opportunum tempus, ut prædictum sanctissimum consilium ardentissimis expetitum votis, atque ab ipso Cæsare collaudatum perficeretur.

7. Refert Guicciardinus [1] Franciscum Gallorum regem initio certiorem factum a Paulo Aretino, Pontificio oratore, de suscepto a Clemente navigandi Barcinonem ad adeundum Cæsarem consilio, dissuasisse, cum metueret ne Pontifex privata pactione Cæsari se devinciret; futurum scilicet longe honorificentius, si, Henrico Anglorum rege, qui Pontifici addictissimus erat, auditaque Columnensium proditione, viginti quinque millia nummum dono ei miserat, interprete, pax conficeretur, quam si Pontifex eam a Carolo V emendicare videretur: deinde iterum sollicitatum Clementis litteris, ut ipsius in Hispaniam profectioni assentiretur, cum in mentem regi venisset, Anglum facile pacis conditiones in rei Anglicæ potius quam Gallicæ amplificationem temperaturum; tum metueret, ne cardinalis Eboracensis, qui adversa a Gallo et Anglo consilia agitabat, in Cæsarem inclinaret, in æquam partem accepisse, ut Clemens in Hispaniam se conferret, cum meliores interprete Pontifice quam rege Anglo pacis leges se relaturum putaret. Ut vero decretum in Hispaniam Clementis iter retardatum sit, ex Francisci Victorii litteris ad archiepiscopum Capuanum datis [2] constat, Pontificem, cum a Minoritarum ministro, de quo supra memoravimus, edoctus esset de mente Cæsaris, atque eximia ejus in Pontificem, in Ecclesiam, in Italiam, atque in universum populum Christianum voluntate pacisque cupiditate, pacem amplecti seque Cæsareæ potestati omnino committere decrevisse; cumque de induciis, ut iter iniret, agere cœpisset, expetiisse ut socii Gallus ac Venetus sequestræ pacis beneficio potirentur, reluctantibus administris Cæsareis, ostensum est Pontificem, si privatum fœdus feriret cum Cæsare, pium ejusdem Cæsaris de pacando universo orbe Christiano consilium e sententia non successurum: præterea tum Pontificiam auctoritatem apud Francorum et Anglorum reges ac rempublicam Venetam labefactatum iri, acriora bella oritura, majoremque rerum perturbationem post ignominiosam eam pacem allatum iri: nec vero Gallum nec Venetum ab induciis excludendos a prorege Neapolitano ostensum. Quod ad urbes oppignerandas a Pontifice Hispanis pro induciarum firmitate attinet; assensit Clemens, modo non Hispano, sed alteri concordiæ interpreti, ut marchioni Mantuano, cujus filii duo Hispanis darentur obsides committerentur: una vero cum urbibus aurum pendere abnuit: sin aurum mallent Hispani, centum viginti, aut centum quinquaginta millia se illis nummum numeraturum ea lege, ut Florentini fœdere comprehendantur. Admonitus etiam est Capuanus archiepiscopus, ut iterum iterumque curaret, ut Borbonius iis assentiretur, quæ cum prorege pacisceretur, ne postquam cum altero conventum esset, cum altero dimicandum foret, extorquere annitente Lanojo prorege Neapolitano, non aurum modo, verum urbes Pontificias, tum a Florentinis, cum quibus nulla contentio intercesserat, Pisas ac Ligurnum, necnon Pompeii Columnæ in integrum restitutionem. Pontificio nomine responsum est [1] Florentinos nunquam assensuros, nunquam Cæsari a Pontifice abruptam fuisse fidem, ut urbes Ecclesiasticæ petantur, cum a Veneto in fœdus recipiendo aurum tantummodo exigatur. Quod ad Pompeium Columnam exauctoratum spectat; illum judiciario ordine honore dejectum, neque enim latere proregem qualia ille et quanta facinora non modo in Pontificem, verum in Sedem Apostolicam ac proinde contra omnem Christianam religionem patrasset: acerbas autem adeo imperare leges proregem, ut acerbiores exigere non posset, si captum constrictumque vinculis Pontificem teneret, nec gravius malum inferre posse, nisi vitam ipsam eriperet, quam cum dignitate pro divini Numinis causa profundere paratus sit. Conclusit demum Pontifex, se etiam asperas pacis leges a prorege admissurum pro revocanda in Italiam pace, et Christiana republica intestinis bellis liberanda: at si Hispanus omnia occupare velit, statuisse pati potius ut vi extorqueantur, quam ut ultro dedantur.

8. *Proregis Neapolitani consilia nefaria.* — Ita Cæsareus administer acerbissime agebat cum Pontifice cum Cæsar litteris suis, quæ in cardinalium senatu perlectæ sunt, piam mentem eximiumque erga Pontificem studium significaret, profitereturque [2] Italiæ se dominatum non affectare, ac positurum arma statim atque Pontifex ea posuisset; retinere autem ea Clemens non ad inferendam vim, sed propulsandam coactus est, cum ad æquitatem administros Cæsareos cervicibus imminentes non posset flectere; parteque alia in Insubria, duce Carolo Borbonio, qui civibus Mediolanensibus per vim et dolum quod potuit aurum abrasit [3],

[1] Guicc. l. XVII. — [2] Ext. lib. 1. Collect. lit. princ. p. 180.

[1] Ext. lib. 1. Collect. lit. princ. p. 181. — [2] Id. ib. — [3] Guicc. l. XVII.

tempestas ingens belli Etruriam Urbemque exagitatura conflaretur, vim vi repellendam visum est, donec universæ pacis rationes explorarentur. Cum itaque pro ea componenda, in Angliam, ut cum Henrico rege et Thoma cardinale Eboracensi, qui se illius interpretes fore pollicebantur, tum in Hispanias internuntii ad Cæsarem a Pontifice missi essent [1], contigit ut Lanojus prorex Neapolitanus, qui ad pellendum Urbe exuendumque ditione Ecclesiastica Pontificem anhelabat [2], Frusinone ultima Januarii die, aliqua copiarum parte amissa, fuerit propulsatus ab Ecclesiastico exercitu, versusque in fugam : ex quo successu sumptis animis ad frangendum Hispani fastum, bellum in regnum Neapolitanum traductum est, atque socia classis, ut littora incursaret, excita.

9. Venerat Renatus Valdemontii comes, ducis Lotharingi frater, qui regni Neapolitani jura hæreditaria sibi debita esse contendebat : is cum aliquot copiis in illud irrupit, incussusque est ingens Hispanis terror ; nam a classe Castellummaris ac Surrentum, ab exercitu vero terrestri Aquila, Ceperanum, Celanum, comitatus Taliacotii, et alia loca hosti adempta [3] : quo tempore nonnulla levia nummaria subsidia a Francisco Gallorum rege accepit Pontifex, ac longe majoribus promissis oneratus est, ob quæ gratias Gallo hisce litteris egit [4] conquestus, proregem Neapolitanum ex Urbe ipsum depellere meditatum.

« Francisco Gallorum regi Christianissimo.

« Charissime in Christo fili. Nuper cum maximis angustiis et periculis nos et hæc sancta Sedes pæne oppressi essemus, propterea quod videbamus viceregem Neapolitanum ad nostra et sanctæ Romanæ Ecclesiæ oppida una cum Columnensibus dictæ Sedis hostibus atque rebellibus obsidenda venisse, ac nos ab alma Urbe nostra vi expellere minari, nec ullis nisi iniquissimis conditionibus et pactis ab obsidione et minis hujusmodi desistere velle, exultavit cor nostrum in Domino, cum dilectum filium nobilem virum Laurentium de Veve domicellum Romanum a majestate tua in nostrum et dictæ Sedis auxilium missum vidimus, ac omnipotenti Deo gratias agimus, qui exploratum habens nos consilia et opera nostra ad universalem Christianorum pacem et sanctæ fidei suæ defensionem semper direxisse, regiam celsitudinem tuam inspiravit ad imitandum exempla Christianissimorum regum, prædecessorum tuorum, qui ut prædictam Sedem et Romanos Pontifices in ea sedentes a periculis liberarent, non solum proprias facultates atque opes, sed vitam quoque effundere non dubitarunt. Gratias igitur majestati tuæ agimus de Laurentio ipso ac pecuniis et aliis rebus in tempore tam opportuno ad nos destinatis, illamque ex parte omnipotentis Dei benedicimus, ac divinam majestatem rogamus, ut omnia secunda et prospera eidem celsitudini tuæ concedat, eamque pro tam piis et sanctis operibus in dies magis extollat, ac omnium, quæ pro se filiisque suis juste sancteque desiderat compotem faciat, etc. Datum Romæ die XXII Februarii MDXXVII, Pontificatus nostri anno IV ».

10. Expectabat majora Pontifex ex Gallia stipendiorum militumque præsidia, quæ si opportuno tempore submissa fuissent, Cæsareorum administrorum res in summas angustias adductæ fuissent : jamque ad ipsa Neapolis mœnia motæ [1] sociales copiæ Hispano maximum pavorem injecerant ; sed longa et irrita Gallorum auxiliarium expectatio felices successus evertit : aptior longe erat movendis quam gerendis bellis Franciscus rex. Extant [2] Giberti datarii de tarda Gallorum mora graves querelæ, ob quam Clemens cum ærario exhaustus esset, et cardinalis Trivultius legatus exercitum commeatus inopia laborantem [3] ægre sustentaret ; jamque Lanoius prorex Neapolitanus, metuens ne ob pervicacem suam in Pontificem acerbitatem regnum amitteret, æquiores pacis leges submisso Cæsare Feramosca, qui a Carolo V amplissima sequestræ pacis ineundæ auctoritate instructus erat, proponeret ; Carolus autem Borbonius adversus Urbem vel Etruriam exercitum Germanicum adduceret, si aliqui motus Florentiæ excitati fuissent.

11. *Induciæ sancitæ et quibus conditionibus.* — Demum post ancipites pugnantium inter sese consiliorum æstus, fluctuantem aliquot dierum intervallo animum ad inducias faciendas decima quinta Martii [4] convertit : quas cum eodem Feramosca, Cæsaris et proregis Neapolitani oratore, pepigit iis legibus, ut Cæsareo exercitui, quem ductabat Borbonius, sexaginta millia nummum penderet [5] ; capta utrinque loca restituerentur : Columnensium vero causa præterita silentio, ut quas Pontifex eripuerat arces teneret. Constitutum [6] etiam, ut Neapolitanus prorex Romam accederet, Trivultius vero cardinalis legatus ad castra Cæsarea se conferret, ut Borbonius retro signa abduceret, nec ditionem Ecclesiasticam Etruriamque vexaret, ut constituto temporis flexu Gallus Venetusque inducias possent admittere. Hac fretus fallaci fiducia, quod Borbonius Cæsareis imperiis pariturus esset, cum Feramosca orator Cæsareus ad eum litteras de induciis servandis deferret ; et quamvis ille jam ante palam professus esset [7] confectis a Pontifice cum prorege pactionibus se stare nolle ; ac licet etiam Galliæ et Angliæ

[1] Lib. II. Coll. princ. p. 49. — [2] Clem. lib. brev. an. 1527. p. 48. — [3] Ib. p. 57. — [4] Ib. p. 48.

[1] Lib. II. lit. princ. p. 59. — [2] Ext. l. II. p. 52, 54, 59. — [3] Ib. p. 56 et 61. — [4] Ib. p. 61. — [5] Guicc. l. XVIII. — [6] Lib. II. lit. princ. p. 61. — [7] Ib. p. 56.

reges Clementem monuissent, ne se Hispanorum fidei et potestati committeret; licet etiam Gallus Venetusque damnarent inducias [1], atque invicem pro redintegrando bello novas coitiones facerent; Trivultio tamen legato cardinali dedit mandata, ut exercitum ex Neapolitano regno revocaret, ac Valdemontium ducem, Venetarumque copiarum præfectum, tum Andream Laurentium et Horatium agminum ductores copias ex hostico solo jussit educere [2]. Aquila, Ponscurvus, Ceperanum, et alia loca Hispano restituta sunt, omnisque exercitus navalis et terrestris ex cursu victoriæ et Salerni obsidione [3] revocatus [4], non sine magno militum ducumque dolore et Hispanorum gaudio: denique pro placando exercitu Cæsareo persolutum aurum et omnia pacta summa fide a Pontifice servata [5], adeo ut Matthæus Gibertus datarius ad cardinalem Trivultium scripserit, maluisse Pontificem hostium perfidia res suas everti, quam si pertinaciæ ipsius funestus aliquis belli exitus ascriberetur: additque Clementem maximis causis ad redintegrandam concordiam permotum, quas enumerare prolixum foret: Cæsarem autem tot tantaque litteris suis polliceri Pontifici, eumque per sacra quæque ad pacem tam enixe adhortari, ut si verbis consenserint opera, maximæ ex illa in universum Christianum imperium utilitates sint redundaturæ: nec immerito ad retinendum Neapolitanum regnum, verum ad Bohemiæ et Pannoniæ regna in Austriacam stirpem inferenda maximi ea pax intererat. Spondebat etiam universam armorum molem in Turcas se conversurum; iisque pollicitationibus Franciscus de Angelis, Minoritarum supremus minister, ex Hispania ad conciliandam concordiam missus, Francorum regem litteris adhortatus [6] est, ut induciis assentiretur, quæ pacem universalem certissime pariturae erant: non alia magis animo fovere vota Cæsarem, quam ut insignis aliqua expeditio conjunctis omnium armis in Turcam conficeretur.

12. Hunc porro Franciscum de Angelis, virum pietate insignem, quem Americanis ad Christum adducendis strenuam navasse operam vidimus, a Clemente ad Carolum V pro pacis consiliis provehendis redire jussum, testantur litteræ [7]: « Tibi in virtute sanctæ obedientiæ per præsentes committimus atque mandamus, ut in ipsis communis Christianæ pacis et boni negotiis tibi a nobis injunctis tam apud Cæsarem ipsum, quam apud alios, ubicumque opus fuerit, tractandis et conficiendis ita te geras, ut sicuti hucusque in aliis rebus tibi commissis fecimus, ita in his ipsis quoque nullum abs te officium, nec diligentiæ nec amoris, nec fidei, nec denique ejus probitatis et pietatis, quam et summam et veram præ te fers, desiderare debeamus. Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris, XXVII Martii, Pontificatus nostri an. IV ».

13. *Germanicus exercitus Flaminiam invadit.* — At facta Cæsareorum administrorum verbis non respondere, piaque a Pontifice suscepta pacis concilia contrarios exitus habuerunt. Refert Matthæus Gibertus datarius, episcopus Veronensis, a Pompeio Columna alias sibi dictum fuisse: conciliandum prius inimicum, quem quis magnifice lædere velit. Ita Pontificem quem a Columnensibus pæne interceptum anno superiori vidimus, hoc vero iterum Cæsareis et iisdem Columnensibus oppressum lugeamus. Caverat ipse [1] ne Ecclesiasticus exercitus dissolveretur antequam certior fieret, Germanicas copias, quas ductabat Carolus Borbonius, signa retro convertisse: cum vero nuntiatum esset illum jam recessisse, dimitti jussit, cum Pontificium ærarium esset exhaustum, nec illum malis artibus addictis pretio galeris cardinalitiis, ut plerique suaserant, vellet reficere, ac Matthæum Gibertum datarium eumdemque internuntium Apostolicum ad Cæsarem destinavit mense Aprili: de quo extant Clementis commendatitiæ litteræ: neminem ad conferenda cum ipso consilia de amplificanda fide Christi erigendaque republica Christiana aptiorem sibi occurrissse, cum omnium Pontificiorum arcanorum particeps etiam tum extiterit, omniaque sua studia ad divini Numinis provehendam gloriam religionemque propagandam direxerit. At dum expectatione pacis promissisque Neapolitani proregis delusus Clemens minus suis rebus consulit, Germanicus exercitus delato auro non placatus, imo, ut latronum mos est, spe prædæ irritatus, cum aliquot diebus tumultuatus esset, ac majora longe deposceret stipendia, nec quisquam persolveret, invalescente maxime factione Lutheranorum militum ductorumque, quos fero in Pontificem Romanum odio hæresis imbuerat, signa per Flaminiam circumtulit, ac nullo sacri et profani discrimine rapinis ac stupris obvia fœdavit: cujus exercitus grassatione et insolentia Montis-Guardiæ moniales insigni prodigio vindicatas memorat [2] Ascanius Persius:

14. « Anno, inquit, MDXXVII, cum Carolus Borbonius, Caroli imperatoris ejus nominis V copiarum in Italia ductor, infesto Romam exercitu petens, ad agrum Bononiensem, qua transiturus erat, adventaret, militesque ejus quocumque inferrent gressum populabundi nullius non insolentiæ aut immanitatis vestigia imprimerent; quippe exercitus is magnam partem ex hominibus a Catholica pietate aversis, nempe e Lutheranis, erat conflatus; occurrendum haud cunctanter ingruenti malo decrevit senatus Bononiensis, uti scilicet conditione aliqua propo-

[1] Lib. II. lit. princ. p. 70. — [2] Sup. p. 62. — [3] Ib. p. 69. — [4] Pag. 72. — [5] Guicc. l. XVIII. — [6] Ib. p. 71. — [7] Ex. apud Wad. to. VIII. an. 1527. num. 3.

[1] Ib. p. 62. — [2] Ascanius Persius de imagine Montis Guardiæ.

sita pacatum per suum agrum a Borbonio transitum redimeret : sacram interea imaginem e monte in urbem transvehendam, intactamque a Lutheranorum, quos facile eo evasuros suspicabatur, impietate sacris privatim imaginibus infensissimorum servandam curavit : virginibus ejus custodibus bono esse animo jussis ; si enim nihil tandem æqui a Borbonio impetratum foret, curaturum se, ut ipsæ etiam ad urbem mature deducerentur, cum ex improviso proxima monti hoste occupante loca nonnulli e Germanis in eum conscendere montem, cœnobiumque irrumpentes virgines ipsas in templum compulerunt : ubi illæ trepidantes, ac Deiparæ implorantes fidem ad vesperam usque se continuere. Commodum vero ejus templi subiit porticum dux quidam cum armata militum manu ad triginta : ibi ille interea labantes mulierum animos confirmare, haud iis metuendum dicere, ne illa cujus asservaverant imaginem, servare vicissim eas ac tueri et præsenti eripere periculo nolit : se etiam ibi adesse, ut eas, ubi sit opus, auxilio juvet. Primis inde tenebris Germani audito templi illius campanæ occentu, qui consalutandam Dei matrem de more admonebat, quasi dato receptui tuba signo confestim in castra redeunt : tum iis consuadet miles, ut fugam ornent, Germanos decrevisse postridie ejus diei cum prima luce eo reverti, cunctaque diripere, quæcumque sibi usui forent asportare, cætera subjecto igne corrumpere, omnia pro libidine agere, ut postea evenit ; quare optimum factu illum favente nocte in urbem se et sua quæcumque auferri possent conferre ; iis sese offerre itineris ducem, quippe eas illo perducturum incolumes ; jam enim omnia obsideri loca suburbana, ut vix etiam noctu solæ, si proficiscantur, satis tuta esse fuga videatur. Parent illæ ejus dictis, et se suaque homini concredunt et sermone, vultu, humanitate civem aut certe indigenam arbitratæ. Convasatis ergo quæcumque licuit adjutantibus onera militibus, cum summum omnibus a ductore silentium per medios ituris hostes foret indictum, se in viam dant, urbemque versus iter faciunt, ubi ad monasterium virginum S. Mariæ Magdalenæ, hodie S. Josepho dicatum et a Servitis fratribus habitatum, quod parvo admodum intervallo ab urbe distat, tunc ferme vacuum pervenere. Dux ipse quasi haberet clavim fores vestibuli reserat, atque ibi eas noctem illam traducere jubet : ingredientibus jam unam ex iis desiderari nuntiat. Hanc perhibent e Marsilia gente adolescentulam fuisse Leonam nomine, nullis quidem ipsam ejus cœnobii initiatam sacris, sed eo a parentibus erudiendi causa missam Romæo Foscarino postea connubio junctam. Eam igitur duo milites perquisitum eunt, quam in fossam nacti prolapsam inde educunt, ac reducunt ad suas. Illa cum inter vias pedem in lubrica ripa, incaute posuisset, in subjectam fossam provoluta casum suum evulgare clamore minime ausa, ne proderet cæteras, imperatum sibi silentium propria salute potius duxerat salvis jam omnibus : Crastina luce, inquit ductor, in urbem ingrediemini ; præsto enim erit, qui vos actutum intromittat. Ego interea loci cum meis vestem vestram omnem ac supellectilem ad S. Matthiæ cænobium perlatam vestris reddam. Ingressus ille in urbem omnia, quo dixerat, ferenda curavit, atque ejus cœnobii antistitæ Hippolytæ castellæ tradidit salvas esse virgines et brevi affuturas nuntians. Pauca hæc præfatus cum suis, qui cuncta fide summa ac silentio reddiderant, vale dicto abit : cumque mox a famulo monasterii revocaretur, ut se una cum suis parato sibi jentaculo reficeret, se statim cum iis ex oculis ejus abstulit, ita ut evanescere viderentur.

« Paulo ante ejus adventum quædam e contubernalibus, cui nomen Columbæ Aldrovandæ fuit, insigni pietate virgo, antistitæ visum hoc renuntiarat : cum ipsa in communi omnium trepidatione ac turba sui sodalitii virgines, quæ in Monte-Guardiæ commorabantur, summo studio Virgini commendasset, ne illa famulas suas hostibus prædæ ac ludibrio esse pateretur, ac paululum postea conquiesset, visam videre sibi præfectum devotorum S. Mariæ mortis se prehensam manu perducere ad templum, in quo ei multa ac varia a beata ipsa Virgine edita miracula in pariete picta digito commonstrabat : tandem recens, necdum vulgatum ostendebat illi miraculum hujusmodi. Inerant in pictura montes et colles nemorosi : ibi passim milites fixis tentoriis ea turmatim percurrentes loca et villas devastabant, pecora, et quæcumque esui forent abducebant, obvium quodque agebant, ferebant ; cum interim per medios ipsos agmen mulierum Dominicano indutarum habitu procederet magno Angelorum comitatu stipatum. Tum illi præfectus : Nostine locum et mulieres ? Nosse mihi, inquit illa, videor : mons Guardiæ hic est : hæ societatis nostræ mulieres sacram in monte Guardiæ imaginem custodientes. Ergo, inquit præfectus, nunc illæ e mediis evadentes hostibus a cœlestium caterva jussu Deiparæ deducuntur in urbem. Hactenus Columbæ visum. Mox igitur ubi S. Lucæ virgines pervenere in urbanum cœnobium, conferendo hæc quæ Columbæ in somniis oblata cum eventis, revera milites illos, qui eas ad monasterium S. Mariæ Magdalenæ deduxerant, angelos fuisse in faciem versos humanam est judicatum, idque eo liquidius quod cum diligentissime requisiti per urbem fuissent, quinam forent, qua porta ingressi, nunquam reperiri quitum ».

15. *Romæ excidium et Pontificis captivitas.* — Audito Germanici exercitus per Flaminiam progressu, completa tunc terrore omnia fuere

Romæ, ut Hieronymi Nigri litteræ xv Aprilis die Romæ exaratæ ostendunt, quibus significat proregem quidem Neapolitanum Florentiæ agere, atque bona spe pacis *lactare* Pontificem : verum apud Livium legi, *barbaris ex fortuna pendere fidem ;* spem tamen locatam in proregis Hispani fide, cui si ille defuerit, de Roma actum : lamentari universos, revocatum ex cursu victoriæ exercitum fuisse, atque acerbissimos perinfidæ pacis fructus collectos. Extant insignes aliæ Romani aulici ad Nicolaum Capponem Florentinum litteræ medio Januario datæ [1], in quibus consiliorum humanorum errores in his Italicis bellis recensentur, utque contra omnem spem Turcarum in Pannoniam irruptio augendæ amplitudinis occasionem domui Austriacæ dederit : ut exercitus ad defendendam contra Turcas Austriam comparatus in Italiam ad eam vastandam conversus sit : ut nimiæ Cæsaris potentiæ deprimendæ conatus arcano divini Numinis judicio nil juverit : ut quantumvis ineatur fœdus cum Cæsare, vindictam Dei, si Romanorum crimina plectere velit Germanico flagello, nullatenus averti posse; quem propterea demisse exorandum statuit. Ita prorsus contigit; nam quamvis varia ad abrumpendam procellam pertentata sint, omnes conatus irriti cecidere. Putabatur in Florentiam, in qua jacta erant ad Mediceos evertendos discordiarum semina, impetus Cæsarei exercitus conversum iri, atque ideo ad eam tuendam omnium sociorum vires confluxere : quod cum hostes rescirent, incredibili celeritate, frustra Ecclesiasticó exercitu insequente, Romam contenderunt.

16. Hoste imminente Romani proceres a Pontifice moniti [1], ut opes ad comparandas copias ad repellendum latronum exercitum conferrent, nec sumptus in rem militarem suppeditarunt, nec, ut par erat, expediverunt arma. Extant Philippi Bellucii ad Federicum Clavarium commissarium Apostolicum litteræ die quarta Maii datæ [2], quibus significat, Aquampendentem, S. Laurentium ad cryptas ac Viterbium exulum proditione occupata, de salute Urbis jam desperatum : triginta hostium millia sub signis recenseri : parte alia Columnenses decem militum millia coegisse, ac Pontifici itinera, ne fugam capiat intercludere : in Urbe Laurentium Cerium quinque militum sclopetariorum millibus urbem Leoninam tueri. Insequenti die quinta Maii hostis comparuit, atque scalis applicatis ad muros, bis non sine cæde propulsatus est; cum Borbonius dux segnius rem agi arbitratus, ante omnes provolavit, atque in ipso tertiæ impressionis furore, glande petitus occubuit : cum ante a Pontifice una cum Germanis Hispanisque quos ductabat, anathemate fuisset perculsus. Non tamen ducis nece consternati Germani, tecti nebula, quæ eorum conatui favit, transcendere muros, ac Transtyberinam Urbis regionem obtinuerunt.

17. Eodem die prono in occasum sole cum pontes rescindi jussisset Pontifex, et Romani factionis Cæsareæ fiducia freti insanirent, adeo ut angustos pontium aditus milite et vallo tormentisque non munirent, agminatim per Sixtinum pontem in Urbem irruperunt, quam cæde, incendio, rapinis, stupris sine ullo profani vel sacri discrimine compleverunt. Interfecta in illius impetus et furoris ardore circiter quatuor hominum millia feruntur, cum ipsi e suis mille in mœnium expugnatione amisissent. Ita Clemente a sociis Gallo Venetoque quos deseruerat deserto, ipsum prodente Hispano, cujus fidei se commiserat, non ferente suppetias ingenti Ecclesiastico exercitu cui Urbinas præerat, non utente Clemente consilio, quod Hungaris antea dederat, de sacra gaza in sacrorum hostes expendenda, denique Romanis contra Cæsareos non se defendentibus, sed in palatiis se continentibus. « Contigit », inquit Petrus Justinianus [1], « miserabilis fœdaque Romanæ Urbis direptio, qualis olim nec a Gothis, nec a Longobardis Vandalisve facta legitur ». Et infra : « Hispani Germanique milites in omne crudelitatis genus prolapsi multas Urbis partes incendunt, sacra prophanaque diripiunt, omniaque fuga, tumultu, terrore ac cæde replent : nec cardinales, episcopi, cæterique viri religiosi impias deprædantium effugere manus. Ædes quoque sacræ ad unam omnes spoliatæ sunt, vasaque libatoria divinis rebus dicata in prædam nefarie acta, ab altaribusque ablatæ aureæ cruces, pretiosa candelabra, sacerdotalia indumenta, atque usque in sacrosancta Dominici corporis tabernacula rapaces manus injectæ, omnesque tandem Ecclesiarum thesauros barbarico fastu immanique avaritia crudelis hostis expilavit; atque in religionis Christianæ ludibrium virgines sacras vel violavit, vel expoliatas in publicum nudo corpore traxit : cæteras quoque matronas eadem ignominia affecit : nullum præterea fuit genus hominum, nulla tota Roma vel publica vel privata domus, quæ furentis sacrilegique hostis manus evaserit ».

18. Edidit Germanus scriptor de excidio Romanæ Urbis libellum, ex quo hæc decerpsit Joannes Coclæus [2] : « Milites Germani et Hispani in ea pugna nullum habentes sacrorum respectum plurimos occiderunt, non solum in atrio et porticu Basilicæ S. Petri, verum etiam in ipso templo, atque adeo et circa sacratissima altaria, et circa memorias et monumenta Apostolorum aliorumque divorum plurimum sanguinis effuderunt. Devastato itaque burgo, mox in eam Romæ partem, quæ Transtyberim dici-

[1] Lib. II. lit. princ. p. 72. — [2] Ib. p. 74.

[1] Pet. Just. l. XII. p. 430. — [2] Coel. hoc ann.

tur irruerunt, in prædam omnia rapientes, et vitæ redemptionem a quibuslibet extorquentes. Cunctis itaque subito et inopinato terrore perculsis, eodem victoriæ impetu eodem die irruerunt et in magnam Romam per pontem Sixtinum, ubi multo minus cædis quam in burgo, sed longo plus prædæ fuit et pecuniæ, quia propulso in castellum papa nemo victori exercitui arma impune opponebat : plus itaque deditionis quam prælii fuit. Roma ergo sic obtenta captaque ac perversa, miles absque duce ferox et effrænis in prædam omnia usurpavit sacra juxta atque profana : neminem a direptione militari salvavit deditio, neminem sacer locus, neminem Cæsaris aut nationis nomen aut favor. Omnes incolæ sive Romani essent, sive Hispani, aut Germani, amissis rebus omnibus, corpora quoque propria, et vitam juxta æstimationem ab irato et insultante victore taxatam redimere coacti sunt. Pars in tormentis et immanissimo cruciatu defecit, vitam simul cum pecuniis relinquens : pars semel redempta, ne rursus æstimaretur, abiit ultro relictis omnibus : nam contigit haud ita raro eumdem seu civem, seu incolam aut curialem nunc ab Hispanis nunc a Germanis capi, torqueri, æstimari, ac ære mutuato redimi.

19. « Irrepserat in eum exercitum per quosdam Germanos lues Lutherana, qua sane milites infecti omnia sacra despectui habebant, sacros calices haud secus quam profanos attrectabant ac diripiebant : venerabile sacramentum abjicientes, pixides ac monstrantias argenteas rapiebant sibi : sacras vestes in ludibrium religionis nostræ profanis induebant lixis et calonibus : venerandas divorum reliquias velut ossa canum abjiciebant, abrepto argento : sacras item virgines haud secus atque meretrices ad stuprum rapiebant. Quidam Lutheranus eam historiam Theutonice describens affirmat Germanum quemdam militem, qui dicebatur Viridis-Silva, verso ad castellum S. Angeli ore, proclamasse in voto sibi esse, ut ex corpore papæ frustum devoret, quod Luthero nuntiare posset, eo quod papa verba Dei hactenus impediverit ». Paratæ erant Clementi maximæ calamitates, nisi divina misericordia eas avertisset, nam Georgius Fronspergius, patria Suevus, Lutheranæ impietati ad insaniam deditus, Italicam expeditionem eo consilio susceperat [1], ut suis manibus summum Pontificem strangularet laqueo, quem auro intexendum curaverat, gestaratque in sinu, identidem suis ostentans, veluti de egregio facinore, quod furiali animo conceperat; verum divina ultione percussus ex equo corruens infelicem animam sathanæ tradidit. Pergit Coclæus ex Germano auctore, qui interfuit :

« Milites, ex veteri capella papæ, in qua ejus cantores quotidie missam, pias preces et horas canere solebant, fecisse stabulum equorum, quibus Bullas quas vocant, aliasque Pontificias litteras substraverint : addit, (nempe ille testis oculatus de quo meminimus), milites papæ ac cardinalium vestes ac pileos in eorum opprobrium induisse, fictumque creasse papam ex Landesknechto, qui dixerit in ficto suorum cardinalium cœtu et consistorio, se donare papatum Luthero; quisquis militum id approbet, dextram in altum tollat : milites itaque levasse manum ac clamasse : Lutherus papa, Lutherus papa. At hæc omnia, ignorante Cæsare, perpetrata fuerunt, nec ea unquam approbavit, aut rata habuit quæcumque milites illi vi ac metu a papa et cardinalibus extorserunt; quamvis vero ea præda omnium opulentissima fuerit, quanta sane Germano militi intra ducentos aut trecentos annos nunquam ex ulla oppugnatione aut pugna obvenit, attamen perpauci militum Germanorum ex tantis opibus ditati sunt : bona pars omnia sua ludendo perdidit, magna pars peste aut caumate periit, pars ictu bombardarum vitam cum præda reliquit ». Brevem hanc impiorum hominum lætitiam futuram prædixisse virum pium, quem imminentem Urbi cladem vaticinatum diximus, cum e carcere, in quem conjectus fuerat, a Germanis emissus fuisset, refert idem auctor [1], quod alii confirmant [2] : « Dimissus, inquit, e carcere a militibus, eis quoque prædixit breve fore eorum gaudium ex illa præda. Cum igitur evenirent ea, quæ prædixerat, creditus est prophetiæ habere spiritum, quem et vitæ austeritate probavit, Joannis Baptistæ nomen habens et vitæ institutum sequens ».

20. Planxit pluribus litteris eam Urbis cladem Jacobus Sadoletus [3], hæcque ad Petrum Bembum scripsit : « Gravissimum fuit audire urbem omnium nobilissimam, domicilium imperii, ac dignitatis sedem, et patriam omnium nostrum ita captam ac direptam; clades, cædes, strages tot tamque inauditas ab hoste immani et impio fuisse factas, in quibus et Pontificis maximi, quem ego incredibiliter amo, indigni casus, et multorum præterea charissimorum atque amicissimorum hominum mortes et exilia me vehementer perturbant : in quo angore animi etsi ea requiro ex studiis doctrinæ doloris solatia, quæ mihi adjumento et levationi esse possint, tamen haud ita multum usque adhuc perfectum est; omnem enim medicinam vincit dolor, nec sic possum studere constantiæ, ut obliviscar humanitatis : sed hæc Deus viderit, cui me totum addixi, etc. III non. Novembris MDXXVII ».

[1] Sansovin. l. v.

[1] Cocl. ubi sup. — [2] Sansovin. hist. Ital. hoc ann. Sur. in comment. — [3] Sadol. l. 1. Ep. x. p. 24, 35, 42, 208, 323.

Ut pii indoluere capta Christianæ religionis arce, ita impii Lutherani, qui pugnare contra Turcas ducebant nefas, et augustissima sanctitatis monumenta resciderant ferro flammaque, triumpharunt : quæ cum significasset Erasmus, qui se pro Catholico gerebat, Jacobo Sadoleto cardinali, hoc responsum accepit [1] sequenti anno : « Urbis Romæ casum, quem pluribus defles, non alterius arbitror eloquentia digne posse deplorari, quam tua : incredibile est quantum calamitatis et damni ex illius Urbis ruina omni humano generi invectum sit : in qua, etsi vitia quoque nonnulla inerant, maximam tamen multo partem dominabatur virtus, domicilium certe humanitatis, hospitalitatis, comitatis, omnisque prudentiæ civitas illa semper fuit : cujus excidio si qui, ut scribis, lætati sunt, ii non homines, sed feræ potius immanes sunt existimandi : quanquam hoc paucis usu arbitrer contigisse, ut aut non doluerint nobilissimæ omnium et multo præstantissimæ Urbis clade; aut si furore quodam usque eo debacchati sint, ut hoc illi exitii malique optaverint, nunc saturatis odiis, non aliqua furoris sui pœnitentia, et vicissitudine rerum humanarum moveantur. Sed de his viderit Deus. Quos tu, quod scribis resipiscere jam cœpisse, cupio equidem ut ita sit, idque precari Deum non desinam; non enim odi illos, quin eos reverti ad sanitatem opto, sed tamen Deus viderit, etc. ».

21. Dissipatum in hac barbarica direptione bibliothecæ Vaticanæ thesaurum, cæteris opibus longe pretiosiorem, queritur Coclæus [2] : « Maximum, inquit, vero damnum, quod eruditi præcipue deplorent, datum est a barbaris militibus in bibliotheca Vaticana ad S. Petrum, ubi pretiosissimus erat librorum thesaurus, quos magna ex parte furor barbaricus disperdidit, dissecuit, ac vilissime distraxit ». Luget eamdem jacturam Surius, nosque sæpius in conscribendis Annalibus Ecclesiasticis luximus, cum plura insignia Monumenta in Pontificum libris recondita, quæ maximam historiæ lucem erant allatura, desiderentur. Receperat se in hoc bellico turbine Pontifex in Molem Hadrianam una cum tredecim cardinalibus : et licet sub primum Borbonii adventum fugam petiturus putaretur, id tamen facere non potuit, cum Columnenses, qui jam ante post pactam a prorege pacem illati Pontifici belli veniam poposcerant [3], humanissime a Pontifice habebantur, mutatis ex rerum conversione animis ob Borbonii adventum plura loca Urbi circumjecta cepissent, ac decem millibus, quos prædandæ Urbis spe allectos coegerant, itinera intercepissent [4]. Itaque ab exercitu Cæsareo in arce obsessus oppugnationem sustinuit, sperans fore, ut Ecclesiasticus sociorumve exercitus suppetias afferret. Verum Urbinas parum fidus Pontifici rem male gessit : nam Perusio admovit [1] copias, ut Gentilem Balionium præfectura ipsi a Pontifice demandata pelleret, ac Joannis Pauli Balioni filios in eam urbem induceret : dein tot moras nexuit, novarumque difficultatum causas ingessit, ut licet florentissimus exercitus ad pugnam pro liberando Pontifice instructus, in quo Galli ac Veneti ad certandum erant paratissimi, prope Romam accesserit, nulla tamen vel levissima velitatio tentata sit, quantumvis removeri castra vetaret Pontifex, ut hostes ad æquiores conficiendas pactiones flecteret.

22. Demum cum Urbinas prima Junii die castris abscessisset, atque ex Gallia, quæ parabantur auxilia, sero nimium adventarent; Cæsarei vero oppugnationem omni conatu urgerent, et cuniculis sub propugnacula actis disjicere arcem molirentur, tum mense Julio pestis late grassaretur, atque morbi sævitia aliquos e cubiculariis peremisset, Clemens universæ consulturus Ecclesiæ edito Diplomate [2] modum subrogandi Pontificis præscripsit, si eum in carcere extingui contingeret, vitæ suæ metuens, ne vel a Germanis Lutheranis, vel a Columnensibus necaretur, proregem Neapolitanum, qui Senis agebat, excivit, ut cum eo de deditione facienda ageret. Cupide accessit ille, cum supremum exercitus imperium extincto Borbonio duce adepturum se speraret; sed ab exercitu parum honorifice habitus discessit. Præerat vero Philibertus Aurasiorum regulus exercitui Germanico, Hispanico vero Hugo Moncata ; cum quibus deditionem pactus, non libertatem, sed vitam hoc pretio redemit, ut quadringinta millia nummum penderet, arcem Hadrianam, Ostiam, Civitatem-Vetulam, Tiphernum, Placentiam, Parmam, Mutinam traderet ; et in custodia cum tredecim cardinalibus detineretur.

23. *Inter principes agitur de liberando Pontifice.* — Audita capti Pontificis fama, multo magis pii omnes, quos ex Urbis direptione sacrorumque profanatione dolor oppresserat, ingemuere. Extant Henrici Anglorum regis ad Innocentium cardinalem Cybum plenæ lachrymis litteræ [3] decima Julii mensis datæ ; quibus deplorat maximum omnium ab iis, qui Christiana religione initiati, religionem Christi evertere nituntur, patratum scelus : sæviri in verum et unicum Christi vicarium, ut percusso pastore et dissipato grege, Ecclesia lupis rapacibus dilanianda exponatur : post expilatas Urbis Ecclesias etiamnum summum Dei sacerdotem in servitute habitum, sanctorum reliquias conculcatas, contumeliose exustum sanctissimum tabernaculum, et Christi corpus in terram pro-

[1] Sadol. l. I. Ep. X. p. 42. — [2] Cocl. ubi sup. Sur. in Comment. — [3] Lib. II. lit. princ. p. 67. — [4] Ib. p. 74.

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Ext. apud Victorell. in addit. ad Ciaccon. — [3] Lib. II. lit. princ. p. 74.

jectum : proinde cum ipse defensoris fidei titulos gerat, vias omnes ad dignitatem sanctæ Romanæ Ecclesiæ asserendam, libertatem summo Christianæ reipublicæ principi et communi parenti restituendam, vindicandas injurias resarciendaque damna Christi Ecclesiæ illata initurum ; imo et regium sanguinem profusurum significat : deinde missum a se Thomam cardinalem Eboracensem Sedis Apostolicæ in Anglia legatum, ac regiæ Anglicæ procuratorem ad Franciscum Gallorum regem, ut de loco ad colloquia ineunda pro liberando armorum vi Pontifice paciscatur, rogatque cardinalem Cybum, ut una cum aliis cardinalibus, quos hostis serviluti non addixit, in eum locum se transferat, ut optima consilia pro redintegranda re Christiana, eripiendoque e carcere Pontifice explicari queant. Hic vero casus tam atrox non modo pios omnes vehementer perculit, sed etiam ipsi Turcarum imperatori indignissimus est visus ; ut Fabricius Cornelius [1] in sua Epistola meminit, dum sic ait : « Quippe in insolentiam Christianorum excanduit, qui crudelius in supremum suum antistitem se gessissent, omniaque sacra prophanassent, quam ipse Mahumetis cultor Græcorum patriarcham haberet : quandoquidem ejus sacra violare nefas putaret ».

24. Actum est magno studio de convocandis in unum locum cardinalibus, qui libertatem retinebant, ac Galliæ et Angliæ reges Avenionem designarunt [2], cum is locus ad cogendum Concilium esset idoneus, ut tum in Hispanias ad Cæsarem legationes pro liberando Pontifice decernerentur, tum ditioni Ecclesiasticæ consuleretur : qua de re extant Joannis Salviati cardinalis litteræ [3] : censebant alii Parmæ aut Bononiæ eosdem cardinales congregandos , ut promptius tantis malis occurreretur, atque in eam sententiam cardinalis Cybus [4] collegas trahere nitebatur: alii lugeri potius malum, quam illi occurri posse arbitrabantur ; in quibus erat Jacobus Sadoletus episcopus Carpentoratensis, qui, cum semper belli dissuasor extitisset, quasi impendentis procellæ præscius, eo tempore, quo pacati [5] Germani putabantur, abeundi ad episcopatum Carpentoratensem a Clemente potestatem obtinuerat, atque Hieronymo Nigro de felici absentia gratulanti sic respondit : « Quod ego sapientia quadam videar consecutus, ut abfuerim in tam acerbis rebus atque temporibus, nequaquam id mihi arrogo ; sed hoc Dei erga me beneficium agnosco, gratiasque ago illi quantas equidem possum ; nam quas debeo, ut agam et referam non modo meæ, sed ne ullius quidem humanæ facultatis est : certe enim si quid ego vidi aut prænovi, si quid in me aut boni sensus in tanto rerum motu, aut providentis in posterum consilii fuit, totum id fuit a Deo, cui dum cupio dare eas operas quæ a mea fide et a pietate mea requiruntur, quid mirum, si ita accidit, ut bonum consilium evaserit sapientia ? Nec vero aliud statuo sapientiam, quam meminisse unumquemque, quid sui officii et muneris sit, idque cum fide et integritate præstare ; quod si hi fecissent, qui maxime debuerunt (de summo Pontifice non loquor, cujus mihi virtus, clementia, integritas semper visa est non solum magna, verum etiam admirabilis) quod nunc ad omnium injurias et contumelias projectum est, in pristina sua veneratione maneret sacerdotium. Sed recordaris profecto reliquorum ordinum morumque communium labem et confusionem, quos ego accusando non insequar, non quin causa fuerint universæ calamitatis ; sed quia non possum commemorare sine dolore, quæ et Urbi omnium nobilissimæ, et hominibus multis mihi necessitudine junctis infanda et atrocia contigere.

25. « Illud dico quod sentio, Deum hominesque contestans, cæpisse optimum Pontificem mederi moribus perditis : sed cum res ferro egeret, non malagmate, ipsius autem natura, et lenitas a vehementioribus remediis abhorreret, ut in corporum solet morbis, sic in corruptis moribus, quæ intempestive adhibita est auxit morbum potius medicina, quam lenivit ». Nonnullisque interjectis : « Habeo tamen spem et rationem quamdam quæ mihi ut in malis non parum solatii affert, illam videlicet quam ad Deum ipsum refero, quem scio et novi ita irasci solere peccatis hominum , ut sibi solvi eas pœnas velit, quæ illis ipsis qui deliquerunt utiles sint et salutares etc. Vale, Carpentoracti, V id. Septemb. anno MDXXVII ».

26. Excepere hos acerbissimos casus summa animi æquitate viri pii : inter quos B. Cajetanus Tianeus, ac Petrus Caraffa, dictus postea in Pontificatu Paulus IV, ac socii Theatini in ipso carceris squallore divina officia psallere non intermiserunt ; quibus sacra cantica in servitute cecinisse libertatem peperit, ut narrat Antonius Caracciolus [1] : « Invitaverat, inquit, aliquando centurio ille, qui nostros conclusos carcere tenebat, tribunum militum Hispanorum ad lautum convivium, quod in Vaticano supra horologium apparaverat : accedit itaque invitatus ad condictam diem atque horam. Dum mensa instruitur, ecce audire sibi videtur e proximo cubiculo (id clausum quia carcer erat) susurrum quemdam mutuo psallentium hominum, et divinum numen exorantium. Tum ad hospitem conversus quærit, quinam hominum illi sint. Hospes spernentis in modum : Sunt clerici, inquit, aliquot, pars nostræ prædæ : rogat tribu-

[1] Fab. Corn. in Ep. — [2] Ib. p. 78. — [3] Ead. p. 78. — [4] Lit. p. 75. — [5] Jac. Sad. Ep. I.

[1] Ant. Caracc. in Annal. cleric. reg. et Jo. Bapt. Castald. in B. Cajetani Vit.

nus, ut se cernere eos faciat : ille morem gerit, et reserato carceris ostio, videt iste natura, ætate, ac moribus viros adeo composite ac graviter preces Deo solventes, ut sanctorum cœtum sibi aspicere videretur : et revera Paulum, opinor, atque Sylam referebant itidem in custodia Philippensi laudibus Deum celebrantes. Hoc adeo præclaro spectaculo commotus tribunus, indignatusque homines eximie probos in tanta mala projectos, petiit enixe a centurione, ne eos diutius detineret : videri sibi prorsus innoxios, qui religiosos ritus pietatemque divini cultus etiam in carcere tuerentur. Cum autem centurio obstinatior rem in aliud tempus differret, multis ultro citroque habitis super ea re verbis : Ego (inquit tribunus) nihil profecto apud te cibi sumam, nisi hos extemplo liberos quo volunt abire sinas. Tandem igitur centurio partim, ne subrusticæ asperitatis notaretur, partim quod nulla spe lucri pauperes Christi servos vinctos ibi haberet, reseratis foribus educit atque dimittit ».

27. Confusis in tanta rerum perturbatione cardinalibus, certaque expedire consilia nequeuntibus, Galliæ et Angliæ reges, tum Veneti Helvetiique Romanæ Ecclesiæ patrocinium ad Pontificem communem omnium parentem ex Cæsareorum servitute vindicandum susceperunt [1] : « Franciscus et Henricus reges », inquit Paulus Jovius [2], « ex ea direptæ Urbis et capti Pontificis execrabili fama vehementissime commoti, excitique ad quærendum novum decus arma parabant : id namque, adjuto liberatoque Pontifice, et vindicatis ejus injuriis, de Cæsarianorum militum immanitate longe honestissimum proponebatur, eoque justius et speciosius, quoniam ad utriusque existimationem maxime pertineret tueri armis sacrorum principem, suprema prope ac inexpiabili affectum calamitate, et quod Christianæ aures vix ferrent, indignissima carceris contumelia cum cardinalium senatu usque adeo impie mulctatum ». Nonnullisque interjectis : « Hos quoque duo legati opportune adversus Cæsarem concitabant Salviatus cardinalis in Gallia, et Ubertus Gambara apud Britannos, qui utrobique accurate referendo quanta immanitate in Romanos nihil tale meritos esset sævitum, quantoque ludibrio sacrati episcopi in catenis ad hastam vænales fuissent circumducti, et quot demum honesti atque insontes ex aula aut tormentis excruciati, aut in vinculis desperato redemptionis pretio trucidati periissent, piorum hominum animos inusitatæ crudelitatis cogitatione suspendebant : quando etiam permultos ante aram maximam summe venerabilis templi frustra salutem petentes inundato cruore pavimento cædeque polluto cecidisse narrarent. His sermonibus per coronas utriusque aulæ disseminatis, vetera novaque utriusque gentis odia, quæ vixdum in Cæsarem deferbuerant, ex atrocitate tanti facinoris refricabantur tanto altius, quod Helvetii cum Gallo et Britanno in idem studium consensumque accesserant, quos Ennius Philonardus vetus apud eam gentem Pontificis legatus », et infra : « Diligenter admonebat, ut quam Julio Pontifici nuper circumvento et fere oppresso sortem felicemque operam præstitissent, eamdem et certe majorem in liberando Clemente adversus impios navare vellent ». Videbantur illi singulari dignitatis officio ad præclarum opus gerendum obstringi, quod nimirum Gallus Christianissimi nomen gloriosis atavorum, qui Pontifices semper erant tutati, facinoribus partum gereret : quod Anglus recenter a Leone X sacro senatusconsulto fidei defensor esset appellatus : quod Helvetii Ecclesiæ libertatis propugnatores dicerentur.

28. *Differt Carolus dimittere Pontificem.* — Incitabat inter alios Henricum Anglorum regem Thomas cardinalis Eboracensis, ut pacem universo imperio Christiano reponi procuraret apud Carolum Cæsarem, atque ante omnia Pontificem e custodia emitti, armatis precibus exposceret, ut Joannes cardinalis Salviatus refert [1]. Extraxit [2] Carolus V liberationem Pontificis, qui accepta Cæsarea fide ab illius administris proditus erat, atque ineunte Augusto litteras fucis verborum oblitas exaravit [3], quibus patratum in Pontificem atrox facinus excusare nisus est : malorumque culpam in Pontificem injuste conjiciebat, quod initas superiori anno cum Hugone Moncata inducias infregisset, cum tamen Clemens Hispanum bello non petiisset, sed a Columnensibus qui ab ipso desciverant ac S. Petri Basilicam diripuerant, pœnas, more principum, quos illata a subditis vis iniqua non alligat, repetiisset. Querebatur etiam Carolus Neapolitanum regnum magna ex parte a Pontifice occupatum ; tacuit vero illum adactum ad id Hispana importunitate fuisse, cum Lanojus admoto ad Frusinonem exercitu Pontificem Urbe pellere conaretur : tacuit pariter Cæsar quantis verborum blanditiis interprete Cæsare Feramosca ipse pacem efflagitasset, quave probitate et fide Clemens frementibus fœderatis exercitum ex medio victoriæ cursu revocasset, urbesque et arces insignes adductis in summas angustias Hispanis restituisset, violatam autem ab administris per summum nefas fidem excusavit, quasi Pontifex compositæ pacis religionem culturus non fuisset, tum quod eo tempore pacta esset, quo suscipiendæ vindictæ occasio immineret : quasi vero Pontifex nisi fallaci pacis sponsione

[1] Clem. l. III. brev. p. 5. — [2] Jovius l. XXV. Roscus hist. Neap. p. 2.

[1] Ext. ejus lit. l. II. coll. lit. princ. p. 78. — [2] Guic. l. XVIII. — [3] Ext. l. II. coll. lit. princ. p. 86.

delusus fuisset a Cæsare, Ecclesiasticis et sociorum copiis arcere Cæsareas non potuisset. Addidit Carolus non tantas Urbi illatas clades, quantas adversarii prædicarent. Demum consueto verborum lenocinio Epistolam clausit, pacem se universo Christiano imperio restituere, atque arma adversus fidei Christianæ hostes vertere meditatum : quæ litteræ Vallisoleti secunda die Augusti exaratæ fuerunt. Non se inanibus verborum fucis deludi sivit Henricus Anglorum rex : etenim decima octava die armorum societatem cum Francisco Gallorum rege pro eripiendo e proditorum manibus Christi vicario pepigit [1], communique regum sumptu instructus exercitus, præfecto Odetto Fuxio Lautrechii regulo, in Italiam emissus est [2].

29. Interea dum suspensa ejus expectatione fluctuat Italia, Cæsareus exercitus Romæ peste consumebatur [3]; adeo ut Aurasiorum princeps, penes quem erat supremum militare imperium, Senas concesserit, tum ad morbi sævitiam defugiendam, tum ut injectos civitati illi tumultus comprimeret; Gallorumque adventu res Cæsareæ in Insubria deprimi cœptæ : oppidum Boschi in agro Alexandrino Germanis oppressis receptum : Genua terrestri maritimoque exercitu cincta a Cæsare descivit [4] : Alexandria et Papia ad deditionem compulsæ : Ferrariæ dux et Mantuæ marchio ad Gallicas partes traducti. Inter quæ Carolus V, partim conscientiæ stimulis agitatus, partim pudore affectus, quod summum Christianorum omnium principem nec ambiguum Dei vicarium, ipse, qui Ecclesiæ defensorem se esse jactabat, in custodia detineret : quo tempore hæresiarchis Luthero et Zuinglio, aliisque omnibus impietatis monstris libertatem summam permittebat, tutoque et libere vivere et grassari sinebat, hasce litteras [5] suis ducibus perferendas dedit Francisci de Angelis Minoritæ, ac Verrei cubicularii opera.

« Carolus V Romanorum imperator, Philiberto Aurantio Ugonique Moncatæ, salutem.

« Moleste graviterque tuli Romanæ Urbis direptionem; sed quia facta infecta esse non possunt, æquum piumque mihi videtur, ut Clementem Pontificem missum faciatis ac dimittatis, ac omni honore in pristinam dignitatem asserere curetis : mihi etiam gratissimum feceritis, si sacrosanctam ejus dignitatem obnixe defendi et coli patiamini, modo alicunde pecunia paretur, qua militibus merita stipendia persolvantur, ut cum tempus deposcat, Germanorum legiones Urbe Roma adversus hostes educantur : sedulo autem cavete certis obsidibus, ne Pontifex, si forte injuriæ nondum oblitus hostilem animum indueret, vobis non magnopere nocere possit : illud demum vos etiam atque etiam velim curare, ne res nostræ aliquid capiant detrimenti. Valete ».

30. Hæc mandata Cæsarea iniquissima fuisse constat, cum enim Carolus Clementem papam ad pacem perpulisset, immensis pollicitationibus, quod arma adversus Lutherum ac Turcam vertere decrevisset, pacisque fiducia Pontifex fuisset oppressus ab ejus exercitu, ac propterea non modo sine ullo redemptionis pretio eum dimittere, verum et amissa ipsi restituere et damna illata reficere ex officii religione debuisset; tamen cum latrocinium ac proditionem damnaret, latrocinii tamen et proditionis fructum colligere voluit, eademque acerbitate [1] communem patrem ad redemptionem cogere, ac si pugnantem in acie justo bello cepisset : quin nec accepto imperio Cæsareo ipsius administri Pontificem omnibus iniquis petitis assentientem dimisere [2], adeo ut episcopi obsides, cum expetita a Carolo auri vis nullatenus ab oppresso spoliatoque a latronibus Cæsarianis Pontifice solvi posset, ad patibula abrepti fuerint laqueo præfocandi [3], nisi crudelitati avaritiæ spes obstitisset : quam rerum indignitatem Paulus Jovius, quamvis Cæsarianæ factionis studiosus, silentio prætermittere non potuit, ac superioribus litteris consentanea scripsit, sic inquiens : « Cæsar, sive tactus religione, sive permotus infamia, aut gravi rerum suarum periculo adductus, Pontificem custodia et tot ærumnis liberare constituit, Franciscumque Angelium cucullatum, Franciscani Ordinis principem, pietatis et probitatis nomine expiandis criminibus sibi delectum, cum Verreo cubiculario ab Hispania Romam misit, deditque ei litteras super ea re ducibus perferendas, quibus significabat Philiberto Aurantio Ugonique Moncatæ, atque item Ferdinando Alarconi, sibi æquum piumque videri Pontificem dimittere, atque eum omni honore verborum in pristinam asserere libertatem, subindeque sacrosanctam ejus dignitatem obnixe defendi colique oportere, modo alicunde pecunia pararetur, qua militibus merita stipendia persolverent, ut, quum tempus posceret, Germanorum legiones Urbe Roma adversus hostes educerentur : sedulo autem caverent certis obsidibus, ne Pontifex, si forte injuriæ nondum oblitus hostilem animum indueret, ipsis non magnopere nocere posset.

31. « Erant hæc Pontifici in aliena potestate constituto longe gravissima, cum nulla omnino tuta ratio cogendæ repræsentandæque pecuniæ reperiretur : quod infirmissima fide esset Pontifex apud creditores, uti captivus et manceps factus, neque ulla in eo nisi dubia et anceps vigeret auctoritas, sic ut de promissis firmiter cavere non facile posset, quando syngraphæ

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Id. ib. Cavitell. hist. Crem. hoc ann. et alii. — [3] Guicc. ubi sup. — [4] Id. ib. Paul. Jov. l. XXV. Cavit. ubi sup. et alii. — [5] Ext. in collect. lit. procer. mundi p. 157.

[1] Guicc. l. XVIII. Belc. l. XIX. num. 42. — [2] Clem. lib. brev. an. 1527. p. 350. — [3] Guicc. l. XVIII.

nummariæ, addictorumque vectigalium tabulæ, et obligationum contractus omnes ac assensionum stipulationes legitimo robore ex certa communis juris formula carere dicerentur. In hac vero negotii difficultate uni omnium Germani indomita feritate nequaquam eversæ civitatis spoliis exsaturati, cum promissæ pecuniæ æquas publicanorum pactiones suspectarent, superbeque rejicerent, truculentissime cunctis, qui aderant in arce, Pontificique in primis atque senatui, nisi mature pecuniam expedirent, teterrima supplicia comminabantur. Res autem eo deducta est, ut Clemens longe charissimos atque honestissimos ex familiaribus, qui secum erant, repræsentandæ pecuniæ obsides, frementibus deposcentibus Germanis tradere sit coactus. Hi fuere Joannes Maria Montanus archiepiscopus Sipontinus, et Honofrius Bartolinus Pisanus archiepiscopus; episcopi vero Antonius Puccius Pistoriensis et Joannes Matthæus Gibertus Veronensis : his accessere uti pecuniosi nobilesque et arcta propinquitate Pontifici conjuncti Jacobus Salviatus, Joannis cardinalis pater, et Laurentius Ridulphus, Nicolai cardinalis frater germanus. Horum sacratis manibus illico minaces barbari catenas injecerunt, et tanta truculentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in campo Floræ ad erectas dicatasque latronum suspendiis furcas damnatorum more catenati perducerentur, parato ibidem ad lege agendum carnifice, si paulo asperior concionis fremitus annuisset. Per hunc modum misere pallentes et extremo supplicii metu perfusi, terque in concionem producti præclara ope magni Numinis servati sunt, cum spes auri vel in efferatis diuturna immanitate animis misericordiam exprimeret ». Ex his Joannes Maria archiepiscopus, ita ex patibulo ereptus solium Apostolicum postea conscendit, in quo Julii III nomen accepit. Ut vero ii barbarorum horum crudeles manus effugerint, auctor ita subjicit : « Paulo post, in carcere custodibus ex institutæ cœnæ crapula multoque falerno consopitis, catenas exuerunt, et per vaporarium foci tubum in summa Riariæ domus tecta extracti funibus evaserunt tanta felicitate, ut pedibus egressi Urbem ad Urbinatis castra, quæ tum erant in Umbriæ finibus, confugerent. Ubi non diu miseri, tanquam illudente fortuna, in aliud prope discrimen incidere, cum eos Laurentius Martellius Florentinis præpositus copiis comprehendendos væsana temeritate censuisset : sed hujus impii perversique hominis amentiam Feltrius et Bozzolus severissimis verbis retuderunt. Horum obsidum inexpectata atque admirabilis fuga Pontifici destinatam libertatem proculdubio maturavit ».

32. *In Oriente rem Christianam instaurandi spes affulget.* — Differebat nimium Cæsar Pontifici libertatem, pacemque universo Christiano imperio restituere, cum æmuli reges eam ab ipso poscerent, Gallusque pro recipiendis filiis bis decies centena millia nummum illi sponderet [1], possetque arma majori gloria et compendio adversus infideles convertere ; siquidem instaurandi in Oriente Christiani imperii egregia affulgebat occasio, quam cum ab Hierosolymitanorum equitum magistro cognovisset Pontifex, rem cum Henrico Anglorum, Joanne Lusitaniæ, et Francisco Gallorum regibus contulit, quos hortatus est, ut Rhodii magistri consiliis faverent : conceptis hac verborum formula litteris [2] :

« Regi Christianissimo.

« Charissime etc. Quæ nos una cum dilecto filio magistro Rhodi proxime perscrutati fuerimus, quæve his exploratis consilia ac spem cepérimus, ea tuæ serenitati significanda curavimus per exhibitorem præsentium, qui ab eodem magistro hanc ob causam destinatur : ex quibus quidem perspiciet illa quantum occasio præsens ad honorem Dei commodumque totius Christianitatis redundatura sit, si ab eadem tua serenitate pro officio et pietate sua studiose suscipiatur, et ad effectum perducatur. Nos quidem, quæ nostræ erunt partes, sicut tractationi huic non defuimus, ita nec executioni deerimus, quantum nostræ fortunæ tenuitas patietur. Tuam igitur serenitatem omni studio ac prece hortamur requirimusque in Deo Domino, ut in hac imprimis gloria apud homines, merito apud Deum futura studium, opem operamque tuam præbere, eidemque magistro et Ordini ejus de Christiano nomine semper benemeritis omnibus in eorum rebus et negotiis favere pro tua consuetudine et pietate velis, quod et Catholico tuo animo dignissimum, et nobis post Dominum omnipotentem est futurum gratissimum. Dat. Romæ in arce die XXVI Octobris MDXXVII, Pontificatus nostri anno IV ».

33. *Lautrechius nimias nectit moras, quarum impatiens Pontifex acerbioribus legibus se subdit, nec tamen in libertatem mittitur.* — Dum ab Hispanis in custodia habebatur Pontifex, Lautrechii Gallorum exercitus ducis fuerunt litteræ ad eum clam delatæ [3], quibus certior factus est, illum cum maximo exercitu a Gallo et Anglo regibus pro ipso ex proditorum manibus eripiendo mitti ; quo ex nuntio valde erectus est et recreatus : sed ducis ipsius moras diu sustinere non potuit : ac Lautrechius, cum post superiores victorias Boscho, Alexandria, Genua, Ticino expugnatis, victricia signa in Antonium Lævam, exiguis Hispanorum succinctum copiis exosumque Mediolanensibus, attollere pellereque Mediolano posset [5], atque ita Germanis in posterum aditus intercludere, ne in Italiam irrumperent, præclaræ occasioni rei

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Lib. brev. an. 1527. p. 320. — [3] Clem. lib. brev. an. 1527. p. 336. — [5] Guicc. l. XVIII. Paul. Jov. l. XXV.

gerendæ defuit: suadentibus enim id Venetis, alii obstitere: « Ex adverso », inquit Jovius, « duo cardinales Cybous atque Ridulphus, qui clade Urbis elapsi ad Lotrechium victorem pervenerant, et cum his Gregorius Casalius Henrici Britanniæ regis legatus vehementissimis precibus postulabant, ut liberandæ Urbis Romæ eripiendique inde Pontificis potius quam oppugnandi Levæ negotium susciperet: decorum scilicet ipsi factuque facile futurum, quando nulla graviore de causa transcendisset Alpes; quam ut tam glorioso quam necessario duorum regum decreto expedita pietate satisfaceret: ubi enim ad Urbem explicatis vexillis iter intenderet, valitura esse arma pro religione suscepta, eaque passim fore auctiora firmioraque, excitis undique voluntariis, postquam latrones, non Cæsaris milites, et incendiarios, eversoresque sacrosanctæ Urbis persequeretur. Liberato namque Pontifice pristinam ejus dignitatis atque potentiæ existimationem ad fœderatos esse redituram; unde ulcisci acceptas clades, et reliquo metu atque sævitia hostium victor Italiam summa cum laude liberaret ». Et infra: « Ab hac persuasione Lotrechius non ineptas consiliis causas apud legatos ostendens, trajecto Pado, Parmam se demisit ».

34. Trajecisse eum Padum die decima octava Octobris, refert Guicciardinus [1]: sed cum ille exercitus novis Helvetiorum copiis augeri, classemque ad regnum Neapolitanum invadendum instrui expectaret, sive a Franco rege, qui pro recipiendis filiis de pace agebat cum Cæsare, segnius progredi juberetur, seu potius cum ad expugnandos in Urbe Cæsareos non sat viribus polleret [2], adeo cunctatus est, ut Pontifex, cum principatum Ecclesiasticum dissipari clientesque obteri doleret, omnia Cæsareis dare et spondere pro redimenda libertate constituerit: sed nec ea sufficiebant, cum plura Hispani poscerent [3], quam ipse præstare posset. Denum ultima Octobris die cum Cæsaris administris pactus [4] est, se nunquam Cæsari in Neapolitanis et Mediolanensibus rebus adversaturum: cruciatæ, ut aiunt, in Hispania promulgandæ obventiones ac decumam annuam omnium Ecclesiasticorum vectigalium in ipsius regnis concessurum: Ostiam, Civitatemvetulam, Tifernum, Forumlivium traditurum: Hippolytum et Alexandrum nepotes, qui Florentino principatu depulsi Parmæ agebant, obsides daturum. Dum vero ii evocantur, Pisanus, Trivultius, et Gaddus cardinales dati obsides, qui Neapolim abrepti et in arce nova conditi sunt; additi etiam alii duo cardinales vades Franciottus Ursinus et Paulus Cæsius, quos Pompeius Columna Sublaqueanum adduxit: spopondit etiam septuaginta septem millia nummum Germanis, Hispanis triginta quinque millia, tum lapso dimidiato mense, aliam auri vim, quæ una cum alia jam ante numerata ad trecenta quinquaginta millia [1] nummum et eo amplius perveniebat; sed cum tantæ pecuniæ impar esset, cardinales aliquos pretio creavit, decumas regni Neapolitani, necnon aliqua Ecclesiastica bona distraxit [2]. Non tamen propterea Clemens in libertatem vindicatus est; nam cum arces plures Cæsarei postularunt, novæ difficultates obortæ fuerunt.

35. *Caroli V litteræ quibus se immunem profitetur tot et tantorum facinorum.* — Interea Carolus V, scriptis nono Novembris litteris [3] amplissimis, Clementi exposuit, ipsum a se omni officiorum genere affectum iri, si in Hispaniam vellet accedere, ac se de Urbis excidio, cæterisque vi militari illatis purgavit, cum tantorum facinorum nunquam conscius extitisset, rogavit etiam, ut pacem orbi Christiano restituendam curaret, atque Angliæ et Galliæ reges ad jungenda in Turcas arma adduceret.

« Sanctissimo in Christo patri et domino nostro domino Clementi VII, divina providentia sacrosanctæ Romanæ ac universalis Ecclesiæ summo Pontifici, domino religiosissimo, Carolus, divina favente clementia, electus Romanorum imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hispaniarum, utriusque Siciliæ, Jerusalem, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. rex, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ, comesque Flandriæ.

« Sanctissime ac beatissime pater, domine reverendissime. Videbamus non sine magno animi nostri dolore quot quantisque malis Christiana respublica undique circumvallata, quot rerum difficultatibus atque incommodis vexata, quot arietum ictibus impulsa, et in extremum fere discrimen adducta erat, atque id non absque summa Christiani nominis ignominia et Christianorum principum (quorum præcipuæ partes erant pro Christi nominis gloria, et Christianæ reipublicæ salute et tranquillitate vigilare) perpetuæ infamiæ nota; perpendebamus enim hinc universam Christianam rempublicam civilibus discordiis sævissimisque seditionibus laborare; inde vero Germaniam, olim inter alias Christiani orbis nationes florentissimam atque religiosissimam, nunc præter alia incommoda etiam in religione desertam atque contaminatam esse, et (quod omnium gravissimum est) ex hac tam diuturna Christianorum principum discordia, Turcarum potentissimum tyrannum victoriis elatum in dies magis in Christi populum sævire, et novis incursionibus infestare, Christique ditionem suæ impiæ atque nefandæ tyrannidi subjicere, cum ita principum

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Clem. lib. brev. an. 1527. p. 360. — [3] Guicc. ibid. — [4] Guicc. eod. l. XVIII.

[1] Paul. Jov. l. XV. — [2] Guicc. ubi sup. — [3] Ext. apud Summont. Diar. 4. hist. Neap. l. VII. c. 2.

injuria eo deventum sit, ut Christi religio, quæ universas fere orbis nationes occuparat, in mundi angulum nunc inclusa atque contracta sit : quæ tametsi nulla nostra culpa audivisse satis superque ex nostris litteris ad vestram sanctitatem pro nostra justificatione super iis quæ nobis tunc impingebantur, ostensum fuerit, ut nunc repetitione non egeant, non propterea nunc de aliorum culpis discutiendum putamus, sed potius communi dolori consulendum. Nos enim attendentes Christiani principis esse non solum culpa carere, a Christianæque reipublicæ damno sese immunem exhibere, verum ipsam Christianam rempublicam pro viribus conservare, illiusque saluti, paci, otio et tranquillitati consulere, nuper ad sanctitatem vestram scripseramus, ut si Christianam rempublicam salvam et quietam cupiebat, generalem pacem curaret, crudeliaque interea arma deponeret, ac per illius fœderatos deponi faceret, ut inde communibus auspiciis Christianæ religionis hosti occurreret, et usque ad hunc effectum ipsum Ecclesiæ thesaurum in tam pium opus reponendum aperire dignaretur, sæpius a nobis flagitatum est : dumque ejus responsum summo desiderio præstolaremur, ecce subitus nuntius ad nos allatus est de iis, quæ in Urbe per milites nostro nomine in ea regione, ut aiunt, collectos, acta, attentata ac præter omnem animi nostri sententiam et voluntatem patrata fuerant, deque miseranda ac summe dolenda Hungarorum clade, quæ omnia tanto profecto dolore excepimus, ut nihil nobis contingere potuisset, quod tanta molestia graviorique dolore nostrum afficeret animum a nostroque desiderio et voluntate longius abesset : quid enim infaustius infeliciusque nobis accidisse potuit, quam quod videamus a militibus nostro nomine nostroque auspicio (ut fertur) congestis ea patrari, quæ nos ipsi, vel sanguine ipso nostro, et cupimus, et in omni rerum ac temporum eventu adversus quascumque orbis gentes prohibere parati sumus ; et diripi quæ nos accumulare cupimus, ea ab iis amitti, quæ nos semper propagare optamus ? non enim an ab aliis occasio data fuisset discutiendum putamus, rem tantum ipsam perpendimus, sub Ecclesiæ protectoris nomine ipsam Ecclesiam ejusque caput ac Christi vicarium offendi.

36. « De Hungarorum vero crudelissima clade, quis est tam demens, tamque a ratione alienus, ut non doleat, non ingemiscat, vel ab hoc sæculo emigrare non cupiat, potius quam hujusmodi mala suo tempore videre ; præsertim dum, ut cuperet, tot miseriis occurrere non valeat ? Quod si de Christiano quopiam privato sentiendum est, quid de Cæsare, quid de Apostolicæ Sedis protectore ? quid de Christiano reipublicæ defensore ? quid de eo, qui ab ejus prædecessoribus Christianam rempublicam non modo a Christiani nominis hostibus defendere, verum illam feliciter propagare didicerat, quique in eorum voluntatem succedens, a Christiana religione propaganda regni sui initium auspicatus, a quovis sanæ mentis homine credendum erit ?

37. « Hanc ergo animi nostri perturbationem, quam velox tanti facinoris fama paulo ante prævenerat, litteræ sanctitatis vestræ, atque ea, quæ ejus nuntius nobis suo nomine retulit, non parum primo aspectu renovarunt, videntes tam de nobis ac nostris querimoniam ab eo, quem peculiari quodam affectu, dum in minoribus ageret, prosequi, et deinde singulari observantia, devotione atque pietate venerati semper sumus. Verumtamen sanctitatis vestræ vere paternum animum erga suum a Christo commissum gregem optimam voluntatem propius inspicientes, nova quadam instaurandæ Christianitatis spe exhilarati, Deo imprimis optimo maximo, qui ad tam pium opus sanctitatem vestram stimulaverit, et deinde eum animum concesserit, ut superata iracundia, boni pastoris partes assumere dignata sit, quas non verbis tantum, sed mente concipere possumus, maximas gratias agentes, sanctitati etiam vestræ, et universæ Christianæ reipublicæ hoc nomine gratulamur, sperantes, fore ut ejus felicissimis auspiciis diu optatam pacem firmam ac stabilem inveniamus.

38. « Quod autem sanctitas vestra ait, sibi non tam nobiscum quam cum nostris in statu Mediolani ducibus atque exercitu bellum esse, militum nostrorum insolentiam gravissimis verbis exaggerans ; tam de ea re in prioribus nostris litteris abunde responsum ac satisfactum putamus, clareque ostensum nil horum culpæ nostræ ascribendum esse, qui sub spe universalis pacis exercitum nostrum dissolvi jusseramus ; sed his potius adscribenda erit culpa, qui per novos belli motus violatis fœderibus nobiscum initis, eorum clandestinis conspirationibus rebus nostris insidiantes, duces nostros ad ipsius exercitus retentionem coegerunt.

39. « Si vero sanctitas vestra non nobiscum armis contendere, sed injuriam et oppressionem repellere tantopere optabat, cur eas conditiones per domnum Hugonem de Moncada oratorem nostrum oblatas renuit, quas ipsamet sanctitas vestra sibi gratissimas fore attestata est, esto quod prius cum aliis Christianis regibus ac principibus convenisset ? si justitiæ ac oppressorum tantum causa agebatur, cur potius arma, quam ipsa justitiæ media cum Christianæ reipublicæ pace et tranquillitate sanctitas vestra amplexa est ? si cum nostris in Mediolanensi statu ducibus ac insolenti tantum exercitu bellum erat, quid Senæ ? quid Janua civitates nostræ imperiales promeruere, ut tam acriter invaderentur ? nam si ex altera, quia, ut inquit, res nostræ et regnum nostrum Neapolitanum erat, nulla utique vis a sanctitate vestra, quæ statum nostrum turbare

posset, nec suscepta nec cogitata esset, non sic esset in fœdere inter sanctitatem vestram et serenissimum Gallorum regem ac Venetos percusso, cujus articulorum exemplum penes nos est : quæ omnia, tametsi animum certe nostrum multis nominibus cruciarent, æquiori tamen animo tulimus, sperantes omnino fore, ut sanctitas vestra breviter (ut fecit) a tam infausto periculosoque consilio desisteret; quod continuis precibus ab omnipotenti Deo assidue petebamus : nec ea quæ ab gentibus istic nostris tentata, et a militibus nostro nomine congestis patrata sunt, unquam, ut sic fierent et tentarentur, commisimus, nec cogitavimus quidem, licet diffiteri nolimus cum domno Hugone de Moncada ad sanctitatem vestram cum iis, quas ipsamet postulabat, conditionibus destinavimus, nos ipsi in mandatis dedisse, ut, si sanctitas vestra oblata nostra non acceptaret, armaque in nos et statum ac dignitatem nostram continuaret, omnibus mediis, quibus id fieri posset, subditorum nostrorum ac dignitatis nostræ defensionem et incolumitatem disponere pro viribus curaret, eaque tentaret media, quibus hostium nostrorum vires minui et, si fas est, extenuari possent, aut saltem diverti, ne tanta hostibus ipsis nocendi offendive facilitas relinqueretur; ita ut noster exercitus ab hostium ipsorum conatibus congruentius ac securius protegeretur : in quo generali mandato nullum certe continebatur delictum, necdum credimus Hugonem ipsum, nec etiam Columnenses tantum facinus tentare voluisse, nec id certe cogitasse, verum id sedulo curasse, ut sanctitatis vestræ animum a divexanda Senensi civitate et a tam hostili invasione revocaret. Quod vero factum est, temerariæ militum audaciæ adscribendum erit, qui non tam facile contineri regive possunt, ut potissime sua virtute et viribus adversus renitentes se superiores effectos conspiciunt, nec ulla infamiæ macula in iis nobis impingi poterit : si enim hæc, Carolo V imperante, libri ac litteræ acta fuisse prædicabunt, addent profecto, ipso penitus ignorante, tam impiam audaciam detrectante, si hujusmodi scriptis fidem aliquam haberi voluerunt; quis enim, nostro jussu nobisve laudantibus, hæc acta fuisse credet? si ex præcedentibus et subsequentibus factis, et pro Romanæ Ecclesiæ dignitate operibus præstitis animum nostrum metiatur, quæ, ne nos ipsos laudare videamur, potius reticenda, factisque comprobanda esse censemus.

40. « Superest, pater beatissime, ut tanquam veri Dei ministri, ad curam Christiani gregis divinitus instituti, dimissis privatis affectibus, invicemque condonatis injuriis, si quæ prætendantur, cum consilio Dei causam agamus, publicæ tranquillitati consulamus, et Christianam rempublicam a tam diuturnis miseriis et calamitatibus sublevemus : accidit enim sæpe ut iræ amantium amoris redintegratio sint; sæpius enim Christi tyronibus evenit, ut ex incogitato aliquo casu fortius insurgentes, eorum animi firmius in Dei obsequio stabiliantur, et ferventiori studio ad majora promoveantur; sic enim credendum est. Nobis omnino pollicemur, ex tam inopinata calamitate et afflictione magnum commodum Christianam rempublicam suscepturam, et concordibus Christianorum principum animis, Christi regnum per universas orbis nationes propagandum. Ad id enim in primis consilium sanctitatis vestræ de universali pace tractanda, suaque ad nos et cæteros Christiani nominis reges profectione, non possumus magnopere non laudare : hoc enim esset vere episcopum verumque patrem agere, ac veri Christi vicarii partes assumere : iis conatibus aderit pacificus Christi spiritus : tunc erimus Deo grati, ac Christi nominis hostibus formidabiles. Sic itur ad astra : hac via sanctitas vestra veram atque certam in utroque sæculo immortalitatem sperare, hic laudem, illic vero gloriam perpetuam sibi polliceri poterit; in iis enim, quod ad nos attinet, grato animo assentiri parati sumus, ut communibus auspiciis hæc Christianorum arma inter se dissidentia unitis viribus in Christianæ religionis hostes convertantur : et tametsi multo magis conveniens est, ut filius ad patrem, quam pater ad filium veniret; ne tamen noster in Italiam accessus cuipiam formidabilis judicetur, sed potius cuncta bono et æquo inter Christianos principes componantur, omnisque suspectionis ac timoris scrupulus vestræ sanctitatis opera ac auctoritate tollatur, nihil nobis jucundius gratiusve accidere posset quam sanctitatem vestram tanquam verum patrem ac Christi vicarium in his regnis nostris excipere et venerari, cum ea Christianæ reipublicæ pacem, quietem et optatam tranquillitatem tractare, illique mentem nostram atque animum aperire, ejus ductu et consilio res nostras componere, atque ad Christianæ reipublicæ defensionem illiusque hostium invasionem disponere aliaque agere, quæ Dei gloriæ subditorumque nostrorum saluti mutuæque nostræ amicitiæ convenire videbuntur : quæ certe haud audita commode per litteras aut nuntios tractantur, præsertim ubi tot amoris atque benevolentiæ vincula tantaque pietas et observantia ex parte nostra intercedit. Si ergo sanctitas vestra in suæ profectionis tam sancto consilio (ut credimus) adhuc manet, et ad regna nostra se, ut ait, conferre voluerit, nos illi honorem ex animo pollicemur, iisque regnis ac dominiis non modo ut pater, sed ut proprius eorum princeps ac dominus excipietur, de ipsisque non secus ac nos ipsi disponere poterit, nostrumque animum ad omnem Christianæ reipublicæ salutem, pacem et tranquillitatem quam paratissimum inveniet; nec per nos stabit, prout hactenus unquam stetit,

quominus Christiani populi saluti consulatur, imo ex proprio jure nostro pro publica tranquillitate aliis concedere non negabimus.

41. « De regno autem Hungariæ, cujus culpa amissum sit, nequaquam discutiamus; sed, quod longe salubrius erit, communi consilio Dei causam suscipiamus, tamque crudele jugum ab illo olim florentissimo regno communibus auspiciis atque viribus excutiamus. In primis enim sanctitatis vestræ partes erunt inter Christianos principes mittenda auxilia communi consilio disponere atque decernere, et si vestræ sanctitatis opera et auctoritate mutuæ discordiæ (ut cupimus) componentur, et pro sanctitatis vestræ affectu sedabuntur, nos pro nostra erga Deum pietate, pro singulari quo Christianam rempublicam complectimur studio, non modo auxilia, de quibus cum cæteris Christianis principibus agitatur, mittere intendimus, sed omnes vires nostras ac etiam (si Christianæ reipublicæ convenire videatur) personam ipsam nostram eo convertere decrevimus, ita ut (quod sæpius attestari volumus) omnes sciant et intelligant, nihil unquam nobis nec antiquius nec charius extitisse, quam pro Dei gloria et Christianæ reipublicæ salute imperium, regna atque dominia omnia nostra, et quidquid in iis Dei benignitas nobis contulerit, et personam, sanguinem et vitam ipsam nostram cuivis periculo quam libentissime exponere.

42. « Hortamur igitur sanctitatem vestram, ac per Dei misericordiam obtestamur, ut cum spem rei bene gerendæ in celeritate verti videat, hanc Dei et reipublicæ causam, (ut cœpit et pollicetur) suscipiat, ignominiosamque ac crudelissimam hanc ortam seditionem sedare curet, et suis auxilio, favore atque exemplo labentem Christianam rempublicam juvet; nec committat ut, Clemente VII universalem Ecclesiam moderante, per tot ignominias, tot cædes, tot injurias, atque contumelias, ut nunquam numeranda mala electus Dei populus et a suis domesticis, et ab ejus crudelissimis hostibus patiatur : cæteri enim Christiani principes facile sanctitatis vestræ auctoritatem sequentur, nosque pro parte nostra nihil omittemus, quod pro Christi gloria, pro Christianæ reipublicæ salute a Christiano principe Romano Cæsare, religionis et Apostolicæ Sedis strenuo protectore atque defensore sperari possit, tumque firmissimum animum nostrum apud omnipotentem Deum, cui nos omnia debere fatemur, et sanctitatem vestram, quam filiali semper observantia veneramur, ac universam rempublicam, quam vita ipsa nostra chariorem habemus, attestatum voluimus. Reliqua magnificus fidelis sincere nobis dilectus Cæsar Ferramoscha consiliarius ac equorum præfectus noster, quem ad id destinamus, sanctitati vestræ referet, cui jam fidem summam habere dignabitur, et sanctitati vestræ veram a Deo optimo maximo felicitatem optamus. Dat. in civitate nostra Granatæ die IX mensis Novembris anno Domini MDXXVII, regnorum nostrorum Romani VIII, aliorum vero omnium XI ».

43. *Toletano archiepiscopo exponit Clemens calamitatem suam.* — Septimus jam excurrebat mensis, ex quo Christi vicarius servitutem Hispanicam patiebatur : et quanquam Cæsar indicto sibi ab Anglo pro liberando Pontifice bello territus, eum liberari jusserat mense Augusto [1], ut Joannis cardinalis Salviati litteræ ostendunt : administrorum tamen perplexo consilio res extrahebatur : quippe ob prosperos Lautrechii in Insubria successus efferati graviores in dies pactiones exigebant a Clemente, quem conculcata sacrosancta majestate indigne habebant : quibus de rebus apud cardinalem Toletanum, Cæsaream amicitiam pollicentem, his litteris conquestus est Clemens [2], precesque addidit, ut qua apud Carolum V valebat gratia, ipsum ad pacem universo imperio Christiano restituendam induceret :

« Archiepiscopo Toletano.

« Magnum nobis ac venerabilibus fratribus nostris in hac miserabili et diuturna captivitate constitutis attulerunt levamen litteræ fraternitatis tuæ, sermoque dilecti filii Francisci de Sylva, viri pii ac prudentis, quem ad nos misisti, litteris ipsis congruens : nam et consolando, et prope æque dolendo, benignitatemque serenissimi Cæsaris nobis certam et indubiam pollicendo, omni ex parte amorem erga nos pietatemque erga hanc sanctam Sedem tuæ fraternitatis repræsentarunt, quod eo etiam gratius nobis fuit, quo illa hoc genere officii et pietatis erga nos sæpius usa est : meminimus enim cum eam superioris anni injuriam a Columnensibus accepissemus, ex qua gradus ad hanc ruinam factus est, te id binis litteris amantissime ad nos scriptis indoluisse, ac tunc quoque, ut nunc, de mente serenissimi Cæsaris pia et recta, propensaque erga nos, et ad ulciscendum eam injuriam parata nobis fuisse testatam ; quo factum est, ut nos semper cupidos pacis, tuæ quoque fraternitatis auctoritas tunc a bello totos averterit, et ad subeundas inducias, ex quibus hæc postea sunt nata, permoverit. Hæc nos igitur tam pia frequentia erga nos tua officia, quo debemus amore ac benevolentia suscipimus. Talis præterea viri, et in Ecclesia Dei prælati tam insignis testimonium ita grave nobis est, ut tali auctore præterita credere debuisse, futura sperare posse videamur ; nihil enim generi, virtuti et auctoritati tuæ magis convenit, quam ut tot litteris et pollicitis tuis, sicut speramus, re ipsa respondeas. Nos quidem hinc tua secuti consilia, quod nostrarum partium et virium fuit, quam in

[1] Ext. l. II. princ. p. 78. — [2] Lib. brev. an. 1527. p. 550.

omnes Cæsareorum voluntates explendas incubuerimus, quam nihil recusaverimus, quam gravia et intoleranda subire parati fuerimus, is idem familiaris tuus tibi testis esse poterit, qui omnibus ipse interfuit : ex quo cum indignitates et acerbitates conditionum, tum tolerantiam et patientiam nostram plenius intelliges. Sumus tamen, venerabilis frater, in eodem adhuc statu miseriæ et infelicitatis, quo ante litteras serenissimi Cæsaris fuimus : quam misere interea habiti, quam indigne vexati, sermo te tui familiaris edocebit ; nec vero tam privatis nostris, de quo testem habemus Dominum, quam publicis damnis affligimur : ex hac enim nostra captivitate, quod tibi exploratum esse potest, non solum hujus Urbis ac Sedis totiusque status Ecclesiastici vastitas et excidium, sed divini cultus desuetudo, religionis interitus, animarumque periclitatio in dies magis procedunt, quæ hinc etiam manare in alias miseræ Christianitatis partes et regna poterunt, nisi qui unus potest, et ut speramus, volet, Cæsar his omnibus sua bonitate succurrat, quo magis te ut in re ac periculo totius Ecclesiæ communi una cum prælatis cæteris, illo Hispaniæ clero semper pio, semper religioso, hujusque Sedis observantissimo annixurum confidimus apud eumdem Cæsarem, ut is cum sua bonitate, tum vestris opera ac precibus finem tot malis imponere, pacemque fessæ et periclitanti Ecclesiæ reddere dignetur : quo quidem opere nullum a tua fraternitate et illis aut ad famam gloriosius, aut ad salutem efficacius excogitari potest. Nos interea in tot malis constituti solo conscientiæ bono fruemur, nos, quanquam pœnam tam atrocem subierimus, culpa tamen vacare : novit enim ille, qui hæc aliquando discussurus est, qua mente, quo animo fuimus, utque nulla nostra cupiditate aut commodo adducti, dum publicis mederi cupimus, privata simus ruina oppressi : sed hæc eidem Deo regum Regi relinquimus. Tuam fraternitatem hortamur et requirimus in Domino, velit pro sua pietate, officio et pollicitis, sicut hactenus fecit, insistere, ut Cæsareæ benignitatis effectum re potius quam scribendo sentiamus : in quo nihil veremur omne te studium et amorem pro nobis esse positurum, cum in id tua jam sponte et pietate incubueris, quemadmodum hæc plenius idem familiaris tuus, et nuntius etiam istic noster tuæ fraternitati explicabunt. Dat. Romæ in arce XV Novembris MDXXVII, Pontificatus nostri anno IV ».

11. *Divina vindicta in sacrilegos reliquiarum raptores.* — Interea certior factus est Clemens ab archiepiscopo Calaritano, navim Hispanam spoliis Urbis sacris et profanis onustam sæva adeo tempestate in Sardico mari concussam, ut milites, qui plures sanctorum reliquias secum vehebant, periculum in religionem verterint, timoreque perterriti archiepiscopo Calaritano eas reliquias tradiderint, a quo summa veneratione receptæ et in principe Ecclesia honorificentissimo loco reconditæ fuerunt : cum vero rogaretur ab illo Pontifex ut sacra illa pignora Ecclesiæ Calaritanæ attribueret, respondit [1], se opportuniore tempore ea de re consilium capturum.

« Venerabili fratri Hieronymo archiepiscopo Calaritano, etc.

« Ex litteris fraternitatis tuæ pie et amanter ad nos scriptis intelleximus, quemadmodum divino consilio eæ sanctorum reliquiæ, quas nonnulli Cæsarei milites direpta Urbe in Hispaniam navi deferebant, prædam simul prophanarum sacrarumque rerum adsportantes, orta apud Sardiniam tempestate, ab iisdem militibus periculo deterritis penes tuam metropolitanam Ecclesiam depositæ et relictæ fuerint : quod nobis quidem una cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, qui nobiscum sunt, summa animi lætitia accepimus, quod venerabilia illa ossa simul impiorum manus effugerint, simul ad religiosum præsulem, insignemque Ecclesiam delata fuerint, ubi cum debito honore recondita venerentur. In eo enim haud dubie multis modis divina virtus emicuit, dum sanctos suos liberat, impios milites monet, piosque antistites, præsides ac populum sanctorum hospitio et depositione honestat. Benedictus itaque Dominus in sanctis et electis suis, laudetur idem in mirabilibus suis, gratiæ ei agantur pro muneribus suis, quibus nos ex hac re consolari dignatus est : nostram enim calamitatem ferimus patienter, ut debemus ; hanc autem indignitatem religionis divinique honoris labefactationem summo dolore animi conspiciebamus, nonnunquam mirati quid isti in nos, sed tristati quid in Deum et sanctos ejus sævirent. Tuam itaque fraternitatem summe commendamus, ut debemus, in Domino, et quod nos suis litteris, commemorationeque Scripturarum pie consolata est, et quod eas reliquias debita veneratione suscepit, et quod super his nos officiose consuluit, additis precibus, ut eas suæ Ecclesiæ concedere dignaremur : quod nisi essemus hac temporum procella ita perturbati, ut nihil decernere in tanto motu possimus, non distulissemus hoc desiderium fraternitatis tuæ populique tibi commissi, quin quod munus Dei voluntas ad ista loca detulisset, nos nostro assensu ratum faceremus : sumus tamen eo omnino animo ac voluntate, ut his rebus, si quando Deo placuerit, compositis, vestræ in hoc devotioni, quo plus poterimus annuamus. Interim vero requirimus et exhortamur fraternitatem tuam in Domino, ut qua cœpit cura ac pietate ipsas reliquias honorifice haberi, ac debite venerari faciat, ut ille simul vestræ pietatis, alienæ

[1] Lib. brev. an. 1527. p. 351.

impietatis, Deique mirabilium testes ac monumentum perenne sint, simul per merita sanctorum, quorum sunt, patrocinentur fraternitati tuæ et universis istius regni populis, quos Deus omnipotens benedicat et protegat. Dat. Romæ in arce xx Novembris MDXXVII, Pontific. nostri anno IV ». Sane periisse naufragio Hispanos cum maxima spoliorum Urbis parte refert Petrus Justinianus [1].

45. Biduo post Carolus V, fallaci rumore ex Galliis allato de Pontifice in libertatem vindicato, id ei gratulatus est per litteras sua manu exaratas [2] : nullam quidem ab administris de ea re certum nuntium accepisse ; facile tamen opinari, eos mandata de ipso ex custodia educendo confecisse : professus est illius libertatis fama recreari, ut captivitatis nuntio antea indoluerat: tum adjecit se veri et optimi filii officia non prætermissurum, si Clemens patris et pastoris optimi munus obiret, constitutumque sibi esse vires suas pro amplificanda Sedis Apostolicæ dignitate exercere, inque rebus omnibus honestis illius votis consensurum : tum preces addidit ne se æmulorum Cæsareæ dignitatis susurris et invidia circumveniri pateretur, demissaque pedibus et manibus Pontificiis libans oscula longam et felicem vitam ei comprecatus est ; seque humilem Pontificiæ beatitudinis filium inscripsit Burgis XXII Novembris MDXXVII. Interea calamitatibus obrutus in carcere re vera detinebatur Pontifex, ac ni Gallici exercitus victoris imminentis terror Hispanos perculisset, serius longe ac nonnisi acerbioribus conditionibus libertatem obtinuisset [3], ut ipsummet ad Gallum et Anglum reges scripsisse suo loco videbitur.

46. *Pontifex ignobili cultu ex servitute evadit et Lautrechium certiorem efficit de libertate recuperata.* — Labente mense Decembri, cum Franciscus de Angelis, Minorum Ordinis supremus minister, ad Carolum V internuntius Apostolicus pro rebus Christiani imperii pacandis a Clemente sexta ejus mensis die fuisset decretus [4] ; jamque maximo cum incommodo ad satiandam proditorum religionis Christianæ avaritiam undique petitæ a Pontifice opes collectæ effusæque fuissent, dies nona Decembris condicta est [5], qua e funesto carcere Christi vicarius in libertatem restitueretur ; cum ipse subveritus ne Hugonis Moncatæ artibus adhuc detineretur (nam Cæsareus cubicularius, cui Migliaut nomen inditum erat, ejus liberationi obluctatus, tædio rerum Neapolim concesserat, ubi impietatis præmia proximo anno retulit una cum Hugone Moncata non aliter, quam Lanoius prorex, qui hoc ipso anno e vivis ereptus erat) mercatoris cultu subornatus militarem custodiam elusit : de quo hæc narrat Paulus Jovius [1]: « In componenda transactione liberandi Pontificis strenue satagentibus Pompeio Columna, Hieronymo Morono (hos enim certis liberalibusque promissis reconciliatos, et piis emollitos precibus ita in partes traduxerat, ut Cæsaris decreto quod Angelicus cucullatus adduxerat, mirifice faverent) res apposite confecta est, eoque facilius, quod Ugo Moncata et Verrejus, incerti et sæpe transversi consilii homines, Neapolim concessissent, et Aurantius apud Galeriam vicum hyemaret, utpote qui suopte ingenio captuque mutabili, et semper suspiciose perplexo, novas difficultates negotio allaturus esse crederetur. Itaque post septimum carceris mensem Pontifex, Cæsarianorum Alarconisque præsertim judicio dimittendus, decreto vixdum perscripto, cum se exiturum postriduo dixisset, intempesta nocte evasit, nihil prohibentibus portæ custodibus, cum petasatus et penalatus, subductaque et velata barba, se dispensatoris ministrum ignobili eo habitu mentiretur ; dispensator enim se præparandis alimentis exituro Pontifici ad singulas Cassiæ viæ mansiones præcursurum dixerat : evasit autem Urbe occulta porta, quæ est in Vaticani viridarii extremo ad turrim rotundam angulo, cujus clavem ab olitore paulo antea Pontifex impetrarat. Atque eo modo, elusis custodibus, Hispanico militari equo vectus, quem ei dederat Aloysius Gonzaga, cognomine Rodomontes, cujus fratrem adolescentem nomine Pyrrum Pontifex in his ærumnis propensissime legerat in senatum, ad iter sese extendit, subterque Cæsianum vicum et baccaviam silvam Capranicæ paulum moratus, ad Orbitum oppidum naturali circum ambientis vallis saxea orbita permunitum contendit, admirante moram et semidecepto Alarcone, qui ut Pontificem ad quotidiana sacra e cubiculo prodeuntem salutaret, in multam diem expectarat, non semel increpita apud cubicularios surgendi tarditate, cum Pontifex vel obdormiscens excitandus ad iter videretur, quod ægre uti longum et lutulentum his brumalibus præsertim diebus obeundum foret ».

47. Nullis comitantibus cardinalibus noctu Urbem Veterem ingressum addit Guicciardinus [2] neque a pluribus sæculis auditum, ut Romanus Pontifex ex tanta potentia in tam infelicem statum decideret ; nec minus admiratione dignum fuisse, ex adeo miseranda servitute brevi in pristinam potentiam majestatemque assurrexisse ; ex quo patet quanta veneratione Christianus populus Romanum Pontificem prosequatur. Ita Urbevetere receptus Pontifex ad Lautrechium decreti a regibus Gallo et Anglo belli pro ipso liberando ducem has litteras dedit [2] :

[1] Petr. Just. l. XII. — [2] Ext. l. II. lit. princ. p. 80. — [3] Lib. brev. an. 1527. p. 368. — [4] Ib. p. 523. — [5] Guicc. l. XVIII. Belc. l. XIX. num. 44.

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Lib. brev. an. 1527. p. 366.

« Domino de Lautrech.

« Dilecte fili. Valde nos in captivitate constitutos recrearunt aliquot litteræ nobilitatis tuæ; ex illis enim singularem tui regis, nostri in Christo filii charissimi, in liberandis nobis Sedeque Apostolica asserenda, voluntatem pietatemque cognovimus : quibus etiam tuam ipse operam ac alacritatem adjiciens, omniaque nobis amantissime pollicens, omni ex parte nostrum tunc mœrorem allevasti. Verum cum tunc tibi rescribere sine evidenti periculo non possemus, loco et custodiis prohibiti, quamprimum ex illa calamitate emersimus, ad charissimos in Christo filios nostros Francorum et Angliæ reges illustres, atque ad te mittendum gratiasque vobis agendas duximus, quod pro nobis liberandis tantum illi virium, studii et amoris una cum cæteris contulerint, tuque ea ipsa singulari tua virtute, et in nos benivolentia consociaveris. Itaque tibi de his tuis tot officiis ac potius beneficiis gratias agimus, utinamque referre aliquando possimus : tu enim non solum ipse incubuisti, quoad tibi licitum fuit, in liberationem nostram, quod erat tuæ virtutis; sed etiam suasisti, ut quoquo pacto nos liberaremus, quod fuit tui in nos amoris; sed de his omnibus ac necessitate intolerabili, qua compulsi ad nos liberandos fuimus, ideo nunc minus dicemus, quod nuper regium per hominem ad te jam profectum, et nunc ad tuum et Angliæ reges litteris nostris ea omnia copiose explicavimus, ac propediem per alium nostrum, quem ad te et eosdem reges mittemus, diffusius explicabimus. Cum enim omnis alia ratio liberationis nostræ vel sera vel perdifficilis appareret, omniaque jam nostra et S. R. E. ad ruinam collaberentur, cumque quantum tua nobilitas progrederetur longius, tanto illi magis suas conditiones exacerbarent, post octavum denique mensem necessitati parere, et quascumque nobis dederunt conditiones accipere coacti fuimus, illo præcipue animo et cogitatione, sicut testis nobis est Dominus, ut aptiores magisque idonei vobis et omnibus in communis tractatione boni esse possimus. Nec vero, fili, minus nunc tibi debebimus, quam si tibi penitus progredi, et nos liberare contigisset; id quod scimus te omni studio contendisse, ut efficere posses : sed prorsus maximam nostræ liberationis partem tuæ felicitati ac virtuti referimus acceptam : tua enim arma in initio prospere celeriterque commota quantum istic momenti ad tuas laudes, tantum traducendis illorum animis ad nos liberandum præbuerunt. Quare eo simus necesse est erga te et tuum regem animo et voluntate, ut non solum pro suscepto ad nos liberandum hoc postremo bello, sed etiam pro ipsâ liberatione, quasi inde profecta, perpetuo debeamus : id quod omni tempore omnique in re, quantum nobis licuerit, re ipsa conabimur ostendere. Interea, fili, ut nos tuæ virtuti valde affectos, tibique valde debere, ex his existimes, te plurimum in Domino adhortamur. Dat. in civitate nostra Urbevetana die XIV Decembris MDXXVII, Pontificatus nostri anno V ».

48. *Pontificis ad principes congratulatoriæ litteræ.* — Meminit hujus Diplomatis Franciscus Guicciardinus [1], illiusque sententiarum præcipua capita affert. Quo etiam die consignatæ sunt aliæ Clementis ad Ludovicam regis Gallorum matrem datæ litteræ, quibus ei significavit, se necessitate adactum ob religionis et ditionis Ecclesiasticæ imminens excidium cum hoste pacisci, seque inter Carolum V et Franciscum interpretis concordiæ munus suscepturum :

« Ludovicæ de Sabaudia, ducissæ Engolismensi, matri regis Christianissimi.

« Tuam nobilitatem omni studio requirimus et rogamus in Domino Deo, ut ipsa boni consulere, et idem suo serenissimo nato, nostro in Christo filio charissimo, persuadere velit, si octavum post mensem captivitate tolerata cum tantum tui nati studium et apparatus ad nos vi liberandos proficere non possent, tandem habuimus rationem miserorum populorum nostrorum religionisque et divini cultus, ne penitus collaberentur : sumus tamen eo animo, ut debemus, ut hanc ipsam liberationem vestræ auctoritati apud serenissimum Cæsarem pro nobis interpositæ vestrisque armis tanto studio commotis magna ex parte referamus acceptam, etc. Datum Orveti XIV Decembris MDXXVII, anno V ».

49. Egit Clemens aliis litteris Francisco Galliæ et Henrico Angliæ regibus, quos fœdus pro liberando vi armorum Pontifice pepigisse vidimus, eadem pene verborum formula conceptis maximas gratias, quod injuriis Sedi Apostolicæ illatis commoti, ingentem pro ipso ex hostium servitute eripiendo misissent exercitum, cujus terrore minus graves conditiones hostis exegisset; pactionemque cum Cæsareis indictam excusavit : se enim necessitate fuisse adactum ad levandas populorum Romanæ Ecclesiæ clientum calamitates [2] :

« Regi Angliæ.

« Consecuti tandem sumus, Deo nobis miserente, liberationem nostram, ac nunc fere primum in loco nobis tuto ac libero consistimus, quod ut statim nobis licuit, tuæ serenitati, quanquam illi forsitan jam notum, nostris litteris significandum duximus; quippe quæ sicut nostris casibus tanto affectu et pietate indoluit, tantumque ipsa armorum una cum charissimo in Christo filio nostro Francisco Francorum rege Christianissimo, ac cæteris pro nobis liberandis commovit, ita hac ipsa liberatione summe gavisuram confidimus. Nos quidem ipsi hujus lætitiæ fructum sentire non possumus, quod

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Clem. VII. lib. brev. an. 1527. p. 368.

tanta nostri indignitate, tantoque Sedis Apostolicæ detrimento, quanta tua serenitas intelliget, id fuimus adepti : sed tamen, fili charissime, id quod potes profecto existimare, quodque res ipsa testatur, nulla nos nostra voluntas in id traxit, sed vis ac necessitas compulit : cum enim tot jam menses tantam acerbitatem una cum venerabilibus fratribus nostris perpessi, nullum malis nostris finem, aut alterius liberationis spem propinquam, parteque alia nostrarum rerum omnium, præcipueque divini honoris et religionis excidium et ruinam cerneremus, nec singulare tuum studium ac voluntas ad nos vi liberandos proficere posse viderentur, quin in dies magis res nostræ deteriores, et conditiones acerbiores fierent, descendimus necessario ad eas conditiones, quas a nobis illa, cui jam obsisti nullo pacto poterat, necessitas extorsit. Nos quidem ad hoc non rerum privatarum, non personæ nostræ respectu aut periculo devenisse illud inter cætera argumento est, quod res omnes nostras privatas amisimus, quodque indignissimam captivitatem octo jam mensibus toleravimus, nec diuturnius incommodum aut periculum nostrum subire recusavissemus, si nullius alterius, quam personæ nostræ jactura facienda fuisset : sed cum præter infelicissimam Urbem omnis S. R. E. status, quem a prædecessoribus nostris integrum acceperamus, quotidie discerperetur diripereturque ; cum corporum animarumque assiduis detrimentis, simulque Dei honor et cultus ubique imminueretur ; tum nos, qui privatis malis obdurueramus, publica negligere diutius non potuimus, ac tum denique nos non solum nostrorum officialium, sed omnium, qui nobiscum erant S. R. E. cardinalium, voluntas et assensus ad subveniendum tot populis infelicibus permovit : qui quidem fratres nostri a nobis distracti pro nobis obsides fieri, et novam ipsi captivitatem subire non recusarunt, ut saltem nos liberati publicis mederi possemus : nec vero tuæ serenitati, qui nihil aliud se cupere ostendebat, nostram liberationem quacumque via adeptam displicere posse arbitrabamur; cum præsertim illa non aliam ob causam pia arma suscepisset, quibus nos quidem ac tuæ auctoritati, quam pro nobis apud serenissimum Cæsarem interposuisti, hanc ipsam liberationem maxima ex parte referre possumus acceptam : illorum enim metus non solum ut citius liberaremur, sed ut quæ gravissimæ fuerunt ne multo essent graviores conditiones effecisse videtur. Quibus de rebus omnibus ut plenius ac particularius tuam serenitatem edoceremus, remittemus ad eam propediem dilectum filium protonotarium de Gambara nuntium nostrum, non solum ut instructum a nobis, sed ut testem omnium ærumnarum nostrarum et hujus ipsius, quam diximus, necessitatis.

50. « Nunc te, fili charissime, per illam, qua semper inter nos conjuncti fuimus benivolentiam et hortamur et rogamus, ut hoc totum æqui bonique consulere, et eo, quo a nobis profecta sunt, animo suscipere velis; cum etiam nostræ usus benivolentiæ tibi ac cæteris paratior nunc futurus sit, quam si captivi essemus, ad sananda tot miseræ Christianitatis vulnera, pacemque universalem, Ecclesiasticamque rem et dignitatem, una tecum procurandam; in quod nos quidem tuo quoque, ut speramus, auxilio ita incumbemus, ut nullam in rem unquam magis; ac si id cernere aliquando merebimur, tum nos nostrorum malorum non pœnitebit; sed hæc omnia latius idem noster nuntius mox explicabit, cui et dilecto etiam filio nostro Joanni cardinali de Salviatis legato nostro fidem tua serenitas habebit : Nos tibi, fili charissime, pro tanto tuo studio ac benivolentia, quam nobis et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, pro tua ac tuorum majorum consuetudine in hac re cum litteris ad nos, tum nuntiis ad serenissimum Cæsarem, ipsa denique susceptione armorum exhibuisti, gratias agimus quam maximas possumus, animoque habemus multo majores; nec unquam tantum tuum amorem, et pro nobis voluntatem ex animo aut memoria abjiciemus, Deum interim optimum deprecantes, ut quoniam tua beneficia illius honori et Ecclesiæ suæ tutelæ exhibita nostram facultatem referendæ gratiæ exsuperant, ipse pro nobis se remuneratorem in tuis præcipue natis tibi restituendis, tuaque serenitate consolanda præbere dignetur. Datum in civitate nostra Urbevetana XIV Decembris MDXXVII, Pontificatus nostri anno V ». Conceptæ iisdem verbis aliæ litteræ transmissæ sunt ad Franciscum regem, in quibus addidit Clemens se pro liberandis ejus filiis obsidibus curas adhibiturum.

51. Extant aliæ litteræ scriptæ eodem argumento [1] ad Thomam Wolsæum cardinalem Eboracensem, quem pro liberando Pontifice legationem obiisse in Galliam, ac fœdere Gallum Anglumque junxisse in Cæsarem, auctoremque fuisse ut cardinales Avenione pro ferenda Romanæ Ecclesiæ in tanta calamitate ope congregarentur, diximus supra : « In hanc », ait Clemens, « te, fili, curam tua persona et dignitate atque ista tanta auctoritate et gratia dignam advocamus, ut consilia eorumdem regum, quæ pia et recta per se futura confidimus, in commune hoc bonum universalis pacis, redintegrandæque omnium præcipue Apostolicæ Sedis, cujus tuendæ onus nobis ac tibi commune est, rei et dignitatis traducere velis; quo quidem opere nullum aut majus aut gloriosius, aut Deo gratius excogitari potest, etc. Datum in civitate nostra Urbevetana XIV Decemb. MDXXVII, an. V ».

[1] Lib. brev. an. 1527. p. 367.

52. *Ditionis Ecclesiasticæ infelix status.* — Misera quidem tum erat Ecclesiastici imperii facies : cadente enim Roma, oppressoque Pontifice, Mutinam invaserat dux Ferrariensis, Veneti Ravennam, honesta tuendæ illius specie, detinebant, Perusium Urbinas ad Balionium traduxerat, Bononiam affectabant Peppuli, Camerinum Sarra Columna occupaverat, Ostiam, Civitatemveterem, Viterbium, et alias arces insidebant Hispani, Narniam Interamnemque oppugnaverant et exciderant Germani, qui decima septima Julii egressi Urbe iterum Septembri exeunte redeuntes, majorem quam antea terrorem miseris Romanis intulerunt : quorum calamitates describit Joannes Barrosius, qui ab Hispanis captus fuit, in litteris ad Petrum Justinianum amicitia conjunctissimum scriptis [1], in quibus hæc refert : « Fugiendi occasionem nactus, Romam magnis itineribus contendi, quam ubi ego adeo eversam, adeo deformatam inspexissem, non solum dolui atque ingemui, sed etiam in uberrimas lachrymas sum resolutus, cogitans præclaram illam Urbem atque olim rerum omnium dominam, nunc ad tantam tamque insignem miseriam redactam, tot generosos illustresque viros tormentorum assiduitate periisse, tot nobiles atque ingenuas matronas stupratas, tot honestissimas virgines violatas, tot miseros senes jugulatos, tot liberos a complexu parentum raptos, sacratissima templa profanata, nullum denique locum in tam ampla civitate extitisse, qui non cæde atque ruinis, vastitate atque incendio laborarit : atque ut vere scias quam magna atroxque fuerit Romanæ Urbis eversio, vidi ego, vidi atque diligenter observavi ipsos etiam hostes sæpius lugentes Romanas calamitates, neque multo post, tanta inopia rei frumentariæ laboratum est, ut non solum plebeii, sed etiam nobiliores potentioresque homines herbas et vilissimas quidem herbas esitarint. Illud etiam videtur scitu non indignum, atque ad declarandam fortunæ varietatem satis accommodatum, visos fuisse sæpius quosdam opulentissimos episcopos, multosque alios præclarissimos viros panem ipsum ostiatim mendicasse. Hanc autem tantam atque tam eximiam rei frumentariæ charitatem tam atrox pestilentiæ vis subsecuta est, ut quotidie ducenti atque amplius homines interirent : ista tam ingens contagio ita in dies magis magisque invalescebat, ut vidisses loquentes homines in terram labi, vias ipsas mortuorum cadaveribus refertas, atque isto tam contagioso morbo arreptos vix quatuor horas supervivere, etc. »

53. Excitare Pontificem jam libertati restitutum ad vindicandas Sedis Apostolicæ offensas nisi sunt Gallus et Anglus, missosque ea de causa a Lautrechio oratores ad Clementem refert Guicciardinus [1] : Pontificem vero superioribus perculsum malis respondisse, se viribus opibusque exhaustum inutilem bello futurum, rerumque exitus præstolari constituisse. Extant in Pontificio Regesto litteræ ad eumdem Lautrechium exeunte anno missæ [2]; quibus significat, Casalium et Trivultium ejus oratores se audiisse, atque ex Galliæ et Angliæ regum erga Sedem Apostolicam benevolentia, ipsiusque Lautrechii successibus prosperis, adeo ut secum felicitatem rapere videretur, voluptatem cepisse, atque in spem adduci, eo auctore pacem Christiano imperio, pristinamque cuique ordini dignitatem restitutum iri, quæ litteræ ita consignatæ sunt : « Dat. Orveti XXII Decembris MDXXVII, anno V ».

54. *Lutherus et Sacramentarii inter se pugnant.* — Hactenus luxit historia Christi vicarium una cum tredecim cardinalibus in custodia inclusum, ac ditionis Ecclesiasticæ excidium. Recenseamus nunc ut eodem tempore in Germania hæresiarchæ summa furendi libertate potirentur, novaque in dies pullularent hæresum fœdissimarum monstra, utque profanatis sacramentis, Baptismo ipso, cui Lutherus quodammodo pepercerat, conculcato, spretis sanctis Christum aggressi eum negarent Deum, sed prophetam tantum dicerent cum Mahometanis : imo iis nequiores, referente Luthero, Christum Baptismumque ejus nihil esse dicerent : eo denique progressa est seditio, ut cum Cæsar tanta dissimularet scelera, neque ad opprimendos hæresiarchas, sed ad Romanam Ecclesiam opprimendam vires convertisset, ipsi inter se mutuo digladiarentur : « Lutherus ipse », inquit Coclæus, « in Zuinglium et Œcolampadium, alios novos Wiclephistas, bene prolixum edidit librum Theutonicum, cui hunc inscripsit titulum : Quod hæc verba Christi : HOC EST CORPUS MEUM, etc. adhuc firmiter stant contra suermericos spiritus. Multa igitur de suermeris eo in libro queritur : depingit deinde hic hæresiarcha hæreticos suis coloribus. Artis suæ non obliviscitur (scilicet diabolus), et inter nos quoque aliquid seminis sui occulte immiscuit : at circa hoc non subsistet, sed incipit a minimis, nempe a sacramentis; quamvis ea in re Scripturam in decem ferme foramina atque effugia tam laceraverit, ut ego turpiorem hæresim legerim nunquam quæ in initio tot inter se capita, tot sectas habuerit, etiamsi in principali causa, utpote in persequendo Christum unanimes existant. At ulterius procedet pluresque aggredietur articulos, quemadmodum jam oculis scintillat, Baptismum, originale peccatum atque Christum nihil esse. Hic rursus erit in Scriptura tumultus ac tanta discordia, tot sectæ, ut cum Paulo bene possimus dicere : *mysterium iniquitatis jam operatur*,

[1] Ext. apud Petr. Just.

[1] Guicc. l. XVIII. — [2] Lib. brev. an. 1527. p. 370.

quod multæ post eum sectæ essent futuræ ». Et post pauca : « Video hac in causa nihil aliud quam iram Dei qui diabolo fræna relaxat ad excitandos hujusmodi adeo crassos, rudesque errores ac tenebras palpabiles, ut puniat turpem nostram ingratitudinem, qui sanctum Evangelium tam vile atque contemptum habuimus, *ut iniquitati*, sicut Paulus ait, *credamus, eo quod charitatem veritatis non recepimus*.

55. « Neque deest suermeritati huic quidquam, nisi quod nova est : nos enim Germani tales socii sumus, quidquid novum est arripimus, eique adhæremus velut fatui : si quis prohibet, is nos ad hoc furentiores reddit : sin nemo prohibeat, nos ipsi statim exsatiamur, et fastidimus, inhiantes subinde ad aliud novum quid : diabolus vero id prærogativæ habet, ut nulla doctrina nullumque somnium tam ineptum exoriri potest, quin ad illud reperiat discipulos, et quanto ineptius, tanto citius. At solum verbum Dei manet in æternum : errores circa ipsum semper oriuntur et occidunt ». Hæc Lutherus, quæ ipsi et sectatoribus æque ac Zuinglianis conveniunt : Romana enim, non Lutherana, fuit Ecclesia circa quam orti sunt semper novi errores, et occiderunt : nec Lutherus meliori jure, quam alii impostores, verbum Domini sibi arrogavit, quo errorum suorum turpitudinem subornaret, multis interjectis, dum ineptias suas, quod nempe corpus Christi ubique sit, tuetur, grave adversariorum argumentum ineptissime refellit, suamque et aliorum novatorum insaniam detegit : « Super hunc, inquit, sermonem alios forsitan suermeros acquiram, qui me capiant et dicant : Si Christi corpus in omni loco est, ergo illud devorabo et potabo in omnibus tabernis ex omnibus scutellis, vitris et cantharis et sic nulla erit differentia, inter meam et Domini mensam. Hui ! quam egregie eum devorabimus : tam turpes enim porci sumus nos infelices ac perditi Germani majori ex parte, ut neque disciplinam, neque rationem habeamus : et quando de Deo quidquam audimus reputamus perinde ac si essent histrionum fabulæ. Talia nunc et dicta et facta contra sacramentum istud reperiuntur in plebe, quæ per suermerorum doctrinam seducta est, ut potius mori quis debeat, quam vel unum ad eos scribere sermonem ; nam mox proruunt, quando audiunt nihil esse, et volunt in illud cacare, ac nates ex eo tergere ».

56. Videant novatores qualem et quantum evangelistam, qui tam inhoneste loquitur, et sua verba, verba Domini appellat, secuti sint. Pergit dicere Lutherus, seque una cum aliis hæreticis, quos non puniendos jam ante contenderat, dignum supplicio arguit : « Sæcularis potestas deberet ejusmodi blasphematores punire : impudentia est et audax temeritas, cum prorsus nihil de eo sciant, et tamen hunc in modum blasphemant, et novit Deus me hujusmodi altas res invite scribere, quando oportet talibus projici canibus et porcis. At quid faciam ? Suermeri de hoc rationem reddent, qui ad hæc me cogunt. Audisne jam porce, aut suermere, aut quisquis es irrationabilis asine, etiamsi Christi corpus ubique sit, illud tamen propterea non statim devorabis, nec potabis, nec palpabis, neque ego tecum de iisce rebus loquor : vade in tuum stabulum, porce, aut in tuum sterquilinium, etc. »

57. Animadvertendum in his primum est, Lutherum, cum, docente ita dæmone, sacerdotium, atque adeo panem in corpus Christi commutandi potestatem subtulisset, nec tamen negare posset Christi corpus in Eucharistia existere, fœdissimum errorem commentum, Christi corpus ubique esse : quem cum id omnibus sectatoribus non placeret, iique objicerent sublatum hoc pacto Eucharistiæ sacramentum ; cum mensa Domini a tabernarii mensa non differret, parique ratione in utraque corpus Christi existeret, vi argumenti victum ad convitia superiora furentis more confugisse. Is vero error, cum jam late serperet, in Concilio Senonensi, de quo inferius agetur, damnatus est : cumque, ut dicebamus, ab omnibus Lutheranis non susciperetur, illius delirii sectatores Ubiquetariorum nomen traxere. Advertendum secundo in superioribus Lutheri convitiis in alios sectarios fusis quantum impostor ipse secum pugnaverit : « Tale », inquit Coclæus [1], « erat tum Lutheri de Germanis judicium, quando plurimos a sua secta ad novos suermeros transire videbat, quibus tamen paucos ante annos, dum sibi adhærerent, ultro tradebat facultatem judicandi de omni doctrina, ac de omnibus etiam papæ et generalium Conciliorum decretis ».

58. Addit idem, mox Zuinglium et Œcolampadium contra Lutherum Germanicos libros edidisse, semperque illi dum vixere, adversatos nec paucos sectatores præsertim Argentinæ, Basileæ, Constantiæ, Usmæ, Augustæ, Turegi ac Bernæ, sibi conciliasse. Ut vero Catholici hosce hæresiarchas inter se certantes confutarint, subdit idem Coclæus : « Quos tamen omnes evidentissime confutavit et convincit venerandus pater Joannes Fyscherus episcopus Roffensis in Anglia libris quinque, et Jodocus Clichtoveus theologus eximius in Gallia libris duobus, quibus nemo eorum hactenus respondit : transtulit quidem Fyscheri quinque prologos in Theutonicum Joannes Cochlæus : verum tanta est dementatæ plebis perversitas et pertinax adhæsio, ut nihil in contrarium vel audire vel legere dignentur, ne de opinione semel concepta vacillare aut dubitare quidquam videantur ».

59. *Erasmus in Lutherum scribit.* — Inter alios, qui adversus Lutherum hoc anno scripsere

[1] Cocl. hoc ann.

Erasmus (1), qui licet Catholicus videri vellet, privatarum tamen hæresum, quas recenset Albertus Pius [1], et in Concilio Senonensi damnatas visuri sumus, hac pollutus erat, tertium librum insignem et prolixum pro asserenda humana libertate edidit, in quo uti ab amicis Catholicis erat rogatus, omnia de servo arbitrio Lutheri argumenta dissolvit, atque inter cætera hanc in ejus libros et pseudoevangelium sententiam memoria dignam protulit [2] : « Videor hoc mihi in Lutheri scriptis animadvertisse : non semper est intentus his, quæ scribit, nec id fieri potest ut hominis animus perpetuo sit intentus alicui negotio ; semper tamen illi currit calamus : itaque, quo crescat volumen, plurima incidunt, quæ nihil aliud quam chartas explent : nunc repetit plus decies dicta, commutatis tantum verbis : nunc asseverationibus explet chartas : nunc ineptis, salibus et infacetis facetiis eximit tempus : nunc quidquid offertur, aut succurrit animo, quocumque modo detorquet ad causam suam ac præter convitia, quibus natura scatet, habet verba quædam veluti magica, quæ non ratione, sed vehementia quadam afficiant lectoris animum vel imbecillem vel parum eruditum : in quibus quoniam imaginatio plurimum valet juxta physicos, fit ut quodammodo afflentur spiritu, utinam sancto.

60. « Iræneus tradit arte simili plurimis imposuisse Valentinum et Marcionem non mulierculis tantum, sed et judicibus : habebant verba quædam barbara, incognita, vehementia, imperiosa; ea mira fiducia pronuntiantes territabant judices, et infirmos rapiebant in suam sententiam : mulieribus etiam prophetiæ spiritum dabant iteruma tque iterum jubentes, præcipientes, imperantes; ut tantum aperirent os, asseverantes fore prophetiam, fore quidquid dicerent, quid quæris ? incalescebant magicis verbis imbecilles animi et afflabantur non aliter quam qui commentitiis vocibus adjurati intumescunt, fremuntque perinde quasi veris exorcismi verbis premantur hujusmodi vocibus, cum omnes Lutheri libri, tum hic præcipue scatet. Addi æris Dodonæi loquacitatem, aut si quid illo est loquacius, ut lector, quamvis sanus et integer, tamen hoc tædio delassetur ». Interjectis nonnullis addit : « Quid autem stultius, quam cum eo disputare, qui nihil admittit nisi Scripturæ verba, sed horum interpretationem uni sibi reservans ? imo, qui sibi permittit comminisci quoties commodum est, quod non magis e Scripturis elici potest, quam e pumice lac : et tamen sibi videtur mirificus disputator ; atque ita re gesta sibi canit encomium ». Et post alia : Hoc me docet certe sensus communis, fieri non posse, ut sincero pectore causam Dei tractet, qui concitatis tantis in orbe tumultibus, ludit ac delitiatur sannis ac dicteriis, nec unquam expletur. Nec stultitia carere potest tanta insolentia, quantam adhuc in alio vidimus nemine : nec cum Apostolico spiritu congruit tam scurrilis petulantia.

61. « Quale est evangelium, quod recipit tales, quales nimium multos novimus, quod agnoscit decoctorem scortis, alea, commessationibus, otio luxuque perditum, nihilque sibi non permittentem, modo sibi nomen equitis possit affingere : et hujus tituli jus esse putat deludere creditorem, et si repetat multum, pro hoste ducere : et quoties urget inopia, huic aut illi, unde spes est prædæ, bellum indicere, publicumque latrocinium belli nomine fucare. Principi jus non est indicere bellum, nisi Concilio adhibito, et is, qui pedem ubi ponat non habet, bellum indicit cuilibet, ac talibus est locus in novo Evangelio, quibus apud Ethnicos in civitate moderata locus non esset; hoc satis est, approbat mea dogmata : quid refert de factis, modo adsit fides ? Fateor : olim et tales recipiebat Evangelium, sed resipiscentes, sed transformatos; nunc quidam adeo non corriguntur per Evangelium, ut potius videantur deteriores : nec fit ut peccare desinant, sed ut peccent impunitius ». paulo post id ita demonstrat : « Quid hic commemorem quanta inter Evangelistas, (sic enim ipsi se vocant) dissensio, quam atrox odium, quam amarulenta contentio : imo quanta inconstantia, cum ipse Lutherus toties mutarit sua placita, et subinde nova paradoxa subpullulent. Promittit sibi mirificam apud posteros memoriam : at ego potius auguror futurum ut nullum nomen sub sole fuerit unquam execrabilius Lutheri nomine ».

62. *Furiis conscientiæ torquetur Lutherus.* — Dum Luthero prænuntiabat Erasmus ipsius nomen omnibus sæculis execrandum et detestabile futurum, ipse Lutherus scelerum furiis agitatus seipsum tolerare non poterat, adeo ut ad sedandos æstus conscientiæ, quæ illi tot et tantorum malorum, quibus Christiana respublica premebatur, fontem auctoremque extitisse objiciebat, ad cantharos generosioris vini et ampliores scyphos confugiendum amiculis insusurraret, ut egregie Clembergius ex Jonæ ac Pomerani amantissimorum Lutheri scriptis enarrat [1] :

[1] Albert. Pius l. xx. — [2] Erasm. apud Cocl. in actis et script. Luth. an. 1526.

[1] Clember. c. 19.

(1) Tertium Erasmi scriptum pro asserenda hominis libertate, cujus hic meminit annalista, nunquam eodem fore Lutherani sibi blandiebantur, rati librum Lutheri *de servo arbitrio* adeo totum argumentum illud excussisse, ut ejus refutandi spes omnis viris etiam doctissimis, Erasmo præsertim, sublata esset. Id asserit Spalatinus qui Annales suos cum præcedenti anno clausit ; narrat enim eodem anno MDXXVIII : « Dixit nobis in cœna Matthias Leimbergius Erasmum Rot. mire consternatum editione servi arbitrii, ei libello non responsurum ; jam scribere de conjugio ».
MANSI.

« Dum, inquit, pugna fervet cum Sacramentariis, dum serpunt Suvenckfeldiani, dum Anabaptistæ in varias cohortes divisi cervices passim erigunt, Lutherus hac rerum perturbatione territus, cujus se noverat auctorem, in gravissimos incidit angores, et horrendam aliquandiu corporis animique pressuram sustinuit, quam illi per diabolum illatam fuisse Jonas et Pomeranus commemorant, qui velut oculati testes rei gestæ seriem descripserunt. Habuit initium paroxysmus iste sabbato post festum Visitationis B. Mariæ virginis horis matutinis, idque tanto cum impetu, ut ipse præ mentis angustia nihil aliud quam ad extrema veniendum existimaret. Accersit igitur ad se Pomeranum, eique peccata sua soli confitetur, rogans ut sibi consolationem suggerat e sacris litteris, et peccatorum omnium absolutionem impertiat, preces etiam pro se fundat ad Dominum, et potestatem sibi faciat postridie, qui Dominicus dies erat, Eucharistiam participandi. Ille territus insolito Lutheri sermone, quid hoc negotii esset vehementer mirabatur. Peracta confessione, Pomerano deinde commemorat quam intolerabiles animi cruciatus et angores pertulerit horis matutinis, eos certe graviores fuisse, quam ut verbis possint explicari. Addit porro : Quia me nonnunquam paulo hilariorem exhibeo in moribus externis, multi existimant me jucundam omnino vitam vivere, verum Deus perspectam habet morum meorum rationem. Sæpe proposui paulo majorem austeritatem et sanctitatem in gratiam hominum præ me ferre, verum a Deo mihi donatum non fuit ut hoc exequerer ». Subdit deinde Ulembergius :

63. « Augescente hoc malo, et mediam capitis partem occupante, ac si sonitum aquarum audiret, aut molendini strepitum, ad lectum redire festinavit ». Et paulo inferius : « Hanc vero tam subitaneam ac vehementem animi corporisque ægritudinem non provenisse ex causis naturalibus, sed operatione maligni spiritus illatam Lutherus ipse censuit, uti Jonas et Pomeranus testantur. Quod si conditionem temporum spectes, et publicum rerum statum, tum ipsius Lutheri machinationes, angores, quos illo die pertulit, ex morsu conscientiæ subortos non injuria dixeris. Neque vero alienum est a Sathanæ veteratoris malitia, si in animum sese fraudulenter insinuet anxiis cogitationibus fluctuantem, et hujusmodi pavores augeat trepidantis conscientiæ, adeoque afflicto afflictionem addat, præsertim si quis illum admiserit consultorem, ejusque suggestionibus locum dederit ; uti Lutherum pridem in nocturna disputatione de sacrificio et sacerdotio fecisse supra demonstravimus ». In ea calamitate coactum Lutherum amicis ægritudinem animi pandere refert auctor :

64. « Certe, inquit, quatuor fere mensibus, postquam in hunc paroxysmum incidit, scribit ad amicum quemdam ex intimis, se velut rejectitium vermem animi mœrore et pusillanimitate spiritus duriter affligi, et gravius quidem, quam ut ferre tantos angores possit ». Et infra : « Cæterum inter varias suggestiones quibuscum luctandum fuit, illa cogitatio penetravit altius, eumque vehementer anxium reddidit, quæ de vocatione ad dicendum, deque doctrina, quam sub Evangelii nomine propagabat, animum subivit in hunc fere modum, ut ipsius discipuli testantur : Tu prædicas, Evangelium scilicet ? quis vero te vocavit ad hoc ministerium ? quis tibi præcepit, ut hoc faceres ? in primis autem, ut ad hunc modum doceres Evangelium, quo nemo mortalium multis sæculis id docuit ? quid autem si Deo non placeat hic docendi modus ? quid si tua culpa tot animæ pereant, quarum damnatio tibi sit imputanda ? Tu certo mutationem hanc instituisti, et auctor es turbarum omnium. Quot scandala peperit doctrina tua ! quanta malorum Ilias ex ea provenit ! quam ingens hominum multitudo per eam seducta est ! His cogitationibus se frequenter affligi fatetur, et in magnas angustias adduci, ut nonnunquam ad inferni barathrum descendere sibi videatur. Hanc vero molestam ac difficilem conscientiæ luctam ad extremam usque ætatem sustinuisse videtur, in qua ne vel conscientiæ ductum sequeretur pœnitentiam suggerentis, vel diabolo desperationem proponenti succumberet, iisdem proculdubio remediis usus fuit, quæ aliis in hoc genere suasit adhibenda, quorum summa est abstinere prorsus a jejunio, edere, bibere, ludere, jocundis cogitationibus animum oblectare, bene curare ventrem et caput, bonum haustum sumere. Mihi sane, inquit loco quodam, opportunum esset contra tentationes remedium fortis haustus, qui somnium induceret ». Usum autem fuisse liberaliore vivendi ratione, et largiori haustu peccare solitum, Pomeranus ipsius discipulus testatur.

65. Translatum fuisse ab eodem hæresiarcha Novum Testamentum in Germanicam linguam, ac multis locis depravatum diximus ; tum etiam nefariis annotationibus ad confirmandas hæreses subornatum : et licet Hieronymus Emserus adulteratos a Luthero textus edito libro redarguisset, ignari tamen populi Evangelii nomine et illecebra deliniti, illud per typographorum avaritiam sæpius impressum lectitabant, ac Georgium ducem, qui in Misnia, Thuringia, et parte Saxoniæ dominabatur, ac Lutheri Testamentum indictis pœnis gravioribus proscripserat, quasi Evangelii oppressorem calumniabantur : ad quam repellendam calumniam, tum ad populos a Lutheri adulterino Testamento abducendos visum est, ut Emserus approbatam ab Ecclesia universa Latinam traductionem Germanicam faceret : qua edita,

Lutherani Testamenti nomen auctoritatemque apud plebem obsolevisse refert Coclæus[1], atque Georgium ducem eidem Emserianæ editioni Præfationem adjecisse, in qua pseudoevangelistarum fraudes impietatesque in totius populi Germanici oculis defixæ fuerunt. Inter cætera vero is princeps de re Catholica optime meritus ita proloquitur : « Eapropter nos maturo ac deliberato consilio, atque etiam ex mandato et commissione Cæsareæ majestatis Caroli V, domini nostri omnium clementissimi, dictam Lutheri interpretationem, ac Novum Testamentum dilectis fidelibusque nostris subditis ad evitandas pœnas et damna tum corporis tum animæ, intentione prorsus paterna, debitaque ac bona interdiximus, atque etiam e manibus eripuimus : id quod Lutherus cum nonnullis complicibus suis nobis pessime imputantes criminati sunt nos velut tyrannum ac persecutorem et hostem sancti Evangelii, ac verbi Dei, qui illud libere legi ac prædicari in terris nostris non permittamus. In quo sane iniquissime nobis molesti sunt; speramus enim in Domino, omnes, qui nos recte cognoscunt, non aliter percepisse unquam, quam nos Evangelium ac verbum Dei, quomodo ab Ecclesia Catholica receptum est, libenter audiisse : utinam et facto illud secuti simus; quod tamen facere, quantum gratia nobis contulit Deus, studuimus ac de cætero studebimus pro virili. Neque igitur verum Evangelium, neque verum verbum Dei, sed dumtaxat Lutheri aliorumque pseudoevangelicorum concionatorum fallaces doctrinas, sermonesque, et scripturas in terris nostris supprimere intendimus : in quo sane proposito, constanter, Deo volente, per divinam gratiam usque in finem perseverabimus.

66. « Speramus autem et confidimus eos quoque, quibus ignoti sumus, et qui post nos venturi sunt, ex subsequenti commemoratione fructuum, qui ex Lutheri aliorumque suermerorum doctrinis enati sunt, nos facile excusatos in hoc habituros esse : quamvis enim Lutherus rem primo sub prætextu cujusdam reformationis et emendationis abusuum, qui apud et Ecclesiasticos et sæculares radices egerunt, incœperit, verbis tamen ac factis mox indicavit, sese non intendere rem emendare, sed prorsus evertere, quemadmodum sæpe gloriatur eo se rem perducturum esse (neque item ulli ad hoc labori pepercit, et de hoc maxime protervit) ut intra paucos annos nullum templum, collegium, sacellum, aut monasterium, nullus presbyter, monachus, aut monialis, nullus item episcopus, aut princeps sub cælo permanere debeat, neque in his contentus, verum etiam totam Ecclesiam Catholicam ac sanctam fidem nostram partim per seipsum, partim per suos sequaces suermeros ac pseudoevangelistas penitus extinguere; et non modo divos, verum etiam Christum ipsum e cœlo propellere conatus est, quemadmodum et facto unum post alterum adorti primum doctores scholasticos, deinde et veteres sanctos doctores, quos Ecclesiasticos vocant, quorum scripta, canones, et decreta, quæ ad ædificationem Ecclesiæ a Spiritu sancto eis indita fuerunt, ignibus publice combusserunt ; sanctorum imagines, et crucifixi statuas, quæ non pro idolis, sed pro memoria duntaxat ad plebis excitandam devotionem erectæ sunt, destruxerunt ac dissecuerunt non modo in viis publicis, verum etiam in templis : omnia bona opera, qualia sunt virginalis castitas, jejunia, orationes, festa, visitationes Ecclesiarum, processiones, lætaniæ, matutinæ, vesperæ, ac aliæ horæ canonicæ : ad hæc vigiliæ, missæ pro defunctis, exequiæ, trigesimi, anniversarii, et quidquid ab Ecclesia in suffragium piis animabus peragitur, simul cum omnibus antiquitus observatis ritibus et cerimoniis non solum scelerate floccifecerunt, verum etiam prorsus abrogarunt et omiserunt : præterea usque adeo carnales ac feri facti sunt, ut etiam sacris sextis feriis aliisque jejunii præcepti diebus, non ex necessitate, sed ex mera petulantia et in Ecclesiæ despectum carnibus cibent et vescantur. Rogant insuper ac desiderant, ut post mortem non in locum sacratum, sed in profanum, sicut aliud animal irrationale sepeliantur, nec aliquid boni pro eis fiat, neque etiam pro ipsis oretur : atque ut in his omnibus impuniti permaneant, Conciliorum quoque et Ecclesiæ potestatem omnem prostraverunt, ac vulgari populo id potestatis tradiderunt non solum super Scripturis et Conciliis, verum etiam super utraque superioritate tum Ecclesiastica tum sæculari ad judicandum ac puniendum. Ac deinceps temere aggressi sunt non solum ceremonias et sacramentalia, qualia sunt benedictio aquæ, salis, herbarum, candelarum, et id genus alia, quæ (ut Paulus ait) *per orationem et verbum Dei in tempto sanctificantur*, abrogare : verum etiam ipsa sacramenta arroganter invaserunt ; quorum aliqua prorsus rejecerunt, ut pro nullo habeant sacramento, veluti Confirmationem, Extremam-Unctionem, sacros Ordines, Confessionemque cum pœnitentia et satisfactione : cætera vero variis multisque modis ac formis immutant ac pervertunt, etc. »

67. *Pseudoevangelii pessimi fructus.* — Describit eosdem Lutherani pseudo-evangelii fructus pessimos, hæreticorumque fraudes Joannes Faber in litteris[1] hoc anno ex Anglia ad Basileenses Catholicos, qui ab Œcolampadio se imbui hæresi non siverant.

« Omnibus vetustioris indubitatæ fidei fir-

[1] Cocl. in actis et script. Luth.

[1] Ext. inter ejus opuscula.

mis cultoribus fratribus et sororibus, qui sunt Basileæ, ego Joannes Fabri doctor, ex animo opto a Domino nostro et Salvatore Jesu Christo et sincero corde gratiam et pacem et salutem perpetuam.

« Intelligitis, opinor, fratres in Christo dilectissimi, quod nostra Germania (proh dolor!) suo magno malo probe didicit, negotium hoc Lutheranum non tam odiosum, quam omni amaritudine plenum, odio et invidia inflatum, denique malis artibus cumulatissimum esse : hoc enim hominum genus nihil pensi habens, quodlibet licere arbitratur, et audet : primum potestatibus superioribus recalcitrare pro nihilo existimat, spiritualium superiorum quemquam agnoscere nefas ducit : omnia autem in deterius, seditiones scilicet et cruentas cædes, vertere, summa apud illos prudentia est. Et quia Evangelii veritas locum nullum apud hanc immanissimam bestiam habere potest, ut securius mendacia eorum fuco regantur, in promptu sunt quæ fingunt et excogitant dissensiones, traditiones, postremo ad summam reipublicæ perniciem servientes, rusticæ et imperitæ turbæ, quibus seducantur articulos condunt, atque ut suum venenum suam invidiam quam latissime diffundant, non erubescunt frontes æreæ docere, et pertinaciter pro vero asserere, quod omni jure prohibetur et condemnatum est, ita se *Deo obsequium præstare* putantes [1], si strenue perrexerint. Hoc, nisi apertissimum totius Germaniæ malum vos soli non cernatis, nisi in vulgatissima fama vestræ peregrinentur aures, per superiores annos vidistis, opinor? equidem ab astronomis prædictum, cum non sine timore diluvii cujusdam aquarum periculum ad annum XXIV expectabamus, multo majori cum detrimento sanguinis inundatione obruti sumus. Ad hæc oppidis, castris, monasteriis, pagis dirutis et eversis, miseri Germani mutuis vulneribus concidimus, et tot alternis præliis attriti ultra centum millia virorum amisimus, adeo se prodidit splendidus Lutherani Evangelii fructus, ut non abs re Lutherus, quem elapsis octo jam annis quidam Danielem appellarunt, scripsisse videatur novum hoc evangelii negotium odio et invidia cœptum, eumdem etiam finem consecuturum : quod ut efficeret, bone Deus, quam strenue advigilavit, quam fortiter rem gessit! qui non contentus fuit Petri se cathedram clavibus [2] confractis evertisse, gregem domini Dei et habuisse contemptui et sua doctrina turbatum in fugam convertisse : quin etiam majestatem imperatoriam per contumeliam in caminum deducens allatrare est ausus : subditos adversus principes, potestates et quascumque alias superioritates irritavit, atque ad seditiones eorum animos impulit, quæ incautioribus præsentissimam attulerunt mortem ». Et paulo post : « Elabendi causam cautioribus dedit astutia, qui mature ipsius Lutheri adjuti solertia, cum eo mutarunt animum : cum enim videret Lutherus *potestates a Deo ordinatas* [1], nec deturbari nec removeri quovis modo posse, sed eas passim contra æquum et bonum commotos subditorum animos componere, recalcitrantes vi coercere, et de pertinaciter resistentibus pœnam sumere ; tum Lutherus loco antiquæ, devotæ et sanctæ Ecclesiæ, novas propria auctoritate concessit indulgentias : siquidem clare ab eo scriptum reperitur, eum, qui rusticum interficiat, peccatorum remissionem esse consecutum ; neque enim cuiquam ex ipsis vivere fas esse. Ii Evangelici Lutheri sermones, hæc pia ejus scripta, quorum pater ex Belzebub [2] natus fructus parit detestandos, invidia, seditionibus, effusione sanguinis conspicuos ; habetque in ea re fratres, sorores, liberos obsequentissimos, quod, me tacente, libri, dialogi, invectivæ, et cætera tum a se, tum a complicibus suis edita et scripta clare comprobant : nullam historiam reperiri satis certo scio quæ tam terribiles iras, odia, discordias, et ei quidquid est seditionum de ullo commemoret vel sæculo vel populo, quanta hæc omnia recentiores isti doctores in Germania, quam ad hæc usque tempora tam pie fraterne legitimis suis superioribus subjectam fuisse compertum est; recentiores, inquam, isti doctores seminare, et pro virili plantare conantur ; in quorum cordibus adeo etiam charitatem extinctam, invidiam contra insitam esse intelliges, ut si accuratius consideres, ex oculis scintillantem iram, item fronte, labiis, dentibus, denique quales sint deprehendas ; iis enim notati sunt signis, qui hoc veneno aliquando imbuti et a diabolo circumventi sunt, etc. Datæ in Londino Anglia, I Aprilis anno MDXXVII ».

68. *Anabaptistica pestis sævit præsertim in Moravia.* — Ex his hæresiarchis Jacobus Kautius invaluit adeo Wormatiæ hoc anno [3], ut comparata sibi sectatorum multitudine, tum in Lutheranos, tum in senatum, tum in Ludovicum comitem palatinum Rheni imperiique electorem, in cujus tutela ea urbs erat, insurrexerit, ac pro concione in præpotentem principem inveheretur, jactaretque ejus potestatem esse contra verbum Dei, et non ex Deo, sed diabolo ; neque inde se discessurum, etiamsi mille capita peritura essent, imo et Wormatia, et ejus ager, ac præterea aliqua regna devastanda forent, seque eo a divino Numine missum, ad Palatinum docendum. Cum vero Lutherani a Deo se missos pariter contenderent, atque invicem dissentirent dogmatibus, pernicialia inter eos nata sunt dissidia, et Kautius septem articulos proposuit

[1] Jo. XVI. — [2] Matth. XVI. Act. XXII.

[1] Rom. XIII. — [2] Mat. XII. Luc. XI. — [3] Cocl. in act. et script. Luth. hoc anno.

disceptandos, quorum tertium et quartum impietate insignes refert Joannes Coclæus[1] : « Tertius inquit, ita habebat : Baptismus parvulorum a Deo prorsus non est, sed directe contra Deum et contra Dei doctrinam, quæ nobis per Christum Jesum filium ejus prolata est. Quartus vero sic : In sacramento seu cœna Domini neque est substantiale corpus aut sanguis Christi, neque usus illius hic unquam rite est celebratus ».

69. Postremus hic articulus Anabaptistis cum Zuinglio, quem antea vidimus confutatum, et cum Gaspare Suvenkfeldio, de quo agetur inferius, nonnullisque aliis hæresiarchis, qui Christi divinitatem negarunt, erat communis. Porro adversus hunc hæresiarcham libro edito Coclæus baptismum infantium ita tutatus est :

« In tertio Kautius omnino paganus est ; nusquam enim prohibitum est baptizari parvulos, et semper in Ecclesia fuit parvulorum baptismus, id quod insignis martyr D. Cyprianus libro tertio, Epistola octava, ad Fidum multis demonstrat tum Scripturis tum rationibus ; sed et palam adversatur et ipsi Christo et sacratissimæ ejus doctrinæ vetare, ne parvuli baptizentur ; Christus enim jubet baptizare omnes gentes, neminem excipiens neque senem, neque juvenem, et dicit : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei,* (Joan. III). Quinimo specialim expressit parvulos dicens (Matth. XIX) : *Sinite parvulos, et nolite eos prohibere venire ad me : talium est enim regnum cælorum.* At Kautius facit hic sicut alibi fecit occulte Lutherus, qui primo peccatum posuit in parvulis post Baptisma, ac deinde fatebatur, nisi pueri habeant fidem propriam, eos baptizari non debere : nos autem baptizamus parvulos in fide sanctæ matris Ecclesiæ, atque ita tollitur ab eis omne peccatum per Baptismum ».

70. Hortativam etiam ad senatum Wormatiensem Epistolam Coclæus scripsit [2], ut sectam utramque ad restituendam urbi pacem pellerent : « Christus, inquit, pro suis rogavit Patrem suum cœlestem in monte Oliveti, ut sint unum, sicut et ipse cum Patre unum est (Joann. XVII) : cum igitur tot sectæ ex Lutheri doctrina oriantur, facile sane intelligitis eam ex Deo non esse, sicut est doctrina et institutio sanctorum patrum Ecclesiæ Catholicæ : sed ex patre potius mendaciorum discordiarumque, uti cunctæ aliæ fuerunt ex eo hæreses, et schismata ».

71. Amplexus est senatus ille ejus consilium ; ac Ludovici Palatini auctoritate Kautianos et Lutheranos Wormatia demum ejectos tradit idem Coclæus, qui in libro de nova Wormatiensium evangelistarum doctrina causam inquirens, cur tot novæ hæreses contra Baptismum publice affigerentur valvis, et perstrepentibus concionibus proponerentur, subjecit : « Ut reliqui ejus impietatum socii aliquidagere videantur, comminiscuntur diu noctuque aliquid novi, unde et ipsi nomen acquirant ; sciunt enim Lutherum nonnisi ex impietatibus nomen grande sibi parasse ; quum antea tam obscuri fuerit nominis, ut ne vicinis quidem Dresdæ aut Lipsiæ notus extiterit ». Cæterum licet Lutherus aperta impietate anabaptismum non induxerit, ipsum tamen hunc impietatis abyssum aperuisse ex Coclæo vidimus, quod etiam testatur Ulembergius[1] in ejus historia hoc anno : « Sedato per Germaniam rusticano motu, radix anabaptismi, quæ penitus evulsa non fuit, denuo fructificavit in varias factiones ; quod malum in omnes pæne Germaniæ provincias sese diffudit. Quæ res magistratus ac principes passim exercuit, et Luthero, cujus scripta fœdum hoc hæreseon chaos pepererunt, magnam apud bonos omnes invidiam conciliavit ; nec ignorabat ipse nec diffiteri poterat, hos tam detestandos multiplicium sectarum fœtus ex se primum originem duxisse ».

72. Infecerat pestis anabaptistica inter alias provincias maxime Moraviam : cumque Joannes Faber Ferdinandum regem secutus, ad impietatem exscindendam studia sua vertisset, plures conciones sacras ad populum ab errore eruendum habuit, monuitque in primis, ne cuilibet obvio impostori mox fidem præberet : « Accipio, inquit, in hoc laudabili Moraviæ marchionatu apud vos plures brevi tumultuum, bellorum dissessionumque auctores spiritus consedisse », et infra, « qui quanquam missi sint Sathanæ et tenebrarum angeli, mirabiliter tamen se honesta larva specieque circumvolventes in angelos lucis transfigurant, exhibentque se simplici popello oves simplices, innocentes, humiles ; intus vero alunt lupos rapaces. Persuadent imperitis agrestibus et rudibus idiotis, puerorum Baptismum vanum esse, ideoque eum, qui puer baptizatus sit, non esse in fœdere Christi, sed necesse esse, etiamsi centum annos natus sit, iterum baptizari, alioqui salvari non posse. Ita in angulis imperitam multitudinem seducunt, et ut bovem ad cædem mactationemque protrudunt, ac cameli instar inserto per nares circulo circumducunt. Ad terrorem præponunt res horrendas auditu de extremo judicio, deque aliis id genus, quo auctoritatem illorum hypocrisis augeat », et infra : « revelata est eorum impietas ; nihil enim occultum quod non sciatur, et nihil absconditum, quod non aliquando pateat. Juxta hunc rebaptizandi errorem nefarias, inauditas, horrendas alias hæreses alunt, et seditiosa diabolica decreta fovent ; ejusmodi sunt brevi extremum judicii diem adfuturum, ad Pentecostes festum scilicet diem, aut certe ab

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc anno. — [2] Id. ib.

[1] Ulemb. de Vit. et gest. Luth. c. 16.

eo anno proximo, haud aliter atque si Jonæ sint, sciantque quot diebus Ninive statura duraturave sit : Christum etiam Dei filium esse negant : magnis clamoribus plenis buccis negant magistratus esse in Christianis. Sunt qui tenent Christum brevi venturum, eorumque opera ad eos qui veteris sunt fidei omnes cædendos usurum, ac tandem etiam multos dæmones ad salutem vocaturum vindicaturumque. Multis locis tenent omnes demortuos dormire, dormiturosque cum anima et corpore ad extremum usque diem. Plerique Vetus Testamentum contemnunt, perinde ut Manichæi. Non pauci etiam a Novo Testamento descivere, quinetiam omnia communia facere conantur, etiam uxores, Nicolaitarum more : quando enim pater sive spiritus jubet, sic enim aiunt, quamcumque accesserint sororem, eam cuilibet illico communem, obtemperantem, subditam esse necesse est. Proinde vereor ne hujusmodi sit conspiratio nequissimorum hominum, qualis illa, qua unanimiter Sodomæ domus Loth expugnare parabant », et infra : « Belial pro Christo inducunt; belialiter sane vivunt homines nullis magistratibus obtemperantes, ad omne jugum insolentes, in omnem licentiam verius quam libertatem et carnis et sensus inclinati ».

73. Cum tot flagitiorum sordibus essent contaminatissimi Anabaptistæ, se tamen puros omni criminis labe ementiebantur : tum exquisitis artibus inania fingebant miracula, ut simplicem plebeculam in errorem adducerent, quorum sacrilegas artes ita describit idem Faber[1] : « Gloriantur Anabaptistæ, ut quondam Novatus hæreticus, sese solos catharos, id est, mundos esse, et ab omni delicto alienos : eorum conciliabula Ecclesiam appellant, nostram sacrosanctam congregationem negant esse Ecclesiam : omnes præterea non suæ factionis nefariæ complices, etiam Lutheranos, ut impuros contemnunt : cum interim eorum manus et pedes pleni sint sanguine : mundities autem quæ esse potest? quamnam puritatem speremus apud eos, quorum conciliabula uxoribus communiter pro libidine abutuntur? quæ eorum puritas ejusmodi est, ut tam impurus nemo hactenus fuerit, qui litteris committere ausus sit? Et quanquam præclare eorum res a quibusdam doctoribus, quos illi in custodias inclusos jam virgis cædere et urbibus exigere solent, præscriptæ sunt, et nos singula, si persequi velimus, plures decades confecturi, unum tamen præterire nequeo, quomodo Catabaptistæ magnam pecuniæ vim, multum pretiosæ supellectilis ex miserorum inopia emunxerint. Audite quibus artibus (historiam narro, rem gestam affero, nihil adfingo) tredecim Catabaptistæ societatem ac fœdus coiere : unum, qui ad id idoneus magis visus est magistrum fecere : duodecim reliqui discipulos agebant. Cum itaque in montanis in prædivitem, eumque simplicem agricolam incidissent, ex duodecim aliquot, facie, vultu, habitu magnam humilitatem sanctimoniamque hypocritice simulantes, magistrum præcessissent, ad miserum agrestem accedentes, magistrum, quem salvatorem appellabant, virum sanctum prophetam in illius ædes diversurum nuntiabant, habiturumque sermonem : cæterum ipsos discipulos esse duodecim qui magistrum sequerentur. Cum vero agricola neque vini, neque cæterarum rerum, quæ ad victum pertinent, copiam se habere quereretur, ne pisces quidem quibus Salvator vesci solitus sit, quibus tam sanctum virum tantumque prophetam pro dignitate accipere queat, tum discipuli amphoras duas aquæ plenas pro fenestra statui jusserunt. Cum igitur venisset salvator, reliquis discipulis sequentibus, misero agricolæ familiæque illius sermonem fecit. Interim commodum nacti tempus discipuli, effusa quæ in amphoris erat aqua, vinum quod secum attulerant, infuderunt, piscesque aliquot bene magnos in puteum qui præ foribus erat, in quo piscis nunquam antea visus, immiserunt. Confecto itaque sermone, rebaptizatisque omnibus, nihil tale suspicatus agricola simplex amphoras aquæ plenas ratus in medium protulit. Hic magistraliter pseudosalvator ille verum simulans Salvatorem, qui in nuptiis in Cana Galilææ divina benedictione, aquæ amphoras in vinum commutarat, sua benedictione fucatis gestibus usus, itidem sese facere videri voluit. Cum igitur vir simplex, qui probe sciret se aquam infudisse, vinum experiretur, attonitus procidit coram Salvatore, eumque adoravit. Quod cum probe successisset, alterum actum aggressi de piscibus percontati sunt; et cum pisces in promptu esse negaret agrestis, salvator ad puteum progressus solitis usus præstigiis excipi jussit. Hic majori admiratione ducitur agrestis ille in solitudine vivens, quippe qui sciret eo in puteo pisces non reperiri : hisque rebus adductus omnes facultates suas vanissimis nebulonibus est impartitus : quod non paucos præterea fecisse constat, ut relictis conjugibus, liberis, possessionibus, hæc hominum ludibria sequerentur. Cujus generis exempla (sic enim legitur : *Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea unusquisque a proximo suo* : *Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui assumunt linguas suas et aiunt : Dicit Dominus, Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo, et in miraculis suis, cum ego non misissem eos nec mandassem eis*) : si persequi vellem, volumen totum complecterer ». Et paulo post :

74. « Videte autem quo eorum animi tendant : non id agunt, ut Evangelium ac religio-

[1] Jo. in sermone parænetico ad orthodoxos.

nem fortiter tueantur, sed si Turca eove immanior, et quid truculentius Turca esse potest, forte invaserit, eum lubenti animo accepturi, eum adoraturi videntur; sic enim ab archihæretico supremo tot monstrosissimarum opinionum capitaneo Luthero sunt edocti. Octo jam anni sunt, quando a me scriptum est fore, ut ille monachus Turcas in Germaniam introduceret, quod (proh dolor!) utinam non tam vere prævidissem, nam plane effectus jam existunt, testanturque id multæ impiæ actiones, varia argumenta in Catabaptistarum tenebris reperta, ac in lucem protracta. Hi fructus an sint Evangelici, quivis expendere poterit, in quo vel scintilla amoris Dei resedit. Timendum præterea est, nisi diligentius acriusque vigilent principes, majora quædam immanioraque facinora ante hoc tempus nunquam audita designatum iri », et infra, « ac cum omnibus rebaptizatis magnam partem jurandum sit, corpus, animam, honores, facultates in medium ponere inque discrimen conferre, vel quid aliud est, quam ut recte depinxit divinus ille propheta Isaias, *fœdus, atque adeo avidissima humani sanguinis conspiratio, quæ ab orbe condito non audita sit?* non solis enim principibus, magistratibus, omnium ordinum hominibus, sed toti Christianæ reipublicæ ultimam perniciem exitiumque minitantur ».

75. Quod ad Anabaptistarum argutias, quibus illi ad circumveniendos fideles et oppugnandam Ecclesiam utebantur, eas affert ac dissolvit idem Faber, quem lector consulat; profanum tantum ritum in pseudobaptismo ab iis adhibitum afferam : « Vos interrogabo, inquit, balneatores et balneatrices, lotores et lotrices Catabaptistas, ubi scriptum legistis, et ubi aut unde edocti estis, Apostolos, quomodo vos soletis, in angulis baptizasse horas duas antequam illucesceret, catinum aqua plenum super mensam statuisse, inde tinctis digitis crucem fronti adscripsisse, docuisse vestrum, non autem Ecclesiæ, baptismum verum esse? quod si mihi ex bibliis ostendetis vestro ritu Apostolos baptizasse, me quoque retingendum exhibebo. Hic non effugietis; nam vos dicere necesse est, sic enim vestra decreta jubent, sic vester balneatorum ordo flagitat, nihil recipiendum ac pro rato habendum, nisi clarissime bibliis expressum legatur; atque adeo omnia Ecclesiæ instituta contemnitis, nisi Christum ac discipulos eadem obiisse vobis constet. Quæ igitur vestra tanta amentia est, cæcorum cæci duces, quæ orthodoxæ Ecclesiæ receptum, confirmatum, tot sæculis approbatum baptizandi ritum vos contemnere impulit, novaque hac insolenti formula, quam ex Evangelii doctrina nullo modo probare poteritis uti hortata est? quocirca vestram doctrinam ex Deo non esse liquido patet, sed Beelzebud principe dæmoniorum ». Porro Anabaptistæ Moravi divisi sunt in duas sectas capitali inter se odio dissidentes, nimirum Huttitarum et Gabrielistarum, qui sensere cum Mahomete Christum non fuisse Deum, sed tantum prophetam : quorum impietates, ritus, spurcitias ac mores fuse describit Arnoldus Meshovius [1]; additque Hutterum ejus signiferum delusum a dæmone falsas apocalypses jactasse, venditasseque : « Se, inquit, et fratres reliquos corporaliter populum Israeliticum esse, quibus Deus ad impios Chananæos certo tempore, quod revelaturus, funditus exscindendos, gladium commiserit : sæpe in cœlum rapi, et visionibus multis, quandoque etiam colloquio divino dignari : omnia mundi futura mala in spiritu prævidere; hinc continuas afflictiones, miserias, ærumnas, morbos, bella, tonitrua, fulmina, dæmones, mortes, regnorum eversiones, gentium excidia, tyrannorum pœnas, horrendas et terribiles plagas denuntiabat. Prædicabat diem Domini instare, ideoque omnia ante ejus adventum abligurienda, nec quidquam in residuo reponendum ». Cum deinde multi ea credulitate seducti bona prodegissent, ac deprehenso errore deficerent, ille pertinacissime affirmabat, vidisse se angelum cum tuba, sed Patrem cœlestem permotum precibus ejus veluti Ezechiæ, sententiam revocasse. Hunc vero captum ac Ferdinandi jussu exustumque proximo anno videbimus. Inficiebatur etiam Bavaria ab hujusmodi impostoribus, adeo ut jam populi pendere tributa detrectarent : sed principis diligentia brevi provincia expurgata est.

76. *Anabaptistarum mores, fraudes et flagitia.* — In Silesia prodiit hoc anno novus hæresiarcha Gaspar Suvenckfeldius, qui non modo pestiferis argutiis præsentiam corporis Christi in Eucharistia oppugnavit, verum alias hæreses, sectamque sui nominis condere cœpit : cujus hæresiarchæ meminit Ulembergius hisce verbis [2] : « Aliæ quoque sectæ per Germaniam exortæ sunt; unde factum est, ut populus miserandum in modum in varias factiones sub Evangelii nomine distraheretur. In Silesia Gaspar Suvenckfeldius nobilis surrexit, homo fanaticus, qui tametsi quædam habebat communia cum Zuinglianis, in multis tamen summi momenti dogmatibus ab iis dissidebat : ab hoc velut auctore primo secta Suvenckfeldianorum originem duxit, quam nunc longe lateque propagatam videmus ». Scripsit adversus nascentem hanc hæresim Joannes Faber [3] librum eruditissimum, in quo primum divinis oraculis ex Matthæo, Marco, Luca et Paulo orthodoxum dogma illustravit; deinde impostoris hæc Christi verba : HOC EST CORPUS MEUM, QUOD PRO VOBIS

[1] Meshov. hist. Anabap. — [2] Ulemb. in Vita et gest. Luth. c. 18. — [3] Jo. Fab. lib. advers. Gaspar. Swenckfelder.

TRADETUR; invertentis in hunc ineptissimum modum : *Tradetur pro vobis quod corpus meum est hoc;* perfidiam traduxit, ac singula ejus argumenta dissolvit accuratissima oratione. Præter vero superiorem errorem contra Christi in Eucharistia præsentiam, alios contra ejus regni æternitatem, et immensitatem Dei errores, Gaspar Scuvenckfelder inflatus superbiæ spiritu invexerat : « Ut », quemadmodum ait Faber, « etiam videatur esse aliquid, ut se apud posteros efficeret immortalem, et apud Deum pessima morte mortalem » ; cum ad astruenda impia dogmata Scripturis sacris esset abusus, eas demum contempsit, ac non divinis Scripturis, sed interiore divini Numinis afflatu homines regendos effutiit, ut miseros mortales dæmonum ludibriis prostitueret. Fuisse hunc etiam Anabaptistam tradit Meshovius [1], et contemptis sacramentis, contemplationem, qua spiritum vivificantem et lumen intellectus et gloriæ hauriret, commendasse ; ac recenset triginta quinque illius hæreses, aitque tot in Silesia et finitimis regionibus homines suis erroribus irretiisse, ut de eo referat Hosius cardinalis, Sathanam per Suenkfeldium absolvisse pseudoevangelium, quod per Lutherum exorsus erat : explodere vero litteralem sensum solitus, secundum spiritum interpretandam Scripturam contendit, commentaque dæmonis pro divinis illustrationibus obtrusit, cujus vestigia secutum Calvinum suo loco dicetur.

77. Exorientibus ita in dies novis hæresiarchis horrida blasphemiarum portenta per Germaniam disseminata sunt, ut refert Joannes Coclæus [2] : « Circumferebantur et alii novi quorumdam articuli octo ex Saxonia, ac totidem ex Moravia, hos Anabaptistæ in Nikelspurgo, illos quidam apostata Præmonstratensis Magdeburgi se disputaturum pollicebatur : utrique vero tanta in Christum ipsum impietate insaniebant, ut vel imperator Julianus, qui ex Christianismo ad paganismum apostatice transierat, tam fœdis et absurdis erroribus vix fuerit obnoxius ; sic enim ait Præmonstratentis ille : Infernus non est : Christus non descendit ad inferna : sancti patriarchæ et prophetæ non fuerunt in inferno : Christus cum hanc vocem dixisset : ELI, ELI, LAMMA SABACTHANI ; damnatus fuit quia desperavit, etc ». Qua in re postea Calvinus etiam deliravit. « Moravi autem illi dicebant Christum non fuisse verum Deum, sed prophetam ; nec prædicandum esse ejus Evangelium publice in Ecclesiis ; sed solum privatim domibus, et in aures : inter Christianos nullam potestatem aut magistratum esse : Christianis omnia esse inter se communia : diem extremi judicii post biennium futurum esse, etc.

[1] Meshov. l. XIII. — [2] Cocl. in actis et script. Luth. Meshov. hist. l. III.

78. « Fuerunt et alii homines numero trecenti, qui prope Apocellam in Helvetiis in editum ascendebant montem, velut assumendi illinc in cœlum cum corpore simul et anima, quibus cacodæmones ita omnem eripuerant intellectum, ut abjecto omni pudore humano, in brutorum modum congrederentur, ac necessarium esse crederent, ut commiscerentur, ita ut ne virgines quidem a tali congressu sibi abstinendum putarent : qualia et in ora Saxoniæ circa Bremam ex Lutheri doctrina et prædicata et practicata fuisse dicuntur ».

Deludi vero solitos Anabaptistas inanibus promissis a dæmone, testantur graves auctores, qui inter alia vanitatum deliria hanc narrant historiam [1], ex qua facile pateant vatum istorum nugæ ac ludibria : « Mulier quædam, inquit, Anabaptistica excucullati monachi eamdem religionem profitentis uxor, cum marito in sua paupertate vivebat sic, ut ad victum sæpe panis etiam deesset : nocte quadam spiritus ei revelat ac jubet, ut vicinas ac socias epulo excipiat, pollicitus nihil rerum necessariarum defuturum : illa dicto audiens mane omnes quotquot noverat invitat. Hujus convivii fama cum percrebuisset, plerique, quibus fœminæ paupertas nota erat, mirari, unde illi ad eam rem sumptus, neque tamen quisquam quidquam suspicari, quod bonæ illa hactenus existimationis fuisset, ut quæ in cœtibus eorum biblia nonnunquam prælegeret. Accurrente magna hominum multitudine, ut et convivii apparatum et exitum viderent, jubet illa mensas sterni et convivarum suo quemque pro dignitate aut ætate loco considere. Interim vero in tota domo nec fumus nec flamma conspiciebatur, omnibus jam prima fercula expectantibus : ac cum nihil adferretur, mutuo sese respicientibus, illa constanti vultu circumiens rogat ut paulisper adhuc expectare sustineant, brevi Angelos adfuturos et omnium ciborum admirabilem copiam allaturos : hoc enim miraculum præterita nocte a Spiritu sancto, qui mentiri non possit, sibi revelatum esse : moram vero hanc interponi ad tentandam ipsorum constantiam et fidem. Interim illa oculis ac manibus ad cœlum elevatis, multis editis suspiriis et gemitibus, ut olim Baalitici illi sacerdotes, Deum obsecrare non cessabat, dicens : Mitte nobis, pater, de cœlo panem, quibus multo majora, nempe vitam æternam, promisisti : sed hoc mortuo erat næniam cantare. Appetente ergo jam nocte, fames convivas domum suam quemque discedere, et ibi latranti stomacho præsentius remedium quærere coegit, multo turpius deceptos quam illi, quos Heliogabalus invitavit : eisque præter panes fictos ac cibos pictos nihil apposuit, quibus si non stomachus, oculi tamen aliquo modo fuere

[1] Florimun. Raymund. et ex eo Arnold. Meshov. l. IV.

recreati ». Apparata sæpius a dæmone fuisse convivia magis ac strigibus, certissimæ testantur historiæ, ut alibi ostensum est : verum non permisit Deus ut his Anabaptistis dæmon cibos inferret, ne diabolica secta confirmaretur. Illusa est multo infelicius alia Anabaptistica mulier Basileæ; cum enim in carcere dæmon illi spopondisset, ipsam sine cibo et potu, divino miraculo vitam sustentaturam, omne cibi genus respuit, ac die decimo fame arida extincta est. Non defuit [1] qui eodem spiritu instinctus filium tanquam Isaac immolaret : denique nulla res adeo absona et impia fuit, quam dæmon fidei Catholicæ desertoribus non persuaserit : tradit enim hæc Coclæus [2] :

« In Suevia captus quidam sacerdos dixerat, finem jam Christianæ fidei adesse, aliamque legem tradendam esse : nam sicut lex Moysi mille quingentis annis duraverit, ita et lex Christi totidem jam annis duravit : ideo tempus jam esse ut alia tradatur hominibus lex aliaque fides ». Ut vero tanta improbitate perculsi nonnulli principes in eos animadvertendum censuerint, ita subdit auctor :

79. « Cum hæc et id genus alia impia, incredibilia et absurda passim audirentur ac fierent, plerique principes rerum indignitate commoti, ejusmodi homines non solum in vincula conjecerunt, verum etiam extremo alicubi affecerunt supplicio : nam Roteburgi ad Neccarum fluvium ex Anabaptistis comprehensi complures tum viri tum mulieres, quicumque revocare et errores suos abjurare noluerunt, ultimo affecti sunt supplicio. Exusti quidam igne viri novem, aquis vero submersæ mulieres decem ». Nullum doloris signum hos martyres dæmonis, utpote ab eo infessos præ se tulisse, memorat Nicolaus Harpsfeldius : additque Meshovius quanto studio isti, qui sanctorum reliquias conculcant, juste damnatorum reliquias colligant, ut ex iis magica incantamenta conficerent, ac memoriam eorum carminibus celebrarent : « Ex omnibus, inquit, hæreticis nulli difficilius ad Christianam fidem convertuntur : rapti ad supplicia admirabilem constantiam, et in tormentis vim incredibilem ostentant, tanta perseverantia, aut indurata potius obstinatione, ut quemadmodum de sui sæculi Anabaptistis D. Bernardus scribit, non modo patientes, sed et læti, ut videtur, ad mortem currant : et ipsi subinde ligna et stipulas igni admoveant, suppliciaque sibi velocitate quadam accelerent : Norimburgi etenim, ut scribit Nicolaus Harpsfeldius in dialogis suis ab Alano Copo editis, ad Neccarum fluvium novem Anabaptistæ exusti sunt, feminæ decem submersæ. Pascaviæ quinque in flumen projecti sunt, qui nullam doloris aut tristitiæ significationem dabant; ac juvenes quidam Basileæ flagris atrocissime cæsi alacres ac ridentes illa perferebant. Ad incarceratos ob religionem litteras frequenter exerant : custodes, judices, scabinos et magistratum ipsum munusculis corrumpunt, ne sit præceps aut maturet in ferenda sententia : tunc quo magis pertinax captivus manet, hoc gaudent vehementius. Verba ab eo toto captivitatis tempore prolata a tortoribus industrie percunctantur. Mox rythmos et cantiunculas concipiunt, has per omnium manus et ora mittunt. In his constantiam, sanctitatem, innocentiam, et perpessos fratris dolores celebrant : epistolas ab eodem, licet ne litterulam unquam pinxerit, ad se scriptas nomine subjecto spargunt : si ad mortem condemnatum accipiunt, audaculos subornant, qui præsentes morituro se sistant. Hi pileum capiti ejus, manicas, collare, cingulum, et quo præter tegumentum verecundiæ carere potest, clam conniventibus spe lucri lictoribus detrahunt : hæc fidei suæ reponunt pignora : has reliquias pro martyris conservanda memoria ferunt, quia et de iis cantiones fabricant, quibus per magiam aut dæmonis artes vinculis sese expediunt, quos non suo sed divino ductu tyrannorum manibus ereptos jactant ». Ita scilicet Apollonium Tyaneum evolasse e carcere olim memorant : « In carcere meditationibus insistunt », nempe impiis, « multa sæpe vaticinantur tortoribus mala, quæ ipsis in pædore collocatis primum obveniunt ».

Subornati ii Roteburgenses Anabaptistæ fuerant a Michaele Sellario, quem Anabaptistæ protomartyrem suæ sectæ vocant : is autem a Georgio Blaurodo Tiguro (quem a dæmone arreptum illusumque vidimus) missus fuerat, et cum candentibus forcipibus laniaretur, nullum doloris indicium dedit, cantandoque ac tripudiando morsus pertulit, ut narrat ex Modetto Meshovius, de cujus merito supplicio hæc habet Coclæus : « Cæterum doctor et dux eorum Michael Sellarius monachus apostata, qui longe gravius peccaverat, eam in judicio publico sententiam accepit, ut a carnifice primum excidatur ei lingua blasphema, deinde super currum alligato candentibus forcipibus ex carne ejus bis dilacerentur frusta in foro, deinde adhuc quinquies in via sic lanietur, ac tandem in cineres exuratur : quod et factum est die XVIII Maii; graviter enim populum seduxerat, docens non esse in sacramento corpus et sanguinem Christi, non esse baptizandos pueros, non esse præstandum juramentum superioribus, non esse resistendum Turcis, non esse invocandos sanctos, etc. » Nonnullisque aliis interjectis subdit auctor : « Sic et in arce palatini electoris, quæ Alcea dicitur, multi ex ea secta homines diu fuere detenti, multisque judiciis producti, donec tandem aut revocarent errores, aut subirent

[1] Felix Capito et ex eo Arnold. Meshov. hist. Anabapt. l. IV. — [2] Cocl. in actis et script. hoc ann.

secundum leges supplicia. Sic et in Bavaria Salisburgi et Monachii : sic in Austria Viennæ; sic in Thuringia Isennaci; sic et Augustæ et Wormatiæ, aliisque in civitatibus nonnullis imperii plerique in carceribus detenti, aut suppliciis aut revocationibus ac publicis pœnitentiis emendati sunt ». At de Pelargo horum antesignano hæc narrat Meshovius [1] : « Pelargus ne et ipse in magistratus potestatem deveniret exemplo aliorum, ex Silesia in Bavariam abiit, ubi reliquum vitæ tempus in magnis ærumnis confecit, Monachii inter inopes et calamitosos gravissimo morbi genere, justo Dei judicio extinctus ».

80. Contra hosce novatores impios cum Mauris in oppugnanda Christi divinitate sentientes librum edidit Coclæus, ac post assertum Catholicum dogma ostendit, omnia hæresum genera ex Scripturis in pravum sensum detortis astrui posse; ex quo perspicuum fieret verum Scripturarum sensum ab Ecclesia Catholica petendum : « Si ego, inquit, reluctante fide mea, tremente conscientia, pilisque simul cum mente inhorrescentibus, contra Deum et Salvatorem meum tot Scripturæ sacræ loca intra paucas unius diei horas colligere, ac in reprobum impiumque sensum detorquere potui, quid (obsecro) posse putetis istos suermeros, qui per hæresim justo Dei judicio in reprobum sensum traditi scripturi sunt, ut sentiunt, ut credunt, ut erronea fides conscientiaque eis dictat, idque facient serio ac minime inviti, sed omni conatu totisque viribus, non solum uno aut altero die, sed omni tempore, quoad victuri sunt nitentur hunc suum articulum quoquo fuco persuadere atque defendere ». Et post alia : « Satis nobis est contra omnes hæreticorum fucos et argutias, vel unicum illud, quamlibet breve, dictum Evangelistæ : *Et Deus erat Verbum* ». Interjectis multis in eam sententiam, convertens ad principes orationem, non sufficere ostendit, si novatores hosce ferro percutiant incolumi Luthero; omnium enim hæreseon fœcundam radicem Lutherum ipsum exscindendam : « Quid prodest, inquiebat, occidere suermeros rusticosque Lutheranos, superstite librosque disseminante Luthero ? *ipse est* enim *radix germinans*, ut Moyses ait [2], *fel et amaritudinem : ipse est radix amaritudinis*, uti Apostolus [3] vocat, *sursum germinans, per quam inquinantur multi : ipse est radix colubri, de qua egrediuntur reguli* [4], quorum nunc sibilos blasphemos nimium exhorrescimus ».

81. *Livonia contaminata hæresi.* — In Livonia hoc anno laxissimis habenis Lutherana hæresis furere cœpit; cum episcopus, canonici et monachi unius pellionis Wittembergensis conatibus initio non obstitissent; eoque progressus est Torpatii furor, ut sacerdotes pulsi, monachi et moniales ad incesta ineunda connubia coacti, templa profanata fuerint, ut narrat hisce verbis Tilmannus Bredenbachius [1] : « Anno Domini MDXXVII, ipso die venerabilis sacramenti, pellio quidam Witembergensis in civitate Torpatho clancularias conciones in ædibus quorumdam incolarum habere cœpit : plurimos e junioribus mercatoribus novis dogmatibus a Catholicismo seducens usque adeo, ut vehementer adaucto factiosorum numero, Dominica die proximo subsequenti seditiose ac magno cum tumultu in Basilicam divæ Virgini sacram irruerent, suumque illum concionatorem violenter in suggestu collocarent, sacerdotibus et cantoribus omnibus e templo profligatis; hinc altaria et divorum statuas invadunt, diruunt, imagines ipsas in forum allatas accumulant, et substructa pyra comburunt : consimili modo in ædem D. Joannis velut homines fanatici se proripiunt, aras subvertunt, imagines confringunt, organa demoliuntur, omnemque templi ornatum in foro congestum ignibus et flammis subjiciunt.

82. « Nondum his exsatiatus impius eorum furor, et cæca temeritas : Dominicanorum monasterium invadunt, monachos universos exturbant adeo, ut salvo corpore difficulter evaderent. Præfectus monachorum hortatur fratres, ut patienti et infracto animo sustineant quidquid ob Christianæ fidei professionem obveniat : paratum esse præmium et coronam, quam omnibus strenue certantibus summus ille agonothetes cumulate soleat elargiri : nullam esse tantam crucem, nulla tormenta, quæ illi triumpho valeant æquiparari. Hujusmodi dictis ubi suorum animos obfirmavit, præfectus, omnibus alacri animo dimissis et abdicatis, cum fratrum sodalitio e monasterio secedit, nec quidquam e monasticis bonis secum aufert universa societas præter horariarum precum codices : atque ita Dominicanis e monasterio suo ejectis, pergit Lutherana factio ad ædem Minoritarum, eosque simili modo explodit. Horum præfectus, quem guardianum vocant itidem fratres, si qui erant animi dejectioris, confirmat, ac non multo post cum importunius urgeret factio, singuli acceptis psalmodiis horariis præeunte guardiano voluntarium exilium libenter amplectuntur, parati omnia derelinquere propter illum, quem noverant animam suam posuisse pro ipsis.

83. « Ubi hanc in monasticæ professionis viros crudelitatem exercuerunt, fœmineum insuper sexum aggredi instituunt, virgines ex antiquissimo Ecclesiæ more Deo dicatas invadere parant. Erat ibidem monasterium virginum instituti D. Francisci. Hæ cum irruentes conspice-

[1] Arnol. Meshov. lib. I. — [2] Deut. XXIX. — [3] Hebr. XII. — [4] Isai. XIV.

[1] Bredenbach. in hist. Belli Livonici.

rent Lutheranæ factionis conjuratos, in genua provolvuntur, et ut fieri solet, lachrymis et precibus orant propter communem nominis Christiani professionem, permittant ipsis antiquæ et a majoribus acceptæ religioni, cui mancipatæ sint, pacifice et tranquille vacare : innoxium se imbecillem esse cœtum, quæ mundanas curas resignaverint, voluntariam paupertatem et pudicitiam profiteantur : obsecrare se et ne cultum divinum et susceptum vitæ institutum deserere, atque a monasterio profugere, aut voto contraria patrare compellant. Hoc tam miserabili planctu nihil emolliti Lutherani, vetis et peplis e virginum capitibus excussis, truculentas manus in crines earum mittunt, ex cellis et latibulis inclementer extrahunt et monasterio extrudunt, quasdam etiam conjugium amplecti compellunt. Miserandum hoc erat et flebile spectaculum, quod vel saxeum pectus in gemitus et lachrymas solveret. Porro ex monachis nuper ejectis quotquot parati erant, exuto et abdicato habitu monastico, matrimonio se dedere et Lutheranam doctrinam suscipere, eos ab exilio revocatos jure civitatis donabant ; quales venerandus vir dominus Philippus Olmensis, qui horum fere omnium spectator, et ut historice conscriberem mihi auctor fuit, plerosque novit. Hi conjugibus liberos educabant, familiam alebant, omniumque pertinacissime Catholicos persequebantur. Hoc igitur modo monachis, virginibus, cænobiticis et sacerdotibus pæne omnibus, paucis exceptis profligatis, senatus et cives Torpathenses monachorum, parochorum et vicariorum exuvias et redditus ad se transferebant.

84. « Habebat id temporis magnus Moschoviæ dux Torpathi, Rigæ et Rivaliæ templum, ubi Moscoviticæ gentis negotiatores diebus Dominicis suo more cultum divinum peragere consueverant : non tulit Lutherana factio ut Ruthenorum et Moscovitarum templum illæsum evaderet, sed in eodem fervore in illud se proripiunt, et pæne a fundamentis universam ædificii molem subvertunt : porro ne dirutarum basilicarum nullus omnino usus esset, Dominicanorum Ecclesiam tormentis bellicis asservandis destinant, et in publicum armarium convertunt ; Franciscanam ædem calci coquendæ deputant : Ruthenorum templum in foricam conversum excipiendis fætoribus, sordibus et excrementis mancipant, atque hoc modo ubi Torpati in Catholicorum et Moschovitarum delubra sævitum est. Rigæ et Rivaliæ itidem Ruthenorum fana demoliuntur ». Concepit inde graves iras Moschoviæ dux, cum scelera hæc non ulcisceretur Carolus V, ademitque postea eam provinciam Romano imperio.

85. *Abbas Fernensis ob hæresim exustus in Scotia : Gostavus Sueciæ rex subornatus a Lutheranis.* — In Scotia Patritius Hamiltonius abbas Fernensis atque Aranii comitis nepos, cum in Germania Lutheri venena hausisset, Scotos hæresi inficere conatus, de justificatione, prædestinatione, ac libero arbitrio impia dogmata sparsit : cumque neque argumentis, nec Scripturæ testimoniis, neque Ecclesiæ auctoritate flecti ad mutuandam impiam mentem posset, hæreticus renuntiatus flammarum supplicio addictus est, Jacobo V rege Catholicæ religionis studium ac defensionem consanguinitatis, qua ei erat conjunctus, affectibus præferente.

In Suecia autem religionis Catholicæ restituendæ, atque hæreseos evellendæ spes affulgere cœpit, quæ tamen Lutheranorum dolo paulo post extincta est : nam cum Gostavus rex, interprete Joanne Upsalensi archiepiscopo, Heduvigem Sigismundi regis Poloniæ filiam sibi matrimonio jungi deposceret, Sigismundus pio religionis tuendæ desiderio permotus assensit, addita justa et pia conditione videlicet quod Sueciæ rex non permitteret se per pseudoevangelistas, qui tunc Christianam pietatem evertere conabantur, a vera religione abduci. Honorificentissimæ erant eæ nuptiæ Gostavo regi et utilissimæ; cum ita se cum Poloniæ et Hungariæ, ac Romanorum regibus affinitate devinciret, atque adversus Moscovitam maximum robur accederet : tum dos ingens plusquam ducentorum millium aureorum promissa erat, et ipsa Heduviges virtutibus et formæ elegantia excellebat : sed infelix rex a Lutheranis senatoribus, qui metuebant ne admissa flagitia aliquando luere cogerentur, fascinatus petitam regis Poloniæ affinitatem respuit, ac ducis Lovembergensis filiam inopem et regio consortio indignam duxit; crescenteque in dies impietate sanctiones hæreticæ in Arosiensi et Errebroensi civitatibus promulgatæ hoc anno fuerunt. Maxima autem religionis in Suecia eversæ causa extitit, quod plures episcopi a Christierno jam occisi essent, atque ob insignem cleri negligentiam nulli episcopi in illorum locum subrogati fuissent : quare cum pauci superessent boni, oppressi et ejecti fuere cum Joanne Upsalensi archiepiscopo ; mali vero impietatem voluptatum illecebris deliniti sunt amplexi.

86. *In Belgio fideles ab hæresi miraculo deterriti.* — In Belgio lege agebatur judiciaria in hæreticos severitas, cum divina misericordia insigni miraculo fideles suos ab hæresi, quæ plures pietatis specie fascinabat, deterrere voluit hoc anno, quod ex Christiano Masseo [1] ita repetit Bredenbachius : « Scribit Christianus Massæus Chronicon libro vigesimo anno salutis MDXXVII, die XX Julii, Tornaci Lutheranum quemdam nomine Henricum fuisse combustum : is (ut ait Massæus) sequenti nocte sociis in carcere totus ardens apparuit, illis præ timore clamantibus ait : Nisi ab errore cessetis, mecum peri-

[1] Massæus Chron. l. XX. et ex eo Bredenbac. in Apol. p. 181.

bilis in æternum. Excitatus clamore carcerarius consules urbis advocavit : dicunt illis vincti : Facite de nobis quod volueritis modo prius confiteamur, ne cum Henrico pereamus. Hæc Massæus.

« Adderem et alterum si tam scripto probare possem, quam propter fidem ejus qui mihi narravit : nihil de eo dubito. Fuit mihi in hac schola Embricensi laborum socius Petrus Homphæus, non ille qui postea factus est hujus collegii decanus, vir æterna memoria dignus, sed hujus patruelis. Is aliquando e sua patria navigio descendens secum habuit præter cæteros in eadem nave duos monachos. Hos cum quidam factionis Lutheranæ miris contumeliis, convitiis et disputandi contentionibus exagitaret, alter monachorum placidis quidem verbis, sed rationibus tam gravibus obviavit, ut ille nihil haberet quod contra diceret. Cæpit itaque devovendo se inficiari vera esse quæ dicerentur a monacho : Si (inquit) ista se ita habent, perdat me subitanea morte hoc loco Deus ; atque una cum ipso verbo efflavit animam : hæc ille mihi et multis aliis a se visa et audita retulit. Quæ in Commentariis Sleidani et aliis libris leguntur, viris prudentibus ipsis legenda et expendenda relinquo, tametsi Sleidanus exempla omnium clarissima omisit, quorum narrandorum illi fuisset occasio præsentissima ».

87. *Senonensis synodus adversus Lutheranos.* — In Galliis ineunte februario hujus anni Antonius de Pratis archiepiscopus Senonensis, idemque extremo anno creatus cardinalis, ut dicetur inferius [1], Parisiis insignem synodum provincialem celebravit (1), in qua recentiorum novatorum hæreses damnatæ ac plura sanctissima decreta ad Gallos ab errorum labe vindicandos edita fuerunt : ac primum quidem recensitis Lutheri hæresibus perculit anathemate omnes qui fidem Romanæ Ecclesiæ abjicerent, atque in eos sine ullo ordinis discrimine legum severitatem adhibendam sanxit : tum monuit suffraganeos ut loca hæreticæ contagionis suspecta adirent [2], a vicinis de prodendis hæreticis sacramentum exigerent, et urbium magistratus jurejurando adigerent contra hæreticos publicam opem se allaturos.

« Antonius miseratione divina tit. S. Anastasiæ sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ presbyter cardinalis, archiepiscopus Senonensis, Galliarum et Germaniæ primas, ac Franciæ cancellarius, universis præsens hoc scriptum inspecturis, salutem in eo qui est omnium vera salus.

« Inter cunctas pastoralis officii sollicitudines quibus premimur incessanter, illa fortius nos angit ut cunctis hæreticis de finibus Christianorum expulsis, suisque falsis et virulentis scriptis ac pestilentibus doctrinis penitus extirpatis, fides Catholica quæ solidæ semper fuit subnixa petræ integra illibataque permaneat, ac populus Christianus nostræ potissimum provinciæ in fidei sinceritate (quolibet obscuritatis semoto velamine) immobilis inviolatusque persistat. Sane prospicientes, quod non sine gravi displicentia referimus, insurrexisse nonnullos pseudochristos ac pseudoprophetas, quorum dux ac vexillifer est Martinus Lutherus, qui a veritate excidentes nonnullos ac pæne infinitos, etiamsi fieri possit, electos, ut est apud Matthæum [1], ad errores inducunt, homines haud dubie hæresiarchas, fastuosos, seditiosos, Luciferiana superbia ac rabie lupina erectos, ac demum quales Apostolus ad Timotheum [2] graphice describit suisque pingit coloribus, et ad amussim exprimit, qui rursus, ut inquit Petrus [3], sectas perditas ac damnatas introducunt, libertatem promittentes, cum ipsi sint servi corruptionis, in maximam certe reipublicæ Christianæ perniciem et jacturam ac tandem, nisi cito occurratur, ruinam et eversionem, utpote quos non pudet novas hæreses effingere, sed etiam satagunt ac student veteres et jam diu per Ecclesiam sopitas instaurare, et inter hæc primum de sacramentis Ecclesiæ multum perniciose dogmatizant, affirmantes laicos et mulierculas æque ac presbyteros posse absolvere ; et quod hactenus fuit inauditum, laicis ut sacerdotibus Eucharistiæ consecrationem permittunt. Inter sacerdotes et plebem nihil interesse dicunt, sed omnes sacerdotes putant quicumque sunt Christiani. In clericis in sacris ordinibus constitutis cœlibatum non admittunt, monachis et aliis voto obstrictis libertatem lasciviendi indulgent, quibus relicto velo et abjecta cuculla ad sæculum redeundi facultatem relaxant, et apostasiam permittunt : Romanorum Pontificum decreta, decretales Epistolas etiam et canones conciliares enervare contendunt : veteres Ecclesiæ cerimomonias et receptas tot annis laudabiles consuetudines ridiculas censent, et ut ad impietatis cumulum addant, sacram Scripturam figere ac refigere non dubitant, ac relicto sensu patrum orthodoxorum vellicare, et ad suum sensum

[1] Clem. lib. brev. an. 1527. p. 418. — [2] Ext. ejus acta to. IV. concil. par. II. p. 149.

[1] Mat. XXIV. — [2] I Timoth. IV. — [3] II Pet. II.

(1) Parisiense Concilium provinciale cum hoc anno male conjungitur in Annalibus. Cum enim more veteri Gallicano annus *a Paschate sumeretur*, ut in Præfatione Concilii Lugdunensis hoc pariter anno celebrati asseritur, dies III Februarii anni MDXXVII, quæ adscripta est litteris archiepiscopi Senonensis in prima Synodi sessione datis, exhibet anni MDXXVIII exordium. Mansit autem usque ad diem IX Octobris ejusdem anni, ut exprimitur in secunda parte decretorum ejusdem Concilii. Acta illa distinguuntur in partes duas, quarum alia canones XVI complexa impia Lutheranorum, Anabaptistarum et Sacramentariorum dogmata proscribit ; altera vero canones ad morum reformationem spectantes quadraginta exhibet. Inter hos canones multi occurrunt quos dein Tridentinum Concilium confirmavit. MANSI.

reprobum contorquere, conviciis semper et maledicentiis pleni et non solum aceto perfusi, sed ubique veneno respersi, articulos insuper infinitos, quos non magnopere attinet referre, disseminant, aut scandalosos aut temerarios aut blasphemos aut piarum aurium offensivos, ac tandem super exitiali pestilentique dogmatum veneno pleraque alia tam fœda, ac malevolentia nauseabundi evomunt, ut quasi ex professo habeant speciem ac decorem sanctæ matris Ecclesiæ non habentis maculam neque rugam [1] fœdare, spurcare ac contaminare : veriti ergo ne hoc veneficum virus in nobis credito Dominico agro radices ageret, et velut cancer cresceret in perniciem aliorum, officii nostri pastoralis esse duximus vepres hujusmodi nocivas falce auctoritatis Ecclesiasticæ resecare, et plantulam, priusquam sobolesceret et in plures serperet, radicitus evellere.

88. « Hinc est quod in hoc nostro provinciali Concilio, quod ad corrigendos excessus et extirpandas hæreses juxta Chalcedonense ac Lateranense Concilia [2] adunatum est, ad Dei honorem, fidei orthodoxæ exaltationem, ac subditorum nostrorum pacis augmentum et tranquillitatem duximus, habito suffraganeorum nostrorum consensu, ac multorum divini et humani juris interpretum consilio, his tantis periculis salubriter ac celeriter providendum, antiquos scilicet canones, quorum utique custodes et executores constituimur, aut declarantes, aut renovantes, seu ex potestate nobis concessa interdum adjectione pœnæ communientes ; in primis juxta sacrum Lateranense Concilium excommunicamus et anathematizamus omnem hæresim extollentem se adversus orthodoxam et Catholicam Ecclesiam. Universos insuper qui aliter quam Romana credit et prædicat Ecclesia, credere et pertinaciter asserere attentant, ejusmodi Concilii auctoritate velut hæreticos et pertinaces et a communione fidelium separatos declaramus : Ecclesia quippe universa errare non potest, utpote quæ regitur Spiritu veritatis [3] secum manente in æternum, et cum qua Christus manet usque ad consummationem sæculi [4] : quæ etsi diversa, et nonnunquam, quod sæpius neoterici hæretici objiciunt, pugnantia proposuerit decreta, nihil tamen est in tanta decretorum multitudine, quod fidei orthodoxæ adversetur, sed ab uno eodemque Spiritu edocta fuit, ut ita pro conditione temporum statueret, ut visum fuerit conducibilius : ejusdemque Concilii auctoritate credentes, receptatores, defensores, et fautores hæreticorum excommunicationi subjacere decernimus [5].

89. « Suspectos autem de hæresi, et notatos post unam aut alteram correptionem decernimus ab omnibus devitandos, scientes, ut dicit Apostolus [1], quod subversi sunt et suo plane judicio condemnati ; ac subinde, dum intelligunt se a consortio hominum separatos, rubore plerumque suffusi ad humilitatis gratiam et conciliationis affectum facilius inclinentur, damnati de hæresi, si ad unionem fidei Catholicæ redire voluerint, maneant de foro Ecclesiæ, et ad agendam perpetuam pœnitentiam in pane doloris et aqua tristitiæ perpetuo carceri deputentur. Damnati de hæresi, si eam abjurare noluerint, si laici sunt, statim sunt judicio sæculari relinquendi, si clerici, præsente potestate sæculari, sunt a suis ordinibus degradandi, et pronuntiandum est, ut eos sæcularis judex in suum forum recipiat. Cæterum quia episcoporum numerus per sacros canones ad degradationem requisitus non facile potest adunari, concedimus ut cum sacerdos aut alius in sacris ordinibus constitutus fuerit pro crimine hæresis degradandus, possit, accersitis abbatibus aliisque prælatis, solus episcopus degradare.

90. « Qui in hæresim semel abjuratam reciderint, ac velut canes ad vomitum redierint, tanquam palmites aridos in vite manentes foras mittendos decernimus, et sæculari judicio sine ulla audientia relinquendos : relapsos autem in hæresim juxta decretum Alexandri IV declaramus eos, qui in judicio hæresim abjurarunt, et post committunt in ipsa, licet prius hæresis crimen non plene contra ipsos probatum fuisset. Insuper eos, qui in una specie hæresis commiserunt, aut in uno fidei articulo erraverunt, et post simpliciter vel generaliter hæresim abjurarunt, si ex tunc in aliam speciem hæresis commiserint, velut relapsos in hæresim decernimus judicandos ». Pluribusque interjectis subditur : « Præterea is de cujus lapsu in hæresim ante abjurationem constiterit, vel nunc constat, si post illam hæreticos deducat, acceptet sive associet, vel dona ac munera eis mittat, seu favorem eis impendat qui excusari non possit, merito judicari debet relapsus, cum illum ex approbati a se erroris consequentia non sit dubium id fecisse, novissime abjurans in judicio hæresim, propter vehementem præsumptionem, si iterato labitur, licet non fuisset plene probata, relapsus dicitur. Cæterum relapsis etsi resipiscentia non profuerit ad evitationem pœnæ temporalis, tamen cum Ecclesia nulli claudat gremium redeunti, non sunt ipsis relapsis si pœnituerint et pœnitentiæ signa apparuerint, Pœnitentiæ et Eucharistiæ sacramenta deneganda. Qui de hæresi deprehensi fuerint sola suspicione notabiles, nisi juxta considerationem suspicionis qualitatemque personæ innocentiam suam congrua purgatione monstraverint, anathematis gladio feriantur, et usque ad satisfac-

[1] Ephes. v. — [2] Cap. Quoniam 18. dist. Cap. sicut olim de accus. — [3] Joan. xiv. — [4] Mat. xv. — [5] Cap. excommunicamus § Credentes.

[1] Tit. iii.

tionem condignam ab omnibus evitentur. Hæreticorum [1] bona tanquam reorum læsæ majestatis si laici sint, fisco sæculari applicentur, si vero clerici, Ecclesiis a quibus stipendia receperint : confiscationis autem executio non fiat per judicem sæcularem, nisi prius a judice Ecclesiastico super crimine sententia pronuntiata extiterit. Cæterum quia intelleximus per nonnulla loca provinciæ nostræ quosdam qui in nulla unquam academia incorporati fuerint, sed in verba Lutheri jurarunt, aut Luthero sunt nequiores, monopolia illicita facere et occulta conventicula, necnon cum laicis sese in penetralibus domorum recipere, et cum idiotis ac mulierculis conversari, de fide Catholica disputare et non secus quam impius Montanus cum suis Priscilla et Maximilla simplicium animos deludere et fascinare, inter hæc jactantes se habere spiritum Domini. Propterea ne vitia sub specie virtutum subintrent, præcipimus suffraganeis nostris, ut congregationes hujusmodi occultas et adeo perniciosas prohibeant, ac transgressores pœna condigna puniant ; Deus enim qui est lux vera et qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, adeo execratur opera tenebrarum, ut Apostolos in universum mundum prædicaturos missurus præceperit eis aperte : *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine.* Rursus etiam intelleximus nonnullos Martini Lutheri libellos perniciosos jampridem cum suo auctore a sanctissimis Pontificibus Leone papa et Hadriano, necnon Clemente papa moderno damnatos, a nonnullis nihilo secius timore divino et pudore humano prorsus abjectis adhuc evulgari, legi et circumferri ; propterea prohibemus sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, ne qui cujuscumque conditionis aut status existant, prædicti Lutheri libellos aut qui ab eo et suis sequacibus prodiisse asseruntur, deinceps comparent, habeant et circumferant, aut in concionibus publicis seu privatis confabulationibus laudent, approbent, tueantur aut evulgent. Porro cum secundum Apostolum, *alios dedit Dominus Apostolos, alios doctores, alios prophetas*, hinc est quod districte juxta sacrum generale Lateranense Concilium prohibemus, ne passim liceat cuivis prædicationis officium usurpare, neque ad prædicandum prodeant, nisi quibus aut a jure aut a papa aut episcopo loci licentia concederetur ; *Quomodo enim prædicabunt* [2] *nisi mittantur?* et Veritas ipsa dicit in Evangelio [3] : *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam ;* Joannes [4] quoque Baptista specialis suæ missionis testimonium protulit de Scriptura dicens : *Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias propheta* [5].

[1] Cap. Vergentis de hæret. [2] Rom. x. — [3] Mat. IX. — [4] Jo. I. — [5] Isa. XL.

91. « Ordinamus insuper quod suffraganei nostri, si viderint aliqua loca esse de hæresi suspecta, per se aut alios idoneos quamcitius ad illa accedant, et ab illis de vicinia exigant [1] sacramentum de prodendis hujusmodi hæreticis ac conventicula illicita facientibus ; quibus etiam districte præcipimus, ut ad hæc exequenda diligenter invigilent, et in negotio hujusmodi hæreticæ pravitatis summarie et de plano procedant : et si in expugnando hujusmodi fermento fuerint remissi et negligentes, intelligant se pœnas incursuros, quæ in sacro generali Lateranensi Concilio [2] continentur : pœnas insuper reformident contra inquisitores in officio delinquentes in sacro Viennensi Concilio promulgatas. Constitutiones [3] autem Urbani V, Clementis V, Bonifacii VIII diligenter observent suffraganei nostri.

92. « Obsecramus autem per viscera misericordiæ Dei nostri Christianissimum regem et principem ac dominum nostrum supremum, ut pro suo singulari zelo, miroque affectu et incredibili devotione religionis Christianæ, a suis terris et dominiis universos hæreticos confestim repellat, exterminetque hanc tetram et diram luem hæreticorum, quæ in dies magis ac magis pullulat : res haud dubie inaudita, cum ab initio nascentis Ecclesiæ usque ad hæc novissima tempora regnum hoc Christianissimum, inquit Hieronymus, hæreticorum prodigiosis monstris caruerit.

93. « Proinde principes orthodoxi, si Christiano nomini consultum esse volunt, si religionis Christianæ ruinam metuunt, necesse est in exterminandis profligandisque hæreticis omnes suos conatus intendant, omnem suam potestatem exerceant : periculum alioqui est, ne Petri navicula operiatur fluctibus ac demergatur in profundum ; nunquam enim sic undis jactata est Ecclesiæ navis, sic ventis validis (id est vanis doctrinis) impulsa, sic undique procellis agitata ; inde quod Christo in navi dormiente apud Matthæum [4] Apostoli fecerunt, instante naufragio, clamemus necesse est et dicamus : *Domine salva nos ; perimus.*

94. « Novissime ordinamus, quod rectores et consules civitatum juxta sacrum generale Lateranense Concilium corporaliter præstent sacramentum, quod fideliter et efficaciter Ecclesiam in hujusmodi negotio hæresis (cum fuerint requisiti) juxta suum officium pro viribus adjuvabunt, manusque porrigent adjutrices : episcopi autem vel inquisitores, dum in hujusmodi negotio procedunt, et a sæcularibus judicibus forsan excommunicatis subsidia postulant, nullam ex participatione hujusmodi excommunicationem incurrant. Præcipimus tandem singulis

[1] Cap. Statuta de hæret. in Sexto. — [2] Dict. Cap. Excommunicamus 1. § Volumus. — [3] Cap. Volentes de hæret. in Clem. — [4] Mat. VIII.

suffraganeis nostris, ut hoc nostrum tam salubre, tamque pro conditione temporum necessarium statutum suis statutis synodalibus adjiciant, ac in prima eorum Synodo faciant publicari. Dat. Parisiis in prima sessione Concilii nostri facta apud fratres Eremitas S. Augustini anno Domini MDXXVII, die III Februarii ».

95. Addita sunt plura decreta Ecclesiastica sacræ Scripturæ oraculis contexta pro asserenda fide orthodoxa atque hæreticorum argutiis divinæ auctoritatis clypeo repellendis. Primum itaque ex Matthæo [1], Paulo [2], Osea [3], Davide [4], Petro [5], et Joanne [6] unam esse et sanctam Ecclesiam, quæ neque falli neque fallere possit probatur, ac demum concluditur : « Una igitur sancta et infallibilis Ecclesia, quæ nec a charitate decidere potest, nec ab orthodoxa fide deviare, cujus auctoritatem qui in fide et moribus secutus non fuerit, quasi Deum abnegaverit, cui gloria in Ecclesia et Christo Jesu in omnes generationes, infideli deterior habeatur ».

96. Convulsa secundo decreto [7] est alia hæresis novatorum, qui cum sacris oraculis Ecclesiæ unitatem, sanctitatem, auctoritatemque negare non possent, illud inane diffugium captabant, ut Ecclesiam dicerent invisibilem; quod insigne mendacium ita fuit convictum : « Cum adeo explorata sit ex Scripturis tum unitas Ecclesiæ, tum sanctitas, ut qui secus ausit affirmare, manifestæ statim impietatis convincatur, apertissimum autem in hæreticos argumentum, et quo minore negotio contundi queant, sit ejus auctoritas, cujus definitiones et decreta propter sui claritatem non facile sint cavillis et tergiversationibus obnoxia ; operæ pretium se facturos esse putaverunt, si quam inficiari non possunt, dolo tandem et versutiis eludant : id quod tum demum assecuti fuerint, si pro sententia Lutheranorum invisibilis et tota spiritualis, ac perinde nobis incognita credatur Ecclesia : nam quis futurus contentionis modus, ubi provocatur ad judicem, qui nec inveniri, nec inventus internosci possit? atqui inquit Christus [8] : *Si te corripientem frater tuus non audierit, dic Ecclesiæ :* quid autem crassius aut quid inutilius fingi possit, si prorsus occulta sit et inpervestigabilis Ecclesia, cujus majores natu admonet [9] Apostolus universo gregi non quidem invisibili attendere, in quo eos Spiritus sanctus posuerat episcopos ad regendam Ecclesiam Dei? Numquid invisibilis illa, a qua pro Petro, cum carcere teneretur, assidua fieret oratio [10] ; aut in qua Timotheum conservari docet [11] Apostolus? Non igitur fide tantum et internis charismatibus, sed confessione fidei et externa ac visibili sacramentorum participatione constat, semperque constitit Ecclesia, quæ ab ipsis incunabulis communi et præscripta unius et ejusdem fidei protestatione non caruit. *Unum corpus*, inquit Paulus [1], *unus Spiritus, unus Dominus, una fides.* Sed ne ab his invisibilibus tantum pendere videretur Ecclesia : *Unum,* adjecit, *baptisma : etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus* [2], *sive Judæi, sive gentiles, sive servi, sive liberi : omnes in uno Spiritu potati sumus.* Quisquis igitur tergiversandi studio invisibilem et incertis sedibus errantem dixerit Ecclesiam, non hæresim tantum dixisse, sed hæresum omnium puteum fodisse judicetur ».

97. Retusa est tertio decreto [3] eorumdem improbitas et imprudentia, qui ex Lutheranis deliramentis Conciliorum auctoritatem evertebant : ex quo ostensum est, data cuique quidlibet sentiendi libertate, omnes veteres hæreses instaurandas, novasque temere confingendas : « Absurdum », pergunt Acta synodalia, « non ab re videri possit, si tanto studio veteri synagogæ [4] Deus affuit, ut si quid in Lege difficile vel ambiguum occurreret, quod citra controversiam a judicibus et legis peritis absolvi non posset, designato tamen cœtu non carerent, cujus arbitrio res tota finiretur; Ecclesiam autem longe synagoga potiorem ita necessariis destituat auxiliis, ut prorsus non habeat cui, suborta de fide quæstione, tuto satis inniti possit : proinde cum certa sit et infallibilis Ecclesiæ regula, nec aliquando invisibilitatis prætextu tandem eludi queat, ea profecto sacris generalibus Conciliis auctoritas derogari non potest, quæ proxime universalem repræsentant Ecclesiam. His enim Conciliis si ea decernendi, quæ ad sinceritatem fidei et exstirpationem hæresum, Ecclesiæ reformationem, et morum integritatem pertinent, potestas adimatur, nihil certum, nihil stabile futurum est, nihil denique, quo hæreticus ab orthodoxo possit internosci ; cum ille frequenter tum impendio loquacior, tum pervicacior pluribus licet perperam intellectis Scripturarum testimoniis falso glorietur : nec erat quo veterum quondam hæreticorum retunderentur insultus, nisi Ecclesiastici proceres Apostolorum exemplo Concilia celebrassent [5], quibus sancti Spiritus auctoritatem ferocientibus illis, et rerum humanarum scientia tumentibus opponerent, quo fit, ut si Conciliorum auctoritatis sub hac temporum calamitate tantillum depereat, protinus velut ab inferis suscitandæ sint damnatæ hæreses, neque defuturi sint, qui hinc Ario, inde Nestorio, cæterisque id genus pestibus, palam subscribere non formident. Etsi autem nonnihil quoque laicorum intersit, quid credendum sit, quid agendum ; id tamen ab Apostolis (quibus succedunt episcopi) legimus ob-

[1] Mat. XVI, XIX, XXVIII. — [2] Eph. IV, V. I Tim. III. — [3] Oseæ II. — [4] Psal. CXX, CXXVIII. — [5] I Pet. III. — [6] Jo. XIV, XVII. Apoc. XXI. — [7] Conc. Senon. decr. 2. — [8] Mat. XVII. — [9] Act. XX. — [10] Act. XII. — [11] I Timoth. III.

[1] Ephes. IV. — [2] I Cor. XII. — [3] Synod. Senonen. dec. 3. Bochell. l. V. tit. 20. cap. 42. — [4] Deut. XVII. — [5] Act. VI et XV.

servatum[1] ut sive murmuri Græcorum occurrendum foret, seu pacanda super legalibus oborta seditio, non centurionem[2], non promiscuam e plebe multitudinem accerserent, sed præsentem sibi Spiritum sanctum affirmarent[3], cujus instinctu quod justum esset et æquum sanciretur : quod si ubi duo vel tres in nomine Domini congregantur[4] (licet sibi ipsis relicti falli possint) continuo tamen in medio eorum sit Dominus ; quanto magis ubi summus Pontifex cæterique primores Ecclesiastici conveniunt, ut hæresibus subinde pullulantibus occurrant, et Dominicum agrum subortis expurgent zizaniis ? Sancta igitur et inviolabilis est sacrorum Conciliorum universalium auctoritas, cui quisquis pertinacius refragatur, hostis fidei jure optimo censeri debet ».

98. Quarto decreto probatum est spectare ad Ecclesiam sacras Scripturas a profanis distinguere, tum de illarum vero sensu ferre sententiam, nec ulla alia ratione hæreticos convinci : « Obortis igitur », ait Synodus, « de fide dissidiis, frustra sæpe Scriptura consulitur, nisi Ecclesiæ certa et infallibilis litem dirimat auctoritas, quæ canonicum librum ab apocrypho, Catholicum sensum ab hæretico, germanum ab adulterino discernat. Hac nempe velut internuntia Patrum et sacrorum Conciliorum organis Spiritus sanctus docet nos omnia, et suggerit nobis omnia, sine quorum auspiciis, qui Scripturæ sacræ sensum habere se jactitant, non intelligunt quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, sed videntes non vident, et audientes non audiunt ».

99. Præterea contendentibus hæreticis ad eludendas Ecclesiæ traditiones, non alia credenda, quam quæ in Scripturis sacris expresse continentur, obstruitur os quinto decreto ac demonstratur nonnulla credenda, quæ a Christo vel Apostolis ipsis familiari colloquio, et majorum traditione ad nos pervenerunt : « Ubi, quæso », ait Synodus[5] ; « scriptum est illud, quod a Christo dictum commemorat Apostolus[6] : *Beatius est magis dare quam accipere?* Quis scripto redegit ea, quæ per dies a resurrectione quadraginta Dominus cum discipulis de regno Dei disseruit[7] atque alia id genus multa, quæ si scribantur per singula, nec ipsum mundum juxta Joannem[8] arbitramur posse capere, eos qui scribendi sunt libros? Quibus non longe sunt aliena Symbolum illud Apostolorum, et quod sine unctione non sit Confirmationis sacramentum, et in superbenedicto missæ sacrificio aqua vino misceatur, aut fideles vivificæ crucis signo frontem communiant, pluraque id genus, quæ velut ex receptione quadam et quasi per manus ab Apostolis emanarunt. Hinc Paulus non eas tantum traditiones jubet a Thessalonicensibus[1] observari quas per Epistolam, sed etiam quas per sermonem didicissent : neque prætermisisse putandus est cætera, quæ circa venerandum Eucharistiæ sacramentum Corinthiis sese dispositurum cum venisset ultro spoponderat ; quorum plurima licet a Christo forte non sunt instituta, id tamen ratum est, quod dictante Spiritu sancto Apostoli tradiderunt, veluti quod Christus ipse tradidit[2], et in sui commemorationem fieri præcepit. Oportet itaque nos auctoritati Patrum, consuetudinique majorum usque ad tantum tempus, per tantam annorum seriem protelatæ, etiam non percepta ratione, credere, eamque, ut antiquitus tradita est, jugi observantia ac reverentia custodire : quam si quis eo prætextu pertinacius rejiciat, quod non legitur in Scripturis sacris, ut hæreticus et schismaticus habeatur ».

100. Constabilitæ decreto sexto[3] sanctiones Ecclesiæ, quæ licet humanæ sint, eo quod ab hominibus latæ, non tamen pure humanæ sunt, cum earum auctores divinus Spiritus rexerit, convictique hæretici ex Deuteronomii decimo septimo, capitali supplicio afficiendos eos, qui summi sacerdotis imperio parere detrectarent : Christum edixisse[4] ob morum impuritatem a sacerdotum obsequio non discedendum : *Omnia quæcumque dixerint vobis servate et facite* ; commendasse[5] eos, quibus suam Ecclesiam regendam committebat : *Qui vos audit me audit, et qui vos spernit me spernit.* Adductæ plures aliæ sacræ sententiæ, ex quibus hæc sancita sunt : « In omnibus igitur, in quibus nihil certi definivit Scriptura, mos populi Dei, et instituta majorum pro lege habenda sunt, et sicut prævaricatores divinarum legum contemptores Ecclesiasticarum consuetudinum coercendi ».

101. Jejuniorum vetus observantia septimo[6] contra hæreticorum grunnitus confirmata. Institutum itaque ab Apostolis Quadragesimale jejunium ita comprobatur : « Quo Christi fideles non tam Mosen aut Eliam, quam Christum imitati totius anni decimam exsolverent : quæ vero a Calixto martyre in quatuor anni partes discreta sunt jejunia quarti, quinti, septimi et decimi mensis, legem referunt, ac figuram adimplent, et velut quædam nostri temporis primitiæ sub illis quatuor anni partibus offeruntur, ea quidem observantia, ut duodenarius dierum numerus duodecim mensium numero respondeat : neque dissimili religione statuta sunt cætera vigiliarum jejunia, quo puriores sacris solemnitatibus accedamus. Cæterum quod ad ciborum delectum attinet ; etsi jam olim exoleverit vetus illa Mosaicæ legis servitus, quam *umbram futurorum* Apostolus appellat[7], nec

[1] Act. VI. — [2] Act. XV. — [3] Act. XVII. — [4] Matth. XVIII. — [5] Concil. 50. nomen. decr. 5. — [6] Act. X. — [7] Act. I. — [8] Joan. XI.

[1] II Thess. II. — [2] I Cor. XI. Cy. in serm. de abl. Cass. col. 21. c. 12. — [3] Con. col. Senonen. decr. 6. — [4] Mat. XXIII. — [5] Luc. XVI. — [6] Concil. Senonen. dec. 7. — [7] Heb. X. Coloss. II.

jam aliquid commune dicendum sit aut immundum, nihil tamen sanctius, nihil utilius potuit institui, quo pruriens carnis lascivia frænaretur, quam ut jejuniorum et statutis ab Ecclesia abstinentiæ diebus a carnis esu temperantes cibis tantum aridioribus vesceremur. Neque profectu minor esse debet apud nos sacrosanctæ matris Ecclesiæ auctoritas, quam apud filios Rechab morituri patris imperium, qui ne patris edictum violarent, a vino perpetuo abstinuerunt [1]. Si quis igitur Arianorum hujusmodi errorem, mille abhinc annis damnatum, et a Joviniano, Vigilantio, Waldensibus, Wicleffo, Hussitis, ac novissimis istis diebus a Luthero et sequacibus suscitatum, secutus Quadragesimale jejunium, non tam terrena cogitatione initiatum, quam cœlesti majestate consecratum, et cætera Ecclesiastica jejunia vel præscriptas a Patribus abstinentias non observaverit, aut non observandas decreverit, sacrorum Conciliorum auctoritate anathema sit ». Cum non minus libidini, quam gulæ inservirent hæretici, cœlibatum sacerdotum omni contentione oppugnantibus, hoc decretum objectum est [2] :

102. « Non satis esse visum est Lutheranæ factionis auctoribus, (*si quis in sordibus est, sordescat adhuc* [3],) nisi Luciferiana quadam malitia magnam stellarum partem secum traherent, qui jam dudum impudicitiæ fræna laxassent, multo plurimos in sacrilegos incestus, et nefanda prodigiosæ libidinis exempla secum præcipites agerent ; ut enim qui lascivia diffluebant plures haberent sui similes, et coacervata multitudine suam utcumque turpitudinem obumbrarent, in eam proruperunt audaciam, ut sacerdotes Evangelicos nulla celibatus lege teneri velint, sed contra totius Ecclesiæ ritum et præscriptam ab ejus incunabulis consuetudinem liberas quibuscumque post adeptum sacerdotium affirment nuptias : Leviticis quidem sacerdotibus [4] licita fuere conjugia, utpote qui paucis tantum diebus sua vice ministrarent, et ex ea tantum tribus jure successionis sacerdotio fungerentur : neque voluit Orientalis Ecclesia [5] suos ea severitate coerceri, ut contractis primum matrimoniis uti non liceret. At sacerdotio Christi, utpote sublimiori et excellentiori, superinductas aliquando fuisse de jure nuptias exemplo caret, et tanquam ab Apostolis interdictum secundo Carthaginensi Concilio [6] prohibetur : neque potuit quidquam illo sanctius institui, quo ministri puriores sacris accedant altaribus, et jugi pæne sacramentorum administrationi reddantur aptiores, quam neminem nec ad subdiaconatum quidem admitti, qui non sese voto perpetuæ castitatis adstrinxisset ; etenim si lege veteri [7] ii tantum sanctis panibus vescebantur, qui ab uxoribus mundi forent ; si procul a suis domibus habitabant, quibus sua vice sacrificandum erat, ne conjugum forte polluerentur amplexibus ; si quibus orandum est a conjugali commercio sit ad tempus abstinendum [1] ; si denique a viduis [2], quas suis sumptibus Ecclesia quondam alendas admittebat, continentiæ votum exegerit, jure quidem optimo a summis Pontificibus et sanctis Ecclesiæ Conciliis indictum est, ut qui sacris ultro sese ordinibus manciparent, perpetuo celibatus vinculo necterentur : nam *qui sine uxore est, sollicitus est* [3] *quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo ; qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est ;* degravat quippe animum, et ad terrena dejicit usus matrimonii, amor liberorum avarum et sollicitum reddit. Quisquis igitur contra sacrorum Conciliorum [4] et Patrum decreta sacerdotes, diaconos, aut subdiaconos lege cœlibatus non teneri docuerit, aut liberas illis concesserit nuptias, inter hæreticos omni tergiversatione rejecta numeretur ».

103. Tum defensa fuere [5] contra pietatis hostes vota, ac præsertim monastica, et demonstratum veram libertatem in virtute ac spiritu collocandam : « Non absimili sane versutia », aiunt Acta synodalia, « veritatis inversores declinaverunt in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis [6], dum vota perpetua, et in his potissimum monastica, non vanitatis tantum, sed et impietatis accusant, et abjecta pessimo quidem exemplo cuculla, ad sacrilegas se convertunt nuptias ; quod infandum apostasiæ genus hac una maxime prætexunt ratione, quasi vota ejuscemodi libertati Christianæ præjudicium afferant, nec satis in nostra sit potestate jugis illa perpetuaque castitas, atque his strophis in desideria carnis pelliciunt [7] eos, qui paululum effugiunt, libertatem eis promittentes, cum ipsi sint servi corruptionis. At vero nulla major libertas, quam cum repressa carnis tyrannide corpus in obsequium Christi trahitur, nec tam concupiscentia ducimur, quam spiritu, nempe *ubi spiritus Domini, ibi libertas* [8] : neque quidquam est, *quod non possumus in eo, qui nos confortat* [9] Christus, quippe *qui non patitur nos tentari supra id quod possumus* [10] ; *sed facit cum tentatione proventum, ut possimus sustinere :* cujus auxilio freti inventi sunt eunuchi, *qui se castraverunt propter regnum cælorum* [11] ; ac proinde certa sit damnatio viduarum, *quæ cum luxuriatæ fuerint* [12], *in Christo volebant nubere :* turpi certe transfugio primam fidem irritam facientes, non quam baptismo, qui nuptiarum fœdera non respuit, sed juxta expositionem

[1] De consecr. dist. 3. cap. Jejunia. pluraliis. — [2] Concil. decr. 8. — [3] Apoc. XXXII. — [4] Levit. XXI. — [5] I p. 24. Amb. in I ad Ti. c. 3. — [6] C. 2. di. 32. cap. Si quis. — [7] I Reg. 2182. dist. cap. prop.

[1] I Cor. VII. — [2] I Timoth. I. — [3] I Cor. VII. — [4] Carthag. 2. c. 2. Carthag. c. 2. Tolet. 1094. — [5] Conc. Sen. decr. 9. — [6] Decr. 9. a Ps. CXL. — [7] II Petr. II. — [8] II Cor. III. — [9] Phil. IV. — [10] I Cor. X. — [11] Mat. XIX. — [12] I Timoth. V.

Concilii Carthaginensis [1], quam perpetuæ castitatis professione spopondissent. Ab hoc autem perpetuæ castitatis voto, qui Christum aliquando dehortantem facit, in eum blasphemat et Apostolo contrarius est, qui palam, nec semel tantum ad perpetuæ virginitatis observantiam instigasse legitur [2]. Cæterum cum Christus aperte suadeat ut : *Qui vult perfectus esse [3] abneget semetipsum, et tollat crucem suam, vadat et vendat omnia, quæ habet, et det pauperibus;* ad perpetuæ profecto tum obedientiæ, tum pauperatis vota cohortatur. Si quis igitur votum aliquod hujusmodi voverit Domino, etiamsi perpetuum fuerit, non *faciet irritum verbum suum [4];* sed Deiparæ virginis, Annæ matris, Samuelis, et Rechabitarum exemplo omne quod promiserit implebit; neque tardabit reddere, sed quæ semel de labiis egressa fuerint observabit, et faciet sicut promisit Domino ; quandoquidem *ruina est [5] homini devotare sanctos et post vota retractare :* quod si quis secus fecerit, aut hæretica pravitate corruptus secus facere licitum esse docuerit, is velut juris tum divini tum naturalis infractor, nedum sacrosanctis Conciliis injurius, condigna per suos superiores animadversione plectatur ».

104. Edita etiam in eodem Concilio plura alia sanctissima decreta pro sacramentorum veritate adversus novatores asserenda, necnon orthodoxis dogmatibus de expiandis peccatis, fundendis pro defunctis precibus, cultu sanctorum, sacrarum imaginum veneratione, libero arbitrio, fide et operibus, merito et gratia ab impiarum opinionum argutiis vindicandis, de quibus proximo anno dicetur. Cæterum dum Antonius de Prato, Senonensis archiepiscopus, tuendæ incorruptæ fidei puritati, arcendisque e Gallia novarum hæreseon pestibus studeret, a Clemente cardinalitio galero ornatus est : ad quem hæ datæ litteræ [6] :

« Antonio tit. S. Anastasiæ presbytero cardinali Senonensi, regni Franciæ cancellario.

« Dilecte fili. Quod nobis egisti gratias per litteras de dignitate cardinalatus, quem in te contulimus, amamus in eo quidem gratitudinem tuam, verum tibi ipsi, ac virtuti, et auctoritati tuæ non minus quam nobis eam referre potes acceptam : cui tu cum semper ornamento futurus fueris, nunc omnino tempus exigit ei ut sis etiam, siculi esse cæpisti, magno adjuvamento, quod non dubitamus te vel pro pietate tua, vel pro hac ipsa dignitate studiose esse facturum ». Non ille suo muneri defuit : sed postea Galli reges politicæ artis fraudibus subornati, inito cum hæreticis fœdere, una hæresi in Gallias aditum aperuere ; unde omnia postea, ut suo loco dicetur, cædibus, incendio, ac rapinis completa fuere.

105. *B. Hyacinthus miraculis claret.* — Cæterum florebat ea tempestate in Polonia B. Hyacinthi gloria multis miraculis, quæ edebat Deus, eorum misertus qui se illius patrocinio commendarent : quibus permotus Clemens Ordini Prædicatorum permisit [1], ut horariis precationibus sacrisque anniversariis ejus memoriam in Polonia recolerent (1).

« Dilectis filiis prioribus et fratribus domus S. Dominici Cracoviensis Ordinis Prædicatorum.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem. Exponi nobis nuper fecistis, quod alias felicis recordationis Leo papa X prædecessor noster ad instantissimas preces charissimi in Christo filii nostri Sigismundi Poloniæ regis illustris, certis episcopis tunc expressis ut ad generalem inquisitionem vitæ, sanctitatis et miraculorum B. Hyacinthi fratris Ordinis vestri ac socii S. Dominici olim institutoris dicti Ordinis procederent, mandavit, ipseque processus per unum ex fratribus domus vestræ clausus et sigillis obsignatus nobis nuper præsentatus, illiusque examinatio tribus ex S. R. E. cardinalibus ac duobus Rotæ auditoribus per nos commissa fuit : et licet ipse Hyacinthus dum in humanis egit ac tempore quo Creatori suo spiritum reddidit, ac posteaquam vita functus fuit, plurimis miraculis coruscarit, ac propterea magna Christi fidelium istius regni multitudo ad Ecclesiam vestram in qua ipsius beati corpus requiescit assidue confluant, pluresque ejusdem beati intercessione preces suas quas ad Deum effundunt, exaudiri firmiter credant, ipsumque pro beato teneant et venerentur; quia tamen in catalogo sanctorum annumeratus non est, dubitatur an sibi facere liceat; quare venerabilis frater noster Laurentius episcopus Prænestinus cardinalis Sanctorum Quatuor Coronatorum nuncupatus, dicti regni protector, tam præfati Sigismundi regis quam vestro nomine nobis humiliter supplicavit, ut pro æterni regis laude et gloria ac ipsius beati reverentia et honore, necnon Ecclesiæ decore ac Catholicæ religionis

[1] 279. 1. c. sicut bonum. — [2] 1 Cor. VII. — [3] Luc. IX. Mat. XIX. — [4] Num. Deuter. Luc. I. Jeron. 351. Reg. I. — [5] Prov. XX. — [6] Lib. brev. an. 1526. p. 418.

[1] Lib. III. brev. p. 5.

(1) Celebre nostra ætate discrimen inter sanctos et beatos, tota retro antiquitate ignotum, nunc primum in historia Ecclesiastica occurrit. Quare ejus exordium hoc anno figendum est, ac omnium primum exemplum in S. Hyacintho exhibitum. Ita tamen beati cultum eidem S. Hyacintho Pontifex decrevit, ut non magnopere curaverit de titulo; quem enim in litteris hic recitatis *beatum* appellat, in aliis litteris datis anno MDXXX, quibus festum, missam et officium S. *Hyacinthi* ad omnes illas Poloniæ Ecclesias quas rex cum episcopis delegisset, extendit, *sanctum* nuncupare non renuit. Litteræ illæ recitantur a F. Severino Cracoviensi Ordinis Prædicatorum in Vita et Actis canonizationis S. Hyacinthi edit. Romæ anno MDXCIV, ex quo demum scriptore discimus Clementem VIII anno MDXCIV supremum illi sanctimoniæ cultum decrevisse. MANSI.

splendore populique devotione et salute, vobis singulis annis etiam priusquam ad illius canonizationem processum fuerit, festum et Officium ejusdem Hyacinthi de uno Confessore cum oratione unius Confessoris sub nomine B. Hyacinthi in Ecclesiis et domibus vestri Ordinis dicti regni ac provinciæ celebrandi et celebrari faciendi licentiam concedere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos qui fideles quoslibet ad sanctorum Dei venerationem et jugem erga eos devotionem, ut ei a quo omne datum optimum, et omne donum perfectum procedit, placere studeant, prout possumus libenter excitamus, hujusmodi supplicationibus inclinati, vobis et aliis aliarum domorum, necnon monasteriorum monialium seu sororum vestri Ordinis, in dicto regno et provincia consistentium, fratribus ac monialibus, seu sororibus, ut de cætero perpetuis temporibus in Ecclesiis domorum et monasteriorum vestri Ordinis hujusmodi officium et missas in memoriam ejusdem Hyacinthi de uno confessore sub nomine B. Hyacinthi annis singulis altera die post festum Assumptionis B. Virginis immediate sequente recitare, ejusque imaginem depingi facere in Ecclesiis domorum et monasteriorum dicti regni et provinciæ, depictam tenere, libere et licite valeatis, ordinariorum locorum et cujusvis licentia super hoc minime requisita, auctoritate Apostolica tenore præsentium licentiam et facultatem concedimus, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis cæterisque contrariis quibuscumque. Volumus autem quod propter præmissa dictus beatus Hyacinthus canonizatus, et catalogo prædicto sanctorum adscriptus non censeatur. Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris die II Februarii MDXXVII, Pontificatus nostri anno IV ».

106. *Tartarorum in Lithuaniam irruptio.* — Quod ad res Polonicas attinet; Tartari Præcopenses, quos jam ante a Solimanno adversus Polonos vidimus concitatos, iterum ineunte hoc anno per concretas gelu paludes et indurata stagna in Lithuaniam irrupere, factisque late variis excursionibus ingentem Christianorum multitudinem in servitutem erant abducturi, cum Ostrogius Polonorum dux tanta celeritate incurrit, ut hostes antequam equos conscendere possent, obtriverit magna ipsorum strage edita, ac septingentis captis : quam victoriam ornarunt quadraginta Christi fidelium millia e barbarica servitute liberata : suscepta deinde affecto jam anno in Tartariam expeditio equestris, factæque circa Oczacoviam ad Borysthenis ostia excursiones in Barbaros, quibus victis ingens a nostris præda acta est.

107. *Hungaria civilibus bellis laniata.* — Geri etiam in Turcam strenue bellum, lapsæque res Hungariæ reparari potuissent, ni duo æmuli reges Romanorum et Francorum mutuo se laniassent. Cæso, ut diximus, anno superiori Ludovico rege, Ferdinandus Austriacus mox ob veteres inter Fridericum imperatorem et Matthiam regem de regni successione pactiones iterum inter Maximilianum et Ludovicum solemni ritu instauratas, de quibus suo loco dictum est, Bohemiæ et Hungariæ regios titulos capessiverat, atque in Bohemiam primum progressus solemni ritu Pragæ diadema sumpsit communi ordinum consensu : inde fortissimo succinctus exercitu in Pannoniam irrupit, cum jam Palatinus, coactis Posonii procerum comitiis, Joannis Scepusiensis comitis electionem irritam pronuntiasset, Ferdinandum vero regem appellasset, venientique cum suis occurreret : cujus conjunctione confirmatus tantum terrorem Joanni regi æmulo Ferdinandus injecit, ut ille Budam deseruerit : qua sine cruore potitus, trajecto Tibisco, illum insecutus est, partaque de ejus ducibus qui temere prælio dimicare ausi sunt victoria, universa Hungaria depulerit. Fuit ea duorum regum discordia exitio Hungaris; nam Joannes rex ad firmandum solium cum Francisco Gallorum rege Austriacæ stirpis amplitudini infesto fœdus percusserat : sed cum ægre ex Gallia educi possent auxilia, Sigismundum regem Poloniæ de suppetiis sibi ferendis sollicitarat, ne Austriacos aliena regna invadere pateretur, qui Pannonia occupata postea Poloniæ imminerent : verum ille implicare se eo bello abnuit [1]; futurum autem se inter utrumque regem concordiæ interpretem pollicitus est, cum intestinæ dissensiones illæ Turcis Hungarici regni iterum opprimendi occasionem præberent. At cum pacis conciliandæ studia elusa essent, ac Joannes rex a Ferdinando repentina vi deturbatus in Poloniam confugisset, atque una cum Hieronymo Lasco Siradiensi palatino, qui sapientiæ et doctrinæ laude florebat, militaria consilia contulisset, ab eodem Lasco Achitophele altero persuasus est, ut Solimanni Turcarum imperatoris contra Austriacum opem imploraret, ut Barbaricis armis in regnum restitueretur : ita ex politicæ sapientiæ institutis, quæ toties Christum proculcat, quoties humani commodi spes affulserit, a Christianis ad Austriacæ domus potentiam frangendam Turca provocatus est. Quanta vero hæc politica idololatria in orbem Christianum mala invexerit, inferius lugendum erit.

Eodem anno, cum a Turca tum a Lutheranis maxima bellorum pericula Germaniæ imminerent, divina providentia terribili ostento populos admonuit, ut divinam iram placarent, ut refert Hermannus de Kersenbroch in Monasteriensi historia [2] : « Quid, inquit, terrificum illud ostentum anno MDXXVII, die undecima Octobris, a multis hora quarta ante solis exor-

[1] Salomon. Neugebavelus ubi sup. — [2] Ms. Alex. VII.

tum in cælo visum portenderit, cum in Septentrione maxime fuerit conspicuum res ipsa declaravit : apparuit autem forma brachii incurvati e nubibus protensis, in cujus manu gladius anceps utrinque stellam unam obscuriorem, in acie vero unam reliquis majorem lucidioremque habens, videbatur ; in lateribus species gladiolorum sanguinolentorum capitibus humanis permistis apparebant : quod tantum horrorem spectantibus incussit, ut exanimatos propemodum eos fecerit ».

108. *Propagata apud Mexicanos religio.* — Deficiente porro in multis Europæ locis religione, novos sibi in altero orbe fideles Christus peperit. Insignis enim hic annus fuit ob Mexicanos ad unius Dei cultum traductos : qua de re antequam dicatur exponendum est, ut ii dæmonum laqueis constricti tenerentur. De Mexicanæ gentis traditionibus refert expugnati Mexicani historiæ auctor plura delira, quæ prætermittimus. Sentiebant[1] de anima eam immortalem esse, atque in altera vita præmiis suppliciisve, ut quisque bene aut male vixisset, affectum iri, quamvis eam veritatem multis errorum additamentis inquinarent. In regum suorum funeribus ducentos homines jugulabant [2], exsectorumque cordium cruore regium rogum spargebant : hos demortui principis futuros servos fingebant.

109. Consecrabant [3] iidem Barbari virgines suis adumbratis numinibus, quæ nunquam templis excedebant, sacra dæmonibus educto sanguine peragebant, ac si virginitatem violasse reperirentur, fera morte una cum viro mulctabantur. Superstitionis vero sacerdotes [4] summum sibi antistitem præficiebant, a quo solemni ritu inaugurabantur reges, qui in ea inauguratione jubebantur curare, ut sol nitidius incederet, fluerent fontes, pluerent nubes, terra germinaret. Arcana sacrorum seu verius impietatis, nemini laico gravissimis pœnis impositis aperiebant; quorum plures tuendæ dignitatis causa aspernabantur nuptias, in quos, si in stupro deprehensi essent, acerbissime animadvertebatur. Crines prolixos impexosque tenebant, et hi velut humano fastigio ob sanctitatem augustiores censebantur : diebus festivis pingebant variis figuris corpora atro colore pro rituum more, ut deformitate æquare dæmones viderentur. Quinque millia hominum in solo templo Mexicano, cui Vizilopuchtli nomen erat, idolorum cultui serviebant : cultellis lapideis acutissimis sanguinem pietatis ergo e lingua, e brachiis, e tibiis sibi detrahebant : ante altaria dæmonum ingens surgebat saxum, in quo mactandis hominibus aperiebant pectora, et hyssopo cruore imbuto idola mox aspergebant : mactatorum corda parietibus templorum in memoriam facinoris appendebant. Duo millia deorum [1], quos singulos proprio nomine, munere et signo distinguebant, et eo amplius numerabantur. Inter hos colebant locustam, ne panem voraret; pulices et cimices, ne noctu pungerent; ranas, ut pisces darent : alia animalia propter mansuetudinem, alia propter furorem; solem, aquam, terram ob beneficentiam; tonitrua, fulgetra, fulmina ob terrorem. His et aliis infandis erroribus nondum Evangelica luce collustrati tenebantur irretiti, deludebanturque a dæmonibus, qui tum eorum sacerdotibus, tum principibus, necnon aliis, verum non omnibus, se visendos objiciebant. Cum vero mille formis se indueret dæmon, ita illum mille formis adumbrabant, quarum aliquæ adeo deformes, horroris terrorisque plenæ erant, ut stuperent Hispani : deformem tamen miseri gentiles dæmonem non putabant, qui cum dæmoni crederent, in summam impietatem immanitatemque, religionis specie, erant prolapsi.

110. Diebus festis, quorum alii aliis celebriores erant, horrendam hominum dæmonibus immolatorum edebant carnificinam, adeo ut ultima die primi mensis centum mancipia mactarent, quorum corda et capita vorabant sacerdotes ipsi, reliquas carnes epulandas mensæ apponebant, non sine multiplici chorearum pompa et luxu ; quodque funestius erat, qui mactandi erant, designabant [2] idolum, cui mactari vellent, ac tanquam ad triumphum ducendi forent corrogatis undique muneribus et corollis ornati, lascivientesque tripudiabant.

111. Sæva execrandaque alia sacrificiorum genera [3] auctor recenset ; ut homines vivi flammis ad placanda inferna numina exurerentur : ut omnia seminum genera cum humano sanguine permista in idoli speciem conformarent : ad quod deinde partiendum edendumque se mutuo eliderent interdumque suffocarent : ut Quahuticlanenses singulis quadrienniis centum homines sagittis configerent : ut in dracone adorando homines vivos torrerent, semiustulatosque vorarent. Indicta erant etiam a sacerdotibus nonnulla jejunia, quibus solemnes supplicationes decernebantur, eæque demum centum vel ducentorum hominum laniena claudebantur. Soli vero et Lunæ innumeræ humanæ victimæ singulis annis offerebantur, si vero luna vel sol ecclipsim paterentur, metuentes ne ea sidera extinguerentur, mœstas flebilesque voces expromentes, se sauciabant cultellis, quaque e fronte, qua e lingua, qua e brachiis, qua e tibiis, qua ex vultu, qua e pectore cruorem fundebant.

112. Æmulatus etiam dæmon jubilei anni inter Christianos celebritatem, recurrentibus singulis quinquaginta duobus annis piacularem inter Mexicanos instituerat, adeo ut e viginti

1 Ib. 300. — 2 Ib. p. 301. — 3 Ib. p. 305. — 4 Pag. 298.

1 Pag. 317. — 2 Pag. 318. — 3 Pag. 320.

leucarum ambitu populi Mexicum concurrerent. Jubebantur pervigilio omnium in primis templorum et ædium ignes extingui una cum eo igne inextinguibili, quem colebant; qui si extingueretur, sacerdos in eodem rogo mactandus erat. Tum ad templum in montis vertice situm subibant noctu, in quo novum ignem accendebant, accensosque ex eo titiones rapientes sacerdotes in Mexicanum templum deferebant, ignemque excitabant, quem mactati hominis cruore lustrabant.

113. Sacrilegi ritus hujusmodi ab aliis populis [1] Tascallatensibus, Cholollanis, Tepeacensibus et aliis, qui alia numina colebant, servabantur: pueros puellasque mactabant deo aquarum: quadam celebritate recurrente hominem cruci affixum telis conficiebant; pariter in humili cruce alligato guttur incidebant: modo duas mulieres mactabant, et corda sacerdotum adolescentum collo, qui per urbem triumphali pompa excurrebant, appendebantur.

114. Evolvente se quarto quoque anno, quem numinis annum vocitabant, centum et sexaginta dierum sacerdotibus, laicis vero sexaginta, jejunium solemni ritu indicebatur; quod si quis infringeret, fortunis evertebatur: acerbissimum erat ejusmodi jejunium, quo aquam tantum puram bibere, et paxillum edere licebat; a calentibus cibis, vel delicatis, necnon ab uxoribus se continebant. Obibant etiam peregrinationes barbari ad Cholollam e remotis centum leucarum intervallo regionibus, ubi trecenta templa exstabant, quorum maximum Deo aeris sacrum erat, referebaturque a Barbaris ab eo perficiendo fulguribus, tonitruisque, fulminibusque majores fuisse coercitos.

115. In provincia vero Teovacanensi juvenes annis quatuor in templis jejunia acerba colebant, castique esse jubebantur, adeo ut deprehensi in stupro ante idola cremarentur, cineresque in aerem jactarentur. Duo ex his singulis noctibus vigilare jubebantur, et quatuor vicibus cruorem cum orationibus fundere, et litare dæmonibus. Habiti illi fuerant in maximo honore a Meteczuma rege, qui dæmonum familiaritate impliciti plura prædicabant, admirandaque visa illis objiciebantur. Hi erant gentis Mexicanæ ritus; ex quibus constat ipsos tum idolorum cultores nefandissimos et immanissimos homicidas extitisse, ex quibus sexaginta et amplius myriades Christo adjunctas memorat Mexici expugnati historia: quibus erudiendis quidem iis navari jam opera cœperat biennio ante; hoc vero anno longe majori ardore et feliciore exitu pium opus urgeri cœptum est, duorum episcoporum, scilicet Juliani Garciæ Ordinis S. Dominici Tlascallatensis ac Joannis Zumarragæ Minoritæ Mexicani auspiciis; etenim ii plures sacerdotes virosque religiosos in vineam Domini traxere, qui quidem initio summos labores sustentarunt, cum nec audirent, nec audirentur: cœperunt vero ipsi virorum nobilium filios lingua Castellana instruere, vicissimque Mexicanam, ut populis Christi lucem exponerent, perdiscere. Maximus vero labor in abigenda uxorum multitudine impendendus fuit; commoniti enim divini præcepti, ut unus vir unica uxore contentus viveret, plurium Hispanorum, qui fræna libidinibus laxabant, impura exempla vagosque eorum concubitus objiciebant: querebantur etiam Mexicanum genus, sublata uxorum plurium ducendarum licentia, imminutum iri.

116. At maximo ad rem Christianam inter Barbaros constabiliendam præsidio fuit omnia funditus evertisse templa, omniaque idola abolevisse: cum enim nullum haberent locum ad quem pro sacris peragendis convenirent, ad Ecclesias confluebant, Evangelicos præcones de rebus fidei disserentes avidis auribus excipiebant, sacrificio missæ rituum perculsi sanctimonia et majestate attenti aderant, atque adeo accedente interno auræ cælestis afflatu ad sacrum demum Baptismatis fontem tanto numero concurrere, ut in Xomilchensi oppido quindecim hominum millia uno die cælesti lavacro expiati fuerint a duobus sacerdotibus, ac non nemo Franciscanus multorum annorum flexu quadringenta hominum millia baptizarit. Et quidem plures a Minoritis quam ab aliis sacro fonte lotos fuisse, refert superior expugnati Mexici historia, additque ipsos sacrilegum usum de fundendo ante idolorum ora cruore e sauciatis membris convertisse in Ecclesiasticum ritum, diverberando per majorem hebdomadam flagellis humeros, ad recolenda flagella quibus Christus Jesus pro humani generis salute ad columnam cæsus est; adeo ut instructa religiosa pompa interdum decem millia, imo et quinquaginta, quinimo centum millia se flagellantium instructis ordinibus eant.

117. Porro in condenda Mexicana Ecclesia profusum aliquot martyrum, qui pro fide ab idolorum cultoribus trucidati sunt, cruorem, memorat auctor [1]: in primis procerum et nobilium filios disciplina Christiana imbuendos sacerdotibus Cortesii imperio tradi jussos; verum aliquos barbaros initio filios occuluisse, vel alios supposuisse, atque in iis Tlaxcallensem dynastam, qui sexaginta uxores alebant, tres filios Christiana religione erudiendos dedisse, sed majorem natu annorum duodecim penes se retinuisse: demum pervulgata re ipsum quoque produxisse, qui brevi Christiana fide et Hispana lingua excultus Christo nomen dedit, accepto in baptismate Christophori nomine: reversus domum impressam adeo menti Christi doctrinam

[1] Pag. 324.

[1] Ib. p. 330.

gerebat, ut patrem de uxorum multitudine reprehenderit, ebrietatem damnaverit, ejusque odio etiam vina fuderit, idola omnia quæcumque domi sive in privatorum hominum ædibus reperire potuit, diruperit. Hæc barbarus pater acerbe ferebat, verum aliquandiu ut majorem natu filium coluit : at dæmone instigante, urgenteque una ex concubinis, illum hoc anno jugulavit, ignibusque injecit, dein ejus matrem interfecit, ne facinus patefaceret : verum detecto scelere impius et barbarus ab Hispanis laqueo interimi jussus est. Similiter consequentibus annis alii plures evangelicos præcones, idola, quæ illi erexerant et adorabant, evertentes, contrucidarunt, de quibus suo loco.

118. Quinetiam ipso initio expugnati Mexici, cum dæmon sæpius, ut dictum est, Barbaris videndum se objiceret, ac suaderet, ut in avita religione perstarent, colerent ejus amicitiam et familiaritatem ; minitaretur si ritus profanos abjicerent, non solem, non imbrem, non vitam, non filios se daturum : argueret pusilli animi quod paucos numero Hispanos neci non darent ; nonnulli aliquos Hispanos trucidarunt, defendendaque idola suscepere, objiciebantque Hispanis veteres deos tanta sollicitudine aurum non consectatos, ut ipsi consectarentur. Recondebant etiam idola, et cruces superponebant, ut fallerent Hispanos : sed tum contigit, ut dæmones in idolis latentes a cruce fugarentur ; ex quo magna admiratione affici cœperunt, et Crucifixi, quem prædicari audiebant, vim fateri. Collocarunt etiam tunc nostri pluribus in locis sanctissimum Eucharistiæ sacramentum, cujus præsentia dæmones fugati sunt : ad id ipsum etiam fatendum adacti sunt dæmones ipsi a sacerdotibus, cum inquirerent cur non amplius, ut consueverant, Americanis intuendos sese objicerent. Ita sensim dæmon disparuit, cum ad Mexicanos, qui baptismo abluti vel Eucharistia vel cruce muniti erant, accedere non auderet.

119. Profuit quoque plurimum aqua lustralis ad spectra dæmonum depellenda superstitionisque gentilitiæ fraudes dissolvendas : cumque Joannæ e Zuviga Marchionissæ vas e saxo politissimo, in quo idola et cineres, aliæque magicæ res recondi consueverant, delatum esset, ipsa jussit felem, ut in eo vase aquam biberet, admoveri : at illud animal nunquam in eo vase, donec aqua lustrali aspersum fuit, bibere voluit : quod inter Mexicanos pietatis ergo pervulgatum fuit. Sæpius etiam cum areret tellus ac sata languerent, decretis solemnibus supplicationibus, cœlo missus est tempestivus imber : proximo anno cum tanta pluviæ vis decidisset, ut non modo sata, verum animalia et domus pæne mergerentur, habitæ sunt Mexici, Tezcuci et in aliis oppidis solemnes comparato religioso agmine supplicationes, imberque non sine magna fidei Christianæ comprobatione e cælo facta, repressus est : deinde pluebat iterum, iterumque sol nitidius incedebat, et summa fuit aeris temperies ringente dæmone, incassumque interminante, quantumvis idola diffringerentur, atque ejus templa funditus everterentur.

CLEMENTIS VII ANNUS 5. — CHRISTI 1528.

1. *Pactiones concordiæ initæ, sed de modo illas exsequendi lis orta.* — Anno a virgineo partu millesimo quingentesimo vigesimo octavo, Indictione prima, ostensæ sunt redintegrandæ publicæ pacis lapsarumque rerum instaurandarum spes, cum jam inter Hispanum Gallumque de concordiæ formulis conventum esset ; sed administrorum de ordine perducendæ rei ad exitum argutiis et contentionibus novis evanuerunt : Gallus enim sibi prius obsides filios tradi poscebat, oblato Anglo fidejussore, quam exercitum ex Italia revocaret ; Cæsar vero prius avelli Lautrechium ex Italia postulabat : bellumque majori quam ante animorum ardore gestum, ac læta rerum Gallicarum initia successu caruerunt ; cum interea ob hæc principum Catholicorum bella, ab hæreticis, quos impunitas scelerum armabat audacia, religioni maxima detrimenta illata fuere. Præfidebat Gallus florentissimo suo exercitui, quem ductabat Lau-

trechius, adeo ut regnum Neapolitanum atque Insubriam Cæsari se erepturum fingeret animo[1]; præterea in alia ditione Cæsarea atrox adeo bellum gesturum, ut Cæsarem ad restituendos ipsi obsides natos adacturum putaret[2], missoque Longavalle oratore ad Clementem Pontificem, in armorum societatem illum trahere niteretur, ad offensas Apostolicæ Sedis vindicandas : jure quidem pellendos Italia Hispanos, qui tam inique et immaniter Romanam Ecclesiam oppressissent, ac præficiendum regno Neapolitano novum regem videbatur ; sed ancipites et incerti bellorum exitus ab iis deterruerunt Pontificem (qui etiam pertimescebat ne suscepto cum Cæsare novo bello nulla postea conciliandæ inter illum et Francorum regem pacis ratio iniri posset) ne Lutheranæ hæresi major sæviendi licentia permitteretur, tum ne Germania universa a Sede Apostolica descisceret, nefaria enim hujusmodi consilia agitare cœperant impii, qui ad defectionem cæteros adducere in Ratisponensibus conventibus moliebantur, de quibus inferius.

2. *Pontificis et Pontificiarum rerum miser status.*— Increbrescebant præterea rumores novum in Germaniæ finibus conflari bellum atque ideo tutius Clemens interpretem pacis agere interea, rerumque successus tranquillo animo expectare quam novis se objicere periculis censuit. Itaque fœderatorum regum oratori respondit, decrevisse communis parentis gerere officium, nec pacis actionem posse abrumpere, cum Cæsar anno superiori tertia Augusti die litteris regia manu exaratis spopondisset pacis rationes Pontificio arbitrio se commissurum, atque etiam Franciscus Quinonius Cæsareo nomine affirmasset publicam pacem ad Pontificis arbitrium componendam, itaque prius episcopum Pistoriensem in Hispaniam se legaturum, ut experiatur an inania verba daret Cæsar, an ea operibus ornare velit; si vero ille pacis consiliis non assenserit, his legibus cum Gallo et Anglo se armorum societatem coiturum, ut nullam ipsi cum Cæsare concordiam, inconsulta Sede Apostolica, faciant : ut ante fœderis promulgationem sua apud Venetos auctoritate perficiant, ut Ravenna et Cervia Romanæ Ecclesiæ restituantur : ut de modis Rhegii ac Mutinæ Ecclesiasticæ ditioni restituendarum consuleretur ; ut regno Neapolitano, cum bello partum fuerit, ad Pontificiam voluntatem rex præficiatur, cujus etiam partem, quæ ditioni Ecclesiasticæ conjuncta est, ex formula a Leone X præscripta Romanæ Ecclesiæ imperio adjici voluit : ut denique Etruriæ et Insubriæ rebus consultum foret; de quibus Baptista Sanga, qui Clementi ab Epistolis erat, nona Februarii die ad Gambaram protonotarium Apostolicum, in aula Anglica internuntium litteras dedit[1], ut Pontificiarum voluntatum æquitatem Anglo regi exponeret, cumque hortaretur, ne ægre ferret si regum fœderi non accederet, cum exhaustis viribus, dissipatisque Ecclesiasticæ ditionis opibus, nullum communi hosti damnum facere, sed illius tantum iram asperare posset, adeo ut Italiæ omnis libertas, si vinceret, peritura esset. Et quidem miserum prorsus Pontificiarum rerum statum hoc tempore fuisse, et iniqua nonnullorum cupidine dejectas, plangit Jacobus Sadoletus episcopus Carpentoractensis hisce verbis[2] :

3. « Non sunt mala nostra ejusmodi, ut si in una parte offensum sit, in altera sit prospere actum ; sed cum uno interitu omnia jaceant prostrata, ubi amplius spe nulla nitamur non habemus, nisi ad eum solum respiciamus, qui altissimum posuit refugium suum, quo videlicet neque mali flagellum aliquod, neque fortunæ temeritas potest aspirare : quod equidem oro optoque quotidie, ut ita fiat; sed si cæteris non possim, mihi quidem ipsi consulere potui, habeoque constitutum, nequaquam amplius posthac a summo Dei cultu ac famulatu me sejungere, cui uni sum dicatus ac deditus hoc arctiore fidei et devotionis vinculo quam plerique, quod cognovi meam illi salutem et libertatem esse curæ. Itaque certum est quod tempus vitæ mihi reliquum fuerit, id omne ad Dei immortalis cultum et artium optimarum studia conferre, quod scribo ad te aliquanto liberius ; sensi enim te nunquam abhorrere a talibus consiliis, quæ cum Deo conjuncta sunt ; quæ qui deludere et aspernari solebant, cum opes et potentias nimium sectarentur, intellexerunt ipso eventu docti, falso se consilio a veris rationibus aberrasse, etc. Carpentoracti III non. Februarii MDXXVIII ».

4. *Germani Roma divulsi ob Neapolim a Gallis obsessam.* — Assurgere dein Pontificiæ res paulatim cœpere[3] Gallici exercitus opera, qui duce Lautrechio per Æmiliam ac Picenum in quibus aliquot urbes, quæ a Clemente defecerant, ut Imola Ariminumque, Joanne Saxatello et Sigismundo Malatesta deturbatis, ad Ecclesiæ imperium certis pactionibus redierunt, irrupit in Neapolitanum regnum, in quo a populis Hispani imperii pertæsis avide exceptus Germanos ex Urbe Roma divulsit. Minitabantur illi ferociter reliquias ejusdem Urbis abolere ; sed demum placati auro a Pontifice ad tuendum Neapolitanum regnum decima septima Februarii ægre abscesserunt[4] : ac mox Amicus Arsolus militari succinctus manu Romam procurrit, eam in Pontificis potestatem redegit, omnesque Germanos, qui in domibus residui erant, con-

[1] Lib. II. lit. princ. p. 82. — [2] Ibid. p. 81.

[1] Ext. ibid. p. 81. — [2] Sadol. l. I. Epist. p. 37. — [3] Guicc. l. XVIII. — [4] Lib. II. lit. princ. 90. Guicc. l. XVIII.

trucidavit : quos dum perquirebat [1], plures a suis prædæ factæ. Egressa ex Urbe omnibus ornamentis spoliata quinque millia Germanorum tantum, nam cæteros pestis consumpserat, ut refertur in litteris ad Paulum Crescentium internuntium Pontificium in Gallico exercitu scriptis ; ac reliquum exercitum Cæsareum tam ex Italis et Hispanis, qui partim Romæ, partim in regno Neapolitano egerant, ad Hispanorum sex millia, Italorum quatuor millia redactum fuisse. In Gallico autem exercitu feruntur [2] octoginta peditum, viginti equitum millia fuisse ; nam complures Itali ad eum confluxerunt. Pontifex illi concesserat [3] ut viribus ditionis Ecclesiasticæ uteretur : querenti vero suppeditata Germanis stipendia, ut Roma discederent, cum iis in Urbe cunctantibus res Cæsareæ in Neapolitano regno pessum irent, necessitatem excusavit Pontifex ad servandas Urbis reliquias : tum ad Ursinum et Cæsium cardinales obsides redimendos adactum, quinetiam Tiphernum [4] retinuisse.

5. Cæterum lætissima Gallis belli Neapolitani initia fuere, populis certatim deditionem facientibus, adeo ut qua vi, qua pactione, Aquila, Amalphi, Barolo, Trano, Capua, Nola, Acerra, Aversa partis, et universo ferme regno occupato, Lautrechius exeunte Aprili Neapolim obsidione cinxerit [5]. Cum vero Cæsarei vires omnes in ea urbe necnon Cajetæ inclusissent, non vi aperta expugnandam, cum sine magna hominum strage id fieri non posse videretur, sed fame ad deditionem perpellendam. Intercludere pariter mari nitebatur commeatus Philippinus Auria, qui Gallicæ octo triremium classi præerat : quæ, cum minus valida esset, eam Hugo Moncada prorex, lectissimo Hispanorum militum flore imposito navibus, adortus, funesta accepta clade Maio ineunte fusus est [6]. Luit ille tum pœnas proditionis jam ante in Pontificem admissæ saxis obtritus ambustusque flammis : periit etiam Cæsar Feramosca fallacis pacis interpres : perieratque paulo ante sub mœnibus Neapolitanis Miglianus, qui Pontificiæ liberationi obluctatus fuerat ; alii etiam proceres, Vasti marchio, Ascanius et Camillus Columnæ, Salerni princeps, tum Serenonius capti : duæ tantum naves effugere victoris manus, quarum altera mox ad ipsum defecit. Ita amisso maris imperio, adductæ [7] in summas angustias res Cæsareæ, adeo ut divina vindicta urgeri viderentur : nec multo post Columnenses qui tot Sedi Apostolicæ intulerant injurias, ab abbate Farfensi Ursinæ stirpis profligati, a quo præcipiti victoriæ impetu Columnensium oppida, quæ Urbis spoliis aucta erant, igni ferroque evastata fuerunt [1].

6. *Tardius obstant Galli submissis e Germania copiis.* — Interea dum in exitium vergebant Neapolitanæ res, instructa in Germania copiarum supplementa, ad decem circiter militum millia, in Italiam Tridento descendere, quæ cum per ditionem Pontificiam in Neapolitanum regnum penetrare cogitarent, Clemens, qui hostem Cæsaris se profiteri detrectarat, Bartholomæo Ferratino prolegato ac Placentinis præcepit [2], ne Cæsareis iter impedirent : « Quandoquidem, inquit, nos neutrales ac pater omnium pacem inter eos quærere decrevimus » ; verumtamen omnes arma strenue sumerent ad Placentiam defendendam, ac propulsandam vim, si illi fidem fallerent ; mox enim auxitiarem exercitum in eorum opem provolaturum : quæ litteræ VI Maii Urbevetere exaratæ fuerunt. Tum Andream Burgeum Cæsareum dynastam Apostolicis litteris de suo in Cæsarem studio fecit certiorem [3], rogavitque ut operam daret, ne a Cæsareis in Sedem Apostolicam ulla hostilia facinora ederentur.

7. Præerat huic novo exercitui Henricus junior, Brunsvicensis et Luneburgensis dux, cujus benevolentiam Clemens his officiosis litteris [4], quibus exprimebat quanto pacis desiderio teneretur, quippe qui a fœderatis principibus nullis precibus, nullisve minis, nec recentium injuriarum memoria ad belli in Cæsarem societatem trahi potuisset, eblandiri conatus est :

« Henrico juniori, duci Brunsvicensi et Luneburgensi, Cæsareæ majestatis per Italiam capitaneo generali.

« Non dubitamus quin plane tuæ expectationi respondeamus, cum in retinenda amicitia charissimi in Christo filii nostri Caroli in imperatorem electi, tum in pace omni studio procuranda : nam quod ad amicitiam majestatis suæ attinet ; satis jam spectatum esse confidimus animum nostrum, siquidem nec recenti memoria injuriarum, quas ab ejus exercitu eramus perpessi, nec ullis precibus, nec comminationibus, cum a Venetis etiam urbibus nostris quasi pignoribus ablatis cogeremur, perducti sumus in societatem armorum ; pacis vero studium antiquum in nobis esse Deum omnipotentem testem habemus ; ideoque statuimus mediam et communis parentis personam, quam etiam nostro officio debitam suscepimus, aptissimam esse ad pacem procurandam, omnesque nunc curæ et cogitationes nostræ in hoc consumuntur ; siquidem, quod prudentissime dicit nobilitas tua, nulla alia re sanari possunt Christianæ reipublicæ vulnera. Tibi quidem, dilecte fili, gratulamur eisdem itineribus vadenti ad im-

[1] Eod. l. II. lit. princ. p. 91. — [2] Guicc. l. XVIII. et continuator Sabell. — [3] Lib. II. lit. princ. p. 89. — [4] Ibid. — [5] Guicc. l. XVIII et XIX. continuator Sabell. Pet. Just. l. XII. Belc. l. XIX et XX. l. II. lit. princ. p. 118. Roseus l. II et alii. — [6] Guicc. l. XIX. Roseus l. II. Aug. Just. l. VI. — [7] Guicc. l. XIX.

[1] Lib. II. lit. princ. p. 117. — [2] Lib. brev. an. 1528. — [3] Ib. p. 74. — [4] Ib. p. 75.

mortalitatem, quibus majores tui pietatis ac religionis suæ lumen prætulerunt; audimus enim omnes in te esse virtutes homine nobilissimo ac Christiano dignas, summam religionem, continentiam vero ac justitiam tantam, ut redundet in omnem exercitum, quem severissima disciplina contineri eo laudabilius est, quo profusiorem cognovimus aliorum exercituum licentiam. Quas virtutes cum summa erga Deum ac Sedem Apostolicam pietate cumulaveris, dignissimum te præstas clarissimis majoribus tuis. Oratorem autem, quem propediem ad nos te missurum significas, libentissime audiemus, cupimusque esse aliquem apud nos, qui propius intuens actiones nostras reddat nobilitati tuæ probatum animi nostri erga Cæsarem, ac pacem universalem, et privatim erga nobilitatem tuam testimonium, etc. Datum Viterbii xi Junii MDXXVIII, Pontificatus nostri anno v ».

8. Refert Guicciardinus [1] Franciscum Gallorum regem cum de hujus auxiliaris exercitus apparatu nuntium accepisset, alium exercitum, qui iter ei præcluderet, conflare decrevisse, cui comitem S. Pauli prefecerit, serius tamen ab eo immissum, cum jam in Insubria Germanicæ copiæ Hispanis se conjunxissent, quanquam eæ paulo post stipendiorum inopia maxima ex parte dissipatæ fuerunt. Cæterum novis iis supplementis auctus Antonius Læva Insubriæ præfectus Cæsareus impetu et militari dolo Ticinum Gallis eripuit : necnon Liguria pristinæ libertatis cupidine Francorum regis jugum excutere meditata est : nec multo post propulsatus Neapoli est, fususque Gallicus exercitus, quæ ut gesta sint describunt fusius auctores, ac plura digna memoria in litteris principum recensentur.

9. *Detrectat Clemens se implicare bello.* — Referunt in primis litteræ ad Salviatum cardinalem in Gallia legatum datæ, Francorum regem [2] ob prosperos in regno Neapolitano successus elatum, quasi jam parto regno egisse cum Pontifice, misso ad ipsum oratore, ut tertio genitus filius dux Engolismensis regno Neapolitano præficeretur, illeque neptem Medicæam in matrimonium duceret : tum juncta affinitate armorum fœdus inter Clementem et Gallum ad offendendum defendendumque perculeretur, ut Cæsar ob Sedem Apostolicam inique oppressam imperiali dignitate exueretur : at Clementem, quamvis inanibus etiam tum verbis a Cæsare, qui Ostiam et Civitatem-Veterem, necnon tres cardinales in custodia Neapolitana tenebat, delusus fuisset, graviora metuentem pericula detrectasse se bello implicare, ni prius Cæsareus exercitus omnino profligatus in regno Neapolitano fuisset, ac Ravenna et Cervia a Venetis Romanæ Ecclesiæ restituerentur : moleste præterea ferre, ducem Ferrariæ, qui Mutinam ac Regium Romanæ Ecclesiæ eripuerat, a Gallo non modo in amicitiam acceptum, verum regia affinitate auctum fuisse [1] : de abrogando autem Cæsari imperio, licet nullus veterum Germanorum Cæsarum, quos Romanus Pontifex de imperiali gradu dejecit, tot mensibus Christi Vicarium in custodia acerbissima detinuisset, coegissetque ad redemptionem libertatis, nec unquam tot hæreses, quam Caroli V negligentia pullulassent, ob temporum tamen calamitatem id aggredi non tutum erat : refertque Guicciardinus Clementem respondisse, Germaniam ab Ecclesia defecturam, si Pontifex deligendi Cæsaris jure uteretur; verituram enim ne imperium Gallorum regi ab ipso Pontifice traderetur, ac propter hæresis Lutheranæ grassationes satius fore, ut studere paci, nec parentis communis officium deponeret. Donavit itaque Deo acceptas a Cæsare injurias Clemens, quantumvis urgeretur [2] a fœderatis, ut Sedis Apostolicæ offensas Pontificia constantia vindicaret. Tumque successit ei consilium; nam Cæsar amittendæ Neapolis metu commotus conciliare ipsum sibi blandis officiis cœpit, spopónditque [3], misso voluntatis interprete, Civitatem-Veterem, Ostiam cardinalesque obsides redditurum, resque Italicas ad Pontificis arbitrium compositurum, ea tantum lege, ut in neutram partem inclinaret.

10. *Lautrechius epidemico morbo extinguitur : eversæ Gallorum res.* — Inter hæc mutata est rerum facies; nam Lautrechius, qui ut Pontificem in armorum societatem sibi adjungeret pollicebatur [4] Medices ad Florentinæ rei principatum se revocaturum, Senensis civitatis administrationem ad Pontificis voluntatem temperaturum, tum arma pro recuperandis omnibus Ecclesiæ juribus ex Pontificio arbitrio expediturum, mense Augusto sævitia pestis, qua exercitus vexabatur, interemptus est [5]. Ruere etiam jam ante in pejus res Gallorum cœperant, nam post partam a Philippino Auria navalem victoriam, qua Hispanæ vires maritimæ conciderant, cum victoribus nulla a Gallo rege præmia persolverentur, imo capti prælio optimates Cæsarei a quibus magna auri vis exigi poterat [6], repeterentur : tum nonnulla a Genuensibus per latrocinium abstulisset Saonensis præfectus, nec impetrare potuisset a rege, ut Saona Genuensi reipublicæ, quæ sub Gallico patrocinio erat, restitueretur, indignatus Auria pro egregiis militaribus officiis rependi injurias, nec solvi stipendia, ad Cæsarem patriæ suæ libertatem pactus descivit, cum ab eo præmia meliora speraret : cujus defectio Neapolitanum regnum

[1] Guicc. l. XVIII et XIX. — [2] Lib. II. lit. princ. p. 118.

[1] Lib. II. lit. princ. p. 109. — [2] Guicc. l. XIX. — [3] Lib. II. lit. princ. p. 119. — [4] Ib. p. 107. — [5] Guicc. l. XIX. Belc. l. XX et alii. — [6] Ext. de eo lit. l. II. lit. princ. p. 110. Guicc. l. XIX. Aug. Just. l. VI.

Gallo regi abstulit; nam cum Cæsarea vexilla extulisset, ac duodecim triremibus subvectus, quæ antea Gallo regi paruerant, ad Cajetam applicuisset, Cæsareæ res mox ita erectæ sunt, ut pluribus circa Neapolim receptis oppidis et urbibus, interclusi Gallico exercitui epidemia laboranti commeatus fuerint: quorum inopia Galli, qui Neapolim ad deditionem famis pestisque sævitia cogere putaverant, obsidionem solvere coacti [1], cum Aversam contenderent, ab hostibus in itinere circumventi ad internecionem cæsi sunt: qua de re extant Raynerii Urbani ad Jacobum Salviatum litteræ [2] Viterbii vi Septembris datæ.

11. *De concordia agit Clemens apud Carolum.* — Hac rerum conversione audita, Clemens qui eam jam ante præsenserat, qui post Lautrechii obitum comitem S. Pauli in Insubria Gallorum exercitus ducem, ut in regnum Neapolitanum provolaret, moneri [3] jusserat, ad obeundum interpretis concordiæ munus se accinxit [4], hisce litteris ad Carolum V missis [5]:

« Cæsari.

« Non dubitamus quin in omni statu varietateque rerum nostrarum semper tuæ serenitati voluntas nostra constiterit, eadem videlicet, quam personæ et officii nostri ratio nobis imponebat, pacem inter serenitatem tuam et Christianissimum regem cæterosque procurandi, quo fidentius parta nunc tibi Dei munere tali victoria, agnitis tibi piis consiliis nostris, perspectaque vicissim nobis ex tuis quampluribus litteris tua optima mente, idem officium cum tua serenitate repetemus. Neque enim quod duriore nuper tuarum rerum fortuna cum tuis adversariis egimus, quoad potuimus, id nunc prosperioribus rebus tuis tecum agere desistemus, cum te hoc tantum Dei munus pie recogniturum speremus, animumque ad lenitatem et mansuetudinem conversurum, sicut Cæsarea celsitudine dignum est. Ac nos quidem, fili, illud primum optavissemus, ut sine cæde ac sanguine res ad concordiam redigi potuisset: quod quando concessum non est, gratulamur tibi istam victoriam, si ex illa, sicut sperare nos licet, gradus ad pacem factus est: in quod opus Deo acceptum et gratum, si nostrum, fili, laborem et officium interponi permiseris, nihil optatius suscipiet persona nostra, quam auctore Domino mediam et communem hactenus reservavimus, ut quoniam armis nocere cuiquam nostrum non erat, pacificatoris studio prodesse omnibus studeremus. Sumus igitur in hoc unum intenti atque parati, si per tuam serenitatem liceat; reliquos enim speramus ex ipsa fortuna promptiores futuros ad pacis consilia accipienda. Quocirca te etiam atque etiam, charissime in Christo fili, adhortamur in Domino et rogamus, ut dare te ad lenitatem placabilitatemque animi velis pro universæ Christianitatis commodo et Dei honore, a quo manifestissime et hanc et alias victorias es adeptus: credibile enim est, aut perspicimus potius, Dominum ipsum piam tuæ serenitatis mentem, et ad aliquod magnum universæ Christianitatis bonum conversam intuentem, has prosperitates, tot victorias ei largiri, quibus illa, sicuti facere debet, ad communem salutem uti possit. Ac certe, fili, si eidem Deo gratus esse velis, ut certe vis, aliqua sunt a te propter Deum condonanda, per quem regna, imperia, victorias perpetuo fere cursu consequi meruisti; in quibus adipiscendis, si tua te juvit bonitas, et religio animi singularis, ad illius benignitatem promerendam adjuvet, nunc in ea retinenda tua mansuetudo et humanitas digna non solum Cæsare, sed optimo et religiosissimo Cæsare. Nos quidem, qui vetere nostro studio erga serenitatem tuam paterno et singulari amore sumus incensi, si illa hanc pacis tractationem ex sua benignitate nobis permiserit, quamque æque gratam ac ipsam pacem, quocumque auctore conficiatur, habituri simus, tuum in primis honorem, dignitatem, commodum omnibus modis procurare annitemur; sed tamen tua æquabilitate et indulgentia inter hæc nobis opus est, ut per te miseræ et affectæ Christianitati consuli possit: quæ sane nunc tot concussa calamitatibus Deum nobiscum orat, ut hanc tantam tuam in bellis Christianis felicitatem, rebus hic compositis, ad retundendos subigendosque tibi Turcas transferat; qui nunc quidem nostris cladibus taciti exultant, nostris regnis inhiant, prædam sibi haud dubie spondentes, quidquid Christianorum inter se viribus consumptis illorum opibus integris offeretur, quemadmodum hæc dilectus filius B. Castil nuntius noster prosequetur, cui tua serenitas fidem habere velit. Datum Viterbii ii Septembris MDXXVIII, Pontificatus nostri anno v ».

12. *Veneti et Florentini gravissime animum Pontificis offendunt, et ruunt in pejus.* — Secuta est Neapolitanam cladem Liguriæ defectio; nam Andreas Auria Genuam invectus Gallicam classem portu depulit, urbem in pristinam libertatem restituit, ac deinde Saonam Gallo ademit, nec principatum Liguriæ magna animi integritate sibi delatum accipere voluit. Jam suscepti antea de bello in Cæsarem non gerendo, neque ultum eundi injurias consilii (quod etiam ab Henrico Anglorum rege et Thoma cardinale Eboracensi commendatum est [1]) fructum collegit Clemens: assiduisque precibus a fœderatis, qui ejus causam contra Cæsarem armis tuendam susceperant, pulsatus, ea exceptione repulsam dederat, non ipsis se adhæsurum aperte, ni

[1] Guicc. l. xix. Belch. l. xx. — [2] Ext. l. ii. lit. princ. p. 126. — [3] Ib. p. 124. — [4] Guicc. l. xix. — [5] Lib. brev. an. 1528. p. 195.

[1] Lib. ii. lit. princ. p. 127.

Veneti, qui partem victoriæ nonnullis urbibus maritimis regni Siciliæ suo adjectis imperio erant relaturi, Ravennam Cerviamque Romanæ Ecclesiæ restituissent : sed licet Gallus et Anglus obnixe id a Veneto senatu petierint, nunquam tamen obtinere potuerunt, quantumvis Gallus a Venetis eblandiri conaretur, ut eæ urbes ipsi oppignerarentur : qua de re extant hæ litteræ ad ejusdem regis oratorem missæ[1] :

« Venerabili fratri Joanni Langiach episcopo Abrincensi, Christianissimi regis apud Venetos oratori.

« Venerabilis frater, salutem. Non defuisse nobis fraternitatis tuæ studium et amorem in procuranda apud Venetos terrarum nostrarum restitutione tam persuasum et certum habemus, quam tu optas, et tuæ etiam litteræ declarant : etenim præterquam quod in eo tui Christianissimi regis voluntatem es executus, ea actio maxime fuit propria probitatis et professionis ac benivolentiæ in nos tuæ. Itaque hoc tuum officium suscipimus in animo nostro pergratum, illorum vero duritiam cordis, quæ non auctoritate tanti regis, non tuo assiduo labore et cura molliri potuit, Deo corrigendam relinquimus, quem ad postremum speramus Ecclesiæ suæ minime defuturum. Nos quidem in hoc nemo unquam accusaverit, nisi quod nimis cunctanter patienterque Ecclesiæ causam egimus, dum omnia frustra tentamus, et experiri malumus, ac ne illud quidem recusamus, quin urbium illarum manifeste nostrarum possessio in tuum regem seponeretur, cujus maxime medio voluissemus nostra recuperare : sed cum illi suo more in hoc egerint, nos tamen interea tuum officium studiumque perinde habemus gratum, ac si ut optabamus evenisset, etc. Dat. Viterbii I Octobris MDXXVIII, anno V ».

13. Retinuisse Ravennam, quam Pontifice oppresso invaserant, Venetis nocuit : qui enim Clementem in fœderatorum partes trahere potuissent, cujus auctoritas pro eripiendo Cæsari Neapolitano regno plurimum pollebat, ex quo ipsi Brundusii, Monopolis, Trani, et aliarum urbium sibi imperium erant asserturi, non eas modo urbes amisere, verum Cæsaris patrocinium Romanæ Ecclesiæ suscipientis imperio, Ravennam et Cerviam restituere coacti sunt, ut dicetur inferius. Præter Venetos ac ducem Ferrariensem, qui oppressa a Cæsare Ecclesia ipsa, ditionis Ecclesiasticæ urbes aliquas invaserant, etiam Florentini gravissime Clementis animum offenderant ; non enim modo stirpem Mediceam gubernaculis reipublicæ mota seditione depulerant, ac neptem Clementis Gallorum regis rogatu dimittere recusarant[2], verum acerbissimam tyrannidem in Ecclesiasticos, hæreticorum sacras opes expilantium more exercuerunt ; adeo ut Clemens, qui domesticas injurias silentio præterierat, illatam sacerdotali ordini vim et injuriam ferre non potuerit, datis hisce ad Florentinos magistratus litteris[1] :

« Dilectis filiis prioribus libertatis, et vexillifero justitiæ populi Florentini.

« Licet alia severior judicis persona nobis imposita sit, illam tantum pii monitoris vobiscum suscipiemus : quid autem vos, filii, aliud moneamus, quam quod omnibus perspicuum et liquidum est, vos ita in rem Ecclesiasticam invadentes, omnibus Ecclesiasticis censuris sententiisque innodatos esse, cum ne a sponte quidem solventibus clericis exigi liceat, nedum inviti cogi possint : his enim quasi præsidiis sancta Ecclesia christos Domini, bonaque Ecclesiarum munivit, ne quando violarentur, ac per hæc divinus quasi cultus imminueretur : quod quidem pro Dei omnipotentis honore ac respectu ita ab omnibus principibus, populis et gentibus late receptum est, ac non solum divinis sed humanis omnibus legibus, omniumque consensu personarum, et res Ecclesiasticæ semper sacrosanctæ, et ab omnibus oneribus immunes existimatæ sint. At quanquam ea incidunt tempora, ut ad commune restinguendum incendium communi auxilio etiam Ecclesiarum, quæ cum cæteris pariter defenduntur, opus sit, id nos quidem, filii, fatemur ; eamque ob causam Ecclesias vestri dominii tam sæpe gravavimus ; sed jam modus adhibendus, nec tanta de Dei rebus fiducia vel sumenda a nobis, vel optanda a vobis est : propria autem auctoritas, seu vis potius in Ecclesias sine Ecclesiæ legitima auctoritate nullo pacto est exercenda. Nos quidem inter patriæ charitatem Apostolicamque personam medii constituti, egimus hactenus quoad potuimus haud minore in patriam quam in Ecclesiam pietate, ut publicis malis una vobiscum occurreremus, etc. Dat. Orveti XXVI Februarii MDXXVIII, Pontificatus nostri anno V ».

14. *Ad meliorem frugem adducitur Cæsar, et ipsius rogatu Romam redit Clemens.* — Non multo post, Florentinos libertatem, qua abutebantur, amisisse dicetur suo loco : nam Clemens, cum Gallicas res eversas animadverteret, atque a Cæsare, qui in extremum discrimen Neapolitanum regnum adductum viderat, necessariamque sibi Pontificis amicitiam animadverterat, de redintegrando fœdere sollicitaretur[2], adeo ut culpam ab exercitu suo admissam emendaturum se polliceretur, ut ostendunt litteræ ad cardinalem Salviatum scriptæ[3], Civitatem-Veterem atque Ostiam se restituturum sponderet, ut Aurasiæ principi mandasset[4] ut Pontificiam rem proveheret, ac desolatæ Urbi, quæ summis angustiis rerum necessariarum hoc anno pressa

[1] Lib. brev. an. 1528. p. 332. — [2] Lib. II. lit. princ. p. 131.

[1] Lib. brev. an. 1528. p. 337. — [2] Lib. II. lit. princ. p. 128. — [3] Ib. p. 126. — [4] Clem. lib. brev. an. 1528. p. 257.

fuit, provideret : de quo missæ ad Aurasiacum ipsum, qui verborum officiis plura amoris et observantiæ signa dabat, extant Pontificiæ litteræ [1]; urgeret etiam precibus Clementem, ut Urbi sedem restitueret : non enim levi pudore afficiebatur circumferri fama pulsum ab ipso ex Urbe Pontificem fuisse : ex quo etiam hæretici ingentes sustollebant cachinnos, ac tanquam eversa Romana Ecclesia triumphabant ; quo cognito, Encyclicas a Clemente litteras [2] ad episcopos missas videbimus, quibus docuit restitutam fuisse in pristinum statum Sedis Apostolicæ majestatem, omnesque reges Pontificiis imperiis jam obsequentes esse : sponderet præterea Cæsar [3] Medices ad Florentinum principatum se reducturum, ac Mutinam, Regium, Ravennam, Cerviam, Romanæ Ecclesiæ a Venetis et Ferrariensi duce restitutum iri ; demum Clemens Cæsaream amicitiam deletis oblivione præteritis injuriis amplecti, omnique contentione pacis consilia urgere decrevit.

15. Egressus [4] itaque Viterbio quinta Octobris die Cæsareorum rogatu [5], maximo reliquiarum Romanarum, quæ, restituta Urbi Sede Apostolica, ex acceptis calamitatibus emergere sperabant, gaudio, die sexta ingressus est Romam : cujus conspectus lacrymas elicuit, cum jam non Urbs, sed Urbis triste et miserabile cadaver videretur. Ad Urbis itaque et totius Italiæ, imo orbis Christiani resarciendas ruinas Clemens Cæsarem ad pacem reipublicæ Christianæ reponendam hortatus est [6], rogavitque ut Columnenses et alios Cæsarearum partium, qui injurias sibi ab Ursinis illatas ulturi finitima Urbis loca infestabant, compesceret.

« Cæsari.

« Expectamus quotidie a majestate tua dilectum filium nostrum Franciscum cardinalem S. Crucis cum oratore, quem ad nos a te destinatum jampridem intelleximus ; nec dubitamus quin ea omnia sint allaturi, quæ cupimus, non modo in iis, quæ ad nos privatim atque hanc sanctam Sedem, sed etiam ad Italiæ quietem, tuamque cum reliquis principibus pacificationem pertinent : siquidem et expectationi nostræ sunt et tuæ virtuti maxime convenientia. Qua spe ducti, post donatam a Deo omnipotente exercitui tuo victoriam, statuimus Sedem Apostolicam peregrinantem, Romam, ut in proprium domicilium, reducere, dilectis filiis nobili viro principe Orangiæ, tuo in regno Neapolis vicerege, tuique exercitus capitaneo generali, Philiberto de Chalon ac Joanni Antonio Musctula oratore apud nos tuo, homine nobis probatissimo, cæterisque tuis ducibus non modo suadentibus, ac fidem tuo atque universi exercitus nomine dantibus, se pro dignitate ac salute nostra tuenda non minus laboraturos, quam si de tua salute ageretur : et ita nostrum ad Urbem reditum flagitantibus, ut tuæ virtuti ac filiali in nos observantiæ injuriam facturi videremur, si ulla minima mora interposita de te tuisve suspicionem aliquam ostendimus. Itaque nostram de serenitatis tuæ virtute expectationem fidemque, quam de te tuisque cepimus, pluris fecimus, quam admonitiones multorum, qui nos ab eo consilio retraherent, peterentque ut saltem expectaremus quid afferret orator tuus ; præsertim cum Columnenses ac plerique tuarum partium omnia circum loca ferro ignique vastarent, ut non videremur ullo modo hic ex dignitate nostra posse consistere. Nos tamen Dei omnipotentis misericordia tuaque virtute ac pietate erga nos freti Romam venimus, cujus quidem reditus nostri nuntium audimus Neapoli ab exercitu tuo omnibus lætitiæ significationibus celebratum : sed et majestati tuæ ex omnibus ejus victoriæ fructibus nihil jucundius futurum esse speramus, quam ut universus orbis intelligat, ex diuturna adversa tempestate fluctuantem adhuc Petri naviculam secundis tuæ fortunæ flatibus in portum reductam, cum eximia tua ac tuorum laude atque admirabili omnium hominum lætitia : nobis tamen tametsi læti esse debemus, quod ex naufragio licet nudi in terram evasimus, tamen publicas ruinas totius Italiæ ac præsertim hujus Urbis ac status nostri calamitates intuentibus auxisset Urbis conspectus molestiam et dolorem, nisi in Deo fiduciam haberemus, futurum ut tot Italiæ ac Christianitatis vulnera datis a bonitate serenitatis tuæ remediis sanare possimus, et hæc Urbs nostra ac curiæ præsentia, te in eo pro viribus nos adjuvante, paulatim reviviscat : offendimus enim, fili charissime, lacerum ac miserabile Urbis cadaver, neque ulla res est, quæ infixum animo nostro ex hac calamitate dolorem possit evellere, aut afflictam Urbem hanc et Romanam Ecclesiam erigere, nisi diuturnæ pacis ac tranquillitatis spes, quam positam habemus in moderatione animi serenitatis tuæ. Quamobrem quod statim egimus post adeptam a tuis victoriam idem etiam non desistemus hoc agere, ut te omni studio atque affectu animi nostri ad pacem adhortemur, ad quam nunquam te propensiorem fuisse credimus, quam hoc tempore futurum confidimus : siquidem nihil Deo omnipotenti, qui te tot victoriis illustravit, facere potes acceptius, nihil nomini tuo gloriosius, nihil ad stabilitatem quæsitæ amplitudinis tuæ majus : hic, fili charissime, ostendas oportet Christianæ reipublicæ laboranti lumen animi tui ac moderationis tuæ ; quod quidem te facturum, ac tuas reliquas laudes hac cumulaturum non dubitamus, etc. Dat. Romæ die XXIV Octob. MDXXVIII, Pontificatus nostri anno V ».

16. *Cæsareum nomen tuendi specie Colum-*

[1] Lib. II. lit. princ. p. 129. — [2] Clem. lib. brev. an. 1528. p. 229. — [3] Lib. II. lit. princ. p. 129. — [4] Ib. p. 131. — [5] Ib. p. 111. — [6] Lib. brev. an. 1528. p. 265.

nenses plura perpetrant scelera. — De Columnensium aliorumque Cæsareorum grassationibus extant plures lugubres litteræ [1]. Licet vero illi injurias ab Ursinis acceptas ulcisci obtenderent, tamen cum latrocinandi dabatur ocasio, Pontificios clientes opprimebant, atque ita abbatiam Farfensem incenderunt, omnemque Ecclesiæ thesaurum ornatumque expilarunt, Anagniamque ac Tibur, quod ante ab Ursino abbate Farfensi vexatum fuerat, diripuerunt. Alii etiam Cæsarei, qui in Ursinos incurrebant, a Romanis veluti amici excepti, pacta fide non servata, per Urbem ad domos expilandas discurrerunt : sed generosi cives sumptis armis sparsos per ædes latrones adorti, trecentos ex iis contrucidarunt [2], reliquos necis terrore pepulerunt. Baptista etiam Sabellus et alii, Cæsarei nominis specie, Sabinos vexarunt, pluraque alia ingentia scelera sub factionis Cæsareæ umbra committebantur, adeo ut Octavianus Spiritus Viterbiensis, qui se Cæsareum gerebat, collectis sicariorum turmis, in Viterbium, dum adhuc in ea urbe agebat Pontifex, hostilem impressionem facere fuerit meditatus [3], quam Antonius Muscettola orator Cæsareus gravissime redarguit : jam improbos quosque homines ad quodvis scelus agendum Cæsaris nomine abuti, atque optimi et religiosissimi principis gloriam indignis horrendisque suis facinoribus commaculare : verum non defutura remedia ad tollenda hæc opprobria ; submissum enim iri Cæsareo jussu Pontifici auxilia ad fœdam tollendam delendamque ejusmodi sicariorum colluviem : quibus de rebus extant datæ ad Balthasarem Castilioneum, Pontificium in Cæsarea aula internuntium, litteræ, ut Carolum V ad purgandam prædonibus provinciam restituendasque pristino splendori Ecclesiasticas res hortaretur : adjecta [4] etiam alia mandata de rogando Cæsare, ut sua auctoritate Venetos ad Ravennam Cerviamque reddendas permoveret.

17. *Ad pacem inclinat rex Gallus.* — Inter hæc Franciscus Francorum rex ex alto felicitatis bellicæ dejectus est fastigio ; nam reliquæ arces, quæ in Neapolitano regno ipsius partes tuebantur, non diu victoris impetus laturæ videbantur ; quippe auxiliares copiæ, quas Laurentius ductabat, dissipabantur [5], et comes S. Pauli in Insubria licet Ticinum recepisset, Genuam tamen tentare non erat ausus [6] ; fallaces belli spes cum parta Neapoli florentissimam ad filios liberandos in Hispaniam expeditionem jactasset [7], damnare atque ad pacem inclinare cœpit [8] : quo cognito, Clemens cardinalem Salviatum in Gallia legatum præmonuit, ut ab illo solerter exciperet quas tandem leges pacis expeteret, atque illi Franciscum Quinonium, Minoritarum supremum ministrum, sedulum apud Cæsarem consiliorum pacis interpretem, cardinalitia dignitate donatum significavit. Ornatus [1] primum est titulo sancti Calixti, deinde titulo S. Crucis a Pontifice : quem etiam Cæsar ob navatam publicæ concordiæ egregiam operam archiepiscopum Granatensem designavit. Is ex aula Cæsarea vigesima prima Septembris die profectus [2] mandata de Ostia et Civitate-Vetere, necnon de tribus cardinalibus, qui in Neapolitana custodia erant, restituendis Pontifici, spes quoque maximas publicæ pacis, cujus Clemens erat futurus arbiter, attulit.

18. *Bernenses conventus se arbitros dogmatum fidei statuunt.* — In his bellorum turbinibus, ac Romanæ Ecclesiæ calamitatibus exultantes hæretici ad dolos vimque , ut fidem orthodoxam in Germania abolerent, se convertere : ineunte quidem anno apud Helvetios Bernenses [3], licet in conventu Badensi omnium ordinum consensu jam ante fuissent Lutherana et Zuingliana hæreses proscriptæ, ac decretum, ut vetus religio a Christo instituta et per Apostolos eorumque successores tradita coleretur, tamen pernicioso capto consilio solemnes Catholicorum hæreticorumque de fide concertationes indixere, ac repudiatis Basileensis et Constantiensis aliorumque veterum Conciliorum sanctionibus , se controversiarum judices atque arbitros dogmatum fidei constituerunt, suosque clientes ipsorum placitis stare, ac religionis figmentum , quod temere conflarant , ab iis coli, deserta antiqua religione, voluerunt; quæ insana hæreticorum gesta deplorat his verbis Joannes Coclæus [4] : « Sub initium ejusdem anni famosa ac scandalosa habita est disputatio apud Helvetios in oppido Berna, quam procuraverunt Zuinglius, Œcolampadiusque, et eorum complices Wolfgangus Capito, Martinus Bucerus, qui Argentinæ in secta Zuinglii prævalebant, et duo scelerati apostatæ Berchtoldus Heller, et Franciscus Kolb, qui potentem ac bellicosum populum Bernensem in fide perverterunt. Cum igitur formula ad disputandum a Bernensi senatu præscripta atque evulgata Catholicis aperte præjudicialis ac iniqua esset, Zuinglianis vero plausibilis nimiumque alludens, factum est, ut e Catholicis nemo doctorum theologorum ibi disputaverit, ne comparuerit quidem, nisi provincialis Augustinianus dominus Conradus Tregarius, neque ullus episcoporum ad eam suos miserit oratores, sicut miserant ante biennium ad disputationem Badensem : articuli enim decem, quos disputandos proponebant, aperte erant impii et erronei contra Ecclesiam, contra veritatem Eucharistiæ, missæque et aliorum sacramentorum, contra merita veneratio-

[1] Lib. II. lit. princ. p. 142. etc. — [2] Ib. p. 135 et 142. — [3] Ib. p. 142. — [4] Ib. p. 153. — [5] Ib. p. 133. — [6] Ib. p. 129. — [7] Ib. p. 124. — [8] Ib. p. 128.

[1] Lib. II. lit. princ. p. 141. — [2] Ib. p. 147. — [3] Cocl. in act. et script. Luth. hoc ann. Sur. in Comm. — [4] Cocl. hoc an.

nemque sanctorum, contra exequias defunctorum, breviter contra receptos et approbatos Ecclesiæ ritus ceremoniasque fere omnes; et ipsa formula sic erat imperiosa et fastu quodam turgida, ut quatuor episcopos personaliter ita citaret ad comparendum, ut nisi comparerent simul cum doctis viris sacrarum litterarum peritis, omnem jurisdictionem episcopalem in terris Bernensibus perdituri essent.

19. « Evulgata autem ea formula, multiplex dissuasio ac dehortatio Bernensibus perscripta ab aliis facta est; in primis a regimine imperiali nomine Cæsareæ majestatis e Spira interdictum est Bernensibus serio, ne disputationem illam admitterent : deinde a quatuor episcopis multis rationibus prolixe probatum est, non expedire, ut fieret ea disputatio; et adhuc multo copiosius dissuaserunt eamdem octo Helvetiorum cantones Catholici, inter quos Lucernenses primas tenebant partes, quorum sane admonitio adeo pia erat et fidelis, ut eorum verba ex imis visceribus ac intimis cordis penetralibus absque omni fuco procedere viderentur : admonebant eos disputationis Badensis, quam inter duodecim cantones ipsi Bernenses præcipue et expetierant et comprobaverant : admonebant eos fœderum, promissionum, litterarum sigillatarum, recessuum (ut vocant) publicorum, juramentorum, et multorum aliorum monumentorum, quæ omnia per impiam disputationem istam violanda erant. Dicebant ejusmodi disputationem fore non solum contra disputationem Badensem intra biennium prius communi eorum consensu et approbatione habitam, verum etiam contra jusjurandum, quod et civitas Bernensis et eorum territoria præstiterant, et contra sigillatos recessus; item contra ipsorum fœdera, et contra Ecclesiæ ordinationes : unde exoritura sint plurima ipsis mala, magna detrimenta, scandala, damna, seditiones, tumultus et quid non? Sed et Joannes Coclæus, qui tum Moguntiæ degebat, cum sero vidisset eam disputandi formulam publico Bernensium edicto præscriptam, confestim collegit dissuadendi rationes quamplurimas, quas per proprium nuntium per tanta terrarum intervalla Bernam transmisit, quo tempore jam cœptum erat disputari.

20. « Admonuit eos legis divinæ, auctoritatis Ecclesiæ et Sedis Apostolicæ, legum imperialium, ne tot sæculis probatos ac receptos fidei nostræ articulos per infaustam illam disputationem in dubium revocarent; maxime vero reprobavit modum judicandi super disputatis, quod rejecta omni Ecclesiæ doctorum expositione, sola biblica Scriptura debeat inter partes discernere ac judicare, quandoquidem ipsa secundum sese sit res inanimata, quæ eloqui non possit, nec judicare utra partium ipsam rectius intelligat aut exponat, neque clamare possit OHE, aut VÆ contra eos, qui ei vim faciunt, aut retortam velut per capillos in devium sensum trahunt. At ipsi Bernenses temere sibi judicandi auctoritatem sumpturi sint ad pronuntiandum utri Scripturam rectius intelligant Catholicine, an hæretici; et proculdubio hæreticis palmam daturi sint, quorum instinctu et disputandi formula et impii articuli fuerint promulgati : lex autem divina nequaquam talem statuit disquirendi modum, sed jussit, si quid ambiguum fuerit, ut illud proponatur summo sacerdoti, qui pro tempore fuerit, ut ejus stetur judicio; et qui acquiescere illi noluerit, morte moriatur. (Deuter. XVII). Denique ne nudæ Scripturæ nimium confiderent, rejecta doctorum Ecclesiæ expositione, proposuit eis tria themata secundum sese, ut falsissima, ita et absurdissima, quorum primum erat, Christum non esse verum Deum. Secundum, Deum debere obedire diabolo; tertium Mariam Dei genitricem non permansisse perpetuo virginem. Primum erat error quorumdam Anabaptistarum et antiquorum Hebionitarum. Secundum Joannis Wicleffi. Tertium Helvidii. Hæc tria in utramque partem e locis variis Scripturæ probavit nunc argumentando, nunc solvendo, ut iisce exemplis declararet, quam non sit difficile ex tanta Scripturarum silva excerpere diversa loca, per quæ secundum fucum et exteriorem corticem litteræ quodlibet thema et probari et reprobari queat. Nisi igitur stetur auctoritati Ecclesiæ Conciliorumque generalium, et sanctorum Patrum expositioni, qui per Spiritum sanctum locuti sunt, velut per certum veritatis magistrum, per corticem litteræ omnia ab hæreticis in dubium vocari ac perverti possent.

21. « Bernenses vero, his omnibus contemptis, prosecuti sunt disputationem suam, disputantes a die septimo usque ad vigesimum sextum Januarii : postea judicarunt decem articulos recte probatos et in Scripturis fundatos esse. Mox igitur novam instituerunt reformationem, in qua præceperunt primo, ut ab omnibus subditis suis approbentur decem articuli : deinde ut subditi ipsorum nulli e quatuor episcopis amplius obediant in rebus Ecclesiasticis, non in causis matrimonialibus, non in excommunicationibus et absolutionibus, non in perceptione chrismatis, non in oblationibus, decimisque, et frugum primitiis, etc. Deinde absolverunt a juramentis episcopo præstitis decanos, camerarios, pastores, concionatores, et quoslibet Ecclesiæ ministros. Postea cum ipsi in urbe sua jam demoliti essent altaria atque imagines ubique in templis suis missasque penitus abolevissent, præceperunt subditis, ut per omne territorium suum itidem facerent. Deinde abrogarunt omnes missas, et exequias anniversariasque memorias defunctorum, fraternitates viventium, dedicationes templorum, habitus monachorum et monialium, usum sacrarum

vestium, dies jejuniorum, festa sanctorum, et quid non ? Permiserunt autem sacerdotibus uxores, novas nuptias monachis, sacrilegos maritos monialibus. In fine tamen, ut fidei suæ incertitudinem conscientiæque palpitationem ac metum proderent, adjecerunt sese, ubi meliora docti fuerint, ea libenter amplexuros esse, et eam reformationem velle vel augere vel minuere.

22. « Quoniam vero tam in Badensi quam in Bernensi disputatione coram laicis Teuthonice et loquendum et scribendum fuit, Teuthonice quoque reprobaverunt dominus Joannes Eckius disputationem et Joannes Coclæus reformationem Bernensium ; Eckius prolixius ac subtilius ; Coclæus brevius ac simplicius pro captu laicorum. Eckius ultra decem articulos disputationis commemoravit adhuc viginti quinque articulos erroneos, quos in disputatione illa admiserunt, decem item articulos contradictorios sibi ipsis, et quindecim locos Scripturæ, quos falsificaverunt inter disputandum. Coclæus priusquam articulatim reformationem reprobaret, objecit Bernensibus contemptum et negligentiam circa viros doctos, quos ad disputationem suam vocare debuissent, præsertim dominum Eckium : deinde exprobravit incivilitatem, qua male tractatus fuit in ea disputatione dominus Conradus Tregarius, provincialis Augustinianus, Helvetius natus : postea respondit articulatim ad reformationis capita, e quorum trigesimo paucula exempli gratia retulisse operæ pretium fuerit.

23. « Trigesimo, inquit, conceditis monasticis personis deserere monasteria, et inire connubia, atque ut eas ad hoc provocetis, vultis eis bona quæ intulerunt restituere : quæ si nimis modica sint, vultis plus addere modo exeant, sive connubia ineant sive non. O boni domini ! quam inimicus est et honori vestro et animarum vestrarum saluti auctor hujuscemodi reformationis : quomodo potestis (obsecro) usque adeo oblivisci omnis Scripturæ, omnis legis et juris, omnis disciplinæ et honestatis ? quomodo potest licere vobis, qui juramento fœderati estis, juramenta et vota Deo præstita tam turpiter ac scelestе solvere, et concedere id quod in vestra potestate minime consistit ? Honestas juris etiam apud gentiles et Romanos antiquos exigit, ut juramenta et pacta etiam hosti serventur ; vos autem ea ne Deo quidem servari vultis : quomodo possitis, quæso, majores aut vehementiores vos exhibere hostes Dei et Ecclesiæ, quam hic facitis, considerate vos ipsi. Quomodo enim potest alicui major aut dolor, aut injuria inferri, quam si sponsa aut uxor ejus abducatur, aut rapiatur, aut si filius aut filia ejus, amisso honore, ad ignominiam redigatur publice coram toto mundo ? jam sponsæ et uxores Christi Dei et Domini nostri moniales sunt (Cant. iv. Joan. iii. Corint. ii. Ephes. v. Apoc. xxi.). Sunt et filiæ sanctæ matris Ecclesiæ (Galat. iv. Psal. xliv et xlvii. Cantic. iii. I Petr. iii.). Quomodo igitur præsumitis eas contra omne jus, contra omnem Scripturam et honestatem a votis suis absolvere ? Jubete, quæso, apostatas vestros omnem perscrutari tum Scripturam tum historiam, an invenire queant, quod in ulla per orbem terrarum provincia intra md annos uspiam concessum fuerit monachis et monialibus matrimonia inire, aut e monasteriis in mundum redire ? est enim manifeste contra Deum sic irrita facere vota (Num. xxx. Deut. xxiii. Psal. lxv. Eccl. iv.), contra Christum (Matth. viii et xix. Luc. ix et xiv.), contra Paulum (I Timot. v.), ubi damnantur ii qui primam fidem (votum scilicet) irritam faciunt : quid autem sacra Concilia, sanctique Pontifices, et Catholici doctores contra scelus istud scripserint atque statuerint, recitare hic nimis longum foret, atque etiam apud vos irritum et inutile, qui talia cuncta contemnitis. Recitabo autem vobis legem imperialem ex Codice, ut ex ea intelligatis quid hic meremini, etc ».

24. *Zuinglius cum Luthero, et Anabaptistæ cum utroque pugnant.* — Post hos Bernenses nefarios cœtus Zuinglianam hæresim late grassatam apud Helvetios, et Christi vicarium loco Antichristi habitum, apostatas vero incestis nuptiis infames Apostolorum loco habitos luget Surius hisce verbis [1] : « Per hoc fere tempus aliquot superioris Germaniæ locis præsertim in Helvetiis et Argentinæ multum increvit dogma Sacramentarium, et secta Zuingliana, et missa, qua nihil est sanctius, ceu idololatria abrogata est : imagines e templis deturbatæ et flammis exustæ : Basileæ quidem ipso die Cinerum, quo solent Christiani se ad meliorem frugem recipere, non tamen simul uno anno sed per temporum intervalla hæc sensim irrepsere diversis in locis, ita ut res omnino ad Mahometicam, vel potius antichristianam vastitatem spectare videretur ; cum isti Sacramentarii interim Romanum Pontificem non alio, quam antichristi loco haberent, porro apostatas monachos publice incestis nuptiis infames, haud secus atque Christi Apostolos susciperent ac venerarentur. Erat ea irati numinis horrenda vindicta, et severa animadversio in hominum peccata ».

25. Invidit Lutherus Zuinglio, confictumque a se pseudoevangelium obscurari indoluit : stylum itaque vertit adversus æmulos hæresiarchas, qui cum ipso de comminiscendis novis religionum monstris impietate certabant, adeo ut iisdem argumentis semetipsum atque ipsos conficeret : « Scripsit », inquit Coclæus [2], « rursus contra eos bene prolixum librum Teuthonice, cui titulus est, de cœna Christi confessio Lutheri. In prima ejus parte exagitat ac reprehendit Zuin-

[1] Sur. in Comment. — [2] Cocl. hoc ann. de script. Luth.

glium, in secunda OEcolampadium, in tertia denique fidei suæ mentis sententia tam in vita quam post mortem haberi jubet. In prima multa objicit Zuinglio ejusque complicibus, quæ Catholici prius longe justius objecerant ipsi Luthero, nempe quod ejusmodi dissensio et divisio inter ipsos non est a Spiritu sancto, sed a Sathana : quod spiritus ille vertiginis contradicit sibi ipsi : quod libere concludendum est diabolum, omnis dissensionis patrem, esse eorum doctorem : quod dissensio in intellectu et sermone ex diabolo est, etc. In secunda contradicit ipsi, dum negat in cæna Christi remanere vinum, eo quod Christus dixerat. *Non bibam de genimine vitis, etc.* Quod antea sæpe affirmaverat, cum alibi, tum in Babylonica sua captivitate, ubi derisit transubstantiationem, et accidentia sine subjecto ». Addit Coclæus etiam in tertia parte eumdem hæresiarcham secum pugnasse, ac postquam doctrinam orthodoxam de transubstantiatione esset professus, plura blasphema adversus missam evomuisse : « Licet non esset nescius toto terrarum orbe », observat Surius, « omnibus retro sæculis apud Christianos missam celebratam esse. Extat Græce et Latine D. Jacobi Apostoli fratris Domini, itemque Basilii et Chrysostomi missa, ut nihil de Latina Ecclesia dicamus ».

26. Ubi vero Lutheri in Sacramentarios liber evulgatus fuit, Zuinglius, OEcolampadius ac Bucerus in Lutherum alios libros ediderunt, cum ii magistro in nulla re concederent ; sed spreta veritate, quam neutra pars tuebatur, de inani gloria certarent, ut alii præ aliis vicisse viderentur ; pergit enim Surius [1] : « Fuit certe, et est hæc res in primis ridicula et scurrilis, quod illi sublimes gigantes, qui se jactabant in Germaniam, qua tot sæculis caruisset, lucem Evangelii invexisse, tam inter se pertinaciter et odiose digladiabantur. Facessat hic omnis frivola excusatio, *non est dissensionis Deus,* inquit Apostolus [2], *sed pacis;* quomodo possunt me isti docere quid verum sit, cum se ipsi vicissim in rebus gravissimis mendacii insimulent ; et hæc quidem non paucos permoverunt, ut in hac mutua Lutheranorum et Zuinglianorum dissensione rem accuratius expenderent, adverterentque non posse eos veritatis esse præcones, qui pugnantia docerent, atque eam ob rem ad Catholicam Christi Ecclesiam se reciperent, contemptis stultissimis fanaticorum hominum (sic enim ipsi se vocant) opinionibus, quæ identidem in alias atque alias formas transformantur, sicut necesse est evenire illis, quæ cum mendacio conjuncta sunt ; varium est enim et inconstans mendacium ».

27. Gerebat etiam utraque secta odia adversus Anabaptistas, ut superius dictum est, ac

[1] Sur. in Comm. hoc ann. — [2] I Cor. XIV.

Lutherus hoc anno scripsit in Balthasarem Pacimontanum Anabaptisticæ factionis signiferum, quod is Lutherum suæ sententiæ favere diceret ; impius vero calumniator Catholicos in invidiam adducere annisus est, quasi Anabaptismi fautores, quod Lutheranum pseudoevangelium non admitterent ; falsamque probationem addidit, quod nulli in Saxonia Anabaptistæ reperirentur, cum tamen multi Ysenaci deprehensi ac meritis pœnis affecti fuerint. At non Catholicos, sed Lutherum Anabaptisticæ pestis fuisse parentem, sic ita arguit Coclæus [1] : « Dum scriberet ad Waldenses seu Pighardos Bohemiæ, inter ea, quæ in eis reprehendebat, hunc quoque articulum commemorabat, quod parvulos baptizant ad futuram fidem, quam adulti consecuturi sint. Ait igitur præstare prorsus omittere Baptismum in parvulis quam baptizare sine fide, quia sacramenta neque debeant neque possint sine fide accipi : si vero sine fide accipias, huic vestræ (inquit) doctrinæ opponimus nos verbum Christi : Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit, etc ». Deinde in Coclæum scribens repetiit : « Asserimus parvulos prorsus non esse baptizandos, si verum est eos in Baptismo non credere, ne illudatur majestatis sacramentum, et verbum ».

28. Idem tamen inconstantissimus homo hæc damnavit, et Catholicorum argumentis in Anabaptistas usus est, ut observat Coclæus, sic inquiens : « Cum rebaptizatores dicant nusquam haberi in Scripturis, quod parvuli habeant fidem propriam, aut quod baptizari debeant, ipse in hunc modum respondet : Quod parvuli non credant, nullo Scripturæ loco demonstrare possumus, qui clare his aut similibus verbis dicat : parvulos baptizate ; nam et ipsi credunt : si quis nos urgeat ad demonstrandam ejusmodi litteram, huic nos credere oportet, et victoriam dare ; nusquam scriptum invenimus ; boni autem et ratione præditi Christiani tale a nobis non exigunt : contentiosi et cervicosi sectarum duces id faciunt ; at contra neque ipsi ullam afferent litteram, quæ dicat : adultos baptizate, et nullos parvulos ». Hæc Lutherus, qui Anabaptistas refellere non potuit, nisi ad Ecclesiæ auctoritatem, quam toties vir impius obtrivit, confugeret, adeoque præter morem Romanam Ecclesiam commendarit : « Nos, inquit, fatemur sub papatu multa esse bona Christiana, imo omnia bona Christiana, atque etiam inde ad nos defluxisse ; nempe confitemur in papatu veram esse Scripturam sacram, verum Baptismum, verum Sacramentum altaris, veras claves ad remittenda peccata, verum prædicandi officium, verum catechismum, veluti orationem Dominicam, ac decem præcepta, et articulos fidei ». Hanc vesani hominis inconstantiam, atque in

[1] Cocl. hoc ann. Sur. in Comm.

dictis et factis varietatem ita perstringit inter alios Ulembergius [1] :

29. « Si rejicienda sunt, quæ papatus ambitu continentur, consequens ait fore, ut et Ecclesia et Christianismus templum Dei rejiciatur una cum thesauro bonorum omnium, quæ per Christum illi credita sunt atque commissa. Hæc de Ecclesia Romana Lutherus lubricus nimirum et vertiginosus encomiastes ; nam quæ tam honesto verborum apparatu in hujus Ecclesiæ laudem ebuccinat, ea paulo post ad ingenium reversus in summam ejus contumeliam detorquet : in fine comparat inter se Sacramentarios et Anabaptistas ; utrosque vero, vel potius per utrosque et per alios, omnes suermeros, ipsum Sathanam hoc unum agere totis viribus, ut in dubium vocentur, quæ vera sunt et certa, nec aliud quam incertas opiniones urgere, quæ nullis nitantur solidis fundamentis, adeoque suspiciones suas docere, non fidem ». At hæc ipsa in se Lutherus agnoscere debuerat, qui, florente Ecclesia in Germania, vera et certa fidei capita primus convellere erat aggressus.

30. *An tolerandæ sint contrariæ sectæ certant novatores.* — Cæterum quamvis Lutherus Anabaptistas persequeretur, tamen non feriendos gladio a magistratu contendit, sed cuique quidlibet credendi permittendam libertatem, atque hanc ineptam rationem attulit, si male quis credat sat pœnarum apud inferos luiturum, ut propterea in hoc sæculo plectendus non sit. At licet hac stropha ipso exordio, cum suas spargere hæreses cœpit, usus esset, non tamen hæretici contrarias hæreses tolerandas censuere : imo et volaticus Lutherus in æmulum suum hæresiarcham Zuinglium gladio animadvertendum scripserat. Adeo autem Lutheri de permittenda quavis secta patuit error, ut Joannes Faber in sua cum Balthasare Pacimontano, Anabaptistarum principe, disputatione hæc scribat [2] : « Multæ, mihi crede, civitates obviis (ut dicitur) manibus ante aliquot annos Lutherum, ut charissimum hospitem et perjucundum convivam acceperunt, quem si in præsentiarum ad lethæos fontes infimumque barathrum rejicere possent, nullis laboribus, nullis impensis parcerent : vident enim et reipsa expertæ sunt, quam nocentem ignem et pestiferum animal in sinu foverint, auribusque lupum tenuerint ; sed tam profunde in Lutheri lutum demersæ sunt, ut emergere et ex tam vasto gurgite nisi cum magna ignominia et magno periculo enatare non possint. Et res sane est admiranda plurimum, quod qui toties præteritis annis perpetuo deprædicarunt, licere singulis credere quod animo concepissent, neque ullum Christianum ob hæresim aliquam supplicio puniendum esse, aut pœna mulctandum aliqua, nunc sine ulla misericordia cunctos Anabaptistas persequi, ac igni, ferro, aqua, omnibus denique suppliciorum generibus in eos, quos ipsi procrearunt et aluerunt, animadvertere cœperunt ; simile quiddam Æsopico facientes, qui dulci oratione demulsas anserum aures, ubi in somnum vidit declinasse, desiluit repente, atque obsopitos anseres jugulavit : sic multis locis magistratus facile passus leviculis sermonibus ablactatos imperitæ multitudinis animos a veteri summi Dei cultu ad novum quoddam dissolutum, impium, ac plane Epicureum vivendi genus prolabi, qui ubi spiritu novo veluti musto effervescentes aliquo furere, fructusque jactis seminibus dignos producere cœperunt, a magistratu oppressi trucidatique gravissimas mortis pœnas dederunt : id quod quotidie exerceri scias in civitatibus Germaniæ clarioribus, apud quos Anabaptistæ quamprimum caput erexerint, mox colla eorum spiculatori subduntur. Hæc ex consulto te celare nolui, quando jam aliquot mensibus in carcere hic, neque ut Joseph Danielve innocens, sed tuum ob peccatum, inclusus jacuisti, ut scires quatenus infelicis lolii, spinarumque et zizaniorum germen in agro Domini enatum eradicetur, et ut primi novæ religionis auctores patronique vestri defecerint, et resipiscant, vosque passim, in indignos, quos terra foveat, e mundo tollant magistratus : quorum omnium sane malorum Lutherus in causa est, homo ille inimicus Dei et fidei nostræ, qui per noctem obrepens seminibus bonis zizania immiscuit, ægre et vix multis sæculis radicitus coercenda ».

31. *Balthassar hæresiarcha captus, confutatus et Viennæ flammis exustus.* — Captus in Austria fuerat Balthassar hæresiarcha cum populum seduceret, atque in Viennensi carcere diu tentus, cum jam in se ferendam mortis sententiam nosset, interprete Ferdinandi regis quæstore obtinuerat, ut in alicujus viri docti congressum colloquiumque veniret, professus nolle se in impio quovis errore perire. Excitus itaque Strigonio Joannes Faber Ferdinandi regis jussu prolixam cum eo disputationem habuit, in qua omnes hæreses, quæ hoc tempore grassabantur, confutavit, atque Acta divulgaturus, ea Georgio duci Saxoniæ inscripsit, præfixa Epistola, in qua hæreseos Lutheranæ retexuit originem [1], deque Anabaptistis et Balthassare hæc exposuit :

« Georgio duci Saxoniæ.

« Cum jam spes essset tot malis finem impositum iri, ecce subito alia Anabaptistarum secta execrabilis in apertum prodit, quæ et usum rebaptizandi induxit, non contenta priori in infantia suscepto Baptismo, et novam seditionem struere, secretiores conventus habere,

[1] Ulemb. in Vit. et gest. Luth. c. 19. — [2] Fab. in desp. cum Balob. c. 7.

[1] Jo. Fab. in Ep. ad Georg. duc. Saxon.

ac sub ementito Evangelii nomine cœnam Dominicam agere cæpit. Illorum antesignanus et præcipuus auctor quidam doctor Balthasar, qui cum se Pacimontanum scriberet, bellorum et rebellionum suscitator fuit assiduus : is, inquam, tam erecti spiritus homo fuit, ut se sua eruditione cunctos Zuinglios, Œcolampadios, ipsumque adeo Lutherum præcellere et longe anteire gloriatus fuerit, non contentus quod in Germania multis in oppidis, et potissimum sub inclyta Austriæ domo, tumultus concitaverit horribiles, et jampridem jurejurando apud Tigurinos retinctionis errorem abjuraverit, sub anathemate quoque damnaverit, et publice testatus sit, mox in Moravia, repudiato universalis Ecclesiæ ritu, in eamdem Catabaptistarum hæresim ut canis ad vomitum impie relapsus est, ac rejecto infantium baptismo, grandævos tantum et homines canos, silicernos et jam prope edentulos sacro illo fonte censuit esse tingendos ; qua de re libros et tractatulos scripsit sane non paucos : isque novus et detestabilis abusus novas populi conjurationes, illicita Veneris connubia, et cætera id genus scelera propemodum infinita quotidie parit.

32. « Et inter hos Catabaptistas inventi sunt qui Vetus Testamentum Manichæorum more prorsus abnegantes Novo dumtaxat fidem adhibendam esse statuerunt. E regione quoque non pauci fuere, qui Novum Testamentum negantes ad legem Mosaicam, quasi in Ægyptum redeuntes, ollas carnium, allia et cucumeres desiderarunt : quam rem abhorrendam, neque apud Christianos ullis sæculis auditam, ubi serenissimus Christianissimusque rex ac princeps Ferdinandus animadvertit, et (ut est in rebus fidei et religionis diligentissimus) consideravit ac expendit, perspicue intellexit, quod nisi tanto sceleri obviam iretur, simul divinas humanasque leges eversum iri, atque haud procul abesse, quin omnia, quæ sancta ac justa inter mortales et sunt et habentur, exitio darentur : hæc ut magna illorum pars non modo Christum et Deum creatorem cœli et terræ negare cœperunt, Balthasarem illum tam perniciosæ rei auctorem capi, et captum in vinculis teneri jussit : qui nuper in sese descendens, suorumque ipsius atrocitate scelerum expensa, jam cum de vita ac salute desperaret, antequam pœnas dignas lueret, mecum super nonnullis rebus disserere cupiens, facile obtinuit ut regis jussu (cujus incredibile est dictu quanta sit in tuenda vera pietate, ac reducendis ad sanitatem tam diro veneno corruptis hominibus cura ac sollicitudo) ad captivum proficiscerer, comitantibus magnificis viris domino Marco a Leopolsdorff quæstore ærarii Austriaci ac rectore gymnasii Viennensis, Ambrosio Saltzero licentiato : quod eo quoque libentius feci, quod jam inde a compluribus annis hominem et noram, et eo familiariter eram usus, cum adhuc esset incolumi mente et sensu, ac conscientia incontaminata, et uterque communibus studiis una in gymnasio, sub eisdem præceptoribus operam daremus.

33. « Ad quem ubi venissem, nihilque librorum quam biblia, quorum et illi copia erat, mecum attulissem, de illis ipsis hæresibus, quarum vel auctor ille vel doctor et assertor fuerat, cum eo placide fraternoque et Christiano affectu, et more disserere cœpi, ita ut alter alterum vicissim interrogaret, et ad interrogata responsitaret, quemadmodum sequenti in libro, qui est dialogi instar, continetur : quæ quidem inter nos dissentatio hos sane fructus peperit statim, ut Retractationum librum composuerit, quorum capita breviter perstringam.

34. « Primum multis ac gravibus argumentis ostendit solam fidem non satis esse ad animæ salutem. Deinde bona opera, quæ jampridem ab eo explosa erant, per eumdem reducta sunt et comprobata. Libertatem Christianam a Luthero tantopere laudatam, ac pertinacissime defensam etiam cum insectatione damnavit. Rursum incutiendum esse mentibus hominum corruptorum metum Dei ac reverentiam, et summa ope adnitendum, ut rectæ conscientiæ aculei in intimis sensibus figantur. Sane quam efficacissimis rationibus docuit falso et impie persuasos esse homines ut crederent omnia ex adamantina quadam et inevitabili necessitate geri ; contra vero solidissimis argumentis liberum arbitrium constabilivit, nixus auctoritate utriusque Testamenti. Pœnitentiam criminum cum resipiscentia vel ex Evangelio commonstravit. Sempiternum illibatæ virginitatis decus beatissimæ matris Mariæ contra Helvidianos acerrime defendit. Simul Nestorianorum errorem et nefandam opinionem refellens, qui illa non Deiparam fuisse nefarie probare conati sunt. Perfidissimæ hæreseos auctores, qui asseruerant Christum neque ipsum Deum esse, neque Dei filium, palinodia recitata, insectatus est. Neque inficias ivit purgatorii locum esse. Precationes Christi fidelium adprobavit. Confessionem præterea sermone factam apud sacerdotem tum utilem, tum necessariam, et a Christo institutam esse asseveravit. Opinioni ineptæ impiorum quorumdam novissimum diem intra biennium affuturum sentientium vehementer est refragatus. Tum imaginariam illam Ecclesiam ceu ideam quamdam derisit, et nullam esse fassus est. Conservatam puellarum viduarumque pudicitiam Deo immortali cum primis cordi esse constanter credidit. Jejunia commendavit. Diem Dominicum celebrandum esse judicavit. Esum carnium diebus, quibus indicta sunt jejunia, improbavit. Excommunicationem suum robur ac vires voluit obtinere. Neque frustra esse sanctorum pro nobis depre-

cationes. Ad ultimum ita legum reverentiam, auctoritatem magistratuum ac principum potestatem extulit, ut crederes nil ejus animo alienius esse a seditione, et cupiditate rerum novandarum. De baptismo tamen parvulorum, seu infantium et sacramento Eucharistiæ varians statuit in regis sententiam et academiarum concedere, id quod suæ manus propriæ scriptura testatus est. Hasce igitur dissertationes ac potius defensiones pro orthodoxa et Catholica fide unum in librum conflatas, et in publicum emissas tuæ celsitudini multis de causis nuncupavi, etc. Datum Pragæ I Julii, anno salutis humanæ MDXXVIII ».

35. Cum vero Balthasar in his controversiis erroris convictus fuerit, præsentibus doctore Saltzero et Marco regii ærarii præfecto, a Joanne Fabro [1] præcipua argumenta ex Actis decerpere non injucundum erit : « Etsi non ignorem, inquit [2], Pelagium hæreticum ante mille et centum annos, perinde atque vos facitis, parvis infantibus ac pueris cœli portas obstruxisse, cujus non modo non audita atque accepta, sed communi Ecclesiæ consensu damnata et neglecta opinio est ; at quoniam non nisi auctoritate convinci vis, age tuo ingenio obsequamur : est apud Joannem III cap. scriptum, ubi Dominus et Legislator noster ad Nicodemum sic ait : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Quando itaque pueris Christus regni cœlorum spem porrigit, necesse est eos ex aqua et Spiritu sancto renasci, eamque nos renascentiam regenerationemve consuevimus Catholicorum more appellare *Baptismum.* Ergo, ut baptizentur, et utile ipsis, et necessarium est ». Hoc perturbatus argumento hæresiarcha stulte negavit Joannis textum de Baptismo intelligi : tum suæ hæreseos virus effudit ; negavit enim regnum cælorum puerorum esse, statuereque de pueris eos neque salvandos neque damnandos ; sed omnipotenti Deo, ut faciat de iis quid velit committendum. Quem Faber mox aliis divinis oraculis convicit, regenerationem ex aqua et Spiritu sancto Baptismum esse : « Nam, ait, Paulus ad Titum III ostendit quod *per misericordiam Dei Salvatoris nostri salvi facti sumus per ablutionem sive lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti ;* sic Petrus [3] : *Benedictus sit Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam nos regeneravit in spem vivam Jesu Christi a mortuis.* Hæc regeneratio uno loco Græce palingenesia dicitur, alio vero loco anagenesia, sed non ea consideratione, qua Pythaghoras olim palingenesiam animarum asseruit : ideoque error apud vos est, non esse in Scripturas regenerationem. Quod autem hæc ad Baptismum referenda sint, confirmant omnium orthodoxorum et veterum doctorum enarrationes, perinde atque ego de Baptismo loquentium ». Deinde Faber negantem Balthasarem regnum cælorum esse puerorum convicit ex Evangelio, (Matth. XIX. Marc. X et Luc. XVIII) quando allati sive adducti sunt ad Jesum pueri, quos, cum prohiberent discipuli, increpavit : « *Sinite,* inquiens, *eos ad me venire, et nolite prohibere ; talium enim est regnum cælorum :* quæ verba ter in Evangelio repetita leguntur. Et Matth. XVIII. Dominus Jesus puerum in medio discipulorum constituit, per hoc viam aperiens, qua eos ad vitam ingredi oporteret, eis insuper proprios angelos præfecit in cælis, qui faciem Dei Patris semper intuentur, noli, noli (te quæso) per mansuetudinem Christi esse eorum in numero hypocritarum [1], qui cum ipsi regnum cælorum ingredi nequeant, etiam aliis cælum occludere non verentur ».

36. Ut eluderet vim argumenti hæresiarcha, finxit pueros allatos sive adductos ad Christum rationis usu jam præditos fuisse, additque Christum dixisse : Talium, id est, humilium, esse regnum cælorum. Ad quem Faber : « Cautissime, mihi ut video, tenendus es, ne in anguillæ morem e manibus elabaris. At si te æquum auditorem mihi docenti præbueris, sane te Lucæ auctoritas ab errore eximet, qui Græce brephi, id est, infantes, habet, qui scilicet fari per ætatem nequeant : sic exultavit infans in utero Elizabeth (Lucæ I), sic invenere pastores Mariam et infantem (Lucæ II.) sic ad verbum Petri convenit esse nos, ut modo genitos infantes, ubi semper brephos Græce legimus : est præterea apud Marcum [2] quod Dominus eos complexus sit, et benedixerit : quod si filii iræ, non Dei forent, qui eos benediceret, qui tandem diceret [3] : *Regnum cælorum qui non acceperit ut puer, iste non ingredietur in illud?* sed quod dicis haberi talium, non ipsorum, sophisticæ artis præstigium est : ut dem ego tibi hic comparationem esse, ea tamen ad id unde comparatio sit perpetuo reflectitur ; alioqui neque ulla similitudo accedet, neque comparationis nomen habere merebitur, et sic corruet totum ædificium opinionis tuæ ». Pluribus interjectis, Jeremiæ [4] et Joannis [5], qui in utero divinæ gratiæ participes redditi sunt, exempla Balthasari proposuit Faber ; tum addidit : « Inde manifestum fit infantibus gratiam Dei non negandam esse ». Et infra : « Habes Joannem exultantem in utero ac Spiritu sancto repletum : habes mille quadringentis annis Christianos infantili ætate tinctos, uti in præsentiarum omnes puerilibus annis, non grandævi baptizati sumus : qua temeritate ergo audebis, hoc totius Christianitatis Baptisma

[1] Joan. Fab. disp. cum Balth. c. 2. — [2] Hier. cont. Pelag. — [3] I Pet. I.

[1] Luc. XI. — [2] Matth. X. — [3] Luc. XVIII. — [4] Hier. XX. — [5] Luc. I.

damnare? » Ostendit dein sacros Baptismi ritus sanctorum Patrum vetustissimorum, ut Ignatii, Dionysii, Cypriani, Hieronymi, traditione ad nos derivatos : cumque Hieronymum et Origenem veluti suæ sententiæ assertores falso traduceret Balthasar, respondit Faber Hieronymum, qui adversus Pelagium ejus erroris auctorem duos libros edidisset, in contrarium sensum detorqueri : Origenem in Epistola ad Romanos testari Baptisma parvulorum ab Apostolorum temporibus ad illius ætatem dimanasse ; Cypriani vero in Epistola ad Fidum auctoritatem his verbis expressam adduxit : « Quantum ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem, quo nati sunt, constitutos baptizari non oportere, et considerandam legem circumcisionis antiquæ, ut intra octavum diem eum, qui natus est, baptizandum et sanctificandum non putares ; longe aliud in Concilio nostro visum est : in hoc enim, quod tu putabas esse faciendum, nemo consensit, sed universi potius judicavimus nulli hominum nato misericordiam Dei et gratiam denegandam ; nam cum Dominus in Evangelio suo dicat : *Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare*, quantum in nobis est, si fieri potest, nulla anima perdenda est ».

Cum igitur Cyprianum sperneret novator, demum universæ Ecclesiæ traditione, cujus auctoritati sacrarum Scripturarum nititur auctoritas, illum contudit, ad quam quidem auctoritatem Ecclesiæ Zuinglius confugere erat coactus : « Tuus, inquit, amicus Zuinglius adversus te, asseclas sectatoresque tuos non leve argumentum objecit puerorum Baptismum a tempore Apostolorum ac Christi discipulorum ad suam usque memoriam permanasse, perque totam fidelium Ecclesiam omnium in usu extitisse ». Porro Faber, cum multa de traditionum dignitate disseruisset [1], iterum e sacris Scripturis plura testimonia pro infantium Baptismo attulit [2] : Stephanæ [3] et Lydiæ purpurariæ integras familias Baptismo ablutas ; in his vero sine dubio aliquos pueros fuisse : annuntiatum de Christo [4] quod salvum esset facturus populum suum a peccatis eorum ; cur ergo e numero populi infantes tollantur, vetenturque in fide Ecclesiæ baptizari? infantes in lege Moysis circumcisos, ut majorum fidei compotes fierent ; cur non pariter infantes baptizandos, cum in confesso sit legem per Moysem datam [5], gratiam autem et veritatem per Jesum Christum factam esse? unde hauserint Anabaptistæ misericordem Deum pueris occultum fidei donum non inserere, spiritum ubi velit spirare, et ad Baptismi effectum aquam tantum et Spiritum sanctum requiri, teste Christo : sanctorum Innocentium diem festum coli ab Ecclesia : jussisse Petrum [1] in Actis baptizari, qui Spiritus sancti sunt capaces, cujus certe omnem ætatem ex divinis oraculis capacem antea indicatum est, atque idem in aliis elucubrationibus fusius demonstravit, tum conclusit : « Noli tuo hoc vano pertinacique errore eos perdere ac damnare, pro quibus mortuus est Christus [2] ». Miseram vero Anabaptistarum conditionem et improbitatem ob oculos ita proposuit : « Cum, inquit, omnium in conspectu eorum malefacta traducantur, qui modo inferos esse negant, modo non ferendos superiores, omnibus communia esse oportere docent : sacramento suos effectus adimunt, ut horum aliorumque nefariorum articulorum gratia capitis, famæ, rerum denique omnium periculum adire nunquam non parati esse velint ».

37. Cum Balthasar hæresiarcha hoc suis erroribus fundamentum struxisset : « In ea adhuc sum sententia, nihil in Ecclesia ratum habendum fuisse, neque hodie haberi debere, nisi sacris litteris apertissime expressum » ; Faber [3] illud ita convulsit : « Ego vero contra credo aioque (quod ne vos quidem negare potestis) Servatorem nostrum, Evangelium, et scriptum aliud non reliquisse, nisi ut Paulus docet, in Apostolorum et nostris cordibus inscriptum ; nempe Apostoli ad Hebræos VIII, verba sunt hæc : *Hoc est testimonium, quod disponam domui Israel; Post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum et in corde eorum superscribam eas* hac lege : *Charitas diffusa est in cordibus nostris* (ad Roman. V); et hæc est illa scripta in cordibus, de qua iterum præco veritatis Paulus II Cor. III *scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Recepimus itaque Evangelii novique Testamenti fidem per Spiritum sanctum, qui datus est nobis ; non autem ut legem Mosi lapideis incisam tabulis. Sed neque omnes Apostoli suarum prædicationum scripta reliquere ; quippe cum approbatorum quatuor tantum Evangelium scribendum susceperint, duo ex iis Domini discipuli fuere Matthæus et Joannes, id est, primus in ordine et ultimus, reliqui duo discipulorum discipuli, Marcus Petri, Lucas Pauli, qui Evangelium non primo scriptum, deinde autem prædicatum, sed multo ante tempore et prædicatum et servatum litterarum monumentis commisere, posteaquam Matthæus in Judæa, Marcus in Alexandria, Lucas in Bithynia, Joannes in Asia divini præcones Christi verbum seminarunt, et longo post tempore Joannes, ubi Asiæ Christum inseruit, acerbissimis mirifici Verbi, quod a sæculo fuit et antequam mundus conderetur, hostibus Ebione et Cherintho invalescentibus, jam natu grandior sub Trajano ad

[1] Fab. disp. cum Balth. c. 3. — [2] Ib. c. 4. — [3] I Cor. XVI. Act. XVI. — [4] Mat. I. — [5] Joan. I.

[1] Jo. III. Act. X. — [2] Rom. XIV. — [3] Hier. XXXI.

scribendum est excitatus. Firmantur ea, quæ dico, ex Lucæ Procemio ad Theophilum. Insuper palam est Ecclesiam Christi Jerosolymis principio centum et viginti hominum, deinde trium et quinque millium, tum plurium etiam (quorum mentio sæpe fit in libro Actorum, atque aliis Scripturæ voluminibus) Evangelio a Spiritu sancto præscripto unanimi concordique voluntate omnium fidelium, fideique consensu recepto gubernatam esse, cum multitudinis credentium, ut ait [1] Scriptura, *tanquam unum cor, unaque anima esset* ». Et infra :

38. « Eventum postremo vide, ac dogmatis vestri constantiam, quæ ante civitates illita vestra dulci veneno decreta primum æquo animo per vulgus effundi indomitum passæ, deinde summo ardore complexæ mordicus tenuere, eæ nunc non minori vehementia commotæ vestram Anabaptistarum hæresim agitant, eludunt, persequuntur, nunc hunc, nunc illum arripiunt, carcere, crucibus, suppliciis omnibus dignos habent, ut Huttus vester per Silesiam, Moraviam, Austriam, cæterasque provincias pseudoapostolus, in Augusta Vindelica, cum ex impatientia mortem sibi conscire parasset, juste vulcano vindice in cinerem redactus conceptæ impietatis fraudem luit, qui Nicolspurgii vestro in grege conosceleratissimas adversus Christum unicum summi Dei Filium quæstiones agitavit, plurimorumque simplicum mentes versutiis hypocriticis callidissime circumventos seduxit. Hæc eo pluribus narrare volui, ut summatim edisceres e primo Christi instituto manifestum Evangelium esse, ejusque vim et interpretationem non in littera occidente, sed in unitate spiritus, ac spirituali unanimi [2] fidelium animarum consensu consistere : quod nisi fuerit, nullum malorum finem expectamus, tot hæreseon portenta, tot bibliorum novi auctores, prophetæ, interpretes emergent, et omnino tot, quot capita, sententiæ erunt ». Huttum jactitassse altiorem se reliquis habere spiritum, memorat Arnoldus Meshovius [3], ac sæpe se in cælum rapi, et miris visionibus, divinoque interdum colloquio recreari, tum omnia mundi futura mala in spiritu prævidere : « Hinc », ait auctor, « continuas afflictiones, miserias, ærumnas, morbos, bella, tonitrua, fulmina, dæmones, mortes, regnorum eversiones, gentium excidia, tyrannorum pœnas horrendas et terribiles plagas denuntiabat ». Suis vero sectatoribus novum et felix imperium, excisis Chananæis, pollicebatur. Condiderat ille Huttistarum sectam in Moravia, sanxeratque in suis conventiculis concubitus promiscuos, et quos in aliis provinciis seduxerat ad ea loca transmittebat, quibus sub libertatis Christianæ velo juvenculæ dabantur, et ex communibus sodalium opibus delicatiores epulæ iis offerebantur : quare multa otiosorum agmina ad eos confluebant parta bona in commune collaturi, ut crescente eorum numero trepidatum fuerit, ne provinciam occuparent; ex qua tandem sunt exturbati.

39. Cæterum novatores, cum initio prætexuissent magnificum religionis et sanctimoniæ specimen, demum post labefactatam fidem in atheismum prolapsos, describit egregie idem Faber hisce verbis : « Mi Balthasar, ad te verba facio, ad te sermonem verto ; quot putas atheos anacharistos et aneucharistos, tu tuique similes impudentissimis damnatissimisque traditionibus vestris excitastis, quibus male precatur, ut scis, in psalterio David [1] Nabal ? Forte sapis quid velim, quo tendam : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus.* Et Lutherus adversus Erasmum scribens, hac tentatione non esse Deum se acerrime urgeri et premi fatetur ingenue : alibi vero contra Carolstadium conjuratum Catilinam furens religiosissimo jurejurando affirmat, se scire Carolstadium non credere Deum esse aliquem. Proh pudor et nefas ! hæc audiri ab his, qui fidei nostræ velint haberi et esse columnæ ! interim tamen nos nostrosque majores impietatis reos fœde et seditiose traducitis. Sed volubiles linguæ vestræ Christum nomine tantum prædicant ; Christus autem non sursum in mentem vobis ascendit [2], non deorsum in cor descendit. Sermo vester ac speciosi clamores ad pruritum popularium aurium accommodati sunt : ore labiisque confitemini Deum, factis vero negatis.

« En quantis quibusque clamoribus summis Pontificibus, sacerdotibus, monachis importunissime insultastis, quod idiotis et profanis alteram sacramenti speciem, sanguinem Christi videlicet, adversus Christi instituta negassent : ea propter repente fecistis, ut fere omnis populus, ubi vestræ hæreses prævaluerant, dominicis festivisque diebus ad mensam Domini corporis et sanguinis sacramento reficerentur. Sed quis non videt quam cito ignis ille extinctus sit, caritasque friguerit, juxta commune proverbium : Quod cito fit, cito deperit. Refer, te quæso, animum ad ea loca, ubi Carolstadii, Zuinglii, Œcolampadii nondum etiam hæretica de sacramento opinio recepta est, unde clamosos novi Evangelii stentores offendis, qui pluribus annis belluarum more a sacramento abhorrentes, communionem exosi ad Dominicam cœnam mensamque non accesserunt, neque hodie accedere cogitant : illis porro quibus vestra luculenta cœna tantopere arridebat, jam incipit vilescere, nisi ad panem et vinum, et carnium ollæ adsint, quibus bene suffarti communicare soletis, ita ut ex vini immodica ingurgitatione illos probe madere oporteat, satisque sit, ut Græco more bene poti discipuli vestri exhilarentur. Interea

[1] Act. III. — [2] Cor. III. — [3] Meshov. l. IV.

[1] Id. ib. in c. 7. — [2] Mat. XIX. II Tim. IV. Tit. II.

vero priscam communicandi consuetudinem resume, et ob oculos revolve quanta devotione vixerint, qui pro Christiano ritu sese ad paschalia festa mensæ Dominicæ fecerunt esse participes : quæ res una valido argumento est nostram de sacramento fidem ac sententiam vestra opinione longe præstantiorem esse, utpote quæ propius divino spiritui et primo instituto accedat ».

Hortatus demum est Balthasarem hæresiarcham Joannes Faber, ne præfideret commentitiis aut diabolicis revelationibus, ne putet versatam hactenus in errore Ecclesiam, quæ teste Apostolo sit columna et firmamentum veritatis, cui Christus paracletum Spiritum veritatis, ut maneat cum ea in æternum, promisit : quam sponsam sibi delegit ; non potuisse vero, ut contendebat hæresiarcha, tot sæculis deseri, his argumentis convicit : « Servator noster ait [1] : *Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, ille testimonium perhibebit de me.* Ecce ut Dominus noster Jesus Christus hunc Spiritum a Patre procedentem Spiritum veritatis semper appellat, qui et juxta sua promissa non solum omnia, sed et omnem veritatem edocturus sit ; eapropter non est necesse, ut nos veritatis novæ novos auctores audiamus, ac vetera a majoribus nostris religiosissime custodita temerario furore prolapsi, velut vana mendosaque habeamus ; nam Christus Deus et Dominus noster de hoc Spiritu suo amplius sic ait [2] : *Ego rogabo Patrem et alium paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum neque scit eum : vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit et in vobis erit ; non relinquam vos orphanos.* Quod si veritas jam primum (ut vos egregie gloriari soletis) vobis auctoribus revelata est ; ubi, quæso, Spiritus ille veritatis intra mille annos sese continuit ? Christus vero ait hic : *Vos cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit.* Vides jam iterum Spiritum in perpetuum Ecclesiæ promitti ; quo præsente fieri non potest, ut tamdiu cœci in errore fuerimus. Considerémus vero et ultima verba Christi, quibus cælum conscensurus affatus est discipulos. Habentur hæc Matthæi ultimo : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Hæc verba (quod et tu fateare oportet) nihil amplius sequitur apud Matthæum. Cum igitur os omnis veritatis, imo ipsa Veritas, nobis promiserit, nos orphanos non relictum iri, Spiritum sanctum mansurum ac fore perpetuo in nobis, atque nobiscum, imo Christus seipsum omnibus diebus (non post magnum Platonis annum) nobiscum fore præsentem spondet [3] ; eapropter non est existimandum a Spiritu veritatis derelictum gregem sesquimille annos fuisse, ac nunc primum, cum audax Lutherus abjecto cucullo e monasterio elapsus in monialium virginum collegium impetum faciens, omnium elegantissimam sibi de multis thori sociam sumeret, funesti monachi impudentissimis flagitiosissimisque scriptis Spiritum illum elicitum nos revisere voluisse. Quocirca fidenter credo verbo Christi, neque dubito quin promissa fecerit, neque mihi persuaderi potest, Messiam de quo toties, tam multi prophetæ locuti, cujus nos doctrinam, exempla passionemque imitari debeamus, semperque meminisse, etc. secundum illius verbum vitam nostram informare, ubi cælos conscenderit, abjecta nostri cura tantis de rebus, utpote, de puerorum baptismo, sacramento altaris, plurimisque aliis obsopitos nos, non sine præsenti animarum pernicie, errare permisisse, etc ». Licet autem conspicuis argumentis convictus esset Balthasar ipsum spiritu erroris agi, non vero Ecclesiam, cui Christus spiritum veritatis spoponderat, tamen more hæresiarcharum, quos ab errore difficillimum est eripere, anceps et inconstans in fide fluctuavit, atque ob ingentia scelera et flagitia, quæ fecerat, concitatasque populorum in principes seditiones, Ferdinandi jussu Viennæ combustus est ; de quo hæc habet Meshovius [1] :

« Priusquam in rogum demitteretur, totus in errorem versus confiteri rogatus etiam noluit salvareturne an condemnaretur, idque et divinæ tum misericordiæ, tum omnipotentiæ credidit esse relinquendum. Et sane observandum hoc loco venit, quam quisque sollicitus pro animæ suæ salute esse debeat, cum Sathan viros tam doctos eo errorum traheret et iis hæresibus inescare norit, ut qui ante alios sanis documentis erudiebant, illi ipsi proprios defectus postmodum persentiscere, animæque suæ salutem promovere in erroribus obdurati nequeant ».

40. *Populus ignorans quid sit credendum in atheismum prolabitur.* — Ob hæresiarcharum in docendo summam inconstantiam et instabilitatem miser populus, qui se eorum ludibriis agi siverat, pæne ad atheismum redactus est, ut quid certo crederet ignoraret, qua infelici calamitate motus Faber [2] Lutherum gravissime ita carpit : « Mirum mihi, mi Luthere, videtur quod populus in Saxonia adeo aberravit, ut quid credat certe nesciat, si tamen pressius mecum repeto, facile id exputare possum, nempe in proclivi id esse, cum hæresum auctor in errore versetur, ut et discipuli hallucinentur ; perinde enim tibi contingit ac illis, qui agrestes sectantur capreas, usque eo enim ali-

[1] Jo. XV. — [2] Jo. XIV. — [3] Jo. XXVIII.

[1] Cralep. in cat. hær. Meshov. hist. Anab. l. II. — [2] Jo. Fab. censur. visit. Saxon. c. 4.

quando ascendunt, ut tuto se non amplius recipere possint ».

Hoc anno cum ex Lutheri deliramentis laici eadem potestate ac sacerdotes instructos se somniarent ad consecrandam Eucharistiam, impius rusticus ludibrio id pertentaturus repentina morte exanimatus est : quam rem compertissimam Erasmus ad episcopum Leodiensem scripsit [1], et ex eo Matthæus [2] Tympius et Jodocus Coccius [3] narrant : « In pago quodam », inquit Erasmus, « Basileæ anno MDXXVIII, cui nomen Vetus vicus, rusticus quidam in diversorio, dum Eucharistiam irridet, subito exanimatus est. Rem sic actam testes docuere. Æditnus quidam rusticus perferebat scriniolum plenum panibus consecrandis, quas hostias vocant. Huic comes erat alter rusticus, qui quondam fuerat æditnus. Ubi ventum est ad vicum modo dictum, libuit ibi bibere in diversorio : petit comes ille ab æditno hostiam dono. illo cunctante, accepit, et incœpit per ludibrium consecrare. Cauponaria videns increpat; ille : Nihil, inquit, tua refert; abi, apporta vinum. Ubi redit mulier videt hominem collapsum : rogat quid habeat; respondent ibi potantes in alia mensa : Forsitan habet illum syncopis. Mulier adfert acetum, admovent, sed frustra, erat plane mortuus. Hæc non est fabula : feruntur et alii rumores, verum nolui parum comperta scribere ».

41. *Monitus a Pontifice Ferdinandus ut non sinat Ecclesiam opprimi a Lutheranis.* — Moliti sunt Zuinglianorum exemplo Lutherani hoc anno Germanos ad Ratisponenses conventus cogere, ut quemadmodum Bernates egerant, ita ad sententiam de rebus fidei ferendam decernendamque a Romana Ecclesia defectionem ipsos pellicerent : quod cum Pontifex accepisset, Ferdinandum Cæsareas in Germania vices gerentem, ac Bohemiæ et Pannoniæ regem his litteris hortatus est [4], ne inferri ab hæreticis novam religioni cladem pateretur :

« Ferdinando regi Bohemiæ et Hungariæ, etc.

« Cum de conventu Ratisponensi indicto, serenitatem tuam cum Germanis principibus conventuram esse audiremus, etsi voluissemus statim ad te ipsumque conventum aliquem legatum seu nuntium nostrum mittere, qui, si qua res ad nos et Sedem Apostolicam pertinens incidisset, neque officium neque auctoritatem desiderari sineret, tamen cum neque causas indicti conventus, neque an de pertinentibus ad nos tractandum ibi esset sciremus, suaserunt nobis hæc ipsa itinerum pericula, temporumque et rerum omnium difficultates », et infra, « ut nuntii missionem differremus ; omnia tamen ad auctoritatem, pietatem Catholicumque animum tuæ serenitatis rejiceremus : quæ si retroacto tempore, ex quo Lutherana labes illam nobilissimam et fortissimam provinciam invasit, nullum optimi et religiosissimi principis in fide tuenda Ecclesiasticaque dignitate asserenda officium unquam omisit, nunc tot victoriis et regnis insuperque liberis a Deo omnipotente aucta, uberiores suæ pietatis fructus eidem Deo præstare debet, sicut eam esse facturam confidimus. Quare nullum majus præsidium sanctæ religioni et rebus Ecclesiasticis, quam in tuæ serenitatis auctoritate et pietate esse posse existimantes, cum ne noster quidem legatus vel nuntius sine tua ope quidquam efficere potuisset, omnem fidei causam et rei Ecclesiasticæ sublevationem tuæ serenitati per Jesum Dominum commendamus, ut non modo quidquam deterius adversus rem Dei et Ecclesiæ istic fieri, permitti, decerni non patiaris, sed quoad poteris præteritos lapsus ad veterem pietatem studeas revocare ; cum præsertim, ut sæpe ad te scripsimus, in hac fidei causa tua etiam et cæterorum principum dignitas et utilitas inclusa sit, cum non possit illa convelli, quin vestrarum etiam rerum labefactionem secum trahat ; quod clarissime in locis istis aliquot perspectum est : cui periculo te in futurum occurrere præterquam pietatis, est etiam prudentiæ tuæ : quod si quid gravius quod nos concernat, tractari in ipso conventu acciderit, a serenitate tua petimus, id ut nobis significare velit, quo illius admonitu consilium ex re atque tempore capere et exequi possimus. Nos omnium istic rerum sanctæ fidei Ecclesiastici nominis summam spem in summa auctoritate et potentia tua collocamus, et semper collocabimus. Dat. Orvieti, XX Martii MDXXVIII, Pontificatus nostri anno V ».

42. Extractus est Cæsareo imperio in proximum annum Ratisponensis conventus, ne nova turbarum materies oboriretur, cum non a Germanicæ nationis ordinibus, sed ab universa Ecclesia hujusmodi controversiæ dirimendæ essent. At Lutherani, labefaclandæ et pervertendæ Germaniæ universæ perniciosis consiliis defraudati, suis dolis intestinum bellum accendere, atque improvidos Catholicos opprimere sunt meditati. Nefariæ hujus conjurationis auctor extitit Otho Pak, occultus Lutheri discipulus, pii atque Catholici principis Georgii ducis Saxoniæ consiliarius, qui falsi Catholicorum principum adversus Joannem electorem Saxoniæ et ad Hassiæ Lantgravium fœderis adulterinam formulam confinxit, arcanoque sui principis sigillo, quod scrinii magister esset, obsignatum ad Lantgravium ipsum transmisit : qui mox cum electore Saxoniæ et Lutheranis rem contulit, a quibus collectus est ingens exercitus ad principes Ecclesiasticos armis obruendos. Vulgata rei fama, cum Lantgravius Hassiæ Georgium ducem

[1] Erasm. l. XX. Epist. ad episc. Leodien. — [2] Matth. Tympius in theat. div. vind. p. 316. — [3] Jodoc. Cocc. tom. II. l. VI. — [4] Lib. VI. et an. 1528. p. 2.

Saxoniæ appellasset, ut fœderi Catholicorum in Lutheranos sancito renuntiaret, ille exaratis Dresdæ die ascendenti in cælum Domino sacra litteris professus est, nullum ejusmodi fœdus a se percussum; idem etiam alii principes et episcopi scriptis et sigillis sunt testati : sed non juvit Othonis Pactii proditionem aperuisse, candoremque innocentiæ testari; nam Lutherani armorum potentia præferoces ab archiepiscopo Moguntino, et Herbipolensi ac Bambergensi episcopis centum aureorum millia abrasere, pacemque redimere coegerunt. Cæterum illi in conficta fœderis Catholici formula insultare visi sunt Catholicis, quod religionis curas etiam tum abjecissent, necdum pro asserenda orthodoxa fide arma in hæreticos cepissent : Otho enim litterarum adulterator ita Catholicos principes Germaniæ loquentes induxerat, ut iis pios affectus, quos ob Lutheranorum scelera, quæ nitide exponuntur, religiosa mente concipere debuissent, affingeret his verbis :

43. « Posteaquam periculoso et adverso rerum statu, quem Deus omnipotens super genus humanum propter iniquitates et peccata permittit, multæ in Deum blasphemiæ et injuriæ, scandala proximorum exoriuntur, ita quod Deus non solum in suis sacramentis, quæ ipse super terram tum ad emendationem nostri, tum ad confortationem infirmæ conscientiæ nostræ instituit; verum etiam in sua ipsius omnipotentia ac deitate injuriis contumeliisque afficitur, in eo sane quod templa et monasteria diripiuntur ac devastantur, Deo sacratæ personæ ab ejus cultu expelluntur, ad loca inhonesta protruduntur, suisque censibus et proventibus si spoliantur et privantur, et quod omnium horrendissimum est, sacræ missæ officium non solum aboletur, sed idololatriæ et peccato ascribitur : nobis tanquam Catholicis, regi, principibus electoribus, archiepiscopis, episcopis et principibus propter votum et promissionem, quam Deo creatori nostro fecimus, cui nos tanquam creaturas suo creatori absque omni medio subdere, ac sacris pedibus ejus substernere debemus; similiter etiam propter juramenta et fidelitates, quas partim Apostolicæ sanctitati, ac omnes nos Romanæ Cæsareæ majestati domino nostro omnium clementissimo præstitimus, quibus tanquam superioribus nostris debitam obedientiam exhibere debemus et tenemur, nihil aliud convenit quam ejusmodi suprascriptis blasphemiis, quantum nobis velut hominibus, mediante auxilio divino, possibile est occurrere, eas avertere ac in melius convertere, etc. » Affecti tanta injuria Catholici principes, atque officii ab ipsis hæreticis commoniti, rem taciti cum magno pudore tulere, cum Cæsar procul in Hispania ageret, ac Ferdinandus ejus frater politicas secutus artes post immissum antea fortissimum exercitum non contra Lutherum, sed in Pontificem, amplificandæ in Hungaria amplitudini suæ studeret.

44. *Pulsus ab Hungaria Joannes in Turcorum clientelam se confert.* — Depulerat is Joannem regem Pannonia quem satius fuisset, ut regno Bohemiæ contentus arma adversus Lutheranos vertisset; Joannes enim ubi in Poloniam profugit, Pontificis opem imploravit, qui cum nullam afferre illi posset, sed tristes tantum ejus casus dolere, hæc ipsi rescripsit [1] :

« Joanni regi Hungariæ.

« Molestiam tuæ serenitatis ex incommodis nostris susceptam ita habemus, fili, persuasam, ut idem nobis ex tuis accidisse an tibi pariter persuasum esse cupiamus; omnium enim principum Christianorum incommodis tangimur ob generalem nostram in omnes principes charitatem, tuaque virtus et religio isto regno a Turcis olim tuendo nobis apprime nota est; quo fit ut te tali animo adversus eosdem infideles, ut scribis, paratum velimus libenter juvare, nisi ea, quam serenitas tua fatetur, ac nemo negare potest, extrema inopia nostra nos a desiderio tibi gratificandi averteret; est enim illa tanta nostra afflictio prioris anni, ut omnibus notum est, nihil diminuta, cum præsens annus sua sterilitate omnem spem nostram nostrorumque populorum ita dejecerit, ut vix frumento ad sustentationem victus coemendo pares esse possimus : superadditis vero ad tantam sterilitatem etiam belli et pestis cladibus ubique in misera Italia vigentibus, ita omnia præcipueque in nostro statu concussa exhaustaque sunt, ut extremam calamitatem subitura videantur, nisi omnipotens Deus, qui se nunc justum mox misericordem suis exhibeat; quæ omnia nostramque ab Urbe Roma etiam nunc absentiam, cum nota tuæ serenitati arbitremur, illam boni consulere cupimus, et speramus si non re ipsa, quam præstare non possumus, sed amore et benivolentia, quibus sane abundamus, tuæ serenitati respondemus; illam enim jamdiu etiam, antequam in regem assumeretur, ex sua virtute et auctoritate, suisque et suorum inclytis pro Christi fide gestis, summe dileximus, et magni fecimus; proindeque dolere cogimur ejusmodi incidisse tempora, eaque communiter nobis accidisse incommoda, ut magis dolere tuos casus, quam juvare, aut sublevare possimus; non deerimus tamen auctoritate et opera nostra apud alios principes ad opem tibi adversus fidei hostes ferendam commovendos, ut qui alia non possumus, hac saltem, quam etiam postulas, tibi prosimus. Plura scriberemus, nisi tuæ serenitati satis constare speraremus de nostra erga eam benevolentia et voluntate, sicut hæc ex tuorum litteris copiosius intelliges. Dat. Viterbii, die XXX Augusti MDXXVIII, Pontificatus

[1] Lib. brev. an. 1528. p. 171.

nostri anno v ». Poscebat Joannes sacræ in Turcas expeditionis conficiendæ specie adversus Ferdinandum subsidia, cumque nulla a Christianis principibus ob Italicarum rerum conversionem, et prosperos Cæsaris successus impetrare potuisset, obtrito omni pietatis et religionis respectu, Solimanni Turcarum imperatoris clientelæ se commendavit [1], Hungariæque exitio fuit, de quo proximo anno dicetur.

45. *Indictæ a Clemente solemnes supplicationes.* — Inter has Christianorum regum dissensiones Pontifex episcopos solemnes supplicationes indicere in suis diœcesibus jussit [2], ut populi suis precibus divinam misericordiam flecterent ad redigendos in concordiam principes, quo ab iis sacrum in Turcas bellum pro liberanda ex Mahumetanorum servitute Palestina susciperetur, tum invalescens hæresis deleretur. Certiores etiam fecit Daniæ episcopos, restitutam jam esse Sedi Apostolicæ libertatem dignitatemque : tum ad pastorale munus strenue obeundum plectendosque pertinaces hæreticos cohortatus, etiam ad dandam resipiscentibus veniam, atque sacerdotes, qui se in incestas nuptias conjecerant, si pœniteret flagitii, in pristinum statum restituendos auctoritate instruxit :

« Venerabiles fratres.

« Scimus fraternitates vestras non latere quanta ab impiis grassatoribus passa sit Apostolica Sedes mala, quantisque in periculis versata fuerit Christiana religio ob temerariam nonnullorum impiorum invasionem ; propter quod exploratum habemus quam acri dolore concussæ sint mentes vestræ, et quisquis Deum pie ac Christiane colit. Verum tandem respexit Deus ex alto, neque passus est naviculam suam admodum fluctuantem impiorum hominum fluctibus obrui, ne fides illa, pro qua Christus oravit ut non deficeret, capite orbata suo dilanianda proculcandaque daretur ; eripuit enim Deus Ecclesiam suam, nosque de malignantium in eam manibus, restitutaque est Pontificia dignitas in pristinum vigorem, nobisque et sanctæ huic Sedi obediunt Christianissimi principes et populi omnes, qui orthodoxam fidem sequuntur, ut antea consueverunt. Nos vero quod alias ipsis Pontificatus nostri initiis procuravimus, totis viribus enitimur, ut crudelia bella, Christianos populos et miseram præsertim Italiam tamdiu vexantia, sopiantur, et Christiani principes, quos omnes charissimorum in Christo filiorum loco habemus, pacis ac charitatis vinculo uniantur, ut ipsi cum populis suis domestica seditione liberati, arma convertant in perfidos Christianæ religionis hostes, vendicentque a canum manibus sanctissimum Domini nostri sepulchrum. Altera dein cura nostra est, ut verus Dei cultus, sicubi per incuriam, aut per irrepentes hæreses omissus est, restituatur, clerici honeste ac religiose vivant, et tota denique Christianorum vita sit, ut esse debet : quæ omnia difficile consequi possumus, nisi prius sæva bellorum rabies cesset. Hæc igitur fraternitatibus vestris significata voluimus, tum ut vos, qui hactenus ob Romanæ Ecclesiæ incommoda doluistis, lætari possitis, intelligentes meliorem statum et libertatem ejus, quæ communis est omnium Ecclesiarum mater, tum ut alacriori animo ac securiori mentem his, quæ ad officium vestrum pertinent, intendere valeatis : estis enim vos fratres nostri in partem sollicitudinis nobiscum a Deo vocati pro hæresum extirpatione, morum emendatione, divini cultus augmento.

46. « Vos ergo, ut cum Dei auxilio, quæ pro universali bono agenda sunt, facilius consequantur, in visceribus charitatis hortamur, ut publicas litanias in Ecclesiis ac diœcesibus vestris haberi procuretis ; ubi primum immortali Deo gratiæ agantur, quod Ecclesiam suam de impiorum manibus liberavit : deinde oretur pro pace atque unione omnium Christianorum, ut Deus et Dominus noster tandem miseratus populi sui calamitatem, Christianis principibus spem pacis immittat. Vos deinde recordati quod sit veri pastoris officium, operam detis, ut hæreses, quæ Domini gregem invadere cœperunt, tollantur, et solita prudentia vestra supprimantur : in eos, qui ad cor redire volent benigni eritis et libenti animo veniam condonabitis ; quos autem in errore suo pertinaces repereritis, in eos Ecclesiasticæ ac sæcularis, quæ in tam sancto negotio minime defutura est, severitatis ultionem exercebitis. Et quia renuntiatum est nobis, personas Ecclesiasticas etiam in arctis religiosis Ordinibus professas exivisse monasteria, matrimoniaque laicorum more contraxisse, quæ tamen, urgente conscientia, si veniæ locum sperarent, ad pristinum vivendi institutum redirent, nos considerantes Deum peccatores quandocumque pœnitentes ad se recipere, fraternitatibus vestris, earumque singulis in Domino concedimus, ut cum omnibus istis et aliis quomodocumque a Christi fide apostatantibus, si ad Ecclesiæ gremium redire voluerint, dispensare valeatis ; ut primum gradum in quo erant in omnibus et per omnia recuperent, et eosdem ab omnibus censuris et pœnis absolvere, injuncta ad arbitrium vestrum pœnitentia, etc. Dat. Viterbii, die XXVII Augusti MDXXVIII, Pontificatus nostri anno v ». Nondum Daniæ rex Lutheranam hæresim aperte erat amplexus, cum episcoporum auctoritatem vereretur : post Smalcaldicum vero cum Germanis Lutheranis initum fœdus Dania magis infecta est [1], quo tempore sacerdo-

[1] Salom. Neugeb. l. VII. — [2] Lib. an. 1528. p. 229.

[1] Florim. Haymund. l. IV. c. 14.

lum et monachorum magni greges ab altaribus ad profanos thalamos profugerunt, constante in fide orthodoxa rusticana plebe (1).

47. *Lutheranæ sectæ reformatio.* — Hoc anno in Saxonia, cum hydra Lutherana nimis turpis videretur, secta sunt plura ejus capita ab ipsis Lutheranis, ac Joannis ducis electoris auctoritate nova condita [1] est superstitio, quæ ut occuleret priora fœditatum monstra, plures veteres Ecclesiæ Romanæ ritus ac dogmata Luthero contraria sibi ascivit; quam Saxonum retractationem ubi vidit Joannes Faber exclamavit [2]: « Sane belle se res habet : jam plus minus decem annis, cum Luthero et his quibuscum in Saxonia super quibusdam fidei nostræ articulis nobis bellum fuit, ipse jam de novo multa restituit, et posteaquam insania defervuit, sese captivum dat et ad nos Catholicos tandem redit atque declinat : sed illius oculus revera sinister erat; non enim ad ea quæ sursum et in cœlestibus erant animum erexit, sed dumtaxat ad hæc animi cogitatum adjecit, quo bruchos in applausum inertis plebeculæ congregaret, Ecclesiasticorum possessiones in prædam daret, omnes ad voluptatem et illecebras carnis vivere doceret : ideo datus est illi spiritus vertiginis, ut diceret, doceret et faceret, quæ minime decerent, neque ullum hominem Deo acceptiorem facerent. Sed quid opus est verbis, ubi res ipsa loquitur, et ipse exitus acta probat » ? Et infra : « Id e Wittemberga edito libro accepi, estque initium ejus : Quomodo populus tractandus sit et continendus in timore Domini, in bona conscientia, et ut pœnitentiam agant, auricularem confessionem teneant, diem Dominicam et alia solemnia festa colant, sed et alia multa, quæ antea etiam potenti manu abolita sunt, de novo statuunt, erigunt, atque ita inconcusse servanda præcipiunt : et ut hæc constanter et illibate serventur, visitatores et qui rebus illis intendunt ordinati sunt. Sed nimium sero hæc arbitror fieri : sero Phryges sapiunt : sero Cumani : sero hac in re Alemani, siquidem fidei lumen, timor Dei, conscientiæ sanitas plane illis excidit. Vereor ne multis accidat id quod Caroli Magni temporibus Saxonibus accidisse memoratur, ut etiam fidem deserant, non dico de omnibus, sed de multis. Jam ego videro lubens, religione omni sublata, quomodo reges, principes primatesque suos subditos gubernaturi sint. Hoc gentibus non licuisse, imo difficillimum extitisse Numa Pompilius exemplo erat ». Indicat his verbis Faber imperatam Saxonibus hanc novam religionem, ut populi in sui principis fide continerentur, cum, permissa hæreseon omnium licentia et sublato omni divino timore, politica administratio perverteretur; quam etiam causam his verbis aperit Ulembergius [1] :

48. « Vix erecta fuit per Saxoniam Ecclesia Lutherana, cum varii statim defectus et errores in ejus regimine passim deprehensi sunt : cum enim Lutherus decreta Pontificum et saluberrimas Ecclesiæ veteris sanctiones sub Evangelicæ libertatis umbra, tanquam humanas constitutiones petulanter et proterve convulsisset, anarchia quædam inter concionatores suborta fuit et fœda confusio, dum quilibet genii sui ductum secutus ageret pro arbitratu, eumque sequeretur docendi modum, qui maxime allubesceret. Vidit hoc incommodum, ut erat ingenio perspicaci, Lutherus, hæsitque satis quid faceret, aut quod huic malo remedium adhiberet, si leges conderet, et novis ordinationibus recens natam et tenellam adhuc Ecclesiam fulciret. Parata videbat obloquia quasi secus faceret quam docuisset, si Pontificum et Ecclesiæ decreta rejiceret tot sæculorum usu confirmata, et sua substitueret in locum, novamque in conscientias tyrannidem, ceu novus papa, moliretur : si vero prædicantes suo quemque arbitratu agere permitteret, satis intelligebat in quam ataxiam et confusionem illa libertas esset evasura. Itaque novam quamdam excogitavit Ecclesiæ reformandæ viam, et quod est in hoc genere munus episcoporum, id electori Saxoniæ principi sæculari detulit, qui per ipsum interpellatus quatuor visitatores constituit, iisque dedit in mandatis, ut per ditiones electoris explorarent certius, quo in statu esset recens exorta religio, et morbidum Ecclesiæ Lutheranæ corpus, quibus possent constitutionum humanarum remediis, fulcirent, etc ».

49. Subdit eos novam divini cultus formam præscripsisse, atque in nonnullis gravissimis dogmatibus dissensisse a Luthero. Quæ quidem mutari necesse fuit, cum Lutherani ob illa duo principia quod sola fides sine bonis operibus ad salutem sufficeret, quodque nullum liberum arbitrium esset, cunctis sceleribus laxas habenas darent : quare Philippus Melanchton novus hæresiarcha, non tam Lutheri posthac discipulus, quam magister (de quo dixit Faber [2]

[1] Cocl. hoc ann. Ulemb. c. 19. Sur. in Comm. — [2] Joan. Fab. disp. cum. Balthaz. c. 7.

[1] Ulemb. in Vit. Luth. c. 19. — [2] Fab. in censura vis. Sax. c. 49.

(1) Quanquam Daniæ rex Fridericus episcoporum auctoritatem non plane totam hoc tempore abolevit, intra fines tamen angustiores illam coercuerat. Teste enim Chronologo Danico apud Ludewig Reliq. to. IX, num. 2, hoc ipso anno « mense Augusto habitus est solemnis dominorum et magistratuum conventus regni Olthoniæ insulæ Tioniæ, ubi aderat etiam Fridericus rex. Ibi nimium extortum est jus episcoporum, in criminosos nimirum adulteros incestos ». Quod vero asserit hic annalista de rege Danorum, qui nonnisi post Smalchaldicum, fœdus Lutheranismum palam ostentarit, veritati minime cohærere censeo. Idem enim chronologus anno sequenti scribit : « Cum Fridericus rex se totum Lutheranismo addixisset, etc. », Smalchaldicum vero fœdus nonnisi anno MDXXX coaluit. MANSI.

Lutherum ipsum compellans : Si ille tuus logodædalus non esset, nescio quid præstare posses) barbarica illa dogmata speciosis interpretationibus emollivit; præcipuusque hujus fictitiæ religionis, quæ mollium Lutheranorum dicta est, plastes extitit, et Catholicorum eam respuentium persecutor; de quo hæc narrat deque ipsius collegis Joannes Cochlæus [1] : « Dux Saxoniæ princeps elector cum audiret in terris quoque suis fieri plurima nimis barbarice contra religionem, destinavit quatuor visitatores, quorum duo erant nobiles : dominus Joannes a Plaunitz et Erasmus ab Haubitz, et duo ex eruditis : doctor legum Hieronymus Schurff, et magister artium Philippus Melanchton : qui circumeuntes de oppido in oppidum pastores et concionatores ubique examinabant, eisque novam et pascendi et docendi normam tradebant, mediam ferme inter Catholicam et Lutheranam; de utraque enim aliquid mutuabantur. In eam igitur cogebant Catholicos, aut reluctantes expellebant, et nimis ferocientes Lutheranos ad suæ normæ temperiem castigabant ac moderabantur : splendide illis sumptum suppeditare cogebantur communitates, ad quas divertebant, et ii quidem aliquanto moderatius agebant. Verum post eos constituti alii adeo imperiose ac sumptuose gesserunt se, ut ejusmodi visitatio cunctis retro synodis episcoporum et archidiaconorum communitatibus gravior intolerabiliorque videretur. Eam visitationem primum Latine Philippus Melanchton, post Teuthonice Lutherus descripsit; hic verbosius ac imperiosius, ille succinctius ac moderatius ».

50. Addit Cochlæus Melanchtonem viginti capita doctrinæ suæ, quibus parochi instruerentur a Saxonicis censoribus, præscripsisse, atque in ipso exordio Lutherum, qui etiam tum laxandas habenas docuerat, correxisse, dum ita populum ad pœnitentiam, quam tantopere Lutherus erat insectatus, excitandum sanxit : « Pastores debent exemplum Christi sequi, qui quoniam pœnitentiam et remissionem peccatorum docuit, debent et ista pastores tradere Ecclesiis : nunc vulgare est vociferari de fide, et tamen intelligi quid sit fides non potest, nisi prædicata pœnitentia. Plane vinum novum in utres veteres infundunt, qui fidem sine pœnitentia, sine doctrina timoris Dei, sine doctrina legis prædicant, et ad carnalem quamdam securitatem assuefaciunt vulgus ». Hæc ille, qui cum efferre oculos ad hauriendum Catholicæ veritatis lucem debuisset, ac fateri, damnatam juste a Romano Pontifice Lutheri doctrinam, hæresiarcharum tamen gloriam infamem exambiens, et Pontificem et Lutherum hac eadem censura percellere maluit : « Ea securitas est deterior, quam omnes errores qui antea sub papa fuerunt ». Idem contra dogmata Lutheri, qui expilari sacerdotes commendavit : « Quia scriptum est, inquit, duplici honore digni sunt ».

51. Emendavit etiam Lutheri insaniam, qui, sublato libero arbitrio, hominem ad brutorum animantium sortem dejecerat, ut propterea monstroso vitulo designatum Lutherum creditum sit, de quo hæc Joannes Faber [1] : « Impudenti audacia idem apostata monachus (pudet enim hunc aut sacerdotem aut doctorem dicere, qui Christi sacerdotium, veramque doctrinam in scoriam ac scortationem verterit) elatus furiose et insolentissime (ut solet) fœdissimum in errorem præcipitatus est, quem neque Judæorum religio, neque gentium instituta, neque Tartarorum Turcarumque immanitas, nulla denique sub cœlo natio extra Saxonum regionem, talibus portentis, nescio quo fatali malo, faventem ferre potuit, hodiene posset? bene enim saginatus ille vitulus, prodigioso cucullati vituli partu nostro, ut scis, tempore edito designatus, pertinaci animo genuinaque obstinatione affirmavit, ex absoluta quadam necessitate omnia fieri ».

52. Cum ergo is error intolerandus Melanchtoni videretur, ut qui omnium flagitiorum invidiam in fata transferret, sic a novo hæresiarcha temperatus est : « Volo nonnihil de libero arbitrio ascribere, quomodo doceri debeat, de quo plerique valde incommode loquuntur. Et quia clamitant omnino nos nihil facere posse aliud quam quod facimus, nihil docent quam diffidentiam, quæ multa peccata parit in vulgo : voluntas humana est vis libera, ut facere possit justitiam carnis, seu justitiam civilem, ubi lege et vi cogitur : ut non furari, non occidere, non mœchari, etc. » Ita minus absurdam Lutheri doctrinam Melanchton reddidit, cui Lutherus etiam in sua Teuthonica visitandi formula consensit : « Hinc data est », subdit Cochlæus, « Catholicis ansa colligendi plurimas e scriptis Lutheri contradictiones et antilogias, quibus docuerunt, Lutherum juxta Pauli Apostoli sententiam proprio judicio condemnatum, et velut servum nequam in Evangelio ex ore suo judicatum ». His consentanea tradit Ulembergius [2] : « Factum est, inquit, ut Catholici istius temporis hujus visitationis decreta cum Lutheri principiis et scriptis prioribus conferrent, et magnam inter utraque discrepantiam inveniri, imo manifestam contradictionem scriptis in lucem editis ostenderent ».

53. *Joannes Faber Lutheri variationes facete enumerat.* — Inter hos Joannes Faber, Catholicæ Ecclesiæ athleta fortissimus, hoc ipso anno luculentum librum inscriptum, CENSURAM VISITATIONIS SAXONIÆ, edidit, quem senatui populo-

[1] Cocl. in act. et script. Luth.

[1] Jo. Fab. disp. cum Balth. c. 3. — [2] Ulemb. in Vit. Luth.

que Lindoviensi, apud quos pluribus jam ante annis parochum et Ecclesiastem egerat, dicavit, exaratis hisce litteris [1] ut qui primum Luthero dein Zuinglio nomen dederant, animadversa hæresiarcharum horum levitate, resipiscerent : « Ego vobis, inquit, concionatus sum, non esse tutum atque e re vestrarum animarum vel transversum digitum ab Ecclesia, quæ supra solidissimam petram ædificata est [2], recedere. Quid, levitatis nonne argumentum hoc est, desultorie, ut veluti arundinis instar hinc inde quovis levissimo ventulo moveri? multi tamen vestrum aures quidem (proh dolor!) habuistis [3], sed nihil audistis; adeo ut et de vobis videtur dixisse propheta [4] : *Aures habent et non audiunt.* Mihi enim idem contigit, quod Isaiæ [5] prophetæ, qui vobis, ut multi mihi retulerunt, placentia grataque prædicare deberem veluti Lutherus, ac ejus asseclæ. At vos ne verbum quidem de pœnitentia, de vestibus Ninivitarum, ac de luctu David acceptare voluistis, adeo ut pro certo habeam vos æque ac omnes mortales (quid enim aliud illa est pertinax vestra opinio quam præsentissima mors ?) novitate ac gratis nuntiis, sed non vero Evangelio oblectari ». Et infra : « Porro ego vos iterum paterne adhortor et moneo, ut perpensa Lutheri reversione ac resipiscentia a Zuinglii desultoria levitate quam sæpius ac publice scriptis meis notavi, neque etiam tantum iota quidem respondere aut potest aut audet, velitis hinc tam nefandarum hæresum oblivisci, ac in viam Catholicæ veritatis redire, etc. Pragæ in Bohemia, die XXII Julii, anno MDXXVIII ».

54. In eo vero libro ex ipsis Lutheri verbis ostendit Faber, ut ille veteres suas hæreses retractet; in primis ut jam ille reprehendat docentes nos sola fide justificari : tum inanem fidem a vera distinguat; quibus subdit hanc animadversionem Faber [6] : « Hoc de te tuisque asseclis querebamur jam inde a duodecim fere annis; vos enim tantummodo simpliciter nudam et unicam illam fidem docuistis prædicastisque, ob quam rem rude et iners vulgus (proh dolor!) ab omni metu ac cultu divino, bona conscientia, amore proximi sui, bonis operibus, ac penitus, ut paucis comprehendam, ab omni Christiano decoro et honestate excidit ». In hac iterum retractationum formula Lutherus pœnitentiam remissioni peccatorum conjunxit, ac sectatores suos corripuit his verbis : « Multi id temporis tantum de remissione peccatorum, et nihil aut certe parum de pœnitentia disserunt, cum sine pœnitentia peccatorum remissio fieri non possit : certe remissio delictorum absque injunctione pœnitentiæ intelligi non potest ». Subdit Faber : « Mi Luthere, multi, ne dicam pæne omnes tuæ farinæ concionatores, decem fere jam annos aut ultra nihil aliud crepanınt aut docuerunt, quam unicam fidem, quam illi in ore quidem passim circumtulerunt, re ipsa vero, qui fidei fructus est nihil omnino præstiterunt; atque ita quasi unicà fides nos justificaret ac salvos redderet : illi enim egregii Ecclesiastæ pulchre videntur sibi rerum suarum satagere, si publice, qua non insania ac immodestia, in bona opera debacchati fuerint. Quis vero tragœdiæ auctor ac caput extitit quam tu? tu equidem in quinto articulo tuæ assertionis tres partes potissimum pœnitentiæ e medio tulisti : in XV quoque articulo sic eos instituisti, qui sacrosanctæ Eucharistiæ synaxim facturi sunt, ut ne pœnitudine delictorum ducantur, neque ex confessione humili profiteantur; verum tantum credendum ac fidendum esse præcepisti. Accedit superioribus quod plus quam centies in scriptis tuis reperitur, unicam fidem nudam et solam sufficere ad justificationem : quamobrem textum tertio ad Romanos capite adulterina interpretatione, cœno pejus oblevisti, cum quatuor illa verba, quæ neque in Græco, neque Latino exemplari reperiuntur inseruisti, neque Paulus unquam somniavit ».

55. Instruxerat antea Lutherus suos ad audaciam ac fallacem præfidentiam salutis, dum reipublicæ suæ hæreticæ fundamenta jecit; nunc meliora canens Dei metum incutit : « Populus, inquit, ad timorem Dei, ac ad pœnitentiam provocari quantum potest debet, necnon securum hoc ac audax vivendi institutum ab eis caveatur ». Ad hæc Faber [1] : « Si ita sensisses ac docuisses, mi Luthere, per id temporis cum Lipsiæ cum D. Eckio disputaveras, nunquam tanta hominum clades in Germania facta fuisset; scis enim hanc disputationem ob id omnium maxime institutam, ut ibi de timore Dei, pœnitentia, aliisque bonis operibus conveniretur : quid vero tu ibi? metum Dei et contritionem vel attritionem non respuisti, verum exterminasti e republica tua hæretica. Nunc autem (tanta est rerum vicissitudo) inconstantiæ tuæ specimen præbuisti, cum ad nos a Babylonica tua captivitate veluti Sinon ille Trojanus pervenisti. In ore multorum est, te legione sathanarum obsessum esse, ut quotidie vel in singulos dies quidlibet novi aliquid tibi confingat. Hinc fit ut scripta tua male consarta discrepent. E contra alii fatentur, quod illa atra avis, quam tibi ante aliquot annos Liechtembergius scapulis adpinxit, ita te diversum trahat, adeo ut quid scribas ac mediteris, ne ipse quidem sentias ».

56. Cum etiam Lutherus sectatores suos reprehenderet, quod Evangelium adulterarent, moneretque ne illi quidquam adderent vel

[1] Ext. inter Fab. ejus opera p. 303. — [2] Mat. XVI. — [3] Mat. XI. Luc. VII. — [4] Ps. CXV. — [5] Isai. XXX. Mat. III et IV. — [6] Joan. Fab. cens. visit. 1. Sax. c. 1.

[1] Jo. Fab. cens. visit. Sax. c. 6.

demerent, tanti illum mali auctorem esse ita demonstrat [1] : « Ad propugnandas vestras portentosas hæreses, quibus non undequaque hinc inde collectis particulis usi estis? Quæ vero minus vobiscum facientia reperistis, saltuatim ea veluti panthera multiformis percurristis, ac transilivistis. Quid totos dies clamas ac doces, nil esse divinis verbis subtrahendum vel addendum, cum tu ipse hoc apertissime feceris? facere enim aliis medicinam volens, ipse gravissimo morbo tentaris : nam Novum Testamentum plus quam sexcentis locis tua illa barbara translatione depravatum reddidisti, quædam quæ non huc spectabant inserendo, quædam vero pro libidine excerpendo quæ suo jure stare potuissent : cujus rei in primis Græco Latinoque exemplari palam convinci potes : cæterum proprietates tuæ vernaculæ translationis ipsemet non observasti, quoniam innumeris in locis posset tibi in os exprobrari, quod aliter atque aliter ac diversis modis sæpe idem vocabulum in tuis illis virulentissimis libellis extuleris, quam postmodum in ipso Testamento ». Et infra : « Scribis in ultimo libro, quem contra juratos tuos sodales Zuinglium, Œcolampadium, ac Carolstadium publicasti, standum esse potissimum ab illis libris, quos proximis quatuor aut quinque annis edidisti : quomodo vero, mi Luthere, cæteri tui libri (jam enim agitur duodecimus annus ex quo perversis tuis traditionibus Christianos veluti præsentissimo veneno inficere et conficere instituisti; sextodecimo enim conclusiones tuas primum non electus indulgentiarum commissarius edidisti) quomodo, mi Luthere, habendi sunt? Numquid reprobandi an rejiciendi, quasi non subacta cogitatione scripsisses, aut certe ita ut illis inimicitias denuntiares, quod tam splendido officio te non præfecissent? Ah, ah ! bene intelligo animi tui malignitatem. Atqui ante septem annos regi Angliæ scripsisti, te certum scire quod doctrinæ tuæ sint datæ tibi desuper, rem quoque sic fieri oportere veluti divina providentia. Quid autem nos tandem ad eos libros remittis, quos ante per proximum quadriennium, aut quinquennium fere effudisti? quo vero numero alii habendi sunt, quos antehac non præmeditatus congessisti? ubinam locorum illi sunt, qui per hos edocti bellum principibus indicere, optima quæque sursum deorsum versus rerum novarum studio miscere ausi sunt, ac ob id omnes ad internecionem fusi sunt? ubi alii qui ante hunc tumultum deciderunt? »

57. Mutatus etiam a seipso Lutherus veterem revocans hæresim suos sectatores perstrinxerat his verbis : « Ipsi cum non pœnitentiam prædicant, magnam portionem ab Evangelio abstrahunt »; in quem Faber ita invectus est : « Pœnitentia ductus pœnitentiam per te et exterminatam veluti ab exilio reducere operam das, ecquæ mala ista tua jactatio, inflata superbia, ac diabolica arrogantia, qui spiritum Dei venisse super te aiebas? neque tamen ille nescio quis spiritus tibi planum fecit fore, ut res Christiana venenatissima tua seminatione pessumdaretur ». Et infra : « In eo libro, quem adversus Zuinglium ac Œcolampadium publicavisti, ipse fateris neminem quemque, qui hæresum auctor, ac hæreticorum magister extiterit, posse ad bonam frugem redire, neque ullum ullo unquam tempore se ad bonam mentem recepisse affirmas : quamobrem periculum est, te quoque, ex cujus officina tot portentosæ hæreses veluti ex equo Trojano prodierint, occuparintque (horresco referens) jam fere totam illam Germaniam, posse ad veros indubitatos Christi fideles a tua indurata opinione redire ». Præterea Lutherus, in sua visitatione Saxonica repetendas edixit sacras preces, quas antea sustulerat [1] et quasi ethnicas imprecationes habuerat; in quem hæc Faber [2] : « His bene cohæret opinio asseclarum tuorum; qui ob eam rem preces ab eorum republica excluserunt, quod Christus semel exorasset omnia; quasi vero hominibus pro eorum salute Deum invocare non liceat ». Statuente Luthero jam dies festos celebrandos, quæsiit Faber [3], quo Evangelicæ Scripturæ testimonio diem Dominicum sanctificandum fidem faceret : « Quod si probare nescies, inquit, cantilenam ex Lutheri schola protulisti, quidquid enim non aperte ac expresse in Evangelio habetur, multis in locis veluti humanum contictitium ac inutile existimas ac ludificaris ».

58. Circa bona opera ita dicta sua priora retractavit Lutherus [4] : « Semper decalogus præceptorum Domini doceri debet, in quo omnia bona opera comprehenduntur ». Et iterum [5] : « Opera bona, sicuti Deus præcepit, sic fieri opus est ». Hanc dogmatum varietatem miratus Faber ita Lutherum compellat [6] : « Dicunt illi tui septuaginta duo discipuli te docuisse unumquodque bonum opus esse peccatum mortale; ac numquid illos in monasticum habitum reducere velles, iterum cucullam induens, te interrogabunt : *Nolumus proculdubio*, inquient, *inutilis est enim nobis, contrarius est operibus nostris* [7], *et improperat nobis peccata legis* : quid tibi fiet, rogo, si hoc ausis : illi certe tui epicurei de grege porci, pedibus ac calcibus te insultarent : si quoque apud illos vel verbum de castitate faceres, absque dubio caput tibi in Nicolaitarum conventiculis, id est, eorum schola, colaphis ac fustibus tuber redderent; te enim non ita scripsisse (ut res sese ipsa habet) con-

[1] Cap. 2.

[1] Cap. 8. — [2] Cap. 9. — [3] Cap. 10. — [4] Cap. 8. — [5] Cap. 12. — [6] Sup. c. 8. — [7] Sap. II.

stanter affirmarent : scripsisti autem nullam duodecim annum egressam castam esse posse, tu maritis commolitores allegasti quoque, tu unicuique duas sorores in matrimonium dedisti, nec dissimile his est, quod tot virginum Deo sacratarum domiciliis vastitatem ac interitum attulisti ».

59. Damnavit etiam Lutherus juventutis insolentiam et improbam educationem hisce verbis : « Juventus nullo unquam tempore magis audax fuit, quam nunc, sicuti omnibus planum est, neque audit parentes, neque honorem eis habet : hinc absque dubio multæ plagæ, bella, seditiones, ac alia mala in orbe terrarum orta sunt ». At tantorum malorum illum fontem esse sic demonstrat Faber [1] : « Considera sodes, mi Luthere, quid a principio gesseris, quam tumultuose ac veluti cataphractus cum æquali tuo Hutteno impressionem feceris : quid enim primum aliud in dialogis vestris quam virus, convitia, pestes, ac sesquipedalia verba jactastis ? Hic vester exercitus clavis, fustibus, furcis obarmatus erat, tanquam Judæi in horto cum capto Christo illuderent. Tum monachi sunt in exilium acti, virgines Deo sacræ matrimonii involucro turpiter stupratæ sunt, ac nos denique sacrifici miseris modis accepti fuimus : insigne enim nostræ religionis rasuram arbitror crinibus obduci jussisti, perinde ac si piaculare esset sic incedere, ac sacerdotalem habitum penitus aboleri ? »

60. Cum vero antea Lutherus Christianæ libertatis nomine cujusvis sceleris admittendi et seditionum concitandarum licentiam dedisset, jam cum Catholicis eam interpretationem correxit his verbis [2] : « Sunt qui adeo inepte ac citra omnem delectum loquuntur de Christiana libertate, ut populus arbitretur adeo esse se liberum, ut non potestatibus subesse cogatur, ut non census ac debita persolvere debeat. Altera pars opinatur Christianam libertatem nihil aliud esse, quam non confiteri, vesci carnibus, nunquam jejunare, ac id genus similia. Istæ absurdæ populi persuasiones debent per prædicatores emendari ac castigari, ne hæc libertas ad pejus et temeritatem vergat ». Et infra [3] : « Perinde agitur cum Christiana libertate, ac si quis princeps agmen porcorum suæ mensæ adhibeat, qui cum non intelligant hunc honorem ac apparatum, facile omnia immundis morsibus contaminant, ac ipsum dominum quoque ac convivatorem sordibus conspergunt : ita vulgus non intelligens quid sit Christiana libertas facile abutitur : ita enim etiam Deus dehonestatur, bonique mores ac omnis honestas negligitur ». Hæc Lutherus : cui falsæ honestatis larvam ita detrahit Joannes Faber : « Multi docti juxta ac pii ante tuam ætatem viri fuere, qui non tam reverenter quam docte ac exquisite longe de majoribus rebus scripserunt quam tu ; nemo tamen quisquam tantus audaculus extitit ac tu es, qui ita Christianam libertatem populo deridendam propinaverit. Hinc vulgus commotum noluit amplius superioritatem ac principum et dominorum ferre jugum, census ac alia debita reddere noluit : tandem nihil aliud secutum est, quam cædes, strages cruentæ, ac latrocinia, et mortes inhonestæ, nugæ, proditiones, ac alia innumera ; quorum tu caput es, neque poteris unquam non fuisse tantorum malorum te auctorem inficiari ». Prioribus etiam Lutheri dictis hæc opposuit Faber : « Tu equidem operam dedisti, ut animum tuum in novis seditionibus concitandis expleres ; primo enim rusticano tumultu, deinde in imperio multos Cæsari infensos ac exulceratos reddidisti, ut interea temporis, dum tu ita debaccharis, Turca veniret (ejus enim fugitivus Joannes, nempe Transilvanus) ac nos internecina quadam clade perderet ; te vero solum in bascham vel tesquam eligeret in Mecha ». Hæc Faber, qui aliis locis [1] docet Lutherum Solymanni anteambulonem fuisse, ac suis hæresibus in seditiones et discordias inter Christianos instigante dæmone concitasse, ut Turca Pannoniam Germaniamque ac dein reliquum orbem Christianum obrueret : nec segniter rem Turcicam a Luthero provectam vidimus dum docuit : « Præliari [2] adversus Turcas est repugnare Deo ». Ob quam impietatem alias anathemate, ut supra diximus, a Leone X fuit perculsus. Jam vero, ut in suæ hæreseos monstro hanc fœditatem ablueret, ita in lustratione Saxonica fari cœpit :

61. « Quidam concionatores etiam quiritantur apud populum temere ne Turcæ obviam eatur, quod vindicta Christianis interdicta sit, quæ certæ conditiones sunt seditiosæ ac intolerabiles ». Reformatoris hujus impudentiam non ferens Faber hanc animadversionem adjecit : « Si hæc seditiosa ac concitatoria est traditio, Turcæ bellum non esse inferendum, tu ejus caput ac fons extitisti ; compertum enim habes, te docuisse ac scripsisse, Turcæ non esse refragandum : nam cum Leo Pontifex maximus te ob eam rem castigasset in Bulla, confestim scripsisti librum, quem Assertionum appellas, in cujus articulo xxxv sic ait : Turcis repugnare, Deo est repugnare, qui peccata nostra per illos corrigit. Ad hæc ais te hanc propositionem vel probare maxime his duabus rebus : primo quod Turca magis, magis, magisque confortetur, Christianitas vero inclinet ac decrescat : secundo quod non multas adversus illum obtinemus victorias. Hinc populus rudis sibi quoque per-

[1] Cap. 13. — [2] Cap. 37. — [3] Cap. 49.

[1] Jo. Fab. cens. visit. Sax. c. 12. — [2] Damnatur a Leon. X in Bull. const. 40. prop. 34.

suasit potius manendum esse sub Turcæ ditione, quam Christiani principis, quippe qui subditis suis non tam multum negotii facessat : quare certe maximopere delinquit, subductus tuis traditionibus ac doctrinis ». Describit pluribus vectigalium, quæ a Christianis Turcæ exigunt, acerbitatem, tum sævam tyrannidem : « Si Turcarum, inquit, imperator expeditionem adornat pro arbitratu suo, tauros, vitulos, arietes, capras, oves e suis accipit, quid ? quod si Turca apud hominem Christianum hospitio acceptus fuerit, ille omnia, quæ ad esum tam suum quam equorum spectant quasi suo jure sibi vendicat ; imo, quod maxime dolendum est, si Christianus ille habuerit pulchram uxorculam, filiam, consanguineam, vel aliam sexus fœminei vi ad stuprum rapit, hospite etiam, si refragatus fuerit, verberibus ac plagis affecto. Demum Turca habet suos emissarios, quibus id negotium datur, ut tributum per singulas domos exigendi copiam habeant, ac quoslibet ad duodecimum annum vel circiter venientes juvenes impune accipiant, ut manuariis operibus scite edoceantur, ac deinde in stipatorum numerum, quos Janizeros appellant adlegantur : bellicis enim ac castrensibus deinde rebus edocti Cæsarem quoquo gentium comitantur. Postremo quicumque homo Christianus cum Turca gravius contenderit, cogitur circumcidi aut recta in ignem ire : quo fit ut Christiani magna ex parte mirabilibus commentis ac tyrannide a fide nostra ad Mahumeticam superstitionem adigantur : quamobrem tu, Luthere, temere ac impie docuisti, quod Turcis resistendum non sit ».

62. Sustulerat imperata ab Ecclesia jejunia Lutherus, omnibusque religiosis Ordinibus, quod voluntariam corporis afflictionem profiterentur, bellum indixerat, necdum abjecto cucullo, sæva caninaque ea verba protulerat [1] : « Prælati Ecclesiastici et principes sæculares non male facerent, si omnes saccos mendicitatis delerent ». Converterat ipse Augustinianum Wiltembergense cœnobium in popinam, ac plura alia monasteria in brutorum animalium stabula : nunc vero, non dimisso scorto suo, dum suæ sectæ dedecora ornare molitur, pœnitentiam et spontaneam carnis afflictionem prædicat, ac sectatores ab Jeremia reprehensos notavit, dum ait capite septimo : « Illis non esse credendum, qui clament pacem, pacem, cum tamen Deus iratus, ac non vera pax sit ». Et infra : « Ergo, inquit, vera pœnitentia nihil aliud est, quam gemina cordis contritio, ac dolor super peccata sua ac ex animo terrefieri ob Dei iram ac judicium : hoc enim est pœnitere ac peccata agnoscere. Item carnis mortificatio etiam præcipue pœnitentia adpellatur, adeo multis ac variis nominibus Scriptura eam appellat ». Hæc impudentissimus Lutherus, cujus hypocrisim exponit Faber [1] sic inquiens : « Ita tu quidem fecisti, Luthere ; vociferatus enim es ab annis hinc duodecim, non esse jejunandum, nec orandum, quod a Christo satis jejunatum ac oratum sit, imo quod ipse summatim pro nobis satisfecerit, quasi pax quidem esset, ut propheta ait. Verum perinde nobis illusisti ac Judas, qui Salvatori prætextu amicitiæ osculum malevolentiæ dedit, ac eum interea temporis prodidit ». Et inferius : « Omnia scelera per te quidem hominum desides ac desidiosos animos occuparunt, atque adeo, ut sibi persuadeant Christum sua morte nos, non tantum a peccatis, verum etiam omnibus periculis ac tentationibus liberasse ».

63. Convellere antea nisus erat Lutherus omnem politicum statum, ac populos ad contlandas adversus principes seditiones incitaverat [2], Germaniamque vastatum iri fuerat minitatus : sed cum deforme nimium Lutheranæ hæresis monstrum propterea videretur, postea illud potiens potestatibus parendum edixit. Obtriverat quoque antea omnes leges comitiorum imperii, decreta in ludibrium adduxerat : nunc jus civile commendat [3] : omnia Ecclesiarum bona diripi jusserat ; nunc provinciales sanctiones de furtis observari jubet [4], quem Faber ita perstringit : « Extare egregios illos tuos labores, ac etiamnum mentibus hominum pæne recentes inhærescere credo : quod enim coloni decimas gravatim ac ægre reddunt, tu equidem auctoritatem fecisti ; quod etiam sæculares tantopere Ecclesiasticorum bonis inhient, negare non potes quia per te factum sit ; hic enim Evangelii tui cardo vertitur, quod a te doctum est, ut Ecclesiarum bona diripiantur, ac in privatam commoditatem vertantur, possessoribus legitimis exterminatis ac in exilium actis ; compluribus enim in Germania locis ex sacratis templis profana latronum gurgustia ac sordidas institorum tabernas reddidisti ».

64. Sustulerat idem hæresiarcha scholas Mahumetis exemplo, ne a peritis convinceretur ; jam vero suam dedolans hæresim eas restitui imperat, quem Faber hac censura percellit [5] : « Non inficias is quomodo publice scripseris, academias esse lupanaria, Sodomas, et Gomorras, et multa alia ad contemptum academiarum ac doctorum hominum, adeo ut neminem quidem magistrum dici volebas, hoc usus argumento, unicum et solum esse magistrum Jesum Christum : quemadmodum etiam neminem patrem : solum enim unicum esse patrem et eum in cælo : jam vero commisso manifesto errore, ipse digitis deprehendis tuam doctrinam nihil esse nihilque valere. An non multo melius esset omittere, quam demum iterum instituere, ac ad

[1] Dam. a Leon. X in Bull. conf. 40. art. 41.

[1] Fab. cens. vis. Sax. c. 29. — [2] Cap. 15. — [3] Cap. 16. — [4] Cap. 17. — [5] Cap. 27.

veterem Ecclesiam accedere? et quemadmodum illa perditissima simia, in die omnia dirimere ac Ecclesiam plane ignominiosam instituere?» Eo dementiæ atque impietatis progressus est initio Lutherus, ut non ad constituendam novam religionem, sed evertendam, inducto atheismo, religionem omnem, ac perdendum orbem Christianum, ne periret solus, incumberet; atque ideo de Baptismo infantium litem conciverat, Baptismi formam commutarat; sacerdotes omnes dixerat, ut omne sacerdotium tolleret: sacramenta convulserat, jus canonicum excusserat, sacros Ecclesiæ cantus abjecerat, ritus omnes damnaverat, traditiones Ecclesiæ respuerat, hierarchiæ omnem ordinem confuderat: sed cum jam nonnullos principes suis incantationibus fascinasset, nec sine religione principatus stare possent, superiora errata obtexit, adulterinamque religionem, quæ ad principum commodum referretur, confingere studuit. Itaque cum antea omnem Ecclesiæ auctoritatem adeo infregisset, ut suis sectatoribus inculcaret [1]: « Docendi sunt Christiani plus diligere excommunicationem, quam timere »; nunc novam condens Ecclesiam sacrorum interdictionem formidandam edixit, summovendosque a flagitiis ea formidine homines improbos constituit [2], sic inquiens: « Quicumque aperta scelera sæpius, ut sunt adulterium, ebrietas ac alia commiserit, neque commonitus absistere vult, is non debet admitti ad sacramentum Eucharistiæ: attamen sæpius antea præmoneri ac corrigi tales debent; quod si dicto non audientes fuerint, tum demum ab Ecclesia excommunicandi sunt». Hæc Lutherus turpes suorum mores indicans; nam inter ejusmodi Evangelicos adulteria jocus esse cœperant, ut narrat Coclæus [3], qui etiam Bonganherti cujusdam civis Basiliensis, qui uxorem prægnantem de adulterio suspectam contrucidavit, seque deinde e recto præcipitem dedit, tragicum facinus describit. Ebrietas etiam maxime inter Lutheranos vigebat, interque compotatores Lutherum in hauriendis capacioribus mero plenis scyphis palmam tulisse, Joannemque Islebium agricolam, Antinomorum sectæ conditorem, vasto poculo hausto, quem alter imitari non potuit, confudisse narrat Ulembergius [4]. Turegi vero, ubi Zuingliana hæresis sedem fixit, ebrietas adeo dominabatur, ut a principibus nullis pœnis coerceri potuerit.

65. Docuerat antea Lutherus [5]: « Via nobis facta est enarrandi auctoritatem conciliorum, et libere contradicendi eorum gestis, et judicandi eorum decreta ». Idem etiam plebeium quemque omnium Conciliorum judicem constituerat; jam vero in suorum sectæ dogmatum emendatione ait [1]: « Debet quoque populus erudiri, ut de istis Ecclesiasticis ordinationibus discrete loquatur: sunt enim quædam cerimoniæ institutæ pacis ac ordinationis causa, ut ait S. Paulus (I ad Corinth. cap. XIII) quod omnia in Ecclesia ordinate fiant ». At si omnia in Ecclesia ordinate fiant, quo ordine Lutherus jus canonicum continens quæ ab Apostolorum temporibus usque ad Lutheranæ hæresis exordia in Ecclesia ordinata erant, igni concremavit? respuit scilicet tradita Ecclesiæ a sancto Spiritu documenta juxta Christi sponsionem: *Ipse docebit vos omnia*; atque aliam hierarchiam fingere voluit, ac episcoporum vice quos vocat superintendentes constituit: quam væsaniam multis Joannes Faber [2] increpat.

66. Miserat antea frequentissime blasphemas ac furiales voces Lutherus adversus canonem missæ: nunc vero paulum resipiscit, ut religionis speciem commentitiæ superstitioni affingeret in sua visitatione Saxonica: « Cum, ait [3], absurdum sit semper easdem cantilenas canere, bonum esset, ut in majoribus festis latinos introitus, *Gloria in excelsis Deo; Alleluia*, ac puras sequentias, *Sanctus; Agnus Dei* parochi canerent ». Hæc Lutherus, quem Faber [4] ita compellat: « An nescis Ecclesiasticas cantiones esse pulchras, ac affectibus Christianis plenas, ut sæpius sancti Patres nostri iis acquieverint lachrymis, cum audirent? negare enim non potes quod S. Gregorius ac Ambrosius in Mediolanensi Ecclesia tales cantiunculas composuerint, quæ ne latum unguem quidem a biblicis evangelicisque Scripturis discordant: proinde nihil est quod tu vel tui discipuli cavillari possint ». Repetenti iterum Luthero, ut hymni Latini ex Scripturis decerpti in præcipuis festis diebus canerentur, nec par esse, ut quisque cantiunculas in missa decantandas componendi auctoritatem sibi arrogaret, subjunxit Faber [5]: « Ea es enim arrogantia ac humanæ gloriolæ cupiditate præditus, ut ad novum quemdam pontificatum obrepere tibi proposueris nulla alia ratione, quam ut publice feratur Lutherum quemdam desertorem Ordinis hæc designasse ».

67. Everterat antea Lutherus ex Ecclesiis Saxonicis cerimonias, cum religionem tolleret; nunc eas restituere molitus est: « Cum passim », inquit [6] fictitiæ religionis artifex veræque dissipator, « in multis locis antiquæ cerimoniæ antiquatæ sint, neque in Ecclesiis canitur amplius neque legitur: sic autem, ut sequitur, fieri in sacris ædibus ac scholis, ac præcipue in his locis, ubi hominum est maxima frequentia, utpote civitatibus, oppidis, in posterum conclusum est et decretum », et infra, « scilicet in primis possunt mane singulis diebus tres psalmi

[1] Leon. X in Bull. cons. 40. ar. 24. — [2] Fab. cens. visit. Sax. c. 49. — [3] Cocl. hoc an. Sur. in comm. — [4] Ulemb. in Vit. Luth. — [5] Leon. X in Bull. const. 40. art. 40.

[1] Luth. apud Jo. in cens. visit. Sax. c. 30. — [2] Joan. Fab. ubi sup. c. 52. — [3] Luth. apud Jo. Fab. in cens. visit. Sax. c. 46. — [4] Fab. eod. cap. — [5] Id. ib. c. 32. — [6] Luth. apud Joan. Fab. in cens. visit. Sax. c. 43.

cantari : an Latini vel Germanici sint, nihil refert ». Hæc versipellis impostor, quem Faber ita redarguit : « Quod cerimoniæ celebres ex Ecclesiis vestris fuerint ejectæ, tu quidem operam summa animi sollicitudine dedisti ; docuisti enim nihil esse exteriores cerimonias, imo potius idololatriam ac assentationem appellasti, quasi plane ridiculum ac inane esset in orationibus pronum ad Dei genua provolvi, aut inflexis genibus, aut manibus pectinatim junctis ac in cælum sublatis, tunsis pectoribus, passis ulnis, ita Deum velle commovere, Pharisæos quoque id fecisse, ac Christianis non licere dixisti : quamobrem commune vulgus non tantum ab iis cerimoniis, verum etiam ab omnibus orationibus ac piis preculis, quibus nobis Deum devincimus, ac ab ira reflectimus, longe lateque recessit ».

68. Rejecerat antea nequissimus hæresiarcha nonnullos Scripturæ sacræ libros, quod ipsius deliramentis adversarentur : nunc autem eos laudavit, et alios quos collaudarat contempsit ; de Scripturis enim, quæ in Ecclesiis Saxonicis erant legendæ, ita sanxit [1] : « His diebus, in quibus non conciones fiunt, potest per concionatorem lectio quædam legi, utpote Matthæus, Lucas, prima Epistola S. Joannis, et ambæ Petri et S. Jacobi », et infra, « aliquæ S. Pauli Epistolæ, ut sunt ambæ ad Timotheum, una ad Titum, ad Ephesios, ac Colossenses, et si hæc absoluta fuerunt, denuo revocanda sunt a principio ac repetenda ». Hujus pseudopontificis Saxonici decretis hanc censuram adjecit Joannes Faber : « Age, in medium adferam judicium tuum de libris Novi Testamenti, quod in Præfatione vernaculæ tuæ translationis in Novum Testamentum præfixisti in hæc verba : Quandoquidem Joannes non multum Christi facta attigit, sed tantum suos sermones ac conciones descripsit ; rursus vero alii evangelistæ multum de factis ac operibus suis scribunt, parum vero de prædicationibus, Joannis Evangelium unicum est tenendum, purum ac principale Evangelium, ac aliis tribus longe præferendum ; ita quoque Pauli ac Petri Epistolæ longe lateque excellunt tria Evangelia Matthæi, Marci et Lucæ, et ut summatim dicam, Joannis Evangelium ac prima sua Epistola, S. Pauli Epistolæ ad Romanos, Galatas ac Ephesios, ac Petri prima Christum prædicant, ac ostendunt omnia, quæ scitu digna et cognitu utilia sunt, etiam si nullum alium librum unquam audires vel videres : proinde Jacobi Epistola plane straminea est, si ad alias conferatur ; nihil enim Evangelicæ artis ac saporis in se continet : sed de hac re longe fusius in alia Epistola seu Præfatione. Hæc tua verba sunt, Martine Luthere, quæ te velim paulo pressius dispicere ; prius enim omnia retulisti ad Joannis Evangelium veluti principale ac primarium, nunc vero in alia tua visitatione, plane nugarum tuarum oblitus, illud omisisti, ac præteriisti prius in Præfatione tua Novi Testamenti in commendanda Pauli Epistola ad Romanos tantum, nunc duodecim paginas scribendo consumpsisti, nunc eamdem tacite consensu oblitteras, ac ex Saxonum tuorum animis delere cupis. Ita ad Galatas Epistolam laudibus evexisti ; nunc plane amplius non meministi. Proh pudor ! quas tenebras, quas nugas, quas tergiversationes, quas imposturas rudi populo ac novarum rerum studioso semper æstuanti offundere nondum cessas : prius equidem primam tantum Petri Epistolam commendasti, nunc ambas legendas censes : quid quod S. Jacobi Epistolam nullam Evangelicam artem habere ac rationem prius asseruisti ? nunc eamdem, multis Epistolis Pauli, Joannis ac aliorum omissis, publice legendam arbitraris atque repetendam, si in legendi orbem redacta fuerit ac a principio legendam ? »

69. Removerat etiam antea Lutherus *Ecclesiasticum* e sacrorum librorum numero, quem iterum in pristinam dignitatem restituit [1] in hac sua Saxonicæ Ecclesiæ institutione ; « Nam ita, inquit, scriptum est Ecclesiastici XXXVIII : *A Deo omnis est medicina et a rege accipiet donum* ». In quæ verba Faber Lutheri sacras Scripturas modo respuentis, modo recipientis levitatem perstringit hac censura : « Est dictum ex libro *Ecclesiastico*, quem prius omnino condemnabas, et jam iterum in eamdem et pristinam sententiam concedis ; sed, opinor, cogeris facultati medicorum hac in re morem gerere ». Cæterum idem Faber Lutherum ita pro libidine sua instituentem quæ sacræ Scripturæ legendæ in Ecclesiis Saxonicis essent, arguit [2] veteris consuetudinis immutatæ : « Cur non, inquit, potius primitivæ Ecclesiæ morem observasti, quæ sacerdotes ac sacris initiatos ita instituit, ut quilibet presbyter prope omnes Novi ac Veteris Testamenti libros perorarét unius anni spatio ? quod de precatione Dominica, ais, tecum facio ac tibi assentior ; nolim tamen ut secundum tuam interpretationem oretur ; est enim quatuor in locis fœde depravata. Cur autem Angelica Salutatio omittenda sit nescio ; plurimum enim refert, ut ibi Christi incarnationis, gratiæ ac misericordiæ ob peccata nostra admonear ». Hostem Deiparæ fuisse Lutherum, eoque odio suos sectatores infecisse, dicetur inferius.

70. Præterea cum in libro de captivitate Babylonica sacramenta convulsisset, jam de iis honorifice loqui cœpit : « Populus, inquit, suo loco et tempore admoneri debet, cum prædica-

[1] Luth. in visit. Sax. apud Jo. Fab. c. 44.

[1] Cap. 56. — [2] Cap. 44.

tur de sacramentis »; quibus verbis Faber hanc observationem apposuit: « Recte et hoc facis loco et longe melius quam cum de hac re ad regem Angliæ scripsisti, aiebas enim nullibi sacramentum ea significatione in bibliis repertum iri, qua nos Ecclesiastici uteremur, neque extra unum habere voluisti ». In primis circa Baptismum cum plura impia olim dixisset Lutherus, nunc ex veteri Ecclesiæ ritu conferendum statuit: « Baptismus, inquit, perinde observari debet, hactenus consuetum est, nempe ut infantes lavacro abluantur ». Ex hoc arguit Faber [1] quam male Lutherus alias consuetudines Ecclesiæ inveteratas removeret, quandoquidem, eversa Ecclesiæ auctoritate, Anabaptisticam pestem ipse induxisset: « Culpam, inquit, non subterfugis; in causa enim es quod perniciosissimi illi homines, quos Anabaptistas appellant, adeo radices egerunt; mutasti enim in Babylonica tua captivitate, quod scis formam Christiani ac veri Baptismi, aliasque complures ansas dedisti perfido huic hominum generi, quo hæresim suam gravissimam pestilentissimamque venditare posset; quid tu illis circumcisionem objicis, quod in ejus locum apud Christianos Baptismus successerit? nescio vero quod tibi illi respondeant, unde Scriptura? aiunt enim (quod negare nemo potest) circumcisionem tantum ad masculos spectasse, non vero ad fœminas, proinde masculi solum, non autem mulieres baptizandi forent: quanquam ego et tu contra illos scripserimus ac prædicaverimus; arbitror tamen nos vix fortius argumentum habere præter hoc, quod Origenes [2] ac alii scribunt, infantium Baptismum jam inde ab ætate Apostolorum institutum, ac usitatum a Christianitate fuisse ». Et paulo post: « Tu ipse asseris Baptismum infantium plus quam mille annis observatum fuisse, proinde idem religioni habendum arbitraris, si nunc pro furiosorum hominum istorum libidine antiquetur ac aboleatur. Ego vero, ut intelligas quorsum spectet hæc mea Socratica inductio, ostendi quod dies Paschatis, Solis (quod sabbatum est Christianum) Quadragesimale jejunium, Extrema-Unctio; ad hæc vetitis temporibus abstinere a carnibus, orare pro defunctis animabus, apud Christianos non tantum a mille annis, verum statim a temporibus Apostolorum inductum ac observatum fuit ».

Restituit etiam Lutherus sacramentorum numero Pœnitentiam hisce verbis [3]: « Pœnitentia, inquit, etiam sacramento annumeratur »: cum antea suos ad profanandum Pœnitentiæ sacramentum impiis argutiis impelleret. Jam vero veteres hosce depellens errores Pœnitentiam et contritionem simul cum fide in suscipiendo confessionis sacramento exigit [1]: « Deus, inquit, tantam iram ostendit contra peccata, ut proprium filium suum ob hanc rem morti dederit; nullus enim angelus, nullus sanctus contra peccata satisfacere quivit. Verum Christus, qui et ipse Deus est, sese obtulit, etc. O quam gravis pœna super eos veniet qui existimant peccata tam levia, cum Deus adeo magna existimaverit ».

71. Contremiscendum propterea ob mortem Christi censuit Lutherus, cum antea inde lasciviendi argumenta sectatoribus suis suggessisset; ob quæ ipsum Joannes Faber ita increpat [2]: « Meministine etiamnum, mi Luthere, quamnam passionem ante octo annos prædicaveris, gaudendum enim tibi, non flendum censebas. Hinc omnis pietas in illa magna septimana, quam vocant, excidit: nam, ita me Deus salvum faciat, in hac re plurimum deliquisti, quod populum adeo ab omni pietate ac devotione deploratione que corporis Christi in hoc sancto tempore abalienaris. Scis etiam quod exultaverint, ac tripudiaverint præ quadam inerti lætitia per id temporis, quod Christus eos ab omni mortis periculo liberaverit: quasi vero ille ideo pro peccatis nostris satisfecisset, ut nos tantum deliciis ac humanis voluptatibus vacaremus: nunc vero, mi Luthere, absiste, nec omitte hunc errorem, quem inseruisti in cordibus, delere ac iterum eradicare ».

72. Eo processerat antea Lutheri impietas ut etiam Paschalia festa abolevisset, nunc illa restituit: ad quem Joannes Faber [3]: « Cum tu non institueris primus hoc festum, sed potius fateare necesse est duodecim Apostolos, ac eorum posteros hoc docuisse ac servasse, quid malum te movit, quod ante decem annos Pascha non peregeris, imo abjeceris? quod si id iterum institueris, aut hujus rei Scripturam adduces, aut ordinem duodecim Apostolorum ac Christianorum servabis: nunquam autem in æternum potes Scriptura probare ex Novo Testamento, eapropter hoc penes Ecclesiasticam ordinationem, quam tu corrupisti, constitit: et quemadmodum de festo Paschali hic dico, etiam de cæteris diebus festis dico ». Illuserat jamdiu sacrilegus ipse hæresiarcha peccantibus, quorum perditione ad colligendam inanem gloriolam abusus erat, ut sine contritione, sine precum repetitione, sed gratiæ consequendæ fide tantum suffulti ad Eucharistiam accederent [4]. Jam vero cum Lutherus conciliare suæ sectæ pietatis speciem niteretur, prius populum confiteri crimina, conteri corde, ac morsus sopire conscientiæ jussit: ad quæ Faber: « Hæc omnia prius pie juxta ac diligenter in Ecclesia observata sunt,

[1] Fab. in cens. Sax. c. 20. — [2] Origen. homil. 4. super Jesum Nave. — [3] Luth. apud Fab. in cens. vis. Sax. c. 26.

[1] Damn. a Leo. X in Bull. const. 10. art. 11, 13, 14. — [2] Ibid. — [3] Fab. cens. vis. Sax. c. 59. — [4] Damn. a Leo. X const. 10. art. 15.

quam tu vexasti miris modis ; an vero tam in proclivi tibi sit templum Dei ædificare ac demolitus es, libenter quidem viderem ».

73. Contenderat antea Lutherus mulierem ac puerum æque ac sacerdotem et episcopum Eucharistiam conficere posse; unde, sublato funditus sacerdotio, necessario sequebatur corpus Christi non esse in sacramento, quod quis auctoritate illius conficiendi a Christo per Apostolos eorumque successores non instructus confecisset : jam vero melius sentire de sacerdotio visus est: nam, cum in Eucharistiæ sacramento corpus Christi verum et sanguinem Christi verum existere fassus esset, Saxones ita erudivit : « Cogitandum est quod tantum miraculum non sit meritis sacerdotis, sed ob eam rem, quod Christus sic præcepit ac voluit, ut corpus suum coram præsens adsit, cum fit communio ; nam et sol quoque exoritur, non quod nos ita mereamur, sed quod Deus sic a principio ordinarit ». Subjungit Faber : « Gloria vero Deo sit in excelsis, quod in tam multis articulis iterum nobiscum facias. Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis ». Contempserat antea Lutherus omnes veteres sanctos Patres, prædicaratque non ipsos audiendos, sed unum se, cujus ore Christus loqueretur : jam vero paululum resipiscens, seque adversus æmulos pseudoprophetas Carolstadium, Zuinglium, Œcolampadium, Balthasarem, Suvenchfeldium Christi realem præsentiam negantes in sacramento, tueri volens, Saxonicis Ecclesiis hæc dedit mandata[1] : « Parochi debent etiam ea legere, quæ veteres scripserunt, quo facilius ac melius ipsi percipere, et alios instituere possint ; Hilarius enim scribit in octavo libro de sancta Trinitate, non esse cuiquam dubitandum, quod verum corpus ac sanguis Christi sit, cum Christus ipsemet sic dixerit ». His verbis Joannes Faber hanc observationem adjecit : « Hoc erat ante multos annos mihi in votis, ut Hilarium aliosque Ecclesiasticos doctores abs te in aliquo numero haberi intelligerem ; tu autem eorum dignitati illusisti, tu eos abjecisti in lacunas, tu eorum auctoritatem infregisti, tu pedibus insultasti conculcastique : quasi vero solum te Spiritus sanctus illustrasset ». Hæc Faber, qui novatorum deridens dissidia Luthero objicit, illum, si ad Zuinglium discipulum, quem nebulonem appellat, se contulerit, ipsum non minus ab eo virgis ad palum cæsum iri, quam Balthasarem.

74. Aboleverat antea Lutherus missæ sacrificium a cacodæmone edoctus, ut ipsemet testatur, suosque Augustinianos, ut omnium primi id flagitium Wittembergæ facerent impulerat, cum etiam canonicos Ecclesiæ Omnium Sanctorum aliquot annis in missa celebranda constantes injuriarum sævitia e sacris altaribus avulserat ; postea vero missam in hac sua Lutheranismi emendatione restituit ; ita tamen, ut cerimonias se commutaturum sponderet : « Varii, inquit, gestus, qui fiunt in missa quoad in æqualem ac meliorem modum dirigantur, neminem debent commovere ». At eos gestus a Christo, Apostolis, et aliis sanctis viris usurpatos fuisse certum est. Quam autem stulte[1] et impie alios ritus, et precum formulas in missa repetendas hæretici confinxerint, describit Joannes Faber in prædicta censura : « Ita Zuinglius sane pulchrum canonem de vero corpore ac Christi sanguine composuit : verum ille nescio in quam spongiam incubuit, nam interim, dum canonem commentabatur, a sacramento Eucharistiæ penitus excidit. Pariter et Œcolampadius, Brenzius, ac alii ab eorum institutis exciderant primi ; quotusquisque enim nunc non indoctissimus reperitur, qui proprium sibi canonem confingat? ubinam autem illi canonistæ sunt, qui crucem Domini abnegarunt » ? Et infra : « Ostendam tibi ob oculos quemdam tuum libellum, quem publicasti anno MDXXIV, titulus autem hujus erat : *Forma missandi;* in isto autem scribis quomodo in posterum Evangelica missa habenda sit, et aliæ nostræ antiquandæ ac rejiciendæ sint : cum autem libellum illum duorum quaternionum, ac præsentem visitationem confero, nihil aliud reperio quam ex diametro pugnantia ac dissimilia. Primo asseris vernacula lingua esse canendum, ut vulgus intelligere possit : nunc vero contrarium doces ; quod mihi non displicet. Secundo visum tibi est, ut omnia festa beatæ Mariæ Virginis, Apostolorum, ac aliorum sanctorum abolerentur, adeo ut etiam festa sanctæ Crucis anathemate devoveris : nunc autem in illa visitatione restituis, quæ prius deleveras ; ita enim miserum vulgus naso trahis, ut histriones ac scurræ bubalum vel ursum. Tertio extreme damnasti Epistolas ac Evangelia, quæ in annum partita sunt ad bona opera ; nunc autem revocas te, ac admissi insimulas teipsum. Quarto Quadragesimale jejunium et magnam septimanam, ac præcipue feriam quintam ac sextam non aliter colendam duxisti ac alios dies ; nunc vero diversum opinaris, etc. ».

75. Cum superiora retractasset Lutherus, atque ad Ecclesiæ castra accedere visus esset, non tamen cum ea redire in gratiam voluit, sed inducta hac religionis larva sectam magis amplificare, ac populo simplici, cujus pars magna avitarum cerimoniarum tenax erat, illudere meditatus est ; plures enim errores pestiferos adhuc retinuit : in primis circa Eucharistiam voluit panem remanere cum Christi corpore ; neque restituit etiam numerum integrum sacramentorum quem ob maximam circa sacramenta

[1] Eod. c. 30.

[1] Fab. cens. visit. Sax. c. 47.

inconstantiam carpit Faber[1]. Sustulit etiam vota castitatis, quæ sine peccatis servari non posse contendit, mentitusque est ab Ecclesia Matrimonium interdici; cujus væsaniam ita redarguit Faber[2] : « Hæretici, quos Tatianos adpellant, ab Ecclesia ob eam rem diris devoti sunt, quod matrimonio interdicere conati fuerunt ; proinde non est cur ita apud te malitiose constituas : quod autem iis nuptiæ sint vetitæ, quæ se virginitati dederunt, ac cum Pauto viduæ manent, Paulum equidem incusa, is tibi proculdubio responsum dabit ; scribit[3] enim sic : *Adolescentiores autem viduas devita, cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Præterea hoc non est usque adeo recens ; nam D. Hieronymus ante MCC annos talia vota monasterialia castis virginibus contribuit; per Africam enim, Europam ac Asiam sic observata fuerunt. Nil hic me impediet impudens hoc dictum, ais virginem viginti annos natam reperiri nullibi posse : quare miror cur non molossis Anglicis fueris e Germania exactus ; sed forsitan id mercedis etiamnum te maneat, ni resipueris ; nam hoc non tantum virginibus probrosum fuerat in monasterio constitutis, verum etiam electoribus, principibus, ac nobilibus plane dedecus esset, quod eorum matres non virgines, verum magis leviusculæ mulieres fuerint : atque ita, ut summatim dicam, consequeretur quod omnium matres, quæ ante annum vigesimum non nupsissent, essent (præfandus enim hic est honos) meretrices, nosque spurii ac nothi essemus : proh dedecus ! proh scelus ! proh crimen ! miror enim cur sol te jamdiu aspicere possit, aspexit enim nihil unquam te turpius ac scelestius ».

76. Præterea Lutherus in hac sua Ecclesiæ Saxonicæ institutione sanxit, jejunia Quadragesimalia, non vesci carnibus feria sexta, ac preces horarias esse contra Deum ac rejicienda : idem tamen docuit ea esse constituta ad impetrandam, ut ait, gratiam pro peccatis nostris; cujus deliramenta Faber refellit hac censura : « Mi Luthere, quonam modo hac in parte ægre feres, quod ego sanctum episcopum ac martyrem Ignatium, qui S. Joannis evangelistæ discipulus fuit, antepono tibi : qui sanctus martyr[4] ante MCD annos Philadelphis carnis privium quadraginta dierum et docuit et mandavit ».

77. Constituit etiam Lutherus in hac Saxonica emendatione, ut causæ sacerdotum ac fidei, si quæ novæ hæreses oborirentur, ad principem Saxoniæ referrentur : Faber vero has causas ad episcopos spectare demonstravit : « Scis Paulum Timotheo viam, modum ac ordinem dedisse[5] quomodo et quibus modis ipse contra clericum actionem instituere deberet, et quod hoc in præsentia duorum vel trium testium fieri debeat et conveniat : ex quo intelligi datur, etiam tempore Pauli Timotheum et ipsum Paulum potestatem judicandi sacerdotes habuisse, nec quemquam alium : porro scis quomodo magnanimus ac vere Christianus Cæsar Constantinus Niciæ nihil de presbyterorum ac episcoporum causis judicare voluit : quin potius illis hanc dedit potestatem ; et hoc ante ducentos mille annos consuetum fuit, ut ambo Theodosii, Martianus, Valentinianus, Gratianus, Justinianus, Carolus Magnus, Lotharii, Ottones, Henrici, Friderici, Conradi, ac alii Christiani principes servarunt : debebas gratiosissimo meo domino et electori hoc prælegere, neque ita ei consulere, ut Judas : proculdubio sua gratiosissima dominatio hoc in posterum caveret, ac summa in lætitia viveret, ut cæteri illius generis electores olim vixere : sed adhuc semel tuam prophetiam comprobes necessum est, ubi ais eam causam ex invidia ortam, eamque invidia finiri debere, neque rebus consultum esse usque dum ita committatur cædes, ut in sanguine ad media usque genua ambulemus ; et hic tandem cachinnum movebis ac lætus eris ». Respondere dictis adversi successus ; Germaniam enim innumeris stragibus ob hæresim Lutheranam attritam, tum ingentes rerum perturbationes, cum principes ab Ecclesia alieni subditis variarum superstitionum formulas imperarint, secutas visuri sumus.

78. Præterea licet Lutherus dies festos sanctorum instauraverit in hac Saxonica emendatione, tamen Deiparam et sanctos invocari et coli vetuit [1]; cui Faber post plura : « Si tu, inquit, una cum Zuinglio adhuc ita vehementer ac graviter Hieronymum contemnitis, nobiscum fateri convenit vos, diem Dominicam a sabbato unam diem esse sepositam ratione resurrectionis Christi. Propterea fateamini oportet diem Dominicam a tempore duodecim Apostolorum ad nos pervenisse : et quanquam hoc præceptum non in antiquis tabulis ac lapidibus inscriptum, aut litteris in Evangelio scriptum sit, tamen recte in corde Christianorum inscriptum ». Et infra : « Et quemadmodum[2] ego hic de Paschali ac Pentecostes festo ex die Dominica refero ; ita etiam se habet cum Assumptione Virginis Mariæ, quam quidem tu, Antidicomarita, omisisti, ac si adhuc non mortua, nec etiam cælos ascenderit : quanquam non solum Augustinus et Hieronymus ante tot centum annos, sed et Dionysius de Divinis Nominibus cap. III, hujus Ascensionis meminit : attamen tu matri ac puræ Virgini Mariæ cœlum conclusisti ». Hæc Faber ad imperfectam Lutheri palinodiam, quem ad damnandum reliquos errores,

[1] Cap. 26. — [2] Fab. lib. sup. c. 38. — [3] I Cor. VII. I Tim. V. — [4] Ignat. I. Ep. ad Philip. — [5] Tim. V.

[1] Cap. 33. — [2] Cap. 61.

et omnes traditiones Apostolicas, ex quibus ipsa Scripturæ sacræ pendet auctoritas, amplectendas adhortatur, cum Ecclesia, ut ipse Lutherus contra Anabaptistas fatetur, deseri a Christo non potuerit.

79. *Prussi negant episcopis decumas.* — In Prussia, quam hæresis Lutherana ob Alberti Cruciferorum magistri defectionem ab Ecclesia infecerat, novatores, qui sibi sacerdotalem ordinem ex Lutheri deliriis et perversa sacræ Scripturæ interpretatione arrogabant, decumas pendere episcopo Wladislavensi detrectarunt ; monitique officii a rege Poloniæ suum sacerdotium commentitium prætexuerunt ; ad quos Sigismundus rex, de theenis Lutheranis edoctus, ipsos in principes æque ac sacerdotes conjurasse hæc scripsit :

« Sigismundus rex ad consiliarios terrarum Prussiæ.

« Vehementer miramur, quæ est ista nova Christiana ratio. Quia per legem gratiæ, quæ tantum legi iram operanti contradicit, per libertatem Evangelicam, quæ solum servituti peccati opponitur, duplex idque ingens peccatum adversus divinas et humanas leges committitis, alterum, non reddendo proximo suo, atque adeo pastori, quæ sua sunt ; alterum, litteris et decretis principis sui non parendo : si per legem gratiæ liber est populus a solvendis decimis, quæ ministris Dei debentur, eadem lege liber erit a solvendis tributis, quæ aliis ordinibus et potestatibus debentur ; nam lege gratiæ omnes pariter Christiani in unam libertatem sunt asciti : sed ob hoc quod sublatum est sacerdotium Judæorum, non plus habeant sacerdotii Christiani sacerdotes, quam id quod commune est omnibus, neque illis suos proventus deberi : pari ratione abolito regno Judæorum Christiani non plus erunt reges quam cæteri Christiani, nam per legem gratiæ omnes ex æquo regale sacerdotium esse censentur : quod si Christiani principes decimas et proventus successoribus Apostolorum non recte contulerunt, minus recte Apostolis ipsis primi illi Christiani pretia bonorum suorum omnium conferebant. Si nefas est Pontificem ob non redditas decimas populum excommunicare, majus erit nefas quod Apostoli ob negatam pecuniam Ecclesiæ dicatam utraque morte condemnabant. Si non pendendum est pastori nisi pascat et doceat, non pendendus erit etiam a plebe suus census ordini, seu statui militari, nisi militet et populum Dei tueatur. Si denique non sunt validæ dotes et privilegia majorum et antecessorum nostrorum Ecclesiis collata, cujus erunt firmitatis illa aliis ordinibus sub paribus signis, pari atramento et pelle concessa ? Atque hæ sunt illæ Evangelicæ rationes, quæ nunc orbem terrarum seditionibus, tumultibus, perjuriis et sacrilegiis implent. Gravi igitur et molestissimo animo ferimus, quod adversus decretum nostrum tales litteras talibus impiis dogmatibus consutas miseritis, quæ non solum indigna sunt auribus nostris, et ab universa Ecclesia Catholica damnata, sed etiam a nobis et aliis Christianis principibus publicis edictis vetita : et proinde denuntiamus vobis hanc immutabilem sententiam et voluntatem nostram : quod decretum ipsum nostrum juste et legitime latum nulla ex parte mutaturi, neque dominum episcopum et jura ipsius nostro debito patrocinio deserturi sumus : et si in ea contumacia perseverare volueritis, nos id quod justum et Christianum principem attinet, exequemur. Datum Petricoviæ x Januarii, anno Domini MDXXVIII ». Imperante Poloniæ Sigismundo rege sapientissimo, hæresis afflavit tantum illius regni finitimas Germaniæ provincias, interiores vero penetrare non potuit.

80. *In Galliam irrepit hæresis.* — In Galliam cœpit hoc anno hæresis manifeste irrepere, dareque sui furoris signa furialia ; nam in regia urbe Lutetia nonnulli viri noctu, veluti principis tenebrarum administri, præcipuis Christi et Virginis simulachris præ templi foribus expositis capita præsecuerunt, cum in cælos ad Christum et Deiparam ejus matrem contrucidandos penetrare non possent : quo scelere perculsus Franciscus rex ingentia præmia iis, qui auctores facinoris detegerent, proposuit ; tum illa sacrarum imaginum capita dehonestata argenteis imaginibus inclusit, ut injuriam Christo et Virgini illatam sarciret, tum exoriens hæreseos incendium restingueret : de quo egregio facinore illum Clemens hisce litteris commendavit[1] :

« Charissimo in Christo filio nostro Francisco regi Francorum Christianissimo.

« Præclarissimum tuæ serenitatis factum vereque Christianissimo dignum rege, quod proximo Junii mense in tua Parisiorum urbe omnibus palam fuit, cum et Domini nostri Jesu Christi ejusque sanctissimæ matris sacris imaginibus, quibus de nocte capita adempta fuerant, argenteis tu imaginibus reposuisti, tantique sceleris indici magna proposuisti præmia, non sane ut inexpectatum, si quidem a virtutibus tuis præstantissimis, inter quas Christiana pietas maxime elucet, etiam majora debemus expectare, sed ut hoc tempore valde necessarium, gratissimum et acceptissimum nobis fuit, nam sive hæretici illa fuit sacrilega et detestabilis manus, sive cujusvis alterius iniquitatis filii, quæ tantum scelus tam impie ausa est, non minus sapienter quam juste et sancte ejusmodi abs te remedium est adhibitum ; etenim his restinctis contemptæ religionis scintillis, majora quæ inde oriri possent incendia, simul restinguuntur, hisque optimis superiorum et princi-

[1] Lib. brev. an. 1528. p. 129.

pum perspectis exemplis, facile qui inferiores sunt sive amore virtutis, seu pœnæ formidine ad ea imitanda convertuntur : quod utinam aliis in regnis et locis a principibus suis factum esset, nec tanti mali primordia nimium neglecta fuissent, certe non in tot tantaque Christianæ reipublicæ fideique orthodoxæ discrimina venissemus. Sed non est ut hæc nunc commemoremus, verum ut potius tibi nobisque de tam orthodoxo rege gratulemur ; id quod omni affectu facimus, ex hujusmodi enim factis tuis sanctissimis et maxime salutaribus nobis sperare licet, te unum fore aliquando, qui tot Christianitatis vulnera, adeo infixa impie et negligenter curata, curare magna ex parte possis. Hæc nos, fili charisssime, tanto magis in dies de te speramus, quanto te his digniorem tua cum virtutum omnium, tum hac pietatis laude nobis ostendis. Tuæ nunc erit constantiæ perstare in instituto, ac tantæ pietatis fructus non modo conservare, sed et augere ; quod ut efficias, non quidem serenitatem tuam adeo sua sponte ad id propensam adhortamur, sed id omnino expectamus et vehementer cupimus ; nam præter commune commodum, quod ex eo maximum semper est oriturum, quod ad nos privatim attinet, nihil est nobis gratius futurum, majusque solamen inter tot nostras miserias allaturum, quam ea de te semper audire, quæ cum sanctæ fidei defensione tibi tuoque nomini gloriam sint paritura sempiternam. Datum Viterbii die v Julii MDXXVIII, Pontificatus nostri anno v ».

81. De serpente recenter hæresi in Gallia extant querulæ litteræ [1] prima Julii Parisiis exaratæ , quibus refertur Franciscum regem ejusque matrem pio tuendæ Catholicæ religionis studio ardere, sed in regia aula aliquos diffluentes luxu et deliciis ad Lutherum illecebras cupidinum proponentem spectare ; in Parisiensi etiam senatu nonnullos hæreseos labe contaminatos, cumque ex academia Sorbonica, necnon ex senatu duo juris canonici periti totidemque theologicæ scientiæ laude clari judices ad peragendam fidei censuram delecti fuissent, a quibus egregie reprimendis hæreticis opera navata erat, subreptitium Diploma per quorumdam regiorum administrorum astum a Clemente impetratum est, quo censuræ fidei agendæ auctoritas Academiæ Sorbonicæ erepta est, atque ad Parisienses senatores Ecclesiasticarum et theologicarum rerum imperitissimos translata : ex hoc vero patefactas hæresi fores significatum est Pontifici, cum hæretici consiliorum consensione sint conjunctissimi, nec rex aliis districtus rebus malo grassanti consulere possit ; nec , licet decretum fuerit, ut vel episcopus Parisiensis aut vicarius judicio intersit, rem successuram ex sententia, cum eorum hominum consilia frangere non possint ; cæterum Sorbonicos theologos omni contentione pro tuenda fide orthodoxa etiam tum decertasse, repulsosque a causarum fidei cognitione facile in Sedem Apostolicam aliquid vindictæ cupidine molituros. His monitis excitatus Clemens mox prius Diploma regio extortum nomine ab eo rescissum est, fideique censura prioribus judicibus atque aliis ab Academia Sorbonica designatis demandata est [1].

82. *Parisiis celeberrima Synodus contra hæreticos celebrata.* — Celebrata hoc tempore insignis Synodus provincialis Parisiis pro asserenda incorrupta fidei orthodoxæ puritate anno superiori cœpta, cui præerat Antonius de Prato archiepiscopus Senonensis, Galliarum et Germaniæ primas, ac tit. S. Anastasiæ presbyter cardinalis, a quo plura sanctissima decreta sunt [2] promulgata (1) ; interque ea hoc adversus Iconoclastas [3], quo contunduntur calumniæ hæreticorum, qui idoli nomen, quod imaginibus dæmonum sive falsis diis aptatum est, ad sacras imagines tranferebant : « Et nos quidem, non quasi ante divinitatem, ante imaginem prosternimur, sed illum adoramus quem per imaginem aut

[1] Ext. l. II. lit. princ. p. 103.

[1] Ext. l. II. lit. princ. p. 107. — [2] Act. Conc. Sen. Ext. t. IV. Conc. p. 2. ex edit. Binii. — [3] Conc. Sen. decr. 14.

(1) Annalista noster mire hallucinatus Parisiensem quamdam Synodum provincialem anno præcedenti celebratam constituens, alteram nihilosecius hoc ipso anno ab eodem Antonio de Prato Senonensi archiepiscopo indictam statuit. Reipsa tamen superioris anni Concilium et alterum præsentis anni unum idemque habenda sunt. Cœpit vero illud non quidem anno superiori, sed præsenti, die III Februarii, quo scilicet mense annus MDXXVII ex veteri Gallico stylo adhuc agebatur ; perseveravitque adusque diem IX Octobris anni MDXXVIII. Ex qua anni supputandi ratione factus est annalistæ fucus reputanti anno MDXXVII, die III Februarii Synodum quamdam Parisiis convenisse. Cum vero in fine Actorum ejusdem Concilii signatam legisset diem IX Octobris, annum vero MDXXVIII, duo inde statuit Concilia. In hanc vero persuasionem confirmatus est ex litteris Antonii de Prato, in Annalibus hic recitatis, quibus adscripta est dies XX Februarii annis MDXXVIII. Verum litteræ istæ non quidem hoc anno MDXXVIII, at sequenti MDXXIX, cum ex veteri Gallorum stylo annus MDXXVIII adhuc flueret, scriptæ sunt, nec ad exordium Concilii pertinent, sed potius Concilii jam absoluti constitutiones Antonius de Prato iisdem scriptis litteris promulgat ac per provinciam suam dispergit.

Hoc ipso pariter anno Lugdunensis provinciæ episcopi Lugdunum convenerunt ad synodum provincialem, cui, auctoritate et nomine Francisci de Rohan Lugdunensis archiepiscopi, præfuit Claudius de Longovio episcopus Matisconensis, ejusdem archiepiscopi in spiritualibus vicarius. Actum ibi de ratione præcavendæ hæresis Lutheranæ, de moribus reformandis, ac tandem de assignanda regi pecunia quam denarii nomine poscebat. Coiverunt patres die XXI Martii, die sabbati, Indictione prima ; quæ omnia annum MDXXVIII demonstrant. Quod vero pro anno MDXXVIII annus MDXXVII ibidem adscriptus sit, facit vetus Gallicanus stylus qui annum a Paschate exordiebatur ; Pascha vero anno illo in diem XII Aprilis incidit.

Denique hoc eodem anno die XXI Martii Franciscus Turnonius. Bituricensis archiepiscopus, synodum provinciæ suæ habuit, in quo decreta plura tum adversus gliscentem Lutheri hæresim, cum pariter ad alia disciplinæ capita sancita sunt. Utrumque Concilium exhibet collectio Veneto-Labbeana tom. XIX. MANSI.

passum vel in throno sedentem recordamur, et dum nos per ipsam picturam quasi per scripturam ad memoriam Filium Dei reducimus, animum nostrum de resurrectione lætificat, aut de passione mulcet, non majore quidem idololatriæ periculo quam cum in nomine Jesu omne genu flectitur cœlestium, terrestrium et infernorum : quem enim vocula cursim auribus insinuat, hunc eumdem fidelibus oculis imago sedulo repræsentat. Accedit et ex imaginibus alia non inferior utilitas, idoneum videlicet atque accommodum indoctæ plebi rudimentum, ut cum sacratissimæ virginis Mariæ aut sancti cujusquam sese imago offert, ea velut archetypo ad propositæ sanctitatis imitationem et veram utcumque pietatem rudi quadam introductione simplex populus animetur. Et seposita tantisper distractione, dum ad unius imaginis contuitum se colligit, uno obtutu sibi plura proponit, quam diuturna librorum evolutione comprehenderet. Non ab re igitur Apostoli vivificam crucem et sacras erexerunt imagines, quæ cum ab initio nascentis Ecclesiæ debita semper ab orthodoxis veneratione colerentur, nihil illis a sacrosanctis quatuor universalibus Conciliis derogatum est ».

83. Hæc adversus Iconoclastarum furorem Gallicani Patres, qui in suarum sanctionum exordio ita proloquuntur [1] : « Adesse jam *tempora illa periculosa*, de quibus ad Timotheum scribit Apostolus [2], ipsa rerum experientia dilucide comprobat ; tanta enim Martini Lutheri et perditorum quorumdam hominum auspiciis in orthodoxam fidem pestis efferbuit, tam gravis Ecclesiæ procella superioribus hisce diebus increbuit, ut electi (quod est apud Matthæum [3]) propemodum viderentur in errorem induci, et dirum concussæ Petri naviculæ naufragium intentari. Nempe eo dementiæ proruperunt Ecclesiæ perduelles, in eam venere perfrictæ frontis impudentiam, dum extinctarum quondam hæresum cineres exsuscitant, dum hæresiarchas ab omni fidelium theatro quondam explosis orthodoxis Patribus anteponunt, ut sacrosanctam Conciliorum auctoritatem respuant, nullum vel apertissimum Scripturæ locum non depravent, sed corruptum atque adulteratum in suam utcumque sententiam detorqueant. Datum Parisiis anno Domini MDXXVIII, die vero XX mensis Februarii ».

84. Annexa est egregia Præfatio, qua hæresiarcharum Ecclesiam ab ipso ejus initio oppugnantium conatus irriti ex illis Davidicis verbis [4] : *Sæpe expugnaverunt me a juventute mea, dicat nunc Israel. Sæpe expugnaverunt me a juventute mea, etenim non potuerunt mihi ;* describuntur. Cur vero Ecclesiam suam Deus inexpugnabilem esse voluerit, quibusve signis ab aliis adulterinis Ecclesiis distinguat ita subditur : « Voluit (nempe Deus) tantam esse Ecclesiæ suæ stabilitatem et potestatem, ut per eam veluti per infallibilem quamdam regulam ad salutem mortales dirigerentur : nam, ut sanctæ Scripturæ contestantur, nulli ad vitam beatam patet aditus, qui Ecclesiam non audiat, aut qui ab ejus communione exclusus sit.

85. « Nec certe gloriari possunt hæretici, quasi apud illos resideat Ecclesia Catholica, nam cum illa sit universalis, omnesque fideles complectatur (alioqui Catholica non esset), angulis aut latibulis hæreticorum nequit circumscribi. Huic accedit quod in integritate fidei Ecclesia Catholica semper perseverat, nec ullis erroribus coinquinatur : at contra nefariis suis conventiculis, veluti infamibus prostibulis, fidem hæretici prostituere ac violare satagunt, dum impie in suis adinventionibus fornicantur. Præterea in finem usque sæculi juxta Christi pollicitationem [1] perduratura est Ecclesia Catholica, quod nullis adhuc hæreticorum sectis contigit : quare non potest apud hæreticos Catholica Ecclesia residere, licet secus arbitrati sunt Manichæus, Ærius, Vigilantius, et cæteri prænominati ».

86. Recensentur dein singulæ Manetis, Pelagii, Aerii, Vigilantii, Valdensium, Marsilii Patavini hæreses, quas omnes amplexus sit Wiclephus, Lutheranæ sectæ fons et origo, cui Lutherus in omnibus ferme consensit ; tum de nova hæreticorum dissensione demonstrata hæc adduntur :

« Eo etiam væsaniæ devenerunt eorum nonnulli, ut spiritum Dei jactantes se habere, Scripturas sacras luce clariores affirment, omnibus sacris interpretibus rejectis, quibus tamen plerique alii refragantur. Sunt et alia non pauca de quibus inter se Lutherani digladiantur. Hæc autem discrepantia plane indicat quam a veritate sint alieni ; veritas siquidem ubique sibi constat, nusquam dissidet, non enim Spiritus Dei spiritus est dissensionis. Cum itaque in his quæ ad fidem spectant tam manifeste dissideant, perspicuum est eos nullatenus, in solidæ veritatis radice stabiliri » ; eos enim qui ab unitate Ecclesiæ dissident, relinquit Deus in manu consilii sui, ut nec sibi ipsis, nec aliis hæreant, etc.

87. His adjecta sunt decreta fidei, de quorum parte anno superiori memoravimus : præterea vero plura alia edita, quibus vis et numerus Sacramentorum asserti fuerunt. Cum itaque inter hæreses Lutheri hæc secundo ordine a Leone X damnata fuisset : « In puero post baptismum negare remanens peccatum, est Paulum et Christum simul conculcare » ; a Gallis episcopis hoc decreto [2] divinis oraculis contexto ita confutatur : « Hoc sacramentum, (nimirum

[1] Act. Conc. Sen. ext. to. IV. conc. p. 2. ex edit. Binii. — [2] II Timoth. III. — [3] Mat. XXIV. — [4] Ps. CXXVIII.

[1] Mat. XXVIII. — [2] Conc. Senon. decr. 10. § 2.

Baptismi), est fons [1] ille patens domui David, et habitantibus Jerusalem in ablutionem peccatoris : hæc aqua [2] munda, cujus effusione mundamur ab omnibus inquinamentis et spurcitiis nostris : hoc, quod nos salvos fecit [3], Baptisma, quo denuo nascimur : per hoc lavacrum [4] regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum, justificati gratia ipsius hæredes sumus secundum spem vitæ æternæ ».

88. Progressus ulterius impietate Lutherus in libro pestifero *de Captivitate Babylonica* sacerdotalem ordinem sustulerat : quam infandam hæresim Gallicani patres pluribus sacris oraculis ita confutarunt : « Sacramentum Ordinis vel hinc facile colligi potest, quod etsi omnibus adeo commune sit internum illud sacerdotium [5], quo *exhibemus corpora nostra hostiam* [6] *sanctam, viventem, Deo placentem,* ut priscis quoque sub Mosaica lege [7] patribus conveniret, non protinus tamen quilibet *dispensator* [8] *mysteriorum Dei*, et architectus ædificii spiritualis habendus est. Non continuo si puer aut mulier baptismum susceperit, *legatione pro Christo fungitur, sed divisiones ministrationum sunt, deditque Deus quosdam quidem Apostolos* [9], *quosdam prophetas, alios Evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi* : atque ejus gratia Titum Crætæ reliquit Apostolus, ut constitueret per civitates presbyteros : nam *si totum corpus oculus, ubi auditus ? si totum auditus* [10], *ubi odoratus?* Denique, si omnia essent unum membrum, nec esset aliquis, qui non sit sacerdotali ordine insignitus, ubi corpus ? aut quid denique confusius, quid perturbatius esse queat ? Quosdam itaque Christus sacerdotes instituit, quibus sui corporis potestatem commisit; veri quidem, dum instituto sui corporis et sanguinis sacramento : *Hoc facite* [11], inquit, *in meam commemorationem;* mystici vero, dum posteaquam in discipulos insufflasset : *Accipite* [12], inquit, *Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, et quorum retinueritis retenta sunt;* quibus palam evadit in susceptione Ordinis conferri gratiam. Recte igitur Timotheum [13] Paulus admonet, ut non negligat gratiam, *quæ data est ei cum impositione manuum presbyterii;* sed eam resuscitet potius : quod si pro sui dignitate quis fecerit, *duplici honore dignus habeatur* ».

89. Contra Zuinglianos etiam, qui ob Helveticæ gentis cum Gallica commercium Galliam inquinare cœperant, ac veritatem præsentiæ Christi in Eucharistia in controversiam adducebant, paratum est hoc antidotum, depulsaque divinis vocibus iniqua suspicio : « Quis autem vivificum esse neget Eucharistiæ sacramentum, quod tam apertis testimoniis Scripturæ comprobatur ? *Calix* [1] *enim benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio Sanguinis Christi est: et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* Hic nempe *Calix ille præclarus* [2], *inebrians : hoc frumentum* [3] *: hoc vinum germinans virgines* [4]. *Probet itaque seipsum homo* [5], *et sic de pane illo edat et de calice bibat; nam qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini. Caro* [6] enim *mea* (inquit Dominus) *vere est cibus, et sanguis meus vere est potus : qui manducat meum carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in illo.* Et rursum [7] *: Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem habet vitam æternam;* quibus hac luce clarius constat hoc sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum non solum gratiam conferre, sed et alia pleraque adversus hæreticos roborari, quæ de ipso Catholica tradit Ecclesia ; atque adeo quidem, ut post tam aperta Scripturarum oracula plura consarcire supervacuum foret.

90. « Nec obscurius quidem », aiunt iidem Gallicani patres, « Sacramentum Confirmationis Christus instituit cum parvulis manus imponeret [8] quod et ab Apostolis legimus promulgatum, cum ad Samaritas miserunt Petrum et Joannem [9], a quibus illi (licet a Philippo diacono antea baptizati) per impositionem manuum Spiritum sanctum acciperent : quod ex Actis Apostolorum [10] apud Ephesios a Paulo, et ex Dionysio, Clemente et Fabiano Pontificibus a primitiva quondam Ecclesia legimus observatum ; unde et tunc impositionis manuum, nunc Confirmationis appellatum est sacramentum; Baptismo siquidem regeneramur ad vitam, post Baptismum hoc sacramento confirmamur ad pugnam : in Baptismo abluimur, post Baptismum hoc sacramento roboramur ; cujus conferendi potestas episcopis a Christo concessa, donum Dei est, quod asseruit Petrus [11] pecunia possideri non posse ».

91. Contra alia venena Lutheri, qui peccantes ea dulci, sed lethifera opinione [12] imbuerat, non esse discutienda anteactæ vitæ crimina, non eorum multitudinem, gravitatem ac fœditatem cum dolore ponderandam, non de amissa cœlesti felicitate, non de commeritis æternis suppliciis plangendum, quod eo angore hypocrisis peccatum admitteretur ; sed optimo Pœnitentiæ genere novam vitam restituendam esse, credendumque firmissime sibi peccata a Deo remissa ; Patres præmonuere Gallos non ita com-

[1] Zach. XIII. — [2] Ezech. XXXVI. — [3] I Petr. III.— [4] Eph. V. — [5] I Pet. II. Apoc. I. — [6] Rom. XII. — [7] Exod. XXIX. — [8] Cor. IV. — [9] I Cor. XII. — [10] Id. ib. — [11] I Cor. V. — [12] Cor. XII. — [13] Tim. IV. II Tim. I. I Tim. V.

[1] Cor. X. — [2] Ps. XXIII. — [3] Ps. IV. — [4] Zac. IX. — [5] I Cor. XI. — [6] Jo. VI. — [7] Ibid. — [8] Mat. XIX. — [9] Act. VIII. — [10] Act. XIX. — [11] Act. VIII. — [12] Damn. a Leo. X in Bull. const. 40. art. 6, 7 et 11.

missas culpas oblivione obruendas, sed de iis contrahendum acerbum dolorem : « Pœnitentiæ, inquiunt, tam necessarium est sacramentum quam impossibile est Baptismum iterari ». Et paulo post : « Cum igitur in multis offendamus omnes [1] ; neque sit qui possit dicere : *Mundum est cor meum* [2] *et purus sum a peccato*, necessaria est profecto secunda post naufragium tabula [3], in qua discussa diligenter conscientia quidquid occurrit Dei offensivum detestemur : nam *ad pœnitentiam nos adducit benignitas Dei* [4]; *secundum autem duritiam et impœnitens cor homo thesaurizat sibi iram,* nisi resipiscens sciat et videat *quam malum est* [5] *et amarum reliquisse Dominum,* et non esse timorem ejus apud se; contra vero, *quæ secundum Deum tristitia est* [6] *pœnitentiam in salutem stabilem operatur;* neque enim *cor contritum* [7] *et humiliatum despicit Deus* [8], *qui sanat contritos corde* [9] et allevat contritiones eorum, etc ».

92. Fascinarat etiam miseros homines magno illo et impudenti mendacio [10] Lutherus, olim in Ecclesia moris fuisse peccata tantum manifesta confiteri, atque ideo non hauriendum illum pudorem in aperiendis sacerdoti omnibus peccatis interioribus : qui secus facerent de misericordia Dei diffidere. Ne itaque hoc dulci hamo se capi sinerent Galli, Concilium confessionem omnium peccatorum lethalium interiorum, de quibus peccator meminerit, a Christo institutam, et ab Ecclesia antiquitus etiam usurpatam ex sacris Scripturis et sanctis Patribus ita docuit [11] : « Ut vetustissimum illud, ita verissimum : *Qui abscondit scelera sua non dirigitur* [12]; *qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur.* Neque satis fuerit de peccatis conteri, et ea apud sese Deo confiteri, nisi sacerdoti quoque sacramentali confessione detegantur; ea quippe nec humanum nec recens inventum esse potest, quæ tot et tantis fulcitur Scripturarum oraculis. Ad hanc enim, præter multas Mosaicæ legis figuras, propius manu duxisse videtur primum ille Christi præcursor, a quo *qui baptizabantur confitebantur peccata sua* [13]; tum Christus ipse, dum suscitatum Lazarum ab Apostolis solvi jubet [14], et ei quem a lepra curaverat præcipit [15], *ut sese sacerdotibus ostendat.* An tum demum hujuscemodi confessionem instituit et præcepit, cum postquam in Apostolos insufflasset : *Accipite,* inquit [16], *Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* Nam quomodo remittet quæ sibi cognita non fuerint? aut quo pacto eorum judex esse poterit, quæ prorsus ignota sint? Oportet [17] itaque quem antiquus ille serpens occulte momorderit, abstrusissimum quodque vulnus medico detegere, omnem indigestum et virulentum humorem (etsi stomacho mentis insederit) evomere, pudorem in satisfactionis partem de singulo quovis errato pati, ne dum occultis peccatorum vinculis sese teneri dissimulat, horrendæ tandem sub omnium oculis æternæ damnationis laqueo constringatur. Proinde statim ab ipsis Ecclesiæ nascentis incunabulis sacer iste confitendi ritus, de interioribus, nedum de exterioribus tantum inolevit, ut tum ex Jacobo [1], tum ex D. Dionysii, Alexandri [2], Urbani, et Cypriani scriptis manifestum evadit. Recte igitur hanc exomologesis legem a Christo institutam per Apostolos ad nos usque deductam, et ab universali Ecclesia inviolabiliter observatam, a cunctis Christi fidelibus sectandam esse, et contravenientes auctoritate Concilii Constantiensis et aliorum complurium damnatos declaramus ».

93. De sacramento Extremæ-Unctionis adversus hæreticos divina sacramenta in ridiculam fabellam vertentes, et gratiæ interioris signa profanis usibus accommodantes, a Gallicanis Patribus orthodoxa veritas ita illustrata est : « Ad Unctionis autem Extremæ sacramentum Christus manuduxisse primum videtur, cum Apostoli oleo ungerent [3] multos infirmos et sanarentur; neque enim id suo sensu, sed præceptoris instituto fecisse putandi sunt. Sed ne hic noster ungendi infirmos ritus Christi præceptum, non tamen sacramentum esse videretur; *si quis infirmatur* (inquit Jacobus [4]) *in vobis, inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei.* Quibus liquido constat, Extremam-Unctionem non ægritudinis tantum corporalis medicamentum esse, sed etiam cæterorum sacramentorum instar remissionem peccatorum efficaciter operari, ac proinde nec a Jacobo quidem fuisse institutum, sed ab eo tantum, cui peculiare est ut gratiam [5] et gloriam conferre possit ».

94. Cum etiam hæretici vagarum libidinum cupidi sacramentum Matrimonii sannis proscinderent, ii traditionibus Ecclesiæ et divi Pauli auctoritate confutati sunt a congregatis Lutetiæ episcopis : « Postremo, inquiunt, Matrimonium esse sacramentum, abunde satis sacrosanctæ matris Ecclesiæ tum usu tum auctoritate comprobatur. *Hoc* [6] quippe *sacramentum magnum est in Christo quidem et Ecclesia,* quo sanctificatur vir infidelis per mulierem fidelem [7], et mulier infidelis per virum fidelem. *Hoc honorabile conjugium, thorus immaculatus,* in quo non solum salvatur mulier per filiorum generationem, sed fas est *unicuique vas suum*

[1] Jac. III. — [2] Prov. XX. — [3] S. Hier. — [4] Rom. II. — [5] Jer. II. — [6] II Cor. VII. — [7] Ps. L. — [8] Ps. CXLVI. — [9] Ps. LIX. — [10] Damn. a Leo. X. in Bull. const. 40. ar. 8 et 9. — [11] Act. Conc. Senon. dec. 20. § 7. — [12] Prov. XXVIII. — [13] Mat. III. — [14] Jo. II. — [15] Mat. VIII. — [16] Jo. XX. — [17] Cypr. ser. c. 5. de lapsis. Hier. in Eccles. just. Chrys. in Mat. hom. 5.

[1] Jac. V. — [2] Diony. in Epist. ad Ph. — [3] Marc. VI. — [4] Jac. VII. — [5] Ps. XXXVIII. — [6] Eph. V. — [7] Heb. XIII.

possidere [1] *in sanctificatione et honore*, per quod conjuges benedictionem consequuntur in filiis [2], nec habet in eos dæmonium potestatem, nisi ita conjugium suscipiant, ut Deum a se et sua mente excludant, et suæ libidini vacent [3], *sicut equus et mulus, quibus non est intellectus*. Qui negat itaque Matrimonium esse sacramentum, aut denique septem sacramenta non admittit, inter hæreticos habeatur ».

95. Mussitantibus adversus Missæ sacrificium hæreticis, ita illius augusta veritas et majestas a Gallicanis Patribus contra Lutherum asserta est : *Si omnis Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in eis, quæ sunt ad Deum* [4], *ut offerat dona et sacrificia pro peccatis*, quod tandem proprium et peculiare novæ legis sacrificium a sacerdote offerendum esse queat, nisi super benedictum istud corporis et sanguinis Christi symbolum, quod esu paschalis agni, manna, cæterisque propemodum omnibus Mosaicæ legis cerimoniis figuratum est ? neque enim lex esse potest, quæ sacerdotio careat : quod si sacerdotium habet, habet et sacrificium. Porro et si *Christus assiduus pro nobis Pontifex* [5] *non per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa*; negari tamen non potest *sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [6], ac proinde hujus exemplo sacrificium aliquod obtulisse [7], quod exteriore panis et vini forma veteri illi Melchisedech oblationi responderet ; *erat* enim *sacerdos Dei Altissimi* [8] : quod utique fecit in suprema illa cœna, nam accepto pane gratias egit, et fregit, deditque discipulis suis dicens : *Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur*; et ab Evangelicis sacerdotibus jugi semper observantia præcepit iterari. *Hoc facite*, inquit, [9] *in meam commemorationem*. Hoc enim holocaustum ; hæc victima pro peccato : hæc hostia pacifica, hoc juge sacrificium, hæc munda, juxta missæ nominis Hebraici rationem, oblatio quam omni loco Malachias prædixit [10] offerendam, cum repudiatis legis antiquæ cerimoniis ab ortu solis usque ad occasum magnum esset nomen Domini in gentibus. Nihil igitur in sacrificiis majus esse potest, quam corpus et sanguis Christi, nulla potior oblatio : qua in re cum universalis Ecclesiæ ritu tum aperte consentiunt Ignatius, Irenæus, Cyprianus, Athanasius, Chrysostomus, ac reliqui posteriores, et Concilia prope innumera, ut qui contrarium sensisse præsumpserit, manifestam hæreseos labem incurrat ». Non præterimus prædixisse etiam Isaiam [11] Deum ex Græcis, et Lydis, et Latinis, et aliis gentibus Levitas et sacerdotes creaturum : ergo in lege Evangelica debere esse levitas et sacerdotes : ergo et sacrificium.

[1] I Tim. II. — [2] I Thes. IV. — [3] Tob. VI. — [4] Hebr. V. — [5] Hebr. IX. — [6] Ps. CIX. — [7] Gen. XIV. — [8] Ibid. [9] Luc. XXII. — [10] Malac. I. — [11] Isai. cap. ult.

96. Adversus Lutheri et aliorum hæreticorum versutias, qui facillimam ad cœlestem gloriam viam esse dicebant, atque efferebant plebem in sacerdotes quasi commentitiis de animarum statu fabellis aurum emungerent, illustratum est, quid de satisfactione, de purgatorio igne, ac de commemoratione defunctorum sit sentiendum : « Sacro approbante provinciali Concilio firmiter tenendum decrevimus, culpa per pœnitentiam abolita, frequenter superesse temporalis pœnæ reatum, velut superstites quasdam peccati reliquias, quæ per dignos pœnitentiæ fructus veniant expiandæ [1] : adeo ut iniquitate et culpa peccati dimissa, peccator adhuc pœnæ temporali sit obnoxius. Hinc murmuranti [2] adversus Dominum Israeliticæ plebi, inde David dimissam primum adulterii noxam Scriptura commemorat [3] : pro qua tamen subinde pœna temporalis irrogata est.

« Superabundans quidem atque exuberans est Christi satisfactio [4], cujus plenitudinem assequimur, dum sicut semel tantum mortuus est, ita semel illi consepelimur [5] per Baptismum ; peccata vero, quæ post baptismum fuerunt, pœnitentia quidem expiantur, sed quæ morienti Christo non semper configuret. Cum autem hujusmodi pœnæ temporalis aut venialis tantum peccati reus repente nonnunquam intereat, de *omni verbo etiam otioso rationem redditurus* [6]; nec illi pateat aditus in cœlestem illam Jerusalem, in quam *nihil intrat coinquinatum* [7] : nec item gehennæ subjaceat, quippe qui gratiæ sit particeps, ac pœnæ temporalis tantum debitor sit, ut primum purgetur ex iis, quæ gessit in corpore [8], salvus tandem aliquando futurus ; *sic tamen quasi per ignem* [9] de sua semper interim salute ex remanentibus in eo fide, spe et charitate securus : neque enim ex eorum est numero, quorum blasphemia *non remittitur neque in sæculo neque in futuro* [10], quorum *superbia ascendit* [11]; sed eorum potius, quos sub terra Deo laudem acclamantes sacer Apocalypsis liber commemorat [12]. *Sancta igitur et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur* [13]. Nec ab re ab Apostolis traditum, ut in tremendis et vivificis mysteriis agatur commemoratio defunctorum ; sciebant enim illis inde multum contingere lucrum, utilitatem multam ».

97. Non contenta hæresis sævire in defunctos, quibus vivorum suffragia ademit, etiam in vivos sæviens sanctorum opem ipsis eripere conata est, quasi vel preces nostras non audiant, (nimirum sancti), vel nostris calamitatibus non tangantur ; quasi divinæ cle-

[1] Mat. III. Luc. III. — [2] Num. XIV. — [3] II Reg. XII. — [4] II Pet. II. — [5] Rom. VI. — [6] Mat. XII. — [7] Apoc. XXI. — [8] II Cor. V. — [9] I Cor. III. — [10] Mat. XII. — [11] Ps. LXXIII. — [12] Apoc. V. — [13] II Mach. XII.

mentiæ deroget quod qui Christo ministraverit hoc honore dignus habeatur, ut pro cæteris intercedat ». At hæ argutiæ ita a Concilio dissolutæ sunt : « Sed quam sit primum horum non modo veritati, sed Scripturis quoque dissonum facile intelligit, qui beatis pervium esse non ignorat omniforme illud divinitatis speculum, in quo quidquid eorum intersit illucescat, etsi neque desint nobis angeli Gabriele Danielis [1], Raphaele Tobiæ [2] haud quaquam segniores, qui ab exordio precum nostrarum assideant, ut illis mox offerant quorum suffragium imploramus, nec pigrius quam olim præveniant *principes conjuncti psallentibus* [3], e quorum manibus *ascendat fumus aromatum de orationibus sanctorum* [4] ». Et infra : « Hinc angelus ille Zachariæ [5] et Jeremias jamdudum in sinum Abrahæ receptus, *multum orant pro populo* [6] *et universa sancta civitate*, et pro pœnitentis impietate *orabit* [7] *omnis sanctus in tempore opportuno* ; nihil autem divinæ benignitati vel omnipotentiæ deerit, quæ summa et incomprehensibili sapientia infima quæque per intermedia moderatur et regit : neque minus unus est mediator Dei et hominum Jesus Christus [8], si juxta sacram Aurelianensis Concilii [9] atque aliorum complurium institutionem, litaniis ad aliquos sanctorum convertamur ; Christo tamen accepta ferantur omnia, per quem omne id genus interveniendi munus, cæteraque in humanum genus beneficia deriventur, etc. » Huic decreto aliud de sacris imaginibus adjunctum, quod superius attulimus.

98. Ad avertendam vero imminentem morum cladem, cum hæretici ad trahendos in exitialem admittendorum omnium scelerum libertatem homines, humanam negarent libertatem, malæque voluntatis invidiam omnem ad commentitiam fatorum necessitatem transferrent, Gallicani Patres erroris illius fœditatem, quam etiam gentiles exhorruissent, detexere gravissima sanctione [10], ex qua hæc decerpsi : « Liberum arbitrium asserentes, divinam non excludimus propterea gratiam, quod illi falso toties imponere non verentur, atque hoc fumo credulorum oculos perstringere, sed juxta sacram Scripturam eo extendimus, ut voluntas humana misericordiæ prævenientis auxilio suffulta, et interiori quodam et occulto secretioris inspirationis afflatu contacta sese convertat in Deum, Deo appropinquet, et ad veram illam gratiam se præparet, qua tandem accepta sit ad vitam æternam : neque tamen tanta gratiæ necessitas libero præjudicat arbitrio, cum illa semper sit in promptu nec momentum quidem prætereat, in quo Deus non stet ad ostium et pulset : cui si quis aperuerit januam, intrabit ad illum et cœnabit cum illo : nec denique tale sit hujusmodi trahentis Dei auxilium, cui resisti non possit ; quoties enim Dominus voluit congregare filios Jerusalem sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et noluerunt ? frustra certe Stephanus Judæos duræ cervicis et incircumcisi cordis argueret, qui semper Spiritui sancto resisterent : frustra Paulus Thessalonicenses admoneret spiritum ne extinguerent, si divinis inspirationibus homines inevitabiliter raperentur. Trahit quidem Deus, sed in ejus odorem currimus : non vi, non unco raptamur : prædestinat, eligit, vocat ; sed eos demum adultos glorificat, qui in fide et charitate radicati per bona opera certam suam vocationem electionemque fecerint ».

99. Quam denique stulte hæretici de vana sua credulitate sibi lenocinarentur, quamque male veræ fidei, spe et charitate exornatæ, elogia malesanæ opinioni inepte conceptæ accommodarent, et in quo justificatio, meritum et gratia sita sint, ita Patres explicuerunt [1]. « Fide quidem vivimus, et sine hac *impossibile est placere Deo* [2]. *Si quis* nihilominus *habuerit* [3] *omnem fidem, ita ut montes transferat, charitatem autem non habuerit, nihil est.* Fide justificamur [4] ; sed et spe salvi facti sumus [5], et dimissa sunt Mariæ Magdalenæ peccata multa, quoniam dilexit multum [6] ; *Si quis enim*, dicit Dominus [7], *diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Nunc igitur manent fides, spes, charitas, tria hæc, major autem horum est charitas* [8], et vivificando justificandoque potior : quandoquidem *fides sine operibus mortua est* [9] ; tum demum utilis est ad salutem, cum *per dilectionem operatur* [10]. At *charitas non est otiosa* [11], sed per bona opera satagit, *ut certam vocationem nostram electionemque faciat* [12] ; *non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* [13], *etc* ».

100. Damnati in eodem Concilio [14] plures alii errores gravissimi, qui partim a Luthero, partim ab Hutto, partim ab Erasmo, partim a Balthasare disseminati fuerant : conceptaque verborum formula recensiti sunt, ut ab iis tanquam præsentissimis venenis fideles caverent : quos prætermittimus, ne tædium lectori afferamus ; tum quia de iis sæpius mentio facta est ; inter quos est is absurdissimus a Luthero confictus : « Magna est fides cognoscere Christum corporaliter esse ubi sacramentaliter est ; sed major est cognoscere eum absolute ubique corporaliter esse ». Magnas ex eo errore concitatas contentiones suis locis dicetur. Uti etiam hic subdolus articulus plures in errorem impulit : « Humana

[1] Dan. IX. — [2] Tob. XII. — [3] Ps. LXVII. — [4] Apoc. VIII. — [5] Zacc. I. — [6] II Mach. — [7] Psal. XXXI. — [8] I Tim. II. — [9] I Conc. Aur. c. 23. alias 29. de consec. dist. 3. ca. rogamus. — [10] Conc. Sen. act. dec. 15. apud Bool l. I. to. XVII. c. 26.

[1] Abac. II. — [2] Heb. XI. — [3] I Cor. III, XIII. — [4] Rom. IX. — [5] Rom. VIII. — [6] Luc. VII. — [7] Jo. XIV. — [8] I Cor. XIII. — [9] Jac. II. — [10] Gal. V. — [11] I Cor. XIII. — [12] II Pet. I. — [13] Rom. II. — [14] Conc. Sen. act. sub fin.

instituta si observas ut humana, nihil te juvant: si ut divina, mendacium committis ». Demonstratum est antea statuta Ecclesiæ non esse pure humana, etsi humano organo pronuntiata, quod Ecclesia a Spiritu Christi regatur.

101. His et aliis recensitis erroribus, principes Catholici precibus sollicitati sunt, ut regia auctoritate præsules armarent ad illos ex clero populoque exscindendos, dissipandaque hæreticorum conventicula; ac piorum principum, qui asserendæ fidei studuerunt, felicia exempla, infelicia vero aliorum, qui errori favere, sunt proposita: « Plurimos », inquiunt iidem præsules, « hactenus errores commemoravimus; sed non illorum sufficit commemoratio, opus namque est quod Christianissimi principes suppetias ferant, zelo zelantes pro domo Domini exercituum, quæ juxta Apostolum [1] est Ecclesia. Posset haud dubie Deus absque illis universam hæreticorum cohortem conterere ac exterminare, nullius enim creaturæ suæ eget ministerio, vult tamen pro sua benignitate homines sibi cooperari: ampla quoque eos donat mercede, qui ei cooperantur, in iis præsertim negotiis, quæ ad fidei dignoscuntur spectare integritatem, quemadmodum multæ indicant historiæ. Laborarunt olim adversus hæreticos strenue Christianissimi principes Constantinus, Valentinianus, Theodosius, Clodovæus, Carolus Magnus, et Ludovicus pater S. Ludovici; sed numquid præmio defraudati sunt? minime certe; nam apud Deum gratiam invenerunt, qua nihil in vita est expetibilius, et apud homines immortale sui nominis decus adepti sunt: contra vero principes, qui hæreticorum consuetudine abusi, et eorum deliniti consortio impiis erroribus non obstitere, sed impenderunt subsidium, iram Dei vindicem sensere, etc. ». Non fuerunt hæc inaniter jactata verba; cum enim postea nonnulli Galli reges patrocinium hæreticorum male ab insanis politicis persuasi suscepissent, se regnumque illud florentissimum in summas angustias adduxerunt: quorum funestæ clades alibi lugendæ erunt.

102. Præter superiores sanctiones ad incorruptam fidei puritatem tuendam latas, aliæ ad constituendam asserendamque disciplinam Ecclesiasticam promulgatæ fuerunt: in primis sancitum [2] ut publicæ et privatæ preces in sacris templis pro Ecclesiæ quiete et mutua regum Christianorum concordia funderentur: vetitum [3] ne qua pecunia pro sacramentorum rerumve divinarum administratione acciperetur: ut sacris ordinibus initiandi litteras de honestate vitæ, ætate atque doctrina testes producerent [4]: ut sacerdotia viris idoneis demandarentur [5]. Præter hæc nonnulla alia ad corruptelas, quæ irrepserant tollendas decreta; et Concilium nona Octobris hujus anni solutum est.

103. *Trajectensis principatus jura ab episcopo in Carolum V, assentiente Pontifice translata.* — Quo etiam anno Lutherani, qui Caroli ducis Gelriæ factionem secuti, pulso Ultrajectino episcopo, eum immensis affecerant calamitatibus, suppellectilem omnem auream et argenteam Ecclesiarum, cruces nimirum, calices, iconas Christi, et candelabra, ad cudendos nummos pro sumptibus in rem militarem faciendis diripuerunt, interque alia sacram effigiem Christi e cruce pendentis argenteam vetustate visendam, pondo quinquaginta et eo amplius, quæ in Basilica S. Martini supra aram maximam inter arcuatas pilas paulo infra chori testudinem sublimis stabat, clam noctu abstulerunt: quo sacrilegio comperto, dum exultant hæretici, mœrentes Catholici, qui ex sacræ Christi istius imaginis inspectione pietate affici consueverant, divinum Numen non impune facinus laturum exclamarunt. Neque incassum iere vota; nam sacrilegi homines, cogente Deo, ipsam Christi effigiem in eodem loco reposuerunt sequenti nocte: utque persuaderent populo non sublatum ut liquaretur, situm et squalorem ex humiditate aeris pulvereque contractum diligenter deterserunt; increbuitque fama pluribus scriptis Germanicis per universam Hollandiam sparsis divini prodigii historiam continentibus confirmata, monetarii utramque manum, dum Christi signum liquandum in focum immittere pertentaret, non modo ambustam, sed quasi amputatam una cum ipsa mole in terram decidisse, divinæque iræ horrendo exemplo perculsos sacrilegii socios sacram Christi imaginem in pristinum suum locum restituisse. At Lambertus Hortensius [1] rerum Ultrajectinarum scriptor hæreticus; qui idololatriæ crimine Catholicos ob cultum sacrarum imaginum insimulat, hoc prodigium inter fabulas refert; ea scilicet temeritate et impudentia, qua innumera alia prodigia pro confirmanda sacrarum imaginum veneratione divinitus edita impii deridere consueverunt. Et certe qui hæreticorum in expilandis sacris imaginibus furorem et avaritiam perpenderit, non sine maxima causa imaginem amplius quinquaginta pondo argenti ab hæreticis militibus, qui arma facesque Ultrajectinis civibus intentabant, nisi diripi templorum ornatum paterentur, restitutam cognoscet: quod dissimulans auctor hæreticus insulsam argutiolam ad prodigium obscurandum affert, nimirum repositam in suo loco imaginem ad removendas vanas Catholicorum scelus execrantium ominationes; quasi eas tanti faciant latrones hæretici, ut quinquaginta argenti libras ex unguibus rapacissimis avelli ad sedandas arguendasque

[1] I Tim. III. — [2] Cap. 1. — [3] Cap. 2. — [4] Cap. 3. — [5] Cap. 9.

[1] Lamb. Hortens. rer. Ultraject. l. VI.

inanes voces patiantur, et non potius diras pœnas imprecantes illusissent, si Christi argenteam illam imaginem liquatam, in nummos nullo edito divinæ ultionis exemplo conflassent : et cur non etiam calices argenteos et alias cruces alii monetarii restituerunt, nisi quia divina ultio nondum impium facinus secuta fuerat?

104. Cæterum Gueldriæ duci non profuit bellum sacris pro retinendo Ultrajecto intulisse, spoliasseque templa ; nondum enim pecunia e sacris vasis signisque conflata ex utroque latere percussa fuerat in monetaria officina Petri Montani, ut distribueretur militi, cum Burgundicus exercitus Catholicus, duce Henrico Bavaro episcopo, in Ultrajectinam urbem irrupit Junio ineunte, ac sacrilegos Lutheranos partim obtruncavit, partim dispulit, Petrique Montani cruces et calices conflantis argentaria officina expilata est, necnon omnium Lutheranorum ædes, non inscriptæ, diripiendæ militi Catholico expositæ fuerunt. Ita Ultrajectum in episcopi potestatem redactum est, sumptumque de factiosis supplicium : recuperata etiam nonnulla alia oppida, ut Rhenæ et Harderwica ; at Tyla irrito conatu oppugnata.

105. Porro episcopus principatus Trajectensis jura, quæ adversus vim Gelriæ ducis Lutheranorumque factionem tueri non poterat, scriptis publicis Tabulis in Carolum V Cæsarem transtulit, ejusque procuratorem in Trajecti possessionem induxit, cui cives solemni sacramento fidem addixere : « Episcopus », inquit auctor, « assensu ordinum in curia magnæ Basilicæ D. Martini XII kal. Novembris jus episcopatus ducibus Brabantiæ et comitibus Hollandiæ tradidit, cum octingentos et sexdecim plus annos res amplissimæ ditionis in varia ejus gentis fortuna belli et domi ab episcopis administrata esset ». Et infra : « Fuit autem hic D et X annus a morte Adelboldi episcopi, sub quo prima odii fax inter Ultrajectinos et Hollandos ardere cœperat : a pulso vero ex urbe Ratbodo Phrisiorum rege DCCC supra XXIV, quo anno Ultrajectum Willibrordus reversus sacellum sanctæ Crucis primum posuit, DCCCXXXII ab reditu ejus e Roma in urbem, Sergii Pontificis auctoritate in episcopatum confirmatus : quo idem anno Thomæ sacellum, postea Martini dictum ab eodem episcopo conditum fuit et episcopatus, et ab episcopis regnari cœpit : a regni Hollandici origine DCLXXXII annus, si tempora recte a scriptoribus digeruntur ».

Cum vero principatus Ultrajectinus ab episcopo sine summi Pontificis auctoritate abalienari non posset, consultus tota de re Clemens, ejusdem principatus jura Carolo V asseruit, ut contra Gelriæ ducis et Lutheranorum molimina rem Catholicam tueretur : qua de re Apostolicum Diploma proximo anno exaratum est, cujus postremam partem subjicio :

106. « Clemens, etc. Habita super his cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus matura deliberatione et discussione, electum, (nimirum Henricum), et singulares personas capitulorum hujusmodi a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris et pœnis a jure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existant, ad effectum præsentium dumtaxat consequendum, harum serie absolventes, et absolutos fore censentes, de eorumdem fratrum consilio et ex certa scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine translationem temporalis jurisdictionis civitatis, castrorum et oppidorum tam patriæ Transsellanæ superioris, quam patriæ Trajectensis inferioris, ac aliorum jurium prædictorum, in ipsum Carolum regem, tanquam ducem Brabantiæ et comitem Hollandiæ, ac illarum donationem ac alia per eumdem Henricum electum de eorumdem capitulorum consensu facta auctoritate Apostolica tenore præsentium approbamus et confirmamus ; præterquam quoad cassationem pensionis, nimirum duorum millium aureorum in eventum unionis mensæ episcopalis Trajectensis beneficiorum Ecclesiasticorum valore dictæ pensionis, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Domini MDXXIX, XIII kal. Septembris, Pontificatus nostri anno VI ». Redacti porro in ditionem Caroli regis Ultrajectini imperiis acerbioribus contineri cœpti sunt [1], qui suave episcoporum jugum pati non potuerant.

107. *Brixiam inficit hæresis.* — In Italiam irrepere conata hæresis hoc anno Brixiam inficere cœperat Joannis Baptistæ Palavicini Ordinis Carmelitani pseudomonachi opera : sed Paulus Zana urbis illius episcopus strenue grassanti malo obstitit, ejusque studio exciti Brixienses magistratus in hæreticos consurrexere : quorum pietate et diligentia collaudata, Pontifex censuram fidei exerceri in impios jussit, atque episcopum Brixiensem censoremque amplissimis mandatis ad evellendas omnes hæreseos Lutheranæ fibras instruxit. Consignatum est hac temporis nota hujusmodi Diploma [2] : « Datum Viterbii sub annulo piscatoris, die XIII Julii MDXXVIII, Pontificatus nostri anno V ».

108. *Jacta hoc anno schismatis Anglicani semina.* — Hoc anno schismatis Anglicani et secuti postea religionis orthodoxæ excidii semina jacta sunt [3] Thomæ Volsæi cardinalis imprudentia et ambitione : is enim imperitorum quorumdam theologorum de conjugio Henrici regis disceptantium susurros collegerat, ipsius matrimonium legibus non initum, ut qui Arthuri fratris defuncti uxorem duxisset, quod illi

[1] Hort. rer. Utraject. l. VII. — [2] Ext. in Bull. in Clem. VII, const. 22. — [3] Sanderus de sch. Angl. Pol. Virg. l. XXVII. Sur. in Comm. Harpsfel. in hist. Eccl. Angl.

divino jure vetitum interpretarentur, ut propterea a Romano Pontifice concessa peragendi ejusmodi conjugii venia non valeret.

109. Speciosum erat assentantium politicorum ad matrimonium dirimendum argumentum, cum nulla proles mascula ex illo suscepta esset, immineretque periculum, ne ad externum principem Angliæ imperium deferretur. Itaque licet initio Henricus a conjugis repudio abhorrere visus esset, tamen partim quod simultates cum Carolo V sororio gereret, partim quod voluptatum illecebris delinitus alias nuptias concupisceret, partim quod filium habere exoptaret, causam apud Sedem Apostolicam judiciario ordine experiri constituit. Itaque rogatus Pontifex, ut jus in ea controversia diceret, cum ob beneficia in adversis rebus jam ante accepta Henrico regi obstrictus esset, illumque magis sibi devincire cuperet, eo adductus est, ut Laurentium Campegium cardinalem ad cognoscendam causam legatum decreverit Diplomate ita consignato : « Datum Viterbii anno Incarnationis Dominicæ MDXXVIII, Pontific. nostri anno V ». Hujus legationis occasione Henricus in spe dissolvendi conjugii, inque innocentissimæ conjugis abalienatione magis confirmatus est ; ex quo ad concubitus promiscuos dilapsus non uti cardinalis Volsæus animo agitarat, Galliarum regis affinitatem, repudiata Cæsarea, exambivit ; sed Annæ Bulleinæ hæreticæ, scortique impurissimi servituti regium decus prostituit, et hac catena irretitum dæmon ab Ecclesiæ obsequio divulsit.

110. *Lusitanorum quorumdam insignis apud Indos fidei confessio.* — In Indiis hoc anno septemdecim Lusitani, qui navicula vehebantur, intercepti a Mauris ad Badurem Cambaiæ sultanum adducti sunt : qui ipsos primum blandis verbis ac pollicitationibus ingentibus a Christi cultu ad Mahometis superstitionem pellicere, mox eorum constantiam minis suppliciisque labefactare tentavit : sed nemo ex iis promissis barbari, aut dolore frangi se passus est : quin etiam Didacus Mesquita, cum in ingentis bellicæ machinæ tubo positus fuisset, ac ni Christum execraretur, applicato igni se laniatum iri audiret, imperterritus respondit, quodcumque supplicium etiam atrocius pro Christo se toleraturum, ac si diuturnius foret, in eo se demonstraturum quanta voluptate in perferenda nece pro divini Numinis honore et sanctissima sua fide potiretur : qua constantia perculsus tyrannus illum ex tormenti bellici hiatu educi, atque una cum aliis in tetrum carcerem conjici jussit, e quo postea iidem gloriosi Confessores emissi fuerunt.

CLEMENTIS VII ANNUS 6. — CHRISTI 1529.

1. *In sacris violandis Lutherani Turcis pejores.* — Anno salutis millesimo quingentesimo vigesimo nono, Indictione secunda, ab hæreticis et Turcis deleta pæne est res Christiana in Germania et Pannonia : quo tempore in novo orbe plura centena hominum millia ad Christi cultum et obsequium Sedis Apostolicæ se contulerunt. Nam hæresis ob regum Christianorum dissidia, ob recentes Ecclesiæ Romanæ calamitates, ob imminentes Turcicas eruptiones audentior effecta, palam efferre caput altius non contenta, etiam Catholicos aperta vi obterere cœpit. Supererant adhuc Basileæ plures viri Catholici acceptæ a Christo per Apostolos eorumque successores doctrinæ tenaces, qui cum libertate magna orthodoxam religionem tuerentur, ac pii sacerdotes e sacro suggestu impiorum hominum flagitia arguerent, facta est ab hæreticis in eos omnes conjuratio, qua sævo impetu Turcico more in sacra templa incursum est, ac dirutis altaribus, et sacris imaginibus concrematis, tunc missæ sacrificium abolitum, ac de magistratus gradu Catholici dejecti. Quibus de rebus hæc narrat Surius [1] : « Hujus anni mense Februario Basileæ cives tumultuantur, et duodecim senatores loco movent : quin et sacras ima-

[1] Sur. in Comm. hoc ann.

gines, ut supra attigimus, in templis omnibus demoliuntur, ceu idola quædam, ita persuasi a suis doctoribus, quasi eadem sit apud Christianos ratio imaginum, quæ fuit olim apud Ethnicos idolorum : missam quoque prorsus abolent, nihil deinceps habituri commercii cum incruento illo Ecclesiæ sacrificio. Ipso die Cinerum statuas vel imagines ligneas distribuerunt in homines tenuioris fortunæ, ut illis barbaro in primis exemplo ad focum abuterentur : sed illi tanta contentione eas sibi singulatim vindicare conabantur, ut ad pugnas quoque ventum sit. Ea re factum est, ut in novem congestæ strues, ante summam ædem flammis omnes permitterentur. His rebus gestis, lætum illi diem egerunt tam egregio patrato facinore. Aliis quoque locis sævitum est in imagines vel statuas, missæque sacrosanctum sacrificium ; et erat hoc præclarum Evangelii recens orti studium, ut nihil intentatum relinqueretur a sui studiosis, quod amplissima antichristo itinera præpararet.

2. « Anno superiori multum tum Cæsar ipse per episcopum Hildesheimensem, tum episcopus Argentoratensis, et plerique alii egerunt apud Argentinenses, ut nihil in religione mutarent, aut certe expectarent Concilii sententiam : at illi quoque improborum hominum pestiferis persuasionibus circumventi, ad res novandas animum adjecerunt : atque ita alii post alios passim in Germania, nobilissima quondam provincia, in olim damnatos nimiumque crassos errores prolapsi, cæteris nationibus se affatim irridendos propinarunt. Certe ipse quoque Turcarum princeps Solimannus Lutheranos detestatus fertur, propterea quod essent proni in seditiones concitandas. Interim vero, qui a Catholica Ecclesia deficiebant valde sibi gratulabantur quod tyrannicum Romani Pontificis jugum excussissent, et jam tandem veram Evangelii lucem invenissent ; Romanos enim Pontifices non alio, quam tyrannorum loco habent, et doctrinam Ecclesiæ vocant papisticam, ac meras tenebras. Porro interim illos duces sequuntur, qui odiosissime a se invicem in rebus gravissimis dissentiunt, et miseros plusquam Cimmeriis tenebris involvunt : quod tum demum ipsi nimium male experientur, cum erit migrandum e corpore ».

3. Quanquam vero Erasmus jam plura in sacras imagines impie effutiisset, tamen hoc Basileensium facinus damnavit, cujus ne particeps videretur, Basilea Friburgum concessit, libellumque edidit adversus hæreticos, qui se falso Evangelicos jactant, atque inter alia illud observatione dignissimum dixit : « Nullum se novisse ex illis nempe Evangelicis, qui non seipso videatur esse factus deterior ». Ex quo perspicue patet, hæresim ex morum corruptela natam mores corrumpere solitam : impietate vero a Lutheranis Turcas victos memorat Joannes Faber hisce verbis [1] : « Suspicite et levate capita vestra quotquot sacrilegi estis, num liceat vobis e sacrario temploque Dei facere stabula equorum porcorumque, in quo Turcis pejores estis, Cappadoces enim et Macedones, ac aliæ nationes, quæ sub Turco sunt, si quando vel D. Georgii vel D. Nicolai et plerumque Joannis Baptistæ et B. Virginis Mariæ templa occupant, nihil violant, nihil deturpant. Nempe Maria Dei mater et virgo, Joannes Baptista, Georgius martyr, et Nicolaus episcopus ex Alchorano et ejusdem Alchorani interpretibus maximo in honore sunt apud Turcos. Hoc ipsum probat quod propriis oculis videre datum est, quod cum an. MDXXIX Solimannus Turcorum tyrannus per Strigoniensem agrum cum suo grandi exercitu properaret in Austriam, ut expugnaret Viennam Austriæ metropolim, vastassetque ac incendio et flamma perdidisset cuncta, inventæ sunt Ecclesiæ sub titulo D. Georgii martyris, inter quas una Strigoniæ fuit ornata optime : intravere Turci, pernoctavere illic ; sed ne una quidem imago læsa est, minus incendio flammaque consumpta ».

4. *Hæretici Helvetii Catholicos opprimere nituntur.* — Hæc Basileensium ab Ecclesia defectio alios tumultus secum traxit [2] ; nam Tigurini et Bernates Helvetii a Zuinglio corrupti Basileensium armis auxiliaribus suffulti, in quinque toparchias, quas cantones vocant, adhuc in fide orthodoxa perstantes, nimirum Lucernenses, Suitenses, Subsilvanos, Urienses et Zugenses militaria signa extulerunt, cruentasque et horribiles strages hic motus minitabatur, ni aliæ toparchiæ fœdere junctæ, nimirum Glareani, Solathernii, Friburgenses, Schafhusenses, et Appocellenses concordiæ egissent interpretes. Tigurini et Bernates, cum pollerent viribus, magis ferociebant, cum pacis arbitri hanc concordiæ formulam Catholicis iniquiorem composuerunt : « Jussi sunt », inquit Coclæus, « Catholici mox antequam e campo abirent, tradere in manus sequestrorum litteras sigillatas fœderis, quod cum rege Ferdinando inierant, ut ruptis sigillis scissisque membranis, fœdus illud prorsus emortuum ac irritum esset, decretum est : item ut a regibus et principibus nulla deinceps munera aut stipendia ulli reciperent Helvetii, utque Bernensibus, Tigurinisque, et eorum complicibus pacta sua inter sese inita firma permanerent, neque ad restituendum quispiam teneretur, neque in jus vocaretur, qui imagines aut altaria demolitus fuisset, aut sacras vestes aliaque Ecclesiarum ornamenta rapuisset, etc. »

5. *Multoties, sed præsertim in conventu Smalcadiensi, Lantgravius Hassiæ Lutheranos et Sacramentarios conciliare tentat.* — Addit [3]

[1] Jo. Fab. l. 1. de sacris non temere violandis. — [2] Conc. hoc ann. in act. et script. Lut. Sur. in Comm. hoc ann. — [3] Id. ib. Sur. in Comm.

hæreticos Lutheranos et Zuinglianos furoris et dogmatum conjunctionem Philippi Lantgravii Hassiæ opera Marpurgi pertentasse, cum superioribus annis hæresiarchæ singuli contendentes se divino lumine ad Evangelium purum docendum collustratos, suggestas a dæmonibus interpretationes ac fœdissima ludibria credulis volaticisque hominibus proponerent : « Philippus Hassiæ Lantgravius », inquit auctor, « ægre ferens inimicam illam inter Lutherum Zuingliumque et Œcolampadium contentionem et discordiam, convocavit eos in urbem suam Marpurgum, ut ibi amica disceptatione finiretur contentio. Convenerunt quidem illi et multi complices eorum, atque ut aliquid effecisse viderentur, conscripserunt ac ediderunt aliquos articulos, in quibus contra Catholicam Ecclesiam consentiebant inter sese, velut Herodes et Pilatus contra Christum : verum in principali articulo de venerabili sacramento Eucharistiæ, de quo præcipue contenderant semper, hæsit ac permansit inter eos discordia. Zuingliani circumferebant trecenta argumenta quæ dicebant a Zuinglio fuisse objecta Luthero, re igitur infecta discessum est ».

6. Hæc vero trecenta sophismata ad tria præcipua redigebantur, de quibus memorat Ulembergius hisce verbis [1] : « De Eucharistia tantum instituta fuit collatio, in qua Zuinglius et Œcolampadius contra Lutheri sententiam tria potissimum argumenta protulerunt : primum formatum fuit ex dicto Christi Joan. vi : *Caro non prodest quidquam.* Alterum ex articulo fidei de Ascensione Christi in cœlum partim, partim ex principiis physicis, quod naturale corpus eodem tempore nonnisi uno in loco esse possit; de quo argumento diu disceptatum fuit. Tertium vero ex sacramentorum natura desumptum fuit, quod in primis Œcolampadius vehementer ursit, asserens Christi verba non aliter accipienda, quam sacramentorum ratio ac natura ferat, ex quo consequens esse dicebat, non vere Christi corpus adesse in Eucharistia, sed significatione tantum. Lutherus ad hæc argumenta respondit eum in modum, ut ipse Sacramentariis abunde satisfactum censeret, quanquam illi longe secus judicarent : demum Zuinglius et Œcolampadius multas recitarunt sanctorum Patrum sententias, quibus opinionem suam astrui persuasum habebant. Contra Lutherus et Melanchton cum cæteris non pauciora Patrum eorumdem testimonia scripta Lantgravio obtulerunt, quibus veram Christi corporis in Eucharistia præsentiam confirmabant. His ad eum modum peractis, utrique in sententia sua rigide perstiterunt ». Et infra :

« Aiunt Œcolampadium a Lantgravio privatim admonitum de perspicuitate ac certitudine verborum Christi cum gemitu respondisse, optare se dextram sibi fuisse præcisam, antequam de hac controversia scribere quidquam ordiretur. Certe Lutherani Zuinglium et Œcolampadium incertos de doctrina sua fuisse memorant; et restitisse tamen contumaciter veritati : quam ob causam accidisse putant horrendo Dei judicio, ut uterque biennio post e medio tolleretur, alter confossus in prælio, alter vero mœrore animi ob repentinum Zuinglii casum extinctus, quemadmodum et Core, Dathan et Abiron absorptos hiatu terræ deglutiverit infernus, cum Moysi restitissent ».

7. Sacramentarii victum fuisse Lutherum jactarunt, vicissimque Lutherani Sacramentarios confusos divulgarunt; adeo ut de his hæc scripserit Lutherus in litteris proximo anno ad Jacobum præpositum Bremensem datis [1] : « Vides hos Marpurgi revocasse in articulis positis ea, quæ de Baptismo, sacramentorum usu, similiter externo verbo, et alia, quæ hactenus editis libris pestilenter docuerunt, nos nihil revocavimus. At cum victi essent etiam in cœna Dominica noluerunt revocare hunc articulum, etiamsi viderent sese non consistere; metuebant enim plebes suas, ad quas non licuisset reverti, si revocassent. Et qui non vincerentur? cum Zuinglio unum et totum argumentum fuerit, corpus non posse esse sine loco et dimensione : cui ego ex philosophia opposui ipsum cælum naturaliter esse sine loco tam magnum corpus, nec dissolvere potuerunt. Œcolampadio vero fuit unicum argumentum : Patres appellant signum : ergo non est ibi corpus. Multis vero verbis promiserunt se velle nobiscum eatenus dicere Christi corpus veraciter esse in cœna præsens, et spiritualiter tantum, ut eos fratres dignaremur appellare, et simulare concordiam. Hoc quod Zuinglius palam lachrymans coram Lantgravio et ordinibus rogabat». Nonnullisque interjectis : « Tandem id concessimus, ut in articulo ultimo ponitur, ut fratres quidem non essent, sed tamen charitate nostra, quæ etiam hosti debetur, non spoliarentur : ita indignissime affecti sunt, quod fratris nomen non potuerunt obtinere, sed pro hæreticis discedere cogerentur, etc. Dat. Coburgi, prima die Junii MDXXX ».

Enixum Lantgravium eos ita inter sese conciliare, ut quamvis circa Eucharistiam dissiderent, tamen mutuo se fratres appellarent; sed abnuisse Lutherum consentit Surius [2]. Ita Lutherus et Zuinglius se mutuo hæreticorum loco, utire vera erant, habuerunt. Addit auctor [3] : « Porro sunt, qui scribant et putent, in hoc uno articulo dissidere Zuinglianos a Lutheranis; sed hoc falsissimum est, cum etiam in aliis non paucis inter se hostiliter dissentiant : imo vero

[1] Ulemb. c. 20.

[1] Luth. ad Jac. præp. Bremum. — [2] Sur. in Com. — [3] Id. ib.

paulatim eo res rediit, ut nec Zuingliani cum Zuinglianis, nec Lutherani cum Lutheranis consentiant; sed alii alios palam evulgatis libris odiosissime et impotentissime proscindant ».

8. Suabachi quoque et Smalcaldiæ hæreticorum conventus acti, ut in Catholicos fœdus pangerent; sed eorum controversiæ nullo modo tolli sententiis potuere, ut refert Surius [1] : « Fuit, inquit, hoc anno Suabachi conventus eorum, qui se Evangelicos dicebant; sed cum inter se convenire non possent de cœna Domini (sic enim vocabant sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum) alius conventus Smalcaldiæ indictus est. Ita hoc præclarum Evangelium in re præcipui momenti neque tunc neque postea unquam idem statuere potuit : eaque discordia magis ac magis semper aucta est, quemadmodum illis evenire necesse est, qui a veritatis constantissima luce ad incertas varias et lubricas humani ingenii opiniones sese transferunt ».

9. Nec cessisse rem felicius in Smalcaldiensi conventu tradit pluribus interjectis idem auctor, sic inquiens : « Qui se Evangelicos protestantes vocabant, rursus alium conventum indixerant Smalcaldiam, eoque cum ventum esset, tametsi omnes cuperent vires suas icto fœdere conjungere, et se adversus Pontificiorum, id est, Catholicorum potentiam communire; nihil tamen confici potuit, quod et Lutherani nollent eos recipere, qui dogmata Lutheri omnia complecti non vellent, et Zuingliani ut id facerent adduci nulla ratione possent; putabant enim pro sua parte potius stare verbum Dei et puram Evangelii doctrinam, quam pro Lutheranis : Lantgravius vero medium se inter utrosque gerens volebat eos redigere in concordiam; sed ejus conatus omnes irriti fuere; cum enim jam utraque pars ab Catholica Christi Ecclesia se separasset, non poterat habere spiritum illum concordiæ et pacis, qui non est extra Ecclesiam Dei toto orbe diffusam. Interim Zuingliani nolebant a sua discedere sententia, nec minus ipsi rejiciebant Lutheri judicium et auctoritatem, quæ erat maxima apud Lutheranos, quam Lutherus Romani Pontificis. Quid ergo mirum si Lutherus ab Ecclesia Romana sub verbi Dei et Evangelii prætextu procaciter discessit, quando ab ipso Luthero, quem jam plerique ceu Deum suspiciebant, sub eodem prætextu intra paucissimos annos ipsius discipuli pertinacissime desciverunt? non enim minus nititur verbo Dei, licet perperam intellecto, Zuinglius cum sua cohorte, quam Lutherus cum suis; et tamen necesse est vel Lutherum errare vel Zuinglium. Non ergo satis est Scripturas allegare, quibus plerique omnes hæretici sua semper quantumvis absurda paradoxa firmare conati sunt; sed oportet legitimam Scripturarum vim et intelligentiam adhibere, quæ non est apud hæreticos, sed in sola Ecclesia Catholica, cujus et doctor et rector est Spiritus sanctus : id quod non sine causa identidem inculcamus ».

10. Sed quid mirum si Lutherani cum Lutheranis, aut Zuingliani cum Zuinglianis non consentiant, cum Lutherus a Luthero, et Zuinglius a Zuinglio dissideant, ut editi antilogiarum libri [1], vulgatæque anno superiori palinodiæ testantur? at non modo antilogum et bicipitem aut bifrontem Lutherum, ut Joannes Faber, ob dogmatum inconstantiam, verum septicipitem demonstravit Joannes Cochlæus [2], edito eleganti libro, cujus argumentum ipse his verbis describit : « Edidit sub idem tempus Cochlæus Latine haud ita brevem librum, qui inscriptus est, *Septiceps Lutherus*, quem ob duas potissimum causas ex diversis Lutheri opusculis tum Latinis tum Theutonicis in unum colligit, nempe et propter concionatores Catholicos, ut ii quovis proposito themate Lutheranos facile per propria scripta Lutheri, absque longæ disquisitionis labore ac tædio, reprobare atque confundere possint, et propter externas nationes, ut viri docti linguam Germanicam non callentes, in futuro Concilio haberent breve compendium, ex quo intelligerent qualia Theutonice scripserit Lutherus, atque eo facilius eum velut servum nequam de ore proprio judicarent. In Præfatione autem ejus libri ubi admonuisset lectorem quomodo eum librum cum fructu aliquo legeret, ita subjunxit : Cogita, quæso, lector, quam periculosum sit illi firmiter adhærere, et ab illius parte stare, qui tam instabilis ubique est in seipso : aut ei plusquam toti Ecclesiæ credere, qui toties contradicit et non credit sibi ipsi, ac se proprio judicio condemnat, et mendacem reddit : ipse quidem Sacramentariis supermeris, nunc adversariis, paulo ante dilectissimis fratellis, filiolisque, et aureis amiculis suis triumphabundus objicit, ibi mera esse et mendacia et dæmonia, ubi tanta reperiatur eorum de re una diversitas, utpote circa Eucharistiæ sacramentum : quanto, obsecro, justius nos id ipsum objicimus ei, qui cum sit in substantia individuum unum, seipsum in septem capita contrariis assertionibus divisit? Multa quidem peperit olim monstra Aphrica ; sed mirabiliora nunc parit monstra Germania : quid enim monstruosius quam uno cucullo residere tot capita, inter sese tam contraria atque dissimilia? quid ad hæc Janus bifrons? quid Geryon triceps? quid Cerberus trifaux? fabulæ sunt poetarum et jocosa figmenta : at septiceps cucullus, imo cucullatus iste draco noster nimium vero ac serio septem capitibus Germa-

[1] Sur. in comm. hoc ann.

[1] Jo. Fab. l. antilog. Zuingl. et l. antilog. Luther. — [2] Cocl. in act. et script. Luth. hoc ann.

niam confudit, ac pessimis venenis lethaliter afflat atque corrumpit. Quis antea vidit, quæso, tale usquam portentum ? » Et infra : « In veteri Christianismo multitudinis credentium erat cor unum et anima una : in novo autem evangelio Lutheri dissecatur cor et caro una in corda et capita multa, ut non solum diversi diversa sentiant, sed et unus arroget sibi sensus et capita multa, etc. Nos quidem breviter septem elicuimus, qui invite ac gravi cum tædio nauseaque Lutheri libros legimus. At si quis plura in eis desideret sive monstra sive capita, modo excutiat ac perlustret paulo diligentius, inveniet proculdubio multa et plura mirabiliora, et ea quidem usque adeo absurda, impia, blasphema, ut homo pius ac timoratus neque lingua eloqui, neque mente cogitare atque revolvere sustineat».

11. *Joannes Agricola Antinomorum sectam condit.* — Ad conciliandum [1] Lutheranæ sectæ patrocinium antiquitatis concitandumque in Catholicos Germanicæ plebis odium, Joannes Agricola poeticus theologus, et sacerdos non unctus, ut ipsemet gloriatur, scilicet non consecratus, sed commentitius (horrendum enim id divinæ vindictæ genus in se traxerunt Germani, observat Surius [2], ut qui ab Ecclesia calicis, quem sibi per invidiam præreptum a sacerdotibus aiebant, cupiditate desciverunt, sacerdotes fictitios sint nacti, qui pro corpore et sanguine Christi panem pistorium et vinum popinale porrexerint) edidit [3] quamdam Joannis Hus hæresiarchæ, Concilii Constantiensis jussu exusti, historiam in quadam bibliotheca repertam, cujus auctor incertus omnia præsens viderit : in cujus Præfatione impius ac blasphemus Agricola eumdem Joannem Hus probum Dei amicum, Concilium vero Constantiense synagogam antichristi vocat. Cæterum ea ipsa historia, « parum Lutheranis », inquit Coclæus, « conducit ; nam eos articulos, quos ipsi maxime affirmant, Joannes Hus et in Ecclesia Constantiensi ante degradationem sui, et foris in campo circa supplicii sui locum publice coram omnibus negasse refertur in historia illa : non est igitur quod de ea historia glorientur Lutherani ».

Joannes porro Agricola ut parem ac reliqui hæresiarchæ gloriam æmularetur, Antinomorum, ut refert Ulembergius [4], sectam condidit nefandissimam, de quibus hæc tradit Petrus Cratepolius [5] : « Antinomi quasi legem spernentes, sive eam impugnantes, vel legi divinæ contrarii adeo efferunt Evangelium, teste Staphilo, ut affirment legem Dei prorsus inutilem, et neque ante neque post justificationem necessariam esse, hominesque evangelicos non obligari ad bona opera divinæ legis. Apud istos hæreticos tanta est varietas, tanta confusio et doctrinæ inconstantia, ut tot existant fere factiones, quot capita ; tot prope hæresiarchæ, quot sectarii ; alii namque sunt Lutherani, alii semilutherani, alii antilutherani ».

12. Horum hæreticorum decalogum aspernantium sophismata duo erant præcipua : primum quod sufficeret credere : secundum quod vetus lex abrogata esset, quod dixisse eos constat ex Joanne Fabro, qui Lutherum et Melanchtonem in lustratione Saxonica ita hanc palinodiam canentes : « Debent prædicatores decem præcepta sæpe ac diligenter prædicare » ; his verbis superiori anno perstrinxerat [1] : « Si ego rusticus in Saxonia fuissem id temporis cum suo æquali Luthero lustrationem habuit, ac ad me venissent, ego canes domesticos in eos irritassem, his verbis illis obvians : Aspice tu, Melanchton, ac tu Luthere, quo tandem nos abducis. Quod os, aut quæ tibi frons est, ut ad me venire, aut bene longo sermone de bonis operibus disputare ausis, cum tamen prius in tuis locis communibus ac aliis lucubrationibus aliter ac longe diversius scripseris, nempe quod tantum credere debeam ? Quid mihi nunc loqueris de decem præceptis, cum apud Christianos esse tantum novem prius affirmaveris ? nam in veteri Testamento etiamsi decem sint in tabulis Mosis, dixisti tamen esse easdem tabulas antiquatas ac fractas, atque ita, ut in novo Testamento plus novem non sint ac reperiantur ». Cum etiam Lutherus palinodiæ suæ adjecisset hæc verba : « Vociferantur quidam, bona opera nihil mereri apud Deum, adeo ut longius satius fuisset, ut homines ad bona operanda compellerentur, quam ut acres illæ dissertiones observarentur. Verum enim est, quod Deus propter promissionem suam magis quam propter opera nostra benigne nobis facit ; opera tamen bona sicuti Deus præcipit sic fieri opus est ». Ad quam Lutheri aliquantulum resipiscentis palinodiam Faber de prædicto Joanne Agricola Islebiensi, qui opera bona conscripto libro pestifero damnarat, subjecit : « Semper ita, mi Luthere, animatus fui, sed Islebius tuus Spiræ in me nescio quid scripsit, cum ita publice in concione sensissem : omnia enim in unicam fidem bonus ille vir ponebat : cum enim ego Evangelium de D. Magdalena ad amorem ac bonorum operum rationem interpretatus fuissem, perperam sentire me existimavit : nunc vero comperio quod ego quidem tuo judicio non ab causa decidi, verum litem ac rem ipsam, de qua disceptamus, obtinui, etc. » Placuit adeo juventuti petulanti Agricolæ bona opera improbanti exitialis doctrina, ut posthac ingentes motas de his concertationes audituri simus, quanquam ipse Joannes Islebius errorem suum Lutheri hortatu damnasse feratur [2].

[1] Cocl. in act. et script. Luth. hoc ann. — [2] Sur. in Comment. — [3] Cocl. ubi sup. — [4] Ulemb. in Vit. Luth. — [5] Cratep. in Ant.

[1] Jo. Fab. in cens. vis. Sax. c. 5. — [2] Sur. in Comm. an. 1538.

13. *Morbus epidemicus cui nomen* Sudor Anglicus *totam Germaniam vastat.* — « At præpotens Deus », inquit Surius, « novis in dies emergentibus hæreseon et scelerum portentis, nova adhibebat flagella » ; invexit nimirum hoc anno novum morbi genus, quem *sudorem Anglicum* dixere, quo paucarum horarum spatio correpti vitam cum morte commutabant : de quo inter alios Hermannus e Kersenbroch in Monasteriensi historia Ms. hæc enarrat [1] : « Lethalis ille sudor (quem Anglicum nominabant) anno MDXXIX totam Germaniam subita ac immensa hominum strage pervadens, intra viginti quatuor horas correptos aut suffocavit, aut sine vitæ dispendio pristinæ sanitati restituit : qui tantum terroris omnibus impressit, ut vivi et adhuc integra valetudine fruentes ambulando se mori profiterentur. Cum autem hic morbus tantopere grassaretur, ac plurimos passim corriperet sterneretque ; sacerdotum vero cum sacramenta decumbentibus administrarent exiguus esset numerus, in tanto hi (necessitate sic postulante) fuere honore et veneratione, ut numina eos terrestria esse putares. Nihil certe hoc universale Germaniæ malum et incolarum afflictio aliud nobis prædixit, quam majoris mali magnitudinem, et religionis avitæ eversionem paulo post futuram : nam eo nunc res devenit, ut hi (nempe sacerdotes) vix cum agasonibus et vilissimis homuncionibus conferantur ; imo hominis vix appellatione digni habeantur, sed lupi ac hominum seductores appellentur ; quos tamen Christus lucem mundi et salem terræ nominare non dubitavit. Profecto hæc sunt illa tempora, quibus salem infatuatum ab hominibus conculcatum iri Christus prædixit. Quemadmodum igitur sudor ille luctificus instar præcipitis fluminis totam Germaniam ab Ortu et Meridie in Occasum et Septentrionem pervasit, omnesque pagos et urbes funesta clade terruit ; ita quoque nova religio, omnes cerimonias antiquas cum bonis operibus damnans, per quosdam cucullatos et fœdifragos errones, paphiosque mystas cum plebis applausu recens invecta, primum in civitates Orientales ac Australes celeriter detonuit, et inde tandem nostras Westphalicas urbes non sine luctifico motu percurrit ».

De eodem morbo epidemico hæc Sabellici Continuator memorat : « Immunes erant pueri et senes ab hoc malo. Qui media ætate essent, aut non multo infra hanc, hi incidebant in morbum, prandentes, dormientes, commessantes corripiebat hæc pestis. Tantum malum erat, ut ipsi medici faterentur se nescire quid esset. Tales morbos Deus in iram sceleribus nostris provocatus immittere solet : pie autem fecerimus, si hanc calamitatem suis quisque peccatis imputaverit, et fructus pœnitentiæ dignos fecerit : placatur enim Deus innocentia, veritate, castitate, fide, continentia. Quare stolide agunt homines : cum Deus vitiis hominum exacerbatus istiusmodi mala immittit, nos culpam in alia rejicimus et, ut canes solent, projectum mordemus lapidem, non attendentes ad eum, qui projecit ». Antuerpiæ tridui spatio quadringentos et amplius is morbus extinxit. Itaque confugisse referunt Antuerpienses [1] ad divinum auxilium ; et cum solemnes supplicationes senatus populusque decrevisset die archangelo Michaeli sacro subito malum evanuit ; cujus beneficii memoriam anniversaria supplicatione colunt.

14. *Apud Batavos moniali cuidam datur cœleste visum de Lutheranorum damnatione : Bruxellis mulier divinitus sanatur orans ante Eucharistiam : Carolus V veniam dat lapsis, non relapsis.* — Apud Batavos monialis, quæ extincta videbatur, divino nutu ad sensus reversa testata est, se Lutheranos æternis inferorum pœnis addictos vidisse [2] : « Anno MDXXIX, Delphis (quæ celebris est Hollandiæ civitas) in monasterio S. Annæ fuit sanctimonialis quædam vocata Anna Georgii, nota filia cujusdam viri nobilis alterius provinciæ, invita pæne in idem monasterium intrusa, quæ cum annum ætatis ageret vigesimum quartum, in gravem incidit infirmitatem circa horam septimam vespertinam, ex qua exanimis facta est circa horam tertiam, jacuitque omnium vitalium sensuum expers ad quartam horæ partem, tandemque sibi restituta graviter ingemuit, oculosque in priorissam conjiciens ait : Charissima mater, ubi nunc fui ? equidem vidi Scribas et Pharisæos ardentes in barathro gehennæ. Mater vero placidis sermonibus eam reprimere conabatur, existimans illam mentis impotentiam incurrisse. Respondit illa, se nulla mentis inopia laborare, sed plenissime sibi constare : Vidique, inquit, Lutheranos ardentes in abysso inferni ; cumque objurgaretur a quadam sorore astante, prohibereturque talia proloqui, illa mox luculentiori voce subjunxit : Tunc, inquit, vis ut sileam ? non eloquar solum, sed vociferabor et ejulabo, quoniam ab omnipotente Deo compellor hæc eloqui, vidique Lutheranos in profundis abyssi infernalis et quemdam jamdudum, hic Delphis defunctum, quem quidem ipsa nec viderat unquam nec noverat, sed quædam laica mulier lecto assistens eumdem noverat. Vidi præterea, inquit, illam personam, quæ ut ab hac religione monastica deficerem, blandis perniciosisque suggestionibus pellicere conabatur, tartareis ignibus mancipatam ; sed gratias ago tibi, benignissime Jesu, quod perseveravi in hoc sacro instituto, tuum hoc est donum, non meritum meum, etc. » Subdit auctor illam pluribus gravioribus op-

[1] Herm. de Kers. l. I. c. 9.

[1] Auber. Miræus in chron. — [2] Tilmann. Bredenbac. l. VII. collat. c. 27.

pressam morbis, effusis ad Deum piis precibus, feliciter obiisse.

Confirmavit etiam Deus hoc anno Christi in Eucharistia præsentiam, de qua concertantes adeo hæreticos vidimus, conspicuo miraculo, quod Theodoricus Loer inter plura alia Bruxellis edita ita enarrat [1] : « Anno Christi MDXXIX, Elizabeth a Gerven Buscoduci, uxor Henrici a Geveren, e puerperio tali claudicatione contracta, ut nonnisi scipionis aut baculi adminiculo vix aliquo proreperet, Bruxellas profecta est; postquam in publica processione, quomodocumque poterat, secuta esset venerabile sacramentum, perreptavit tandem et in templum ad venerabile sacramentum a supplicatione in medio Ecclesiæ in altari repositum, coram quo magno desiderio, devotione, fiduciaque in genua procumbens, ex animo Dominum comprecata est. Inter precandum sensit suas precationes a Domino exauditas esse, eratque illi in loculis nummus offertorius, ut appellant. Exurgens igitur alacris et lætabunda scipiones suos exhibuit domino Sebastiano Michaeli apud D. Gudilam sacellano ibidem hærenti ad recipiendas oblatiunculas : Heus tu, inquit, domine mi, hos tibi accipe scipiones, ego, Deo gratias, plane convalui. Sacerdos arbitratus mulierculam motæ mentis esse, prorsusque insanire : Mulier (inquit) dic, quæso, quid tandem novi tibi accidit? Domine, inquit, abhinc perpetuum sexennium non licuit absque scipionibus ambulare; at jam nunc, ut ipse coram vides, probe incedo ambuloque ». Cæterum ad continendos in fide orthodoxa Batavos ac Belgas Carolus V Lutheri scripta flammis aboleri jussit [2], atque in errorem lapsis, si dicto die illum damnarent, veniam proposuit; pertinaces vero ac relapsos ultimo supplicio affici voluit.

« Carolus Cæsar suis fidelibus, salutem.

« Ut omnes intelligant nos neque vitæ neque facultatibus aliorum inhiare, moti misericordia, et de speciali gratia consentimus, ut quicumque privatim seu etiam publice perperam de fide, de sacramentis, vel Ecclesiæ constitutionibus senserint, si pœnitentia ducti ante dictum XXV Novembris apud primarium loci præfectum errores suos et perperam facta ejuraverint, quod nobis et justitiæ hac ratione per omnia censebuntur satisfecisse, salvo quod ante finem quindecim dierum sequentium a pastore suo, vel alio potestatem habente doceant etiam se Catholicæ Ecclesiæ reconciliatos esse; iis tantum exceptis, qui semel in gratiam recepti iterum lapsi sunt, aut qui in vinculis detinentur, aut quorum lis pendet, qui corrigentur secundum sua delicta eorumque exigentiam. Datum Bruxellis XIV die Octobris, anno MDXXIX ».

15. *Cœtus Spirenses, contra quorum decreta protestantur aliqui Germaniæ principes, unde prima origo nominis Protestantium.* — Hoc anno solemnes Germaniæ conventus Spiræ indicti sunt, ad quos Pontifex internuntium Apostolicum legavit, cum in iis de Pannonia adversus Turcarum irruptionem defendenda tractandum foret : de qua re extant datæ ad Ferdinandum Bohemiæ et Hungariæ regem septimo Martii die litteræ [1] : celebrati autem sunt ii conventus mense Aprili, in quibus cum de religionis controversiis actum esset, sancitum fuit ut Pontifex de Concilio Œcumenico in Germania celebrando postularetur : vetitum abrogari missæ sacrificium; eæ sectæ, quæ præsentiam corporis Christi in Eucharistia negant, in Germania prohibitæ : in Anabaptistas adhiberi jussa legum severitas : tum nonnulla auxilia ad propulsandos Turcas Ferdinando regi decreta hoc edicto [2] :

« Ferdinandus Dei gratia Hungariæ ac Bohemiæ rex, infans Hispaniæ, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, etc. sacri Romani imperii vicarius, et nos Dei item gratia Balthasar episcopus Melitensis, Constantiensis episcopatus orator generalis, Fridericus comes Palatinus Rheni, dux Bavariæ, etc. Willelmus comes Palatinus Rheni, dux Bavariæ, Ericus dux Brunswicensis et Luneburgensis, et Bernardus episcopus Tridentinus, a serenissimo et invictissimo principe ac domino domino Carolo V, electo Romanorum imperatore in hanc urbem Spiram ad comitia deputati commissarii, etc.

« Fatemur, et his mediantibus notum facimus, cum sacra Cæsarea majestas dominus noster clementissimus, exigentibus summis necessitatibus pro commodo sacri Romani imperii, et in primis Germanicæ nationis honore et emolumento, generalem conventum in hanc urbem Spiram indixisset, ut de punctis quibusdam necessariis, tanquam de dissensione in fide Christiana, de via atque ratione resistendi Turcis per expedita auxilia, de sustentando regimento imperii, et judicio cameræ, de aliis denique incumbentibus negotiis secundum Cæsareæ majestatis indictionem et instructionem, etc. deliberaretur et constitueretur; ipsius autem majestas propter gravissimas occupationes et impedimenta præesse conventui in persona non potuerit, et nos nomine suæ majestatis cum plenissima potestate et instructione delegaverit, quod nos ex plenitudine dictæ potestatis et mandati cum electoribus principibus prælatis, comitibus, et cæteris sacri imperii statibus, qui frequentissimo numero præsentes comparuerunt, absentiumque legatis supra memorata et alia puncta diligentissima deliberatione consultavimus, et de singulis articulis unanimiter concordavimus ac decrevimus, ut ordine in hoc recessu sequuntur :

16. « Primum quod ad dissensiones in Chri-

[1] Loer. in lib. de Euc. mir. Brux. edit. et ex eo Jodoc. Cocl. to. I. l. VI. — [2] Ext. ejus dec. typis cus. Gand. an. 1559.

[1] Ext. inter brev. Clem. hoc an. p. 70. — [2] Ext. apud Dolgast. to. III. p. 494.

stianæ fidei articulis et causa sanctæ religionis attinet; cum in omnibus fere hactenus celebratis comitiis, ac in his ipsis vigentibus de tollendis ac componendis illis diligenter et accurate susceptæ et institutæ fuerint deliberationes, nec tamen curando illi morbo remedium magis idoneum aut efficacius ullum hucusque reperiri et excogitari potuerit, libero ac totius orbis Christiani generali Concilio in aliquo idoneo loco indicendo et cogendo, ac omnes etiam imperii status sæpissime ac subjectissime a Cæsarea majestate petierint et flagitarint, ut illud apud Pontificem quam primum promoveret et procuraret; tandem vero electores principes, et imperii ordines ex Cæsareæ majestatis instructione percepisse hoc consilium de cogendo libero ac generali Concilio non tantum probari bonumque videri Cæsareæ majestati, verum etiam ipsam apud Pontificem primo quoque tempore pro viribus procuraturam ac promoturam illud, et ut utriusque pariter suo ac Pontificis nomine per imperium indicatur effecturam esse.

17. « Hac audita de Concilio libero et generali indicendo et cogendo prompta ac clementissima voluntate, electores, principes ac imperii status rursus legationem ad Cæsaream majestatem misisse, subjectissime oratum, ut miserum et tumultuosum imperii statum respiciens, ac gravissimas Germanicæ nationis miserias perpendens, ipse tanquam supremus Ecclesiæ advocatus et Christianæ religionis propugnator strenuus eam rem, quæ moram ferre non queat, clementissime promoveret, atque adeo efficeret, ut primo quoque tempore post promulgatum hoc decretum, liberum ac generale Concilium intra annum indiceretur, ac deinde elapso anni seu sesquianni spatio ejus fieret initium, locusque idoneus, utpote Metum, Colonia, Moguntia, Argentoratum, vel alius magis accommodus significetur, ut Germanorum in Christiana religione voluntates vicissim coalescerent et consentirent, ac vigentes in Ecclesia simultates et discordiæ componerentur et tollerentur.

« Quod si vero, aliis intervenientibus Pontificis impedimentis, Concilium tempore constituto ac præfinito successum nullum haberet; Cæsarea majestas nihilominus omnium imperii ordinum, ac aliorum etiam quos ei interesse necessitas postularet, generalem congregationem loco et tempore constituto ac præfinito indiceret, et propria persona, quæ plurimum prodesse posset, ejusmodi conventibus præsto esse non gravaretur, eaque diligentia et studio rem omnem juvaret et promoveret, ut nulla longiori interveniente mora ac impedimento quamprimum ejus fieret initium.

18. « Et cum in decreto superioris conventus Spirensis inter alios conscriptus et compositus sit articulus, qui contineat, electores principes imperii, ordines, ac absentium legatos com muni sensu decrevisse se interea temporis, donec cogatur Concilium, cum subditis suis de causis in edicto Cæsareæ majestatis in comitiis Wormatiensibus promulgato comprehensis et expressis ita acturos, ac ita se gesturos, atque exhibituros esse, quo facti sui probabilem rationem Deo simul et Cæsari quoque reddere queant; nunc vero ille decreti articulus sinistra depravetur interpretatione, et ad omnis generis absurda ac nova dogmata defendenda et excusanda detorqueatur, ne hoc malum inundet serpatque longius, sed plures defectiones, seditiones, dissidia, atque alia incommoda vitentur et præcaveantur; nos cum aliis electoribus principibus, prælatis, comitibus, atque imperii ordinibus, re diu multumque deliberata ac bene pensitata, tandem concludimus et decernimus, ut illi, qui hactenus dicto Cæsareæ majestatis edicto Wormatiensi obedientiam præstiterunt, in posterum etiam idem faciant, ac subditis etiam suis, ne quid contra audeant, injungant: quod cum apud eos, in quorum ditionibus nova nata et sparsa est doctrina, sine gravi turba, magnis tumultibus, atque periculis obtineri facile et mutari non queat, in posterum tamen summa diligentia et cura, ne quid innovetur usque ad futurum Concilium, in quantum fieri potest præcaveatur.

19. « In primis vero illa doctrina, quæ veri corporis ac sanguinis Christi sacramentum elevare et oppugnare videtur, intra Germaniæ fines a nullo recipiatur, neque pro concione ullo in loco populo proponatur; missa non abrogetur, aut tollatur ex Ecclesia ». At nullæ in eosdem Zuinglianos, qui inferre vim Catholicis cœperant ne sacra audirent, decretæ pœnæ; nec de Basiliensibus sacrilegis sumptum supplicium; sed sectam et impietatem non probasse sat fuit, quam admodum invaluisse tradit Coclæus : « Zuingliana enim factio et apud Helvetios et apud plerasque urbes imperiales Argentinam, Constantiam, Ulmam, Augustam, etc. Lutheranorum sectæ jam prævalebat. Cum etiam non multis abhinc annis novum quoddam doctrinæ genus Anabaptisticum vocitatum cum omnibus legibus prohibitum et damnatum, tum veterum etiam Conciliorum auctoritate rejectum et explosum contra Cæsareæ majestatis editum mandatum publicum in dies latius propagetur et firmiores radices agat, Cæsaream majestatem ut et tanto malo ac inde secuturis incommodis in tempore convenientem medicinam faceret, pacem et tranquillitatem per omnes imperii fines constitueret et confirmaret, Diplomate huc illuc dimisso, ac ubique terrarum evulgato, ordinem et constitutionem imperio profuturam facere voluisse hac verborum sententia et summa, ut omnes Anabaptistarum et Anabaptizatorum utriusque sexus personæ, quæ per ætatem de rebus

judicare possent, morte mulctarentur, sive id igne, sive gladio, aut alio mortis genere pro conditione personarum, etiam sine ulla præeunte spiritualium judicum inquisitione fieret, nec ulla in ejusmodi publicæ pacis et tranquillitatis turbatoribus sectarum magistris et absurdarum opinionum antesignanis, erronibus et seditiosis, ac nominatim Anabaptismi assertoribus et defensoribus, aliisque pertinaciter in concepta opinione perseverantibus, vel in errorem relabentibus, et iterum apostatantibus coercendis et puniendis adhiberetur epicheia, sed cum illis juxta hujus constitutionis et edicti tenorem ac summam stricto ageretur jure : cum aliis vero, qui vel propria moti conscientia, vel ab aliis admoniti et de meliori doctrina edocti se errasse sponte faterentur, errorem revocare et pœnam ob receptum et defensum illum subire, ac culpam deprecari parati essent, levius pro conditione status, personæ, dignitatis, ætatis aliarumque circumstantiarum ageretur. Ne etiam quis eo audaciæ et dementiæ procederet ut, posthabito mandato divino et Christiano, filios suos parvulos a Baptismo arceret. Huic vero mandato, qui se pertinaciter oppositurí, et parvulorum Baptismo vim omnem detracturi essent, illi et in numero Anabaptistarum haberentur, et Cæsareæ majestatis constitutioni subjacerent : sed quibus ex circumstantiis supranominatis pœna esset mitigata, illi nec deportarentur aut relegarentur alio, sed suo quisque in loco, et sub magistratu legitimo arrestatus maneret, qui sedulo et diligenter ne denuo deficerent providere deberet.

20. « Mandatum etiam illud monuisse, ne quis ob Anabaptismum fugitivos et exulantes in tutelam et clientelam suam reciperet clanculum, eos sustentando et defendendo, sed magistratus ille, sub cujus jurisdictione exules et fugitivi illi deprehenderentur, quamprimum de re certior factus esset, juxta Cæsareæ majestatis mandatum severe in eos animadverteret, sub pœna proscriptionis et anathematis : quam Cæsareæ majestatis constitutionem et ordinationem nos, et electores principes, prælati, comites et ordines per omnia communi consensu certam ratamque habemus nostris etiam exemplis, quantum ejus fieri potest diligenter et sedulo eam confirmaturi.

21. « Additæ etiam sunt leges, ut Evangelium sanctorum Patrum interpretationibus a concionatoribus explicaretur, atque in typographos qui famosos libellos vel nova et hæretica dogmata excuderent typis, pœnæ constitutæ : tum mutua inter principes concordia imperata, vetitumque ne quis alterius subditos in clientelam acciperet ». Interjectisque nonnullis de seditionibus, intestinisque bellis in ipso exortu extinguendis, de Turcica expeditione hæc decreta sunt.

22. « Deinde quod ad expedita auxilia contra Turcas attinet, cum ex instructione Cæsarea constet Turcam summis opibus niti in eam intentionem ut hoc verno tempore regnum Hungariæ, et inde totam Christianitatem omnibus viribus adoriatur et oppugnet, electores principes, prælati, comites, et cæteri ordines, reputantes qualiter Turca anno MDXXVI proxime præterito Hungariam cum maximis copiis ingressus victoriam obtinuerit, et potiorem ejus partem cum urbibus, castris et munimentis versus Hungariam et Germaniam occupaverit, et etiam nunc teneat, neque in Hungarorum potestate atque viribus esse, ut hosti tam potentissimo soli resistant, remque eo loci devenisse, ut nisi regno Hungariæ auxilia adversus Turcam subministrentur, periculum sit, ne ipsum regnum Hungariæ cum finitimis regionibus ac principatibus in ditionem suam redigat, et sic porro ipsam Germaniam aggrediatur ; consideraverunt et deliberate perpenderunt pericula atque clades, quæ, si Turca iterum (quod Deus misericorditer avertat) victoria in Hungaros potiatur et finitimas regiones popularetur, Germanicæ nationis faucibus imminerent, et ex terrore pusillanimitatem, plerorumque defectionem, quantum eæ damni daturæ essent ; ideo unanimi consensu decrevimus regnum Hungariæ, cum Christianum sit, et inde reipublicæ Christianæ, in primis Germanicæ nationis, salus dependeat, non esse deserendum : quare quo expedita auxilia maturius copiosiusque suppeditari possint, nos electores, principes ac status concessimus, ut sesquiquarta trium mensium, et dimidia quarta sex mensium pedestris militis, et quatuor millia equestrium copiarum quæ de promissa expeditione Romana adhuc supererant, et in bellum Turcicum reservata sunt, juxta matriculam Romanæ expeditionis in comitiis Wormatiensibus factam, in pecuniam conferantur, atque una cum duabus illis quartis pedestrium militum in Hungariam aut finitimos principatus, ubicumque necessitas postulaverit, adversus Turcas mittantur.

23. « Ne autem hæc expeditio inutiliter instituatur, neque aliter aut alio, quam defensive adversus Turcas, neque etiam prius quam ipse Turca certo constet in Hungariam, aut finitimos principatus Germanicæ nationis cum exercitu irrupisse, cum electoribus ac principibus in recessu Estingensi comprehensis actum nunc est in hoc conventu, ut celeres atque exploratores subornent, ex quibus de Turcæ rebus ac proposito certiores reddi possent, et quiquid unus ex sex illis electoribus et principibus inaudierit, resciverit ac didicerit, ut is cæteris id commode ac mature significaret, qui ubi existimaverint Turcæ intentionem ita comparatam esse, ut necesse sit ad eam inhibendam auxilia mitti in Hungariam, hoc casu ipsi cum quatuor

regimenti consiliariis per se, aut ad regis Hungariæ pecuniam, quæ de duabus quartis partim soluta est, partim in hac exactione pendetur, ab eo cui tradita est petendi et accipiendi capitaneos atque milites equestres pariter ac pedestres, prout cum rege Hungariæ poterunt convenire, aut ipsismet e re esse videbitur, conscribendi, ac conducendi, et ad regem Hungariæ mittendi potestatem habeant ». Et paulo post :

24. « In primis autem unanimiter concordatum est ut, si contingeret Turcam non in Hungariam, sed in Poloniam, Saxoniam aut Brandeburgium irruere, tum electores Saxo ac Brandeburgius cæteros quatuor principes Austriacum, utrumque Bavarum ducem, et Augustanum episcopum cum quatuor regimenti consiliariis juxta recessus Spiræ et Estingæ factos Ratisponam evocandi jus haberent. Si vero Turca in Austriam aut Bavariam cum exercitu suo tenderet, ut Austriaco, Bavaris atque Augustano electores Saxonem et Brandeburgium cum quatuor regimenti consiliariis Augustam evocandi jus esset : qui sex electores atque principes cum quatuor illis regimenti consiliariis potestatem habebunt conducendi idoneos capitaneos, et dictam pecuniam in bellum Turcicum, ut supra relatum est, pro rerum locorumque necessitatibus dispensandi ». Adjecta sunt alia de conficiendo in militum stipendia ærario, deque civilibus cæterorum principum bellis sedandis implorandisque eorum suppetiis additum :

25. « Præterea nos et electores, principes, prælati, comites et ordines de continuatione belli Turcici, diligenti consultatione habita, videmus non tantum opus esse his expeditis auxiliis ad resistendum Turcarum irruptioni, sed multo magis quibus modis, quibusve viribus et iidem possunt repelli, et ea, quæ jam aliquot annos occupaverunt ac possident, in Christianorum potestatem redigi, tandemque Christiani a crudelitate hæreditarii istius hostis tuti securique reddi, etc. Datum in sacri imperii civitate Spira XXII Aprilis, anno a nativitate Christi MDXXIX ». In margine autem huic edicto apud Dolgastum hæc adjecta sunt : « Contra hoc decretum die XIX Aprilis statim protestati sunt Joannes elector Saxoniæ, Georgius marchio Brandeburgensis, Ernestus et Franciscus duces Luneburgenses, Philippus Lantgravius Hassiæ, Wolfgangus princeps Anhaltinus : quorum protestationi communicato consilio conjunxerunt se civitates Argentina, Norimberga, Ulma, Constantia, Reutlinga, Winshemium, Meminga, Lindavia, Campodunum, Hailbronna, Isna, Vaisseburgum, Nortlinga, Sanctogallum. Et hæc est prima origo nominis Protestantium ». Ita illi in Germaniæ perniciem conjurarunt, cum ab ipsis auxilia contra Turcas in Pannoniam irruentes poscerentur. Carolus vero V obstupuit tot ac tantos hostes a pseudomonacho hæresiarcha, in quem damnatum ab Ecclesia ferrum distringere contempserat, fuisse concitatos, a quibus Austriaca prosapia gravissimis bellis ac proditionibus affligenda erat, didicitque serius eos, qui suave Ecclesiæ jugum excutiunt, etiam regium jugum, cum primum viribus valuerint, excussuros.

Ut porro honestis fucis conjurationem Protestantes colorarent, petiere a Carolo V ut Concilium liberum in Germania pro tollendis religionis dissidiis celebraretur, non quod illi, utpote Conciliorum irrisores, Concilii decretis parere vellent, qui si Œcumenica Concilia libera etiam in Germania celebrata, nempe Constantiense et Basileense admisissent, Lutheri et Sacramentariorum hæreses utique damnassent; sed ut specie Concilii contra veterem morem congregandi, in quo ipsi judices sederent, Catholicos opprimerent. Ita refert Magnus, Gustavum Sueciæ regem ursisse Joannem Gothum archiepiscopum Upsalensem qui pro religione in Suecia asserenda primum ab Hadriano creatus Sedis Apostolicæ legatus fuerat, deinde a Clemente VII confirmatus, ut Concilium totius Sueciæ episcoporum pro sedandis fidei controversiis celebraret; sed illum, cum præsentiret Concilium illud liberum non futurum, sed oppressum iri a rege hæretico, dissensisse.

26. *Caroli V litteræ adversus Anabaptistas, quorum præcipua dogmata hic exponuntur.* — Porro Carolus V Saxoniæ duci et conjuratis respondit, sibi et reliquis principibus animæ suæ salutem et conscientiæ tranquillitatem non minus esse curæ, quam illis; nec minus optare Concilium, quam illi optent : quod tamen Concilium videri possit non admodum necessarium, si modo quæ communi voluntate atque consensu decreta sunt valerent; si edictum, quod Wormatiæ communi approbatione editum erat, ad exitum perductum fuisset : nec licere paucis id rescindere, quod major et sanior ordinum pars sancivit; neque eo tempore, quo Turca Germaniæ immineret, dissidere debuisse; neque obsistere quominus Ferdinando fratri auxilia contra Turcas subministrarentur. Cum vero jam tandem agnosceret Cæsar quanta diligentia nascentes hæreses exscindendæ essent, adversus Anabaptistas, omnium hæreticorum scelestissimos capitalem hanc sententiam, de qua mentio facta est, promulgavit [1] :

« Carolus V, Dei gratia Romanorum imperator semper Augustus, rex Germaniæ, Hispaniæ, utriusque Siciliæ, Jerosolymorum, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, etc. omnibus et singulis nostris et sacri imperii electoribus, principibus Ecclesiasticis et sæcularibus, præ-

[1] Ext. apud Dolgast. to. II. p. 155.

latis, comitibus, baronibus, dominis, equitibus, nobilibus, capitaneis, provinciarum præsidibus, vicedominis, advocatis, præfectis, administratoribus, officialibus, consulibus, judicibus, senatoribus, civibus et communitatibus, omnibusque aliis nostris et imperii fidelibus in quacumque dignitate, statu aut conditione existant, nostram benevolentiam, gratiam et omne bonum.

« Reverendissimi et reverendi, illustrissimi dilecti amici, consanguinei et affines, electores et principes illustres, generosi, nobiles, spectabiles, venerabiles dilecti fideles. Quanquam jure communi ordinatum ac provisum est, ne quis, qui semel Christiano ritu baptizatus est, vel ipse iterum rebaptizetur aut aliorum baptismum illicita usurpatione geminet, et cum maxime imperatoris constitutionibus pœna capitis sancita est tam in eum, qui Anabaptisma fecerit, quam qui in se fieri passus est, eaque initio proxime præteriti vigesimi octavi e minori numero, vobis omnibus ac singulis ex officio, quo Cæsarea dignitate potimur, ut supremus advocatus ac defensor sacræ Christianæ nostræ fidei, publico mandato districte præcepimus, ut subditos omnesque alios, qui ad vos spectant, ab illo nuper orto errore ac secta Anabaptismi, ejusque turbulentis, perditis ac seditiosis sectatoribus tam vestris mandatis, quam orthodoxorum prædicatorum concionibus avocetis, fideliter ac severiter eos admonentes de humano supplicio, quod in tales constitutum, et inevitabili ira divina, quæ talibus in æternum expectanda est. Præterea in eos, qui tale peculiare crimen commisisse detecti fuerint, delati, et comprehensi jure ac legibus pœnaliter vindicetis pro culpæ qualitate; neve negligentes sitis in puniendo tanto crimine, quo futuris malorum periculis, quæ exinde suboriri præsagiuntur, in tempore occurratur; tamen quotidie comperimus spreto jure communi nostroque publico mandato, veterem illam et ante aliquot centum annos vetitam atque damnatam sectam Anabaptistarum longius longiusque serpere, et magis in dies invalescere. Cui malo et exorituris inde periculis, ut prævenientes caveamus, pacem et unitatem in sacro imperio conservemus, omnes etiam disputationes et ambiguitates, quæ super pœna Anabaptistarum moveri possent, tollamus, renovamus omnes priores constitutiones Cæsareas desuper editas, nostrum quoque publicatum illud mandatum; ordinamus enim, statuimus, et declaramus de Cæsareæ potestatis plenitudine ex certa scientia, volumusque ut omnes et singuli Anabaptistæ utriusque sexus, et qui fecerunt Anabaptisma, et quibus persuasum sit (si tamen criminis per ætatem capaces sint) supplicio ignis, gladii, aut similium, pro meritis personarum, etiam non præhabita Ecclesiasticorum judicum inquisitione, percellantur.

« Et prædicantibus quidem auctoribus circumvagantibus, seductoribus, et seditiosis concitatoribus dictæ Anabaptistarum sectæ; item eis, qui obstinate in errore perseverant, et qui iterum in eum relabuntur nulla omnino pœnæ gratia facienda est; sed rigide secundum tenorem hujus nostræ constitutionis adversus eos procedatur. Qui autem errorem sive sponte, seu aliorum instinctu et admonitione confitentur, cum revocant, pœnitentiam quoque dignam facere prompti sunt, et pœnam deprecantur, illis magistratus pro qualitate dignitatis, eorum conditionis, atque ætatis aliarumque circumstantiarum gratiam facere potest. Volumus etiam ac jubemus, ut quisque liberos suos juxta ritum, mores et cerimonias Christianæ Ecclesiæ in infantili ætate sacro Baptismate tingi faciat : quod qui facere contempserit, et infantium Baptisma non necessarium esse duxerit, is si eo in errore pertinaciter hærere perseveret, tanquam Anabaptista pœnæ in hac Constitutione comprehensæ subjiciatur. Nullus autem eorum, quibus suprascripto modo gratia facta esset, in alias terras relegetur, aut exilietur; verum adigantur potius et astringantur a suo magistratu, quod in eorum ditione velint persistere, qui porro operam dabit, ut in eos diligenter advertatur, ne rursus relabantur. Similiter nemo alterius subditos aut cognatos, qui prædictis de causis e magistratus sui ditione fugerint et excesserint, receptet, defendat, teneat aut foveat; sed mox ipse magistratus, sub quo fugitivus latet, simulatque crimen ejus rescierit, adversus eumdem fugitivum juxta tenorem hujus nostræ constitutionis districte procedat, neque ulterius apud se esse patiatur, pœna banni mulctando eum, qui contrarium huic statuto tentaverit. Mandamus igitur et imperamus omnibus ac singulis, in quacumque dignitate, statu, aut conditione consistatis, per sacramentum, quo nobis et sacro imperio vadati atque obligati estis, et ut gravissimam nostram imperialem animadversionem evitare cupitis, ac volumus, ut omnes singulique hanc nostram Constitutionem de Anabaptistis districte atque firmiter in omnibus ejus punctis observetis, secundum eam judicetis, agatis et irremissibiliter exequamini, vosque ipsos ita obtemperantes et obsequentes ostendatis, uti debetis et necessitas ipsa postulare videtur, quemadmodum vos facturos certissimo persuasum habemus, et conservabitis nostram severam voluntatem. Datum in nostra et imperii civitate Spira XXIII die Aprilis, anno nativitatis Christi MDXXIX, regnorum nostrorum Romani X, cæterorum vero omnium XIII ». Lege in Anabaptistas actum fuisse memorat Joannes Faber [1], eosque a dæmone occæcatos insessosque supplicium interrito vultu

[1] Jo. Fab. in lib. de sacrificio missæ et sacerdotio novæ legis.

pertulisse, dæmonumque martyres factos : « Quam primum, inquit, sathanas ingressus est proditorem illum Judam Escariotem, nullum otium sibi desumpsit, nunquam quievit, donec ipsum ad laqueum adigeret; ita etiam hodie miro artificio utitur erga Anabaptistas, quos semel ob tam nefandas ac abominabiles hæreses obsessos, lætos ac gratulabundos ad supplicium ac cruciatus pertrahit : nec mirum, cum draco ille dolosus nunquam mutetur, sed semper ad ingenium illud ingenitum redeat, ac per insidias suas humano generi illudat ».

27. Animadversum ideo est in Anabaptistas, cum non modo Catholicis, verum etiam Zuinglianis et Lutheranis exosi essent; de quibus hæc habet Joannes Coclæus [1] de his Spirensibus conventibus loquens : « Anabaptistæ occultis per diversa loca conspirationibus non minus utrique sectæ, quam ipsis Catholicis de violenta eruptione ac terribili sævitia suspecti erant ». Inter alia dogmata non gerendum a Christiano gladium docuerunt; statim tamen atque convaluisset secta, gladios in insontes latronum more districturi, quorum articulos ita recenset Joannes Faber [2] : « I. Nemo Christianus gladium gerere, nemo cum magistratu esse aut potest aut debet ex illo Lucæ : *Reges gentium dominabuntur illis; vos autem non sic.* II. Juramentum facere nemo debet magistratu jubente. III. Ad civiles defensiones et reipublicæ curam magistratui non obtemperandum. IV. Qui eorum hæresis et sectæ non sunt, eos hædos nominant stantes ad sinistram. V. Cathedram Mosi penes neminem esse, nisi penes ipsos; neminem præterea vocatum. VI. Vetarunt ne quis sui ordinis verbum Dei auscultatum nostra in templa accederet, ubi imagines sanctorum collocatæ colerentur; sed in eorum tantum conventiculis Evangelium cognosci voluerunt. VII. Qui eorum in ordine ac secta non sunt, eos pro damnatis habent. Sunt etiam in iis, qui omnia communia esse volunt ». Pergit Faber : « Hos omnes articulos ad tumultus et bella dæmonum astu compositos apertissime Scripturæ adversari demonstravi in primis ex D. Paulo ad Romanos, ubi ait : *Omnis anima subjecta sit potestatibus sublimioribus ac magistratui; neque enim est potestas nisi a Deo, omnis autem potestas ita ordinata est a Deo,* ut qui repugnet magistratui, Dei repugnet ordinationi ». Et auctoritatibus cumulatis addit : « Ferri error iste non potest Catabaptistarum, magistratum potestatemque omnem e medio tollentium, quod Christus effugerit rex esse, cum diceret Lucæ XXII : *Reges gentium dominabuntur illis; vos autem non sic.* Hoc Servatoris nostri dicto profani principes ac primores facile passi sunt ad impugnandum sacerdotum jurisdictionem ac potestatem quosdam abuti : hoc gratum illorum auribus pabulum fuit. Atqui nunc justa talione temeritatis suæ pœnas dant, cum vel Christo vel gladio ac magistratu sese abdicare, si horum rationibus aurem præbeant, necesse habeant ». Confutavit dein singulos alios articulos adeo absurdos, ut eos indicasse confutasse sit : cumque illi cæteros appellarent hædos, Joannes Faber caninas eorum spurcitias biennio ante Apocellæ exercitas ipsis exprobravit. Porro contra Lutheranos multo minus quam adversus Zuinglianos quidquam constitutum est, cum illi Joannis ducis Saxoniæ et Philippi Lantgravii auctoritate niterentur, adeo ut ad hos conventus Joannes princeps elector secum duxerit Philippum Melanchtonem hæresiarcham : qui datis ad Ferdinandum regem litteris affirmavit, nullum eo tempore gravius esse crimen, quam non amplecti genuinam religionis doctrinam; ita Lutheri ac sua deliramenta stulte appellabat : viros vero probos veteris et incorruptæ religionis propugnatores sycophantas dixit, qui principes ubique concitarent. At Ferdinandus etsi serpentino sibilo aures obstruebat, impune tamen grassari Lutheranam hæresim permisit, ut contrahere auxilia ab impiis posset : « Necessitate, inquit Coclæus, cogente consensit in publicum decretum, quo unicuique, quantum ad fidem et religionem attineret, liceret sic agere ac statuere, ut de factis suis sciret et Deo, et Cæsari rationem reddere ».

28. *Contradictiones Lutheri volentis simul et vetantis arma sumi contra Turcas.* — Ut porro difficillimo hoc tempore tutum non erat Ferdinando regi Lutheranos hæreticos armis contundere, ita potuerat superioribus annis ipsos compellere, ut ad officium redirent; sed ob politicas causas eosdem tolerarat, quos tolerasse nocuit; didicitque suo malo nunquam recte politicam rem divinæ anteferri : qui enim, liberata hæresi Germania, ingentem crucesignatorum exercitum veteri more non ad tuendam modo Hungariam, sed ad ipsam Turciam invadendam cogere potuisset, frementibus undique sectarum furiis, ac principum divisis animis, nullas validas copias colligere potuit, quantumvis scelerum licentiam hæreticis permitteret, ut eorum feroces animos mulceret, quorum impietas eo proruperat, ut palam Christianum nomen Turcis prodendum, nec sumenda in hostes fidei arma variis sophismatibus et argutiarum fucis prædicarent : cujus exitialis persuasionis auctor erat Lutherus, uti ante ostensum est.

29. Verum retractarat illam anno superiori, quam etiam edito libro hoc anno revocare visus est aliquibus; de quo hæc Ulembergius [1] : « Scripsit paulo post alium tractatum de bello

[1] Cocl. in act. et script. Luth. Sur. in Comm. — [2] Jo. Fab. in opusc.

[1] Ulemb. in Luth. c. 19. in fin.

Turcico, quem Philippo Hassiæ Lantgravio dedicavit : permotum se dicit adeoque coactum, ut hunc librum in publicum emitteret, importunis amicorum quorumdam cohortationibus, quibus vel hoc nomine lubentius cesserit, quod in Germania quosdam audiat inveniri futiles et ineptos concionatores, qui populum ab armis contra Turcam capiendis dehortentur : quosdam vero ad eam insaniam provectos, ut dicant non licere portare gladium Christianis, vel politicum gerere magistratum : quin Germaniæ populum adeo ferum et agrestem esse (semidæmones et semihomines eos vocat) ut non desint, qui Turcarum adventum desiderare videantur ; atque hanc hominum impietatem et malitiam sibi queritur imputari, quasi fructus hic sit Evangelii novi, quod in lucem ipse protulerit : quemadmodum et rusticanæ seditionis invidiam omnemque culpam ferre cogatur.

« Hæc in Præfatione Lutherus, qui profecto sine causa de concionatorum importunis clamoribus et impietate populi quiritatur, cum hæc intemperies non aliunde, quam e scriptis ipsius provenerit. Et quidem si semidæmones sunt et semihomines appellandi, qui Turcam oppugnari nolunt, qui Christianos interdicunt usu gladii, qui Christianorum principum gubernationi Turcarum regimen anteponunt, certe Lutherus ipse semidæmon est et semihomo, qui scriptis suis et impiis dogmatibus Germanos (populum sincerum et Catholicæ religionis observantem, antequam regio hæc eluvione hæreseon fuit inundata,) in semidæmones et semihomines transformavit : scripsit enim ante annos aliquot, qui contra Turcas arma sumerent, eos Deo repugnare, peccata hominum isto flagello vindicanti : scripsit Christianum nec gerere posse magistratum politicum, nec in judicia cum quoquam contendere : scripsit Turcam Christianis principibus, quos moriones et in rabiem actos nebulones appellat, meliorem esse et justiorem. Quid mirum igitur si concionatores ipsius ductum secuti hoc ipsum sparserunt in vulgus, quod prius e scriptis ipsius hauserant ? quid mirum si populus ea credidit, si principibus furiosis istis nebulonibus recalcitravit, qui Lutherum ut virum Dei, prophetam, evangelistam et apostolum Germaniæ venerabatur ? quanquam in hoc tractatu mitigat, vel retractat potius assertionem a Leone X pridem damnatam, quæ sic habet articulo XXXIV : *Præliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos;* hanc, inquam, retractat, nec tamen pro sua pertinacia contradictionem ullam agnoscit, diversam temporum conditionem causatus ». Hæc scilicet erat temporum diversitas, quod jam Lutherus uxorem et liberos aleret, ac multos sectatores sibi comparasset, quos omnes male perdi a Turcis e re sua non existimavit : at cum de sua salute antea desperasset, id suis malis solatium quæsierat, ut omnes cum ipso perirent.

30. Cæterum Lutherum in hoc ipso libro non modo cum superioribus dictis pugnasse, verum dementis instar simul et ad bellum Germanos hortatum esse, ab eodemque ipsos absterruisse, Coclæus et Surius narrant : hic enim hæresiarcha semper cum Deo et Ecclesia et aliis, imo et cum seipso pugnare sollicitus est, ut propterea phalange dæmonum, ut aiebat Joannes Faber [1], inter se pugnantium obsessus videatur. Rem illustrat Joannes Coclæus [2] adductis ipsis impii sophistæ verbis : « Sub idem tempus, inquit, cum immineret Germaniæ Turcarum tyrannus, librum Theuthonicum edidit Lutherus, cui titulum inscripsit : *De bello contra Turcas ;* in quo sane ita suadet bellandum esse contra Turcas, ut magis absterrere ab eo bello Christianos videatur, quam ad illud incitare ; etenim multis ibi verbis ac foliis queritur inique damnatum fuisse a papa Leone X illum articulum suum : *Præliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos.* Inter multa sane alia sic ait : Interrogetur rerum experientia, quam prosperum hactenus nobis fuerit bellum cum Turcis gerere, quando tanquam Christiani et sub nomine Christi pugnantibus, donec tandem Rhodon totamque pæne Hungariam, adhæc multam Germaniæ partem, amisimus, atque ut sentire ac palpare possimus, Deum non esse nobiscum ad bellandum contra Turcas : nunquam adhuc dedit principibus nostris tantum animi aut spiritus in mentem, ut semel potuerint serio de Turcico tractare bello ; quamvis plerique, aut pæne omnes conventus imperiales, eam ob causam indicti ac celebrati ; nusquam enim vult res disponi aut concludi, ut appareat Deum irridere conventus ejusmodi, ac sinere ut diabolus eos impediat, ac gubernet, donec Turca opportuno tempore adrepat, Germaniamque absque labore ac resistentia disperdat. Quare fit hoc ? propterea nimirum, ut meus articulus, quem Leo papa damnavit, indemnatus efficaxque permaneat, etc. »

31. Usum alio sophismate eumdem Christiani nominis proditorem refert Coclæus, nempe contrahi exercitus Christianorum contra Turcas, hostes Christi, esse directe contra doctrinam nomenque Christi : « Contra doctrinam quidem, quæ dicit Christianos non debere malo resistere, non bellare, non contendere, non vindicare, nec litigare : contra nomen vero ejus est, quod in ejusmodi exercitu vix quinque forsitan Christiani sunt, ac deteriores forte coram Deo homines, quam Turcæ sunt ; et tamen omnes volunt ferre nomen Christi : quod sane omnium

[1] Jo. Fab. in cens. vis. Sax. — [2] Cocl. in act. Luth. Sur. in Comm.

maximum est peccatum, quale Turcarum nemo facit ». Hæc calumniator Christianorum Lutherus ejusmodi fucis, ambagibus, ludibriisque miseros Germanos fascinans, quos aliter superiore anno in lustratione Saxonica instituerat : « Posteaquam potestates benefacta laudare ac mala corrigere debent, ut scribit Paulus ad Romanos XIII, ac I Petri II continetur, debent quoque illos punire, qui cultus divinos, bonas provinciales constitutiones, justitiam ac judicia e medio auferre volunt : quamobrem obnoxii sumus repugnare Turcis, qui non solum illa, verum etiam regiones nostras, domos violenter accipere, uxores ac nostras filias dehonestare nituntur, atque adeo ut postea ne illi quidem etiam securi vivere possint, qui reliqui facti, neque liberos ad mores bonos ac virtutes amplexandas educare possint ».

32. *Imminente Turca, et Lutheranis frementibus, Ferdinandus Hungariæ rex poscit auxilium a Pontifice, et flebilibus litteris universos fideles ad arma concitat.* — Inter hæc cum increbresceret fama [1] Solimannum Turcarum imperatorem rogatu Joannis regis Hungariæ a Ferdinando pulsi, qui, contempta Christiana pietate, Turcica arma imploraverat, Othomannicum vexillum explicuisse, ac Ferdinandus adversus Solimannum Pontificiam opem exposceret [2], Clemens ob superiora bella et Urbis vastitatem ærario exhaustus primum Ecclesiasticas decumas et alia subsidia jam ante Ludovico regi decreta attribuit [3], necnon Vincentium Pimpinellam archiepiscopum Rossanensem legatum in Pannoniam misit, ut Hungaros ad regnum contra Solimannum defendendum hortaretur, ac Pontificio nomine illius patrocinium susciperet : tum ordines hisce litteris excitavit [4], ut conjunctis animis Ferdinando, qui ad Sedis Apostolicæ tutelam confugerat, contra hostes adhærerent :

« Venerabilibus fratribus archiepiscopis et episcopis, ac dilectis filiis nobilibus viris, ducibus, marchionibus, comitibus, equitibus et populis status regni Hungarici facientibus.

« Cum, perinde ac nostro conveniebat officio, angeremur novis periculis istius regni Hungariæ, nec in tanta rerum nostrarum, quantam audire potuistis, calamitate alia ope nunc subvenire possemus, sane nos, qui cum nobis licitum fuit, nulla in parte nostri officii et amoris erga dictum regnum defuimus, neque ipsa nunc id ostendere vellemus, tamen quod fuimus moniti a charissimo in Christo filio nostro Ferdinando Hungariæ Bohemiæque rege illustri, libenter præstitimus, ut auctoritatem nostram ad tutelam ejusdem regni conferremus. Quamobrem Deum suppliciter orantes, ut vos dextera sua protegere ipse dignetur adversus suos et nostros hostes Turcas, vos etiam paterna charitate et affectu hortamur in eodem Domino, ut Christiani nominis et avitæ virtutis memores, vos cum ipso regno et sancta fide, quod semper fecistis et nunc, ut audimus, facere parati estis, acriter defendatis : sed hæc plenius venerabilis frater Vincentius archiepiscopus Rossanensis, nuntius noster, vir nobis ob doctrinam et probitatem suam charus, quem cum facultatibus a nobis requisitis istuc mittimus, vobis explicabit; cui plenam in his fidem habere velitis. Dat. Romæ die XIV Junii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

33. Eidem autem archiepiscopo dedit etiam mandata [1], ut Ferdinandi filium sacro fonte levaret, ac Pontificio nomine compatris officio fungeretur. Præterea eidem Ferdinando significavit [2] magno se ob imminentem Turcicam irruptionem dolore affectum esse, eumque est adhortatus, ut confirmato animo suam in Deo spem collocaret : quinetiam, cum iterum ille misso oratore subsidiarium aurum efflagitaret, quod gemino distineretur bello, cum in Germania Turcarum adventu efferatiores Lutherani capessivissent arma, non ad Turcas propulsandos, sed ad obruendos Catholicos, qui Ferdinandi opem implorabant : parte alia Solimanno venienti occurrendum foret. In qua rerum angustia Pontifex et cardinales, quanquam eorum opes expilaverant antea Cæsarei, pro sua tamen tenuitate quidquid potuere viritim contulerunt, ut hæ litteræ ostendunt [3] :

« Clemens, etc. Cum oratores Cæsareæ majestatis et Ferdinandi serenissimi regis Hungariæ hoc mane fuerint ad nos, exponentes nobis quod in congregatione cardinalium pridie facta per majorem partem eorum fuerit conclusum, quod quilibet ipsorum juxta eorum possibilitatem erant parati solvere certam pecuniarum summam, seu pro ea obligare pileum suum : et quia tota Germania est in armis, et Lutherani hæretici Lutheranam hæresim tenentes, qui longe majores numero sunt quam Christiani, arma contra eos ceperunt, implorant auxilium a rege Hungariæ, Cæsareæ majestatis in ipsa Germania generali locumtenente, qui etiam a Turcarum tyranno infestatur, prompta auxilia cum omni celeritate sint eis necessaria ; propterea nobis humiliter supplicarunt, ut subventionem, quæ in præmissis per nos præstari potest, ad eumdem regem per eum in usum contra hæreticos et Turcas dumtaxat convertendam, quamprimum mittere, et etiam curare dignaremur, quod cardinales per eos factam oblationem omni executioni debitæ demandarent, ut eorum subventio una cum nostra mitti possit; ideo quilibet ex eisdem cardinalibus pecunias, quas dare seu

[1] Ext. l. II. lit. princ. p. 170. — [2] Ib. p. 176. — [3] Sur. p. 170. — [4] Lib. brev. an. 1529. p. 212.

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 302. — [2] Ib. p. 319. — [3] Ib. p. 419.

pileum pro ea obligare obtulit inferius se subscribat,et ita faciat,ut suum,ac nostrum,et hujus sanctæ Sedis honorem, ne in tam fidei necessaria causa negligere videatur ». Subjungitur cardinalium catalogus, qui ad pendendas vectigalium decumas Hungariæ regi, donec bellum in Turcas gereret, submittendas se obstrinxerunt.

34. Promulgato etiam per universa Christiana regna Diplomate Apostolico, ingentia indulgentiarum præmia contulit Clemens fidelibus, qui vel stipem pro Pannonia Germaniaque defendendis contra Turcas conferrent, vel militaria præsidia submitterent, vel arma induerent, ac bellicos labores susciperent : de quibus Ferdinandus rex meminit in suis flebilibus Encyclicis litteris [1], quibus universos fideles ad arma adversus Turcas capienda pro Christiani nominis gloria asserenda concitat.

« Ferdinandus rex Hungariæ et Bohemiæ principibus et magistratibus Christianis, adeoque omnibus Christi fidelibus.

« Non dubitamus toti terrarum orbi pro comperto haberi ac liquido constare, quemadmodum immanissimus nominis et crucis Christi hostis impius Turcarum tyrannus, superbia ac rerum successu inflatus, jam pluribus annis omnes conatus suos ad id adjecerit, quo impiam, flagitiosam et impurissimam Mahumeti superstitionem ac sectam quam latissime propagaret, ac nostram sacrosanctam cœlitus demissam orthodoxam religionem ac fidem Christianam penitus exterminaret, neque suis finibus contentus amentia et furore præceps universum orbem terrarum prædæ suæ destinaret; omnibus denique gentibus exitiabile fœdæ servitutis jugum imponere pararet, id animo moliens scilicet, ut cunctæ nationes eum pro numine colant, revereantur, adorent.

35. « Quibus furiis refectus primum Arabiam invasit : qua domita, non modo magnum illum sultanum, cujus universum regnum suæ tyrannidi subjecit, acie victum in potestatem accepit, fœdoque supplicio affecit ; verum etiam plurimos orthodoxæ fidei nostræ imperatores, reges, tetrarchas, principesque in amplissimis duabus orbis terrarum partibus, Asia scilicet et Africa constitutos, dominio exuit, ejecit, trucidavit; sicque transmarinum Orientis imperium armis devicit, mari terraque plurima regna vexavit et domavit, insulas innumeras et potentissimas urbes subjugavit : neminem quippe ignorare putamus, ut ditissima regna, Ægyptum scilicet, Syriam, Palestinam, Judæam superaverit, Pontum, Cappadociam, Galatiam, Bithiniam, Pamphiliam, Pisidiam, Ciliciam, Phrygiam, utramque Macedoniam, Hellespontum, Cariam, Lydiam, Græciam universam, Thessaliam, Phocidem, Bœotiam, ferro igniqne desæviens, subegit : Ætoliam, Epirum debellavit ac diripuit : Constantinopolim tandem magnam urbem et præpotentem imperii Orientalis sedem vi occupavit ac nobis ademit, et omnino Europam universam, spe jam et animo devoravit, et inexplebili dominandi libidine percitus Bosnam, Bulgariam, Serviæ, Croatiæ ac Dalmatiæ magnam partem, pæneque totum Illyricum tractum depopulatus. Rhodum insuper Lydiæ insulam, rei nauticæ peritissimam, ante paucos annos ingenti classe tamdiu obsedit, quoad illam sese dedere compulit ; Belgradum quoque, Taurini oppidum et Christianitatis propugnaculum, suæ tyrannidi subegit. Nostrum præterea regnum Hungariæ, Stiriam, Charinthiam, Carniolam provincias, nostras hæreditarias multis et variis cladibus tot abactis miserum in modum hominibus, ac trucidatis, et immanibus ignominiis contumeliisque affectis, tot oppidis, pagis, castellis exustis ac solo æquatis, multa in parte vastatas reddidit : sicque nos nobisque subjectas terras ac populos octo jam annis nostræ administrationis irreparabilibus damnis affecit.

« Cujus inauditis insanisque latrociniis pro nostra virili obluctantes, magnam vim militum in confinibus provinciarum nostrarum adversus assiduas illius incursiones perpetuo aluimus atque alimus, optima spe freti, nos, auxiliante Deo, provinciarum nostrarum militumque robore veluti corpore objecto a reliqua Germania ac Christiana republica illius immanitatem exclusuros amoliturosque : quod ut faceremus, non sumus gravati omnes facultates nostras impendere. Essemus denique promptissimo animo parati, id quod rege Christiano dignum esse ducimus, non modo thesauros nostros, si qui adhuc restarent, terras populosque, sed hoc etiam proprium caput nostrum, et quidquid charum pretiosumque habemus, si quid vita et sanguine charius esse potest, consceleratis immanissimi hostis conatibus ac ausis opponere, et in discrimen ultro offerre. Sed, proh dolor ! ipsi conjectura assequi, quæ vestra est prudentia, facile potestis, thesauros proventusque provinciarum nostrarum diuturnis cladibus sic attritos et exhaustos esse, ut pro nostro studio, quod summum esse affirmare possumus, regnis ac provinciis nostris extremo in periculo constitutis fidemque nostram assidue implorantibus consulere non queamus.

36. « Itaque tandem cogimur, nolimus velimus, nostro in aspectu truculentissimum prædonem, regna, provincias, terrasque nostras pro libidine vexantem, et hæc propugnacula reipublicæ vestræ, quæ sunt provinciæ nostræ, hæc mœnia quietis et otii vestri absque intermissione hostili animo oppugnantem subruentemque perpeti atque admittere. Ardet, ardet,

[1] Ext. apud Dolgast. to. III. p. 505.

quicumque Christi crucis amici ubicumque terrarum agitis, proximus vobis paries : vestrum etiam agitur periculum : vestræ fortunæ in commune discrimen vocantur. Hoc consilio crudelissimus Turcarum tyrannus ingenti cum exercitu non contemnendorum militum per Hungariam effusus volat, ut non solum regnum ac provincias nostras sub tyrannidem suam compellat, verum etiam universam Germaniam, ac deinde quam longe lateque Christianum nomen auditur, regna, provincias, terras omnes sibi servire cogat. Quocirca ut tantis imminentibus malis occurratur et summi Dei ira forsitan ob nostra scelera atque delicta justissime suscepta mitigetur, hortamur obtestamurque universos ac singulos per viscera misericordiæ Domini ac Dei nostri Jesu Christi, quo erigatis animos, ac corda vestra ad summum optimum maximumque Deum, omnis misericordiæ patrem, in oratione supplices admissam culpam deprecemini, Ninivitarum aliorumque pœnitentium exemplo, qui iratum Deum resipiscentes et lachrymabundi placarunt : vos quoque gratiam apud Deum quæratis, oculos ac manus vestras ad Deum tendatis, ejusque auxilium clamantes imploretis : *Quis scit si convertatur et ignoscat Deus et relinquat post se benedictionem?* hac ratione et via nihil ambigentes speramus et confidimus, tametsi maximum et instructissimum exercitum, et quasi in locustarum numerum ferocissimus hostis adversus nos pusillum Christi gregem adducat, pro suis fidelibus Deum optimum maximum facturum, sacrosanctam fidem ac religionem non deserturum, populo suo præsens auxilium allaturum, ut quemadmodum priscis temporibus Gedeon, Josue, Machabæi, utcumque exilibus copiis innumerum impiorum hostium exercitum fundere, fugare, ac profligare queamus : solus enim Deus est, ut ait Scriptura, cui non modo non impossibile, sed in promptu etiam est ac facile dare victoriam ac triumphum tam in modico quam multo populo ; et nos cum regio citharedo ingenue agnoscimus, non in gladio, neque in hasta, non in curribus, aut in equis, sed in brachio Excelsi salvari omnes, qui sperent in eum, qui si pro nobis fuerit pro nobisque pugnaverit, quis contra nos ?

37. « Cum autem ad hujusmodi expeditionem immensa pecunia, belli quidem nervus, requiratur, illamque in nostris regnis provinciisque conficere nullo modo possimus, proinde hortamur universos et singulos, super quos dulcissimum Jesu Christi nomen invocatum est, ut intra se redeant, oculos cordis aperiant, quid et quantum Christiano nomini nunc periculum, si non astiterint, pereundi immineat, alta mente cogitent, atque tandem considerent quam miserabiliter tot millium Christi fidelium animæ a truculentis hostibus Turcarum captivæ in exilium ac servitutem quotidie rapiantur, conjugum pudicitia dehonestetur, virginum honos violetur, infantes a matrum sæpe uberibus avulsi trucidentur, senes decrepiti et emeriti armis laboribusque minus idonei vario supplicii genere enecentur, reliqui ad arenam fodiendam, ad coquendos lateres et ad metalla, aliaque servitutis juga perinde ut pecora divendantur : et interim quot centena (proh dolor) hominum millia ab orthodoxa Christi fide minis, vi, armis ad impuram Mahumeti superstitionem ac sectam in dies compellantur? quam indignitatem nemo, in cujus corde Christi nomen insedit, non ita acerbam putare debet, ut non modo fortunas suas omnes, sed corpus et sanguinem suum adversus illius auctorem sit impensurus.

38. « Neque in dubium vocamus si hoc, o viri Christiani, amoris dilectionisque vestræ erga Deum ac proximum vestrum incendio flagrantes, singuli de facultatibus suis, quas a Deo pro illius gratiæ benignitate acceptas possidetis, tanquam procuratores boni præsentibus periculis commoti in medium, vel eleemosynæ loco contulerint (quod nos Christiano zelo ducti, ut facere non recusetis, impensissime hortamur) nos veri Domini Dei exercituum gratia et auxilio nitentes non solum præsentia pericula a capitibus vestris (id quod ex animo volumus et optamus propulsaturos) sed eos etiam, qui Christiani nominis fratres nostri diuturna, et plusquam Ægyptiaca aut Babylonica servitute miserabiliter affecti illic in compedibus vitam quovis supplicio acerbiorem degunt, liberaturos, et in patriam ac libertatem reduces vindicaturos, eoque secundo Dei optimi maximi favore, victricibus armis progressuros, quoad civitatem sanctam Jerusalem, crucifixi Dei nostri Jesu Christi monumentis nobilem, et sepulchrum, quod illum triduum tenuit, in potestatem nostram redegerimus, adorabimusque in loco, ubi steterunt pedes ejus : nec cessabimus donec exitiosam Mahumeticæ perfidiæ zizaniam spurcitiamque radicitus e mortalium genere sustulerimus. Promittimus insuper et in nos recipimus, per dexteram ac fidem boni regis ac principis a vestra pietate collatam pecuniam in nullum alium usum, quam alendi adversus efferatam Turcarum immanitatem exercitus impensuros.

39. « Vos itaque Christianæ religioni initiati quicumque, et ubicumque terrarum has nostras litteras visuri, lecturi, audituri estis, acceptas fidei Christianæ contumelias præsentes, miserorum ærumnas, imminentem omnium nostrorum calamitatem ac perniciem ante oculos positam pro pietate vestra sedulo considerate, quem fratribus vestris debetis amorem non inviti tribuite, memores, ad Pauli doctrinam, vinctorum quasi simul vincti, paternas denique summi et clementissimi Pontificis indulgentias, quæ cor-

dis contritionem orisque confessionem, imo pœnitentiæ statum primo omnium loco exigunt, et quibus nobis sua sanctitas totique Christianæ reipublicæ tali tempore consulere juxta emissarum Bullarum tenorem dignata est, Christiano animo accipite et commendatas habete, etc. Dat. in oppido nostro Zintzio XXVIII Augusti, anno MDXXIX, regnorum nostrorum anno III ».

40. *Hungari inter se divisi viam patefaciunt Turcis, qui Viennam Austriæ obsidione premunt.* — Extant in Pontificio Regesto Clementis litteræ [1] pridie kal. Septembris exaratæ, quibus eidem Ferdinando gratulatur quod in tanto discrimine fortes animos pro defendenda Hungaria ostenderet. Verum licet Solimannus adulta jam Æstate tardo passu præter morem in Pannoniam irruerit, quod ab Ibraimo procerum primario, Christiani nominis amico, procuratum ferunt, ut Christiani ad resistendum se possent accingere; leves tamen ad præpotentem hostem arcendum instructi sunt bellici apparatus : exitio autem fuit infelici Hungariæ civilis discordia ; nam Joannes rex pulsus, qui Lasco interprete Solimannum, politicam rem divinæ et publicæ Hungarorum saluti præferens, ut diximus, evocaverat, ut ipsius beneficio in regnum Hungaricum restitueretur, præmisit nonnullas copias, quæ amicis Transilvanis conjunctæ copias Ferdinandi versus Cassoviam fudere : qua victoria lætus Joannes e Polonia in Pannoniam, ut venienti Solimanno supplex occurreret, provolavit : reducis vero Joannis adventu audito, plures Hungari optimates etiam Ecclesiastici Ferdinando infensi ad eum se contulerunt, civileque bellum conflatum est, Joannis ac Ferdinandi exercitibus Hungaricas arces igni ferroque partientibus. Hæc totius mali origo fuit ; si enim Hungarici ordines Pontificis, qui tutelam regni contra communem hostem susceperat, monitis paruissent, ac Joanne Christiani Hungaricique nominis proditore barbari beneficiario contempto, adhæsissent Ferdinando, publicæ saluti Pannoniæque dignitati felicius consuluissent : sed illis inter se certantibus, ac Turcicum patrocinium admittentibus profligata est Hungaria.

41. Venienti itaque post demessas fruges Solimanno obvius ivit Joannes cum exercitu in Mahocianis campis, tyrannumque miser adoravit, oblatis illi pretiosissimis muneribus, a quo Janizerorum satellitio et quotidianis eduliis donatus est : tum designatus ei locus, in quo castra Hungarica Turcicis conjungeret. Ferdinandus autem cum Solimannum Viennam tendere nosset, exercitum a Zagabriæ obsidione revocavit, ut Viennam firmissimis præsidiis muniret. Non ita valido præsidio Budam firmaverat, unde factum ut præsidiarii postquam aliquot diebus Turcas mœnibus gladiis fortissime submovissent, demum suæ paucitati diffisi ingentique copiarum numero (quas ad centum et quinquaginta pugnatorum millia pervenisse scribit Isthuanffus [1] : jactasse tamen Turcas eum numerum duplo ipsos excessisse, verum dimidiam partem ad ineundam pugnam uti calones et lixas idoneam non fuisse, quanquam in impressionibus ubi assiliendum esset in muros, omnes qui arma gestare poterant educeret, at secum quadringenta hominum millia ipsum adduxisse Coclæus [2] memorat) perculsi præsidiarii Germani de deditione facienda cum hostibus agere cœperunt : quos cum severo vultu et minis Nadastius eorum præfectus increparet, hortareturque ad constantiam, illi vociferantem comprehendere et custodia inclusere, dein pacti deditionem Turcas in arcem induxere, a quibus paulo post armis sarcinisque exuti fuere ; cumque chirographum impunitatis expectare jussi essent, extra urbem deducti exceptis aliquot adolescentibus omnes ad unum contrucidati a perfidis, perfidiæ et proditæ rei Christianæ pœnas dederunt : præfectus vero custodia eductus a Janisseris divinæ providentiæ beneficio cum fluvio mergendus esset, in cymbam Janisseris invitis insiliit, ac sine remigio in adversam ripam evasit.

42. Porro Solimannus Budam Joanni regi restituit, ac Ludovico Gritto cum tribus millibus Turcarum præsidiariorum relicto, exercitum die sanctissimæ Virginis natalibus sacro ulterius movit, classe centum et sexaginta, ut fertur, præter onerarios lintres navigiorum adverso Danubio subsequi jussa : cumque Strigonium perventum esset, Paulus Vardanus archiepiscopus Strigoniensis Turcarum multitudine perterritus, cum metueret Ferdinandum uni Viennæ conservandæ intentum sero opem allaturum, a Christiano descivit imperio, missisque nuntiis in castra Solimanni in Turcicam clientelam se commendavit, ac dein cum trecentis peditibus totidemque equitibus ad Solimannum accessit, magna totius Mahometani exercitus gratulatione, quod summus in Hungaria Christianæ religionis antistes ad ipsos defecisset, exceptus comiter lauteque a barbaro infelix castra Turcica adversus Christianos sequi jussus est. Javarinum, Altemburgum, et aliæ arces a præsidiariis Turcarum multitudine perterritis deserta et incensa fuerunt.

43. Ita nemine obvio vel resistente in Viennam castra Solimannus movit ac XXVI die Septembris in coronæ speciem circa urbem consedit, ac longe lateque provinciam vastavit. Fridericus Rheni Palatinus, cui ut summo duci omne urbis et copiarum imperium concreditum erat, urbe exclusus est : Philippus tamen patruus

[1] Lib. brev. hujus an. p. 327.

[1] Nicol. Isthuanff. ubi sup. — [2] Cocl. hoc ann.

loco ejus præfuit exercitui præsidiario, qui octodecim millitum millibus, ex quibus quingenti equites cataphracti erant, constabat : subruerunt murorum partem actis cuniculis barbari ; sed cum per ruinas in urbem penetrare niterentur, magna eorum edita strage propulsati sunt. Deinde ad artes conversi, tres Germanos, qui antea fidem Christianam deseruerant, subornarunt, ut in urbem tanquam e vinculis effugissent se reciperent, et condicta die et hora, cum undique in urbem impetus fieret, ignem diversis locis injicerent ædibus ad urbem concremandam : sed divina Providentia nefarium confregit consilium, nam Turca, damnata Mahometis superstitione, ad nostros transfugiens fraudem aperuit, ac tum proditores conquisiti scelusque fassi supplicio affecti sunt.

44. *Anxiæ Pontificis curæ, qui Cæsarem necnon Angliæ et Galliæ reges ad subveniendum Germaniæ periclitanti provocat.* — Inter hæc rerum discrimina cum increbrescerent rumores Solimannum potitum Vienna ad Germaniam, quam Lutheranorum, Zuinglianorum atque Anabaptistarum pestes, a Mahumetismo non alienæ, debilitaverant, perdomandam, in Hungaria hyematurum, Pontifex gravissimis curis saucius Carolum V Cæsarem litteris, quibus adscripta secunda Octobris dies, sollicitavit [1], ut periclitanti Ferdinando Hungariæ Bohemiæque regi fratri suo opitularetur, pariterque rogavit Henricum [2], Angliæ regem, ut una cum cæteris regibus ac principibus arma et stipendia militaria ad communem hostem propulsandum conferret:

« Regi Angliæ.

« Cum immanisssimo Turca in Hungaria præter morem suum cum potentissimo exercitu hyematuro, ad omnes Christianos principes pro ope adversus illius formidabiles apparatus contribuenda mittamus, etiam quantum nostræ attenuatæ vires patiantur minime in hoc defuturi ; neminem principum justius aut libentius, quam tuam serenitatem, in hoc requirendam duximus, utpote quam ad sanctæ fidei tutelam semper promptam ac pervigilem haud minus ex sui animi pietate, quam majorum suorum exemplo fuisse perspeximus. Itaque elegimus ex tuis haud minus quam nostris communiter nobis charum et fidum dilectum filium Paulum Casalium, tui apud nos oratoris fratrem, nuntium ad hoc nostrum, qui preces ad te nostras pro communi fidei defensione ac salute perferret. Quare, fili noster in Christo charissime, serenitatem tuam per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi hortamur et rogamus, illam omni studio obsecrantes, ut in communi omnium haud minus quam illarum regionum periculo opem pro Christi fide populisque Christum profitentibus defendendis velis pie contribuere, unde et officii Deo omnipotenti a te debiti persolutio et exempli cæteris principibus tributio gloriaque apud homines meritumque apud Deum serenitati tuæ succedent, etc. Dat. Octobris MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

Conceptis eodem argumento litteris Franciscum Gallorum regem adhortatus est [1], ut ad Christiani nominis dignitatem contra Mahometis cultores asserendam vires conjungeret, atque Antonium de Prato cardinalem Senonensem [2], tum Ludovicam regis matrem [3], pios stimulos Francisco ipsi addere jussit ut Christianissimi regis claros titulos piis operibus exornaret : « Te, in Christo filia, cujus pietas erga Deum singularis in cunctis rebus perspecta semper est, et in hac maxime a nobis et omnibus expectatur, hortamur ac per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi astringimus, ut eumdem tuum natum, ipsum per se omni laude pietatis insignem et titulo Christianissimi ad hoc obligatum impellere et perducere velis ad opem suam contra communem hostem contribuendum, quod ei gloriæ apud homines, meritoque apud Deum est maximo futurum, cum non modo re sit in hoc profuturus, sed exemplo, etc. Datum, etc. ». In superioribus proximis litteris adjecta est hæc temporis nota : « IV Octobris MDXXIX ».

45. *Amissa recuperandæ Rhodi occasio.* — Magna extitit Christianorum regum pro re Christiana tuenda amplificandaque segnities, non enim defuerat hujus anni exordio recuperandæ Rhodi occasio, nam qui supererant Christiani Rhodii Turcicum jugum excutere exoptabant : de quibus monitus Pontifex Antonium Bosium submisit [4], ut arcana consilia pro recuperanda ea insula agitaret. Erat vir ille in rebus acerrimus, ac de re Christiana optime meritus, quem Clemens amplissimis affecit præmiis, atque hoc ornavit elogio [5] : « Novissima Rhodi ab immanissimis Christianæ fidei hostibus obsidione durante, ac antea eidem civitati non modicam tam militum quam commeatus subsidii opem, etiam per mediam Turcarum classem ex partibus Occiduis et insulæ Cretæ non sine maximo vitæ tuæ discrimine attulisti. Dat. Romæ XIII Aprilis ». Particeps erat ejus consilii pro redintegranda re Christiana metropolita Rhodi, cui de nimia Christianorum cunctatione querenti respondit Clemens [6], XVI Aprilis die, expeditionem multas ob causas dilatam, necessarios tamen ad eam apparatus confici. Verum præclarum et salutare consilium, quod si e sententia successisset, Solimannum ab Hungarico et Germanico bello retardasset, mora consenuit : nam decima Junii Clemens Rhodiorum equitum principem ad Melitem insulam ire, sedesque ibi figere jus-

[1] Lib. an. 1529. p. 497. — [2] Ibid.

[1] Lib. an. 1529. p. 493. — [2] Ib. p. 492. — [3] Ib. p. 491. — [4] Ib. p. 89. — [5] Ib. p. 120. — [6] Ib. p. 170.

sit [1]; quandoquidem ob Christianorum principum negligentiam recuperandæ Rhodi consilium ex nimia cunctatione periisset.

46. *Removet castra a Vienna Solymannus, non sine magna suorum strage.* — Non ita Solimannus in oppugnando imperio Christiano iners, quem tantis molitionibus Viennam Germaniæ propugnaculum adortum ferunt, ut hostilibus impressionibus sustinendis Germani præsidiarii pares esse nunquam potuissent, nisi divina providentia Turcicis pectoribus Christiani sanguinis avidissimis tantum terrorem incussisset, ut a suis ducibus cædi fustibus clavisque ferreis, gladiisve conscindi mallent, quam gressum ad oppugnationem urgendam admovere, cum totius exercitus vires una impressione experiri constituisset, quam ita describit Nicolaus Isthuanffus [2] (1) : « Ad diem XIII Octobris purpurati et alii præfecti eos omnes, quicumque arma capere possent, omnibus castris exire sublatisque clamoribus et ingenti tympanorum et tubarum sonitu, ac crepitantium sclopetorum fragore ad murorum ruinas, quas actis in imo cuniculis disjecerant, extremam edituros vim procedere jusserunt : quas tametsi nostri noctibus quæ antecesserant magno militum et civium labore contextis trabibus ac vasis terra repletis reficere, ac irrupturis, quod suspicabantur hostibus obicem ponere, et novam veluti munitionem opponere contendissent; non tamen parum formidinis militibus incussit tantus hostium irruentium numerus et in multa agmina divisus barbarorum exercitus. Et sane, quod metum haud leviter auxit, Turcæ assiduis colubrinarum ictibus turrim portæ charinthiacæ, ex qua antea magnum illis detrimentum illatum, magnaque eorum strages edita fuerat, puncto temporis disjecerunt, eaque concidente magistris tormentorum ea in parte defendendi muri facultatem omnem ademerunt, nostrosque haud leviter perterruerunt; magno tamen ardore cohortantibus ducibus animos colligere, ac tam densam et terribilem sclopetorum procellam in hostes eminus effudere, ut iis, qui primo ordine muros subiissent maxima ex parte concisis et interfectis, cæteri eos subsequi aut laborantibus opem ferre nequaquam auderent, sed in fœdam fugam conjicerentur.

47. « Quo animadverso, Ferhatus Janicerorum tribunus, et Behramus, et Ibraimus beglerbegi, seu magistri equitum, quum in fugientes et pa vidos ad pugnam reducendos fustibus et clavis nihil proficerent, sicuti in proximo impetu acciderat, acinacibus vulnera ignavis ingerendo, plerosque interfecere; sed perturbatos ac metu et pavore externatos propius muros nullo modo adigere potuere, cum se suorum potius principum manibus et gladiis occumbere, quam Germanorum aut Hispanorum sclopetis, aut verubus (sic illorum longiores spathas appellabant) figi ac interfici malle responderent : ita ut Turcas, alioquin suis principibus dicto audientes et in Christianorum cædem atque sanguinem insita quadam et naturali feritate et truculentia ultro ferri solitos, divini numinis ope et providentia tantum animis terrorem concepisse credi fas sit. At Solimannus, spe potiundæ urbis sua etiam confessione dejectus, pertinaciæ finem imposuit, incusataque fortuna, quæ lubrica et inconstans conatus suos elusisset, obsidionem solvere et Bysantium reverti constituit. Itaque ad XIV diem Octobris qui fuit dies Jovis, obsidionis autem vigesimus tertius, extrahi aggeribus tormenta, et majorem partem navibus imponi, reliqua ad castrorum necessitates una vehi jussit, ac ejusdem noctis hora decima, quod tam tumidum elatumque barbari animum haud parum pudeat, sublatis silentio tentoriis, impedimentisque et conclamatis vasis iter arripuit tanta properandi cura ut die quinto in campis Budæ subjectis, quod triginta duorum millium passuum intervallum habetur, castra collocaverit ». His addit Appendicis Sabellico adjectæ auctor : « Nullum puto a condito ævo locum majori mole oppugnatum, nullum magis strenue defensum. Vicies, ut fertur, hostis subiit muros, vicies cum ingenti strage a mœnibus repulsus Dei virtute necnon ducum, civium et militum fide, mansit inter tot terrores res Viennensis ad exitum incolumis.

48. Feruntur periisse [4] in ea Viennensi oppugnatione Turcarum octoginta millia, quorum pars maxima calonum erat; militum enim viginti et eo amplius millia Isthuanffus censet : extrema autem agmina secuti equites, qui Vienna eruperunt, magnam multitudinem hostium contrucidarunt, necnon plures captivos in libertatem vindicavere; ceperant enim illi in Viennensis agri populatione ad sexaginta Christianorum millia, ut Surius narrat, qui de hoc

[1] Lab. an. 1529. p. 170. — [2] Nicol. Istuanff. l. x.

[1] Sur. in Comm. Cont. Sab. hoc ann.

(1) Hæc Vindobonensis (vel ut Leunclavio placet Vindomanæ) urbis obsidio, quam hic describit annalista, divino prorsus miraculo soluta est, ut non Christiani tantum scriptores fatentur, sed et Mahometani pariter agnovisse visi sunt. Auctor enim Annalium Turcicorum Leunclavii, et alter Italice vulgatus, cum reditum hunc Solimanni aliter excusare non potuerint, nollentque prodigium fateri, scripsere Solimanni exercitum intolerabilem frigoris vim ferre minime potuisse, quare obsidionem deserere inviti coacti sunt. Quam sane frigoris intolerantiam nemo ejus temporis historicus notat.

Quid vero egerint Lutherani in tanto rei Germanicæ periculo, non ex Catholico aliquo scriptore, cujus fides suspecta esse possit, sed ex uno aliquo eorum, et quidem nobili sectario, Georgio Spalatino in Vita Joannis electoris Saxoniæ discimus. Narrat vero ille electorem vectigal popularibus suis indixisse ut exercitum compararet. Res tamen adeo segniter confecta, ut antea obsidio cessarit, quam exercitus in expeditionem processerit. MANSI.

bello subdit : « Non dubium est quin omnipotens Deus singulari benignitate eam victoriam contulerit Germanis, quorum certe vires tanto hosti longe alioqui impares erant. Sub Turcarum adventum jussi erant urbe excedere fœminæ, pueri, sacerdotes, monachi, et omnis imbellis turba, at (quod summe dolendum est) ii magna ex parte in immanes barbaros inciderunt, qui infantes secuerunt medios, fœminas et senes quos in servitutem nollent abducere partim palis infixerunt, verubus transfoderunt, gladiis disciderunt. Feruntur in ea Turcicæ vastitatis procella supra sexaginta millia Germanorum in servitutem rapta : porro totus Viennensium ager, succisis vitibus et frugiferis arboribus, triste intuentibus spectaculum præbebat. Solimannus ubi Budam rediit Joannem Vaivodam regem constituit, amicumque et beneficiarium appellavit : sed sic recuperasse regnum miserum profecto est, et a Christiana pietate alienum, quanquam (o cœca mortalium pectora) quid non faciunt plerique homines, ut vel ad breve tempus possint esse beati in hac vita; iidem ipsi omnis laboris impatientes, si quid agendum sit pro æterna vita? » Solimannum Joanni sacram olim coronam jam multis impiatam flagitiis, sceptrumque et alia insignia regia contulisse, accitosque proceres illi parere jussisse, tum valido Janizerorum præsidio communita Buda Constantinopolim se recepisse addit Isthuanffus : cujus belli historiam paucioribus hisce verbis complectitur Coclæus [1] :

49. « Turcarum tyrannus Solimannus, vastata Hungaria, Viennam Austriæ caput venit die XXI Septembris habens in exercitu suo quadringenta millia militum circumdans urbem sexdecim castris per circuitum, quæ ad tria aut quatuor milliaria extendebantur », et infra : « Rex Ferdinandus fortissimo munierat urbem præsidio, in quo sane lectissimi erant milites, quorum supremus capitaneus erat illustrissimus dux Bavariæ Rhenique Palatinus Philippus. Invexerat præterea tormenta bellica maxima et optima quæque, quorum pretia vix duo regna (uti nonnulli dicunt) æquare possent : hostes qui bombardas magnas non advexerant (quia urbem subito occupare intendebant præveniendo imparatos) maxima urbi præsidioque pericula intentabant, cuniculis antrisque subterraneis, quibus urbem velut pensilem faciebant, et imposito pulvere tormentario, eoque incenso terribilissimis fragoribus rupturisque muros demoliebantur. Urbe magna ex parte muris nudata, fecerunt creberrimas oppugnationes : sed invictum præsidii robur semper cum damno eos repulit, adeo ut Turcæ tandem quamvis fustibus gladiisque a suo tyranno ad oppugnandum adigerentur, statim tamen retrocesserint. Interea rex Ferdinandus, qui in oppido Lintz velut in specula ad Danubium morabatur, magna undique conciebat auxilia, ut obsessis opem ferret, quorum magna pars in procinctu jam erat : quod ubi animadvertit Turca, solvit obsidionem incensis castris die XVI Octobris, et inglorius Constantinopolim reversus est, magnis acceptis in terris et aquis per inediam et frigora incommodis, non solum in rebus et machinis, sed etiam in hominibus, camelisque et equis ».

50. *Liberati cardinales obsides, et Clementis ad eos consolatoriæ litteræ.* — Dum Constantinopolim Solimannus Caroli V Cæsaris, qui in Germaniam ex Italia adventaturus cum exercitu ferebatur, metu discedit Hungaria, in qua hyemem traducturus putabatur, non minus Carolus V fluctuabat incertus an ad defendendam Germaniam contra Solimannum procurreret, an componendis rebus Italicis vacaret : ineunte quidem anno cardinalis S. Crucis Pontifici nomine Cæsareo pollicitus Ostiam et Civitatem-Veterem Romanæ Ecclesiæ a suis ducibus restitutum et cardinales obsides liberatum iri, Neapolim profectus est, ut regios administros ad perficienda imperata Cæsarea adduceret : quibus de rebus ad Balthasarem Castilioneum in Hispania internuntium datæ sunt litteræ [1], ut Pontificio nomine Carolo V gratias ageret. Clemens vero, cum a Philiberto Aurasiæ principe certior esset factus, præceptum sibi a Cæsare, ut eos e custodia emitteret, eosdem tres cardinales diuturnum carcerem ab hostibus passos his consolatoriis litteris erexit [2] :

« Dilectis filiis nostris A. S. Hadriani, F. S. Marci, ac H. S. Theodoreti diaconis cardinalibus.

« Dilecti filii nostri. Exultamus gaudio, et Deo omnipotenti gratias agimus, quod vestram liberationem tanto studio optatam et procuratam a nobis, jam tandem confectam videmus : ita enim dilectus filius nobilis vir princeps Orangiæ sibi a Cæsare hoc demandatum inquiens nobis pollicetur, se et vos, quod in primis cupimus, et arces redditurum esse quamprimum id nos fieri velimus. Nos vero id impendio per litteras eum rogamus, ut statim efficere velit, vosque ante omnia nobis reddere : quod eum non dubitamus sine mora esse facturum. Quæ vobis, filii, nota esse voluimus, nobis etiam scribentibus, ut nobiscum pariter gauderetis, etsi gaudium vestrum eo præcipue reservatur, cum vos revisere et complecti licebit : quod propediem fore confidimus. Dat. Romæ, etc. VIII Januarii MDXXIX, Pontificatus nostri an. VI ».

51. Hortatus vero est [3] eumdem Aurasiacum principem proregem Neapolitanum, ut tum cardinales obsides, tum arces ex mandati

[1] Cocl. hoc ann. in act.

[1] Ext. l. II. l. princ. p. 153. — [2] Lib. brev. an. 1529. p. 1. — [3] Ib. p. 11.

Cæsarei formula restitueret; restitutasque fuisse refert Franciscus Guicciardinus: de quibus [1] etiam a Pontifice ipso Carolo V VII Maii actæ gratiæ [2]; tum benevolentiæ ergo ensem et pileum Pontificia prece in natali Domini nocte extremo superiori anno sacratos ad proregem Neapolitanum transmisit, munusque ornavit hisce litteris [3]:

« Principi Orangiæ.

« Dilecte fili, salutem, etc. Cum Pontificii moris sit donare singulis annis aliquem ex Christianis principibus ense cum pileo Dominicæ nativitatis nocte benedicto, nos, qui tibi post serenissimum Cæsarem in perpetuum nos debere agnoscimus, nec sumus ulla in re, quam honeste possimus, a gratificandi tibi voluntate unquam destituri, id munus tuæ virtuti ac felicitati accommodum pro nostra in te benevolentia de venerabilium fratrum nostrorum cardinalium, quos summe lætificasti, consilio et assensu per dilectum filium Antonium de Hispello camerarium nostrum ad te destinamus, ut adversus impios et infideles Turcas tua dextera Apostolico etiam munere et auctoritate muniatur ad defensionem fidei et Ecclesiæ sanctæ Dei. Tu igitur pro tua pietate hoc munus nostrum Christiano affectu et pia veneratione suscipies, nec tam muneris qualitatem tibi imparem, quam mysterium et cerimoniam ejus perpendes, ob quæ maximi quique principes hoc munere semper se summe honestatos putaverunt, quemadmodum idem Antonius plenius explicabit. Dat. Romæ, etc. VIII Januarii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

52. *Perusinorum defectio et reductio.* — Extant aliæ litteræ ad internuntium Apostolicum, qui in Neapolitano regno agebat, datæ [4], ut Philiberto Aurasiæ principi, Neapolitano proregi, eadem sacrata munera traderet: devinxisse vero sibi Pontificem hunc principem, ut ipsius armis Florentinæ reipublicæ imperium Mediceæ familiæ restitueret; tum Perusium, cujus toparcha Malatesta Balionus in Galliæ regis et Florentinæ reipublicæ clientelam merendorum sub iis contra Cæsarem stipendiorum specie se commendarat. Tulit graviter ejusmodi Perusinorum defectionem Pontifex, ipsosque admonuit [5] impendentis discriminis, ne Cæsarea arma in se concitarent:

« Perusinis.

« Intelleximus preces ac desiderium non plus vestrum, filii, quam nostrum consulendi rebus istius civitatis, quas et pro paterno amore, quem erga vos semper habuimus et habemus, et pro commodo ac honore nostro haud minus nostras, quam vestras esse ducimus: sed tamen huic nostræ medendi et occurrendi voluntati illud difficultatis summe objicitur quod his ipsis, quos timoris motibus causam a vobis datam esse Cæsarei allegant, qui sicut hactenus nobis deprecantibus nobiles nostros, quanquam alieno in se animo toleraverunt; ita nunc se minime laturos affirmant, quod hostes serenissimi Cæsaris patientibus id vobis in istam civitatem milites induxerint, et pro arbitrio dominentur, posthabita nostra et hujus sanctæ Sedis auctoritate, cujus defensionem ab eodem Cæsare sibi demandatam publicant, etc. Dat. Romæ XII Junii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ». Ad studium sui perduxerat [1] Malatestam Balionum Perusii tyrannum Franciscus Gallorum rex, cum ita copias ex Etruria in Neapolitanum regnum traducere, atque Hispanis iter intercludere se posse speraret: visæ enim sunt hujus anni exordio Gallicæ res anno superiori impeditæ ac pæne perditæ restitui, tum etiam in Insubria reflorescere; quæ demum in utraque Italiæ parte prostratæ Gallum regem in bello gerendo infelicem spectare ad pacem coegerunt.

53. De turbatis quidem initio Cæsareis rebus in Neapolitano regno extant plures litteræ [2], ut exules Neapolitani ingentesque sicariorum vagæ et palabundæ turmæ magnam vastitatem agris intulerint [3]: ut Veneti Barolum, Monopolim, Tranumque communierint [4]: ut Alfonsus Davalus marchio Vasti Monopoli obsidione propulsatus fuerit: ut Aquila Camilli Pardii opera in Gallorum potestatem concesserit [5]; in qua Mendanium Hispanum, summæ impietatis in Pontificem, dum in arce Hadriana obsidebatur, patratæ reum, periisse glande frontem penetrante, refert Paulus Jovius [6] sic inquiens: « Is ille est Mendanius, qui sub arce molis Hadriani vetulam olitoris uxorem impiis manibus laqueo pro janua suspendit, quod illa expetenti Pontifici binas lactucas in fossam opera pueri funiculo alligandas et sursum extrahendas projecisset; sic ut detestabili ejus suspendii spectaculo prospectantis Pontificis oculi gravissime per sex dies offenderentur, illeque justa indignatione permotus hominem usque adeo impium execratus pari supplicio devoveret ». Addunt principum litteræ, ut in Apulia inde Gallica factio amplificata fuerit [7], ut Perusium etiam a Malatesta Balionio ad partes Gallicas traductum fuerit [8]; ut graves ideo effuderit querelas Pontifex [9], qui neque Gallica neque Cæsarea factione se implicare, sed communis parentis officium ad reges æmulos in concordiam revocandos gerere cupiebat [10]: utque Franciscus rex leves excusationes obtenderit, modo gestam rem se inconsulto a regio oratore [11], qui Florentiæ age-

[1] Guicc. l. XIX. — [2] Lib. II. lit. princ. p. 161. — [3] Lib. brev. an. 1529. p. 3. — [4] Ib. p. 10. — [5] Ib. p. 197.

[1] Guicc. l. XIX. — [2] Lib. II. lit. princ. p. 165. — [3] Ib. p. 166 et 168. — [4] Ib. p. 160, 164. — [5] Ib. p. 180. — [6] Jov. l. XXV. — [7] Eod. c. 21. lit. princ. p. 157. — [8] Ead. pag. — [9] Et 177. — [10] Pag. 169. — [11] Pag. 172.

bat, modo facinus excusarit[1] eo fuco, quasi Perusium Gallico præsidio insessum non minus posthac, quam antea in Pontificium futurum esset potestate.

54. Addit Guicciardinus[2] classem socialem Lancianum invectam eam urbem expugnasse, Severi oppidum et alia capta fuisse, ac si Gallus subsidiarium aurum, ut jactarat, militumque supplementa submisisset, potuisse iterum in discrimen Neapolitanum regnum adducere : at eo promissis tantum suos sustentante, ipsius res primum in Apulia, deinde in Insubria conciderunt : in Vestinis quidem Aquila et aliæ munitæ arces a Philiberto Aurasiæ principe expugnatæ sunt : qui deinde ad Gallos Perusio depellendos cæperat se accingere, cum nonnulli Cæsarei duces Perusinum agrum incurrere ; quibus cum Spoletani suos adjunxissent oratores, quasi ex Pontificia voluntate bellum Perusinis inferretur, increpuit eos Clemens[3] : tum metuentes Perusini ne universi exercitus Cæsarei moles in ipsos incumberet, eumdem Pontificem rogarunt, ut imminentem bellicam tempestatem averteret : quos ille de excepto Gallico præsidio objurgavit, neque impendentibus malis nisi pulso Baliono se occurrere posse respondit[4] :

55. « Valde, inquit, miramur, ac pro nostro erga vos amore vehementer dolemus, nec consilium adhuc neque auctoritatem nostram apud vos, quantum æquum erat, in vestrum beneficium valuisse : nam si, ut fidos ac veros Ecclesiæ filios decebat, nostris monitis pareretis, declinaretis omnem istam tempestatem ; vobis enim, si quam prædicatis nobis atque Ecclesiæ fidem re ipsa præstabitis, si tyrannum jam non civem, qui vestro sanguine, vestris visceribus alitur, ejeceritis, nihil omnino metuendum esse in verbo veri Pontificis pollicemur ; neque enim, dimisso Malatesta, accedet ad vos exercitus Cæsaris, quem ab omni in nostros subditos injuria temperaturum confidimus, et præter domesticas juventutis vestræ vires non desit a nobis præsidium, quod liberæ civitati nunquam denegaturi sumus, modo videamus urbem Ecclesiæ, non tyranno, conspirare. Dirigat Deus mentes vestras ad saniora consilia, neque unius aut paucorum culpa calamitas universis inferatur, etc ». Ejectus est Malatesta Perusio armorum vi ab Aurasiæ principe, cum Pontifex jam cum Cæsare contraxisset fœdus, quod publicæ pacis exordium extitit et unicum lapsis rebus præsidium[5].

56. *Pontifex et Cæsar de consilio se mutuo invisendi cogitant : colloquia inter reges.* — Cum enim, ut superius indicatum est, Lutherani aucti numero et audacia non jam, ut antea, permittendam cuique quod vellet sentiendi libertatem statuerent, sed gladios stringerent in Catholicos, ac vi religionem abolerent, nostrisque dissidiis erectus Solimannus ad Pannoniam ac Germaniam occupandas erumperet, Clemens Pontifex, qui diu ante consilia de itinere in Hispaniam Galliamque ad reges illos in concordiam redigendos instituendo susceperat, ea rursum assumpsit : cum enim anni principio morbo gravi implicitus decumberet (in quo Hyppolitum Medicem nepotem cardinalem creavit[1] rogatu cardinalium, qui afflictæ Mediceæ familiæ illud columen dandum censuerant) vocatis cardinalibus aperuit se decrevisse, si valetudini restitueretur, ad reges proficisci conciliandæ pacis causa, ac si ab humanis demigraret, eosdem est adhortatus, ut ad redintegrandam pacem, ac sananda tam acerba Christianæ reipublicæ vulnera, studia viresque omnes intenderent : extantque Jacobi Salviati ad comitem Mirandulæ datæ litteræ[2], quibus significat Pontificem decrevisse proficisci ad Cæsarem pro publica pace firmanda, eaque firmata, Concilio Œcumenico congregando non defuturum, cum perturbatissimis iis temporibus labefactata dignitas Pontificia a Concilio restituenda sit. Levatus autem morbo Clemens idem consilium fovit, ut Hieronymus Niger ad Jacobum Sadoletum scribit[3] : « Clemens Pontifex maximus e morbo tandem convaluit : quotidie in ore habet divinum consilium tuum de profectione ad Cæsarem, et de pace publica : quo quidem consilio si integris rebus usus fuisset, non laboraremus. Dat. Romæ XV kal. Aprilis MDXXIX ». Tum episcopum Vasionensem internuntium ad Cæsarem misit[4], ut cum eo de pace publica conferret, consuleretque num Pontificem in Hispaniam proficisci, an vero ipse Carolus V in Italiam accedere mallet : qua de re extant Pontificiæ ad eumdem Cæsarem VII Maii die datæ litteræ : superiori vero mense hunc internuntium fuisse decretum ostendunt aliæ XVI kal. Maii hujus anni consignatæ, datamque illi publicæ pacis constituendæ provinciam.

57. Misit vicissim suos oratores Cæsar ad Pontificem, qui ipsum de pacandæ Italiæ ratione consuluere : quibus Clemens non armis, sed concordia controversias omnes Italorum esse dirimendas respondit[5]. Roganti etiam Cæsari, ut prior ipse Pontifex suam de Pontificio in Hispaniam vel Cæsaris in Italiam accessu depromeret sententiam, significavit publicæ rei magis interesse, ut Cæsar in Italiam se conferret, quo imperialia insignia e Pontificiis manibus acciperet, atque in Germaniam ad eam contra Turcicas irruptiones tuendam transcenderet :

[1] Pag. 177. — [2] Guicc. l. XIX. — [3] Clem. lib. brev. p. 199. — [4] Lib. brev. an. 1529. p. 420. — [5] Lib. IV. lit. princ. princ. p. 179.

[1] Lib. II. lit. princ. p. 153. — [2] Ib. p. 179. — [3] Ext. apud Jac. Sad. Ep. l. VIII. — [4] Lib. II. lit. princ. p. 161. — [5] Lib. II. lit. princ. p. 183, 184.

tum ob valetudinem affectam et Romanæ aulæ inopiam futurum iter suum incommodum.

58. Legavit eodem tempore Clemens archiepiscopum Capuanum ad Franciscum Francorum regem, ut actionem de pace publica in regia Gallica proveheret, atque eidem regi profectionis in Gallias et Hispaniam consilio defuisse vires significavit [1].

« Regi Christianissimo.

« Decreveramus jampridem, sicuti tuæ serenitati notum esse non dubitamus, pro conciliandа communi pace, quod unum ruenti Christianitati remedium fore videmus, ipsi navigare ad te et ad serenissimum Cæsarem, ut nihil omitteremus quod nostro vel officio, vel desiderio in ea re conveniret; verum antea casibus acerbis, novissime nostra infirmitate, ex qua etiam nunc sumus perimbecilles,a facultate personaliter veniendi retardati, elegimus venerabilem fratrem Nicolaum archiepiscopum Capuanum omni tempore et in omni re nobis summe charum et acceptum, qui nostro nomine in hoc tam pio opere et labore fungeretur, nostrasque preces et hortatus ad te et principes reliquos perferret: quare serenitatem tuam hortamur plurimum in Deo Domino, ut ipsum archiepiscopum benigne suscipere, et ei plenam fidem in omnibus nunc et quoties acciderit, habere velit. Dat. Romæ, etc. die v Junii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

59. Labentis Christianæ rei, ac diuturni inter reges dissidii, quod tot tantaque mala invexerat, dolore confecti fideles continentibus votis pacem a divino Numine poscebant: quos Pontifex Encyclicis litteris de pacis spe, quæ affulgere cœperat, certiores fecit [2]. Susceperant autem præcipuam redintegrandæ inter reges concordiæ procurationem Margareta Austriaca [3] Cæsaris amita, tum Ludovica Francorum regis mater [4], necnon dux Sabaudiæ [5], quos Pontifex ad rem perficiendam litteris suis eadem die exaratis ursit.

60. *Fœdus init Clemens cum Carolo V, unde patet via ad publicam pacem.* — Dum ita publicam pacem suadebat Clemens, privatum fœdus cum Cæsare ad restituendam Mediceæ familiæ dignitatem extremo Junio iniit: siquidem Cæsar illatas jam ante Pontifici injurias magnitudine officiorum sarcire cœperat; Gallus vero ac Veneti ita Pontificiam amicitiam colebant, ut ex ea augere sua tantum commoda vellent: nam Mediceorum Florentia pulsorum afflictis rebus restituendis parum consulebant, nec ad urbes Pontificias recuperandas operam dabant, Gallus scilicet Perusium, Veneti Ravennam et Cerviam retinebant, quæ si reciperentur, interpretibus Gallo et Anglo regibus, cum nondum Hispanus Ostiam et Civitatem-Veterem restituisset, de ineundo cum iis fœdere egerat [1]: sed cum nec Anglus nec Gallus Venetos ad restituendas Ecclesiasticas urbes flectere [2] possent, publicas et privatas res, juncta cum Cæsare arctissima amicitia, promovere decrevit, quam iis legibus Barchinone firmatam refert Guicciardinus [3], ut Pontifex exercitum Cæsareum e Neapolitano regno egressum libere per Ecclesiasticam ditionem commeare sineret: ut Alexander Mediceus Pontificius nepos Margaritam, archiducissam Austriæ, Caroli Cæsaris notham filiam, uxorem duceret, armisque Cæsareis in principatum Florentinum revocaretur: ut Ravenna Cerviaque Cæsarea vi vel auctoritate Romanæ Ecclesiæ restituantur, necnon Mutina, Rhegium, ac Rubiera, quas Ferrariæ regulus tenebat, redderentur, salvis tamen pristinis juribus Cæsarum controversis.

61. Sancitum etiam ut Pontifex receptis iis urbibus grati animi ergo pro accepto beneficio Carolum juribus regni Neapolitani donaret, ac vectigal nummarium unius equi albi coloris munere pro supremo Romanæ Ecclesiæ in regnum Neapolitanum imperio agnoscendo permutaretur: ut episcopatus et Ecclesiarum, quæ non essent jurispatronatus, sacerdotia controversa Sede Apostolica conferrentur: ut familiare colloquium inter Pontificem Cæsaremque haberetur pro Italicis tumultibus sedandis ac restituenda universo Christiano imperio concordia, consuetoque ritu alter alterum coleret. Constitutum præterea, ut si Pontifex recuperare Ferrariam decreverit, Cæsar ut Sedis Apostolicæ propugnator ac filius primogenitus præsidio non desit. De Francisco Sfortia conventum ut commune consilium Pontifex ac Cæsar inter sese conferrent, quo illius causa non suspectis judicibus committeretur qui servato legum ordine aut insontem absolverent aut reum damnarent, quem si exauctorari contigerit, tum Cæsarem ex Pontificis consilio cuipiam grato et accepto eidem Pontifici eum principatum traditurum: ut nulla fœdera his contraria posthac iniri possint, vel antea inita rescinderentur: Venetis fruendæ pacis hujus beneficio potestas facta, si Ravennam Cerviamque restituerint Romanæ Ecclesiæ, si occupatas in regno Neapolitano urbes reddiderint, si debita antea Cæsari et Ferdinando ex veteribus conventis munera præstiterint.

62. His adjectum est, Cæsarem fratremque Ferdinandum Bohemiæ Hungariæque regem omni studio et contentione enisuros, ut hæretici in Catholicæ Ecclesiæ sinum reducerentur: Pontificem vero præsidia et adjumenta divina adhibiturum: ac si ii in pristina errorum pertinacia

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 236. — [2] Ib. p. 137. — [3] Ib. p. 201. — [4] Ib. p. 340. — [5] Ib. p. 239, 249.

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 239, 249. — [2] Lib. II. lit. princ. p. 165. — [3] Guicc. l. XIX. Belcair. l. XX. Just. l. XII. Panvin. in Clem.

obduruerint, Carolum V ac Ferdinandum bellum ad infringendam eorum contumaciam ipsis illaturos; ac Pontificem exteros reges ac principes, ut vires suas ad tantum malum e Christiano imperio exscindendum conjungant, permoturum: decretum ne Pontifex clientum Cæsareorum, aut Cæsar Pontificiorum patrocinium susciperent.

63. Postremo addita nonnulla alia capita a superiori formula distincta ut Pontifex Cæsari ac Ferdinando quartam vectigalium Ecclesiasticorum partem pro bello sacro contra Turcam gerendo concederet eo modo, quo antea Hadrianus VI concessisset: censuris Ecclesiasticis solveret eos omnes, qui antea Romæ in majestatem Sedis Apostolicæ deliquerant, vel consilium, operam ac studium ad excidium Urbis opprimendumve Pontificem contulerant, vel qui ejusmodi flagitio tacite vel expresse assenserint, vel etiam gestam rem ratam habuerint: ut Clemens amplissimis instructum privilegiis de crucesignata expeditione conficienda Diploma daret ea serie verborum conceptum, qua antea Julius II et Leo X Romani Pontifices ediderant. Extant eæ pacis leges suis conceptæ verbis apud Joannem Antonium Summuntium, atque in Instrumenti formula additur sancitas fuisse: « Pro reficienda Italia a tot tantisque calamitatibus, et ob guerrarum turbines, et signanter ob obsidionem regni Neapolis per Gallos in regno ». Consignatur hac temporis nota Instrumentum publicum. « Datum Barchinone die XXIX Junii MDXXIX.

64. Hæc concordiæ formula, tum Pontifici ad collapsas res Ecclesiasticas ac privatas instaurandas, tum ad pacem inter reges conciliandam, tum ad Cæsareas res constabiliendas accommodatissima, ne, si in Italiam, non sancita prius cum Pontifice pace, veniret Cæsar, universam iterum Italiam in se concitaret, cum præcipue Gallum Anglumque sibi infensos haberet: quorum prior, Franciscus scilicet, palam jactabat, veniente in Italiam Cæsare, se pariter in Italiam instructo florentissimo exercitu descensurum: nec aberat suspicio non conciliato Carolo Cæsari Pontifice exitiale bellum redintegrandum. Itaque Carolus quamvis Gallicum exercitum in Insubria deletum accepisset, tamen vigesima nona Junii Barchinone ante aram principem cathedralis Ecclesiæ solemni jurejurando ad pactiones has servandas se obstrinxit (1). Ita publicæ paci muniti sunt aditus, cujus interpretem egit Clemens; mox enim Gallum regem certiorem admonuit [1], ut inter ipsum et Carolum pacem componere episcopi Vasionensis opera studuisset, optanteque Cæsare ut illius conficiendæ vindex et interpres foret, ita cum ipso pepigisse, ut majori apud eum pro pace constituenda auctoritate polleret; nec quidquam pollicitum, quod illi detrimentum afferret:

65. « Regi Christianissimo.

« Perlatum esse credimus ad serenitatem tuam inivisse nos nuper confœderationem cum serenissimo Cæsare. Sic enim nobis ex Hispania nuntiatum est publicatam esse mandato ipsius Cæsaris nostram cum eo concordiam, quod et nos verum fatemur: sed ne primo statim auditu res aliam recipiat interpretationem quam debet, nos libenter et causam et finem ejusdem confœderationis tuæ serenitati explicabimus; perinde enim ac nobis convenit, tuæ serenitati paternum respectum et amorem gerimus, eamque de nostra erga se benivola et paterna voluntate recte sentire, sicuti potest, optamus. Nam cum nuper in Hispaniam misimus venerabilem fratrem episcopum Vasionensem nostræ domus magistrum, amplissima quidem ei mandata dedimus, pro pace universali imprimis petenda atque tractanda: quod si id primo statim aditu fieri non posset, et idem Cæsar, quod sæpius atque instanter antea fecerat, nostram amicitiam pro mutua securitate postularet, tum ipsi episcopo mandavimus, ut cum Dei nomine iniret id fœdus, ita tamen, ut nihil in eo nos astringeret, quod in alterius damnum perniciemque redundaret: qua nostra moderatione contentum fuisse Cæsarem lætanter accepimus; siquidem totius hujus nostri propositi finis, sicut testis nobis est Dominus, non alius fuit hodieque est, quam ut per hoc fœdus ipsi Cæsari adjuncti plus auctoritatis apud eum habere possimus ad concordiam ei suadendam: quod et res ipsa, quantum in nobis erit, docebit, ac si nos Deus misericors tot calamitatibus concussos consolari in hoc et prosperari dignabitur, liquido tuæ serenitati apparebit, nos non plus nostra quam tua causa hoc fœdus inivisse; idque serenitas tua sibi ut persuadeat, nostrumque animum ad commune bonum et dignitatem, tuorumque

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 310.

(1) Ea quæ annalista hic late prosequitur reformanda sunt ad historiam Bernardi Segni Florentini civis, tunc Florentiæ agentis, et rerum illarum, quarum Florentinus populus pars erat maxima consortis. Narrat ille Julio mense convenisse principes Cameraci, fœdusque ibi conciliasse occultum, non inter Pontificem et imperatorem tantummodo, sed et inter Cæsarem ipsum et Galliæ regem; quo fœdere jam stabilito *anzi essendo seguito l' accordo*, sed nondum in Italia renuntiato, Gallorum exercitus in Insubria fusus fugatusque est. Emendandus esset ergo annalista qui eo prœlio jam inito fœdus compositum asserit. Verum, si recta temporis supputatio habeatur, cum Insubricum prœlium die XXI Junii commissum asserat Guicciardinus lib. XIX, Cameracensem illum conventum diebus aliquot reipsa præcessit. Errat vero annalista scribens Pontificem, firmato jam cum imperatore fœdere, auctorem fuisse regi Galliæ ut ipse pariter cum imperatore conveniret. Eodem enim tempore codemque in conventu Cameracensi fœdus Gallicum et Pontificium coaluit, ut idem scriptor testatur histor. lib. III. Denique, eodem Segni, et altero Florentino historico æquali Philippo Nerlio, ac denique Guicciardino testibus, Capuanus episcopus a Pontifice, non ad Galliæ regem, sed ad conventum Cameracensem ablegatus fuit, eoque potissimum agente, fœdus cum Pontifice et imperatore compositum constat. MANSI.

præcipue filiorum restitutionem esse directum existimet, illam plurimum in Domino exhortamur. Dat Romæ die XVIII Julii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

66. Significavit etiam Clemens Henrico Angliæ regi a se percussum fœdus cum Cæsare eo consilio, ut viam publicæ paci aperiret, nec minus in ipsum, quam antea communes parentis affectus gesturum : tum etiam hortatus est, ut regiam operam pro publica pace conficienda conjungeret [1] :

« Clemens, etc. Tuæ serenitati nota esse voluimus, utpote cui nostra omnia consilia et sciri et probari cupimus, præsertim tendentia ad pium finem communemque utilitatem, cui semper tua serenitas studuit, et, ut confidimus, studebit. Ergo nos nomine cum Cæsare, re autem ipsa non minus cum principibus cæteris fœderati erimus, quippe qui communes omnium parentes omnibus in commune consulere parati simus, quantum in nostra erit situm potestate, tuæ vero præcipue serenitati, eo quo consuevimus amore, semper alligati erimus : nec enim aliter possemus facere devincti veteri benivolentia mutuisque adstricti beneficiis ; eo etiam magis, quo ipsam tuam serenitatem nobiscum in eadem consilia universalis pacis et concordiæ incubituram nobiscum speramus, etc. Dat. Romæ XVIII Julii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

Assensere Pontificiis precibus et consiliis Francorum Anglorumque reges : et quidem Henricum Anglum institutæ de concordia publica actionis promotorem fuisse, ac duos oratores episcopum Londinensem et Suffolcii ducem misisse Cameracum, refert Guicciardinus [2].

67. *Concordiæ inter regem Gallum et Carolum V Cameraci pactæ præcipui interpretes Margareta Austriaca, et Mercurinus Gattinaria.* — Porro Franciscus rex natorum suorum obsidum liberandorum desiderio, et adversis bellorum successibus perturbatus, Ludoviciæ matris opera cum Margareta Austriaca Caroli amita Cameraci in colloquium venit, pacisque leges ita pepigit, ut Cæsar de Burgundiæ ducatu, quem Franciscus in Hispano carcere spoponderat, petitionem remiserit : cumque de nonnullis Sequanorum terris tanta controversia esset, ut re infecta colloquium amputandum videretur, demum opera archiepiscopi Capuani redintegratum est, ac quinta Augusti die pax fuit promulgata iis legibus [3], ut regii filii in pristinam libertatem restituerentur, cum duodecies centena ducalium nummorum millia Cæsari, Cæsareo vero nomine Anglo regi ducenta millia penderentur : ut Gallus rex post ratum habitum hoc fœdus sex hebdomadarum flexu urbes et arces, quas in Neapolitano regno, uti Barolum sive quas in Insubria tenebat, restitueret, et omni juri hæreditario in Astensem principatum cederet : ut Venetos ad Apuliæ urbes restituendas permoveret, detrectantesque nummariis et militaribus subsidiis Cæsari collatis adigeret : ut supremo Belgii et Atrebati imperio, necnon juribus controversis Tornaci et Atrebati se abdicaret; ut judiciaria acta in Carolum Borbonium confecta editaque aboleret, atque ipsius hæredibus bona restitueret : ut ademptas belli causa terras secutis partes Cæsareas redderet : ut provocationes ad monomachiam Cæsari delatam rescissæ censerentur ; ac ne posthac Gallus rex Germanicis vel Italicis rebus se implicaret. Cæterum hac pace Clemens Pontifex, tum Sabaudiæ dux ut imperii cliens, comprehensi sunt : de Florentinis vero ac Venetis additum, ut quadrimestri flexu cum Cæsare paciscerentur; nec quidquam aliud certi decerni passa est Margareta Austriaca, cum jam Cæsar de iis cum Pontifice statuisset : de quo a Clemente, qui Ravennam Cerviamque a Venetis erat recuperaturus, et ad Florentinum principatum nepotes evecturus, Margaretæ Austriacæ hisce litteris [1] actæ sunt gratiæ :

68. « Dominæ Margaritæ.

« Tibi et serenissimis tuis nepotibus acceptum referimus hoc beneficium redintegrationis nostræ ; non enim dubitare possumus quin quo studio id decrevisti in conditionibus pacis, eodem ad effectum et executionem perduci cures : ac quanquam res ipsa omnem habet honestatem et justitiam, præsertim in his urbibus, quæ huic sanctæ Sedi tanta indignitate et injuria ablatæ fuerant reddendis ; tamen ob opportunitatem beneficii, et promptitudinem tuæ voluntatis, non tanquam rem debitam, sed prorsus ut beneficium accepimus : quod etiam gratius sensimus, quo beneficium universalis pacis redintegrationem nostram nobis facit jucundiorem. Quamobrem agimus nos quidem nobilitati tuæ gratias quantas verbis possumus ; verum multo majores in animo habemus et conservamus, cupidi non solum referre, si quando acciderit, ut et Deum orantes ut pro nobis ipse et tibi et tuis nepotibus retribuat, quos si quando antea singulari amore et paterna charitate sumus complexi, nunc certe omni benivolentia et affectu prosequimur, cum nobis universæ Christianitati tantum beneficium universalis pacis tribuerunt, te tantum bonum non solum procurante, sed etiam perficiente : itaque merito et tibi et illis omnem felicitatem in terris et in cœlo optamus, etc. Dat. Romæ XII Augusti MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

69. Hujus fœderis inter Carolum V et Franciscum redintegrati auctorem fuisse Mercurinum Gattinariam tradunt [2]. Is principem locum inter

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 311. — [2] Guicc. l. XIX. Paul. Jovius l. XXVI. — [3] Guicc. l. XIX. Belc. l. XX. Ferron. l. VIII. in Franc. I et alii.

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 379. — [2] Ferron. l. VIII. in Franc. I.

Cæsareos senatores tenebat; cumque videret Cæsarem a pacis consiliis abhorrere, quod de Burgundiæ ducatus petitione disceptata tandiu armis, ac Matriti a Gallo antea concessa nihil vellet remittere, illum libere admonuit non modo ducatum non comparaturum, sed etiam comitatum Burgundiæ amissurum, cum Sequani belli calamitatibus pressi ad Gallum spectarent. Et quidem in eo comitatu plures arces a Gallis occupatas superius ex Guicciardino indicatum est. Porro Mercurinum Gattinariam Cæsarei scrinii præfectum ita ad Cæsarem locutum narrat prædictus Ferronius [1] : « Fidele consilium nisi dederim, et teipsum, Cæsar, decipio, et meipsum indignum tali magistratu astringam notæ sempiternæ. Video te abhorrere a pace ; at Sequani tui jam queruntur exhaustos sese tributis : Hispani ingemiscunt ad collationem : Italia prope direpta. Hybreas olim, Asiæ cum Marcus Antonius duplicaret tributa : Si potes, ait, M. Antoni, duplex tributum uno anno exigere, id quoque æquissimum fuerit te posse, ac si possis Asiæ impartiri duplices ut uno anno Æstates, duplices quoque Autumnos illa habeat : talentorum multa millia Asia pendidit, quæ si non accepisti, exigito a quæstoribus tuis, qui acceperunt : sin, cum expensa tibi fuerint, jam profusa evolarint, ecquid causæ est quin tot pecuniis exhausti perierimus? Valentinianum Cæsarem narrat Ambrosius sacer auctor, si quid hoc ad rem pertinet, cum admoneretur nova indiceret vectigalia provinciis, hæc respondisse: Præterita nequeunt solvere, nova quo pacto sustinebunt? An tantum honoris mihi ideo delatum, ut quo jure qua injuria unus ego fisco tuo locupletando studerem? unus ego diripiendos tibi Sequanos tuos, vexandas omnium fortunas consulerem ? certe jam expilati sunt, jam negant fortunas suas talibus tamque crebris indictionibus satis esse ». Et infra :« Itaque si me audis, vel minus justam pacem æquissimo bello præferes ». Hæc apud Ferronium Gattinaria quem Pontifex ob egregiam navatam publicæ paci operam cardinalitia purpura ornavit; de quo ad Cæsarem [2], tum ad Alexandrum episcopum Ostiensem, Franciscum S. Crucis presbyterum, et Hippolytum S. Praxedis diaconum cardinales, quos ad excipiendum Cæsarem legatos decreverat, extant datæ XXVIII Augusti die litteræ [3].

70. *Carolus V in Italiam appellit.* — Applicuerat post longos et molestos circuitus Genuam XII ejusdem mensis Augusti Cæsar subvectus classe, cui mille cataphractos equites et novem milia peditum ipsum imposuisse refert Guicciardinus [4], extantque de illius adventu, qui Italiæ pacem, levamen Ecclesiæ et universo Christiano imperio quietem allaturus esset, Clementis litteræ [1], e quibus hæc decerpsi : « Cum primum ex dilecto filio Ludovico de Flandria, domino de Prato, camerario et consiliario tuo, a te ad nos misso intelleximus serenitatem tuam in fine mensis proxime præteriti ex Barchinone soluturam, iterque in Italiam arrepturam fore ; nos id tuæ serenitati et universæ Christianitati felix faustumque deprecantes, pro more vetusto et nostra etiam in te benevolentia tres legatos S. R. E. cardinales de fratrum nostrorum consilio ad eamdem tuam serenitatem duximus destinandos, qui eam et excipiant honorifice, et officiose, ut moris est, deducant. Dat. Romæ III Augusti MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

71. *Turbatæ res Italicæ, imprimis in republica Florentina, propter Mediceorum odium.* — Nec suæ spes Pontificem fefellere : quamvis enim Ferdinandus Turcico pressus bello opem a fratre Cæsare posceret [2], ad componendas Italiæ res maluit incumbere. Erant eæ perturbatissimæ, ut scribit Hieronymus [3] Niger ad Jacobum Sadoletum : « Is, inquit, est rerum status atque ea totius Italiæ calamitas, ut nullus sit angulus in quo non aut hostes sæviant aut tyranni dominentur ». Et infra : « Cum ad te proficisci statuissem, cognovi mare Ligusticum hostili classe, Cisalpinam omnem Galliam Hispanorum præsidiis teneri, omnes denique aditus adeo armis occupatos interclusosque esse, ne Dædalus quidem, quod aiunt poetæ, tuto istuc advolare potuisset, etc. Romæ XV kal. Aprilis MDXXIX ». Licet vero Neapolitanæ res Cameracensi fœdere pacatæ fuerint, in Etruria tamen atrox bellum ortum est, cum Florentini asserere suæ reipublicæ libertatem contra Pontificem et Cæsarem fœdere junctos, Mediceis ipsos subjicere meditantes, decrevissent. Appulso quidem Genuam Carolo oratores misere, ut cum ipso fœdus sancirent, nulla Pontificis ac Mediceorum facta mentione : sed repulsam passi sunt, Mercurino cardinali Gattinaria, de quo paulo ante memoravi, respondente ipsos ob Gallicæ factionis partes susceptas adversus Cæsarem libertatis jus amisisse, Cæsaremque de iis pro sua voluntate statuere posse : cæterum admoniti sunt ut cum Clemente lites suas componerent. Exercuerant illi in Mediceos ac Pontificem ipsum acerbissima odia ; non modo enim in publica rerum Pontificiarum clade Mediceos Florentia dispulerant, sed etiam Catharinam Pontificis neptem inclusam monasterio per vim retinuerant : Mediceæ familiæ insignia eraserant, prædia opesque fisco addixerant, tum more Lutherano sacra diripere cœperant; verum Caponium reipublicæ dictatorem summo magistratu deturbarant, quod cum Pontifice Mediceos non in

[1] Ferron. l. VIII. in Franc. I. — [2] Lib. brev. an. 1529. p. 353. — [3] Ib. p. 349. — [4] Guicc. l. XIX. Vincent. Blasch. l. IV. c. 1. Biz. l. XX.

[1] Lib. brev. an. 1529. p. 378. — [2] Clem. lib. brev. p. 497. — [3] Sadol. l. VIII. p. 323.

pristinum imperium, sed in commune civitatis jus restituere, et jus Ecclesiasticum asserere cupiente pacisci deprehensus esset ex hisce litteris [1] :

72. « Scis ex arcano me agere cum gravi illo, quem nosti, homine maximeque familiari Pontificis. Is mihi retulit Clementem satis prospere et firmiter convalescentem eo esse animi decreto, ut se honesta conditione cum civitate conciliet, et belli consilia penitus abjiciat; neque ægerrime sit laturus, quod populus perpetuo rempublicam administret, et parta libertatis jura tueatur, modo per æquas conditiones civili more propinquorum suorum ratio apud magistratus habeatur ». Defendisse causam egregie Caponium refert Jovius; ideo pro Florentinæ reipublicæ salute cum Clemente pacisci voluisse, ne ille Florentinorum cum Gallo fœdere offensus ad Cæsareas partes se conferret, a quo publica libertas everti posset; nec nisi justa postulata a Pontifice proposita fuisse : ob restituta Mediceis bona, civitati justa vectigalia non defutura : inepte derasos sepulcrales titulos Cosmæ Medicei, dejectaque gentilitia insignia, cum illius gloria in hominum mentibus vivat nunquam intermoritura.

73. Hæc et plura alia cum pro sui excusatione vel commendatione egregii facti recensuisset Caponius, atque omnium prope sententiis absolutus esset ; postea tamen magistratu dejectus est a Florentinis odio in Mediceorum nomen flagrantibus, ut amœnissimas eorum villas incenderint, corruptis omnium pæne ordinum voluntatibus : « Non deessent, inquit Jovius, quod maxime impium et contumeliosum putabatur, qui eum nempe Pontificem sine ulla honoris aut sanctitatis præfatione nominare, Clementemque nudo nomine appellare, et tanquam spurium, neque ideo rite Pontificem creatum dicere consuessent ». Deformata dein magis est Florentinæ reipublicæ facies; nam Carduccius ad magistratum evectus, homo temerarius, ex Lutheranæ impietatis, quæ sacra quæque expilationi exponebat, institutis, templorum, sacerdotum et pauperum publicas opes invasit : « Edicto », ait Paulus Jovius, « inusitato et, si religionem spectes et testamenta piorum animorum æstimetur, maxime nefario, xenodochiorum hospitaliumque domorum, et templorum præsidia confiscanda venumdandaque proposuerat, et, non comparentibus emptoribus, ea locupletibus sub pœna majestatis coemenda addixerat : quæ impotenter decreta cum certa labe privatorum fortunas ad excidium redigebant ». Et infra : « In eamdem quoque sententiam paulo ante Carduccius, cum esset decemvir, mentionem primus intulerat, cum de cogenda pecunia ageret, ut donaria templis religiosissime dicata tollerentur, quod ea non tam ad ornamentum pacis, quam ad belli subsidia collata existimari debere magnifice prædicaret; otiosas scilicet opes, et nihil profuturas ad salutem patriæ impendi transferrique debere, sicuti charitate patriæ ducti boni cives, si salus publica quæreretur, posthabendas judicarent. Cum de his Carduccii imperiis nonnulli cives mœsto liberoque sermone in corona dissererent, quod minime prætermittendum videtur, Antonius Albertus, vir honestissimus et perurbanus non infacete dixit : Non est, optimi cives, quod quidquam a dictatore commodius et mitius expectetis; nam postquam decoctori rempublicam commisimus, necesse futurum esse provideo, ut nos omnes cum ipsa republica decoquamus. Sed tum cum hostes longe ab urbe abessent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda sentirentur, de ea re a Carduccio decretum fieri non potuit, quod nondum aut certa, aut propinqua advenisset necessitas, ut opus esset civitatem infamis sacrilegii flagitio contaminare, cum multo maxima offensione Pontificis, quod nisi ex ejus auctoritate rite tolli posse viderentur, quandoquidem ea donaria extra profani juris vim jam sacra essent, ob idque præsertim, quod Leonis fratris memoria, qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contulisset, gravissime læderetur. Ita tamen ejus rapinæ spes malis civibus illata est, ut id scelus Carduccii successori patrandum relinqueretur ». Hactenus Paulus Jovius de Florentinis, in quos Pontifex tot injuriis lacessitus Cæsareum exercitum, suppeditato stipendio, concitavit [1] (1).

74. Pellexerant illi ad defectionem Perusium, ac suis copiis communierant : itaque primo bellum illi civitati illatum est, primoque impetu Hispella ad deditionem coacta ; in quo prælio Joannes Dorbinus [2] summæ apud Hispanos post Vastium existimationis, qui in occupanda Urbe Roma cædibus crudelissime erat grassatus, ac Borbonio et Hugoni Moncatæ tertius dux adjunctus Urbem vastarat, crassioris

[1] Ext. apud Paul. Jov. l. XXVII.

[1] Guicc. l. XIX. Paul. Jov. l. XXVII. — [2] Paul. Jov. l. XXVII.

(1) Vera hic Jovius apud annalistam narrat ; nisi forte exaggeratum sit aliquid in iis quæ de sacrorum Templorum expilatione a Florentinis commemorat; cum testibus Florentinis historicis, Segnio et Nerlio, latifundia tantummodo et annui provectus Ecclesiarum, locorum piorum et cœnobiorum venum exposita fuerint. De ornamentis vero Ecclesiarum sacrisque donariis direptis atque distractis ne verbum quidem apud illos. His vero historicis major adhibenda est fides, quam Jovio historico, ut in rebus aliis parum sincero, ita et cum Florentinas res tractat mendacissimo, ut Segnius his verbis lib. VIII, pag. 182 testatur : « Il Vescovo Giovio se negl' altri fatti di Firenze avesse scritto così fedelmente, non si sarebbe tanto discostato dal vero, quanto ha fatto nello scriver le cose de' Fiorentini.

MANSI.

sclopeti glande vulneratus paucos post dies obiit : tum mota castra ad urbem apposita sunt, ac demum post varia de concordia cum Malatesta Baliono habita colloquia, quæ cardinalis [1] de Monte et Ennius [2] episcopus Verulanus jussu Pontificio habuerunt, deditione XII Septembris die Perusium receptum est. Inde in agrum Florentinum Cæsareæ copiæ ductæ a Philiberto Aurasiaco duce, in cujus fidem ac potestatem Aretium et Cortona venerunt. Cum autem tardius signa movisset, Florentini, quos Clemens mox imminentis excidii terrore perculsos sese Pontificiis voluntatibus submissuros putaverat, ad tuendam libertatem animos obfirmarunt [3], quod sperarent Cæsarem ob Solimanni in Austriam irruptionem, in Germaniam, abjecta rerum Italicarum cura, provolaturum. Ita cruento exorto bello Etruria rapinis et cædibus completa est : inter quæ Carolus cum Genua Placentiam se contulisset, adventanti tres cardinales legati occurrerunt, ut Pontificiæ ditionis fines ingressum sacramento adigerent, ipsum nihil unquam de Pontificio jure libertateque detracturum : « Ea autem jurisjurandi formula », inquit Paulus Jovius [4], « verbis rite conceptis ex sacris cerimoniarum libris petebatur ». Inserta jam ante ea formula nostris Annalibus fuit, ex qua reges Romanorum jurare consuevisse vidimus. Cum vero de colloquio inter Pontificem et Cæsarem faciendo pro Italica pace redintegranda actum esset, ac disceptatum, num Pontifex Cæsarem, an Cæsar Pontificem adiret, constitutum est, ut refert Franciscus Guicciardinus [5], ut Pontifex Bononiam se conferret, illumque Carolus, ut gradu honoris augustiorem conveniret.

75. *Bononiam profectus Clemens futuris providet sapientissime.* — Discessurus itaque ex Urbe Clemens, cum se mortalem nosset, ut incertos dissensionum in creando successore, si quid ipsi humanitus accideret, eventus discuteret, sanxit hoc Diplomate [6] quo in loco cardinales ad ferenda libera suffragia pro renuntiando Pontifice conventuri essent :

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum charissimus in Christo filius noster Carolus Romanorum et Hispaniarum rex Catholicus, in imperatorem electus, intellexisset Turcarum tyrannum potentissimo exercitu ad denuo regnum Hungariæ invadendum et occupandum venire, cognoscensque propterea non solum regnum, sed etiam totam rempublicam Christianam in maximo versari discrimine, et desiderans Ferdinando regi Hungariæ fratri suo dulcissimo, ipsique reipublicæ Christianæ opem ferre, prout ad ejus officium, cum advocatus Ecclesiæ existat, pertinere cognoscebat ; omnibus suis regnis dimissis, quamprimum ad Italiam venit, offerens pacem illam, quam Jesus Christus in cælum ascendens suis reliquit discipulis, regibus et principibus Christianis ac Italiæ potentatibus, sine qua eidem Turcarum tyranno resisti non posse cognoscebat : et pro hujusmodi universali pace facilius componenda, nuper nobis suis litteris significavit, plurimum expedire, ut in civitate nostra Bononiæ, qua celerius fieri posset, insimul conveniremus, ut totam Italiam tandem a tot calamitatibus liberaremus, illique pacem daremus, ut illa pacata, illius potentatus ac barones unitis animis et viribus non solum dicto Turcarum tyranno resisti, sed ipse cum toto ejus exercitu profligari possit.

76. « Nos ejus pium et honestum desiderium plurimum in Domino commendantes, etsi ex gravi infirmitate, qua tot mensibus detenti fuimus, convaluerimus, tamen pristinas corporis vires adhuc non recuperavimus, occasionem tamen rei bene gerendæ, et tam necessarii boni omittere nolentes, cognoscentes ad officium nostrum pertinere pro salute gregis Dominici nobis commissi periculo vitæ nos exponere, et ad civitatem ipsam Bononiam, omni celeritate, et mora cessante, nos conferre, in alma tamen Urbe nostra causarum et litterarum Apostolicarum audientiam relinquentes, ac relinquere declarantes ad effectum, ut si ante reditum nostrum ad Urbem ipsam nos ab hac luce migrare contingeret, in ipsa Urbe, in qua audientiam memoratam relinquimus, et non in civitate Bononiæ, seu in alio loco, in quo tempore obitus nostri cum nostra curia resideremus, electio Romani Pontificis fieri debeat, nisi ipsa Urbs tunc interdicta vel contra Ecclesiam Romanam in manifesta rebellione persisteret, seu de impressione dubitaretur, sicut alias ex causis tunc expressis proximis annis circa electionem Pontificis in eventum obitus nostri, ita et nunc etiam providere desideramus et intendimus.

77. « Habita igitur super his cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus matura deliberatione et diligenti examine et de eorumdem consilio et unanimi consensu ; causarum et litterarum Apostolicarum audientiam in ipsa Urbe post nostrum ab ea discessum remanere ad effectum, aut si ante reditum nostrum ad ipsam Urbem nos ab hac luce migrare contingeret, ibi, et non alibi ubi nos mori contingat, electionem Romani Pontificis celebrari debere, nisi Urbs ipsa tunc interdicto subjaceret, vel esset aperte rebellis, aut inibi de impressione dubitaretur, ut præfertur : super quo majoris partis cardinalium tunc ibidem existentium decisioni stabitur ; et tunc in civitate Castellana, seu Urbevetana seu Perusina, servato scripturæ hujusmodi ordine, fieri debere, dummodo illæ Ecclesiastico interdicto subjectæ,

[1] Clem. lib. brev. p. 380. — [2] Pag. 325. — [3] Guicc. l. XIX. — [4] Paul. Jov. l. XXVII. — [5] Guicc. l. XIX. — [6] Bull. in Clem. VII. const. 26.

seu rebelles non fuerint, ut præfertur; ac per felicis recordationis Alexandrum III *Licet de evitanda;* et Gregorium X in Lugdunensi : *Ubi periculum;* et : *Ne Romani,* incipientes; per Clementem V Romanos Pontifices prædecessores nostros in Viennensi Conciliis circa electionem eamdem hactenus editas Constitutiones, et alias extravagantes in omnibus in eis contentis servari et in suo robore permanere debere volumus atque decernimus. Nos enim electionem alibi contra præsentium tenorem per eosdem cardinales factam nullam et irritam fore, ipsosque cardinales ad aliam benedictionem (electionem) Romani Pontificis, servata earumdem præsentium litterarum forma, procedere debere, et per eos contra præmissa nullatenus dispensari posse etiam decernimus. Nulli ergo, etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MDXXIX, pridie nonas Octobris, Pontificatus nostri anno VI ».

78. *Pontificis et Cæsaris ingressus in civitatem Bononiensem.* — Proximo die Urbe egressus est, ut constat ex ejus itineris Diario quod accuratissime, etsi rudi stylo, a magistro rituum tum conscriptum [1] nos afferimus : « Anno a Nativitate Domini MDXXIX, Indictione secunda, die vero Jovis VII, mensis Octobris, Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Clementis divina providentia papæ VII, anno VI. Itinerarium præfati sanctissimi domini nostri Clementis papæ VII, ex Urbe versus Bononiam ad coronandum serenissimum Carolum electum imperatorem, et ibi cum eo multa conclusuri tum de rebus Italiæ, tum externis etiam contra Turcas et infideles ».

79. Pergit deinde auctor narrare, ut præeunte Eucharistiæ sacramento equæ phaleratæ imposito, atque Nepesino, Tyburtino et Cortonensi episcopis, necnon sacelli Pontificii præfecto cum aliis administris illud religioso cultu concomitantibus, Clemens Bononiam se contulerit, quam sexdecim cardinalibus stipatus ingressus est; cum nobilitas omnis Bononiensis lectissima obviam illi venerabunda sese effudisset, et magistratus claves urbis eidem obtulissent : tum suffraganeus episcopus linteato clero succinctus Christi e cruce pendentis signum exosculandum in porta porrexisset : tum ordinem pompæ ita describit :

80. « Processit subdiaconus Apostolicus cum cruce cum duobus magistris ostiariis a lateribus ejusdem, tum unus clericus cum lanterna et in ea candela accensa, equus phaleratus cum tintinnabulo et capsula Sacramenti desuper sub baldacchino albo per cives et nobiles Bononienses delato, circumcirca XXIV beneficiati S. Petri cum XXIV intortitiis albis accensis : inde reverendus dominus sacrista cum sua fezula, et successive cardinales reverendissimi diaconi, presbyteri et episcopi in suis cappis; tum Pontifex delatus in sella ab illius cubiculariis et parafrenariis; et super baldachinum per confalonerium justitiæ et Antianos Bononienses et successive per alios quadraginta regiminis et nobiles illius civitatis usque ad Ecclesiam prædictam S. Petri. Strata erat ornata, et omnes cives ante domos suas cum variis paramentis, mulieresque spectantes, turba magna, quam nemo dinumerare poterat. Sic procedentes venimus usque ad Ecclesiam S. Petri in porta : ibi episcopus suffraganeus habens crucem in manu porrexit illam reverendissimo domino cardinali, qui illam papæ osculandam genuflexo super tapete in limina portæ extensum cum cussino desuper. Inde idem cardinalis porrexit aspersorium aquæ benedictæ, et Pontifex se aqua aspersit, et inde cæteros alios cardinales et astantes : tum naviculam incensi ex qua papa incensum in thuribulum per unum ex acolytis apertum et porrectum imposuit : quod thuribulum accipiens præfatus Cibo cardinalis ter illud ducendo incensavit Pontificem stantem cum pluviali et mithra. Quibus expeditis, Pontifex ingressus est Ecclesiam præcedentibus cruce et cardinalibus. Suffraganeus cum canonicis et clero intonaverunt : *Te Deum laudamus;* cantando versus altare majus, ante quos super faldistorio ibi præparato genuflexus oravit. Suffraganeus per me instructus in cornu Epistolæ habens librum ante se, et aliquantulum versus Pontificem cantavit versiculos et orationem infrascriptam, qui in libro pontificali sunt extenti. Quibus finitis, me annuente, Pontifex surgens ad medium altaris osculatus est illud; inde benedixit solemniter populum cantando : *Sit nomen Domini benedictum;* et reliqua, ut moris est : tum dedit indulgentiam plenariam, quam publicavit reverendissimus cardinalis Cibo.

81. « Die Veneris XXIX Octobris [1] fuit concistorium secretum », et infra : « quia in concistorio intendebat proponere et deliberare de coronatione imperatoris, de modo et forma et qualiter et quomodo et quando omnia deberent fieri. Sic expectavit finem concistorii : quo peracto, papa remisit me ad sex cardinales, quibus injunxerat onus et providentiam dirigendi et præparandi coronationes imperatoris, et necessaria ad tales actus et ceremonias, videlicet reverendissimum dominum Petrum cardinalem Anconitanum, reverendissimum dominum Joannem cardinalem Senensem, Sabinensem et Albanensem episcopos, reverendissimos Hyporegiensem et Vincentinum Neapolitanum cardinales presbyteros, reverendissimos Cibo et de Trivultio diaconos cardinales : sic duos e quoli-

[1] Ms. arch. Vat. biblioth. card. Barber. sign. num. 1105. p. 28.

[1] Ib. p. 39.

bet ordine cardinalium deputatos ». Nonnullisque interjectis : « Et quia adverteram Pontificem, quod nondum exhibitum fuerat decretum electionis imperatoris, prout requirebatur, et quia coronatio fienda extra Romam, an requiratur aliud decretum seu declaratio, ut gesta valeant ; respondit quod post coronationem idem fieret per Bullam declaratoriam, ac si omnia facta et gesta fuissent Romæ, sicque fuisse in concistorio determinatum. Item in eodem concistorio fuit ordinatum quod missa solemnis de Spiritu sancto celebraretur pro actione gratiarum ad Deum, ac lætitia populi Christiani contra Turcas, qui se dimoverant ab obsidione civitatis Viennensis, et retraxerant se per ducenta milliaria, quam celebraret reverendissimus cardinalis Hyporegiensis in S. Petronio die Dominica proxima. Die igitur Dominica ultima Octobris fuit celebrata missa in S. Petronio in laudem Dei et gratiarum actiones, et pro lætitia Christianorum ut supra, per reverendissimum cardinalem Hyporegiensem : papa in paramentis rubeis pretiosis, cardinalibus in rubeis cappis præsentibus, ut moris est, delatus in sede. In fine : *Te Deum laudamus ;* etc.

82. « Die Martis secunda Novembris [1] venit novum quod serenissimus Carolus electus imperator jam venerat Castel-Francum, oppidum Bononiæ distans a civitate per XV milliaria. Suggestum erigi fecimus super plateam scalarum Ecclesiæ S. Petronii in platea magna civitatis illud adhærendo parieti Ecclesiæ, ubi solium papæ dispositum per tres gradus, et ibi sedes Pontificis, indeque per longum versus gradum scalarum et plateam respiciendo quadraturam in modum consistorii publici præordinavimus cum sedilibus cardinalium, ut moris est ». Et post alia : « Die Jovis [2] habito nuntio quod imperator discesserat ex Castel-Franco, cardinales fere omnes extra portam S. Felicis fere per medium milliare prope viam ad monasterium Carthusiense se firmarunt. Ut primum viderunt Cæsarem appropinquantem moverunt se collegialiter, et detectis capitibus hinc inde reverendissimus cardinalis Farnesius uti decanus fecit verba tam nomine Pontificis, quam totius collegii : inde brevi responso accepto, receperunt Cæsarem medium inter se et cardinalem Anconitanum, et continuarunt iter versus dictum monasterium. Tum Cæsar ad monasterium ad loca præparata, cardinales vero et alii in civitatem reversi.

83. « Die Veneris V Novembris [3] serenissimus imperator superveniens ingressus est civitatem Bononiensem hoc ordine, præcedentibus nobilibus et proceribus Bononiensibus et præordinatis, turma magna equitum armatorum sicut antiguardiæ intrarunt ; currus inde XX seu XXV artellariæ : tum archibuserii et pedites ultra duo millia. Post hos alia turma equitum armatorum, pagii deinde Cæsaris cum equis suis phaleratis, cum armis et insigniis suis. Succedebant multi nobiles et proceres armati et pulchre muniti et ornati. Hos sequebatur magna multitudo equitum et magnorum principum ante Cæsarem : inde princeps ensis, quem nudum deferebat ante Cæsarem. Post hunc immediate Cæsar procedebat solus armatus super equo albo phalerato. Post Cæsarem erant et alii duces, marchiones, principes et proceres sine armis : successive prælati et alii consiliarii Cæsaris togati. Cæsar in porta crucem sibi per suffraganeum episcopi Bononiensis porrectam sedens super equo osculatus est. Excusavit se cum esset armatus non commode posse descendere. Tum ab eodem incensatus, me ibi existente et instruente prælatum incensantem. Tum clerus cantando : *Ecce mitto angelum meum,* etc. Processit Cæsar sub baldachino. Pars Antianorum ad baldachinum, pars ad frænum equi imperatoris ducendo illum per aliquos passus : confalonerius justitiæ et rector studii Bononiensis ante portitorem ensis Cæsaris, et ego una cum illis, tum mazerii imperatoris cum eorum matiis a lateribus per alas procedebant : inde princeps deferens ensem nudum immediate ante Cæsarem a lateribus baldachini, doctores Bononienses collegialiter cum suis mantellis longioribus cum pellibus de vario circum colla protensa, et ante eos multi nobiles Bononienses pedites cum maximo plausu et vociferatione omnium, et per vias a turbis civium et mulierum, juvenum, senum, et puerorum clamantium et dicentium, altissimis vocibus : *Cæsar, Cæsar ; imperium, imperium ;* sic continuantium usque in plateam magnam civitatis. Thesaurarius seu dispensator pecuniarum ante me parum procedendo pecunias in auro et argento jaciebat ad populum et turbas populi. Post Cæsarem erant magni duces, marchiones, comites, et proceres, necnon prælati ejusdem sequentes ordine solito. Inde consiliarii et secretarii Cæsaris et togati. Sic cum maxima pompa et lætitia venit per viam turris asinorum, et ab ea declinando per clavaturas in plateam magnam ; in cujus introitu confalonerius justitiæ et rector studii descendentes duxerunt equum Cæsaris usque ad scalas, et ab equo descendente imperatore tenuerunt staffas.

84. « In platea erant milites equestres et pedites Cæsaris, multitudo populi et curialium. Cæsar super scalas et gradus ascendens, me præcedente venit ad suggestum ubi papa et cardinales erant expectantes et sedentes in primo ingressu quadraturæ versus faciem Pontificis. Electus imperator genuflexit ; tum ad gradus solii, inde ad pedes Pontificis, genuflexus est et osculatus est pedem, successive manum, et

[1] Pag. 41. — [2] Pag. 43. — [3] Pag. 45.

sublevatus ab ipsomet papa ad osculum faciei receptus. Habuit adhuc genuflexus nonnulla verba congratulatoria et reingrativa ad invicem cum papa ». Refert Paulus Jovius [1] illa ita fuisse concepta : « Ad Pontificis pedes flexo genu provolutus, ac mox dextra læti arridentisque Pontificis erectus ad osculum Hispanica oratione : « Veni, inquit, sanctissime pater, ad pedes tuos, « quod summo voto semper expetivi, ut fessis « Christianæ reipublicæ rebus communi consi- « lio succurramus. Oro Deum optimum maxi- « mum, qui me hujus voti compotem fecit, ut « nostris consiliis adsit, atque hic adventus « meus Christianis omnibus sit salutaris ». Tum Pontifex : « Certe hoc ipso congressu, inquit, « sicuti Deus immortalis et sancti cœlites certis- « simi sunt testes, mihi nihil unquam fuit « antiquius : et jam superis gratias ago, quod te « videam prospere atque feliciter mari terraque « perductum, resque eo deductas intuear, ut te « auctore de concordia omnium et solemni pace « minime desperemus ». Obtulit subinde Cæsar auri signati circiter libras decem ». De quo munere Pontifici oblato hæc tradit sacrorum rituum magister : « Unus interim ex suis nobilibus habens sacculum auri medium posuit ante pedes papæ et gubernator curiæ episcopus Leodiensis illum recepit, et tradidit uni ex camerariis papæ. Cæsar autem ad dextram Pontificis stans colloquendo continue cum papa, quamplures principes, et proceres, ac prælati Cæsaris osculati sunt pedem Pontificis, Cæsare loquente cum papa et sibi nominante unumquemque illorum osculantium pedem. Deinde papa et Cæsar a sinistris, quem papa manu semper tenuit, simul descenderunt versus portam Ecclesiæ S. Petronii. Tunc papa dimisit Cæsarem, ut iret in Ecclesiam veneraturus Deum et gratias annuens : et papa in sede delatus est ad palatium, præcedentibus cruce et cardinalibus : Cæsar vero intravit Ecclesiam associatus a reverendissimis dominis Ravennatensi et Neapolitano cardinalibus presbyteris ac Rodulpho et Trivultio cardinalibus diaconibus, præcedentibus cantoribus intonantibus antiphonam : *Ecce mitto angelum*; et inde : *Te Deum laudamus*. Ad altare majus in faldistorio præparato genuflexus oravit, inde osculatus est altare, reversus sic associatus in palatium ad mansiones sibi paratas ».

85. Addit idem rituum magister marchionem Mantuanum xx Novembris die Bononiam ingressum, atque a Pontificia et Cæsarea familiis honorifice exceptum; tum ducem Mediolani certa componendarum cum Cæsare, interprete Pontifice, rerum spe confirmatum accessisse : « Die Lunæ xxii Novembris [2] illustrissimus dominus Franciscus Sfortia dux Mediolanensis venit secrete (intrando noluit sibi exhiberi honorem neque pompam) affidatus per litteras papæ, jam rebus suis apud imperatorem dispositis, cum multis nobilibus ». Et infra : « Dux vix sustinebatur pedibus cum baculo in manu genuflexus voluit omnino osculari pedes Pontificis etiam recusantis hoc propter infirmitatem et impotentiam præfati ducis : et jussus a papa noluit sedere, sed stans cum baculo secrete locutus est cum Pontifice submissa voce. Deinde vertens se ad præfatos cardinales, me sic annuente, illos ad invicem amplexi sunt et osculati ».

86. *Quibus legibus et ritibus promulgata sit pax inter Cæsarem et quosdam principes Italos.* — Quod ad fœdus inter Cæsarem et ducem Mediolanensem attinet, refert Guicciardinus [1], adductas fuisse in extremum pæne discrimen Sfortiæ res, cum Antonius Leva Ticinum jam ante expugnasset : verum quanquam idem Antonius conficiendum bellum suaderet, ac de transfundendo eo principatu in Alexandrum Mediceum ageretur, Pontificem non assensisse, ac demum perfecisse, ut Sfortia accesserit ad Cæsarem fide publica accepta, quam ipse coram illo projecit, professus sola sua innocentia tueri se velle adversus eos, qui perfidiæ ipsum falso insimulaverant : demum Carolus clementia usus omnem controversiam sustulit, supplicemque ut victor et triumphator recepit in gratiam, tabulisque augustalibus rite confectis, universum Mediolanensem principatum, pro quo tanta contentione, tanta præliorum varietate, tot annis bellum gesserat, in illum contulit, imperata ei quadringentorum millium nummum pensione, et annuo alio quinquaginta millium ad decennium vectigali imposito; Mediolanensem vero arcem necnon Comum in annum retinuit. Obstupuere multi restitutam ita a Cæsare Insubriam : sed Germanicarum rerum miserum statum, Ferdinandi fratris assiduas preces, cum Solimannus Vienna discessurus jurejurando minitatus esset validioribus copiis instructis se reversurum, necnon Pontificis, qui Mediceos Florentiam reducere cupiebat, hortationes ad id ipsum impulisse memorat Guicciardinus, ut ita rebus Italiæ compositis, susceptaque augustali corona, ad Germanicas administrandas expeditior foret : quibus consentanea tradit Jovius [2] hisce verbis : « Ad quam quidem rem singulare Pontificis studium ac insignis auctoritas momenti plurimum afferebat iis consiliis approbandis, quæ honesta, tuta, decora, atque usu omnibus commoda censerentur; nemo enim eo gravius atque prudentius de magnis rebus disputare, et diversas sententiarum opiniones acutius ponderare confutareque didicerat. Addebant dictis fidem

[1] Paul. Jov. l. xvii. — [2] Id. Ms. p. 51.

[1] Guicc. l. xix. Paul. Jov. l. xxvii. — [2] Jov. l. xxvii.

utriusque fortunæ facta pericula, et quæ Christianos animos perstringit illa inveterata religionis opinio; et ea quoque erat promissæ barbæ intempestiva et veneranda canities, ut apud Cæsarem cuncta pie et graviter æstimantem, et carceris et tot cladium memoriam facile renovaret. Sed tanta erat altitudo judicii Cæsaris, tanta moderatissimi ejus animi religio, et tantum denique pacis et concordiæ studium, ut nihil regali fastigio dignius atque præstantius existimaret, quam omnia consilia ad verum decus, ad solidam pietatem, et ad animi magnitudinem revocare, ut arma in Turcas adeo inter nos impie fœdeque tractata verterentur, quippe qui non adumbratam, sed veram et vividam non fortunæ adminiculis quæsitam, sed a fonte ipso propriæ virtutis profluentem gloriam sectaretur. Itaque Solimanno Turcarum imperatore jam e Viennæ Noricæ mœnibus cum strage ignominiaque depulso, atque eo Byzantium præcipiti fuga properante, cum jam nihil hostile inde amplius esset timendum, pacare cuncta constituit ».

87. Una cum Sfortia Mediolanensi omnes, qui eo bello se implicuerant, in gratiam utrinque recepti : de duce Ferrariensi additum, si cum Pontifice et Cæsare paciscatur, hoc fœdere comprehensum iri. Porro Veneti quos antea Gallorum Anglorumque regum precibus Ravennam Cerviamque, ut Pontifex eorum fœderi contra Cæsarem accederet, restituere noluisse vidimus, Carolo conciliati sunt iis legibus, ut Ravennam et Cerviam restituerent Pontifici, ipsi autem Cæsari urbes arcesque, quas in Neapolitano regno sibi pepererant; ac si quis posthac Neapolitanum regnum bello adoriretur, subsidiarias quindecim triremes egregie instructas submitterent : de patriarchatu Aquileiensi controversiæ judiciario ordine dirimi jussæ : dux Urbinas uti Venetorum fœderatus ad pacis beneficium admissus. Sancita plura præterea pro Italia defendenda. Scriptas has pacis leges die XXIII Decembris memorat Guicciardinus. Pergit rituum Pontificiorum magister [1] : XXIV Decembris [2] in vigilia Nativitatis Domini nostri Jesu Christi fuerunt vesperæ solemnes in capella ». Et infra : « Serenissimus Carolus electus imperator supervenit et in sede sua camerali a sinistris papæ prope assistente episcopo posita stetit et sedit : inter alios proceres intervenit illustrissimus dux Mediolani, qui caudam pluvialis papæ voluit deferre, licet infirmus et vix sustineretur in tibiis. Dedi sibi locum inter duos diaconos, videlicet post cardinalem de Medicis et ante cardinalem de Auria ultimum diaconum. Sic igitur venit, et hilari vultu, quia res suæ jam compositæ fuerant cum electo imperatore, intercedente sanctissimo domino nostro papa : et jam pax propalabatur etiam quoad dominium Venetorum ». Et infra : « Per Pontificem conclusum fuerat, quod in matutinis noctis inciperetur hora secunda noctis. De voluntate prælibati domini nostri papæ alta voce publicavi dictam horam omnibus cardinalibus et prælatis. Prope horam tertiam noctis exivit Pontifex de thalamo suo, et a reverendissimis de Cibo et de Cæsis cardinalibus assistentibus amictus alba, cingulo et stola benedixit ensem cum pileo de vario solitum in tali nocte cum ceremoniis solitis, ut in ordinario, quem Marcus Braccius in defectum clerici cameræ tenuit genuflexus ante papam : et inde ante crucem portavit in capellam. Idem Pontifex assumpta cappa longa de cremesino, cruce præcedente, et cardinalibus sequentibus post papam, Capuano et Spalatensi archiepiscopis fimbrias cappæ posterioris deferentibus. Interim Cæsar significatus de Pontifice præparato exivit una cum suis proceribus et duce Mediolani ex suis cameris obviam Pontifici et reverentia exhibita papæ ejus manum sinistram, sicut consueverat, apprehendit, et tenens simul progressi sunt in capellam, papa in faldistorio oravit, et inde ad sedem, associantibus dictis duobus cardinalibus assistentibus, et caudam præfatis duobus archiepiscopis elevantibus; imperator vero electus ad locum suum præordinatum a sinistris papæ prope episcopos assistentes; dux Mediolani inter duos ultimos cardinales diaconos, et in bancho diaconorum cardinalium. Surrexit papa sibimet capite detecto, *Pater noster* : secrete complens, deinde : *Domine labia mea aperies*. Et sic cœptum est officium matutinale.

88. « In tertio nocturno [1], incœpto tertio psalmo, accessi una cum socio meo ad reverendissimos de Cæsis et de Auria cardinales diaconos ad hoc opus ex voluntate papæ præordinatos, et factis debitis inclinationibus altari et papæ, adduxi ad imperatorem electum, qui ex sede sua consurgens in plano presbyterii, prope tamen suam sedem cameralem deposuit suum indumentum quotidianum, et assumpta veste de raso cremesino fere usque ad talos a suis camerariis porrecta, et per præfatos dominos cardinales superpelliceo desuper imposito, adjuvantibus etiam reverendissimis domino Gabriele archiepiscopo Barensi et episcopo... magno eleemosynario, Cæsaris prælatis, et ense quem cum pileo suo dominus Marcus Braccius ante gradus solii papæ retinebat, in defectum clerici tamen, qui illos gestare tenebatur, quos reverendissimus cardinalis de Cæsis primo de manibus Pontificis receperat, ad Cæsarem deferens, ab eisdem cardinalibus et prælatis accinctus fuit; pileum vero suo armigero ibidem præ-

[1] Id. Ms. card. Barber. p. 66. — [2] Ms. bibl. card. Baron. sign. num. 1137. p. 61.

[1] Ib. p. 64.

senti ante Cæsarem tenendum consignavit, quod, cum sit insigne ducale, non decebat imperatorem illud portare. Ultimo pluviali albo indutus a parte anteriori aperto, prout a prælatis defertur, quo sic imperatores utuntur, me annuente et instruente medius inter præfatos dominos cardinales descendit ante gradus solii papæ : quem secuti sunt prælati imperatoris prænominati, armigero sic pileum ad partem sustinente; et factis debitis reverentiis altari et papæ, evaginavit ensem, me adjuvante, cum esset nimis gravis et longus difficilis ad extrahendum, et ter illum vibravit ante Pontificem, et inde tersum super brachio reposuit in vaginam, me quoque adjuvante. Inde eodem ordine et me et armigero ejus cum pileo præcedentibus venit ad legile præparatum. Papa interim : *Pater noster;* et successive absolutionem cantavit. Cæsar factis reverentiis altari et papæ dixit submissa voce : Jube, domne, benedicere. Pontifex reassumpta voce benedixit. Cæsar legit Evangelium tantum videlicet : *Exiit edictum a Cæsare Augusto*, etc.

89. Die sabbati XXV Decembris [1] celebratam divinam rem solemni ritu in æde S. Petronii refert rituum magister, ac Cæsarem præivisse Pontifici, cum Pontifex in sede augustiori gestandus esset ; atque inter sacra mysteria abluendis manibus Pontificiis prima vice dux de Castro, secunda dux Alexander Medicis, tertia dux Mediolani, quarta et ultima ipse Cæsar aquam infudere : qui postremus ritus ita describitur : « Papa lectis orationibus sumpsit partem sacramenti, inde partem sanguinis ex calice cum calamo aureo. Purificavit infundente vinum reverendissimo Farnesio : postremo lavit manus, quarto loco imperatore infundente hoc modo, videlicet : Illustris dominus magister domus Cæsaris cum mazeriis duobus ad credentiam papæ accepit panniculum deauratum circa collum et pelvim solitam in manibus, associatus a scalcho secreto papæ, præcedentibus mazeriis duobus et duobus auditoribus rotæ, seu acolytis, ac altero magistro cerimoniarum, venit ad solium papæ, et genuflexus alteram pelvim sub manibus papæ retinuit, alteram vero Cæsar in qua erat aqua ; et illam inclinans infundit super manus papæ, adjuvante etiam reverendissimo de Farnesio episcopo cardinali assistente, et mappulam inde ad extergendum porrigente : quibus lotis papa ad altare reversus cum ceremoniis suis solitis missam complevit, dedit benedictionem incipiendo a latere ubi erat imperator et cardinales diaconi, quod est a cornu Evangelii. Inde in medio versus ad populum tum versus cardinales, presbyteros et episcopos, crucem tenente ante eum subdiacono Apostolico, deditque plenariam indulgentiam, quam reverendissimus de Farnesio publicavit. Papa dixit mihi [1] quod deberem providere, quia in prima die mensis Januarii, videlicet Circumcisionis, publicanda erat pax. Quæsivi quænam pax an universalis an particularis, et inter quos, et an contra infideles ? respondit quod inter imperatorem ex una, Venetos, ducem Mediolani, ducem Sabaudiæ, marchionem Mantuæ, et Lucenses : et sic ordinavi de pace ». Et infra : « Die Veneris ultima Decembris [2] fuit pax publicata et proclamata per civitatem Bononiensem de mandato domini nostri papæ et Cæsaris electi imperatoris cum dominio Venetorum, duce Mediolani, duce Sabaudiæ, marchione Montisferrati, marchione Mantuæ et communitate Lucensi : et pro lætitia et gaudio universali ignes in sero in locis publicis, in palatio, et domibus cardinalium et principum, sonitus tubarum, jubilationes et festivitates in civitate publice et private fere per totam noctem, in Ecclesiis omnibus campanæ festiviter pulsatæ, etc.

90. *Henricus Angliæ rex, cupidine incensus, in Pontificem exasperatur.* — Dum ita optatissima pax turbulentissimis temporibus Italiæ restituebatur, novæ dissensiones in Anglia commoventur, quæ lugendæ sunt regnique illius perniciem peperere. Cum injusta nimirum Henricus rex posceret, ac piam conjugem vellet dimittere, ut Annam Bulleinam insignem pellicem hæresique infectam sibi jungeret, cardinalis Campegius, in Anglia legatus, consuluit [3] Pontifici, ut cognitionem causæ illius matrimonii ad Sedem Apostolicam revocaret : at Clemens ne in amicissimi regis odium offensionemque incurreret, arbitratus fore, ut insani illius amores tractu temporis defervescerent, judiciarium ordinem a legato extrahi jussit [4] : inter quæ Carolus V et Ferdinandus Hungariæ rex ejus frater, missis in Urbem oratoribus, expetiere, ut sororis reginæ, quæ ad Sedem Apostolicam provocarat, cum in Anglia omnes judices præpotenti regi obnoxii suspecti essent, causa Romæ cognosceretur : quorum justis precibus cum repugnari non posset, datis XXIX Maii ad cardinalem legatum litteris, illum adhuc diffugiis uti jussit : quæ Henrici regis animum incensum libidine magis exasperarunt, quanquam Clemens illum paternis litteris demulcere studuit [5], percupere quidem se ipsius amicitiam colere ejusque obsecundare studiis ; verum ejus postulatis, ut in Anglia decretoria sententia ferretur, se morem gerere non posse.

91. « Regi Angliæ.

« Charissime, etc. Dilectum filium Willelmum Benet, qui proxime a serenitate tua ad nos venit orator, libenter vidimus virum gra-

[1] Pag. 66.

[1] Pag. 73. — [2] Pag. 74. — [3] Guicc. l. XIX. Polyd. Virg. l. XXVII. — [4] Ext. de eo lit. l. II. princ. p. 176. — [5] Lib. brev. an. 1529. p. 300.

vem ac prudentem; sed id nobis maxime molestum est non posse nos serenitati tuæ quantum vellemus gratificari in iis, quæ per ipsum atque alios oratores suos ac proximas litteras a nobis petit: sed tamen consolamur nos, quod Deum testem habemus, nos quidquid potuimus ne pæne plus quam tribuisse amori nostro erga serenitatem tuam, ejusque in nos atque in hanc Sedem meritis possemus: nunc vero, quæ causæ nos studio tibi gratificandi longius provectos impediunt, audiet ex dilecto filio cardinali Campegio legato nostro. Ab ea petimus, ut sua virtute atque prudentia circumspiciat quanam ratione possimus, quod jus et consuetudo exigit, alteri parti denegare; consideretque tempora Sedis Apostolicæ ac Christianitatis in præcipiti positæ; quamvis nulla re possemus retrahi a studio tibi gratificandi, nisi etiam ratio officii nostri ac personæ, quam sustinemus, nos impedirent: quod si majestas tua fecerit, non dubitamus quin ejus benevolentiam erga nos, pietatemque erga hanc Sedem retenturi simus, ut pluribus idem cardinalis tuæ majestati explicabit, cui solitam fidem habebit. Dat. Romæ VIII Julii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

92. Interjectis autem nonnullis diebus eidem significavit [1], in hac judiciaria contentione non ita posse ipsius voluntatem sequi, quin Cæsari jus petenti redderet: quæ omnia a cardinale Campegio ipsi explicanda essent.

« Regi Angliæ.

« Charissime, etc., qua instantia et quamdiu nostras aures pulsaverint Cæsarei agentes, ut causam istic ad instantiam tuæ serenitatis commissam, avocaremus, non dubitamus ad serenitatem tuam per oratores tuos sæpius esse perscriptum: quod autem interea nobis fuerit gratificandi tibi studium, res ipsa hactenus docuit, qui tanto tempore tam justas petitiones sustinuimus, ne tuæ serenitati, cui placere semper cupimus, in eo displiceremus: sed tamen victa est ad postremum patientia nostra ratione justitiæ, coactique sumus omnibus non solum referendariis et advocatis palatii nostri auditoribus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus ita judicantibus, advocationem ipsam concedere, et jus quod unicuique debemus, ipsi etiam Cæsari aliquando reddere: quod ipsum quam molestum animo nostro inciderit, si non dilatio rei ipsius multo antea debitæ, præterita certe erga serenitatem tuam studia nostra confirmare, ut credimus, tibi possunt, nos ad hoc, quod sero devenimus, etiam valde invitos devenisse, cum etiam omnia prius tentaverimus, quemadmodum tui ad te perscribere potuerunt, ne ad hoc descendere cogeremur. Quare serenitatem tuam pro tua singulari æquitate exhortamur, et omni studio requirimus in Deo Domino, ut æqui bonique consulas, necessitatem hanc nostram justitiæ administrandæ, nihilque ob eam causam de nostra veteri ac mutua benivolentia imminutum velis. Quod si feceris, ut quidem cupimus, et a bonitate tua expectamus, nihil a te nobis gratius fieri poterit; quemadmodum dilectus filius noster cardinalis Campegius hæc plenius tuæ serenitati referet. Datum Romæ, etc. die XIX Julii MDXXIX, Pontificatus nostri anno VI ».

[1] Ib. p. 308.

93. Vetitus est idem cardinalis ulterius ad cognoscendam causam matrimonii Henrici incumbere. Cæterum Thomæ Volsæo, quem hanc litem promovisse diximus, Pontifex indicavit [1] reginæ causam, cogente justitia, ad subsellia Apostolica revocatam. Quamvis Thomas præter omne fas dissolvendo Henrici conjugio operam dedisset, tamen in invidiam apud regem omnia cupidine, non æquitate, metientem adductus est [2], quasi regiis cupiditatibus non fuisset lenocinatus, qui rem omnino fuisset confecturus, nisi Annæ Bulleinæ mores illi ingrati fuissent: itaque primum aula regia jussus abscedere: deinde cum illum rex facti pœnitens ob cognitam viri virtutem in pristinum statum restituere moliretur, ab aulicis iterum subornatus illi judicium intendit: de cujus obitu dicetur inferius.

94. *Orchadenses insulæ D. Magni clientelæ commendatæ.* — In Orchadensibus insulis hoc anno cum comes Cathenesius et Synclarus dynasta eas sibi subjicere affectarent, in principem exscensionem fecerunt cum exercitu; qui divina virtute partim cæsus, partim captus est: « Ipsam victoriam », inquit Leslæus [3], « Orchadenses proxime secundum Deum divo Magno quem suarum rerum libertatisque ac totius insulæ patronum pie ac religiose semper coluerunt, acceptam referunt, quippe omnium sermone tritum erat, ipsum divum, plurimis videntibus ac stupentibus, pro Orchadensium libertate conservanda illo die depugnasse ».

95. *Propagata inter Mexicanos religio.* — In novo orbe barbaræ et dæmonum superstitionibus addictæ gentes innumeræ Christi Evangelium suscepere hoc tempore, quo Lutherano pseudoevangelio delusi Germani a Christo deficiebant: quos felices progressus suis litteris Petrus Gandavensis ita describit [4]: « Nati in hac regione sunt homines optimæ complexionis et naturæ, ad quidvis agendum parati et maxime ad fidem nostram recipiendam: verum hoc habent mali, quod servilis sunt conditionis, nihil agentes nisi coacti, amore autem aut bonitate nihil; quod tamen non tam ex natura quam ex consuetudine procedere videtur, videlicet quia nunquam assueverunt aliquid agere amore virtutis, sed solum metu et timore; nam universa

[1] Ib. p. 334. — [2] Guic. l. XIX. Polyd. Virg. l. XXVII. — [3] Jo. Leslæ. de reb. Scot. — [4] Petr. Gandav. lit.

eorum sacrificia, quæ erant occidere proprios filios, aut eos mutilare, ex maximo timore fiebant, non deorum amore : dæmones enim hujus regionis, qui dii ab eis reputabantur, tam multi et varii erant, ut ipsimet eorum numerum ignorarent : singulis rebus singulos deos constitutos esse credebant, unum huic rei, alium alii præpositum existimantes. Unum appellant deum ignis, alium deum aeris, alium deum terræ, alium appellant colubrum, alium uxorem colubri, alium septem colubros, alium quinque cuniculos, et ita de aliis sine numero : maxima autem deorum pars nomina habet colubrorum atque serpentium. Et alii quidem dii sunt virorum, alii mulierum, alii puerorum, alii totius mundi ; et eorum uni corda hominum sacrificabant, alteri humanum sanguinem, aliis filios suos, aliis coturnices, aliis passeres, aliis thus, papyrum, cerevisium, et alias hujusmodi materias plurimas juxta varios ritus et modos sacrificiorum, quos ipsi dæmones exigebant. Quod si ea, quæ ab illis exigebantur, hi non obtulissent, interficiebantur ab eis, et devorabantur simul corpore et anima : atque ideo diis suis, qui veri sunt dæmones, non ex amore, sed solo timore sacrificabant, certabantque alter alterum hac ratione superare donis ac sacrificiis, ut mortem possent evadere.

96. « Habebant etiam dii isti magnum numerum religiosorum vel sacerdotum sola puerorum carne vescentium et sanguinem eorumdem bibentium, qui sancti habebantur. Alii deorum sacerdotes uxores non habebant, sed earum loco pueros, quibus abutebantur, quod quidem peccatum usque adeo erat vulgare in his regionibus, ut tam pueri quam senes ei vitio essent dediti ; imo pueri sex annorum hujusmodi interdum labe erant infecti. Sed benedictus Deus ! aliam viam multi nunc cœperunt ingredi, sese ad Christianismum convertentes, maxima devotione Baptisma postulant, confitentes peccata sua, et baptizavimus ego cum socio fratre meo in hac provincia Mexico ultra bis centena millia, imo adeo multos, ut mihi de numero constare non possit. Frequenter una die baptizavimus quatuordecim millia hominum, interdum decem millia, interdum octo : singulæ autem provinciæ loca et parochiæ modo habent sua templa, et sacella, tabulas pictas, cruces et vexilla maximum erga Deum amorem et devotionem attestantia ». Quibusdam interjectis addit :

97. « Sic laboramus in istorum infidelium conversione ad fidem unusquisque pro viribus, et spiritu suo. Mihi est officium prædicare noctes atque dies : in die legere et scribere, simul et cantare doceo : nocte vero doctrinam Christianam et sermones. Et quoniam terra ista est admodum magna, et populus infinitus, et fratres Evangelizantes pauci ad docendum tantam multitudinem, nos fratres collegimus in domibus nostris filios principum et magnatum hujus regionis ad erudiendum eos in fide Catholica, qui postmodum parentes suos instituunt. Noverunt autem hi pueri legere, scribere, cantare, concionari, et divinum officium more sacerdotum peragere : quorum puerorum ego in hac civitate Mexico curam gero, suntque quingenti aut plures, eo quod hæc civitas sit caput regionis. Ex quibus pueris circiter quinquaginta excellentioris ingenii segregavi, quos singulis hebdomadibus doceo singulatim quid dicendum erit et prædicandum Dominica sequenti. Singulis autem dominicis hi pueri exeuntes civitate et totam terram prædicando percurrunt : interdum ad quatuor, nonnunquam ad octo vel decem, subinde, ad viginti et triginta milliaria annuntiantes fidem Catholicam, et per doctrinam suam populum præparantes ad Baptismum. Et nos cum ipsis circumeuntes idola destruimus, et templa eorum diruimus ex parte una, et ipsi similiter faciunt ex parte altera, et templa Dei veri construimus : hoc modo, et in hac occupatione tempus nostrum transigimus, quemvis laborem nocte ac die sustinentes, ut populum istum infidelem tandem ad fidem Christi inducamus, etc. Data Mexici ex cœnobio S. Francisci die XXVII Junii, anno MDXXIX ».

CLEMENTIS VII ANNUS 7. — CHRISTI 1530.

1. *Promulgata pax inter Cæsarem et principes Italos, exclusis Florentinis.* — Actæ sunt adveniente anno trigesimo supra millesimum quingentesimum, Indictione tertia, solemni ritu Deo gratiæ de pace, quæ inter Cæsarem et Venetos ac Mediolanensem, Mantuanum et Sabaudum duces pridie fuerat promulgata : in qua celebritate servatos ritus recenset qui illis præerat. Describit vero eamdem celebritatem, ac totius ferme Italiæ de confecta confirmataque pace gratulationem festosque applausus Paulus Jovius hisce verbis [1] : « Kalendis, inquit, Januariis, solemni adjecta precatione, sacra peraguntur ab incredibili hominum frequentia : exoptatum afflictis Italiæ populis insperatæ pacis nomen excipitur : præsentes Clemens Pontifex, et Carolus Cæsar, orantis Romuli Amasæi viri eloquentissimi voce, Christiani nominis conservatores ac optimi maximi Italiæ parentes appellantur : obortas præ gaudio lachrymas vix continent viri togati, optimi cives, sanctissimi sacerdotes, legati regum omnium, Galliæ scilicet, Britanniæ, Lusitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti senatus, ac item Allobrogis, Ferrariensis, Mantuani, Urbinatisque regulorum, ac liberarum etiam civitatum Genuensium, Senensium, et Lucensium, cunctique demum proceres et principes; ipseque ante alios Franciscus Sfortia honoris causa sessum inter postremos cardinales receptus; ea enim dies tranquillitati initium, et ærumnis finem allatura videbatur.

2. « It fama per urbes Italiæ externasque provincias : omnes Veneti senatus æquitatem, abstinentiam, in appetenda pace studium, in gerendo bello constantiam admirantur : Clementis vero, quod desperatæ pacis conficiendæ implicatum turbidumque negotium generose divineque susceperit, graviter appositeque tractarit, prospere et salutariter confecerit, judicium subtile, industriam vehementem, inusitatam vero felicitatem in cælum eximiis laudibus ferunt : Cæsarem uti vere imperatorem, quod omnibus proferendi imperii cupiditatibus imperaret, uti vere victorem, quod seipsum aliis parcendo præclare devinceret, uti vere liberalem, munificum largitorem, quod regnum dare quam accipere majus et pulchrius existimaret, admirabili quodam genere gratulationis et laudis prosequuntur. Soli mortalium veterani, quibus natura odiosum pacis nomen esse consuevit, moleste et insolenter ferre id inexpectatum, et propterea clarissimum Cæsaris factum vehementer dolere, ac invidia commoveri, quod perpetua belli commoda et victoriarum præmia eo importuno pacis nomine perderentur ».

3. Pacis beneficium non sunt consecuti Florentini, cum illi oratores cum inanibus et parum expeditis mandatis ad Pontificem Cæsaremque misissent, ut refert Jovius, de quibus hæc rituum magister tradit : « Die Jovis [1] vi Januarii in festo Epiphaniæ », et infra, « oratores Florentini [2] ingressi sunt sine honore satis tepidi ad effectum, ut dicebatur, concordandi se cum papa et sedandi bellum contra eos cœptum : sed, ut audivi, nihil boni neque firmi afferebant, nec sperabatur ab eis ». Obrepserant ad supremos Florentinæ reipublicæ magistratus viri obscuri et sordidi, suarum rerum augendarum ex patriæ incommodis cupidissimi, qui libertatis tuendæ nomine populo lenocinati, sævissimam tyrannidem, ejectis optimatibus et oppresso sacerdotali ordine, exercebant : in quos præter Philibertum Aurasiæ principem, qui Neapolitanum exercitum urbi admoverat, hortatu Pontificis ex Insubria Germanicæ et Hispanicæ copiæ ductæ [3] sunt; adeo ut diuturna obsidione pressi post multa de pace habita colloquia, necnon varia et atrocia prælia, in quibus princeps ipse Aurasius, magnus cladis Romanæ auctor, interemptus est [4], deditionem

[1] Paul. Jov. l. XXVII.

[1] Paul. Jov. l. XXVII. — [2] Pag. 76. — [3] Franc. Guicc. l. XX. Lud. Guicc. l. I. — [4] Jov. l. XXIX.

fecerint, de quibus inferius; nunc reliqua gesta Bononiæ prosequimur.

4. *Ravennates venia donati : Venetorum oratores a Pontifice et Cæsare excepti.* — Receperat Pontifex [1] pacis beneficio a Venetis Ravennam Cerviamque toties antea frustra expetitas, ea lege, ut civibus, qui Venetorum imperio occulte faverant, parceretur : quibus ita assensit Clemens, ut omnes cives Ravennates se filiorum loco habiturum polliceretur. Detulere IX kal. Februarii die Ravennates oratores civitatis nomine ritu solemni obedientiam Pontifici; omnique culpa, mulcta, censurisque Ecclesiasticis liberati, necnon pristinis privilegiis donati fuere.

Ingressi sunt eodem die Bononiam amplissimi Venetorum oratores Pontifici Cæsarique de pace gratulaturi : quos hoc ritu exceptos narrat idem sacrarum ceremoniarum præfectus : « Dedi signum domino Evangelistæ secretario, qui facta genuflexione ante papam, et habito mandato, alta voce legit litteras dominii Venetorum, quas oratores prædicti præsentarunt papæ : quibus lectis, dominus Bernardinus de Bragadinis unus ex illis sermonem suum inchoavit, et satis luculenter exposuit. Dum Jesum Christum, vel beatam Mariam, vel etiam papam nominavit, continuo genuflectendo, et alii oratores pari modo prius informati sic se habuerunt; tum maxime in his verbis obedientiæ præstitæ semper genuflexi, fere usque ad finem illius permanentes, etc. » Triduo post a Cæsare procerum corona cincto excepti sunt, actasque ab iis gratias senatus nomine, quod miseris iis temporibus et luctuosis tranquillissimam pacem omnibus fere Christianis attulisset; Venetasque opes tum ipsi, tum Pontifici, si quid egregium et summis Christiani nominis principibus dignum concordibus animis agitarent, obtulisse narrat Paulus Jovius [2].

5. *Bononiæ Carolus V corona ferrea a Pontifice redimitus.* — Inter hæc dum agitur de exornando augustalibus insignibus Cæsare, ac decretum esset adeundam Urbem, in qua, ut ait Jovius : « Superiores Cæsares tanquam in sanctissima sacrorum sede et felici nationum omnium domicilio Urbeque ipsa, veteris imperii honore, antiquorum triumphis, et stupendis supremæ fortunæ monumentis longe clarissima, coronas legitimo jure suscepissent » ; ab eo consilio Germanorum principum litteris revocatus est Carolus, cum illius præsentia ad componendas civiles turbas, ingravescentesque de religione dissensiones, necnon parandum adversus Turcam bellum expeteretur. Itaque Bononiæ eam pompam celebrandam decretum est, de quo hæc rituum magister monumentis suis consignavit [3] : « VII Februarii », et infra, « cœpi proponere et interrogare deputatos imperiales an electus imperator, qui jam in Germania primam coronam secundum ritus illorum sumpserat, vellet secundam coronam, quæ ferrea dicitur, capere, et ubi, et a quo seu quibus, et quibus solemnitatibus, de qua inveniebam quandoque a diversis et diversimode recepta modo Modoeciæ, quando Mediolani, et quandoque alibi. His meis interrogationibus responderunt imperiales, quod Cæsar illam capere omnino intendebat hic Bononiæ et de manu Pontificis per aliquot dies antequam caperet diadema imperiale ; et allegabant similitudinem bonæ memoriæ Friderici III, proavi moderni Caroli electi, qui de anno MCDLII per diem ante coronam imperialem recepisse ferream de manu felicis recordationis Nicolai V reperiebatur ».

6. Assensit Pontifex, ac postquam edito Diplomate die XVI Februarii, quo electionem Caroli V et susceptæ Aquisgrani argenteæ coronæ jus confirmavit, decrevit suis manibus ferream coronam Bononiæ Cæsari imponere inter sacra mysteria, quæ a Guillelmo cardinale celebrari jussit, de quo hæc refert Jovius [1] : « Erat de more veterum Cæsarum, ut Modoetiæ prope Mediolanum coronam ferream susciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro et militaribus copiis comparari : tres enim coronæ Cæsaribus debentur : prima est argentea, Germanici scilicet regni, quam suffragio procerum Aquisgrani decennio ante susceperat : secunda ferrea regni Longobardici : tertia vero aurea Romani imperii. Præsto igitur affuere Modoetiensium legati, cujus erant principes Polydorus Vectius et Paulus Velanius, qui ad retinendam veteris prærogativæ dignitatem vetustissimi operis coronam et Annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat sine florentibus pinnis in simplicem et latum orbem circumducta, ferro introrsus tempora præcingente, sed exterius auro et gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in sacello domestico astante Pontifice sacris peractis Cæsar ungitur, ferreaque corona et cæteris regiis insignibus decoratur ».

7. Descriptæ sunt accuratissime singulæ cerimoniæ ab rituum præfecto, cujus verbis rei gestæ historiam conteximus [2] : « Die Martis, XXII Februarii, in festo Cathedræ B. Petri, die statuta pro coronatione ferrea celebranda », et paulo post, « venit Cæsar hoc ordine : ante eum plures principes, proceres, et immediate ante eum quatuor ex nobilioribus deferentes ejus insignia, videlicet illustris marchio de.... ensem nudum, illustris dux Alexander de Medicis pomum, illustris comes de Aste sceptrum, coronam vero illustris comes de Nanson. Inde Cæsar medius inter duos reverendissimos cardinales

[1] Rub. hist. Ravenn. l. IX. — [2] Jov. l. XXVII. — [3] Ms. card. Barb. sign. num. 1105. p. 86.

[1] Jov. l. XXVII. — [2] Ms. biblioth. cardinal. Barber. sign. num. 1105. p. 100.

diaconos, videlicet reverendissimum de Medicis et reverendissimum de Auria, qui a Pontifice deputati fuerant ad associandum regem coronandum : et veniens ad altare reverendissimo cardinali celebrante et in faldistorio sedente exhibuit reverentiam, et cardinalis cum mithra aliquantulum assurrexit : sedit ex opposito celebrantis, in sede tamen aliquantulum humili et depresse præparata, dictis cardinalibus in scamnis uti assistentibus ejusdem ; prælatis vero cum suis mithris pariter ; insignia, quæ portata fuerunt, locata per ministros in altari. Omnibus sic in circulo considentibus, præsentavi ego magister cæremoniarum reverendissimo domino cardinali celebranti Bullam seu litteras Apostolicas facultatis sibi a sanctissimo domino nostro papæ traditas pro tali solemnitate explenda, illas prius deosculando, quas idem cardinalis cum debita reverentia recipiens, factaque sibi et Cæsari debitis genuflexionibus, alta et intelligibili voce perlegi et insinuavi de verbo ad verbum ». Desideratur illud ibi ; nos vero ex Regesto Pontificio [1] decerptum atteximus :

8. « Dilecto filio Guillelmo tit. SS. Joannis et Pauli presbytero cardinali, salutem.

« Cum die crastina, qua erit Cathedra S. Petri, infra missarum solemnia insignia regalia et imperialia charissimo in Christo filio nostro Carolo Romanorum et Hispaniarum regi Catholico in imperatorem electo concedere, ac coronam ferream in capite propriis manibus imponere intendamus ; eapropter circumspectioni tuæ in ipsa die crastina in præsentia nostra missam solemnem et divina offerre in capella palatii Bononiensis, in quo residemus, celebrare, ipsumque Carolum regem ac imperatorem electum inungere, ac omnia et singula alia quæ circa personam suam in hujusmodi coronatione erunt necessaria facienda, præterquam insignium regalium et imperalium traditionem, et coronæ capiti impositionem, quæ nobis specialiter reservamus, facere libere et licite valeas, auctoritate Apostolica tenore præsentium licentiam et facultatem concedimus, atque mandamus. Nulli ergo, etc. Datum Bononiæ anno, etc. MDXXIX, IX kal. Martii, Pontificatus nostri anno VII ».

9. « Lectis per me litteris prædictis protulit celebrans Deo gratias, et inde sedens cum mithra cœpit legere monitionem, quæ fit regi coronando intelligibili voce, alii vero assistentes submisse, prout in ordinario, omissis tamen quibusdam verbis, quæ non congruebant in hac coronatione mixta, in qua partim per celebrantem, et partim per papam dicenda, ut infra. Lecta monitione, etc. rex consurgens apud celebrantem, et adhuc genuflexus legit professionem, videlicet : *Ego Carolus, Deo annuente, futurus rex Longobardi et Itali regni, profiteor et promitto coram Deo et angelis ejus*, ut seriosius in ordinario, utendo his verbis : *Sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia*, tangendo librum meum Evangeliorum propriis manibus extensis super verbis Evangeliorum et imagine Christi Salvatoris ibidem picta, præsentibus ibidem præfatis reverendissimis duobus cardinalibus associantibus et prælatis assistentibus, testibus, etc. et me ex officio rogato, etc. His expletis, cardinalis celebrans sine mithra stans, et similiter prælati assistentes stantes sine mithris, legit ex libro orationem infrascriptam, dicendo intelligibili voce, alii vero submissa, videlicet : *Oremus. Omnipotens sempiterne Deus creator omnium*, etc. ut in ordinario.

10. « Qua finita, celebraturus reassumpta mithra versus altare procubuit in faldistorio, assistentes super scabellis omnes cum mithris suis et submissis vocibus lætanias dicentes, etc. Rex vero super humili scabello duobus cussinis sub brachiis et duobus aliis sub genibus suis, et a sinistris celebrantis prostravit se. Duo cardinales diaconi associantes cum super scabellis præparatis ibi. Quibus sic dispositis duo cantores cœperunt in cantu lætanias genuflexi super uno scabello, et chorus aliorum cantorum capellæ responderunt. Post versiculum, videlicet : *Ut obsequium servitutis nostræ*, etc. surrexit celebrans, adhuc aliis omnibus procumbentibus, et manu sua sinistra tenens baculum benedixit dicens : *Ut hunc electum in regem coronandum benedicere digneris.* Respond. *Te rogamus audi nos. Ut hunc electum in regem benedicere et conservare digneris.* Respond. *Te rogamus audi nos.* Rursum recumbens super faldistorio una cum aliis prælatis assistentibus et similia dicentibus voce submissa, fecerunt super electum regem signum crucis, cantores vero reassumpserunt lætanias. Quibus finitis, celebrans solus consurrexit sine mithra, aliis tamen recumbentibus sine mithris, dixit super regem versic. ut infra, adhuc prostratum. *Pater noster*, alta voce. *Et ne nos inducas*, similiter alta voce. Respond. per cantores. *Sed libera.* Vers. *Salvum fac servum tuum, Domine :* Respon. *Deus meus, sperantem in te.* Vers. *Esto ei, Domine, turris fortitudinis.* Respond. *A facie inimici.* Vers. *Domine, exaudi orationem meam.* Respond. *Et clamor meus ad te veniat.* Vers. *Dominus vobiscum.* Respond. *Et cum spiritu tuo.* Oremus. *Prætende Domine, huic famulo tuo dexteram cœlestis auxilii, ut te toto corde perquirat, et quæ digne postulat assequi mereatur. Actiones nostras, quæsumus*, etc. Post hæc rex et omnes alii surrexerunt : tum cardinalis celebraturus sedens in faldistorio cum mithra, et aliis prælatis assistentibus in corona sedentibus cum mithris, regem coram eo genuflexum inunxit oleo sancto per capellanum regis portato, primo in brachio dextro a cubito usque ad juncturam manus, fa-

[1] Clem. VII. l. VII. lit. divers. p. 333.

ciendo desuper crucem : deinde inter spatulas legendo, *Deus Dei filius Jesus Christus,* etc. ut in ordinario.

11. « His peractis, rex ligato brachio uncto bombyce et mappula subtili ductus est in sacris tiam ad abstergendum, et inde mundatus indutus fuit a suis familiaribus vestibus regalibus. Cardinalis interim lavit manus suas sedendo in faldistorio. Rex vero reversus in capellam sedit in sede camerali papæ humili sibi præparata a sinistris solii papæ. Significari feci Pontifici, quod jam erat tempus, et jam expleta unctio regis ; qui sicut præordinatum fuerat venit, precedentibus cruce et cardinalibus, et pluviali et mithra pretiosis : in faldistorio oravit ; et consurgens una cum cardinali celebrante fecit confessionem, et Cæsare in scabello sibi ante suam sedem præparato genuflexo, cantoribus interea introitum missæ inchoantibus ». Et infra : « Missa fuit de die : duæ orationes, prima de die, et altera pro rege sub una conclusione. Cantata Epistola et lecto Graduali per papam, vocavi reverendissimos cardinales de Medicis et de Auria deputatos ad assistendum regi, et illum ducendum et reducendum : qui accedentes regem adduxerunt ad pedes Pontificis, qui super duobus cussinis genuflexus recepit insignia regalia hoc ordine, videlicet reverendissimus dominus Antonius episcopus Pistoriensis tanquam clericus cameræ Apostolicæ ex altari accepit primo loco ensem, et secundum instructionem per me illi datam portavit ad solium papæ, deditque in manu reverendissimo cardinali Cibo assistenti a dextris papæ : quem mox Pontifex recipiens a præfato cardinali assistente tradidit Cæsari dicendo : *Accipe gladium* etc. ut in ordinario, idemque cardinalis eumdem gladium reassumens in vaginam suam reposuit, et inde una cum papa accinxerunt regem gladio, Pontifice dicente : *Accingere gladio,* etc. ut in libro. Mox rex consurgens, evaginato ense, ter illum vibravit, abstersit super brachium suum sinistrum et reposuit in vagina. Rursus ad pedes Pontificis genuflexus mansit.

12. « Interea præfatus clericus cameræ ex eodem altari coronam, quæ dicitur ferrea, licet sit ex auro et argento, ac multis margaritis ornata, detulit ad solium papæ ; quam idem reverendissimus cardinalis assistens porrexit papæ, qui una cum assistentibus suis Cibo et de Cæsis, ac aliis duobus assistentibus regis, videlicet de Medicis, et de Auria adjuvantibus, imposuit capiti regis dicens : *Accipe coronam regni,* ut in libro, etc. Hæc corona, ut habeatur aliqualiter ejus cognitio et ejus forma, circularis et latitudine quinque digitorum est, vix coronam unius episcopi circuiens, nec capiti firmari poterat ; ex Modoetia delata fuit una cum quodam libello legi in tali coronatione consueto, quam servari voluerunt imperiales, et papa contentus est.

13. « Sceptrum deinde idem clericus cameræ et pomum deferens ex eodem altari levata præfato cardinali assistenti consignavit. Pontifex accipiens sceptrum dedit illud regi in dextera sua, et inde pomum in sinistra ipsius regis dicens : *Accipe virgam virtutis,* etc. ut in ordinario. Ultimo loco reverendissimus dominus episcopus Coriensis magnus eleemosynarius Cæsaris obtulit quemdam annulum aureum prædicto clerico cameræ, quem consignavit præfato cardinali Cibo, a quo papa recipiens illum immisit digito annulari regis ejus manus dextræ dicens, ut in libro Ambrosiano, ut supra per dictos imperiales reportato, in signum desponsationis regni, etc.

14. « Rex consurgens exutus ab eodem cardinali Cibo gladio consignavit eum armigero suo, videlicet illustri marchioni de Astorgia : et facta reverentia Pontifici ductus est a cardinalibus duobus assistentibus de Medicis et de Auria ad aliam sedem paulo eminentiorem, quæ fuit illa gestatoria papæ cum postergali retro, et in illa inthronizatus in sede sedit vertens faciem ad Pontificem, super quem sic sedentem papa protulit dicens : *Sta et retine locum,* ut in libro. Quibus expeditis, Pontifex intonavit : *Te Deum laudamus ;* quem cantores prosecuti sunt. Papa sine mithra versus regem dixit : *Firmetur manus tua,* etc. cum aliis versiculis et duabus orationibus sequentibus, ut in libro. His peractis, processum fuit per celebrantem in missa usque ad offertorium inclusive. Dicto offertorio per celebrantem, et lotis manibus ad altare, cardinalis celebrans osculatus est altare ; et assumpta patena in manu sua dextra vertit se ad populum. Rex a suis prælatis assistentibus et proceribus associatur ante celebrantem, genuflexus osculatus est patenam, illaque ambobus oculis opposita obtulit pecuniam in pelvim ibi paratam, videlicet duplones decem auri in moneta Hispaniæ : et inde ad sedem suam reversus præcedentibus illis quatuor proceribus suis quatuor illa insignia deferendo. Incensatis celebrante et Pontifice, rex incensatus est ab uno ex suis prælatis assistentibus. Rex idem pacem accepit a Pontifice ante diaconos assistentes, sicut alias consueverat, Pontifice sic tolerante, et hæc et similia alia, quæ non debuerunt, tolerata sunt.

15. « Cardinalis celebrans in oratione sumpto sacramento corporis et sanguinis, ac purificatione, vertit se ad populum in medio altaris. Tunc rex stans sic ante celebrantem fecit confessionem, dicendo : *Confiteor Deo omnipotenti,* etc. qua finita, celebrans : *Misereatur tui omnipotens Deus, etc. Indulgentiam et remissionem,* etc. Inde capiens sacramentum super patenam manu, rege dicente : *Domine non sum dignus* una cum celebrante, mox illum communicavit, dicendo : *Corpus Domini nostri Jesu Christi,* etc. osculata manu celebrantis sic

devote sumpsit sacramentum, et inde purificationem. Rex communicatus reversus est ad sedem suam una cum suis assistentibus, Pontifex sedit etiam post assumptionem Eucharistiæ per regem factam in solio suo : celebrans abluit digitos, et inde sumpta mithra manus lavit, et continuavit missam cum oratione post communionem alteram pro rege sub una conclusione. Finita missa papa dedit benedictionem solemnem more solito, et indulgentiam septem annorum, et totidem quadragenarum, quas publicavit celebrans post benedictionem. Tum Pontifex ad faldistorium oravit cum mithra. Rex cum corona descendens a sinistris papæ per manum tentus simul redierunt ad suas cameras, cruce et cardinalibus præcedentibus, quatuor illis proceribus insignia regia deferentibus. Dum licentiaretur a papa et ad suas cameras diverteret, ego voce altiori protuli verbum : *Rex invictissime, hodie vocaris ad coronam Constantinopolis;* at ille subrisit ».

16. *Biduo elapso Cæsar corona aurea ornatur.* — Biduo post aureæ coronæ pompæ destinato idem ferme ritus sunt repetiti, quos Paulus Jovius [1] eleganti oratione recenset ; longe autem accuratius, quamvis arido et inculto sermone, rituum magister describit, ex quo nudam et simplicem veritatem potius, quam alienis ornamentis et fucis comptam proferemus : « Die [2] Jovis, XXIV Februarii, anno Domini MDXXX, in festo S. Matthiæ, quem diem Cæsar uti natalem suum, et quidem faustum in multis suis successibus, ad hanc solemnissimam suæ coronationis diem præelegerat, ut audivi, eadem die revolutis annis rex Romanorum electus extitit et imperator : decursis annis in eodem die ejus exercitus apud civitatem Papiæ regem Francorum Christianissimum nomine Franciscum cum maximo ejus exercitu in obsidionem dictæ civitatis castrametatum debellavit et subjugavit ; et quod majus fuit, illius personam captivam fecit, et in Hispaniam traduci mandavit. Summo igitur mane ante horam tertiam decimam ejusdem diei, cum jam omnes fere cardinales, qui Bononiæ erant, secundum ordinationem et intimationem factam in palatium et ad Pontificem pervenerunt, et illico paramenta sibi convenientia susceperunt ; quibus paratis significavi Pontifici jam præparato. Qui exivit de thalamo suo in camera seu aula paramenti, et indutus fuit paramentis albi coloris pretiosis, ut moris est quando est celebraturus, ab assistentibus duobus diaconis Innocentio Cibo et Paulo de Cæsis reverendissimis cardinalibus : pro Evangelio reverendissimus cardinalis Cæsarinus. Omnibus suis paramentis indutus, audito quod jam Cæsar præparatus esset, Pontifex cruce præcedente, et prælatis, et inde omnibus cardinalibus sequentibus crucem, ut moris est, et thiara in capite in sede gestatoria vectus sub baldachino, quem confalonerius et antiani civitatis Bononiensis sustinuerunt, omnes enim alii principes ad Cæsarem associandum se contulerant, sic solemniter processerunt ad Ecclesiam per pontem noviter erectum ex palatio ad Ecclesiam per plateam : cum papa et cardinalibus socii mei iverunt ; ego autem remansi apud Cæsarem illi inservitarus, et ostensurus quæ et qualia esset acturus in cærimoniis et solemnitatibus. Remanserunt duo diaconi cardinales ad associandum Cæsarem deputati, videlicet de Salviatis et de Rodulphis in cappis suis rubeis.

17. « Cum primum Pontifex vectus in sede gestatoria ex palatio per pontem super plateam descendit in Ecclesiam S. Petronii, intimari feci reverendissimis de Salviatis et de Rudolphis, quia tempus esset, ut venirent ad associandum Cæsarem, cum quo intus erant ». Nonnullis interjectis subdit : « Primus in ordine electorum ante electum imperatorem illustrissimus N. marchio Montisferrati cum bavero, birreto, et habitu marchionali, bajulans sceptrum in manu dextra : quem mox sequebatur serenissimus dux Urbini præfectus Urbis manto de cremesino, bavero, capello auro contexto et recamato habitu suæ præfecturæ, gestans in manu ensem Cæsaris nudum. Post ipsos sequebatur unus ex comitibus Bavariæ filius electoris imperii toga longa ad talos usque de cremesino pellibus munito more Theutonico, præferens manu pomum et mundum tripartitum totum deauratum. Quarto loco illustrissimus dux Sabaudiæ in habitu et corona ducali indutus, coronam Cæsaris, id est, diadema imperiale portans. Demum serenissimus rex Romanorum Carolus electus et futurus imperator indutus manto regali, et in capite corona regia, medius inter præfatos reverendissimos dominos diaconos cardinales, quem sequebatur multitudo prælatorum et aliorum togatorum in dignitatibus diversis constitutorum, ex palatio per pontem erectum super plateam descenderunt : reverendissimus dominus Cauriensis magnus eleemosynarius Cæsaris et ego prævenimus in capellam extra Ecclesiam in manu dextra erectam et dispositam loco capellæ B. Mariæ inter duas turres, quæ est Romæ ; in qua canonici S. Petri de Urbe congregati erant ad recipiendum electum in canonicum S. Petri : sicque per ordinem hinc inde dispositi expectantes electum reverenter receperunt. Qui in faldistorio ibi ad hoc præparato genuflexus oravit, et illico porrecto ante eum libro uno juramentorum, præstitit juramentum in forma, ut in libro ordinario cerimoniarum, dicens :

18. « *Ego Carolus rex Romanorum, adjuvante*

[1] Paul. Jov. l. XXVII. — [2] Ms. bibl. card. Barb. sig. num. 1105. pag. 115.

Domino futurus imperator promitto spondeo, et polliceor, atque juro Deo et B. Petro, me de cætero protectorem et defensorem fore summi Pontificis et sanctæ Romanæ Ecclesiæ in omnibus necessitatibus et utilitatibus suis, custodiendo et conservando possessiones, honores et jura ejus, quantum divino fultus adjutorio fuero, secundum scire et posse meum recta et pura fide. Sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia. Ibi præsentibus et assistentibus præfatis duobus reverendissimis cardinalibus osculando sacrosancta Dei Evangelia : de quo rogatus fui, uti magister cerimoniarum et protonotarius Apostolicus, et consurgens recepit superpelliceum a reverendo domino Carolo de Ariostis canonico S. Petri, et aliis quampluribus ibidem constitutis, ac almutiam in humero sinistro : et sic ut canonicus S. Petri de Urbe receptus osculatus est altare ibi constitutum, et vertens renes ad altare recepit præfatos omnes canonicos ad osculum pacis juxta ritum cæremoniarum; de quibus omnibus similiter rogatus, etc. His itaque sic, ut præfertur, peractis, revertendo Cæsar ad pontem magnum, ut supra a duobus cardinalibus comitatus, et eo ordine suis proceribus gradientibus ad portam majorem Ecclesiæ S. Petronii, et ante eum canonicis S. Petri præcedentibus, et cantantibus responsorium videlicet : *Petre, amas me ?* ut in ordinario, rex Carolus electus, superpelliceo super manto regio, et almutia super sinistro, corona regia in capite procedebat.

19. « In introitu portæ erant reverendissimi Sanctorum-Quatuor et Anconitanus duo episcopi cardinales, expectantes electum venientem versus eos, et in limine portæ prostratum fuit tapetum, super quo rex genuflexit : reverendissimus Sanctorum-Quatuor-Coronatorum sine mithra super eum genuflexum, astante apud eum reverendissimo Anconitano, alta voce cantavit orationem, videlicet : *Deus in cujus manu corda sunt regum, inclina ad preces humilitatis nostræ aures misericordiæ tuæ, et huic famulo tuo regi veram appone sapientiam, ut haustis de tuo fonte consiliis et tibi placeat, et super omnia præcellat, per Christum, etc.* Qua dicta, surrexit electus, et medius inter duos cardinales diaconos, præcedentibus ante eum duobus illis episcopis cardinalibus cum pluvialibus et mithris suis descenderunt per ponticulum transversalem in capellam secundam a sinistris introitus Ecclesiæ erectam sub vocabulo S. Gregorii, ad instar illius capellæ S. Gregorii in Basilica principis Apostolorum de Urbe, ubi electus imperator in faldistorio ibi præparato genuflexus oravit. Mox consurgens, quatuor illis cardinalibus in certis scabellis in lateribus præparatis considentibus, a suis prælatis assistentibus exutus almutia et superpelliceo, ministrantibus sibi cappellanis et camerariis suis secretis indumenta et paramenta infrascripta, illis indutus fuit, primo quibusdam sandaliis levibus, gemmis tamen ornatis, sedens calciatus, tum stans cum veste talari de cremesino raso strictis manicis apertis in brachio dextro, ligatis tamen et collectis chordulis aureis : deinde cum stola auro et gemmis contexta in modum diaconi, tunicella et dalmatica tela aurea subtili.

20. « Postremo paludamentum induit, id est, vestem imperialem auro et gemmis pretiosis contextam magni ponderis in formam quasi pluvialis a parte anteriori apertam, ut cum magna difficultate deferri posse videretur. Ad hæc coronam regiam in capite retinens medius inter duos illos diaconos cardinales, et præcedentibus ante eum duobus illis episcopis cardinalibus cum pluvialibus et mithris, rediens ad pontem majorem in medio Ecclesiæ per rectum cum suis nobilibus, et illis quatuor proceribus insignia sua deferentibus, venit ad medium Ecclesiæ, ubi erat rota porphyrea designata ad instar rotæ porphyreæ in Ecclesia S. Petri de Urbe, ubi cerimoniæ infrascriptæ expleri debeant ». Et infra : « In loco igitur rotæ porphyreæ super faldistorio ibi præparato Cæsar electus procubuit, et super eum genuflexum reverendissimus Anconitanus episcopus cardinalis alta voce dixit, videlicet : *Deus inenarrabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex utero fidelis amici tui patriarchæ nostri Abrahæ prælegisti regem sæculis profuturum, tu præsentem regem hunc cum exercitu suo pro intercessione sanctorum uberi benedictione æternitatis circumda, ut semper maneant tripudiantes in pace victores, per Christum Dominum nostrum. Amen.* Mox consurgens electus eisdem ordinibus et modis medius, ut supra, venit ad confessionem B. Petri sub altare majus ante ingressum capellæ majoris, in qua Pontifex et alii cardinales et prælati erant perantea constituti, et in loco humili et depresso ad instar loci ante ingressum capellæ S. Petri de Urbe ubi electus imperator super faldistorio procubuit. Duo vero episcopi cardinales, ibi relicto Cæsare, in capellam majorem ad papam redierunt.

21. « Interea reverendissimus dominus Innocentius Cibo prior diaconorum dalmatica et mithra indutus, super uno cussino ante se super uno scabello librum lætaniarum habens, a sinistris electi imperatoris et a dextris, super humili cussino reverendissimus dominus Laurentius Campegius prior cardinalium presbyterorum, ante se habens aliud scabellum commoniti supervenerunt et genuflexi sunt. Tum cardinalis Cibo lætanias inchoavit alta voce cantando, et sibi respondentibus cantoribus : quas cum primum incœpit, electus imperator prostravit se super humili scabello panno aureo cooperto, et duobus cussinis deauratis sub bra-

chiis, et duobus aliis sub genibus : duo cardinales diaconi associantes, ac principes et proceres alii omnes retro Cæsarem omnes genuflexi.

22. « Cantatis lætaniis per præfatum priorem diaconorum, mox reverendissimus Campegius prior presbyterorum et alii omnes cardinales, prælati et principes sine mithris, et detectis capitibus super electum Cæsarem adhuc prostratum alta voce dixit versiculos et orationes infrascriptas, videlicet : *Pater noster*; complendo sub silentio. Versic. *Et ne nos inducas;* Respond. *Sed libera.* Versic. *Salvum fac servum tuum, Domine.* Respond. *Deus meus, sperantem in te.* Versic. *Esto ei turris fortitudinis.* Respond. *A facie inimici.* Versic. *Nihil proficiat inimicus in eo.* Respond. *Et filius iniquitatis non apponat nocere ei.* Versic. *Domine, exaudi orationem meam.* Respond. *Et clamor meus ad te veniat.* Versic. *Dominus vobiscum.* Respond. *Et cum spiritu tuo.*

Oremus.

Prætende, quæsumus, Domine, famulo tuo dexteram cælestis auxilii, ut te toto corde perquirat, et quæ digne postulantur assequatur.

Actiones nostras, quæsumus, Domine, aspirando præveni et adjuvando prosequere, ut cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat, et per te cœpta finiatur, per Christum Dominum nostrum. Amen. Quibus finitis, priores isti cardinales abierunt ad loca sua apud Pontificem. Supervenit illico et in tempore reverendissimus Alexander cardinalis Farnesius episcopus Ostiensis, et decanus sacri collegii pluviali et mithra indutus, et ordine sicut supra electum Cæsarem medium inter illos duos diaconos associantes, per ponticulum a sinistris Ecclesiæ declinando, adduxerunt in capellam S. Mauritii sic erectam sub illo titulo ad instar capellæ S. Mauritii in Basilica S. Petri de Urbe, retro suggestum Cæsaris, quæ capella in Ecclesia S. Petronii dicitur. Parata erat hæc capella pannis aureis et cortinis claudebatur loculus parvulus, in quo electus secrete exuendus et induendus erat, ut infra ; et in altera parte sinistri cornu altaris erat parvula mensa, seu credentia bene ornata suis mantilibus, duo bacilia argentea cum suis boccalibus, alterum pro reverendissimo cardinali Farnesio ad lavandum manus, et alterum pro electo, super quo oleum exorcismi cum mappula subtili et fascia, ac bombace bene munda ad extergendum et ligandum brachium, et spathulas imperatoris electi. Reverendissimus dominus cardinalis Farnesius in medio altaris versus, reversus ad altare sedens super quadam sede cardinalari, et aliis duobus cardinalibus in duobus scabellis a lateribus faldistorii, super quo Cæsar procumbere debebat, considentibus.

23. « Interim electus imperator secreto cubiculo, ubi paludamentum, coronam regiam et dalmaticam deposuerat, exiens super dicto faldistorio sibi præparato procubuit : et præfatus reverendissimus Ostiensis episcopus stans cum mithra et aliis duobus cardinalibus stantibus, brachium dextrum electi per camerarios et ministros suos denudatum inunxit oleo per me sibi parato una cum aliis suis capellanis a junctura cubiti usque ad juncturam manus ejusdem faciendo signum crucis, et bombace desuper imposita ligavit cum tænia subtili : inde spatulas electi inunxit eodem oleo exorcizato in modum crucis superimposita bombace et panniculo subtili. Reaptari camisiam diploidem et vestes fecit per ministros illius ; moxque stans sine mithra super eumdem electum adhuc genuflexum alta voce dixit infrascriptas orationes, videlicet :

Oremus.

Domine Deus omnipotens, cujus est omnis potestas et dignitas, te supplice devotione atque humilissima prece deposcimus, ut huic famulo tuo prosperum imperialis majestatis concedas effectum, ut in tua protectione constituto ad regendum Ecclesiam tuam sanctam nihil ei præsentia officiant, futura nihil obsistant : sed inspirante sancti Spiritus dono populum sibi subditum æquo justitiæ libramine regere valeat, et in omnibus operibus suis te semper timeat, tibique jugiter placere contendat. Deus Dei filius Jesus Christus Dominus noster, qui a Patre Deo oleo participationis unctus es præparationibus tuis, ipse per præsentem sacri unguenti infusionem Spiritus Paracliti super caput tuum infundat benedictionem, eamdem usque ad interiora cordis tui penetrari faciat, quatenus hoc visibili et tractabili dono invisibilia percipere, et temporario regno justis moderationibus executo, æternaliter conregnare ei merearis, qui sine peccato rex regum vivit cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti. Amen.

24. « Quibus finitis reverendissimus cardinalis lavit manus, suis camerariis inservientibus et me adjuvante. Cæsar inter suas cortinas reclusit se, a suisque familiaribus et prælatis assistentibus abstergi brachium et spatulas fecit, et inde, reassumpto paludamento imperiali et corona, eodem ordine et cum insigniis et solemnitatibus suis venerunt in capellam majorem, ubi Pontifex cum cæteris cardinalibus existebat » ; et infra : « Cum primum capellam ingressi cardinales detectis capitibus, et similiter electus nudato capite exhibuerunt Pontifici parato profundam reverentiam seu inclinationem, et Cæsar magna genuflexione cum suo paludamento, duo diaconi, qui Cæsarem comitabantur, induti dalmaticis obedientiam præstiterunt papæ. Tum Pontifex imposuit incensum in thuribulo, reve-

rendissimo domino cardinale episcopo Ostiensi assistente, ministrante naviculam, et acolyto thuriferario, cruce cum duobus ceroferariis duo candelabra portantibus ante crucem per subdiaconum delatam, præcedentibus tum cardinale de Farnesio a dextris et a sinistris reverendissimo cardinali Cæsarino diacono Evangelii, Pontifex descendens medius inter duos diaconos assistentes, duobus auditoribus deferentibus fimbrias, processionaliter venit ad altare. Tres ultimi presbyteri cardinales videlicet reverendissimus Augustinus cardinalis Perusinus, reverendissimus Marinus cardinalis Grimanus, et reverendissimus Marcus cardinalis Cornarius obviantes papæ, secundum ritum antiquum cæremoniarum, Pontificis faciem et inde pectus unus post alium osculati sunt, et inde ad sedilia sua ante altare. Amota mithra a capite Pontificis per reverendissimum cardinalem Cæsarinum diaconum Evangelii, etc. a sinistris et reverendissimo episcopo Ostiensi a dextris, factis debitis reverentiis cruci et altari fecit confessionem pro missa.

25. « Cæsar electus aliquantisper retro episcopum Ostiensem super faldistorio et cussino aureo sub brachiis, et altero sub genibus brochato viridi genuflexus cum archiepiscopo Barensi, episcopo Cauriensi, et aliis suis prælatis fecit similiter suam confessionem. Pontifex, expleta confessione, ascendens ad altare illud osculatus est, et inde librum sibi per subdiaconum Epistolæ una cum episcopo cardinali assistente porrectum : tum incensum ex navicula per cardinalem diaconum Evangelii porrecta in thuribulum imposuit, quod acolytus tenebat, et inde incensavit altare, primo crucem, deinde Apostolorum imagines SS. Petri et Pauli, Pauli primo et Petri secundo, mox candelabra et totum altare, ut moris est.

26. « Tum papa reassumpta mithra a cardinali Cibo adjuvante cardinali de Cæsis diaconis assistentibus, fuit incensatus a diacono Evangelii, in cornu Epistolæ recepit ad osculum oris et pectoris primo electum imperatorem, deinde reverendissimum Cæsarinum diaconum Evangelii, successive reverendissimos de Cibo et de Cæsis assistentes, et facta reverentia cruci, ascendit ad sedem eminentem, duobus auditoribus deferentibus fimbrias : et eo discedente quatuor illi principes, qui ante Cæsarem tulerant insignia sua, illa domino sacristæ et magistro cæremoniarum consignarunt, quæ posuerunt in altari, et aptaverunt illa ne impedirent celebrantem. Cæsar vero, præcedentibus suis proceribus et principibus, exiens de capella venit ad suggestum suum, ubi erat solium suum et sedes sibi præparata aliquantulum minor solio et sede papalibus, prælatis suis uti assistentibus in solio super scamnis locatis, ducibus et aliis principibus in sedilibus sibi præparatis ante solium Cæsaris a dextris et a sinistris dicti solii : quibus omnibus sic per ordinem dispositis et collocatis, facta debita genuflexione electo imperatori, recessi ad Pontificem, qui interea deposita mithra surrexerat, et incœperat introitum missæ, quæ fuit de S. Matthia Apostolo, etc. cum collecta pertinente ad coronationem : *Deus regnorum omnium, et Christiani maxime protector imperii, da servo tuo Carolo imperatori nostro triumphum virtutis tuæ scienter excolere, ut qui tua constitutione est princeps, tuo semper munere sit potens. Per Dominum nostrum, etc.* Similiter pro secreta quæ incipit : *Suscipe, Domine, hostias,* etc. Postea : *Deus, qui ad prædicandum,* etc. Dum Pontifex in sede deposita mithra dicit introitum etc. *Kyrie eleison* cum suis assistentibus, idem electus imperator in solio suggestus sui et in sede sua detecto capite cum suis prælatis assistentibus, etc. chorus cardinalium in locis suis pariter fecerunt : tum *Gloria in excelsis,* etc. per papam intonata cantores prosecuti sunt. Pontifex cum suis cardinalibus et prælatis assistentibus, Cæsar vero cum suis prælatis, chorus cardinalium inter se et in sedilibus suis pariter prosecuti sunt. Finito *Gloria*, etc. surgens Pontifex sine mithra versus populum dixit cantando : *Pax vobis;* et respon. etc. *Et cum spiritu tuo,* per cantores, duas orationes primam de die et alteram pro electo sub una conclusione : quibus expletis sedit papa reassumpta mithra.

27. « Dominus Joannes Alberinus subdiaconus Apostolicus indutus paramentis subdiaconatus Epistolam Latinam cantavit cum cæremoniis solitis, Græcam vero Epistolam N. Florentinus camerarius papæ. Illis finitis præcedente domino Joanne Francisco magistro cærimoniarum ambo subdiaconi osculati sunt pedem Pontificis, primo Latinus, tum Græcus : dum cantores graduale concinunt me annuente surrexerunt ex sedilibus suis reverendissimi cardinales de Salviatis et de Rodulphis, et factis solitis inclinationibus versus Pontificem, me præcedente cum quatuor mazeriis, descenderunt ad suggestum Cæsaris, quem de sede solii sui levarunt, et medium inter se, præcedentibus suis proceribus, et sequentibus suis prælatis, adduxerunt ante Pontificem, et secus pedes papæ in scabello genuflexus permansit. Reverendissimus vero D. Antonius episcopus Pistoriensis uti clericus cameræ Apostolicæ, deposito pluviali et mithra, in rochelo solo existens, præmonitus et instructus a me, ex altari sumpsit insignia Cæsari danda per Pontificem; et primo ensem cum vagina et cingulo suo portans versus Pontificem nudum et evaginatum dedit in manibus reverendissimi cardinalis Cibo assistentis a dextris papæ; et ipse cardinalis porrexit Pontifici ensem primo, et deinde ma-

num papæ deosculando, quem Pontifex recipiens tradidit electo imperatori ante se genuflexo dicens : *Accipe gladium desuper B. Petri Apostoli corpore sumptum, per manus nostras, licet indignas, vice tamen et auctoritate beatorum Apostolorum consecratum nostræque benedictionis officio in defensionem sanctæ matris Ecclesiæ divinitus ordinatum ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum : et memor esto de quo psalmista prophetavit dicens : Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime, ut in hoc vim æquitatis exerceas, per eumdem, molem iniquitatis potenter destruas, et sanctam Dei Ecclesiam ejusque fideles propugnes et protegas : nec minus sub fide falsosque Christiani nominis hostes extermines ac dispergas, viduas ac pupillos clementer adjuves ac defendas, desolata restaures, restaurata conserves, ulciscaris injusta, conserves bene disposita, quatenus hoc agendo virtutum triumphator gloriosus, justitiæ cultor egregius, cum mundi Salvatore, cujus typum geris in nomine, sine fine regnare merearis.* Tum idem cardinalis diaconus recipiens eumdem gladium de manu Cæsaris posuit in vaginam, et una cum Pontifice accinxerunt electum imperatorem gladio, dicente Pontifice : *Accingere gladio tuo*, etc. scilicet superiorem precum dimidiatam formulam repetente.

28. « Mox Cæsar accinctus gladio, uti miles S. Petri effectus consurgens ensem evaginavit, et nudum ter vibravit viriliter, et inde abstergens illum super brachium sinistrum reposuit in vaginam : sic accinctus retinens iterum genuflectit. Interea papa recipiens de manu præfati cardinalis a dextris pomum et sceptrum ex altari, per eumdem clericum cameræ delata et consignata, tradidit imperatori pomum videlicet in manu Cæsaris dextra, et sceptrum in sinistra dicens : *Accipe virgam virtutis atque veritatis, qua intelliges te obstrictum mulcere pios, terrere reprobos, errantes viam docere, lapsis manum porrigere, disperdere superbos et relevare humiles, et aperiat tibi ostium Jesus Christus Dominus noster, qui de semetipso ait : Ego sum ostium. Per me si quis intraverit salvabitur : qui est clavis David domus Israel, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit; sitque tibi auctor, qui eduxit vinctum de domo carceris, sedentem in tenebris et umbra mortis, et in omnibus sequi merearis eum, de quo David propheta cecinit : Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui, et imitando ipsum diligas justitiam, et odio habeas iniquitatem, quia propterea unxit te Deus, Deus tuus, ad exemplum illius, quem ante sæculum unxerat oleo exultationis præ participibus suis Jesum Christum Dominum nostrum, qui cum eo vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.* Postremo eodem modo coronam imperialem cum thiara, id est, diadema sibi delatum et porrectum recipiens, ambabus manibus sustinens posuit capiti imperatoris, dicens : *Accipe signum gloriæ et diadema regni, coronam imperii. In nomine Patris ✝ et Filii ✝ et Spiritus ✝ sancti. Amen; ut spreto antiquo hoste, spretisque contagiis vitiorum omnium, sic justitiam, misericordiam et judicium diligas, et ita juste, misericorditer, et pius vivas, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo in consortio sanctorum æterni regni coronam percipias, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.*

29. « Tum sic coronatus osculatus est pedem papæ, et consurgens coronatus diademate, pomo et sceptro in manibus retentis, gladio exsolvitur et datur armigero ipsius Cæsaris ante eum præcedenti. Ducitur imperator a duobus illis diaconis cardinalibus de Salviatis et de Rodulphis ad sedem suam sibi paratam in solio papæ a dextris ipsius : et inthronizatus ibi sedit. Et licet post hujusmodi inthronizationem medius inter dictos duos cardinales reduci debuisset sic paludatus cum diademate in capite, pomo et sceptro, duce Urbini præfecto, cum ense et aliis suis proceribus præcedentibus eum, et suis prælatis assistentibus, et aliis togatis subsequentibus ad suggestum suum extra capellam secundum ordinem cærimoniarum, ut ibi in sede sua locatus cum suis assistentibus legeret Epistolam, et Graduale cum Evangelio, sicut fecit Pontifex cum suis assistentibus, cum ipse Cæsar haberet chorum et locum suum ad hoc separatum et magis decorabatur in conspectu omnium sic solemniter cum pompa procedere ». Et infra :

30. « Dum igitur imperator Epistolam et Graduale in ea sede legere cœpisset, vocavi duos diaconos cardinales, qui Cæsarem inthronizarunt, ut redirent ad loca sua. Inter alios cardinales etiam, vocavi D. Joannem Alberinum subdiaconum Epistolæ, nonnullos advocatos et scriniarios, qui tunc reperiebantur, cum quibusdam capellanis imperialibus, quos omnes adduxi mecum extra capellam a parte exteriori sub altari majori, ubi prius lætaniæ cantatæ fuerunt. In quo loco D. Joannes subdiaconus cœpit alta voce laudes pro imperatore, videlicet : *Exaudi Christe*, etc. aliis prædictis respondentibus, ut in libro ordinario, etc. Quibus finitis, et cantoribus reassumentibus : *Alleluia*, ante ultimum versiculum, et illis expletis parantur ministri pro Evangelio, et reverendissimus cardinalis Cæsarinus diaconus Evangelii capiens librum Evangeliorum ante pectus, factis papæ et altari debitis inclinationibus, posuit illum super altari, et inde præcedente socio meo accedens ad Pontificem osculatus est manum sub auriphrigio. Rediens ad altare cum inclinationibus solitis genuflexus ante altare dixit : *Munda cor meum*, etc, tum recipiens librum, thuriferario et ceroferariis præcedentibus, ante pa-

pam inclinatus petiit benedictionem dicens: *Jube, domne benedicere;* et Pontifex respondit: *Dominus sit in corde tuo* etc. Tum descendens ad locum Evangelii paratum cum cæremoniis et solemnitatibus solitis cantavit Evangelium Latinum. Mox episcopus Scaliensis Hispanus assumens librum Evangelii Græcum factis reverentiis debitis, et servatis cærimoniis cum suo diacono Græco cantavit Evangelium Græcum: quæ Evangelia Latinum et Græcum subdiaconi Epistolarum ad papam osculandum detulerunt: tum per reverendissimum cardinalem Farnesium episcopum Ostiensem et assistens, qui prope imperatorem in sede nuda sedebat, Pontificem incensavit. Interea unus ex assistentibus porrexit Cæsari librum Evangelii osculandum. Mox papa intonavit: *Credo*, etc., et cantoribus continuantibus, et illo finito, et dicto per Pontificem *Dominus vobiscum*, et lecto Offertorio.

31. « Cæsar interim, depositis diademate et paludamento, sine gladio, sceptro, pomo, in dalmatica manens venit ad pedes papæ, et obtulit ei aurum, videlicet XXX aureos, quorum quilibet erat ponderis quatuor ducatorum auri largorum, quos in manu mea posuit dum essem secus pedes papæ genuflexus: remansit inde Cæsar a dextris Pontificis. Papa lavit inde manus, oratore Venetorum aquam, id est, pelvim deferente una cum aliis ministris intervenire solitis, et cum cæremoniis consuetis, adjuvante etiam reverendissimo de Farnesio episcopo assistente: et lotis manibus descendit medius in assistentia cardinalium ad altare, quem imperator secutus est: et deposita mithra per cardinalem Evangelii, Pontifex osculatus est altare, et aliquantulum semoto cardinali de Evangelio loco ejus Cæsar subintravit ad altare ministrando papæ patenam cum hostia, et inde calicem vino et aqua porrigendo Pontifici, et simul offerente et ministrante quam pulchre et egregie fungendo officio diaconi, ita ut omnes adstantes mirarentur, et oblectarentur de his mysteriis exhibitis cum magna devotione ac humilitate, ac si in similibus expertus et diu versatus fuisset.

32. « Inde retrocessit in partem dexteram prope faldistorium ibi pro eo præparatum, sic stans usque ad elevationem sacramenti, in qua elevatione genuflexus est. Interea Pontifex de manu cardinalis evangelii accepto thuribulo cum incenso in illo prius posito incensavit oblata et altare more solito, et inde ipse a præfato cardinale de Evangelio incensatus deposita mithra continuavit missam. Tum idem cardinalis Evangelii incensavit imperatorem stantem; successive reverendissimum de Farnesio episcopum assistentem et duos alios assistentes, et successive alios dominos cardinales prælatos assistentes et principes ordine suo. Illis incensatis tradidit thuribulum uni ex subdiaconis Apostolicis, a quo prædictus cardinalis Evangelii stans inter duos alios assistentes incensatus fuit: et ille idem subdiaconus omnes alios, ut est moris.

33. « Pontifex interim præfationem inchoavit: Cæsar autem cum suis prælatis, *Sanctus, Sanctus;* et *Agnus Dei* complevit. Dicto *Agnus Dei* per papam, cardinalis episcopus assistens accepit pacem a papa, genuflexit osculando altare, inde faciem et pectus Pontificis, qui mox illam distribuit aliis cardinalibus, magnis principibus, et prælatis assistentibus, et post episcopum cardinalem assistentem alii duo cardinales diaconi assistentes receperunt a papa, non tamen osculando altare. Cæsar autem et cardinalis Cæsarinus Evangelii non receperunt pacem, sed in communione sacramentum recipient uti ministri altaris, et alius ut est moris.

« Post hæc Pontifex facta reverentia sacramento sine mithra ad Sedem eminentem reversus, stans capite detecto et aliquantulum inclinato, quem imperator pari modo detecto capite secutus a dextris ejus stetit. Cardinalis Evangelii interim patenam cum sacramentum desuper ex altari elevans ad altitudinem oculorum gyravit, ut moris est, et illam consignavit D. Joanni subdiacono Epistolæ, qui sacramentum super patenam, socio meo elevante illi fimbrias, detulit Pontifici inclinato in sede et aspectante, Cæsare autem et aliis omnibus in locis suis genuflexis. Tum idem cardinalis Evangelii calicem sanguinis sacramenti factis debitis genuflexionibus pari modo elevavit et gyravit ante altare, et inde discedens detulit ad dexteram papæ.

34. « Pontifex dictis orationibus debitis et solitis sæpius parte una sacramenti sic de corpore tum de sanguine communicavit, et aliam partem divisam una particula diaconum Evangelii, altera subdiaconum Epistolæ communicavit. Cardinalis Evangelii cum calice et residuo sanguinis in eo reversus est ad altare et sumpta parte sua sanguinis et purificationis, parvam hostiam sacramenti pro imperatore reservatam ponens super aliam patenam, elevans gyravit ante altare, sicut de sacramento papæ dictum est, pari modo ad sinistram Pontificis portavit.

35. « Tunc imperator ante pedes Pontificis genuflexo idem Pontifex capiens patenam illam in sinistra, et cum dextra hostiam sacramenti, dicente Cæsare cum suis assistentibus: *Domine non sum dignus* etc. tertio sic replicavit, cum magna devotione communicavit, dicens: *Corpus Domini nostri,* etc. Cæsar, osculata prius manu Pontificis, multa humilitate suscepit sacramentum, et inde elevatus faciem papæ deosculatus, et retrahens se versus sedem suam vinum recepit ex calice, quem cardinalis Evangelii cum purificatione tenebat. Et nota quod diaconus cardinalis Evangelii non fecit ante communio-

nem Cæsaris confessionem solitam fieri, quia imperator in hac missa, ut minister intervenerat et ministravit. Tum imperator post purificationem reducitur ad pedes Pontificis, qui super eum genuflexum dixit orationes infrascriptas : et quidem cum devotione et fervore quasi omnibus lachrymas concitans :

OREMUS

36. « Respice, quæsumus, omnipotens Deus, serenis obtutibus hunc gloriosum famulum tuum Carolum, ut sicut benedixisti Abraham, Isaac et Jacob, sic illi largiaris benedictionem spiritualis gratiæ, cumque plenitudine tuæ potentiæ irrigare atque perfundere digneris : et tribuas ei de rore cæli et de pinguedine terræ abundantiam frumenti, vini et olei, et omnium frugum opulentiam et ex largitate divini muneris longæva tempora, ut illo regnante sit sanitas corporis, imperii pax inviolata, in regno dignitas gloriosa regalis palatii maximo splendore regiæ potestatis oculis omnium fulgeat, luce clarissima coruscare atque splendescere quasi splendissimi fulgoris maximo perfusa lumine videatur. Tribue ei, omnipotens Deus, ut sit fortissimus protector, consolator Ecclesiarum atque cœnobiorum sanctorum, maxima pietate regali munificentissimus, atque ut sit fortissimus triumphator hostium ad opprimendum rebelles et paganas nationes, sitque suis inimicis facie terribilis maxima fortitudine regalis potentiæ : optimatibus quoque atque præcelsis proceribus ac fidelibus sui regni sit munificus, amabilis et pius, et ab omnibus timeatur et diligatur, et post gloriosa tempora atque felicia vitæ præsentis gaudia et in : Perpetua beatitudine habitare mereatur : per Christum Dominum nostrum. Amen.

« Benedic, Domine, quæsumus, hunc principem nostrum Carolum quem ad salutem populi nobis a te credimus esse concessum : fac armis esse multiplicem, salubris corporis robore vigentem, ad senectutem optatam pervenire felicem : sit nobis fiducia obtinere gratiam populo, quam Aaron in tabernaculo, Elisæus in fluvio, Ezechias in lecto, Zacharias vetulus impetravit in templo. Sit nobis regendi auctoritas qualem Josue suscepit in castris, Gedeon sumpsit in præliis, Petrus in clave, Paulus est usus in dignitate et dogmate, et ita pastoris officium perficiat in ovile sicut Isaac perfecit in fruge, et Jacob est delectatus in grege : quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen. Deus æternæ gloriæ sit adjutor tuus et protector : et Omnipotens benedicat tibi, preces tuas exaudiat, et vitam tuam in longitudinem dierum adimpleat : thronum regni tui jugiter confirmet, et germen populumque tuum in æternum conservet, et inimicos tuos confusione induas, et super te sanctificatio Christi floreat, ut qui tibi tribuit in terris imperium, ipse in cælis conferat præmium, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen. Quarto et ultimo loco papa lavit manus, aquam in pelvim deferente et infundente oratore Angliæ, qui erat miles de Casali cum ceremoniis solitis. Tum Pontifex ad altare cum cardinalibus et prælatis suis assistentibus et perfecit missam, et concessit indulgentiam plenariam, quam publicavit reverendissimus de Farnesio episcopus assistens.

37. « Interea Cæsar apud sedem suam reassumpsit paludamentum imperiale, diadema, et alia sua insignia ; et sic mansit usque ad finem missæ. Expletis itaque divinis officiis, et sacris cæremoniarum solemniis, imperator sic paludatus cum diademate in capite, pomo in manu, præcedentibus suis nobilibus et principibus portantibus ante eum insignia sua imperialia, a sede sua excedens ad altare, ubi erat Pontifex, maximam reverentiam illi exhibuit, et agens gratias de tanto labore suscepto pro eo, abiit in capellam, quæ cognominata fuit S. Mauritii », et infra :

38. « Cæsar, dimisso paludamento valde ponderoso, et alio ex simplici tela aurea multo leviori recepto, et coronam imperialem. et in manu pomum deferens, reversus est ad Pontificem ; quem mox papa secum capiens, ambo exeuntes sub baldachino per pontem erectum et in medio Ecclesiæ venerunt ad portam ejusdem, et descendentes in manum dextram ponticulum unum ibi erectum ad finem scalarum, ubi equus albi coloris phaleratus pro papa præparatus, et scala lignea trium pedum super quam Pontifex ad equum ascenderet, præordinata existebant : dum appropinquarent, me annuente, serenissimus imperator prævenit ad stapham equi papæ sinistram quam parumper tangens Pontifex recusans illud opus sibi ab imperatore præstari, et eo persistente in servitio, Pontifex toleravit, referendo talem actum humilitatis ad honorem Salvatoris cujus vices in terris gerebat. Sic ascendit equum, et dum imperator adhuc equum, per aliquot passus ducere per frœnum vellet, papa omnino renituit ».

39. Commendat hanc Caroli V imperatoris in Christi vicarium piam demissionem Augustinus Stenchius [1] hisce verbis : « Neque a sævissimis hæreticis, quorum fuit hoc tempore innumerabilis multitudo, depravari, neque tot victoriis quibus potitus est, corrumpi potuit : is, inquam, etiam dum sævissent hæretici, dum in omnem religionis gradum furentes debaccharentur, eam religionem atque reverentiam exhibuit Romano Pontifici, quam hoc decreto ait se Constantinus B. Silvestro exhibuisse ; nam in præfata urbe (nempe Bononiensi) omni populo inspectante,

[1] Aug. Stenchius l. II. advers. Luth. p. 45.

posteaquam a Pontifice Clemente VII coronam accepisset, illo ascendente equum, stratoris officium exhibuit, pedem sustinuit, frænum tenuit, equumque aliquot passus ducere voluit. Quanta igitur est Lutheranorum, quam inusitata, non dico, impietas, sed barbaries potius, qui lacerare et defœdare contumeliis semper conati sunt, quod piissimi imperatores tanta pietate venerati sunt : utque ille Romanum venerando Pontificem ipsum primo Jesum Christum, dein beatos Apostolos et cognoscebat et fatebatur se venerari ; sic istos quia blasphemant, proscindunt, calumniantur eam sedem, in Deum et Apostolos graviter peccare necesse est ».

40. Pergit Diariorum scriptor : « Cæsar autem post hæc equum suum, qui ibidem prope a suis nobilibus et proceribus detinebatur, albi coloris, pulcherrimus et multis ornamentis phaleratus, dux Urbini, ut præfectus, præcurrens ad sustinendum stapham vix potuit tangere, cum imperator esset juvenis et facto citius ascendisset, et a multitudine suorum adjutus et circumseptus fuisset. Ili duo supremi totius orbis et Christianorum principes in equis positi et aptati mox ambo sub eodem baldachino intrantes, a dextris papa cum thyara seu regno, imperator a sinistris cum diademate, cæperunt simul equitare, etc. ». Describit deinde auctor [1] ordinem pompæ triumphalis a Pontifice et imperatore per Bononiam ductæ : cujus præcipua pars hæc fuit ; post descriptos enim longos Pontificiorum et imperialium famulorum necnon aulicorum, vexiliferorumque, et virorum nobilium ordines additur :

41. « Tum, inquit, clerici duo capellæ super equis cum duabus lanternis accensis intus luminibus sic incedebant ante Sacramentum corporis Christi », præiverant scilicet Pontificiæ ac imperialis familiarum necnon nobilium compositæ turmæ : « Equus albus, quæ chinea dicitur, phaleratus cum tintinnabulo suo ad collum ; et super sellam illius capsula in qua sacramentum Eucharistiæ reconditum erat, et ducebatur ab uno parafrenario papæ rubeis vestibus induto, et in manu dextra baculum rubeum deferente. Baldachinum supra sacramentum de brochato, quod deferebant cives Bononienses, et mutabantur in locis designatis, circa quod beneficiati S. Petronii et S. Petri cum cottis suis XVI et ultra deferebant totidem intortitias accensas. Sequebatur R. D. sacrista Gabriel archiepiscopus Dyrrachiensis cum ferculo alta in manu pro custodia sacramenti. Si fuissent electores imperii, velut dux Mediolani, qui tunc graviter infirmabatur, vel etiam si dux Ferrariæ fuisset, præcedere debuissent sacrum collegium reverendissimorum cardinalium secundum ordines suos incipiendo a diaconibus cardinalibus ultimis qui fuerunt Doria et de Medicis cardinales, inde presbyteri, et demum episcopi cardinales cum cappis rubeis. Nota quod ante istos principes portantes insignia, procedebat major domus imperatoris, qui adjuverat eum equitare, et cum quidam ejus araldus tanquam mazerius habens sacculos pecuniarum auri et argenti, quos projiciebat per loca civitatis, maxime inter mulieres : tum incedebam ego magister cerimoniarum.

42. « Post collegium sequabantur quatuor principes deferentes insignia imperialia. Primo illustris marchio Montisferrati in habitu ac birreto suis ducalibus gestans sceptrum imperatoris cum multis stafferiis bene indutis. Dux Urbini et præfectus urbis in habitu suæ præfecturæ et birreto optime ornatus gladium imperatoris gestans. Unus ex ducibus Bavariæ et electoribus imperii portans pomum. Dux inde Sabaudiæ gestans coronam imperatoris uti regis Romanorum in habitu suo ducali et corona sua ducali : licet isti cum subdiacono crucis præire debuissent, voluerunt tamen imperiales quod Pontifex toleraret, et secum dispensaret ut ii quatuor essent deferentes talia insignia imperialia, et irent post sacrum collegium ante imperatorem : et papa concessit dispensando secum et concedendo, ac si fuissent principes et electores imperii, qui sic deferebant insignia, me quoque aliquantulum contra dicente, ut non derogaretur nostris cerimoniis ; tamen Hispani prævaluerunt. Post hos sequebantur duo diaconi cardinales assistentes, videlicet reverendissimi de Cibo et de Cæsis ; et sic mediato et interrupto ordine collegii propter illos quatuor principes.

43. « Postremo duo illa luminaria magna sanctissimus dominus noster Clemens papa VII et serenissimus Carolus V imperator Romanorum cum suis pluvialibus, thiara in capite Pontificis, et diademate in capite Cæsaris, multis gemmis, lapidibus et margaritis pretiosis ornati : ut sol et luna radiantes ambo in pari passu, a dextris papa et a sinistris imperator, sub eodem baldachino, quod nobiles Bononienses numero quadraginta deferebant, gradiebatur. Vere non fallor, pulchrum fuit spectare duos hujusmodi supremos tali forma et ordine procedere.

44. « Post Pontificem et Cæsarem sequebantur auditor de mithra medius inter duos cubicularios assistentes papæ, et inde duo medici papæ, quorum medius erat secretarius papæ et certi familiares seu camerarii imperatoris : sequebantur auditor cum cappa et roccheto, cubicularii cum capuciis inversis, serviens armorum indutus armis dempta galea, deferens umbellum sive umbraculum cum armis Ecclesiæ et papæ una cum alio socio adjuvante qui mazerii papæ dicuntur. Prælati assistentes papæ : inde prælati assistentes sive consiliarii imperatoris et alii secundum ordines suos cum cappis et capuciis,

[1] Ms. bibl. Barber. sign. num. 1105. p. 132.

præcedebant maxime oratores prælati primi post assistentes. Alii postremo episcopi, protonotarii, abbates et cæteri togati curiales utriusque principis ».

45. Subdit rituum pontificiorum præfectus quo ritu clausa sit hæc pompa : « Cum Pontifex hora vigesima tertia in palatium se recepisset, Cæsar cum suis proceribus et comitiva nobilium et prælatorum progrediens ad Ecclesiam S. Dominici, ibi a Laurentio episcopo Segnino et episcopo Anagnino vicario una cum nonnullis aliis canonicis S. Joannis Lateranensis qui Bononiam venerant et ad hæc uti procuratores aliorum canonicorum S. Joannis de Urbe, in porta Ecclesiæ existentibus processionaliter cum cruce et aliis reliquiis obviam venientes, crucem Cæsari osculandam obtulerunt, et receperunt procedentes ante eum, *Te Deum laudamus* intonantes et cantantes usque ad capellam magnam a manu sinistra in introitu : quam ipsi imperiales eligere voluerunt ad infrascripta explenda tanquam locum magis speciosum et aptum : ibi, et super faldistorio præparato Cæsar procubuit, et aliquantulum oravit. Tum resurgens præfati episcopi et canonici cum aliis canonicis suis capitulariter receperunt in canonicum et confratrem : et inde imperator vertens venit ad faldistorium, super quo adhæsit, recepit singulos canonicos prædictos ad osculum oris, primo Anagninum episcopum, deinde Signinum et reliquos per ordinem ». Et infra :

« His peractis, Cæsar ascendit quemdam parvulum suggestum in eadem capella quasi in introitu ejusdem ibi erectum, quamplures milites, equites et comites palatinos creavit, decoravit, et insignivit ». Edita sunt plura alia publicæ lætitiæ et magnificentiæ signa quæ recenset idem rituum sacrorum magister.

46. *Pontificis litteræ de collatis Carolo imperialibus insignibus.* — Paucis post diebus Pontifex Diploma de impositis Carolo V ferrea et aurea coronis promulgavit [1], et quæ veteri more atque instituto in Cæsarum consecratione defuissent Apostolica auctoritate supplevit. Præterea ipsum ab omnibus clientibus imperii ut imperatorem coli jussit, ac Leonis X exemplum secutus permisit ut regnum Neapolitanum cum imperio, dum superstes foret, conjunctum teneret :

« Clemens, etc. Ad futuram rei memoriam.

« Cum proximo Februarii mense, celebri cathedræ Petri die, cui dispari quidem merito, pari tamen potestate successimus, dilectus filius noster Guillelmus tit. SS. Joannis et Pauli presbyter cardinalis in capella palatii civitatis nostræ Bononiensis, quod in præsentiarum habitamus, missarum sacra nostro jussu esset peracturus, et priusquam ad ipsam capellam accederemus, charissimum in Christo filium nostrum Carolum V imperatorem semper Augustum nostra ex auctoritate inunxisset, reliquasque cerimonias vetusto more circa id fieri solitas peregisset; nos, qui postea iis cerimoniis et unctione peractis, capellam ingressi fuimus, infra ipsarum missarum solemnia regia imperatoriaque insignia eidem Carolo tradidimus, ejusque caput corona ferrea decoravimus; ab hinc deinde triduum, in ipso scilicet die Matthiæ Apostoli festo, qui primus dies natalis ipsi Carolo illuxit, eum aurea corona insignire volentes, ex palatio per pensile tabulatum ob hoc ipsum instructum ad Ecclesiam S. Petronii accessissemus Pontificiam missam celebraturi : et cum ipse Carolus imperator iis omnibus perfunctus esset, quæ ad ejusmodi cerimonias exiguntur, primo videlicet ante aram ad hunc usum super tabulato erectam in canonicum Basilicæ principis Apostolorum de Urbe per nonnullos ejusdem Basilicæ canonicos Bononiæ tunc temporis degentes, et ibidem præsentes receptus, deinde oratione una ad hanc celebritatem accommodata in Ecclesiæ hujusmodi foribus per Prænestinum, rursus altera intra ipsos fores per Sabinensem episcopos super caput Caroli alta voce prolatis, idem imperator ad quamdam capellam divertit, ubi cultu et ornatu diaconorum indutus et inde ad sedem pro eo paratam accedens, ibidemque ab episcopo Ostiensi inunctus ad conspectum nostrum venit : Nos vero missam prosequentes Evangelio Latina Græcaque lingua nondum enuntiato, eadem, quæ nudius tertius regia imperialiaque insignia imperatori contulimus, annulum in primis ejus digito annulari imponentes, deinde ensem adversus fidei hostes vibrandum ad ejus femur accingi fecimus, deinde vero aurea corona ejus caput coronavimus; ac postmodum sceptrum peculiare regibus insigne, ac globum totius mundi imaginem repræsentans in ejus manus tradidimus, et ad pacis osculum quam Christus nascens, prædicans, moriens, resurgens ac regnans Ecclesiam suam docuit, admisimus. Quibus rite peractis, ille in solium imperiale dextero lateri nostro pæne contiguum sese recepit. Sacrificio deinde absoluto et omnibus, quæ veteri ex instituto in hujusmodi coronatione fieri solent peractis, ad palatium, unde profecti eramus, equo insidentes regressi sumus.

47. « Et ne animis curiosis ambigi posset, an corona ferrea, quæ olim Modoeciensi, vel in Ecclesia Mediolanensi, et aurea, quæ per Romanum Pontificem Romæ in dicta Petri Basilica exhiberi fuit solita, jam utraque Bononiæ ad supplices imperatoris preces, et ex causis legitimis id suadentibus per nos exhibita, tantumdem virium et stabilitatis obtineat, ac si ambæ statutis in locis more veteri traditæ susceptæque fuissent; ut hic scrupulus ex animis evel-

[1] Ext. in Bull. const. 28.

latur, auctoritate Apostolica tenore præsentium declaramus, et ad posteritatem transmitti volumus, omnia præmissa hoc tenore hocque in loco gesta perinde firma, valida et inconcussa esse et suum robur et stabilimentum obtinere, ac si illa ferrea coronatio vel Modoeciæ vel Mediolani, hæc aurea vero Romæ in dicta Basilica, servatis omnibus cerimoniis servari solitis celebrata factaque fuissent; sicque per quoscumque judices et causarum palatii Apostolici auditores, ac S. R. E. cardinales interpretandum, judicandum, ac sententias promulgandas, adempta eis aliter interpretandi, judicandi et sententiam promulgandi facultate, auctoritate et tenore prædictis decernimus; supplentes ex certa scientia ac Apostolicæ potestatis plenitudine omnes et singulos defectus tam juris quam facti, si qui forsan intervenerint in eisdem.

« Nos etiam cum eodem Carolo, cum quo alias felicis recordationis Leo papa X secundum carnem frater patruelis, et prædecessor noster, ut regnum Neapolitanum una cum imperio retinere posset, per suas litteras dispensavit, pro potiori cautela ut regnum ipsum Neapolitanum una cum imperio, quoad vixerit, retinere libere et licite valeat, quibusvis constitutionibus ac litteris, necnon statutis et consuetudinibus Apostolicis ac legibus imperialibus, cæterisque contrariis nequaquam obstantibus, auctoritate et tenore præmissis de speciali dono gratiæ dispensamus. Quocirca omnibus Christi fidelibus vasallis et subditis præfati imperii, cujuscumque conditionis existant, etiamsi regali aut Pontificali dignitate præfulgeant, in virtute sanctæ obedientiæ, et pro quanto gratiam nostram caram habent, districte præcipiendo mandamus, quatenus præfato Carolo imperatori, ut tenentur, efficaciter pareant et intendant. Nulli ergo etc. Datum Bononiæ anno Incarnationis Dominicæ MDXXX, kal. Martii, Pontificatus nostri anno VII ». Evoluto autem mense proximo aliud Diploma [1] Pontificium editum fuit, quo electionem ejus fuisse cardinalibus assentientibus confirmatam, omniaque imperialia insignia rite illi collata promulgatum est.

48. *De Concilio celebrando habita inter Pontificem et Cæsarem colloquia.* — Habita interea sunt Bononiæ inter Pontificem et Cæsarem plura colloquia de instauranda re Christiana, cum nullum Concilio Œcumenico ad exscindendam hæresim aptius remedium videretur, quemadmodum sub ipsis Lutheranismi exordiis ab Alberto S. R. E. cardinale atque archiepiscopo Moguntino in conventibus imperialibus propositum, sæpiusque antea expetitum vidimus. Adrianus quidem VI illud cogere statuerat, sed immatura morte absumptus est : at Clemens quantumvis a Germanis conventibus atque a Cæsare rogatus, ab illo convocando abhorrebat eo fretus argumento, quod fidei orthodoxæ dogmata in disceptationem vocanda non sint : quod quidem multum potuisse apud plures Pontifices pietate et doctrina præstantes, qui expetitum a Græcis pro conjunctione Ecclesiarum Concilium indicere detrectarunt; contra vero alios sensisse celebrandum vidimus, non ut de fidei capitibus disceptaretur, sed ut contrariarum opinionum caligo patrum congregatorum doctrina discuteretur : quod argumentum Mercurinus Gattinaria cardinalis, necnon Cæsar apud Clementem ursere, extatque ea de re inter Dolgasti collectanea [1] Caroli V responsum, quod a Lutherano scriptore adulteratum fuit : de petito autem a Lutheranis perfida et mala arte Concilio hæc Andreas Maurocenus historiæ suæ commendavit [2] :

49. « Cum teterrima pestis quæ superioribus annis a Martino Luthero illata tractu temporis adeo invaluisset, ut a priscis ritibus et cerimoniis miseros nimiumque credulos mortales, abstractos pravis atque sæpius inter se dissidentibus erroribus turpissime fœdasset : cui malo sævienti licet obviam ire Cæsar adniteretur, attamen res undique magnis involuta difficultatibus cernebatur. Concilium novatores petebant, in quo de maximarum rerum controversiis agitaretur : et licet hac una adhibita ope sæpius ab Ecclesia hæreses profligatæ ac penitus eversæ fuissent, præsensque afflictis Christianæ reipublicæ rebus remedium videretur; tamen is erat perversorum hominum, qui se capita atque antesignanos profitebantur, livor, illud in Pontificem odium, ut non ad confirmandam, sed potius ad convellendam religionem Concilium postulare viderentur. Quæ res Clementem permovebat, ne tam facile Cæsari Germanorum nomine Concilium petenti assentiretur, veritus ne illo ad labefactandam et penitus convellendam Pontificiæ majestatis auctoritatem abuterentur : quocirca nonnunquam moras nectebat, Christianorum principum dissidia tolli prius oportere, in id singulos odiis simultatibusque semotis conspirare, ut procul a sanctissimo religionis negotio animorum perturbatio humanæque mentis subdoli nimium sensus abessent. Verum quo minus probare Concilium Pontifex videbatur, eo magis Germani, qui se *Protestantes* vocabant, instare ac flagitare, ne Clemens majora in dies incrementa suscipienti malo armis occurrendum esse sibi in animum induceret : qua de re non modo graviter cum imperatore egit, pecuniæque vim obtulit, verum ea se mente esse reipublicæ (scilicet Venetæ) oratori significavit, cunctosque Christianos principes ad pium pro avita religione bellum suscipiendum impellendos cen-

[1] Lib. II. epis. secr. Clem. p. 196.

[1] Dolg. § 3. p. 587. — [2] Andr. Mauroc. hist. Ven. l. IV.

sere : quæ gravissima in re senatus sit sententia exquirere, consilium ab illius prudentia petere. Senatus qui a bello atque armis abstinendum arbitrabatur, ne jactata diu Christiana respublica hac tempestate in majores procellas ac turbines incideret, Pontificis egregiam mentem extollebat, in religionem priscamque et per manus traditam majorum disciplinam accensum animum summis laudibus efferebat : cæterum ad aleam belli, nisi necessitate adactos, descendere minime probare; his enim acrius Germanos principes exasperandos conquisitis undique copiis atque auxiliis, veluti in rabiem actos in bellum dirum atque inextricabile prolapsuros : genus id hominum esse, quod suis opinionibus addictum ægre nec nisi annuente Deo optimo maximo, ad bonam frugem reduci queat : sacrarum litterarum auctoritate, ratione cum illis certandum : respiceret quo loco Christianæ reipublicæ res essent, quot superioribus attritæ casibus, ut denuo vires assumant : quiete in primis, non novis bellorum agitationibus opus esse : a quonam Italorum principum quidquid pecuniæ, quidquid virium erat præteritæ calamitates non exhauserint? an vero Germaniæ, licet amplissimæ provinciæ, viribus fidendum esse ? quis autem pro explorato habeat, orto bello cuinam parti proceres Germani, penes quos eligendi imperatoris facultas est, adhæsuri sint? liberæ porro civitates, quæ Cæsaris auctoritatem sequuntur, nisi prius ratione disceptetur, nunquam ad arma venturas esse profitentur : an vero Cæsar reliquis destitutus auxiliis, per se ipse tantas cogere copias poterit, quæ frangere seditiosorum hominum superbiam effrænasque illorum turbas et conatus coercere queant? quid ? quod desperatione præcipites cœca insania in exitium acti ad illa subsidia confugere possent, quæ illis non modo, verum toti Christianæ reipublicæ perniciosa atque exitialia futura essent? Hanc itaque senatus gravissima in re sententiam esse, nil magis optandum, quam ut religionis dissidiis amotis, restinctis odiis, prisca eademque Catholica religio retineatur atque augeatur, quam ab incunabulis respublica Veneta sanctissime servaverit, atque omni tempore coluerit. Tanta in re vel senatus auctoritate, vel rationibus permotus Pontifex belli consilia abjecit; cum præsertim ea temporum conditio esset, ut potius in communem hostem arma vertenda, quam in propria viscera sæviendum esset, cum in dies Suleimannum ingentibus copiis in Pannoniam reversurum, Viennam oppugnaturum rumor afferret : neque Cæsar ab iisdem consiliis abhorrebat, potiusque concordiæ rationes inveniri, quam armis decerni cupiebat, in id summopere intentus, ut Ferdinandum fratrem procerum suffragiis Romanorum regem oraret : quocirca religionis causam in futurum Concilium distulit ». At Lutherani omnium Conciliorum eversores non Concilium veteri Catholicæ Ecclesiæ more celebrandum deposcebant, sed conventiculum, in quo chirographo impunitatis muniti incautos homines technis fallere, laxasque impietati habenas dare inque Pontificem teterrimis oneratum calumniis sententiam ferre possent, non solemnium episcoporum cœtuum, quibus præesset Pontifex, mandata exciperent.

50. *Edicto severo providet Clemens ne Itali peste Lutherana inficiantur.* — Assensisse vero Cæsari Clementem, pollicitumque Concilium a se indictum iri, si ad exscindendum hæresim necessarium foret refert Guicciardinus [1] : qua de re inferius. Longe quidem expeditior res erat, si mature censura fidei exercita fuisset in impios : sed jam sine magnis stragibus et periculis res non successura videbatur Cæsari, qui sua negligentia hæresim ingravescere erat passus, et initio Lutheri, vel paucorum supplicio tot myriades hominum servare potuerat; cum vero ex Germanorum hæresi infectorum cum Italis commercio jam plures omnium ordinum in Italia hæc lues corripuisset, eam Clemens severo edicto Bononiæ promulgato [2] restinxit :

51. « Dilecto filio Paulo Butigellæ, totius Ordinis fratrum Prædicatorum vicario generali, in Ferrariensi et Mutinensi civitatibus et diœcesibus hæreticæ pravitatis inquisitori.

« Cum, sicut ex relatione pro parte tua nobis facta cum gravi nostræ mentis molestia innotuit, in diversis Italiæ partibus adeo pestifera hæresis Lutheri, non tantum apud sæculares personas, sed etiam Ecclesiasticas et regulares tam Mendicantes quam non Mendicantes invaluerit, ut aliquando nonnulli ex eis suis sermonibus et verbis, et (quod deterius est) publicis prædicationibus tali labe plerosque inficiant, et Christi fideles sub obedientia sanctæ Romanæ Ecclesiæ viventes, et præcepta ejusdem Ecclesiæ servantes non leviter scandalizent in hæresum augmentum, pusillorum scandalum, atque Catholicæ fidei non mediocre detrimentum ; nos attendentes Arium unam modicam scintillam fuisse in Alexandria, sed quoniam non oppressus est, grande per totum orbem incendium exsuscitasse, ac cupientes huic veneno hæresique nefariæ et labi pestiferæ, quam supremis extingui affectibus anhelamus, omni salubri, quo possumus, remedio occurrere ; et ne hujusmodi morbus excrescat ulterius, sed operante Domino passim evellatur, salubriter providere ; tibi necnon omnibus et singulis aliis dictæ hæreticæ pravitatis inquisitoribus ex Ordine fratrum Prædicatorum, maxime congregationis utriusque Lombardiæ per universam Italiam constitutis et deputatis, ac constituendis et deputandis, co-

[1] Guicc. l. XX. — [2] Bull. in Clem. VII. const. 27.

rumque vicariis in virtute sanctæ obedientiæ, et in remissionem peccatorum vestrorum districte præcipiendo mandamus, quatenus omnibus et singulis etiam Carmelitarum et aliorum Ordinum Mendicantium religiosis vel non Mendicantibus de hujusmodi peste diffamatis, aut aliter suspectis, præcipueque tales errores in suis sermonibus, verbis seu prædicationibus disseminantibus per censuram Ecclesiasticam, appellatione postposita, super hujusmodi ac qualibet alia hæresi silentium imponatis, et postquam per vos sive vicarios vestros, aut vestrum vel eorumdem vicariorum aliquos sive aliquem præsidentes monasteriorum, conventuum, et aliorum locorum, ubi hæreses hujusmodi vel errores seminati forent, aut inibi propinquiorum præmoniti fuerint, nisi tales infra mensem a die admonitionis computandum debita provisione remedia cum effectu adhibuerint, ac digna pœnitentia castigaverint, de quibus admonenti fidem facere teneantur : et si præsidentes ipsi talia prædicarent, admonitionem præsidenti vicinioris conventus vel loci respective facere sufficiat, contra hujusmodi exemptos usque ad sententiam difinitivam, ad quam ferendam (si fuerit condemnatoria) cum consensu ordinarii procedatis ; contra Carmelitas tamen confestim possitis etiam ad capturam, dum prædicant populo, vel publice disputant erroneas conclusiones : adversus non in exemptos vero de tali labe diffamatos, aut suspectos, veluti contra alios hæreticos, prout jura disponunt, libere inquiratis, atque procedatis. Decernimus insuper ut vestros vicarios sive commissarios instituere valeatis viros vestra sententia providos, aptos et idoneos, dummodo ætatis trigesimum annum attigerint.

52. « Vobis etiam ac vicariis præfatis extrajudicialiter Lutheranos occultos et non inquisitos per ordinarium sive alios judices, et alios quoscumque hæreticas, fautores, credentes, defensores et receptatores, necnon et a sancta fide apostatas, eosque qui contra inhibitionem Sedis Apostolicæ tenuerunt vel legerunt libros Martini Lutheri, vel aliorum, aut eidem sive eisdem quomodolibet adhæserunt (si ad cor reversi pœnitentes id humiliter petierint) postquam hæresim, qua polluti et infecti erant, abjuraverint, medio juramento promiserint de cætero ab hujusmodi hæresi penitus abstinere, absolvendi, illisque pro præmissis pœnitentiam injungendi salutarem, eosque ad gremium sanctæ matris Ecclesiæ restituendi et reducendi, et cum clericis sæcularibus ac personis religiosis cujusvis ordinis, status et conditionis, super quavis irregularitate, quam tam ex hæresi, quam ex apostasia a fide, seu etiam ex eo quod censuris et pœnis Ecclesiasticis tam a jure, quam ab homine, etiam quavis occasione vel causa latis, et promulgatis quomodolibet incurrerint, aut ligati seu innodati divina celebrando contraxerint, ac etiam super irregularitatibus, quas clerici crucesignati sententiis, censuris et pœnis a jure vel ab homine etiam quavis occasione vel causa latis ligati seu irretiti, ac etiam ex eo quod in locis Ecclesiastico interdicto suppositis missas et alia divina officia, non tamen in contemptum clavium celebraverint, incurrerint dispensandi ». Et infra, « tenore præsentium licentiam et facultates concedimus, etc. ». Confirmavit etiam sodalitia a fidei censoribus instituta, quibus aggregati voto insectandi hæreticos astringebantur, quibus plura sacra beneficia impertiit, ac præsules exscindendæ hæresi diligentem operam navare jussit. « Dat. Bononiæ sub annulo piscatoris die XV Januarii MDXXX, Pontificatus nostri an. VII ».

Perpurgata est hac diligentia ab hæresi Italia, nec suo muneri episcopi in reprimendis pseudomonachis novatoribus defuerunt. Porro Cæsar cum in impios novatores legum severitatem adhibere affectato crudelissimo clementiæ genere detrectasset, Germaniam ruere in exitium passus est. Antequam autem colloquio Bononiensi finis imponeretur, rogatus est Franciscus Gallorum rex, ut Taurinum accederet, quo imperii Christiani res ex ipsius consilio constituerentur : sed cum ille nondum filios obsides recepisset, a Gallis responsum est, insaniæ genus fore, si regiis liberis tentis in Hispano carcere, ipse rex iterum carceris discrimen adiret.

53. *Creati novi cardinales.* — Auctus est Bononiæ XIX Martii cardinalium senatus, et quatuor viri insignes diversarum gentium sacra purpura ornati sunt ; quorum fuere hæc nomina et tituli [1] : « Franciscus tit. SS. Petri et Marcellini Bituricensis Gallus. Bernardus tit. S. Stephani in Cælio Monte Tridentinus, orator regis Ferdinandi Hungariæ. Ludovicus tit. S. Cæsarei in palatio episcopus Maurianensis de Sabaudia de Chalant ». Addit ceremoniarum præfectus, quo ritu pileus cardinalitius traditus sit a Clemente Garsiæ Hispano tit. S. Susannæ episcopo Oxomensi : « Iste, inquit, præsens receptus ad osculum pedis, manus et oris a Pontifice cum ceremoniis solitis ; inde a reverendissimis cardinalibus, quibus exhibitis debitis reverentiis et amplexibus, extra ad cameram ante capellam dominorum antianorum præparatam cum altari, candelabris et cruce secundum ordinem cerimoniarum. Cantoribus, *Te Deum laudamus*, cantantibus et illo ante altare prostrato, usquequo finitum est ; et successive reverendissimus dominus de Farnesio dixit versiculos et orationes in cornu Epistolæ versus ad eum adhuc prostratum : quibus finitis, exurgens adjutus a duobus diaconis cardinalibus, juxta illum versiculum :

[1] Ms. bibl. Barber. sign. num. 1105. p. 148.

et de stercore erigens pauperem; in eodem cornu præstitit juramentum homagii et fidelitatis, ut moris est, me interveniente ex officio et rogato. Deinde reduxerunt eumdem in consistorium ad scabellum pedis, super quo genuflexo papa dedit capellum, legendo verba formalia et solita in similibus in circuitu omnium cardinalium : et finito consistorio associatus fuit a cardinalibus ad domum, ut moris est ».

54. *Carolus V in Germaniam proficiscitur, Mutinam in fidem suam recipit et Atestino adjudicat.* — Triduo post, cum Cæsar ita res Italicas composuisset, duci Mediolanensi ac Venetis pacem dedisset, Florentinos armis domari jussisset, onusque dirimendæ controversiæ, quæ de Mutina et Rhegio erat inter Pontificem ducemque Ferrariæ qui die septima Martii Bononiam accesserat [1], utriusque voluntate suscepisset, Bononia in Germaniam iter intendit ; cujus discessum ita describit idem auctor [2] : « Die Lunæ, XVI Martii, vox fuit quod Cæsar erat discessurus : verum cum fuisset multis negotiis præoccupatus, præsertim in concordando ducem Ferrariæ cum papa, quos induxit ad compromittendum eorum differentias in ipsum Cæsarem certis pactis et conditionibus, de quibus plenam non habuit notitiam. Die vero Martis, XXII Martii, circa horam tertiam armatus una cum suis militibus armatis, dempta galea, discessit Bononia : papa associavit eum usque ad finem scalarum palatii, ex quo loco equitavit. Inde papa reversus, omnes fere cardinales ibi fuerunt præsentes cum cappis suis pavonatiis, et comitati sunt eum, quem medium tenuerunt, reverendissimus cardinalis Auximanus et reverendissimus Sanctorum-Quatuor cardinalis, aliis omnibus cardinalibus sequentibus post eos usque ad portam S. Felicis, qui multa lætitia cum omnibus in pace progressus est una cum suis, capiens iter suum versus Mantuam, ubi splendide parabatur pro eo excipiendo ».

55. Addit Franciscus Guicciardinus [3] Cæsarem duci Ferrariensi Carpensem toparchiam fiduciario jure possidendam tradidisse, acceptis sexaginta millibus nummum : tum Mutinam recepisse, ut de ea judiciario ordine statueret; præfecit vero illi Petrum Zapatam, ad quem has Pontifex litteras dedit [4] :

« Dilecto filio Petro Zapatæ, nostræ civitatis Mutinæ pro serenissimo Cæsare gubernatori.

« Valde lætati sumus audientes te a Cæsarea majestate electum ad regendum ejus nomine nostram civitatem Mutinæ, quoad nobis et huic sanctæ Sedi, sicut pro clara nostra justitia fore confidimus, restituatur : quod enim præclara audimus testimonia tuæ virtutis et probitatis, fit ut eamdem majestatem et judicio et benivolentia erga nos usam esse intelligamus, in te ad hoc munus eligendo. Dat. Romæ XVI Maii MDXXX, Pontificatus nostri anno VII ». Interjectis paucis diebus Clemens duos jurisconsultos, qui Pontificiam causam in re Mutinensi tuerentur decrevit.

56. Præter has de Mutina et Rhegio controversias etiam de Ferraria disceptasse Clementem refert Guicciardinus [1]. Et quidem in Ferrariensi controversia clara et illustria fuisse jura Pontificia, atque ideo in spem adductum Clementem fuisse Rhegium Mutinamque sibi restitutum iri opera Cæsaris, qui Atestinum intentata parti in Ferrariam juris ad Sedem Apostolicam devoluti abrogatione posset compescere : eas vero urbes maxime optasse Clementem [2] ut restituerentur, ne Parmæ ac Placentiæ principatus a reliqua ditione Ecclesiastica disjungerentur. Cæterum cum majoribus controversiis distineretur in Germania Cæsar, hanc de Mutina diu protraxit ad suum nimirum in Belgium adventum ; ac demum illam supremi esse juris Cæsarei dixit, ipsamque Atestino adjudicavit : quam sententiam Clemens ut iniquam aspernatus [3] est.

57. *Campegio cardinali legato datur potestas absolvendi Christiernum Daniæ regem duplici crimine hæreseos et cædis sacrilegæ.* — Incumbebat vero Cæsari, qui tamdiu in Hispano recessu Germanicam rem spreverat, immensa rerum moles, cui sustinendæ quantumvis magnis animis assurgeret, par esse non potuit : nam et Turca Pannoniæ regno pellendus esset, et contra ejus ingentes apparatus conscribendus exercitus non impar : redigendi ad obsequium Sedis Apostolicæ Lutherani : Christiernus Daniæ, Sueciæ et Norvegiæ rex, qui ob diram immanitatem, qua illum hæresis imbuerat, pulsus fuerat, in avita regna, cum jam illum pœniteret sceleris atque ad Ecclesiæ castra reverteretur, restituendus ; illum vero Cæsaris auctoritate, cujus sororem uxorem duxerat, hæresim damnasse ostendunt Clementis litteræ III Junii die exaratæ [4], quibus ejusdem Caroli virtutem laudibus in cœlum effert, quod primo in Germaniam ingressu Lutheranæ hæresis tenebras discutere cœpisset, Danumque regem, cujus exempla innumeri alii secuturi sperabantur, in salutis viam reduxisset : tum hortatus est ut cœptum sanctissimum restituendæ Germaniæ veteris religionis opus urgeret. Porro Christiernus præter hæresim horrendum facinus patrarat : nam cum vereretur ne episcopi ipsum ab Ecclesia deficientem merita censura percellerent, vocatos specie amicitiæ ad prandium Sueciæ episcopos concremarat igni, ac deinde hæresim Lutheranam palam erat professus : quod flagitium cum a Pontifice cardinalibus expositum esset, visum est

[1] Franc. Guicc. l. XX. — [2] Ms. bibl. card. Barber. sig. num. 1105. p. 151. — [3] Guicc. l. XX. — [4] Lib. brev. an. 1530. p. 140.

[1] Guicc. l. XX. — [2] Id. l. XIX. — [3] Id. l. XX. — [4] Ext. l. II. lit. princ. p. 194.

ob temporum calamitatem, temperandam clementia severitatem præceptumque cardinali Campegio, qui ex Anglica legatione ad Germanicam fuerat traductus, ut Christiernum coram Cæsare ac principibus Lutheranam hæresim in præcipuo templo damnantem Ecclesiæ conciliaret, ac lapso semestri Sedem Apostolicam adire sævi sceleris veniam petiturum, necnon ipsum recuperata Suecia xenodochium condere juberet [1]:

58. « Cardinali Campegio.

« Cum ex litteris circumspectionis tuæ cognovissemus Christiernum olim Daniæ, Sueciæ et Norvegiæ regem, qui dudum episcopos Sueciæ complures ad prandium vocatos vivos igne cremaverat, posteaque Lutheranam hæresim aperte ac publice senserat et continue foverat, nuper inspirante Domino, et pientissimo admonente Cæsare, cujus sororem in matrimonio habuit, et prolem ex ea suscepit, ad cor rediisse, seque cum suis populis in dictis regnis et aliis suis dominiis, si ad illa restituatur, deinceps Catholice victurum, idemque in sancta fide cum eodem Cæsare et fratre ejus Ferdinando Hungariæ rege ac archiducissa Austriæ eorum amita semper sensurum promisisse : cum deinde litteræ ejusdem Cæsaris ipsum Christiernum nobis studiosissime commendantes, tuæque alteræ de confessione ejusdem Christierni sacerdoti facta, signisque plurimis ejus contritionis, humilitatis et pœnitentiæ attestantes supervenissent : nos rem, ut erat gravissima, in consistorio nostro secreto retulimus, ut venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium sententias super ea exquireremus, ex quibus tuæ circumspectioni mox respondere, et quod expediens visum fuisset demandare possemus : nec sane cuiquam eorum fuit dubium quin præter hæresim per se detestandam, atrocitas crematorum per convivii speciem episcoporum, qui semper habiti sacrosancti sanctorum Apostolorum locum et successionem referunt, esset tanta, ut animos omnium a venia concedenda prorsus averteret, aut si locus veniæ esse ullus posset, quin eam veniam more ac præcepto majorum ipsi Christierno ad hanc sanctam Sedem suppliciter venienti dandam censerent ; sed cum ex parte altera staret commendatio optimi Cæsaris, qui errorem affinis sui sibi condonari peteret, flexi omnium animi respectu ejusdem Cæsareæ majestatis fuerunt ad veniam eidem Christierno concedendam, vigoremque in hoc juris, quoad salva hujus Sedis dignitate fieri posset, temperandum, ut, quoniam pietas dictæ majestatis tanta quantam pro Dei optimi causa et hujus sanctæ Sedis sublevatione, et vidimus maximam, et futuram speramus majorem, ipsum Christiernum ad pœnitentiam sua cohortatione revocasset, ejus quoque delictum ipsi majestati condonaretur : quam etiam speramus honori in hoc tum summi Dei, tum hujus sanctæ Sedis, cujus ipsa majestas advocatum gerit, esse consulturum, ut eidem Sedi juxta canonicas sanctiones, si non nunc, saltem commodiore ipsius Christierni tempore satisfiat.

59. « Quamobrem Servatoris nostri exemplo ad clementiam proni, et eidem majestati in omnibus, quibus possumus, complacere cupientes, de fratrum eorumdem consilio, tuæ circumspectioni concedimus, quod in aliqua cathedrali Ecclesia, missa solemni prius per te vel alium celebrata, ipsoque Cæsare præsente, in conspectu procerum et populi ad divina convenientibus, eumdem Christiernum, si coram te constitutus id humiliter ac flexis genibus petierit, a crimine hæresis hujusmodi, illa prius canonice per eum abjurata, a sacrilegio vero et cæde crematorum episcoporum, prius idonea cautione, et suo etiam juramento de veniendo personaliter ad Sedem Apostolicam intra sex menses tunc computandos, pro venia personaliter a nobis et eisdem fratribus in Basilica B. Petri petenda, deque intra annum, postquam in regnum Sueciæ restitutus fuerit, unum hospitale pœnitentiæ nuncupatum, in dicto regno pro alendis Christi pauperibus construendo, et congruenter ad minus in annuo redditu duorum millium ducatorum auri dotando præstitis, in foro conscientiæ tantum, alias in forma Ecclesiæ consueta absolvere, pœnitentiamque salutarem ad nos veniendi et dictum hospitale construendi ac dotandi hujusmodi, et si quid aliud injungendum existimaveris, injungere libere et licite possis et valeas. Nos enim, quia hoc totum eidem Cæsareæ majestati pro singularibus ejus in Deum et nos meritis libenter condonamus, eumdem Christiernum, si per te absolutus fuerit, ut præfertur, in nostram et Apostolicæ Sedis gratiam per præsentes recipimus, eumque, quantum justitia mediante facere poterimus, omni favore et benignitate nostra deinceps prosequemur, sperantes ipsum pro tanto nostro et dictæ majestatis in eum munere, ita in postremo et pie erga Deum et obsequenter erga nos et hanc sanctam Sedem se gesturum, eamdemque majestatem in hoc incitaturum, ut recentibus ejus benefactis vetera oblivisci possimus : quod illi ac nobis Deus omnipotens concedat. Datum Romæ in die XIV Junii MDXXX, Pontif. nostri an. VII ». Non expiavit rite flagitia Christiernus Daniæ rex captusque ab hostibus misere in carcere postea periit.

60. *Conventus Augustani indicti.* — Porro cardinalis Campegius tum una cum Cæsare Augustam contendebat, ubi solemnes imperii conventus indicti erant, de quibus hæc narrat Joannes Coclæus [1] : « Cæsar, cum adhuc in Ita-

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 192. cardinali Campegio.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc ann.

lia esset, publico edicto indixit principibus aliisque sacri Romani imperii statibus, conventum imperialem Augustæ apud Vindelicos celebrandum in diem octavam Aprilis propter duas præsertim causas, nempe ut et discordia in religione aboleretur, et contra Turcas certa bellandi ratio, quæ duratura esset, communi consilio inveniretur. Mitissime igitur invitavit eo edicto omnes imperii ordines, ut in causa religionis liceret unicuique parti suam proponere opinionem, explosisque discordiis una omnium fides sinceraque religio stabili deinceps concordia servaretur : atque ut omnis abesset metus, ac doli periculique suspicio, addixit omnibus securitatem ac fidem publicam, seu salvumconductum; unde factum est, ut frequentissimus celeberrimusque fuerit ille ordinum imperii conventus : in quo non solum Lutheranis, sed etiam Zuinglianis libere ac secure licuit suæ fidei confessionem publice coram Cæsarea majestate omnibusque imperii statibus ex scripto recitare (1) ». At Cæsar ob illam in hæreticos indulgentiam irrito conatu laborem insumpsit, cum putrida ulcera ferro et igne purganda, non inanibus blandimentis exasperanda forent. Addit Coclæus Joannem ducem electorem Saxoniæ secum Joannem Fridericum, necnon Ernestum et Franciscum duces Luneburgenses, ac Wolfgangum principem Anhaltinum tum Lutheranæ hæresis signiferos, inter quos hæresiarcha Melancthon eminebat, Augustam duxisse; quinetiam Lutherum ipsum per itineris partem habuisse in comitatu, sed cum Cæsaris iram pertimuisset, quod ille jam imperiali decreto proscriptus esset, nec vicinæ imperiales urbes cavere ejus securitati auderent, ipsum in arce sua munitissima Coburgensi reliquisse. Ut vero Cæsar, ubi Augustam cum fratre Ferdinando pervenit, Saxonem ab hæresi ad Ecclesiæ castra traducere pertentarit, ita describit idem Coclæus [1] :

61. « Die XV Junii, in profesto Corporis Christi, cum Cæsar appropinquasset urbi Augustæ, occurrerunt ei obviam omnes principes et status imperii ». Et infra : « In ipsa autem urbe expectabat adventum ejus reverendissimus dominus Christophorus a Stadio episcopus Augustensis cum omni clero suo, qui Cæsarem sub tensa deduxerunt in Ecclesiam cathedralem, peractisque ibi ab episcopo benedictionum cerimoniis, decantatoque hymno : *Te Deum laudamus*; Cæsar in episcopi curiam, quæ palatina dicitur, velut in hospitium suum concessit, aliique omnes in sua redierunt diversoria, vespere jam in crepusculum inclinato. Cæsar et illo vespere adhuc et altero die mane per suos egit cum electore Saxoniæ aliisque principibus Lutheranæ factioni adhærentibus, ut antiquo more irent simul cum majestate ipsius aliisque cum principibus ac statibus imperii in processione publica, qua deportaretur venerabile sacramentum Corporis Christi : illis autem excusantibus sese, et multa obtendentibus, quæ circa eam rem suæ obsisterent fidei, petiit tandem ut, si nollent propter honorem Dei comitari, facerent saltem propter ipsum Cæsarem ut vasalli et principes imperii. At nec ea ratione persuaderi potuerunt ». Causa affertur a Surio : « Persuaserant illis ipsorum concionatores idololatriæ crimen admitti ab iis, qui Eucharistiam adorarent; negant enim Christum esse in Eucharistia extra tempus sumptionis : fuit ea horrenda blasphemia ; sed illi in sua sententia tanquam in magna luce permanserunt ».

62. Infectos eo errore Lutheranos describit Joannes Eckius in suis homiliis : tum plures alios illorum circa Eucharistiam indignissimos abusus recenset, convincitque gravissimis argumentis, Christum in Eucharistia, cum illa instructo agmine religioso circumfertur, adorandum : « Errant, inquit, neochristiani omnes, neque leviter errant, sed cum blasphemia peccant, dum sacramentum hoc non sancte adservant : horreo dicere quod etiam effundunt, quasi non sit sacramentum ubi peracta communio est. Contra hujusmodi portenta hominum audi quid dicat Cyrillus ad episcopum Calosyrium : « Cæterum audio quid dicant « mysticam benedictionem, si ex ea remanse- « rint in sequentem diem reliquiæ, ad sanctifi- « cationem inutilem esse : sed insaniunt hæc « dicentes : non enim alius fit Christus, neque

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc ann.

(1) Inter res hoc anno gestas primas tenent Augustana comitia, quorum historiam fuse satis ex coævis històricis annalista describit. Quædam tamen addenda hic ex Spalatino in Vita Joannis electoris Saxoniæ. Scribit ille ad hunc annum indicta fuisse Augustana comitia ad diem VIII Aprilis; secunda vero Maii die eo se contulisse Joannem electorem; ipsa vero solemni die Corporis Christi pervenisse Cæsarem, nec diu post concionatoribus utriusque partis Catholicæ et Lutheranæ silentium indixisse. Die vero sabbati post Festum S. Joannis Baptistæ Augustanam confessionem Germanicam in communi principum cœtu palam recitatam, ejusque exemplum Germanicum et Latinum statim exhibitum imperatori. Porro scriptum illud ex *certissimorum auctorum* relatione sibi facta transmissum ab imperatore fuisse *ad reges Galliæ, Angliæ, et Lusitaniæ, forte et Poloniæ* idem Spalatinus addit. Cum dein scriptor ille gradum faciat ad narrandum colloquium inter delectos viros utriusque partis habitum, ex Catholicis designatos scribit, « Henricum Brunsvicensem, et Augustanum episcopum; duos jureconsultos, scilicet cancellarios Badensem et Coloniensem ; tres theologos D. Ekium, Cochlæum, et Wimptinam ». Ex Lutheranis vero destinatos ait « Georgium Marchionem Brandemburgicum, Joannem Fridericum Saxonem, Georgium Brughium cancellarium, D. Sebastianum Hellerum, M. Philippum Melanchthonem, Joannem Brensium et Erhardum Suecpffium ». Cum vero Henricum Brunsvicensem per aliquot dies abfuisse contigerit, in ejus locum ducem Saxoniæ Georgium substitutum affirmat. Colloquium alterum, quod inter Pontificios Lutheranosque institutum fuit, constituebant ex Pontificiis Eckius, et cancellarii Coloniensis ac Badensis; ex Lutheranis Doct. Bruckius, Hellerus ac Philippus Melancthon. Re tamen infecta discessionem postulasse ait Electorem Saxoniæ, eamque die Veneris post festum Exaltationis S. Crucis obtinuisse. Regredienti Electori obviam factus est, sociumque se viæ dedit « Doct. Martinus Lutherus promissa barba instructus », qui *quotidie* coram electore concionatus est. MANSI.

« sanctum ejus corpus immutabitur, sed benedictionis virtus et vivifica gratia perpetua « manet in illo, etc. » Et infra :

63. « Impium est, inhumanum, et a Christiano homine alienissimum, Scripturis omnibus et ipsi etiam rationi contrarium, credere Dominum Jesum esse in hoc sacramento, neque tamen velle honorem illi debitum impendere, nolle adorare; quod isti faciunt neochristiani, qui superiores se reputant, quam ut in honorem sacramenti caput aperiant, sese inclinent, genua flectant. Turpe est dicere, quod ferunt, eos etiam sacramentum in marsupio circumferre : quæ quis non aversetur, exhorrescat, abominetur? cum interim omnis Scriptura clamat, nosque clamando jubeat adorare Dominum, cur non eum etiam isti sub sacramento velatum adorant? idem enim ille Christus, qui sedet in cœlis ad dexteram Dei Patris, hic in sacramento latet ». Pergit Coclæus :

64. « Unde factum est, ut processionis tempus usque in meridiem protractum fuerit. Cæsar vero nihilominus una cum aliis principibus ac statibus imperii, suisque cum proceribus Hispanicis Burgundisque eam processionem devotissime simul et splendidissime peregit. Venerabile sacramentum portabat primas Germaniæ cardinalis et archiepiscopus Moguntinus, quem deducebant rex Ferdinandus a dextris, et marchio Brandeburgensis elector imperii Joachimus, domini Moguntini frater germanus, a sinistris. Ante ipsum sacramentum procedebant sæculares principes : ante eos magistri curiæ caduceatores, heroldi, buccinatores tum Cæsaris tum regis, ante quos præcedebant proceres utriusque curiæ totusque clerus. At pone sacramentum sequebatur ipse Cæsar nudo semper capite, quamvis in ardentissimo sole, quadrifidam in manu facem ardentem gestans. Post eum omnes archiepiscopi et episcopi; jussu autem et providentia Cæsaris omnes tum principes et proceres gestabant quadrifidas faces ardentes in cera albata : tum longissima processione diversi generis musici decantabant in laudem Dei, et tensam sub qua portabatur sacramentum semper alternatis vicibus gestabant seni principes sæculares. Lutheranorum vero contumaciam Cæsar ægerrime ferens, voluit ut mox altera die cum salvo conductu abirent domum. Alii autem principes pacis et concordiæ avidi supplicarunt ejus majestati, ut sedata ira daret eis publicam audientiam juxta tenorem edicti, per quod vocati fuerant : quorum petitioni acquiescens imperator die xx Junii incœpturus acta publica, jussit omnes principes ac status imperii adesse in Ecclesia cathedrali, ubi missam quidem celebrabat primas Germaniæ supradictus : orationem vero latinam disertissime habuit ad principes R. D. Vincentius Pimpinella archiepiscopus Rossanus, nuntius Apostolicus [1]; cardinalis namque Campegius, summi Pontificis legatus de latere, podagra et articulari morbo præpeditus publicis actibus raro interesse potuit. Aderant et Lutherani principes tum in missa tum in concione : quibus peractis ad publicum in prætorio consessum ex Ecclesia solemni more processum est : elector Saxoniæ ante Cæsarem de more equitans gladium evaginatum gestabat ». Neque ex hac Cæsarea in hæreticum Saxonem indulgentia quidquam aliud promotum est, quam ut Saxo indigne imperatorem ut idololatram contemneret; quippe Baalitæ Lutherani ipsi persuaserunt ei ipsum posse una cum Cæsare divinis interesse mysteriis, ut olim Naamam regi Syriæ idola colenti inservierat.

65. *Causæ hujus conventus expositæ ab imperatore.* — Vigesima Junii die celebrati sunt solemnes imperii cœtus, in quibus Cæsar causas ipsius Augustani conventus Friderico Palatino interprete e scripto hoc [2] explicuit :

« Caroli V imperatoris Augusti propositio in præsentia ejus majestatis coram omnibus electoribus, principibus et imperii ordinibus in comitiis Augustanis die xx Junii MDXXX per Fridericum Palatinum de scripto recitata.

« Dum in Hispania ageret majestas ipsius, audivit non solum magnas esse per Romanorum imperium simultates atque dissidia religionis, verum etiam Turcicum tyrannum Christiani nominis ac orthodoxæ fidei infestissimum hostem, magno exercitu collecto, nonnullis Christianis finibus, ac præcipue regno Hungarico vim et bellum inferre decrevisse, ejusque rei jam initium fecisse, ac superatis ibi et in potestatem suam redactis aliquot propugnaculis, castellis et arcibus liberum aditum in Germaniam sibi patefecisse : ob eas etiam impendentes calamitates regem Hungariæ Ludovicum majestatis ipsius fratrem et affinem, ac nationis illius proceres insigni legatione ad majestatis ipsius per Romanorum imperii fines designatum legatum, commissarios et oratores tempore comitiorum Noribergensium missum, opem et auxilium imperii sollicitasse, impendentium periculorum et cladium a Turca post superatum Belgradum, et alia nationis Hungaricæ propugnacula capta acceptarum commemoratione addita, eas quibus nunc ipsi premerentur calamitatibus et miseriis omnibus imperii ordinibus, et Christianæ Ecclesiæ membris communes et ingentia illa pericula brevi omnes oppressura esse affirmantes, ac nisi continenti et durabili belli apparatu et exercitu Hungari instruerentur, ipsos elidendis hostilibus conatibus nequaquam pares futuros inferentes.

66. « Si vero in tempore ipsis succurratur,

[1] Ext. de eo lit. l. brev. an. 1530. p. 73. — [2] Ext. apud Dolg. to. I. p. 505.

eos non tantum vim omnem hostilem depellere, verum etiam sua se posse recuperare bonam spem concipere : alioquin auxilio si destituantur, ipsos Turcicæ tyrannidi subjugatum iri, atque hac ratione futurum, ut et aliis gentibus finitimis opem ferre non possent, et contra Christianos bellum gerere ac inimice agere cogantur, ut legatorum illorum oratio fusius omnia tractavit; et commemoravit de duorum imperiorum Constantinopolitani et Trapezuntini, Dalmatiæ, et maximæ partis Croatiæ, aliorumque multorum regnorum, nationum, urbium, castellorum et arcium amissione et depopulatione, verba faciens, quod scilicet Turcicus tyrannus paucorum annorum spatio imperium suum ita extendisset et amplificasset, ut multis ditionibus non numeratis duo jam subjugarit imperia, ac viginti possederit regna, quorum incolæ omnes tristissima servitute premerentur et tyrannidi Turcicæ subjecti vitam miserabilem agerent. Iis vero legationis Hungaricæ tristissimis querelis, et non longe post ad multas alias gentes inundaturis calamitatibus Cæsaream majestatem ita commotam fuisse, ut quo celerius et commodius auxilia mitterentur, totam illam pecuniæ summam, quam et inaugurationis causa Romam proficiscenti omnes imperii ordines communi consensu in comitiis Wormatiæ celebratis pendere promisissent, ad sublevandas Hungarorum calamitates et elidendos hostiles conatus in bellum illud converti et erogari clementissime mandarit. Cum vero auxilia illa nec in tempore nec commode missa et administrata fuerint, Turcicum tyrannum post superatum Belgradum, alios quoque portus, urbes, arces, propugnacula, magna cum clade et calamitate Christianorum cepisse, ac paulo post Rhodum etiam invasisse, ac difficili obsidione longoque bello defatigatam subegisse, quæ velut altera arx Christianorum fuerit, et propugnaculum.

67. « Deinde ipsum insatiabili regnandi libidine ardentem Hungarico regno vicissim bellum intulisse, ac multis arcibus, portubus, oppidis et castellis superatis et captis, Ludovici regis exercitum Turcicæ tyrannidi et armis violentis resistere volentem profligasse, ac regem ipsum contrucidasse, ac deinde, victoria parta longius progressum, omnia propugnacula, oppida et castella inter Savum et Dravum flumina vice cepisse, ac Buda Hungariæ metropoli capta, multisque aliis locis et urbibus subjugatis et captis, omnia diripuisse ac incendisse, multis Christianis trucidatis ac reliquis cum magna auri et argenti vi in tristissimam servitutem abductis : nec trophæis et spoliis reportatis odii crudelitatem placatam in eo esse ; sed victoriis tantis auctum Christianarum nationum populandarum, et pii sanguinis fundendi sitientiorem evasisse, ac truculenti animi conatibus et cogitationibus in Germanicæ nationis interitum defixis, in Illyricum Cæsareæ majestatis regnum et principatum impetum fecisse : ac cum supra modum omnem ibi grassatus esset, cædibus, incendiis, rapinis, devastationibus agrorum, abduxisse illinc utriusque generis triginta hominum millia in miserabilem servitutem, et eos qui forte per impedimenta sequi non poterant contrucidasse.

68. « Deinde proximo superiori MDXXIX anno cum innumerabili exercitu, qualis a tempore Attilæ, qui flagellum Dei dictus sit, non fuerit numeratus, in Hungariam progressum, ea vicissim subjugata, Austriam penetrasse, ac ejus loci obsedisse Viennam, rapinis omnia expilasse, et longe lateque populatum esse agros prope ad Lyncium et Anisum flumina usque, nec ullum inhumanitatis genus prætermisisse, nulla nec ætatis nec sexus habita ratione, dissectis ac in frusta concisis pueris infantibus, ac honestis matronis ac puellis nefarie stupratis, et more pecudum cum ingentibus spoliis abactis. Itaque nisi tunc temporis hostis obsidionem solvisset, Cæsaream majestatem plane constitutum habuisse, omnibus rebus aliis neglectis et posthabitis, illo proficisci cum copiis, et omne suum robur eo convertere, datis etiam litteris tum ad Ferdinandum regem fratrem, tum ad proceres atque belli duces Viennæ circumsessos, ut suum adventum prorsus expectarent, et fortiter agerent hortatum esse. Cum autem pedem ille referret, mutasse consilium, et multis de causis optimum judicasse, ut rebus per Italiam pacatis, Bononiam proficisceretur, et cum Pontifice de summa reipublicæ constituenda, deque religione et fide Christiana matura consilia caperet; quæ omnia in litteris indictionis fusius tractata sunt et commemorata.

69. « Cum etiam imperator invictissimus intelligeret summam necessitatem et præcipue hæreditarii et immanis Turcici hostis rabiem atque furorem, et Christianæ fidei dissidia requirere et flagitare, ut ejusmodi conventus indiceretur, ac optimum etiam judicaret, ut statim post acceptum Bononiæ diadema (quo sine ullis impedimentis, ut omnibus constat, etiam Romæ insigniri potuisset) Neapolim proficisceretur, quod regni illius status et conditio tum in primis requisiverit; tamen majestatem ipsius commodo privato postposito, cogitationem omnem ad communem Christianæ reipublicæ utilitatem contulisse, cum ut animum suum erga Germanicam nationem omnes cognoscerent, tum ut primo quoque tempore huic conventui adesset.

70. « Jam vero licet hostis divina providentia forti propugnatorum manu, ac veteranorum militum egregia virtute repulsus Viennam capere non potuerit; tamen ingens damnum esse datum toti provinciæ et aliis finitimis locis, quod vix longo temporis spatio vicissim sarciri

possit : et licet tum temporis exercitum ille reduxerit, præsidia tamen atque duces reliquisse ad fines, qui ex tempore non modo Hungariam et Croatiam, verum etiam Austriam, et Stiriam, et alia finitima loca assiduis irruptionibus et depopulationibus graviter labefactarint, et continenter devastarint. Et quandoquidem fines nunc habeat multis in locis conjunctos nostris finibus, dubium non esse, quin ad proximam occasionem multo sit majori cum manu reversurus, ut sine intermissione omnes Christiani nominis professores ad internecionem disperdat, ac funditus eradicet, præsertim in Germania, atque ante et post expugnatam Constantinopolim usque ad has cum magna Christianarum nationum, urbium, castellorum, et locorum devastatione et excisione illatas Austriæ clades, quam multa nobis ademerit, quantum Christiani sanguinis hauserit, et quantas in angustias orbem hunc nostrum adegerit, supra est commemoratum ; ac cum omnibus notum sit, deploratione potius et querimonia, quam ulla opus est explicatione prolixiori ». Non sine causa de parando in Solimannum bello perorabat Cæsar; nam a Pontifice de ingentibus illius apparatibus, mox a Bononiensi colloquio certior factus fuerat hisce litteris :

« Imperatori.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Tot jam annos imminet reipublicæ Christianæ crudelissimus hostis Turcarum tyrannus, ut cum de illius contra nos apparatibus aliquid affertur, quocumque auctore nuntietur, multum fidei habendum sit, ut proxime allatis ad nos ex civitate nostra Anconæ litteris fecimus ; quas per dilectum filium Dominicum Centurionum camerarium nostrum ad majestatem tuam mittimus », et infra, « nos tam his litteris quam constanti de illius apparatibus fama quæ quotidie increbrescit magnopere vereri cogimur ; sed si ejus apparatus in hunc annum erumpant, cum integrum ac veteranum in Italia habeamus exercitum, confidimus Deo adjuvante futurum, ut omnis ejus conatus ad laudem ac victoriarum harum cumulum reserventur. Dat. Spoleti die VIII Aprilis MDXXX, anno VII ». Consecutis mensibus ingentium Solymanni bellicorum apparatuum fama magis increbuit, adeo ut Pontifex per exploratores factus certior, Solimannum meditari irruptionem in media Christiani imperii viscera, datis ad Cæsarem [1] atque ad Ferdinandum [2] Hungariæ Bohemiæque regem litteris, ipsos de parandis ad retundendos Turcas armis præmonuerit : sed de his inferius, ne Cæsaream orationem plus æquo abrumpamus.

« Altera propositionis pars, de causa religionis agens.

[1] Clem. lib. brev. p. 278. — [2] Ib. p. 279.

71. « Porro ad religionem quod attinet; inde statim a suscepta imperii administratione magno sane cum animi dolore Cæsaream majestatem audisse dissidium illud excitatum, et distractiones Ecclesiarum maximas in nonnullis Germaniæ locis ortas esse ; igitur se ut Romanum imperatorem, supremum advocatum et orthodoxæ fidei, Christianæ religionis et Ecclesiæ Catholicæ defensorem vigilem et strenuum, ut medicinam in tempore faceret pro officii sui ratione, omnium imperii ordinum conventum Wormatiæ indixisse, ibique de avertendis his malis, sanandis Ecclesiæ vulneribus, et tollendis ex ea dissidiis ac schismatibus, ne altius insiderent ea hominum pectoribus, et radices firmiores agerent, deliberationes accuratas ac diligentes instituisse, ac re diu multumque deliberata et bene pensitata, communi electorum principum, ac reliquorum imperii statuum decretum componendum ejusmodi distractionibus et conciliandis animis peridoneum fecisse, ac promulgasse ; cui si obtemperatum esset, non fuisse tot incommodis et malis patefactam viam, neque tam diversas et discrepantes sententias in Ecclesiam irrepsisse : sed paulo post se reipsa expertum esse multos posthabitis ac neglectis tam diligentibus deliberationibus et clementibus actionibus, alias rationes et vias priori actioni multis contrarias excogitasse et proposuisse, ex qua re non tantum existimationis et auctoritatis suæ sit secuta imminutio et contemptus, verum etiam Dei optimi maximi voluntatem, legitimum magistratum in verbo ejus non tantum instituentem, verum etiam honore afficere jubentem, pertinaciter fuisse rejectam et contemptam ; id quod non tantum in summam omnium imperii ordinum contumeliam cesserit, iisque maximo fuerit deornamento, verum etiam tot rapinis, incendiis, bellis, devastationibus, et nulli non calamitatum generi deinde præbuerit occasionem commodam, et magnam aperuerit fenestram : quo quidem in numero popularis illa seditio et Anabaptistarum secta principem obtinuerit locum, nec etiamnum ullus eorum appareat finis, sed, ut ex multis circumstantiis colligi possit et animadverti, graviora instent et paulo post secutura sint mala.

72. « Cum igitur magno sane cum animi dolore audierit et intellexerit dissidium hoc in dies augeri, et latius propagari, majoresque vires sumere, nec tam diligentibus deliberationibus, maturis consiliis, et variis actionibus hucusque effectum esse quidquam, se existimasse ad legitimam causæ cognitionem, dissidium tollendum, et animos reconciliandos suam præsentiam multum habituram momenti. Igitur, pro naturæ suæ bonitate et innata mansuetudine, hoc quidquid sit futurum oneris et molestiæ suscepisse, ac tam longum et periculosum iter emensum esse, ut juxta litteras

indictionis quamprimum de rei summa cognosceret, bona spe concepta, hoc suum consilium plerisque probatum iri, et ad concordiam Ecclesiæ et reipublicæ salutem ac utilem pacem omnem pellecturum et invitaturum esse, ut hoc facilius res ipsa cognosci et agenda suscipi possit, animi distracti rursum coalescant, et pristina ubique locorum restituatur pax atque concordia, ac denique Cæsarea majestas juvandæ reipublicæ et propagandæ gloriæ Dei avidissima in bono necessarioque proposito constanter pergere, et fideliter perseverare queat, possintque de aliis etiam rebus omnibus et singulis profuturis utiles institui deliberationes.

73. « His rebus consideratis, Cæsaream majestatem totius negotii seriam suscipere tractationem et actionem decrevisse, ut non tantum de perniciosis ac crudelibus Turcarum in Christianas regiones irruptionibus avertendis, frangendis, debilitandis, et imminuendis hostis immanissimi viribus, ac impediendis versutis consiliis ; verum etiam de dirimendis Ecclesiæ contentionibus, ac sopiendis tollendisque dissidiis ageretur : igitur Cæsaream majestatem amanter, clementer et serio petere electores, principes, ac omnes imperii status, quid hac de re, cujusque animi et sententiæ sit Latino et Germanico scripto comprehensum in medium proponant, quo juxta litteras indictionis eo commodius et celerius res intelligi definirique possit. De abusibus etiam tollendis ineantur rationes, et quales Ecclesiastici erga politicos, politici vero principes vicissim erga Ecclesiasticos sese gerere debeant concludatur, quæque singuli habeant gravamina indicetur, ut pristina pax et concordia Ecclesiæ et reipublicæ eo citius et facilius restitui queat ».

74. *Internuntius Pontificius de iis abolendis hæresibus agit : responsum a cardinale Moguntino datum.* — Deinde cum orator a cardinale Campegio Apostolicæ Sedis legato qui morbo implicitus decumbebat missus, Pontificio nomine Cæsarem ac Ferdinandum Hungariæ Bohemiæque regem, tum omnes principes, ut hæresim Lutheranam abolerent, ac bellum pro restituendo in pristinum splendorem Christiano imperio decernerent, illi Albertus S. R. E. cardinalis Moguntinus hoc responsum de Turcico bello gerendo dedit :

« Caroli V imperatoris Augusti resolutio per archiepiscopum Moguntinum data ad oratorem Pontificii legati in comitiis Augustanis xxiv Junii.

« Reverendissime domine. Invictissimus imperator Carolus semper Augustus, serenissimus Hungariæ et Bohemiæ rex Ferdinandus, illustrissimi electores et principes præsentes, absentium legati et omnes sacri Romani imperii ordines dignitatis vestræ orationem gravem, piam, Christianam et hisce temporibus si ullis aliis maxime necessariam attente audiverunt, et diligenter considerarunt. Cumque invictissimus imperator sciat se supremum Ecclesiæ advocatum, et reipublicæ Christianæ gubernatorem summum in his terris a Deo constitutum et datum esse, sui quoque officii esse arbitratur omnia persequi et tentare, quæ ad tollendas Ecclesiæ discordias, componenda doctorum dissidia, et pristinam pacem restituendam facere et prodesse videntur. Deinde cum multos nunc annos diabolicam rabiem et lupinam immanissimi tyranni Turcici sævitiam maximo cum dolore sit expertus, extremæ necessitatis rationem habendam esse ducens, in posterum omnes suas vires, omnem auri argentique vim in bellum contra Turcam gerendum conferre et erogare decrevit, ut pericula Germanicæ nationi imminentia, et vulnera in Germanicum sanguinem casura avertat ac prohibeat, et quæ hostis ille efferatissimus Romano imperio ademit vicissim recuperet et subjuget : cujus majestati serenissimus Hungariæ et Bohemiæ rex Ferdinandus, aliique Romani imperii electores, principes, comites, prælati, et ordines, ut curarum, ita quoque laborum socii sese fideliter sunt adjuncturi, omnes labores et molestias exhaurient, sumptus quos debent facient, omnesque, si ita postulaverit, regnorum ac ditionum suarum opes, seque ipsos pro defendenda ac tutanda Christiana religione, et ex imperii finibus hoste truculentissimo abigendo exponent, talesque omnino sese exhibebunt, ut consilia et facta sua in primis Deo, deinde et beatissimo patri nostro papæ Clementi VII, ovium Christi pastori et Petri successori, probare, et coram hominibus etiam officio suo satisfacere possint : Albertus cardinalis Moguntinus, etc. sacri Romani imperii archicancellarius ».

75. *Vetiti Lutherani habere conciones Augustæ.* — Ad prohibendas seditiones, quæ ab hæreticis concionatoribus conflari potuissent, vetitum fuisse a Cæsare, ne quis præter Catholicum publicas haberet conciones, refert Coclæus [1] : « Publico, inquit, edicto cavit, ac per omnia platearum capita promulgavit sub gravissima pœna, ne fierent publicæ conciones ad populum nisi in Ecclesia cathedrali ab eo, qui ordinarius ibi erat concionator : id enim necessarium videbatur mandatum, quandoquidem ante Cæsaris adventum in multis locis diversæ habebantur conciones æmulatione quadam, dum unusquisque turbam ad se trahere conaretur : hic Lutherani, isthic Zuingliani, alibi Catholici concionabantur. Maximus vero erat populi concursus ad monasterium fratrum Minorum, in cujus æde amplissima concionabatur apostata quidam Zuinglianus, homo facundus, et ad concitandum populum idoneus et acer,

[1] Cocl. in actis Luth. hoc ann.

qui librum Josue tunc ad populum declamabat ea sane ratione, ut omnia adversa, quæ regibus terræ Chanaan ibi contigisse memorantur, homo ille in Cæsarem principesque nostros minaciter contorqueret, sectæ suæ homines filiis Israel populo Dei assimulans, ut eo commento confortaret illos in hæresi sua, ne metu Cæsaris ad Catholicam redirent Ecclesiam. Cæterum Cæsar, antiquo Romanorum exemplo ac laudabili religiosoque majorum instituto, causam religionis omnibus aliis causis necessitatibusque præferens, in proximo consessu publico audientiam dedit Lutheranis principibus, qui ex scripto fecerunt recitari fidei suæ confessionem Theutonice per D. Christianum Beyer, quam Latinam exhibuerunt, cujus architectus præcipuus fuerat Philippus Melancton ».

76. *Lutherani subdole petunt Concilium.* — Hæc Lutheranæ fidei formula in multis discrepabat [1] a superiorum temporum doctrina Lutherana, nam fœdiora monstra occuluere ab ipso exordio, ut impiæ causæ æquitatis patrocinium asciscerent, et qui etiam tum Conciliorum auctoritatem fuerant insectati, quoniam ab iis jam ante ipsorum deliramenta damnata fuerant, ad Concilium provocaverunt, non quod Synodalibus decretis stare vellent, sed quod Pontificem Clementem ab eo in Germania congregando abhorrere nossent, ut qui pluribus conventibus jam ante illud efflagitantibus non assensisset, de quo ita subdole questi sunt [2] :

77. « Cum vestra Cæsarea majestas electoribus principibus et reliquis statibus imperii non una voce, sed sæpe clementer significaverit, quæ anno Domini, etc. XXVI habita sunt ex data et præscripta forma vestræ Cæsareæ instructionis et commissionis recitari, et publice prælegi fecerit vestram majestatem in hoc negotio religionis ex causis certis, quæ vestræ majestatis nomine allegatæ sunt, non velle quidquam determinare, nec concludere posse ; sed apud Pontificem Romanum pro officio vestræ Cæsareæ majestatis diligenter daturum operam de congregando Concilio generali, quemadmodum idem latius expositum est ante annum in publico proximo conventu, qui Spiræ congregatus fuit, ubi vestra Cæsarea majestas per dominum Ferdinandum Bohemiæ et Hungariæ regem amicum et dominum nostrum clementem, deinde per oratorem et commissarios Cæsareos hæc inter cætera proponi fecit, quod vestra Cæsarea majestas intellexisset et expendisset locumtenentis vestræ Cæsareæ majestatis in imperio, et præsidentis et consiliorum in regimine, et legatorum ab aliis statibus, qui Ratisponæ convenerant, deliberationem de Concilio congregando ; et quod judicaret etiam vestra Cæsarea majestas utile esse, ut congregaretur Concilium. Et quiá causæ, quæ tunc tractabantur inter vestram Cæsaream majestatem et Romanum Pontificem vicinæ essent concordiæ, et Christianæ reconciliationi, non dubitare vestram Cæsaream majestatem, quin Romanus Pontifex adduci posset ad habendum generale Concilium ; ideo significabat vestram Cæsaream majestatem operam daturam, ut præfatus Pontifex maximus una cum vestra Cæsarea majestate tale generale Concilium primo quoque tempore emissis litteris publicandum congregare consentiret. In eventum ergo talem quod in causa religionis dissensiones inter nos et partes amice et in charitate non fuerint compositæ, tunc coram vestra Cæsarea majestate hic in omni obedientia nos offerimus ex superabundanti comparituros, et causam dicturos in tali generali libero et Christiano Concilio, de quo congregando in omnibus comitiis imperialibus, quæ quidem annis imperii vestræ Cæsareæ majestatis habita sunt per electores, principes, et reliquos status imperii semper corditer actum, et congruentibus suffragiis conclusum est : ad cujus etiam generalis Concilii conventum, simul et ad vestram Cæsaream majestatem in hac longe maxima et gravissima causa jam ante etiam debito modo, et in forma juris provocavimus et appellavimus ; cui appellationi ad vestram Cæsaream majestatem simul et Concilium adhuc adhæremus, neque eam per hunc vel alium tractatum, nisi causa inter nos et partes juxta tenorem proximæ citationis amice in charitate composita, sedata, et ad Christianam concordiam redacta fuerit, deserere intendimus, aut possumus : de quo hic etiam solemniter et publice protestamur ».

78. Ex hac ad Concilium provocatione multum gloriæ sibi arrogarunt hæretici, ut Sleidanus etiam jactat ; adversus quem ita disserit Laurentius Surius [1] : « Quis non rideat Sleidani ineptias, qui cum palam affirmet Protestantium principes in hoc conventu Augustano dixisse Cæsari si forte jam definiri causa non possit, non se recusare toties et promissum et decretum Concilium, quod utique non aliter promissum erat, quam qualia fuissent semper Concilia Œcumenica ; non diu post addit, rursus Protestantes in hoc ipso conventu dixisse Cæsari, se petere, ut primo quoque tempore pium atque liberum in Germania cogatur Concilium : quod enim addit pium et liberum, id tale est, ut his duabus dictionibus facile excludere ac eludere possit quævis Concilia Catholico ritu celebranda : quod etiam vel Sleidano, vel cæteris sectarum buccinatoribus Concilium unquam pium et liberum erit, nisi in quo præcipua, imo sola aucto-

[1] Cocl. in act. et script. Luth. hoc ann. Ulemb. in Vit. Luth. —
[2] Apud Dolgast. to. I. p. 156.

[1] Surius in Comm. hoc ann.

ritas statuendi, probandi, reprobandi sit penes sectarios; sed quomodo illi unquam certi aliquid statuent, qui inter se de rebus maximi momenti hostiliter digladiantur? » Præterea hæc hæreticorum ad Concilium provocatio eo spectabat, ut inter Carolum imperatorem et Clementem Pontificem dissidiorum semina spargerent, cum pro celebrando in Germania Concilio non conventuri viderentur.

79. *Melanctonis insignis improbitas in exponendis suorum assectarum doctrinis.* — Porro fidei capita in colloquio Augustano proposita a Lutheranis extant apud Melchiorem Dolgastum[1], de quibus hæc observat Coclæus[2] : « Post exordium commemorantur XXI articuli de fide ipsorum : deinde annectuntur alii articuli, in quibus recensentur abusus (ut aiunt) mutati, quorum tituli sunt : De utraque specie : de conjugio sacerdotum : de Missa : de confessione : de discrimine ciborum : de votis monasticis, et de potestate Ecclesiastica. In articulis de fide multa dissimulabant, quæ antea aliter docuerant : in articulis de abusibus, poterat astutus ille architectus vel manifestorum argui mendaciorum : ait enim : Falso accusantur Ecclesiæ nostræ, quod Missam aboleant, retinetur enim Missa apud nos et summa reverentia celebratur, servantur et usitatæ cerimoniæ fere omnes, præterquam quod Latinis cantionibus admiscentur alicubi Germanicæ. At manifestum erat omnibus Lutherum multis antea annis et librum de abroganda missa privata scripsisse, et sacrum canonem tam majorem quam minorem explosisse, ipsumque sacrificium tum Latine in libro de captivitate Babylonica, tum Teuthonice in sermone de Novo Testamento sustulisse ac abnegasse ; atque etiam postea rursus contra missam plurima scripsit, quæ piis auribus abominanda sunt, non solum in eo libro Teuthonico, quem de Missa angulari et sacerdotum consecratione inscripsit, sed etiam in quadam Epistola optat, ut apud omnes homines tanta foret inter Missam et sacramentum differentia, quanta est inter tenebras et lucem, imo inter diabolum et Deum. Optat item omnibus bonis Christianis tale cor, ut quando audierint hanc vocem MISSA, exterreantur, seque benedictione muniant tanquam contra diaboli abominationem. Sic et de Confessione ait in mendaci confessione sua Philippus : Confessio in Ecclesiis apud nos non est abolita, non enim solet porrigi corpus Domini nisi antea exploratis et absolutis. At constabat plane nullum Lutheranorum intra decem annos rite sua peccata occulta confessum fuisse ».

80. Ita hæretici, ne tam turpes quales erant Cæsari viderentur, nonnulla dogmata, quæ non credebant, professi, suæ confessioni attexuere : alia quæ tenebant eloqui erubuerunt : alia variis involucris subornarunt. Quin etiam postea Philippus Melancton suam hanc confessionem sæpius immutavit, cum omnes hæreses illi accommodare niteretur : « Adeo », inquit Surius[1], « varius et inconstans fuit (scilicet Melancton) id quod necesse est illis evenire, qui a veritate deflexerunt, ut ipsam quoque confessionem Augustanam crebro postmodum mutaverit, quod utique absterrere debuit omnes cordatos homines, ne tam incertæ et ad humani ingenii mutabilitatem subinde in alias formas transformatæ doctrinæ sese accommodarent ac traderent; nam de ipsis quoque sacramentis, per quæ divina gratia ceu per canales quosdam derivatur, tam est ille Melancton in sua confessione lubricus et ambiguus, ut primo quidem velit esse duo tantum, deinde in alia editione tria ponat, porro in extrema quatuor numeret. Est autem notatu dignum quod de hac præclara confessione scribunt quidam, eam tanto in pretio fuisse apud quosdam non infimos Lutheranos, ut dixerint se malle de Pauli Apostoli, quam vel de Lutheri vel confessionis Augustanæ doctrina dubitare. O justa Dei judicia ! qui decreta Conciliorum et Pontificum ducunt pro nihilo, eo amentiæ devolvuntur, ut plus apud eos valeat Lutheri et Melanctonis quam Pauli, id est Christi in Paulo loquentis, auctoritas.

81. « Habent autem Wittembergæ in academia sanctiones quasdam quibus graviter in primis cavetur, ne qua dogmata aut spargantur aut propugnentur, quæ cum hac confessione pugnent : denique in ejus jurare verba oportuit Ecclesiarum Lutheranarum ministros et professores, etc. Hæc quidem de illa confessione scribunt fratres quidam Evangelici ; qui tamen etiam hoc habent, eam postea sæpe repetitam, auctam et emendatam fuisse. Si ergo emendata fuit subinde, in pugnantia dogmata jurare oportuit. Et certe, ut dixi, non semel mutata est ab uno eodemque Melanchtone ; non ergo a Christi spiritu, sed a cerebro parum sano profecta fuit, nec aliud quam humanæ doctrinæ fermentum esse censenda est ; et tamen ad hanc confessionem permultæ sectæ sese referunt, atque etiam Calviniani, quibus ut id possent occasionem dedit Melancton, dum illam confessionem subinde recoquit; adeo ut Lutherani quoque nonnulli Melanctonem gravissime incusent, nec pati velint, ut Calviniani, Zuingliani et quidam alii ad confessionem Augustanam admittantur, quippe a qua non parum dissentiant : interim solent isti jactare, ut alias diximus, se demum veram et puram doctrinam in orbem revocasse. Sed absit ut hoc illis persuadeant, quibus salus sua curæ est, qui non instar parvulorum fluctuantium omni volunt doctrinæ vento circumferri. Hanc igitur confessionem Augustæ Cæsari exhi-

[1] Dolg. to. I. p. 156. — [2] Cocl. in actis et script. Luth.

[1] Sur. in Comm. hoc an.

bitam tanquam illam Babylonicam Apocalypsis divi Joannis meretricem pleræque horum temporum sectæ adorant; et tamen nihil fere in ea est, quod non ipsi confessionistæ in mutua lite ponant, et in alios sensus, prout visum est, trahant; nec quidem levibus de rebus inter se atrociter digladiantur, sed de ipsis suæ confessionis capitibus ». Hæc Surius.

82. Fingebat se Melancton concordiæ interpretem futurum ad componenda religionis dissidia, cum nil aliud quam fraudes et mendacia afferret, ut Joannes Coclæus in oratione ad Carolum V de Germania ab hæresi vindicanda clarissime ostendit [1], sic inquiens : « Philippus Augustæ non solum publice simulabat se pacis et concordiæ amantem et avidum, verum etiam privatim cursitabat, hinc inde perreptans, ac penetrans non modo privatorum domos et diversoria, verum etiam cardinalium aliorumque principum aulas, atque adeo et majestatis tuæ curiam, insidioso nimirum circuitu quærens, quem hypocrisi sua devoraret; et fefellit profecto non paucos blanditiis deprecationibusque simulatis, dum passim in conviviis et colloquiis facillime pacem Ecclesiæ recuperari posse affirmaret, si modo suis permittentur hæc tria dumtaxat, populo, inquam, utraque species sacramenti, sacerdotibus conjugium, et missæ usus et communicatio : in cæteris omnibus fore suos episcopis et prælatis per omnia subditos dictoque audientes. Operæ pretium sane fuerit paucula hic repetere ex iis, quæ ille reverendissimo patri cardinali Campegio Sedis Apostolicæ legato, viro summæ et pietatis et eruditionis, manu propria scripsit ac tradidit, et postquam ea tradidisset, precibus multis ac lachrymis eum in secreto pertentavit, ut vel inde intelligat majestas tua quam improba fuerit hujus vulpeculæ hypocrisis.

83. « Recita, scriba. Verba Philippi ad cardinalem Campegium. I. Romana Ecclesia nihil faceret alienum a sua clementia, si permitteret nobis uti utraque specie sacramenti, præsertim cum non damnemus alios et fateamur in specie panis verum corpus Christi contineri, et per concomitantiam sanguinem, adeoque integrum Christum; in specie vini itidem integrum Christum ». Et post pauca : « II. Cum presbyteri plerumque cum offensione populi et contra canones habeant male moratas concubinas, et dignum hoc esset clementia Pontificia concedere eis honestas et legitimas conjuges. III. Si quis hic disputet quid de bigamis faciendum sit, id potest juxta canones constitui, postquam episcopi recuperaverint obedientiam ». Et infra : « IV. De Missa retinemus publicas cerimonias, tantum numerus non est par : si cætera impetrari poterunt, non diffido quin etiam controversiæ de Missa componi possint. Certe prodest Ecclesiæ, ut hæc cerimonia religiose fiat, et fit apud nos religiosissime. V. De cibis et similibus rebus leves sunt controversiæ ; cum contigerint rursus episcopis obedientia et jurisdictio Ecclesiastica, plurima alia quoque constitui poterunt. IV. Nec gravantur nostri parere episcopis, modo recipiant eos. VII. Reverendissima dominatio vestra sine magno negotio poterit constituere concordiam et pacem his tam paucis rebus vel dissimulatis, vel relaxatis : Christus pacificos ait beatos esse, et vocat filios Dei : hunc titulum, hanc laudem vere dignam ista vestra auctoritate et virtute consequi in hac causa facillime potest reverendissima dominatio vestra. Ideo oro eam propter Deum, ut in his rebus aliquid de summo jure remittat, et mitiget canones, qui et ipsi sæpe fatentur se temporibus cedere. Hæc ad cardinalem Campegium Philippus.

84. « Ex quibus plane intelligit augustissima tua, imperator, majestas, hominem istum blandiloquentia hypocrisique sua vulpina improbius egisse Augustæ in comitiis, quam apertis convitiis et amarulentiis egit procul delitescens et absens Lutherus : hic enim consueto more convitiabatur, plebisque odium in clerum excitabat instar leonis rugientis ferociens; ille vero instar draconis insidiantis, fraudes intendens, non plebem, sed magnates hypocrisi sua circumvenire satagebat : de quo sane quidam, ut erat vir doctus ac perspicacis judicii, dicebat : Quo gratiosior est apud eruditos Luthero Philippus, quo modestior in docendo, hoc gravius lædit Ecclesiæ causam. Cumque nos aliquando quereremur Augustæ super violentis et seditiosis libris Lutheri, quos unum post alium mittebat illuc eo quoque tempore, quo nobis non parva erat spes tollendæ discordiæ, Philippus blandius respondebat, non attendendum esse quid Lutherus scriberet, sed quid principes Lutherani Cæsari proponerent, quid facere, quid agnoscere vellent. Quam subdole vero egerit cum legato nemo melius novit, quam legatus ipse, qui lachrymis primum precibusque illius non satis fidens, jussit illum petitionem suam in scriptis tradere : nec tamen omnem per hoc vulpeculæ fraudem præcavere potuit; didicit enim paulo post illi nihil fidendum esse, posteaquam audivit illum apud plerosque et in odium theologorum, quibus respondendi negotium commiserat majestas tua, et in gratiam suorum, quos defendebat, jactitasse legatum ea admisisse, in quibus maligne adversarentur theologi. Unde factum est, ut legatus, convocatis theologis, longa commemoratione verborum inter ipsos ultro citroque dictorum questus fuerit de vana illius jactantia, quam et rei exitus vanam convincit, et verba Lutheri vanam fuisse ostendunt, quibus affirmat Campegium dixisse malle se discerpi frustatim, antequam

[1] Cocl. de fraudulentia hæret. ad Car. V. Philip. I. p. 10.

velit permittere aboleri Missas angulares : tanta tamen est utriusque impudentia, ut et Philippus Luthero suo dixerit privatim, et Lutherus publice scripserit, legatum illum dixisse admitti quidem posse Lutheri doctrinam, sed non oportere, ne forte ab aliis quoque nationibus approbetur : quam impudens vero sit mendacium istud, majestas tua probe novit, quæ persæpe audivit ex ore ipsius legati quid Lutheranis tribuat, quantum dogmata eorum detestetur ac reprobet, quantum doleat Germaniam (in qua diutissime versatus est) sic ab eis turbari et perdi ».

85. *In confutationibus et colloquiis inanibus consumptum tempus.* — Prolata Augustæ a Lutheranis confessione, quam impostor Melanchton finxerat, quid a Cæsare et Catholicis gestum sit, tradit Ulembergius [1] : « Exhibita, inquit, confessione, deliberatum porro fuit in consessu principum quid Protestantibus super ea respondendum esset : placuit theologis eam examinandam dari, et qua dissentiret a receptis in Ecclesia dogmatibus opposito scripto confutandam. Erant in comitiis theologi Catholici satis magno numero, quos Cæsar, Ferdinandus rex aliique principes secum adduxerant, ut consiliis eorum et opera, cum de religione deliberandum esset, uterentur. Horum primi fuerunt Joannes Eckius, Conradus Wimpina, Ulteranus theologus, Joannes Faber, Joannes Coclæus, Eberardus Billicanus, aliique quibus de consilio principum Catholicorum tradita fuit Lutheranorum confessio, ut eam, quemadmodum diximus, sub examen revocarent : quod cum facerent, observatum continuo fuit, Protestantes de nonnullis fidei capitibus aliter nunc in hac confessione loqui, quam Lutherus et Melanchton docere consueverant annis superioribus; quædam etiam magni momenti dogmata prorsus in hoc scripto non attingi, quæ pridem libris in vulgus editis summo conatu propugnarant, cujusmodi sunt, quod liberum arbitrium sit titulus sine re nudumque nomen : quod Deus sit auctor peccati, et mala per homines non permissione tantum, sed efficaciter etiam operetur : quod omnia necessario fiant, nec ulla sint in rebus humanis contingentia : quod Pontifex Romanus non sit Christi vicarius et caput Ecclesiæ militantis, sed antichristus : quod in Ecclesia nullum sit externum sacrificium : quod baptizati omnes ex æquo tam fœminæ quam viri sint sacerdotes : quod fideles in omni bono opere mortaliter peccent : quod matrimonium contractus sit mere civilis; et quod causæ matrimoniales non ad episcopum, sed ad politici magistratus tribunal pertineant. His de rebus aliisque nonnullis id genus deprehensum in hac confessione vel nullam omnino fieri mentionem, vel si qua fiat, longe nunc aliter sentire Lutheranos, quam Lutherus et Melanchton hactenus scripserunt ». Interjectis nonnullis auctor, ut Protestantes Cæsar interrogarit, an eorum confessio integra foret, iique nil addere voluerint, addit : « Id cum Cæsari renuntiatum esset, theologi Catholici, Joannes Faber in primis et Eckius, confutationem Augustanæ Confessionis paucis diebus absolverunt, in qua principio notarunt ea, quæ probanda censebant, deinde quæ Protestantes contra veritatem et receptam Ecclesiæ doctrinam asseruerant, adductis Scripturæ sacræ sanctorumque Patrum testimoniis, et firmis rationibus, solide confutarunt : demum prolixe demonstrarunt in multis rebus fœdam inter confessionem hanc et Lutheri, Melanchtonis, aliorumque scripta discrepantiam et pugnam inveniri ».

86. At Cæsar et principes Catholici, cum hæreticorum confessionem impietatemque, ut par erat, acerbe confutatam a theologis legissent, ignari blanditiis efferari monstrum hæresis, atque acerbitate domari, mitius cum novatoribus agi voluerunt : qua mansuetudine præpostera cum diutius extractum esset responsum, impudentiam ferociamque eorum auctas narrat Coclæus [1], sic inquiens : « Cum intra paucos dies bene acrem copiosamque responsionem (nempe Theologi) adornassent, (in qua non solum quæ erronea erant Scripturis et rationibus confutarunt, verum etiam circa ea quæ recta erant, ostenderunt Lutherum suis cum complicibus antea longe aliter docuisse atque scripsisse) exhibuerunt eam Cæsari, Cæsar principibus Catholicis : quoniam vero avidi pacis et concordiæ omnes erant, visum est eis lenius respondendum, atque omittendum quidquid illorum concionatores antea docuissent aut scripsissent aliter, quam eorum habebat confessio. Dum autem mutaretur confutandi modus, abierunt dies aliquot : exhibitus deinde brevior modus; iterum consultatione principum in disquisitionem venit, sub quanam persona recitari deberet ipsa confutatio? Ea principum disceptatio variaque confutationis transcriptio rem ultra tres septimanas extraxit. Interea gloriabantur Lutherani non solum Augustæ in colloquiis apud quoslibet, sed etiam per litteras ad diversas civitates, papistas obmutuisse ad ipsorum confessionem : quando vero in publico Cæsaris et omnium principum consessu recitata fuit confutatio per Alexandrum quemdam Cæsaris a secretis Theutonice, multi e Lutheranis inepte cachinnabantur : alii Scripturæ citatos locos scripto excipiebant, ut postea reprehenderent. Ubi autem perlecta fuit usque ad finem, approbaverunt eam Cæsar et omnes cum eo principes Catholici, atque a Lutheranis princi-

[1] Ulemb. in Vita Luth. c. 21.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc an.

pibus petierunt, ut ipsi quoque eam acceptarent et comprobarent. At illi petebant sibi exemplar confutationis tradi, quod Cæsar ex justis causis tradere noluit nisi sub certis conditionibus, nempe ut servarent apud sese et non communicarent aliis antequam Cæsar juberet; illi eo pacto recipere noluerunt; atque ita discessum est e consessu. Cæsar non æquo ferebat animo eorum contumaciam : illi sub publica fide tuti non magnopere timebant ». Idem porro Coclæus præter Joannem Eckium et Joannem Fabrum, qui confessionis Augustanæ articulos fidei adversantes confutarunt, eosdem in Philippicis suis adversus Philippum Melanchtonem editis erudite refellit [1], quem lector cupidus consulere poterit.

87. Porro exitialia erant, ut toties monuerant Pontifices, hæc cum hæreticis colloquia, ac multo magis decuerat, ut Carolus V non verbis, sed ferro, ut diximus, fidei causam tueretur, ac tum veterum imperatorum, tum sua in hæreticos edicta vi Cæsarea armaret; quod ita erat manifestum, ut id Lutherus ipse (quod mirentur omnes) publice promulgaret : « Edidit », inquit Ulembergius [2], « eodem anno Commentariolum [3] in psalmum LXXI, in quo disputat inter cætera quæstionem, an magistratus hæreticos et pseudoprophetas impedire debeat aut pœnis afficere cum errores in vulgus spargunt. Respondet principio quosdam non hæreticos tantum esse, sed et seditiosos ac turbatores pacis publicæ, quos proculdubio per magistratum justis pœnis afficiendos decernit : deinde qui dogma fidei vel articulum quemdam oppugnent fundatum in Scripturis, et consensione publica totius orbis Christiani comprobatum, hos puniendos a magistratu, nec ullo pacto tolerandos asserit, cum non hæretici modo, sed et blasphemi sint in sanctum Dei nomen; neque vero cum id genus hominibus vel disputandum ait vel agendum multis, sed eos tanquam impios in Deum et manifeste blasphemos simpliciter damnandos; nam hujusmodi dogmata, quæ publico universalis Ecclesiæ consensu recepta sint, jampridem satis examinata fuisse, et rationibus, Scripturæ sacræ testimoniis, professione totius orbis Christiani, infinitis miraculis, multorum martyrum sanguine, omnium Ecclesiæ doctorum auctoritate et libris ad eum modum confirmata et stabilita, ut ea in disputationem postliminio revocari non deceat ». Hoc ille argumento adversus Anabaptistas se tuebatur, seque gladio suo conficiebat, cum ex Scripturæ sacræ interpretatione temeraria universa religio Christiana everteretur.

88. Patebat ipsius Lutheri hæresiarchæ testimonio mittenda verba inania, ac putrida membra Cæsareo ferro amputanda ; maxime cum hæretici Catholicos ad pietatem deserendam immaniter cogerent, ut queritur Joannes Eckius[1] in litteris ad Joannem archiepiscopum Trevirensem datis : « Sacrum, ait, officium missæ in pluribus locis, plus quam Turca fecerit in universa Græcia, funditus cum sacris aris deleverunt hæretici : profecto nimis temeraria et stulta est eorum præsumptio ; nam si quid eis præcipitur a Cæsare potestate a Deo ordinata, recusant id facere conscientiæ prætextu, cum tamen ipsi sub potestate Cæsaris constituti nihil juris habeant, nisi quod a Cæsaris clementia, ut vassalli, obtinent ; audent tamen tam imperiose subditis contra Bullam Apostolicam, et Cæsaris edictum novas et antiquas hæreses imponere, quantumvis subditi se gravatos asserant, et superiorum mandatis, ac proprio remorsu conscientiæ, atque adeo juri adversantur nobis congenito : *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis.* Juste profecto Dei judicio potestate, qua abutuntur, privarentur. Humilitatem porro fictam jactitant, dum rectius ex Scripturis edoceri petunt; quod si pio animo fiat, furiis aguntur, Scripturas lacerant, atque omnia jugulant, Patribus injuriantur, et libellos famosos emittunt, ut sciamus verissimum esse quod Christus dixit : *Nolite sanctum dare canibus;* canes enim sunt hæretici, ut S. Paulus inquit : *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem :* prædicatores eorum sunt filii Herodis puericidæ, qui diligenter quærebat de puero, quasi ipsum esset adoraturus ; et tamen nihil aliud parabat, quam Jesum atrociter jugulare. Ad eum modum isti veritatem fidei quærunt, non ut amplectantur, sed ut paratiores esse queant ad impugnandum ; avari enim sunt et cupidi, ut verissime dicit Paulus ; nam totus ferme fidei eorum scopus est, ut cœnobiorum, collegiorum ac beneficiorum bona diripiant : superbi sunt, qui plus eruditionis et judicii sibi tribuunt, quam universis Conciliis, sanctis Patribus, et toti Ecclesiæ Catholicæ : blasphemi sunt in Christum et suum sacramentum, in sanctos omnes ac imagines eorum : inobedientes sunt, cum Pontificios ac Cæsareos jussus contemnant. Quam autem voluptati serviant facile est videre in eorum sacerdotibus, qui horas canonicas negligunt, non jejunant, non orant, non celebrant, non confitentur, non continent, nec abstinent, et in summa velut Menelaus nihil in se habent sacerdotio dignum ; ut mirum sit quomodo magistratus istorum levitatem ferre possit : quam inconstantes sint, toties mutatæ ordinationes monstrant : nulla spes de hæresiarchis reducendis est reliqua, quia, ut Paulus inquit, *mali homines et seductores profi-*

[1] Jo. Cocl. in Philippicis. — [2] Ulemb. ibid. c. 23. — [3] To. V. Jenensis edit. p. 247.

[1] Jo. Eck. in Ep. ad arch. Trevir. præfixa to. III. homil.

cient in pejus; errantes, et in errorem mittentes ».

89. Inclinabat quidem Cæsar ipse in eam sententiam, quam Pontifex significaverat, ut missa verborum contentione futili, Christi et Ecclesiæ perduellium pertinacia armis frangeretur, cum jam illi decretorio Conciliorum et Pontificum edicto damnati essent : sed consilio politicorum qui non percipiunt ea, quæ sunt Spiritus Dei, nec pro Christo vel leve et gloriosissimum bellum cum certissima præmiorum spe suscipere dignantur, rem nunquam ad exitum perduxit ; atque ita colloquiis inanibus consumptum tempus est : « Alii principes », inquit Cochæus[1], « et status imperii verentes ne Cæsar propter obstinatam illorum indurationem gravius commoveretur, ac de severioribus cogitaret remediis, suas interposuere partes, Cæsarique supplicarunt, ut sineret cum illis amplius tractari de concordia circa religionem. Ubi consensit Cæsar, fecerunt delectum certarum personarum ex omni ordine et status imperii numero septemdecim, ut eo facilius rem expedirent, ubi non esset opus omnium totius imperialis consessus personarum, vota sigillatim exquirere. Delecti sunt igitur duo principes electores Moguntinus et Brandeburgensis, quibus additi sunt tres oratores aliorum trium electorum Coloniensis, Treverensis, et comitis Palatini Rheni, et Georgius Truchses a Walburg baro nomine domus Austriæ : tres item episcopi, nempe Saltzburgensis, Spirensis, et Argentinensis : tres præterea duces Georgius Saxoniæ, Henricus Brunsvicensis, et Albertus Meckelburgensis ; et insuper abbas Vineæ, comes Martinus ab Ottingen, cancellarius Badensis, orator Ratisponensis et orator Juliacensis. Iste igitur delectus petiit a Lutheranis, ut ad colloquium cum eis venirent in domum capitularem majoris Ecclesiæ Augustensis die Dominica, quæ erat septima Augusti festa divæ Affræ. Illi haud gravatim venerunt. Facto autem consessu, marchio Brandeburgensis princeps elector, vir facundissimus, nomine delectus cœpit illos exhortari longa ac benigna oratione, ut velint acquiescere voluntati Cæsaris, et concordiam in fide et religione cum ipso et aliis imperii principibus ac statibus redintegrare : verendum enim esse, nisi ita fecerint, grandia inde mala exoritura esse, bella, seditionesque et vastationes provinciarum. Hæc est summa orationis ».

90. *Joachimus elector Brandeburgensis Catholicam fidem tutatur.* — Tutatum egregie fidei causam contra hæreticos in hoc conventu Augustano Joachimum principem electorem Brandeburgensem, ostendunt Pontificis ad illum datæ litteræ[2], quibus ei etiam gratulatur de præclaro ipsius in defendenda religione studio.

« Joachimo electori.

« Dilecte fili. Litteræ dilecti filii cardinalis Campegii legati nostri cum sæpe alias, tum novissime his diebus tantam tribuerunt nobilitati tuæ laudem inclytæ in hoc conventu per eam exhibitæ fortitudinis et pietatis, ut animo potius sentire, quam verbis explicare possimus, quantum gaudii exin cepimus, quantumque tuæ nobilitati propterea debeamus : sic enim idem legatus noster testatus est, cæterique comprobarunt, non potuisse nobilitatem tuam aut sentire præclarius, aut loqui ardentius, aut se gerere dignius in ea persona pientissimi electoris et principis, quam ei Deus omnipotens ad suæ religionis tutelam hoc tempore contulit : cumque cætera tuæ nobilitatis dicta factaque summe laudanda, tum oratio ejus etiam admiranda omnibus visa est, quam nuperrime habuisse, fili, diceris ; in qua ita pro Deo et fide locutus es, ita te et tua omnia ad ejus honorem defendendum obtulisti ac devovisti, ita cæteros in idem es cohortatus, ut divino te numine afflatum tunc omnes crediderint. Benedictus igitur Deus in omnibus operibus suis, pater misericordiarum et consolationis, qui consolatur nos in tribulatione nostra ; nec si venena permisit, antidota etiam conferre omisit : habet enim Dei benignitate sancta religio quos, non solum se oppugnantibus opponat, sed quibus facile opprimat oppugnantes, cum nobilitatem tuam cæterosque rite sentientes principes serenissimis Cæsari et fratri ejus, omnium sæculorum memoria et prædicatione dignis adjunxit, uniusque omnes effecit voluntatis. Quamobrem, fili, etsi te hoc totum Deo et tuæ probitati scimus tribuisse, tributumque esse, tamen quia sumus in hoc loco constituti sollicitudinis et laboris ad honorem divinum, salutemque animarum, quoad possimus, asserendam, arbitrati sumus muneris nostri non silere tecum, quam nobis grata hæc tua pietas acciderit ; quæ sane ita nobis hæret semperque hærebit fixa in animo, ut non solum agamus tibi pro illa gratias, sed etiam occasiones nobis offerri cupiamus, quibus etiam referre possimus : proinde hortamur nobilitatem tuam ex animo, ut præteritis futura conjungens, suam sibi a Deo tributam virtutem, dignitatem, auctoritatem ad ejusdem Dei causam tuendam conferat, sicut pollicita est, et cum pientissimo Cæsare fratreque ejus in plena religionis assertione annitatur ; quod nobis non minus tua pristina semper pie agendi consuetudo, quam recens tua promissio pollicetur ; ut certo futurum speramus, quemadmodum idem cardinalis legatus hæc plenius tuæ nobilitati explicabit. Dat. Romæ die XIII Octobris MDXXX, Pontificatus nostri anno VII ».

91. Quid porro ad eam Joachimi principis orationem responderint hæretici, subjungit Co-

[1] Cochæ. in actis et script. Luther. — [2] Lib. brev. ann. 1530. p. 546.

clæus [1] : « Illi post bidui deliberationem responderunt per D. Gregorium Pruch, virum egregie disertum, qui in omnibus fere tractatibus commune os et organum eorum fuit. Primum igitur inique ferebant in admonitione adjunctas esse minas : deinde responsum in quatuor extenderunt articulos, in quorum primo causabantur, se non sufficienter auditos esse a Cæsare juxta tenorem edicti citatorii. In secundo, quod exemplar confutationis non sit eis libere absque conditionibus aggravantibus traditum. In tertio, quod non possent absque conscientiarum suarum gravamine confutationem non plene visam approbare. In quarto, quod in proximo conventu imperiali Spiræ habito promissio conclusioque facta sit de celebrando Concilio, et nihil sit effectum. Et hoc responsum in scripto tradiderunt, quod et ore jam recitatum fuerat. Delectus vero principum ac statuum imperii rursus per marchionem Brandeburgensem electorem responderunt, protestantes primum sese omnia amica ac fideli intentione tanquam erga cognatos affinesque et amicos suos agere, nihil animo offendendi aut minandi dixisse, aut dicturos esse : quæ autem de malis superventuris dixerunt, eo referenda esse, quod metus sit, si absque concordia et determinatione discederetur ex isto conventu, multitudinem plebis rursus in seditiones et tumultus excitatum iri, unde ipsis et nationi Germanicæ gravissima possint oriri incommoda.

92. « Deinde responderunt ad quatuor articulos. Ad primum sane, quoniam Cæsar clementissime audierit eorum confessionem et ore et scripto propositam, jusseritque ut si plura adhuc proponenda haberent, proponerent, ut super omnibus una fieret consultatio et responsio, admiseritque ut post datam a sua Cæsarea majestate responsionem, per principes et status imperii amice cum ipsis ulterius tractaretur de concordia : non esse igitur causandum contra Cæsarem tanquam non satisfecerit suo edicto. Ad secundum vero non videri iniquas fuisse conditiones, quibus Cæsar confutationis exemplar tradere voluit, quoniam ipsimet sciant, ac meminisse possint, quomodo edictum Wormatiense fuerit ab eorum concionatoribus publice ac palam derisum, despectum et perversum in opprobrium, contemptum et irrisionem tum Cæsareæ majestatis, tum omnium aliorum principum, statuumque imperii. Voluit igitur Cæsarea majestas, ut ista sua responsio non communicaretur aliis ante tempus, ne quid simile contingeret ; cum non ignorent, legibus quoque sub pœna capitis prohibitum esse, ne publice adunatis turbis de fide disceptetur.

93. « Ad tertium autem responderunt cum veniæ præfatione, quod illi videantur sibi facere conscientiam, ubi non est opus ; ubi vero maxime opus esset, ibi nullam faciant ; maxime enim timere deberent suis conscientiis quod ab Ecclesiæ unitate recedunt, quod apostatis plus credunt quam Romanæ Ecclesiæ, quam sanctis Patribus generalibusque Conciliis, quod illis contra leges et canones multa permittunt in subversionem multorum. Hoc saltem considerare velint, quam sint illi diversi et contrarii inter sese, quam multas in sectas discindantur, quam malos peperit eorum nova doctrina fructus. Longe igitur tutius fore ipsorum conscientiis Cæsari ac toti Ecclesiæ consentire, quam talibus apostatis suas credere animas. Ad quartum denique articulum respondentes excusaverunt Cæsarem, quod propter gravissima duo bella, quorum alterum adversus regem Franciæ ejusque fœderatos, alterum adversus Turcas Viennam obsidentes gerebatur, non potuerit celebrari Concilium, quodque non ignorarent ipsi Lutherum Wormatiæ nihili fecisse Concilia, nec ad hoc persuaderi a principibus ac statibus imperii potuisse, ut causam suam futuri Concilii determinationi submitteret ; eumque interim scripsisse multa adversus Concilia, quibus eorum auctoritatem populo vulgari contemptibilem fecit. Rogabant igitur, ut his omnibus perpensis mallent in concordiam cum Cæsarea majestate et cum tota Ecclesia redire, quam cum periculo suarum animarum in schismate permanere : quod si scirent ipsi aliam concordandi viam, proponerent, ut ad Cæsaream majestatem de ea referri possit.

94. « Cum autem Lutherani hanc responsionem iniquius ferrent, quod videretur tangere eorum animas, honorem, conscientiam, ac obedientiam Cæsari debitam, petierunt tempus deliberandi, ut accuratius respondere possint. Hoc eis facile concessum est : marchio tamen publice interrogavit omnes, qui in delectu erant, an non omne quod ipse dixit ac recensuit communi omnium consilio decretum fuerit? et omnes confessi sunt ita esse. Lutherani ergo in sua responsione multo verborum exquisitorum fuco sese ab objectis excusarunt, maxime negantes quod separaverint se a generali Ecclesia, aut quod Cæsari ullam culpam ascribant, aut quod edictum ejus irriserint, quodve Conciliis non debitum tribuerint honorem : quod vero alii scripserint aut fecerint, id sibi imputari non debere ».

95. *Ex utraque litigantium parte pauciores deliguntur ut ad concordiam propius accedant.* — Ita hæretici impudentissimis mendaciis manifesta crimina eluere putaverunt, iterumque conversi ad dolos cum minore numero lectissimorum virorum inanem concordiæ rationem proposuerunt, non quidem ut orthodoxæ veritatis consilia amplecterentur, sed ut depravarent, si possent, Catholicos, et ex inita ex æquo cum

[1] Cocl. in actis et script. Luth.

iis pugna gloriolam captarent. Illis tamen Cæsar (qui suas omnes injurias adversus quosvis reges egregie ultus fuerat, sed a sumendis armis pro vindicandis divini Numinis offensis refugiebat) morem gessit : « Unde factum est », inquit Coclæus, « ut minor delectus ex utraque parte factus sit : Catholici sane delegerunt septem duntaxat personas, nempe duos principes, duos jureconsultos et tres theologos, utpote episcopum Augustensem Christophorum, ducem Brunsvicensem Henricum, et post ejus, jussu Cæsaris, abitionem, ducem Saxoniæ Georgium, cancellarium archiepiscopi Coloniensis, cancellarium marchionis Badensis, D. Joannem Eckium, D. Conradum Vimpinam, et D. Joannem Coclæum. Totidem personas delegerunt quoque Lutherani, atque etiam in tali differentia, nempe duos principes Joannem Fridericum filium electoris Saxoniæ, et marchionem Brandeburgensem Georgium, duos jureconsultos D. Gregorium Bruch, et D. Heller, tresque theologos, doctoratu tamen theologiæ non insignitos, Philippum Melanctonem, Joannem Brentium, et Joannem Schneppium. Isti ergo sic delecti die XVI Augusti peracto prandio convenerunt in exedra quadam prætorii, ubi præmissis variis proemiis et consultationibus, ubi consessum fuit, proposita est Lutheranorum confessio, ut illa examinaretur articulatim. In primo igitur consessu illo, concordaverunt mutuis ac benignis verborum interpretationibus in undecim articulis consedentes usque in extremam vesperam. Altero die iterum consederunt et ante et post prandium ; unde factum est, ut circa viginti et unum articulos illius confessionis quæ ad fidem pertinent, concordarint in quindecim : in tribus ex parte discordia mansit, et tres ad posteriorem confessionis partem remissi sunt ». Priores tres, de quibus consentire cum Catholicis noluerunt hæretici, erant de partibus Pœnitentiæ, de fide et operibus, et de cultu sanctorum : in quibus animadvertendum, Lutherum, ad quem omnia hæc referebantur, complures, lethali conscientiæ vulnere affectos, in hæresim traxisse ex illecebra, quod sacra confessio virtutumque opera necessaria ad æternam salutem non essent, sed sola fides sufficeret : et quamvis tam ipse quam Melancton anno superiori hunc errorem in Saxonica lustratione emendassent, pari tamen inconstantia atque impudentia illum iterum usurparunt.

96. His addit Coclæus [1] : « Cumque in eodem tractatu circa quartum articulum Catholici nollent admittere, nos sola fide justificari, quandoquidem et Jacobus Apostolus id non admittit ; ita concordatum fuit, ut dicatur quidem nos fide justificari, sed non sola fide, quia id nulla Scriptura habet, sed potius contrarium. Et D. Joannes Eckius addidit jocum, ut hæc vox, SOLA, remittatur ad calcearios, qui probe intelligant, quid Theutonice *sola* sit, et sciant *sola* commode uti. Omissa igitur hac voce, SOLA, concordatum est quod justificatio seu remissio peccatorum fiat per gratiam gratum facientem et fidem formaliter ; per verbum vero et sacramenta instrumentaliter. At Lutherus, cum esset eodem anno interrogatus a quodam amico, cur in Paulo ad Romanos III diceret in Teuthonico hominem justificari sola fide, cum id Paulus non diceret, et per hoc daret papistis ausam calumniandi Teuthonicam ejus translationem ; ipse superbissime magno cum contemptu papistarum illi respondit primum, ut ita diceret papistis : Si Lutherus certo scire potuisset omnes papistas in unum conjunctos ita habiles existere, ut vel unum capitulum in Scriptura nossent recte ac bene in Teuthonicum vertere, quod ea voluisset esse humilitate, ut eos orasset pro ope et adjutorio ad vertendum Novum Testamentum. Deinde ut eis diceret, Lutherum vertisse Novum Testamentum in Teuthonicum juxta summam diligentiam facultatemque suam, et pro hoc neminem coegisse, ut legat : suum itaque esse testamentum, suamque interpretationem : si erraverit ibi, nolit super hoc judices pati papistas, quia habeant nimis longas ad hoc aures, et eorum ika ika sit nimis debile ad judicandum super interpretatione ex Latino in Teuthonicum : ipsum quidem scire probe, eos vero minus scire quam animal molitoris quid artis, diligentiæ, rationis et intelligentiæ requiratur ad bonam interpretationem, quia non sunt experti ; qui si duo prima verba Matth. I *Liber generationis ;* interpretari deberent, nullus guack eorum scivisset ad hoc dicere, gack ; et judicant mihi nunc totum opus pulchri sane socii. Si ergo (inquit) papista tuus multa vult garrire de hac voce, sola, ei confestim dicito sic : Doctor Martinus Luther vult sic habere, et dicit papistam et asinum esse rem unam : sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas : nolumus enim papistarum scholares aut discipuli esse, sed magistri, ac judices. Hæc id genus ibi multa contemptim et superbe Lutherus ». Ex cujus verbis facile quivis colligere potest, quæ fides tanto impostori sit adhibenda.

97. Articuli porro posteriores, quos rejectos Coclæus refert, erant de confessione, de ordine Ecclesiastico, de ritibus Ecclesiasticis. Cum autem de iis, tum de abusibus, quos Lutherani se sustulisse jactabant, inter collocutores agi cœptum esset XVIII Augusti die, frangi Lutheranorum ipsorum pertinacia non potuit : « Circa septem articulos », inquit Coclæus [1], « quos de abusibus inscripserant, durius diutiusque laboratum est, neque in ullo ad plenum concordia reperta est,

[1] Cocl. in actis et script. Luth.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc anno.

quamvis strenue ab utraque parte invigilatum fuerit ». Observat porro Ulembergius [1] Melanctonem circa ultimum caput inscriptum de jurisdictione episcoporum, assensisse, ut ea illis restitueretur, idque jam ante approbasse ; adeo ut in scripto quodam a Lutheranorum delectis porrecto Catholicis hæc legantur : « Semper jurisdictionem et potestatem episcopalem pro nostra parte conservare studemus, manifestis tamen abusibus non probatis : curabitur autem, ut debita obedientia episcopis exhibeatur et conservetur, nempe ut parochi et prædicatores nostri ordinariis locorum præsententur. Item si presbyter excessum reprehensione dignum admiserit, eum ordinario vi episcopalis potestatis sine ullo impedimento corrigere licebit. Item Ecclesiastica jurisdictio episcoporum in causis, quæ ad forum Ecclesiasticum pertinent, non impedietur. Item episcopalis excommunicatio in causis ad Ecclesiasticam jurisdictionem pertinentibus non impedietur, si juxta sacram Scripturam exerceatur ». Verum eo Melanctonem defluxisse Lutherus et alii gravissime acceperunt, quasi ille deficeret ad Catholicos et Pontificiæ dominationis jugum antea excussum iterum Lutheranis pacis studio imponeret : de quo apud suos Melancton se excusavit ; addiditque se ea, quæ largitus esset, tot exceptionibus contraxisse, ut metueret ne episcopi illum futilia verba pro rebus dare agnoscerent. Quod adeo verum extitit, ut illa ipsa fidei capita, in quæ consenserant, veluti de præsentia corporis Christi sub speciebus panis et vini, everterint, ut superius indicatum est.

98. « Die XXII Augusti », inquit Coclæus [2], « fecerunt Catholici ejusmodi actorum relationem in publico consessu ad omnes principes statusque imperii ; qui ubi intellexerunt rem in pluribus ad concordiam spectare, et in paucioribus (quæ utique in concordiam reduci possent abscedente pertinacia) hærere discordiam, ut res citius perageretur, adhuc minorem fecere delectum : delegerunt sane tres tantum, duos jureconsultos supradictos cancellarios, et unum theologum D. Joannem Eckium : quibus mandatum est, ut cum totidem personis ex altera parte delectis duobus jureconsultis et Philippo Melanctone agerent super iis, quæ hactenus concordata non erant : attentaverunt quidem illi rem aliquot vicibus, nihil tamen efficere potuerunt ». Abrumpi scilicet cœptam de concordia actionem jussisse Lutherum, cum Norimbergenses et alii Lutherani, qui restituendam episcopis jurisdictionem indignabantur, obstreperent, nullam hac delendi Lutheranismi commodiorem rationem excogitari potuisse : paritumque tandem Luthero, ad quem tanquam ad infernale oraculum omnia referebantur, testatur Ulembergius, additque [1].

99. *Mollius agit Cæsar cum hæreticis.* — « Cæsar ubi frustra de conciliatione laboratum intellexit, ad VII Septembris circa meridiem principes Catholicos omnes ad palatium suum convocat ; et quia Lutheranorum summa durities atque pertinacia conceptam de sopiendis controversiis spem eluserit, quid porro ad turbas in imperio sedandas facto sit opus cum illis deliberat. In hac consultatione principes hortantur Cæsarem, ut de remediis opportunis cogitet huic malo adhibendis : interim se pollicentur adhæsuros illi summa fide, uti obedientes et Catholicos imperii principes deceat, et pro tuenda quam a majoribus acceperint sanctissima religione, si res ita postulet, facultates suas omnes, imo et corpus et sanguinem lubentibus animis impensuros : idem se facturum et Cæsar illis vicissim promittit, et regna sua cum dominiis omnibus, quæ Deus dederit, ad vindicandum divini nominis honorem in hanc causam se collocaturum pollicetur. Deinde post horas duas, dimisso jam Catholicorum ordinum senatu, Saxonem cum sociis adesse jubet, iisque, Ferdinando fratre tantum aliisque nonnullis præsentibus, per Fridericum palatinum exponit quam clementer eos benigne post exhibitam confessionem admonuerit, ut ad publicum orbis Christiani consensum et Ecclesiæ communionem, a qua secessionem fecerint, tamque novum doctrinæ genus inducere machinentur, sese rursus adjungerent. Quanquam vero cohortationi huic non dederint locum, quod sane præter expectationem suam acciderit, permisisse tamen se ad principum intercessionem, ut delecti quidam instituta tractatione de pacis conciliandæ mediis cogitarent : intelligere vero nunc, non sine gravi molestia et animi dolore, frustra tentatam esse concordiam, et quam ipse cum Catholicis ordinibus de nova hac paucorum actione conceperit, eam ipsorum pertinacia penitus esse delusam : inopinatum sibi hoc accidere : quod ipsi qui pauciores sint ab Ecclesia Catholica divulsi, novum doctrinæ genus contra totius orbis Christiani cæterorumque principum consensum obtrudere machinentur. Quia vero Concilium urgeant, atque interea temporis dum id convocetur pacem sibi dari petant decreto publico, daturum se operam, ut Concilium quam primum indicatur : pacem quoque concessurum, hac lege tamen ut ne resiliant ab iis, quæ confessione partis utriusque conciliata sunt ; ut restituant veteris Ecclesiæ ritus, quos abrogarint, et motas de iis controversias futuro Concilio decidendas submittant : ut Ecclesiastica bona restituant, quæ principes et civitates per injuriam occuparint,

[1] Ulembergius in Vita Luther. — [2] Coclæus in actis et script. Luth. hoc ann.

[1] Ulemb. c. 2.

administranda deinceps usque ad Concilii definitionem a viris idoneis, quos Cæsar ad eam rem sit designaturus : ut interim, dum omnia per Concilium definiantur, pacifice vivant et quiete, nec permittant ut vel scripto, vel viva voce quisquam de controversiis disceptationem instituat ».

100. Circumvenire dolis Cæsarem nitebantur hæretici, quorum mendacibus promissis ille se deludi passus est : non enim illi veteres ritus Ecclesiæ instaurarunt, non suas Ecclesiasticis opes restituerunt, non ea de quibus convenerant concordiæ capita observarunt, nec pium et liberum Concilium veteri instituto celebrandum, quod antiquis Conciliis consentiret, et in quo præesset Pontifex, quodque episcopis constaret, deposcebant [1] : quomodo enim tale peterent Concilium, qui episcoporum et Romani Pontificis auctoritatem et imperium excusserant? sed impium conventiculum, in quo ipsi dominarentur, ac veram synagogam sathanæ postulabant a Cæsare : qui cum antea remissum post tot Pontificum monita in tuenda Catholica religione in Germania se præbuisset, adhuc inanibus verbis scriptisque rem egit, in qua ferro opus erat, ne cancer ultra serperet; extatque ejus rescriptum apud Dolgastum [2], in quo ordinibus imperii VIII Septembris die gesta cum hæreticis exposuit, utque rogati de urgenda concordiæ actione eam non admitterent : tum a principibus consilium pro restituenda fide orthodoxa flagitavit.

« Caroli V imperatoris Augusti rescriptum ad Protestantium principum et statuum postulata in causa religionis Pontificiis ordinibus ad deliberandum propositum in comitiis Augustanis anno MDXXX, die VIII Septembris.

101. « Cum electores principes, et sacri Romani imperii ordines Cæsareæ majestatis sententiam ad electoris Saxoniæ et sociorum in religione conjunctorum responsum postremum datam scripto comprehensam sibi communicandam et legendam tradi petiverint, ut eo melius et diligentius de toto negotio cogitare et deliberare possent, Cæsarea majestas petitioni ipsorum annuens sequentia proponi voluit. Quod scilicet ignorare nullo modo possitis quanta clementia et diligentia Cæsarea majestas ratione officii semper laboraverit et operam dederit, ac propria etiam persona deliberationibus et actionibus quibusdam hanc tantum ob causam interfuerit et præfuerit, quo facilius dissensiones et errores in religionis causa exorti tollerentur et componerentur : prædictum vero Saxoniæ electorem et alios in religione conjunctos principes postremo hoc responsi dedisse et significasse, se in iis articulis, quos in disputatione cum delectis habita exhibuissent, etiamnum acquiescere, cum eos in sacrarum litterarum monumentis fundatos et confirmatos indicent, et ab iis bona conscientia discedere nullo modo queant, amplius etiam in libero et Generali Concilio doctrinam suam probaturos, et sacrarum litterarum testimoniis confirmaturos esse. Etsi autem imperator singulari naturæ bonitate adductus clementissime proposuit, se quatenus aliquo modo ab articulis exhibitis discederent, et idonea concordiæ media proponerent, propria persona summaque clementia primo quoque tempore denuo cum illis acturum esse; tamen omnem ulteriorem actionem detrectarunt, ac ut antea sententiæ et proposito priori et articulis exhibitis inhæserunt. Ad hæc omnia Cæsarea majestas respondit, quod nequaquam ejusmodi responsionem, ut factum esset, daturos cogitasse, hoc enim ipsos pro certo statuere debere, quod si majestas sua doctrinam eorum in sacris litteris fundatam sciat, nequaquam cum illis litigare et contendere velit; sed electori Saxoniæ et aliis in religione conjunctis principibus atque sociis cogitandum ac perpendendum venire, quod Cæsarea majestas summum caput, legitimus dominus, protector ac defensor sit Christianæ Ecclesiæ, quapropter aliter facere non possit, quam ut conservandæ majestatis, existimationis, dignitatis, honoris et auctoritatis suæ gratia, veterem et tanquam per manus acceptam a patribus doctrinam, et multis nunc sæculis in Ecclesia propositam defendat ac tueatur, nullisque rationibus mota vel deficiat vel eam oppugnet : nam majestas ipsius non minus quam alii de salute et conscientia sua sollicita est, hoc quidem eo magis, quo majorem a Deo concessam habet auctoritatem et existimationem. Insuper persuadere sibi non potest, sæpius nominatum electorem et alios principes conjunctos plus fecisse et præstitisse, quam majestas sua fecerit et præstiterit. Igitur a veteri Christiana perque manus tradita religione multo minus, quam ipsi discedere constituit, neque nullo modo concessura est ut propria auctoritate et pro libitu innovent, invehant ac immutent ea, quæ veteri ac Christianæ consuetudini penitus adversantur et contraria sunt. Eo etiam insolentius nunc facere videntur, quo convenientiora media et tolerabiliores conditiones Cæsarea majestas jam præsens hac in causa proponit et offert, quæ antea periculosis bellis distenta, et gravibus dissensionibus distracta proponere non potuit.

102. « Si igitur hæc clementissima Cæsareæ majestatis voluntas, et humanissima propensio locum nullum apud ipsos habuerit, atque ita mediis clementissime propositis, et actionibus tollendorum et componendorum dissidiorum causa institutis, nihil effectum fuerit, ac elector Saxoniæ et alii principes ad sinum Ecclesiæ reduci ac converti non potuerint, ut

[1] Sur. in Comm. — [2] Dolg. to. III. p. 511.

Cæsarea majestas (cum videat quanti privatim hujus rei, quanti item sanctæ religionis Christianæ, fidei, ac Ecclesiæ matris nostrorum omnium hujusque existimationis intersit in pristina consuetudine et auctoritate illi asserenda) labenti statui hac in re diligenter prospiciat, ac necessariam emendationem instituat, neque vitæ et corpori, neque facultatibus ullis parcere destinavit, omnipotentis Dei auxilio et de electorum principum consilio et sententia omnia factura, quæ his rebus convenire et idonea videbuntur. Cæsarea majestas etiam Pontificem maximum aliosque reges principes et Christianæ reipublicæ dynastas sollicitabit, ut quanta possint diligentia hanc rem juvent ac promoveant : planeque sibi promittit Cæsarea majestas, ipsos, in hac causa, quod ex Christianorum principum officio est, libentissime facturos esse. Quod vero ad Concilium et hujus causa electori ejusque sociis a Cæsarea majestate factas promissiones attinet ; significatum illis fuit etiam Cæsareæ majestatis animum et sententiam immotam stare, ut si interea temporis ad mutuam fidei conciliationem et concordiam ac sanctam Ecclesiam nostrorum omnium matrem redeant, Concilium promissum denuntietur.

103. « Consultum etiam, ut antea quoque dictum Cæsareæ majestati videtur, ut quatenus dux elector Saxoniæ ac reliqui ipsi adhærentes principes postulatis superioribus paruerint, novitates ab ipsis tentatæ in Christiana charitate clementissime audiantur : istud vero nisi hac ratione fiat et administretur, nihil amplius esse quod dux elector Saxoniæ et reliqui de Cæsareæ majestatis benivolentia et clementia sibi polliceri possint ; sed necessitatem illis allatum iri, ut a Concilio citati se sistant, compareant, et causam dicant, idque summam necessitatem postulaturam et requisituram.

« Quantum vero ad restitutionem bonorum Ecclesiasticorum, quæ dux elector Saxoniæ et ejus conjuncti socii ad se tracta possident, attinet ; de iis Cæsarea majestas serio ita sentit et judicat, cum tantum de temporalibus et evanidis hujus mundi bonis ac facultatibus agatur et lis sit, ac antea ex ipsis sit auditum, quod facultates omnes ac vitam quoque ipsam pro Cæsareæ majestatis salute sint impensuri, et in præcepto divino juxta Evangelium, charitatem erga proximum, publicam per imperium constitutam pacem, leges naturales, omnemque honestatem et æquitatem cautum sit et mandatum, ne quis opibus suis privetur ac spolietur, ut dux elector Saxoniæ aliique conjuncti talia spiritualia et Ecclesiastica bona in integrum restituant, vel saltem Cæsareæ majestati tanquam supremo domino et Romanorum imperatori administranda committant : quo facto Cæsarea majestas per certos quosdam viros ad eam rem delectos, reditus, decimas et tributa omnia suo nomine exactura et reservatura est ad usque Concilii futuri tempus, in quo quid de iis a Cæsarea majestate decretum fuerit et conclusum juxta tenorem determinationis et decisionis illius firmum sit et immotum.

« De his omnibus hactenus enumeratis, quid sui animi et sententiæ sit, ut vos electores principes, et sacri imperii ordines vicissim significetis Cæsareæ majestati clementissime postulat, ut quid sibi omnibus in casibus, qui accidere possunt per idonea media faciendum sit, scire et perspicere possit. Addatis etiam et subjiciatis, quæ facere in animo habeatis, et qua in re Cæsareæ majestati opem ferre et subsidio esse velitis ; et hoc vos facturos esse Cæsarea majestas nullo modo dubitat. Deliberetis quoque ac perpendatis qua ratione remedium dissensionibus istis commodissime parari possit, si fortasse dux elector Saxoniæ ac reliqui conjuncti principes finaliter in sententia sua permaneant ac perseverent, nihil aliud, quam quod in sacri Romani imperii utilitatem, salutem, quietem, pacem ac concordiam cedere possit, suscipiatur ac definiatur ».

104. *Statuuntur leges usque ad Concilium duraturæ.* — Patebat edictum Wormatiense in Lutherum et sectatores conscriptum justissimum et sanctissimum fuisse, nec habendum ludibrio, quod Germaniam, si ad exitum perductum esset, immensis cladibus liberasset, nec quidquam utilius vel ad Cæsaream gloriam magnificentius futurum, ut instauraretur ; sed cum Cæsar bellum sacrum in hæreticos suscipere reformidaret, ne Saxo et alii in Turcarum imperatoris clientelam Joannis Hungariæ tyranni exemplo se conferrent, monitum Saxonem refert Ulembergius [1], ne abrupta concordia abscederet, conceptasque nonnullas pactiones, quas principes Lutherani donec Concilium Œcumenicum cogeretur, servarent ; tum præcipua earum capita recenset, sic inquiens : « Georgius Truccesius et cancellarius Badensis mandato Cæsaris quasdam concipiunt pacis conditiones usque ad futurum Concilium, quarum hæc erat summa : Ut articuli doctrinæ conciliati per delectos utriusque partis subscribantur ; controversi vero ab iisdem notentur futuro Concilio submittendi. Ut monasteria, in quibus nihil mutatum est, hactenus relinquantur in statu suo : de cæteris vero Cæsar disponat. Ut publicæ privatæque missæ peragantur more consueto, non omisso canone. Ut qui Catholico ritu a majoribus accepto divinum cultum peragunt, iis nec impedimentum objiciant, nec inferant molestias. Ad communionem quod attinet, et conjugium sacerdotum ; ut Saxo cæterique Protestantes id ratum habeant, quod a Concilio definitum fuerit, et a Cæsare comprobatum. Ut Protestantes nihil

[1] Ulemb. in Vit. Luth. c. 22.

deinceps mutent in religione, nec quemquam e suis aliorumve subditis ad opiniones suas et causæ consortium pertrahere conentur. Demum ut et in aliis rebus omnibus una cum reliquis ordinibus Cæsari more gerant et obtemperent, eique cum Catholicis principibus assistant, ut Anabaptistarum et Sacramentariorum sectæ extirpentur ».

105. Integra est apud Dolgastum hujus conventionis formula, ex qua patet quam indigne Cæsar fideret promissis eorum, qui Deo et Ecclesiæ fidem infregerant.

« De mediis concordiæ et pacis inter utramque partem usque ad futurum Concilium servandis, per Georgium Truchsesium et cancellarium Badensem doctorem Vehum proposita in comitiis Augustanis VIII Septembris.

« Primo ut articuli, de quibus convenit, peculiari tractatu consignentur et conscribantur. Secundo, ut articuli, de quibus vel omnino, vel aliqua tantum ex parte nondum convenit, pari diligentia conscripti et recessui inserti ad futuri Concilii auctoritatem indecisi rejiciantur, quod de iis judicandi, decernendi et definiendi potestatem habeat. Ut autem quod proponimus commodius sciri possit, quatuordecim eruditione præstantes viros ad eam rem deligendos arbitramur. Tertio, ut monasteriis nondum abolitis, destructis ac demolitis usitatæ cerimoniæ et regulæ sequendæ ac observandæ relinquantur, neque ad usque Concilii futuri tempus aliquid sacrorum bonorum vendatur, aut in alium usum profanum conferatur : vacua vero monasteria eorumque reditus sequestri a Cæsarea majestate delecti et constituti debita fide atque diligentia administrent usque ad legitimum Concilium, cui administrationis suæ rationem reddere teneantur, salvo tamen jure patronatus electoribus, principibus aliisque collatoribus commisso, ac a patribus nequaquam per manus tradito ac accepto. Deinde personæ, quæ ordinem et professionem suam deseruerunt, rursus restituantur, iisque de necessariis vitæ subsidiis ad Concilium usque prospiciatur, et opera detur ne quid ad bene beateque vivendum necessarium ipsis desit. Quod si abbas aut prælatus cum suis fratribus ex monasterio ejectus et in exilium pulsus restitui, ac in monasterio vivere, quam exulare maluerit, ne scilicet aliis fratribus gravis sit et molestus qui propter ejusmodi exules majores sumptus sustinere et facere coguntur, quominus ad suam professionem et ordinem redeat, non prohibeatur reditus ; tamen non ipse sed alii ad hoc delecti interea temporis administrent ea diligentia et fide, ut monachi et moniales rerum necessariarum subsidia et adminicula ex iis habere possint.

106. « Quarto, ad Missas quod attinet; vestibus, cautionibus aliisque ceremoniis solitis et hactenus usitatis ac canone utroque lecto in posterum etiam fiant ac celebrentur : ea vero quæ in disputationem cadere possunt ad Concilii auctoritatem indecisa rejiciantur atque reserventur. Quinto, quod ad Sacramentum altaris sub utraque specie laicis etiam exhibendum, et conjugia attinet; in eo electores, principes et cæteri in causa religionis his conjuncti ordines ita sese gerant exhibeantque, ut conscientiam salvam et puram retinere, et Cæsareæ majestati atque Concilio, præcipue vero Deo rationem probabilem reddere et exponere possint : quod si in Concilio compertum fuerit, ipsos in officio non mansisse, atque adeo aliquid contra conscientiam admisisse, Cæsareæ majestatis judicio atque censuræ, ut obedientes principes decet, sese subjectissime submittere non graventur. Sexto, ne conservandæ publicæ tranquillitatis et pacis, atque concordiæ alendæ et stabiliendæ gratia in iis quæ pertinent ad fidem, religionem et Dei cultum, ab illustrissimo Saxoniæ electore et aliis in causa religionis conjunctis principibus atque ordinibus aliquid immutetur seu innovetur, donec Concilium legitimum generale atque Christianum hac de re deliberaverit, et certi aliquid definiverit atque constituerit. Septimo, ne illustrissimus dux elector Saxoniæ cæterique principes atque ordines, alios quam suos subditos in fidem, tutelam ac defensionem suam recipiant. Ultimo, ut commemorati electores principes, atque ordines cum aliis electoribus principibus atque ordinibus Cæsareæ majestati debitam obedientiam ac reverentiam in hisce Conciliorum negotiis præstent, quorum, ut et aliorum, expressa fieri debet monitio ».

107. *Cæsaris mandata parvipendere gloriatur Lutherus.* — Propositis hisce capitibus per Truccesium et Vehum Badensem Protestantibus, iterum denuo disceptari cœptum refert Ulembergius [1]; sed eventu irrito, cum hæresiarcha Lutherus nullam cum Catholicis concordiæ rationem admitti juberet. Saxone itaque abeundi veniam postulante, Cæsar hæc Protestantibus dedit mandata vigesima tertia Septembris :

« Caroli V imperatoris Augusti decretum in causa religionis factum in comitiis Augustanis in pleno principum senatu, aliisque omnibus ordinibus et civitatum legatis præsentibus anno Domini MDXXX, die XXIII Septembris.

« Postquam Cæsarea majestas communem conventum ordinum imperii ad diem octavum Aprilis elapsum in hac urbe Augusta indixit, ut de totius imperii et orbis Christiani, ac Theutonicæ nationis negotiis et imprimis de dissensionibus in sancta fide et religione Christiana pie componendis agi et decerni posset et deberet, ac ut omnia commoda via et salutari ratione

[1] Dolgast. p. 509.

[1] Ulemb. in Vit. Luth.

administrarentur; de dissensionibus in causa religionis et Christianæ fidei componendis ageretur, et in hac causa religionis, erroribus præteritis Christo condonatis, partium opiniones ac sententiæ inter se in charitate, lenitate ac mansuetudine mutua audirentur, coram intelligerentur et ponderarentur, ac illis, quæ utrinque scripturis secus tractata aut intellecta sunt, sepositis et correctis, res illæ ad unam simplicem veritatem et Christianam concordiam componerentur et reducerentur, et de cætero a nobis una sincera et vera religio coleretur et servaretur; ut quemadmodum sub uno Christo sumus et militamus, ita in una etiam Ecclesia Christiana in unitate et concordia vivere possemus, ac pax et tranquillitas per omnes imperii fines in his et aliis negotiis decerneretur, constitueretur atque conservaretur: quarum rerum ut et aliarum omnium Cæsareæ majestatis litteræ indictionis prolixiorem faciunt mentionem.

108. « In quibus comitiis Cæsarea majestas, electores principes, et alii imperii ordines agminatim comparuerunt, hocque facto Cæsarea majestas cum prædictis electoribus principibus, prælatis, comitibus, imperii ordinibus, et absentium legatis omnia puncta et articulos in litteris indictionis comprehensos, præcipue vero articulum de erroribus et dissensionibus in nostra sancta fide et Christiana religione tollendis et componendis diligenter tractandum suscepit, ac juxta easdem indictionis litteras unicuique, qui de erroribus fidei aliquid in medium adducere vellet, nominatim vero electori Saxoniæ, Georgio marchioni Brandeburgico, Ernesto atque Francisco fratribus et ducibus Luneburgensibus, Philippo Hassorum Lantgravio, Wolphango Ascaniæ principi, et Noribergæ, Rutelingiæ, Campoduni, Hailbronnæ, Winshemii et Waisleburgi civitatum legatis mandavit, ut opinionem et confessionem suam scripto comprehensam offerrent, eamque oblatam, et præsentibus omnibus electoribus atque imperii ordinibus prælectam audivit: et re diu multumque deliberata, postea firmis sacræ Scripturæ testimoniis refutavit, ac multo tam suo, quam reliquorum ordinum labore rem eo deduxit, ut primo quatuordecim utrinque ex principibus et aliis, deinde vero sex personæ delectæ de concordia et pace constituenda agerent: quæ etiam multa actione et magna diligentia effecerunt, ut in quibusdam fidei articulis cum reliquis electoribus principibus, et sacri imperii ordinibus Protestantes convenirent; in quibusdam vero a Cæsarea majestate et communibus ordinibus diversum sentirent.

« Ut autem Cæsarea majestas demonstret et ostendat quod nihil impotenter, cupide, aut pro sua libidine gerat faciatque, et quam sit amans publicæ pacis et tranquillitatis, præcipue per Germaniam, constituendæ, singulari quadam benignitate atque clementia electori Saxoniæ, quinque principibus et sex civitatibus ad decimumquintum usque diem futuri mensis Aprilis deliberandi spatium largitur, ut interea reputent secum, atque statuant num in iis dogmatibus, quæ reliqua sunt, idem quod Pontifex, quod ipse et alii electores principes et imperii ordines, ac quod universus denique orbis Christianus, adusque Concilii tempus profiteri velint, nec ne. Interea temporis Cæsarea majestas quoque deliberabit quid sibi in hac causa agendum et statuendum sit: intra decimum vero et quintum Aprilis diem elector Saxoniæ, quinque principes et sex civitates quid suæ mentis et sententiæ hac de re sit, Cæsareæ majestati litteris sigillo suo signatis significent: id quod Cæsarea majestas etiam est factura.

109. « Imperatoria majestas etiam vult atque serio præcipit, ut interea pacem per imperium colant omnes, ne Saxo sociique novi quid de religione suis in principatibus, diœcesibus et ditionibus typis procudi, vænale haberi aut vendi patiantur, ne vel ipsi vel eorum subditi quemquam ad suam religionem, ut hactenus factum est, cogant pelliciantque: ne veterem religionem sequentes, cujuscumque dignitatis et ordinis sint, quominus id faciant ulla ratione prohibeant; nec denique monasticis utriusque generis personis, quominus et sacra peragant, et delictorum audiant confessionem, et cœnam Domini suo more administrent, ullum facessant negotium. Ad hoc, ut prædictus Saxoniæ elector, quinque principes, ac sex civitates cum Cæsareæ majestatis electoribus, principibus, ac sacri imperii ordinibus deliberent quomodo coercendi et puniendi sint Anabaptistæ, et ii, qui de cœna Domini secus quam Ecclesia docent, nec in hac causa se a Cæsarea majestate aliisque electoribus et ordinibus sejungant aut segregent, sed suo quoque consilio rem juvent atque promoveant: id quod auctoritate Cæsareæ majestatis omnibus electoribus, principibus, et imperii ordinibus permissum, ut supradictum est, et promissum fuit, in tantum quantum juris et potestatis ea in re quilibet habet.

« Postremo quia multo in tempore in Ecclesia nullum generale Christianum et liberum habitum est Concilium, et vero tam in hoc statu civili quam in Ecclesiastico multi abusus, aliaque onera irrepserunt, quæ emendationem requirunt, Cæsarea majestas de reformandis Ecclesiis et tollendis corruptelis cum Pontifice deliberavit, ac de consilio omnium electorum, principum atque ordinum in comitiis Augustanis congregatorum decrevit, apud prædictum Pontificem, Christianos reges, et alios dynastas operam dare, ut Generale et liberum Concilium intra semestre tempus post finem comitiorum in loco idoneo denuntietur, et intra annuum

spatium post datas indictionis litteras inchoetur, indubitata spe illud unicum fore remedium, per quod Christianæ societati tam in Ecclesiasticis et spiritualibus, quam in politicis et civilibus negotiis publica pax atque tranquillitas restitui et conservari possit ».

110. Respuit hoc edictum Cæsareum Saxo, ut Coclæus memorat; ait[1] enim : « Cæsar discessuris Lutheranis certos proposuit articulos in publico recessu, nempe ut intra quintum decimum diem Aprilis proxime futuri darent sigillatim responsum, an per omnia cum sua majestate, et cum aliis principibus statibusque Catholicis in fide convenire velint, necne. Item interea temporis nihil novi in causa fidei sinerent in terris sui edi, aut vænumdari. Item ut aliorum subditos non allicerent (sicut hactenus factum fuerat) ad suam sectam, nec ab antiqua fide abducerent : et si qui adhuc essent in terris eorum, qui fidem tenerent Catholicam, ne cogerent eos in sectam suam, neque ab antiquis ritibus arcerent. Item ut adversus Zuinglianos et Anabaptistas cum Catholicis convenirent ad consulendum quid contra eos agendum sit. Verum illi ejusmodi articulos recipere noluerunt ».

111. Prætexuerunt flagitio hunc excusationis fucum quod sibi chara esset animæ salus, quod doctrina ipsorum pia esset, ac religione prohiberentur a restituendis Ecclesiasticis opibus, quas ipsi rapuerant; ejusmodi siquidem latrocinii illecebra Lutherus avaros et sacrilegos in hæresim induxerat : quorum imposturas Cæsar hoc responso per Joachimum principem electorem Brandeburgensem refregit[2] :

« Caroli V imperatoris Augusti sententia pro decreto religionis recipiendo principibus atque ordinibus Protestantibus data per electorem Brandeburgicum XXIV Septembris.

« I. Quod adeo confidenter affirmant suam doctrinam esse piam atque sinceram, Cæsaream majestatem non satis mirari posse, cum non solum confutata jam sit auctoritate Scripturæ, verum etiam superioribus omnibus Conciliis, et ante multam ætatem condemnata. II. Eo magis etiam mirari, quod sibi reliquisque principibus errorem et falsam religionem attribuant; etenim si vera sint, quæ dicunt, jam et suos et reliquorum etiam principum ipsiusmet Saxonis parentes atque majores, qui religionem illam servarint et propagarint, habendos esse pro hæreticis : itaque persuaderi sibi non posse, nec etiam fateri se quod dicant, ipsorum videlicet doctrinam insistere testimonio verbi divini. III. Cum autem singulari quadam clementia studioque pacis decretum jusserit ad hunc modum conscribi, eoque plus æquo sese demiserit, idcirco postulare, ut sicut reliqui principes, ita ipsi quoque illud recipiant, et secum perpendant quantis malis occasionem sint præbituri, nisi faciant : cujus quidem rei culpam Deo sint aliquando reddituri. IV. Nullis etiam scriptis hoc esse proditum, ut spoliare quem liceat et postea sic excusare, quasi fas non sit eum, qui damno est affectus, restituere. V. Quod ad scriptum attinet oppositum confutationi; jam antea demonstrasse, nullam se disputationem ampliorem religionis velle permittere; quandoquidem hoc neque liceat, neque sui sit officii; hac nimirum de causa illud repudiasse. VI. Nisi enim decretum hoc admittant et ratum habeant, capiendum sibi esse consilium ex tempore, et faciendum in eo, quod suam personam atque munus deceat ».

112. *Per Joachimum Brandeburgensem defensa Christi causa adversus latrones.* — Illustrem adeo veritatem Protestantes mendaciis et fraudibus obscurare nisi sunt : ad quos per eumdem principem Joachimum iterum est responsum[1] :

« I. Ejusdem repetita sententia ad principum atque civitatum Protestantium replicationem per eumdem electorem Brandeburgicum proposita.

« Sacra Cæsarea majestas post multam deliberationem vobis respondet, non se fateri, neque credere quod de sua religione jactant, se quoque de sua salute et conscientia sollicitum esse, et a veteri perque manus tradita religione multo minus quam ipsi discessurum. II. In decreto autem jam facto nihil posse mutari; siquidem illud admittunt, recte : sin minus, causam sibi præberi, ut cum reliquis aliud faciat decretum, et rationem ineat, quemadmodum et hæ sectæ nuper natæ funditus extirpentur, et pax Germaniæ concilietur, et vetus Ecclesiæ religio, fides atque ritus valeant : quæ quidem res ad suam curam officiumque prope pertineat: nisi enim obtemperent, nuntiaturum se omnia Pontifici maximo cæterisque regibus, et illorum in ea re usurum esse tum consilio tum adjumento. III. Ad illud, quod nemini se dedisse causam offensionis dicant, non esse nihil, quod objici possit; nam ipsorum Ecclesiæ ministros magnum attulisse momentum ad seditionem atque bellum illud horribile rusticorum, quo prope ad centum hominum millia perierint, et in Pontificis, atque sui et reliquorum ordinum contumeliam, ludibrium atque contemptum multa per ipsorum fines atque ditionem esse facta : non igitur ipsos tam vacare culpa quam præ se ferant. IV. Principes etiam atque ordines nulla privata cupiditate, verum ex officio suam operam sibi devovisse, præsertim cum ipsi nullam concordiæ viam admittant; quam autem hæc defectio sit honesta, quamque deceat istos, qui decretum Vormatiense laudarunt olim et

[1] Cocl. in actis et script. Luth. — [2] Apud Dolg. to. I. p. 510.

[1] Apud Dolg. to. I. p. 510.

approbarunt, non esse obscurum. V. Postremo velle etiam atque mandare, ut abbates, monachos et alios ordinis Ecclesiastici, quos ejecerint, in integrum restituant; nam audire se quotidianos illorum gemitus, et de restitutione quotidie sollicitari ».

113. Porro de hac Joachimi principis Brandeburgensis oratione ad Protestantes principes habita meminit Ulembergius hisce verbis [1] : « Cæsar perpetuis tergiversationibus offensus, in diem sequentem deliberandum censuit : fuit is XXIII Septembris, quo die Joachimus Brandeburgicus elector in consessu principum ad ea, quæ pridie nomine Protestantium proposita fuerant, in hanc fere sententiam respondit : Cæsarem mirari vehementer quod machinationes suas ad Deum velut auctorem referant, et doctrinam, quam profiteantur, sacrarum litterarum fundamentis niti tam confidenter asserant; cum non modo pridem manifestis Scripturæ testimoniis confutata sit, sed et per Concilia superiorum temporum hæreseos atque impietatis damnata, ut ipsi nunc resuscitare videantur errores pristinos, quos superioribus sæculis orthodoxi Patres anathemate notatos ad inferos detruserunt : mirum porro Cæsari non injuria videri et illud, quod quam ipse Cæsar, tum electores et principes Catholici a majoribus acceptam profiteantur religionem, eam ipsi Protestantes erroris, falsitatis et hæreseos insimulent : quod si talis illa sit, negari non posse, quin Cæsaris, electorum et principum, adeoque ipsius Saxonis laudatissimi parentes ac majores, in universum omnes, qui veram hanc orthodoxam et in Dei verbo fundatam religionem professi sunt, eamque ad posteros propagarunt, pro hæreticis habendi veniant, quod cum absurdum sit et impium, Cæsarem concedere nullo modo posse, ut electoris et sociorum nova fidei confessio in contumeliam avitæ religionis, Evangelicæ doctrinæ fundamentis niti dicatur : hortari vero, adeoque postulare Cæsarem, ut decretum hoc, quod magno pacis ac tranquillitatis studio in hunc modum confici mandarit, una cum reliquis ordinibus suscipiant comprobentque : quod si difficiles ea in re se præbeant, reputent apud animos suos quanta malorum seges ex eo proventura sit, quot nascitura incommoda, de quibus electori Saxoniæ ejusque sociis ad tribunal supremi judicis ratio sit aliquando reddenda; jam vero nullo Scripturæ vel Evangelii testimonio probari posse, quod aliena per injuriam rapere liceat violenta manu, et postea causari conscientiam, cum restitutio postulatur : quod porro ad responsionem ipsorum vel apologiam spectet, potuisse eos isti labori parcere, cum Cæsar ab initio protestatus sit, se disceptationem de dogmatibus fidei contra leges non ingressurum, ideoque scriptum illud non immerito fuisse repudiatum : multum ipsorum interesse privatim, imo et reipublicæ et imperii totius, ut ratum habeant decretum, et Cæsari tandem obtemperent : quod si faciant, id pergratum Cæsari et reliquis principibus futurum; sin vero pergant uti cœperint, tergiversari, electores principes et ordines Catholicos in hac causa Cæsari non defuturos, quin una cum ipso pro religione Catholica quam a piis majoribus per manus traditam acceperint, seipsos, corpus, fortunas, adeoque vitam et sanguinem impendant : quemadmodum et Cæsar ipse vicissim promiserit, se quidquid habeat virium et potentiæ collaturum in hanc causam, et jam quidem ex imperii finibus non discessurum, priusquam pacem et concordiam Germaniæ restitutam videat ».

114. Non his et aliis permoveri potuisse Lutheranos, ut pristinam et avitam religionem ab Apostolis et eorum successoribus exceptam Lutheri figmentis anteferrent, narrat idem Ulembergius, quam infelicium novatorum cœcitatem pervicaciamque egregie describit Surius [1] : « Tandem, inquit, post multos labores nullus fructus consecutus est. Cæsar quidem nihil reliquit intentatum, sed omnia frustra, quod jam plane decrevissent Protestantes in eo permanere Evangelio quod a Luthero apostata monacho didicissent : et licet id ad certissimam Germaniæ perniciem spectare videretur, illi tamen sic erant animati, ut patriæ et imperii extremam calamitatem perpeti mallent, quam cum Cæsare et Catholicis principibus, qui certe longe illos et numero et dignitate superabant, redire in religionis antiquæ concordiam. Fuit hoc quidem longe acerbissimum omnibus, quibus Germaniæ imo totius Ecclesiæ jam jamque, ni Deus averteret, perituræ suprema clades et interitus dolebat : sed oportebat tamen omnia æquo ferre animo, et tacite considerare atque admirari, et timere occulta quidem, sed vera et justa judicia Dei, cujus admodum extimescenda, licet justa, ira et severa animadversione fiebat, ut plus tribueretur vilissimi apostatæ malesanæ doctrinæ, quam totius Ecclesiæ Catholicæ sententiæ et auctoritati ».

115. *Joannes Faber demonstrat Lutherum sibi non esse consentaneum.* — Qualis porro et quantus foret Lutherus, ad cujus dicta deberent miseri religionem mutare, demonstrat quoque Joannes Faber, qui una cum aliis fortissimis fidei athletis confutandæ Melanchtonis confessioni Augustanæ operam dederat : ut enim principes Lutheranos evinceret, nullam esse fidem Lutheri doctrinæ adhibendam, doctrinamque Ecclesiæ, quæ errare non potest, amplectendam doceret, luculento libro Lutheri dicta opposuit

[1] Ulemb. c. 2.

[1] Sur. in Comm. hoc ann.

sibi invicem adversantia, ac Lutheranam doctrinam ab ipso Luthero damnari ostendit : cui operi egregio hanc Ferdinando inscriptam Epistolam [1] præfixit :

« Serenissimo ac potentissimo domino domino Ferdinando Hungariæ atque Bohemiæ regi, archiduci Austriæ, etc. Joannes Fabri doctor salutem et omne bonum a Deo optimo maximo exoptat.

« Serenissime rex. Quicumque in Lutherum hactenus unquam scripserunt, omnes doctrinæ constantiam in eo desideraverunt, imo ejus inconstantiam reprehenderunt, quam et Cæsarea majestas in suo adversus eum edicto Wormatiensi clarissimis verbis detestatur et exprobrat. Quoties vero interim per annos novem in libris sermonibusque suis adeo multis variisque argumentis sententiam mutaverit, quis enarret? Visus est itaque nonnullis biceps, quibusdam triceps, imo et septiceps in multis recte convictus est argumentis : nusquam enim firmiter in ullo proposito perstat, sed varius ubique et mutabilis, ut fœmina semper, de quo rectissime intelligitur illud Jacobi : *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis.* Nos igitur ex innumeris ipsius contradictionibus aliquot locos in compendium redegimus quoddam regiæ majestati tuæ suppliciter offerendum, ex quo facillime sit Lutherum Luthero redarguere, profligare, conficere, damnare. Speramus itaque eos principes proceresque et status imperii, qui hactenus illius doctrinam plus æquo laudaverunt et amplexi, mitiores erga Lutheri adversarios futuros esse, ubi viderint neminem Luthero adversari magis aut manifestius, quam Lutherum ipsum. Ut tandem admonitione clementi Ecclesiam potius, quæ nec errare nec sibi ipsi contradictoria esse potest, nobiscum unanimiter sequantur et defendant, quam Lutherum, qui seipsum, a seipso sibimet contradicente, defendere non potest : vir et lingua et calamo varius, sensuque duplex et divisus, non modo contra Ecclesiam et sanctos patres; verum etiam contra complices defensoresque suos, et contra seipsum maxime et in primis, ut nulli justius quam illi dictum videatur : *De ore tuo te judico, serve nequam;* et : *Ex verbis tuis justificaberis et condemnaberis.* Bene valeas, serenissime rex. Dat. Augustæ v Septembris an. MDXXX ».

116. Ubi prolixa inductione secum pugnantia Lutherum effudisse, omnique fide indignum demonstravit, suum opus addita hac admonitione conclusit : « Jam desine amplius mirari, Catholice lector, quod Lutheranum vulgus tam varium sit, vanum et nusquam sibi constans adeo, ut si sexcentos des Lutheranos, totidem apud eos invenias in fide sectas, nihil, inquam, miri hoc est; probe enim ita sequitur magistrum et doctorem suum Lutherum, cujus inæqualis et monstrosa varietas facile quodvis indicum superat monstrum; qualis ergo magister tales sunt scholares, et qualis doctor tales discipuli : nec mirum; sola enim Catholica Ecclesia vera hæc et solida basis est, a qua si vel unguem latum recesseris, facile in devia mille deflectes, etc. »

Hæc in Augustanis conventibus edebat Faber : ex quibus Lutheri malitia, impietas, stultitia, blasphemia, atheismus, inconstantia, fraus, in Lutheranorum oculis defigebatur; illi tamen huic monstro tam vario ita adhæsere, ut ex ejus imperiis omnia gererent, quemadmodum refert Ulembergius [1] : « Quanquam, inquit, Lutherus Augustam non venisset, causa tamen hæc religionis, quæ istic agitata est, non tam principum erat confessionem offerentium, quam ipsius Lutheri, qui cum ad comitia accedere non auderet, alios submisit erroribus suis imbutos, per quos absens fabulam hanc in Augustano theatro perageret; atque hi velut ex præscripto fecerunt omnia, nec quidquam ullis de rebus statuerunt, quod non prius esset Lutheri calculo probatum, ut Cæsar et Catholici principes re vera non cum Saxone, cum principibus illis conjunctis, cum Melanchtone, Brentio, cæterisque Lutherani consistorii synedris, sed cum uno Luthero agere viderentur ».

117. *Zuingliani et Lutherani sibi invicem adversantur.* — Convolarant quoque ad Augustanos conventus Zuingliani, ac Bucero interprete promoventeque Hassiæ Lantgravio, cum Protestantibus dogmatum concordiam frustra facere pertentarunt, ut pluribus enarrat Ulembergius [2]; qui etiam tradit, Lutherum Coburgi, dum agebantur Augustani conventus, ethnicorum more ex nubium figura, ex avium cantu et volatu, haruspicinam fecisse, atque ex vespertilionis confixo corde, Buceri pro Zuinglianorum concordia cum Lutheranis adventum irritum præsensisse : quinetiam prodidit ipse Sleidanus Lutheranos principes professos nil sibi cum Zuinglianis commune esse, ut refert Surius [3] : « Addit Sleidanus, Lutheranos principes id quoque hoc tempore Augustæ dixisse Cæsari, nihil sibi commune esse cum sectis, se neminem ad suam doctrinam velle adigere, se Anabaptistas et eos, qui sacramentum altaris contemnunt (Zuinglianos intelligunt) suos intra fines nunquam tolerasse. Hoc quidem illi faciebant auctore Luthero, qui Sacramentarios atrociter proscindebat, licet nihilo illis melior. Dicat nunc igitur Sleidanus, qui nobis tantopere commendat Lutherum, quod Lutherus Sacramenta-

[1] Ext. in opusc. Joan. Fabri epis. Viennen. præmissa antilogiis Lutheri.

[1] Ulemberg. in Vit. Luth. c. 62. — [2] Ulemberg. in Vit. Luth. — [3] Surius in Comm. hoc ann.

rios hostiliter persequebatur, ex verbo Dei id fecit, an vero minime? Si ex verbo Dei, cur non intelligit se fœdissimo in errore versari, recteque hæreticum dici etiam ab ipso Luthero; sin minus, cur non video quam nihil fidendum illi sit, qui in re tanti ponderis tam turpiter sit hallucinatus, præsertim cum ille testetur se certum esse doctrinam suam non suam esse, sed Christi : sed valeat homo ineptus ».

Pluribus interjectis addit Surius, ut hoc ipso anno iterum Zuingliani et Lutherani contrariis scriptis inter sese pugnarint : « Jam, inquit, supra diximus Marpurgi fuisse conventum Lutheranorum et Zuinglianorum concionatorum : ibi cum non posset certa pax constitui, tamen decretum erat, ut a scriptis aliorum in alios abstineretur, ne scilicet Catholici magis ac magis carpere pergerent eorum mutua odia et atrocissimas digladiationes : sed ecce hoc ipso anno Philippus Melancton, ut Lutheranorum contra Zuinglianos sententiam tueretur, veterum aliquot scriptorum sententias de cœna Domini collegit et evulgavit. Non tulit hoc æquo animo Œcolampadius sacramentarius : edidit Dialogum quo ostendit suo more quid de Eucharistia veteres tum Græci tum Latini senserint, aitque Philippum Patrum mentem non satis perspexisse, sed filios contra matrem armare voluisse : adeo non potuerunt sibi temperare, quin, contra quam Marpurgi conventum erat, mutuo se infestarent. At revera neque Philippus neque Œcolampadius Patrum sententias bona fide citavit, sed ad suas pravas opiniones pro se quisque detorsit, cum sit longe certissimum, Patres omnes de Eucharistia id sensisse et docuisse, quod hodieque et sentit et docet Catholica Christi Ecclesia. Facile autem potuerunt isti versuti homines indoctæ plebeculæ persuadere Patres veteres ab ipsis stare, quod non essent nescii vulgum Patrum libros neque legisse, neque vel legere, vel intelligere posse. Est autem mirum, ab istis citari Patres qui Patres in universum omnes facile contemnant, ubicumque eis collibitum sit : sed habet ea res fucum quemdam ad incautum lectorem, ut et multa legisse videantur, et suæ doctrinæ habere approbatores veteres; sed facessant cum suis calumniis in illos sanctissimos Patres qui, si hodie viverent, omnibus ingenii, doctrinæ, eloquentiæ viribus istos calumniatores oppugnarent ».

118. Cum autem utraque factio deliria sua variis artibus conciliare frustra studuisset, pari quidem in Catholicos odio, sed non dogmatum professione consensit. Itaque Zuingliani post Lutheranos discrepantem suæ confessionis formulam Cæsari obtulerunt : « Augustæ », inquit Coclæus [1], « post Lutheranos aliam fidei confessionem exhibuerunt Cæsari oratores quatuor civitatum imperialium Argentinensis, Constantiensis, Memmingensis, et Lindaviensis, qui sectam sequebantur Zuinglii. Quamvis vero Catholicis exosa esset ea secta, maxime quod negabant veritatem corporis et sanguinis Christi in Eucharistia, missamque prorsus abolebant, et demoliebantur altaria, ciboria, imagines sacras et alia Ecclesiarum ornamenta ; juxta tenorem tamen edicti citatorii concessa est illis publica audientia : in qua coram omnibus imperii statibus recitata est eorum confessio adeo sane astute comptis verbis adornata, ut simplicioribus velut per omnia probabilis facile imponere posset, adeo bene fucatam habebat speciem pietatis, quam Cæsar per eosdem theologos, qui Lutheranam confutaverant confessionem, confutari jussit : quorum confutatio publice itidem recitata est. Cæsar itaque serio ab illis petiit, ut dimissis erroribus cum majestate sua atque cum aliis imperii principibus ac statibus in fide et religione consentirent ». Extat ea de re imperiale Rescriptum apud Dolgastum [1] his conceptum verbis :

[1] Cocl. in actis et script. Luth.

119. « Caroli V imperatoris Augusti sententia de confessione Suevica in ordinum consessu data Argentinensium et sociorum (nempe Constantiensium et Lindaviensium) legatis XVII Octobris.

« Quandoquidem in religione diversam a reliquis omnibus opinionem profiteantur, et gravissimum illum errorem de sacramento Eucharistiæ probent, statuas etiam e templis ejecerint, et missam abrogarint, et collegia Cæsarum atque regum liberalitate olim constructa subverterint, et varias quoque sectas foveant, inque vulgus per Germaniam disseminent editis libellis, qui passim circumferuntur : idcirco ab ipsis denuo se postulare, ut ad sanitatem redeant, et priscam religionem recipiant, alioquin non se prætermissurum esse, quod sui muneris ratio postulet ».

« Ad hæc Zuingliani », inquit Coclæus [2], « respondebant se ad hoc non habere mandatum aut commissionem a suis civitatibus ; petebant autem exemplar confutationis, ut suis exhibere possent; quod Cæsar justis rationibus denegavit, quamvis vellet permittere, ut eis bis aut ter aut sæpius recitaretur, si audire velint ». De quo editum decretum affert Dolgatus [3]. Eadem repetita sententia die XX Octobris : « Exemplum confutationis, (nempe qua Faber et Eckius confessionem Argentinensem, sive Suevicam, cujus Bucerus auctor, confutaverant,) ipsis dari non posse ; nam et Saxoniæ principi gravibus de causis hoc denegatum, (scilicet exemplum confutationis confessionis Augustanæ Protestantium,) et omnem de fide disputationem esse

[1] Dolgast. p. 510. — [2] Cocl. in actis et script. Luth. — [3] Dolg. p. 510.

prohibitam : si vero conciliationi studeant, et cum Ecclesia redire velint in gratiam, non recusare quominus repetatur semel atque iterum confutationis recitatio ; mandare autem, ut idem doctrinæ genus, quod reliqui omnes principes atque ordines, profiteantur, et adversus Turcas auxilia conferant; nisi enim a sua protervia desistant, acturum se de consilio Pontificis et aliorum regum, ut se deceat ».

120. Flecti eos non potuisse a Cæsare refert Coclæus [1] : « Illi, inquit, pertinaces in opinione sua perstiterunt ». De quibus hæc addit Surius : « Illi in sua sententia perstitere, neque Catholicis neque Lutheranis per omnia subscribere volentes, quia videbantur sibi rectius sapere, et plus aliquid vidisse in Scripturis, quam vel Catholici vel Lutherus ipse cum sua cohorte vidisset. Et id quidem temporis Argentinenses Zuinglii partes sequebantur, quos Lutherus prorsus execrabatur : at Bucero postmodum a Zuinglianis ad Lutherum inclinante, eo tandem res rediit, ut qui hodie Argentinæ concionantur Lutheri de Eucharistia doctrinam propugnent, et quidem acri contentione, contra Calvinianos et Zuinglianos : itaque aut illi omnes perierunt qui in illa urbe prius Zuinglium secuti sunt, aut certe eos perire necesse est, qui illic hodie cum Luthero sentiunt. En in hujusmodi labyrinthos incidimus, cum nos ab Ecclesia Catholica separamus ».

121. *Minis et molitionibus hæreticorum cogitur Cæsar providere rei Christianæ.* — Cæterum ab Hassiæ Lantgravio cum Zuinglianis Helvetiis adversus Cæsarem, si Ecclesiam Catholicam armis tuendam susciperet, fœdus percussum fuerat mense Septembri, ut tradit idem auctor : « Lantgravius, inquit, ut sibi rebusque suis consuleret (videbat enim Cæsarem non æquo animo ferre jam olim damnatas in religione novationes, quas Lutherani et Zuingliani ceu Evangelicas amplectebantur, male persuasi a quibusdam turbulentis hominibus cum Tigurinis, Argentinensibus et Basileensibus, qui Zuinglium a Luthero ipso damnatum sequebantur), in sex annos fœdus percussit, ut si qua vis ab imperatore aut Catholicis religionis nomine inferretur, mutuis se auxiliis tuerentur » : factum est hoc mense Septembri : « Constantienses et cæteri in Helvetiis novis dogmatibus addicti jam antea erant fœderati eamdem ob causam : hoc autem fœdus Christiana ab illis civitas dicebatur ; sed hujus civitatis nemo cupiet esse civis, qui nolit excludi a civitate Dei. Ejusmodi pigmentis norant dogmatistæ sectarii fucare molitiones suas ». Cum ita novatores, prætermissis de sacramento altaris controversiis adversus Catholicos se mutuo armorum præsidio munivissent, de Carolo V questi sunt Novembris die undecima, quod una cum Catholicis adversus ipsos arma pararet : quibus hoc ab ipso responsum redditum est [1] :

122. « Caroli V imperatoris Augusti rescriptum.

« Ad Protestantium principum atque ordinum articulos de pace publica Cæsareæ majestati exhibitos die Martini, qui fuit Novembris, in palatio imperatoris, per Alexandrum Schurffium Cæsareæ majestatis secretarium, Friderico Palatino, domino Balthasaro episcopo Constantiensi, et domino Joanne Reunero præsentibus recitatum. Ad 1 articulum, in quo imperatorem publica pace et facto decreto, sicut olim piæ memoriæ Cæsarem Maximilianum comprehendi debere perperam statuerent, majestatem ejus respondere, publicam pacem in qua et ipse comprehendatur, per imperium in comitiis Wormatiensibus constitutam et confirmatam, nondum esse abolitam, aut irritam, sed suum vigorem et substantiam etiamnum habere ; igitur minime videri necessarium de nova pace constituenda novas instituere et suscipere actiones, nec nunc temporis de alia pace actum esse ; sed majestatem suam omnibus imperii ordinibus præcepisse, ut publicam pacem et concordiam, quam hoc decretum et mandatum præcipue spectet præcipiatque, omnes interea colerent, nec quisquam contra faceret : igitur non esse quod majestas sua sibi ipsi pacem præcipiat, aut in decreto facto comprehendatur.

« Ad alterum articulum in quo postularent, ne in causas ad religionem spectantes pertraherentur, nec si minus eas observarent, fisco permitteretur adversum ipsos actio, Cæsaream majestatem respondere ipsos, neque in illa religionis causa comprehendi, neque in eam pertrahi his de causis, quod articulus quidem in ea comprehensus claris ac perspicuis verbis dicat et affirmet ipsos decretum de religione factum declinare et repudiare. Igitur Cæsaream majestatem, exclusis ipsis, utpote decretum declinantibus et rejicientibus, cum aliis electoribus principibus atque imperii ordinibus fecisse pactum, non quidem offendendi, sed muniendi sui causa, si qua forte vis intentabitur iis, qui una secum eamdem profitentur religionem, idque tantum defensive et non offensive a Cæsarea majestate factum esse : quod autem petant ne fisco liceat adversum se experiri, non esse æquum ; hoc enim proprie ad majestatis suæ pertinere munus, ut jus omnibus administretur, ideoque nolle sibi quidquam in eo præscribi vel derogari ».

123. Dum Cæsar reliquas civitates et principes pro asserenda orthodoxa religione fœdere jungere annititur, ac decretum de ea re edere molitur, nonnulli populi, quibus intermisti erant hæretici, illud accipere cunctati sunt, de

[1] Cocl. ubi sup.

[1] Ext. apud Holgast. to. 1. p. 511.

quibus apud Dolgastum in margine hæc leguntur[1] : « Decretum religionis cum pleræque omnes civitates approbassent, soli Augustani, Ulmenses, Frankfordiani et Hallenses deliberandi et ad suos referendi tempus petierunt ». Verebantur scilicet harum urbium optimates multitudinis impetum, contra quam Cæsar ipsos armorum vi se defensurum hoc rescripto pollicitus est :

« Senatui Augustano, etc.

« Romanorum imperator dominus noster clementissimus etiamnum postulat, præcipit et mandat, ut re bene probeque deliberata decretum in religionis causa factum admittatis et approbetis, cum et Hispanicum ante hoc tempus admiseritis ; et hoc decretum antiquæ religioni et Christianæ fidei consentaneum esse, multis sacræ Scripturæ testimoniis probari et planum fieri possit, quod et majores vestri ratum habuerunt, præsertim cum ad futuri liberi et Œcumenici Concilii judicium et auctoritatem sese referat. Igitur invictissimus Romanorum impeperator denno severe præcipit et mandat, ut decretum admittatis, nec a majestate ipsius domini nostri legitimi vos sejungatis : imperator enim Christianissimus, dominus noster clementissimus de animæ suæ salute non minus quam alii est sollicitus, et conscientiam quoque habet, quam puram et bonam retinere cupiens a recta veritatis via illibenter certe declinaret et aberraret, multo minus sciens alios in errorem induceret. Si vero hanc prætenderitis causam, vos quidem decretum libenter admittere et ratum habere velle, nisi a civibus et subditis vestris id facere prohiberemini, tum Cæsarea majestas bona fide promittit, se patrocinio et auctoritate sua vobis adfuturam, et operam summam daturam esse, ne vulgus proterve tumultuans principatum obtineat ; id quod etiam in rusticana seditione prohibuit et avertit : nam Romanorum imperator dominus noster clementissimus facile conjicit et intelligit, fore ut ejusmodi seditionis periculum in vos præcipue opinione virtutis et justitiæ celebres, et opum multitudine affluentes redundet ac convalescat.

« Igitur majestas ipsius plane sibi persuadet, si vos exemplo vestro præcesseritis, et illius causæ, cui favere et patrocinari videmini, suspicione vos exsolveritis, facile cives in officio retineri et adigi posse, ne se a Cæsarea majestate et senatu segregent atque sejungant, sed præeuntium vestigiis insistant et inhæreant : quod si post hanc clementissimi imperatoris admonitionem proterve et contumaciter facere perrexeritis, nec majestati ipsius morem gerere, et decretum admittere volueritis, futurum est ut hujus rei culpam omnem vobis adscribat, ex quorum officio est subditos rebelles, inobedientes et seditiosos punire et compescere, sicut in tumultu rusticano factum esse meminimus, etc. Actum die sabbato post Martini, quæ fuit XIII Novembris anno MDXXX ».

124. *Imperatoris et principum declarationes et decreta pro defendenda religione ab erroribus hæreticorum et incursionibus Turcarum.*—Lapsis aliquot diebus, pro retinenda vera et Catholica religione communi principum et ordinum Catholicorum consensu, nimirum Caroli V et Ferdinandi regis, quinque electorum, triginta principum laicorum, viginti trium abbatum, viginti duorum comitum, pluriumque procerum, ac multarum civitatum imperialium et liberarum, quæ oratores miserant, consensu decretum[1] promulgatum est ; cujus argumentum Ulembergius refert, quodque hisce verbis conceptum fuit :

« Recessus dictæ Augustensis MDXXX.

« Nos Carolus V, Dei gratia electus Romanorum imperator, fatemur et notificamus universis. Quamvis in primo conventu imperiali per nos Wormatiæ celebrato antequam ex imperio discederemus (quod propter bella nobis imminentia ad conservandum regna et dominia nostra, prout omnibus notum est, summa necessitate facere cogebamur) maturo consilio cum conscientia et voluntate nostrorum, et sacri imperii electorum et aliorum principum et statuum, ut servaremus nostram sanctam Christianam fidem, pacem et justitiam in imperio, bonas ordinationes ad honorem, commodum, utilitatem et augmentum Germanicæ nationis erexerimus ; nihilominus hactenus per aliquod tempus cum maxima animi nostri perturbatione percepimus quemadmodum contra Cæsareum nostrum edictum Wormatiæ editum controversia sanctæ Christianæ fidei nostræ in absentia nostra in aliquot graves sectas divisa sit ac radices fixerit ; unde communi Germanicæ nationi non parum jacturæ et mali subortum sit. Cum autem hujusmodi gravaminibus et necessitatibus hactenus per multos conventus imperiales celebratos, ac alios graves et diligentes tractatus locumtenentes oratorum ac commissariorum nostrorum, necnon electorum et aliorum principum ac statuum imperii salubrius consilium, quam præsentia nostra reperiri non potuerit ; idcirco post erectionem aliquarum ordinationum, per quas Hispaniæ regna durante absentia nostra in pleniore pace, quiete et concordia vivere possent, ex singulari amore ac clementi ordinatione, quam erga Germanicam nationem ac sacrum Romanum imperium gerimus, Hispaniis hæreditariis regnis nostris discessimus, illaque reliquimus, ac principio in Italiam nos contulimus, ipsasque Italicas provincias nostras (Deo sit laus) etiam in bona concordia et pace consti-

[1] Ext. apud Dolgast. to. XXX. p. 514.

[1] Ms. arch. Vat. sign. lit. T. p. 193.

tuimus. Et quo celerius ad Germanicam nationem pervenire ac hujusmodi urgentibus malis tempestivius mederi possemus, regnum nostrum Neapolitanum, quod nostrum ac ipsius regni subditorum commodum, utilitas et necessitas exigebant, visitare intermisimus, nostramque Cæsaream coronam (quam sine periculo et gravamine aliquo facile Romæ capere, et illinc statim in dictum regnum Neapolitanum proficisci potuissemus) Bononiæ cepimus, deinde etiam mox conventum imperialem, hinc ad nostram et imperii civitatem Augustam ad viii diem Aprilis proxime præteritum indiximus, et denuntiavimus animo et proposito varia sacri imperii, totius Christianitatis, ac Germanicæ nationis gravia negotia tractandi, et præsertim, quo pacto controversia et dissidium Catholicæ fidei nostræ et Christianæ religionis (utpote non minimum inter alia gravamen) utilius tractari et decidi, ac controversia illa fidei componenda, et scandala præcaveri possint; utque commissi errores Christo Servatori concedantur, uniuscujusque sententia et judicium pium amice et in charitate audiatur, perpendatur et judicetur, ipsaque ad Christianam veritatem et concordiam redigantur, omniaque, quæ ab utraque parte perperam interpretata vel acta fuerint, aboleantur, perque nos omnes una vera religio acceptetur et observetur; ac quemadmodum nos omnes sub uno Christó sumus et militamus, ita omnes in una communione Ecclesiæ et concordia vivamus, et conclusive, ita bona concordia, pax, ac prosper successus sacri imperii in his et aliis urgentibus negotiis efficiantur, erigantur, concludantur et observentur, prout indictio nostra hujusmodi conventus hæc et alia latius continet et comprehendit: in quo conventu nos electores, ac alii principes, et status imperii maximo in numero personaliter, aliqui etiam per procuratores sufficientia mandata habentes comparuimus.

125. « Quocirca una cum electoribus et aliis principibus, prælatis, comitibus et statibus, ac absentium missis articulum controversiæ Catholicæ nostræ fidei in dicta nostra indictione insertum tanquam principalius et gravius punctum primo aggressi fuimus, et prout cantat dicta nostra indictio, cuilibet volenti in controversia hujusmodi fidei quidquam proponere clementem audientiam obtulimus. Proinde nostri et sacri imperii elector, principes ac civitates, videlicet Joannes Saxoniæ dux, Landgravius in Thuringia, marchio Misniæ sacri Romani imperii archimarescalcus et elector; Georgius marchio Brandeburgensis, Stetin Pomeraniæ, Cassuben et Werden dux, et princeps in Rugen; Ernestus et Franciscus fratres duces Brunsvicenses et Luneburgenses: Philippus Lantgravius Hassiæ, et Wolffgangus princeps in Anhalt; necnon Nuremburgæ, Reutlingæ, Campoduni, Hailpronæ, Weinsheym et Weyssemburgi in Nortgavia civitatum missi, nobis confessionem et opinionem suam ratione fidei in scriptis conceptam proposuere; quam nos clementer ab ipsis recepimus, illamque in præsentia omnium electorum, ac aliorum principum et sacri imperii statuum hic congregatorum palam legi fecimus: et licet habito maturo consilio cum excellentissimis theologis ac litterarum peritis variarum nationum, hujusmodi ipsorum confessionem per Evangelia et Scripturas sacras validis fundamentis confutari et elidi curaverimus, nihilominus hoc tantum apud eos efficere non potuit, ut nobiscum, ac electoribus, et aliis imperii principibus, et communibus statibus in omnibus articulis concordarent: quapropter nos ad commodum et utilitatem imperii ac Germanicæ nationis, quo pax et concordia in eis conservari possent, ex Cæsarea clementia et speciali gratia dictis electori, principibus et sex civitatibus sequentem recessum proponi, et ut eum acceptarent ipsos requiri jussimus, videlicet ut abhinc ad decimum quintum diem mensis Aprilis proxime futuri deliberent, an in articulis, in quibus a nobis dissident, cum Catholica Ecclesia, sanctitate Romani Pontificis, nobiscum et electoribus ac aliis principibus et communibus imperii statibus, necnon aliis Christianis, capitibus et membris usque ad decisionem Concilii proxime futuri sentire vel concordare velint, vel non; quodque nos de eo quod deliberaverint, ante dictam decimam quintam diem elapsam sub ipsorum sigillis certificent: interim nos etiam deliberaremus quod officium nostrum exigeret, ipsisque vicissim nostram opinionem notificaremus, adjunctis aliis valde æquis articulis, quomodo durante hujusmodi deliberatione sese gerere deberent.

126. « Videlicet quod nostra seria voluntas, mandatum et præceptum sit, ut dictus princeps elector Saxoniæ una cum suis adhærentibus medio tempore usque ad dictum xv diem Aprilis in suis dominiis, ducatibus et districtibus nihil novi ratione fidei imprimi, vel venundari præcipiant, quodque omnes electores et alii principes ac status imperii, durante tempore hujusmodi deliberationis, pacem et concordiam servent, quodque neque elector Saxoniæ, neque alii quinque principes, vel sex civitates aut ipsorum subditi nostros et sacri imperii, aut aliorum electorum et principum ac communium imperialium statuum subditos, prout hactenus contigit, ad sese et sectam suam allicere vel cogere debeant: et si adhuc aliqui electoris Saxoniæ, vel quinque principum, aut sex civitatum subditi, cujuscumque status sint, veteri Christianæ fidei adhæreant vel adhærere vellent, illos omnes in suis templis et monasteriis circa cultum divinum et cerimonias suas minime perturbare molestareve in quoquam: similiter

utriusque sexus personas religiosas circa missam, confessionem in confitendo et confessiones audiendo, necnon venerabilis sacramenti Eucharistiæ ministrationem et receptationem nullo pacto impedire debeant: præterea quod dictus elector Saxoniæ, quinque principes et sex civitates contra illos, qui venerabile Sacramentum non credunt et Anabaptistas, una cum electoribus et aliis principibus ac statibus concordarent, ipsosque a nobis aliorumque dilectionibus, et a se minime separare, suum auxilium et consilium, quo pacto contra illos procedendum sit, præstare velint; prout omnes electores, et alii principes ac status, ut supra dictum est, hæc omnia in quantum unumquemque concernit nobis promiserant.

127. « Et quia in Ecclesia Catholica jam in multis annis Concilium generale celebratum non fuit, et nihilominus in orbe Christiano per longum tempus varii abusus et gravamina suborta sunt, ideo cum omnium nostrorum et sacri imperii electorum, et aliorum principum ac statuum, necnon ab ipsis missorum hic Augustæ jam congregatorum, communi deliberatione et consilio ac ad ipsorum humilem petitionem et preces instituimus, ac cum dictis electoribus, et aliis principibus, ac statibus et ipsorum missis omnino conclusimus, quod apud sanctitatem Romani Pontificis, et apud omnes Christianos reges et potentatus tantum procuraremus, ut Christianum Concilium intra sex menses a fine hujus conventus ad opportunum locum indiceretur; idque mox, et ad summum intra unum annum post hujusmodi indictionem celebraretur cum bona spe et fiducia, quod per hoc totius Christianitatis Ecclesiastica et temporalia negotia ad firmam et bonam concordiam et pacem redigeremus.

128. « Deinde [1] quoniam divinæ et humanæ constitutiones ac etiam Evangelium statuant, quod nemini suum violenter eripi, nemoque bonis dejici debeat; id vero ab ipsis et in ipsorum provinciis multifariam contigisset, quamobrem etiam quotidie expulsi abbates et abbatissæ ad nos confugerunt supplicibusque querelis et precibus nobis supplicarunt, ut ipsis auxilium ad sua recuperandum præstaremus; idcirco nos tanquam Christianus imperator, qui justitiam nemini denegare debet, omnino decere arbitrati sumus, quoniam et sic jura disponunt et volunt, quod quilibet spoliatus et bonis dejectus ante omnia restituatur, atque in hoc legitime providere voluimus. Quare mandamus quod princeps elector Saxoniæ et sui adhærentes hujusmodi religiosos et alios Ecclesiasticos in ipsorum ducatibus et dominiis absque dilatione et quam cito ad sua monasteria et bona, a quibus expulsi sunt, redire permittant, ipsosque resumant, ne nos tanquam Christianus imperator cogamur per nos debitam executionem facere. Princeps vero Saxoniæ et sui adhærentes supradicti hujusmodi nostrum clementem recessum acceptare noluerunt, sed renuerunt, aliqui ipsorum mox recesserunt.

129. « Insuper missi nostrarum et sacri imperii civitatum Argentinæ, Constantiæ, Memingæ ac Lindani nobis confessionem, suæ ab aliis separatæ fidei in scriptis obtulerunt, quam per nos, ac etiam multos egregios et doctos sacræ theologiæ doctores summa diligentia perlegimus: et quia ex ipsorummet oblata confessione percepimus, aliasque etiam verisimiliter informati fuimus, reque ipsa manifestum est, quod dictæ quatuor nostræ et imperii civitates non solum ab aliis liberis et imperialibus civitatibus, sed a tota Germanica natione ac etiam communi Christianitate separatæ sunt, ac gravissimum errorem contra venerabile sacramentum, item demolitionem statuarum et imaginum introduxerunt, ac hactenus multas repugnantes sectas tolerarunt, illasque in vulgus Germanicæ nationis per libellos, qui passim circumferuntur, sparserunt: quod tamen neque ipsis neque cuicumque alii licet.

130. « Idcirco ad laudem Dei omnipotentis, ad salutem animarum, ad conservationem Christianæ charitatis, et præsertim ad pacem, utilitatem et concordiam Germanicæ nationis per doctos theologos variarum nationum, cum nostro ac sacri imperii electorum et aliorum principum et statuum hic congregatorum maturo consilio contrainformationem in Evangelio et et sacra Scriptura fundatam fieri curavimus, quam ipsis in præsentia electorum ac aliorum principum et statuum perlegi, ipsosque desuper requiri et exhortari fecimus; ut quia ex hujusmodi confutatione nostra errorem suum clare cognoscerent et intelligerent, ab hujusmodi abominando errore desistere, ac nobiscum et aliis electoribus ac principibus et statibus imperii totaque Christianitate concordare vellent, hoc omnino ab eis expectaremus.

131. « Ad hujusmodi clementem nostram exhortationem et requisitionem, dictarum quatuor civitatum missi humiliter petierunt sibi copiam hujusmodi confutationis dari, dicentes se a suis concivibus solum habere mandatum ad petendum copiam eorum, quæ sibi proponerentur, ut illam ad suos remitterent, quod nos ex rationabilibus causis ipsis negavimus; tamen obtulimus quod hujusmodi confutationem ipsis bis vel ter denuo perlegi permitteremus, quo secundum illam melius sese gerere possent; iterumque ipsos ut hujusmodi petitioni nostræ adhuc adquiescere vellent requisivimus: nam si hujusmodi Christiana exhortatio nostra apud ipsos locum non inveniret, quod tamen non crederemus, tum ipsæ quatuor civitates cogitare pos-

[1] Pag. 196.

sent, quod cogeremur ex legitimis causis nos in hac re gerere, prout nobis tanquam Romano et Christiano imperatori ac sacræ Catholicæ Ecclesiæ supremo defensori secundum conscientiam et ex officio incumberet, ut etiam supra in confutatione dictum fuerat; nihilominus ad hanc hujusmodi nostram clementem exhortationem et requisitionem dictarum quatuor civitatum nuntii in sua opinione perseverarunt : postquam vero nobis ut Romanorum imperatori ac totius Christiani orbis supremo præfecto ex Cæsareo officio nobis injuncto incumbere fatemur, sanctam Christianam fidem, quemadmodum illa per sanctam Catholicam Ecclesiam hactenus sancte et laudabiliter credita et servata fuit, manutenere, protegere et defendere, necnon Cæsareum nostrum edictum in primo conventu per nos Wormatiæ celebrato editum ad effectum deducere. Ideo cum aliis nostris et sacri imperii electoribus, principibus ac statibus omnino conclusimus, ac cum ipsis nostro et subditorum nostrorum nomine convenimus, invicemque nobis promisimus apud antiquam, veram et per manus traditam Christianam fidem et religionem, ipsiusque honestas et laudabiles ceremonias ac ritus in Catholica Ecclesia hactenus observatos firmiter persistere, ipsaque observare, utque circa illa ante decisionem Concilii generalis proxime futuri quidquam immutetur minime permittere.

132. « Et quia post editionem edicti nostri Wormatiensis, ac post multos variorum conventuum imperialium recessus Wormatiæ et Spiræ celebratorum varia gravamina et novitates Christianæ fidei et religioni contrariæ subortæ sunt; videlicet aliqui docuerunt, scripserunt et prædicarunt in venerabili Sacramento altaris, corpus et sanguinem Christi sub utraque specie panis et vini non essentialiter neque præsentialiter, sod solum figurate et significative adesse, cum aliis pluribus impiis circumstantiis, additionibus et appendicibus. Aliqui prædicant et docent quod quilibet homo ex præceptis Christi venerabile sacramentum altaris sub utraque specie sumere tenetur, et quod ii qui solum sub una specie recipiunt male agunt.

133. « Quidam officium sacrosanctæ missæ omnino aboleverunt, prædicaruntque missam esse extremam Dei blasphemiam. Quidam missam non omnino aboleverunt, sed in ipsa aliqua mutarunt contra antiquam consuetudinem, ordinationem, ac constitutionem Catholicæ Ecclesiæ pro libito et arbitrio suo; præterea solita cantica missarum, horarum ac aliarum laudum beatæ Virginis de sanctis et sanctis Patribus ad honorem Dei et devotionem hominum facta, et in Catholica Ecclesia communiter et concorditer ordinata, statuta et observata, tanquam scandalum præbentia, et impia aboleverunt : nihilominus tamen in locum ipsorum alias cantilenas pro libito suo suffecerunt. Aliqui docuerunt Baptismum parvulorum nullum, sed quod quilibet homo cum ad intellectum pervenerit denuo baptizari debeat, Baptismum etiam sacramentum esse non credunt. Quidam etiam laudabiles Christianas ordinationes et preces, quæ circa Baptismum observabantur, abrogarunt aliasque instituerunt.

134. « Aliqui nullis utuntur precibus vel cerimoniis, suosque liberos non per presbyterum, sed quemvis laicum virilis vel fœminini sexus, præter necessitatem in pura aqua fontana baptizant. Aliqui neque liberos suos chrismate confirmari, neque morientes sacro oleo ungi curarunt. Nonnulli statuas et imagines Servatoris Christi, necnon laudatissimæ matris suæ Mariæ ac sanctorum, Christiano populo longissimo tempore more Christiano pro memoria et admonitione servatas, fregerunt, combusserunt inhumaniterque tractarunt. Nonnulli crediderunt non esse liberum arbitrium, sed omnia quæ fiant de necessitate inevitabili ita fieri, et aliter fieri non potuisse; quodque proprie Deus sit efficiens causa mali. Quidam docuerunt, nullum esse magistratum inter Christianos, quodque nemo illo fungi debeat. Aliqui docuerunt solam nudam fidem sine charitate et bonis operibus salvare, ac bona opera abjecerunt.

135. « Sunt qui monasteria, parochiales Ecclesias, et altaria penitus suppresserunt ac devastarunt. Non defuerunt, qui in cathedralibus, collegiatis et parochialibus Ecclesiis, et aliis beneficiis laudabiles Christianas cerimonias et ritus hactenus in Catholica Ecclesia pro excitatione et admonitione populi Christiani ad devotionem ac recordationem vitæ, passionis, mortis et operum Christi Servatoris nostri observatas aboleverunt, aut in desuetudinem devenire siverunt, aliasque impias ordinationes pro libito arbitrio et violentia sua statuerunt. Alii prædicationes in monasteriis quatuor Ordinum Mendicantium, quibus hoc juxta regulam et Ordinis sui professionem incumbit, ipsique ab antiquo observarunt, fieri penitus prohibuerunt : unde multi boni antiqui Christiani vero verbi Dei cibo privati, ac contra ipsorum conscientias novos prædicatores deceptores audire, aut prædicationibus omnino carere coacti fuerunt. Item nonnulli magistratus subditis suis sub gravibus pœnis inhibuerunt, ne prædicatores veteri veræ fidei intra vel extra civitates suas audiant, neque prædicationes vel templa ipsorum visitent, aut antiquæ fidei adhæreant : cumque contrafecisse deprehensi fuerunt irremissibiliter pœnas luerunt.

136. « Item aliqui famulos suos juramento obstringunt, ne dictos, sed suos prædicatores deceptores audiant, suæque sectæ adhæreant. Nonnulli monasteriorum, Ecclesiarum et beneficiorum vacantium bona in suam utilitatem,

aut alio modo præter rationem pro arbitrio suo converterunt, illaque contra fundationes amplius non contulerunt, neque aliis, ut conferrent, permiserunt. Item aliqui in monasteriis monialium proprios confessores, prædicatores, ac alios Christianos hujusmodi monasteriorum administratores amoverunt, in ipsorumque locum prædicatores, confessores et doctores seductores suffecerunt. Quidam monasteria in totum et in parte clauserunt, ipsisque cantum, lectiones, missarum celebrationes et sacramenta secundum antiquum Christianum ritum instituta, quodque religiosi sibi invicem sacramenta ministrent, vel a se invicem recipiant, interdixerunt.

137. « Sunt etiam qui monasteria utriusque sexus, capellarum fundationes et beneficia, defunctorum fundationes a multis felicis recordationis imperatoribus, regibus, principibus, et aliis clarissimis statibus, prædecessoribus nostris factas, contra ipsorum ultimas voluntates et ordinationes in totum vel in parte aboleverunt, aut omnino evanescere permiserunt : utriusque sexus religiosos pro illorum libito sine permissione suorum ordinariorum monasterio exire, perversa matrimonia contrahere, et alias sæculo sese immiscere passi sunt; prælatis etiam, ut hoc impedirent, concedere noluerunt. Aliqui etiam utriusque sexus religiosos ad renuntiandum in perpetuum monasteriis et ipsorum bonis, idque per obligationes in scriptis facere coegerunt, in quibus vitam monasticam impiam et diabolicam esse fateri coacti fuerunt. Aliqui religiosis personis habitum ordinis abjiciendi facultatem dedere, ipsisque sæcularia vestimenta et alia, quam propriæ regulæ et juramenti decebat, gerere, et nihilominus in monasteriis remanere permiserunt.

138. « Nonnullis religiosis prohibitum est alios qui Ordinem assumere vellent acceptare, et ab his qui jam in monasteriis sunt professionem et obedientiam recipere. Non desunt etiam qui liberos et consanguineos suos contra ipsorum voluntatem ex monasteriis extraxerunt. Quidam sacerdotes in parochialibus Ecclesiis et aliis beneficiis pro libito suo imposuerunt, rursumque ab illis amoverunt, ordinariis illos minime præsentando, ut debite examinari et initiari potuissent. Ordinarios etiam circa exercitium jurisdictionis suæ erga sacerdotes et visitationes personarum et cleri impediverunt. Parochis etiam et prædicatoribus, ut contra omnes ordinationes conventuum imperialium verbum Dei ac sacram Scripturam pro arbitrio suo interpretentur, officium sacræ missæ in genere una cum orationibus pro defunctis abjicerent, Christianas cerimonias contemnerent, cantum, lectiones, jejunia, precationes, festa ac alios varios temerarios actus exercerent, indulserunt : quod non solum edicto nostro Wormatiæ edito, ac aliis ordinationibus conventuum imperialium deinde secutis, verum etiam ordinationi et devotioni Christianæ contrarium fuit, et adhuc est; quod nemini, cujuscumque status fuerit, licuit : nemo etiam ad hoc potestatem vel commissionem habuit.

139. « Ex iis omnibus nihil boni natum, imo alii Catholici ab antiquo introducti ritus contempti, omnis magistratus et honestas in ipsorum prædicationibus spreta, vituperata, boni et simplices homines contra se invicem stimulati et irritati fuere, ac alii varii leves astus secuti sunt : falsæ etiam alias damnatæ doctrinæ invaluerunt : multi falsi errores in populo succreverunt : omnis vera devotio evanuit ; tandemque eo res devenit, quod omnis Christiana honestas, disciplina, virtus, præcepta Dei, timor justitiæ, honesta conversatio, et viva ac vera charitas erga proximum penitus interciderunt.

« Hæc vero omnia non solum Evangelio et sacræ Scripturæ, verum etiam antiquis laudabilibus consuetudinibus, ac ritibus et ceremoniis Catholicæ Ecclesiæ contraria ac injuste cœpta et facta fuerunt. Idcirco nos cum nostris et sacri imperii electoribus et aliis principibus ac statibus, et vicissim ipsi nobiscum concordavimus et conclusimus quod supradictæ et omnes aliæ contra Catholicæ Ecclesiæ fidem, ordinationes, religionem, ceremonias, antiquas laudabiles constitutiones et ab antiquo introductos ritus, per ipsam Catholicam Ecclesiam ante aliquot sæcula instituta, cœptæ novitates sublatæ et cassæ esse debeant : nosque curare et efficere debeamus (ut par est) quod ii, qui hujusmodi novitates introduxerunt, nobiscum et dictis electoribus ac statibus usque ad proxime futurum Concilium concordent et conveniant.

140. « Quocirca mandamus et volumus, quod in toto Romano imperio firmiter credatur, doceatur et prædicetur, quod sub speciebus panis et vini, et sub utraque ipsarum verum corpus ac verus sanguis Christi Servatoris nostri essentialiter et vere præsens sit, ac omnes, qui aliter scripserint, prædicaverint vel crediderint, non recipiantur vel tolerentur. Hinc etiam sequitur, quod Catholica Ecclesia ex inspiratione Spiritus sancti et bonis rationibus salubriter ordinavit ac præcepit, quod cuilibet Christiano extra celebrationem missæ venerabile sacramentum sub specie panis a consecrante ministrari debeat, cum sub una specie nec plus nec minus quam sub utraque sumatur ; prout etiam per præsentes credi, nihilque circa hoc usque ad decisionem futuri Concilii innovari debere mandasse voluimus.

141. « Similiter etiam communes et privatæ missæ quoad cantum, institutionem et observationem majoris et minoris canonis, necnon alias precationes, vestes, ceremonias, constitutiones et ordinationes omnino, prout hactenus lauda-

biliter in Catholica Ecclesia observatum fuit, et adhuc observatur, celebrari et in his omnibus nulla mutatio vel novitas fieri debet.

142. « Quantum ad Anabaptistas attinet; circa proxime a nobis desuper editam constitutionem adquiescimus; quam etiam per præsentes de consilio et consensu electorum et aliorum principum ac statuum jam renovasse volumus; mandamusque quod parvuli cum adhibitione chrismatis, item laudabilibus ac salubribus precationibus et ceremoniis a Catholica Ecclesia jam olim statutis et observatis baptizari debeant; impium enim et horrendum utique est miserabilibus infantibus viam salutis et gratiæ Spiritus sancti præcludere. Mandamus etiam ac volumus quod parvulorum ac aliorum Christianorum Confirmatio, item Extrema-Unctio circa morientes minime intermitti; sed penitus ad eumdem modum, prout hactenus in Catholica Ecclesia fieri consuevit, firmiter observari et manuteneri debeant.

143. « Cum etiam imagines Christi, et laudatissimæ matris suæ Mariæ, et sanctorum animum in rebus oblivioni obnoxiis submoneant, universosque ad devotionem excitent, propterea in Catholica Ecclesia toleratæ illarumque oppugnatores a Catholica Ecclesia jamdudum in aliquot Conciliis et præsertim pèr prædecessorem nostrum in imperio Carolum I Magnum damnati fuerunt : idcirco mandamus quod dictæ imagines minime aboleri, imo devote ab omnibus Christianis erigi et conservari debeant. Item quod altaria et sacramenti dominicale, sicubi amota fuissent, denuo erigantur, ac ad Dei honorem conserventur.

144. « Præterea cum nonnulli credant non esse liberum arbitrium, quia hujusmodi error cum dependentibus ab eo minime humanus, sed belluinus, ac Dei blasphemia est; idcirco credi, doceri vel prædicari non debet. Item cum magistratus a Deo ordinatus etiam Evangelio, S. Paulo, et aliis sacris Scripturis probetur; ideo publice vel occulte nullo pacto prædicetur, vel alias doceatur, aut divulgetur, quod illi adversum sit, aut ad ipsius contemptum, contumeliam vel diminutionem facere possit. Cum autem ex sacra Scriptura pateat, quod sola nuda fides sine charitate et bonis operibus non justificet, Deus etiam bona opera in multis sacræ Scripturæ locis ab hominibus exigat; eapropter dictus articulus quod sola fides justificet, et bona opera negligi debeant, minime prædicari vel doceri, imo ut modestia et justitia locum habeant, quemadmodum hactenus Catholica Ecclesia et sancti Patres crediderunt et docuerunt, credi et doceri debet, et præsertim quoad septem sacrosancta sacramenta, et illorum ceremonias, quod passim in Catholica Ecclesia ab antiquo ante hujusmodi schisma servatum fuit, servetur, et omnia de novo introducta aboleantur.

145. « Item omnibus cathedralibus et inferioribus Ecclesiis ac monasteriis suæ constitutiones, regulæ, ordinationes, fundationes, cantus, prædicationes, missarum celebrationes, precationes, sepulturæ, ac consuetæ Christianæ laudabiles ab antiquo introductæ ceremoniæ, prout in Catholica Ecclesia hactenus observatæ fuerant, conserventur : quodque vacantia beneficia idoneis personis legitime conferantur, defunctorum fundationes observentur, Ecclesiastici circa debitam visitationem ac pœnarum inflictionem contra parochos, presbyteros et clericos non impediantur, quodque etiam religiosi et sæculares presbyteri in posterum a matrimoniis abstineant. Presbyteri etiam, qui temerarie ante hunc nostrum recessum matrimonium contraxerunt, statim beneficiis suis Ecclesiasticis, administrationibus et officiis privati sint, ipsorumque beneficia per patronos vel ordinarios cujuslibet loci intra tempus a jure statutum subito finito hoc conventu conferantur; necnon parochialibus Ecclesiis ac aliis Ecclesiasticis beneficiis per suos Ecclesiasticos superiores sive patronos de aliis idoneis matrimonio non implicitis presbyteris provideatur. Nihilominus si aliqui presbyteri, qui matrimonium contraxissent, suas prætensas uxores relinquere, ac Christianæ ordinationi et ritui reconciliari ac transgressionis suæ dignam absolutionem et pœnitentiam recipere et subire vellent, tum mox per legatum a sanctitate Romani Pontificis peti debet, ut ordinariis facultas sæculares presbyteros absolvendi, et ad administrationem rehabilitandi concedatur.

« Presbyteri vero, qui converti, aut hujusmodi recessui nostro parere nollent, quomodo et ubicumque deprehendentur qui matrimonium contraxissent, ii in nullis ducatibus, districtibus et dominiis tolerari, sed in exilium mitti, aut aliis condignis et justis pœnis puniri debent : pariter in nullo dominio Ecclesiasticis in publica inhonesta vita, et præsertim cum levibus et inhonestis mulieribus habitare, aut illas domi habere, vel alias in vestitu presbytero indecenti incedere, aut inhoneste conversari liceat vel concedatur : imo transgressores, secundum quod res exegerit, puniri, hocque minime, quemadmodum hactenus factum est, remitti debet, ut omnia scandala evitentur.

146. « Quod si etiam clerus in aliquo loco in injustam laicam subjectionem protectionis vel transactionis adactus fuisset, tum volumus quod hujusmodi subjectio, protectio sive transactio mortua et nulla sit, aliquo juramento, vel vinculo aliquo pacto ea de causa præstito non obstante. Item si monasteriorum vel alia Ecclesiastica bona et alia quæcumque sint in Romano imperio Germanicæ nationis in totum vel pro parte illegitime vendita, alienata vel in laicum usum conversa fuissent, hæc omnia cassa, inef-

ficacia et nulla sint, ac statim in pristinum statum restitui, et vendita bona debito valore compensari et solvi debent. Omnes etiam parochi et prædicatores, sive religiosi sive sæculares presbyteri, in prædicando dictam Cæsaream nostram ordinationem observent.

147. « Proinde [1] cum electoribus et aliis principibus ac statibus convenimus et concordavimus, ac mandamus, ordinamus et volumus, quod in posterum nullus in aliquo loco in prædicatorem admittatur, nisi prius ab archiepiscopo vel episcopo, sub quo degeret, examinatus, ac vita, doctrina et peritia idoneus repertus, ac ad officium prædicandi sufficiens judicatus fuerit : hujusmodi admissi prædicatores, sive religiosi sint, sive alii presbyteri sint, nemine excepto, quibusvis privilegiis non obstantibus, huic recessui nostro in suis prædicationibus sese accommodare, illique parere teneantur ; et præsertim quod in prædicationibus suis evitent et omittant ea, quæ plebeios contra magistratus concitare et Christianos contra se invicem, in dissidia et odia invitare possent. Principes etiam ab hoc sermone abstineant, quem hactenus aliquos in ore habere non puduit, videlicet quod Evangelium et verbum Dei opprimantur : quod non solum nobis et communibus statibus hactenus in animo non fuit, imo potius nobis curæ fuit inclinatique fuimus, adhucque eo Christiano animo sumus, quod sacrosanctum Dei verbum ad augendam Christianam charitatem, timorem Dei, et bona opera plantentur, et in Christiano exercitio conserventur ; non autem, ut moris est apud novos doctores, pro libito cujusque ad utilitatem ex superbia et invidia, ad deceptionem imperitorum laicorum prædicare : sed animus et voluntas nostra est, quod prædicatores Evangelium secundum declarationes sacræ Scripturæ, ac doctorum a sancta Catholica Ecclesia approbatorum et receptorum prædicent, et doceant, et ab iis, quæ disputabilia sunt, necnon mordendo convitiis et injuriis abstineant, desuperque dicti Christiani Concilii decisionem expectent.

148. « Caveant etiam hujusmodi prædicatores imprimis ne Christianum populum ab officio sacro missæ, orationibus, et aliis bonis operibus abducant, quemadmodum hactenus in plurimis locis (quod miserandum est) contigit ; quinimo Christianum populum sedulo doceant, atque ad hoc persuadeant et alliciant, ut summa devotione officium sacræ missæ audiatur, preces suas devotissime ad Deum fundant, quodque beatissimæ virgini Mariæ ac sanctis, ut apud Deum pro ipsis intercedant, sese devote commendent, festa et indicta jejunia observent, ac prohibitos cibos, prout hactenus apud Ecclesiam fieri consuevit, vitent : religiosos etiam a suis præstitis juramentis non abducant, imo ipsos ut illa observent obligatos esse, ac eleemosynas erogare, aliaque bona opera exercere doceant. Item quilibet, cujuscumque status fuerit, huic nostræ ordinationi, constitutioni, ac Christianis ritibus ac ceremoniis laudabilibus introductis, omnibusque aliis in Catholica Ecclesia hactenus laudabiliter ordinatis, statutis et observatis, quantum Catholicam nostram fidem et cultum divinum concernit, sese accommodet, ipsisque pareat, contraque aliquid novi non tentet sub pœnis corporis, vitæ, vel bonorum, quas quilibet magistratus transgressoribus secundum modum transgressionis infligere possit et debeat ; nulla etiam superioritas alium circa hoc impediat, sed invicem in hoc sibi auxilium præstent. Hæc omnia sub dictis pœnis abhinc usque ad decisionem futuri Concilii, penitus ita observari volumus.

149. « Postquam etiam per inordinatam typographiam hactenus multum mali subortum est ; ideo statuimus, ordinamus et volumus quod quilibet elector, ac alius princeps et status imperii Ecclesiasticus vel sæcularis usque ad futurum Concilium apud omnes officinas impressorias et bibliopolas serio provideat, ut in posterum nihil novi, et præsertim libelli famosi, ac picturæ, vel similia palam vel occulte componantur, imprimantur aut distrahantur, nisi prius per personas prudentes ad hoc ab Ecclesiasticis vel sæcularibus magistratibus deputatas visa, impressoris nomina et agnomina ac etiam locus, ubi impressa fuerunt, claris et expressis verbis in eis adponantur ; et si in illis defectus aliquis repertus fuerit, tum imprimi vel venumdari non permittantur. Quidquid etiam famosorum vel similium libellorum antehac impressum est, venum exponi, vel venumdari non debet ; et si compositor, impressor vel venditor hujusmodi ordinationis mandatum transgrederetur, tum magistratus, sub quo deguerit vel deprehensus fuerit, ipsum secundum circumstantias in corpore vel bonis puniat : et si aliquis magistratus, quicumque is fuerit, in hoc negligens deprehenderetur, tum Cæsareus noster fiscalis contra illum magistratum ad pœnam procedere possit et debeat ; quam pœnam secundum circumstantias cujuslibet magistratus et ipsius negligentiam camera imperialis judicium imponendi et taxandi facultatem habeat.

150. « Cum etiam post editum Cæsareum nostrum edictum multi episcopatus, cathedrales, et aliæ Ecclesiæ, ac monasteria propria auctoritate deleta, devastata, episcopi, prælati, parochi, religiosi, et aliæ Ecclesiasticæ personæ ex suo, sine cognitione et causis expulsi, fugati, ipsisque episcopatus, monasteria, Ecclesiæ, arces, bona, census, redditus, ornamenta sive clenodia adempta et occupata, vel pro parte ven-

[1] Pag. 117.

dita, oppignerata, arrestata, et impedita fuerunt, atque divino, canonico et Cæsareo jure cautum et prohibitum sit, quod nemo alii suum propria auctoritate contra jus et æquitatem, et præsertim Ecclesiis ac Deo dicata bona adimere, ac quemquam illis dejicere, spoliare, multominus honestas, et ad Dei laudem factas fundationes supprimere vel delere debeat. Idcirco statuimus, ordinavimus ac voluimus quod episcopatus, Ecclesiæ, monasteria et illorum bona, quæ injuste per Ecclesiasticos vel sæculares propria auctoritate occupata, aut in seditione rusticorum vi adempta fuerunt, his, quibus pertinent, et ad quos de jure spectant, restituantur : aut sicubi monasteria sive parochiæ devastata, diruta aut deserta essent, denuo instaurentur et erigantur ; quodque episcopatus, monasteria, Ecclesiæ parochiales, ac fundationes, quoad cantum, lectiones, missarum celebrationes, et aliarum consuetarum laudabilium ceremoniarum exercitium, necnon penes sua bona et possessiones, ac illorum administrationem, quemadmodum ab antiquo introductum est, pacifica permanere debeant : et hæc omnia sub pœnis Cæsareæ pacis nostræ, provincialis banni, et aggravationis banni, prout etiam desuper mandatum pœnale hæc latius comprehendens edemus ac publicari curabimus.

« Et quia in animo nostro Cæsareo non dubitamus quin adhuc multi constantes Christiani, ac antiquæ veræ Catholicæ fidei adhærentes sint, quibus etiam seditiosa et falsa, et antehac damnata doctrina contraria sit, ut tales in suo bono et constanti proposito conserventur, et per vim ab aliis non divellantur ; idcirco nos, electores, et alii principes, ac status volumus quod, si qui in dominiis, civitatibus, oppidis et locis, quæ recessum nostrum non acceptarunt, viverent (dummodo in suo Christiano proposito perseverent, huicque recessui nostro pareant) cum bonis, uxoribus et liberis suis in nostra et Romani imperii speciali defensione et protectione sint, illisque, quemadmodum alii nobis et imperio conjuncti, uti et frui debeant. Præterea ex Cæsarea potestate illis civibus et incolis, qui adhuc antiquæ Christianæ fidei adhærent, in illaque perseverant, pro ipsorum commoditate, quoad personas, bona et substantiam ipsorum liberum accessum et recessum ad dictos ipsorum dominos, civitates, oppida, et loca sine gravamine alicujus tributi ratione transmigrationis et translationis bonorum suorum ipsis imponendi, absque cujusque impedimento, concessisse volumus, idque scienter per præsentes facimus. Volumus etiam quod hoc ipsis circa juramenta per ipsos tanquam cives præstita, quoad privilegia civitatum et locorum nullum præjudicium sive læsionem generet aliquo modo : et si aliquis dominus, civitas, vel locus supradicta privilegia præsentibus contraria haberet, illis derogasse, et in hoc casu omnia sustulisse volumus.

151. « Et quia in multis annis in Catholica Ecclesia nullum Concilium celebratum fuit, et ut id fiat summa necessitas exigit, quo dicti errores, abusus et gravamina in fide nostra sacrosancta et alia, quæ interim succreverunt, in meliorem statum et ordinem reformari et redigi possint. Item quia hactenus per hostem Christianæ fidei Turcum multa regna Christiana occupata, et alia occupari possunt nisi mature provideatur, quo vicissim (quod summa necessitas expostulat) salubriter et utiliter agatur, cum in genere et indifferenter omnes nostri et sacri imperii electores ac alii principes, et status, illorumque nuntii hic Augustæ nobiscum congregati, tam qui nobiscum in vera Catholica fide, prout ipsa hactenus a Catholica Ecclesia laudabiliter servata fuit, concordant, quod illi, qui dictas et alias novitates introduxerunt, nobis ut Concilium hujusmodi procuraremus humiliter supplicarunt; idcirco pro Christiana reformatione ac Catholicæ fidei conservatione instituimus, prout jam hic una cum nostris et sacri imperii electoribus, ac aliis principibus et statibus penitus conclusimus, apud sanctitatem Romani Pontificis tantum procurare et efficere, quod per sanctitatem suam Concilium generale Catholicum intra sex menses post finem præsentis conventus ad locum opportunum indicetur, idque mox et ad summum intra annum post hujusmodi indictionem incipi et celebrari debeat, alacriter et certo sperantes hoc aliis Christianis regibus, principibus et potentatibus etiam placiturum, ipsosque in hujusmodi Concilio compariturus, ac facturos et adjuturos, ut tota Christianitas in spiritualibus et temporalibus ad firmam pacem et concordiam redigatur.

152. « Item licet antehac in pluribus recessibus imperialibus clare expressum et cautum fuerit, quod Ecclesiasticis et sæcularibus census, redditus, proventus ac decimæ suæ sine contradictione vel impedimento dari et solvi debeant, quodque debite et legitime decimæ dentur, ac in collatione et exactione illarum non impediantur : nihilominus deprehendimus hoc pluribus in locis parum servatum fuisse, nobis autem, ut Romano imperatori incumbit providere, ut nemini suum violenter et contra jus occupetur et denegetur; idcirco ordinamus et volumus quod quilibet Ecclesiasticus vel sæcularis status suis redditibus, censibus, proventibus, decimis et juribus gaudere, nullusque alium in iis dejicere, spoliare vel in illis turbare aut impedire, sed cuilibet hæreditarii perpetui et alii census, redditus, decimæ ac alia jura sua solvi, dari et præstari debeant, in hoc etiam quilibet magistratus alii auxilium præstare teneatur : et hæc omnia sub pœnis in nostra pace provinciali comprehensis; et si aliquis

dominus vel magistratus huic ordinationi nostræ contraveniret, tum fiscalis noster vigore publicæ nostræ pacis provincialis contra talem dominum vel magistratum procedendi facultatem et commissionem habeat.

153. « Postquam etiam pluribus in locis domini et magistratus speciales ordinationes, statuta et constitutiones fecerunt, ac privilegia impetrarunt, vel adhuc facere et impetrare possent, qui hæreditarios ac perpetuos census Ecclesiasticorum et sæcularium redimendi jus habeant, cumque electores ac alii principes et status sese in hoc gravatos conquesti fuerunt, propterea quod hoc contra jus et æquitatem et antiquas consuetudines sit, et in damnum non solum dominis magistratibus, verum etiam in præjudicium privatorum cedat; quocirca ordinamus, statuimus ac volumus ex certa scientia et Cæsareæ potestatis plenitudine, quod omnes et singulæ ordinationes, statuta, constitutiones et privilegia desuper facta, impetrata et edita, vel in futurum impetranda sublata, mortua, viribus vacua et nulla sint, prout illa etiam per præsentes ex Romani Cæsaris potestatis plenitudine ex certa scientia et proprio motu, viribus vacua, nulla, et minus obligatoria decernimus; volumusque quod quoad hujusmodi perpetuos et hæreditarios census omnia in posterum firmiter permaneant et observentur secundum proprios supradictos articulos. Ordinamus etiam, statuimus ac volumus, quod huic recessui nostro omnino pareatur, ipseque in omnibus in eo comprehensis et contentis adimpleatur, non obstantibus quibuscumque aliis recessibus in primis habitis conventibus imperialibus editis, in quantum illi huic nostro præsenti recessui et præsentibus ordinationibus, quod ad fidem attinet, contrarii essent, vel quidquam derogarent : item non obstantibus quibuscumque contradictionibus, oppositionibus et appellationibus præsentibus contrariis extra generale Concilium coram nobis vel aliis quibuslibet factis, quæque fieri poterunt, quæ in seipsis nullæ sint, nosque illas omnes ex urgentibus causis quomodo in dictis prioribus recessibus inciderunt, ex Cæsareæ potestatis plenitudine, ac de dictorum electorum et aliorum principum ac statuum sacri imperii communi maturo consilio et consensu, abolevisse et e medio sustulisse volumus; et hæc omnia sub pœnis imperii, quas nobis secundum rerum circumstantias, prout decet, reservamus.

« Nos etiam electores et alii principes, prælati, comites, ac status, qui hujusmodi recessum acceptavimus, in eumque consensimus, unanimiter inter nos convenimus, nobisque invicem sub vera fide promisimus, quod nullus Ecclesiasticus vel sæcularis status alium ratione fidei violenter premere vel molestare, aut superiori suo redditus, census, decimas et bona auferre : item nullus subditos alicujus vel ipsi obnoxios causa fidei aut alias in specialem defensionem et protectionem contra superiorem suum recipere debeat vel velit. Hæc omnia sub pœnis Cæsareæ pacis nostræ provincialis Wormatiæ concessæ, quæ cum omnibus in ea contentis in suo robore permanere, ac firmiter observari et adimpleri debet.

154. « Et ut in iis omnibus quoad observationem et impletionem nihil defectus appareat, idcirco nos nostris et sacri imperii electoribus ac aliis principibus et statibus vicissimque electores et alii principes ac status nobis in rebus antiquam Catholicam fidem nostram concernentibus invicem promisimus, regna, provincias, subditos, necnon corpora et bona ad invicem conferre et contribuere. In hoc etiam amplius convenimus et concordavimus, quod si contingeret, quod aliquis status alium contra supradicta cum exercitu aut alias violenter aggredi vellet, quod tum judicium cameræ nostræ imperialis ad requisitionem illius vel illorum, qui hujusmodi invasionem timerent, seque juri staturos offerrent, plenam potestatem, commissionem et mandatum habeat iis, qui in motu et apparatu essent, sub pœnis banni, ut ab hujusmodi violento proposito et invasione abstineant, justitiæque legitimæ adquiescant, mandandi. Si vero ille vel illi, quibus ita mandatum fuerit, inobedientes forent, cum statim fiscalis noster Cæsareus contra ipsos inobedientes ad declarationem super dicto mandato remota mora expedivisse procedere debet, ipsique inobedientes per cameræ nostræ judicium, bannum et alias pœnas pacis provincialis, prout justum est, incidisse declarentur. Interim etiam nihilominus cameræ nostræ judicium contra omnes et singulos adjutores illius vel illorum, qui (ut supradictum est) in apparatu et proposito violentæ invasionis essent, mandatum revocationis generale sub pœnis banni quamprimum edatur. Pariter etiam alios imperii status vicinos et opportunos statim sub dictis pœnis banni ad observationem omnium supradictorum requirat, et exhortetur, ut illi vel illis, quibus hujusmodi invasio et violentia imminet, efficaci auxilio adsint, et subveniant. Similiter etiam nos, ut Romanus imperator et caput cum provinciis nostris hæreditariis læsis contra hunc nostrum recessum succurrere et auxilium præstare volumus : violentiam quoque committens illis, qui modo supradicto requisiti fuissent et subvenissent ipsorum sæpius in hujusmodi expeditione factas reticere et restituere teneatur, in ipsorumque subvenientium arbitrio sit, violentiam committentem statim ipso facto ad refectionem expensarum compellere, aut mediante cameræ nostræ judicii moderatione, per pœnas latas ab ipso recuperare, ad hoc etiam

cameræ nostræ judicium ipsis statim sine contradictione auxilium præstare debet.

155. « Item articulus in conventu Spiræ celebrato anno MDXXVI factus ratione subditorum seditiosorum et rebellium in suo robore permanere debet, videlicet quod si alicujus domini vel superioris subditi Ecclesiastici vel sæcularis status in posterum concurrerent colligerenturque, seditionem et tumultum excitarent, quod tum proximi vicini electores et alii principes, comites ac alii superiores ad instantiam et requisitionem illius domini, apud quem seditio excitata esset, statim, incontinenti, quam citissime cum equitibus et peditibus ipsi succurrere debeant : et si requisitionibus hujusmodi auxilium minus sufficiens foret, tum alii proximi vicini electores, et alii principes ac status ad requisitionem, ut supra dictum est, eodem modo cum quanta potentia poterunt subvenire teneantur ad coercendum rebelles et seditiosos, ipsosque ad obedientiam redigendum et debite puniendum; nosque omnes erga nos invicem exhibeamus ac geramus, ac si hujusmodi seditio et tumultus in cujusque nostrum proprio ducatu, dominio, et districtu contigisset, et ut quilibet ab alio sibi fieri vellet.

156. « Ut etiam ratione hujusmodi auxilii inter præstantem auxilium et recipientem in hoc differentia et error non nascatur, tum auxilium electoris principis, prælati, comitis, sive status, qui pro auxilio ab alio requireretur, illi, in cujus ducatu, dominio, sive districtu, hujusmodi seditio orta esset, in peditibus et equitibus quam poterit potentissime suis expensis et sumptibus ad unum mensem contra rebelles subditos præstari debet, ut tamen in hoc mense accessus et recessus computentur. Si vero hoc auxilium intra mensem moraretur vel tardaretur, tum is cui hujusmodi auxilium præstitum esset, cum præstante auxilium super eo, quod sibi ultra mensem præstitum fuerit convenire et concordare teneatur. Item auxilium præstans erga illum cui præstiterit, ratione hujusmodi auxilii præstiti sese amice et benigne gerat, prout ipse ab aliis in tali casu tractari vellet.

« Quia etiam nos, ut Romanus imperator, pacem et concordiam universalem in sacro imperio conservare, seditionesque et tumultus præcavere inclinati sumus ; idcirco ex Romanæ Cæsareæ potestatis plenitudine omnibus et singulis electoribus, et aliis principibus Ecclesiasticis et sæcularibus, prælatis, comitibus, baronibus, equitibus, militibus, provinciarum præfectis, locumtenentibus, administratoribus, officialibus, judicibus, burgimagistris, consiliariis, civibus, communitalibus, ac alias omnibus nobis et sacro imperio subditis, et fidelibus cujuscumque dignitatis, status, vel conditionis fuerint, per præsentes serio mandamus, ac volumus, quod nullus alium violenter et de facto contra jus, ac nostram et sacri imperii editam pacem provincialem molestet, invadat vel lædat; sed invicem pacifice vivant, prout dicta pax provincialis in suis articulis latius continet, quam charam quilibet nostram et imperii gratiam habet, ac sub pœnis in dicta nostra et imperii pace provinciali edita contentis necessaria nostra voluntas est ». Pluribus interjectis de colenda justitia deque judiciorum ordine, hæc addidit de coercendo luxu, blasphemis puniendis, necnon conficienda in Turcam expeditione.

157. « Quamvis etiam hactenus per multos annos in conventibus imperialibus celebratis de bonis ordinationibus et politia, utpote super inauditis blasphemiis, compotationibus, luxu vestimentorum, inanibus nuptiarum sumptibus, baptismis parvulorum, exequiis, gravibus expensis apud caupones, mensuris, ponderibus, et aliis id genus similibus consultatum fuerit; tamen hujusmodi ordinatio ad aliquem effectum non pervenit; unde blasphemiæ etiam inauditæ, et exercitium compotandi in communem usum venerunt, pariter etiam luxus vestium inter nobiles cives et rusticos ita excrevit, ut per hoc non solum privatæ personæ, verum etiam provinciæ in substantiæ suæ et victualium diminutionem inciderint, perque pannos auro contextos, velutum, damascum, rasum, peregrinos pannos, bireta magni pretii, perlas, aurum filatum, quibus ad vestium luxum utuntur, immensa pecuniæ vis ex Germanica natione exportatur. Ad hæc hujusmodi vestium luxus in genere adeo immodice usurpent, quod inter principes et comites et nobiles, nobiles et cives, cives et rusticos, nulla differentia cognosci potest. Quocirca nos, necnon electores et alii principes ac status ad honorem et laudem Dei omnipotentis, commodum et utilitatem Germanicæ nationis, ad promotionem reipublicæ pro necessitate summa omnium statuum super dictis ac aliis punctis et articulis, ordinem et reformationem ereximus et instituimus juxta formam constitutionum, et præsertim mandatorum nostrorum per nos passim in imperio in publica forma editorum.

158. « Postquam etiam notorium et ob oculos omnibusque notum est, quo pacto Turcus hæreditarius Christiani nominis hostis multa Christiana regna, provincias et homines horrenda et miserabili tyrannide suæ tyrannicæ jurisdictioni subjecerit, jam etiam post adeptum Hungariæ regnum pedem contra Germanicam nationem posuerit, prout in obsidione qua anno præterito Viennam cinxit, clare apparet : ex quotidiana quoque exploratione scitur, ipsum hoc contentum non esse, sed majori potentia et apparatu sese ad expeditionem parare, animo Germanicam nationem gravius bello molestandi et aggrediendi. Quare nos, necnon electores, et alii principes, ac status arbitramur inevitabilem

necessitatem exigere, ut contra serio summa diligentia quam expeditissime ad resistendum apparemur et armemur : proinde electores, necnon alii principes, ac status ad resistendum ita firmiter Turcis ad triennium et illo durante in quemlibet annum pedites et equites sese nobis dare velle consenserunt.

159. « Ut tamen primum certificentur quanta potentia et exercitu, quo etiam loco durabili exercitum Turcæ obviam ire instituerimus et deliberaverimus : item ut prius informentur quid sanctitas Romani Pontificis, Italia, Gallia, Hungaria, Anglia, Bohemia, Portugallia, Polonia, Dacia, et Scotia, et alii Christiani potentatus facturi sint : præterea ut ipsis notificetur tempus expeditionis, ac omnes hujusmodi belli circumstantiæ, quo pacto et quibus copiis in pluribus locis terra et mari Turca oppugnari possit : cum etiam gravissimum hoc opus durabilis expeditionis irrequisitis aliis Christianis potentatibus, et aliis gravissimis causis tam cito fieri non possit ; ideo ipsis electoribus nostris, ac aliis principibus et statibus promisimus, quod quam fieri poterit citissime, dictam summi Pontificis sanctitatem, ac alios Christianos potentatus pro valido contra Turcas auxilio sollicitabimus ac precabimur : cumque illorum in hoc consensum habuerimus, quod tum iterumque conventum imperialem generalem ad locum opportunum indicemus, in quo omnes electores, ac alii principes et status personaliter comparere, necnon sanctitas Romani Pontificis ac alii supradicti potentatus suos dignos nuntios cum pleno mandato ad ipsum deputare debeant, et illic pro necessitate tractare, ut consultetur et concludatur, quo pacto quibusque copiis, quoque tempore et loco hujusmodi durabilis expeditio contra Turcas sustineri et perfici possit, utque quod illic conclusum fuerit ad certissimum effectum deducatur.

160. « Quomodo vero nihilominus medio tempore natio Germanica a gravi, perniciosa et subita Turcarum invasione, donec de hujusmodi durabili auxilio conveniatur, defendi possit, idcirco electores, ac alii principes et status jam hic convenerunt et concordarunt, ac promiserunt quod si Turca futuro Vere citius vel tardius cum potenti exercitu, quemadmodum anno præterito contigit, in Hungaria, Moravia, Silesia, Austria, vel aliorum sacri imperii statuum continibus adventaret, circa quod, quemadmodum conclusum fuerit, diligens et certa exploratio fieri debet, quocumque loco id contingat, quod ad resistendum illis num... millia equitum et num... millia peditum, prout in contributione nobis alias Wormatiæ ad profectionem nostram ad Urbem Romanam promissa exprimitur, pro celeri auxilio et defensione, deputatione et mittere debeant et velint : hujusmodi etiam celer promissum auxilium ita intelligendum venit, ut id non solum hoc præsenti anno, verum etiam annis sequentibus quandocumque Turca cum exercitu adventaret, donec de durabili auxilio concordetur, semel tamen solummodo præstari debeat. Item hujusmodi auxilium in hominibus, non autem in pecunia, præstari, ac sex menses, triginta diebus pro mense computatis, durare habeat ; quilibet tamen in suis militibus se ad octo menses paret ea de causa. Quod si summa necessitas longius tempus exigeret, utpote si Turca in Hungaria castrametari, et moram trahere vel hiemare vellet, aut Deus omnipotens Christiano exercitui victoriam contra Turcas concederet, ita quod necessitas exigeret, et expediret Turcas insequi, aut amplius ipsis noceri posset, aut ad hostes ventum, cumque illis congredi non satis virium, sed majori auxilio, vel ut diutius expectetur opus esset, tum capitaneus generalis totius exercitus et sex consiliarii militares sibi adjuncti septimum mensem et si ille non sufficeret, octavum nec ultra addere, et hujusmodi celer auxilium eo usque extendere possint, cum hoc quod ipsi electoribus de Saxonia et Brandeburgo, ac etiam Archiduce Austriæ, archiepiscopo Saltzburgensi, Willelmo Bavariæ duci, Georgio marchioni Brandeburgensi, ut specialiter a nobis et electoribus, ac aliis principibus et statibus ad hoc deputatis causas hujusmodi prorogationis et extensionis tempestive notificare et perscribere debeant : qui electores et principes deinde statim ad locum opportunum convenire aut ipsorum consiliarios mittere debent ad examinandum dictas causas ; et si major pars ipsorum hujusmodi causas sufficientes existimaverint, tum capitaneo cujusque circuli notificent, ut ipsi deinceps hoc latius aliis principibus, prælatis, comitibus, et civitatibus illius circuli denuntient, quod sustentationes ad reliquos duos menses præstare habeant, quam subito finito præsenti conventu superiores cujuslibet circuli alios principes, prælatos, comites, et civitates cujuslibet circuli, ut inter se de capite hujusmodi conveniant convocent ; postquam convenirent, capitaneo generali totius exercitus id indicent, ut ipse quomodo se gerere habeat quoad dictam notificationem sciat, is capitaneus circuli et potestatem habeat modo supradicto alios principes, prælatos, comites et civitates vocandi.

161. « Proinde quilibet elector, ac alius princeps, et status cum numero peditum et equitum sibi injuncto ita se paret et instruat, ut cum a capitaneo sui circuli requiretur, suos milites, ut supradictum est, statim sine mora paratos et instructos ad tempus et locum per capitaneum generalem nominanda incontinenti mittat, in hocque quoad ipsum nullus defectus vel mora appareat : et si aliquis status ad hujusmodi requisitiones suos non mitteret, aut mitteret, non

tamen plane, ut ipsi injunctum fuerit, tum ille in medietate illius quod sibi injunctum fuerat puniatur, noster etiam Cæsareus fiscalis ad monitorium ipsi injunctum ac ad pœnam jam dictam, videlicet medietatem irremissibilem, contra illum vel illos, qui modo supradicto inobedientes appareant, procedat : quæ pœnæ postea ad utilitatem conventuum imperii converti debent.

162. « In loco quem capitaneus nominabit omnium copiarum de novo delectus habeatur. De stipendii etiam solutione, principio et fine mensium propter multas causas tractari et conveniri debet : quod tamen quilibet status non pluribus mensibus neque longius tempus copias suas sustentare, illisque stipendium solvere teneatur, quam fuit conventum ; et quo delectus commodius fieri possit, singuli electores et alii principes ac status in expeditione et transmissione copiarum suarum capitaneo generali scribant, quando copiarum suarum delectum habuerint, stipendium solvere incœperint, et quando missi fuerint ; et pro itinere equitum quatuor milliaria in diem computari debent, quodque quinta die quiescere possint. Quilibet etiam copias suas ita mittat, et de pecuniis pro stipendio provideat, ut per dictos sex menses nihil deficiat, et in conscriptione militum hoc caveat, ut si ipsorum opera ultra sex menses opus esset, servire pro stipendio teneantur ; cuilibet tamen liceat cum copiis suis super stipendio durante hoc tempore convenire pro libito.

163. « Præterea electores et alii principes ac status super stipendio et sustentatione militum suorum, peditum et equitum, ut æquitas servetur nullusque alterum plus solvendo gravet, modo infrascripto concordarunt. Primo quod equiti, habita consideratione caritatis omnium rerum, hoc tempore ac longinqui itineris pro equo in mensem, pro stipendio et omni damno solvi debeant floreni duodecim, quindecim baciis pro floreno computatis. Item pro duodecim equitibus unus carrus de quatuor equis, et non ultra, deputetur ». Additæ sunt plures militares leges de annona comparanda, persolvendisque militi stipendiis, prout in has vel illas provincias Turca irrumperet, vel si etiam Poloniam invaderet, vel si in Pannoniam irrumperet, eaque in varias factiones discinderetur : de Ecclesiarum vero sacro auro argentoque, quod Clemens, ne expilaretur a Turcis, in Turcas pro tuendis Ecclesiis militi certis legibus largiendum sanxerat, subditur :

164. « Postquam etiam electores, et alii principes ac status propter quasdam Bullas a sanctitate Romani Pontifice charissimo fratri nostro Hungariæ et Bohemiæ regis dignitati ad resistendum Turcis datas, ad vendendum clenodia Ecclesiarum, et aliquam partem immobilium bonorum Ecclesiasticorum in sacro imperio Germanicæ nationis, prout dictæ Bullæ latius continent, insuperque processum ac Ecclesiastica bona in aliquibus locis in perpetuum sine facultate redimendi vendita fuerunt, ex multis gravibus causis sese gravatos conquesti fuerunt humiliter nobis supplicando, ut gratiose providere dignaremur, quo hujusmodi grave onus a Germanica natione jam impositum averteretur ; ideo nos cum maturo consilio ac habita consideratione dictorum gravaminum, per clementem nostrum interventum apud dictum fratrem nostrum rem eo deduximus, quod dilectio sua ad gratificandum nobis, et variis aliis ex causis a dictis Bullis Pontificiis recessit, nobisque ac electoribus et aliis principibus, ac statibus imperii promisit, quod dictis sibi concessis Bullis neque nunc, neque in futurum ullibi in sacro imperio, vel in nostris et in dilectionis suæ Austriacis hæreditariis dominiis, aut alias uti velit ; dictus etiam frater noster pro se et dominiis suis hæreditariis ac statibus consensit, seque in scriptis obligavit prælatis extra provincias suas, quibus vigore dictarum Bullarum aliqua ipsorum bona vendita fuerunt, summam pro qua vendita fuere, intra sex annos proximos restituere, solvere et hæc omnia juxta litteras per ipsius dilectionem desuper erectas, etc.

165. « Quod vero attinet ad prælatos et Ecclesiasticos intra dominium suum existentes ; licet dilectio sua prius pro venditionibus hujusmodi bonorum consenserit, seque in scriptis obligaverit, quod dilectio sua tempore pacis ante redemptionem bonorum cameræ suæ cuilibet partem suam debitam restitueret et solveret, non obstante quod sanctitas Romani Pontificis sibi in hoc non injunxerit, attendentes etiam hoc, quod dilectio sua deputatis commissariis commiserit, ut diligenter curent, quod venditoribus redimendi facultas reservaret, desuperque multæ venditiones et retrovenditiones factæ fuerint, nihilominus dilectio sua ad gratificandum nobis et communibus statibus consensit omnibus et singulis prælatis et dominiis suis existentibus, qui hujusmodi obligationes in scriptis in specie petituri essent, pro se et hæredibus dilectionis suæ de solvendo et restituendo cuilibet summam venditionis hujusmodi, illas sese dare velle. Ad hæc dilectio sua in futurum cum illis, qui venditionis suæ pacto de retrovendendo iniissent pactum tractare curabit, ut ii, qui vendiderunt ad redemptionem pervenire pro eadem summa qua venditio facta fuerit, redimere possint ». Et infra :

166. « Cum etiam gravamina nationis Germanicæ, quæ ipsa contra Sedem Romanam in conventu Wormatiensi proposuit, de quibus postea Nurembergæ et Spiræ mentio facta fuit, jam hic per electores et alios principes ac status imperii iterum in scriptis proposita fuerunt,

cum humili supplicatione, ut hujusmodi gravamina legato sanctitatis Romani Pontificis jam hic præsenti referantur, tracteturque, ac viæ quærantur, quibus hujusmodi proposita gravamina averti possint; ideo nos legato sanctitatis Romani Pontificis hujusmodi gravamina proposuimus, insuperque per electores ac alios principes et status, necnon specialiter ad hoc deputatos consiliarios in ipso super hoc tractavimus. Cum vero nobis significasset, quod in hujusmodi gravaminibus aliqui articuli, qui in potestate sua non essent, continerentur indicando nobis etiam deliberationem et bonam voluntatem suam, ita quod nunc nihil utiliter vel decisivum ad communium statuum petitionem tractari potuit; ideo nos ad bonam negotii promotionem clementer in nos id oneris suscepimus, videlicet per oratorem nostrum apud sanctitatem Romani Pontificis diligentissime hoc procurandi, remque eo deducendi, ut hujusmodi gravamina tollantur, ac nostræ huic nationi in justa hac petitione mos geratur ». Plura alia addita de oneribus, principum sedandis dissidiis, deque vectigalibus ex æquo imperandis.

167. « Hæc omnia et singula suprascripta nos Carolum imperatorem concernentia promittimus per Cæsaream nostram dignitatem et verba vere, firmiter et inviolabiliter observare et adimplere, eisque stricte absque contradictione satisfacere, neque quidquam contrarium instituere, agere, vel edere, vel alii ut nostro nomine faciant consentire citra argutias et cavillationes: in quorum fidem præsenti recessui Cæsareum nostrum sigillum appendimus. Nos etiam electores, et alii principes, prælati, comites, barones, necnon electorum, et aliorum principum, prælatorum, comitum, baronum ac sacri imperii liberarum et imperialium civitatum missi, nuntii et procuratores infrascripti palam per præsentem recessum fatemur omnia et singula puncta subscripta et articulos, cum conscientia, voluntate et consilio nostro tractatos et conclusos fuisse.

168. « Consensimus etiam in omnia supradicta, et in specie vigore præsentium litterarum. Promittimus etiam sub bona et vera fide hæc unumquemque nostrum provincialem, vel amicum suum, a quo missus est vel mandatum habet, concernunt aut concernere poterunt, vere firmiter et inviolabiliter observare, adimplere, ipsisque pro viribus satisfacere simpliciter, et citra argutias.

« Nos vero electores, et alii principes, prælati, comites, barones, ac sacri imperii liberarum et imperialium civitatum nuntii, missi et procuratores sumus hic infrascripti, videlicet, Nos Albertus Moguntinus, et Hermannus Coloniensis archiepiscopi. Joachim marchio Brandeburgensis, omnes tres personaliter nomine archiepiscopi Treverensis, etc. ». Adjectæ sunt prolixæ procerum, qui interfuere, subscriptiones. « Dat. in nostra et imperiali civitate Augustensi XIX die Novembris MDXXX.

169. *Egregium exhibent pietatis specimen erga fidem orthodoxam Joachimus dux Brandeburgensis, Georgius Saxonius, et Ferdinandus Bohemiæ rex.* — In his Augustensibus conventibus Joachimus marchio Brandeburgensis eximium pietatis specimen pro asserenda orthodoxa fide dedit, ad quem Clemens has litteras misit[1]:

« Joachimo marchioni Brandeburgensi, sacri Romani imperii principi electori.

« Multis de causis gratissimæ nobis fuerunt litteræ tuæ », et infra, « tum quod pietatem et studium tuum in sancta fide Catholica isthic tuenda testantur, tum quod idem de te pollicentur in posterum, quod nos hactenus de te semper audivimus, et audientes lætati sumus: est enim nobis merito ac summe gaudendum tali te virtute, auctoritate et dignitate principem parem afferre animum ac voluntatem ad sanctæ religionis causam tuendam », nonnullis aliis interjectis « quem una cum dilecto filio nostro fratre germano tuo cardinale Moguntino, pariter sacri Romani imperii principe electore, singulari ac debita charitate prosequimur », et infra: « Te, fili, hortamur, quanquam id minime facimus necessario, ut quem hactenus Deo et nobis in hoc sanctæ fidei negotio præstitisti, deinceps sicut speramus et in tuis litteris amantissime polliceris, eumdem præstes, Deo ipsi in primis gratum facturus, optimique principis et electoris officium executurus. Datum Romæ XVII Decembris MDXXX, Pontificatus nostri anno VII ». Georgium quoque Saxoniæ ducem in avita religione constantissimum, a cujus exemplo alii Saxoniæ duces defecerant, Pontifex commendavit[2]:

« Georgio duci Saxoniæ.

« Hortaremur nobilitatem tuam ad persistendum in eadem religionis tutela, nisi illa sua sponte ac pietate semper in hoc ita animata fuerit, ut nullius hortatione unquam eguerit: itaque potius laudes et gratias meditari nos addecet, quam stimulos tuæ virtuti addere. Tantum dicemus quotidie aliquid nostro in te amori accedere, cum tu nullum finem facias de Deo et hac sancta Sede benemerendi, etc. Dat. Romæ XVII Decembris MDXXX, Pontificatus nostri anno VII ».

170. Parte alia Lutherani principes, ut se adversus Cæsarem Ecclesiasticos pristinis juribus restituere meditantem tuerentur, ad XXII Decembris ad Smacaldiam convenerunt, ac fœdus, cui postea alii principes et civitates se junxere, inter sese adversus Carolum imperatorem pepigerunt[3], adeo ut res spectare ad arma

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 568. — [2] Clem. lib. brev. an. 1531. p. 538. — [3] Sur. in Comment.

videretur. Verum Carolus ad regnum Romanorum Ferdinando fratri asserendum animum convertit, atque a Moguntino archiepiscopo indictus est conventus Coloniæ celebrandus, de quo proximo anno agetur. Erat autem Ferdinandus rex erga Catholicam religionem egregie affectus, ad quem datæ extant hæ Clementis litteræ [1], ut in Bohemia solemnes pro tuenda incorrupta fidei puritate regni ordinum cœtus adiret.

« Ad serenissimum regem Ferdinandum.

« Licet quæ majestas tua pro sanctæ religionis tutela et amplitudine non minus prudenter, quam magnifice assidue agit ac molitur, nobis adeo sint cognita et explorata, ut in eorum commemoratione magna cum animi jucunditate plerumque versemur; nova tamen quadam voluptate nuper affecti sumus ex his, quæ nuper dilectus filius Andreas de Burgo tuus orator, et venerabilis frater episcopus Gurcensis singillatim et abunde de tua in cultu divino augendo propensione nobis retulerunt; illudque in primis nos exhilaravit, audientes quanto animi ardore concupiscas, eoque omnes tuos conatus convertere statueris, ut negotio Augustensi absoluto primo quoque tempore conventum generalem in regno Bohemiæ indices celebresque, cui non modo ipse intersis, sed etiam omnem curam, industriam, auctoritatemque adhibeas, ut inclytum illud ac nobile regnum tot jam annis paucorum scelere a reliquo Christianæ reipublicæ corpore divulsum ac sequestratum, capiti suo, ut verum et legitimum membrum cohæreat et uniatur. Cui quidem tam sancto, tam pio, tamque glorioso operi non dubitamus Deum optimum maximum affuturum, suique divini Spiritus illapsu optatum finem allaturum : quod ubi effectum erit, quis numerare potest, quot emolumentis et insignibus te et universas provincias ac regiones tuas sis cumulaturus : regnum enim illud, ubi erit quoad religionem concors et unanime, longe proniora obsequia et ampliora subsidia majestati tuæ adversus fidei hostes suppeditabit. Tua insuper laus et gloria, quæ jam latissime patet, ex hoc præclaro facinore in omnem memoriam, omnemque posteritatem propagabitur, nec illud in postremis habendum est, quod magnus quidam stimulus et velut calcar addetur impiis Lutheranis, ut et Bohemorum exemplum sequi velint, et sicut eorum secta ex fontibus Joannis Us emanavit, ita Ussitis ad saniorem mentem conversis, ipsi quoque tandem resipiscant. Extremum illud est, quod ubi tua majestas sua industria et sapientia tantum accessionis et incrementi Christianæ religioni adjunxerit, omnes Christiani nominis principes tibi subsidia ad crudelissimum Turcharum tyrannum, communem hostem debellandum exterminandumque, merito debebunt. Quapropter, fili charissime, et nobis ac sanctæ Sedi Apostolicæ tuis ex meritis dilectissime, te etiam atque etiam hortamur, et, si pateris, rogamus ut ad tam præclarum et illustre opus te accingas et hanc provinciam dignam majoribus tuis, dignam rebus tuis gestis, dignam expectatione, quam de te ubique concitasti, non minus alacriter quam constanter suscipias : jampridem erga te peculiari ac paterno amore incensi quantum opera, auctoritate, benevolentia nostris efficere poterimus, nulla in re deerimus, quoad nobis per Deum licuerit, quin amantissimi parentis officia tuæ serenitati de vera religione tam bene merenti semper exhibeamus, quemadmodum venerabilis frater archiepiscopus Rossanensis nuntius apud te noster hæc latius explicabit. Dat. Romæ in die VIII Julii MDXXX, Pontificatus nostri anno VII. » Decretum postea fuisse in his conventibus Augustanis regnum Romanorum Ferdinando patet ex Pontificiarum de congregando Concilio Œcumenico litterarum inscriptione, quas inferius subjiciemus.

171. *De celebrando Concilio actum, et quibus conditionibus : cur non fuerit indictum.* — Quod porro ad Concilium attinet; in ipso Augustanorum conventuum exordio, ut dictum est, Carolus V, quem Bononiæ Clementem hortatibus ursisse vidimus, ut illud pro exscindendis hæresibus indiceret; cum Lutheranos in controversiis fidei ad Concilium in Germania congregandum provocare audisset, Cæsarea manu ad Clementem scripsit [1], ut ad obstruendum os Lutheranis, totque de religione dissidia tollenda in Germania Concilium cogeret : quinetiam cardinalis Campegius legatus Pontificem admonuit, omnes principes Catholicos, qui in Augustano conventu de fide bene sentiebant, in eadem sententia esse, necessarium scilicet pro evellenda ex Germania hæresi ut Concilium convocetur, ea tamen lege, ut hæretici suos errores deponerent, ac fidei Catholicæ institutis et obsequio sanctæ matris Ecclesiæ se accommodarent : quæ etiam Majus orator Cæsareus exposuit Clementi, qui exaratis sua manu litteris Carolo V respondit, se ea de re cardinales, qui causis ad fidem spectantibus præfecti sunt, consuluisse, omnesque in eam sententiam iisse, ut quantocius congregetur Concilium, si opus sit, atque omnia præsidia ad radicitus exscindendas hæreses, restituendum in pristinum statum divinum cultum, ac salutem Christiani imperii asserendam adhibeantur : cæterum plures ex iis sentire Concilium non idoneum ad hæc perficienda adjumentum videri, cum ea, quæ ab aliis Conciliis constituta sint, ac plurium sæculorum flexu ab omnibus Christianis observata in disceptationem vocari non debeant : consuevisse

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 251.

[1] Ext. de re lit. l. II. princ. p. 197.

quidem Sedem Apostolicam Concilia dare hæreticis, cum eorum opiniones, etsi erroneæ et ab universæ Ecclesiæ ritu abhorrentes, nondum tamen ab Ecclesia damnatæ fuerunt : jam vero ea, quæ a Conciliis definita sunt, in dubium adduci non posse sine publica offensione, sine exitiali exemplo, sine magno dignitatis Apostolicæ detrimento ; neque ullam affulgere spem, ut futuri Concilii auctoritas plus valeat ad exscindendos errores hujus temporis, quam superiorum Conciliorum, quæ a tot sanctissimis doctrinaque florentissimis Patribus celebrata sunt, valeat auctoritas, quorum decreta sancta qui spreverit sine dubio decreta futuri Concilii spreturus est : addiditque cardinales ipsos in animum inducere non posse, Lutheranorum de congregando Concilio postulatum ad finem pium dirigi, sed hæreticorum more consilia exitialia specie honesta occultare, atque moliri aliquid, ex quo major rerum perturbatio et confusio oboriatur : in eaque sententia tanto magis confirmari, quanto tempus celebrando Concilio minus idoneum videatur non modo ob bella, quæ inter Christianos exoritura formidantur, ut egregie Cæsar ipse descripserat; verum ob impendens belli Turcici discrimen, a quo maximi in annum proximum apparatus fiant : si enim Concilii rebus navetur opera, bellicos in Turcas apparatus disturbatum iri : si autem ad bellum pro defendenda re Christiana intendantur studia, Concilium imperfecta re dissolutum iri. Quin ipsum Cæsarem rerum difficultates experiri, ut qui in rebus justissimis minimam unius nationis partem ad suam voluntatem flectere non possit; has vero difficultates ex temporis acerbitate auctum iri ; hæreticos enim et impios homines ex rerum discrimine ancipiti occasionem aucupaturos ad aliquid fidei Catholicæ exitiale extorquendum : ad quam quidem confirmandam cum nullum sit majus nec sanctius præsidium celebratione Concilii, quando modo et tempore idoneis cogitur; ita vice versa nullum magis anceps esse, et ex quo majora mala pullulare possint, ubi debitæ circumstantiæ non consentiant, aut aliquis casus improvisus synodi ordinem confundat.

172. His subjecit Clemens, ob has rationes a cardinalibus allatas in sententia celebrandi Concilii potuisse fluctuare animo, nisi apud illum plus valuisset auctoritas Cæsareæ majestatis, cujus optima et pia mens fidei Catholicæ tenax Sedique Apostolicæ addictissima, tum singulari prudentia ornatissima, probe cognita esset ; atque ideo perpendere Cæsarem præsentem in Germania posse acutius pro eo medendo malo remedii vim necessitatemque prænoscere, quam eos, qui a Germania tot locorum intervallis sunt dissiti : præterea secum ipsum reputare, Cæsarem nihil prorsus efflagitaturum aut propositurum, quod non ad publicum Christiani imperii bonum et incrementum spectet : proinde eum oravit ut maxima prudentiæ maturitate perpenderet an Concilium Œcumenicum consequendæ rei gratia necessarium sit; ac si necessarium senserit, polliceri Lutheranis jussit Concilium celebratum iri hac lege addita, ut quemadmodum Cæsar scripserat, mox suos errores abjiciant, ac sanctæ matri Ecclesiæ obedientiam deferant, ejusque ritus et doctrinam teneant, donec a Concilio aliud decernatur, cujus decretis et imperiis omnino se subjiciant. Sine hujusmodi autem legibus concedi non posse Concilium nisi maxima cum Christiani populi offensione, et pessimo posterorum exemplo : proinde necessarium esse ut Cæsarea majestas diligentissime agat, ut in has leges Lutherani jurent, quæ ad exitum perducantur, ut Sedes Apostolica confidere queat hæreticos, Concilio impetrato, pristinos errores non recepturos ; alioqui publicam offensionem concitatum iri : porro mox atque illi hanc conditionem admiserint observarintque, pollicitus est Carolo Clemens, Concilium eo tempore, quod existimatum fuerit consentaneum, congregatum iri, brevissimo scilicet intervallo : pro certo haberet, se non minus in omnibus rebus, quæ publicam Christiani imperii salutem, aut privatam Pontificiam dignitatem tangant, ipsi Cæsari, quam sibimet fidere ; vicissimque de Pontificio studio ac sincero animo eum ambigere non debere.

173. Quod ad proposita ab hæreticis capita spectaret; necessarium sibi videri, illos ab eodem Cæsare moneri, ut rem ad eos articulos redigerent, in quibus ampliores addubitandi causas obtendunt, ut prolixitas, quæ immensa foret, declinari queat, ac defugiatur incommodum ne quæ in aliis Conciliis sunt constabilita, repetantur. Cæterum de tempore et loco celebrandi Concilii constituendum fore, atque ea in re Caroli rogavit sententiam Pontifex, professus cujuscumque loci respectum sibi abscindere, præsertim cum in eo Concilio Cæsarea majestas præsens affutura sit : verum uti in præsentiarum occurrit animo, cum videatur maxime necessarium, ut Concilium in nulla alia Christiani imperii provincia quam in Italia celebretur : arbitrari Romam omnibus ad sustentandam tantam multitudinem, quanta ad Concilium ventura esset, maxime idoneam, cum hoc Concilium non ob schisma plurium Pontificum, neque ob principum Christianorum dissidia, quæ movendæ de hoc vel illo loco controversiæ ac suspicionis occasionem dare possent, sed ad exscindendas hæreses ac decernenda adversus infideles bella indicendum sit : decere præterea, ut Concilium in ea urbe peragatur, quæ arx Christianæ fidei est, et in qua tot alia Concilia celebrata fuerunt : moveri etiam hac de causa, quod urbs post tot tantasque perpessas calamitates ex diuturna Pontificiæ curiæ absentia maximum detri-

mentum erat acceptura : si vero Roma grata non fuerit, vel Bononiam, vel Placentiam, vel Mantuam amplas civitates congregando Concilio accommodas futuras. Quæ litteræ die ultima Julii anni MDXXX Romæ consignatæ sunt.

174. Æquissimum fuit datum Carolo a Clemente responsum, nimirum decreta fidei ab antiquis Conciliis Œcumenicis edita in controversiam non vocanda in novo Concilio : « Sic enim », ait Joannes Eckius [1], « papa Gelasius dicit [2], majores nostri divina inspiratione cernentes necessario præcaverunt, ut quod contra unamquamque hæresim coacta semel Synodus pro fidei communione et veritate Catholica atque Apostolica promulgasset, non sinerent novis posthac retractationibus mutilari, sed auctore cujuslibet insaniæ ac pariter errore damnato, sufficere judicaverunt, ut quisquis aliquando hujus erroris communicator existeret, principali sententia damnationis ejus esset obstrictus ». Contemnendas vero fuisse omnes Lutheranorum obtestationes de amplectenda Catholica veritate, si ea demonstrata ipsis esset, ita docet [3]: « Communis hæc est hæreticorum protestatio, et cum primum ad correctionem ventum est, resiliunt, superbiunt, tumultuantur. Quod si sancti Patres eis afferantur testes, clamant eos quoque homines fuisse : si citentur canones, obganniunt statim frigida hæc esse decreta : si eligendi forte sunt judices, recusant subito dicentes verbum Dei non ferre judicem ; quod si allegentur Concilia, clamitant ea sæpius errasse : atqui e sacris litteris etiam si afferatur aliquid, et has suo ingenio tractant, suamque tantum expositionem ratam haberi volunt, contradicente etiam universa Ecclesia jam inde a temporibus Apostolorum. Hæ nimirum sunt istæ foveæ, in quas sese intrudunt vulpeculæ nostræ, demoliuntur vineam Ecclesiæ Christi ; atque ideo papa Stephanus monet, hæreticis dicentibus paratos se esse ad emendationem, credendum non esse ».

175. Expetiit iterum a Clemente Carolus [4], ut Concilium Œcumenicum indiceretur : cui Clemens audito Petro Lacueva oratore Cæsareo respondit se de his consilium cum cardinalibus habiturum, principesque Christianos facturum certiores, et eorum voluntates circa Concilium ipsum exploraturum, ac de egregio illius in Ecclesiam et Mediceam stirpem studio gratias egit : quæ litteræ XVIII Novembris hujus anni exaratæ sunt. Monitus vero est a Ferdinando Hungariæ, Bohemiæ et Romanorum rege de solutis Augustanis conventibus, atque nulla ratione Lutheranos a pristinis erroribus abduci potuisse ; ad Concilium tamen Œcumenicum provocasse : idemque tum legatus cardinalis, tum orator Cæsareus retulerunt. Quibus acceptis, Clemens Concilium in Italia celebrandum, ne scilicet hæretici illud turbare possent, censuit, atque ad Ferdinandum regem, ut episcopos et oratores paratos esse juberet, has litteras dedit [1] :

« Regi Ferdinando.

« Expectavimus hactenus summa cum animi nostri sollicitudine et pio desiderio, ut præsentia et auctoritas charissimi in Christo filii nostri Caroli Romanorum imperatoris semper Augusti fratris tui nuper in conventu generali totius Germaniæ per eum Augustæ celebrato hæresim Lutheranam tam late serpentem et perniciosam extinguere, aut sedare aliqua ratione posset ; sic enim nobis jam inde in adventu ipsius Cæsaris in Italiam spes facta fuerat, ejus præsentiam in Germania facile huic malo occursuram, ob eamque præcipue causam nos tunc Bononiam ad ipsum Cæsarem in id cohortandum et urgendum, quanquam per se animatum, nos contulimus : cujus spei nostræ effectum si a Domino consequi meruissemus, non solum tot millia animarum, quot in illa hæresi periclitantur, Deo lucrifieri, et sancta nostra religio ab illa labe nunc et in posterum emundari, sed etiam facile remedia necessaria adversus Turcarum incursus et minas in dies invalescentes expediri potuissent. Sed cum et ex dicti Caroli imperatoris et ex legati etiam illic nostri, quem dedita opera illuc misimus, litteris, et ex tui etiam oratoris relatione, id quod tuæ serenitati etiam notum est, intellexerimus, nihil per ipsum Cæsarem potuisse in ea re confici, omnesque spes illorum ad sanitatem reducendorum ab eo fuisse abjectas, cum in sua pertinacia et errore quotidie magis obstinati perdurent ; nos, qui hoc tam procelloso tempore regendæ Petri naviculæ a Deo sumus præpositi, primasque partes hujus curæ et sollicitudinis gerimus, habita super hoc cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus matura deliberatione, nullum aliud aut tutius aut præsentius remedium his fore existimavimus, quam quod in casu simili nostri prædecessores et sacrosanctæ synodi nos docuerunt, universale Concilium, quod ipsi etiam Lutherani postulant, convocandi, in quo huic hæresi in perpetuum mederi et simul Turcarum motibus nunc ingruentibus provideri possit. Itaque hæc tibi, fili charissime, sicut Cæsari et principibus cæteris significanda communicandaque duximus, te paterno affectu et charitate hortantes, ut tam sancto et necessario operi pro tua pietate, proque majorum tuorum perpetua consuetudine favere, causamque sanctæ fidei cum tua, si fieri possit, præsentia, aut saltem cum oratoribus tuis tuorumque regnorum prælatis juvare et tueri, et in hoc te et illos præparare pro communi officio velis : nos

[1] Joan. Eck. to. II. — [2] 2. q. 1. c. Majores. — [3] Jo. Eck. to. II. homil. 2. Dom. VI. post Pasch. — [4] Ext. ea de re lit. l. III. liter. princ. p. 3.

[1] Lib. brev. an. 1538. p. 604.

enim quanto citius ad indictionem ipsius Concilii in Italia et loco ad hoc commodiore celebrandi adjutore Domino devenire intendimus : sicut etiam idem orator tuus ad te plenius scribet, et venerabilis frater Vincentius archiepiscopus Rossanensis nuntius apud te noster coram plenius explicabit. Dat. Romæ in prima Decembris MDXXX, Pontificatus nostri anno VIII ».

176. Fuere hæ litteræ Encyclicæ ad alios reges, immutata paululum verborum formula, missæ, nimirum ad Franciscum Gallorum regem [1], ad Henricum Anglum [2], ad quem etiam oratorem legavit, ad Scotum [3], ac Petro episcopo Sabinensi referendæ fusius ejus rei provinciam imposuit, ad Lusitanum [4], ad Hungarum nimirum Joannem regis Ferdinandi æmulum, ad Sigismundum regem Poloniæ, ad Franciscum Sfortiam Mediolani, ad Venetorum, ad Mantuæ, ad Lotharingiæ duces, ad Georgium marchionem Montisferrati ; ut pari scilicet animorum consensione ad Concilium celebrandum secum conspirarent. Porro Gallorum rex antequam Pontificias litteras exciperet, Clementi consuluit, ut pro exscindenda hæresi Concilium indiceret : cui Clemens his litteris de egregia Christianæ reipublicæ cura gratias egit [5], quodque una cum Cæsare de celebrando Concilio consentiret.

« Regi Christianissimo.

« Litteras majestatis tuæ recepimus prudentiæ et pietatis plenas, indictionem universalis Concilii nobis suadentes, quo simul duobus maximis Christianitatis periculis, hæresi videlicet Lutheranæ in dies serpenti, et Turcarum etiam apparatibus opportune provideri possit. Quæ majestatis tuæ voluntas, et in rempublicam Christianam vigilantia nobis accidit merito gratissima, suo Christianissimi titulo et loco, quem inter Christianos principes inclytum gerit, digna, cum, perinde ac tantum decebat regem, publicæ salutis curam suscipiat, et divino honori propere consulendum putet. Qua in re, quæ vicissim sit voluntas nostra inde perspicere majestas tua potuit, quod jam antea ad illam litteras super hoc dederamus eam in id ipsum invitantes, quod officium etiam cum cæteris principibus executi tunc fuimus ; in quibus litteris ad te nostris, cum omnia plenius explicaverimus, consulto ideo in his breviores erimus. Quamobrem summe gaudemus in Deo Domino majestatem tuam nobiscum et cum serenissimo Cæsare pie in hoc congruere, in quod nos quidem assidue intendimus, quemadmodum plenius cum dilecto filio nobili viro duce Albaniæ affine secundum carnem nostro, tuo oratore sumus collocuti, qui hæc majestati tuæ diffusius scribet, et venerabilis frater noster episcopus Comensis nuntius apud te noster coram explicabit. Dat. die XIII Decembris MDXXX, Pontificatus nostri anno VIII ».

177. Extant aliæ Pontificiæ ad eumdem regem de celebrando Concilio missæ litteræ [1]. At quamvis Œcumenica Synodus maxime necessaria foret ad decernenda pro Luthero et aliis hæresiarchis coercendis ex communi Catholicorum consensu præsidia, ad confutandam eorum impudentiam, qui se in Concilio futuros victores jactabant, ac secum maximam aliarum gentium partem sentire ementiebantur ; ad dissolvendas ipsorum argutias, ad nutantes in fide Concilii auctoritate confirmandos, ad simplices in viam salutis Concilii fama revocandos, quippe qui Concilio verum Scripturæ sensum interpretanti potius, quam paucis impostoribus Scripturas adulterantibus erant assensuri ; ad efficacia adhibenda remedia, ne malum ulterius serperet, ad sacerdotum mores, quorum lascivia hæresim alebat, excolendos, tum ad comparanda pro tuenda contra Turcas re Christiana auxilia ; a Clemente tamen Concilium nunquam indictum est, non quod, ut Guicciardinus opinatur [2], de Pontificatu ob controversos justos natales, vel ob emptum, ut ait, Pompeii Columnæ cardinalis suffragium, vel ob Florentinos vi et armis sub jugum Mediceum missos, sibi litem intentandam vereretur, cum Carolus V jurejurando spoponderet se affuturum Synodo, nec quidquam adversus illius dignitatem agitari passurum ; verum quod Lutherani, qui provocarant ad Concilium, leges a Cæsare ipsi Clementi, ut vidimus, promissas, quod ad veterem ritum mox essent rediturі, et Concilii Œcumenici congregandi sanctiones essent admissuri, aspernarentur, utpote qui provocationem ad Concilium non illius, ut diximus, judiciariæ sententiæ excipiendæ desiderio, sed ad captanda diffugia provocassent, Turcicique belli in Cæsarem fama confirmati, feralia inter se contra Catholicos armorum fœdera inirent [3]. Nec levior deinde exorta lis est de Concilii loco, cum illud Clemens una cum multis principibus Christianis in Italia, Germani in Germania celebrari vellent [4]. Edidit vero de Conciliis Commentarium Matthæus Ugonius episcopus Famagustanus quadrifariam distinctum, quem Clementi obtulit.

178. *Hortatur Clemens principes ut in Turcas arma jungant.* — Quod ad Turcicam rem attinet ; cum ingentes bellicos apparatus in Christianos Solimannum facere, atque in media Christiani imperii viscera penetrare, et inde arma vimque latius circumferre meditatum Pontifex admonitus fuisset, sociali fœdere omnes reges jungere in Turcam constituit, cum maxime sublata jam essent inter principes Christianos intestina bella ; datisque Encyclicis lit-

[1] Lib. brev. an. 1538. p. 622. — [2] Ead. p. 6. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Ib. p. 619.

[1] Lib. brev. an. 1538. p. 664. — [2] Guicc. l. XX. — [3] Sur. in Comm. — [4] Clem. lib. brev. hujus anni p. 495.

teris ad Carolum V[1] Cæsarem, Ferdinandum Hungariæ ac Bohemiæ[2], Franciscum Galliæ[3], Henricum Angliæ[4], Sigismundum Poloniæ, Joannem Lusitaniæ reges, et ad Sabaudiæ ac Mediolani duces, eos rogavit, ut oratoribus, quos in aula Pontificia habebant, amplissima mandata darent, ut de auxiliis contra Turcas ferendis paciscerentur : tantam enim armorum molem parari a Solimanno, ut proximo anno exercitum in expeditionem educturus videatur : inscriptæ sunt hac forma eæ ad Polonum litteræ[5] :

« Regi Poloniæ.

« Cum ex Oriente, sicut tuæ serenitati notum credimus, constans assidue fama perferatur in diesque confirmetur, Turcarum tyrannum omni studio in apparatum magni belli incumbere, nec ob aliam causam nunc quiescere, quam ut in sequenti anno validior instructiorque ad bellum consurgat, quod miseræ Christianitati non jam in ejus finibus extremis, ut antehac fecit, sed intra viscera penitus inferat, et intra nos inclusus proxima quæque suo incendio corripiat; nos, qui hanc ejus quietem a Deo omnipotente nobis ad remedia conquirenda concessam esse judicamus, primumque hujus curæ et sollicitudinis locum pro pastorali officio tenemus, non destitimus jampridem omnes reges et principes Christianos hortari, ut cum præsertim pacem universalem inter ipsos principes Dei munere confectam habeamus : in qua quidem, ejusque conservatione omnem Christianitatis salutem positam esse nemo non videt, vellent pro communi religione defendenda et periculo propulsando mandata ad suos quisque oratores apud nos existentes super hoc mittere, quo remediis conquisitis opportunis deliberari de tota re, et consilia salutaria suscipi, et ad executionem perduci possent : in quo aliqui Christiani principes nobis sunt maxime laudandi, qui mandata super hoc amplissima ad suos oratores jam huc miserunt, sicut et alios reges idem facturos speramus. Cum autem, fili charissime, quotidie magis crescat periculum, propinsque in dies fiat timor, cum ipse Turca proximo Vere haud dubie credatur erupturus cum his, quas paravit, et in dies parat copiis; tali Juda non dormiente, vigilandum etiam nobis et urgendam defensionem existimavimus, ne qua in re quantum monitis et auctoritate facere possumus, nostri officii partibus desimus; nec vero hactenus defuimus, quoad potuimus, nec in futurum deerimus, quin continue et cum venerabilibus fratribus nostris, et cum principum Christianorum oratoribus assidue rem hanc discutiamus, omnique labore et cura conficere studeamus, cum, sicuti certissimum est, in nullo unquam majore periculo versatam Christianitatem, quam nunc versetur attritis omnibus Christianorum viribus, fuisse putemus. Itaque ad tuam serenitatem, sicut ad cæteros reges et principes, renovandam cohortationem nostram in hoc duximus, te per viscera Domini nostri, cujus fides agitur, requirentes et rogantes, ut pro tua et tuorum majorum pietate in hoc sæpenumero perspecta velis mandatum etiam tuum, cum opportunis instructionibus et consiliis tuis ad hoc mittere, vel renovare, et Deo regum Regi gratum te præbere, nec inter cæteros Christianos principes tam piæ, tam laudabili, et tam necessariæ susceptioni deesse, sicut tuam serenitatem pro sua eximia religione et virtute esse facturam summe confidimus : ipse enim Deus, qui te tantum regem in terris esse voluit, ut est in suos impense benignus et liberalis, et cæli regnum post terrenas opes tuæ serenitati retribuet, talia agentibus divina sui oraculi voce repromissum. Dat. Romæ in die XXVII Junii MDXXX, Pontificatus nostri anno VII ».

179. *Restituti Francisco I liberi.* — Dum ita universos reges ac principes ad defendendam rem Christianam Clemens sollicitaret, feliciter contigit, ut conciliata inter Carolum imperatorem et Franciscum Gallorum regem anno superiori pax confirmata sit, restitutis ipsi filiis obsidibus, post varias procrastinationes ; adeo ut trepidatum sit[1], ne pax dirimeretur, quandoquidem Velascus magister equitum Castellæ regios liberos, qui prope Fontem-Rapidum perducti erant, retro avehi ob aurum minus fideliter appensum jusserit, atque Annæ Mommorantio pro his celeriter recipiendis non parum laborandum fuit. De receptis porro ab rege Gallo liberis ei Pontifex[2] gratulatus est, ipsumque rogavit, ut qui etiamtum ob gestum cum Cæsare bellum implicitus Turcarum conatus infringere non potuisset, nunc arma adversus communem fidei hostem verteret :

180. « Regi Christianissimo.

« Quanta simul lætitia affecti, et quam spiritu et charitate exultavimus ex tuis litteris tuorum dulcissimorum natorum receptionem nuntiantibus vix, fili charissime, possumus explicare ; idque gratissimum per se nobis fuit etiam aliquanto gratius, quod tu ipse manu tua scriptis litteris nobis id nuntiandum putasti : in quo agimus, ut debemus, serenitati tuæ gratias : quod quemadmodum verissimum est, ita in tuis litteris profiteris, te non dubitare, quin nobis præ cæteris hæc res gaudio et voluptati futura sit. Nos vero, fili charissime, Deum ipsum, qui hoc tantum gaudium tibi nobisque concessit, advocamus testem, nos illum tuum casum indignum tua virtute acerbissime semper tulisse ; posteaque tuorum natorum a te dis-

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 278. — [2] Ib. p. 279. — [3] Ib. p. 338. — [4] Ib. p. 339. — [5] Id. ib.

[1] Ferron. in Franc. I. l. VIII. — [2] Lib. brev. an. 1530. p. 230.

junctione, præsertim tam diuturna, ita doluisse, ut multa nostra cum privata, tum publica horum annorum incommoda non tam acriter nos perculerint : idque non dubitamus serenitati tuæ multis ex argumentis patefactum esse : tua enim damna, præter nostram benivolentiam, etiam ad universam Christianitatem semper existimavimus pertinere, cum tu privatis affectus incommodis publica minus respicere posses, quæ alioqui pro excellenti tua virtute et potentia tuam curam et opem his Christianitati a Turca impendentibus periculis advocabant : quare vertimus nunc Dei munere planctum in gaudium, cum te tanto solatio et beneficio a Deo omnipotente affectum, et hac affinitate cum serenissimo Cæsare conjunctum, speramus, ac pro certo habemus in ejusdem Dei honorem, ad publica curanda et defendenda te conversurum ; sed hæc cum tua serenitate et egimus alias, et sæpius agemus; neque enim officii nostri partes, ut tua serenitas novit, in hoc negligere possumus. Interea ad Deum optimum animo ac prece conversi illi agimus maximas gratias, quod tibi natos quos ante benignissime concesserat, forma, ingenio, virtute, regiisque dotibus præstantes, nunc acerbitate fortunæ a te abstractos pari benignitate restituit ; quam etiam inter te et nos communem tibi ac tuæ pientissimæ matri omni amore gratulamur Deum ipsum deprecantes, ut illos sicut tibi reddidit, ita sospites, ac felices diu servet et tueatur ad consolationem vestram, totiusque Christianitatis pacem et tranquillitatem, etc. Dat. Romæ die XXVI Julii MDXXX, Pontificatus nostri anno VII ». Extant eodem argumento ad Ludovicam [1] Francisci matrem, tum reginam Navarræ [2], litteræ.

181. *Pro juvando Ferdinando Pontificis studia.* — Præterea Clemens Eleonoræ reginæ de celebratis cum Gallo nuptiis gratulatus [3] eam hortatus est, ut vinculum concordiæ inter Carolum V et Franciscum redintegratæ pro salutis publicæ commodo omni studio necteret, necnon Gallicæ aulæ proceres [4] fovendæ paci operam dare jussit : quinetiam universos reges ac principes de constabilita inter Cæsarem et Gallum ob receptos filios ac sponsam concordia certiores fecit ; jamque restincto bello in Turcam arma expedienda, qui geminos exercitus ad evertendum Christianum imperium compararet. Cum vero ille in Hungaria fortissima præsidia reliquisset non modo ad Joannem beneficiarium tuendum, verum ad finitimas Ferdinandi provincias populandas, regum et principum oratoribus ostendit Pontifex maximi interesse Ferdinandum subsidiario juvare auro, ut communem rem Christianam una cum privatis tueretur, atque menstrua octoginta aureorum millia solvenda decrevit ; ita ut Cæsar vigenti millia singulis mensibus, Gallus totidem, Romana Ecclesia decem, totidem Anglus, reliqui principatus Italici ratam portionem penderent : de quo Encyclicas nona Augusti die ad reges, ut cum oratoribus conventa rata haberent, litteras dedit [1], quarum formula Lucensibus, Genuensibus, Senensibus, duci Mantuano, ac marchioni Montisferrati inscripta his verbis concepta est [2] :

182. « Lucensibus.

« Dilecti filii. Non arbitramur ignotum devotionibus vestris, quod omnibus notum est, quibus in periculis tota Christianitas versetur a maximis apparatibus Turcarum tyranni, qui anno superiori repulsus ille quidem a Vienna, sed magna regionum illarum clade et calamitate, multisque millibus Christi fidelium occisis et in servitutem abductis, hujus anni totius spatium ad maximum bellum in sequentem annum apparandum consumpsit, et assidue consumit, palamque est omnibus quam numerosissimam ille classem, quantas terrestres copias, quos commeatus appararit et apparet ; quin sicut crebris ex Constantinopoli et Hungaria nuntiis affertur non jam extremos fines Christianitatis, ut hactenus fecit, lacessiturus, sed hinc Austriam, et adjacentes regiones terrestri exercitu repetiturus, inde Siciliam et Apuliam maritimis copiis Vere proximo invasurus certissime existimatur, scilicet ut his quasi aditibus occupatis, gradus sibi apertos faciat ad interiora omnia Christianorum populanda et sibi subjicienda. Parte altera, filii in Christo dilecti, duo maxima beneficia a Deo suos fideles juvare cupiente videmur consecuti, ut et idem Turca hujus anni quietem nobis ad comparanda defensionum subsidia concesserit, qui si a bello non cessasset, vix humana ope ei obsisti potuisset, et pacem universalem inter omnes Christianos principes constitutam, ac nuperrime restitutione filiorum Christianissimi regis et traductione uxoris confirmatam habeamus : quo fit ut discordiis nostris, quæ illi animos fecerant, sedatis, Deoque operam suam nobis aperte demonstrante, sicuti magnum est periculum, ita æque sit spes retundendi hostem infensissimum, si modo nos ipsi nobis non defuerimus. Ac nos quidem qui Dei benignitate in pastorali specula constituti, et hujus defensionis Christi fidelium universalis potiorem curam, partesque primas habemus, non cessavimus et opes nostras, ac venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium, quanquam accisas et attenuatas, quantas possumus in id polliceri, sicut ad regnum Hungariæ tuendum sæpe contribuimus et reliquos principes ad piam et necessariam hanc defensionem ad-

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 251. — [2] Ib. p. 195. — [3] Ib. p. 196. — [4] Ib. p. 197.

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 390. — [2] Ib. p. 387. et reg. post eamd. Ep. Clem. VII. brev. an. 1530. p. 387.

hortati; binasque litteras ad eos jampridem dedimus, quarum alteris insistimus ut mandata cum instructionibus ad suos quisque apud nos oratores pro susceptione universalis defensionis mitterent; alteris ut cum Hungaria Turcarum præsidio detineatur permagno, quod cum cæteris hostium copiis vicinis Austriam, Croatiam, et cæteras provincias Italiæ vicinas charissimo in Christo filio nostro Ferdinando Hungariæ ac Bohemiæ regi illustri subjectas invadere facile possit. Interea ipsi Ferdinando regi præsertim de tota Christianitate superiore anno tam bene merito virisque fortibus abundanti opem pecuniariam, qua indiget, contribuere velint, quo idem rex sua particulariter defendendo et nostra defendat universa, cum alioqui illius regnis perfractis, apertum et nudatum Italiæ et cæteræ Christianitatis latus hosti relinqueretur. Quare cum ipse rex maximo nunc et majori etiam futuro hostium exercitui, nisi magnis copiis resistere nequeat, rationeque impensarum supputata, in singulos menses centum sexaginta millibus aureis indigeat, hujus summæ medietatem cum cæteris ad bellum necessariis ipso rege sustinente, reliquam medietatem videlicet octuaginta millia aureorum summam inter omnes principes Christianos, ac duces, et respublicas Italiæ pro cujusque viribus partiendam duximus, decem millibus a nobis et confratribus nostris, viginti millibus a Cæsare, totidem a Christianissimo, decem millibus ab Anglico, reliquis autem viginti millibus a cæteris regibus, potentatibus et rebuspublicis juxta suas vires conferendas.

183. « Hæc, filii, a nobis cum interventu omnium oratorum apud nos existentium pie cogitata et constituta, ac ad omnes principes supranominatos perscripta jam sunt; vestræ autem reipublicæ quæ semper habita est in omni pia et laudabili actione excellens ac liberalis, ejus viribus et redditibus consideratis summa sexcentorum menstrua obvenit. Nos quidem, quantum potuimus vos in hoc allevare et exonerare conati sumus. Nunc, filii, non est necesse ut vos hortemur ad sentiendum in tam sancto opere cum cæteris; res enim ipsa vos hortatur, cum communis salus et communis religio agitur, hostisque immanissimus totis viribus atque animis in nostram perniciem incumbat: per centum enim annos in damnis miseræ Christianitatis exercitatus, præter veteres provincias ac regna Christo ablata, novissime Rhodum, Belgradum, totamque Hungariam suo vel imperio vel auctoritati subjecit. Quid is præterea in Viennæ obsidione cogitarit, quid in tanto hujus anni apparatu concupiat, nemo sanus non videt. Absorbere omnem cupit prorsus Christianitatem, Italiamque præcipue appetit, quam bellis attenuatam videt. Quare ut is tanta adversus nos moliens per eumdem Ferdinandum regem distentus ab Italia avertatur, utque illius obice aditum ad nos obstruamus, requirimus vos, filii, et per Dominum Jesum rogamus, ut nostram et cæterorum spem, ac de vestra pietate opinionem ne frustremini, sed pro Dei causa, cujus fides agitur, vel pro communi salute, quæ in discrimen adducitur, velitis quanto majori poteritis celeritate, sicut necesse est, vestrum etiam mandatum cum instructionibus huc mittere pro defensione generali suscipienda; et interim, dum illa suscipitur, hanc pecuniam menstruam eidem regi Ferdinando, in cujus defensione communis salus includitur, contribuendam: et sane plus hoc parum proderit missum in tempore, quam multa extra tempus, et sine utilitate huc, vel ad ipsum regem in Germaniam pari celeritate remittere: hoc onus pium subire cum reliquis vestra præsertim republica præ cæterarum calamitatibus Dei benignitate fere integra, et florente, etc. Dat. Romæ. Augusti MDXXX, Pontificatus nostri an. VII ».

184. *Strigonium receptum, sed Buda frustra obsessa a Christianis qui misere trucidantur.* — Certiorem mox fecit Ferdinandum Hungariæ Bohemiæque regem Clemens [1], ut regum et principum oratores congregaret, ut communi omnium consilio illi stipendia pro Pannonia e Turcarum manibus eripienda decernerentur. Quid vero in Hungaria gestum sit hoc anno describit Nicolaus Isthuanffus [2], nimirum Joannem Turcici imperii beneficiarium ad regnum sibi æquitatis specie asserendum ordinum cœtus indixisse, sed ad eos pauciores, quam sperarat, convenisse; nam totum fere Illyrici tractum et Hungariam superiorem, et eam, quæ cis et ultra Danubium protenditur, domi se continuisse, nec ullo metu aut minis a Ferdinandi partibus divelli potuisse: execrabantur scilicet Joannis proditionem et Romani Pontificis pastoris sui, quem eos ad Christianum nomen contra Turcicam tyrannidem defendendum hortatum vidimus, vocem audierant. In iis vero conventibus, ad quos maxime nobilitas, quæ Transilvaniam versus et Bihariam provinciam habitabat, confluxerat, ad pacatam totius regni ditionem assequendam decernere quidquam non potuisse: convertisse autem se ad alias artes, ac præstantissimos quosque proceres subornare promissis et munerum et oppidorum largitione, aut ferocibus minis deterrere pertentasse; adeo ut multi suis tantum commodis comparandis intenti publicam salutem neglexerint: iratum vero Valentino duci eximio, quod ad Ferdinandi partes transfugisset, Turcicas copias e præsidiis detractas cum suarum partium Hungaris ad Sigethum, ubi morabatur, expugnandum immisisse; sed Valentinum ipsum strenue Turcicos cona-

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 400. — [2] Nicol. Isthuanff. de reb. Hungar. l. XI.

tus compressisse, factaque eruptione Emericum magnum cum aliquot equitibus cepisse, quem cum ante biduum egregiæ indolis puerum Christianum Turcis equitibus pro equo, in quo insidens divino ultore Numine captus fuerat, vendidisse comperisset, fusis in ipsum pluribus convitiis, interimi jussisse, ejusque caput conto affixum exposuisse hostibus: qui cum omni molitione bellica obsidionem urgerent, eam demum Joannis imperio solvere coacti sunt; nam interea Ferdinandus exercitum ex Pannonia et Bohemia contraxit, præfecitque illi Rogendorffium, qui secundo Danubio descendens Strigonium pervenit recepitque, cum Paulus Vardanus archiepiscopus a Turcica societate, quam antea metu victus inierat, abhorrere profiteretur; ac dein Vissegradum et Vaciam obsidione cepit, ne quid a tergo hostile relinqueret: tandem kal. Novembris Budam delatus est. Et hi videntur prosperi Christianæ rei successus, quorum narrationem misisse Clemens in litteris ad Genuenses, marchionem Montisferrati, ducem Sabaudiæ, et ad marchionissam Salutarium xxv Octobr. datis meminit [1].

185. Hungaricarum autem addiscendarum rerum cupidissimus Pontifex Pimpinello archiepiscopo Rossanensi, Apostolico ad Ferdinandum internuntio, provinciam dederat [2], ut amplissimam omnium rerum, quæ ab obsidione Viennensi gesta erant, historiam scriberet, quo facilius singula quæ nuntiarentur geri in Pannonia intelligeret. Cæterum Budensis obsidio tristem exitum habuit, cum tardius venisset Rogendorffius: si enim, Vissegradi et Vaciæ obsidione prætermissa, recta Budam duxisset exercitum, Joannem Hungariæ tyrannum et Turcarum copiarum ducem imparatos facile oppressurus creditus est, ut narrat Nicolaus Isthuanffus; sed dum expugnandis illis arcibus dat operam, milites et commeatus Budam inducti sunt: quare licet quassatis mœnibus variæ impressiones in urbem factæ sint, Christianus tamen miles magna cæde fusus repulsusque est, quare Rogendorffius ad fatigandum longa obsidione et domandum fame hostem se converterit. Inter quæ Sigismundus Poloniæ rex solemnes Posnaniæ conventus ad festum S. Martini indixit, ut Ferdinando et Joanne æmulis regibus in concordiam reductis civilia Hungarorum bella sedaret, ne amplius Turca Christianorum armis in Christianos abuteretur. Præfuere iis conventibus Joannes Latalscius Posnaniensis, et Andreas Critius Plocensis episcopi, tum Cracoviæ et Russiæ palatini; a Cæsare vero et Ferdinando Jacobus episcopus Wratislaviensis et Sigismundus Hebersteinius, a Joanne æmulo rege Franciscus archiepiscopus Colocensis et Stephanus Verbecius scrinii præfectus decreti sunt: sed multæ hebdomadæ consumptæ irrito exitu.

186. Interea Budæ consumptis commeatibus et pabulis Joannes tyrannus cum suis Hungaris ac Turcis ad extremam inopiam erat redactus, ac passim homines et equi in urbis plateis emoriebantur, cum Mahometes Samandriæ et Nandoralbæ præfectus ex Thracia et Bosna deductis præsidiis, atque ab Ibraimo equitum Europæorum magistro copiis acceptis adventans Christianum exercitum Budensem obsidionem solvere coegit tanta celeritate, ut plurima suppellex cum multis infirmis relicta fuerit in castris, quos misere hostes contrucidarunt. Nec soluta obsidione Budensi contentus Mahometes, nil tale expectante Rogendorffio, qui exercitum Strigonium reduxerat, inter Vagum et Nitriam fluvios cum expedito equitatu excurrit in eam Pannoniæ partem, quæ Ferdinando parebat, atque omnia ferro flammaque miscuit circa natalitia Christi Domini, ac præter ingentes pecorum abactos greges, decem millia captivorum Hungarorum abduxit: quos cum Joannes tantorum malorum auctor e fenestra arcis conspexisset, lachrymas continere non potuit, ac familiares aspiciens in Ferdinandum ac Germanos tantarum cladium causam rejecit, « sic culpæ suæ calvam aut potius falsam prætexens excusationem », ait Isthuanffus. Neque illud hoc loco sine animadversione prætereundum est, Matthiam regem tot præclare gestis rebus Hungariam a Turcarum tyrannide vindicasse; ejus vero nothum filium, dum regios præter fas honores affectat, Hungariam Turcicæ tyrannidi subjecisse, conjecisseque in ea mala ex quibus nunquam hactenus assurgere potuit. Ut vero Solimannus Lutheranorum in Germania tumultuantium seditionibus animatus maximo exercitu succinctus ad Pannoniam ac Germaniam obruendas irruperit, dicetur proximis annis: nunc Florentinas res, quæ Cæsareas vires importuno admodum tempore distraxere, ne in Lutheranos vel Turcas effunderentur, prosequamur.

187. *Florentinæ reipublicæ mutatur forma.* — Hoc igitur anno perdomuit Florentinos Clemens, ut nepoti Alexandro principatum pararet, ignarus post ingentes strages Florentinorum etiam nepoti cædem violentam parari. Describunt pluribus Florentini belli seriem Guicciardinus et Jovius, extantque de eo tum in libro secundo litterarum principum [1], tum in libro Brevium [2] hujus anni plures litteræ, testaturque Joannes Baptista Sanga [3], qui Pontifici a secretis erat, datis xiv Maii hujus anni litteris ad Marchionem Vastii, Clementem extracto jam in octavum mensem bello Florentino suam lu-

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 542. — [2] Ext. de eo lit. l. II. lit. princ. p. 192.

[1] Guicc. l. xx. Jov. l. xx. l. II. lit. princ. p. 187, 188, 190, 194, 195 et 202. — [2] Clem. lib. brev. an. 1530. p. 1. 19 et 73. — [3] Lib. II. lit. princ. p. 190.

xisse sortem, quod eo bello præter spem asperrimo se implicuisset : cumque Florentini Catharinam Medicem Pontificis neptem inclusam monasterio tenerent, non modo Gallorum regis rogatu eam restituere detrectarunt [1], verum a seditiosis de ea deducenda in lupanar, atque in murorum ruinis hostium telis objicienda, agitata nefaria consilia fuerunt : demum post Empolim et Volaterras expugnatas [2], quanquam Philibertus Aurasiæ princeps, qui exercitui Cæsareo præerat, in tumultuario certamine in agro Pistoriensi mense Maio cæsus est [3] (parem exitum nactus atque alii Romanæ cladis auctores, quos omnes violenta nece his paucis annis a vindice Numine sublatos vidimus) tamen a Ferdinando Gonzaga duce Mantuæ, qui illi in militari imperio successit, fame perdomiti sunt, et in summas adducti angustias, cum Clemens [4] charitate in patriam motus, tum ne principatus nepoti destinatus penitus everteretur, Carolum V rogavit, ne Florentiam militibus diripiendam daret : tum ducem [5] Mantuanum, ut exercitum a strage atque rapinis contineret : tum Joannem SS. Cosmæ et Damiani cardinalem Salviatum jussit exercitui Cæsareo stipendia Pontificio nomine spondere, omnemque operam pro servanda Florentia collocare : quæ litteræ sunt consignatæ sexta Augusti die, qua Paulus Jovius deditionis formulam a Florentinis nuncupatam tradit [6] :

188. « Magistratuum, inquit, pervicacia meliorum impulsu, atque ipsa prorsus necessitate superata, ex senatus consulto quatuor legati ad Ferdinandum decreti missique sunt : hi fuere Bardus Altovitus, Laurentius Strozza, Petrus Franciscus Portinarius et Jacobus Morellius, qui apud Ferdinandum atque Valorium summæ Cæsaris atque Pontificis auctoritatis nomen præferentes, his conditionibus de compositione pepigerunt. Ante omnia constituendæ atque ordinandæ reipublicæ facultas arbitrio Cæsaris permittitor, sic tamen ut incolumi libertate Florentini suis antiqui juris legibus utantur. Civitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummum millia, ut stipendia militibus præberi possint, quadraginta in præsens, reliqua intra sex menses persolvito : de promissa vero pecunia obsidibus caveto, et quos imperet Ferdinandus numero quinquaginta cives nominatim traduntor, qui in castris custodiantur, donec pecunia repræsentetur. Florentini his urbibus et oppidis, atque arcibus quas præsidii obtineant, confestim excedunto, et quos in carceribus Florentiæ, Volaterranis et Pisis custodirent extemplo dimittuntor. Malatesta et Stephanus militiæ sacramentum, quod antea populo Florentino dixerint, solemni renuntiatione facta statim ejuranto, obligataque fide Balanzoni Belgæ Cæsaris cubiculario promittunto, se tamdiu in custodia urbis cum his copiis, quas satis esse putaverint, permansuros, donec concordiæ conditionibus plane sit satisfactum, alimentaque civitati omnis generis commeatus a Cæsarianis interea præbentor; ipsius vero Malatestæ officii atque muneris sit tamdiu, quam Cæsarianæ copiæ dimittantur Florentiæ permanere, atque ipse demum urbe excedito, cum id facere Pontificis imperio jubebitur. Cunctis autem Florentini nominis civibus libera migrandi Romam facultas esto, et quibuscumque locis placuerit domicilium figere habitareque impune potestas conceditor, cunctique vel Etruscæ vel cujusvis gentis milites qui Florentinorum stipendia fecissent, et propterea vel exilio vel pecunia et bonis a Pontifice mulctati essent, ea noxa pœnaque liberantor, Mediceorum animis acceptæ offensiones injuriæque sincera fide deterguntor. Hæc vero perscripta tractaque sunt in castris ad Monticiam villam IV idus Augusti anno a partu Virginis trigesimo supra millesimum et quingentesimum ea lege, ut Ferdinandus Gonzaga et Baucius Valorius prolixe pollicerentur, se intra spatium duorum mensium curaturos, ut Carolus Cæsar et Clemens Pontifex cuncta ex formula æquissimi juris comprobarent.

189. His conventis Florentini promissos obsides tradidere, quos Pontifex exaratis XXIV Augusti die litteris, ut in ditionis Ecclesiasticæ terris custodirentur postulavit [1] a Ferdinando Gonzaga duce Cæsareo, tum ab eodem quarto post die enixe contendit, ut Florentiam a direptione militari vindicaret.

» Ferranti.

« Dilecte fili, salutem. Multa meminimus hoc bello tua studia, officia et, ut verum fateamur, beneficia plenissima virtutis et amoris et observantiæ in nos tuæ, quæ tu perpetuo tenore semper de nobis bene merens coacervasti. Verum nunc, fili, restat omnium maximum idemque nobis longe gratissimum et optatissimum, in quod omnia superiora tendunt, ut quod tanto labore et cura egimus cum hujus victoriæ lætitia conservationeque nostræ patriæ conjungamus, sine qua sane non modo non lætari, sed summe tristari et in perpetuo nos mœrore affligi oporteret. Quare si nos, fili, amas, si scis te cum tuis omnibus a nobis peculiariter et singulariter diligi, confice hoc nobis tua auctoritate, dexteritate et gratia, ut exercitum, cui nos non desumus, quoad nostræ vires sinunt, et multo et plusquam sinunt, satisfactum et quietum, nobisque et Cæsareæ majestati in conservatione illius urbis obsequentem reddas, etc. Dat. Romæ die XXVIII Augusti MDXXX, anno VII ».

190. Adductos tum fuisse Florentinos in extremum pæne salutis discrimen e seditione

[1] Lib. II. lit. princ. p. 187. — [2] Ib. p. 191 et 195. — [3] Clem. lib. brev. p. 19. — [4] Lib. II. lit. princ. p. 199. — [5] Ib. p. 377 et 405. — [6] Jov. l. XXIX.

[1] Lib. brev. an. 1530. p. 408.

militari, refert Paulus Jovius[1] : Italos enim in Hispanos consurrexisse, cumque non dubia clades Hispanis immineret, Ferdinandum Germanicas copias adjunxisse Hispanis, ne, si ii delerentur, in Germanos deinde impetus fieret ad jugum externum excutiendum (1). Eo autem tumultu sedato immutata est reipublicæ forma, atque addictissimi nomini Mediceo magistratus creati, qui complures libertatis publicæ propugnatores egere in exilium ; acriores autem Mediceorum hostes privatorum criminum insimulatos, convictosve in questione supplicio affecerunt, inter quos fuit Franciscus ille Carduccius, quem acerbissimum popularium partium dictatorem hostemque religionis, et sacrarum opum direptorem vidimus : damnatus etiam est Bernardus Castellioneus, qui monitus, ut patriam Pontifici concedendam curaret, exclamarat ostentata pelvi argentea, quam habebat in manibus, Florentinos prius exustæ patriæ cineres in ea pelvi reddituros, dixeratque Pontificis neptem, postea reginam Galliæ, in lupanar fœdissimum compingendam : tortus etiam immitioribus tormentis Gerardus, quod contumeliosissime de Pontifice et Cæsare oblocutus implorandam Turcarum imperatoris opem pro tuenda libertate in senatu Florentino censuisset. Ita sublati, qui nimio libertatis seu dignitatis privatæ asserendæ studio efferati, vel ad Lutherum vel ad Turcam defectionem erant meditati, dissipatique per Italiam alii diversarum partium principes vel studiosi, adeo ut qui supererant Florentiæ pactam libertatem tueri non sint ausi, atque imperatori Alexandrum generum principem Etruriæ imponenti obtemperarint : quibus de rebus proximo anno, quo abrogata est magistratuum libertas, et Alexander Florentiæ dux creatus est, agemus. Nunc causa Henrici Anglorum regis divortium cum uxore malis artibus procurantis narrationem nostram ad se evocat.

191. *Henricus VIII, impuris implicatus amoribus, enixe et cum minis postulat suum dissolvi matrimonium, sed secundas nuptias inire prohibetur.* — Fingebat Henricus se conscientiæ stimulis agitari, quod fratris defuncti uxorem duxisset, cum tamen cœca retinendi in suo genere sceptri Anglici ambitione percitus efflagitarit a Pontifice, ut filii nothi sui cum Maria filia legitima conjugium rescissa divina lege comprobaret ; ac postquam vænales doctorum omnium gentium calamos pro conquirendis causæ suæ fucis coemisset, minas etiam defectionis ab Ecclesia, ni iniquis votis pareretur intentavit, quod tradit Nicolaus Sanderus[1] in historia Anglicani schismatis hisce verbis : « Stephano Gardinero et Francisco Briano, qui Romæ agebant, mandatum est ante omnia, ne ulli pecuniæ parcerent, sed ingentia munera iis cardinalibus et theologis, quorum opera illis usui esse posset, ultro offerrent. Rex vero per legatos a Pontifice petiit primum, ut Julii papæ dispensationem pronuntiaret adulterinam, et ipso jure nullam. Deinde ut potestatem faceret, quo Maria Henrici et Catharinæ filia cum duce Richemundiæ ejusdem Henrici filio notho successionis regiæ stabiliendæ causa matrimonio conjungerentur : quo quidem secundo postulato manifestum fecit, se nullo conscientiæ scrupulo Catharinæ matrimonium impugnasse, qui jam fratris cum sorore conjugium satis esse legitimum, accedente Pontificis dispensatione, existimaret : hoc autem regem petiisse, ex ipsius Pontificis ad Campegium litteris cernitur. Tertium vero non legatorum ore, sed sua manu conscriptum et consignatum rex adjunxit, ut quanquam ipse Henricus Mariam Bolenam cognovisset, ex eoque legibus Ecclesiæ prohiberetur Annam Bolenam ejusdem Mariæ sororem uterinam in conjugem assumere, tamen sua sanctitas, quæ leges Ecclesiasticas moderatur et relaxat, gratiam hujus rei auctoritate Apostolica faceret : quod ita conscriptum et petitum fuisse non Cajetanus modo insinuat, verum etiam cardinalis Polus constanter affirmat[2] : additque Henricum ita demum hoc ultimum impetrasse, si ante constitisset Julium Pontificem non habuisse jus priore illa in causa (hoc est in nuptiis fratriæ) dispensandi.

192. « De primo autem postulato ea ratio inibatur, ut legati regis peterent Julii decretum, in quo matrimonium Catharinæ cum Henrico ratum habuerat, circumduci et abrogari, quæ res, ut rite atque ordine tractari posset, Clemens dixit se acturum cum imperatore, ut authenticum illud Julii decretum, quod apud Cæsarem extabat, aut in urbem Romam aut certe in Angliam ad legatos suos transmitteretur. Instabant legati regis, ut nisi Carolus intra duos menses proxime secuturos decretum Julii exhiberet, sua sanctitas illud pronuntiaret irritum ac nullum : de qua petitione, cum cardinales de Monte et quatuor Coronatorum, episcopus Simo-

[1] Jov. l. XXIX.

[1] Sander. de schism. Anglic. l. I. — [2] Card. Pol. de unione Eccles. l. III.

(1) Hæc Italorum et Hispanorum militum seditio detrimenti nihil afferre Florentinis poterat, et commodi multum tulit. Qui in Hispanos tumultuarunt Itali, pars erant exercitus Florentiam oppugnantis ; quare si in Hispanos arma sumpsissent, quid inde mali in Florentinos redundasset ? Saluti vero id fuit Florentinis, qui majus aliquod temporis spatium sibi poscebant ad pecuniam indictam comparandam. Id sane tempus facile redemerunt ab exercitu intestina seditione turbato. Quibus etiam accessit opportunum, quod in suas partes traxerunt Italos illos in Hispanos commotos, eorumque favore et annonam in Urbem inferre potuerunt, et armis illorum a direptione, quam sibi metuebant ab Hispanis Germanisque militibus, defensi sunt. Hæc Nerlius lib. XI. MANSI.

neta, et theologi quidam ex mandato Pontificis cognovissent, visa est omnibus iniquissima tam ob temporis præscripti brevitatem, quam inusitatum edicti modum. Itaque Pontifex interlocutus est se hac de re ad Cæsarem scripturum, a quo non putabat se plus minis et summo jure, quam solo æquitatis nomine obtenturum. Contra vero legati dicebant nihil sibi curæ esse, ut Breve Apostolicum exhiberetur, nisi ad constitutum diem id fieret. Cum autem hæc res magnam Pontifici molestiam afferret, per litteras cum legato suo Campegio expostulat, quod ejusmodi mandata Romam perferri passus sit, quæ in Anglia præcidi oportuisset, quodque spem ullam de rebus ejusmodi, quæ concedi nunquam possent, a Pontifice impetrandis fecerit. In earum litterarum extremo questus est qui papæ fuerat a secretis Joannes Baptista Sanga, legatos regis præ orationis vehementia magnum malum Sedi Apostolicæ minatos, nisi rex voti sui compos fieret. Quasi vero (ait) sua sanctitas ab officio recedere debuit, etiamsi totum orbem lucratura esset; aut quasi minarum istiusmodi excusatio non primum illis ipsis, qui minantur detrimentum sit allatura, si rex videlicet ob explendam libidinem suam, ut domi suæ uxori, si foris Sedi Apostolicæ, hoc est, radici et matrici suæ Ecclesiæ Christianæ libellum repudii daturus esset : et hinc quidem certissimo constat legatos eo usque regis animum exploratum habuisse, ut potius fidem una cum uxore abjicere vellet, quam Annæ amplexibus privari ».

193. Cum porro Carolus V illud Diploma ad Pontificem transmisisset, atque Henricus rex oratorum opera libellos pro ipsius causa propugnanda conscriptos obtulisset Clementi, illos omnes Thomæ e Vio cardinali Cajetano, theologicæ scientiæ laude præclaro, hujus causæ cognitori dedit, ut suam sententiam in hac controversia exprimeret, quam ille hisce verbis exposuit[1] :

« Beatissime pater, post pedum oscula beatorum, perpetuam felicitatem.

« Jussisti, ut libellos de conjugio inter serenissimos Angliæ reges ad me perlatos, causamque totam diligenter inspicerem, quidve judicii consiliique mei esset accuratissime perscriberem, quo quantum in me esset quamprimum beatitudinem tuam hac molestia liberarem. Studui mox, ut par erat, jussis parere, prælectisque libellis pro et contra, animadverti multas communes insertas quæstiones ».

Et infra :

« Enarratio facti.

« Serenissimus Angliæ modernus rex, dum esset adolescens, serenissimo patre ejus Angliæ regem agente, contraxit matrimonium cum serenissima moderna regina Angliæ tunc non regina, sed relicta fratris ejus primogeniti absque prole defuncti, filia serenissimorum regum Hispaniarum, interveniente auctoritate Julii II Romani Pontificis, ob bonum servandæ pacis ac amicitiæ inter eosdem reges : consummavitque matrimonium, ac genuit ex ea, multisque annis conjugali effectu et affectu cum ea versatus est : modo petit divortium, eo quod conjugium invalidum fuerit, utpote contra jus divinum atque naturæ a sacris Conciliis, Pontificibus, ac doctoribus comprobatum : hæc est causa ex propriis dispicienda ». Subjicitur[1] a Thoma Pontitificii Diplomatis a Julio concessi anno MDIII, VII kal. Januarii formula a nobis ex Regesto ejusdem Pontificis exscripta[2], insertaque Annalibus suo loco.

194. « Quid divino jure statutum est de conjugio inter levirum et fratriam.

« Circa conjugium inter uxorem fratris et levirum ter Mosaica lex statuit, primo Levit. XVIII his verbis : *Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis, quia turpitudo fratris tui est.* Iterum cap. XX, his verbis : *Qui duxerit uxorem fratris sui, rem facit illicitam, turpitudinem fratris sui revelavit : absque filiis erit.* Tertio Deuter. XXV his verbis : *Quando habitaverint fratres simul, et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri; sed accipiet eam frater ejus et suscitabit semen fratris sui ; et progenitum ex ea filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel. Si autem noluerit accipere uxorem fratris sui, quæ ei lege debetur, perget mulier ad portam civitatis, et interpellabit majores natu, dicetque : Non vult frater viri mei suscitare semen fratris sui in Israel, nec me in conjugem sumere ; statimque accersiri eum facient, et interrogabunt. Si responderit : Nolo eam uxorem accipere ; accedet mulier ad eum coram senioribus et tollet calciamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, et dicet : Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui; et vocabitur nomen ejus in Israel nomen discalciati* ».

195. Ad hæc sibi objicit Thomas cardinalis nomen cognati sumi plerumque pro consanguineis, non pro germanis fratribus : at ex vi Hebraici textus, ex Sadducæorum de septem fratribus propositione, et ex libro Ruth perspicue agi de fratre germano concludit, tum inter prædictas Levitici et Deuteronomii leges intercedentes circumstantias ita distinguit : « Leviticæ, nimirum leges, statuunt de uxore fratris, non specificando vivi vel defuncti ; Deuteronomica de uxore fratris defuncti. Illæ de uxore fratris, non specificando cum filio vel sine filio : ista de uxore fratris defuncti sine filio. Illæ de uxore fratris non cognoscenda, non specificando ad proprium vel fratris semen nomenque ser-

[1] Thom. card. Cajet. to. III. tract. 14. c. 1.

[1] Annal. to. VIII. an. 1503. num... — [2] Thom. de Vio c. 5.

vandum : ista de uxore fratris defuncti absque filio ad suscitandum semen nomenque fratris. Quibus adjunge quartam necessario subintellectam specificationem, quod illæ de uxore fratris, specificando an ætatis, qua posset generare, an vetula : ista de fratris uxore in ætate, qua potest generare, loqui convincitur, quia ducenda præcipitur ad suscitandum semen fratris.

« Ex hac autem manifesta differentia inter has duas leges, habetur, absque omni controversia, non omne conjugium inter levirum et fratriam esse divina lege prohibitum, sed discernendum esse inter conjugium leviri cum fratria sine specificatione aliqua, vel tot specificationibus in Deuteronomica lege vallatum ; vel fatendum quod in genere sine specificatione aliqua conjugium inter levirum et fratriam est divina lege damnatum ; conjugium vero inter levirum et fratriam tot conditionibus fultum non solum licitum, sed præceptum divina lege est. Hæc sunt quæ circa conjugium inter levirum et fratriam manifeste sancita a Deo habemus. An autem divinæ istæ leges Veteris Testamenti ligent Novi Testamenti professores, an expiraverint, parvi refert quoad causam propositam. Illud tamen silentio involvendum non est, quod, cum istæ leges conveniant cum sententia, videlicet de conjugio inter levirum et fratriam, tum in actu, videlicet actu pietatis, quæ cultum officiumque sanguine junctis exhibet, tum in ratione moris, quia omnes innitimur rationi moris pietatis naturalis, tum in genere præceptorum, quia utræque sunt præcepta partim judicialia et partim moralia, tum in auctore, quia omnia divina auctoritate sunt edita per Moysem, quatenus divina ligat et eadem ratione perseverat ; et Deuteronomicæ, quatenus divina lex et qua ratione Deuteronomica expiravit, eadem et Levitica expiravit, cum gratia et veritas per Jesum Christum facta est. Dixi quatenus divina, quia non est nunc sermo de eisdem legibus, quatenus morales sunt, sed quatenus divina sunt auctoritate per Moysem fultæ.

196. « Quid autem naturale jus de conjugio inter levirum et fratriam habet, non est difficile ex dictis haurire : clare enim patet tum conjugium inter levirum et fratriam absolute esse turpe ; turpitudo enim moralis opposita honestati cultus ex naturali pietate debiti fratriæ ratione fratris pro ratione legis redditur in lege Levitica, dicendo : *Turpitudinem fratris tui non revelabis, quia turpitudo fratris tui est* : tum conjugium inter levirum et fratriam vallatum tot antedictis conditionibus esse moraliter bonum ; ex eo enim quod conjugium inter levirum absolute est turpe, infert quod turpitudo illa per conjugium inter eosdem tot conditionibus fultum, etc. tollitur. Alioquin etiam tot conditionibus vallatum esset moraliter turpe, ac per hoc illicitum, cujus opinionem testatur lex divina : et cum turpitudo moralis non tollatur, nisi per bonum morale, consequens est quod per morale bonum consurgens ex concursu tot conditionum in conjugio inter levirum et fratriam tollatur turpitudo, quæ inesset eidem conjugio nudo. Patet igitur inter levirum et fratriam conjugium honestatum tot conditionibus bonum moraliter esse. Et si altius scrutatus fueris, invenies majus bonum moraliter esse conjugio inter levirum et fratriam sic honestato, quam sit turpitudo consequens conjugium inter eosdem absolute ». Et infra : « Nam nisi istius bonitas vinceret illius turpitudinem, præceptum istius in specie non vinceret prohibitionem illius in genere ; ita quod divinum jus præceptum prohibitione illius urgente attestatur majorem esse bonitatem in hoc, quam turpitudinem quæ consequitur coitum leviri cum fratria ; et tantum excellit, ut etiam tollat rationem turpis ab hujusmodi coitu, et reddat eumdem honestum et pium.

197. « Ex his autem manifestis juxta divinum ac naturæ jus rectissima infertur ratione, quod si longe majus bonum, quam bonum ex omnibus conditionibus in lege Deuteronomica expressis consurgens poscat iniri conjugium inter levirum et fratriam, fieret proculdubio in tali accidente conjugium inter levirum et fratriam honestum, quatenus pendet ex lege tum naturali tum divina (secretis enim loquor humanis legibus) ; et secundum quidem naturæ jura patet illatio ; rectæ rationis dictamen exigit, ut si minus bonum sufficit ad tollendum turpitudinem conjugii inter levirum et fratriam, multo magis ad eamdem turpitudinem tollendam sufficiat majus bonum : secundum vero divina jura patet eadem illatio ex eo, quod nullæ leges multiplicantur propter multitudinem eventuum qui contingere possunt ; oporteret enim infinitas condere leges juxta infinitos eventus contingentes : sed in omni politia leges conditæ intelliguntur sic, quod ex uno casu decreto intelliguntur decreti omnes similes, et si minus bonum decretum est sufficere ad tollendam aliquam turpitudinem, intelligitur decretum esse, quod multo majus bonum etiam sufficit ad tollendum omnem turpitudinem ». Nonnullisque aliis in eamdem sententiam dictis subdit auctor : « Validius enim est ad tollendum dehonestationem defuncti fratris commune patriæ bonum, quam tam exiguum, idque incertum bonum defuncti fratris : nam constat hujusmodi bonum esse bonum externum, utpote in nomine consistens, idque exiguum utpote non consequens præclarum aliquid factum, imo nullum defunctum factum sed naturale opus alterius, si non efficax erit ad generandum ». Et paulo post ait :

198. « Ex hoc igitur quod divinum jus testificatur in minori bono, commune patriæ bonum

sufficere ad tollendum turpitudinem conjugii inter levirum et fratriam, et naturæ jus in minori quoque bono testatur idem manifeste, infertur conjugium inter hos serenissimos regem et reginam ob bonum servandæ pacis inter reges Hispaniarum et Angliæ contractum, ut clare explicatur in litteris Apostolicis, non contrariari juri divino aut juri naturæ, sed honestum esse ac consonum utrique juri; adeo quod si secernantur humana jura, conjugium hoc nulla indiguisset dispensatione, quoniam ferendo secum commune bonum pacis inter tam excelsos reges, fert secum conditionem tam divini quam naturæ juris testimonio sufficientem ad honestandum conjugium inter levirum et fratriam : verum dispensatione Ecclesiastica opus fuit tum ad tollenda vincula humanorum jurium, tum ad auctorum honestationem, illius nimirum singularis conjugii ob commune bonum pacis; honestatio enim illius conjugii ex communi bono pacis suapte natura est, sed a doctoribus diffinitur magistraliter, ab Apostolica autem dispensatione auctoratur. Quocirca Julius papa dispensando nihil ademit divino juri, nihil ademit juri naturæ, sed abstulit vincula juris humani circa hoc singulare, sed definivit legitimum, sed auctoravit illud, utpote ex expressa rationabili causa ac more consonum tam divino quam naturali juri; omnia enim hæc fert secum dispensatio ob commune bonum pacis : alienum siquidem a Christiana professione est, ut papa quantumcumque minimum jus divinum aut naturæ in toto vel in parte tollat; hoc enim auctori naturæ reservatur, illud vero auctori divinæ legis : sed non alienum a Christiana professione, ut papa in ambiguis interpretetur ac difiniat tam jus divinum quam naturæ : dispensatio itaque illa diversos simul protulit effectus juxta diversas quam attigit materias; pro quanto enim attigit jura humana, efficit licitum quod secundum humana jura fuisset illicitum : quatenus attigit jura divina et naturæ, difinivit ac auctoravit licitum, quod secundum divina et naturæ jura dubitabatur, vel reputabatur, sed dubitari vel reputari potuisset illicitum.

199. « Et ad opulentiam honestationis concurrunt duo bona fratris defuncti, alterum quod uxor ejus, quæ fuerat una cum ipso caro ex hoc conjugio sublimata est in futuram reginam Angliæ, ut regno quo ipse defunctus non potuit per seipsum potiri, saltem in carne sua potiretur : alterum quod frater ejus ex hoc conjugio redditus est securus a tali ac tanta malorum congerie, qualem et quantam bella inter regna afferunt inter se; interesse autem mea defuncti mala pœnæ futura fratri meo, testatur Evangelicus dives sepultus in inferno, dum rogat Abraham ne fratres sui veniant in illum locum tormentorum. Honestatur itaque hoc conjugium tum ex bono fratris defuncti, non minore quam sit illud descriptum in Deuteronomio non consistente in nomine, sed in re non dubia : sed certa tum ex maximo communi bono pacis, auctoraturque Apostolica potestate.

200. « Universa autem divina lege perspecta facile monstratur, quod sive divinæ leges circa conjugium inter levirum et fratriam ligent modo, sive expiraverint, conjugium hoc inter serenissimos reges Angliæ licitum atque honestum est, nam si divina veteris Scripturæ spirarunt, nulla hinc illis infertur injuria; si vero etiam hodie ligant, cum constet ex eadem divina lege Deuteron. cap. XVII ad summum sacerdotem spectare emergentes causas ambiguas ac difficiles difinire juxta legem Domini, consequens est, quod, etiamsi omni ex parte non pateret bonum sufficere ad honestandum conjugium inter levirum et fratriam, ex eo quod summus sacerdos requisitus, ut hinc divina jura naturæque ac humana, quæ videntur obstare huic conjugio, illinc tale bonum pacis servandæ libraret; propter hoc enim constat supplicatum fuisse summo Pontifici, et qui tunc erat summus sacerdos Julius dispensando auctoravit inter hos serenissimos levirum et fratriam conjugium ob tale bonum pacis, reddidit illud licitum et honestum; nam per hoc divina auctoritate sibi in lege divina concessa exemit illud ab injuria omnium jurium divinorum, naturalium ac humanorum, quia etiam fingendi licentia concessa inficiari mente, quamvis ore, nemo potest ambigua saltem fuisse juxta legem divinam ac naturæ, causam videlicet, si tale ob pacis bonum honestandum erat conjugium inter levirum et fratriam et difinitionem talis ambigui spectasse ad summum tunc sacerdotem, et causam boni pacis communis conformem esse divinæ legi, cui inter humana nihil magis quadrat, quam commune pacis bonum : et hæc dixerim, non quod causa ambigua sit, quoniam deductum jam est commune bonum pacis causam esse sufficientem ad honestandum conjugium juxta leges divinas et naturales; sed ad demonstrandum quod esto quod ambigua ac difficilis fuisset causa, auctoritas summi sacerdotis difiniendo juxta rationem valde consonam divinis et naturæ legibus, conjugium hoc licitum honestum ac legitimum, sufficeret ad reddendum conjugium hoc licitum, honestum ac legitimum, etiamsi leges Leviticæ non solum quatenus morales, sed quatenus divinæ ligarent Christianos.

201. « Et quoniam sacra Concilia, sacri Pontifices, sacri doctores damnando conjugium inter levirum et fratriam jus divinum et naturæ citant, manifestum ex auditis fit quod non militant eorum dicta adversus hoc conjugium secundum jus divinum et naturæ Apostolicaque auctoritate contractum : damnant siquidem in-

ter levirum et fratriam conjugium nudum, non conjugium tot conditionibus consonis divino naturæque jure fultum, ex hoc ipso quod jure divino ac naturæ innituntur : clara enim luce jam patet jure divino ac naturæ prohiberi inter levirum et fratriam conjugium in genere, seu nudum : consonum autem fore utrique juri inter levirum et fratriam conjugium vestitum multis honestatis speciebus sive propter bonum fratris defuncti, sive propter bonum commune. Quocirca Julius nihil adversus doctrinam sacrorum Conciliorum, Pontificum, aut doctorum egit, nec etiam adversus illos doctores qui dicunt, et verissime, papam nec in jure divino, nec in jure naturæ posse dispensare, hoc est, facere licitum quod divino aut naturæ jure constat esse illicitum; nam, ut patet ex dictis, conjugium, inter levirum et fratriam ob commune bonum pacis, nec divino nec naturæ jure prohibetur, imo tum divino tum naturæ juri consonat : sed papa jure suo ordinario, quod de jure super jus potest uti, definivit et auctoravit conjugium honestatum ex causa communi boni pacis ad tollendum omnem ambiguitatem utriusque juris. Hoc est, Pater sancte, in causa hac judicium meum : consilium autem non occurrit mihi melius, quam quod a Spiritu sancto proficisci non ambigimus. *Diligite justitiam qui judicatis terram.* Felix in sæcula valeat beatitudo tua. Romæ die XIII Martii, anno MDXXX ». Vetuisse Clementem die ejusdem mensis Martii intentato anathemate Henricum secundas nuptias ante decretoriam sententiam moliri, proximo anno visuri sumus, necnon omnibus ejus administris, qui ipsi ea in re operam navassent, censurarum pœnas imposuit.

202. Extracta autem est a Pontifice in plures annos judiciaria sententia, cum Henrici regis mentem flexu temporis leniendam, vel venereas faces extinguendas putaret; misitque [1] ad eum medio Julio Antonium Pulleonem, ut ipsum ad suscipiendum rei Christianæ contra Turcas et Lutheranos patrocinium excitaret; tum rationes omnes pertentavit, ut controversiam dirimendi conjugii amoris pacisque studiis componeret : de quo ad Franciscum regem Francorum, quem Anglus causæ interpretem adhibuerat, datæ mense Octobris exstant litteræ [2]. Legaverat vero ad Apostolicam Sedem oratorem cardinalem Grandimontensem Gallus; traditque Guicciardinus [3] utrumque omnem operam contulisse, ut Pontificem a Cæsareis partibus divellerent, sibique conciliarent : sed Clemens non alenda, sed

[1] Clem. lib. brev. an. 1530. p. 300. — [2] Lib. III. lit. princ. p. 3. — [3] Guicc. l. XX.

sedanda bella civilia censuit, atque ad Gallicæ aulæ fovendam gratiam Tarbensem episcopum, in Gallicis rebus gerendis peritum, cardinalitia purpura octava Junii donavit, eaque de re ad Franciscum regem scripsit [1].

203. *Gebenna obsessa a Sabaudo.* — Hoc anno Gebenna a duce Sabaudiæ et nobilitate, consensu et auxiliis episcopi Gebennensis obsidione pressa est : sed Bernenses, Friburgenses, et Thuricenses illi auxilia laturi pace bellum diremerunt.

204. *Adeni rex fit Lusitanorum vectigalis.* — Hoc anno Lusitanum imperium latius propagatum est in Oriente; nam Turcis Adeni obsidione solo Lusitanorum terrore depulsis, Adeni sive Oromusi tum Xaerii reges vectigales se Lusitani regis ad firmandum solium contra hostiles impetus constituerunt, ut Damianus Goez narrat hisce verbis [2] : « Romæi X triremibus actuariis navibus et gaulis XL improviso Adenam obsederunt mari; terra vero equitatu et peditatu maximo, copiis videlicet auxiliaribus, nam ipsi Rhomæi deerant; plus minus duravit obsidio menses V. Oppugnabatur quotidie mari præcipue, atque adeo terra extructo in modum muri tabulato contextis trabibus ad exteriorem cisternam, et tormentis collocatis, quarum quatuor erant basilisci, tormentorum omnium genus impetuosissimum, quibus murum totum ea parte diruerant propeque expugnaverant urbem nisi defensa pertinacissime fuisset. At ut rescitum est classem nostram adventare, Rhomæi obsidione levata discesserunt ». Et infra : « Nuntiis hinc inde commeantibus adquievit rex, ut pareret Lusitanorum regi, solveretque quotannis jure tributi seraphinorum decem millia ponderis et valoris Ormuzii, quæ regia urbs est cognominis insulæ inter sinus Persici angustias. Ea summa Latina supputatione quingenta facit sestercia. Gratis etiam dedit statim seraphinos mille quingentos, id est, sestertia LXXV, ut Ormuxii ex puriori auro fieret corona, quam regi Lusitaniæ mittit in symbolum amicitiæ et obedientiæ. Scriptæ super ea re sunt tabulæ subscribentibus rege et Hectore Silveria, cujus exemplum Nonius Cugna ad regem Lusitaniæ misit : id ad nos perlatum non est. His ita se habentibus, rex Xaerii scripsit ad Hectorem ne gravaretur regnum ipsius accedere, quod est in exteriore flexu Arabici sinus in regione Homeritarum juxta Ptolemæi traditionem, se pariturum Lusitanorum regi, et pensurum tributum, ut constitueret; daturum præterea quidquid tormentorum æneorum Xaerii et Dopharii haberet, etc.

[1] L. II. lit. princ. p. 195. — [2] Dam. Goez. lo. II. Hisp. illust.

CLEMENTIS VII ANNUS 8. — CHRISTI 1531.

1. *Ferdinandus, Caroli V frater, Romanorum rex electus a Clemente confirmatur.* — Anno a partu Virginis millesimo quingentesimo trigesimo primo, Indictione quarta, partæ sunt divina ope de Sacramentariis hæreticis a Catholicis Helvetiis præclarissimæ victoriæ, ac Zuinglius et Œcolampadius hæresiarchæ Deo vindice sublati; Moldavi a Turcis in Christianos concitati exiguis Polonorum copiis divinitus obtriti; grassante vero latius Lutherana lue, plura Mexicanorum centena millia ex impura superstitione ad sanam religionem ac fidem traducta ruinas Ecclesiæ sarciverunt, dum rei Christianæ redintegrandæ intentus Clemens, Catholicos reges ac principes ad conjungenda studia pro celebrando Concilio, et conficienda in Turcas expeditione sollicitaret : de quibus ordine dicturi a Germanicis rebus exordiemur. Ferdinandus Bohemiæ et Hungariæ rex, uti in Augustanis conventibus a Catholicis conventum erat, Cæsarea dignitate Coloniæ auctus est ineunte anno, ac deinde Aquisgrani more Cæsarum argentea corona redimitus : de quo hæc tradit Surius in suis Commentariis [1] : « Anno MDXXXI, pridie Epiphaniæ Domini, Ferdinandus Coloniæ in primario templo, ubi trium beatissimorum Magorum corpora condita asservantur, electorum principum suffragiis creatus est Romanorum rex, et die XI mensis Januarii Aquisgrani coronatus ». Creasse in ea celebritate Carolum V plures equites, contactis prægrandi Caroli Magni ense a multo vetustatis situ æruginoso humeris, refert Paulus Jovius [2], dimissisque conventibus institisse ut Christianorum arma adversus Solimannum perniciem Christiano imperio et exitium minitantem verterentur : « Namque tum constans, inquit, apud pios mortales fama erat quorumdam etiam vatum oraculis comprobata, nullis quam Austrianorum fratrum certissimis auspiciis Barbarorum vires malo nostro in immensum sese attollentes posse superari : quod existimare credereque fas erat, postquam ex his Ferdinandus a matura jam indole summæ pietatis atque virtutis Pannoniæ atque Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adjecisset, et fraternæ demum amplitudinis imperatoriæque dignitatis successor et hæres esset designatus : Carolus vero augustiore maximarum virtutum et opum concursu exaggeratus, undique victor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus Christiani imperii terminos ad antipodas usque protulisset » (1).

2. Confirmavit Ferdinandi regis Romanorum designati electionem Clemens : « Pro universæ », ut ait [1], « Christianæ reipublicæ salute » necnon gratulaturus ad Ferdinandum regem datis litteris significavit [2] se ac fideles in ipso et fratre Carolo spes suas collocasse :

« Regi Ferdinando.

« Quanta simus lætitia affecti ex litteris tuis, novoque nuntio electionis serenitatis tuæ in Romanorum regem, vix, fili charissime, possumus explicare : præterquam quod enim omnis amplificatio tuæ celsitudinis et dignitatis nobis pro nostra in te debita ac singulari benivolentia merito jucundissima accedit, etiam ratio temporum et publicæ salutis, quæ tantis hodie discri-

[1] Surius in Comm. hoc anno. — [2] Jov. l. XXIX.

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 35. — [2] Ibid. p. 96.

(1) Comitia ista Coloniensia, eligendi regis Romanorum gratia indicta, præcedenti anno, die XXIV Decembris cœperant. Electio vero Ferdinandi in præsentem annum extracta, ut optime notat annalista. Moræ hujus causam præbuit Joannes Fridericus Saxoniæ dux, Joannis electoris filius, quem pater misit ut suo nomine comitiis interesset. Princeps enim ille omni nisu retrahere electores conabatur ne Ferdinandum (in quem reliqui omnes inclinabant) eligerent; et cum tandem illos in sententia stabiles animadvertisset, ipse re desperata e comitiis et ex urbe discessit. Ex quo factum est ut in electionem sex tantummodo convenerint. Hæc omnia Spalatinus in Vita Joannis electoris Saxoniæ. Hanc tandem controversiam in comitiis Spirensibus anno MDXXXIV sopitam ex Chytreo Calvisius in Annal. ad hunc annum animadvertit. MANSI.

minibus undique objicitur, facit ut impensius ex hoc gaudeamus. Itaque omni cordis nostri affectu gratulamur in Domino hunc honorem serenitati tuæ; et gratias etiam ei agimus, quod tantum gaudium nobis suis litteris nuntiandum et communicandum duxerit : quanquam hoc quidem non plus tibi, quam universæ Christianitati et nobis ipsis gratulandum esse videmus, siquidem illa omnes spes suas communis perfugii et salutis in te et serenissimo fratre tuo hoc tempore præcipue collocat, et nos in tantis constituti sollicitudinibus vestra amborum pietate et potentia recreamur, sperantes vos firmas anchoras futuros sustinendæ Petri cymbæ in tantis hodie tempestatibus fluctuanti : quamobrem Deum dominum misericordiæ et potestatis supplices deprecamur, ut hanc spem nostram suæ benignitatis gratia confoveat, vobisque cum ista virtute, potentia, pietate parem felicitatem, sicuti fore confidimus, concedat ad gloriam amplificationemque nominis vestri et defensionem fidei sanctæ suæ. Dat. Romæ, etc. XIII Februarii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ». Ornavit eumdem mysticis muneribus, atque ensem, ut confodiendos Ecclesiæ hostes, ac pileum, ut tegendam patrocinio Cæsareo eamdem Ecclesiam significaret, in natalitiis Domini Pontificalibus precibus sacratos transmisit [1].

3. *Gallus et Anglus patrocinantur Lutheranis.* — At Saxo et reliqui principes Lutherani, tum nonnulli alii Austriacæ amplitudinis æmuli huic electioni intercessere, de quibus hæc Laurentius Surius [2] : « Saxo eam electionem per filium suum irritam protestatur, habuitque principes alios præsertim Lutheranos, qui ei consentirent ; verum Cæsar quod amplissimas haberet ditiones, nec posset semper esse in Germania, consultum omnino putavit, ut in imperio haberent aliquem loco suo, qui ipso absente rebus præesset ». Patebat causa, cum absente Carolo V, Germania a novatoribus eversa fuisset, ut propterea præpotentis regis præsentia opus esset, qui illorum temeritati frænum injiceret : ii vero Ferdinandi qui pro asserenda fide Catholica egregia plura facinora fecerat potentiam veriti, post inita inter sese ad Smacaldiam fœdera, Galliæ et Angliæ reges, qui ægre ferebant in dies augeri Cæsareas vires, in societatem armorum contra Carolum V et Ferdinandum pellicere pertentarunt : « Hujus anni », inquit Surius [3], « mense februario, Protestantes litteras scripserunt Galliæ et Angliæ regibus, quibus suam causam egregie tueri conati sunt : loquuntur ibi de vitiis cleri et de indulgentiis : citant Gersonem qui jam olim vitia Ecclesiastica graviter notarit. Sed Gerson ita notavit vitia cleri ut tamen propterea non se ipse separaret ab Ecclesia, nec turbas cieret. Et hoc quidem illis visum est de Gersone commemorare : quod autem idem ipse fortiter scripsit contra eos, qui dixerant laicis necessario utramque Eucharistiæ speciem porrigi oportere, quod nostræ ætatis novatores pertinaciter contendunt, eosque disertis verbis hæreticos vocat, id silentio prætereunt. Facile autem animadverti potest non principes earum litterarum fuisse auctores, sed Lutheranos dogmatistas, quorum utinam fraudem principes advertere potuissent.

4. Spopondisse Clementem Cæsari vidimus daturum se Apostolica auctoritate operam, ut Catholici reges ac principes suas cum illo vires opesque ad hæreticos obterendos conjungerent, si mansuetudine in viam salutis atque ad officium revocari non possent; sed Franciscus et Henricus reges formidantes ne, oppressis hæreticis ac Germaniæ dissensionibus sedatis, Carolus et Ferdinandus in nimiam potentiam assurgerent spreta religionis causa, non Cæsari, ut par erat, sed hæreticis contra Cæsarem auxilia decreverunt, ut Belchairus episcopus Metensis hisce verbis memorat : « Ne simulata in Solimannum expeditione totam belli molem in ipsos Cæsar converteret metuentes, ad Galliæ Angliæque reges XIV kal. Martias scripserunt, et qui in Wormatiensi Augustanoque recenti conventu cum Cæsare et Pontificiis convenire non potuerint, exponunt, precantur, ut sua auctoritate apud Clementem Cæsaremque agant, ut universi Christianismi Concilium pium et liberum celebretur, quo omnes controversiæ terminentur. Multa ad doctrinæ suæ defensionem addunt; postremo rogant ut, ut in conservandis Germanici imperii privilegiis, suisque privatim possessionibus, si forte in ipsos Cæsar arma ferret, auxilio sint. Illi a Gallo de auxilio nihil adhuc certi, spem dumtaxat bonam reportarunt. Franciscus se rem omnem cum Anglo fœderato communicaturum, deinde illis responsurum pollicitus est : porro ut Concilium convocetur sibi admodum probari, in eoque convocando operam suam pollicetur, non solum quod id pium in primis, imo vero necessarium existimet, verum etiam quod pro ea, quæ semper inter Gallos reges imperiique principes necessitudo fuit, illorum voluntati satisfacere cupiat : scire ipsos qui in omnibus a se susceptis adversus Cæsarem bellis Germani in Gallia negotiari, et perinde ut in patria sua libere habitare consueverint. Hæc XI kal. Maias rescripsit. Deinde cum Anglo communicata, ad eos cum amplis mandatis Guillelmum Bellaium Langeum misit conventum quantos sumptus rex in hoc bellum conferret : et quoniam a Gallia longe separati erant, ne imparati opprimerentur, quantam pecuniam præmitteret rogarant. De quibus omnibus Bellaius cum illis convenit et pro conservandis Germanici imperii privilegiis ». Is sceleri

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 251. — [2] Sur. in Com. hoc ann. — [3] Sur. ibid.

color a Gallo inductus est; nam reipsa de asserenda Lutherana hæresi et Christi religione cum Lutheri placitis a dæmone haustis commutanda agebatur, proque privatis, eorum scilicet hæreticorum, « possessionibus tuendis societatem coiit, quam vicissim et ipsi ab Anglica non multum dissimilem iisdem conditionibus cum rege coierunt, utrobique enim se invicem tuendi, non invadendi quemquam, societas inita est. Franciscus centum nummum aureorum millia apud Bavaros deposuit, quibus uterentur Protestantes, si adversus illos bellum Cæsar moveret. Reversum e Germania Bellaium Franciscus qui tum in minore Britannia erat ad Anglum misit, ut cum Pomeraio legato suo, quæ cum Protestantibus acta erant exponeret. Quibus intellectis, quinquaginta nummum aureorum millia se in hanc societatem Henricus collaturum promisit, et colloquium a Francisco postulavit, quod in sequentem annum dilatum est. Quinetiam legatos ad Solimannum Franciscus misisse fertur, tanto in Cæsarem odio vel invidia flagrabat.

5. *Conciliabulum poscunt hæretici, Concilium autem verum optant Pontifex et imperator.* — Suscepto Lutheranorum patrocinio Franciscus rex optime stirpis suæ amplitudini consuluisse sibi visus est, cum ita perpetuos in Germania hostes opponeret Austriacis : verum ut inania sunt humana consilia, obtigit postea, ut ipsius stirps hæreticorum tumultibus intestinis excisa fuerit, Anglia pariter ab hæresi evastata. Quæsitus est nefario facinori fucus, quod Lutherani, ut supra dictum est, et paulo ante ex Belchairo audivimus, Concilium pium et liberum deposcerent : sed quanta fraudium et impietatum moles sub honesto postulato lateret non conspexere; ut enim Lutherani dæmoniorum doctrinas Evangelium Dei appellabant, ita Concilii pii et liberi nomen a veteribus Œcumenicis Conciliis ad sathanicum impiorum conventiculum continentibus expetitum votis transferebant[1]; et qui in Augustano conventu disceptationem cum theologis abruperant nunquam se solemnibus episcoporum conventibus submissuri erant, neque antiquam Conciliorum formam servare, sed novam, in qua præessent laici vel apostatæ, instituere moliebantur.

6. Cæterum cum extremo superiori anno universi reges ac principes litteris Encyclicis admoniti fuissent a Clemente, ut paribus studiis pro celebrando Concilio Œcumenico consentirent, non parum in tanta re tepere visi sunt, nec Pontifex illud Apostolica auctoritate indixit : ex quo Ferrariæ dux illius in invidiam apud Cæsarem vocandi occasionem captavit, confictoque crimine insimulavit, ipsum scilicet Francorum et Anglorum reges ad disturbandum Concilium per litteras impellere; ex qua falsa ducis delatione maximum dolorem Clemens accepit, conquestusque est apud Cæsarem[1] a Ferrariensi strui dolos ad conjunctionem, quæ sibi cum ipso intercedebat dirimendam, rogavitque ut eæ litteræ quibus ipse spondere ingentia Anglo et Gallo ferebatur modo Concilium disturbarent, producerentur, tum archiepiscopo Brundusino legato Apostolico, ut eam calumniam detergeret onus imposuit : quem quidem pro parandis iis, quæ celebrando Concilio erant necessaria missum ostendunt litteræ ad Cæsarem datæ[2] :

« Cæsari.

« Etsi tua erga Deum fidemque Catholicam pietas in tuendam tranquillandamque Christianitatem egregia voluntas nullius eget neque hortatu neque adjumento, cum ipsa per se omnes ad hoc hortetur, omnesque ab ea hoc tempore firmiter opem exspectent; tamen cum primum audivimus serenitatem tuam indixisse conventum Spirensem XIV proximi mensis inchoandum; nos ne qua in parte officium vel auctoritas nostra ibi desideraretur, non contenti legato apud te nostro cujus prudentiæ, doctrinæ, rerumque experientiæ summe innitimur, sicut debemus; ut recentiorem a nobis hominem testem nostræ voluntatis tecum in communis salutis cura consentientis haberes, elegimus venerabilem fratrem Hieronymum Alexandrum archiepiscopum Brundusinum prælatum nostrum domesticum, virum doctrina multiplici, multarumque lingarum scientia insignem, alias que apud te Wormatiæ tunc conventum habentem nostri prædecessoris Leonis X legatione functum. Eum itaque ad serenitatem tuam nostrum et hujus sanctæ Sedis nuntium mittimus plene de nostra mente, seu potius flagranti desiderio instructum ad pia consilia, sanctasque tuas cogitationes nostra auctoritate, quoad poterimus, coadjuvandas in providendis cunctis necessariis, universalique Concilio, sicut semper optavimus, celebrando : per quod quidem hæresis tolli, bellum propulsari, aut etiam, Deo concedente, inferri ultro possit adversus communem hostem Turcam solum de nostra pernicie cogitantem et aperte jam molientem, etc. Dat. Romæ, die XXIX Augusti MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

7. Conceptæ sunt eadem verborum forma aliæ ad Ferdinandum Romanorum, Bohemiæ Hungariæque regem missæ[3] de eodem legato pro necessario synodali apparatu instruendo, ut hæresis deleri et Turcæ audacia contundi et frangi possit. Transmissas etiam eo argumento litteras ad Sigismundum regem Poloniæ testatur[4] Salomon Neugebaverus :« Litteræ » inquit, « seu (ut alias vocant) Breve (scilicet Clementis)

[1] Jo. Eck. in Enchirid. de Conciliis.

[1] Lib. III. lit. princ. p. 6. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 351. — [3] Ib. p. 352. — [4] Neugebaver. l. VII. hist. Polon.

regi allatum est, quo eum, ut ad generale Concilium propediem celebrandum suos destinaret legatos ad religionis controversias, quibus Germania plena erat, conciliandas hortabatur ». Ad hæc autem provehenda Vincentium archiepiscorum Rossanensem in Bohemia, Pannonia et Austria legati munus gerere jussit[1] :

« Venerabili fratri Vincentio archiepiscopo Rossanensi, ad charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Hungariæ et Bohemiæ, ac Romanorum regem illustrem nuntio et oratori nostro, cum potestate legati de latere.

« Venerabilis frater, salutem, etc. Cum nos alias te ad charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Hungariæ et Bohemiæ, ac nunc Romanorum regem illustrem, ac regna, civitates, et alia loca archiducatus Austriæ et patrimonii sui pro fidei et regnorum suorum defensione nostrum et Apostolicæ Sedis nuntium et oratorem cum potestate legati de latere duxerimus destinandum ; nos cupientes, ut erga personas in regnis et archiducatu Austriæ, ac dominiis et locis prædicti Ferdinandi regis præsidentes ac familiares tuos commensales te posses reddere gratiosum, fraternitati tuæ, ut certis facultatibus et gratiis uti, illasque personis prædictis concedere valeres, per alias nostras litteras concessimus, prout in illis plenius continetur, cum præfatus Ferdinandus rex nuper in Romanorum regem ab imperii electoribus, charissimi in Christo filii nostri Caroli V imperatoris semper Augusti accedente consensu, electus, et Aquisgrani coronatus fuerit, fraternitas tua eumdem Ferdinandum regem ad quæcumque loca, ad quæ se contulerit, sequi debeat ; eapropter eidem fraternitati tuæ per præsentes concedimus, ut dictis facultatibus et gratiis etiam in civitatibus et locis Germaniæ, in quibus ipse Ferdinandus rex jurisdictionem suam exercere potest, uti libere et licite valeas, ipsasque litteras cum facultatibus, et gratiis in eis contentis ad loca Germaniæ et personas extendas », et infra, « tenore præsentium concedimus facultatem. Datum Romæ die XXVI Februarii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

8. Cur vero Francorum Anglorumque reges non consenserint cum Carolo V de celebrando Concilio, quos Lutheranis pollicitos se Concilium promoturos vidimus, causæ non obscuræ erant hæ. Optabat Carolus, ut Concilium Œcumenicum celebraretur vetere instituto, ex quo maxima commoda se consecuturum sperabat : vel enim illius auctoritate Lutheranos ad officium revocandos, pacandamque Germaniam, vel in eo auxilia communi consensu contra hæreticos, tum contra Joannem Waivodam, Turcarum clientem, Christiani nominis proditorem eversoremque Hungariæ decretum iri. Quod eum Gallum Anglumque ureret, ipsique Lutheranos et Joannem Christiani imperii perduellem ad Caroli V infringendam potentiam juvare molirentur, a cogendis solemnibus episcoporum conventibus dissenserunt. Verebatur etiam Anglus scorti sui implicitus amoribus ne illius causa synodali sententia damnaretur. Ut itaque hæresim a Cæsareis politicis blande palpatam vidimus, dum Leo Pontifex Lutherum malorum omnium auctorem judiciaria severitate coercendum urgebat, quod Cæsaream dignitatem illi ex labefactata Pontificia majestate auctum iri opinarentur ; ita Gallus Anglusque politicis fraudibus subornati, dum Cæsar ad hæreticos exscindendos se parabat, præclarum quippiam agere putaverunt, si hæresi sustentata Cæsaream infringerent auctoritatem : quod porro de promovendo Concilio utrumque regem ab hæreticis postulatum vidimus, animadvertendum est Lutherum, ut lactaret principes et politicos, dijudicandorum dogmatum et sacrorum administrandorum summam auctoritatem ad eos retulisse ; atque ideo, ut observat Ulembergius[1], superiori anno in Augustanis conventibus non Lutherus, non Melancton et alii hæresiarchæ veluti synagogæ Lutheranæ antistites fidei formam obtulerunt, sed principes et urbium liberarum magistratus, tanquam præscribendæ suis populis fidei formæ auctoritatem sibi arrogarant, quod Melanctoni ingratum fuisse idem auctor memorat.

9. *In decretum Augustanense insurgit Lutherus.* — Ut vero Lutheranorum Concilium Œcumenicum deposcentium fraus magis pateat, cum illud Pontifice assentiente a Carolo promissum fuisset ea lege, ut nil antequam illud celebraretur novarent, atque extremo superiori anno in Augustanis conventibus fuisset constitutum veterem ritum religiose servandum : quid enim magis ab æquitate abhorrens, quam quod ii, qui Concilii Œcumenici auctoritatem implorabant, vetera Concilia obtererent? Lutherus tamen, ex cujus consilio facta fuerat provocatio, sectatorum suorum conjurationibus præsidens, ausus est decretum Augustanum publicis satyris proscindere, ac Pontificem et omnem hierarchiam Ecclesiasticam, necnon principes Catholicos probris laniare, ut refert Joannes Coclæus[2] : « Cum, inquit, Cæsar aliique principes ac status imperii in generali recessu constanter conclusissent permanendum esse in antiqua fide ac religione, parum nihilque innovandum aut mutandum ante generalis Concilii determinationem, Lutherus, qui probe sciebat quam fortiter essent electori Saxoniæ confœderati aliquot principes ac civitates sectæ suæ, cœpit ferocissime protervire, edens Theutonice libellos duos, quorum unum inscripsit glosam in

[1] Ms. arch. Vat. sign. lit. A. p. 93.

[1] Ulember. in Vit. Lutheri. — [2] Cocl. in act. Luth. an. 1531.

prætensum edictum imperiale; alterum præmonitionem ad Germanos suos dilectos. In utroque sane protestatur nequissime se non suadere aut bellum aut seditionem, cum interim nihil faceret studiosius aut vehementius, diffamando atque criminando non solum papam et omnes Ecclesiasticos prælatos, verum etiam Cæsarem, omnesque principes Catholicos, quos vocat proditores ac sceleratos, nequam, mendacesque nebulones, etc. In glosa vult omnibus persuasum esse confictum fuisse sub nomine Cæsaris recessum Augustensem quem edictum vocat: contra quem sic scripsit Coclæus Teuthonice:

10. « Quis es tu, infamis intestabilisque ac damnate hæretice, ut ausis publicum ac legitime constitutum atque unanimiter conclusum recessum totius Romani imperii, hoc est, generale decretum imperiale dicere prætensum vel putativum edictum Cæsareum, cum manifestum sit et negari non possit, quod illi recessui et decreto non solum propriis manibus subscripserunt Cæsar ipse, electores item aliqui, principesque alii, et prælati, comites ac barones permulti, qui personaliter præsentes fuerunt? sed et alii non pauci principes, prælati, comitesque et barones, civitates item liberæ ac imperiales per suos legitimos ac plenum habentes mandatum procuratores missosque oratores itidem subscripserunt absentes, tanquam præsentes: etenim in calce illius recessus commemorantur subscripsisse sive per seipsos, sive per legitimos procuratores, aut oratores suos quinque electores, principes alii, Ecclesiastici quidem triginta, sæculares vero viginti tres, abbates viginti duo, comites et barones triginta duo, civitates denique liberæ ac imperiales triginta novem; verum etiam plenum robur addiderunt appensis sigillis tum ipsius Cæsareæ majestatis, tum quorumdam electorum aliorumque principum ac dominorum loco omnium aliorum. Desperato igitur apostatæ in ejusmodi libris nihil prorsus fidendum aut credendum est, qui non erubescit tot principum ac statuum imperii ipsiusque Cæsaris subscriptiones, sigilla item et litteras rejicere, calumniari, reprobare; ubi mendacium ejus usque adeo manifestum potest per litteras et sigilla in os ejus retorqueri visibiliter, atque etiam palpabiliter, ita ut facile suffocaretur, si omnia ea sigilla faucibus ejus intruderentur». Hæc ille contra inscriptionem et protestationem Lutheri. At liber ipse nihilo melior aut verior est ipsa inscriptione, aut protestatione ejus.

11. Subdit Coclæus ut in illo libro hæresiarcha invectus in decretum Cæsareum, quod in eo scriptum esset: « Lutheranorum confessionem fuisse per sacras litteras justasque rationes confutatam »; confutationem Lutherani dogmatis appellarit noctuam et vespertilionem, quod in luce collocata non fuisset: edendæ quidem illius sibi et aliis datam fuisse provinciam refert idem Coclæus; cumque jam Augustæ cum typographo convenisset, ob Georgii ducis Saxoniæ discessum sibi pariter ob viarum discrimina fuisse discedendum, atque ita opusculum egregium non fuisse in lucem editum; quam negligentiam Catholicorum scommatibus hæresiarcha proscidit. Cum etiam in edicto imperiali promulgaretur: « Quod Ecclesia instinctu Spiritus sancti bonisque rationibus salubriter instituerit, ut extra missam una tantum species porrigatur »; impostor dicere non erubuit, jam omnibus persuasum esse Christum in Evangelio præcepisse, ut laicis detur utraque species, multasque calumnias in Pontificem et universam Ecclesiam Catholicam effudit, traduxitque ironice piam cardinalis Campegii, Apostolicæ Sedis legati, vocem, qui Cæsari dixisse ferebatur, « se malle in frusta discerpi, quam permittere ut missa aboleatur aut mutetur ». Post plura in sacrosanctum missæ sacrificium blasphema prolata, quod canon, casula, calix argenteus vel aureus, rasura et cappa in Evangelio non reperirentur; quibus non tam Ecclesiam derisit, quam Christum Dominum qui aliorum legislatorum more legem Evangelicam et singulos ritus in chartaceis membranis calamo non conscripserit, sed in cordibus Apostolorum misso Spiritu sancto insculpserit, de quo dixerat: *Ipse docebit vos omnia, etc.*

12. Postquam autem Lutherus ita spuisset in cælum, mox in terram furorem vertit: cum enim Augustanum edictum de libero arbitrio loquens diceret Lutheranum errorem circa illud non humanum esse, sed pecuinum, ac blasphemiam Dei, vir nequissimus Cæsarem cæterosque principes Catholicos, qui Augustam convenerant, porcos appellavit, quod scilicet liberum arbitrium assererent; qua comparatione eos magis insectatus est, cum de sola fide statuissent, « ne doceatur posthac nudam fidem solam absque charitate ac bonis operibus justificare»; impius insanusque impostor qui sectatores suos in omnia flagitia sua de sola fide perniciosa doctrina impellebat, stulta hæc blasphemaque verba proferre ausus est:

« Dico ego doctor Martinus Lutherus, Domini nostri Jesu Christi indignus evangelista, quod hunc articulum, fides sola absque omni opere justificat, coram Deo firmum atque inconsussum permittere debet Romanus imperator, Turcicus imperator, Tartaricus imperator, Persarum imperator, papa, omnes cardinales, episcopi, sacerdotes, monachi, moniales, reges, principes, domini, totus mundus simul cum omnibus dæmoniis, et debent insuper habere ignem infernalem super capita sua, et nullam gratiarum actionem. Hic esto mens doctoris Lutheri, instinctus a Spiritu sancto, verumque ac sanctum Evangelium »; in quæ exclamat Su-

rius[1] : « Haud scio an vel Lucifer ipse possit quidquam dicere arrogantius et insolentius » ; additque Lutherum jam ante hunc errorem damnasse, quod nos etiam supra observavimus: « Sed, inquit, idem iste Lutherus in libro visitationis scribit, absque pœnitentia nullam esse peccatorum remissionem, neque absque pœnitentia remissionem peccatorum posse intelligi ; ubi autem non est remissio peccatorum, ibi certe non potest esse justificatio. Utrum ergo est ex instinctu Spiritus sancti istudne, an illud superius ? O Deus bone, quis tandem miserorum mortalium fascinavit pectora, ut tam importuno ac impotenti monstro, haud secus atque Christi apostolo et evangelistæ suas animas credere non dubitarint. Quis, obsecro, unquam vel propheta vel Apostolus ejusmodi verborum portentis usus est? Postea adfert quoddam Joannis Hussi damnati hæretici vaticinium, quod ait ad se pertinere ». Prophetiam commentitiam Lutheri refert Coclæus his conceptam verbis : « Sanctus Joannes Hus de me prophetizavit quando ex carcere Constantiæ in Bohemiam litteras misit : nunc assabunt quemdam anserem (Hus enim anserem dicunt) at post centum annos audient cantare quemdam cygnum, quem pati debent ». Fallax hoc vaticinium ex Ovidianis figmentis petitum constat; de utroque vero impostore subdit Surius : « Sed Hussus et Lutherus jam pariter suæ temeritatis luunt pœnas, et licet uterque Ecclesiam Romanam oppugnarit, tamen ea Ecclesia illis jampridem extinctis manet, mansura etiam usque ad supremum mundi diem ».

13. Porro Lutherum redeuntem ad vomitum, ac sola fide impium justificari statuentem secutus est Philippus Melancton, negavitque articulum, in quo non sola fide justificari sacris convictus oraculis consenserat, atque nova scripta impia adversus ea, quæ Augustæ professus erat edidit : quem prædictus Joannes Coclæus[2] ita confutat : « Non ignorant illustrissimi principes et jureconsulti aliquot Lutherani, qui in concordiæ tractatum deputati fuerunt, de iis tribus articulis mox primo congressu et uno vespere tam facile concordatum fuisse, ut post longa consultationum super tractandi ac procedendi modo præludia, quæ majorem illius temporis (quod ad maximum sex horarum erat) partem insumebant, facto consessu concordia processerit illo vespere usque ad articulum confessionis duodecimum ; sponte enim abdicabant et renuntiabant ibi Lutherani hanc voculam *sola*, ne ulterius dicerent nos sola fide justificari ; quam sane vocem doctor Joannes Eckius, intrepidus ille atque invictus hæreticorum debellator, per jocum remitti jussit ad sutores, velut *soleam*, quæ Theutonice *sola* dicitur. Summa igitur concordiæ his brevissime verbis tum concepta, et nisi fallit memoria, ab ipsomet Philippo scripta fuit, nempe quod justificatio seu remissio peccatorum fiat per gratiam gratum facientem et fidem formaliter, per verbum vero et sacramenta instrumentaliter ; quodque recte damnentur Anabaptistæ, qui verbum externum contemnunt, et quod nos bona opera facere oporteat tanquam a Deo mandata.

14. « Hæc est, imperator, summa trium istorum articulorum super quibus Augustæ Philippus iste cum reliquis Lutheranis concordiam simulanter et ficto, ut video, corde nobiscum inierunt, aliud habentes in corde, aliud in ore. Non hoc dixerim de omnibus, sed maxime de hac vulpecula sociisque ejus, Spalatino scilicet (qui cum supernumerarius esset, cum rubore paulo post abire jussus fuit), Brentio et Schneppio ; arbitror enim, illustrissimi principes, Joannem Fridericum Saxoniæ ducem, et Georgium marchionem Brandeburgensem simul cum duobus jureconsultis eorum ex animo tunc et egisse, et in eam concordiam consensisse, eo quod theologi eorum non poterant ullam proferre Scripturam quæ diceret nos sola fide justificari ; nos autem proferebamus manifeste contrariam sententiam ex Epistola B. Jacobi[1], ubi sic habetur : *Videtis quoniam ex operibus justificatur homo et non ex fide tantum* ».

15. Cum ita facile in priores errores, quos Lutherani damnaverant, relaberentur, constabat Cæsareo ferro truncanda hujus hydræ capita ; atque adeo Coclæus[2] Carolum V imperatorem ad Christi religionem armis defendendam cohortatus est : « Si servis, inquit, Domino, piissime imperator, in timore, ut omnes credimus, necessarium tibi est *apprehendere disciplinam*[3], *ne quando irascatur Dominus et pereas,* quod absit, *a via justa,* si rebelles et indisciplinatos istos Ecclesiæ dissipatores et transfugas non corripueris juxta legum publicarum tenorem, et secundum divini verbi cælestis oracula, quæ habentur Deut. XIII et XVII, ac Matth. V et XVIII, et in plerisque aliis locis, quos alibi commemoravi. Ad hanc enim necessitatem obligat te Deus, obligat Sedes Apostolica, obligat imperiale officium, obligat Apostolus[4] *ne gladium frustra portes,* obligant[5] leges et canones, tum etiam propria edicta tua ; obligat denique mater Ecclesia, quæ te Christi cohæredem fecit, et fraterna charitas, quæ omnia sustinere jubet, ut lucrifacias tot animas, quæ hoc schismate pereunt ».

16. *Thomas de Vio scribit contra Lutheranos.* — Dum in Germania plures gravissimi theologi adversus Lutheranam hæresim scriptis decertabant, in Italia Thomas de Vio cardinalis, cui a Pontifice data erat provincia, ut internuntium Apostolicum suis præceptis erudiret in his, quæ

[1] Sur. in Comm. hoc ann. — [2] Jo. Cocl. de sola fide Philip. III.

[1] Jacob c. II. — [2] Jo. Cocl. de Eccl. Philip. IV. — [3] Ps. II. — [4] Rom. XIII. — [5] C. de hæret. per tot. 23. quæst. 4. per tot. Aug. in Ps. II.

ad hæresiarcharum argutias dissolvendas spectarent, luculentum Commentarium de missæ sacrificio contra Lutheranos gannitus edidit hoc anno, in eoque[1] probat ex verbis sacræ Scripturæ, quæ sola admittunt hæretici, immolatum fuisse incruente corpus et sanguinem Christi in Cœna Dominica, ita ut ipsi cœnæ, quæ erat immolatio agni paschalis, immolatio veri agni, et veteri institutioni nova institutio et novum Pascha successerit, atque hæc verba[2] : *Hoc facite in mei memoriam ;* intelligi de facere immolatitio, ut ait, modo, cum étiam immolatitio modo fecissent vetus Pascha : deinde ex Apostolo I ad Corinth. cap. x demonstrat tempore S. Pauli Missæ sacrificium fuisse : nec humanum esse commentum : cumque hæretici ex eo quod cruenta sacrificia desierint, incruentum etiam tollerent, nec pro expiatione criminum offerri posse effutirent, eorum sophismata ita dissolvit :

17. « Ad singula objecta sigillatim diluenda descendendo dicitur ad primum de unitate sacerdotis, quod in Novo Testamento unicus est sacerdos Christus, et ipsemet est sacerdos in nostro altari ; nam ministri quique non in personis propriis, sed in persona Christi consecrant corpus et sanguinem Christi, ut testantur verba consecrationis ac per hoc vices Christi agentes offerunt ; non enim dicit sacerdos : Hoc est corpus Christi ; sed : Hoc est corpus meum ; faciendo in Christi persona sub specie panis corpus Christi juxta mandatum Christi : Hoc facite ; et cum infertur inconveniens esse affirmare hostiam in Novo Testamento, cui non sat est Christus, sed oportet succedere ministros, respondetur quod aliud est affirmare disparatam hostiam requirentem successionem sacerdotum, et aliud est affirmare perseverantiam hostiæ in cruce oblatæ requirentem successionem ministrorum : primum enim dedeceret Novi Testamenti statum ; secundum autem consentaneum Novo Testamento est, ut jugis vigeat victima unica illa semel oblata.

18. « Ad secundum ex parte repetitionis dicitur, quod in Novo Testamento non repetitur sacrificium seu oblatio, sed perseverat immolatitio modo unicum sacrificium semel oblatum et in modum perseverandi intervenit repetitio non in ipsa re oblata, nec etiam ipse, qui repetitur modus concurrit ad sacrificium propter se, sed propter oblationem in cruce commemorandam incruente : hujus autem modi repetitionem non esse contra doctrinam Epistolæ ad Hebræos testantur verba illius inferentia quod si repeteretur Novi Testamenti sacrificium, oportuisset Christum sæpe pati. De repetitione igitur sacrificii manifestat se loqui, non de repetitione istius modi a Domino Jesu Christo instituti. Ad tertium ex parte rei oblata dicitur, quod cum hoc quod Christus semel proprium sanguinem sufficientissime et abundantissime fuderit in cruce, quadrat ut perseveret immolatitio modo in Eucharistia illa unica ac sufficientissima sanguinis in cruce effusio, etc. Ad Dei gloriam Romæ die III Maii MDXXXI ».

19. Cum vero Lutherum plures blasphemas voces in Romanam Ecclesiam, quod sub una tantum panis specie laicis Eucharistiam conferret, fudisse hoc anno in suo libro dixerimus ; observandum est Lutherum professum jam ante in libro de formula missæ, non veritatis tuendæ, sed contradicendi tantum studio litem concivisse : « Si quo casu, inquit, Concilium statueret, minime omnium nos vellemus utraque specie potiri ; imo tunc primum in despectum Concilii vellemus aut utra tantum, aut neutra, et nequaquam utraque potiri, ac plane eos anathema habere quicumque auctoritate talis Concilii potirentur utraque ». Quibus verbis blasphemus vir et Concilia et Eucharistiam sive sub utraque, sive sub altera specie flocci pendere indicat. Edidit autem eximium Commentarium hoc anno pro asserenda veritate orthodoxa idem Thomas cardinalis de Vio, quem Clementi Pontifici inscripsit, in quo ostendit populum ex divina lege ad communionem sub utraque specie non teneri.

20. Disceptantibus etiam Lutheranis invocationem sanctorum sacræ Scripturæ testimonio non suffultam, demonstravit ex Zacharia[1] propheta, angelum divinam misericordiam pro Judæis implorasse, ex Matthæo[2] angelos pusillorum contemptorum patrocinium suscipere, ex Genesi[3] Jacob angelum invocasse ut sibi benediceret, ex Daniele[4] veritatem ab angelo quæsivisse, ex Apostolo quod omnes angeli sint administratorii spiritus ; ex quo consequitur invocandos, non aliter quam[5] a pupillo aut peregrino advocati patrocinium implorari licet. De sanctis eamdem rationem iniri ; nam ex Apocalypsi[6] animas sanctorum orare Deum contra malos in terra habitantes, quanto magis pro salute electorum ? ex Luca[7] ubi dives pro suis fratribus dicitur intercessisse ; quanto enim magis sancti pro salute suorum intercedant? ex Matthæo[8], ubi dicitur sanctos resurrexisse et videndos se multis objecisse, utique ad eos de vero Messia instruendos ; nec modo licere orari sanctos, ut orent pro nobis, verum Deum per merita sanctorum pie exorari ostendit ex Exodo[9] dum Moyses supplicando Deo inter alia dicit : Recordare Abraham, Isaac, et Israel servorum tuorum : hoc enim nihil aliud est quam rogare per merita Abraham, Isaac, et Israel, etc. Consignatus est libellus hactemporis nota : « Romæ

[1] Thom. de Vio to. III. tract. 10. c. 1. — [2] Ib. c. 3.

[1] Zach. I. — [2] Mat. XVIII. — [3] Gen. XXXII. — [4] Dan. VII. — [5] Hebr. I. — [6] Apocal. VI. — [7] Luc. XVI. — [8] Matth. XXVII. — [9] Exod. XXXII.

die xxv Augusti MDXXXI ». Hæc perstrinxisse sufficerit, cum integros commentarios cupidus lector consulere possit.

21. *Dux Sabaudiæ pro fide pugnat adversus Gebennenses.* — Nec sacris oraculis hæreticorum sophisticas argutias confutasse sat fuit, sed arma inferentibus ad repellendam vim arma sumenda fuerunt. Amplexa erat Gebenna, pulso episcopo, Zuinglianam hæresim tam immani impietate, ut marmor aræ principis, in quo toties Christus immolatus incruento sacrificio fuerat, ad catastam publicam translatum fuerit, ut in eo rei cæderentur : verum impii consilii auctor illud primus suo sanguine cruentavit [1], cum rebus conversis magistratu dejectus fuisset. Obsederat eam urbem superiori anno Carolus dux Sabaudiæ strenuus religionis athleta, ad quem Pontifex cardinalem legatum miserat, et ex Ecclesiasticis vectigalibus, necnon sacro templorum ornatu stipendia suppeditavit ; cumque ob Helvetiorum hæreticorum Gebennæ auxilia ferentium vim obsidionem composita pace solvisset, illum Clemens admonuit [2] ne Ecclesias sacra supellectili, si opus non foret, amplius exinaniret.

« Duci Sabaudiæ.

« Quod pro nostro in tutelam sanctæ fidei debito officio, et in conservationem etiam tui ducatus studio, atque in te benivolentia facere debemus, te ita cupiente, ultra cardinalem legatum isthic per nos deputatum, etiam dilectum filium Bracium de Martellis electum Fesulanum prælatum domesticum , et secundum carnem affinem nostrum, ad te pro eadem causa nostrum et Apostolicæ Sedis nuntium mittimus, quo et tuæ nobilitati et omnibus perspicuum magis sit, nos defensionem isthic sacrosanctæ religionis tuique pariter ducatus omnibus affectibus concupiscere : quamobrem cum ex parte nostra ea quæ potuimus præstiterimus, et semper præstituri Dei et tua causa simus, reliqua in tua virtute et diligentia eximiaque in Deum pietate posita sunt, ut cum his opitulationibus, quas ad te paterna charitate detulimus, et cum tui ducatus temporalibus viribus in repressionem Dei et tuorum hostium simul incumbas. Quod si a divina consequemur clementia, ut vel victoria gloriosa, vel concordia honesta finis huic tumultui imponatur, erit deinde probitatis tuæ mittere, ac etiam efficere, ut ea, quæ exacta a clero et ex venditione jocalium redacta superfuerint, ipsis a quibus sunt habita restituantur ; et si nihil opus fuerit exigere, nihil exigatur vel servetur, ne cultus divinus majus quam nostro et tuo honori conveniat, exhaustis penitus Ecclesiis, detrimentum patiatur ; cui rei etiam interim providendum est temperamento quodam, ut et comparentur ad fidei tutelam subsidia et cultui divino necessaria penitus non subtrahantur, etc. Dat. Romæ die xxvi Februarii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

22. *Ad subveniendum duci Sabaudiæ a Zuinglianis oppresso incitantur a Pontifice principes Catholici.* — Arcana sunt et inscrutabilia divina consilia. Addictissimi fuerant Thuricenses Helvetii Sedi Apostolicæ, ejusque clientelam adversus præpotentes reges susceperant, adeo ut Ecclesiasticæ libertatis defensores a Pontificibus appellari meruerint : sed is amor pius in atrocia odia paulo post conversus est hac levi de causa. Defraudati fuerant pactis stipendiis trapezitarum et quæstorum Pontificiorum avara fraude, ex quo Zuinglius et alii in Pontifices invecti exulceratis animis impia sua venena infuderunt : quem prædecessorum Pontificum errorem emendaturus Clemens amantissimis litteris Thuricenses ipsos ac socios ad redintegrandam pristinam cum Ecclesia conjunctionem adhortatus est [1], spopunditque debita olim stipendia si redirent se persoluturum : « Valde, filii, doluimus, vos, qui tanquam cæterorum cantonum caput pietatis exemplum cæteris præbere debuissetis, et in quorum virtute et auctoritate hæc sancta Sedes plurimum semper confisa est, instinctu sathanæ et membrorum ejus a sancta Ecclesia rituque patrum vestrorum aberrasse et continue aberrare ; utinamque Deus omnipotens nobis concedat, ut quanta sumus molestia ex vestra separatione affecti, tantam lætitiam ex reversione suscipiamus : quod si aliquando videre merebimur, sicut divina freti clementia fore speramus, ut vos, repudiatis malis suasoribus, in viam patrum vestrorum et tot sæculis comprobatos sanctæ Ecclesiæ ritus redeatis, etc. Dat. Rom. VII Maii MDXXXI, anno VIII ».

23. Non audierunt illi pastoris sui vocem ingenti suo malo tristique clade, ut dicetur inferius ; sed odio immani in Catholicos efferati, Zuinglio hæresiarcha ductore, Sabaudiæ ducem Gebennensibus hæreticis infestum opprimere decreverunt, quo deinde in Italiam luem hæreseos propagarent : quorum minas et potentiam ferocissimæ gentis veritus Pontifex undecima Augusti die Carolum V imperatorem, Franciscum Gallorum, Henricum Angliæ, Joannem Lusitaniæ reges admonuit [2], ut armorum societatem adversus hæreticos Helvetios Sabaudiæ imminentes inirent, atque eodem mense devexo iterum imperatorem, ut Sabaudo ad Helvetiorum irruptiones coercendas suppetias ferret sollicitavit [3] :

« Imperatori.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Magna nos solli-

[1] Raym. in hist. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 81.

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 207. — [2] Ib. p. 442. — [3] Ib. p. 391 et 442.

citudine affecerunt litteræ ac nuntius dilecti filii nobilis viri Caroli Sabaudiæ ducis nostri tuique affinis, qui post multas alias octo cantonum Helvetiorum Lutheranam hæresim foventium in se et suum ducatum minas a tua serenitate, ut credimus, auditas, novissime se ab illis sollicitatum ad certum fœdus cum eis ineundum, per quod omnem ejus ducatum sua hæresi conantur inficere, et nisi id fecerit, bellum fidei sibi haud obscure comminatos esse nobis significavit, ita ut vel sanctæ fidei jacturam illis consentiendo, vel rerum certissimum suarum periculum recusando subire cogatur; elegisse autem se pro sua et majorum suorum pietate quidvis potius subire periculi et rerum temporalium detrimenti, quam fidem sanctam a patribus acceptam cum divini honoris diminutione, et animarum sibi subjectarum perditione, vicinorumque Christi fidelium contagione violare : nullam vero resistendi tam numerosæ et efferæ multitudini se, diu consultando, invenisse expeditiorem viam, quam communiendis in confinio ejus gentis quatuor locis et cum præsidio custodiendis, quorum obice illi ab incursibus et populatione coerceri possint; ac se quidem ad hanc communitionem sua pecunia contentum esse, neque nos aut quemquam Christianorum principum in hoc fatigaturum : sed cum vereatur id, quod ab ipsis Helvetiis contra se eam munitionem fieri cernentibus certo timendum est, ne inter ipsam munitionem totis agminibus irruant, et loca munita occupent, in hunc solum eventum ad illis, quoad munitio perficiatur, obsistendum, quibus ipse per se obsistere non posset, nostra et cæterorum principum subsidia imploravit ; quæ si in hunc casum et promittantur et ducentorum millium aureorum summa, quantam ad hoc ultra alias suas impensas et belli onera necessariam esse cognoscit, inter omnes conficiatur præparataque teneatur, nisi adveniente casu, et per cujusque principis ministros persolvenda, tum ipsum ducem dicta loca omni cum celeritate communiturum esse : quod si hujus auxilii spe deficiatur, nequaquam cœpturum eam munitionem, quæ ab hostibus interrumpi, eisque beneficio esse posset, foreque ut postea ingens periculum subire cogatur sui ducatus a dicta hæresi inficiendi.

24. « Hæc, fili charissime, a nobis, quibus principaliter hoc onus pro pastorali persona ingruit, cum cura et anxietate animi nostri sunt audita, reputantibus quo et quam vicino interior Christianitatis pars esset laboratura, si talis ducatus quasi murus ab illa parte Lutheranis oppositus eis aperiretur ad cætera Christianitatis invadenda : quamobrem quod erat pietatis Christianæ et partium nostrarum, non deesse causæ fidei et universali saluti statuimus, et in animo nostro decrevimus dicto duci in talem casum et polliceri ipsi auxilium, et cæteros principes in idem hortari : cum enim causa communis communeque periculum agatur, sitque omnibus honor divinus et sancta fides pro virili defendenda, nobis et cæteris hanc opem contributionis omnino non defugiendum judicavimus. Itaque etsi tot a nostris calamitatibus eramus attenuati, quantum omnes nosse et tuam serenitatem scimus non ignorare ; tamen ut reliquos non modo verbis sed etiam rebus hortemur, nobis ac venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus summam quadraginta millium ducatorum imposuimus, quantam et a tua majestate, si ita ei videretur, pro viribus et benignitate sua non incommode suscipi posse sperabamus. Te igitur, fili charissime, cujus probitas in omni excellenti ac pia actione versari solita est, in Deo Domino hortamur, ut pro ipsius Dei honore et veræ fidei defensione, si necessitas tulerit, nobis in participatione hujus pii oneris pro tua virili non deesse, sed prædictam summam in eum casum benigne polliceri, et aliquo in loco proximo reponi facere, unde ad subitam defensionem sumi possit, tum de tua in hoc voluntate, quam non dubitamus te dignam esse futuram, nos quamprimum certiores reddere : aut enim ipsi hæretici usu hujus pecuniæ reprimentur, aut etiam, quod evenire posset, sola ejus fama deterrebuntur, fietque forsitan cum Dei adjutorio ut ipsi duci solo nomine subveniatur, et ipsa pecunia, finita ea communitione, tuæ serenitati intacta restituatur. Tua vero serenitas, quæ semper optimum et Catholicum egit principem, præterquam quod officio suo satisfaciet, et majorum suorum consuetudini respondebit, etiam dictum ducem pro hac opitulatione in tanto suo discrimine exhibita, perpetuo sibi devinciet ; Deo autem omnipotenti, a quo tot regna adepta est, grati et amantis filii affectum in sancta religione defendenda, sicut facere consuevit, exhibebit, ab eo post terrenam felicitatem etiam cœleste regnum, apud homines vero immortalem gloriam adeptura, sicut hæc etiam orator tuus plenius ad tuam serenitatem perscribet. Dat. Romæ XIX Augusti MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ». Sollicitati simillimis litteris ad subsidiarium aurum Sabaudo contra Helvetios hæreticos conferendum cæteri reges [1], atque a Gallo quadraginta, ab Anglo triginta, a Lusitano viginti, a Venetis triginta aureorum millia postulata.

25. *Zuingliani a Catholicis cæsi et Zuinglius ipse inter alios trucidatus.* — Dum hæc auxilia Sabaudo decernebat Clemens, octo Helvetiorum toparchiæ hæresi Zuingliana contaminatæ alias quinque regiones Helveticas, quæ religionem Catholicam retinuerant, opprimendas armis constituerunt, causati eas nolle audire verbum

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 391 et 442.

Dei, nimirum sui Zuinglii impia dicta, ut universa natione Helvetica ad Zuinglianam hæresim acta tyrannidem et impietatem in Sabaudiam Italiamque proferrent. Sed nefaria eorum consilia confudit Christus; atque ingentem hæreticorum multitudinem exigua Catholicorum manu obtrivit : « Apud Helvetios », inquit Coclæus, « multis injuriis tribulationibusque vexabantur Catholici, maxime a Bernensibus et Tigurinis, qui cæteris erant potentiores, opibusque et armis magis instructi ; unde factum est ut quinque cantones Catholici, nempe Lucernenses, Urienses, Suitenses, Subsilvani atque Zugenses communi decreto bellum Tigurinis indixerint, causas belli recensentes ad longum in litteris denuntiatoriis : Quoniam longo, inquiunt, tempore nos omnes ac singuli satis superque obtulimus nos ad standum juri et æquitati, vos autem contra jurata fœdera, contra pacem publicam, contra Christianam disciplinam et concordiam, contra confœderatorum fidem charitatemque et amicitiam, atque etiam contra omne jus naturale et contra omnem æquitatem subditos nostros nobis subtrahitis ac rebelles facitis, ut facti jam sint erga nos perfidi atque perjuri nostram recusantes jurisdictionem in capitaneatu Sancti Galli, et in præfectura vallis Rhenanæ aliisque in locis non paucis, quos defenditis, et nos ipsos multis dolis versutiisque inter nos discordes reddere paratis, ut eo periculo nos ab antiqua et indubitata fide nostra Catholica depellatis ; et dicitis nos nolle audire verbum Dei, neque sinere Novum ac Vetus Testamentum legi, atque propterea criminati nos estis tanquam impios ac malignos proditores et proditorios nebulones. Cum igitur novæ ac fictæ fidei vestræ non adhæreamus, denegatis nobis victualia publicumque mercatum, ut compellatis nos hac ratione ad famem, ad perdendum non solum nos, verum etiam infantulos innocentes, qui adhuc in materno gestantur utero ; nobis autem omne jus denegetur, neque quisquam ad justitiam consequendam nobis opem ullam ferat, nosque longo tempore ejusmodi angustiam, vim superbiamque, et iniquitatem tulerimus, nec ullus sit injuriarum finis : cogimur itaque hæc omnia Deo suæque Genitrici præclaræ, ac universæ curiæ cœlesti, cunctisque probis hominibus, quibus jus et æquitas placent, conqueri : et volumus, si Deus nobis gratiam virtutemque ac fortitudinem concesserit, ista potenter manu ac facto de vobis vindicare ; id quod vobis omnibusque adjutoribus et adhæsoribus vestris clare hisce litteris denuntiamus, nostrumque honorem per hoc erga vos pro nobis ac nostris adjutoribus assertum esse volumus. In fidem et testimonium harum litterarum appendimus sigillum fidelium nostrorum confœderatorum Zugensium omnium nostrum nomine. Datum feria IV, die quarta Octobris, anno a nativitate Christi MDXXXI ».

26. « Mox igitur hac denuntiatione facta ad pugnandum sese ex utraque parte paraverunt. Die itaque undecima Octobris, Tigurini præmisso eorum capitaneo cum cohorte una ac sex bombardis rotatis, ipsi cum optimo quoque milite ac viginti bombardis grandibus subsecuti transcenso Albi monte prope monasterium, quod Capella dicitur, tres cantones Catholicorum, nempe Suitenses, Zugenses et Subsilvanos, aggressi sunt. Catholici autem, positis insidiis, statim post congressum retrocesserunt fugam simulantes : mox vero valido cum agmine prorumpentes Tigurinos in fugam verterunt : cæsi sunt igitur omnes quotquot magnum præcesserant vexillum, et ereptæ sunt eis omnes bombardæ atque munitiones : numerus cæsorum fuit mille quingenti ».

27. Pulchriorem longe fuisse hanc victoriam refert Benedictus Accoltus cardinalis ex litteris Ennii episcopi Verulani apud Helvetios internuntii ad Pontificem datis [1], atque in Catholicis antiqua Machabæorum renovata miracula narrat, nimirum primam Catholicorum aciem, quæ ex octingentis constabat, tria millia hæreticorum concidisse, totidemque cepisse : tum omnes hæreticorum signiferos eo prælio fuisse consumptos : « Quis enim, inquit, non videt ea, quæ superioribus mensibus ab Helvetiis, qui Catholicam fidem nobiscum una retinent, adversus reliquos ejus gentis pagos, qui a recta religione desciverunt, duobus magnis præliis sunt gesta, sine ope divina geri prorsus non potuisse? cum enim magna ipsorum pars teterrima illa impietatis labe dudum esset contaminata, (nam ex tredecim pagis quinque tantum in fide permanserunt), decreverunt illi, qui numero superabant, vi et armis ita cogere quinque pagos veræ religionis amantissimos, ut illos suæ perfidiæ socios sibi adjungerent. Cumque jam res (ut te audisse jam non dubito) ad manus devenisset, primo in prælio octingenti ex nostris maximo Christianæ pietatis studio inflammati paulum extra aciem, quæ ex octo tantum hominum millibus constabat, primi procurrere, incredibilique virtute et fortitudine viginti hominum millia sunt adorti, quos continuo, occisis hominum amplius tribus millibus et totidem fere captis, qui projectis armis mortem supplices sunt deprecati, in fugam conjecerunt : cujus victoriæ cursui quamvis nox magno fuerit impedimento, præliumque diremerit, in eo tamen illud maxime salutare accidit et prædicandum, quod cum hostes rem esse in angusto animadverterent, eos omnes, quorum opera et artificiis plebs fuerat concitata, in primam aciem coegerunt procedere : quod ubi sine mora facere, vel ut suis adderent animos, vel quod ita

[1] Card. Accoltus apud Sadolet. l. VII. p. 27.

necessitas postulare videbatur, minime recusassent, interfecti sunt noti fere omnes tantorum scelerum et perfidiæ auctores : inter quos ceciderunt quamplurimi sacerdotes, qui abjurato veræ religionis cultu sese in sathanæ famulatum conjecerant, repertusque est multis vulneribus confectus Zuinglius, qui primus ad Helvetios attulit pestifera Lutheranorum dogmata, eisque ob singularem, qua maxime inter Helvetios florebat opinionem virtutis, doctrinæ et sapientiæ assidue imperitorum animos imbuebat, cognitumque postea est pagum qui Tigurinus appellatur, quique omnium illorum infidelium habetur caput, ex trecentis senatoribus ad septem tantum eo confecto prælio esse redactum, in quo triginta tantum pedites a nostris sunt desiderati ; relataque sunt ex pugna ad pagum Lucernensem (qui itidem fidelium Helvetiorum est facile princeps) complura signa militaria, inter quæ fuit vexillum maximum pagi Tigurini, et tormenta muralia novemdecim, quadragintaque castrensia. Dat. pridie id. Decembris MDXXXI Roma (1) ».

28. Hæc de primo illo felici prælio cardinalis Accoltus ad Jacobum Sadoletum scribens ; Zuinglii vero tanquam hæresiarchæ cadaver judiciaria sententia fuisse igni concrematum memorat hisce verbis Coclæus [1] : « Repertus fuit in ea strage Zuinglius, omnis perfidiæ discordiæque inter Helvetios auctor, a duobus Catholicis pronus in facie adhuc spirans : quem illi non cognoscentes, interrogarunt an vellet confiteri. At ille tacuit velut mortuus : superveniens autem alius, qui eum cognovit, lethale inflixit vulnus, capitancisque protinus indicavit, qui jusserunt eum sisti publico judicio, in quo sane judicatus est ut proditor, atque combustus ut hæreticus. Ferunt autem quosdam Tigurinos asportasse inde cineres domumque retulisse ; cæsi autem sunt et alii apostatæ insignes, nempe abbas et prior Capellæ, commendator Risnacensis, Antonius Walduer cantor et canonicus Thuricensis, Henricus Utinger custos et canonicus ibidem ».

29. De cineribus porro Zuinglii cultis ab hæreticis, qui sanctorum reliquias contemnebant projiciebantque, memorat Surius additque OEcolampadium hæresiarcham, de quo sæpius mentio facta est, auditæ cladis terrore impiam animam æterno funeri tradidisse. « Ferunt, inquit [1], Tigurinos quosdam Zuinglii cineres domum asportasse : quidni enim ? qui divorum omnium cineres et reliquias nullo dignantur honore, digni erant qui damnati hæretici apud se cineres asservarent : ejus vero mors usque adeo doluit OEcolampadio desertori monacho, ut paulo post a fœmina quam incestis polluit nuptiis, in lecto extinctus repertus fuerit : usque adeo enim frigidum est hoc genus apostatarum, ut periculum sit ne præ frigore moriantur, nisi quamprimum aliquam lepidam puellam sibi per summum scelus adjungant, cujus sulphureis amplexibus incalescant illo igne, quem non Dominus Jesus amator integritatis et virginitatis filius, sed tartareus sathan misit in terras ». Prius ferro, dein veneno sibi mortem consciscere voluisse ferunt.

30. Cum partæ hujus primæ victoriæ a Catholicis Helvetiis contra hæreticos fama ad Pontificem pervenisset, mixta ille dolore gaudia cepit : doluit enim tantum humani sanguinis fusum ; de triumpho vero divinitus Catholicis collato hisce litteris ad quinque pagos datis est gratulatus [2] :

« Dilectis filiis Lucernæ, Uraniæ, Suitz, Undervaltz, et Zuz cantonibus, Helvetiorum superioris Alemanniæ, Ecclesiasticæ libertatis defensoribus.

« Optavissemus pro nostra et prædecessorum nostrorum Romanorum Pontificum in uni-

[1] Cocl. in actis Luth. hoc an.

[1] Surius in Comm. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 449.

(1) Zuinglii cædes hoc anno die XI Octobris, ut optime admonet annalista, contigit. Ulricus Zuinglius cum inter Catholicos mereret, Constantiensem canonicum egit. Dein e castris Catholicæ Ecclesiæ transfuga Sacramentariorum hæresim omnium primus invexit, cujus exordium sub ipsis fere Lutheranismi exordiis constituendum est, ut nos in Notis suo loco monuimus. Quanquam enim in dogmate de Eucharistiæ sacramento nec ipse pariter Lutherus recta sensit, semper tamen Corpus ipsum et Sanguinem Domini reipsa in eo contineri agnovit et docuit. Quin errores de sacramento suos non ante docuit, quam post ejuratam a Zuinglio de sacramento Eucharistiæ fidem Catholicam. Docebat igitur Zuinglius in Eucharistia nihil præter puram putamque imaginem et typum veri corporis Christi exhiberi. Eruditione non leviter aspersus fuit, nam linguas calluit tres, Græcam, Hebraicam et vernaculam, quibus fultus præsidiis ad Commentarios in S. Scripturam adornandos se contulit, in quibus, teste Richardo Simonio in Critic. Histor. to. V, lib. III, cap. 14, parum se in studio criticæ versatum præbuit ; quanquam illum laudat a modestia saltem majori quam quæ fuerit Lutheri et Calvini ; tum pariter in retinenda utcumque Latini veteris interpretis translatione. Prælio illi, in quo trucidatus fuit, non sponte quidem, sed coactus, tanquam primus minister Ecclesiæ Tigurinorum interfuit. Quot in ea pugna desiderati fuerint Zuinglianorum alii aliter definiunt ; sunt enim qui 500, sunt qui 1500 amissos tradant, sunt tandem qui 6000 ex Helvetiis heterodoxis trucidatos ferant. Discriminis hujus causam præbuisse potuit pugna, quæ uno eodemque illo Octobris mense quinquies redintegrata est, nunquam non sinistra Tigurinis. Alii enim amissos in omnibus hisce præliis simul supputant, alii singulare illud in quo Zuinglius cecidit enarrant ; quod cum longe cruentissimum fuerit, ideo ad 1500 cædi ex Tigurinis facile potuerunt. Integro bimestri ab obitu Zuinglii, die scilicet kalendarum Decembris, Joannes Œcolampadius diem clausit extremam, subita ictus apoplexia, inducta, ut vulgo creditur, ex mœrore de nece Zuinglii, cujus dogmata sectatus est. Sunt tamen qui præfocatum dicant ab uxore ; nec desunt qui ab ipso dæmone extinctum affirment. Porro Joannes Œcolampadius ex monacho Ordinis S. Brigittæ, cujus cucullum die XXIII Aprilis anno MDXX induerat, apostata, Basileensem Ecclesiam ad Sacramentarium dogma traduxit. Græcam linguam apprime calluit, Latinam non item, teste Erasmo lib. XIX, Epist. XXIII. Hebraicas etiam litteras excoluit, quo nomine funus ejus hebraico carmine Sebastianus Munsterus luxit. Sadoletus Epist. lib. IV in Epistola ad Erasmum, litteras et eruditionem hominis probare se significavit, doctrinam vero Theologicam non item : « nisi extitisset ille in alio genere perniciosus ». Opera ejus in Scripturam varia variis in locis ac temporibus edita sunt, qua de re consulendus Le Long *Biblioth. Sacr.* tom. II. V. Œcolampadius. MANSI.

versam nationem vestram charitate et benevolentia, illam in veteri sua erga Deum pietate et solita inter se concordia fuisse conservatam, nec humanum sanguinem inter vos illum effusum fuisse, quod quando Sathan efficere potuit ut natio fortissima semperque pientissima dissecaretur in partes, et pars etiam numerosior a majorum suorum religione aberraret; nos sicut de effusione ullius Helvetii sanguinis non dolere non potuimus, ita, filii, sumus gavisi victoriam vobis potius contigisse, et veram pietatem a Deo fuisse adjutam, etc. Dat. Romæ die XXIII Octobris MDXXXI, anno VIII ».

31. *Vires ampliores comparant hæretici qui pluribus subsequentibus præliis funduntur.* — Interjectis paucis diebus, cum accepisset Pontifex hæreticos majorem in Catholicos Helvetios redintegrare exercitum, quæ potuit nummaria subsidia cogere ad eos transmisit, pollicitus se regum Catholicorum arma pro iis defendendis conjuncturum :

« Dilectis filiis Lucernæ, Uraniæ, Suitz, Undervualz, et Zug cantonibus Helvetiorum veteribus ligæ superioris Alemanniæ Ecclesiasticæ libertatis defensoribus.

« Scribente ad nos venerabili fratre episcopo Verulano nuntio nostro, dilectum filium Stephanum de Insula oratorem nostrum recentiores isthinc litteras habere, quibus significatur adversarios vestros copias cogere, ut vos majoribus quam antea viribus aggrediantur, longum putavimus exspectare aliorum auxilia : et quamvis in summa pecuniæ difficultate versaremur, attritis, ut scitis, ac pæne consumptis nostris et Sedis Apostolicæ facultatibus ; tamen ne vobis, quos merito charissimos habemus, Christi etiam ac religionis causam agentibus, in tam necessario tempore deessemus, collegimus aliquantum pecuniæ, quæ subsidio ac defensioni vestræ serviret, ut potuimus tot undique difficultatibus ac temporis angustiis oppressi, nec desistimus tamen curare ut majora vobis subsidia tam a nobis, quam a reliquis submittantur, si inimici vestri bellum facere perseverabunt. Vos, filii dilectissimi, boni consulite hoc quidquid est auxilii quod præstamus, eoque non animum sed facultatem nostram metiamini : vestra autem virtus atque constantia non eget cohortatione nostra, etc. Dat. Romæ XXIX Octobris MDXXXI, anno VIII ».

32. At aliquot ante diebus, quam hæc scriberet Pontifex, et auxilia ad confirmandos Catholicos, atque hæreticos debellandos compararet, jam aliud prælium initum fuerat; nam instructo summa cum celeritate majori militum delectu hæretici in Catholicos irruerunt, necnon post datas hasce litteras tria alia prælia facta sunt, in quibus omnibus Catholici divina virtute hæreticos contuderunt : quæ singula accurate hisce verbis describit Coclæus [1] : « Alterum, inquit, deinde prælium commissum est die decima septima Octobris iterum Catholicis secundum, hæreticisque adversum ; nam Tigurini seu Turicenses post acceptam cladem vocaverunt in auxilium Bernenses, collectoque exercitu circiter triginta millia peditum processerunt in campum, partitoque exercitu in duo agmina, Turicenses versus Zugam, Bernenses versus Lucernam profecti sunt. Quinque autem cantones Catholici conjunctis viribus ad octodecim millia peditum habuerunt, congressique cum Bernensibus circa fluvium quemdam compulerunt eos in fugam : in fluvio autem perierunt quingenti, et cæsi sunt in prælio septingenti : altero die prorepserunt ex vepribus aliqui Turgavienses, quos Catholici clementer ac benigne tractarunt quicumque venerabile sacramentum percipiebant.

33. « Rursus præliatum est vigesima quarta Octobris : Tigurini enim ac Bernenses vindictæ cupidi accersierunt in auxilium Basilienses quoque et Schaffhusenses, volebantque noctu in hostes imparatos irruere. Catholici non omnes erant simul. Lucernenses enim propter Bernenses seorsum habebant exercitum. Alii autem quatuor cantones intellecto hæreticorum proposito albas camisias super arma sua induerunt ut noctu inter sese cognitionis signum haberent : inito igitur prælio primum certamen adeo asperum atque cruentum fuit, ut Catholici circa principia ad quintum usque membrum seu ordinem cæderentur : Deo autem adjutore vicerunt tandem, atque hæreticos in fugam compulerunt, cæsis sex millibus eorum. Neque tamen quievit ira hostium ; ultimo enim die Octobris in vigilia Omnium Sanctorum rursus congressi sunt Turicenses contra quinque cantones Catholicos : sed nihil felicius quam prius ; nam Catholici secunda hora noctis sex millibus invaserunt illorum castra, cæsisque quinque millibus hostium, reliquos qui non aufugerant, ceperunt : fuerant autem in iisce castris octo millia.

34. « Cæterum apud Helvetios admodum religiosum ac venerabile, miraculisque clarum est templum Deiparæ virgini Mariæ sacrum, quod Eremus dicitur ; ad quod sane publicam processionem instituerunt quinque cantones Catholici a senibus puerisque, et mulieribus virginibusque, ac omni turba imbelli peragendam : id quod Turicenses Zuinglii perversa doctrina imbuti ægerrime ferebant. Decreverunt itaque, facta expeditione, templum illud devastare atque imaginem divæ virginis Mariæ minutatim discindere atque comburere. Quod ubi perceperunt quinque cantones, festinanter illuc profecti sunt, atque indutis rursus super arma albis indusiis, in montis planitie duriter exce-

¹ Ext. ejus lit. in lib. brev. an. 1531. p. 454.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc ann.

perunt hæreticos, interfectis plus minus quinque millibus, raptisque vexillis quatuor, quorum unum Turicensium, alterum Basiliensium, tertium Schafhusensium, quartum Mulhusensium fuisse dicitur. Erant quidem hæretici opibus, auxiliisque et numero militum, atque armorum et bombardarum apparatu longe valentiores quam Catholici. At Catholici fide, pietate, religione bonaque conscientia atque recta in Deum et sanctos ejus fiducia egregie armati, feliciter vicerunt semper, toto enim expeditionis tempore observarunt religiose pristinam suam devotionem, secumque habuerunt suos sacerdotes, ut interessent eorum sacrificiis, in quotidianis missis serio ac religiose flexis genibus ad Deum orantes tum ante prælium tum peracto prælio. Constituerunt præterea octodecim viduas in territorio Suitensium, quæ alternatis vicibus senæ jugiter in templo beatæ Virginis Eremitico pro exercitu Deo supplicabant die noctuque. Merito igitur vicerunt eos, qui superis contemptis confidebant in hominibus, ac ponebant carnem brachium suum; unde non injuria comparari possunt quinque cantones illi inclytis Machabæis, qui dicebant : *Facile est concludi multos in manu paucorum* [1] *: et non est differentia in conspectu Dei liberare in multis et in paucis ; quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est.* Hæretici igitur toties victi atque fugati petierunt ac inierunt tandem, intercedentibus multarum civitatum imperialium oratoribus, concordiam cum Catholicis quinque cantonibus, Thuricenses quidem die XVI Novembris, Bernenses vero die XXIV ejusdem mensis ».

35. Paucis autem post diebus Clemens, antequam de hujusmodi concordia certior esset factus, quatuor peditum Catholicorum millia Ecclesiasticis stipendiis conscribi die decima nona Novembris jussit [2], quibus Zuccherum ducem præfecit [3] : qua etiam die Ennium episcopum Verulanum multis legationibus apud Helvetios antea functum pro tuenda religione, internuntium [4] atque ejusdem Pontificii exercitus procuratorem [5] decrevit : ad suppeditandos vero bellicos sumptus Mediolanensis principatus clero sacerdotiorum decumas imperavit [6], dumque parandis aliis majoribus auxiliis operam navabat [7] Pontifex, relatum ei est sedatos intestinos tumultus inter Helvetios iis legibus quas Coclæus [8] ex Helveticis Actis refert : « Operæ pretium fuerit recitare primi articuli verba ex Theutonica concordiæ formula, quæ de fide, propter quam præcipua discordia et belli occasio erat, per arbitros concepta fuere. Primum igitur debemus ac volumus nos Thuricenses nostros fideles confœderatos de quinque cantonibus, similiter et dilectos eorum concives, ac provinciales de Wallis, atque omnes eorum adhæsores, sive Ecclesiastici sint, sive sæculares, circa veram, indubitatam, Catholicam fidem suam nunc et deinceps in suis propriis civitatibus, territoriis, præfecturis et dominiis absque redargutione ac disputatione quietos dimittere, cunctis malis adinventionibus, exceptionibus, circumventionibus dolisque vitatis atque remotis. E converso debemus nos quinque cantones nostros confœderatos Thuricenses ac proprios eorum adhæsores circa fidem eorum quietos dimittere : atque eadem hæc verborum forma circa primum concordiæ articulum cum Bernensibus quoque est observata ; de qua sane merito gaudent, et quinque cantonibus illis congratulantur omnes per orbem terrarum Catholici, quod non dubitarunt pro fide Catholica viriliter asserenda sua corpora, suas uxores, liberosque ac totam patriam suam in ultimum exponere discrimen ; unde et Deus pro ea pietate gloriosos eis retribuit de hæreticis triumphos, ut cogerentur ipsimet fateri antiquam quinque cantonum fidem esse veram atque indubitatam. Merentur et aliam laudem quinque cantones illi, quam nulla posteritas reticere debet, quod eorum strenuitate et opera sublati sunt de medio duo acerrimi deterrimique hostes Ecclesiæ Ulricus Zuinglius et Joannes Œcolampadius ».

36. De eorum miserabili exitu antea dictum est : quo audito Thomas Morus [1], postea martyrii palma insignitus, hæc scripsit : « Quanquam dolendi causas reliquere nobis, heu ! nimium graves propter multa, quæ neque sine horrore eloqui possum, et nemini sunt ignota, neque audire homines pii sine profundo gemitu debent ; sublatos tamen e medio esse tam immanes fidei Christianæ hostes, tam accinctos ad Ecclesiæ excidium, tam intentos ubique in omnem perimendæ pietatis occasionem, jure gaudere possumus ».

37. *Dolet Pontifex quod principes amittant exscindendæ hæreseos occasionem.* — Quod ad pacis leges attinet ; cum ad Pontificem perlatum esset ex iis permissam Thuricensibus et Bernensibus sub involutis verbis fovendæ hæresis licentiam, indoluit tantarum victoriarum fructum periisse magna ex parte ; ipse namque censuerat prostrato hoste hæretico non intermittendum bellum, donec is ad veram religionem esset reversus ; quo argumento ad quinque pagorum Helvetios has litteras dedit [2] :

« Quinque cantonibus.

« Dilecti filii, salutem. Litteræ vestræ nobis significantes de concordia et pace cum Turricensibus per vos inita, per quam illi armis contra vos positis se vobis junxerunt, nobis tanto gaudio, filii, fuerunt, quanto desiderio

[1] I Machab. III. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 570. — [3] Ib. p. 510. — [4] Ib. p. 526. — [5] Ib. p. 536. — [6] Ibid. — [7] Ib. p. 619. [8] Cocl. in actis Luth.

[1] Thom. Mor. apud Cocl. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 619.

vestræ tranquillitatis et quietis semper flagravimus: præterquam enim quod inclytum auctoritate et primarium cantonem vestræ nationis vobis adjunxistis, hostibusque ademistis, spem nobis Dei misericordia ostendere apertam videtur, sicut ex victoriis vestris ad hanc cum Thuricensibus pacem, ita ex hac ad concordiam cum reliquis gradum fore, ut ii non solum vobis, sed et Deo et fidei sanctæ suæ reconcilientur. Tunc enim pax verior et vobis etiam gloriosior erit, si illi cum Deo pariter in gratiam redierint. Nos quidem, qui omnem istam nationem in pari dilectione, salva religionis ratione, habemus, nihil audire possumus lætius, quam hoc robustum gentis vestræ corpus discordiis divisum redire inter se ad unitatem, cum parum stabilis et diuturna pax videri posset inter eos, quando humanis inter se compositis in divinis dissentirent. Quamobrem id, filii, tantum defuit ad explendum id gaudium nostrum, quod neque victoriæ vestræ neque reconciliatio per benivolentiam eos cunctos ad salutis viam reducere potuerunt : si tamen, cum recolimus pietatem in Deum vestram, non possumus ambigere quin reliqua sapienter et pie perficiatis, eamque gratiam Deo habeatis pro victoriis vobis præstitis, ut in omni pactione humana rationem divini honoris præcipuam ducatis. Quod ad nos attinet; etsi vestram concordiam (quæ tamen cum Dei et hujus sanctæ Sedis honore conjuncta foret) longe præoptamus, bellum tamen vobis pro sancta fide gerentibus seu potius propulsantibus nunquam fueramus aut sumus defuturi, eaque jam ideo dederamus initia, quæ majoribus continue viribus augere decreveramus, quemadmodum hæc omnia plenius ex oratore nostro intelligetis. Dat. Romæ x Decembris MDXXXI, Pontificatus nostri anno IX ».

38. Exscindendæ armorum vi hæreseos aderat tum occasio, si Galliæ et Angliæ reges cum Cæsare in tam pium opus pari animorum consentione conspirassent, cum maxime illustria a Deo signa pro religione Catholica asserenda data essent : nam et Tigurini, apud quos Zuinglianæ hæresis teterrima sentina conflata fuerat, avitæ pietatis memores in ea publica consternatione cum impietatis signiferos extinctos viderent, fidem Catholicam sunt professi, ut Ennius episcopus Verulanus, apud Helvetios legatus, ad Pontificem scripsit : ex cujus litteris in cardinalium senatu lectis Benedictus cardinalis Accoltus hæc Jacobo Sadoleto narrat[1] :

« Jacobo Sadoleto cardinali.

« Brevi redintegratis viribus, delectisque ex omnibus pagis teterrimo illo scelere imbutis, et in unum locum coactis hominum millibus circiter triginta, additisque præterea Germanorum auxiliis, qui superiori prælio non potuerant interesse, in nostros castra moverunt : quibus cum nostri appropinquassent, subito et præter omnem spem hostium concursu tam acri in eos impetum fecerunt, ut cum modo hostes ferre non potuerint : itaque primum loco pulsi, deinde dissipati universi terga verterunt, quos nostri insecuti compluribus captis, magnum eorum numerum trucidarunt : multos quoque ex eis repentinus suorum terror ac fuga in quasdam locorum augustias compulit, quibus interclusi ex præruptis altissimisque rupibus, nostris urgentibus, se præcipitaverunt. Hoc prælio a nostris felicissime confecto, rursusque hostibus profligatis et insigni clade affectis, cum Lucernenses, qui (ut supra memoravi) inter quinque pagos fideles in maximo habentur honore, aliquot oppida ab hostibus occupata recepissent, ea, qua Christianos decuit, usi mansuetudine ac lenitate legatos de communi quinque pagorum consilio ad Tigurinos miserunt, qui testarentur se quæcumque fecissent, nullis privatis inimicitiis, sed tantum veræ religionis causa fecisse, neque quidquam aliud petere suis armis, quam ut ad avitum sacrorum morem rediretur : quæ cum æquo animo Tigurini Dei, ut ego arbitror, ira perculsi accepissent, omnes qui pertinaciores in ejuranda impietate sunt visi, confestim e pago expulerunt, seque Lucernensibus et aliis fidelibus adjunxerunt, etc. Pridie idus Decembris MDXXXI, Roma ».

39. *Carlostadius misere perit : Bullingerus inter Tigurinos instaurat hæresim.* — Territus Tigurinorum clade ac publicis gemitibus Carlostadius, qui diaconum apud eos agebat, Basileam se contulit ; sed divinam vindictam non effugit : dæmon enim, qui illum hæresim docuerat, concionanti adstitit, ac triduo post, ut ipsius filio prædixerat, in infernum abripuit ; ut narrat Meshovius ex publico Basileensium testimonio : « Basileæ, inquit, ad munus concionatoris evectus, cum satis diu in perniciem ejus Ecclesiæ vixisset, sub ipsa concione novissima, quam habuit in templo, vir quidam oblongus et ater comparuit, quem ex opposito suggesti consistentem proximum se consuli locare vidit, qui mox templo egressus in domum ejus se contulit, ubi neminem reperit. præter unicum filiolum patri apprime charum : hunc apprehensum crinibus rapuit sublimem quasi terræ allisurus, et tamen illæsum deponens jussit nuntiare patri adfuisse atrocem virum, qui ipsum quæsivisset, ac reversurum eumdem post triduum, et secum esse abducturum : quare domum reversus, postquam ista comperisset a puero, et consulem interrogasset quisnam vir ille longus esset, qui in templo ipsi adstitisset, hic autem se neminem vidisse affirmasset, primum vehementer exterritus animoque perculsus est : deinde præ mœrore in lectum sese conjecit, et tertio die juxta vocem ex terribili nuntio auditam e vita com-

[1] Apud card. Jacobum Sadol. l. VII. p. 275.

migravit. Id dant testimonii Basileenses id temporis ministri de Carlostadio, homine si quispiam alius fuerit uspiam infelicissimo, qui propter seditiosum animum et impios errores ex summo gradu in extremam paupertatem prolapsus, ut alas rursum prosperioris fortunæ expanderet, Anabaptismo simul et Sacramentariorum erroribus pro tempore adhæsit ». Hic vero animadvertat lector, hunc virum oblongum et atrum illum fuisse, de quo Carlostadius profiteri erat solitus, sibi a viro humana statura longiore revelatum fuisse, Christum in Eucharistia præsentem non esse.

40. Sublatis ita Zuinglio, Œcolampadio et Carlostadio, licet reflorescere tum visa sit religio Catholica Tiguri, postea tamen miseri Tigurini amisso veræ fidei lumine in obscuro errorum salo fluctuarunt, ac scelestus quidam Henricus Bullingerus Zuinglii dogma asserere ausus est, ut refert Surius [1] : « Zuinglio, inquit, apud Tigurinos successit Henricus Bullingerus, qui longo tempore solus, fere ut suam declararet animi pertinaciam, Zuinglianum dogma libris editis propugnare non dubitavit, aliis interim et metu se intra silentium continentibus et sensim in Lutheri placita discedentibus ; multos enim ea quam diximus Zuinglianorum in Helvetiis strages a Zuinglii sententia absterruit, et erant res Tigurinorum vehementer afflictæ ».

41. *Lutherus insectatur Sacramentarios et Anabaptistas, irretitus et ipse iisdem erroribus.* — Cæterum excisis Zuinglio et Œcolampadio venenatis hydræ hæreticæ capitibus, supererat Lutherus, qui Protestantes in arma contra Catholicos concitabat ; cumque et ipse par exitium metuere deberet, tamen de alumnorum suorum clade triumphavit, quasi perculsi divinitus essent, non quod ab Ecclesia Catholica, sed a Lutherana synagoga descivissent, iisque argumentis in illos est usus, quibus ipsemet perduellionis convincebatur, ut refert Ulembergius [2], qui ait : « Sub idem tempus Sacramentarii et Anabaptistæ, quos Lutherus cœlestes prophetas, Swermeros, et spiritus fanaticos appellare consuevit, passim sese fraudulenter ingerebant, id quod secreto, et ita quidem, ut non Catholicis modo, sed et Lutheranis periculum a tenebrionibus istis immineret. Et Sacramentarii quidem vel Zuingliani Borussiæ ducem Albertum Brandeburgicum qui non ita pridem ab Ordine Theutonico, ab imperio Romano, unaque a sancta majorum fide defecerat, astu quodam pertentarunt : qui datis ad Lutherum litteris sententiam ejus exquisivit. Ille principem hortatur, ut prudenter agat, sibique caveat ab id genus erroneis spiritibus, quorum duces primi nominis Zuinglium et Œcolampadium nuper admodum sustulerit Deus horrendo sane judicio, quod reliquis istius farinæ Sacramentariis non injuria terrorem incuteret, nisi reprobi prorsus essent et obstinati. Certe dogma hoc de Christi præsentia in altaris sacramento non ex humanis traditionibus, vel institutis natum extra Scripturas, sed in Evangelio solide, dilucide pureque per indubitata ipsius Christi verba fundatum, et ab exordio nascentis Ecclesiæ toto terrarum orbe in hanc horam usque magna fidelium consensione creditum quemadmodum non modo scripta sanctorum Patrum Græcorum non minus quam eorum qui in Ecclesia Latina floruerunt, sed et quotidiani fidelium usus et continua praxis usque in hanc horam abunde testificentur, quod Ecclesiæ totius testimonium, si præterea nihil haberemus aliud, satis esse debeat, ut permaneamus in hoc dogmate, nec ullos fanaticos spiritus audiamus vel toleremus, cum periculosum sit et horrendum audire quippiam vel credere, quod communi sententiæ, doctrinæ fideique Ecclesiæ universalis adversetur, quodque ab initio per annos mille quingentos et amplius toto terrarum orbe concorditer servatum sit et creditum.

42. « Si novum esset dogma, quod vel ab exordio nascentis Ecclesiæ, vel apud omnes Ecclesias, aut toto terrarum orbe Christiani nominis tam unanimiter creditum non fuerit, non tam abominandum videri vel tanto cum periculo conjunctum in dubium vocare rem hanc vel disceptare quid sit credendum. Jam vero quia ab exortu Christianismi per universum mundum, quocumque se porrigunt Ecclesiæ fines, magna semper animorum consensione creditum sit, Christum in Eucharistia vere præsentem esse : si quis nunc de veritate hujus articuli dubitet, hunc idem facere ac si non credat Ecclesiam Catholicam, atque ita non modo damnet universam Ecclesiam, velut hæreticam, sed et Christum ipsum cum omnibus Apostolis et prophetis, qui hunc fidei articulum : *Credo sanctam Ecclesiam Catholicam,* fundarunt, et solidis testimoniis confirmarunt. Concludit tandem malle se sustinere, ut non omnium modo fanaticorum spirituum, sed et omnium imperatorum, regum et principum leges et jura contra se testimonium dicant, quam ut unum iota vel apicem dogmatibus universalis Ecclesiæ contrarium audire vel videre cogatur, neque enim jocum ferre articulos religionis et fidei nostræ, quos ab initio, quam late patet orbis Christianus, omnes magno consensu tenuerunt.

43. « Miraris, lector, hominis mutabilitatem et inconstantiam, quod encomio tam insigni Catholicam omnium temporum Ecclesiam exornet, eam ipsam scilicet Ecclesiam, quam huc usque ceu furibundus totis viribus e fundamentis evertere conatus fuerat. Sed cogita quod et furiosi quidam lucida subinde habeant inter-

[1] Surius in Comm. hoc an. — [2] Ulemb. in Vit. Luth. c. 25.

valla, quibus durantibus sapienter nonnunquam loquuntur, ac si penitus essent restituti; postea tamen ad insaniam redeunt. Idem Luthero nonnunquam accidere videtur, cum talia profert ac scribit, quæ consuetis ipsius sermonibus adversantur : est hoc quasi lucidum intervallum hominis furibundi, qui posteaquam furor rediit, longe aliter loquitur, vociferatur. Certe fundamentum illud, quod in hoc scripto ponit Lutherus, firmum est ac solidum ad evertendas hæreses omnes; sed Catholicum tamen, sine quo seipsum causamque suam contra Sacramentarios atque Anabaptistas tueri non potuit : quanquam si Catholici hoc eodem armorum genere muniti in arenam descendant, incredibile dictu est quibus afficiantur contumeliis, quo risu, quibus sannis per Lutherum exsibilentur. Interim si serio hic agit, dum admirabilem illum et perpetuum orbis Christiani consensum solidi argumenti loco adhibet, dubitari non potest, quin hac assertione magnam dogmatum suorum partem anathemati subjiciat, et plane condemnet, ut non injuria Lutherum inter eos censeamus, quod Apostolus vocat homines suo ipsorum judicio condemnatos.

44. « Præter Sacramentarios Anabaptistarum factio gliscebat passim [1], atque id quidem sub insigni pietatis specie, secreto tamen, ut tenebrionum astus vigilantiam magistratuum eluderet. Reptabant sectæ doctores per pagos, per oppida, per domos, seque honesta quadam morum compositione insinuabant in animos hominum, et venenato flatu simpliciores inficiebant. Quos ubi Lutherus in Thuringia quoque serpere intellexit, strophis istis occurrendum ratus, ad satrapam Wartbergensem litteras dedit, quas operæ pretium duxit typis continuo divulgari, nimirum ut aliis etiam magistratibus in hoc genere subservirent. Principio facile dicit hoc genus clancularios seductores ex eo deprehendi, si de vocatione sua interrogentur, quis nimirum dederit in mandatis, ut serperent, aut venirent ad hunc modum, et in latibulis docerent. Hic eos non habere quod respondeant, nec mandatum proferre posse, si nihil aliud esset quam hoc unum, quod scilicet sine mandato subrepant, cum vocati non sint; vel ex eo satis aperte deprehendi eos Apostolos et doctores esse per diabolum submissos, etiamsi præter hoc unum nihil in ipsis esset reprehensione dignum, imo tametsi prorsus essent sancti. Atque hoc loco vigilandum ait in utroque ordine, Ecclesiastico nimirum et sæculari : populum per eos, qui Ecclesias moderantur, diligenter informandum, ut caveat clancularios istos tenebriones, nec alio quam Sathanæ Apostolorum loco eos habeat. Igitur si quis se prodat ex hujus farinæ doctoribus, cum examinari vult in hunc fere modum. Unde venis? a quo missus es? quis te mihi doctorem vel concionatorem constituit? Si missus es ab hominibus, ubi litteræ sunt, ubi sigilla quæ id testentur? si vero te misit Deus, ubi sunt miracula, et cur non accedis ad pastorem meum? cur clam adrepis ad me et in angulum te abdis? cur non prodis in publicum? si lucis filius es, cur fugis lucem? Politicos quoque gubernatores instruit, ut cogitent clancularios istos Apostolos esse diaboli, qui cum non modo mendax, sed et homicida dicatur in Scripturis, fieri non posse quin per hos emissarios seditionem machinetur et sanguinis effusionem. Igitur urgendum ut vocationem suam probent : quod cum non possint, simpliciter rejiciendos, cum ex illorum numero sint, de quibus Dominus per Jeremiam cap. XXIII : *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant : non loquebar ad eos et ipsi prophetabant* ». Et infra : « Concludit tamen. Si quis clancularios istos non legitime vocatos docere patiatur, vel audiat, nihil dubitandum quin is Sathanam ipsum audiat eodem modo loquentem, quo per homines corporaliter obsessos loqui solet ».

45. At cum iisdem argumentis convinceretur Lutherus, non jam ut antea fanaticorum, quibus exemplum præbuerat, more confugit ad data sibi a Deo fictitia mandata, sed ad academicum gradum Pontificia Cæsareaque auctoritate partum, quem pluris se æstimare aiebat, quam totius mundi divitias; quasi ad Pontificalem imperialemque auctoritatem evertendam ea ipsa facultate vocatus esset, quod in alio aculeato mordacique scripto quo solam fidem sine operibus justificare furialibus verbis contendebat, repetivit : « Quædam adjungit de vocatione sua », inquit Ulembergius [1], « qua fretus hanc dogmatum et rituum mutationem induxerat : ejus vero fundamentum in academico gradu constituit, quasi tum mandatum receperit ista machinandi cum doctorali laurea fuerit insignitus ».

46. *Wicelius ex lectione Patrum ab hæresi conversus fortiter et acute Lutheranismum redarguit.* — Hactenus Ulembergius, qui etiam tradit [2] hoc anno Georgium Wicelium Lutheranæ hæreseos apud Nymicenses præconem ex assidua sanctorum Patrum lectione Lutheri ejusque sectatorum impietatem deprehendisse : cumque transfugiendi ad Ecclesiæ castra signa dedisset, non aliter quam hæresis et latrocinii reum in squallidum carcerem fuisse detrusum, parasseque Lutherum et socios jam illi laqueos et patibula, cum divina providentia sæva impiorum hostium pectora mollivit, ut ille Ecclesiæ in tuenda fide Catholica usui foret. « Circa tempus hoc », inquit Ulembergius, « in publi-

[1] Ulemb. in Vit. Luth. c. 24.

[1] Ulemb. c. 23. p. 432. — [2] Ib. c. 24. p. 446.

cum prodire cœpit Georgius Wicelius (is erat minister Nimicensis) vir doctus, et trium linguarum peritissimus : qui cum ad decennium fere Lutheranis adhæsisset, lectis sanctissimorum Patrum scriptis deseruit sectæ consortium, et solidam illam Ecclesiæ primitivæ theologiam hesternorum theologorum placitis anteposuit. Antequam vero se publica professione a Lutheranismo disjungeret, substitit aliquandiu ceu dubitabundus, et Ecclesiam veterem, cujus faciem in scriptoribus Ecclesiasticis Patrumque Monumentis intuebatur, cum nova hac per Lutherum erecta diligenter comparavit. Dum iis rebus occupatur, duos scripsit libellos alterum de tollendis Ecclesiæ Lutheranæ defectibus, alterum vero de dissimili veteris illius per orbem diffusæ, et novæ hujus Evangelicæ Ecclesiæ statu. Quanquam neutrum horum edidit, tamen priorem illum Philippo Melanchtoni, posteriorem vero Justo Jonæ legendum obtulit atque examinandum : quin hac de re per litteras egit cum quibusdam Lutherani ministerii concionatoribus, quibus de dispari veteris Ecclesiæ Catholicæ novæque Lutheranæ statu cogitationes suas aperuit ».

Addit Ulembergius Lutherum mentem Wicelii subolfecisse, fictisque criminibus ipsum insimulasse, quasi cum Joanne Campana hæresiarcha fanatico, de quo inferius dicetur, conspiraret, atque in carcerem includendum curasse an. MDXXX, tum subjicit : « Verum scriptis ipsius discussis et habito diligenti examine, unicum hoc fuit in eo deprehensum crimen, quod Ecclesiæ recens per Lutherum conditæ veterem Catholicam anteferebat. Dimissus igitur anno MDXXXI », et infra, « scripsit libellum pro defensione bonorum operum contra Lutheranos ». Oppugnatum eumdem tradit Ulembergius a Justo Jona et a Balthasare Raidio, qui cum ipsi dedisset crimini, a Luthero ad Ecclesiam Catholicam se contulisse, ejusmodi mendacia luculenter ab eodem Wicelio confutata sunt ». « Respondit ille XII Decembris anno MDXXXI, et quod ad Lutherum attinet; inter cætera : Dixi vero, inquit, quod ille longe secus affectus sit atque sancti Apostoli quorum vice integrius aliis fungi se profitetur. An fallor? confer hosce, quæso, imo confer illum cum veteribus episcopis, et erunt dissimilia pleraque. Quid? quod tantum iræ (quæ est brevis insania) tantum odii, tantum vindictæ, tantum tyrannidis, tantum maledicentiæ, tantum arrogantiæ, tantum audaciæ, tantum luxus, tantum mollitiei milesiæ vix in ullo pseudoprophetarum aut hæreticorum invenias, nec hujusmodi tu nescis, sed te delectat polypus agnæ ». Et paulo post : « Dixi vero in ejus vitam effœminatissimam, non ulciscendi gratia, quemadmodum isti facere consueverunt, sed ut cognoscant quo loco res eorum sint, siquidem talem habeant viæ suæ ductorem ; nam certum est arborem e fructibus cognosci ; nec verisimile est, ut is omnium optime doceat, cujus vita tam mundana est. Satius longe esset, ut quod de Origene legitur, Luthero congrueret : *Hic est, qui quale verbum habet, talem vitam habet.* Quod si ita esset, quem non puderet quippiam mali de eo dicere? faciat mendaces qui sunt dicaces, vita sanctiore ; neque enim solus ego de ejus loquor rebus : regiones plenæ sunt Lutheri luxuriæ et tyrannidis. Certe laudare non possum, si quid laude caret, etsi te ruperis. Video manticæ, quam in tergo meo est, laus Deo. Igiturne cum periculo Germaniæ dissimulanda erant tubera istius prophetæ? Nondum, Raidi, rem plane detexi, fiet vero si volent. Porro veterum exemplis juvor, qui non bene de adversariis scribebant, quia non bene illi vivebant : fecerunt hoc ut reducerent assectatores.

17. « Hæc ad Raidium Wicelius : qui cum Lutheranismi conditionem, mores, genium, omnia demum mysteria intime novisset, primus omnium totam ejus turpitudinem postea detexit, et Lutheranis plausibilem illam detraxit Ecclesiæ primitivæ larvam, qua tecti in comitiis Augustanis ac passim alibi sese fraudulenter insinuabant : quam ob causam acerbo eum odio prosequebantur ; et cum opprimere non possent innocentem, turpiter conspurcabant editis libellis, atque hoc efficere conati sunt, ut omnes Wicelium aversarentur. Cæterum quæ Wicelius de vitæ morumque turpitudine Lutheranis objecit, eorum oculatus fuit testis, quemadmodum diximus, ut qui ad decennium inter eos vixerat. Nec Lutherus ipse fuit ausus inficiari quæ per Wicelium spargebantur, imo eadem hæc vel invitus testimonio publico comprobavit ». Scripsit vero Wicelius eos libros de doctrina et moribus sectæ Lutheranæ proximo anno, in quibus cum meminerit se libellos scripsisse de Ecclesia Dei, colligitur eos hoc anno postquam Lutherano carcere emissus est scriptos fuisse : ex his autem nonnulla delibanda visa sunt, quibus signa veræ et adulterinæ Ecclesiæ perstringit.

18. « Re ipsa, inquit [1], comperi factionem hanc non eam esse Dei Ecclesiam, quam nos Catholicam appellamus et credimus, sed schisma quoddam nuper exortum, cujusmodi a Christo nato vel sexcenta extiterunt. Deinde factionis hujus occasum animadverti, uti schismata hactenus omnia ad tempus persliterunt quidem, sed mox fumi et pulveris instar evanuerunt ». Et paulo post : « Tertio mecum ipse perpendi quis hujus factionis auctor, dux et architectus sit ». Et infra : « Quæ hujus hæresiarchæ sit morositas, inconstantia et audacia, quam sanguinarius animus, quam exitiale propositum : sanctæ illius vitæ et Evangelica conversatio toti

[1] Georgius Wicel. de ver. Eccl.

Germaniæ notissima est, ut etiam pueris jam in ore sit, monachum Turcicam factionem excitasse. Videamus, obsecro, quo hæc tandem evasura sint : plerisque jam Turcici quam Romani imperatoris nomen plausibilius videtur. Quarto, factionis hujus cruentas primitias, insulsa, infrænata, carni plausibilia, improba ac dissoluta cum meo animo reputavi initia, argumenta sane gravissima, ex quo fonte proficiscatur ». Nonnullis interjectis : « Quinto, factionis hujus duces ac moderatores vulgo admodum niti animadverti ; nam tametsi vulgares ac plebeii avaritiæ et voluptatum nomine, quibus suos concionatores Evangelicos vident addictos, nonnihil eos exosos habeant ; malunt tamen illis studere et obsequi quam Pontifici, quandoquidem effrænatiori liberlate quam sub Pontifice vivere ipsis liceat, etc.

49. « Sexto, factionis hujus institutum ab Evangelio plane discrepans mecum perpendens, video in illo pleraque omnia geri e diametro pugnantia cum Evangelio tantopere jactitato ac celebrato, et sub Evangelii prætextu flagitia et propria omnia designari, ut etiam ipsi quiritantur. Ubi fructus gustum aliquem ceperis, poteris de arbore ferre sententiam, crede mihi, parum aut nihil bonæ frugis habet : singuli quæ sua sunt quærunt a summis ad extremos usque paganos sive rusticos, ni rapias, nihil habebis. Concionalorum quas illi apud se detinent fœminarum, vita et actiones omnibus magis perspecta sunt, quam ut de illis quidquam referendum sit : possit vel cœcus æstimare ad quem illi scopum collimenl. Ah ! Deus bone, quando sectæ hujus infantia tot scatet sordibus, quid de ea futurum esset, si incanesceret ? si paucis annis adeo illa cœpit ruinam minitari, quid annis mille quingentis accideret ? siquidem diu hoc in statu quo nunc est permanserint, tandem ad ethnicismum recideremus ». Et nonnullis interjectis : « Non est, ut in præsens commemorem, quam severe præpotens Deus in hanc ab Ecclesia defectionem intra paucos natam annos animadverterit, idque Turcicis victoriis, rusticorum strage, fame inaudita, et incredibili annonæ charitate, nunquam antehac comperto morbo sudorifero, pecorum interitu, incendiis, peste immanissima, bellis atrocissimis in diversis regionibus, magna principum et civitatum dissensione, adeo ut publica Germaniæ pax in nullo unquam majori discrimine versata sit ; nec ulla præterierit æstas, quæ non bellorum aut seditionum metum attulerit, itemque insigni hominum perfidia, fallacia, improbitate, adeo ut tantum non alii alios vocare videantur ; denique intolerandis iisdemque perpetuis exactionibus, etc.

50. « Septimo, quotidiana ego experientia didici, ut factionis hujus occasione charitas in multorum pectoribus refrixerit : omnis erga Deum pietas vel devotio pessum ierit ; cultus divinus misere convulsus, eversus, ac in nihilum redactus sit : oratio vel preces viluerint, jejunia in ludibrio sint : eleemosynæ, pœnitentiæ, studia, et sanctimonia omnis, et laude digna castitas contemptu laborent ; denique quidquid est bonorum operum et piarum actionum, quod tamen dictu sit miserabile, nullo in pretio sit : porro virtutum locum non nisi flagitia et scelera confertim occuparint, ut jam apud plerosque vitia non sint vitia, probraque et dedecora nunquam majori fuerint honori et ornamento. Heu miseros, qui hoc nobis Evangelium peperere ! Octavo, videre mihi visus sum etiam politias hac rerum mutatione non mediocriter perturbari, quando jam vulgus passim magis est indomitum, et ægrius potest in officio contineri ». Et inferius : « Nono, persuadere mihi non potui factionem hanc ex bono proficisci, quando ea omnia pessum ire patitur, quæ ad pietatem spectare videantur, ea vero mordicus servanda statuit, quæ cum vitio conjuncta sint. Jejunium Quadragesimale profligatum videmus ; ac bachanalia manent, etc.

51. « Decimo, sectas alias ex aliis nasci comperi, qui ceu genuinus est Lutheranismi color ; si quidem Lutheri factio primaria jam sex vel septem alias excitavit : ecquid vero tandem fore speramus ? In dies prophetæ novi existunt, ex Luthero tamen prognati omnes, cujus ubera omnes illi initio suxere : atqui quo tandem rudis plebecula sese conferet ? quibus illa vel suffragabitur, vel adversabitur, quando omnes perinde verbum Dei jactitant ? Heu ! miserandas illas et perpetuas vulgi quiritationes, quod nulli ferme perspectum sit, cui tandem vel ecquid credere vel agere debeat : quo errore quid possit esse magis erroneum ? Væ miseris nobis, siquidem res eo in statu permanserit. Undecimo, et animadvertisse et etiamnum advertere me fateor quanta animi audacia, temeritate, impotentia atque fastu qui factionis hujus sunt doctores, omnes quamvis sanctos, tam veteres quam recentiores defunctos perinde ac superstites rejiciant, nec ullius velint esse pensi vel auctorilatis : atque cum his una quævis Concilia generalia, et salutaria, piaque veteris Ecclesiæ decreta omnia : sane cujus hic liberum esto judicium, num hæc cum germana Catholicaque Dei Ecclesia consentiant ; id quod hujus factionis architecti præfricta fronte affirmare non dubitant.

52. « Duodecimo, certo ego experimento didici, hodieque disco, ut illi factionem suam mira quadam inconstantia, incertitudine, minimeque solida, sed prorsus humana ratione foveant ac tueantur : nulla apud eos certa justaque ordinatio est, vel institutio : quæ hoc anno in pretio sunt, altero penitus jacent ». Et paulo inferius : « Tulerunt illi e medio hu-

manas leges, et constitutiones, quarum in locum divinas se reposituros pollicentur ». Tum addit : « Quid ergo dicam ? sapientissimorum hominum constitutiones, levissimorum homuncionum constitutionibus, veteresque probabiles consuetudines novis quibusdam nec unquam diuturnis consuetudinibus permutarunt. Laborant jam penuria sacrificulorum, quos illi e sacerdotibus laicos reddiderunt. Itaque in suæ factionis ministros vilissimos quosque asciscunt, si vel legere norint, sive illi sacris initiati sint sive non, modo uxorem habeant, aut propediem ducturi sint, eaque defuncta mox aliam, rursusque aliam si et hæc obierit : qui enim fieri posset, ut qui sine fœmina est, præclarum hoc Evangelium prædicet ? Non hic libet singula speciatim commemorare ». Divertit deinde ad errores Evangelii specie disseminatos, deque iis, qui a Lutherana secta resipuere, subjicit :

53. « Grates laudesque ago Deo, quod non solus ego resipiscam ; namque ejus generis hominum, puta qui resipiscant, ditiones omnes plenæ sunt, neque imperitorum modo, sed etiam litteratorum, qui factionem hanc penitus explorantes, re ipsa comperere, non nisi arenaceo fundamento nitentem, atque hoc ipso permoti haud secus ab illa sese proripuere, atque a turba Core, ne pari cum illis pœna plectantur. Nonnulli vacillare incipiunt, quod animadvertant rem quidem longius progredi, sed non in melius ; imo persentiant jam inde ab illius exordio nunquam bene habuisse rempublicam, sed tempora extitisse pessima, moresque perditos ubique gentium, ceu novi Evangelii fructus apud istos vel maxime excrevisse ». Et infra : « Non potest secta ulla unquam sibi Ecclesiæ Catholicæ nomen jure merito vindicare, etiamsi longe illa pulchriori sit habitu, quam Ecclesia ; frustra tamen id quisquam attentaverit, secta non est aliud quam illi nominis permanere necesse est, ut simia semper manet sui similis, quantumvis sectam fucare ornare laudibus, atque tueri quis moliatur. Priscis temporibus pleræque extitere factiones, quæ se ferrent sanctimoniam ac integritatem, ut harum comparatione secta Lutherana fœtere censenda sit, prorsusque indigna, quæ maculam illis porrigat : ac nihilominus sectarum illis nomen hodieque permanet : cum autem illæ grassarentur, Ecclesia magno perstitit animo, donec in nihilum redigerentur ; sicut etiam hujus præstolatur occasum, qua penitus extincta, nihilo illa minus perdurabit ». Et post alia :

54. « Quando igitur Lutheri factio sectis memoratis non absimilis est, non possumus salva veritate et coram Deo secus illam appellare ; etsi enim sectis aliis vel in hac simillima quod Ecclesiam, quam nos Catholicam credimus et confitemur, absque ulla intermissione, acerrime et infestissime oppugnat : quod vero jam etiam regiones et urbes imo et principes in suam pertraxit sententiam, clarum est plerasque ex antedictis idem fecisse. Habet illa viros doctos, habuere et aliæ : vulgus sibi habet addictissimum, nec minus aliæ, præsertim quæ tantopere carnis foverent libertatem. Quod illa Scripturas mire prædicat, non potest id quidem reprehendi ; sed id plane in vitio est, quod sua scripta divinæ Scripturæ nomine venditat et obtrudit : atque idem fuit apud sectas superiores : qua enim alia ratione homines imperiti ac miseri in vestram possent sententiam pertrahi ac promoveri ? Denique quod diu illa incolumis persistit, nihil nos movere debet, quando etiam alias certum est longe diutius permansisse. Ut igitur verses in omnem partem, ita esse ut dicimus comperies. Sed ut meis, perinde ut cœpi, æmulis pergam satisfacere ; libet ex illis percontari : Ecquid vos mea offendit resipiscentia ? quid tandem vobis sumitis ? num Apostolos vos esse putatis ? num Evangelistas ? num Prophetas ? tales quidem et dici et haberi vos vultis. Ecquid vero facta vestra testantur ? ecquid scripta loquuntur ? ecquid alii de vobis sentiunt ? An vero fides illa certa habenda est, quod vos id asseratis ? Siquidem a Deo missi vos estis, cur et facitis et docetis præter et contra ea, quæ priores illi et fecisse et docuisse noscuntur, quos dubium non est a Deo missos fuisse ? Alterum igitur e duobus verum sit oportet ; aut priores illas Ecclesiæ columnas divinitus missas non fuisse, aut vos potius. Quid igitur ? Certe priores illi quod a Deo missi essent miraculis, sanguinis sui profusione, et vita sanctissima declararunt. Vos autem qua id ratione testatum de vobis reddidistis ? ipsi jam intelligitis : quam hic possem corniculam alienis nudare plumis, si convitiari virtutis esset. Aio itaque, aut male feci aut bene a Luthero desciscendo : non potestis id negare. Si ergo recte egi, bene Lutherus cum tota sua factione jaceat oportet. Sin autem male feci, Christus cum universa Ecclesia sua, cujus ego membrum sum, perierit necesse est : decet enim ut cum Ecclesia, et intra Ecclesiam semper ego esse velim, utpote quam Christus per suos Apostolos et eorum successores fundarit et ædificarit. Est ergo etiam hoc prorsus indubitatum, nullam aliam neque esse, neque posse esse Ecclesiam, quam quæ ad nos usque per orthodoxæ Catholicæque fidei sinceros professores ordine perducta est et propagata ».

55. Pluribus interjectis ita explicat cur Ecclesia Catholica Romana appelletur, atque omnia bona ab ea dimanasse, mala vero ab hæresi Lutherana fluxisse demonstrat : tum Ecclesiam propter aliquorum vitia non deserendam, cum in ea quivis bonus esse possit, extra vero eam necesse sit ut sit malus : utque vera Scriptura ab Ecclesia Romana petita est, ita et verum

illius sensum ab ea petendum; demumque ostendit debere Lutheranos non Luthero, sed Ecclesiæ, quod sacro Baptismo abluti sint, quod divina lege eruditi, quod sacrarum litterarum munere instructi :

56. « Ecclesia plane est, inquit, cui secundum Deum, quamlibet deformis videatur, bona omnia tum æterna, tum temporalia accepta ferre debeamus ; non autem factioni Lutheranæ. Dic enim, obsecro, quis nos salutari expiavit lavacro ? ista nimirum mater nostra, non ulla alia nos regeneravit. Qua igitur fronte illam abnegamus ? cur meretrici tantum tribuimus, ut, relicta Ecclesia, ad illam nos adjungamus : cum tamen ea non sit justa parens nostra, ut sese jactitat. Unde, quæso, ad nos scripta divina profecta sunt ? ab Ecclesiane, an vero a secta ? dubio procul ab Ecclesia : num igitur ea causa nobis Ecclesia Scripturas tradidit, ut iis ipsam oppugnemus ? quid hoc aliud sit, quam sibi ipsi malum conscivisse ? At dices Scripturam ad nos divinitus profectam. Recte nimirum : tu vero quando cælos adiisti, eamque ex Dei manibus, perinde ut Moyses tabulas in monte Sinai, accepisti ? O hominum accuratorum miram insulsitatem ? Unde porro tum ipsius Dei, tum eorum omnium, quæ sunt fidei Christianæ notitiam habemus ? Anne ab Ecclesia ? aut forsitan nulli mortalium toto terrarum orbe annis superioribus ulla Dei et fidei Christianæ imbuti notione fuere ? Vos ne primi extitistis, qui intra paucos annos eam sint adepti ? Ubi igitur eam estis assecuti ? num ex Scriptura ? et ea tamen etiam ante hos decem annos et probe est intellecta, et homines qui eam legissent minime defuere : an vero ex Spiritu ? Agedum igitur : Spiritum illum signis et miraculis declaretis ; nam etiam vos ipsi aliis vobiscum furore percitis id opponere soletis, ut si quid proferant antea incognitum, prodigiis quibusdam id astruant. Re vera si ante hos decem annos Spiritus et Scriptura cum sui intelligentia nulli adfuit, male egit Christus cum sua sponsa, atque os suum mendacii, quod dictu nefas sit, condemnavit ; sitque plane consequens nullam hactenus sub sole vixisse gentem, quæ tam esset misera, errabunda et iniqua, atque nos Christiani sumus, etc. ».

57. *Albertus Brandeburgensis apostata et perduellis.* — Hoc anno cum Albertus marchio Brandeburgensis, qui Prussiam, deserto Ordine equestri, tyrannide oppresserat, ad Sacramentarios defectionem meditaretur, ac Lutherum consuluisset, is cum dogma suum aliis argumentis quam iis, quibus orthodoxi fidem Catholicam asserunt, tueri non posset, resipiscere redireque in castra Ecclesiæ visus, hæc argumenta de Christi in Eucharistia præsentia ad confirmandum in ea sententia Albertum proposuit : ex quibus perspicue patet, omnes novatorum sectas contemnendas esse. « Certe », inquit Lutherus, « dogma hoc de Christi præsentia in altaris sacramento non ex humanis traditionibus vel institutis natum extra Scripturas, sed in Evangelio solide, dilucide pureque per indubitata ipsius Christi verba fundatum et ab exordio nascentis Ecclesiæ toto terrarum orbe in hanc horam usque magna fidelium consensione creditum, quemadmodum non modo scripta sanctorum Patrum Græcorum non minus quam eorum qui in Ecclesia Latina floruerunt : sed et quotidianus fidelium usus et continua praxis usque in hanc horam abunde testificentur, quod Ecclesiæ totius testimonium, si præterea nihil aliud satis esse debeat, ut permaneamus in hoc dogmate, nec ullos fanaticos spiritus audiamus vel toleremus, cum periculosum sit et horrendum audire quippiam vel credere, quod communi sententiæ doctrinæ fideique Ecclesiæ universalis adversetur, quodque ab initio per annos mille quingentos et amplius toto terrarum orbe servatum sit et creditum. Si novum esset dogma, quod vel ab exordio nascentis Ecclesiæ aut toto terrarum orbe Christiani nominis tam unanimiter creditum non fuerit, non tam abominandum videri, vel tanto cum periculo conjunctum, in dubium vocare rem hanc vel disceptare quid sit credendum. Jam vero quia ab exortu Christianismi per universum mundum, quocumque se porrigunt Ecclesiæ fines, magna semper animorum consensione creditum sit, Christum in Eucharistia vere præsentem esse : si quis nunc de veritate hujus articuli dubitet, hunc idem facere, ac si non credat Ecclesiam Catholicam ; atque ita non modo damnet universam Ecclesiam velut hæreticam, sed et Christum ipsum cum omnibus Apostolis et prophetis, qui hunc fidei articulum : *Credo sanctam Ecclesiam Catholicam ;* fundarunt et solidis testimoniis confirmarunt ». Ex his Lutherum et Lutheranos, atque alios omnes novatores ipsorummet judicio condemnatos percipere quivis potest.

58. Quod attinet ad Albertum marchionem Brandeburgensem, qui ducta concubina ab Ecclesia Catholica defecerat ; superiori anno in cœtibus Augustanis perduellionis postulatus fuerat, agente in eum Waltero Croneburgio novo equitum, qui in fide constantes perstrabant, magistro, quod Prussiæ sacrum magistratum contra divina et humana jura etiam inconsultis Germanis sociis in ducatum hæreditarium convertisset ; promulgataque in eum judiciaria sententia, proscriptus ad regem Poloniæ, cujus clientelæ commendaverat Prussiam, confugit. Polonus vero politicam rem divinæ causæ præferens, apostatam tuendum suscepit adversus Cæsarem, cui ab Alberti oratore denuntiatum est, rebus immutatis non amplius Cæsaris, sed Poloni se beneficiarium esse. Ita ab imperio di-

vulsa Prussia est non sine Cæsareorum politicorum dedecore, qui contineri religione imperia ignorantes, laxatis hæresi habenis ex Pontificiæ majestatis odio Cæsaream dignitatem amplificaturos putarant. Periculum etiam imminebat, ne Livonia, Prussiæ exemplo, Cæsareum Pontificiumque jugum simul excuteret, eoque metu anxius Clemens religiosos Livoniæ equites cohortatus est [1], ut cum summus Ordinis magister senio confectus esset, alium religione præstantem sibi præficerent, qui fidem Catholicam contra hæreticorum molitiones assereret :

59. « Dilectis filiis conventui hospitalis et Ordinis B. Mariæ Theutonicorum in Livonia.

« Hæc ad vos ex abundantia charitatis nostræ scribenda duximus (nimirum de creando Ordinis magistro Catholico, qui alteri senio confecto successurus sit) quæ quidem a vobis in eam partem accipi cupimus, ut nos nulla alia, quam divini honoris vestræque potissimum utilitatis causa permotos fuisse existimetis. Quæ anno superiore in Prussia gesta sint, quave lætitia Sathan exultaverit, illa parte corporis vestri abscissa, et sibi quæsita, filii dilectissimi, nostis, nec nos recordari possumus sine dolore. Illud etiam vidistis, quod nos quoque non ignoramus, qua fraude et dolis idem Dei hostis jam inde usus sit ad vos in eamdem ruinam pertrahendos, ut toto corpore ac integra præda vestra potiretur; quod tamen ei Dominus interdixit, et hactenus interdicturum pro sua misericordia speramus; nam sana in vobis membra adhuc sentimus esse : ne autem caput infirmum sit maxime providendum vobis est : etenim ex hac præcipue causa illam vestrorum in Prussia ruinam accidisse vidistis. Quamobrem, filii, per Jesum Dominum hortamur, per ejus misericordiam vos astringimus, ut ad electionem faciendam sanctas et puras mentes afferatis, illud ante omnia præcaventes, ut ab ejus electione abhorreatis, si quis a sancta et vera religione abhorreat, etc. Dat. Romæ die XXV Januarii MDXXXI, anno VIII ». Conceptas eodem argumento litteras dedit Pontifex [2] ad Ferdinandum regem Romanorum, ut sedulam pro tuenda in Livonia religione et creando magistro equitum Catholico navaret operam.

60. *Hæreticorum sævitiæ et sacrilegia inter Torpatenses.* — Monuit etiam Carolum imperatorem Pontifex [3], ut religioni orthodoxæ in Livonia consuleret, caveretque ne hæreticus in summum equestrem magistratum irreperet ; gerendo autem tanto muneri idoneum Carolum ducem Munsterbergensem ei commendavit. Nec frustra concepti erant a Pontifice hi metus ne religio Catholica in Livonia pessum iret ; jam enim Lutheranam hæresim provinciam illam infecisse vidimus ex Tilmanno Bredenbachio, qui Livoniæ perniciem ab hæresi Lutherana factam Philippi Olmensis oculati testis hortatu descripsit ; narratque [1], ut post expulsa Torpato sanctorum Dominici et Francisci sodalitia, auctore Pellione Wittembergensi, qui Lutheri pestiferas merces in eam urbem invexerat, etiam canonicos ex Ecclesia principe deturbare, nisi hæretici sacras imagines obtruncariut, maximosque tumultus provinciæ injecerint ; adeo ut episcopus Torpatensis Caroli V opem imploraturus in Hispaniam se conferens veneno in itinere sublatus creditus sit, imperia autem Cæsarea Lutherani Livones una cum religione contempserint.

61. « Eodem, inquit, fere tempore, Torpati Lutheranæ factionis primates in Ecclesiæ cathedralis Torpatensis canonicos conspiraverant, captantes vel dolo vel armis Ecclesiam invadere : ea autem in edito monte sita est. Pellio, qui universæ factionis princeps erat, ducentos e suis convocat, consilium de invadenda cathedrali Ecclesia proponit. Illi spe prædæ avidi, alacres et parati in sacrilegium consentiunt. Ubi ad primariam Basilicam ventum est, conspiciunt ibidem præstolantem satrapam virum nobilem generosi animi et magnæ virtutis tredecim satellitibus stipatum. Hic eos compellans quærit quid moliantur, qua de causa armati accedant : respondet Pellio, se canonicos profligaturum. Satrapa jubet ne plus imperii et jurisdictionis sibi vendicent, quam delegatam habeant, sed suos intra limites se contineant : eam auctoritatem ipsis nondum demandatam. Quo audito, confestim ipsum satrapam invadere parant. Ille quantumvis armis et satellitibus parum instructus ad pugnam, numeroque et copia Lutherana factio longe prævaleret, nihilo secius, ut erat animi excelsi, una cum stipatoribus, quos tredecim dumtaxat habebat, petulantem et seditiosum eorum conatum avertere et impedire aggreditur, exertoque gladio factiosam ducentorum armatorum cohortem universam in pedes agit. Illi e summo montis vertice præcipites ruere, et velut fulmine consternati, fuga salutem quærere. Quinque ad necem usque cæsi viginti vulneribus saucii et plagis contusi cum reliquo seditiosorum manipulo vix effugiunt ». Et infra : « Pellio tametsi antea infeliciter pugnaret, et magno cum dedecore ipse cum ducentis a quatuordecim fugatus erat, aucto tamen suorum numero propositum redintegrat, ac denuo cathedralem Ecclesiam oppugnaturus cum ingenti turma procedit. Postquam ad Basilicam ventum, in valvas ingentibus machinis irruunt, quarum vim ubi nec claustra, nec omnis portarum vis ferre valet, labat ariete crebro janua, et emoti procumbunt cardine postes : fit via vi, rumpunt aditus, et prima trucidant, divorum

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 20. — [2] Ib. p. 22. — [3] Ib. p. 23.

[1] Bredenb. de Tilmon. hist. de orig. et princip. bell. Livon.

simulacra et saxea numina templo disjiciunt. Neque in divorum statuas tantum sævitum est, sed et crucifixi imagines gladiis et lanceis transfigunt, quod olim Judæos factitasse legimus apud Damascenum, et scriptores Historiæ Ecclesiasticæ.

62. « Erat in eadem Torpatensi Basilica baptisterium summo artificio et magnis impensis extructum : inter cætera ornamenta sculpta erant Salvatoris et duodecim Apostolorum imagines. Has magno impetu invadit Iconoclastarum cohors : quippe qui antea ducenti a tredecim stipendiariis turpissime fugati, sauciati, ac demum omnes profligati latebras quæritabant, nunc confirmato numero, tredecim simulachra invadunt, ne nullam omnino victoriam referrent : egregiam vero laudem ea meretur fortitudo, cum facile sit vincere non repugnantem, et de statuis debellatis triumphum agere sæviunt. Igitur in æneos, saxeos et ligneos hostes alios capite plectunt, alios manibus naribusque truncant, lædoriis et ludibriis non statuas tantum, sed et ipsos prototypos et sanctos calumniantes, qui capitis, manuum, nariumque periculo Catholicam fidem asseruissent, etc. ». Addit auctor, hæreticos in canonicorum ædes procurrisse, atque omnia esculenta et poculenta petulanter abligurivisse ; ad has vero seditiones compescendas provinciæ Catholicos contracto exercitu in hæreticos movisse. « Proceres, inquit, et nobiles provinciæ, quibus adhuc cordi erat Catholica religio, Torpatum conveniunt, et propositis conditionibus rem ita componunt, ut metropolitanæ Ecclesiæ canonici in Ecclesia sua solemnia sacrificia, et reliqua ad cultum divinum spectantia, nullo turbante aut molestante, securi peragant. Re ita composita, senatus universæ reipublicæ mandat, ne quisquam civium missas aut conciones in templo cathedrali audire tentet, senatoriam jussionem violantes decem marcarum pœna plectendos. Atque hoc modo Catholicus Dei cultus triginta annis salvus et incolumis in metropolitana Ecclesia permansit : sæpe tamen minitabantur se ex urbe ascensuros, universosque sacerdotes trucidaturos ; unde patet illos extremo periculo continenter expositos, et veluti mures in decipula hostium metu undique conclusos et circumseptos fuisse. Præter canonicos erat ibidem virginum nobilium Deo dicatarum monasterium, quas, metu potentiorum procerum qui in Catholica religione etiamnum constantes erant prohibente, necdum e monasterio ejecerant.

63. « Dum hic tumultus per Lutheranæ factionis concionatores Torpati excitatur, præerat episcopatui Torpatensi R. D. Joannes a Blankeneldt vir magnæ pietatis et virtutis, qui ea tempestate forte in Rigensem provinciam concesserat, cujus etiam agebat episcopum. Hic ubi seditiones et turbas per hæresim excitatas invalescere animadvertit, easque sua auctoritate non posse tranquillari, e Livonia in Hispaniam ad Carolum V imperatorem proficiscitur, quem ubi propediem, jam emenso adhuc duorum dierum itinere, convenire posset, morbo correptus in Hispania moritur non sine veneni suspicione ; ferebatur enim in Livonia ministrum ejus a Lutheranis subornatum, ut toxico eum sustolleret ». Subjicit Bredenbachius, Cæsarem, cognito tanti viri ex Septentrionalibus oris adventu, de illius obitu indoluisse, ejusque scripta et litteras, ut causam tam longinquæ legationis, quam arduam conjiciebat, cognosceret : tum subdit de Livonum perduellione : « Imperator universam Livoniæ tempestatem liquido cognoscit : turbari omnia et everti a Lutheranis, templa dissipari, monasteria dirui, monachos profligari, sursum deorsumque omnia agi et ferri. Mittit legatum in Livoniam una cum litteris et mandatis imperialibus, ne quisquam imposterum Basilicas aut monasteria invadere aut spoliare attentet ; sed unumquemque suam religionem observare et profiteri sinant ad decretum et determinationem futuri Concilii. Livones, imperiali mandato accepto, respondent, se in religionis negotio ne flocci quidem facere imperatorem Romanum, quinimo priusquam equitatus ipsius in Livoniam perveniat, lassum fore et fatigatum ; si magno cum exercitu veniat, fame et inedia eos consumendos, sin cum exiguo, facile posse superari et cædi ».

64. His addit[1], Torpatenses, cognita episcopi sui morte, præfecisse Ecclesiæ Torpatensi Joannem Bie, civem Torpatensem, qui omnia Lutheranorum impia facinora dissimularit : cæterum Livoniæ magistrum fuisse Joannem a Reck Catholicum, qui defuncto illo semilutherano episcopo, Jodocum a Reek virum religione et integritate præstantem sufficiendum curaverit. Porro Catholicam religionem serpente latius hæresi Lutherana obsolevisse, cum gulæ et ventris lenocinia plerique sectarentur ; neque insignia divinæ in eos ultionis exempla defuisse, e quibus hoc historiæ mandavit[2] : « Paucis ab annis, posteaquam Torpatenses in Lutheranam doctrinam concesserant, feria sexta solemne Paschæ festum proxime præcedente, finita Lutherani ecclesiastæ concione, civibus e templo divæ Virgini matri sacro revertentibus, quidam alium concivem et familiarem invitat ad prandium, rogat una domum comitetur, habere se paratum insignem petasonem Westphalicum. Alter parum abhorrens respondet, sibi esse gallum opipare elixum, quem cupiat in symbolum adferre. Dum ad mensam accumbitur, alter os quoddam galli ambedere volens, imprudens ipsum pæne deglutit : quod cum neque transmittere neque eximere valeret, eo ipso die suf-

[1] Id. ib. — [2] Tilmannus Bredenb. hist. de bello Livonico.

focatur. Alter postridie Paschæ malo spiritu corripitur, et non multo post rabie et furore exagitatus animam una cum dæmone exhalat. Equestrium autem plerique in provincia Torpatensi Lutherana hæresi usque adeo dementati erant, ut diebus quibus jejunium indicere consuevit Ecclesia, tum etiam tempore jejunii Quadragesimalis binas mensas instruerent, unam papisticam, alteram evangelicam appellantes, priori viliorem et vulgatiorem panem imponebant, quem illi vulgo panem rusticum vocitabant: huc addebant legumina et cervisiam tenuissimam : evangelicæ mensæ imponebant panem selectissimum et purissimum, quem sua lingua vocabant panem Theutonicum, cervisiam præstantem et carnes assas et elixas affluenter. Faciebant hoc, ut villicos et agricolas a Catholicismo ad Lutheranismum pellicerent. Illi vero maledulces epulas facile respuebant, vitissima edulia exquisitissimis ferculis præferentes, ut in Catholica religione constantes perseverarent. Quidam etiam nobilium, cum plebeios et agricolas a Lutheranismo aversos conspicerent, diebus quibus jejunium Catholica indicebat Ecclesia, eos accersebant, carnes et cibos vetitos violenter illis in ora ingerentes. Hæc tyrannis et summa in Deum pariter et homines impietas gravem vindictam supremo numini extorquebat. Quibus accedebat immanis crudelitas et inclementia in subditos, prodigalitas, superbia et luxus omnium ordinum, dominorum, inquam, Theutonicorum, deinde equestrium et nobilium, denique civium et plebeiorum ». Pergit Bredenbachius describere, ut equester cruciferorum Theutonicorum Ordo Lutherana hæresi deformatus in Livonia fuerit, quantæque omnem provinciam afflixerint calamitates.

65. *Colonienses in fide Catholica constantes.* — In tanta vero deficientium a Catholica religione multitudine non defuere in Germania plures populi, qui egregia fidei et constantiæ exempla præbuerint: inter quos Colonienses quamvis hæreticis pæne cincti ob servatam fidei incorruptam puritatem, hoc encomio hacque Apostolicæ in eos benevolentiæ testificatione a Clemente VII exornati fuerunt [1]:

« Dilectis filiis senatui et populo Coloniensi.

« Quod semper a pietate vestra expectavimus, supplicesque a Deo imploravimus, ut vestra civitas olim Romani imperii insignis colonia, deindeque pietatis solida in istis regionibus columna, opibus pollens, robusta viribus, celebrata litteris, in tanta circumstantium hæresum propinquitate se illæsam Deo conservaret, et si qua in parte corruisset, Dei munere cito consurgeret. Id cum summa nostra lætitia, vestra maxime, filii, senatus pietate et constantia factum esse et quotidie fieri audimus, idque ad nos undique jam nuntiatur. Agimus itaque divinæ misericordiæ gratias, quod insignem ac percelebrem vestram civitatem a Sathanæ venenis tutatus est, sanctamque Coloniam re et nomine effecit. Vobis autem, filii, quas possumus laudes paterno affectu reddidimus, quanquam multo impares eas vestris meritis judicamus: vestra enim virtus et constantia non solum sibi ad salutem, verum cæteris proficiet ad exemptum secuturis auctoritatem tam insignis tamque eximiæ, nedum in Germania, sed etiam in cuncta Europa, civitatis. Nos vero, filii dilectissimi, utinam occasionem aliquam habeamus nostrum erga vos paternum ac peculiarem amorem exhibendi : cuncta nos quidem annitemur signa ostendere paternæ nostræ erga vos ac ferventissimæ charitatis. Hortamur magis ex abundantia affectus nostri, quam quod necesse sit vobiscum arbitremur, ut in cœpto pietatis cursu persistatis, primum consulturi saluti, deinde etiam gloriæ vestræ, atque a Deo ipso, cujus veram religionem a patribus acceptam tuemini, immarcessibiles meritorum cumulos adepturi ; a nobis vero et serenissimo Cæsare omnia expectaturi, quæ ab amantissimis parentibus in pientissimos filios conferri possint. Dat. Romæ XXIX Novembris MDXXXI, Pontificatus nostri anno IX ».

66. Adhibuisse Colonienses judiciorum severitatem contra hæreticos, ac paucorum supplicio publicum incendium restinxisse, referunt eorum Annales, in quibus hæc a Petro Cratepolio [1] consignata reperimus : « Anno Domini MDXXIX, Coloniæ duo comprehensi sunt et accusati de Lutheri dogmate: cum vero doctorum virorum pias adhortationes et examinationes, ut resipiscerent ac Catholicæ Ecclesiæ conjungerentur, non curarent, ac in sua pertinacia persisterent, ut hæretici igni adjudicati sunt et exusti. Nomina horum fuerunt Petrus a Pleisteden et Adolphus Clarenbach ». Cæterum Hermannum archiepiscopum Coloniensem, postquam plura pastoralis constantiæ in hæreticos exempla edidit, demum in senectute prolapsum in hæresim, etiam Colonienses inficere pertentasse, sed a Catholicis Cæsarea ope deturbatum, testatur auctor.

Hoc anno [2] Melchior Hoffmannus, pellio Suevus, ex Lutherano in Anabaptismum prolapsus, Argentoratoque pulsus in Frisiam et Bataviam ad spargenda figmenta dæmonis, a quo erat illusus, eas provincias magis infecit, cum jam Lutheranismo et Zuinglianismo contaminatæ essent, et Hoffmannistarum novam sectam impiam condidit hac fraude et hypocrisi usus et mendacissima pollicitatione : « Hæc dicit Dominus, aiebat, nihil mihi cum istis : elegi mihi popu-

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 576.

[1] Cratopol. in Annal. Colonien. — [2] Ubbo Emmius l. LV. rer. Frisic.

lum secundum cor meum, quem si in viis meis ambularit, extollam super omnem gentem, in eo et cum ipso ero, nec semen meum in æternum ab eo auferam, hic populus nos sumus : ad hunc colligendum a Deo missus huc veni. Itaque si timorati estis, si salutem quæritis, secessionem a mundo facite, relictisque caducis ineptiis cœtui nostro vos aggregate : si terrena hactenus quæsiistis, si bona et opes coagmentastis, nunc tandem quæ sursum sunt sapite : utque tanto liberiorem vitam transigere liceat bona huc comportate et bona facite ». His et aliis dolis delinitos trecentos sibi conjunxit, quibus stipatus declamare in Lutheranos et Sacramentarios cœpit, suosque variis apocalypticis interpretationibus ac pseudoprophetiis oblectare : jactabat novam Jerusalem a se conditum iri, et viam aperiendam ad nuptias agni ; sed prius primogenitum omnem Ægypti, quo nomine episcopos et principes designabat, a se interemptum iri : fungi se Michaelis et angelorum munere, ac deliramenta alia ridicula et absona per falsas Apocalypsis interpretationes probata proponebat. Ut autem illusus a dæmone, qui ipsi ut Argentoratum rediret imperavit, misere perierit, proximo anno dicetur.

67. *Anceps rei Christianæ status ob ingentes Turcarum apparatus.* — Adducta in discrimen ob Lutheranam impietatem latius serpentem Christiana re, ingentes Turcarum apparatus terrorem auxere : nec deerant imminentium malorum præsagia atque ostenta ; de quibus a Benedicto cardinale Accolto factus certior Jacobus Sadoletus episcopus Carpenctoratensis idemque cardinalis hæc respondit [1] : « Una est ratio opitulandi reliqua, quæ sola mederi iis incommodis queat, quam tu sanctissime et prudentissime commemoras ; si forte Deus nostri misertus sit : et si de eo quidem non dubium est quin ad miserendum sit paratus, potius, si forte bona fide nos aliquando ad illius opem et misericordiam studeamus confugere. Nam de ostentis et prodigiis, quæ multa scribis et mira Romæ inspecta partim, partim aliis ex locis nuntiata fuisse, sane ego quam minimum laboro ; quid enim portentorum significatione opus, cum quæ e talibus solent significari damna, mala, incommoda quotidie sentiamus, quæ satis ipsa portentum sibi sunt, nec ab aliquo disjuncto monstro, sed ex se ipsis non magis portendunt quam inferunt calamitatem ? Nihil certe novarum cladium jam expectamus, quod non ante fuerimus experti, nisi forte universus impendet interitus : sed hæc Deus viderit, in cujus manu sunt omnia. Nos damus operam, quoad possumus, ut domicilium nobis præparemus, ubi tantum detur vere vivere, ne cum ex his locis fuerit migrandum, velut re nova atque inopinata perturbemur : ad quod magna nimirum opus est non solum cura, verum etiam felicitate, et apud Deum gratia, etc. Carpentorate XVII kal. Novembris MDXXXI ».

68. Trepidatum est maxime hoc tempore, ut ex litteris [1] cardinalis Accolti inferius subjiciendis patet, ne Solimannus omnes Turcicas vires maritimas terrestresque in Italiam effunderet ; nam et classem magnam ornabat hoc anno, et nonnulla in Dalmatia loca invaserat et communierat : quæ ad conficiendam eam expeditionem opportuna videbantur : quo metu permotus Clemens Henrici Anglorum regis opem, ut cum aliis Christianis principibus arma pro tuendo imperio Christiano conjungeret, mense Augusto imploravit [2].

« Regi Angliæ.

« Etsi scimus tuam majestatem pro sua pietate et boni principis officio egregie sic animatam ad communem salutem et religionem a communi hoste Turca defendendam, id quod ex ejus litteris, et sui etiam oratoris sermone sæpius intelleximus ; tamen cum nuperrime allatum huc sit, sicut et ad tuam serenitatem esse credimus, ipsum Turcam, non obstantibus induciis, ea loca Dalmatiæ invasisse et communire, quæ sibi ad bellum mari terraque gerendum usui esse possint, et præterea multa alia apparatus maximi signa dedisse, et in dies dare in Ver proximum eruptura ; nos vocati a Deo in hujus sollicitudinis principaliorem partem, et ad agendum ipsi pro virili nostra et ad cæteros in diem cohortandum ; optantesque ut præ hostis vigilantia et nimia cunctatione nostra tempestivum esse possit quodcumque parabitur, scripsimus super his latius ad nuntium nostrum, ut cum tua serenitate colloqueretur, omniaque, quæ nobis in commune conferenda et agenda viderentur, ei referret. Te igitur, fili charissime, hortamur in Deo Domino, ut ipsius Dei, a quo regnum et omnia es adeptus, communisque fidei et salutis memor ejusdem Dei honori, tuorumque subditorum et aliorum Christum colentium securitati et saluti prospicere pro tua virili velis, sicut tua dignum est celsitudine, et a te tuisque majoribus fieri consuevit : quemadmodum hæc ipsa copiosius ex ipso nuntio nostro intelliges, cui fidem solitam in his habere velis. Dat. Romæ die XVIII Augusti MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

69. Fuere hæ litteræ Encyclicæ ad principes missæ ; eodem enim exemplo ad Carolum V imperatorem, ad Ferdinandum Romanorum, Hungariæ et Bohemiæ regem, ad Sigismundum Poloniæ, ad Franciscum Galliæ, ad Joannem Lusitaniæ, ad Jacobum Scotiæ reges, ad Franciscum Sfortiam Mediolani, et ad Carolum Sabaudiæ duces transmissas Pontificium Regestum

[1] Sadol. l. VII. p. 207.

[1] Ext. apud Sadol. l. VII. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 389.

docet. Potestatem vero fecit[1] Clemens hoc eodem anno, Carolo V ut a clero Siciliæ nummaria subsidia ad propulsandos Turcas colligeret.

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Romanorum imperatori semper Augusto.

« Charissime in Christo fili noster, salutem etc. Exponi nobis nuper fecit majestas tua, quod licet claræ memoriæ Ferdinandus avus et prædecessor tuus de triennio in triennium convocatis prælatis, baronibus, et aliis tui regni ulterioris Siciliæ universitatibus ad colloquium generale pro occurrentibus dicti regni et regiæ dignitatis necessitatibus in subsidium impensarum, et aliorum onerum prædicti regni Siciliæ, et illius incolarum adversus infideles dictum regnum infestantes tutela et præsidio, subventiones generales, quas regium donativum appellant, a toto dicto regno et Ecclesiasticis personis obtinere, exigere, percipere et habere solitus fuerit : et ita majestas tua, postquam successit in regno præfato, consueverit dictum colloquium generale quolibet triennio convocare et ab eisdem personis Ecclesiasticis ratam dicti regni donativi eis contingentem exigere, percipere et habere ; quia tamen ad tuam pervenit notitiam tam per antiquas canonicas sanctiones, etiam in generalibus Conciliis promulgatas, quam etiam per Constitutionem a felicis recordationis Leone papa X prædecessore nostro in moderno Concilio Lateranensi editam, expresse fuisse prohibitum, ne reges, principes, duces, comites, barones, respublicæ et alii potentatus quibuscumque regnis, provinciis, civitatibus et terris quoquomodo præsidentes, collectas, decimas, et alia hujusmodi onera clericis, et prælatis, et aliis quibuscumque personis Ecclasiasticis imponant, seu etiam a sponte dantibus et consentientibus recipiant, et quod juxta sanctiones præfatas hi, qui in præmissis auxilium, consilium vel favorem publice vel occulte præstant, excommunicationis latæ sententiæ pœnam incidant; et ipsæ respublicæ, communitates et universitates circa hoc delinquentes quomodolibet Ecclesiastici interdicti; prælati vero absque Romani Pontificis expressa licentia suum ultro præbentes assensum excommunicationis et depositionis pœnam incurrant eo ipso, habeanturque intestabiles et inhabiles ad omnes actus legitimos. Dubitat præterea majestas tua an jure dictum donativum tibi a ministris tuis dandum, ut solitum est, pro alio futuro triennio incipiendo a fine triennii præsentis, quod per totum mensem Februarii proxime venturi curret, a dictis prælatis et personis Ecclesiasticis recipere et exigere, et tuorum ad id ministerio uti, et prælatos, clericos et alias personas Ecclesiasticas dicti regni illud tibi exhibere, seu te illud percipere ».

[1] Ms. arch. Vat. sign. lit. A. num. 58. p. 389.

70. *Classem in Mare Rubrum adversus Lusitanos transfert Turca.* — Cæterum is metus de Turcarum in Italiam irruptione levatus est extremo anno, cum Solimannus alio vertisset consilia, ac partem classis in Mare Rubrum transmittendam decrevisset adversus Lusitanos, qui in Indiis Christianum imperium proferebant; quod etsi rei Christianæ grave erat ferendum, tamen levius videbatur; adeo ut Benedictus cardinalis Accoltus divinæ providentiæ rem adscribat in suis ad Jacobum Sadoletum datis litteris[1], ne barbarus expugnata Italia Christianam religionem, quam parte alia oppugnabant hæretici, exitio daret : « De rebus publicis est, quod lætius quiddam tibi possim hoc tempore significare : ex eisdem enim, qui hac Æstate proxima nuntiabant, maximum illum Turcarum motum nuper accepimus, ea quæ ab illis nunc nobis impendent multo esse commodiora ; nam scribunt Turcas ipsos bonam illius bellici apparatus partem ad Mare Rubrum esse conversuros, ut per illud Oceanum Indicum validissima classe delati impediant Lusitanos, qui ad Indos aromatum gratia soliti sunt commeare. Quod etsi nobis aliquid sit allaturum incommodi, summæ tamen Christianæ reipublicæ Dei optimi maximi immenso erga nos amore ita consultum vides, ut cum e faucibus penes fati erepti, ac plane conservati esse videamur, tum etiam aliquid nobis supersit spatii in eas cogitationes incumbendi, quæ sint et tantis nostrorum temporum acerbitatibus aptissimæ, et antiquo Christianæ pietatis decore dignissimæ : quod utinam a nobis non prætermittatur, et his, quæ quasi dormientibus nobis a divina clementia sunt concessa, negligentiores non efficiamur, sed ad ipsius Dei optimi maximi opem, ut est in tuis litteris, bona fide confugiamus : cum enim nullum tempus pietati et religioni aptum non sit, tum id magis est necessarium, quo major in nos illius elucet benignitas, ne ipsius misericordia frustra cadat, sed ad ea potius pericula quæ premunt levanda alliciatur, aut, si quid acciderit nobis, ad salutem tranquillitatemque perpetuam iter patefacimus ; neve, quanto ille benignior fuit in nobis conservandis, tanto sit in illis puniendis iratior, si quos tot tantaque beneficia pro maleficiis habuisse animadverterit, nam cum sæpe antea ipsius Dei optimi maximi immensa nostrarum rerum cura extiterit, tum vero non dubiis significationibus, si modo ii erimus, qui esse debemus sperare nunc possumus illum non solum tantam malorum molem ab extero hoste Turca jampridem imminentem, a cervicibus nostris esse remoturum ; verum etiam eas omnes, quæ nuper a domesticis proditoribus, quos hæreticos appellant, per universum fere Christianum orbem templis sanctissi-

[1] Ext. apud Sadol. Epist. l. VII. p. 272.

mis nefario scelere subjectæ sunt faces ab ipsius præsente numine restinctum iri, etc. Datum pridie idus Decembris. Romæ. MDXXXI ».

71. *Conversa in Pannoniam Turcarum arma.* — At licet Turcici belli suspicio in Italia minueretur, tamen tanto magis in Pannonia agebatur, ac Ferdinandus rex a suis exploratoribus de instructa in proximum annum barbarorum expeditione factus certior a Pontifice subsidiarium aurum ad sumptus in rem militarem faciendos expetiit : cui rescripsit Clemens[1] se quamvis magna ærarii inopia ob Urbis direptionem et clades acceptas premeretur, centum tamen millia aureorum illi in sex menses subministraturum ; si autem Turca Italiam adoriretur, vicissim ipsius Ferdinandi opem efflagitaturum.

« Regi Romanorum.

« Quod pluribus jam litteris serenitas tua a nobis petiit, ut tibi reditum Turcarum in tuas ditiones proximo Vere metuenti, idque certum undique et exploratum habenti,auxilio esse una cum venerabilibus fratribus nostris, velimus ; in eo nos sæpius tuæ serenitati respondimus, alacrem et propensam in nobis esse ac semper fore voluntatem tuæ serenitati opitulandi, atque ita quidem hoc desiderio flagramus, ut si nobis licitum sit, libenter hujus rei totam gloriam appetamus, nec in partem quemquam vocemus ; utinamque calamitates nostræ, quæ quantæ fuerint tua serenitas non ignorat, id nobis integrum fecissent : non cederemus in hoc ulli prædecessorum nostrorum, nec minus tua serenitas liberalitatis ab hac sancta Sede experiretur, quam prædecessores tui tecum hactenus experti sint. Sed quoniam tua serenitas instat denuo, urgetque per litteras et oratorem suum, ut summam pecuniæ et auxilii nostri præfinire ac declarare velimus, in qua spem tuæ defensionis collocare certo possis ; nos, etsi inopes consilii sumus, voluntate et desiderio ad opem tibi ferendam nos trahentibus, retrahente autem omnium rerum inopia et difficultate, qua premimur, vincentibus tamen ad postremum officii et amoris nostri tam erga te et serenissimum Cæsarem fratrem tuum, quam illam fortissimam Germaniæ nationem, in qua maximam spem communis salutis semper reposuimus, rationibus, tuæ serenitati firmiter pollicemur, si Turca, quod Deus dignetur avertere, proximo Vere aut Æstate ditiones tuas aut quamvis aliam Germaniæ partem bello repetierit, neque Italiam simul aggrediatur, nos una cum venerabilibus fratribus nostris tibi ad defensionem tuam ejusdemque Germaniæ centum millia aureorum pro sex mensibus, quo maxime spatio vim belli incubituram times, præbituros esse : quam quidem summam existimet tua serenitas a nostris quasi visceribus avulsam, et corrasione omnium virium nostrarum maxima cum difficultate cogendam, ac de victu etiam nostro quotidiano detrahendam esse. Verum si, quod haud minus formidandum est, ille Italiam invaderet, in eum eventum non solum nostram vobis non præbere, sed vestram et aliorum opem implorare cogeremur : nec dubitamus eo casu serenitatem tuam, sicut benigne pollicetur, omni sua vi Italiæ, ac nobis, et serenissimo fratri suo opitulaturam esse. Habes, fili noster charissime, has litteras animi et voluntatis in te nostræ testes, quas omni constantia sumus servaturi, et si quid etiam amplius efficere poterimus, singulari amore et prompta voluntate effecturi, nec deinde prætermissuri, quin preces et instantiam nostras cum reliquis principibus, quod toties jam fecimus et facturi semper sumus, iterum et instanter renovemus, ut nobis communiter opitulentur : sicut hæc omnia plenius et ex tui oratoris litteris et ex nostri nuntii verbis intelliget. Datum Romæ XVI Septembris MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

72. Conversa sunt proximo anno Turcarum in Hungariam et Austriam arma : ad quam procellam avertendam Ferdinandus Germaniæ principes hisce hortativis litteris [1] sollicitavit, ne Barbari adventum præstolarentur, sed ultro Turcis bellum inferrent, ac Joannem regem æmulum, qui fidei hostes in Christianum imperium concitarat, exambito per scelus regno deturbarent.

« Ferdinandus rex Romanorum, Hungariæ et Bohemiæ, sacri Romani imperii principibus.

« Non vos fugit, principes magnanimi, divum Maximilianum Augustum parentem nostrum has nobis olim paravisse nuptias, hunc matrimonii illius sanctissimi inter nos et Annam conjugem reginam nobilissimam, sponsorem fuisse et paranymphum, qui inter cæteras conventiones et hanc dotalem nobis præscripsit legem, ut si Ludovicum regem, quem tunc unicum Wladislaus habebat filium, sine hærede legitimo decedere e vita contingeret, superstite Anna sorore conjuge nostra, ut ipsa prole fœcunda, vel nos ipsi loco illius et jure maritali succederemus in regnum. Non displicuit id seni Wladislao, et idem quoque appositis Diplomati sigillis, regni proceres comprobarunt. Migravit ex hac vita communi fatorum ordine Wladislaus, nec diu post et Ludovicus dira morte (heu ! horret animus dicere aut meminisse) a bestia illa Turcica fuit peremptus : patuit nobis existente conditione, et ex pacto convento ad regnum aditus ; sed dum hoc juris suffragio fulti nitimur, solus Joannes Vaivoda nos hinc contra omnem rationis æquitatem amoliri conatur, et nec hominum fidem,

[1] Lib. brev. an. 1531, p. 441.

[1] Ext. apud Dolgast. to. III. p. 515.

nec Dei religionem respiciens, Solimannum Turcam sola invidiæ præpotentia, et dominandi libidine ductus, orbis in ruinam et adversum nos sollicitare est ausus; qui, occupatis jampridem antea firmissimis quibusque, certum nunc miseris Hungariæ populis minitatur exitium. Nisi igitur his vestra ope, vestro auxilio celerius succurreritis, actum erit dubio procul de tam nobili regno : sed ne vos tunc quidem et Germania vestra a periculo et interitu longe aberitis; nam statim ac insigni præsidio illo latus vestrum nudatum fuerit, et fortuna quoque vestra tanquam in præcipitio posita nutare incipiet, nostis enim et vos ipsi multis exemplis admoniti, quam pertinax sit hostis ille truculentissimus; serpit namque ignis more ut plurimum vicina quæque devastans. Quare si vos sociorum miseria et infelicitas, qui huc usque non secus ac fideles limenarchæ quidam pro imperii Romani et reipublicæ Christianæ incolumitate tam diligenter vigilarunt, nihil movet, at moveat vos saltem patriæ vestræ atque religionis communis pietas et salus : arma, arma (inquam) jam tandem non pro sociis his solum, qui sanguinem suum toties pro vobis et rebus vestris, veluti largo imbre quodam profuderunt, sed etiam pro vobis ipsis, pro liberis, et conjugibus vestris, pro focis et aris spiritu magno et Germano corripite : neque enim nunc diutius et donec hostis intra limites receptus fuerit expectandum; nam tutius longe est, si Scipioni Africano credimus, bellum foris et procul a patria et in solo alieno gerere, quam hostem proprios intra terminos receptum ignaviter sustinere ».

73. Retardabant Germanorum impetus commotæ a Luthero de religione dissensiones; quinetiam ipsi reges Catholici, quamvis solemni fœdere juncti essent, occultis tamen fraudibus in æmulos conspirabant. Accusant Hungarici Annales [1] Franciscum Gallorum regem veluti dilacerandæ Turcicis armis reipublicæ Christianæ auctorem, cum Austriacæ stirpis gloriam ægrius quam dignum erat pateretur : nec dissimulavit ejusmodi facinus Belcairus episcopus Metensis, qui Franciscum sanxisse fœdus cum Joanne Vaivoda, Turcarum cliente, et Caroli V socialia Gallorum arma adversus infideles expetentis preces inani responso elusisse refert [2] : « Non deerat occasio, Joannem Vaivodam, qui a Ludovici Hungariæ regis morte regni Hungarici portionem occuparat, clientem Solimannus agnoverat. Hunc Ferdinandus Cæsaris frater Annæ Ludovici sororis maritus regno pellere contendebat, unde Pannonicum bellum exortum. Eodem fere tempore legati, a Vaivoda, Hieronymus Luscus, qui apud Solimannum ejus negotia pertractarat, a Cæsare, Balanso ad Franciscum regem accesserunt : ille uxorem Vaivodæ et pecuniam, ut exhaustum bellis suum regnum tueretur, petebat. Proposita est Isabella regis Navarri soror, quam Vaivoda uxorem duceret, promissa pecunia, modo ea in Francisci regis fœderatos non impenderetur; neque enim a factis cum Cæsare fœderibus Franciscus recedere volebat ». Jactata hæc scilicet in speciem, cum Turcarum clienti adversus Catholicos se conjungeret : « Balanso potentissimum Solimanni exercitum ad Hungariam appropinquare, atque Austriæ minari renuntiavit; cui si non æque numerosum, at certe non minus firmum, Cæsar opponet, ut insolentem barbariam timere non debeat, Franciscum nihilominus sororis virum rogare, ut in tam ancipiti bello re nummaria, Gallico equitatu, Massiliensibus, cæterisque, quas in Mediterraneo mari habet triremibus sibi auxilio sit. Respondit Franciscus, se in hujusmodi bello, quod contra nostræ (religionis) persuasionis hostes suscipitur, non solum pecuniam, ut mercatores solent, verum etiam seipsum, omnesque adeo regni sui vires expositurum, ut si res bene succedat, bonam veræ laudis, sin minus, damni eamdem referat : equitatum sui regni esse robur, quem sine justo peditatu ac bona tormentorum copia in discrimen conjicere non debeat : quin et una interesse velle, ut alacrioribus suorum animis utatur : si tantæ Cæsaris vires sunt, quantas Balanso prædicavit, Germaniæ haudquaquam timendum; at Italiam ab omni præsidio esse desertam, in quam Solimannus classem suam immissurus traditur : huic se atque Anglum cum quinquaginta bellatorum millibus subsidio venturum : porro Æstatem ad finem vergere, ut equitatus tam longinquam viam Hyeme conficere non possit, quin inutilis reddatur antequam hostem viderit : quantum ad classem attinet; Piratas tam graviter Phocensem provinciam, omnemque eam oram Gallicam vexare, ut ab illius præsidio classis recedere non possit. Hæc Cæsari jam ad Ratisbonensem conventum ire meditanti Balanso retulit. Cæsar Gallo invidiam quærens, ut in ipso conventu exponerentur, curavit ».

74. *Moldavi et Valachi in Poloniam irrumpunt, sed ingenti clade delentur.* — Hoc anno Moldavi et Valachi Turcarum vectigales in Poloniam incurrerunt; sed divina ope repulsi [1] obtritique sunt; aliquot enim secundis præliis usi Poloni mense Augusto Procuriam et Guosdeciam duce Joanne Tarnovio hosti ademerunt, tum Petrum Moldaviæ palatinum viginti duobus militum millibus succinctum in Poloniæ fines irrumpentem cum exiguis copiis deleverunt, hostium castris et tormentis potiti : « Hanc celebrem », inquit Salomon Neugebaverus, « Poloni de Moldavis victoriam ad Obertinum reportarunt

[1] Nic. Isthuanff. l. XI. — [2] Belch. l. XX, num. 37.

[1] Neugebaver. hist. Polon. l. VII.

die Augusti vigesima quarta. Nocte, quæ præcessit conflictum, cometa clarius solito apparuit, et altera a victoria die disparuit : quæ res portento victoriam Polonorum de Moldavis et horum cladem insignem significante non caruit. Cecidere eo prælio Moldavorum quatuor millia : capti supra quadringenti, inter quos fuere scrinii magister et familiæ præfectus. Hos omnes, et tormenta circiter quadraginta octo Tarnovius ad regem Cracoviam perduxit, ejusque pugnæ hypotyposim eleganter depictam ad posteritatis memoriam in templo dicavit. Post, pro re contra Moldavos auspicato gesta in templo arcis, Deo gratiis actis, tria præcipua vexilla, palatini, Moldaviæ, et gentis Valachicæ ad D. Stanislai tumulum fuerunt defixa ».

75. De hac insigni victoria de Moldavis et Valachis parta factus certior Pontifex a Sigismundo Poloniæ rege, eam ipsi gratulatus est hisce litteris[1] :

« Regi Poloniæ.

« Binas tuæ serenitatis litteras recepimus, quarum alteris duodecima Julii datis nobis agit gratias de pixide agnus Dei sacrati, ac de indulgentiis jubilei per nos Ecclesiis Vilnensi et Plocensi in tuo regno concessis, simulque dilectum filium Stanislaum Rzeczisczа pœnitentiarium nostrum nobis commendat; alteris quarta Septembris datis victoriam suam de Valachis nuper partam explicat. Ex quibus omnibus singularem tuæ majestatis in nos amorem et observantiam perspeximus paremque lætitiam in Domino accepimus : nam quod nostra tibi munera tam grata sunt, quodque fiduciam de nobis sumis in tuis commendandis, sicut facere semper potes, in eo agnoscimus benivolentiam erga nos, pietatem erga Deum, in ipsa autem victoria, et fortitudinem et prudentiam tuam.

76. « Itaque agimus eidem Deo gratias, quod multis internis nos concussos calamitatibus ab isto Europæ exteriore angulo de virtute ac felicitate tua consolari, et gloriæ tuæ radiis sæpe illustrare dignatur ad honorem sanctæ Ecclesiæ et Catholicæ religionis, laudem autem et honorem perpetuum serenitatis tuæ, cui nos de his omnibus gratias maximas agimus, et majores habemus ; quantumque in nobis erit, in omnibus rebus flagrantem charitatem, atque amorem tuæ majestati ostendere semper annitemur. Dat. Romæ VI Octobris MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ». Gesserat similiter adversus Turcas nonnulla præclara facinora Philippus e Villers Lilcadamus, S. Joannis Jerosolymitani equitum princeps, cui Clemens datis XXVIII Septembris litteris est gratulatus[2].

77. *Maronitæ a Pontifice moniti, ut pro Christo adversa ferant.* — Perstabant in fidei Christianæ constantia Maronitæ in Syria, ad quorum principem Maccademum Clemens hæc ut in adversis spem in Christo confirmaret inter alia scripsit[1] : « Non ignoramus quas pro Dei nomine sufferas cum tuis pressuras, de quibus cum compatimur vobis, tum etiam congaudemus ; illis enim mediis, ut nosti, ad cælestia pervenitur, et fides credentium coronatur. Nos etiam ipsi, quod tibi notum credimus, quanquam in medio Christianitatis totius constituti, tamen per hos annos nihil non passi sumus a nostris : quid mirum si hæc vos suffertis ab alienis ? Proinde, fili dilecte, perseverandum est, et contra humanas acerbitates pro divino honore fortibus animis et constanti voluntate persistendum, etc. Dat. Romæ XXV Januarii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

78. *Angliæ rex Henricus, reluctante licet Pontifice, divortium anhelat, ad exitium raptus libidine et assentatorum obsequiis.* — Ineunte hoc anno Pontifex, implorante legum opem Catharina regina Angliæ, conquerenteque Henricum regem, non dirempta matrimonii cum ipsa jam ante contracti controversia, uxorem aliam ducere meditatum, superioris anni decretum instauravit[2], atque anathematis pœnam Henrico proposuit, si eo flagitio se contaminasset ; controversiaque nondum sublata Catharinam reginam in pristina conjugalia jura restitui jussit : omnes vero, qui opera et consilio contra hæc tenderent, Ecclesiasticis censuris subjecit :

79. « Clemens papa VII universis et singulis præsentes litteras inspecturis, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Exponi nobis nuper fecit charissima in Christo filia nostra Catharina regina Angliæ illustris, quod licet aliud nos, postquam causam et causas recusationis et appellationis et appellationum, ac validitatis seu invaliditatis matrimonii ex dispensatione Apostolica inter reginam ipsam, et charissimum in Christo filium nostrum Henricum Angliæ regem illustrem et fidei defensorem, multis jam decursis annis prole suscepta contracti et pacifice continuati, ipsiusque dispensationis ac inter eos divortii dilecto filio nostro Laurentio S. Mariæ in Transtyberim, et bonæ memoriæ Thomæ S. Cæciliæ presbyteris cardinalibus, in regno Angliæ tunc nostris et Apostolicæ Sedis legatis de latere, omni recusatione et appellatione remotis, per eos in eodem regno cognoscendi per nos commissas ab ipsis cardinalibus tunc legatis ad nos et Sedem Apostolicam pro parte ipsius reginæ interpositæ, et interpositarum ad ipsius reginæ supplicationem dilecto filio magistro Paulo Capisuco capellano nostro ac causarum palatii Apostolici auditori, per eum audiendis et coram nobis in consistorio nostro secreto referendis

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 477. — [2] Ib. p. 453.

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 80. — [2] Ib. p. 25.

nobis, etiam cum potestate regem ipsum et alios citandi, ac eis et dictis cardinalibus legatis, inhibendi etiam sub censuris et pœnis etiam pecuniariis et per edictum publicum constito summarie et extraordinaliter de non tuto accessu, et alias commiserimus ; ipseque Paulus auditor, constito sibi de non licito accessu, citationem ipsam cum inhibitione sub censuris, ac decem millium ducatorum auri pœnis, per edictum publicum in certis locis almæ Urbis nostræ, et in partibus in collegiatæ B. Mariæ Brugensis, Tornacensis, et parochialis de Dumkerke oppidorum Morinensis diœcesis Ecclesiarum valvis affigendum, decreverat, in eis præmissa legitime executa ac dictis regi et aliis omnibus, ne in præjudicium litis et jurium dictæ reginæ interim aliquid innovarent, mandatum fuerat, licet revocatis postea quoad ipsum regem pœnis et censuris inhibitione ac conquestione ipsius reginæ nobis asserentis ad ejus aures pervenissse ; regem ipsum, lite pendente ac inhibitione et mandato sibi factis prædictis non obstantibus, se jactare ad secundas nuptias de facto devenire velle in ipsius reginæ præjudicium non modicum, ac regis prædicti animæ periculum, cupientes, prout nostro pastorali incumbebat officio, præmissis providere, eidem regi, ac quibusvis utriusque sexus et illius domesticis, ac etiam consiliariis secretis, et aliis cujuscumque gradus, status, dignitatis et excellentiæ personis distincte per alias nostras in forma Brevis litteras sub data Bononiæ die septima Martii, Pontificatus nostri anno VII, interdixerimus, prohibuerimus, et districtius inhibuerimus, omnem licentiam, potestatem et facultatem ab eis auferentes, ne sub majoris excommunicationis, suspensionis et aliis sententiis, censuris, etiam interdicti appositionis, et ipsarum personarum inhabilitatis, et aliis pœnis, si contra fecissent, incurrendis : ipseque rex ne, antequam per debitam et finalem litis et causæ hujusmodi expeditionem clare liqueret, et sibi licere de jure cum aliqua muliere cujuscumque dignitatis et excellentiæ, etiam vigore cujusvis dispensationis, et Apostolicæ sibi vel eidem mulieri etiam per nos concessæ, aut desuper quomodolibet obtentæ vel obtinendæ, matrimonium vel sponsalia contrahere, vel forsan contracta et consummata etiam prole suscepta continuare ; personæ vero prædictæ, ne illis interesse, nec de eis se intromittere præsumerent, illis ac cardinalibus legatis, ac aliis quibuscumque inhibendo, ne de prædictis aut dicto matrimonio, comminato etiam sub nomine legatorum, aut privati aut alio quocumque modo, prout in eisdem litteris plenius continetur ; et nihilominus etiam, post earumdem litterarum nostrarum prædictarum publicationem, affixionem, et executionem (quod non absque animi nostri displicentia intelleximus) adhuc regem ipsum lite et illius ad nos advocatione, inhibitione, interdicto, prohibitione et mandato nostris prædictis non obstantibus, ad secundas nuptias de facto devenire, ac in causa et causis prædictis, etiam per nonnullos prætensos judices seu personas in illis procedi facere, et attentare velle, in non modicum ipsius reginæ præjudicium ac regis prædicti animæ periculum, necnon et Sedis Apostolicæ mandatorum contemptum : quare pro parte ipsius reginæ nobis fuit humiliter supplicatum, ut ejusdem honori ac ipsius regis animæ saluti totiusque regni tranquillitati consulere scandalisque quæ exinde oriri possent obviare, aliasque in præmissis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur.

80. « Nos igitur attendentes justis et honestis petitionibus nostrum assensum denegari non debere, hujusmodi supplicationibus inclinati, auctoritate Apostolica de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio pariter et assensu, sub irritantis decreti pœna, per hoc nostrum edictum publicum in audientia nostra contradictarum denuo publicandum, ac earumdem Ecclesiarum valvis affigendum, cum alias præfato Paulo auditori constiterit ad illud eidem regi intimandum non patere accessum, prout de præsenti non patet, eidem regi et quibusvis utriusque sexus, etiam illius domesticis et secretariis, ac ipsius regni etiam Cantuariensi legato nato, et aliis primatibus, archiepiscopis, episcopis ac etiam consiliariis secretis, consiliis, parlamentis, universitatibus, collegiis etiam judicum, et aliis quibuscumque cujuscumque status, gradus, ordinis, conditionis, dignitatis et excellentiæ personis et judicibus, quocumque nomine nuncupatis, dignitate fulgentibus et auctoritate functuris districte interdicimus, prohibemus, districtius inhibemus, omnem omnino licentiam, potestatem et facultatem ab eis auferentes, ne sub majoris excommunicationis et suspensionis, ac quarumvis Ecclesiasticarum dignitatum, feudorum, beneficiorum, officiorum et bonorum Ecclesiasticorum et sæcularium, ac inhabilitatione ad ea et quæcumque alia in posterum obtinenda, latæ sententiæ pœnis eo ipso, si contrafecerint, vel eorum aliquis contrafecerit, incurrendis : ipse rex, ne antequam per debitum et finalem litis et causæ hujusmodi expeditionem clare liqueat id sibi licere de jure cum aliqua muliere, cujuscumque dignitatis et excellentiæ etiam vigore cujusvis desuper forsan sibi, aut tali mulieri, aut alias quomodolibet etiam per nos et Sedem prædictam concessæ vel concedendæ contrahendi licentiæ contracti, aut approbationis ; nec aliqua mulier cum eodem rege matrimonium vel sponsalia contrahere, vel forsan contracta et consummata, etiam prole suscepta continuare ; inhibendo etiam prædictis, vel quibusvis aliis,

quibuscumque etiam parlamentis, ne de lite et causa hujusmodi et aliis prædictis, ac dicto matrimonio comminato etiam sub nomine legatorum, aut privati, aut alio quocumque modo se intromittant : sed cum etiam lite pendente nullus debeat possessione conjugii et debiti conjugalis spoliari, idem rex, ut talem principem et Christianum Catholicum decet, dictam reginam maritali tractet affectione, et litem ipsam coram ipso Paulo legitime prosequatur, et illius finem sua solita prudentia patienter expectet ; ut propterea, si rex præfatus vel alii inhibitioni, prohibitioni et interdicto hujusmodi contravenerint, tale matrimonium seu sponsalitia, ac omnia et singula tam per regem quam personas, parlamenta, universitates, collegia et judices præfatos, et quoscumque alios gesta et facta, præsumpta vel attentata tamquam nulla, irrita et inania de similibus consilio et assensu irritamus et annullamus, ac prolem ex tali conjugio conceptam, genitam, susceptam, concipiendam vel suscipiendam, tanquam in mala fide et illegitime ac ex adulterio natam illegitimam fore et esse decernimus ; regemque ipsum ac omnes alios supradictos sententias, censuras et pœnas prædictas ex nunc, prout ex tunc incurrisse declaramus, et ut taliter publicari ac publice nuntiari et evitari debere volumus, et etiam mandamus, etc. » Jubet has litteras publice divulgari, et contrarias sanctiones solvit. « Dat. Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris die v Januarii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

81. Extant in eodem libro litteræ [1] Clementis ad Henricum regem multis paternæ benevolentiæ notis insignes, quibus servati a se judiciorum ordinis causas explicuit, primum illi impense studuisse, constitutis Campegio et Volsæo cardinalibus legatis ei addictissimis, qui in ipsius regno ferrent sententiam ; sed regina intercedente provocanteque ad Sedem Apostolicam, se supplicis preces repellere, nec judicis officium denegare potuisse.

« Regi Angliæ.

« Nunquam quidquam tam acerbe dicet aut scribet ad nos serenitas tua, ut et veteris nostræ erga te benivolentiæ, et ejus personæ, quam gerimus, a qua longissime omnis iracundia abesse debet, obliviscamur. Itaque minime perturbato animo respondebimus ad litteras tuas VI Decembris datas : quas quidem asperius quam tua voluntas tulerit, aliorum impulsu scriptas judicamus ; condonabimusque Deo primum Regi regum, deinde serenitatis tuæ meritis erga nos omnem criminationem et querelam tuam, qua nos multis verbis tanquam erga te injustos et reginæ in Cæsaris gratiam faventes arguis, quod causam matrimonii inter te et illam non isthic, ut velles, sed hic per nos ipsos cognosci et decidi velimus. Quam rem, fili, si semoto affectu et sedata perturbatione, ut optamus, perpenderis, nimirum, quæ tua semper fuit æquitas, liquido perspicies, nos aliud quam quod facimus, salva honestatis et justitiæ ratione, facere non posse ; aliquid etiam forte fecisse, quod nonnihil in te propensi aliquibus visi fuerimus. Primum enim, ita cupiente te, legatum isthuc misimus, qui cum altero cardinale et legato isthic existente rem propius cognosceret, et quod optabamus, si fieri posset, via concordiæ terminaret : quem quidem non antea revocavimus, quem regina multum ante questa se ream et alienigenam ad forum actoris trahi, cumque eo in suo regno litigare cogi, ad cujus nutum omnia in regno agantur. Tandem ab ipsis legatis ad nos et Sedem Apostolicam appellavit ; juramentum quoque perhorrescentiæ et suspicionis suæ per legitimum procuratorem in Romana curia præstitit : tum vero nos, qui justitiæ debitores omnibus sumus, veterem hujus sanctæ Sedis morem, et juris communis dictamen in hac secuti, causam pergravem super spirituali sacramento, et in tanto scandali periculo inter potentissimos reges tanta animorum contentione permotam videremus ; nos ipsi eam cognitionem suscipiendam duximus, non quod laborem hunc et molestiam libenter amplecteremur, ex qua tantum tædii hausimus, sed ne nostro officio et prædecessorum nostrorum consuetudini deessemus. Itaque justitiæ tantum debito adducti, quemquam serius multo quam debuissemus, et re multum dilata, tandem de unanimi voto et consilio omnium venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium causam appellationis a regina interpositæ in nostro rotæ auditorio, quod doctis et probatis viris refertum est, omnesque Christianitatis præsertim Ecclesiasticas causas dijudicare consuevit, ita commisimus audiendam, ut ex utriusque partis juribus discussam nobis postea referrent in consistorio nostro, et cum eorumdem cardinalium consensu, et consilio et sententia decidendam : quæ quidem et ex se ardua ob qualitatem articuli discutiendi, et ex personis præcellens nostræ potissimum decisioni apta et reservata videbatur, ut regum causæ non ab alio, quam a summo Pontifice et Sede Apostolica judicarentur. Quid aliud aut serenitas tua, si nostro loco fuisset, aut quispiam alius recti cultor in hoc egisset, quam quod nos egimus ? Dedimus judices in tuo regno quoad pars non contradixit : at ubi illa reclamavit et appellavit, qua ratione appellantem non admitteremus, cum illa judicium ex loco et personis suspectum allegaret, suspicione non solum verisimili, sed etiam jurejurando ejus comprobata ?

82. « Hic tua serenitas verbis pluribus nul-

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 102.

Iam suspicionis causam fuisse contendit, propterea quod humanissime semper permiseritis reginam suo jure libere uti : quod et nos credere voluimus : sed tamen illi aliter credent, et juramento etiam affirmanti deesse in appellatione admittenda et causa committenda non potuimus : id quod jure cautum et consuetudine semper observatum fuit. At controversia ibi decidenda, ubi nata est. Ita quidem, nisi ubi suspicio a parte intenditur, metuiturque collitigantis potentia, quæ etsi non vera et rationabili suspicione, animum inferioris conturbet et minuat. Quod si tua serenitas de nobis etiam ipsis, qui judices et communes patres sumus, suspicatur ne plus alteri, quam tibi faveamus, quem putas esse debere reginæ metum adversus te ipsum in tuo regno litigandi; cum præsertim idem ipse venerabilis frater archiepiscopus Cantuariensis, cui rem committi voluisses, quem nos alioqui virum fide et probitate præstantem arbitramur, pro te contra ipsam reginam nobis scripserit, et studiose cum cæteris supplicaverit? Nec nos hoc dicimus quod de justitia et integritate tua aliquid sinistri suspicemur; sed cum regina eum locum se suspectum habere dicat, atque etiam juret cum cujus supremo et potentissimo domino litigat, res ejusmodi est, ut huic suspicioni apud omnes, nedum apud judices, amplam facere fidem possit, utque tua probitas et humanitas alioquin perspecta est, ita in hac duntaxat causa, quæ tua tam interest, non potest ex reginæ animo ea suspicio ac metus convelli; cum præsertim inhibitione per edictum decreta, judici non solum ex reginæ juramento, sed ex testium depositione constiterit locum ei tutum non esse, non modo isthic litigandi, sed ne citationes quidem adversus serenitatem tuam exequendi : quæ nos quidem, fili, tecum familiarius agimus, quam judicis officium postulet, cujus non est rationem ulli partium reddere, quid qua ratione faciat : sed impellimur benivolentia in te nostra, ut personam erga te parentis potius quam judicis in scribendo gerere velimus, cupidi convellere suspicionem de nobis tuam falso conceptam, mutuumque ac veterem nostrum amorem, si per te liceat, conservare : quod ut justius a te impetremus acrimoniæ litterarum tuarum non pari asperitate, sed paterna tantum charitate respondebimus. Multa sunt enim in tuis litteris, quæ tuæ serenitatis sapientiam et æquanimitatem solitam, nonnihil etiam modestiam desiderent, quæ nos quidem libenter omittimus, idque in primis quod tam crebro impingis nos Cæsari esse addictos, cui nos quidem, ut non negamus nos esse, et debere esse amicos ob communem tranquillitatem, et nostrum etiam officium, ita illius causa contra tuam serenitatem aut quemquam alium nihil unquam injuste facturi sumus : quod si illi non concedimus, contra te, ne tuæ quidem æquitatis est postulare, ut quidquam pro te injuste contra illam faciamus : quanquam (quod verissime dicimus) nunquam Cæsar a nobis quidquam in hac causa postulavit, nisi quod jus merum posceret : in quo si ejus matertera a te vinceretur, tum se libenter acquieturum semper dixit, quandoquidem nulla ad eum hujus rei culpa pertineat, sed in auctores ejus matrimonii tota sit rejicienda : tantum se pro sui ratione honoris contendere, ne regina per vim aut injuriam opprimatur. Illud vero miramur queri serenitatem tuam, et de litteris interceptis, quod falso tibi relatum est, et prohibitos fuisse tuos Bononiæ, et in aliis terris nostris, ne consilia et allegationes juris prudentum pro te conquirerent : cum nos id tibi licere voluerimus, litterasque etiam nostras ad hoc concesserimus, quas tu cum testes habeas nostræ voluntatis, nullas habes tuæ suspicionis : quod si probetur nobis ullos nostros in hoc deliquisse adversus et litteras et voluntatem nostram, aut nuntium nostrum apud regem Christianissimum imprudentius de hac causa fuisse locutum, ostendemus id vehementer nobis displicuisse ». Digreditur dein ad alia Pontifex de quibus inferius.

83. Corrumpere auro annisum regem Henricum plures legum doctores ac theologos, ut ipsius cupiditatibus lenocinarentur, atque matrimonium reginæ Catharinæ oppugnarent, ita memorat Nicolaus Sanderus [1] : « Rex partim certos viros ad papam Clementem mittit, qui causam divortii sui Romæ sustineant, inter quos erat Thomas Cramnerus, qui postea factus est Cantuariensis antistes; partim per totum Galliæ regnum theologos et jurisconsultos conquirit, qui matrimonium ipsius cum Catharina constare non posse obsignatis tabulis affirmet; ut, si forte summus Pontifex (quod jam plane apparebat) sententiam contra Henricum ferret, tamen fucata quædam academicæ auctoritatis species ad tenebras hominum oculis offundendas non deesset : quod enim paucissimi quidam, et ii non doctissimi homunciones regiis pecuniis magna ex parte corrupti in variis academiis censere visi essent, id rex erat sub ipsarum universitatum nomine divulgaturus, tanquam tot doctissimorum virorum tanta collegia ab ipsius partibus intrepide stetissent. Commissa est hujus rei cura in Gallia primum Reginaldo Polo Anglo, qui tunc Parisiis studiorum causa degebat, et Henrici regis magna munificentia fruebatur : in quo viro nobilissimi generis splendor cum probitate morum et doctrinæ præstantia certabat; sed cum ille minus promptum se exhiberet, imo nullam in re tam turpi operam interponeret, adjunctus fuit ei quidam

[1] Sander. de schism. Angl. l. I.

socius ex regis senatu ad hominem exstimulandum; sed cum nec hac ratione adduci Polus potuit ut diligentiam adhiberet, sed potius per litteras apud regem se excusaret, delatum est negotium Guillelmo Langæo Gallo, cui cum charior esset pecunia regia quam propria fama, quos potuit leguleios et theologastros in suas partes magno pretio adduxit.

84. « Aderant tunc Parisiis Petrus Ferdinandus Brasiliensis episcopus, qui ad tractatum Alvari Gomesii de conjugio regis Angliæ cum relicta fratris sui præfationem ascribens ait se oculatum fuisse testem ejus largitionis quæ Henrici nomine tunc Parisiis facta est : nonnulli ex theologis, inquit, adulterantes verbum Dei, et ambientes favorem hominum, corrupti muneribus et largitione Anglorum (quæ moneta est Anglis familiaris) inciderunt in laqueum diaboli, et faverunt partibus regis contra sui animi sententiam; neque vereor tam aperte hæc proferre, quando testis hujus rei sum oculatus. Hæc ille. Id quoque simili largitione frustra pertentatum fuisse in academia Coloniensi commemorat Petrus Leidensis, qui propterea sicut illius universitatis theologos summopere de spretis regiis pecuniis laudat, sic aliorum quorumdam gymnasiorum turpissimam adulationem non tacet, ita enim scribit : Et nullus unquam casus potuit vestram labefactare innocentiam, auctoritatem deprimere, constantiam superare; sic nuper cum rex quidam magnus et potens multis auri pondo sperasset a vobis, quam petebat, sententiam emere, spreto auro repulsus sensit inexpugnabilem animorum vestrorum constantiam. Pudet referre quid interim ab aliis aliquot per fraudem et pretium universitatibus impetraverit, quanquam frustra nobis non accedentibus, neque in eamdem vadentibus sententiam : tanta est vestra auctoritas, talis vester est candor : tale judicium vestrum. Hæc ille.

85. « In aliis item Germaniæ universitatibus quid tentatum fuerit, ex his Joannis Coclæi verbis colligi potest, quæ ad Richardum Morisonum Anglum partes regis defendentem scripsit : Offerebatur, inquit, mihi his annis superioribus ampla remunerationis et auri spes, si contra matrimonium regis cum Catharina vel ipse scribere, vel universitatum aliquot Germaniæ sententias, quales aliquot Galliæ et Italiæ academiæ dedissent, procurare voluissem : sed cum esset ea spes contra conscientiam meam, dixi sicut dixerat in prima sui tentatione Balam [1] : *Si dederitis mihi plenam domum argenti et auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, ut plus vel minus loquar aut scribam, quam in lege Domini habetur.* Sic Coclæus.

« Idem etiam auctor memoriæ prodidit Huttonem quemdam regis consiliarium Namburgenses et Lubecenses sollicitasse ad divortii probationem, eumdemque paulo post diro mortis genere Bruxellis periisse. Adjungens deinde hæc ipsa verba ait : Arbitror præterea paucos jam superesse ex omnibus illis doctoribus, qui prætexto academiarum aliquot nomine venali ministerio divortium suaserunt. Quidam etiam Crocus simili apud alias gentes largitione regis nomine usus dicitur, adeo ut pestis hæc non modo Parisiensem, Aurelianensem, Andegavensem, Tolosanam, Bituricensem, verum etiam Pataviensem et Bononiensem academias pervaderet. Reginaldus Polus, qui hæc omnia et optime cognovit et gravissime deplorat, scribit se satis admirari amentiam regis nunquam potuisse, quod tantam pecuniæ vim effunderet, ut infamiæ notam sibi ipsi ingereret, hoc est, ut per annos viginti nuptias incestuosas coluisse existimaretur. Omitto cæteros qui de his rebus questi sunt : etiam Sleidanus [1], qui Annam Bolenam, quod hæresi Lutheranæ favisset maxime laudat, tamen scribit Henricum illud divortium approbari curasse non sine largitionis opinione. Quid quod ne in suo quidem regno Henricus potuit liberas et gratuitas theologorum subscriptiones impetrare ; quod et libere ausus est Polus, qui rebus interfuerat, ad ipsum Henricum in hæc verba scribere : Non erat dubium quin hæc tua causa in disputantium scholas illata fautores habitura esset, cum regem omni sua auctoritate ac opibus propugnantem haberet : invenit illa quidem aliquos, sed ex iis, quos fames magis, quam fama moveret : nec tamen vel istos tam promptos quam vos speraveratis : ut quæ initio cum iis, quæ istius patrocinium susceperant, in ipso tuo regno ex omnibus scholis explosa sit, ipsis etiam defensoribus vario genere contumeliæ affectis. Nec certe ullo publico ullius gymnasii Anglicani consensu ubi consisteret invenisset, nisi eæ, quæ plus quam preces valere solent, apud multorum animos minarum refertæ regiæ litteræ aciem jam inclinatam sustinuissent. Quod si his copiis tibi domi pugnare necesse erat, nihil attinet me nunc dicere quibusnam foris uterere. Hæc Polus et quidem ut de Cantabrigia altera Angliæ Universitate nihil dicam, in qua plures aliquanto his mediis adducti (licet non ex doctissimis) regi favebant, satis constat Oxoniensis Academiæ publicum sigillum communi doctissimorum hominum suffragio sæpius negatum, vix tandem partim vi ereptum, partim clam subreptum fuisse ». Et infra :

86. « Pro matrimonio interim Henrici et Catharinæ scripserunt apud Anglos plurimi per universum regnum ; de quibus autem ego audivi : Joannes Roffensis et Joannes Holimannus Bris-

[1] Num. XXIV. 13.

[1] Sled. hist. l. IX.

toljensis episcopi, Abalus presbyter, et ii septem jurisconsulti, quorum antea mentio facta est: apud Hispanos vero Franciscus Royas, Alfonsus Vervesius, Alfonsus de Castro et Sepulueda: apud Lusitanos, Alvarus Gomesius: apud Germanos Joannes Coclæus diversis operibus. Erasmus autem Roterodamus, ut in cæteris rebus, sic in hac causa dubium se et vafrum præbuit». Et paulo inferius: « Apud Belgas scripserunt Ludovicus a Schora: apud Celtas, pauci quidem, sed tamen judicium suum interposuerunt de ea causa Eguinarus baro Francisci, Duarenus et Connanus: apud Italos cardinalis Cajetanus, Ludovicus Nogarola comes Veronensis; et aliis in locis alii multi doctissimi viri ».

87. Præter hos plures alii consulti a Clemente scripsere, extantque ejusdem Pontificis litteræ ad Philippum Decium et Raynaldum Petrucium insignes jurisconconsultos die VI Octobris hujus anni datæ [1], de controversia excutienda, deque sua explicanda sententia, necnon scripta in utramque partem agitata ad eos transmisit. Additque superioribus Sanderus [2]: « Rex vero ipse et illustres aliquot Angli ad Pontificem litteras dant, in quibus petunt, ut cum regni plurimum intersit masculum regni hæredem extare, saltem hac de causa litem mature absolvendam curaret, quo integrum regi fieret aliam uxorem accipere». Non modo Angliæ proceres, verum et Francorum regem adhibitos interpretes pro eblandienda iniqua sententia prædictæ Pontificiæ ostendunt litteræ [3]; quibus Clemens professus est se mutare leges, et ab æquitate deflectere non posse. Refregit deinde iniquas regis querelas hisce verbis:

88. « Quod adjicis Christianissimi regis precum rationem non haberi; prælatorum et nobilium tui regni intercessionem a nobis contemni et derideri: nos quidem id quale sit prorsus non videmus, cum et maximi faciamus eos, sicut merentur, et ipsius Christianissimi causa id studiose petentis rem primo ad unum mensem, deindeque ad quadraginta dies produxerimus, plurimum quidem reclamantibus reginæ procuratoribus; prælatis autem et nobilibus tuis humanissime responderimus: rationes quoque adduxerimus cur quod peterent concedere nequiremus, qui sane nullius precibus eguissemus in tibi complacendo, si simul tibi et justitiæ placere potuissemus: nec vero idem rex singulari vir æquitate, nec tui etiam prælati et nobiles pro tua integritate aliud petendum a nobis duxerunt, aut se petere in animo et sensu suo existimarunt, quam quod justitiæ congrueret: cujus quidem tanta vis est, ut neque rex, neque prælatus, neque nobilis ullus rem injustam sciens petat sicut nec alteri ipse concederet. Atque hoc totum intelligi volumus de solo appellationis articulo, quam non admittere locumque judicii non mutare non potuimus, ita communi jure communique consuetudine exigentibus; nam de principali negotio nihil, dum loquimur, propterea quod jura partium a nobis nondum cognita et discussa sunt, quæ nos quidem, si a tuis exhibebuntur, ita medii et in neutrum declinantes æquo affectu parique lance expendemus, ut omnibus recto sensu euntibus manifestum hinc sit futurum, nos humanis affectibus non servivisse; nos te in charissimi in Christo filii loco semper habere, tuique regni privilegia et tueri et augere cupimus: quibus quidem nullum fieri videmus præjudicium, si causa hæc mere Ecclesiastica, et tanti momenti inter regem et reginam super matrimonio vertens a Romano Pontifice judicetur, cum in ipso regno ob rationabilem reginæ suspicionem judicari non possit. Verum si humano more aliquid serenitas tua in hoc concupierit, quod ei magis libeat, quam nobis liceat, petimus a te ne pluris tuum desiderium facias quam nostrum officium a nobis fieri permittas: quod si a tua serenitate non impetrabimus, dolebimus quidem maxime; sed tamen etsi de judicio aliquid, nihil certe de amore in te nostro diminuemus. Oramus Deum omnipotentem, ut te eumdem nobis et universæ Christianitati quem antea præstet, communi tranquillitati et divino honori semper inservientem, quod et futurum speramus: nos enim, dempta hac una persona judicis, eos nos tibi semper præstabimus, qui erga te antehac fuimus, esseque debuimus, quemadmodum hæc latius dilectus filius baro Burgii, nuntius apud te noster, tuæ serenitati explicabit, cui fidem solitam habere velis. Dat. Romæ die VII Januarii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ».

89. Cum in hac causa rescindendi conjugii regiis cupiditatibus assentiri non posset Clemens, in aliis, quæ honesta videbantur, morem gessit Henrico: nam ejus rogatu Eduardum Leeum Eboracensi archiepiscopatui, ac Stephanum Gardinerium episcopatui Wintoniensi XXIII Octobris præfecit [1]. Cujus etiam precibus permotus contulit postea Pontifex Cantuariensem archiepiscopatum Thomæ Cramnero, de quo paulo ante memoratum est. Sed multum nocuit rei Christianæ preces regis admisisse, cum ille eas dignitates tribuendas curaret viris perditis, qui ipsius libidini ad evertendam in Anglia hierarchiam Ecclesiasticam atque hæresim propagandam servirent; illos enim præcipuos defectionis a Romana Ecclesia, excitandæque in Anglia impietatis administros fuisse, refert Sanderus [2]: « Cum, inquit, Henricus multis Dei præclaris donis antea præditus gratias Deo non

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 473. — [2] Sander. eod. l. I. de schism. Anglic. — [3] Lib. brev. an. 1531. p. 102.

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 605. — [2] Sander. l. I. de schism. Anglic.

ageret, sed in cogitationibus suis evanesceret, Annam Bolenam æternæ saluti suæ, atque adeo ipsi Deo anteponeret, ne qui æternam mercedem contempsisset, hac saltem corruptibili privaretur, Deus ei permisit, ut suæ libidini, quam pro Deo jam colebat, satisfaceret. Itaque Guillelmum Varamum excellentem virum, qui fuerat archiepiscopus Cantuariensis et summo studio reginæ partes adjuverat, e vita illis ipsis diebus evocavit. Tunc rex tanti honoris locum sibi perire nolens omnino decrevit nemini eum præterquam tali viro dare, qui suæ libidini summis viribus obsequeretur. Hoc Thomas Bolenus, qui putabatur Annæ Bolenæ pater subodoratus, ratusque pulcherrimam sibi nunc dari occasionem suam suæque filiæ causam provehendi, regem adit, sicque affatur : Jamdudum, o rex, domi meæ habeo presbyterum illum doctum, gravem et modestum, cujus fides abunde tuæ majestati probata est in ea quam apud Pontificem gessit legatione. Hic mihi a sacello jamdiu fuit, eumdemque novi erga divortium hoc tam sincere affectum esse, ut si tua majestas eum creaverit archiepiscopum, in me recepturus sim facturum illum quidquid a subdito quodam expeti, aut etiam desiderari queat. Placuit conditio, maxime quod Anna Bolena in eamdem sententiam regi supplicasset. Cramnerus ergo designatur ea conditione archiepiscopus (1), ut etiamsi Romanus Pontifex secundum regis et Catharinæ matrimonium sententiam ferret, ille tamen ex adverso pronuntiaret Catharinam necessario esse repudiandam. Cum autem rex communioni Sedis Apostolicæ nondum plane renuntiasset, ex eoque Cramnerus necessario deberet a Pontifice Romano suæ dignitatis confirmationem petere, omnem porro aditum ad solemnem unctionem capiendam sibi videret interceptum, nisi ex canonum decretis Romanæ cathedræ communionem se perpetuo secuturum juratus affirmaret, eam vero mentem regis perspiceret, ut potius Pontificis Romani communionem prorsus rejecturus esset, quam Annæ Bolenæ conjugio cariturus, ita se gessit homo vafer, ut duobus dominis etiam contraria præcipientibus per summam simulationem inservire conaretur.

90. « Et quia regem sui simillimum ex animo amabat, Pontificem vero dumtaxat timebat, in regis gratiam voluntarium et præmeditatum perjurium homo impius elegit, ut eo gravius postea Pontificem nihil tale cogitantem vulneraret. Tabellionem itaque accersit, ei denuntiat se jurato quidem promissurum Pontifici Romano canonicam et consuetam obedientiam : sed priusquam id agat velle ac jubere, ut tabellio per publica Instrumenta contestetur, id invitum se facere, nec quidquam minus in animo suo esse quam ut in regis detrimentum Pontifici Romano fidem servet. Hac præfatione edita sigillisque ac testibus (ne forte perfidia ejus apud regem in dubium veniret) munita, solemne jusjurandum Pontifici Romano more majorum exhibet simulque archiepiscopatus possessionem invadit. Quibus rebus ita se probavit regi, ut plane dignum patella operculum fuisse dicas : fuit enim non solum depravatus hæresi, ut postea apparuit (quam etiam ob causam, Maria deinde regnante, flammis traditum vidimus) verum etiam libidini supra modum deditus, adeo ut ex Germania rediens fœminam quamdam ex hospitio in Angliam tulerit, eamdemque per multos annos, cum archiepiscopus esset, circumferri secum in cista curaverit, ad explendam libidinem, donec mortuo tandem Henrico palam in uxorem sub Eduardo rege eam duxerit. Hic ergo dignus ab Henrico delectus est præsul, qui suæ libidini patrocinaretur : sic enim in omnibus rebus ad regis nutum se componebat, ut essent, qui ab Henrico multis post annis audierint cum diceret, unum esse Cramnerum Cantuariensem præsulem, qui nulla unquam in re ipsius voluntati defuisset ».

91. Trahebatur ita in exitium Henricus Anglorum rex lenociniis assentatorum, qui intentatas a Pontifice Ecclesiasticas censuras sprevere; simulque impudicis amoribus ita se inflammari passus est, ut post incussam anathematis religionem vehementius ad vetitas Annæ Bolenæ nuptias exarserit : Lutheranismus enim, ut libidinum licentiam et conjugiorum dissolutionem facile permittit, mire arridere cœperat, tum Henrico, tum aulicis, quibus indignum videbatur non permitti a Pontifice, ut, cum Henricus prole mascula, quæ sceptri Anglicani majestatem sustentatura esset, careret, ex novorum evangelistarum aut veterum gentilium institutis uxorem pro retinendo Anglici nominis splendore, commutaret. Fuisse autem hanc novatorum doctrinam haustam e lupanari docet Joannes Eckius dissertissimis hisce verbis [1] : « Lutherani facillime separant conjuges et pro

[1] Jo. Eck. homil. 74. de matrim.

(1) « Crammeri assumptio ad episcopatum Cantuariensem male hoc anno ab annalista exhibetur ; ex Anglicis enim scriptoribus discimus illum anno MDXXXIII, Martio mense, sacram episcopalem unctionem obtinuisse ». (Burnet, *Hist. de la Réformat. de l'Eglise d'Anglet.*, tom. I, pag. 524.) Cui sane scriptori si fidem habeamus, longe plures Europæ Academiæ sententiam pro Henrico tulerunt, pronuntiantes ejus cum Catharina connubium jure divino nullum et irritum declarari. Vide lib. II, pag. 140 versionis Gallicæ Bosemondi pag. 140. Inter has Academias recenset in Italia Bononiensem, Patavinam, Ferrariensem, in Gallia Aurelianensem, Burgensem, Tholosanam, et, quod caput esse indicat, Parisiensem Sorbonæ. Verum de Ferrariensi ipse pariter fatetur, latam ab illa sententiam nunquam in Tabulas publicas redactam fuisse, et de Parisiensi constat in sententiam plane oppositam descendisse ; ex quo scriptoris hujus fides suspiciosa efficitur. MANSI.

arbitrio rursus sinunt contrahere, quamvis ex eis nonnulli inter conjuges discernunt, dicentes eum, qui in adulterio non peccarit, posse contrahere denuo : ei autem qui adulteratus est matrimonium prohibent, totumque adeo illud faciunt sine Scriptura, imo et contra Scripturas, tantum ex humanis conjecturis, et moribus gentilium, non respiciendo neque morem neque honestatem Christianorum. Volens taceo temeritatem et in libidine demersam Lutheri impietatem, qui nimis leviter et impudenter indulget viro separationem, si uxor recuset debitum, vel ut secedat ad ancillam permittit. Eamdem quoque separationem, si maritus aliquid commisisset dignum supplicio capitali, si furore correptus esset, si uxorem tractaret durius, si ab ea discederet citra voluntatem, si nimium diu abesset in peregrinatione, et hujusmodi multa proponit, quæ etiam audire honestus exhorrescit animus : quamvis in alio loco ipse sibi rursus contradicit, negans separandos esse conjuges. Insuper ait malle se relinquere alicui uxores duas, quam ut eum ab una separet. Ad hæc docet quomodo mulier, quæ liberos ex marito non habet, clam confugiat ad fratrem ejus, aut quemcumque alium ducat maritum, et tum filium priori tradat marito. Hujusmodi multa docet, quæ nescio, quo magis facerent quam ad evangelicam Ecclesiam : et tamen iste evangelicus propheta sibi suisque mirifice placet. Hujusmodi impudentia et extrema levitate tales articulos Lutheranæ hæresis quadringentos Augustæ obtuli excusos Cæsareæ majestati, non recusans illos, ut erroneos publica disputatione convincere, sicuti nonnullos Lutheranos super ea re conveni ; impetrare tamen non potui, ut aliquis contra me in arenam ad disputandum descenderet. Confutationem istorum errorum principio aggredior ex testimonio Scripturæ, deinde sanctorum Patrum, doctorum Ecclesiæ Latinæ et Græcæ, mox Conciliorum quoque approbatorum, et totius Ecclesiæ sano et vero intellectu, etc. » At de miserando in has sordes Henrici regis lapsu proximo anno dicetur.

92. *Auctum cardinalium collegium, et imposita cuique novo cardinali formula sacramenti.* — Interea auxit [1] Clemens cardinalium collegium, donatis sacra purpura precibus Cæsaris adductus Alphonso Hispalensi et Joanne Compostellano archiepiscopis ; cumque Franciscus Gallorum rex Pontificem ipsum rogaret, ut Tolosanum archiepiscopum eadem dignitate exornaret, ille hac excusatione usus est : « Diutius quam putarat (nimirum Carolus V) ab Hispania abfuturus et in Germania mansurus ob Turcarum motus et impacatos Lutheranos pervicit a nobis sacroque collegio, publica utilitate suadente, ut dictos archiepiscopos alterum (scilicet Joannem) sui consilii caput, alterum (nempe Alfonsum) generalem Hispaniarum inquisitorem, hac dignitate addita, redderemus promptiores aptioresque ad operam sibi pro re Christiana absenti navandam, etc. XXIII Martii MDXXXI, an. VIII ». Postea ineunte Junio ad Joannem Alfonsumque in Hispanias transmisit Clemens cardinalatus insignia ; necnon sacramenti formulam, quam inter divina mysteria solemni ritu ab aliquo insigni præsule celebranda, erant nuncupaturi, de quo extant Joanni ipsi archiepiscopo Compostellano hæc data mandata [1] :

93. « Dilecto filio nostro Joanni S. R. E. presbytero cardinali Compostellano.

« Nuper te, sicut ad te nunc scripsimus, ex certis causis tunc expressis, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, necnon Apostolicæ potestatis plenitudine, ad Dei laudem et S. R. E. exaltationem, in ejusdem Ecclesiæ presbyterum cardinalem assumpsimus, aliaque voluimus et fecimus in tui favorem, prout in aliis nostris plenius continetur. Volentes autem litteras easdem plenum effectum sortiri, nec quidquam deesse, quin tu omnibus insigniis, quibus cæteri cardinales pro tempore creati et publicati uti debent et possunt, uti possis et debeas, circumspectioni tuæ aliquem episcopum seu archiepiscopum, qui prius solemni missa in aliqua Ecclesia per te eligenda celebrata tibi coram eo constituto, recepto prius a te juramento, cujus forma inferius annotata est, solita benedictione benedicat, annulum saphyri in annulari digito tuo immittat, ac pileum rubrum, quem tibi per præsentem latorem Joannem de Pomar camerarium nostrum secretum, nobilis viri Viceregis Majoricarum natum mittimus, capiti tuo imponat, tibique ut omnibus et singulis cardinalatus insigniis ac cæterorum cardinalium privilegiis etiam voce activa et passiva, prout in aliis nostris litteris prædictis tibi concessimus, deinceps libere et licite uti possis, auctoritate nostra concedat, eligendi licentiam et facultatem auctoritate Apostolica, earumdem tenore præsentium, concedimus et indulgemus. Juramenti autem per te præstandi, quodque publicum in Instrumentum redigi, et per te nobis statim mitti volumus, tenor sequitur, et est talis » :

94. « Ego Joannes cardinalis promitto et juro quod ab hac hora in antea fidelis et obediens ero B. Petro sanctæque Romanæ Ecclesiæ, et domino Clementi papæ VII suisque successoribus canonice intrantibus, non ero in concilio aut consensu vel facto, ut vitam perdant aut membrum, seu capiantur mala captione aut in eos violenter manus quomodolibet ingerantur, vel injuriæ aliquæ inferantur quovis quæsito

[1] Felix Contelor. in elench.

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 334.

colore, consilium vero, quod mihi credituri sunt per se aut nuntios suos seu litteras ad eorum damnum me sciente nemini pandam : papatum Romanum et regalia B. Petri, adjutor eis ero ad retinendum et defendendum, salvo ordine meo, contra omnem hominem : legatum Apostolicæ Sedis in eundo et redeundo honorifice tractabo et in suis necessitatibus adjuvabo : jura, honores, privilegia et auctoritatem Romanæ Ecclesiæ, domini nostri papæ et successorum prædictorum conservare, defendere, augere et promovere curabo, nec ero in consilio vel facto seu tractatu, in quibus, contra ipsum dominum nostrum vel eamdem Romanam Ecclesiam aliqua sinistra vel præjudicialia personarum, juris, honoris, status et potestatis eorum machinentur ; et si talia a quibuscumque tractari vel procurari novero, impediam hoc pro posse et quantocius potero, significabo eidem domino nostro vel alteri, per quem possit ad ipsius notitiam pervenire : regulas sanctorum Patrum, decreta, ordines seu dispositiones, provisiones et mandata Apostolica totis viribus observabo, et faciam ab aliis observari : hæreticos, schismaticos et rebelles eidem domino nostro vel successoribus prædictis pro posse persequar et impugnabo ; possessiones vero ad mensam meam pertinentes non vendam, neque donabo, neque impignorabo, nec de novo infeudabo, vel aliquo modo alienabo inconsulto Romano Pontifice, etiam cum consensu capituli mei : et si ad alienationem aliquam devenero, ex nunc prout ex tunc pœnas in quadam Apostolica super hoc edita Constitutione contentas volo incurrere ipso facto. Sic me Deus adjuvet et hæc sancta Dei Evangelia. Dat. Romæ die IV Junii MDXXXI, Pontificatus nostri anno VIII ». Conceptæ sunt eodem exemplo litteræ ad Alfonsum archiepiscopum Hispalensem, supremum in Hispania fidei censorem, missæ.

95. *Queritur Clemens de regiis administris qui in Hispania Pontificiam auctoritatem labefactare tentant.*— At increpuit postea Clemens [1] Joannem Compostellanum cardinalem de violata, connivente ipso, Ecclesiastica libertate, cum Hispaniæ sanctiori consilio Caroli V nomine præesset : regii quippe administri asserendæ regiæ auctoritatis specie Pontificiam cœperant obterere, decreta Apostolica in causis Ecclesiasticis floccipendere, atque in eos qui illa excipiebant vario pœnarum genere sævire, necnon anathematis religionem conculcare : quod cum hæresi panderet iter, Pontifex hisce litteris ipsos officii commonefecit [2], ac ni male cœpta contra juris Pontificii auctoritatem unius mensis flexu rescinderent, ipsos anathematis pœnam subituros promulgavit :

« Consilio Hispaniæ.

« Nihil hoc tempore istinc audimus frequentius, quam in dies magis a vestris edictis et decretis Apostolicam libertatem et auctoritatem imminui, ac litterarum Apostolicarum executionem et obedientiam prohiberi, illisque utentes et illas exequentes carceribus et pœnis jussu vestro mulctari : quæ quidem tanquam a Catholico animo et titulo regum vestrorum discrepantia, ab eorum certa scientia et voluntate minime procedere credimus ; eorumque majestates, ad quas etiam super hoc scripsimus, pro inclyta ipsarum pietate hæc debite corrigi jussuras esse speramus. Vos autem miramur ea dignitate homines tam parvam rationem ducere anathematis et aliarum pœnarum in tales prædecessoribus nostris ac nobis in die Cœnæ Domini quotannis inflictarum : quamobrem cum ex debito nostri astringamur officii tueri Apostolicam auctoritatem, quo in statu eam a prædecessoribus nostris accepimus, primum vos et quemlibet vestrum paterne monemus exhortamurque in Domino, ut intra mensem a receptione præsentium omnia edicta et decreta contra litterarum Apostolicarum executionem vel obedientiam a nobis emanata revocasse et deinceps ab impedimento ac prohibitione illarum desistere debeatis, aliter vos dicto mense elapso et deinde quoties contraveneritis, dictas pœnas incurrisse ex nunc prout ex tunc et e converso declaramus, et ab illis vos per neminem alium, quam nos absolvi posse decernimus, nisi in mortis articulo constitutos : nec deinde nisi destiteritis nos ab acrioribus remediis adhibendis pro nostro officio desistemus, etc. Dat. Romæ XXIII Decembris MDXXXI, Pontificatus nostri anno IX ».

96. Exposuit eadem Clemens Carolo V imperatori [1], precesque addidit, ne regnante ipso Pontificiam auctoritatem, quæ etiam tum culta in Hispania fuerat, infringi pateretur : « Quæ quidem, inquit, sicut a Catholico animo et inclytis operibus majestatis tuæ nunc in Germania pro sancta fide et Apostolica auctoritate tam incumbentis discrepant, ita nobis admirationem dederunt, quod tui tibi non respondeant ». Et infra : « Nec, fili, permittas ut in illo Hispaniæ regno, in quo omnes ante te reges tuique præcipue avus et pater insignis memoriæ per tot retro sæcula obedientiam Sedi Apostolicæ et Apostolicis litteris continuam præstiterunt, nunc tuo primum tempore, teque regnante, et in tanta tua nobiscum animorum conjunctione ea imminuatur. Itaque expectabimus cupide a filiali protectione et reverentia majestatis tuæ erga dictam Sedem, cujus advocatus jure Romani imperii existis, ut hæc quæ nomini pietatis tuæ non minus quam nostro honori officiunt, per

[1] Eod. lib. brev. ann. 1531. p. 654. — [2] Eod. lib. brev. an. 1531. p. 639.

[1] Eod. lib. brev. an. 1531. p. 638.

tuam absentiam et, ut credimus, ignorationem gesta in præteritum corrigantur, et in posterum prohibeantur, etc. Datum Romæ xxiii Decembris MDXXXI, Pontificatus nostri anno IX ». Questus etiam Clemens apud imperatricem de illata a regiis administris Pontificiæ dignitati injuria, eam est adhortatus [1], ut in pristinum splendorem libertatem Ecclesiasticam in Hispania restituendam curaret. Pro tuendis autem Romanæ Ecclesiæ juribus, cum jam ante Cæsar controversiarum de Ferrariæ et Mutinæ juribus arbiter delectus esset inter Pontificem et Alfonsum Atestinum, constituti sunt ad agendam causam XII kal. Februarii Hieronymus episcopus Vasionensis et Alexander dux Pennensis Pontificius pronepos. Conquestusque etiam est apud Cæsarem Clemens [2], non modo ab Atestino Mutinam occupatam, sed ne quidem designatum episcopum Mutinensem ad eam administrandam admitti. Cum vero regulus Vaurensis Tusculanam toparchiam affectaret, atque ad petita eblandienda Cæsarem interpretem adhibuisset, ea excusatione usus [3] est Clemens, postulatis se annuere non posse, cum is locus ob salubritatem cœli accommodus esset, ad quem Pontifices grassante lue perfugerent.

97. *Mutata reipublicæ Florentinæ forma.* — Eodem anno, deleta priori Florentinæ reipublicæ forma, ex Cæsaris decreto Alexander Medices dux Etruriæ renuntiatus est, ut accurate narrat Paulus Jovius his verbis [4] : « Advenere ab Augusta Vindelica decreti Cæsaris Diplomata solemnibus latæ membranæ codicillis perscripta obsignataque aureo sigillo, quibus Cæsar diserte explicabat, se idcirco ab Hispania venisse in Italiam, ut sublatis bellis certam atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret, contentiones tolleret, parataque cum omnibus quibuscum antea armis contendisset concordia, sacrum bellum contra Turcas indiceret, quo nihil sibi antiquius atque nobilius vel reipublicæ Christianæ utilius fore existimaret : unos omnium vero repertos esse Florentinos, qui pacis et tranquillitatis nomen odissent, animos feroces iniquissime retinerent, et cum privato tum publico commodo obstinatius adversarentur, utpote qui antea rebelles animos induerint, Mediceam familiam, a qua privatim et publice commoda atque ornamenta ingentia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, oblitique prorsus beneficiorum et immunitatum quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitateque retulissent, ab ipsius demum auctoritate discesserint, ipsorum copias et duces adversum se Neapolim miserint adventantique exercitui suo portas occluserint : quas multiplicis injuriæ contumelias quum pati non posset, et suæ dignitatis esse statueret rebellem civitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma postquam tentata sæpe concordia atque æquissimis oblatis conditionibus vel vitio temporum vel pertinacium quorumdam civium malignitate corrupta a pace se prorsus alienam ostendisset ; propterea que integrum fere annum obsederit, se tamen quum armis fameque perdomitam jure optimo expugnare atque militibus diripiendam tradere posset, nihilo secius Cæsareæ clementiæ nunquam oblitum populi resipiscentis pænitentia fuisse contentum, atque ipsum Pontificis maxime precibus adductum conservare voluisse.

98. « Quum vero, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius augustæ potestatis imperatoriique arbitri sit leges condere et rempublicam ordinare ; ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam civitatis tranquillitatem respicere videatur, Mediceam familiam reduci atque restitui in pristinam dignitatem ; et quoniam præclare manifesteque constat, in liberis civitatibus nunquam vigere concordiam propter diversa dissidentium facile civium studia, easque improspere semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuoque capite gubernentur ; declarat Alexandrum Medicem quem sibi generum asciverit, reipublicæ caput : cujus singuli magistratus auctoritatem sequantur, eaque dignitas ad liberos ejus legitimos pertineat, atque his deficientibus ad proximiores Mediceæ stirpis totius ejus præeminentiæ et dignitatis jura devolvantur : subindeque Cæsar cuncta veterum beneficiorum atque immunitatum privilegia, quæ alias promeruerint sincero affectu confirmat, hæc ut perpetuo serventur imperat, et his, qui violaverint, decem myriadum puri auri mulctam indicit.

99. « Eo die videre subnotareque licuit diversissimos eorum civium vultus, qui ordinatim ad tribunal ascendentes non obscura jurisjurandi significatione in sententiam dictatoris pedibus ibant, atque his quas dixisset Cæsar legibus obtemperaturos confirmabant ; nam quum multi præ gaudio plorarent, quod se in posterum incolumi et pacata patria intestinæque dissensionis et turbulentiæ omnis malo vacua liberata potituros prospiciebant, diverso animorum habitu plerique alii tristes atque demissos vultus certi doloris indicia præferebant, usque adeo procul a dissimulatione positi, ut emigrantis et ereptæ libertatis exequiis interesse viderentur : ea siquidem die quæ Julias nonas antecessit anni trigesimi primi supra millesimum et quingentesimum, dictaturæ simul et decurionum nomen, antiquata veterum magistratuum formula, sublatum est, et principatus ex decreto Cæsaris in civitate vel non plane libero civium assensu feliciter introductus ».

100. *Mantua et Monsferratus conjuncti.* — Hoc eodem anno Bonifacius marchio Montisfer-

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 640. — [2] Ib. p. 84. — [3] Ib. p. 100. — [4] Jov. hist. sui temp. l. XXIX.

rati Palæologorum Cæsarum Constantinopolitanorum stirpe procreatus obiit [1] : cui cum Georgius patruus successisset, et Bonifacii sororem Frederico Gonzagæ Mantuæ regulo, qui primus a Carolo V titulos ducales obtinuerat, in matrimonium collocasset, primo anno moriens illi principatum reliquit; atque ita Mantuana et Montisferratensis ditio conjunctæ fuerunt.

101. *Reliquiæ ex Urbe avectæ concessæ archiepiscopo Calaritano.* — Concessit hoc anno Pontifex Hieronymo de Villanova archiepiscopo Calaritano sacras reliquias, quas ab Urbe in postrema ejus direptione avectas vidimus, cum prædatores Hispani sævientis maris tempestatibus perterriti, tactique religione eas Ecclesiæ Calaritanæ commendarant, ubi a populo qua par erat pietate cultæ fuere : sanxitque Clemens [2], ut recurrente quotannis sacro assumptæ in cælum Virginis die ab archiepiscopis Calaritanis publice ostenderentur populis, quibus etiam sacra indulgentiarum præmia proposuit.

102. *Ecclesia in Europa oppugnata apud novos populos Americæ amplificatur.* — At de Europæis rebus hactenus; nunc Americanas, quæ propagata latius fide in dies effloruere perstringamus. Cum fides Catholica in Germania et aliis regnis Septentrionalibus deficeret, a viris piis prædicatum est, hoc tempore gentem aliquam superstitionibus diabolicis deditam ad unius Dei cultum religionemque traductum iri; inter quos Joannes Eckius [3], insignis theologus, id sequentibus argumentis comprobabat : « Quoties populus Dei a vero ejus cultu in fide descivit, toties alium populum fidelem sibi Deus in alio loco suscitavit; cum autem per novas sectas Lutheranorum, Zuinglianorum, Anabaptistarum Christus plures animas amittit, quæ mittuntur catervatim in orcum ad parentem omnis schismatis et discordiæ, in æternam damnationem, ut magnæ civitates, magni ducatus et dominia inficiantur hujusmodi peste, ubi jacet neglecta religio, cultus Dei aboletur, sancti Dei contemnuntur, destruuntur altaria, et monasteria in usus prophanos et armamentaria usurpantur : Deus autem non vult propterea carere servitoribus et cultoribus : unde jam fide Christiana incipiente deficere in Germania, in Dacia, in Norwegia, in Prussia, etc. alicubi Deus suscitabit sibi populum fidelem, qui sine schismate et hæresibus ei integre deserviat ». Id rationem divinæ providentiæ exposcere ostendit. Fuere illi non Bulgari, non Mysii, non Macedones, quos opinabatur Eckius a Carolo V armis perdomitos Ecclesiæ se aggregaturos, sed Mexicani, apud quos jacta jam ante Evangelii semina vidimus, fungente apud eos legati Apostolici munere Martino Valentino Minorita tam prospero successu, ut in datis hoc anno ex Mexicano regno litteris [1] ad Matthiam Weissen commissarium, ut vocant, generalem familiæ Ultramontanæ testetur decies centena Mexicanorum millia sacro Baptismatis fonte lustrata fuisse, atque in dies uberrimas segetes Evangelicas adolescere.

103. « Nos quidem, inquit, constituti sumus in extremis mundi partibus, ubi Christi Evangelium a filiis et subditis vestris primum cœpit prædicari, et nova fidei semina pullulare in arentibus antea sulcis, quia rivos ejus inebrians gratia salutaris in stillicidiis eorum multiplicavit genimina ejus : nam vere loquor, non hyperbolice, plusquam decies centena millia Indorum sunt a filiis vestris baptizata, eorum quisque, præsertim illi duodecim, qui missi sunt una mecum, plusquam centum millia baptizarunt, et omnes præter me didicerunt linguam Indorum, imo varias linguas eorumdem, et prædicant eis et instruunt innumerabilem multitudinem eorum : et inter eos infantuli et pueri, magnatum et nobilium filii, largam nobis spem præbent, qui a fratribus nostris instruuntur in vita et moribus, religiose nutriuntur in nostris cœnobiis, quæ jam fere viginti condidimus, et in dies multiplicantur et construuntur ab ipsismet Indis fervida devotione : et habemus in habitaculis contiguis nostris conventibus plusquam quingentos pueros, in quibusdam aliquanto pauciores, in quibusdam vero plures, qui jam in doctrina Christiana sunt instructi, et prædicant filii patribus suis, et in ambone publice concionantur miro modo, et multi ex eis docent alios pueros : qui simul omnes canunt horas dominæ nostræ quotidie, et surgunt eadem illa hora qua fratres, et in sua Ecclesia canunt seorsim matutinas, et canunt solemniter Missas : sunt enim tenacis memoriæ, valde dociles et perspicaces : sunt pacifici, et inter eos nunquam est rixa nec jurgium : loquuntur submissa voce, oculis depressis. Mulieres fulgent incredibili honestate, et verecundia fœminea naturaliter inest eis, confessiones eorum, maxime fœminarum, sunt incomparabilis puritatis, et inauditæ claritatis. Sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum abundanti lacrymarum effusione suscipiunt : religiosos, præcipue fratres Minores, pro magno ducunt, quia primo eos cognoverunt et per Dei gratiam bonum exemplum ab eis suscipiunt. Dat. Thamonalci prope Mexicum die XII Junii ».

104. Confirmat hæc Zumarraga episcopus Mexicanus in litteris ad Franciscanos in Tolosanis comitiis congregatos missis [2], in quibus plura alia memoria dignissima de eversis dæmonum templis, diffractis idolis, quæ dæmones

[1] Francisc. Sansovin. l. XV. — [2] Lib. brev. an. 1531. p. 354. — [3] Jo. Eck. to. III. de spe vict. contra Turc. homil. 5.

[1] Ext. apud Wadding. te. VIII. an. 1530. num. 1. — [2] Ext. apud Wadding. to. VIII. an. 1531. num. 2.

insidebant, de sublata humana carnificina, excitatis Ecclesiis, pueris concionatorum munere fungentibus, nonnullisque a suis parentibus martyrio affectis, tum de gymnasii ad excolendam doctrina Evangelica juventutem institutis plura adjicit; ait enim : « Scitote nos magnis laboribus distineri in conversione infidelium, quorum Dei gratia religiosorum divi Francisci regularis observantiæ manibus plusquam decies centum millia baptizata sunt; quingenta idolorum templa solo æquata : plusquam viginti millia dæmoniacorum simulachrorum ab his antea culta confracta et concremata : plerisque in locis fabricatæ Ecclesiæ, atque oratoria erecta : Dominicæ crucis vexilla jam ab Indis culta, quodque admiratione cum primis dignum est, cum in hac olim Mexicana urbe solerent idolis suis plusquam viginti millia cordium puerorum puellarumque quotannis in sacrificiis offerre, nunc humana illa corda universa non jam dæmoni, sed altissimo Deo innumerabilibus laudis sacrificiis religiosorum nostrorum doctrina, et ministerio offeruntur, cui inde honor et cultus comparatur, cum summa reverentia adoratur, coliturque in illis locis a pueris indigenarum natis. Hi crebro jejunant, verberibus se affligunt jugibusque precibus insistunt, multis lachrymis et suspiriis impensis. Plerique horum puerorum, ut et alii provectioris ætatis legunt, scribunt et cantant optime, peccata sua crebro confitentur, summaque animi devotione divina suscipiunt, suisque parentibus a religiosis instructi verbum Dei eleganter explicant : surgunt nocte media ad matutinas preces : dominæ nostræ officium integrum recitant, quam præsertim colunt : speculantur magna cum sedulitate quibus locis parentum idola lateant, eaque furantur et ad religiosos deferunt : quo factum est, ut crudeliter nonnulli ab ipsismet parentibus sint necati, qui quidem adepti coronam nunc in cælo cum Christo vivunt. Unusquisque nostrorum conventuum aliam juxta se ædem habet ad docendos pueros, et in ea gymnasium, dormitorium, refectorium et capellam. Sunt hi pueri valde humiles, religiosique, morigeri, eosque ut parentes diligunt, casti, et ingenio perspicaces in arte maxime pingendi.

105. « Inter fratres indigenarum idioma callentes unus est præcipuus nomine Petrus de Gandavo laicus, qui id callet eleganter, curamque gerit plusquam sexcentorum puerorum, estque profecto mirificus paranymphus, cum juvenes et puellas matrimonium contracturas in rebus fidei erudiat, erudítosque cum magna solemnitate conjugio copulet. Ad puellarum eruditionem institutionemque missæ ex Hispania sunt ab imperatrice domna Elizabetha mulieres sex honestæ et prudentes, deditque in mandatis ut ampla domus fabricaretur, in qua illæ sub episcopi patrocinio ad mille usque puellas erudire possent : hinc fit, ut a mulieribus illæ puellæ, a religiosis pueri fidem discant, quam postea doceant parentes suos, unde videtur dixisse David : *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*. Christus sit salus vestris reverentiis, quas humiliter precor Deum orent, ut id perficiat, quod incœpit. Mexici duodecima mensis Junii anni MDXXXI ».

CLEMENTIS VII ANNUS 9. — CHRISTI 1532.

1. *Solymanno Occidentale imperium affectante, Pontifex principibus Christianis periculum imminens denuntiat.* — Anno excurrentis sæculi trigesimo secundo, Indictione V, Solimannus Turcarum imperator, in cujus clientelam Hungaria a Joanne Ferdinandi regis æmulo commendata fuerat, Christianorum principum dissidiis, Lutheranæ factionis in Germania tumultibus elatus, exscindendi Christiani imperii cupidine vehementer inflammatus est, atque universas ad opprimendam Germaniam vires effudit; de cujus bellico apparatu, dementeque ambitione hæc narrat Paulus Jovius [1] : « Fama erat ea de causa redire in Pan-

[1] Jov. l. xxx.

noniam Solimannum ut Viennam expugnaret, a cujus mœnibus paulo ante fortiter repulsus cum ignominia discessisset; aut si Germani duce Carolo Cæsare contra prodirent in aciem, de totius fere terrarum orbis imperio decertaret; ipsum enim se unum esse, ad quem Romanorum imperium legitimo jure pertineret, dicere solitum ferebant quoniam magni Constantini, qui universi orbis Augustus imperator extitisset, sedem et sceptrum, atque urbes ejus imperii teneret, uti proavus Mahometes, expugnata Constantinopoli, et Constantino supremo Græcorum imperatore superato occisoque, hæc omnia jure belli capta Ottomannicis regnis adjecisset: propterea cum de Carolo sermones inciderent, vel litteræ scriberentur, eum non Cæsarem, sed Hispaniæ regem superba dissimulatione vocare consueverat; elatus enim tot suis majorumque suorum victoriis, quibus a Mæotide ad Erythræi Indicique maris angustias, et ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium protulissent, decorum maxime et nominis sui dignum fama putabat in Germaniam penetrare, terrorem, cædes, incendia circumferre, ostentare aciem, ut Carolum acerbissimis suorum cladibus permotum ad pugnam provocaret: sperabat enim eum nequaquam universo prælio certaturum, quod Germanos per causam Lutheranæ superstitionis inter se dissentire didicisset; unde sibi non dubium erecto trophæo ex aliena infamia laudem pararet: quod si eo animo esset Cæsar, ut prodire non dubitaret, et patentibus campis Christiana signa committeret; tum vero ipse sua occasione ad optimam spem exploratæ victoriæ uteretur, quando pedestres magna ex parte nostrorum copias, circumducto innumerabili equitatu, fame enecare, spe prælii late frustrari, ac demum funesta necessitate cedentes et dissolutos in fuga proterere facile posse videretur: cæterum suæ dignitatis esse statuebat Joannis injurias defendere, quem ipse in Pannonia regem constituisset».

2. Interea certior factus Clemens hoc ineunte anno tum a Grimano patriarcha Aquileiensi ex Oriente reverso, tum pluribus scriptis Constantinopoli litteris, Solimannum ipsum, pacto cum Persa fœdere, imperii Christiani excidium moliri, regum oratores, qui Romæ agebant, ad se excivit, ac proposito rerum statu, hortatus est, ut singuli suos principes excitarent ad consilia et arma pro asserenda publica salute jungenda: tum etiam ad reges ipsos scripsit, ut eorum torporem discuteret. Quo argumento has litteras ad Henricum Anglorum regem dedit[1]:

« Regi Angliæ.

« Charissime, etc. Reversus nuper ex Jerusalem, quo voti et devotionis causa erat profectus, venerabilis frater Marcus Grimannus patriarcha Aquileiensis gravi et formidoloso nuntio animum nostrum perculit: retulit enim nobis ac venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, quod cum ipse in reditu Constantinopoli transiens Aloysium Gritti Venetiarum ducis filium, qui apud Turcarum tyrannum, atque apud eum omnia moderantem Ebraym bascia maxima auctoritate pollet, convenisset illum, certissime sibi affirmasse et Venetias nuntiare jussisse, ipsum Turcam numerosissimam classem, duos maximos exercitus apparare, ut proximo Vere cum his ad damna Christianitatis erumpat: quorum quidem alterum terra ipsa ducturus, alteri maritimo dictum Ebraym præfecturus, et ad invadendam Italiam missurus sit. Quibus etiam illud adjectum est, ipsum Turcam cum Sophi Persarum rege nova amicitia ita esse connexum, ut nihil ipse in bellum Christianum intentus ab eo timere possit. Deinde autem paucis interjectis diebus subsecutæ sunt multorum litteræ ex Constantinopoli idem confirmantium, et terrorem maxime augentium. Hæc, fili charissime, non magis ex ipso judicio, quam ex præteritis apparatibus, et summa hostis potentia atque in nos odio, timere cogimur, ne tam sæpe nuntiata, ut futura fieri aliquando videamus quando ad tot et tantas hostis potentissimi minas et apparatus omnes torpemus, nihilque præter moram et cunctationem objicimus. Convocatis itaque statim ad nos ac eosdem fratres nostros tuis et reliquorum principum oratoribus, et de tota re plene edoctis, illos omnes hortati sumus, ut ad suum quisque principem scriberet, et in communis salutis defensionem aliquando suscipiendam ex Dei et nostra parte requireret et hortaretur: quanquam quid hortatione jam opus est? frustra enim hortando ac monendo jam biennium consumimus, nec quemquam nisi clade accepta crediturum videmus: alius fidem parum habet, minus timet alius se a periculo remotissimum, alius postremum in periculo arbitratur. Ergo hostes Christi ad oppugnandum fidem Christi consentiunt, fideles Christi ad defendendum consentire non possunt, nihilque nos nec Dei respectus, nec communis salutis et honoris ratio permovet. Subdamus igitur colla jugo, pro Christo Mahometem recipiamus; quin inter nos ipsos acres et validi, adversus Dei hostem torpemus. Quod quanto cum dolore, fili, dicamus, non possumus verbis exprimere, cum temporibus nostris Christianam virtutem vigere, si quando antea, pietatem autem plusquam unquam alias refrixisse videamus. Itaque etsi operam perdidimus hactenus, non tamen silebit nostra vox ad extremum usque, testesque et has et alias complures litteras habebimus, nos nostrum in hoc officium nunquam prætermisisse. *Domine, tu scisti: justitiam tuam non abscondi;*

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 162.

veritatem tuam et salutare tuum dixi. Quid aliud agere potuimus, quam quod egimus, omnes privatas rationes publicis posthabuimus : nostras clades et injurias Deo condonavimus : cunctas opes, vires, auctoritatem nostram obtulimus, et ad salutem Christiani populi conferemus, ne vitæ quidem nostræ parsuri nusquam sumus, dum in commune aliquid consulamus.

3. « Te igitur, fili charissime, quod et cum cæteris principibus egimus, ex pastorali officio ac persona denuo monemus, hortamur, obtestamur et rogamus, ut tuo officio, honori pietatique satisfaciens communem defensionem, in qua etiam tua includitur, pro tua virili suscipias : et quoniam dies abit, nec jam consultationibus, sed factis opus est, ut quodcumque opis in commune conferendum duxeris, quamprimum conferas, celeritate enim opus est, eaque permagna, si modo salvi esse volumus ; hostis enim totum biennium in apparatibus consumpsit, nos toties ab illo excitati in Rhodo, in Belgrado, in Hungaria, in Vienna, adhuc obdormimus : quamobrem nisi ad commune incendium restinguendum cito accurrimus, omnia ad certissimum interitum prolabentur. Recordare igitur, fili, majorum tuorum gesta, quibus tu in gloria et pietate non modo successisti, verum etiam anteisti ; siquidem Romanam Ecclesiam olim adversus schismaticos armis, deindeque fidem Catholicam contra hæreticos scriptis tutatus es, fideique defensoris titulum omnibus humanis titulis illustriorem promeruisti. Nunc non solum Ecclesiæ et sanctæ fidei, sed cuncta prorsus Christianitatis ac tui etiam regni defensio suscipienda a te cum cæteris est : si illam gloriam tunc appetisti, appete nunc hanc longe majorem : quanquam non jam de gloria, sed de salute certamus ; is enim est hostis, qui totius Europæ dominatum conceperit animo, quique Arabibus, Syriis, Ægyptiis ad suam ditionem adjunctis pari jugo servitutis universam Christianitatem subdere conetur.

4. « Itaque si Italiam (quod veremur et horremus) occupaverit, nequaquam temperabit a reliquis, sed more validi ignis primis quibusque correptis, ad ulteriora pervadet. Primi, primi, inquam, aditus huic obstruendi, prima repagula sunt objicienda ; his enim refractis, hostem intra viscera acceptum ægre repellere poterimus, nullaque tam remota regio aut angulus tam abditus miseræ Christianitatis erit, qui a communi exitio et clade immunis ad postremum sit futurus. Quod si, fili, vel tutissimum tibi regnum vel viæ longinquitas, terræ interjacentes, mare circumfusum præstarent, an tu Christianus rex Christianis opem contra Christi hostes denegabis, solusque proprium officium, communem rempublicam deseres ? non est pietatis nec magnitudinis tuæ, ut putemus, te Deo et sanctæ fidei, communique saluti deesse, aut a publica causa per humanos affectus avocari unquam posse ; novimus enim tui animi celsitudinem, religionem, probitatem, ac nos quidem hoc, quod petimus eo justius a te et cæteris impetrare meremur, quod non privatis commodis, aut honori nostro proprio (cui tamen tua serenitas, ut speramus, non deesset) sed Dei honori, Christianæ fidei periculis omnium fidelium arcendis, opem tuam et illorum imploramus, vestris etiam regnis privatim profuturam. Quamobrem si hæc tam pia nostra postulatio quam dicimus a te, a quo nihil non te dignum expectamus, sed ab aliis quibuspiam proprii officii et salutis oblitis contemnetur, tamen his nos Apostolica voce denuntiamus vindicem Dei iram, ad cujus tribunal universi, qui effundetur, Christiani sanguinis reos se sciant esse futuros. Nos quidem ipsi omnis culpæ nos expertes Deo et hominibus probabimus : nihil enim quod in nobis fuit prætermisimus, denuntiavimus periculum, ostendimus remedium, imploravimus omnium virtutem et pietatem ; nec monendo, nec rogando unquam defuimus, neque in posterum sumus defuturi, omnibusque tandem frustra tentatis, ea etiam non prætermittemus remedia, quæ prædecessores nostri in tali casu pro Dei honore et communi salute adhibenda censuerunt. Tuam serenitatem, ut vicissim suo officio, honori et pietati inserviat, nosque in hoc sancto labore coadjuvet, illam in Domino plurimum adhortamur, quemadmodum et confidimus eam esse facturam. Cætera super his latius cum tuis sumus oratoribus collocuti, ex quorum litteris et nuntii apud te nostri verbis ea particularius et diffusius tua serenitas intelliget. Datum Romæ IV Januarii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

5. Conceptæ sunt iisdem verbis aliæ, immutatis illis quibus Henrici elogia de Gallis oppugnatis, dum cum Ludovico XII rege favebant schismati et conciliabulo Pisano, deque egregio in Lutheri deliramenta scripto libello perstringit, ad Franciscum Gallorum [1], Sigismundum Poloniæ, ad Jacobum Scotiæ reges missæ : in iis vero, quas ad Joannem Lusitaniæ regem scripsit, has preces addidit, ut cum ipsi ex Africa periculum immineret propius, si Turcam victoria potiri contingeret, privatam et publicam causam una cum Sede Apostolica et Carolo V ac Ferdinando tueretur.

« Regi Portugalliæ.

« Nullus miseræ Christianitatis angulus, aut tam abdita regio esse mox poterit ab ejus (nempe Turcæ) sævitia immunis, si prima ei concesserimus. Ad tuum autem regnum oppugnandum Africæ quoque auxilia ei non deerunt quæ tibi infesta illi connexa est : quæ omnia, fili charissime, sicut prudentiam tuæ serenitatis

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 92.

non fugiunt, ita a tua pietate, fortitudine et gloria exspectamus, et per Jesum Dominum a te petimus, ut publicam privatamque causam una nobiscum, qui te Apostolica voce vocamus, et cum serenissimis affinibus tuis, cæterisque principibus suspicias, et omni consultatione abjecta statim tuam opem dignam te ac tuis viribus ad commune Italiæ præsidium conferas, etc. Dat. Romæ IV Januarii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

6. *Veneti et Polonus initas cum Turca inducias abrumpere recusant : Gallus et Anglus conspirant in imperatorem : solus Scotus paratum se præbet.* — Ad Venetos legatus est a Pontifice Matthæus Gilbertus episcopus Veronensis, quem superiori anno Clemens per Apostolicas litteras ad curiam ut ejus consiliis uteretur, exciverat [1] ; a quo egregia habita est hortativa in senatu de suscipiendo in Turcas bello oratio, cujus præcipua argumenta delibat Andreas Maurocenus in suis Annalibus [2] : tum subdit : « Commovere Patrum mentes Matthæus Gilbertus nitebatur, ut vel ad societatem jungendam impelleret, vel saltem ut ad sententiam planius aperiendam, aut si qua posset auxilia tribuenda rempublicam adigeret. Verum in gravissima re varie senatorum mentes afficiebantur, Sulemani communis Christiani nominis hostis vires ac potentiam, ni obsisteretur, in immensum augeri, cunctisque brevi formidolosam fore providebant, nunquam dominandi libidini aut modum aut fræna injecturum, victoriis non ad otium et quietem, sed ad nova bella veluti gradus sternere, et religionis amor, publicæ libertatis ac dignitatis decus stimulabant animos : at contra potentissimæ gentis vires ingenti equitum ac peditum numero instructi exercitus validæ classes objiciebantur. Respublica quadraginta fere annis bellorum fluctibus, ac procellis jactata sese offerebat : quantos sumptus subiisset, quantum subditorum ac civium amisisset, bella cum Turcis suscepta memorabantur, quibus Veneti soli ferocissimæ gentis impetum sustinere coacti fuerant. His elati ardentesque comprimi, ac tepescere spiritus videbantur, et vigor languescere, ut plerique prorsus rejiciendam societatem ac fœdus censerent ».

7. Ita Veneti necnon Poloniæ rex initas jam cum Turca inducias abrumpere detrectarunt, quod omnes Christiani reges Christianum nomen tueri, ac Turcicum uti poterant opprimere negligerent : quin potius Galliæ et Angliæ reges in Carolum V Turcico distentum bello conjurasse visi sunt. Cæterum Scotus, qui tam vastis terrarum intervallis disjunctus erat, ad gerendum commune in Turcam bellum paratum se exhibuit; cui a Pontifice actæ sunt gratiæ [3].

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 287. — [2] Andræas Mauroccn. l. IV. — [3] Brev. an. 1532. p. 407.

« Regi Scotiæ.

« Etsi sæpenumero antehac serenitas tua egregiam pietatem singularemque studium suum in hanc sanctam Sedem probarat, quod nullam unquam occasionem ejus neque tuendæ, neque ornandæ prætermiserat, tamen hoc tempore multo id apertius clariusque declaravit : nam cum tantum periculi Christianis rebus imminere perspiceres a quo tu vel locorum intervallis, vel regni tui natura et situ longissime abesses, non secus tamen, quam si in tuis finibus bellum gereretur, ad id defendendum omni cura, consilio, auctoritate, opibus denique concurristi : qua quidem in re cum ipsa pietas religioque admirabilis apparet, cum nihil quod quemquam Christianorum lædat non ad te attinere existimes, tamen non sine summa providentia id existit, cum perspicias tantum bellum esse, ut quemadmodum facile communi conspiratione et consensu populari possit, ita si neglectum fuerit a longinquis, brevi a proximo quoque etiam ad extremos sit pervasurum, atque hoc etiam clarior tua virtus beneficiaque gratiora videri debent, quo sunt adhuc quorumdam animi, quorum non minus interest, ad subveniendum tardiores, quos nos summo studio damus operam ut excitemus, et cum tam gravi tamque sancta causa conjungamus, Dominoque juvante non diffidimus, serenitatem autem tuam magis est, ut collaudemus, quam ut adhortemur, quæ non modo adhortationibus, sed ne desiderio quidem cujusquam locum reliquerit, idque cum in hac causa tum in cæteris omnibus, quæ ad hujusmodi sanctæ Sedis dignitatem aut commodum pertinent intelligimus. Itaque tantum id, quod merito vereque possumus, faciemus, ut pro tam fideli tamque religionis studioso rege Domino gratias agamus, tuæque serenitati omnia, quæ ab hac sancta Sede proficisci possunt, vel ad præsidium vel ad ornamenta polliceamur. Interim autem dum nuntius a serenitate tua veniat, dilectus filius Joannes Divitanus, quemadmodum scribis, pro nuntio apud nos erit, eique ut in his, quæ proxime ad nos retulit, fidem habebimus. Dat. Romæ XXVIII Julii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

8. *Pontifex detegit dolos Solimanni pacem postulantis ut imparatos opprimat.* — Pium hujus regis votum ad exitum perduci non potuit, quoniam finitimi reges, ut diximus, pari studio non ardebant, cum quibus copias junxisset. Itaque Carolus V et Ferdinandus, qui Ludovicum Pannoniæ regem antea deseruerant, ab omnibus ferme, præterquam a Pontifice, destituti, Turcicam tempestatem sustinere sunt coacti. Ut vero eos imparatos Solimannus opprimeret, consueto dolo usus est : de pacis scilicet colloquio habendo agere cœpit interprete Joanne Transylvaniæ Waivoda, qui ad Pontificem scripsit optare Solimannum non modo Hungaricam controver-

siam æquis legibus, quarum paciscendarum potestate sibi factam dixit, dirimere ; verum cum universis etiam Christianis regibus perpetuum fœdus sancire : quibus acceptis, Pontifex eidem Joanni respondit, pacem se præferre bello, atque cum Carolo et Ferdinando de pace concilianda acturum : tum eum, ut sociandæ confirmandæque publicæ concordiæ operam daret, humanissimis hisce litteris adhortatus est [1] :

9. « Dilecto filio nobili viro Waivodæ Transylvaniæ.

« Dilecte fili, salutem. Recepimus litteras nobilitatis tuæ, lætatique plurimum sumus, te potissimum delectum esse ad hoc tam salutare opus tractandæ pacis, atque ad egregiam tuam, quam scribis, et nos quoque agnoscimus, cupiditatem communis tranquillitatis constituendæ, tuum etiam oratoris munus et auctoritatem fuisse adjunctam : quanti enim facere, fili, debemus, quæ in tuis litteris sunt pientissime simul prudentissimeque perscripta ? te scilicet eam pacem afferre, quæ omnibus honorifica et toti Christianitati in universum salutaris futura sit ; nec modo Hungariæ, de qua agitur ; verum etiam aliis Christianis provinciis terra marique securitatem et tranquillitatem allatura ; quandoquidem id affirmas, sine quo nihil prorsus ageretur, Turcam ei paci staturum, quam tu conciliaveris. Ergo et commendamus tuum in hoc studium, et in eo ut persistas te plurimum adhortamur, Deum optimum deprecantes, ut piam mentem et gressus tuos in hoc dirigere dignetur ad tranquillitatem universæ plebis suæ.

10. « Nos quidem etsi auditis quibusdam motibus Turcarum de parando exercitu vicissim accingimur et ipsi cum cæteris Christianis principibus ad tuendam totis viribus Christianam rempublicam, sperantes in Dei adjutorio et nostrorum virtute id nobis feliciter eventurum esse ; ex pastorali tamen officio quietem nostrorum et pacem bello præoptantes, tuisque litteris invitati, officium et auctoritatem nostram de tuo cum serenissimis Cæsare et rege Romanorum interponimus, nostrisque apud eum legato et nuntio scribimus, ut omni studio et efficacia apud easdem serenitates hoc procurare et urgere pro communi bono non cessent, sperareque volumus, ipsos Cæsarem et regem Romanorum pro eorum singulari bonitate, et erga Christianam rempublicam amore animos ad pacem præsertim tutam et honestam deflexuros esse ; dum tamen ratio reperiatur idonea, per quam ipsa pax stabilis et diuturna esse, securitatique omnium Christianorum consuli possit ; cum alioqui sine universalis procuratione, et cautione securitatis, non illa quidem pax, sed majoris occasio atque origo belli videri posset. Quamobrem, fili, sicut scribis, et tua nobilitate ac pietate dignum est, tuum erit in Dei omnipotentis servitium et universæ Christianitatis beneficium in id maxime incumbere, ut cum illius regni Hungariæ, quod nos nostrorum prædecessorum exemplo sumus semper omni amore prosecuti, pacatione etiam communis tranquillitas constituatur, ne si aliter fiat, ab uno membro depulsa infirmitas, mox in reliquum corpus tota incumbat, etc. Dat. Rom. XII Januarii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

11. Egit itaque Laurentius Campegius Pontificis legatus cum Cæsare ac Ferdinando de pace cum Joanne æmulo ac Turca, adeo ut etiam tres oratores amplissimis freti mandatis ad Solimannum fuerint legati, quorum princeps erat Leonardus Negarola, nobilis Vicentinus, multarum linguarum peritia insignis ; sed ii aliud responsum ab illo non retulere, nisi ut Turcica castra sequerentur : at his de rebus inferius. Præsenserant barbaricos dolos Christiani neque ita in pacis actionem intenderunt, ut ad expellendum armis bellum non se compararint. Inprimis XIII Februarii die Pontifex Hungariæ ordines de Apostolico studio pro tuendo eo regno fecit certiores [1] ; iterumque paucis post diebus hortativas litteras dedit [2], ut extrema potius paterentur pro Christo quam Turcicum jugum subirent, iisque amplissima Germanica auxilia in Ratisponensi conventu decernenda est pollicitus :

« Venerabilibus fratribus archiepiscopis et episcopis, ac dilectis filiis nobilibus viris ducibus, marchionibus, comitibus, equitibus et populis status regni Hungariæ facientibus.

« Ex abundantia charitatis erga vos nostræ has etiam litteras verbis et relationi ipsius Antonii electi (Æsini nempe) adjiciendas putavimus, ut pluribus modis paterna benivolentià et vigilantia nostra vobis manifesta esset. Neque enim, filii, tametsi de vestra in sancta religione constantia nunquam dubitabimus, tamen non esse solliciti non possumus quod vestrum regnum fractum antea hostilibus præliis et populationibus nunc intestinis discordiis discissum et debilitatum videmus : ad cujus mali perniciem illud etiam accedit, quod pars vestrum altera eorum favore nititur, quorum nondum apertæ vires, sed etiam occultæ fraudes timendæ nobis sunt, ne quid impiorum seductio vos pios inficiat ; sumus enim præpositi a Deo omnipotente universo generi fidelium, ut pastoris vigilis piique patris amore illorum salutem sedulo procuremus : quod cum in cunctis populis Christum profitentibus communiter facere debemus, tum peculiarius facimus in vobis, quos hæc sancta Sedes tot jam annos pro fide Christi belligerantes et tanquam murum ad

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 63.

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 120. — [2] Ib. p. 141.

defensionem cæteræ Christianitatis objectum omni studio sustentari ac foveri consuevit. Hoc nos exemplo prædecessorum nostrorum recenterque felicis recordationis Leonis papæ X patruelis nostri adducti, nihil unquam Deo et vobis testibus prætermisimus, quod ad vestram salutem a Turcis defendendam pertineret : vestris quoque cladibus haud minus doluimus quam nostris, quæ mox acerbissimæ, ut audire potuistis, sunt subsecutæ, quas tamen et omnem nostram injuriam Deo condonantes, privatis calamitatibus et offensionibus posthabitis, ad publica vulnera sananda nos convertimus, omnia posthabentes defensioni sanctæ religionis et universali utilitati. Vos quoque, filii, decet vestræque virtuti ac vetustæ gloriæ convenit, nec præteritis cladibus valde commoveri, nec futura vehementer formidare : illis enim pro Christiana fortitudine lætari potius quam dolere, futuris autem minus angi debetis, stante præcipue hac Christianorum principum concordia, qua sane durante, non tam nobis ab hoste quam illi a nobis timendum est : quod si omnia in adversum caderent, quæ casura auxiliante Domino non timemus, retinenda est tamen vobis majorum vestrorum erga suos reges fides et devotio, constanterque sanctissimæ religioni a Dei ore susceptæ et tot sæculis a vobis defensæ propterea, si casus tulerit, semel moriendum per quam in æternum vivimus, nihilque committendum quod veteri vestra ac majorum vestrorum pietate et laude indignum sit.

12. « Quoniam, ut ait Apostolus, *fideli cum infideli, Christo cum Belial, luci cum tenebris, nulla potest esse consonatio,* vos, fratres ac filii, monemus, et per communem Deum rogamus, ut vos seduci non patiamini a subdolis hostium consiliis, vel fallacibus promissis confidere nolitis : si qua etiam illi suaserint aut benigne quoque obtulerint, his venenum subesse credatis : etsi dubium vobis hoc est, Christianas provincias illis subjectas aut deditas, vel fidem eorum secutas interrogate, nihil nisi fœdum se pati servitium, et intolerabilis jugum servitutis sufferre respondeant : sed hæc a nostra potius cura et sollicitudine paterni in vos amoris profecta dictaque sint, quam quod unquam de proceribus Hungarorum suspicemur, ut se Turcis, Dei et suis omniumque Christianorum hostibus, quavis ratione adjungant, quos sciant nihil quam Christianorum sanguinem sive vastitatem Christianarum regionum, nobilitatis extinctionem, abductionem virginum, templorum et religionis nostræ fœdationem delectari, quosque vestri majores multum minoribus ipsi copiis toties profligarunt, iis vos ut ullo modo subjici posse credamus. Quamobrem per Jesum Dominum estote constantes, et in sancta veraque fide, a qua salus æterna dependet, fortiter persistite, ac extrema quæque perpeti, si casus tulerit, eligite potius quam a Christianorum communione avulsi spurcissimam servitutem subire : quod tamen minime jam metuendum est; jam enim Dei misericordia, quam nostra peccata averterant, pœnis nostris placata aspirare suis fidelibus videtur, Turca ad Viennam repulso, Italia omni composita, Christianis principibus inter se conciliatis, simul bello, simul pestilentia et caritate omnium rerum a Christiano orbe remotis, adducto etiam ad vos propius serenissimo Cæsare, ut vestræ et Germanorum ac reliquæ Christianitatis securitati præsens prospiciat; quod ille nobis quidem omni studio hortantibus, sed sua ipse maxime pietate una cum serenissimo rege Romanorum ejus fratre rege vestro in conventu Ratisponensi proxime indicto curaturus est, nec præterea nos aut cura, aut studio, aut facultatibus, tum nostris conferendis, tum aliorum implorandis vestræ defensioni unquam deerimus, etc. Dat. Romæ VII Februarii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

13. *Ratisponæ conventus ordinum Germaniæ indicti, et sopita discordia inter Frisingensem episcopum et Bavariæ ducem.* — Indicti primum fuerant Spiræ solemnes Germaniæ conventus, ad quos Pontifex Hieronymum Aleandrum archiepiscopum Brundusinum internuntium miserat [1], ut religionis causam proveheret : sed ii Ratisponam ob imminentem Turcarum irruptionem translati a Cæsare fuerunt, de quibus hæc tradit Joannes Coclæus [2] : « Cæsar ut motus conspirationesque et discordias sectarum in Germania incruentis consiliis reprimeret, atque compesceret, indicebat dietam, ut vocant, imperialem Spiræ celebrandam : verum ubi intellexit maximum Turcarum apparatum et exercitum appropinquare ad invadendum Hungariam atque Germaniam, transtulit eam diætam non Spiræ, sed Ratisponæ celebrandam, ut esset ipse Cæsar propinquior ita hosti Christiani nominis, eique citius resistere possit. Convocavit igitur omnes principes ac status sacri Romani imperii in supradictam civitatem imperialem Ratisponam, quam Danubius præterfluit in Bavaria. Inter principes autem electores personaliter comparuerunt post imperatorem Carolum et regem Romanorum, Hungariæque et Bohemiæ Ferdinandum, Albertus cardinalis et archiepiscopus Moguntinus, Ludovicus comes palatinus Rheni, dux Bavariæ, et Joachim marchio Brandeburgensis, dux Stetinæ, ect. Ex episcopis Saltzburgensis et Tridentinus cardinales, item Bambergensis, Herbipolensis, Spirensis, Augustensis, Pataviensis, Ratisponensis, Mindensis, Viennensis : ex aliis principibus duces Bavariæ comitesque palatini

[1] Lib. brev. an. 1531. p. 374. — [2] Cocl. in actis Luth.

Rheni Fridericus, Wilhelmus, Ludovicus, Otto, Henricus et Philippus; dux item Saxoniæ Georgius, dux Brunsvicensis Henricus, Langravius Leutlembergensis Georgius, comites prætcrea et barones non pauci; abbates item et alii prælati: multi autem per suos oratores comparuerunt; quemadmodum et civitates liberæ atque imperiales ». Et infra: « Erant præterea in eadem diæta reverendissimus dominus cardinalis Campegius legatus de latere, et dominus Hieronymus Aleander archiepiscopus Brundusinus, nuntius Apostolicus ».

14. Sollicitus de felici horum comitiorum exitu Pontifex die septima Martii Carolum V est hortatus [1], ut Catholicam rem adversus hæreticorum factiones constabiliret, tuncque necessaria ad propulsandum Turcam diligenter adornaret, neve in Hispanias, incompositis Germaniæ rebus, reverteretur. Extracta sunt in mensem Augustum cœtus Ratisponenses: quanquam enim, ut dicetur, jam Turca in Hungariam irruperat, nullus tamen tollendarum controversiarum modus reperiebatur; quippe Lutherani principes Suinfordiæ in Franconiam convenerant [2], dubii atque hæsitantes an Turcis, an vero Catholicis se conjungerent. Neque discordiis carebant ipsi Catholici; nam Bavariæ duces de hæreditarii principatus partitione inter sese contendebant; quos Pontifex ad mutuam concordiam redintegrandam cohortatus est [3], atque Ernestum [4] designatum episcopum Pataviensem, tum cardinalem Campegium [5] legatum, et Brundusium atque Rossanensem archiepiscopos, eosdemque internuntios Apostolicos, illius interpretes esse jussit [6].

Nec fefellit spes, ut Pontificiæ de sedata controversia litteræ ad episcopum Frisingensem datæ IX Octobris ostendunt.

15. « Venerabili fratri Philippo episcopo Frisingensi.

« Maxime lætamur, inter vos ac dilectos filios Willelmum et Ludovicum Bavariæ duces, propinquos vestros, sublatam esse hanc discordiæ causam, benivolentiamque inter vos conservatam dignam vobis et optatam nobis, qui vestram et illorum pietatem unanimiter, sicut hactenus consentire cupimus, ad tutelam Catholicæ fidei et Apostolicæ dignitatis. Res igitur juxta desiderium tuæ fraternitatis confecta est, non sine magna laude eorumdem ducum, qui ad primam statim admonitionem et operam nostram per legatum nostrum cum eis interpositam, sicut eorum pietate et virtute dignum erat, de jure suo decedere maluerunt, quam cum tuæ Ecclesiæ læsione aut vestræ conjunctionis perturbatione indultum sibi concessum tueri, ex quo et utilitas et tranquillitas tuæ Ecclesiæ in hoc parta est, etc. Dat. Romæ die IX Octobris MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

16. *Nimis indulget Carolus V politicorum consiliis.* — Wilhelmum porro Bavarum, qui in petitione regni Bohemiæ repulsam tulerat, una cum aliis principibus Austriacæ stirpis amplitudini invidisse, necnon Carolum V eorum consiliis usum, qui minus pie de potestate Pontificia sentiebant, refert Paulus Jovius [1]: « Quibus de causis, inquit, fiebat, ut Cæsar nequaquam eorum sincera fide, aut egregia voluntate uteretur, qui vel pie sancteque de sacris potestateque Pontificis sentirent, proptereaque minus facilem ejus causæ cognitionem judicaret: quanquam a Laurentio Campegio cardinale legato cuncta prope firmissimis rationibus refellente tractari et jure optimo damnari posse Lutheri placita viderentur; ea enim non rejicienda modo atque abolenda, sed risu excipienda esse censebant, qui sacrarum litterarum peritia mediocriter valerent, quando nulla constantia, plures discipuli ipso magistro insaniores, provecta in immensum interpretandi libidine, a primæ rebellionis argumentis impudentissime descivissent, ut ipsi de nomine peculiares sectas conderent, et imperita multitudo ad factiones atque intestina bella traherentur ». De Lutheranæ aliarumque sectarum impietate, adeo ut etiam Christi divinitatem oppugnare sint ausi novatores, plura dicta sunt, iterumque dicetur inferius. Quod vero queritur Jovius Carolum V nimium detulisse eorum consiliis, qui minus recte de Pontificis auctoritate sentiebant; id ex decretis hoc anno Ratisponæ editis illustrabitur.

17. Cum vero jam ante Carolus politicorum secutus consilia deliquisset, quippe qui damnatas a Leone X hæreses disseminari esset passus et quasi Pontificis et veterum Conciliorum auctoritas in sanciendis fidei decretis non sufficeret, deludi se importunis de novo cogendo Concilio postulatis sivisset ab iis, qui Concilia deridebant, eo hæreticorum improbitas vel aliquorum Catholicorum simplicitas progressa est, ut ordinum imperii nomine ipsum ad indicendum Cæsarea auctoritate Concilium sollicitarent, ut qui, permissa antea hæreticis evertendorum sacrorum et opprimendi Ecclesiastici ordinis licentia, imperiali munere fungi prætermiserat, jam Pontificium munus sibi arrogaret, summamque in Christi vicarium et omnes reges auctoritatem invaderet, ac si ea res non succederet, uti nunquam sine religionis excidio cessura erat, flagitarunt ut indicto Germanicæ nationis conventu religionis controversias dirimeret: de quibus transmissa ad Pontificem Acta Ratisponensia hæc habent [2]:

18. « Licet serenissimus imperator Caro-

[1] Lib. III. lit. princ. p. 11. — [2] Cocl. in actis Luth. hoc an. — [3] Lib. brev. an. 1532. p. 85. — [4] Ead. p. 98. — [5] Pag. 94. — [6] Pag. 95.

[1] Jov. l. XXX. — [2] Ms. arch. Vat. p. 453.

lus V in conventu Ratisbonensi MDXXXII, ut pium et Catholicum principem decet, sæpe dixerit, se apud summum Pontificem procurasse et procuraturum ut Concilium Universale a sanctitate sua indiceretur : unde majestas sua hoc intelligere et innuere merito videri potest, indictionem Universalis Concilii ad summum Pontificem jure pertinere ; tamen principes et status imperii in scripturis majestati suæ productis eo modo loquendi, qui sequitur super Concilio semper usi sunt, et in casu, quo Pontificia sanctitas nollet consentire in Concilium, aut negligens aut segnis in indicendo Concilio, quod tunc Cæsarea majestas vestra, attento quod majestas vestra est caput, advocatus et protector totius Christianitatis et sacri Romani imperii, et divina providentia ad hoc ordinatus ; ideo gratiose velit expendere quod ex dilatione Concilii nihil certius sequitur, quam dissipatio Catholicæ fidei, totius Romani imperii et Germanicæ nationis. Cum ergo in Christiana religione ab antiquo in usu fuerit, quod Romani imperatores in similibus casibus etiam indixerint et celebraverint Concilia, et jam extrema necessitas immineat Concilii ex assignatis causis aperte et evidenter, nec potest pati dilationem, maxime cum ab utraque parte diligentissime quæratur et petatur ; ideo electorum ambasiatores, principes et status humillime supplicant, et quam maxime fieri potest, rogant, ut vestra Cæsarea majestas ex allegatis causis, velut Romanus imperator, dignetur generale Concilium, quamprimum fieri potest, indicere et illud etiam ipso facto continuare : ad quod convocet etiam Pontificiam sanctitatem et reliquos potentatus, sicut decet : indubie Pontificia sanctitas et alii potentatus, nihil aliud cogitabunt, quam quod hoc fiat pro manutentione Catholicæ fidei et suprema necessitate ; ideo in eo etiam habebunt complacentiam, et in Concilio in propria persona comparebunt, et illud promovebunt et defendent.

« Quod si aut omnino impetrari non potest generale Concilium, quod tamen natio Germanica non existimat, tunc status imperii concluserunt et supplicant vestræ Cæsareæ majestati, ne hoc ei displiceat vel adversetur, quod status jam hic consentiant et conveniant super nationalis congregationis loco et tempore nominandis, ut sic convenientes deliberent et consultent quomodo puncta aberrantia redigant in bonam et Catholicam unitatem et concordiam ».

19. Moliebantur hæretici concordiæ specie conflare schisma, Germaniamque ab Ecclesia Romana divellere : quorum susurris imperator sapienter aures obclusit, exposuitque qua diligentia apud Sedem Apostolicam et sacrum senatum pro impetrando Concilio esset usus, utque Pontifex legationem in Gallias decrevisset, ac de forma et modo et loco Concilii gravissimæ difficultates exortæ essent ; bene autem sperare se Pontificem suo muneri non defuturum : de quibus cardinalis Campegius meminisse videtur [1] : « Pro parte autem Cæsareæ majestatis hoc, quod sequitur, datum est responsum [2] principibus et statibus imperii pie et Catholice in eodem conventu Ratisponensi MDXXXII. Quo satisfiat petitioni statuum, Cæsarea majestas ultra labores et diligentiam quos sua majestas una cum statibus impendit Augustæ in causa religionis, tunc destinavit notabiles personas ad nostrum dominum papam, et collegium cardinalium cum litteris et mandato ad petendum, requirendum et sollicitandum, ut generale Concilium indiceretur et celebraretur. Super qua requisitione majestatis suæ præfati noster sanctissimus pater papa et cardinales miserunt ad majestatem suam episcopum de Tortona gubernatorem Bononiæ, qui una cum Pontificio legato Campegio et episcopo Vasionensi, tunc temporis nuntio Apostolico, cum sua majestate convenirent sicut et fecerunt, et accesserunt ad majestatem suam in civitate Leodiensi, et proposuerunt majestati suæ, sedem Romanam esse illius propositi ad indicendum et celebrandum Concilium ; sed prius informandum esse suam majestatem super punctis et gravaminibus, et qua forma et modo. Insuper ex qua causa, quo tempore et loco convocandum sit, ut sic effectualiter Concilium celebretur.

« Super propositione et assignatis punctis visum est necessarium majestati suæ agere et tractare cum rege Franciæ, et hujus rei causa notabilem ambasiatam misit ad regem Franciæ, quæ varia locuta est cum rege, qui agnovit inevitabilem necessitatem Concilii : sed finaliter res mansit sine conclusione potissimum quantum ad modum et formam Concilii, et præcipue quantum ad locum ; adhuc est sua Cæsarea majestas hujus gratiosæ voluntatis apud Pontificiam sanctitatem promovendi et sollicitandi, et omnia agere vult, quæ commoda sunt et utilia, quo generale Concilium celebretur, quemadmodum status petunt : et sperat sua Cæsarea majestas Pontificiam sanctitatem facturam bonam provisionem, quo memorata gravamina et difficultates absolvantur, et non insistet in eis ; sed omnia facturus sit, quæ pertinent ad officium suum, quo hujusmodi Concilium indicatur et celebretur ».

20. Optabat Clemens Œcumenicum Concilium veteri majorum more et instituto ad eludendos Lutheranorum dolos celebrari ; quod sine omnium gentium consensione fieri non poterat ; ac propterea, cum Franciscus Gallorum rex, qui disturbasse Concilium ut Germaniam religionis dissidio implicitam adversus Carolum imperatorem teneret, creditus, maximas difficultates circa modum congregandi Concilii afferret,

[1] Lib. III. lit. princ. p. 16. — [2] Ib. p. 454.

Clemens datis decima Maii litteris [1], quibus adscripta est dies decima Maii, Carolo ipsi significavit se convocandi Concilii cupidissimum esse; nil tamen sine cardinalium, quibus excutiendarum Synodalium rerum provincia erat data, consilio statuere debere : petitum omnibus precibus a Gallorum rege, ut formam Concilii constitutam a Romana Ecclesia et Cæsare æqui bonique faceret; verum si obsistere Gallus perrexerit, discrimen imminere, ne, si Concilium illo invito celebretur, Lutherani in pertinacia confirmentur; atque ideo in re ancipiti dandam ab utroque exquirendo saluberrimo consilio operam. Mense vero Junii de Apostolicis ad reges in arma pro religione tuenda concitandos impensis laboribus certiorem fecit [2]; verum universos intepescere : se tamen sperare Cæsareas ac Ferdinandi regis et Pontificias vires conjunctas propulsandis Turcarum conatibus pares futuras; et quanquam non iis valet opibus, quantas in tam eximia causa cuperet profundere, decem tamen equitum Hungarorum millia Ecclesiasticis stipendiis conducturum, neque ob difficultates temporum majores copias instruere posse : quæ litteræ XVIII Junii hujus anni die sunt consignatæ. Præter hæc vero subsidia etiam duodecim triremes Cæsareæ classi conjunxit [3], Picænique oram maritimam ad retundendos Turcarum impetus præsidiario exercitu communivit.

21. *Cardinalis Medicæi in Germaniam legatio et profectio.* —Significavit etiam imperatori ac Ferdinando Romanorum regi optasse se in Germaniam pergere, atque una cum ipsis ac principibus et præsulibus bellicos contra fidei hostes subire labores, imo sanguinem pro Christo fundere; verum cum Italiæ quoque præsentia Pontificis ac præsidio nudatæ maxima imminerent pericula, Hyppolytum Medicem Cardinalem legatum se decrevisse : denique eos ad constantiam spemque in Christo collocandum excitavit, ut cum Matthias rex olim impetus Turcicos copiis minoribus toties fregisset, ipsi majoribus succincti debellare Solimannum non vererentur :

« Charissimis in Christo filiis nostris Carolo imperatori semper Augusto, ejusque fratri Ferdinando Romanorum, ac Hungariæ et Bohemiæ regi illustri.

« Charissimi in Christo filii nostri. Cum audiremus proxime communem Dei et nostrum hostem Turcam omni vi et apparatu suo Hungariam repetere; sane nos, qui illam fortissimam Germaniæ nationem caput sedemque Romani imperii semper murum ac robur cæteræ Christianitatis, ut est, existimavimus, aut minus sumus commoti, et periculi magnitudine perculsi quam si his quod ferebatur, Italiam, ac nos proprie invaderet; neque enim aliud facere putandus est, quam cuncta simul invadere, qui nobiliora aggreditur. Ad hanc quoque rationem communis periculi isthinc dependentis accedebat pastorale officium, curaque nostra de omnibus fidelibus universalis, et benevolentia etiam nostra quæ non solum vos, charissimi in Christo filii, sed et universam inclytam Germaniæ nationem prosequamur. Etsi igitur eramus ex præteritis calamitatibus exhausti et attenuati, quantum majestates vestræ non ignorant, tamen nostro officio amorique convenire duximus, ut vestris ac imperio nationique quotidie defensioni haud minus quam nostræ propriæ subveniremus, quantumque præstare nostra tenuitas posset, non deessemus vestris periculis arcendis, quæ et nostra in amore reputabamus, et nisi propulsata a vobis essent, Christianæ reipublicæ maximam calamitatem allatura formidabantur, primum fatigati jamdudum in hortandis ac rogandis principibus cæteris ad communem defensionem suscipiendam; in quo procurando etiamdum quotidiana instantia persistimus vobiscum, charissimi in Christo filii, optimi principes, fratres concordissimi, quos communis salutis habebamus zelatores, imperator et rex Romanorum illustres, voluntate et studio nostro consensimus, consilia communicavimus, vires contribuimus, auctoritatem opemque nostram et hujus sanctæ Sedis omnem ad comparanda necessaria subsidia partim obtulimus, partim contulimus et copiosius etiam conferre parati sumus.

22. « Præterea ne pejorem isthic rerum conditionem Italiæ detrimenta facerent; quod nostrum fuit, dedimus in terris nostris operam, ut omnis ora nostra maritima in Illyricum classemque hostilem obversa, præsertimque Marchia nostra Anconitana munitis partibus et locis littoralibus redderetur securior, militibus etiam in præsidio illic collocatis, duodecim etiam triremibus ad classem tuam, fili imperator, quam pro defensione Italiæ et Siciliæ paras, nostro sumptu instructis et adjunctis; deinde vero libenter ipsi Deo hoc reddidissemus, a quo omnia accepimus, ut isthuc ipsi in persona propria veniremus, neque itineri, neque labori, neque periculo ulli nostro pro Dei causa parceremus : quid enim nobis aut ad officium convenientius, aut etiam aptius ad gloriam, quam ubi serenissimi fratres imperator et rex Romanorum, totque præsules et principes sacri imperii pro Christi fide convenirent, et in communem salutem incumbunt, ibi nos etiam personaliter reperiri; et aut ministerio nostri officii, aut opera etiam, et labore personæ nostræ, Christo non deesse, ac, quod est in tali tempore optandum potius quam defugiendum, vitam quoque et proprium sanguinem pro Deo æternaque salute profundere,

[1] Ext. lib. III. l. princ. p. 12. — [2] Lib. III. lit. princ. p. 14. — [3] Clem. lib. brev. an. 1532. p. 204.

nisi nostram ab Italia in hoc tempore absentiam Italiæ ipsi periculosam existimavissemus, præsentiamque utiliorem judicavissemus ad cuncta necessaria providenda? Quod iter ad vos quoniam ipsi suscipere nequibamus, cum cuperemus alterum hinc receptum, qui nos ipsos referret, loco nostri mittere, præsertim dilecto filio nostro cardinali Campegio ex articulorum doloribus frequentius impedito, quam in tantis rerum motibus et periculis præsentiam et operam suam præstare nobis possit, eum elegimus, quem in amore et dilectione nostra præcipuum habebamus, virum nostri generis ac sanguinis, virtute, ingenio et fortitudine animi spectatum, nepotem secundum carnem nostrum dilectum filium Hyppolytum cardinalem de Medicis, quo nec chariorem nobis, nec majestatum vestrarum observantiorem, aut Germanicæ nationis studiosiorem habebamus. Eum itaque loco personæ nostræ et tanquam nos alteros, nostrum et hujus sanctæ Sedis legatum de latere ad vos propediem destinatum, nunc ad iter se continue accingentem, per quem, filii charissimi, quidquid opis, virium, auctoritatis in nobis est, aut esse potest ad communem defensionem vestram, in qua etiam nostra inclusa esse nobis videtur, id totum vobis et ad vestra placita deferemus; in illo enim omnem personæ nostræ affectum et effectum positum esse volumus, ut is pro sua etiam erga majestates vestras, quibus deditissimus est, observantia et devotione, vobiscum nostro nomine omnia consilia et actiones suscipiat et exequatur, quæ ad præsens periculum propulsandum pertinebunt.

23. « Et ut nos ipsi jam nunc partem oneris aliquam istic vendicemus, decem millia equitum Hungarorum, spectatæ olim cum hoc hoste virtutis, stipendio nostro et hujus sanctæ Sedis vobiscum militare volumus, donec id periculum, Deo adjutore, fuerit a vobis depulsum: cujus stipendii illis in menses singulos persolvendi curam eidem Hippolyto cardinali demandabimus. Quanquam hanc autem oneris portionem voluntarie nobis sumamus, non tamen sumus propterea defuturi in subsidio ampliore conferendo, si necessitas tulerit, quantum nostræ undique vires poterunt congregare, sicut omnia idem Hippolytus cardinalis plenius vobis explicabit. Itaque, charissimi in Christo filii, vos in communi Domino Jesu non sine lacrymis rogamus, ut quoniam idem Dominus vel ob nostram probationem et correctionem, aut etiam quod pie speramus, propter hostium ipsorum ultionem et cladem, has persecutionum procellas vestris nunc maxime regionibus patitur intonare, vos Deo primum orationibus, jejuniis et eleemosynis placato, deinde alacriter contra hostem ipsius Dei ac vestrum, virtute et causa vobis longe inferiorem, neque numero vos valde superaturum, congrediamini, spe pleni et illo præcipue signo armati, in quo Constantinus vicit; nec modo ille tantus imperator, verum etiam hunc ipsum hostem claræ memoriæ Matthias, solius Hungariæ rex, toties propulit ac superavit: tua quoque, imperator auguste, tuique serenissimi fratris inclyta pietas, vestra tot jam successibus spectata felicitas facile nobis optatos exitus nostræ securitatis vestræque victoriæ despondet, cum felicissimum te in Christianis bellis, multo feliciorem adversus Christi hostes sperare debeamus. Qua felicitate Deus omnipotens vos, filii charissimi, donare dignetur ad honorem divini nominis sui, vestramque gloriam et universorum Christi fidelium salutem et securitatem, sicut et certo futurum in ejusdem Dei benignitate confidimus, etc. Datum Romæ XVIII Junii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

24. De Hippolyti cardinalis legati profectione hoc refert Petrus Paulus Gualterius Aretinus in Diariis[1]: « Die VIII Julii, hora VIII, MDXXXII, cardinalis de Medicis proficiscitur legatus in Hungariam contra Turcum ». Extant datæ pridie illius diei commendatitiæ Clementis litteræ[2] ad Carolum V et Ferdinandum regem, quibus repetit summa cupiditate sustinendi una cum ipsis pro tuendo imperio Christiano castrensis a boris se flagrasse, ac ne voti compos omnino non fieret, charissimum nepotem in sui locum se subrogasse. Pervenisse legatum Ratisponam die duodecima Augusti, ac venienti Ferdinandum regem Romanorum obviam processisse; cumque ante regiam iter fieret, legatum institisse apud Ferdinandum, ne ampliori labore se gravaret: at illum ad paratas ædes deductum legatum suo comitatu cohonestasse, refert cardinalis Campegius in litteris ad Jacobum Salviatum datis. Significarat antea, nimirum secunda Augusti die, eidem Salviato Campegius, soluta fuisse die vigesima septima Julii Ratisponensem conventum, et oratoribus abeundi datam potestatem: accepisse vero se a Cæsareis senatoribus non reformidari amplius Lutheranum bellum, illosque spopondisse se adversus Turcas arma juncturos; iis vero legibus rem transactam, ut nil amplius usque ad futurum Concilium aut conventum imperialem novetur; secundo ut eodem, quo antea, jure vivere sinerentur, neque, a fisci præfecto aut senatu augustali postularentur de re Lutherana ac religione; quam postremam vocem enixe contenderunt. Non sine magnis difficultatibus id evinci potuit, cum Lutherani Suinfurti congregati plura contra rem Catholicam et Cæsaream dignitatem deposcerent[3], ex Solimani adventu efferatiores redditi: ad quos conciliandos Albertus cardinalis Moguntinus et Ludovicus Palatinus Rheni pacis interpretes decreti[4] sunt: cumque nulla

[1] Petr. Paul. Gualt. Aret. colleg. cardin. secret. in Diar.— [2] L. III. lit. princ. p. 15. — [3] Surius in Comm. hoc ann. — [4] Cocl. in act. Luth. hoc ann.

concordiæ ratio iniri posset, conventus Suinfurto Nurembergam translati sunt [1], in quibus septemviri convenerunt, atque ut Jovius tradit : « Fit decretum e summa Concilii, ut in aliud tempus Lutheranæ causæ cognitio differatur, cæterisque controversiis et rebus omnibus postpositis omnes in unum belli apparatum animos intendant ».

25. *Permissa et promissa Lutheranis a Carolo V, unde latius grassatur hæresis.* — Transmisit ad Pontificem Cæsar, ut ait cardinalis Campegius [2], ejusmodi decreti formam die tertia Augusti Ratisponæ consignatam, quam e Vaticano Tabulario repetimus [3] (1) :

« Carolus V etc. omnibus et singulis principibus, electoribus, et sæcularibus prælatis, comitibus, dominis liberis, equitibus auratis, etc.

« Postquam in sacro imperio nationis Germanicæ maximæ differentiæ ac discordiæ in causa religionis ac fidei ortæ sint, quibus, si a nobis tempestivo consilio non succurratur, bella, seditiones adversitatesque in sacro imperio Romano, irreparabiliaque damna et detrimenta oriri possent, præsertim hoc tempore cum hostis et inimicus sanguinis Christiani Turca in propria persona cum maximis copiis in regnum Hungariæ advenit, hocque proposito sit ulterius progredi, Austriamque et alias provincias Germaniæ invadere, easque obedientiæ ac potestati suæ submittere, ex quibus enumeratis, aliisque quamplurimis maximisque causis summa necessitas postulat communem nationem Germanicam in bona pace et concordia conservare, ut hæc damna, incommoda et detrimenta maxima avertantur, super hæc nos, ut supremum caput inter omnes status sacri imperii Germanicæ nationis spiritualibus et sæcularibus usque ad commune, liberum, Christianum Concilium, quemadmodum hoc in comitiis Norinbergensibus conclusum est ; aut si illud progressum suum non habebit, communes status imperii, quemadmodum sequitur, in aliquem commodum locum conscribi debent ad publicam pacem erigendam, totique imperio publicandam, nobis proposuimus, quemadmodum ex nostræ Cæsareæ majestatis plenaria potestate, hanc publicam pacem erigimus et publicamus hoc modo : quod in eo intervallo temporis, dum Concilium celebrabitur, aut alius quidam locus, quo communes status imperii conveniant ad differentias religionis componendas deputabitur, nemo alium vel propter causam religionis, nec ex alia quavis causa lædere, debellare, captivum ducere, obsidione premere, neque per se aut alium castra, civitates, oppida, municipia, villas domusque separatas invadere, aut absque alterius consensu manu violenta capere, vel igne, aut alio quovis modo persequi ; neque ut quisquam hujusmodi hominibus consilium, auxilium favoremque præbeat, aut illos hospitio suscipiat, eisque victum potumque præbeat, sustentare aut sufferre debeat, sed ut se invicem vera Christiana charitate prosequantur. Offerimus quoque omnem operam daturos, ut prædictum Concilium in intervallo medii anni publicetur, et sub finem anni celebretur : casu vero quod hoc fieri non possit, ut tum communes status in accommodum aliquem locum conscribantur, ulteriusque consultent, quid et de Concilio, et aliis necessariis causis fieri debeat, committimusque his nostris litteris omnibus et singulis per eam fidem, qua nobis et sacro Romano imperio obligati estis, ac etiam pœnis, quæ in pacto pacis Wormatiæ publicato continentur ; ac volumus, ut hanc publicam pacem in omnibus punctis, articulis, quemadmodum de verbo ad verbum expressum est, firmiter observetis, ne quisquam alium vel spiritualis vel temporalis conditionis alterum offendat, verum ut quisque in sua opinione ab alio, ut permaneat permittatur, neque quisquam ab aliquo graviter, quantum cuilibet chara est nostra imperii indignatio ac pœna, ut eam fugiant, in quam si contra hoc nostrum mandatum fecerit, se incursurum sciant : et hæc nostra est severa voluntas. Datum in nostra et imperii civitate Ratisponæ III die mensis Augusti anno MDXXXII, nostri Romani imperii anno XII, regnorum nostrorum XVII.

« CAROLUS ».

26. Hoc interim Christianam pietatem pæne in Germania interemit : hæresum enim fœdissimarum monstra, quæ grassabantur in Germania, liberius posthac furorem effuderunt, cum in Ratisponensi et Nurembergensi conventibus sancitum nemini religionis causa usque ad

[1] Sur. ubi sup. Jovius l. XXX. — [2] Lib. III. lit. princ. p. 17. — [3] Bull. divers. lib. sign. lit. A. num. 36. p. 77.

(1) Tria hæc Germanorum principum comitia, Schwinfurtense, Nurimbergense ac Ratisponense a Spalatino in Vitis electorum Saxoniæ ita commemorantur, ut, quo singula tempore cœperint, apte definiat, ac nonnulla addat ad emendationem Annalium necessaria. Schwinfurtense in pervigilio Paschæ coactum, quo præter electores ablegati *maritimarum* et liberarum civitatum Germaniæ venerunt. Pacis componendæ arbitri dati sunt ab imperatore Moguntinus et Palatinus Rheni. Per hebdomadas sex disceptatum, nihil statutum, ac tandem re infecta discessum est. Iterum die Lunæ post festum Corporis Christi itum est Nurembergam, ubi tandem de pace vel potius de induciis, iis conditionibus, quæ in Annalibus leguntur, conventum est. Leges istæ induciarum signantur Nurimbergæ die XXVIII Julii. Ratisponensia tandem comitia celebrari cœpta die kalendarum Martii, si fides habeatur Chytræo apud Calvisium ad hunc annum. Perseverarunt vero ad exitum usque Julii, quin et ad diem III Augusti, cum die illa Carolus imperator constitutionem dederit signaritque Ratisponæ, qua induciarum leges illas confirmat ; quæ profecto confirmatio facta est in comitiis, ut Spalatinus non obscure significat. Ex his omnibus Annales emendandi. Induciæ non Ratisponæ primum, sed Nurimbergæ sancitæ. Nurimbergenses tabulæ non Augusto ineunte, ut scribit annalista hic, num. 30, sed Julio exeunte; signatæ. MANSI.

futurum Concilium exhibendam molestiam viderimus. Extat apud Melchiorem Dolgastum [1] Cæsareum edictum superiori fusius, verbisque discrepans, quod hæretico stylo exaratum est; in eo enim inter alia præclara Cæsaris facinora narratur Romam in ordinem fatali ordine redactam fuisse; quasi vero Cæsar se invito eam proditione captam antea non promulgarit, et obsessi Pontificis scelus a se omni studio non removerit. In quo etiam hæreticos velut innocentes non ferro, non carceribus, non igne, sed gladio spiritus tantum expugnandos sancitur ex malesano politicorum consilio, quo infelicissime perditam Germaniam, imo et alia regna eversa lugemus. « Vere tunc apparebit, nullam aliam compendiosiorem esse viam a fide Christi alienos aut in avia delapsos in viam reducendi, et ad spontaneum Dei cultum revocandi, quam si verbo et spiritus potentia hæreses convincantur, errantes sanabilesque cum mansuetudine tractentur; minime vero quisquam vi, carcere, tormentis, flagris, ferro, fune, flumine, flamma, ad colendum Numen, cui non nisi voluntaria mentis nostræ victima, et labiorum ac pectoris, non thuris, neque hecatombes sacrificium probatur, a nostris judicibus cogetur, ut neminem unquam pientissimi imperatores Constantinus magnus, Jovianus, Valentinianus, et alii, quorum exempla legis vicem præbent, et nos eorum vestigiis insistere laudis opus arbitramur, violenta coactione ad suscipiendam religionem adegerunt : gentile enim et bestiarum nimis est, et eorum, qui homicidam spiritum ductorem ac doctorem habent, religionem carnificum taureis et equuleis inculcare malle, quam placide sententias conferre, quod Decium, Diocletianum, Maxentium, Maximinum, Julianum Parabatem, paganos, et Valentem Arianum, quos omnes tragicus fere excepit exitus, decet; quare cum hoc ita multi orthodoxi episcopi, et Ecclesiæ veræ Catholicæ doctores sentiant, eum contra, qui sentit non solum nihil, sed impie sentire credere fas est : et nos illis in re tanti momenti suffragari ac subscribere quid vetat? Quod cum revera ita sit, nos populi nobis divinitus commissi curam gerentes et saluti ejusdem, quæ prima, secunda et postrema lex est, consulentes, omnes omnium locorum judices hortamur, ut a consiliis cruentis sibi temperent, neque ad crudelitatem se armari a malæ feritatis et sanguinariis hominibus patiantur, ne adversus voluntatem nostram hic attestatam limites officii egrediantur, manusque suas innocenti maculent sanguine. Dat. Augustæ Tiberiæ in comitiis anno ab orbe redempto MDXXXII ».

27. Nullum sævitiæ genus hac intempestiva clementia crudelius esse potuit, quod ostendebant, albentes ossibus centum millium simplicium rusticorum, quos hæretici seduxerant, Germaniæ campi, tot sacerdotum et monachorum cædes, tot eversa templa, tot commissa flagitia, tot animarum ab hæreticis interemptarum ruentiumque in inferos strages : sed multo magis Anabaptistarum, qui sanctitatis et innocentiæ larvam induebant, secutæ grassationes et cruentissima consilia, crudelis ejusmodi sententiæ fallaciam ostendent : neque enim sanctissimi Pontifices et episcopi, non Patres Constantiensis Concilii, non Ferdinandus ille inclytus, qui divino spiritu instinctus constitutis censuræ fidei tribunalibus servavit Hispanias; sed hæretici, hæreticorumque palpatores politici, quantumvis speciem præ se clementiæ ferant, revera inhumani et sanguinarii extiterunt. Infectos autem hac nefaria opinione, permittendam esse cuique quidlibet credendi libertatem, plures, qui in regum aulis sapientiæ nomen sibi asciscunt, deplorat Joannes Faber episcopus Viennensis, qui ad refellendam eamdem opinionem a Luthero inductam, ab atheis confirmatam, et jam ante a Leone X damnatam [1], egregium Commentarium edidit : sed multo magis coercendi ferro erant hæretici, quod in pios sacerdotes eorum impietatem confutantes, aut Deo facientes sacra, aut in ipsos Cæsareos magistratus, vel Cæsareæ clientelæ commendatos sævirent ferro, nisi hæretica deliramenta, calcatis Christo Cæsareque Christiano, adorarent, ut Joannes Eckius luxit. Quam vero Cæsareus scriba turpiter lapsus sit, dum in superioris edicti formula Cæsares Christianam fidem tuentes ferro adversus Ecclesiæ perduelles cum Decio et Diocletiano dæmonum cultum ferro tuentibus contulit, ostendit Joannes Faber [2] Viennensis episcopus : « Sunt, inquit, et utinam hodie non essent athei, et plane sine Deo homines, qui non formidant temere et pertinaciter asserere, imperatores, reges ac principes pro orthodoxa religione adversus hæreses et earumdem auctores nihil sancire, mandare ac statuere posse; quodque liberum sit unicuique sentire et credere quidquid libeat, et tandem facere quidvis lubet. Proin Cæsaris edicta, regum quoque et principum mandata utcumque sanctissima et Christianissima non obligent quemquam. Sed quam impia et abominabilis, neque ullo sæculo recepta fuerit hæc perversa, et non nisi ad rebellionem tendens sententia, manifestum erit. Primo si jura, si leges atque decreta religiosissimorum imperatorum et Christianissimorum principum obiter consideremus, et perspexerimus.

« Quis autem nisi mentis inops negaverit Gratianum, Valentinianum, Theodosium, Martianum (nempe ratione temporis, quo fidem

[1] Dolgast. to. III. p. 516.

[1] Leon. X. propos. 53. — [2] Jo. Faber. l. adversus hæres. et earum auctores.

Catholicam tenuit) imperatores semper augustos fuisse principes Dei et Catholicæ Ecclesiæ cultores, omnium pientissimos atque laudatissimos; hi vero sub titulo de summa Trinitate et fide Catholica, ut nemo publice de ea contendere audeat Catholice mandarunt ac [1] statuerunt, ut cuncti populi versentur in ea ac tali religione, quam divinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis constat, et religio usque adhuc ab ipso insinuata declarat, quamque Pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriæ episcopum virum Apostolicæ sanctitatis, hoc est, ut secundum Apostolicam disciplinam Evangelicamque doctrinam Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam deitatem sub pari majestate et sub pia Trinitate credamus. Hanc legem sequentes Christianorum Catholicorumque nomen jubemus, inquiunt iidem gloriosissimi principes, amplecti; reliquos vero dementes væsanosque judicantes hæretici dogmatis infamiam sustinere divina primum vindicta, post etiam motus animi nostri, quem ex cœlesti arbitrio sumpserimus, ultione plectendos ». Plura alia imperatorum atque ipsius Caroli V et regis Ferdinandi ejus fratris exempla severitatis in hæreticos adhibitæ afferuntur, a qua superiori edicto Carolum hoc anno defecisse, vitiumque variis coloribus ob causas politicas fucasse vidimus.

28. *Damnati blasphemi in B. Virginem.* — Ne porro pestis Anabaptistica, quæ Lutherana funestior videbatur, ex qua tamen originem traxerat, serperet, Carolus V dignissimam summa laude sanctionem hoc anno edidit [2] adversus impios homines, qui in Deum et Virginem Deiparam ac sanctos viros, quorum in sacris litteris fit mentio, blasphemas ac furiales voces mittebant.

« Pœna blasphemiæ.

« Principio ut Domino Deo, qui nos condidit, sanctissimum nomen illibatum, et honor sartus tectus permaneat, qui honorantes se honorat; ob blasphemias vero fames, terræ motus et pestilentia oboriantur; constituimus, ut si quis (quod convitia hominibus ingesta multa non relinquantur) blasphemo ore Deum optimum maximum impietatis impotentiæve insimularit, qui quod Deo dandum est, detraxerit, vel negarit, quod non dandum, aut imputandum adscripserit, denique, qui Deo maledixerit; item qui Deiparam semper virginem, aut quos sanctos Dei homines sacra prædicat pagina, injuriose prosciderit, scommatis convitiis incesserit, is a loci judice, castri vel oppidi præfecto ex officio in vincula conjici, et ob blasphemiam dictam, prout atrocior leviorque fuerit, in corpore membrisque, velut linguæ resectione aut evulsione, vel etiam mulcta coerceri poterit. Quod ita tamen accipi debet, ut judices prius ad magistratum referant, qui cognitis circumstantiis secundum leges sacratissimas, præsertim novissimam Constitutionem Augustanam anno MDXXX editam, qui facto opus sit, et qui plecti blasphemus debeat, respondebunt ».

Latam antea legem a Maximiliano Caroli V avo in blasphemos vidimus, sed ampliorem, cum sanctos, quos universa Catholica veneratur Ecclesia, non excluderet. Hæreses porro, quæ Christo divinitatem, ejusque matri Deiparæ et semper virgini gloriosissimos titulos detrahebant, et olim ab Ario, Nestorio et Helvidio excogitatæ fuerant, novi hæretici Germani omnes complexi, Mahometanis, qui virginitatem matris Christi saltem fatentur, cum Turcicus illis gladius immineret, nequiores evaserant, ut idem Faber tradit [1].

29. *Impedimenta et pericula in cogendo Concilio.* — Porro severitatem in Lutheranos adhibere non est ausus imperator ob extremi discriminis Turcici terrorem, ne simul Lutheranos et Turcas sustinere cogeretur, refert Laurentius Surius [2]; uti vicissim Lutherani metu servitutis Turcicæ Catholicis, quos oderant, se conjunxerunt: « Multa, inquit, coactus est piissimus princeps ob temporum calamitatem dissimulare, haud dubie non facturus, si tanta Turcarum vis in certissimum totius Europæ exitium Germaniæ non incubuisset. Ubi vero Prostestantes Cæsaris hoc decretum acceperunt, obsequentiam et officium illi deferunt, et auxilia contra Turcas pollicentur. Interim Lutherus et novi dogmatistæ animis erigebantur, quod viderent magno se metu liberatos, Cæsare Turcico bello distento ». Tradit idem auctor, sperasse Carolum paucorum mensium spatio Concilium celebratum iri. Et quidem Pontificem accepto imperiali decreto consensisse, ut Concilium ad dirimendas Lutheranas controversias cogeretur, ipsemet Carolus testatus est [3], dum ita ad principes in alio conventu Ratisponensi postea indicto retulit: « Sanctitas sua Generale Concilium intra annum indicere et denuntiare velle consensit, quemadmodum etiam sanctitas sua tunc temporis hæc electoribus et aliis principibus ac statibus imperii significavit ». At cur celebrari non potuerit Concilium, jam ante ex Pontificiis ad Cæsarem datis litteris [4], dictum est, Gallorum scilicet regem obstitisse, ne eo indicto Cæsarea amplitudo augeretur; quam ob causam etiam ipsum Turcas concitasse in Carolum creditum est [5], et Lutheranam factionem non consopiri, sed ea Carolum fatigari ex-

[1] L. cunctos populos C. de summa Trinit. et fide Cath. — [2] Apud Dolgast. to. III. p. 538.

[1] Jo. Fab. in disput. cum Balthas. c. 15. — [2] Sur. in Com. hoc ann. — [3] Ms. arch. Vat. sign. lit. T. p. 446. Car. V. in recess. Ratispon. an. 1541. — [4] Ext. l. III. lit. princ. p. 2. — [5] Paul. Jov. l. XX. Nicol. Isthuanff. l. XI.

optasse. Non assensisse etiam, ut Concilium cogeretur Henricum Anglorum regem narrat Belcairus [1] : et in hoc sane manifesta causa extitit, quod nimirum ab Ecclesia Romana, ex concepto ob intentatum sibi anathema, si Annam Bolenam in matrimonium ducere tentasset, furore, deficere meditaretur : Gallo autem et Anglo regibus Concilium respuentibus, Lutheranos ad officium non redigendos, sed graviora schismata in Ecclesia exoriri posse ex Concilii celebratione Pontifici visum est, de quibus postea.

30. *Solymanni irruptio in Germaniam.* — Cum ita Augusto ineunte Nurembergæ et Ratisponæ sancitum est, controversias religionis futuro Concilio, quod non nisi post plures annos celebratum fuit, reservandas, atque a Catholicis et Lutheranis pro Turcica servitute propulsanda expedita arma fuerunt, magnis animis, et certa victoriæ spe concepta, ut refert cardinalis Campegius [2] in litteris ad Jacobum Salviatum die VIII Augusti datis; idemque postridie scripsit [3], Solimannum cum universo exercitu quinque leucarum intervallo a Neostadio castra metatum; iterumque decima sexta ejusdem mensis scripsit illum emisisse equitatum ad populandos agros, qui ad Viennam usque excurrerit; regem vero Romanorum ex Charinthiæ et Stiriæ præfectis accepisse [4] duo millia equitum Turcarum in eas terras erupisse, sed fusos, et quingentos ex iis fuisse interemptos, totidemque captos : Cæsareum exercitum in planitie Chrempsam inter et Viennam congregari : Frederico Bavariæ duci militare imperium Germanicarum copiarum delatum : Burgundos, Belgas et Hispanos ad castra confluere : serius Carolum V qui supremum totius exercitus imperium sibi reservarat, accessisse, propter afflictum equi casu crus, quod fomentis thermarum curabatur, refert Joannes Coclæus [5]. Et quidem cardinalis Campegius in litteris, quibus ascripta est dies XXII Augusti, narrat [6] se convenisse in thermis imperatorem, qui se Pontifici ob conducta decem millia equitum Hungarorum et quadraginta millia nummorum pro militaribus stipendiis singulis mensibus numerata magnopere debere significavit. Collecti illi fuerant a Ferdinando [7], quorum ducibus ab Apostolico legato vexilla Christi Domini imagine depicta tradita refert Surius [8] : « Erant, inquit, apud Ferdinandum duo præter alios duces, admirandæ virtutis, quibus singulis singula vexilla honoris causa de manu tradidit cardinalis, in quibus pictæ erant imagines Crucifixi Servatoris nostri, quæ vel ferrea possent movere pectora ad pietatem ».

31. Trahebant hæc Solimannum quasi ad certum triumphum in Germaniam, ad quam obterendam quingenta hominum millia secum ducebat [1], in quibus, ut e captivis postea cognitum est, trecenta fere equitum millia erant; propterea que fastu turgidus, dimissis Ferdinandi Romanorum regis oratoribus, qui eum de fœdere postularant, litteras dedit ad regem perferendas : « Superbis », inquit Nicolaus Isthuanffus [2], « plurimorum regnorum titulis adscriptis refertas, purpureoque involucro tectas, quibus de fœdere cum legatis nihil potuisse tractari significabat, quod eos in procinctu et itinere obvios habuisset : se ideo in Germaniæ fines cum exercitu venisse, ut toties expetitam pugnandi occasionem collatis utrinque viribus ad nobilitandos æterna nominis fama Austriæ campos experiri posset, utque victoriæ eventu in quamcumque partem inclinante fortuna ex ejus usu declararet quales, et quæ a victore conditiones dandæ, et vicissim a victo accipiendæ viderentur ».

32. *Ad Guntium oppidulum retardati Turcæ, ope S. Martini.* — At cum ita Barbarus ad Germaniam mergendam instar tumidi maris se efferret, ad Guntium oppidulum veluti ad arenam fractus est, non sine præsentis divini Numinis auxilio. Describit memorandam obsidionem Isthuanffus his verbis : « Licet uno eodemque tempore sine intermissione mœnia verberaret, et cuniculis effectis, subjectoque igne subruere contenderet, tamen cum obsessi ruinas terrenis aggeribus erectis, ac tabulatis, et id genus materia introrsus diligenter obseptas munivissent; neque enim Nicolizza oppidanorum aut militum quempiam quiescere, neque ipsis fœminis, quin operi insisterent parcendum putabat. Postremo murum uno in loco hiantem tum cuniculis tum assiduis ictibus patefecit, et ut milites magna vi illum adorirentur imperavit : quod cum illi impigre aggressi essent, Nicolizza suos, qui in præsidio erant, milites haud cunctanter eis opposuit, certamenque atrox et cruentum exortum est, usque adeo ut nutante victoria, quum Janiceri ad summitatem muri pervasuri viderentur, plures ex defensoribus perterriti fugientesque captum oppidum, cæsos socios ac debellatum esse spargerent : quo rumore simul et metu perculsa multitudo fœminarum, ac puerorum, imbelliumque senum, qui uno in loco haud procul a prætorio conclusi erant, ingentem ac inconditum clamorem sustulerunt. Eo audito, Turcæ attonitis potius quam pavidis similes impetum represserunt, recentium militum ad auxilia accurrentium vociferationem esse rati. Quæ mora Nicolizzæ et defensoribus animos auxit, et qui paulo ante mœnia vix tueri posse videbantur, quodam veluti miraculo resumptis animis viribusque; hostes jam supra ruinam murorum

[1] Belc. l. XX. — [2] Lib. III. lit. princ. p. 18. — [3] Ib. p. 19. — [4] Ib. p. 20. — [5] Cocl. in actis et script. Luth. — [6] Lib. III. lit. princ. p. 21. — [7] Paul. Jov. l. XXX. — [8] Sur. in Comm.

[1] Sur. in Comm. hoc ann. — [2] Isthuanff. l. XI.

ascendere conatos magna vi detrudere cœperunt: et quamvis tribuni ac præfecti eos ad restaurandam pugnam non verbis solum hortarentur, sed etiam clavarum ictibus ac verberibus incitarent, frustra tamen omnibus tentatis et hostibus retrocedentibus, prælium diremptum fuit. Ferunt equitem humana specie majorem et augustiorem splendentibus armis ex arce erumpentem, plurimosque in auxilium laborantium oppidanorum milites adducentem visum esse, qui insolitum Turcis pavorem et formidinem injecisset, ut præcipiti e mœnibus fuga retrocesserint, cumque oppidanorum plerisque æque conspectum, qui D. Martini tutelare numen ad ferendum obsessis auxilium opportune apparuisse, suisque animos restituisse interpretabantur, sicuti a plerisque eorum id affirmantibus postea auditum fuit ».

33. Id miraculum patratum divinitus se didicisse ab ipso Nicolao Durissio Guintii præfecto testatur Paulus Jovius [1] : « Referebant, inquit, Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidii strepitum clamoremque putasse, equitemque districto gladio ipsis subeuntibus comminantem in aere conspexisse : eam procul dubio extitisse D. Martini speciem, qui Sabarienses omnibus dubiis temporibus certo tutelari numine conservasset. Cæterum ejus miraculi fides apud Nicolizzam relinquetur, a quo demum obsidione liberato Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus ». Repetit idem cœleste prodigium Surius [2], additque hæreticos illud derisisse, quorum impudentiam ita refringit : « Id rideant hæretici, quorum impietas nos ad imploranda divorum suffragia multo etiam magis commovere debet ; scimus enim certa fide illos jam Deo conjunctissimos quidlibet facile ab eo impetrare posse. Dolendum est ante tot sæcula in Vigilantio et aliis perditis hæresum architectis damnatos errores, hoc ævo rursum ab inferis in orbem revocari, nec pudere Christianos eorum probare dogmata, quorum est apud Catholicam Ecclesiam memoria execrabilis. In hac exigui ejus oppiduli oppugnatione diebus viginti tribus hæsit Solimannus, et cum vi expugnare non posset, quod mirum profecto fuit, certis tamen conditionibus transegit cum Nicolao præfecto ».

34. Fuere hæ pactiones [3], ut cum Solimannus non nisi dedito in speciem oppido obsidionem vellet solvere, ac Nicolaus crudeles iterum Turcarum impressiones experiri pertimesceret, in propugnaculo vexillum purpureum in medio litteris Arabicis albi coloris acu pictis conspicuum, a prætoriano milite defigi pateretur : « Quod quidem vexillum », inquit Isthuanffus, « hodie quoque in templo oppidi servatum nos etiam vidimus. Postero die, qui fuit XXVIII Septembris, summo mane Solimannus, non expectato reditu copiarum suarum, quas initio obsidionis duce Cassono Michalbegoglio prædatum miserat, castra movit non Budam aut Danubium versus, ubi classem cum navalibus sociis ac multo maxima impedimentorum parte reliquerat, at breviore et longe planiore viæ compendio exercitum ducere poterat; sed ad Valeriæ Stiriæque montes jam tum plerisque in locis glacie nivibusque oppletos directo itinere ».

35. *Hæc mora Christiano exercitui facultatem dat sese comparandi; unde hostis profligatur.* — Singulare fuit divinæ providentiæ beneficium, ut Solimannus in Guintii obsidione tempus bello idoneum contereret, nec irrumperet in Germaniam antequam omnes copiæ Christianæ instructæ essent : quas ubi ad pugnam paratas in Viennensi planitie stare, ac Lutheranos Cæsari imperatori conciliatos accepit, quanquam numero militum nostros duplo amplius superabat, immemor provocationis ad universum certamen factæ, fugientis instar retro signa adduxit. Porro non sine causa spes avidas terrore commutavit, cum nullus unquam Romanus Cæsar florentem adeo exercitum coegisset, de quo hæc narrat Jovius :

36. « Hoc ordine exercitus noster expectare hostem paratus non procul a mœnibus amplissimo in loco statuebatur : tres peditum hastatorum quadratæ phalanges, latis inter se distinctæ spatiis, pari et æquata fronte contra hostes sic locabantur, ut ipsis mediis intervallis equitatus omnis bipartitus reciperetur ; neque enim putabant numero exiguum aperto in loco extra pedites recentis ferme Turcarum equitum millibus esse objiciendum. Dextrum cornu equitum Cæsar, lævum Ferdinandus eo modo desumpserant, ut levis armatura sclopetariorum, quæ viginti millium numerum efficiebat, undique hastata quæ diximus agmina relicto triginta passuum spatio coronaret. Horum acies longior et rarior erat, et quivis tantum militum ordinibus in latitudine constabat, ut expediti et nihil inculcati habili manu dum primi sclopetos emittunt, et secundi implent, alternantibus eo modo ordinibus, perpetuam glandium procellam effunderent : neque enim multum referebat si tenuior esset, quoniam sclopetariis omnibus, si urgerentur, paratus erat ad proximos hastatos receptus. Circumdabant ergo et frontem et latera, atque etiam terga continuata serie, quæ duobus tantum iis locis erat interrupta, ut egressus liber atque expeditus cum oporteret equitibus densatis absque ulla peditum perturbatione præberetur. Ante vero levem armaturam constituta erant tormenta ea ratione, ut postquam diu emissa fervefactaque usui esse desinerent, in valli morem firmissimo quodam munimento irrupturis hostibus opponerentur. Soli Hugari extra munimenta se pugnaturos professi a Valentino Pauloque ducibus in ingentes alas expan-

[1] Jov. l. XXX. — [2] Sur. in Comm. hoc an. — [3] Isthuanff. l. XI.

debantur. Hæc ipsa spectantibus præ gaudio manabant lachrymæ, veluti concepta non sine ingenti spe de Barbaris certa victoria, si se audacius superbus hostis efferret, ac nostros totis copiis adoriretur.

37. « Cæterum Solimannus, qui e sua vetere disciplina campos quærebat, in queis nostros expanso et circumdato equitatu, nunquam cominus oblata pugna, fatigaret, et ubi de apparatu consiliisque Cæsaris certius cognovit, ultra Muram est profectus. Is amnis antiquis Savaria fuit, effunditur in Dravum paulo infra Petoviam, urbem Romanorum castris et hybernis claram. Eo superato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati tumultuariis pontibus effectis Dravum transierunt, atque ita Solimannus, qui universum prope terrarum orbem ejus suscepti belli fama commoverat, nulla memorabili re gesta, undique repulsus et cæsus, Stiria excessit, et inter Dravum et Savum directo itinere ad Belgradum est reversus, passim sævitiæ suæ vestigia relinquens, et sæpe respectans, an Cæsar in tergo esset, quando postrema agmina a paucis Illyriis et Corvatis equitibus cæderentur. Ferunt eum supra triginta millia Christianorum capitum in servitutem abduxisse, et aliquot millia diversis in locis per Micalogli præsertim equites trucidasse; nam dispersæ agrestium armatorum manus, dum coire in unum conarentur, a repentinis astutisque equitibus passim ex insidiis circumventi facile opprimebantur ».

38. Prædicti vero prædatorii equites Turcæ, qui suis excursionibus duce Cassono insatiabilem crudelitatem exercuerant, adeo ut quatuor millia captivorum ne oneri essent contrucidarint, ter quaterque a nostris ad internecionem cæsi deletique sunt : « Cæsar », inquit Coclæus [1], « septemdecim millia Turcarum, qui populando moram fecerant, assecutus, internecioni eos dedit ».

39. Multis interjectis, quibus varia Solimanni itinera, necnon aliqua oppidulorum excidia describuntur, utque etiam Dravum flumen non sine periculo nando trajecerit, partemque bellicarum machinarum amiserit, subdit [2] hanc inutilem expeditionem documento fuisse : « Ejus vires nequaquam bello insuperabiles esse, postquam omnem certaminis aleam vitando, Cæsaris Caroli Augusti Christianorumque principum congressum tantopere formidasset». Impulerant scilicet illum ad ejusmodi bellum suscipiendum civiles Germanorum discordiæ, de quibus sedatis ipsum certiorem factum fuisse a proditoribus existimatum est : « Ferunt, inquit [3], eum a quibusdam Christianis proceribus admonitum, ne pugnæ aleam subiret, quod Germania omnis in armis esset : nec tum solum, sed etiam alias constat, Turcas, cum jam in magno discrimine versarentur, a Christianis ut sibi caverent admonitos : sed tales nomine fortassis sint, re autem vera minime sunt Christiani, qui plus Christiani nominis atrocissimis hostibus, quam rebus Christianis favere videantur ». Et inferius : « Nos totam hanc victoriam, quæ certe fuit memorabilis, non tam humanis viribus, quam præpotentis Numinis favori acceptam referre debemus : sicut enim in Cæsare fuit singularis erga Deum pietas et animi devotio, ita quoque singulari semper fere Dei optimi maximi benignitate et favore perfruitus est ».

40. *Multiplices causæ ob quas non potuerit Carolus insequi Turcas.* — Cum ita Solimannus Christiana arma veritus cum immani suo exercitu terga vertisset, agitatum est an Cæsar abeuntem persequi abductosque in servitutem Christianos recuperare, et clades illatas ulcisci deberet : qua de re hæc Nicolaus Isthuanffus [1] : « Cæsar Lincii, cognito Turcarum seu fuga seu discessu, summa adhibita celeritate simul cum Ferdinando fratre classe devectus, Viennam venit, ibique militare concilium convocavit, in quo præter Fridericum palatinum Rheni, qui Germanicis copiis præerat, ac Cocianum, Felsium, Rogondorffum, cæterosque Germanos proceres, aderant etiam ex Hispanis atque Italis clarissimi duces, ac æterna memoria digni, inter quos Ferdinandus Toletanus Albæ princeps, equitum Hispanorum præfectus, Alfonsus Vastius, Antonius Leva, Hieronymus Macieaus castrorum magister, Ferdinandus Gonzaga equitum veteranorum levis armaturæ ductor, Joannes Baptista Castaldus, Marcius et Camillus Columnæ, pluresque alii, qui audita Cæsaris contra Turcas expeditione certatim nomina dando Alpes transierant, ut eorum sententias exquireret, quid censeret ulterius faciendum.

41. « Non defuere complures ex variarum nationum ducibus, sed ante alios Valentinus Turcus et Paulus Baquitius, ac cæteri Ungari, qui hostem fugientem toties viribus persequendum, ac ejus iter e Vienna Linduam Canisamque eundo anticipandum esse contenderent : hoc tempus, hanc occasionem esse divinitus oblatam, qua barbarus insolensque hostis, labore ac rerum inopia pressus et fatigatus facile deleri posset. Sed Cæsar, posthabitis militaribus consiliis, pacandæ Italiæ causa, ac aliis, ut dicebat, multis ac magnis de causis, et quod pestilentia jam in castris grassari incœperat, in Italiam redire constituit. Quanquam autem Ferdinandus ab eo contendere non prætermitteret, ut postquam tot ac tanti exercitus, tanto labore tantisque impensis convenissent, nequaquam frustra coivisse viderentur, vellet adversus Joannem Solimanni patrocinio ac auxiliis destitu-

[1] Cocl. in actis et script. Jov. l. xxx. Sur. in Comm. Nicol. Isthuanff. l. xi et alii. — [2] Id. ib. — [3] Surius in Comm.

[1] Isthuanff. l. xi.

tum, omnem belli terrorem convertere, cumque Buda ac tota Pannonia expellere; ipse tamen in sententia perstitit, ita ut Italicas cohortes in Pannonia fratri militaturas relinqueret, Hispanos autem et Germanos secum in Italiam deduceret ».

42. Non defuisse plures causas dimittendi gloriosissimi et cæteroqui salutaris consilii, cum posthac Pannonia nunquam recuperari universa potuerit, observat Surius sic inquiens[1]: « Cæsar multis de causis tum quod hyems subesset, tum quod pestis atrox in castris atque adeo in ipsa aula multos quotidie raperet, in proposito discedendi permansit ». Suberant aliæ non leves causæ maturandi reditus, scilicet ab Hispanis continentibus votis expetebatur, verebaturque ne dum Hungarico bello implicitus esset, Franciscus Gallorum rex Italiam invaderet: quas anxias curas antequam Solimannus abscederet, cardinali Campegio significavit[2], conquestus decumas vectigalium Gallicanæ Ecclesiæ Francisco fuisse concessas, quas ad Italiam expugnandam esset conversurus, ac tot tantaque mala Pontificiæ indulgentiæ adscriptum iri. Ad quæ cardinalis respondit, verisimile non esse ut tanto scelere Gallicæ coronæ decori Franciscus detraheret, atque imperatorem in Italia adoriretur, dum Turca illum in Germania distinebat, Clementemque necessitate astrictum concessisse sacerdotiorum decumas Gallo, ne si eas denegasset, ipse vi regia exigeret, cujus mali exempli pernicies ad alios dimanatura foret.

43. Eo vero magis cruciabatur Cæsar ex Francorum regis bellico apparatu, quo ille post denegata socialia adversus Turcam arma Pontifici suis litteris ad conficiendam expeditionem Italicam paratum se obtulerat, cum incresceret rumor, Turcicam classem in Italiam deducendam: cui Pontifex responderat[3], omnes Turcarum impetus in Pannoniam ac Germaniam faciendos, gratiisque de eximia ipsius voluntate actis, ejus arma, cum posceret necessitas, se imploraturum addiderat.

« Regi Franciæ.

« Charissime, etc. Detulit superioribus diebus ad nos dilectus filius commendator de Villers pias et Christianissimo rege dignas oblationes tuas ad defensionem Italiæ et nostram adversus impiissimos Turcas, sicut tunc fama erat, Italiam classe invasuros: cumque is timor remisisset, nec classis, quæ tantæ expeditioni congrueret, parari videretur, opem tuæ majestatis in tempus necessarium differendam rati, egimus tunc ei gratias: id quod nunc ipso commendatore ad eum redeunte iterum facere decrevimus: quod enim tunc opinabamur, secutum esse videmus, non esse Italiæ hoc anno ab hostibus timendum, cum omne bellum in Hungariam et Austriam converterint. Agimus igitur denuo majestati tuæ gratias de benignitate ac liberalitate ejus, illamque rogamus, ut easdem oblationes et pientissimum animum suum nobis in tempore necessario conservet, tunc ope ejus usurus, cum necessitas venerit, quam Deus omnipotens dignetur avertere, etc. Dat. Romæ XIII Julii MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

44. *Galliæ et Angliæ regum prava consilia in Carolum et Pontificem.* — Auxerat etiam nimium Italici belli suspicionem colloquium ab Anglo et Gallo, qui alieno erant animo in Cæsarem, vigesima Octobris die cœptum in planitie, quæ inter Caletum Bononiamque Belgicam porrigitur: traditque Guicciardinus, hos reges opinantes Cæsareas vires in Hungaria adversus Turcam implicitum iri, contulisse consilia ut Mediolanensis ducatus Gallicis armis occuparetur, quod Ms. Tabularii Vaticani auctor testatur: cumque nullis artibus flecti ad fovendas eorum partes Clemens potuisset, agitasse de Gallia Angliaque ab obsequio et conjunctione Romanæ Ecclesiæ divellendis, nisi divortium ab Anglo fieri, et Mediolanensem ducatum a Gallo eripi Cæsari toleraret; dataque mandata fuisse Turnonio et Tarbensi cardinalibus in Gallica aula auctoritate florentibus de explicandis Pontifici hisce consiliis, sed cum antequam dissolveretur congressus regum, percrebuisset Solimannum ex Hungaria abscessisse, tum illos suscepta prava consilia commutasse; Anglum enim, qui Annam Bolenam publice connubio sibi jungere in hoc celeberrimo congressu, spreta intentati sibi a Pontifice anathematis religione, decreverat, abstitisse: pariterque Gallum acerba mandata, quæ de intentanda defectione ad Pontificem perferenda dederat, mitigasse.

45. Recenset fusius hujus colloquii Acta Martinus Bellaius[1] in suis Commentariis, ut nonnulli hæresi infecti hos reges impellere nisi sint, ut conciliabulum congregarent, in quo Pontificem in jus vocarent ob acerbiora Apostolicæ auctoritatis imperia, non aliter quam Germani de suis, ut dicebant, gravaminibus conquerebantur. Verum licet Anglus plura in Pontificem moliretur, Gallorum tamen rex ab eo se corrumpi non sivit. Cum vero is regum congressus indictus esset Solimanni formidine ad Galliam et Angliam a Turcica servitute vindicandas, si Barbaricis armis Germania subjiceretur, octuaginta millia militum, in quibus decem essent equitum millia cogenda decreverunt[2]; sed confectum jam bellum erat, nec profuissent ii apparatus si Germania, quam impendente discrimine deseruerant, debellata fuisset: Solimannus enim, qui traxerat, ut vidimus, ad quingenta militum millia, copias Ger-

[1] Sur. in Comm. — [2] Lib. III. lit. princ. p. 19. — [3] Lib. brev. an. 1532. p. 320.

[1] Martin. Bellaius in Commentar. — [2] Bellaius ubi sup.

manis præsertim Lutheranis ita auxisset, ut Gallia et Anglia eo incendio conflagraturæ viderentur. Observat vero Surius [1] obvenisse hoc tempore præclarissimam restituendæ Orientali imperio Christianæ religionis occasionem, si Gallus et Anglus, uti ab imperatore postulati fuerant, una cum Venetis classes suas cum Pontificia et Cæsarea, cui Andreas Auria præerat, conjunxissent, cum Græci, absente Solimanno, omnibusque Turcarum viribus alio distractis, Turcicum jugum e suis cervicibus depellere exoptarent; quæ spes ex ejusdem Auriæ felicibus in Oriente successibus confirmantur :

46. *Venetorum expeditio in Græciam.*— « Interim, inquit, dum Cæsar in Italiam parat iter, Andreas Auria cum ingenti classe adversum Turcos proficiscitur, quibus haud dubio ejus inopinatus adventus certissimam videbatur cladem allaturus, nisi a Venetis quibusdam de Auriæ adventu certiores facti matura omnino fuga sibi consuluissent. At nihilominus oppida aliquot Græciæ, egregie profligatis Turcis, Auria expugnavit, longe majora damna daturus Solimanno procul a Constantinopoli in Germania bella tum gerenti, si Veneti, quorum erat instructa admodum classis, suas vires cum Cæsaris copiis conjungere voluissent. At illi, fœdere cum Solymanno icto, quominus id facerent se prohiberi asserebant. Non defuisset tum occasio rei apud Constantinopolim quoque et alibi bene gerendæ; Græcis præsertim Christianorum adventum, suique e durissima servitute liberationem avidissime præstolantibus, Solimanno vero longissime a Constantinopoli posito, si Christiani principes conjunctis viribus sævissimum hostem opprimere voluissent. Nulla ergo re magis auctæ sunt Ottomannorum vires et potentia, quam Christianorum intestinis odiis, bellis et simultatibus, quæ plerumque ex rebus frivolis trahunt originem, dum alii alios excellere volunt, nec contenti ditionibus suis alienas invadunt, aliaque bella ex aliis serunt propter meum et tuum ».

47. Descripsit Andreæ Auriæ egregia in hoc bello facinora Paulus Jovius [2], ac Venetos recuperandæ Constantinopoleos occasioni tum defuisse, nimirum Andream cum triginta quinque onerariis et quadraginta octo rostratis navibus trajecisse in Græciam, aliquanto tamen serius quam volebat, sic ut Himeralem Othomanicæ classis præfectum, qui in Ambracio sinu cum septuaginta triremibus militari apparatu parum instructis desederat, opprimere non potuerit. Præerat tum Vincentius Capellius Venetæ classi sexaginta triremium, ut Veneti imperii urbes et insulas seu adversus Turcas seu adversus Cæsareos tueretur; cumque Auria in Peloponesum tenderet, Ionii maris præpositum Capellium offendit, qui post editum belli simulacrum excusavit classem Venetam Cæsareæ in Turcas consociare non posse; percussi enim cum iis fœderis religione prohiberi; portus tamen, stationes, et commeatus amice spopondit : « At Auria », subdit Jovius, « Cæsaris nomine gratias egit, quod senatus eo animo esset, ut majorem æquitatis atque justitiæ, quam ullam bene gerendæ rei rationem respicere cogeretur : sperare se tamen Cæsaris auspiciis talem ad ingentem victoriam Venetis occasionem esse præbiturum, ut eæ fœderum compedes ab ipsis ultro pietatis et certæ victoriæ causa cupidissime frangerentur. Et certe cum hæc animo reputamus, nostrorum temporum conditionem deflere, Christianorumque principum insaniam detestari lubet, qui, dum inter se bello aut odio dissident, ita Ottomannis parcunt, ut qui toties superari delerique potuerint, non immerito adducta in immensum potentia, ad totius orbis imperium aspirent : Hymerale enim tum in fugam acto, atque eo si persecuti forent facile deleto, quæ reliqua unquam Solimanno classis superfuisset? quinam Byzantii Cæsarianæ Venetæque classium impetum tulissent, nisi tyrones prætorianos aut eunuchos ad custodiam fæminarum domi relictos mœnia egregie defensuros credamus? cum in Pannonia procul ageret Solimannus, et Græci ex ipsa vetere libertatis ac imperii sui memoria rebellare ex tuto possent, non quidem accessum Christianæ classis sed vix ipsam tantum adventus famam erectis animis expectarent ».

48. Fugato Himerale, versi sunt ab Auria impetus in Coronem insigni portu prænobilem, quæ hoc militari ordine expugnata est ; « Terrestres », inquit auctor, « copias ita divisit, ut Hieronymus Tutavillas Sarnensis comes duceret Italicas cohortes, et a læva parte supra molem latum propugnaculum septem tormentis quateret : Hieronymus vero Mendocius cum Hispanis a dextra paulo a mari longius non insulæ tantum sed et oppidi murum totidem tormentis et scalis aggrederetur : ipse Andreas locum sibi delegerat, apud molem Sarnensi maxime propinquum : Pontificiæ autem triremes contraria in parte Antonio Auria deposcente dextrum cornu tenuere : Salviatus in medio Rhodias mœnibus admovit. Nunquam ab ulla memoria tantum tormentorum ad unam oppugnationem collatum fuit; nam a terra quatuordecim ; a mari vero centum et quinquaginta muralibus tormentis una undique tempore murus est vehementissime verberatus : minorum vero tanta vis fuit, ut neque prospici quidquam, neque exaudiri facile posset, fumo scilicet in crassissimæ nebulæ morem late diffuso, et crepitu reboatuque tormentorum cuncta quatiente ».

49. Post asperrimam demum pugnam et auxiliarem equitatum interceptum, partim vi,

[1] Sur. in Comm. hoc an. — [2] Jovius l. XXX. Bizar. hist. Gen. l. XXXI.

partim deditione, Corone expugnata est. Deinde, omisso Junco, adversus Patras victricia signa effusa sunt, consternatique terrore Barbari deditionem fecerunt iis legibus, ut salute pacta, salvoque fœminarum pudore in Ætoliam trajicerent : quod ab Auria summa fide præstitum, ut justitiæ laudem apud Turcas colligeret. Devectus inde ad Naupactei sinus angustias, qua geminæ arces antiquo munitæ opere imminent, quas Dardanellos vocant. Harum alterum, olim Rhium, in Achaia adortus Turcas solo terrore ad pactiones venire adegit ; at cum nonnullæ copiæ, quæ absentes fuerant, prædæ parte non essent potitæ, in Auriam seditionem conflarunt, quasi suos tantum Ligures spoliis hostilibus onustos vellet, spreto militari Auriæ imperio, in circumjecta Græcorum oppida prædabundæ excurrerunt, cum pars alia Christiani exercitus in Ætolia castrum munitissimum, in quo tormenta bellica immanis magnitudinis ad libellam aquæ constituta ita collibrata erant, ut navigiis etiam humilioribus aditum præcluderent, obsidione cinxit : revocatis vero ad officium desertoribus militibus, qui pœnæ metu ad Turcica stipendia transfugere meditabantur, repressæ sunt barbaricæ suppetiæ, perfractoque muro pertinacissimi præsidiarii contrucidati, alii qui celsiorem turrim insidebant in desperationem efferati, injecta tormentario pulveri face, seipsos turrimque horrendo dissilientium murorum crepitu concremarunt. His gestis Andreas per maritima littora late terrorem circumtulit, Pontificemque de bellico successu fecit certiorem ; qui de deportato triumpho his ei litteris est gratulatus [1] :

50. « Dilecto filio nobili viro Andreæ de Auria principi Melsii, Cæsareæ et Christianorum classis adversus Turcas capitaneo generali.

« Dilecte fili, salutem. Quod virtus et felicitas tua spoponderat, lætati sumus secutum esse, ut et classem hostilem terrore tui adventus ad retrocedendum compuleris, et Coronensem urbem in Peloponeso vi ceperis, sicut ex tuis litteris nobis gratissimis nuper significasti. Quamobrem agimus Deo omnipotenti gratias de his, ac de tali viro nostris temporibus concesso, tuamque, fili, operam, fortitudinem et magnitudinem summopere laudamus et commendamus : sunt enim hæc et non minimi ipsa momenti, et quasi gradus quidam ad majora per te tuamque virtutem nobis et serenissimo Cæsari, seu potius Christo Domino acquirenda, sicut in ipso Deo confidimus, quem supplici affectu precamur, ut te nobis sospitem diu conservet ac prosperet, quo incolumi, sæpe similia nos audire , et auditis lætari speramus. Dat. Romæ XIV Octobris MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ». Tum IV Novembris alias [2] in eamdem sententiam ad eum misit, quarum potior pars hæc est : « Neque tunc pro brevitate temporis satis plene nostram lætitiam, et de tua virtute satisfactionem expressimus : quanquam ne nunc quidem satis pro tuis meritis exprimere nobis posse videmur, quantum scilicet commodi ac præsidii in tua virtute et felicitate repositum esse nobis et huic sanctæ Sedi judicemus ; sic enim credere, fili, volumus, post Dei omnipotentis misericordiam, ac serenissimorum Cæsaris et regis Romanorum præsidia, maximam in tua classe et tuæ opinione virtutis extitisse rationem nostræ securitatis et hostilis retrocessionis ». Et infra : « Nos propediem ac perbrevi Bononiam redibimus, ut ibi iterum cum Cæsarea majestate ex Germania redeunte et in Hispaniam transitura congrediamur, atque in commune bonum totius Christianitatis consulamus : quamobrem cum ejusdem majestatis classem isthinc reducturus sis, pariter novem triremes nostras minime jam necessarias reducere una poteris, etc. Dat. Romæ IV Novembris MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

51. Excivit etiam illum Cæsar suis litteris, quibus Solymanni e Pannonia fugam, suumque adventum in Italiam significabat : cujus adactus imperiis cum Mendozam una cum valido Hispanorum præsidio Corones arci copioso in plures menses commeatu præfecisset, pollicitus privato sumptu se classem ad eum subsidio missurum, si id Cæsar differret, felici usus navigatione Genuam reversus est, atque in sacello virginis Deiparæ ex piratarum spoliis ad Planasiam insulam raptis ornato monumenta victoriæ, scilicet tormenta ænea magnitudinis immanis inscripta Arabicis litteris, collocavit : ut vero Turcas proximo anno Corones obsidione submoverit, dicetur suo loco.

52. *Italorum seditio adversus Cæsarem.* — Quod ad gestas in Pannonia res attinet ; indignati sunt Itali [1], Carolo imperatore cum Germanis et Hispanis in Italiam abeunte, se in Hungariam ablegari, quasi ille et Ferdinandus rex sperarent Italico sanguine victoriam esse relaturos, aut in adversis casibus nullam omnino jacturam se facturos : itaque media exercitus pars duce Tito Marconio Volaterrano militiam deseruit exemplo Cæsaris , qui Solimannum non esset persecutus, melius fore vitæ et commodis consulere quam fortiter pugnare rata, continuatis die noctuque itineribus in Italiam devolavit. Hippolytus vero cardinalis Medices legatus, qui Cæsarem in secundo agmine cum sacerdotum et togarum turba erat secuturus , juvenili ingenio cardinalitiam purpuram fastidiente, affectanteque militare imperium, cum paucis armatis equitibus cultu militari Cæsarem præcurrens suspicionem injecit, ne Florentiam

[1] Lib. brev. an. 1532. p. 412. — [2] Ib. p. 439.

[1] Jov. l. XXX.

novo bello implicare vellet: cumque nuntiis revocatus non pareret, jussu Cæsareo in custodiam traditus est: sed postea Cæsar, Pontificis ejus patrui offensionem metuens, illum laxavit, ac Paulum Jovium de capto legato certiorem factum mollioribus verbis delinire Pontificem jussit [1]:

53. « Cum in itinere Cæsar esset, Paulum Jovium, qui has conscripsit historias, in agmine adequitantem ad se vocavit, ut ejus paulo durioris facti famam leniret: nactus enim idoneum hominem uti sibi notum ac Hippolyti familiarem, per quem cuncta ordine ad Clementem scriberentur, docuit non voluntatis, quæ esset egregia erga Pontificem ipsumque legatum, sed summæ necessitatis fuisse consilium: quid enim acerbius accidere potuisset vel ipsi vel Pontifici, si Italia, ipsaque in primis Florentia, seditiosorum militum incursione in discrimen novi belli fuisset adducta? scire se quantopere Clemens paci quietique studeret, qui jampridem gravi judicio et Alexandrum Etruriæ principatu, et Hippolytum senatoria dignitate contentos esse voluisset, ut divisa et communicata in unum consensum diversarum virium potentia, Mediceæ domui firma et diuturna felicitas pararetur: bellorum initia sapientibus maxime esse pertimescenda, quæ cum ab imperitis plerumque temere atque imprudenter serantur, ubi demum creverint, nisi gravissimo conatu periculoque vix a maximis et prudentissimis regibus tolli vel opprimi possint: non debuisse cardinalem, qui tanti muneris personam gereret, desumere sibi habitum militarem, ut seditiosos et castrorum atque militiæ desertores consequeretur, et cum iis, quæcumque ea in exitu forent, consilia communicaret; nequaquam enim eum quieti vel moderati animi dedisse signa, cum neque edicto, neque precibus audiens esse voluisset: quorsum enim ejus dicta factaque tenderent, quis non insanus minime divinaret, cum ille et sua et aliena dignitate, vel improbe vel arroganter abuteretur? profecto eum uti antea tentasset Florentinæ civitatis otium conturbare, cupivisse aut certe reliquisse præclaram ejus importuni consilii suspicionem, cum nulla cum spe vel laude totam castrensis disciplinæ rationem intempestiva excursione corrupisset: cæterum se ea et quidem propensissima voluntate, qua semper fuisset, cardinalem loco fratris habiturum, satisfacturumque ei molliori excusatione, cum in Italia antecedentem foret consecutus: id vero se in summa testari, quidquid fieri jussisset, id non suo, sed Clementis commodo factum fuisse; cum etiam publicam Italiæ quietem unius inquieti hominis amicitia chariorem habuisset: sibi vero pergratum fore, si id totum animi sui judicium uti ab æquitate præsentiumque rerum ratione minime alienum ad Pontificem accurata fide perscriberetur. Quod mox Jovius diligentissime fecit: et id quidem æquissimo animo tulit Clemens, cum et captum simul et dimissum cardinalem uno tempore cognovisset, sæpe querens ejus ingenium a deterrimis adulatoribus fuisse depravatum ». Et infra: « Nec multo post Cæsar Italiam intravit singulari Veneti senatus studio liberalitateque passim susceptus: eam vero pacati amicique animi modestiam præ se tulit, ut Venetæ ditionis urbes se minime ingressurum esse testaretur; nolebat enim qui validissimis copiis cinctus adventabat, ullam omnino affectati Italiæ imperii suspicionem præbere ». Reditus Cæsaris in Italiam et colloquii cum Pontifice habiti Bononiæ historiam ex Ms. archivii Vaticani quod prætermissis supervacaneis contraximus, repetemus [1]: « Carolus consilio inito statuit redire in Italiam et inde Hispaniam transfretare. Sed primo pro rebus arduis tam infidelium quam Christianorum principum, qui jam insurgere contra eum, et in Italiam irruére minabantur, Pontificem magnopere alloqui cupiebat; et secum omnia, quæ imminebant, conferre et stabilire pro quiete et tranquillitate totius Christianæ reipublicæ ».

54. *Cæsaris cum Pontifice colloquium Bononiæ habitum, et consilia in eo agitata.* — Convenerat inter Clementem et Carolum, ut colloquium illud principio Octobris fieret, quemadmodum Pontificiæ Encyclicæ litteræ [2] ad Senenses, ad Lucenses, ad Genuenses, ad Florentinos, ad marchionem Montisferrati, ad Mediolani et Sabaudiæ duces secunda Octobris exaratæ docent, quibus defensum ab eo contra Turcas Christianum imperium, et antequam tendat in Hispanias de re Christiana restituenda acturum significat. Pergunt Diaria: « Quare prælibatus Clemens statuit ire obviam imperatori versus Bononiam, ibique eum expectare, ut inde conventione facta, iter imperatoris versus Januam abbreviaretur. Hinc Pontifex familia sua præparata, et gubernatore Romæ relicto, recessit ab Urbe, et iter suum peregit, prout dietim in hoc libello Diali annotabitur.

55. « Clemens igitur Pontifex discedens ab Urbe versus Bononiam sub anno MDXXXII, die Lunæ XVIII mensis Novembris venit ad Castrum-Novum, ubi in arce pernoctavit: die Martis XIX, papa venit in civitatem Castellanam: die Mercurii XX, Narniam applicuit: die Jovis XXI Novembris papa Interamnensem civitatem solemniter ingressus est: die Veneris XXII, in Trivium ultra Spoletum: die sabbati XXIII, papa Assisium in domibus S. Francisci hospitatus est, die Dominica XXIV Novembris papa Perusiam venit: die

[1] Jov. l. XXX.

[1] Ms. bibl. card. Barb. sign. 1105. p. 156. — [2] Clem. lib. brev. an. 1532. p. 450.

Martis xxvi, papa ad locum Frattæ: die Mercurii civitatem Castelli intravit solemniter: die Jovis xxviii Novembris Burgum S. Sepulchri ». Ex eo oppido scripsit Clemens [1], ad episcopum Zamorensem, ut ad bellum in Hungaria gerendum indicta Ecclesiis vectigalia cogeret.

« Francisco episcopo Zamoren.

« Cum, sicut fraternitati tuæ notum esse potest, Turca, licet ab Hungaria retrocesserit, et ad sua redierit, tamen maxima præsidia in Hungaria ipsa reliquerit, quibus reliquiis persequendis idem Cæsar cum serenissimo fratre ejus nostrisque, quantum cum Deo possumus auxiliis, incumbit, ne eadem Hungaria sedes hostium sit; et eam aliquando repetendi occasionem hostibus ipsis præbeat, propterea que hæ et aliæ necessariæ causæ sanctæ fidei et communis salutis defendendæ adhuc subsistant, eidem fraternitati tuæ mandamus ut», et infra, « exactionem dicti subsidii medietatis fructuum, vel super illo compositionem expedias, etc. Dat. in civitate Burgi S. Sepulchri sub annulo piscatoris die xxviii Novembris mdxxxii, Pontificatus nostri anno x ». Subdunt Diaria :

56. « Die Veneris xxix, Ranchetum : die sabbati ultima Novembris, ad castrum S. Agathæ : die Dominica prima Decembris, ad Mercatum Saracenum : die Lunæ secunda Decembris, Cæsenam : iv Decembris Forlivium applicuit : die Jovis v Decembris ad castrum Bononiense : die Veneris vi Decembris ad castrum S. Petri : die sabbati papa venit Bononiam in domibus mansionis S. Joannis Jerosolymitani, cum suis paucis hospitatus est intus prope portam civitatis. Die Dominica, octava Decembris hora xxi, papa intravit cum maxima expectatione populi et nobilium in rocheto cum stola et pileo sub baldachino cum sacramento et cruce ante eum; cardinales vero et prælati in cappis et mantellis sequebantur secundum eorum ordinem. Die Lunæ nona Decembris fuit consistorium, et creati fuerunt duo legati ad obviandum imperatori, videlicet : reverendissimus de Grimanis et reverendissimus de Cæsarinis, et tres alii cardinales deputati, quo audirent et moderarentur ordinem et modum cerimoniarum fiendarum, tam ad obviandum quam ad excipiendum et deducendum imperatorem ». Interjectis pluribus :

57. « Cardinales [2] descendentes duxerunt eum in Ecclesiam in capella Crucifixi a dextris in introitu Ecclesiæ quasi in medio Ecclesiæ, tanquam locum ad confessionem S. Petri præparatum, et ornatum ut supra. Inde recedentibus collegio et cardinalibus ad papam, remansit Cæsar in faldistorio, genuflexus oravit aliquantisper, donec ego accessi ad Pontificem, et quatuor cardinales mecum duxi, ut conducerent imperatorem ad Pontificem, videlicet reverendissimos de Burgos et SS. Quatuor presbyteros cardinales, et de Mantua et de Gaddis diaconos cardinales : qui intrantes capellam illam Cæsari reverentiam exhibuerunt, et inde medius inter ipsos de Burgos et SS. Quatuor aliis duobus diaconibus sequentibus, deduxerunt ad capellam magnam : ubi papa in sede sua eminenti sedebat, et cardinales in banchis suis præparatis : ante altare majus aliquantulum genuflexit, et cum esset magna multitudo procerum et populi, vix potui viam aperire : at Cæsar in medio capellæ videns Pontificem primo genuflexit in conspectu, tum ante gradus, inde ad pedes Pontificis procidens osculatus est, Joanne Francisco discooperiente pedem, et vix potuit se inclinare cum papa eum sublevavit, ut non pateretur osculari dictam manum : et aliquantulum elevatus etiam papa erectus in facie deosculati, et ad invicem amplexi multa alacritate et lætitia. Post aliqua verba Cæsar ab eisdem cardinalibus diaconibus tunc ibidem præsentibus in sede sua locatus sedit, donec nonnulli proceres et nobiles, ac etiam prælati imperatoris deosculati sunt pedem Pontificis, et cum multitudine confluxerunt ad osculandum ». Et infra : « Finitis orationibus duabus papa, ut in ordinario, fecit signum, et descendit ad altare, ubi iterum amplexus est Cæsarem : mox ambo cruce et cardinalibus præcedentibus, extra Ecclesiam per pontem ligneum procedentes, propter lutum super plateam erectum, venerunt in palatium ».

58. Interjectis nonnullis subditur, ut Cæsar inter divina mysteria sacri Evangelii lectionem perlegerit, et ense Pontificia prece sacrato donatus sit. Pergit cerimoniarum præfectus : « Tum cardinalis de Cæsis assumens ensem deauratum de manu Pontificis, in quo Pontifex tradendo usus est similibus verbis, videlicet : *Damus et assignari per te volumus charissimo in Christo filio Carolo imperatori nostro, ut eo utatur pro justitia, et in defensione necessaria et sanctæ Romanæ Ecclesiæ, ac contra hostes fidei et Salvatoris Domini nostri Jesu Christi, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti,* faciendo signum crucis : quo sic accepto et portato ad Cæsarem una cum cardinale Cæsarino, nobis magistris coadjuvantibus, accinxerunt superpelliceum Cæsaris, et ultimo posuerunt pluviale super humeros apertum a parte anteriori in modum episcopi. Sic ante Pontificem facta prius genuflexione, extraxit ensem et ter vibravit, prout sibi annui et demonstravi; et quidem bene abstersit inde super brachium sinistrum et reposuit in vaginam ; et cum esset nimis ponderosus, miratus sum quomodo manu dextra illum movebat et operabatur, cum vix ego duabus manibus sustinerem ».

59. Subdit auctor, ut imperator die festo natalitio Domini sacris mysteriis pie interfuerit,

[1] Lib. brev. an. 1532. p. 451. — [2] Ms. bibl. card. Barb. sign. 1105. p. 164.

ritumque, quo sacram Eucharistiam a Pontifice acceperit, describit : « XX, inquit, Decembris », et mox, « quia imperator veniebat in paramentis imperialibus, fuit concertatum, quod postquam papa incœpisset Tertiam, Cæsar veniret sub baldachino et manto imperiali et diademate in capite, præcedentibus proceribus suis cum insigniis imperialibus, prout fecit. Jam finita Tertia, et cantata oratione pro Tertia per papam, imperator ut supra coronatus sub baldachino a suis proceribus delato, fimbrias paludamenti Barensi archiepiscopo et Pacensi episcopo deferentibus, tandem vero magistro domus et altero Hispano ante eum armigero cum ense, marchione de Vasto cum sceptro, duce Alexandro de Medicis cum pomo, et duce Mediolani cum corona, deferentibus, et præcedentibus ad altare genuflexit oravit. Inde consurgens papæ reverentiam fecit : inde ad sedem sibi paratam ad dexteram solii et sedis papæ eminentis ». Pluribus interjectis subdit :

60. « Duo diaconi, videlicet cardinalis de Rodulphis et de Mantua, Cæsarem ex sede sua ad papam, coram quo genuflexus sine diademate dixit : *Domine, non sum dignus;* trina voce. Tum de manu papæ sacramentum, osculando prius manus Pontificis, et inde in facie : tum diaconus habens calicem cum vino, Cæsar purificavit se ex illo : tum papa purificavit se a presbytero cardinali cum scypho chrystallino ablutus. Demum magister domus imperatoris accedens ad credentiam, præcedentibus duobus mazeriis, accepta mappula ad collum tenens pelvim cum aqua acolyti loco, auditoribus rotæ, præcedentibus duobus mazeriis, ut supra, venit ad papam : tum imperator ex sua sede descendens accepit pelvim, et super manus Pontificis effudit aquam. Papa dixit : *Gratias tibi.* Lotis manibus papa ad altare præcedentibus assistentibus cum libro, et prosecutus est missam usque in finem. Papa dedit benedictionem more solito et indulgentias plenarias, quas publicavit reverendissimus de Farnesio. Papa exuit se pallio, planeta, tunicella, dalmatica, et assumpsit pluviale; et Cæsar deposito suo paludamento et diademate, venerunt pedestres simul in palatium tenendo se invicem per manum ».

61. Quæ autem in hoc Cæsarem inter ac Pontificem habito colloquio fuerint agitata, aggrediamur. Tres potissimum ob causas illud fuisse decretum, nempe ad cogendum Concilium Œcumenicum pro exscindendis Lutheri et aliorum fanaticorum hæresibus : ad Italiæ pacem, quam Gallorum rex turbare non occultis artibus moliebatur, asserendam; et ad Henricum Anglorum regem, a fœdis impiisque amoribus ad officium revocandum, referunt historici, et Vaticana Monumenta testantur. Utque ab extremo ducamus initium, acerbe ferebat Carolus V Henricum, humanis et divinis violatis juribus, pellicem materteræ, religiosissimæ fœminæ, anteferri, deque tanto scelere ipsum conquestum apud Pontificem fuisse, ut malo occurreret, narrat Paulus Jovius [1]. Parte alia querebatur Henricus, litem ex Anglia in Italiam revocatam, Clementemque in Cæsarem nimium propendere.

62. *Pontificis responsa ad Angli regis querelas, qui in schisma incidit, et secum totum regnum in perniciem trahit.* — Quid vero ad acerbiores querelas minasque Henrici Anglorum regis responsum sit a Clemente, patet ex his mandatis [2], quibus internuntius Apostolicus instructus est, ut iis expositis Angliæ regis animum ad æquitatem flecteret :

« Existimare sanctitatem domini nostri regis litteras alieno consilio et ope acerbius scriptas, quam rex alioqui prudens et pius mandaverit : ea propter paterno quodam affectu in meliorem partem interpretari expostulationes, criminationes, interdum etiam minas, quæ in ipsis litteris continentur : quibus omissis ad alia esse respondendum, quæ magis necessaria videbuntur. Non sprevisse Pontificem litteras, preces et intercessiones tam ipsius regis Angliæ, quam regis Christianissimi, et procerum, populorumque regni Angliæ, sed respondisse antehac omnibus, et ea scripsisse, quibus lectis, si modo ea recte æstimare omnia velint, merito acquiescere debuerunt. Quod non ita pro nutu, consilio et arbitratu Cæsaris omnia faciat Pontifex, quemadmodum rex parum æque criminatur, argumento esse continuas Cæsaris et reginæ querelas de Pontifice tam ante consecrationem, quam postea factas, et ex iis quæ sequuntur facile constare posse; nam quamvis rex Angliæ, dispersis per Italiam et provincias oratoribus tam manifestis quam clandestinis, nulla non ope procuraret diversorum doctorum et scholasticorum sententias in unum congerere in re tanti momenti, et cujus judicium ad solum Pontificem et Sedem Apostolicam spectat, et illi in maximum dedecus et injuriam suæ sanctitatis nullo non astu, et prece, et pretio subscriptiones aliquorum magistrorum extorquerent, quod multorum fide dignissimis testimoniis et relationibus constat; Pontifex non solum in eos magistros non animadvertit, quod jure optimo facere potuisset, verum etiam reclamantibus et maxime conquerentibus Cæsaris oratoribus sua sanctitas Breve regis oratoribus concessit, quo liceret magistris et doctoribus ubicumque sententiam in hac re juxta eorum conscientiam dicere, quorum plerique quid senserint, et quibus viis se ad regis voluntatem accommodaverint, aliud fortasse erit discutiendi tempus.

[1] Jov. l. xxx. Guicciar. l. xx. Belc. l. xx. — [2] Ext. apud Pin. num. 4. lib. brev. an. 1565. p. 432.

« Præterea post reginæ interpositam appellationem, et justissimam inhibitionem a Pontifice factam legatis, ne ulterius procederent in tam gravi causa, cum et Cæsar Bononiæ multis etiam expostulationibus et reginæ ejusdem oratores, ut Romæ procederetur in causa peterent, nullusque nomine regis compareret, unde merito tanquam in contumacem sententia ferenda videbatur; Pontifex diversis interpositis dilationibus huc usque negotium indecisum perduci jussit, nihil motus quod rex interim, nulla habita Pontificiæ dignitatis et officii ratione, ita omnia clam præpararet, ut si judicium postea in Anglia committeretur, istis magistrorum frivolis, et non authenticis, neque juridicis subscriptionibus, quam vellet sententiam reportaret. Hæc autem omnia fecit summus Pontifex nullam aliam ob causam, neque ad ullius preces et gratiam, nisi quia sua sanctitas non censebat rem tanti ponderis esse præcipitandam, et sperabat divino auxilio et temporis beneficio maturatis affectibus posse eum ad aliquem bonum finem perduci, quod melius et sincerius sua sanctitas judicare potuit, quam partes ipsæ quarum judicium privatum affectus perstringere aut obscurare consuevit. Quod queritur rex, Pontificem, quos miserat in Angliam hac de causa legatos, non recte, re non illic decisa, revocasse; fatetur id fecisse Pontifex, et jure, quia peculiare est hoc Sedi Apostolicæ, ubi arduis de causis controversia ulla in provinciis orta esset, legatos illuc mittere, qui si controversiam vel pacate componere, vel etiam juridice decidere non ita pro re et loco possint, quidquid in causa perceperint ad summum Pontificem referant : id idem sua sanctitas reverendissimo cardinali Campegio legato mandavit, quod et factum est, et fieri debuit, et in sacris Conciliis cautum est. Quod item objicit rex et toties inculcat, controversiam ibi terminandam, ubi primum nata est, repetitque sæpe id e sacrorum Conciliorum necnon et Cypriani et Bernardi auctoritate, id quod fatemur etiam ante Concilia Christiana, et ante vel Bernardi vel Cypriani tempora juris civilis placitis decerni, sciat rex legem hanc multis exceptionibus et limitationibus esse obnoxiam, quarum unam hanc, quam regina adducit vel potissimam esse universa jurisconsultorum schola, et judiciorum forma indicat, tantæque esse efficaciæ, ut ad hoc soli juramento partium etiam per procuratorem præstito stetur. Non autem propterea fieri injuriam regi aut Anglis, nec ideo argui eos injustitiæ aut minus sinceræ integritatis, id quod rex in suis litteris tantopere, sed profecto abs re, queritur, quod utpote idoneam et sufficientem reginæ allegationem Sedes Apostolica admiserit, qua se regina eum locum suspectum habere dicit, cum cujus supremo et potentissimo domino litigat; alioqui nisi hoc negotium tantopere regis interesset, e cujus nutu universum regnum pendet, nemo est qui de justitia et integritate ipsius sinistri aliquid judicaret, sicuti neque etiamnum judicat summus Pontifex : sed res ejusmodi naturæ est, ut huic suspicioni apud judices satis amplam fidem facere possit : nam quantum ad regni privilegia attinet, ea Pontifex semper et ubique illæsa vult et optat, si modo id citra universalis Ecclesiæ scandalum et libertatis eorum, quæ omnibus legibus constare debet præjudicium et offensam fiat : alioqui nulla fit injuria Angliæ regno, si causa mere Ecclesiastica, et tam momentosa apud Sedem Apostolicam judicetur.

« Hæc est quam tantopere petit rex a sanctissimo domino nostro scire, hujusce rei et consilii ratio, quare Pontifex causam tanti momenti, et cujus judicium ad solam Sedem Apostolicam pertinet, huc advocaverit : neque enim locus est ullus magis idoneus, minus utrique parti suspectus, aut ubi melius discuti possit hujusmodi causa vel debeat. In his omnibus Pontifex Deum testem adducit, se nihil fecisse aut cogitasse, quod a juris semita exorbitaret, sed ad illud imprimis attendisse, quo tanti ponderis negotium pacifice terminaretur; et quamvis cognoscat non potuisse tantum efficere ea moderatione et prudentia, qua sua sanctitas usa est, quominus sæpe Cæsar, sæpe regina, sæpius etiam rex Angliæ pro suo quisque desiderio decisionem causæ requirentes, de sua sanctitate sint conquesti; decernit tamen omnino solum Deum præ oculis habere, et neque dextrorsum neque sinistrorsum declinando, quidquid tantum justitia indicaverit judicare. Proinde rogat sua sanctitas regiam majestatem, ut sepositis aliquorum, qui res novas semper appetunt, non bonis consiliis, eorum etiam qui, quia ipsi cauteriatas conscientias habeant, nunquam conquiescere possunt, donec candidioribus animis (cujusmodi semper regius fit) perniciosiorem cauterii sui notam inurant, se ipsum solum et ingenitam sibi multisque comprobatam bonitatem in consilium adhibeat, et memor conservandi præclari et sempiterni illius tituli, quo ut defensor fidei appelletur, commeritus est; majorem reipublicæ Christianæ pacis et salutis, quam privati et momentanei alicujus affectus rationem habeat, et vel causam adeo gravem pacate componat, vel, si id fieri nequit, advocationem ipsius causæ et Sedis Apostolicæ judicio, quod non nisi sanctum et sincerum super ea re feretur, acquiescat. Alioqui si qua inde scandala, odia, dissidia, calamitates inter Christianos principes (quod merito timendum est) oboriantur, Pontifex Deum sinceræ suæ conscientiæ testem et judicem invocat : Deus autem justus judex in eos, qui tanti mali auctores fuerint, justissime ultionis suæ virgam exercebit : id quod videmus jam nonnullis hujus discordiæ vel auctoribus vel fautoribus accidisse ».

63. Urgente Cæsare, ut Pontifex jus diceret in ea causa, Clemens Henrico regi anathema intendit, nisi, repulsa Anna Bolena, Catharinam reginam in pristinum conjugii locum restitueret. Ut vero in schisma et hæresim ob impuros adulteræ amores impulsus sit ab impiis assentatoribus, ac supremam sacrorum curam sibi arrogarit, describit Sanderus [1]. Cum reginam ultro in cænobium concessuram accepisset Pontifex, cardinalem Campegium legatum, ut vidimus, Henrici rogatu decrevit, ut una cum Thoma cardinale Eboracensi litem regii conjugii cognosceret, necnon episcopos, non morum sanctitate, sed regis gratia florentes. Hinc tanti mali et schismatis conflandi sumpta est occasio; nam insimulatus primum est clerus Anglicanus contra regiam voluntatem auctoritatemque, Campegium Romani Pontificis legatum excepisse, et quasi in reum læsæ majestatis bonorum Ecclesiasticorum proscriptio facta est : cumque Angliæ archiepiscopi tam iniquo furori constanter obviam ire debuissent, clerum ipsum prodiderunt, qui ne bonis exueretur professus est, regem suprema in regno suo potestate tam in clerum quam in populum pollere : ex quo nefarii politici occasionem sunt aucupati, ut Ecclesiæ Anglicanæ caput regem promulgarent; quæ accuratissime recenset Sanderus [2] hisce verbis : « Reversus ergo in Angliam Henricus, et ira fervens, voluit tanquam robustus venator primogenitos regni cœlorum filios, hoc est, Christi ministros, omnemque Domini præcipuam sortem suo imperio subjugare. Re itaque cum privatis quibusdam consiliariis, quos voluntati suæ assensores sciebat, communicata, per novam calumniam cujusdam prævaricatæ legis, quam Anglice *de præmunere* appellant, inaudita quadam tyrannide litem universo clero intendendam curavit, qua, ob legatorum nimirum Pontificis Romani, qui paulo ante in Anglia fuerant, externam (ut tunc cœptum est dici) potestatem, contra placitum regis agnitam et propugnatam, clericorum totius regni bona in commissum cecidisse, fiscoque regis obnoxia esse pronuntiabantur. Cujus iniquissimi oneris terrore clerus omnis depressus, atque ad terram usque dejectus (nam omnibus omnino bonis ac fortunis, quin et libertate omni privandus et perpetuis carceribus jam tunc addicendus erat) cum quid ultra faceret aut speraret non haberet, a nobilitate laica desertus et ab archiepiscopis suis metropolitanis, a quibus propugnari debuit, proditus (nam et Cramnerus Cantuariensis, et Lejus, cui Henricus paulo ante Eboracensem primatum contulerat, cum rege in hoc ipsum conspiraverant) reliquus clerus resistendum non esse ratus, victas manus dedit, herbam porrexit, conculcari se tanquam infatuatum salem permisit (1).

64. « Indicto igitur consessu quodam pro necessitate præsentis temporis, pæne omnes omnium ordinum clerici una voce regi supplicarunt, ut aureorum quadringenta millia, quæ ad criminis commissi expiationem suæ majestati offerebant, benigne accipere reliquamque eis pœnam remittere et condonare dignaretur; idque pro summa illa potestate, quam in regno suo eum tam in clerum, quam in reliquum populum habere jam primum fatebantur : ex qua dicendi formula artificio regiorum consiliariorum expressa primam occasionem sumptam aiunt, ut rex supremum caput Ecclesiæ Anglicanæ postea diceretur. Jam etiam passim jactabatur in ore pessimi cujusque, nihil Romano Pontifici cum regno Angliæ negotii esse, nisi regi videretur aliquid ei potestatis in eo regno concedere ; nam alioquin omnem animam debere potestati regiæ subditam esse, nec solum in civilibus, verum jam quoque in spiritualibus causis. Et hæc quidem omnia excogitata, suscepta et disseminata sunt, ne rex absque auctoritate legitima uxorem repudiasse putaretur. Quæ cum viri nonnulli graves viderent, animoque jam prospicerent, quo essent hæc omnia tandem proruptura, paulatim nitebantur aulæ se et negotiis publicis subtrahere. In primis Thomas Morus, vir omni genere virtutum præcellens tempestates impendentes non solum mente prævidit, verum etiam suis particulatim prædixit eodem plane modo, quo postea acciderunt. Is ergo cum jam summus regni cancellarius ad tres ferme annos fuisset, regem adiit, suæque senectutis ac laborum, quibus in confutandis hæreticis distinebatur, excusatione usus, supplex rogavit, ut cum regis bona venia abdicare se magistratu liceret : cui rex assensit, licet non ignoraret, quam ob causam illud Morus petiisset : sed uti voluit rex alio viro in summo illo magistratu, qui esset futurus ad desideria sua paratior. Constituit ergo cancella-

[1] Sander. de schism. Anglic. l. I. — [2] Id. ib.

(1) Chronologicum Sanderi mendum expungit sugillatque Burnetus in histor. de Reform. Anglic. versionis Gallicæ tom. I, pag. 522 in refutatione Sanderi. Intentata ab Henrico adversus clerum Anglicanum lis, ejusdem Henrici regis profectionem Gallicanam non quidem consecuta est, ut Sanderus et ex illo annalista scribit, sed integris XVIII mensibus præcessit, quin et remissio ejus litis facta est a rege anni MDXXXII Martio mense, cum iter ejus Caletum nonnisi Septembri mense ejus anni contigerit. Certum tempus ejus remissionis in volumine legum Anglicanarum exprimi idem Burnetus adnotat.

Optime ista quidem Burnetus. Sed non ita plane successit illi accusatio, qua historiam de Rolando Lee a Sandero narratam, et ab annalista hic num. 66 exscriptam, mendacii damnare nititur. Statuit enim Rolandum nosse optime potuisse nullam a Pontifice pro Henrico constitutionem ferri potuisse, cum Pontificem imperatori arcto amicitiæ vinculo adstrictum probe nosset. Sed hæc Sanderum juvant ; ideo enim timere potuit Rolandus ne rex incestuosas nuptias iniret ; ideo tanta sollicitudine inquisivit, num Pontificis Bullam obtinuisset. Asserenti regi tandem acquievit. Ita probe Sanderus, Burnetus inepte. MANSI.

rium Thomam Audlæum hominem mediocris fortunæ et valde tenuem; sed ut haberet unde dignitatem splendide tueretur, dedit illi rex monasterium integrum una cum Ecclesia, ædificiis et reditibus omnibus Londini constitutum, cui nomen fuit, Ecclesia Christi: religiosos autem omnes illius loci, qui canonici erant regulares, in alia monasteria ejusdem Ordinis distribuit: atque hoc primum indicium extitit mali affectus Henrici erga religiosos ».

65. Subdit auctor, ut Clemens Henricum monuerit, ne rescisso controverso connubio pellicem induceret, et ille contemplis paternis monitis furens libidine finxerit factam sibi a Pontifice ducendæ in matrimonium Annæ Bolenæ potestatem, et clandestinas nuptias cum ea extremo hoc anno iniverit: « Cum autem, inquit, hæc et alia ad aures Pontificis Clementis perlata essent, simulque didicisset ex cardinalibus Gallis, quos supra utriusque regis nomine legatos ad ipsum missos diximus, quam impotenter in Annam Bolenam affectus esset Henricus, et quod nihil esset dubii, quin eam brevi etiam publice duceret; Pontifex pro paterna sua sollicitudine ingentem primo dolorem animo concepit, deinde statuit litteris iterum Henricum tentare, jam enim antea non semel eum privatim admonuerat, et per omnia sacra obtestatus fuerat, ne præcipitem se ferri in hac causa sineret; expresse etiam prohibens ne quidquam in prioris matrimonii præjudicium pendente adhuc lite faceret. Nunc autem aliis litteris iisque magis publicis regi præcipere pro sua auctoritate sub anathematis pœna statuit, ne ulterius progredi interminata lite tentaret; id quod fecit in forma Brevis, quo res esset testatior. At Henricus, cujus animus impudicis Annæ amoribus jam immersus fuit, tantum aberat, ut hoc vel patris consilio, vel judicis præcepto a proposito desisteret, ut ardentius multo quam antea in libidinem suam prorueret.

66. « Cumque jam nihil aliud ad nuptias cum Anna Bolena contrahendas deesset præter publicam sententiam divortii, hanc rex cum a Pontifice Romano sperare non posset, a Cramnero suo brevi pronuntiandam certo sciens, Annam Bolenam ipsis kalendis Septembribus Pembruchi marchionissam constituit, ne parum nobilem personam duxisse videretur: ad decimum vero et octavum kal. Decembris proxime sequentis rex longioris moræ impatiens, quanquam omnia necdum recte disposita essent, omnino constituit cum Anna Bolena occultas nuptias contrahere; nuptias quidem, quod alias illa sui corporis potestatem regi facere nollet; occultas vero, quod nondum a Catharina per aliquam ullius omnino judicis sententiam separatus esset. Rolandus ergo quidam tunc presbyter, quem postea rex propter hoc obsequium in episcopum Lichefeldjensem cooptavit, accersitur, ac rem divinam facere jubetur: ei rex narrat sententiam Romæ jam tandem secundum se pronuntiatam esse, factamque sibi esse potestatem novam uxorem ducendi. Rolandus reges non solere mentiri arbitratus, primum siluit; mox religione tactus: Spero (inquit) majestatem tuam habere Diploma Pontificium. Annuente rege, vertit se ad altare, cum ecce adhuc dubius et timens, ne quid illicitum committeret: Omnino (inquit) sacri canones postulant, nostraque valde interest, ut litteræ Pontificis palam legantur et promulgentur. Tum rex habere quidem se litteras affirmat, sed reclusas esse in secretiore loco, nec ab alio præterquam a se afferri posse; parum autem decere, ut eo tempore (nec enim adhuc illuxeral sol) prodiret. Acquiescit Rolandus: atque ita completis cæremoniis, Henrico secundam uxorem tradit, prima non solum adhuc vivente, sed etiam per nullam omnino auctoritatem in illo hactenus judicio Ecclesiastico vel specie tenus interpositam repudiata ».

67. *Studet Pontifex Italiæ paci, et fidei præservationi.* — Pervasit proximo anno ad Sedem Apostolicam horum flagitiorum fama, quæ a Pontifice in cardinalium senatu proposita fuisse dicetur suo loco; nunc reliqua Cæsarei cum Pontifice congressus acta prosequamur. Recenset ea Paulus Jovius hisce verbis [1]: « Actum subinde est de tuenda pace, quam tanto sumptu tantisque periculis quæsivissent; nam in eam pacem, quæ publico fœdere biennio ante Bononiæ fuerat constituta, Genuenses nequaquam adscripti fuerant, queis tum maxime infensus erat Franciscus; Genuæ siquidem imperium, uti antiqui Gallorum regis juris, nec inclusum recentis fæderis legibus repetebat ». Et paulo inferius: « Veneti quoque ullo alio quam veteri fœdere illigari nolebant, seque omnino præstaturos profitebantur, quod diserte in fœderum tabulis essent polliciti, maturamque opem Francisco Sfortiæ protinus allaturos, si alicunde bellum ejus finibus inferretur; neque enim ex dignitate Veneti senatus fore, si veluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent».

68. Asserere Italicam pacem omni contentione nitebatur Clemens, atque exercitum communi sumptu sustentandum arbitrabatur, ad Helvetiorum, quorum pars Zuingliana hæresi infecta erat, impetus infringendos: quippe jam ante vehementer trepidatum fuerat, ne Lutherani incendii faces Italiæ inferrentur; quam ob causam, non Gallicæ partis odio, Venetæ reipublicæ principem his litteris ad suppeditanda sociali exercitui pacis Italicæ vindici stipendia ex indictis decimis hortatus est [2]:

« Duci Venetorum.

« Dilecte fili, salutem. Quanto nuper labore

[1] Jov. l. xxxi. — [2] Lib. brev. an. 1532. p. 61.

et studio nostro, dum Bononiæ cum serenissimo Cæsare essemus, miseræ Italiæ pacem et tranquillitatem, omnium ipsi cladium et injuriarum nostrarum obliti, constituerimus, vestris etiam rebus cum illo compositis, notum est nobilitati tuæ; nec tuam prudentiam fugit, ad eam pacem conservandam aliquo exercitu opus fuisse, ne Italiam omni nudatam præsidio perturbandi cuiquam occasio daretur: itaque serenissimo Cæsari in retinendo eo veterano exercitu, quem in Italia tunc habebat et habet, non solum auctores, sed etiam adjutores fuimus. Et quanquam utilitas redundaret ad omnes, nos tamen ipsi cum dicto Cæsare totum fere id onus continuo hoc biennio sustinuimus, nec, quoad aliter providere potuimus, quidquam oneris ullis imposuimus. Ad extremum necessitate coacti et publico bono adducti, cum ex ipso effectu videremus quantum securitatis ille exercitus ad Italiæ tranquillitatem attulisset, audiremusque etiam Lutheranam hæresim in Alpibus magno fragore tonantem sensim in Italiam descendere, multosque jam infecisse, nihil nisi occasionem expectantes; nos ob hæc multo magis conservandum dictum exercitum, ut per eum pax Italiæ conservaretur, existimavimus: sic quoque nullam sæcularium, sed tantummodo Ecclesiasticorum, qui sane in nostra mera sunt potestate, opem duximus expetendam, ac duas decimas fructuum Ecclesiasticorum in cæteris Italiæ primum, deinde etiam in vestro dominio imposuimus, etc. ». Addit preces, ut cum is exercitus publicam pacem alat in cogendis ab Ecclesiasticis vectigalibus præsidio sit, ut necessario sumptu sustentetur. « Datum ultima Decembris MDXXXII, Pontificatus nostri anno IX ».

69. Assensere quidem Veneti, ut pro vindicanda ab hæreticorum tyrannide Italia conscriberentur copiæ: ne vero specie religionis Cæsareo jugo subderentur caverunt, de quibus hæc Jovius [1]: « Veneti nequaquam permoti sumptu, qui erat exiguus, dum sese novo fœdere excluderent, duas res opportune consequebantur in quibus tuendæ existimationis ac libertatis maximum inerat momentum: nolebant enim Franciscum regem, veluti desperata in reliquum tempus ipsorum societate, ab se penitus alienare, atque illum eo prorsus adigere, ut commutato animi decreto novam sibi amicitiam, novamque fortunam quærendam putaret, e qua demum dissimulata in præsens graviore injuria, minores principes uti ingratos et aversos ulcisceretur; nec Cæsarem omni suspicione metuque vacuum omnino sinere, vel sapientis consilii fore arbitrabantur, ne ille Gallos penitus contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia, undique tutus et principum longe maximus redderetur; exæquari enim tantorum regum potentiam ac vires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant ». Et infra:

70. « Itaque excludentibus sese Venetis, atque id dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renovatum in sesquiannum. Eæ fuere leges: ut communibus copiis atque pecuniis, si bellum inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset viginti quinque millia aureorum nummum ex vetere censu Pontifex, Cæsar, Franciscus Sfortia, et Alphonsus Atestinus, itemque liberæ civitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrent, quæ ad alendos centuriones præfectosque equitum Antonio Levæ dispensanda traderentur: eum enim belli ducem designarant, custodemque pacis et otii apud Mediolanum esse voluerant ». Et infra: « At legati cardinales Acromontius atque Tornonius, qui ab initio interstrepere reclamareque et libero ore conqueri cœperant, quod ea principum conjuratione non iniqui fœderis prætextu gravissimam et minime ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, postquam eos Clemens subtiliter admonuit, ut pacati conquiescerent, facile intellexerunt quantum in dimittendo dissolvendoque Cæsaris exercitu momenti verteretur: quid enim vel optatius vel ad omnem belli occasionem commodius Gallis accidere posse, quam ut Hispani veterani, a quibus tot clades acceperint, paucorum mensium fœdere percusso, Italia ipsaque Alpium custodia detrahantur ».

71. Decreta tum fuisse Catholicis Helvetiorum toparchiis stipendia a fœderatis memorat Guicciardinus [1], atque imperatorem excogitasse, ea ratione Gallo aditum intercludere, ne ex ea gente milites ad Italiam bello divexandam conscriberet; verum Pontificem tuendæ religionis studio ut hæreticos Helvetios arceret ab Italia ex litteris [2] ad Venetum ducem datis permotum, intellectum est. Porro adductus est in invidiam ab administris regis Francorum Stephanus de Insula Catholicorum Helvetiorum orator, qui præter eorum jussa fœdere Cæsarem inter et Helvetios sanciendo egisset, perstrictusque Pontifex suspicione, ipsius auctoritate id illum annisum, eam ita Clemens a se amovet [3]: « Tuæ fraternitati (erat is suus apud Helvetios internuntius) notissimum est, nos nunquam quæsisse ut dicti cantones uni plusquam alteri Christianorum principum adhærerent; sed ut potius cum cæteris cantonibus hæresi Lutherana infectis ad concordiam unitatemque tum animorum, tum præcipue Catholicæ fidei redirent. Quod si ipsi Lutherani pro majori eorum numero plus possent, cogereque ipsos Catholicos, ut a sancta fide deficerent, niterentur, tum nos, quod dudum fecimus, et semper facturi sumus,

[1] Jov. l. XXXI.

[1] Guicc. l. XX. — [2] Lib. brev. an. 1532. p. 61. — [3] Ib. p. 62.

sanctam fidem Catholicam, et in illa vere sentientes a prave sentientibus defenderemus ». Et paulo post : « Christianissimum regem probe æstimamus conscium pii sensus nostri ad commune bonum tendentis, et hanc cum Cæsare ac Helvetiis prædictis conjunctionem nostram non ad cujusquam Christiani offensam, sed potius omnium salutem dirigentis minime credimus hæc crediturum, etc. Datum in civitate nostra Bononiæ in die XIX Decembris MDXXXII »

72. Conciliatis ita Carolo V Catholicis Helvetiis, qui potius Cæsarea, quam Gallica ope ad hæreticorum Zuinglianorum, cum quibus tam insignia prælia conserta tuisse vidimus, impetus retundendos existimaverant, nonnulli politici, qui regias cupiditates divini Numinis gloriæ et religionis propagationi præferebant, se bene mereri de Francisco rege putaverunt, si Helvetios hæreticos Gallicæ coronæ contra Cæsarem fœdere jungerent : ob quod arcano consilio permisit Deus, ut iidem Helvetii Sacramentarii in Gallias Zuinglianam hæresim inveherent, cujus causa Francisci regis stirps penitus convulsa est, et Gallia innumeris cædibus et incendiis deformata.

73. *Thomas de Vio cardinalis egregie confutat fallacias hæreticorum de justificatione.* — Hoc anno Clementis Pontificis jussu Thomas de Vio cardinalis, Lutheranorum, qui circa fidem ac virtutum opera et merita infandas hæreses commenti erant, suisque argutiis irretiebant ita simplices, vel improbis lenocinebantur, ut pietatis specie in flagitiorum cœno hærerent, fallacias confutavit egregio Commentario, ex quo nonnullos flosculos delibandos censuimus. In primis, cum hæretici somniarent se justificari fide seu credulitate qua crederent se justificatos, ita hunc errorem confutavit [1] : « Nulla Scripturæ auctoritate, nullo Ecclesiæ documento docemur, oportere nos hujusmodi credulitatem habere absque hæsitatione aliqua ; ratio autem hæsitandi est, quia communiter nullus scit an ex parte sui impedimentum aliquod inveniatur suscipiendi donum remissionis peccatorum, nullus regulariter scit an ipse desit gratiæ Dei ; et propterea sic hæsitans nullam injuriam infert divinæ promissioni, quoniam non hæsitat ex parte sacramenti, sed hæsitat ex parte sui ; scriptum est enim : *Delicta quis intelligit?* Testatur quoque hanc communem hæsitationem de effectu singulari divinæ misericordiæ, hoc est, remissionis peccatorum istius viri nunc devote conversi ad Deum, Joel propheta cap. II, nam de iis, qui convertendi erant ad Deum ex toto corde in jejunio, fletu, et planctu, citata divinæ misericordiæ excellentia super peccata, subjungit : *Quis scit, si convertatur Deus et ignoscat?* Neminem ergo eorum, qui convertebantur certum esse, sed quemlibet sub hæsitatione esse, an ignosceret Deus illi, manifestat. Et confirmatur, quia credulitatis hæsitatio non rationabiliter tollitur nisi », Et infra, » vel divina revelatione, quæ in proposito non habet locum, quia quamvis Deus revelaverit quod omnes, qui rite intus et extra confidunt se consequi remissionem peccatorum per meritum Christi, consequuntur illam, non tamen revelavit quod iste nunc rite convertitur intus et extra ; hic enim effectus particularis non comprehenditur sub revelatione, cui innititur fides Christiana, etc. »

74. Negantibus Lutheranis merita bonorum operum, detorquentibusque in pravum sensum nonnulla sacra oracula, Thomas cardinalis sic respondit [1] : « Meritum vitæ æternæ non est tam actio nostra, quam actio Christi capitis in nobis et per nos. Supponendum est enim cum Apostolo ad Roman. XII, ad Ephes. IV, et ad Coloss. II, homines in gratia constitutos esse Christi capitis membra viva, ita quod Christus caput cum hominibus vivis ejus membris non est sicut unum corpus politicum, quale est corpus civium reipublicæ bene gubernatæ, sed constituit unum corpus, quemadmodum est unum corpus naturale, quia Christus caput spiritu suo vivificat membra sua, et per juncturas ac nexus spirituales unit membra corporis, ut clare patet ex verbis Pauli. Huic autem præsupposito adjunge, quod etiam sacra Scriptura tradit, videlicet et passiones et actiones vivorum Christi membrorum esse passiones et actiones Christi capitis : et de passionibus quidem testatur ipse Christus Act. VI : *Saule, Saule, quid me persequeris?* cum tamen ille persequeretur membra ejus. Et Paulus ad Galatas IV revocat ad memoriam Galatarum quod Christus crucifixus fuit in eis, proculdubio in cruciatibus eorum pro Christo perpessis : de actionibus vero testatur Paulus scribens Corinth. XIII cap. secundæ Epistolæ : *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus?* universaliter dicit ad Gal. II : *Vivo ego : jam non ego : vivit autem in me Christus :* ex quibus habetur quod verissime dicere possum » : Mereor ego, jam non ego : meretur autem in me Christus. Jejuno ego, jam non ego : jejunat autem in me Christus ; « et sic de aliis operationibus voluntariis, quas Christi membra vera exercent propter Deum : et isto modo meritum æternæ vitæ non tam attribuitur operibus nostris, quam operibus Christi capitis in nobis et per nos ; ita quod hinc, discernitur inter meritum æternæ vitæ : in infantibus baptizatis debetur æterna vita merito duntaxat Christi illo, quod meruit Christus in hac vita mortali degens, patiens et moriens : adultis autem proficientibus in gratia debetur æterna vita dupliciter, primo ex jure meriti Christi, quod in propria

[1] Thom. card. Cajet. to. III. tr. 11. c. 3.

[1] Cap. 9.

persona meruit, postea ex jure meriti Christi, quod Christus caput in adulto et per adultum operando meretur. Convenit autem divinæ liberalitati, ut utroque modo communicet meritum æternæ vitæ adultis Dei filiis, nam ut dicitur ad Roman. VIII, prædifinivit eos conformes imagini filii sui : conformiores autem sunt Christo habentes meritum vitæ æternæ utroque modo, quam primo tantum ; nam isti Christo duplici jure debita fuit sua gloria, primo jure gratiæ unionis personalis, qua *Verbum caro factum est:* et hoc jus convenit Christo sine ejus merito. Deinde eadem gloria debita fuit Christo per meritum obedientiæ ejus, *usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum,* etc. Christo igitur duplici jure habenti gloriam conformiores reddimur duplici quoque jure, acquirentes vitam æternam, videlicet et sine nostro merito per Christi in propria persona meritum, et cum nostro merito per Christi capitis in nobis et per nos meritum ; et quemadmodum ad Christi excellentiam pertinet quod etiam proprio merito acquisierit immortalem corporis vitam et gloriam sui nominis, etc. ita ad dignitatem membri Christi pertinet, ut cooperetur capiti suo ad acquirendum æternam vitam : *Omnium enim divinissimum est*, inquit Dionysius cap. III CÆLESTIS HIERARCHIÆ, *Dei cooperatorem fieri :* et hinc quoque habes non esse superfluum nostrum mereri vitam æternam, quoniam est reddere vitam æternam esse nobis debitam alio modo , seu altero jure , quemadmodum Christus meruit suam exaltationem reddendo sibi eam altero jure debitam ».

75. His plura alia addit, hæreticorumque argumenta dissolvit; ex quo hæc decerpere libet : « Ad illud quidem quod affertur ex Apostolo ad Romanos : *Donum Dei vita æterna*; respondetur quod utique nos hoc dicimus et docemus, quoniam donum Dei gratiæ gratum facientis est, tum nos esse membra Christi, tum ex virtute Christi capitis in nobis mereri vitam æternam : non enim dicimus quod ex operibus nostris quatenus a nobis sunt, sed quatenus a Christo in nobis et per nos sunt, meremur vitam æternam.

« Ad id vero quod objicitur ex documento Christi : *Dicite : servi inutiles sumus;* cum eadem distinctione respondetur, quod nos quantumcunque omnia Christi præcepta impleamus, quatenus impleamus ea ex nostro libero arbitrio, invenimur servi inutiles ad ea, quæ sunt domus patris cœlestis, invenimur inutiles ad ea quæ sunt politiæ nostræ, quæ in cœlis est, qualia sunt remissio peccatorum, gratia Spiritus sancti, charitas, et cætera propria filii Dei. Et in promptu ratio est; quia nos quatenus a nobis operantes, sumus tamen infirmi, ut non possimus ascendere ad conferendum aliquid supremo ordini filiorum Dei : cum qua tamen veritate stat quod nosmet quatenus ex Christo in nobis capite sumus operantes, ut illius membra viva multum conferre possumus per nostra opera politiæ cælesti et paternæ domui; quia, ut sic, sumus elevati in ordinem filiorum Dei, nec, ut sic, sumus inutiles, sed membra utilia paternæ domui et cælesti politiæ, etc. Romæ die XIII Maii MDXXXII ».

76. *Wicelius Lutheranorum fidem arguit, ut novam et impiam.* — In Germania scripsit luculenter de fide et operibus Georgius Wicelius, de quo hæc Joannes Coclæus [1] : « Vir ille, cum sit ingeniosus, acutus, disertus, linguarumque Græcæ et Hebraicæ insigniter peritus, juvenis præterea ætate, ac laborum tolerantissimus, multa in Lutheranam sectam atque doctrinam scribit editque opuscula, quibus Germanos a perniciosissima secta illa absterrere, in viam revocare satagit; atque id facit non parvo cum profectu multorum. Multa quidem Lutheri dogmata impugnat, sed nullum vehementius copiosiusve aut crebrius, quam illud, quod, rejectis bonorum operum studiis ac meritis , solam fidem extollit ».

Scripsit porro Wicelius hoc anno retectionem Lutherismi, nempe elegantem libellum, in quo doctrinam et mores sectæ Lutheranæ graphice depingit, auctorem schismatis pro libidine figere leges atque refigere, cæteros eum sequi : populum odio sacerdotum et monachorum, canonicarumque legum, non amore Christi a Romana Ecclesia descivisse : nunc Saxoniæ principis imperio ad unius et alterius ebrii monachi placita flecti reflectique postquam omnem veteris Ecclesiæ ordinem explosit : distracti ejus sectatores in plura capita : quod huic evangelicum est, alteri fanaticum esse : « Quoniam, inquit, vero doctrina ista cum prophetis et Apostolis luctatur, ab apostolicis dissentit, ab orthodoxis omnibus discrepat, necesse est eam recentem esse, et prioribus retro sæculis universis ignoratam : jam si recens est, debebat miraculis firmari; sed nulla horum existunt, cur ergo adhuc hæsitas ? » Subjungit Wicelius : nascentem malesanam opinionem a synodo curari quidem posse, sed magistrum sectæ velle agere quæ nolit Concilium, et nolle quæ velit : non pati doctrinam excuti, ne excussa explodatur, angelorumque judicem se constituere ; lactare asseclas flagitiorum impunitate : ejus doctrinam pugnare cum doctrina Catholica et primitiva Ecclesia, fictam ea arte ut sectæ congruat : præceptum in Saxonia ut Evangelium prædicetur quemadmodum exponit Lutherus : Germanicos motus ex ejusdem Lutheri libris excitatos, et si conniveant principes, Germaniam ab pseudoevangelistis cædibus funestandam : apparere regnum desertorum monachorum , grassari

[1] Cocl. in actis et script. Luth.

omnem vitæ impudicitiam, nec Sodomam amplius ream videri. Quantum vero opprimant qui onera Romanæ Ecclesiæ adeo verbis exaggeraverant, egregie depingit Wicelius : « Negari, inquit, non potest neque dissimulari sub hoc Evangelio plures et graviores exactiones exuxisse subditos quam antea. Præterea omnia propter avaritiam Deo dissidentium Christianorum ad summam caritatem tenacitatemque inhumanissimam adducta, ita fuit, ut fere alius alium voret, dilectio Dei et proximi nunquam frigidior ». Et inferius : « Sectam prorsus pudefacit et deridendam omnibus propinat immensum mendacium illud ore schismatarchæ impudentiorene, an audaciore, an confidentiore, an arrogantiore exputum haud scio : est vero illud in prioribus sæculis neque Christum, neque Evangelium, neque Baptisma, neque fidem, neque opera bona, etc. fuisse cognita ; sed hæc omnia se principem docuisse per suum recte vocat suum Evangelion ».

77. Proponit dein Wicelius impia sectæ dogmata, e quibus absurdiora afferimus : « Docent, ubi fides est, ibi nullum peccatum. Docent, credentem suapte sponte sine præcepto, aut hortatu, aut doctrina bona opera, adeoque mera bona opera facere, imo impossibile esse quin faciat, et tam esse opus monitione, ut faciat, quam opus esse, ut arborem fructiferam moneas. Clamant : Evangelion non potest pati ut prædicetur de bonis operibus. Item, ovicula Christi horret ubi prædicari opera audit. Item, fides nullum opus bonum potest juxta se ferre. Docent Deum non respicere opera, non valere, non placere coram Deo opera, nihil prodesse opera : non amari a Deo aliquem propter opera, nihil denique esse opera. Hæc passim sexcenties si quis requirat. Negant ad probitatem pervenire hominem exercitiis virtutum et bonorum operum, et ex hoc dicunt fieri martyres diaboli. Alicubi vocat Lutherus virtutem, velamen nequitiæ. Scribit quidam, docere contra vitia, et ut abstineamus a peccatis, est pharisaismum quemdam docere. Docent eos blasphemare Deum, qui ad probitatem in bene operando aspirant. Docent contra eos qui exempla sanctorum prædicant imitanda. Docent, quomodo bellum moriturus cum satana ineas, nempe ut sanctimoniam a te exigenti, ita respondeas : Velle hanc mihi vellem. Hic nulla est sanctimonia : Deus ea est. Dicunt quando prædicatur : Oportet te hoc facere, hoc et illud omittere : diabolus est qui suum venenum juxta infert. Dicunt, si cor probum, omnia proba : quid enim Deo cum externis ? quasi dicerent : Nihil refert utcumque vivas, modo sis Evangelico de grege. Dicunt : Timendum est ne sanctissimi quique in profundissimo inferno sint, et peccatores potissimum in cœlo. Dicunt, quia verbum sanctum est, ideo et habens verbum sanctus est. Item Christiani non videntur esse quod sunt. Dicunt Christum non respectum habere quales simus, sed si modo oves simus, et nomen habeamus. O dogmata, o aconita ! Scripsit auctor sectæ se malle scurrilem esse aulicum, quam Hilarionem aut Hieronymum. Negant Christum præcepta dedisse Matth. v et fingunt eum dicere : Ego non doceo : Fac hoc, fac illud ; sed remitto duntaxat peccata, etc. Docent Christum legem pro nobis fecisse, id est, nostro loco, atque propterea accusatricem legem ad ipsum in mortis articulo esse remittendam. Docent hominem necessario peccare. Docent omnia necessario evenire, cum externa opera, tum internas cogitationes. Docent arrodenti ob peccatum conscientiæ ita respondere : Quid peccatum, peccatum ? attamen sanctus sum. Item : Si ego probus non sum, Christus tamen probus est. Refellunt doctrinam Catholicam de originali et actuali peccato. Dicunt : Quo es turpior, eo citius impartit gratiam Deus. Docent nullum peccatum posse damnare hominem præter incredulitatem. Secus de libertate Christiana docent atque Apostoli ; unde pro libertate Christi invexerunt libertatem diaboli. Docent Tartarum esse conscientiæ remorsum, et sinum Abrahæ promissionem verbi. Docent hominem tantumdem posse, quantum potest serra aut securis, et nihilo plus facere. Faciunt Deum auctorem malorum. Docent Baptisma esse opponendum contra terrores peccati et mortis ; et quod propterea tincti simus, ut certo sciremus nos per mortem in vitam reducendos, ne dubitaremus nos servandos, etc. Hujus rei esse sigillum Baptisma. Hujusmodi sunt mundo nostro impœnitenti, flagitiose viventi, novissima non curanti gratissima ; sed per quam Scripturam ita res habet ? Bone Christe ! quam longe aliter docet Apostolus Roman. vi. Docent neminem accedere debere ad Eucharistiam, nisi qui peccatis obsitus est. Nam peccatoribus esse modo institutam Eucharistiam. Dicunt Eucharistiam venenum iis esse, qui ante probi esse volunt quam accedant. Docent : Sub pane est Christus, quasi Dominus dixerit [1] : Accipite, edite, sub hoc pane est Christus ; et non potius : Hoc est corpus meum. Definiunt veram pœnitentiam esse fidem. Irrisa est hactenus contritio, satisfactio tam privata quam publica prorsus explosa est, imo non ferunt vocabulum. Docent mulierum sexum aut ad conjugium aut scortationem creatum esse. Docent, coire magis esse necessarium, quam edere et bibere. Docent, Christiano licere plures simul uxores habere, nam exempla Veteris Testamenti esse libera unicuique etc. Docent presbyterum bigamum esse posse ; idque jure divino scripsit princeps, cum ancilla congrediendum, si nolit morosa uxor. Idem permittit ut uxor impotentis coeat

[1] Matth. xxvi.

cum hujus fratre ». Quid de Ordine doceant subdit auctor : « Hunc e medio sustulerunt, nec melius aliquid in locum substituerunt. Deplorati homines nolunt Romanæ Ecclesiæ ritum, quo ordinantur presbyteri, etiidem nolunt ejusdem antiquissimum modum, ideo secta eorum caret legitima vocatione et ordinatione. Cæterum quem volunt visitatores, iis est a Deo missus, vocatus, electus, ordinatus, chrismatus. Porro eorum doctrina de electione aut constitutione presbyterorum jam nihil certi habet; quod enim initio de ea ediderunt, alia editione labefactarunt, ut agnoscas Ulyssea commenta etc. ». Itaque Lutherani, cum sacramentum Ordinis tollant, sub profano pane existere Christi corpus volunt, et tanquam idolatræ panem, in quo, imo potius, sub cujus speciebus, Christus non est, adorant.

78. Nonnullis interjectis addit Wicelius quænam dogmata Lutherani commutarint, quæve pugnantia inter sese effutiant: quæ lector apud auctorem non sine risu tantæ stultitiæ perlegere potest; ordinem vero Lutheranæ Ecclesiæ ita pingit : « Nullus hic est ordo, sed mera confusio : nihil hic constans conspicitur : mutatur hodierno hesternum, et lacera omnia. In principio sectæ proponebantur nobis nonnulli Apostolicæ Ecclesiæ ritus, quorum lenocinio optimum quemque ad se pertraxere : sed successu negotii factum est ut illi omitterentur, novi instituerentur ; videbatur enim priscus ordo irruenti multitudini non congruere : et quia nec papisticus placebat, ideo novum, hoc est, suum induxere. Promittebatur nobis initio aliqua selectio et inscriptio eorum, qui vellent ex animo esse Christiani, promittebatur excommunicatio flagitiosorum, publica confessio, solutio etc. Promittebatur legitima ministrorum electio atque ordinatio, et item doctrinæ judicium. Promittebatur communis largitio ne quis inter nos mendicaret ; præterea sacrarum lectionum ordo, quin et scribebatur acriter in usuram, in pompam mundi hujus, in tyrannidem, etc. sed hujusmodi præter institutum. At nunc longe secus res habet ». Et post alia addit Wicelius : « Cathedras sibi occuparunt, nec ad has patet aditus nisi sui ordinis clamosis scarptis ; hoc fit ex decreto visitatorum, nam periculum est, ne, si orthodoxi publicitus doceant, factio manifestetur : calliditatem nemo non subodorat. Ante extructum Lutherismum licebat de jure divino cuivis in publico in Romanam Ecclesiam vociferari, et qui nos impediebat is erat antichristus. At nunc ludo ex sententia confecto verentur ruinam, male quippe sibi conscii ; imo dux factionis vetuit, ne privatim etiam a quoquam doceatur : id quod si ante octennium fecisset, non staret jam Lutherismus. Porro et cathedris prædicatur Evangelium scilicet purum putum, hoc est, fides, quam nos et patres nostri initio Ecclesiæ sincere custodivimus : ita jactatur, quasi jam inde a decennio primum cæperit hanc inculcando, atque sine fine repetendo : bonam horarum partem consumunt magno auditorum tædio. Deinde lacerantur bona opera, ceu inutilia, et coram Deo peccata. Post magnifice commendatur verbum, carpuntur qui recusant semper audire, qui gravantur diaconis dare, qui eos nolunt invitare, etc. Postremo clamatur in clerum Romanæ Ecclesiæ : ad has res flectuntur Scripturarum loci. Habes Evangelion cujus simile non extitit Apostolorum temporibus, etc. ». Pergit auctor [1] reliquos Lutheranæ superstitionis ritus describere : tum ad mores illorum digreditur, quos inquinatissimos, utpote Evangelio Lutherano accommodatos depingit; demum vero Lutherismum ex omnium veterum hæresum colluvie conflatum describit in extrema calce libelli, quem hac temporis nota consignavit : « Anno MDXXXII scripta ».

79. *Michael Servetus et Joannes Campanus Trinitatis hostes.* — Progressi ulterius impietate hæretici sanctissimam Trinitatem oppugnare sunt ausi ; adeo ut ob illam quidvis scribendi licentiam a Carolo V inconsulte ac perperam permissam in Germania, et clementiam intempestivam, venales libri contra Trinitatem in ipsis cœtibus Ratisponensibus expositi fuerint, teste Coclæo, qui ait [2] : « Reperit ibi publice venalem librum Coclæus cum hac inscriptione : DE TRINITATIS ERRORIBUS LIBRI VII, MICHAELIS SERVETI HISPANI ; quem cum attulisset ad D. Joannem Quintanam theologum eximium, ac Cæsareæ majestatis a confessionibus, virum Hispanum. Is ægerrime tulit indignitatem ejus rei, tum quod auctor Hispanus esset, quem et de facie se nosse dicebat, tum quod impiisimæ atque inauditæ in eo libro essent hæreses. Mox itaque curavit pestilentissimum illum librum supprimi, ne amplius venderetur ». Et infra : « Cæterum Hispanus ille Michael Serveti alias REVES ab Aragonia ultra sepem libros supradictos duos eodem anno dialogos edidit, quibus argute et acute ex Scripturarum diversis locis novam de Christi carne theologiam docet, nempe quod Christus tam juxta carnem quam juxta spiritum habeat substantiam æternam ; et quod in eadem substantia, in qua tam juxta carnem quam juxta spiritum nunc est, fuerit antea in cœlo creator. In Præfatione vero ad lectorem sic ait : « Quæ nuper contra receptam de Trinitate « sententiam septem libris scripsi, omnia nunc, « candide lector, retracto, non quia falsa sint, « sed quia imperfecta, et tanquam a parvulo « parvulis scripta : precor tamen ut ex illis ea « teneas, quæ ad dicendorum intelligentiam te « poterunt juvare ». Hæc ille, homo nimirum

[1] Georg. Wicelius de doctrina et moribus sectæ. — [2] Cocl. in actis Luth.

acris ac vehementis ingenii, qui Græcæ quoque ac Hebraicæ linguæ peritus videbatur : sed hic est communis omnium fere novorum theologorum morbus, ut linguarum peritia tumidi ac litterali Scripturæ sensui, quem non ex probatis doctoribus, sed ex capite suo sibi effingunt, innitentes, contemptis sanis Patrum expositionibus et solidis scholasticorum theologorum informationibus, suæ confidunt prudentiæ : sed pro mobilitate ingenii instabiles, ut facili momento per novam adinventionem priorem sententiam suam, quam primo inventionis calore laudaverant, mutent, varient, augeant, aut minuant, juxta illud Jacobi Apostoli : *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis* ».

Fuisse illum professione medicum refert Genebrardus [1], nec scelus impune tulisse ; cum enim Genevæ suam impietatem propagaret, æmuli Calvini hæresiarchæ consilio comprehensus ignique crematus est. Cæterum Calvinum, suo se judicio condemnantem, edito libro animadvertendum gladio in hæreticos docuisse visuri sumus : quin etiam Lutherum in Carlostadium principis sui vi usum, suo loco dictum est; turpissimumque et exitiale Carolo V fuit, non animadvertere in Lutherum aliosque hæreticos, ut Leo X et Clemens VII omnibus precibus ab ipso petiere. Neque silentio prætereundum est, Germanum quemdam in Lutheri schola edoctum in Trinitatem sanctissimam hoc anno consurrexisse, eosdemque, quos Servetus, errores inter Lutheranos diffudisse.

80. « Eodem tempore », inquit Coclæus [2], « surrexit adversus Ecclesiam quidam Germanus ex terra Juliacensi, Joannes Campanus, qui Lutheri discipulus per biennium fuerat Wittembergæ : is eosdem fere errores de Trinitate asseveravit, cui etiam Lutherani et Lutherus ipse restiterunt, ut non possit hæresis illa ullas acquirere vires ». Addit Coclæus a Wicelio objectum fuisse Luthero, illum tam impii fœtus parentem extitisse : « Archiblasphemator, inquit, Christi Campanus ubi, quæso, aut a quo didicit ? apud nos fuit septimanas quatuor, apud vos annos duos ; et non nos, sed vos docuistis eum : at nec vos illud eum docuistis : esto ita. At quis reclusit ei januam ad illum errorem tam abominabilem atque horrendum ? Ego an vos ? Hic sane apparebit, quisnam sit Campanicæ hæreseos reus ; quandoquidem ille tamdiu Witembergæ permansit, atque nidificavit : in quo sane nido adhuc incubat struthiocamelus vir ille, qui modicum tenet de hoc verbo homousion, atque palam scripsit sibi hanc vocem, TRINITAS, in Theutonico non placere. An non potuit etiam Campanus ex tali primum ovo prorepere ». Hæc in Lutherum Wicelius, cujus verba etiam Coclæus objecit Philippo Melanctoni, convicitque Lutheri verbis Lutherum ipsum de sanctissima Trinitate blasphemasse, dum ita ait : « Hæc sunt verba Lutheri in dominum Jacobum Latomum olim edita. Nec est, inquit, quod mihi homousion illud objectes adversus Arianos receptum : non fuit receptum a multis iisdem præclarissimis, quod et Hieronymus optavit aboleri ; adeoque non effugerunt periculum, hoc invento vocabulo, ut Hieronymus queratur nescire quid veneni lateat in syllabis et litteris : quod si odit anima mea vocem, *homousion*, et nolim ea uti, non ero hæreticus ; quis enim me cogit uti, etc.

81. Struxit iis verbis fœdam calumniam S. Hieronymo mendax Lutherus, ut legenti sanctum doctorem patebit. Itaque Joannes Coclæus a calumnia Arianismi (siquidem Ariani homousion Filium, id est, æqualis substantiæ appellabant) S. Hieronymum vindicavit, Lutherumque falsi sic convicit : « Non enim de homousion sed de hypostasi dubitabat Hieronymus in sua ad Damasum papam Epistola, in qua eum per homousion Trinitatem orabat ut responderet : qua autem ratione Lutherus oppugnat homousion, eadem oppugnari posset et hæc vox *Trinitas*, quia et ipsa in sacris litteris non est expressa : quemadmodum nec ista, *tres personæ*. Stultissime quidam ex iis poeticis theologis dixit, tres personas, tres chimæras, qui Lutheri de homousio audaciam imitatus est : Lutherus enim Arianos in hoc justificare ausus fuit, quod noluerunt homousion quam vocat profanam vocem recipere ». Cur vero S. Hieronymus de voce hypostasis ambigeret, ita sentit Surius [1] : « Inde accidit, opinor, quod hypostasis Græcis substantiam significat : sed a theologis in rebus divinis pro persona accipitur : et una quidem est Divinitatis substantia, personæ vero tres. Habuit itaque ea dictio, hypostasis, quamdam amphibologiam, ut a malevolis et de substantia divinitatis et de persona posset accipi : quamobrem etiam reprehenduntur a D. Basilio Epistola LXIV ad præcipuos in Neocæsarea, qui D. Gregorii Neocæsareensis episcopi verbis, quibus contra ethnicum disputans, hypostasin pro substantia præter aliorum Patrum morem usurparat, ad stabiliendum impiissimum Sabellii dogma abutebantur ». His plura consentanea Baronius [2] egregie scripsit, ad quem se lector conferat.

82. *A multis accusatur Erasmus ut Arianismi instaurator.*— Præter Lutherum etiam pro instaurando Arianismo plura longe temere effutierat Erasmus ; cujus blasphema dicta Albertus Pius Carporum princeps luculento opusculo confutavit [3], ex quo pauca hæc delibamus : « Reprehendis explicationem dogmatis divinæ

[1] Genebrar. II. in Chron. — [2] Cocl. in actis Luth.

[1] Sur. in Comm. hoc ann. — [2] Card. Bar. an. Chr. 362. n. 187 et seq. et an. 372. num. 28 et 29. — [3] Alb. Pius l. XII.

Triadis, qua summa Arianorum blasphemia extruditur, putasque quo plus est dogmatum explicatum, hoc uberiorem esse hæreseon materiam, probans brevissimum illud symbolum, quo pauca erant explicita; qua sententia quis tam cœcus mentisve expers est, qui non videat, te nihil aliud his verbis optare, quam ut Arianorum error reviviscat? Cui et astipulantur ea, quæ in Præfatione in Hilarium scripsisti, inquiens inter cætera : Qui huc audaciæ prorupimus ut non vereamur præscribere filio quibus modis debuerit honorare matrem suam : audemus Spiritum sanctum appellare Deum, quod veteres ausi non sunt. Quos veteres mihi narras, orthodoxosne et probatos auctores? Cita vel unum qui senserit Spiritum non appellandum Deum, audaxque facinus esse ita illum appellare. Nullum certe proferes. At ego plurimos tibi in medium adducere possum, qui ipsum sic appellarunt et reverentissime ab omnibus appellandum censuerunt; sed brevitati studens omitto cum Græcos tum Latinos Patres, qui omnes consentientibus verbis illum sic appellarunt, ut Chrysostomum, Didymum, Ambrosium, Hilarium, Augustinum et cæteros : quisnam vetustior? quis major? quis sublimior adduci potest Joanne Evangelista? is autem esse Deum, cum illa verba protulit, de quibus modo tractavimus nempe : *Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, Filius, et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt* ».

83. Cum in dies Erasmi impietas a viris doctis in aliquot venenatis ejus libris quos Atheismo infecerat deprehenderetur, carpereturque a multis, deque ea re ipse jam senio affectus et viri Catholici personam gerens quereretur, Jacobus Sadoletus [1] episcopus Carpentoratensis, qui justas tot invectivarum causas ignorabat, hoc ipsi consilium dedit : « Te ita crebro et a tam multis peti, et mirum sane mihi et permolestum est, nec video, quæ sit causa »; non excusserat scilicet Sadoletus omnia ejus scripta, « sed ego, si isto loco essem, una semel defensione in universum omnibus responderem, partim juventæ facta consiliaque excusans, si quid forte esset a me in illa ætate liberius scriptum, partim etiam modeste prudenterque retractans quæ ejusmodi essent ut, etiam si non vere, at saltem verisimiliter, ansam aliquam possent præbere obtrectantibus, quod summos doctores sanctissimos homines cernimus fecisse : postremo vero omnem sensum meum de fide Catholica ita exponens, ut non posset cuiquam esse dubium quid sentirem. Hoc opere edito perenne mihi silentium susciperem adversus malevolos, quorum insolentiam iniquasque calumnias, cum res ipsa et veritas, tum tua excellens fama virtusque refutaret. Vale. Carpentoracte, VIII idus Maii, MDXXXII ». Consuluerat etiam Thomas Morus eidem, ut librum retractationum ederet, quem an scripserit, nos latet : certe constat postremis annis multa illum impia dogmata revocasse; qui enim in Virginem Deiparam plura effuderat convitia, ac sacras peregrinationes et miracula in aliquot templis edi consueta deriserat, in dialogis de cœlestibus prodigiis, quæ in ædicula Lauretana patrabantur, præclarum hoc ejusdem Virginis elogium panxit : « Hæc est rosa Hiericana florem enixa campestrem, quam non superbiæ scopuli, sed simplicitatis planities et modestiæ humilitas educat : quam divina charitas perpetuo rubore tinxit : quæ de terra parente prognata nihil tamen terrenæ fæcis inde exsuxit : hæc lilii convallium mater, lilium et ipsa in spineto sine spinis enatum, quæ lacteo candori virginitatis summam modestiam adjunxit : hæc fons signatus, cujus nitidissimas lymphas nulla ferina unquam libavit affectio; in quo sponsi refulgentem imaginem nulla terrena turbavit cupiditas, quæ medicatas aquas suas derivat in capita omnium viarum : quæ potæ nos non vocales quidem, ut illæ Castaliæ, sed immortales reddunt. Hæc hortus divinæ illius custodiæ sæpe sic circummunitus, ut nulla unquam petulca cogitatio quiverit perrumpere, in qua varias aromatum areolas summus ille hortulanus mira distinxerat arte, ubi inter lilia pascit, accubat in meridie, etc. »

84. *Joannes Bugenhagius Lutheranismi propagator.* — Oppugnavit hoc anno [1] Ecclesiam Dei pestilenti libro, quem adversus fures calicis inscripsit, contumeliisque in episcopos et sacerdotes complevit Joannes Bugenhagius Pomeranus apostata execucullatus, qui e Wittemberga impietatis Lutheranæ impurissima sentina sæpius ad maritimas urbes opulentas nimirum Lubecum, Hamburgum, Flensburgum, et alia loca, ut sathanica zizania ad præfocandam divinam orthodoxæ religionis sementem disseminaret, excurrit, ac non paucis seditionibus concitatis Lutherismum propagavit, magnisque divitiis auctus ab iis quos erroribus suis irretierat, Wittembergam ovans reversus est, ut partum male aurum in luxum et delicias effunderet, de quo hæc Laurentius Surius [2] : « Illum apostatam Wittembergenses suum pastorem, et superintendentem vocant : is liber scatet maledictis, mendaciis et calumniis, ut agnoscas spiritum Lutheri quinti Evangelistæ; impotenter incurrit in episcopos, quod populo calicem subtraxerint : damnat quoque missæ sacrificium, perinde ac si Ecclesia ab impuris apostatis discere debeat, quo sint ritu et ordine sacramenta administranda. Idem apostata profectus quandoque ad amplas quasdam civitates, præ-

[1] Sadol. l. IV. Epist. c. 14.

[1] Cocl. hoc ann. — [2] Sur. in Comment.

sertim maritimas, non absque tumultu et seditione, qua novum gaudet Evangelium Lutheri, dogmata sparsit in vulgus rerum novarum avidum, Ecclesiasque Luthericas spiritu isto, quo plenus erat, constituit et confirmavit. Cum autem ex Dania rediret, et sinu Baltici maris emenso, non quidem absque tempestatis periculo littus Cimbricæ Chersonesi attigisset, non est veritus palam his uti verbis : Tu meum habeas, Dania, Evangelion, ego nummos tuos. Vale ». His aperte verbis pseudoevangelista avaritiæ suæ dolos patefecit; cujus librum Michael Vehus Ordinis Prædicatorum a Moguntino archiepiscopo in præpositum Hallensem adscitus confutavit.

85. *Joannis ducis Saxoniæ obitus infelix.* — Hoc anno Joannes dux Saxoniæ, qui Lutheranam sectam in Spirensi et Augustensi conventibus in Germania constabiliverat, divina ultione percussus, imminente morte, cum ad Christi tribunal vocaretur, horrendos edens rugitus misere periit : de quo Ulembergius [1] hæc narrat (1) : « Obiit hoc anno MDXXXII Joannes elector Saxoniæ, Friderici frater et in electorali dignitate successor, cujus auspiciis atque ductu societas Lutheranorum protestantium anno MDXXVI Spiræ contra Cæsarem instituta primum, ac postmodum Augustæ MDXXX, magnis incrementis aucta fuit : expiravit vero XVI Augusti Sweinitii, quo biduo ante Torga profectus erat venatum, ubi morbo correptus subitaneo (apoplexiam fuisse putant) fractis viribus repente concidit. Vocati sunt ad decumbentem Lutherus et Melanchton, qui cum XV Augusti sub decimam vespertinam Sweinitium advolassent, invenerunt agonizantem sensibus penitus oppressis. Erat diuturnus agon et valde durus, in quo subinde horrendos rugitus edidit instar leonis, quos illi forsan ad tribunal supremi judicis eunti Lutheranum negotium expressit. Sane quidem potuit in extremis illius animo observari gravissima illa Joachimi electoris Brandeburgici oratio, qua publice illum monuit ante biennium in comitiis Augustanis, quidquid ex Protestantium obstinatione atque inobedientia deinceps in imperio malorum et calamitatum oriretur, de eo Saxoni cæterisque Protestantibus ante summum judicis Christi tribunal aliquando reddendam esse rationem, ut qui secessione sua novisque machinationibus iisdem malis occasionem dederint ». Et infra : « Prolixe commendant hunc principem Lutherani, quod Lutheri nova dogmata magno cum periculo confessus sit Augustæ in consessu Cæsaris et ordinum. Factum hoc Lutherus in prima concione (habita Germanice scilicet in funere) pingit quibusdam coloribus, et principem hunc in comitiis Augustanis morte confectum asserit, cum devorandum isthic fuerit et glutiendum quidquid mortiferi veneni miscuerit sathan; hanc veram et horribilem mortem, per quam diabolus e medio tollat homines, principem ante biennium in comitiis pertulisse, idque non pro seipso tantum, sed et pro Lutheranis omnibus; eam vero longe duriorem illi fuisse atque acerbiorem, quam naturalis illa, quæ nunc animam a corpore separavit. Hæc Lutherus ».

Eadem accuratius recenset Joannes Coclæus [1], atque ex Lutheri verbis in luce collocat Lutherum ipsum impudentissime gloriatum pro concione, se illius principis et omnium Lutheranorum animas æternæ morti ac nunquam intermorituris suppliciis suæ hæreseos confessione Augustæ promulgata addixisse; ut mirum sit novatores tam impium proditorem sectari; sic enim inquit : « Ait Lutherus; omnes scitis quomodo caput nostrum princeps elector secundum Christum Augustæ ante biennium mortuus, ac veram mortem passus est, non pro seipso tantum, sed pro nobis omnibus ». Respondet Coclæus : « Hæc verba virulentus apostata sæpe repetit multum odiose adversus Cæsarem omnesque alios principes Catholicos; neque tamen scit stolidus blaterator quonam tendant ea verba ; elector enim Augustæ utique in corpore mortuus non fuit, at mors animæ longe gravior est, quam corporis, sicut et ipse fatetur Lutherus; si ergo in anima ibi mortuus est, quid laudis aut gloriæ inde accepit? nonne per talem mortem excidit a Deo? *Non enim est Deus mortuorum, sed viventium*, eorum , inquam, qui in anima vivunt, etiamsi corpore mortui sint, ut Deus Abraham, Isaac et Jacob : quod si princeps elector veram ibi mortem passus est, ut ait Lutherus, non in corpore, sed in anima, non recte comparat eum Christo, qui utique in corpore, non in anima mortuus fuit. Et multo ineptius ait quod elector ille non pro seipso tantum, sed pro nobis omnibus mortem Augustæ passus sit, quasi alter Christus. At Paulus contra ait : *Unus est Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* Delirat ulterius Lutherus, dum ait ibi :

[1] Ulemb. in Vita Luth. c. 24.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. Surius in Comment.

(1) Joannis ducis Saxoniæ obitum die XVI Augusti Spalatinus consignat. Inter ejulatus piam etiam aliquam vocem emisisse idem historicus ex aliorum relatione (quippe quia tunc ipse aberat) affirmat. Supremis ipse tabulis cavit ne geminæ filiæ suæ quas superstites relinquebat, Marghareta et Maria alteri principi, præterquam puro Evangelio addicto, desponderentur. Nec inania imperavit, nam Marghareta innupta decessit, Maria Lutheranum virum Philippum Pomeraniæ ducem nacta est. Ejus funus Lutherus non oratione tantum funebri, sed et Germanicis etiam carminibus, principis imagini subjectis, luxit. Hæc Spalatinus, qui cum hoc anno Vitas aliquot electorum Saxoniæ scripto a se traditas ac vulgatas a Menkenio Rer. Germ. to. II claudit. MANSI.

oportuit eum omnes malas offas, atque aconita, sive cicutas exedere, quas propinavit ei diabolus; illud vero est vera et horrenda mors, qua diabolus aliquem interemit ». Respondet Coclæus : « Ecce quam terribiliter excæcat Deus superbum apostatam, ut etiam contra proprium patronum, et principem suum factus sit palam proditor et animicida, quem ait omnes malas offas atque aconita exedisse, etc. O quam validum et efficax est illud verbum Apostoli [1] de homine hæretico ! *proprio judicio condemnatus*, quales ibi dicit offas et cicutas ? numquid corporales ? At non est ibi corporaliter mortuus ille princeps. Dicit igitur spirituales, quæ sunt falsæ doctrinæ, hæreses, schismata, superbia, inobedientia, etc. per quas sane pestes diabolus miseras interimit animas. Utinam vero dissimulasset ibi quoque ut antea ille princeps, et non subscripsisset ibi palam confessioni Lutheranæ, quæ utique malis offis atque aconitis plena est; nec finaliter in illa contra utramque potestatem ac majoritatem suam perseverasset ».

86. Rursus ait Lutherus : « Ibi confessus fuit dilectus noster princeps elector Christi mortem ac resurrectionem publice coram toto mundo, atque in ea perstitit, et pro ea in periculum exposuit provincias et homines, imo et proprium corpus atque vitam : ea sane confessio transcendit atque absorbet multitudinem peccatorum, sicut mare magnum, scintillam ignis ». Respondet Coclæus : « O inanes fabulas putridosque pisces ! quis, obsecro, impugnavit Augustæ mortem et resurrectionem Christi ? quis principum electorem ab ea confitenda deterrere aut depellere voluit ? inspiciatur, quæso, tum Cæsaris aliorumque principum ac statuum imperii responsio super tertium Lutheranorum confessionis articulum, tum tractatus per delectum inter septem et septem ibi habitus, clarissime profecto comperietur in nullo unquam verbo fuisse ibi dissensionem de morte et resurrectione Christi. Quomodo potest plebs ulla tam stolida atque insana esse, ut tam aperta et incredibilia nugonis mendacia vel audire vel credere queat ? Confitemur sane quotidie in symbolo Apostolorum, Christum mortuum esse atque resurrexisse : et Lutherus per hoc vult patronum suum sic extollere, ut martyrem ex eo faciat, quod coram Christiano Cæsare aliisque Christianis principibus Christi mortem ac resurrectionem confessus est; perinde ac si stetisset coram Nerone, Decio, aut Diocletiano. Hæc obiter ex postilla in priorem Lutheri funebrem concionem recitata sint : in posteriore concione acrius arguitur inconstantiæ Lutherus circa venerationem sanctorum ». Describit nimirum auctor, ut initio Lutherus contra Pighardos pro cultu sanctorum egregie scripserit, dein furoribus inflammatus contra sanctos adeo declamarit ut concionibus ejus exagitati impii sacras imagines diffregerint; nunc vero mutata sententia venerationem sanctorum commendarit, ut Joannem ducem hæreticum veluti sanctum obtruderet hæreticis : quæ omnia retulit Coclæus principi Anhaltino, ut perspiceret quam inanis esset Lutheri doctrina, quæ instar arundinis quaque versus ad omnem auram verteretur.

87. *Dania et Suecia hæreseos præda.* — Hoc eodem anno Christiernus rex Daniæ, qui exustis proditione Catholicis episcopis hæresim in regnum suum invexerat, eoque pulsus, interprete Carolo V, in gratiam cum Ecclesia ea lege fuerat restitutus, ut ad Sedem Apostolicam pro expiando rite tam immani scelere se conferret, detrectans commendare se ejusdem Ecclesiæ clementiæ, in Daniam spe recuperandi regni profectus divinam vindictam in se attraxit; de quo cardinalis Campegius ad Jacobum Salviatum XVI Augusti die scribens [1] ait, ex aula Cæsarea Lubecensium litteris increbuisse, Christiernum, ab hostibus in carcerem conjectum fuisse, ac per eosdem dies ejus filium unigenitum sceptrorum hæredem dysenteria periisse, maximo imperatoris, qui ipsum paterno amore complectebatur, luctu. Addit vero Surius [2] illum postea in carcere veneno necatum, ac regibus ne in tyrannidem justa convertant imperia documento futurum : « Hoc, inquit, anno Danorum rex ob tyrannidem pulsus e suo regno, conscripto milite decimo exilii sui anno conatus est amissas recuperare ditiones : sed ubi in Norwegiam et Daniam venit, captus est parum integra fide, cum litteris et sigillis cautum ipsi fuisset. Missus deinde in carcerem ad supremum usque diem vitæ suæ mansit captivus : tandem cum populus videretur propensis in illum esse animis, fertur præsentissimo veneno sublatus. Fuerat illius certe immanis et barbara plane crudelitas; cui etiam hoc accessit, quod in Lutheri hæresim lapsus, in ea quoque diem suum obiit. Potest ille regibus ac principibus esse exemplo, ut si recte et ordine subditis suis imperare et dominari velint, prius suis affectibus suoque animo dominari discant ». Confirmat eadem Belcairus [3], additque Christiernum antequam caperetur, cum Liburnicarum navium classem instruxisset, illam maxima ex parte naufragium passam; reliquiis vero hostes facile potitos : tum in carcerem fuisse conditum; ejus vero tria regna Daniam, Norwegiam, ac Sueciam ita divisa. « In ejus locum Daci ac Cimbri Fridericum Holsatensium regulum, Christierni avum, Sueci Gustavum ex illustri Hericorum familia subrogarunt ». At hi reges cum ex Christierni

[1] Tit. III.

[1] Lib. III. lit. princ. p. 19. Belc. l. XX. num. 43. Olaus Magn. — [2] Surius in Comment. hoc ann. — [3] Belc. l. XX. num. 43.

funesto casu ad colendam religionem Catholicam erudiri debuissent, Lutheranæ hæresi in suis regnis impii furoris habenas laxarunt ; quo flagitio maxime Gustavus se constrinxit (1).

88. Pessumdatæ vero in Suecia religionis causas refert Olaus Magnus [1] ad præsulum inertiam, qui se tempori accommodarunt, necnon sacerdotum et religiosorum ignaviam, qui voluptatum mollitie se frangi passi sunt : quos antiquis Patribus fuisse dissimiles expostulat : « Blanda, inquit, admodum et nimium perniciosa licentia multos hoc infelici ævo decipit, ut tempori se conformantes, remissiusque agentes non ita austere vivant, nec regulas observent, uti olim a Patribus fuerat institutum : Quia jam subtilior, inquiunt, est mundus et graviora tentamina fragilibus offeruntur. Et ita de similibus argumentis serpentinæ scholæ in paradiso institutæ, quasi securiores forent in omni optata prosperitate, quam in tentatione et flagellatione justorum, in qua perficitur virtus, vel quasi pacem ampliorem consequantur in republica, quando remissiori devotione serviunt in Ecclesia : prout præfectus Valentis blande monere conatus est magnum Basilium, ut tempori pareret, et non tot Ecclesias propter pravam dogmatum subtilitatem vexari pateretur, etc. Cui respondit : Adolescentibus, inquit, hæc verba congruunt, illi et illorum similes talia promissa respiciunt : qui autem divinis innutriti sunt eloquiis corrumpere de divinis dogmatibus nec unam quidem syllabam patiuntur : sed pro his, si contingat, etiam omnes mortis species amplectuntur : amicitiam autem imperatoris magnam quidem cum pietate judico, sine qua perniciem potius hanc appello. Cumque præfectus sæviret in eum, stultumque vocaret, S. Basilius ait : Hanc quidem stultitiam semper habere exopto. Præterea Gelasii papæ doctrina est, quod in his quæ ad fidem pertinent, requisiti aut rogati, ut impiorum voluntati condescendamus, non ad inferiora descendendo deficiamus, ac propterea non condescendendum his, qui ex superiori loco Catholica et Apostolica communione ad inferiora quæque, et ad hæreticam damnatamque confusionem prolapsi sunt. Fateor condescendendum esse, sed ita ut ab errore revocentur ipsi, non ut nos eorum errori communicemus ». Porro regem Gustavum ejusque proceres ac magistratus ad rapinas Ecclesiarum, et cæterorum quæ divino cultui consecrata erant, se convertisse idem auctor [2] deplorat, deque sacrilegiis patratis ita conqueritur : « Heu dolor ! hac infelici tempestate prædia divinis obsequiis multimoda votorum, litterarum, juramentorum ac sigillorum firmitate exhibita, ac immemorabili ævo pacifice possessa, infami violentia rapiuntur ad humanos abusus, et Deo, cui tradita sunt, subtrahuntur, ut illis inserviant : ideoque sacrilegi sunt, qui opes suas, quas vel ipsi vel majores eorum semel Ecclesiis donaverunt, revocant; nam omne quod Domino consecratur, sive fuerit homo, sive animal, sive ager, vel quidquid semel fuerit consecratum, sanctum sanctorum erit Domino, et ad jus pertinet sacerdotum. Ergo qui a Domino et Ecclesia auferunt, vastant, invadunt, vel eripiunt, ut sacrilegi judicantur, de quibus etiam Ambrosius cap. *sunt qui* XVII, quæst. IV ». Cum vero sacerdotes Sueci de spoliatis Ecclesiis et monasteriis quererentur, dirum facinus per speciem regii mandati, erogandarumque pauperibus eleemosynarum fuisse excusatum, idem Olaus deplorat; verum principes Suecos ex sacris spoliis non locupletatos, sed majori pressos egestate observat. Illatam porro Sueciæ fuisse hæresim a quodam Olao Petro Strengenensi diacono, qui Lutheranam impietatem Wittembergæ hauserat, meminit Joannes Magnus; ab hoc vero corruptum fuisse Andræam Laurentium, archidiaconum Strengenensem furentem ira, quod in defuncti antistitis locum electus non fuisset, atque adeo ordinis Ecclesiastici hostem atrocissimum, qui Gustavum regem in hæresim atque ad tyrannidem in clerum exercendam impulerit; ac sub eo Joannem Gotho designatum archiepiscopum Upsalensem, A. S. L. Sueciæque primatem graviora pertulisse, atque hoc anno ad Clementem Bononiæ agentem Gedano se contulisse, ut confirmaretur, cum plures malevolos adversarios esset passus; et ut religionis et sanctæ Sedis Apostolicæ defensorem peramanter exceptum proximoque anno archiepiscopali pallio decoratum, jussumque reverti in Sueciam, ut Christi crucem in ea conculcatam rursum erigeret [1].

89. *Melchior Hoffmannus anabaptista seductus a dæmone prophetam agit.* — Hoc anno Melchior Hoffmannus Anabaptista, sectæ Hoffmannistarum auctor, fascinatus falsis dæmonis oraculis Argentoratum e Frisia reversus, in carcere infeliciter animam dæmoni, cum quo fœdus inierat, reddidit, omniaque illius oracula, apocalypses, vaticinia, illustrationes cœlestes atque extases in ventos abierunt. Pseudopro-

[1] Olaus Magn. l. XVI. c. 36. — [2] Id. ib. c. 37.

[1] Bleesdikius et ex eo Meshov. l. V.

(1) De Christierno Danorum rege addenda hic nonnulla ex Chronologo Dano Ludewigi Reliquiar. to. IX, num. 11. Rex ille præcedenti anno MDXXXI, extructa classe, ex Hollandia transiit in Norvegiam, quo *circa festum S. Martini* non prospera navigatione appulit. Sequenti anno MDXXXII, Aprili mense, comitia Hasniæ celebrata, ut de ratione exturbandi Christierni ageretur. Dum expeditio paratur, Christiernus proditione Canuti electi episcopi Othoniensis in hostium potestatem venit, a quibus arcto carceri traditus. Sub hæc tempora Fridericus, qui Daniæ regnum, exacto Christierno, occupaverat, tenueratque decennio, occubuit. Hæc chronologus. MANSI.

phetæ hujus historiam, et ipso dignum exitum describit hisce verbis Arnoldus Meshovius ex certissimis Monumentis : « Dum forte per Frisiam cursitat , senex quidam prophetæ Eliæ specie et habitu apparuit, qui longiuscule cum ipso sermocinatus, multa de futuro post hæc orbis statu patefecit : eumdem hisce verbis allocutum se retulit : Melchior fili, dilecte ab æterno Deo, qui cœlum terramque creavit, ad te missus et præcipere tibi jussus sum, ut actutum hinc Argentoratum ad novam, quam mihi præ ceteris elegi, Jerosolymam proficiscaris, ibique Dei verbum docere instituas et populum rebaptizes. Conjicient te quidem ibi adversarii in carcerem; nihil tamen mali inferent. Sed tu transacto dimidii anni cursu inde centum et quadraginta quatuor millium discipulorum et veritatis testium comitatu triumphaturus prodibis, et maximis clarescens miraculis, deperditas oves Christi ad ovile revocabis, quarum te ductorem cœlestis Pater designavit. Credidit Melchior seni, et isthinc Argentoratum iturus successorem sibi hoc loco delegit Joannem Tipenmacher nomine. Porro eo profectus Ecclesiarum ministros adit, et ut diem colloquio, quod cum ipsis de verbo Dei habere cupiat, et locum aliquem publicum deputare velint, rogat. Ministri de omnibus senatum certiorem reddunt, et ne quas det turbas, sequentem diem, qui erat undecimus Julii anni MDXXXII, disceptationi præfigunt. Conveniunt utrique in senaculo. Ibi Melchior de vocatione sua quæsitus, cum argumento nullo solido munitus sola visionum phantasmata obtenderet, in reliquis etiam doctrinæ suæ capitibus inconstans et lubricus esset, jussu senatus instar fanatici in carcerem conjectus fuit. Ad eum cum duceretur, læta et hilari fronte cives affari cœpit, diem hunc inquiens jamdiu se exoptasse, quem certo sciat viam sibi ad triumphum paraturum, coram senatu calceos e pedibus excutit, pileoque in aera projecto, manibus ad cœlum elevatis, jurejurando per Deum vivum nullo alio se cibo, quam pane et aqua fruiturum, donec digito Deus vocationem suam confirmasset, pollicetur.

90. « Dum in carcere detinetur Hoffmannus, novi per urbem vates discurrunt, ac mira de Melchiore vaticinia edunt. Leonardus Jodoci civis et incola urbis primarius erat, alter Cornelius Poltermannus, ambo audaces et callidi : prædicebant hi duo civitatem Argentinensem unice electam esse, et quemadmodum olim ex urbe Jerosolymitana originem traxerit prædicatio Evangelii per totum orbem propagata, ita Argentorato brevi prodituros novos Apostolicos viros, qui doctrinam Evangelii perfectiorem per totum terrarum orbem tandem divulgarent, et electos Dei ex omnibus terræ finibus recollectos veluti frumentum in horreum, ut scribit Nicolaus Bleesdickius, introducerent : Melchiorem virum esse sanctum, et propter Dei gloriam in custodiam datum, ideoque elapsis mensibus duodecim cum centum quadraginta quatuor millibus prophetis, qui, uti XIV Apocalypseos videre est, albis induti vestibus circumstant agnum, cum triumpho egressurum. His prophetissæ binæ, quarum una Ursula Leonardi uxor, altera Barbara nominabatur, sese sociabant. Illa divinabat Melchiorem Eliam esse, Cornelium Poltermannum Enochum, Argentoratum vero ipsam electam Sion sive Jerosolymam, visam sibi magnam fratrum et sororum multitudinem, qui ordine in amplissima quadam aula una congregati fuerint : huc adolescentem albo vestitu decorum accessisse, qui phialam sive pateram ex auro maximam præstantissimo potu plenam ad omnes circumlatam, cum nemo propter liquoris præstantiam delibare posset, Cornelio porrexisset, qui eum summo tenus evacuaverit : qua sua visione confirmabat Cornelium verum illum Enochum esse. Barbara vaticinabatur videre se candidissimum cygnum in fluviolo limpidissimo passim tranare, qui suavissime subinde concinat. Mysterium visionis, ut illa interpretabatur, hoc erat, Melchiorem virum summe sanctum post breve tempus et socium prophetam Enoch una prodituros, et dulcissimis prædicationibus suis fideles in unum collecturos in maximo robore et fortitudine, non secus quam olivas et luminaria duo, quibus nemo nocere possit, terrarum orbem illustraturos, quem et maximis plagis essent percussuri. Hi prophetæ simplicioribus hæc ita persuadebant, ut verissima crederent. Interea tempus labitur : Melchiori captivo nullus qui opem cœlitus ferat apparet : fabulis solum et nugamentis deceptum se quisque comperit : scribit nihilominus discipulis, litteras in Frisiam et Hollandiam emittit : jubet suspendi ad biennium rebaptismi negotium, ad exemplum Esdræ et Aggæi qui in principio restaurationis templi per integrum biennium in opere suo fuissent impediti, donec excitaret Deus Cyrum regem. Habuit alias adhuc in carcere visiones, quas Leonardus editis libris ibidem publicavit. Melchior vero animi mœrore dejectus, et a Deo et hominibus relictus in carceris pedore miseram animam efflavit ». Perpendat lector hunc non minus quam Lutherum jactasse se a Deo illustratum et missum, et quam fallaces sint eæ illustrationes, quibus præfidunt novatores ; et ut omnino subjiciendæ sint judicio et examini Ecclesiæ, quæ est columna et firmamentum veritatis. Licet vero adeo manifeste pateret hunc fuisse illusum a dæmone, ejus tamen sectatores in impietate perstiterunt, quorum dux Joannes Tipenmacher cum per Amsterodamum, Harlemum et Lugdunum Batavorum pro amplificanda secta excurreret, captus abductusque Hagam comitis jussu exustus est.

91. *Ritus Catholici aboliti in Westphalia.* — In Westphalia pestis Anabaptistica, et Lutherana, ac Zuingliana Monasterium invaserunt, deque ingruentibus malis florentissimæ quondam urbi, dum Catholica religio in ea effloruit factus certior Carolus V non ferro, sed calamo compescere dirum ingravescens malum pertentavit, datis hisce ad Franciscum designatum episcopum Monasteriensem, qui armis fulciendus fuerat, litteris[1]:

« Nos Carolus V Dei gratia Romanorum imperator semper Augustus, reverendo Francisco episcopo Mindensi, ac Ecclesiarum Monasteriensis ac Osnabrugensis postulato nostro principi gratiam nostram et omne bonum optamus.

« Reverende et pie princeps. Auditione et fama minime vana accepimus, plerosque cives incolas civitatis Monasteriensis contra edictum nostrum tam pium quam utile anno MDXX Wormatiæ publicatum, necnon adversus nostram electorum omniumque totius ordinum imperii constitutionem in superioribus comitiis Augustanis anno MDXXX editam, aliquot Lutheranos concionatores in suam urbem recepisse, qui plebem imperitam et incautam a vero Dei verbo monstrosis opinionibus et doctrina sua captiosa in errorem pertrahant, inter Ecclesiasticos et profanos avitæ religioni etiamnum addictos odium, invidiam ac seditionem excitare non cessent; unde nihil aliud (si non occasio propediem tollatur) quam motus publicus et sanguinis humani effusio metuenda est : huic autem malo, ut maturo consilio et opportuno remedio occurratur nostri muneris erit. Proinde tibi mandamus, serio præcipimus ac volumus, ut tu tanquam episcopus facta urbis inspicias, concionatores seditiosos cum suo satellitio non solum ab officio removeas, sed et urbe pellas, cives factiosos legitimis pœnis coerceas, et ad suo magistratui parendum certis legibus constringas, ut inobedientes facti ad obedientiam etiam inviti compellantur, ut clerus, necnon senatus urbis, reliquique oppidani in tranquillitate et bona pace iisdem mœnibus conclusi vivant. Quæ omnia si per te fiant, nostræ voluntati te paruisse putato ».

92. Misit Franciscus Cæsarei scripti exemplum ad senatum Monasteriensem perduellem additis suis litteris XXI Augusti die hujus anni consignatis, quarum summa erat, ut pio inflammati ardore Lutheranos et seditiosos concionatores profligarent, et antiquas inveteratasque Ecclesiæ ceremonias servarent. At magistratus perduelles hæretica aspersi lue respondere, non posse arcere cives a verbo Dei (ita dæmonis figmenta Evangelicis pigmentis colorata appellarunt) addidereque Bernardum Rothmannum sacerdotem apostatam, et alios concionatores articulos de abusu rituum Ecclesiasticorum tollendo proposuisse, necdum a clero Catholico fuisse responsum. Sublati fuerant die decima ejusdem mensis ritus Catholici a plebe in seditionem concitata ab eodem Bernardo, qui a Catholica fide deficiens Lutheranum virus hauserat : deinde ad Sacramentarios descivit, negavitque per verba consecrationis fieri sacramentum, vel corpus Christi. At aliter sensit cum aliis Patribus Gregorius Nazianzenus, qui in oratione secunda contra Julianum apostatam vocavit Eucharistiam incruentam victimam, per quam Christi divinitati et passionibus ejus communicamus. Postremo Rothmannus cum diu certasset cum Anabaptistis, in anabaptisticam impietatem et magiam prolapsus est, ut dæmones iis qui ipsius fœderi accederent immitteret et falsa vaticinia accepta a dæmone promulgaret. Scripsit vero contra Rothmanni articulos impios adversus Catholicas ceremonias antilogiam Joannes de Daventria provincialis, ut vocant, fratrum Minorum Coloniensium, quæ inscribitur : Christianæ veritatis telum, seu fidei catapulta in plerosque pseudoprophetas, præsertim in Bernardum Rothmannum Monasteriensem populi seductorem.

93. Eo libro senatui Monasteriensi tradito confusus est Rothmannus, sed non resipuit; quam enim indigne sacramentum Eucharistiæ cum sectatoribus tractarit, postea describit Hermannus : « Non satis fuit speciem utramque ad usum revocasse, nisi etiam Catholicorum more de jejunis communicandis, abolito Christi exemplo, in vesperum communicaturos nunc ad templum, nunc ad ædes privatas convocaret, atque ibi post recitatam confessionem publicam ex similagineo pane particulas quantas vellet decerperet, decerptasque hiantium faucibus ingereret, pateramque hauriendam offerret, nulla ratione habita utrum sobrii an ebrii accessissent. Porro si quis ægritudine aliave causa impeditus ad publicum hunc cœtum communicaturus venire non posset, hunc pane similagineo in manica satis capaci secum allato (quæ etiam matronarum botulos, caseos, aliaque ejus generis munera prompte capiebat) suo more consolatur : unde per totam urbem Stuken Bernardus vocari cœpit, a pane videlicet triticeo. Inde paulatim et quasi per gradus inter schismaticos et factiosos hoc Eucharistiæ sacramentum vilescere cœpit; nam eo ventum est, ut communicaturi jam non paterentur in os sibi panem a Rothmanno inferri; sed ipsi quantum vellent assumerent, et plena patera se proluerent. Tandem panes albos in lancem intrivisse, vinumque superinfudisse, ac circumstantes cultellis aut cochlearibus exemisse, atque ita vinum cum pane deglutivisse dicuntur.

[1] Ext. apud Herman. de Kersembroch. hoc an. in Ms. Alex. VII. p. 130.

Quanta hæc fuerit pietas, quanta hæc salvifici muneris veneratio, omnibus bonis viris judicandum relinquo. Eo res denique devenit, ut hoc sacramentum non solum parvipendere, et pro minimo ducere, sed etiam maledictis et in Deum contumeliosis verbis incessere et execrari cœperint, vocantes illud Baal et satanam »; nempe cum aliis blasphemis Sacramentariis docebat esse tantum signum sacrificii. At Lutherus tot malorum fons indoluit Rothmannum ad Sacramentariorum sectam defecisse, atque ad magistratus Monasterienses scripsit, Anabaptistas ad tyrannidem aspirare et eversionem status politici : « Neque, inquit, aliter hoc fieri potest, cum diabolus sit spiritus mendax et homicida (Joannis VIII); qui itaque in mendacium incidit, in homicidium tandem incidat necesse est ». Veridica prorsus, nec digna Luthero sententia; quanta enim homicidia Lutherus mendaciis suis nefariis fecerit, tot stragibus cruentata Germania ostendit, præter innumera alia animarum funera apud inferos congesta. Affectabat Rothmannus clarum flagitio nomen, seque Anabaptistis conjungens Monasterienses in exitium traxit : de quo perditissimo impostore inferius dicetur.

94. *Minoritarum magistri litteræ de præconibus Evangelicis.* — Dum Septentrionalia ea regna pestis Lutherana contaminabat, atque diabolicis interpretationibus Christi Evangelium in iis evertebatur, latius tum in Guinea, Arabia, Perside, India cis et ultra Gangem, tum maxime in orbe novo fides Catholica splendoris sui radios diffundebat, uno eodemque tempore ethnicis ab stipendiis dæmonum ad Ecclesiæ castra traductis, quo ab iis Christiani voluptatum et impuræ libertatis a Luthero propositæ amore deficiebant. Ad tantam messem colligendam, supremus Minoritarum minister a præconibus Evangelicis rogatus est, ut laborum et gloriæ socios mitteret : qui ad sodales has litteras de viris idoneis mittendis dedit [1], cum ea auctoritate ab Apostolica Sede instructus esset : « Divinum Spiritum, quo instinctos ac instructos voluit esse eos, qui ituri essent, sacer Franciscus eum, puto, intellexit, quo Apostoli imbuti, quamlibet humano judicio imbecilles et abjecti, et omnium peripsema haberentur, solam Dei gloriam, lucrum animarum, extirpationem errorum, et falsarum religionum subversionem spectantes, totum percurrerunt mundum : adierunt Æthiopes, migrarunt ad Græcos, pervenerunt ad Latinos; nisi enim hunc Spiritum ductorem habuissent, nemo non eos, ut insanos, ut phanaticos, ut omnibus modis exsibilandos contempsisset ». Et infra : « Si quem jam videritis iis dotibus insignem, cum bono animo ac conscientia ad Indos convertendos mittite : alioqui si discolos, si homines otiosos, si carnales miseritis, parum Christo lucri, nihil nobis reportabimus præmii, sed multum ignominiæ.

« Secundo loco prospiciendum iis, qui missi sunt, ut quum sinceriter Christum doceant, ea maxime principe loco doceant, quæ sciri facillimum est et saluberrimum : ea enim ratio habenda est inter eas gentes, quæ novissimis diebus sunt inauctoratæ fidei sacramentis, quæ olim sub nascentis Ecclesiæ exordio habita est, utpote simplicibus verbis, ut doceantur se non suis meritis, sed sola Dei gratia agnovisse Christum; quemadmodum de Romanis scribit Paulus [1] : *Gentes super misericordia honorare Deum.* Cur ita? *nam gratia salvati* [2] *estis; si autem gratia* [3], *jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia.* Et item paulo ante : *Quos vocavit* [4] *non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee ait* [5] *: Vocabo non plebem meam plebem meam, et non dilectam dilectam, et non misericordiam consecutam misericordiam consecutam : et erit in loco ubi dictum est eis : Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.* Quæ verba si intus excutiamus, propriissime Indis competunt; paucos enim ante annos, imo nonnullis in regionibus, hoc est, in civitate Tumbes vix ad sesquiannum primum Evangelii gratia ac lux coruscare cœpit : antea enim simulachris mutis filias filiosque suos, id quod horrendum est dictu, multo tamen magis miserandum factu, initiati sunt. Antea solem et lunam, et omnem cœli militiam coluerunt : ante plerique eorum ut ratione extorres vitam magis pecudum, quam hominum transegerunt : alii humanum sanguinem sine delectu effuderunt : alii, profligata omni honestate et verecundia, intecto corpore incesserunt, aliasque id genus abominationes perpetraverunt; adeoque a Christo alienati et a veritate, ut præter externam corporis larvam, nihil in eis deprehendi posset, quod mentem rationemque spiraret, sicque desperaverunt seipsos, ut omni sese immunditiæ traderent. Verum ubi eis Evangelium intonuit, ubi Christo manus dederunt, pœnitet pudetque veteris in peccatis circumactæ vitæ : miro enim modo sese ipsos propter anteacta crimina mœrore mœstitiaque afficiunt, si modo vera sint, quæ de iis vivæ vocis oraculo fratres narrarunt, qui hos ad fidem Christi converterunt. Sunt igitur modo misericordiam, sunt Dei gratiam et clementiam consecuti, eoque electi hæredes et testamentorum participes facti, qui nuper a Christo alieni, qui adulteri, qui idololatræ, qui et rationis et omnis gratiæ benignitatis divinæ fuerunt extorres. Hanc gratiam sæpe ob oculos revocare oportet, quidve ea efficiat,

[1] Ext. apud Wadding. Annal. to. VIII. an. 1532. num. 5.

[1] Rom. XV, 9. — [2] Philipp. II, 8. — [3] Rom. XI, 6. — [4] Rom. IX, 25. — [5] Osee I, 10.

hoc est, quod hominem justificet, quod cohæredes regni constituat, quod omnis meriti et vitæ spiritualis sit initium, semper sunt commonefaciendi, maxime autem misericordia Dei, qua præventi sunt, qua benedicti, qua cœlestibus et æternis bonis dignati, eis est repetenda ». Et post pauca :

95. « Fidei sub hæc symbolum, quo Apostolicum vocant, paucis verbis eis est explicandum; quandoquidem in eo summa religionis nostræ graphice depingitur, et quæ credere oportet quemlibet fidelem exprimuntur : nolo tamen si quando id ipsum explicatur, ut simplicium ingenia argutiis Scoticis et Occamicis involvantur. Quanquam audiam apud Indos esse ex nostratibus, per quos ceu organa quædam spiritus veritatis sese in auditorum et infantium animos transfundit : qui porro simplices idiotæ litterarum expertes, quales fuere Apostolorum complusculi sub exordio nascentis Ecclesiæ, interim tamen docent, prædicant, operantur in vinea Domini, sed non sine Spiritu Domini; Spiritus enim sanctus, qui linguas infantium disertas facit, qui affectus hominum ad se rapit, qui ex ore infantium et lactentium sibi laudem occinere, seque agnosci voluit, hos regit et imbuit : novimus enim varias esse dotes, varia gratiarum, donorum et operationum genera ». Et infra : « Profuerit non parum Lactantii libros de *Institutionibus divinis,* Eusebii Pamphili de *Præparatione Evangelica,* et aliorum alios, qui superstitionem ethnicam densissimis argumentis subverterunt, legisse, et memoria retinere atque reponere. Quæ sequuntur mox in symbolo ad Christum spectant; is enim nobis mediator, et veluti caduceator missus est, ut nos per sanguinem suum reconciliaret Deo Patri, nosque in filios adoptaret hæredesque constitueret æterni regni. Id etsi alio modo potuisset efficere quam morte filii sui, noluit tamen clementissimus ille pater alium esse, quam hunc ipsum modum quem in symbolum redegerunt Apostoli : *Et in Jesum Christum,* inquiunt, *filium ejus unicum; qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus et sepultus est.* Singula verba singulis canonicæ Scripturæ sententiis, iisque multis respondent : deinde singula verba certos quosdam conjuratos fidei hostes hæreticosque impugnant, explodunt, fundunt ac confutant. Legendus esset hoc loci Joannes Damascenus qui justo volumine hanc rem absolvit, pioque lectori satisfecit ».

96. Pluribus in hanc sententiam, et alia Christi mysteria interjectis, de Spiritu sancto a Patre et Filio procedente, deque Ecclesia hæc docet, quæ Indis exponenda forent : « *Ego* », inquit Christus [1], « *rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Si Christus suis precibus obtinuit, quominus fides Ecclesiæ deficeret, mentiuntur hæretici Rutheni, Hussitæ, Wicleffistæ, Lutherani horum soboles, qui audent obgannire trecentis annis Evangelium perperam prædicatum: verum stat veritas pro nobis, stat pro Ecclesiæ defensione : *Non,* inquit Christus, *deficiet fides tua ;* perinde atque diceret : Maxima incrementa sumet, dilatabitur enim et sese usque ad ultimum maris Oceani propagabit; ut vere dixerit David [1] : *A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen ejus*, et Christus [2] : *Multi venient ab Oriente et Occidente et Aquilone, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno Patris mei;* quo simul, et Indos et eos, qui Antichton inhabitant significare voluit; nemo enim a Christo excluditur, nemo ab hoc respuitur, una voce omnes et gentes barbaras, et Judæos et Græcos invitat[3]: *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* ». Et nonnullis interjectis : « Erit, inquit, verum quod Pharisæis in Evangelio objicit Christus [4] : *Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructum ejus.* Ut enim olim a Judæis regnum et sacerdotium, quod Christum repudiaverint, ablatum est; ita metuendum multis Christianis maxime Germanis nostris, ne ubi defectionem a fide admiserimus, simul cum fide et Christum et imperium amittamus, eoque regnum transferatur, ubi hactenus Christus fuit incognitus, jam autem cognosci incipit, jam coli, jam venerari et glorificari : Germani templa subvertunt, Ecclesiastica sacramenta plerique conculcant, alii negligunt, alii incestis manibus contrectant : Indi contra simulachra quidem deorumque portenta demoliuntur, templa Deo sacraque loca exstruunt, sacramenta Ecclesiastica summa religione et veneratione exosculantur. Sic olim postquam periit Jerusalem, suoque malo perdidit Christum, rediit ad Christum Græcia totaque Latina Ecclesia, etc. Valete in Christo Jesu, præstantissimi Patres, etc. ».

97. Expendit gravissimum hoc argumentum opusque divinum Willelmus Lindanus [5] in Apologetico pro solida Ecclesiarum in una Christi fide vere Evangelica concordia monetque Lutheranos aliosque hæreticos, ut idololatrarum conversione inspecta sibi dictum accipiant, quod Christus Judæis erat comminatus; tum addit : « Posteaquam divino permissu fera illa pessima, quæ Dei filios electissimos disgregavit, mactavit, devoravit, orco infernoque mactatos tradidit, sua fuit pro libidine, imo rabie, in hanc Dei vineam Germanicam grassata, ubi jam illa non leviter jaceret afflicta, magnaque ex parte exterminata, ac tantum non eversa; placuit eidem Deo optimo maximo, cui omnes ad nutum pa-

[1] Luc. XXII, 32.

[1] Ps. XLIX, 2. — [2] Matth. VIII, 11. — [3] Mat. XI, 28. — [4] Mat. XXI, 23. — [5] Lindan. in præf. Apolog. pro solida Ecclesiarum in una Christi fide vere Evangelica concord. c. 2.

rent orbis nationes, novum suo Evangelio a Germanis partim deriso, adulterato, repudiato, aperire orbem, qui divinum suum nomen per Germanias atrocissimis injuriis vexatum, impiisque blasphemiis violatum, legitimo veneraretur honore, atque digna coleret veneratione. Quid deinde? paucorum sane monachorum Dei cultorum opera plures per Indiam, novumque terrarum orbem sibi convertit credentium myriades quam per Germaniam fortassis pereant centuriæ, licet hæ prorsus videantur innumeræ: qui illinc reduces veniunt, sex millia monasteriorum aiunt extructa, uti olim apud Ægyptios initio Christianismi : ad hæc fere sexcentos Christi ovibus episcopos creatos ». Tanti nempe progressus facti paucorum annorum flexu, jam vero longe majores effloruerunt, ut Ecclesia vexata ab hæreticis ac Mahometanis, cum apocalyptica muliere in solitudinem pæne aufugisse videatur.

98. *Congregatio nova, strictioris observantiæ dicta, instituitur.*— Hoc anno Franciscana familia novam fœcundissimamque viris sanctis propaginem fudit; instituta [1] enim est nova congregatio *strictioris observantiæ*, confirmataque a Clemente VII, quæ traditam a S. Francisco religiosæ vitæ formulam ex Nicolai III et Clementis V declarationibus observare profiteretur, novique in dies religiosi Ordines a viris sanctis conditi fuere ad tuendam Ecclesiam, cum plures apostatæ eam conculcare niterentur.

[1] Ext. in Bull. const. 35. in Clem. VII.

CLEMENTIS VII ANNUS 10. — CHRISTI 1533.

1. *Pontificis ad principes litteræ de futuri Concilii commodis et conditionibus.*— Anno Servatoris millesimo quingentesimo trigesimo tertio, Indictione sexta, suscepta sunt, agente Bononiæ Cæsare, congregandæ Œcumenicæ synodi a Pontifice consilia, pro exscindenda Lutherana hæresi, et regibus Christianis sociali contra Turcam fœdere jungendis ; decretique sunt eam ob causam in Germaniam, Angliam Galliamque internuntii, verum irrito successu, cum Lutherani non legitimum Concilium, sed conciliabulum, in quo ipsi non exciperent, sed ferrent sententiam, exoptarent ; Anglus autem et Gallus dissentirent. Refert Guicciardinus [1] Cæsarem omnibus precibus institisse apud Clementem, ut abruptis moris omnibus Concilium Apostolica auctoritate indiceret : at Pontificem eas preces non admisisse, opposuisseque periculum imminere, ne si Gallorum et Anglorum reges ab eo alieni forent, novum conflaretur schisma, neque componerentur Christianorum mores ; proinde prius flectendos molliter ad tam pium opus comprobandum, atque oratores ad eos mittendos videri : verum subjecisse Cæsarem quid tandem futurum esset, si illi sine justa causa dissentirent, ursissèque Pontificem, ut eo etiam casu Concilium indiceret; sed nunquam ad id illum adducere potuisse : itaque legatos fuisse internuntios cum mandatis ad reges, nulla tamen vel exigua rei perficiendæ spe.

2. Eadem ferme repetit Belcairus [1], qui etiam Clementem negligentiæ in cogendo Concilio perstringere videtur, dum ait : « Quod ad Concilium attinet, Cæsari Clemens nullo modo satisfecit; Gallo enim ac Britanno dissentientibus, Concilium coire non posse asseveravit; tum Cæsar : Quod si sine justa causa dissentiant, nullum etiam coibit, quod unoquoque decennio coire Conciliorum ipsorum decreta jusserunt? Clemens nihil directe respondens, legatos se ad principes Christianos missurum et ex eorum responsis deliberaturum pollicitus est ». Verum hosce auctores hallucinatos constat; Clemens enim, ut ex mandatis [2] internuntio in Germaniam decreto datis, atque inferius

[1] Guicc. l. xx.

[1] Belc. l. xx. num. 43. — [2] Ext. apud Cocl. post Philippicas.

repetendis constat, pollicitus est etiam se Concilium indicturum cum majori Christiani imperii parte, quamvis aliqui principes a Concilio abhorrerent. Quinetiam Carolus V in publicis litteris postea exaratis rem ita gestam enarrat, ut Clementem congregando unius anni flexu Concilio assensisse profiteatur[1] : « Cum, inquit, iter nostrum ad Italiam instituissemus, et ad sanctitatem Romani Pontificis, videlicet papam Clementem felicis recordationis hujusmodi nominis ultimum, pervenissemus, ac secundum promissionem nostram electoribus principibus, et communibus imperii statibus in aliquot conventibus imperialibus clementer factam cum sanctitate sua tantum egissemus, remque eo deduxissemus, quod sanctitas sua generale Concilium intra anni spatium indicere et publicare velle annuerit, quemadmodum tum electoribus principibus ac statibus imperii hæc indicavimus, non omisimus, quin totam Italiam, quantum in nobis fuit, ad quietem et pacem reduceremus. Instituimus etiam medio tempore usque ad dictum Concilium regna nostra Hispanica visitare, ut illis in ipsorum necessitatibus necessarium auxilium et remedium præstaremus, omniaque ita disponeremus, ut ad dictum Concilium pervenire illique interesse possemus ». Quorum ergo culpa intermissum sit sanctissimum opus, utve Clemens legitimo congregando Concilio operam dederit, ex publicis Monumentis videndum est.

3. Dedit ipse secunda Januarii die ad Franciscum Gallorum et Henricum Anglorum reges litteras, quibus significavit a Germanis tum Catholicis tum Lutheranis concordiæ studio OEcumenicum Concilium neque ob Turcicas irruptiones celebrari potuisse : jam vero sedata tempestate, nullum eo majus opus ad lapsas Ecclesiæ res instaurandas, ad exscindendas hæreses, ad componendos mores posse excogitari; atque ideo eos est adhortatus, ut Sedis Apostolicæ votis regia studia accommodarent. Exemplum litterarum, quæ ad Henricum Anglorum regem missæ fuere, infra scriptum est[2] :

4. « Regi Angliæ.

« Charissime, etc. Superiore biennio, sicut tua majestas recordari potest, cum serenissimum Cæsarem, quanquam pro sua inclyta pietate omnia conatum, tamen in conventu Augustensi nihil remedii ad hæresim Lutheranam in Germania tollendam præ illorum obstinatione afferre potuisse audiremus, solumque Concilii generalis remedium a nostris prædecessoribus in casu simili usitatum, et ab ipsis etiam Lutheranis postulatum superesse videremus ; habita super hoc cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus matura deliberatione, ad ipsius Concilii Generalis indictionem in Italia, et loco ad hoc commodiore celebrandi devenire intendentes, id tuæ majestati, sicut Cæsari et cæteris principibus significandum communicandumque duximus, eamque nostris litteris fuimus hortati, ut tam sancto et necessario operi pro tua pietate et fidei defensoris titulo, proque tuorum majorum perpetua consuetudine favere, causamque sanctæ fidei cum tua, si fieri posset, præsentia, aut saltem cum oratoribus tuis tuique regni prælatis adjuvare et tueri, et in hoc te et illos interim præparare pro communi officio velles. Postea vero ea actione nostra per apparatus Turcarum primo perturbata, et deinde per eorum in Hungariam et Germaniam irruptionem prorsus interrupta, suspensisque propterea omnium principum et Christianorum animis, toto hoc interjecto tempore de hac re silere coacti fuimus. Nunc autem ipsis hostibus Dei benignitate repulsis, cum serenissimus Cæsar nobiscum Bononiæ congressus inter cætera publice salutaria hoc quoque de indicendo generali Concilio instanter nobiscum egerit, illudque non solum a Lutheranis ut antea, sed etiam a cæteris Germaniæ principibus et civitatibus in proximo Ratisponensi conventu flagitatum, seque omnem operam suam cum apud nos, tum apud reges et potentatus cæteros in id pollicitum fuisse dixerit; nos sane non solum Christiana charitate, sed etiam nostri debito muneris, quod a Deo omnipotente accepimus, astricti, ne tot animas in illa hæresi periclitari, quantum a nobis præstari poterit, ulterius sinamus, nostras partes nostrumque officium in principibus omnibus ad ipsum Concilium adhortandis, tunc susceptum a nobis, et terrore immanissimi hostis interruptum resumere continuandum censuimus, ut sanctæ religioni tantis erroribus illic implicitæ succurramus, et cum veteri pietate tranquillitatem et quietem illi inclytæ nationi tam valido Christianitatis membro restituamus : quamobrem te, fili noster in Christo charissime, tanquam inclytum et pientissimum Christianitatis regem, per Jesum Dominum, cujus sancta fides in illis locis labefactatur, hortamur et studiose requirimus, ut nobiscum et cum eodem Cæsare serenissimoque fratre ejus, jam in hoc unanimiter concordibus, ad ejusdem Concilii Generalis convocationem pie consentire, illudque cum tua, si fieri poterit, præsentia, aut saltem cum oratoribus tuis et tui regni prælatis, sicut antea tuæ majestati scripseramus, juvare et tueri, ac te et illos interim ad hoc præparare et de tua super hoc voluntate, quam nonnisi te dignam fore speramus, ad nos perscribere quamprimum velis, ut cum Cæsaris, ac tuo, Romanorum regis, cæterorumque principum et potentatuum, ad quos etiam scribimus, et quorum neminem, præsertim tua majestate accedente, defuturum

[1] Ms. Tabular. Vatic. sign. lit. T. p. 263. — [2] Lib. brev. ann. 1533. p. 16.

confidimus, unanimi voto et consensu ad indictionem ipsius Concilii in Italia et commodiore loco celebrandi, sicut etiam tunc tuæ serenitati scripsimus, adjutore Domino, devenire possimus; quemadmodum hæc plenius et diffusius tuus apud nos ad te scribet, et noster apud te orator tuæ serenitati coram explicabit. Dat. Bononiæ II Januarii MDXXXIII, Pontificatus nostri anno X ».

5. Conceptæ sunt eadem verborum formula litteræ [1] ad regem Francorum missæ, adjectis hisce verbis : « Qui primus ab ipso Cæsare inter Christianos reges et principes honore, opibus, titulo, auctoritate præcellis ». Repetitis iterum aliis litteris die XX Februarii Clemens eosdem reges suavissime allicere enisus est [2], ut regiam pietatem in celebrando Concilio et mittendis in Italiam Angliæ et Galliæ episcopis pro sarciendis illatis Ecclesiæ Dei detrimentis explicarent : tum florentissimos auctoritate in utraque aula proceres, scilicet in Anglica ducem Norfolchensem et episcopum Wintoniensem, in Gallica Lotharingum et Borbonium cardinales sollicitavit, ut paribus studiis ad tam arduum et sanctissimum opus ad exitum perducendum incumberent. Cum vero Germani præ cæteris summa cupiditate id expeterent, Catholici quidem pio studio, hæretici vero fraudulentis et simulatis verborum fucis, Clemens decima Januarii die septemviros principes hisce litteris fecit certiores [3], se nullas Apostolici muneris partes pro celebrando Concilio Œcumenico prætermissurum :

« Dilecto filio nostro Alberto tit. S. Petri ad Vincula presbytero cardinali Moguntino, ac venerabilibus fratribus Hermanno Coloniensi et Joanni Treverensi archiepiscopis, necnon dilectis filiis nobilibus viris Ludovico comiti Palatino Rheni, duci Bavariæ, ac Joanni Federico duci Saxoniæ, ac Joachimo marchioni Brandeburgensi, sacri Romani imperii electoribus simul, et unicuique separatim ».

6. Venerabiles fratres et dilecti filii, salutem, etc. Quod ab ista inclyta natione jam dudum optari et flagitari videbamus, ut pro tollendis ejus in sancta religione dissensionibus universalem Synodum indiceremus, in eo nos neque in nostra voluntate quamprimum decernenda, neque in aliorum principum de more requirenda defuisse notum est charissimis in Christo filiis nostris Carolo imperatori, ac Ferdinando regi Romanorum illustribus; ad quos, sicut ad principes cæteros litteras abhinc biennio super hoc dedimus et sumus omnes ad pie et unanimiter in hoc consentiendum adhortati : cumque ea actione nostra per apparatus et irruptiones Turcarum in Hungariam et Germaniam interrupta, suspensisque propterea omnium principum animis, mox hostibus Dei benignitate, et eorumdem imperatoris ac regis virtute vestroque auxilio repulsis, eamdem synodum requiri nuper audissemus; nos sane qui nostrum officium Deo in primis omnipotenti et universis Christi fidelibus, præcipueque isti nationi, quam diligimus et magnifacimus, nunquam sumus denegaturi, statim ut audivimus de reditu ipsius Cæsaris in Italiam mox in Hispaniam trajecturi, ac de optima voluntate et piis ac salutaribus in commune bonum consiliis ejus essemus plene instructi; et si ætate jam ingravescentes et morbo recenti invalidi eramus, media tamen Hyeme, eaque asperrima, Bononiam ipsi priores venimus, nullumque itineris discrimen aut vitæ periculum interea defugimus, ut cum ipso Cæsare hoc idem, sicut audiebamus, cupiente et nos rogante, inter cætera publice salutaria de hac in primis re ante ejus profectionem colloqueremur : qui cum Bononiam post nos veniens pro sua inclyta erga Deum pietate, erga imperium cura, erga nationem ipsam benivolentia, quibus nulli Cæsarum cedit, nobis non modo istius nationis, sed maxime suum et dicti ejus fratris desiderium synodi indicendæ demonstrasset, omnique studio, amore et affectu idem sæpius a nobis postulasset et contendisset, tametsi nos ab hoc suæ majestatis desiderio nunquam discrepavimus, fuimus tamen tanti principis omni laude præstantis instantia et precibus, si quid ad nostram priorem voluntatem addi poterat, aucti et confirmati : nec in nobis mora fuisset ulla, si, quemadmodum earumdem majestatum, ita et cæterorum principum et potentatuum voluntatem in idem consentientem habuissemus : neque enim vestram prudentiam fugit, omnia Christianitatis membra et nationes ad synodi generalis congregationem monenda, et quantum per nos saltem, et ex nostra parte fieri posset, adhibenda esse tam pro more vetusto, quam pro concordiæ unitate. Quamobrem statuimus eamdem actionem nostram de reliquis principibus ad hoc iterum adhortandis, eorumque voluntate concilianda abhinc biennio susceptam a nobis et terrore immanissimi hostis interruptam, nunc resumere continuandam, et (quod nobis Deus omnipotens concedere dignetur) perficiendam; in quo neque litteris, neque nuntiis, neque monitis, neque precibus operam, studium et diligentiam nostram Deo et hominibus præstare unquam desistemus ut dicta generalis synodus, quam citissime fieri poterit, et indicatur et celebretur; aliorumque regum, principum et potentatuum animos voluntatesque, et quidquid in hanc rem tam sanctam consentiendo statuerint, et nobis responderint, mox vobis notum esse curabimus. Quæ omnia vobis significare voluimus; vosque ita existimare cupimus, nos cum officii nostri ratione, tum ipso-

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 16 — [2] Ibid. p. 13. — [3] Ib. p. 17.

rum Cæsaris et serenissimi ejus fratris voluntate istiusque nationis salute et quiete adductos, nihil in hoc prætermissuros esse, quod cum ad universæ Christianitatis utilitatem, quietem et securitatem, sanctæque religionis nostræ cultum, decorem et augmentum, tum præcipue ad tranquillandam pristinæque pietati et concordiæ reddendam istam fortissimam nationem, sacri imperii inclytam sedem, Christianitatis totius robur et ornamentum, nobisque et privato affectu semper dilectam quoquomodo pertineat. Dat. in civitate nostra Bononiæ die x Januarii MDXXXIII, Pontificatus nostri anno x ».

7. Conceptæ eodem argumento iisdem ferme verbis aliæ litteræ [1] inscriptæ archiepiscopis electoribus, episcopis, et nobilibus viris electoribus, et aliis principibus, præsulibus, comitibus, proceribus, civitatibus et ordinibus Rhenanæ provinciæ conjunctim ac unicuique sejunctim : eademque ratione aliis ordinibus Saxoniæ, inferioris Germaniæ, Suevico, Bavarico, Franconico. Cum ita universi Germani ad celebrandum Concilium decima die Januarii vocati essent, iterum Clemens, vertente mense ad Georgium ducem Saxoniæ [2], Fridericum comitem Palatinum Rheni [3], Joachimum marchionem Brandeburgensem [4] electorem imperii litteras de eodem congregando Concilio dedit, hortatusque ipsos est ut mente constanti fidem orthodoxam tenerent. Interea antequam a regibus certum responsum de mutua studiorum pro celebrando Concilio Œcumenico consensione tulisset, Hugonem Rangonum internuntium Apostolicum in Germaniam decrevit, qui Lutheranis principibus leges nonnullas æquissimas ad Concilium veteri majorum instituto celebrandum necessarias exponeret : de quo ad Ferdinandum regem Romanorum has litteras dedit [5] :

« Regi Romanorum.

« Etsi in dies expectantes responsum a Christianissimis principibus, quibus mentem et voluntatem nostram de indicendo universali Concilio iteratis litteris significavimus, quemadmodum proxime ad tuam serenitatem scripsimus, interea in hujusmodi actione supersedere debuissemus, tamen cum et crebra instantia serenissimi Cæsaris fratris tui, et nostro in primis officio ac desiderio istam inclytam nationem tranquillam et pacatam, pristinæque pietati restitutam videndi urgeamur, præcurrendum nobis et maturandum in hac re arbitrati sumus, quo interim, dum responsum a dictis principibus præstolamur, non otiosum hoc temporis spatium nobis effluat, sed in hujus rei præparatione utiliter consumatur ; utque, sicut Deum omnipotentem, ita etiam serenitatem tuam et dictam nationem testes habeamus, nos neque in voluntate, neque in diligentia, neque in labore nostro huic rei unquam defecisse. Ut igitur concedente Domino ad tam salutarem ac piam universalis Concilii indictionem celerius devenire possimus, decrevimus hanc ob causam venerabilem fratrem Hugonem episcopum Regiensem », et infra , « nuntium et oratorem isthuc mittere, ut cum serenitate tua et sacri Romani imperii electoribus, cæterisque Germaniæ principibus et circulis, ipsum Concilium maxime cupientibus et flagitantibus, de hujus rei tota ratione, ac quo pacto, ubi et quando ineundum agendumque sit pertractet, ut inter hæc habito ipsorum principum Christianorum responso, et intellecta eorum voluntate, omnibusque prius consideratis, quæ in simili casu considerari consueverunt, mox rem ipsam cum divini auxilio numinis aggrediamur, etc. Dat. Bononiæ die xx Februarii MDXXXIII, Pontificatus nostri anno x ».

8. Earumdem litterarum exemplum transmissum est [1] ad universos simul et seorsim ad singulos septemviros, tum ad sex circulos Germaniæ, et sejunctim ad singulos archiepiscopos, episcopos, principes, comites, proceres, principatus, urbiumque insignium magistratus : et cum internuntio Apostolico Carolus V socium conjunxit oratorem imperialem Lambertum Briaerdeum, ut Germanos ad conditiones justas a Pontifice propositas admittendas flecteret : de quo Joannes Coclæus hæc narrat [2] : « Eodem anno missi fuerunt in Germaniam oratores duo, unus a papa Clemente VII, alter a Cæsare Augusto Carolo V, qui principibus ac statibus Romani imperii annuntiarent futuri Concilii generalis celebrationem, quæ qualiter agenda esset octo declarabatur articulis ». Concepti erant illi hisce verbis [3] :

« Articuli a nuntio Apostolico illustrissimo principi duci Joanni Friderico principi electori Saxoniæ Wimariæ in Thuringia exhibiti anno Domini MDXXXIII.

« In primis, quod universale hoc Concilium, quod indicendum et celebrandum proponitur, liberum sit, et juxta morem Ecclesiæ consuetum, atque multis ante sæculis ab initio usque universalium Conciliorum ad hæc tempora observatum celebretur. II. Quod ii qui Concilio interesse habebunt, ejus decretis stare et inviolabiliter parere profiteantur et promittant. III. Quod ii, qui justa causa impediti ei interesse non potuerunt, suos legitimos procuratores cum sufficientibus mandatis mittant. IV. Quod interim in iis, de quibus apud Germanos in materia fidei est controversia, nihil ab eis prorsus innovetur, aut attentetur, sed res usque ad decisionem Concilii pacatæ maneant. V. Quod de loco jam

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 17. — [2] Ibid. p. 24. — [3] Ibid. p. 25. — [4] Ibid. p. 26. — [5] Ibid. p. 35.

[1] Reg. post eamd. Ep. — [2] Cocl. in actis et script. Luth. hoc an. — [3] Ext. apud Coclæum in Philippicis.

nunc omnes consentiant, in quo Concilium celebrari habeat; alioqui omnis apparatus et labor irritus esset.

« Et quoniam necesse est, ut locus ad hoc deligendus omnibus ad Concilium conventuris, quoad fieri potest, maxime aptus sit, et ad manum; idcirco existimat sanctissimus dominus noster, non absque ratione unam ex his tribus civitatibus, id est, Mantuam, Bononiam, Placentiam, omnibus aliis esse præferendam, quarum unaquæque cum tuta, capax, fertilis et salubris sit, vicinitate etiam situs Germaniæ magis quam cæteris omnibus transalpinis nationibus est accommoda. VI. Item quod si forsan (quod non est credendum) aliqui principes, potentatus et membra Christianitatis velint tam pio et necessario negotio sine rationabili causa deesse, et hanc Concilii indictionem et celebrationem contumaciter recusare; nihilominus sanctissimus dominus noster ad prædicti Concilii indictionem et celebrationem (ut præfertur) procedet una cum saniori parte consentiente. VII. (Quod maxime rationabile et æquum est) si qui hoc tam sanctum Concilii opus quoquo pacto impedire, ejusve sacrosanctis decretis non stare, aut parere, aut hac de causa a sanctissimo domino nostro deficere, vel sinistri aliquid in illum astruere præsumerent, ut contra eos et eorum quemlibet reliqui melius sentientes, et cum illius sanctitate pro sacro Concilio stantes et concordes eidem illius sanctitati et Sedi Apostolicæ assistant, et totis viribus fideliter faveant et auxilientur. VIII. Sæpe dictum Concilium sanctissimus dominus noster, postquam de suprascriptis articulis a serenissimo Romanorum rege, principibusque Germaniæ, ac aliis Christianis regibus responsum, et quod spectat ad vota acceperit, se intra sex menses indicturum, moxque intra annum se illius celebrandi initium facturum profitetur; ita ut et quæ Concilio necessaria sunt, in civitatem illi deputatam comportari, et quos interesse oportebit, ii commodissime se ad profectionem parare, illucque ex remotissimis regionibus convenire possint. Hugo Rangonus comes episcopus Regiensis et princeps ac Apostolicus nuntius ».

9. *Lutherani principes eludere Concilium satagunt, sed eorum argutias confutat Cocleus.* — Cum hæ leges celebrandi Concilii Saxoniæ duci cæterisque proceribus Lutheri sectatoribus propositæ fuissent, admittere illi Concilium detrectarunt, cum obtenderent id unum quæri, ut Pontificis auctoritas constabiliretur, nec ad servandas Concilii sanctiones obstringi vellent: tum despecto Pontifice Cæsareum nomen Pontificio prætulerunt, ut accurate narrat Joannes Coclæus [1]: de Pontificio enim et Cæsareo oratoribus ad Lutheranos principes missis, et legibus pro celebrando Œcumenico Concilio propositis locutus Lutheranos dolos pro eludendo Concilio aperit: « Ubi, inquit, propositi fuissent (nempe articuli memorati) electori Saxoniæ, is petiit dilationem ad respondendum, donec super ea re cum cæteris sibi adhærentibus consultaret in conventu Smalkaldiensi sub finem Junii mensis habendo. Facta igitur ibi deliberatione scripserunt responsum, in quo ubique prætulerunt summo Pontifici, tanquam ei nihil obedientiæ debeant, Romanum imperatorem, quem pro domino suo agnoscebant. Quamvis igitur in proponendo et subscribendo vidissent ubique primas partes datas fuisse nuntio Apostolico reverendissimo domino Hugoni de Rangonibus comiti et episcopo Regiensi, qui et principem se subscripserat, post quem Cæsaris orator absque omni additione subscripserat simpliciter Lambertus a Briaerde, ipsi tamen in responso suo hoc usi sunt initio:

10. « Magnifice et reverende in Domino amice singularis, et domini observandi. Cum nuper nobiscum die secundo Junii essetis in oppido nostro Winmaria in Turingia, postquam nobis deliberata quædam invictissimi imperatoris Caroli V Cæsaris Augusti domini nostri clementissimi, et Romani Pontificis Clementis de Concilio exposuistis, et nuntius Pontificius exhibuit nobis quosdam articulos de Concilio scriptos; respondimus vobis nos collocuturos esse de hac re cum aliis principibus, comitibus ac civitatibus nobiscum sentientibus de religione, etc. Quoniam vero primus articulus ita habebat: Quod universale hoc Concilium, quod indicendum et celebrandum præponitur liberum sit, et juxta morem Ecclesiæ consuetum, atque multis ante sæculis ab initio usque universalium Conciliorum ad hæc tempora observatum celebretur; secundus vero sic: Quod ii, qui Concilio interesse habebunt, ejus decretis stare et inviolabiliter parere profiteantur et promittant; et sextus locum in Italia Concilio præfigebat unam ex his tribus civitatibus Mantuam, Bononiam, Placentiam, quarum unaquæque cum tuta, capax, fertilis et salubris sit, vicinitate etiam situs Germaniæ magis quam cæteris omnibus Transalpinis nationibus esset accommoda. Lutherani in responso suo de iis maxime conquerebantur articulis tanquam prorsus dissentientibus a deliberationibus principum, quæ in conventibus imperialibus habitæ atque conclusæ fuerant: etsi enim in primo, inquiunt, articulo vocat liberum Concilium, tamen aliud agitur re ipsa, cum primum omnes potentatus sibi obligare vult: si enim liberam synodum habere vellet, hanc obligationem non requireret, quæ enim ei nihil profutura est, si quid contra eum in libera synodo ex verbo et Scripturis Dei decernatur: nunc cum obligat principes, certe per speciem et nomen Concilii id facit suæ potentiæ stabiliendæ causa, vult

[1] Cocl. in actis et scriptis Luther.

que habere obnoxias omnium voluntates, etc. »

11. Confutavit Coclæus [1] hoc vafrum et iniquum responsum Lutheranorum in libello de futuro Concilio celebrando : « Quod Lutherani, inquit, in hos octo de habendo Concilio articulos consentire nolunt, mera videtur esse tergiversatio : quid enim in illis est, quæso, vel durum, vel iniquum, quod ulla æquitate aut ratione honeste recusari queat? etenim in primo articulo petitur ut Concilium sit liberum, ubi scilicet patribus tuto ac secure decernere liceat quidquid Spiritui sancto visum fuerit. At illi efflagitant, ut in Germania celebretur, ubi patres ita forent captivi, ut nisi decernerent ea quæ Lutheranis placeant, mox armis nobilium et Lutheranæ plebis furori objicerentur interficiendi.

« Petitur in eodem ut celebretur Concilium juxta morem Ecclesiæ consuetum, et tot retro sæculis ab initio usque servatum. At illi novum quærunt morem, juxta quem summo Pontifici præponatur Romanus imperator, cardinalibus et episcopis principes et domini sæculares ; pastoribus scilicet oves, sacerdotibus laici, patribusque filii, et de fidei quæstionibus non decernant episcopi et theologi, sed clamosi rhetores et syllabarii laici, qui novam Bibliorum interpretationem, quam Lutherus edidit, in manibus gestantes sacræ theologiæ doctoribus insultent et reclament, contentiosisque vociferationibus prævaleant, quod non aliter intelligendus sit cujuslibet Scripturæ textus, quam ipsi cum suo Luthero intelligunt. In secundo autem articulo petitur , ut Concilii decretis pareatur : hoc Lutheranis alienissimum videtur, quasi contra libertatem Christianam sit parere Concilio. Vellent potius ita celebrari Concilium, sicut celebrati sunt apud nos Germanos plerique conventus imperiales, in quibus licuit eis per salvum conductum impune contradicere quibuslibet aliorum principum ordinumque, atque adeo et ipsius imperatoris decretis, consumptis frustra tot millibus, atque etiam myriadibus aureorum, dum fictis verbis spem concordiæ nobis proponerent.

12. « In tertio petitur sufficiens mandatum eorum qui adesse non possint : illi vero neque per sese, neque per mandatarios ullos parere volunt, neque etiam comparere, nisi cum sufficienti ac inviolabili assecuratione vocentur : qua certe data, nihilo tractabiliores erunt in Concilio, quam hactenus fuerunt in conventibus imperialibus. In quarto petitur ut nihil interim circa fidei controversiam apud Germanos innovetur, aut attentetur. At illi non cessant tum occultis litteris, tum manifestis sermonibus publicisque concionibus, ubicumque non prohibentur vi, disseminatisque per totam Germaniam libris, simpliciores animas in partem trahere, aut saltem sollicitare, suam. Et Lutherus eorum usque adeo non quiescit, nec desinit attentare et innovare, ut editis nuper duobus libris, in altero cunctos monachos, et cujuslibet religionis approbatæ fratres et sorores, in altero cunctos sacerdotes, qui pro sacrificio Missam celebrant, Sathanæ tradat ac penitus extinctos velit ; et hæ sunt impiæ opiniones et impii cultus, de quibus in sua responsione queruntur : nisi igitur Concilium in hoc eis consentiat, et omnia vota monastica de sub cœlo tollantur, et omnes missæ cum sacro canone aboleantur, non parebunt ; nam conculcare vota, et abrogare missas est illis Evangelii gloriam inclarescere, est ambigentes conscientias sanare, est veram pietatem reflorescere. Aut igitur in totum relinquendi et juxta verbum Christi pro ethnicis habendi, aut longe alia ratione quam Concilii auctoritate ad Ecclesiæ unitatem reducendi sunt. Ego quidem propheta non sum neque filius prophetæ (ut Amos ait), videre tamen mihi videor, eos sine armis et absque omni sanguinis effusione reduci posse, si celebrato Concilio, juxta veritatem et vigorem Evangelii contra eos procederemus per viam justitiæ, etc ».

13. Addiderant etiam in eodem responso Lutherani, ut refert auctor [1] : « Ad officium Cæsareæ majestatis pertinere, ut Cæsar curet rem ex verbo Dei cognosci ac judicari, quandocumque Romanus Pontifex veritati adversatur, ne papa, cum pars sit, simul etiam judex sit ». Quibus subdolis verbis hæretici petebant sua erronea principia Petri successores, pro quibus oravit Christus, ut nunquam eorum defectura sit fides, errasse ; tum dirimendarum fidei controversiarum auctoritatem a Pontifice transferebant in Cæsarem : tum characteres et sonos divinæ Scripturæ, non autem Ecclesiam quæ directa a Spiritu sancto columna est ac firmamentum veritatis, judicem constituebant : quas Lutheranorum fraudes idem Coclæus in suis ad primatem Scotiæ proximo anno datis litteris ita discussit [2] :

14. « Reverendissimo in Christo patri ac domino archiepiscopo metropolitanæ Ecclesiæ S. Andreæ et primati Scotiæ, Joannes Coclæus.

« Responsionem principum Lutheranorum, quam ante aliquot menses transmiserunt ad nuntium Apostolicum Cæsareumque oratorem, nunc ad reverendissimam dominationem tuam mitto, ut intelligas quam male fidant causæ suæ Lutherani, quam cognitioni generalis Concilii committere non audent; id quod ab initio suæ sectæ statim indicaverunt, neque enim imperator, neque ulli principes aut episcopi Wormatiæ ante annos XIII Luthero persuadere potuerunt , ut causam suam futuri Concilii

[1] Coclæus in octo artic. de futuro Concil. celebrand.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc ann. — [2] Cocl. in octo artic. de futuro Concil. celebrand.

determinationi submitteret. Non alium volunt agnoscere judicem, quam sacram Scripturam. At non sunt omnia in Scripturis expressa. Credimus Trinitatem divinam : credimus unam essentiam in tribus personis : credimus duas naturas in una persona Christi, etc. quæ in Scripturis nusquam sic habentur expressa : et ubi Scriptura expresse loquitur, ipsi novum et adulterinum afferunt sensum, antiquum et verum Ecclesiæ sensum rejicientes; verbi gratia, Scriptura planissimis verbis dicit : HOC EST CORPUS MEUM; quod quidem Ecclesia simpliciter accipit secundum veritatem, quam verba sonant, quod ibi sit non amplius panis, sed corpus Christi; Lutherus vero novum superaddit sensum, ut sit ibi maneatque substantia panis simul cum corpore Christi; ideo aliter exponit, quam Ecclesia, et ait : HOC, *id est, hic panis, aut in hoc pane est corpus meum.* Post vero et contra Lutherum alii surgunt hæretici nova proles veterum Pighardorum et Wicleffistarum, qui dicunt : EST, *id est, significat.* Alii corpus pro figura corporis accipiunt, etc. Quis hic, rogo, judex erit super tam diversis expositionibus unius et ejusdem Scripturæ? Numquid ipsamet Scriptura? At ipsa muta est secundum se, ut dicere non possit, quænam expositionum verum et germanum complectatur horum verborum sensum. Numquid vero Lutherus per sese judex constituetur? sed cum sit pars, judex esse non debet. Et eadem ratione neque Zuinglius, neque Œcolampadius, nec alius quicumque hæreticus, aut novi sensus assertor judex esse debet, aut recte constitui potest. Quis ergo hic judicet, aut controversiam istam determinet? nemo profecto justius, nemo certius, nemo melius quam Romanus Pontifex, pro cujus fide Christus rogavit, ne unquam deficiat; aut generale Concilium universalem Ecclesiam repræsentans, quam veritatis columnam et basim vocat Apostolus : Ecclesiæ enim promissus atque etiam datus est Spiritus veritatis : *Littera occidit,* inquit Paulus, *Spiritus autem vivificat.* In Ecclesia habitat Christus (ipsemet Veritas) realiter sicut in corpore suo vivo, in Scripturis autem tantum significative, tanquam in signis secundum se mutis et inanimatis. Certe nisi Spiritus veritatis intus nos doceat, charitatemque (qua Deo anima vivit) in cordibus nostris diffundat, nihil efficient Scripturæ per sese; nam et hæretici Scripturas jactitant, qui Deo non vivunt, amissa per hæresim fide, et per schisma charitate. De Catholicis autem Christi fidelibus intelligitur illud Hieremiæ : *Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, etc.*

15. « Vanissima est igitur Lutheranorum tergiversatio, qua controversiæ cognitionem adimunt Concilio, in quo realiter præsens est Spiritus veritatis, et tribuunt eam Scripturis mutis et inanimatis, quæ per se neque sentiunt neque loquuntur, sed sicut inanimata signa trahuntur huc et illuc a diversis hominibus, et clamare non possunt, ubi vis aut injuria infertur ipsis. Quomodo in Concilio judex præcipuus et solus erit Scriptura, ut Lutherani volunt, quæ sententiam per sese neque sentit, neque intelligit, neque eloqui potest? Nihil per hoc derogaverim sacræ Scripturæ, quam ut opus Spiritus sancti veneror, et sacrosanctam habeo, a qua et pendeo, ac sciens prudensque ne latum quidem digitum ab ea discesserim : at verum ejus sensum in controversiis non ab ipsamet requiro, quia eloqui nescit, sed a sanctis Patribus, qui vivo Dei Spiritu inspirati locuti sunt; aut a Romano Pontifice, pro cujus fide Christus ipse rogavit; aut a generali Concilio, in cujus medio Christus ipse est et Spiritus veritatis realiter præsens existit, sententiamque per ora Patrum, qui Ecclesiam repræsentant, veraciter dictat : habitat enim Spiritus ille non in mortua littera, sed in vivo corpore Christi, quod est Ecclesia, quam gubernat, sicut anima corpus, non in verbis aut syllabis scriptis, sed in cordibus fidelium, quæ sunt Epistola viva, ut ait Apostolus; nam vere vivunt per fidem : sicut enim corpus ex anima, ita et anima ex fide vivit.

16. « Quid igitur agunt aut volunt Lutherani, dum tota die clamant non alium esse harum (quas contra Ecclesiam excitaverunt) controversiarum judicem, quam ipsam Scripturam? hoc profecto agunt, hoc volunt revera, ut vel tota Ecclesia cedat eis, et eorum erroneo sensui consentiat, vel nunquam finiatur contentio, nunquam determinetur controversia; sicut contigit eis, quando Marpurgi in Hassia cum Zuinglianis disceptabant, quia Scripturæ sensum non alium acceptant quam quem ipsi dant : et Scriptura eloqui non potest, an hic vel ille sensus, qui ei tribuitur ab hominibus diversis, verus et genuinus aut germanus sit, quem intendit, dum scriberetur ipsa, Spiritus veritatis. Quando ergo clamant Lutherani, verbi gratia circa hæc verba : HOC EST CORPUS MEUM; suum sensum esse verum, contra vero clamant alii hæretici, ut Zuingliani, suum esse veriorem, Catholici vero reclamant de utroque : Quis hic, quæso, eloquatur sententiam? nemo profecto justius, quam summus Pontifex aut Generale Concilium; divina enim Scriptura in controversiis non ad Scripturam mutam, sed ad summum sacerdotem ire jubet, ut ab eo petatur judicium veritatis (Deuteronom. XVII). Sic et Malachias ait [1] : *Labia sacerdotis custodient scientiam; et legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est.* Sic Christus jubet audire non mutas litteras, sed Ecclesiam vivam. Denique et Paulus cum Barnaba in controversia de cir-

[1] Malach. I. Matth. XVIII. Act. XV.

circumcisione exorta appellaverunt non ad Scripturam, quæ decernere nequit, sed ad Apostolos et seniores in Jerusalem; et illi eam controversiam determinantes non Scripturam, sed Spiritum sanctum et seipsos posuerunt judices, dicentes : *Visum est Spiritui sancto et nobis,* etc. Si enim adversarii Pauli fuissent tam pervicaces et rebelles Ecclesiæ, quam hodie sunt Lutherani, nequaquam acquievissent illi judicio, sed dixissent : Quæ Scriptura decernit, ne circumcidantur gentes? atque ita in hunc usque diem permansisset ea controversia; quia non Scriptura determinavit, sed Spiritus sanctus per Apostolos et seniores. Nos certe non de Scripturis quas et hæretici acceptant, sed de sensu Scripturarum cum hæreticis contendimus, quia alium eis sensum tribuunt illi quam tribuit per sanctos Patres Spiritus veritatis.

17. « Nulla igitur ratione justa aut æqua recusant Lutherani octo illos articulos, quos papa per nuntium Apostolicum de celebrando Concilio eis proposuit : injuste enim quiritantur, quod nolit liberum Concilium, cum statim in primo articulo ante omnia petat ut sit liberum, hoc est, ut in eo libere possit decerni judicium veritatis, quodcumque dictaverit Spiritus sanctus. At Lutherani volunt ut in Germania celebretur, ubi nequaquam tutum aut liberum foret externis nationibus contra Lutheranos quidquam decernere. Qua autem æquitate petunt, ut Ecclesia apud hostes Ecclesiæ, Lutheranos, inquam, et Zuinglianos, et non alibi decernat? Nec recte queruntur, papam per hos articulos facere sibi obligatos principes; non enim ait ut suis, sed ut Concilii decretis debeant stare, atque inviolabiliter parere : nisi enim ad hoc obligaret eos, frustra Concilium indicturus esset, et inania forent Concilii decreta, si nemo obligaretur, ad parendum eis. Summa igitur summarum hæc est, amplissime pater ac reverendissime domine, quod Lutherani Concilio causam suam committere non audent, diffidentes Spiritui sancto, qui Concilio præesse debet juxta Christi promissiones. Quapropter non injuria dici possunt filii diffidentiæ, in quos operatur princeps tenebrarum; a quorum fraudibus fideles sollicite admonet Apostolus dicens : *Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorum.* Hæc sunt, reverendissime domine, quæ nunc amplitudini tuæ scribenda duxi, ut fortius resistas apostatarum malignis conatibus, qui dolosa Philippi Lutherani blandiloquentia per occultos cuniculos in vestrum quoque regnum propagare, quod Deus avertat! Lutheranismum satagunt. Bene vale. Ex Dresda Misniæ ad Albim IV idus Martii MDXXXIV ».

18. Repudiarunt ita legitimum Concilium Lutherani principes, de quibus Laurentius Surius Coclæo consentientia ita refert : « Verissime dixit Apostolus[1] : *Littera occidit, Spiritus vivificat.* At isti inhærent litteræ ad suas pravas opiniones plerumque violenter detortæ : mentem et sensum litteræ floccipendunt : Unde igitur confutabunt hæreses ab ipsis dissentientes, quæ non minus atque ipsi Scripturas crepant? Dicit Lutherus se puram doctrinam, purum Evangelium adferre : idem dicunt Zuingliani, Anabaptistæ, Suencfeldiani, Servetiani, qui omnes in quibusdam plane discrepant a Luthero : quis hic judex erit legitimus, qui has dirimat controversias : certe non nudus Scripturæ textus, quem omnes isti ad se rapiunt, et sibi singuli potissimum vindicant; sed Scripturæ genuinus sensus, quem ex Catholico orbis Christiani consensu longe securius et certius accipimus, quam ex insanis hæreticorum cerebris. Quod si illi usque adeo abominantur Pontificis Romani sententiam et auctoritatem, quam universus orbis Christianus semper agnovit, suspexit (suscepit) et reveritus est; quanto nos justius Lutherum, et ejus generis pestes execramur, qui jam olim damnatas hæreses revocant in orbem, easque in summi Dei singularem contumeliam non dubitant vocare purum Dei verbum, et puram Evangelii doctrinam? Fuit ea profecto mira Lutheri et aliorum dogmatistarum versutia, quod suis principibus et magistratibus persuadere potuerunt, se nihil magis petere quam Concilium; et tamen cum jam esset habendum Concilium, iisdem persuadere ejusmodi non esse legitimum Concilium. His illi atque aliis quibusdam artibus mire illuserunt Germaniæ, et horrendum in modum permultos fascinarunt prodigiosa quadam incogitantia passim ruentibus miseris mortalibus in præcipitia mortis æternæ, ad quæ vocabantur ab istis animarum parricidis, licet interim viderentur sibi jam tandem veram agnovisse vitam et lucem, et evasisse laqueos et imposturas Pontificias ». Celebrato Concilio Tridentino, cum urgerentur Protestantes, ut illius decreta amplecterentur, declararunt, detracta larva, quodnam Concilium perciperent, nempe hæreticorum conventiculum, in quo Romanum Pontificem et universam Ecclesiam Catholicam conjunctam suo capiti, idololatriæ, aliisque criminibus in eam falso conjectis damnarent : quos gravissimis et luce nitidioribus argumentis refellit Lindanus[2].

19. *Catholici ipsi non consentiunt inter se de congregando Concilio.* — Supererat ut omnes principes Christiani ad congregandum legitimum Concilium, invitis etiam Lutheranis, conspirarent, in quo et veritas orthodoxa sanciretur, restituerentur lapsi mores, et reprimendarum tot hæreseon, frangendæque Lutheranæ protervia rationes expedirentur. Sed ea piorum

[1] I Corinth. VIII. — [2] Lindan. in Apolog. Cath. relig.

vota exitu caruere, siquidem dissentientibus Anglo et Gallo a Cæsare cogi illud non potuit. Peperit vero Galli regis cum Carolo V dissensio gravissimas religioni clades, quas Angliæ regis defectio magis auxit, ut nec exscindi hæresis Lutherana potuerit, nec bellum adversus Turcam geri : imo novæ suspiciones recruduerint, ne Gallus Italiam novo bello miscere moliretur, cum Pontificem tantis studiis adjungere sibi eniteretur, ut Catharinæ Mediceæ neptis Pontificiæ nuptias Henrico filio deposceret, jactarentque Galli, ipsam duabus gemmis pretiosissimis Mediolano scilicet et Neapoli Gallicam coronam exornaturam ; Clemente enim in Gallicas partes traducto Cæsareas res collapsuras opinabantur. Nec minus Carolum V urebat ea cura, atque ideo in Bononiensi congressu Pontificem ipsum urserat, ut neptem duci Mediolanensi matrimonio jungeret : ad quem ille respondit, se non posse sine maxima Galli regis injuria assentiri, de quo Belchairus[1] : « Nec magis, inquit, de matrimonio Catharinæ Mediceæ satisfecit : Bononiam, antequam de Catharina Sfortiæ collocanda meminisset Cæsar, appulerunt Turnonius ac Grandimontanus cardinales, qui sermonem de matrimonio ejusdem Catharinæ cum Henrico Aureliano regiorum liberorum altero jam habitum de Francisci regis mandato renovarunt ». Et infra : « Cæsar, qui Franciscum ex tam dispari familia filio uxorem quærere in animum inducere non poterat, a Clemente contendit, ut Gallos cardinales procuratorium instrumentum ejus matrimonii contrahendi ergo proferre cogeret : illi intra paucos dies amplissimum protulerunt. Idcirco Sfortia non solum sperato matrimonio exclusus est, sed etiam ut Clemens Franciscusque convenirent peractum ». At de eo colloquio Massiliæ habito dicetur inferius.

20. *Æthiopum imperatoris legatio.* — In hoc porro Bononiensi conventu exceptæ sunt celeberrimæ Davidis Æthiopum imperatoris veterem cum Romana Ecclesia conjunctionem redintegrantis, Joannis Lusitaniæ, ac Ferdinandi Romanorum regis, tum Austriæ aliarumque provinciarum legationes ; utque ab Æthiopica et Lusitana conjunctis ducamus initium, hæc refert Damianus de Goez : « XXIX Januarii », et infra, « duo oratores Portugalliæ et Æthiopiæ magno comitatu in consistorium venerunt, amboque venerabundi ac genu flexo. Primo orator Portugalliæ litteras sui regis una cum exemplis litterarum dicti regis Æthiopiæ ad se et claræ memoriæ Emmanuelem patrem suum scriptarum ; dein Æthiopicus orator binas sui regis litteras eidem sanctissimo domino nostro reddidit, munusculumque aureæ crucis libræ ferme ponderis nomine sui regis obtulit : primo pedem, deinde manum sanctitatis suæ osculatus, demumque ad oris osculum de more receptus. Litteræ hujus Æthiopica conscriptæ lingua in Lusitanam primo, indeque in Latinam translatæ fuerunt. Quæ litteræ omnes per secretarium domesticum ejusdem sanctissimi domini nostri eo, quo infra scribentur ordine, lectæ et pronuntiatæ coram omnibus fuerunt ». His consentanea narrat Diariorum Pontificiorum scriptor hisce verbis[1] : « Concertatum fuit de consistorio publico pro nuntio seu oratore Pretojannis, quem duxerat Bononiam reverendissimus dominus Martinus orator regis Portugalliæ ». Et paulo post : « De quo cum papa prius me consuluisset, dederam sibi certam notulam, quam inveni scriptam Paridis de Grassis tempore Sixti IV, quo tempore alii (Congitani scilicet regis) tunc temporis missi oratores fuerant ad similem obedientiam, requirendo Pontificem, ut transmitteret architectos et fabricatores pro Ecclesiis et ædificiis fiendis, ac peritos et doctos in fide pro illis populis instruendis ». Nonnullisque interjectis : « Interea dominus Joannes Franciscus missus ad oratorem Pretojannis, qui jam venerat in palatio, cum multis prælatis domini nostri papæ associatus inter duos medius intravit ; et cum difficultate propter multitudinem assistentium, et veniens cum reverentiis prostratus osculatus est pedem et manum et faciem : inde ad locum adductus, in quo habiturus erat sermonem, post presbyteros cardinales, litteras præsentavit papæ. Primo orator Portugalliæ stans a sinistris papæ litteras regis Portugalliæ, tum orator Pretojannis binas litteras, quas papa tradidit domino Blasio secretario ad legendum, quas legit et publicavit ». Conceptæ erant hisce verbis Joannis regis Lusitaniæ ad Clementem litteræ superiori anno datæ[2] :

« Sanctissimo in Christo Patri atque beatissimo domino domino Clementi papæ VII, ejusdem sanctitatis devotissimus filius Joannes Dei gratia rex Portugalliæ et Algarbiorum citra ultraque mare in Africa, dominus Guineæ, expugnationis, navigationis, commercii Æthiopiæ, Arabiæ, Persidis atque Indiæ post humillima sanctissimorum pedum oscula.

21. « Sanctissime in Christo pater et felicissime domine. Rex dominus et pater meus, cum animadverteret quam gratum Deo esset futurum, si Æthiopiæ atque Indiæ remotissimæ regiones, quæ fama tantum, atque ea quidem ambigua auditæ fuerant, solerti navigatione Christianorum classibus adirentur, statim ab ipso suscepti regni initio complures duces et subditos suos ad perscrutanda cognoscendaque earum terrarum littora instructis validissimis classibus misit, scilicet ut Mauri et gentiles earum regio-

[1] Belch. l. xx. num. 43.

[1] Ms. bibl. card. Barb. sign. num. 1105. p. 78. — [2] Ext. apud Damian. Goez. to. II. Hisp. illustr. p. 287.

num populi veritatem Christianæ religionis agnoscerent, atque obiter patefacto itinere, alii etiam populi reperirentur, qui Deum Christum colerent; sicut opinione hominum eos inveniri posse ferebatur. Itaque, volente Deo, tota Guineæ regio feliciter peragrata est, in qua rex de Maniconga cum ingentibus populis ipsi subditis, qui se ad ejus auctoritatem ac obedientiam contulerant, sacro Baptismate suscepto, Christianus effectus est, et complures aliæ gentes ex regionibus Indiæ, Persidis et Arabiæ ad Christianam fidem nostrorum pietate et diligentia sunt perductæ, et quotidie aliæ atque aliæ nationes, quæ tardius veritatem agnoverunt, exemplo aliarum ad Christum convertuntur : et quanquam in his expeditionibus gravissima amissarum navium et ducum, item nobilium equitum et subditorum suorum detrimenta recepisset, tamen ab hoc eximiæ pietatis consilio non destitit, uti pium et Christianum regem decebat. Itaque eodem cursu Mare Rubrum penetrante classe nostra, repertum est nunquam antea Christianorum classibus navigatum; nam fere totum in potestate Turcarum erat, et demum post diuturna atque aspera bella inventum est iter quod ad vulgo Pretegyam nuncupatum Æthiopiæ regem potentissimum ducit, qui cum universis regnorum suorum populis Christum colit.

22. « Ad hunc extemplo rex pater meus legatum destinat, ut ad obedientiam sanctæ Sedis Apostolicæ pertraheretur, opportunaque narrando et aperiendo certior redderetur, tuam sanctitatem in sede Petri residere, et unicum esse in terris Christi vicarium, cui omnes Christiani reges obedientiam cum summa veneratione præstare consuevissent : nec multo post idem Æthiopiæ rex cum legatum remitteret, suum etiam proprium et indigenam, qui ad eum cum mandatis veniret, adjunxit : sed interim Deus ad se patris mei animam ad sanctæ gloriæ participationem in cœlum recepit. Nec mora, cum nos in ejus successissemus locum, operam dedimus cum ducibus nostris, qui erant in India, ut idem rex Æthiopiæ de regis patris mei morte certior redderetur; cum ea, quæ pater meus præclare pro fide Christiana inceperat, omnino persequenda et perficienda curaremus. Quod ipse rex Æthiopiæ magni faciens suum oratorem ad nos misit (qui in aula nostra adhuc commoratur) et simul Franciscum Alvarez capellanum nostrum, qui est unus ex his, quos pater meus ad eum miserat. Hunc Franciscum Alvarez idem Æthiopiæ rex Romam mittit, ut suo et singulorum regnorum suorum nomine tuæ sanctitati obedientiam præstet : quem hactenus remorari fecimus, quod multis de causis eum proficisci volebamus una cum Martino a Portugallia nepote nostro charissimo, et consiliario ac oratore nostro, ad tuam sanctitatem, cui commisimus, ut eumdem Franciscum Alvarez dicti regis Æthiopiæ oratorem sanctitati tuæ ad præstandam obedientiam præsentaret. Item ut cuncta ea, quæ orator ejusdem regis Æthiopiæ ad nos missus deferebat, aperiret, exemplaque litterarum ejusdem regis ad nos tuæ sanctitati ostenderet. Propterea nobis rem gratissimam sanctitas tua faciet, si eidem Martino oratori nostro plenissimam fidem in his rebus habuerit. Et certe Deo optimo maximo summæ gratiæ sunt merito referendæ, quod Pontificatus tuæ sanctitatis tempore, hanc insignem a Deo gratiam sanctitas tua retulerit, ut alteram Christiani populi portionem, hac nostra nihil amplitudine terrarum minorem, consentire cum fide Catholica et sancta Romana Ecclesia, et obedientiam præstare videamus. Nos vel ob id ingentes Deo gratias agimus, quod in hac tanta accessione hujus regis nostra opera uti voluerit; nihil enim ad laudem veræ pietatis poterit esse præclarius, quam Æthiopiam in unitate Christianæ professionis nostræ Europæ conjunctissimam conspexisse. Deus et Dominus noster ad multos annos tuam sanctitatem felicissime conservare, et augere ad votum dignetur. Datum in Setwal. XXVIII Maii MDXXXIII ».

23. Lectæ dein fuere Elenæ Davidis Æthiopum imperatoris aviæ, excurrentis hujus sæculi anno nono ad Emmanuelem Lusitaniæ regem de conjungendis fœdere in Turcas Christianis principibus, et exscindenda Mahumetica superstitione datæ, quæ jam ante a nobis suo loco insertæ fuere. His additæ sunt aliæ Davidis imperatoris ad eumdem Emmanuelem hujus sæculi anno vigesimo primo scriptæ, quibus narrabat cœleste prodigium, quod contigit, cum Lusitanis Æthiopiæ portum in Mari Rubro diu quærentibus crux in cœlo refulsit, cujus ductu Lusitani in Æthiopiam applicuere : tum, pollicebatur se adversus fidei hostes Europeæ classi commeatus et stipendia suppeditaturum : tum plura centena militum millia in hostes Christi educturum, necnon terras Mauris finitimas ad gerendum in eos bellum Lusitanis concessurum. Lectæ postea sunt aliæ ejusdem imperatoris Æthiopum ad Joannem regem Emmanuelis filium et regnorum successorem vigesimo quarto anno hujus sæculi missæ, quibus inita antea cum Lusitanis fœdera instaurabat, ac profitebatur, se Sultani Ægyptii et aliorum Maurorum regum amicitiæ nuntium remissurum; addebatque se ab inferendo Mauris bello destitisse, ne Christianorum Ecclesiæ in Ægypto et Syria everterentur a Mahometanis; tum quod nullius Christiani regis auxiliaribus armis juvaretur; tum etiam maximo animi dolore accepisset, Europæos reges mutuis dissensionibus efferatos, vertendis adversus Saracenos armis inter se dimicare : denique Lusitanum regem ad vires omnes in impios Mauros effundendas inflammabat, seque

laborum bellicorum et gloriæ socium futurum spondebat. Post has litteras, quas nos suis locis attulimus, lectæ sunt aliæ ejusdem Davidis imperatoris ad Romanum Pontificem datæ, quibus illum Christi vicarium ac Petri et Pauli successorem agnoscebat, commemorabatque ut Eugenius Jacobo imperatori Æthiopum significasset, Palæologum Græcorum imperatorem, et Constantinopolitanum et Alexandrinum patriarchas Romanæ Ecclesiæ se conjunxisse, atque Æthiopas in eamdem fidem consensisse, Romanosque Pontifices ut regni cœlorum dominos et totius orbis Christiani judices agnoscere : quibus plura alia memoratu digna adjecta sunt, ut ex earumdem litterarum [1] exemplo patebit :

24. « In nomine Dei Patris omnipotentis, etc. Ego rex mitto, cujus nomen leones venerantur, et Dei gratia vocor Athani Tinghil, id est, thus Virginis, filius regis David, filius Salomonis, filius Nau per carnem, filius sanctorum Petri et Pauli per gratiam : pax sit tibi, juste domine, pater sancte, potens, pure, sacrate, qui es caput Pontificum omnium, neminem metuis, nemo tibi potest maledicere : qui es vigilantissimus super animas curator et amicus peregrinantium, consecrate magister, et prædicator fidei, et earum rerum hostis, quæ conscientiam offendunt,amator optimorum morum, vir sanctus, quem omnes laudant et benedicunt. O felix sancte pater, ego tibi reverenter obedio, cum sis pax omnium, et cuncta bona merearis : et ita æquum ut omnes tibi obedientiam præstent, sicuti sancti Apostoli præcipiunt apud Deum. Hoc vere vestrum est, ita etiam præcipiunt, ut veneremur episcopos, archiepiscopos et prælatos : similiter ut te loco patris amemus, et loco regis vereamur, et tibi uti Deo fidem habeamus. Propterea dico ego humiliter ad terram genibus flexis tibi, pater sancte, sincero admodum corde, quod tu pater meus es et ego filius tuus. Pater sancte potentissime, cur neminem unquam ad nos misisti, ut certius de vita saluteque mea cognosceres, cum tu sis pastor et ego ovis tua ? bonus enim pastor sui gregis nunquam obliviscitur : nec tibi a regionibus vestris nuntius semotus debeo existimari, ut nuntii nequeant pervenire, cum ex remotissimis terrarum regnis Portugalliæ rex Emmanuel filius tuus oratores suos commodissime ad nos miserit, et si Deus eum ad se evocare distulisset, ea quæ tum agitabamus, proculdubio felicem exitum habuissent. Nunc vero maxime opto propere salutaria de sanctitate vestra per certos nuntios audire, neque enim unquam a sanctitate vestra verbum recepi, cum aliqua tantum a nostris, qui ex voto peregrinantur, audierim : sed hi cum neque nomine meo proficiscantur, neque quidquam litterarum a vobis afferant, incerta fide, nobis percontantibus, dicunt se ab Jerosolyma, deinde solutis votis, ad visitanda Apostolorum limina Romam pervenisse, cum intelligant ea loca facile peti, quod a Christianis teneantur. Et certe summam capio ex eorum sermonibus voluptatem, quoniam dulcissima cogitatione sancti vultus tui imaginem intueor, quæ mihi angeli formæ simillima videtur, et illam sicuti angelicam me diligere venerarique fateor : sed profecto mihi esset gratius atque jucundius verba tua tuasque litteras devotissime contemplari ; atque ita nunc te oro, ut nuntium tuum cum benedictione ad me mittere velis, ad exhilarandum cor meum ; nam cum in religione et fide consentiamus, id mihi ante omnia videtur expetendum, suppliciterque item oro, ut amicitiam meam ad instar anuuli, quem induis in digitum, et torquis aurei, quem humeris imponis, in intimum cor reponere velis, ut mei memoria nunquam ex animo vestro deleatur : gratis etenim verbis et litteris amicitia maxime crescit, cum eam sancta pax complectitur, e qua omnis humana lætitia facile provenit : quemadmodum enim is, qui vehementer sitit, frigidam maxime desiderat, ut in sacris Scripturis habetur, ita animus meus ex nuntiis et litteris, quæ ex remotissimis terris deferuntur, incredibile gaudium concipere solet. Neque tantummodo de sanctitate vestra si aliqua audiero, verum si certa de singulis terræ Christianæ regibus referrentur, mirum in modum lætabor, sicuti his accidit, qui præliando opima spolia reperiunt, et legunt ; hoc enim facillime potest fieri postquam rex Portugalliæ totum id iter aperuit, qui ad nos jampridem legatos suos misit cum strenuissimis equitibus. Dum autem pater meus esset in humanis, neque tum aut demum a quoquam alio rege Christiano vel ipso Pontifice aut nuntium, aut omnino litteras recepimus, quanquam in archivis proavi nostri seminis Jacob earum litterarum memoria conservetur, quas papa Romanus nomine Eugenius ad has terras misit, cum ipse semen Jacob regnaret rex regum, in universa Æthiopia rex metuendus » : præscriptio autem litterarum hæc erat :

25. « Eugenius Romanus Pontifex dilecto filio nostro regi ex semine Jacob, regi regum in universa Æthiopia maxime metuendo, etc. In summa autem litterarum significabat filium suum Joannem Palæologum, regem Romanorum ad sacrosanctam synodum celebrandam evocatum fuisse, et cum eo Josephum patriarcham Constantinopolitanum venisse cum magno numero archiepiscoporum et episcoporum, et omnis generis prælatorum : in quibus etiam fuissent procuratores patriarcharum Antiocheni, Alexandrini et Jerosolymitani, qui omnes se cum sanctæ fidei et religionis amore firmiter conjunxissent; constitutaque unitate

[1] Ext. apud eumd. Damian. ibid. p. 1207.

Ecclesiæ, sublatas fuisse antiqui temporis difficultates, non sine divino auxilio quæ erroneæ et religioni contrariæ videbantur; quibus rebus rite sancitis et constitutis ipse papa omnibus singularem lætitiam peperisset. Hunc autem librum pápæ Eugenii ad vos mittimus, quem incorruptum servavimus. Totum etiam Pontificiæ benedictionis ordinem et potestatem misissemus, nisi harum rerum nimis magnum volumen esse videretur, cum magnitudine librum Pauli ad gentes omnino superet. Legati vero qui hæc a Pontifice ad nos detulerunt fuere Theodorus, Petrus, Didymus, et Georgius servi Jesu Christi. Tu vero, sanctissime pater, recte feceris, si evolvi vestros libros jusseris, ubi harum rerum, de quibus scribimus, uti facile arbitror, aliqua memoria reperiatur. Itaque, sancte pater, si aliquá ad nos perscribes, firmiter existimato cuncta in nostros libros diligentissime fore conscripta, ut posteris nostris earum rerum sempiterna memoria relinquatur. Et certe is mihi beatus esse videtur, cujus memoria custodita litteris in Urbe sancta Roma, et in Sede sanctorum Petri et Pauli conservatur : hi enim domini sunt regni cælorum et totius mundi judices. Et quoniam ita credo, propterea has mitto litteras, ut mihi gratia paretur apud sanctitatem vestram et vestrum sanctissimum senatum, ut inde sancta benedictio mihi proveniat et bonorum omnium incrementum. Obnixe etiam precor sanctitatem vestram, ut mihi mittere velit aliquas sanctorum imagines et præcipue B. Mariæ virginis, ut sæpissime sit in ore atque memoria mea nomen vestræ sanctitatis, et continuam ex muneribus vestris capiam voluptatem. Idcirco etiam vehementer postulo, ut mihi viros sacrarum litterarum doctos, atque etiam artifices mittatis, qui imagines fabricent, atque ita enses et arma bellica omnis generis : itemque cælatores auri atque argenti, et fabros lignarios præcipue architectos, qui domos ex lapide construant et tegulas ex plumbo cuprove ducere sciant, quibus domorum tecta protegantur. Ad hos etiam nobis chari erunt, qui vitrum conflare organaque musica scite facere et docte pulsare sciant, itemque fistulatores et tibicines. Hos vero artifices ex domo vestra præcipue mihi mitti vellem, vel si horum domi vestræ exigua erit copia, ab aliis regibus filiis vestris eos sanctitas vestra poterit impetrare, quoniam vestris imperiis et nutibus facile obediunt. Hi cum ad me pervenerint, pro meritis summo in honore habebuntur, ex liberalitate mea mercedem amplam accipient; et si domum aliquis redire concupiscet, præmiis abunde ornatus abibit uti placuerit, quando nec invitum quemquam sim retenturus, cum fructum aliquem ex ejus industria percepero.

26. « Nunc ad alia transeundum est : et jam a te postulo, sanctissime pater, cur non hortaris reges Christianos filios tuos, ut arma deponant, et uti fratres decet, concordes inter se esse velint, postquam ipsi oves tuæ sunt, et tu ipse pastor earum ? Optime quidem sanctitas tua novit quid Evangelium præcipiat, quod dicit : *Omne regnum in se divisum desolabitur;* nam si reges animis et fœdere certo consentient, facillime Mahumetanos omnes delebunt, et pseudoprophetæ sepulchrum felici irruptione disturbabunt et diruent. Ob hanc rem da operam, pater sancte, ut inter eos bona pax fiat et certum fœdus amicitiæ percutiatur, hortareque eos, ut mihi adesse opemque ferre velint, cum in regnorum meorum finibus a Mahumetanis Mauris, pessimis hominibus, sim ex omni latere circumdatus, ipsi autem Mauri Mahumetani inter se mutuis auxiliis utuntur, regesque cum regibus, et reguli cum regulis adversus nos sincere et constantissime conveniunt. Mihi Maurus quidam admodum vicinus est, cui finitimi alii Mauri arma, equos atque instrumenta bellica suppeditant. Hi sunt reges Indiæ, Persidis, Arabiæ atque Ægypti; quibus de rebus singularem animo in dies capio molestiam, cum hostes Christianæ religionis fraterna charitate inter se conjunctos pace frui conspiciam, reges vero Christianos fratres meos nihil omnino istis injuriis commoveri, neque ullam mihi opem afferre, uti certe deceret Christianos, postquam fœdissimi filii Mahumetis inter se mutuis opibus adjuvantur : neque ego is sum, qui ad id militares copias postulem, cum milites mihi supersint : orationes et supplicationes tantum peto, locumque gratiæ apud sanctitatem vestram et reges fratres meos exopto; quærenda enim mihi hæc est vobiscum amicitia, ut copiose his rebus, quas supra postulavi, ad terrorem Maurorum sim instructus, et Christiani nominis hostes vicini mei intelligant, reges fratres meos singulari studio mihi favere, atque opem ferre : quod certe ad commune decus pertinet, postquam in una religionis et fidei veritate consentimus, et in eo consilio sumus permansuri; quod firmum atque absolutum erit cum eo, quod utilius eveniet. Deus itaque vestra desideria impleat super laudibus Jesu Christi et Dei Patris nostri, quem omnes laudant per omnia sæcula : et tu, domine pater sancte, complectere me cum omnibus sanctis Jesu Christi, qui sunt Romæ; et pariter in hos amplexus recipiantur omnes incolæ regnorum meorum, et qui Æthiopiam inhabitant, et reddatur gratia Domino Jesu Christo cum spiritu vestro. Has vero litteras sanctitas tua accipiet de manu fratris mei Joannis regis Portugalliæ filii potentissimi regis Emmanuel, per oratorem nostrum Franciscum Alvarez ».

27. Lectæ denique sunt aliæ litteræ ejusdem imperatoris Æthiopum, quibus professus

est Romanis Pontificibus Petri successoribus claves datas regni cælorum : ac post recensita amplissima sua regna, in quibus florebat Christianissima religio, non se pietate et opum armorumque potentia Europæ regibus Christianis cedere significavit; addiditque se Franciscum Alvarez oratorem misisse ad obedientiam summo Pontifici solemni ritu deferendam, ac lubentissime vires opesque conjuncturum cum cæteris Christianis ad delendam superstitionem Mahumeticam, adversus quam solus in Africa crucis vexillum triumphale potenter attolleret, necnon ad sepulchrum Dominicum ex impiorum tyrannide vindicandum :

« In nomine Dei, etc. Tibi, felix sancte pater, qui a Deo effectus es gentium consecrator, et S. Petri sedem obtines : tibi datæ sunt claves regni cælorum, et quodcumque ligaveris vel solveris super terram, erit ligatum vel solutum et in cælis, sicut dixit Christus, et ita in Evangelio Matthæi scribitur [1]. Ego imperator magnæ et altæ Æthiopiæ », interjectis pluribus titulis, « mitto ad deosculandos pedes sanctitatis vestræ more cæterorum Christianæ fidei regum fratrum meorum, quibus neque religione, neque potentia sum inferior. Ego etenim in regnis meis sum columna fidei, neque externis juvor auxiliis, cum in solo Deo spem et opem reponam, qui me sustinet et gubernat ab eo tempore, quo angelus Dei allocutus est Philippum, qui fidem doceret eunuchum potentis reginæ Candacis reginæ Æthiopiæ, qui ab Jerosolyma Gazam pergebat. Philippus tum baptizavit eunuchum, et eunuchus demum reginam cum magna parte familiæ et populi ejus, qui nunquam desierunt esse Christiani, omnique sequenti tempore persisterunt fortes in fide : prædecessores vero mei nulla alia ope adjuti, quam divina, fidem in latissimis regnis propagarunt; quod et ego quotidie efficere contendo. Maneo etenim inter maximos regnorum meorum fines, ut leo ingenti silva circumdatus et septus adversus Mauros obsidentes, et alias nationes fidei Christianæ inimicissimas, quæ nolunt audire verbum Dei neque cohortationes meas; et ego gladio accinctus eos persequor, et paulatim extrudo, divino scilicet fretus auxilio, quod nunquam mihi deest : quod secus accidit regibus Christianis; nam si regnorum suorum fines extendunt, id facile possunt assequi, quoniam alter alteri opem ferre posset, et auxilia subministrare, juvarique benedictione vestræ sanctitatis, cujus particeps ego sum, cum in libris meis habeantur litteræ, quas superioribus temporibus Eugenius papa cum benedictione misit ad regem semen Jacob, qua accepta tradita per manus benedictione ego fruor, et magnopere lætor.

[1] Matth. XVI.

28. « Cæterum ego in magna habeo veneratione sanctum templum in Jerusalem, ad quod sæpissime mitto oblationes debitas per nostros peregrinantes, et multo plures et pinguiores mitterem, nisi itinera a Mauris et infidelibus obsiderentur : nam præter illud, quod dona nostra et thesauros nuntiis eripiunt, etiam eos libere pertransire non sinunt : quod si paterent itinera, in familiaritatem et commercium Romanæ Ecclesiæ devenirem, uti fit a cæteris Christianis regibus, quibus in religione Christiana non sum inferior, et ita ut illi credunt unam fidem rectam, et unam Ecclesiam confiteor, credoque sincerissime in sanctam Trinitatem, et in unum Deum, et virginitatem dominæ nostræ virginis Mariæ et articulos fidei teneo et observo, uti ab Apostolis conscripti fuerunt. Nunc Deus optimus manu potentissimi et Christianissimi regis Emmanuelis iter patefecit, ut per legatos conveniremus, et in fide conjuncti Christiani cum Christianis Deo inserviremus : sed dum in aula mea ejus oratores essent, allatum est eum vitam cum morte commutasse, filiumque ejus fratrem meum Joannem paterni regni sceptrum accepisse : unde sicuti ex patris morte summum senseram dolorem, ita ex filii felici in regnum assumptione mirifice sum lætatus, adeo ut sperem nos communibus copiis et viribus per regiones Maurorum pessimorum terra marique iter aperturos, atque eos, magno terrore illato, sedibus et regnis esse depulsuros, ut commodo pacatoque itinere Christiani Jerosolymitanum templum petere, et libere commeare possint, atque ego in primis, sicuti vehementer exopto, divini amoris particeps esse possim in templo Apostolorum Petri et Pauli. Cupio autem ingenti desiderio consequi sacrosanctam benedictionem a vicario domini nostri Jesu Christi; nam proculdubio sanctitas vestra Dei est vicarius, et cum a peregrinis, qui ex regionibus nostris ad Jerusalem, atque inde Romam non sine miraculo eunt et redeunt, multa de sanctitate vestra ab his audio, quæ mihi incredibilem afferunt voluptatem et gaudium : sed multo majorem omnino caperem lætitiam, si mei oratores breviore itineris compendio uti possent, et nova referrent, sicuti antequam moriar aliquando allaturos spero non sine gratia Dei omnipotentis, qui vos in sanitate et sanctitate conservet. Amen. Exosculor autem pedes sanctos, et supplex oro, ut benedictionem ad me mittat. Has quoque litteras sanctitas tua accipiet de manu fratris mei Joannis regis Portugalliæ per eumdem oratorem nostrum Franciscum Alvarez ».

29. His publicis Æthiopum fidei et observantiæ in Romanam Ecclesiam monumentis in sacro senatu promulgatis, Franciscus Alvarez Abyssini imperatoris orator Clementis fidei ac voluntati Æthiopias ipsorum nomine addixit,

qua de re hæc in Pontificiis Diariis leguntur[1] : « Orator cœpit sermonem suum satis brevem cum bona substantia, præstando obedientiam Sedi Apostolicæ, et recognoscendo sanctissimum dominum nostrum Clementem in vicarium Christi et successorem Petri. Tum dominus secretarius respondit ex commissione papæ et est finitum consistorium ». At Damianus e Goez accuratius rei gestæ seriem, præstitæque ab oratore Æthiopum imperatoris obedientiæ ac Pontificis responsi formulas ita describit[2] : « Quibus litteris perlectis, cum idem Franciscus Alvarez orator hæc ipsa, quæ subsequuntur, Lusitano sermone protulisset, tum deinde secretarius ejusdem oratoris Portugalliæ eadem verba, ut ab omnibus intelligi possent, Latine pronuntiavit, videlicet :

« Sanctissime ac beatissime pater. Serenissimus ac potentissimus dominus David rex magnæ et altæ Æthiopiæ, vulgo Pretegyan appellatus, haud minus cultu veræ religionis, quam imperio, opibus ac regnis præcellens, hunc suum oratorem ad sanctitatem vestram cum his litteris, quas ei reddidit, destinavit, mandans ut eidem sanctitati vestræ tanquam vero Christi vicario, Petri successori, ac universæ Ecclesiæ summo Pontifici veram obedientiam et subjectionem nomine suæ majestatis, ac omnium regnorum suorum humiliter, sicut fecit, præstaret ; eique munusculum aureæ crucis non tam pretio, quod tenue est, quam veneratione ejusdem crucis, quam Dominus noster Jesus Christus pro nobis subire dignatus est, a vestra sanctitate æstimandum offerret, supplicans eidem humiliter ejusdem principis sui nomine, ut hæc omnia pio parentis affectu a devotissimo filio suo suscipere dignetur ». Ad quæ secretarius ejusdem sanctissimi domini nostri a sanctitate sua jussus in hunc modum respondit :

30. « Sanctissimus dominus noster te, domine Francisce Alvarez, serenissimi David Æthiopiæ regis oratorem, una cum obedientia, munere et litteris, quas attulisti, grato admodum animo, benigna voluntate et paterno affectu recepit, gratias Deo agens quod suis temporibus litteras et oratorem tanti Christiani regis ac tam remoti videre sibi concesserit. Itaque litteras ac tua verba diligenter ac libenter audivit, obedientiam una cum venerabilibus fratribus suis sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus benigne acceptat, munusque ipsum, cum ob imaginem et honorem sanctæ crucis, tum ob mittentis affectum valde gratum habet. Tum vero serenissimum Portugalliæ regem summe collaudat in Deo Domino, quod is præter cætera ejus et progenitorum suorum ingentia erga rempublicam et fidem Christianam merita, etiam de ipso David rege bene mereatur, amicitiam, commercium cum eo conjungat, ac te cum his litteris tuto ad sanctitatem suam pervenire curaverit. Quod ad reliqua attinet ; sua sanctitas omnem datura est operam, ut piis dicti regis desideriis, quantum in tanta terrarum disjunctione fieri ab ea poterit, satisfiat, utque is semper intelligat se apud sanctitatem suam et sanctam Apostolicam Sedem inter cæteros Christianos principes charissimi in Christo filii loco amore et honore esse ac fore : deque his rebus sua sanctitas et cum oratore Portugalliæ ac tecum hic aget, et per litteras ac nuntios suos majestati tui regis particularius respondebit ».

31. *Ferdinandus rex Romanorum postulat auxilia contra Turcas.* — In eodem sacro purpuratorum senatu ante Lusitaniæ et Æthiopiæ regum oratores admissum cardinalem Tridentinum Ferdinandi Romanorum, Pannoniæ ac Bohemiæ regis oratorem refert Damianus de Goez, quem poposcisse auxilia contra Turcas indicant Clementis litteræ : siquidem una venerant sex oratores Austriæ, Styriæ, Charinthiæ, Carniolæ, et provinciæ supra Anosum, qui magno luctu illatas populis a Turcis calamitates exposuere, opemque a Pontifice ad reprimendos barbaricos impetus poposcerunt : quibus respondit Clemens[1], se, quamvis viribus opibusque exhaustum, iis non defuturum, deque divina misericordia optime sperandum esse : quod responsum in litteris ad quinque provincias Ferdinando subditas Hungariæ finitimas datis repetivit :

« Dilectis filiis communibus provinciis inferioribus domus Austriæ, videlicet Austriæ, Styriæ, Charinthiæ, Carniolæ et provinciæ supra Anosum.

« Dilecti filii, salutem. Sex oratores vestros libenter quidem suscepimus, sed non sine lacrymis et multa amaritudine cordis nostri audire potuimus ; vestræ enim calamitates perinde ac filiorum parentes nos ad dolorem et misericordiam commoverunt, utinamque, filii, ex nobis suppeterent facultates, ut parem nostro affectui effectum repræsentare vobis possemus, non deesset vestris necessitatibus plena opitulatio et subventio nostra, sicque quanquam exhausti et attenuati viribus, quantum tamen nobis in præsentiarum licuit, non defuimus in nostra benignitate serenissimo vestro regi in aliqua parte significanda, nec in futurum unquam sumus defuturi, quoad nostræ vires sufficerent. Hortamur igitur in Domino devotiones vestras, ut Christianam tolerantiam ad ærumnas hujus sæculi fortiter sufferendas, sicut vestra pietate et fortitudine dignum est, adhibeatis, firmam in Dei auxilio spem collocantes, qui ad postremum fideles nunquam deserit. Nos

[1] Ms. bibl. card. Barb. sign. num. 1105. p. 79. — [2] Tom. II. Hisp. illustr.

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 20.

autem, quantum facere poterimus, libenter ad omnem vestram consolationem et sublevantiam conferre semper annitemur, quemadmodum hæc vestri oratores prædicti, quibuscum sumus collocuti, vestris devotionibus copiosius explicabunt. Dat. Bononiæ I Februarii MDXXXIII, Pontificatus nostri anno X ».

32. *Decumæ clero Lusitano imperatæ.* — In tantis difficultatibus Pontifex, ut nummaria subsidia contraheret, Lusitano clero vectigalium Ecclesiasticorum decumas imperavit [1], ac missis ad archiepiscopos et episcopos Lusitaniæ Encyclicis litteris Ecclesiæ calamitates, quibus occurrendum erat, exposuit : « Ea, inquit, sævitia temporum et calamitatum jam septennio nos et Apostolicam Sedem afflixit atque exhausit, cum ex domesticis nostrorum dissensionibus, tum ex Turcarum geminatis in Hungariam et Austriam incursionibus, sicut fraternitatibus vestris et omnibus notum est ; ut ex necessitatibus inde contractis emergere nullatenus possimus, nisi earumdem Ecclesiasticarum personarum pia contributione et charitate sublevemur ». Subdidit se primum a ditionis Ecclesiasticæ, dein Italiæ regnorumque finitimorum clero subsidiarias decumas exegisse : demum vero adactum necessitate eas Lusitano imposuisse. « Datum Romæ VIII Maii MDXXXIII, Pontificatus nostri anno X ». Eodem argumento ad Joannem Lusitaniæ regem scriptæ sunt a Pontifice litteræ, ut clerum illum ad opitulandum laboranti Ecclesiæ perpelleret. Indictæ [2] etiam ea de causa tum ad instruendam Cæsaream classem, quæ ad Corone urbi Peloponesi a Turcis oppugnatæ ferendam opem mittenda erat, Castellæ et Aragoniæ, necnon insularum objacentium clero decumæ, cui imperio Toletani canonici adversati sunt : sed de his inferius. Nunc de reliquis Bononiæ gestis dicendum est.

33. *Diversa fœdera quibus pacatur Italia.* — Dederunt operam Pontifex et Carolus V ut pro Italia contra Solimanni irruptiones aut Gallorum regis molitiones tuenda, omnes Italiæ principes, ac præcipue Veneti, mutuo fœdere jungerentur : verum nova inire fœdera subterfugisse Venetos refert Andreas Maurocenus his de causis : « Janusbeium, inquit, Suleimani legatum Venetiis adhuc esse, quæ agantur solerter exquirere : irarum plenum animum Byzantii in rempublicam effusurum nosse : e Genua præfectum et triremes exisse, a quibus multa Turcis damna illata, Coronæ et Patræ captæ fuerint. His Pontificis et Cæsaris animum a novi percutiendi fœderis consiliis avertere patres contendebant ; illi vero reipublicæ excusationes non admittere : acrius instare per litteras atque oratores eadem postulare pergebant : Robertus Majus a Clemente Venetias mittitur, qui cum Roberto Nino Caroli legato, ut Venetos ad fœdus renovandum allicerent nihil omisere, quæ ex eo emolumenta manare possent : exposuere in illo incolumitatem Italiæ ac quietem contineri : id pro munitissimo aggere iis, qui novas res ambitione aut libidine dominandi ducti appeterent, objiciendum esse : haud parva inde reipublicæ commoda obventura ; Suleimanumque ipsum nova inter præpotentes principes societate percussum nihil adversus illam ausurum ». Et infra : « Cum de societate cum republica innovanda a Pontifice ac Cæsare consilia abjecta essent, Februario mense exeunte (nempe die Matthiæ Apostolo sacra) fœdus inter Clementem, Carolum, ac reliquos Italiæ principes nempe Insubrum ducem, Genuensem rempublicam, Ferrariæ ducem, Senenses et Lucenses percussum ac vulgatum est, quo Italiam communibus viribus defenderent ». Nonnullisque interjectis : « Summa fœderis præfectura Antonio Lævæ mandata est, duo quæstores delecti Franciscus Guicciardinus a Pontifice, Ferdinandus Gonzaga a Cæsare. Eodem fœdere Sabaudiæ dux pro iis quæ in Italia ditionibus obtinebat, ac Mantuanorum dux continebantur, nullumque illis conferendæ pecuniæ munus injunctum est ».

34. Pactum fuisse aliud arcanum fœdus inter Clementem et Carolum, refert Guicciardinus [1] : Pontificem spopondisse judiciarium ordinem se adversus Henricum Anglorum regem ejusque pellicem Annam Bolenam servaturum, ambosque se devinxisse, nullum novum fœdus ab altero cum ullo principe, dissentiente et inconsulto altero socio, sancitum iri. Addit Guicciardinus, non propterea tamen placatum omnino Cæsarem Pontifici, quod Apostolica auctoritate Concilium non indixisset, quod affinitatem cum Gallo contraheret, quod unum Barensem archiepiscopum cardinalem creasset, cum duobus aliis sacram purpuram conferri Carolus postulasset : Clemens vero justo quodam temperamento, cum in neutram partem æmulam propendere cum alterius offensione decrevisset, ex Gallica stirpe Joannem Aurelianensem, Francisci Gallorum regis consanguineum, numero cardinalium adscripsit : de quo extant litteræ [2] XXI Februarii die ad eumdem datæ.

35. *Discessus Caroli in Hispaniam. Spina coronæ Dominicæ concessa imperatrici.* — Pacata Bononiensi fœdere Italia Carolus V in Hispanias reversurus ad iter se comparabat, cum Pontifex duos cardinales legatos creavit, ut eum comitarentur, donec Genuæ mare ingrederetur : de quo Pontificii Diarii scriptor hæc narrat [3] : « Die Veneris ultima Februarii, imperator recessit Bononia versus Mediolanum associatus a papa

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 272. — [2] Ibid. p. 377.

[1] Guicc. l. XX. — [2] Lib. brev. an. 1533. p. 27. Contel. in Elenc. card. — [3] Ms. card. Barb. sign. num. 1105. p. 183.

usque ad ultimum gradum scalarum, ubi equitavit, et per cardinales collegialiter usque ad portam et ultra aliquantulum, equitibus et peditibus suis prærordinatis ante et post. Die sabbati prima Martii, reverendissimus dominus Sanctorum-Quatuor, is erat Antoninus, et Mantuanus, nempe Hercules S. Mariæ-Novæ, cardinales legati destinati a papa ad associandum imperatorem, donec in civitate Januæ navem conscenderit, per unum diem post discessum imperatoris, videlicet in die Cinerum. Post missam discesserunt Bononia sequentes gressus imperatoris ». Extant in Pontificio Regesto litteræ XXIV Februarii datæ, quibus jussi sunt Cæsarem ad quadraginta milliaria a Romana curia sociare.

Neque hoc loco prætereundum videtur, Pontificem Elizabeth imperatricis rogatu Joanni Poggio, suo in Hispania questori, dedisse mandata, ut spinam Dominicæ coronæ, quam Minoritæ Observantes Madriti religiose asservabant, in regium sacellum inferendam curaret ad ejusdem imperatricis alendam accendendamque pietatem :

« Joanni Poggio, in regnis Hispaniarum nostro et Apostolicæ Sedis subcollectori generali.

« Cum, sicut pro parte Elisabeth nempe imperatricis Caroli V conjugis nobis expositum fuit, ipsa ob singularem quem ad hujusmodi spinam (scilicet coronæ Domini apud Franciscanos Madritenses depositam) gerit devotionis affectum, cupiat illam ob memoriam illius qui illam in ara crucis pro redemptione generis humani pertulit, si sibi per nos ad id desuper concedatur licentia, habere, eamque penes se decenter retinere : et propterea nobis humiliter supplicari fecerit, ut votis ejus in hac parte annuere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos » et infra « mandamus quatenus, si ita est, dictam spinam cum illius custodia et rebus aliis, ut dictis fratribus consignata fuit, ab eisdem fratribus ad te recipias et sic receptam præfatæ Elisabeth, per eam in ejus capella deponendam et ad beneplacitum nostrum per clericos qui dictæ capellæ curam habent, decenter cum eis, quibus tantæ reliquiæ convenit, reverentia et honore tenendam realiter et cum effectu tradere et consignare cures, etc. Dat. Bononiæ, II Januarii MDXXXIII, anno X ». Eadem die decima Martii Clemens Catharinæ Lusitanæ et Algarbiorum reginæ concessit [1] ut una cum familia in sacello regio sacramenta Ecclesiastica reciperet ; Henricum vero regem Navarræ, ac reginam Margaretam, eorumque filiam Quadragesimalis jejunii lege, ut carnes ederent, exsolvit [2]. Porro Margareta hæreticos in Gallia patrocinio suo fovit : filia autem Joanna postea Jezabel impia evasit [3], quæ tot sanctorum sanguinem fudit, evertit Christi altaria, et Calvinisticam impietatem in Benearnia, Vasconia et Gallia propagavit, divinæ tamen providentiæ in gignendo Henrico IV rege servivit.

36. *Barnabitarum Ordo incipit.* — Dum Bononiæ agebat Clemens, religiosum Barnabitarum Ordinem novum Ecclesiæ ornamentum condidit [4] (1), cujus auctores Bartholomæus Ferrarius et Antonius Maria Zacharia sacerdotes probitate conspicui extiterunt, quibus hæc mandata data : « Vobis et vestrum singulis, ut professionem ipsam in ejusmodi archiepiscopi seu vicarii ; qui vero de cætero ad vos converti voluerint, in alterius vestrum seu propositi vestræ congregationis pro tempore existentis manibus professionem trium votorum eorumdem emittere, et insimul, sub obedientia tamen ordinarii loci, in ipso loco per vos eligendo cohabitare ac in communi vivere ; necnon pro vestro et rerum vestrarum salubri statu et directione, quæcumque statuta et ordinationes rationabilia et honesta ac sacris canonibus non contraria condere et facere, illaque ut vobis pro temporum qualitate expedire videbitur, mutare et in totum tollere, aliaque illorum loco de novo facere libere et licite valeatis, etc. Dat. Bononiæ sub annulo piscatoris, die XVIII Februarii MDXXXIII, Pontificatus nostri anno X ». Proximo mense Bononia discessit Clemens : cujus itinera recenset accurate Diariorum Pontificiorum scriptor [5], ex quo hæc contractiori stylo decerpsimus : « Die Lunæ, X Martii, papa discessit Bononia, venit hospitatum in castro S. Petri : die Martis XI, venit Faventiam : die Mercurii, venit Cæsenam : die Jovis, Ariminum : die Veneris, Pisaurum : die sabbati, XV Martii, Fanum,

[1] Ibid. p. 486. — [2] Ib. p. 1439. — [3] Florim. Raymund. de orig. hæreseon. — [4] Bull. in Clem. VII. Const. 37. — [5] Ms. card. Barb. sign. num. 1105. p. 184.

(1) Anno isto Ordo sacer Barnabitarum Apostolicam confirmationem, ut adnotant Annales, obtinuit. Ante biennium, anno scilicet MDXXX, viri tres Bartholomæus Ferrarius, Antonius Maria Zacharia, ac Paulus Antonius Morigia Mediolanensis in unum cœtum coiverant, quos hoc anno aliis duobus sociis adjunctis ad religiosam professionem Clemens admisit. Eam tamen professionem primo quidem in manu archiepiscopi Mediolanensis, dein vero præpositi congregationis emittendam statuit. Pontificis facultate (qua de causa incertum) viri illi religiosi minime usi, post biennium, anno scilicet MDXXXV, novam a Paulo III Constitutionem impetrarunt, qua et Clementis VII litteræ confirmatæ sunt ; et vota religionis coram quocumque sacerdote nuncupare permittebantur ; denique ab alia quacumque Ecclesiastica potestate exempti, uni Romano Pontifici per quinquennium subdebantur. Tunc demum religiosa professio emissa ; atque hæc cœpti novi Ordinis epocha habenda, quam male annalista aliique ex anno MDXXX ducunt. Denique idem Pontifex Paulus III, litteris datis anno MDXLII, III Decembris, uni Romano Pontifici perpetuo subjectos voluit et sancivit. Barelli Memor.e de PP. Barnabitis tom. I, lib. III, cap. 4. Ita demum novum decus religiosi hujus Ordinis Ecclesiæ atque orbi universo accessit, in commodum et profectum Catholicæ religionis, cui ex eo cœtu viri plures insignes allaborarunt, et in augumentum scientiarum quas egregie ex Barnabitis doctissimi provexerunt, inter quos locum non infimum P. Niceronius de re litteraria nuper meritus egregie, obtinet. MANSI.

ubi pransus est, et in sero versus Sinigalliam cum curia sua ; inde iter versus Romam. Papa, ut audivi, Anconam appulit, ubi per plures dies mansit et ante vigiliam Annuntiationis B. Mariæ venit Lauretum causa devotionis, ubi ipse celebravit missam planam in die festi illius ».

37. *Domus Lauretanæ origo certior effecta, necnon recentibus miraculis confirmata.* — Ornasse Clementem pluribus egregiis opibus ædem Lauretanam Leonis X patruelis sui exemplo, refert Lauretanæ historiæ scriptor Horatius Tursellinus ex Hieronymo Angelita et traditionibus Lauretanis, quæ hoc loco commemorasse non piget, cum plurimarum admirabilium rerum cœlestium monumenta contineant : « Hieronymus, inquit, civis Recinetensis domi suæ vel generis nobilitate, vel integritate vitæ clarus in paucis fuit. Is Virginis Laura, ut ante dictum est, sacrosanctæ domus e Galilæa in Dalmatiam, inde in Picænum asportatæ narrationem ex Flumensibus Annalibus Dalmatæ quidam ad Recinetensem pertulerant civitatem. Itaque sive Angelitanæ historiæ admonitu, seu familiarium rogatu, seu potius cœlestis Numinis instinctu Clementem cupido cepit migrationem sanctæ domus e Galilæa intentius explorandi.

« Haud erat ignarus id ipsum olim et a Dalmatis auctore Frangipanio, et a communi Picentium civitatis Recinetensis hortatu satis esse perspectum. Cæterum præcipuas Pontificis partes esse ducebat, rem tam inusitatam, ac pæne incredibilem denuo per certos homines explorare, ut aliorum judiciis accederet Pontificalis auctoritas, quæ ex mortalium pectoribus dubitationem omnem, si qua forte resideret, funditus tolleret. Proinde ex omnium familiarium numero tres cubicularios suos delegit expertæ in primis religionis ac fidei : hos quid facto opus esset monitos rebusque necessariis abunde instructos dimittit, faustum eis iter precatus. Ergo illi Lauretum profecti, sacramque domum intentiori cura contemplati dimensique conscendunt navim Illyricum petituri : quo ut ventum est, ædiculam Lauretanæ instar satis vetustam, et miraculorum monumentis insignem inveniunt. Porro parieti ejus ædiculæ inscriptum, Lauretanam ibi domum olim fuisse. Hæc accolæ ipsi monstrabant : haud vana ab illis afferri veræ lachrymæ ubertim manantes ex desiderio testabantur.

38. « Confestim igitur legati mensuris admotis deprehendunt prorsus omnia convenire. Protinus repetito cursu pergunt in Galilæam, Nazarethum veniunt, sacræ domus fundamenta monstrata ab incolis cernunt : quoquoversus metiuntur : congruere cuncta comperiunt : ex legatorum numero Joannes N. erat Senensis, qui novo aliquo indicio veteris miraculi fidem adfirmandam ratus, duos inde attulit lapides ex iis, quibus vulgo ædes strui Nazarethi solent. Lapis quidem laterem naturali forma imitatur, cujusmodi ex sectilibus lapidicinis erui alicubi solet ; cæterum flaventibus intermicat venis. Reversus igitur Joannes cum collegis ad ædem Lauretanam, cum ejus lapidibus Nazarenos illos lapides confert ; reperit geminos eorum ac simillimos esse. Ea quoque res auxit miraculi fidem, cum talem lapidicinam in Picena nullam esse constaret, et omnia, quamvis vetusta, ædificia ob cæmentorum taliumque lapidum inopiam laterculo structa cernerentur. Illi igitur successu admodum læti pervolant Romam, Pontificem expectati adeunt, comperta renuntiant : Joannes insuper Nazarenos lapides Lauretanis simillimos profert tanti miraculi testes. Res summa et Pontificis lætitia, et asseclarum præcipue sermone celebratur.

39. Quod ad ornamenta, quibus eam ædiculam decoravit Clemens, attinet ; de iis hæc Tursellinus memorat[1] : « Illa maxime, inquit, cura intentum Clementis habebat animum, ut nobile illud a Leone inchoatum augustissimi sacelli ornamentum pari magnificentia absolveret. Accendebatur domestica vel pietate vel gloria, ut cujus familiæ decus inchoata ædis Lauretanæ cælatura esset, ejusdem absoluta foret. Itaque Antonium Sangallum, Raphaelem Baccium, Nicolaum Tribulum, aliosque statuarios illa tempestate celeberrimos ingenti pretio conducit : Raynerium Nerucium Pisanum Lauretanæ ædificationi, præcipue vero egregio illi operi pro dignitate perficiundo præesse jubet : jam pretiosa marmora erant maxima ex parte elaborata ac perpolita.

« Nerucius ergo dum cætera elaborantur, disturbat lateritios muros, qui sacræ cellæ pro fulcimento adstructi ab eademque divinitus repulsi submotique (ut antea diximus [2]) spectaculo erant. Inde pari interjecto spatio, quod veteris miraculi monumentum foret, novos circumdari parietes placuit, qui cælato marmore convestiti extrinsecus adornarent sacellum, superstruendumque fornicem novum, dejecto lacunari tectoque veteri sustinerent : ædem quippe lapide concamerari Pontifici placuerat, verito ne pervetustum tectum laqueatum tot luminibus perpetuo ardentibus obnoxium igne concepto exitium sanctissimæ cellæ pareret : proinde ars postulabat, ut altiora fundamenta jacerentur, quæ satis firmis substructionibus tam insigne pretiosumque opus a terræ motibus tutum usquequaque præstarent. Igitur aperiendis novorum parietum fundamentis sacra domus (ne subducto solo, quid detrimenti caperet) stragulis (ut fit) funibusque constricta, ac validis suspensa rudentibus tamdiu sublimis pependit e machinis, quoad expletis fossis nova fundamenta extare cœperunt. Quo tempore satis con-

[1] Tursell. hist. Lauret. l. II. c. 22. — [2] Lib. II. c. 16.

stat (plurimorum enim oculis res comperta est) sub imis parietibus, dum circa eos ad fundamenta humus effoderetur, pulverulentum tritumque solum et proximi ruris sæpem oppressam aliaque militaris viæ, quam sacra ædes occuparat, indicia inventa esse nova veteris miraculi monumenta. Hæc autem a plurimis tum notata atque animadversa ipsemet Hieronymus Angelita sub idem tempus memoriæ prodidit in historia Virginis Lauretanæ ».

40. Addit alias res miras idem auctor[1], ut cum sacram ædem ob populorum ingentem concursum perviam fieri placuisset, ac Nerucius, de quo paulo ante memoratum est, temeraria quadam confidentia sacrum parietem fodere cœpisset, repente abalienato ab sensibus animo corruerit, nec posthac ausus sit etiam hortante Pontifice, rem tentare ; juvenis autem pius minime pavidus ejusdem Pontificis imperio et benignitati Deiparæ fidens rem perfecerit : « Aucta per idem tempus loci celebritate, sanctissimam ædem januis augeri oportuit. Una tum erat janua (ut supra demonstravimus) in medio fere pariete, qui vergit ad Septentriones : hac ingredientibus omnibus et egredientibus aditus erat pariter exitusque. Itaque in tanta advenarum multitudine concursuque aliis ut fit alios prementibus, nonnulli (quia recessum primis ultimi non dabant) coarctati oppressique exanimabantur : proinde (quod jam pridem et a multis optatum, et a Leone X in forma exterioris ornamenti destinatum fuerat) perviam fieri cellam placuit, binis ad angulos duorum parietum januis patefactis. Ut primum architecti consilium distulit rumor (enimvero nefas videri non magis accolis quam peregrinis eos parietes ferro temerari, quos per tot ætates divina providentia salvos intactosque servasset) multi palam fremere, quisquis id auderet haud impune scilicet ausurum. Igitur cœlestis iræ metus fabros a conando absterruit.

« Haud vanum fuisse metum docuit eventus ; quippe Nerucio ipsi architecto rem aggredienti quiddam accidit visu dictuque mirabile. Fabris tale ministerium detrectantibus, ipsemet sacrum parietem perfodere aggressus est, majore artis fiducia, quam reverentia loci. Ergo ut malleum in sacrum parietem adegit, repente manu obtorpescente, insolitus horror reliquum corpus invasit, pallor dein suffusus ori ingentis mali nuntius mox linquente animo, qui circa erant collabentem excipiunt domumque inter manus deferunt expiranti similem, et sensus omnis expertem : exanimatus jacuit horas ferme octo, quoad scilicet ejus conjux mulier pia, et B. Mariæ Lauretanæ dedita, in paucis Deum Deiparamque precibus votisque placavit viro. Tandem igitur vitalis calor, qui totum propemodum corpus reliquerat, artubus reddi, et spiritus liberius meare cœpit ; jamque allevans Nerucius oculos, redeunte sensim animo, circumstantes noscitare : demum jam compos mentis audaciam incusare suam, veniam opemque a B. Maria exposcere. Nec frustra ; animus religione exsolutus pariter corpus ægritudine levavit, ut morbi causam ipsamet curatio aperiret.

41. « Postquam convaluit, Pontificem tota de re admonitum quid facto opus sit consuluit. Ille haud ignarus id nimia architecti confidentia magis, quam indignatione B. Virginis evenisse, miscens monitis imperia urget Nerucium, ut Dei vicario auctore non dubitanter exsequatur incœptum, et simul impense monet, ut sacros parietes perfodiat, non tam malleo et audacia, quam jejunio et veneratione Virginis armatus. Sic demum rem ex sententia successuram ; neque enim timendum esse, ne Deipara Virgo suam domum perviam fieri nollet, quæ eam peregrinis vellet cum salute, non modo sine pernicie, patere. At Nerucium recenti malo ex audacia timidiorem jam factum, ne Pontificis quidem auctoritas perpellere potuit, ut iterum ipsemet experiretur, quod tanto suo periculo paulo ante tentarat. Ad ultimum, quia Pontificis imperium urgebat, et mora patefaciendi januas ædificationem morabatur operis, inventus est adolescens minime timidus, qui auctoritate Pontificis fretus, et plenus amicorum vocibus rem auderet : clericus is erat Basilicæ Lauretanæ : Venturam Perinum vocabant. Hic triduano munitus jejunio ad sacrum parietem cum malleo venerabundus accedit. Circa Perinum erat et advenarum turba et clericorum, hæc sollicita ex adolescentis fiducia, illa rei expectatione suspensa. At Perinus supplex ita præfatus dicitur : Sacra Virginis domus, ignosce innocentiæ, non ego te hoc malleo, sed Clemens Dei vicarius ornamenti tui avidus fodit, ille te ornatam, ille te perviam cupit. Placeat Dei parenti, quod Dei vicario placet. Talia precatus designatum parietis locum percussit impune. Eum deinde ictus tuto iterantem, fabri pari jejunio ac reverentia secuti januas aperiunt tres ; quarum duæ liberum populo ingressum egressumque præberent, tertia sacerdotibus aditum daret ad sanctiorem sacelli partem ubi est Virginis simulachrum : eodem tempore parva fenestra, quæ una in anteriore pariete erat ferme e regione simulachri amplior ad accipiendum lumen facta et clathris æreis inauratis pulcherrime communita : cœmentis inde erutis vetus janua, quæ satis ampla in medio pariete patebat, obstructa ».

42. *Apud Batavos Imagines Deiparæ in mediis flammis illæsæ.* — Hoc circiter tempore apud Batavos cum hæresis latius serperet, atque Christi, et B. Virginis, sanctorumque imagines ab impiis hominibus aboterentur, divi-

[1] Lib. II. c. 25.

num Numen eas honore afficiendas insigni miraculo demonstravit; Delphensi enim oppido flammis deleto, tres Deiparæ imagines flammæ non læsere, ut narrat Tilmannus Bredenbachius[1] : « Circa annum Domini MDXXXIII, oppidum Delphense in comitatu Hollandiæ incendio conflagravit : erant autem id temporis in eodem oppido tres imagines Deiparæ virginis præ cæteris omnibus præcipuæ artis, venustatis et venerationis, prima in antiquo templo, altera apud domum senatoriam, tertia juxta ædes prætoris : grassante incendio omnia circumquaque flammis vastata, atque in cineres redacta fuerunt; tres vero istæ Deiparæ virginis imagines, quæ multis inde ab annis pietatis et religionis ergo istis in locis erectæ erant, inviolatæ et illæsæ penitus permanserunt. Sic placuit Altissimo sacratissimæ atque integerrimæ matris suæ iconas honorare ».

43. *Lutherus promulgat suam cum dæmone disputationem.* — Exosa sunt hæc et alia miracula Lutheranis ; sed qualia sint eorum prodigia, et a quo spiritu, an cœlesti, an infernali tradita sit novatorum religio, ab Ulembergio ex Lutheri scriptis a Lutheranis ipsis excusis enarrante audiamus : « Sub finem, inquit[2], hujus anni prodiit tandem in lucem historia nocturnæ disputationis, quam Lutherum de sacrificio externo et sacerdotio novæ legis cum diabolo habuisse supra diximus ; eam vero descripsit Lutherus ipse[3], qui solus cum dæmone congressus est : quanquam id non hoc anno, sed MDXXI, et quidem in castro Wartbergensi factum supra demonstravimus ». Et infra : « Horrenda nimirum res, et omnibus retro sæculis inaudita, sathanam audire ac de magnis fidei mysteriis disserentem, et quod ille prodit sæculis omnibus incognitum dogma, ceu traditam divinitus veritatem amplecti tuerique : quod in hac causa Lutherum fecisse liquidum satis est et manifestum ex hoc libello, in quo Præfationis loco de sublatis indulgentiis quædam præmittit, deque jurisdictione episcoporum in Ecclesiæ ministros, quam insinuat deinceps conservari posse si papistæ velint. Post ex abrupto dilapsus ad hoc colloquium : Ego, inquit[4], exordiar a meipso, et confessionem edam coram vobis sanctis patribus (sic episcopos compellat). Date mihi bonam absolutionem, quæ vobis ipsis non adferat detrimentum. Cum tempore quodam evigilarem circa medium noctis hujusmodi disputationem mecum exorsus est sathan : Heus inquit, eximie doctor, an ignoras quod annis quindecim missam celebrasti pæne quotidie? quid ? si hujusmodi cultu nihil aliud quam idololatriam exercueris, nec in missa verum Christi corpus et sanguinem adoraveris, sed nudum panem merumque vinum, atque eadem aliis adoranda proposueris ? Ad hæc Lutherus : Ego vero sacerdos sum, inquit, unctus chrismate per episcopum, et rite consecratus, fecique omnia ex mandato superiorum et obedientia : quidni igitur Eucharistiam vere confecerim et consecrarim ? quandoquidem serio prolocutus sum verba consecrationis, et quanta potui devotione missam peregi. Verum hoc a me dici nec tu vicissim ignoras. Excipit diabolus : Verum est, fateor; at Turcæ etiam et gentiles in templis suis omnia faciunt mandato superiorum, et obedientia, et serio peragunt cultus suos : sacerdotes Jeroboam omnia faciebant attentius forte, nec minus devote quam qui erant Jerosolymæ sacerdotes : quid autem si et ordinatio tua, vel unctio et consecratio nec Christiana sit, nec vera? quemadmodum Turcarum et Samaritanorum falsi sunt sacerdotes, falsus est et impius cultus.

44. « Hoc loco, inquit Lutherus, erupit mihi profecto sudor, et cor tremere cœptabat atque palpitare. Diabolus insigniter argumenta sua dirigere novit in adversarium et vehementer urgere : vocem habet gravem atque robustam, nec in hujusmodi disputationibus multum temporis intercedit ad deliberandum, sed responsiones alternantur, velut in momento. Atque ego quidem in hoc congressu satis expertus sum qui fiat quod mane nonnunquam homines inveniuntur in lectis mortui. Potest corpus occidere diabolus, hoc unum est; quin et animam disputando potest in eas angustias redigere, ut illi migrandum sit in momento, quo me frequenter ab eo pæne redactum memini. Sane quidem in hac disputatione tenebat me veluti comprehensum. Ego perquam invitus coram Deo sustinuerim grandem illam innumerabilium abominationum congeriem, quam objecerat, sed lubens admodum innocentiam meam defenderim. Attendebam igitur dum sermonem prosequeretur, quas rationes contra sacerdotium meum et consecrationem in medium afferret. Hactenus Lutherus.

45. « Diabolus autem attentum nactus auditorem, ex intimo mendaciorum penu rationes protulit ad evertendum sacerdotium et juge sacrificium omnino quinque, de quibus cursu non interrupto disseruit oratione satis prolixa, quam hoc loco totam intexere nihil attinet. Ea tantum breviter inseremus, in quibus vim argumentorum et nervum posuit sathan. Principio Lutherum ait, cum ordinaretur, in Christum vere non credidisse ; sed quod ad fidem attinet, nihilo meliorem fuisse Turcis, paganis, infidelibus adeoque dæmonibus ipsis : itaque nullam habuisse consecrandi potestatem : quod non de Luthero tantum asserit, sed de universo Catholicorum sacerdotum ordine, ad quem abolendum evertendumque juge sacrificium hæc instituta

[1] Tilman. Bredenbach. collat. l. III. c. 24. — [2] Ulemb. in Vita Luth. c. 25. — [3] Luth. to. VI. Jen. p. 81 et seq. — [4] Id. ib. p. 82 et 83.

fuit disputatio. Secundo, ordinari sacerdotes et deinde sacerdotium exequi, dum sacrum peragunt contra mentem et institutionem Christi, ex cujus sententia distribuendam esse fidelibus Eucharistiam dicit, nec solis sacerdotibus sumendam : unde communionis nomen apud veteres originem habeat : Christum ignorare sacerdotum istorum unctionem, qui Eucharistiam participent soli. Tertio, Christi mentem esse, ut qui celebrant hoc mysterium, publice mortem ipsius annuntient, donec veniat, quemadmodum ipse testetur et D. Paulus; at sacerdotes ne verbo quidem id exequi, nec prædicare Christum, dum missam peragunt, sed Eucharistiam participare solos, et secreto quædam secum mussitare. Quarto, velle Christum, ut Eucharistia sit communis, et aliis quoque porrigatur; at sacerdotes in eum finem consecrari, ut sacramentum in sacrificium vertant, atque id offerant Deo contra mentem et institutionem Christi, quæ sit abominatio omnium maxime detestanda. Quinto, Christi mentem et institutum esse, quemadmodum jam ante dictum sit, ut Eucharistia fidelibus Ecclesiæ membris distribuatur ad roborandam ipsorum fidem, et Christum publice prædicandum : ipsum vero Lutherum aliosque sacerdotes proprium ex ea quoddam opus facere, quod seorsim exequantur semoti ab aliis, ac deinde quibus velint communicent, et pretio vendant. Hæc sunt argumenta quibus consecrationem, sacrificium Eucharisticum et sacerdotium novæ legis oppugnavit sathan, quæ sane vehementer ursit, atque identidem repetiit inculcavitque ad nauseam usque, et quibusdam amarulentiæ, blasphemiarum, scurriliumque dicteriorum emblematis exornavit, quibus etiamnum Lutherani, Sacramentarii, Anabaptistæ, cæterique Ecclesiæ perduelles, cum hoc argumentum tractant, uti consueverunt, ut sathanæ discipulos agnoscas ».

46. Interim Lutherus, his argumentis ad angustias se redactum asserit, utque diabolum abigeret, veterem illi se clypeum objecisse memorat, quo uti consueverit in papatu, intentionem scilicet et fidem Ecclesiæ : « Ille facto rursus impetu : Cedo, inquit, ubi scriptum est, quod homini impio fide prorsus destituto super Ecclesiæ fide atque intentione Eucharistiam consecrare liceat? Ubi docuit hoc Deus? ubi mandavit? quomodo probas quod Ecclesia tibi fidem suam et intentionem impertiatur ad perficiendum angulare hoc et privatum opus? quod si homines id asserunt sine Dei verbo, falsum est et plane commentitium. Sic nimirum in tenebris agitis rem vestram sub Ecclesiæ nomine, eique postmodum omnes abominationes vestras tribuitis. Neque vero est quod tu me doceas, quæ sit Ecclesiæ fides et intentio : nihil illa credit aut sentit extra mentem atque ordinationem Christi, multo minus amplectitur quidquam contra mentem illius, de quo supra dixi; Paulus enim inquit I Corinth. II : *Nos autem sensum Christi habemus.* Concludit tandem in hunc modum : Quoniam igitur ab episcopo non alium in finem unctus es et consecratus, nisi ut privatam missam peragas, idque contra Christi verbum atque ordinationem; contra mentem, fidem, atque intentionem Ecclesiæ certe prophanatus fuisti potius vel execrationi subjectus, quam consecratus; estque unctio tua magis nihil multoque pejor quam baptizatio campanarum, vel lapidum unctio. Itaque cum prolocutus es verba consecrationis, non est facta transmutatio, sed nudum panem obtulisti merumque vinum, ethnicorum more : et hoc ipsum tanquam bonum opus piis fidelibus accepto pretio vendidisti et communicasti, ut ventrem tuum pasceres; unde merito non Dei, sed ventris tui sacerdotem te nomino : quis unquam majorem abominationem, quis fraudem et damna majora fidelium audivit in cœlo et in terra? Hæc fere summa est (subdit Ulembergius) fatalis illius disputationis, in qua Lutherus argumentorum vi superatus, submisit fasces, et in partes sathanæ concessit : cui deinceps velut electum organum ad conculcandum juge sacrificium, quod in ultima cœna Christus instituit, et abolendum novæ legis sacerdotium, fidelem operam navavit : atque eam rem tanto quidem affectu executus est, ut in hoc eodem opusculo, dum in altera parte rationes a diabolo propositas paulo uberius tractat et explicat, malevolentia, verborum acerbitate et convitiandi mentiendique audacia sathanam ipsum præceptorem superare videatur ». Et infra :

47. « Cum in publicum prodiisset tractatus hic, varia de eo fuerunt hominum judicia : Catholicos quidem in fide majorum de sacrificio atque sacerdotio novæ legis non parum confirmavit, cum in eo præceptorem aperte prodi cernerent, cujus magisterio ductuque Lutherus ad hoc impietatis fastigium conscenderat, ut quod Daniel extremis mundi temporibus sub antichristi tyrannide de jugi sacrificio futurum prædixit, id ipse per diabolum instinctus et subornatus exequi cœptaret : qua in re summam agnoscebant Dei bonitatem Catholicos Ecclesiæ filios admonentis, ut sibi caverent ab illo doctore, qui non ex ore Dei, sed e sathanæ faucibus, haustum fateretur, quod sub divini verbi larva mundo venditabat. Itaque profuit multum, atque etiamnum prodest Catholicis hic tractatus, in quo magni momenti secretum quoddam aperit Lutherus, quod præter ipsum nemo mortalium noverat, et velut intento digito demonstrat fontem, ex quo missæ contemptus, et in eam abominandæ blasphemiæ, maledicta, sannæ, ronchi dicteriaque fœdissima promanarunt. Offendit autem et Lutheranos quosdam illa disputandi ratio : nec deerant, qui Lutherum ad Sacramentarios propendere suspicarentur, quod

in missa post consecrationem nudum panem et vinum remanere diceret; atque id quidem per diabolum edoctus, quem Sacramentarii dogmatis auctorem libere non minus quam constanter hactenus appellare consueverat : qua de re per nobilem quemdam admonitus, Epistolam edidit apologeticam sub initium anni sequentis 1534 ».

48. Catholici itaque gratias egere præpotenti Deo, qui Lutherum adegisset ut cacodæmonem hæresium suarum contra missæ sacrosancta mysteria magistrum et auctorem publice profiteretur : ac mox præcipui orthodoxæ fidei athletæ Joannes Faber paucis post diebus latine, et Joannes Coclæus proximo anno Germanice pro Christo, institutoque ab eo sacerdotio, contra dæmonis et Lutheri argutias pios et doctos Commentarios ediderunt. Enarrat etiam eamdem Apocalypsis diabolicæ et Lutheranæ historiam accuratissime idem Coclæus [1] in actis et scriptis Lutheri, quem lector consulat. Hic nos Joannem Fabrum [2] egregie ex ipsius Lutheri verbis confirmantem Lutherum atheum fuisse, et dæmonis cultorem ac discipulum, levique ingenio et imbecilla fide, qui se a dæmone vanissimis stultissimisque argutiis vinci siverit, producemus : « Nobile, inquit, illud vas electionis [3] sæpius nobis inculcat, videlicet quod in cordibus nostris Spiritus sanctus versetur ac habitet, propterea et templum Dei simus. Solus tamen Lutherus alium adducit spiritum, qui, ut ipse fatetur, in corde suo domicilium construxit : is autem est sathanas, cacodæmon ille apostata calumniator, ac adversarius noster : sed quam detestabilis sit illa nostra ignavia, quod non solum audire sed etiam ferre ac tolerare cogimur Germaniæ nostræ novum apostolum, non Deo, sed cacodæmone plenum; non Christi Evangelium, sed sathanæ commenta passim spargentem! ita enim ipse de se scribit : Posteritas nostra proculdubio, sedatis olim temporum nostrorum tumultibus, probe judicabit. Ad hæc quando Jesus salutis nostræ auctor aperte sathanam mendacem, imo mendacii parentem appellat, solus ille Lutherus noster suum cacodæmonem veracem vocat». Et infra : « Certe jamdudum animus mihi præsagiebat fore aliquando, quod nunc luce clarius patet, cum ea legerem, quæ ad Erasmum Roterodamum scribit, quod nulla scilicet re magis moveatur ac vexetur, quam nullum esse Deum : ibi certe dolosus ille cacodæmon homini impuro persuasit idem, quod impio Nabali illi, qui in corde suo dixit non esse Deum; ibi, inquam, tuo officio ac legatione perfunctus est, sathana, fallacissime, cum scriberet fidelis ille tuus minister Lutherus, si Carolstadius ille non statim ac aperte pœna afficeretur, sese nullo pacto crediturum Deum esse aliquem; quamvis idem ipse suis perniciosissimis opinionibus gloriosum illum Nemroth imbuerit ». Et infra :

49. « Porro, ut omnes Christi fideles sciant quomodo et quid diabolus cum Luthero disseruerit, poterunt hoc ex ejus cognoscere scriptis; scribit enim sese de media nocte a suo spiritu familiari cacodæmone excitatum : Ego, inquit, semel expergefactus, in ipso noctis conticinio, ubi sathanas talem mecum ex corde meo incæptavit disputationem, sicuti multas noctes molestas ac acerbas reddere mihi solet. Quæ vero sit illa, et quam indigna Christiano homine loquela, quivis pro suo arbitratu ac sensu facile deprehendet. David de media nocte surgit [1], ut Deum laudet, et in Evangelio [2] auditur eodem tempore adventus sponsi : Lutherus vero expergiscitur, ut locum det disputandi sathanæ in corde suo ». Multisque interjectis : « Deinde cum Luthero cacodæmon ita disserit : Audite vos, domine doctor : audite vos, ait diabolus; quindecim annis missas omnibus ferme diebus celebrastis; quid si idololatriam potius exercuistis, neque Christi corpus ac sanguinem, sed potius panem et vinum adorastis? Hic Lutherus humi sternitur, seque totum sathanæ mancipat adeoque manibus pedibusque constringitur, ut in exteriores tenebras projici possit; id quod revera in tanto viro, quantus haberi vult, detestabile crimen est : nam si officium boni Christiani facere voluisset, D. Pauli [3] sententiam secutus arma Christi acciperet, ut sathanæ insultus ac impressiones propulsare posset, seque solo Spiritus sancti gladio defendisset ac tutatus fuisset. Quod autem in sacrosancto missæ sacrificio non sit panis ac vinum, testantur apertissime verba Christi, quæ copiose Matthæus [4], Marcus [5], Lucas [6], ac Paulus adducunt ». Et infra :

50. « Deinceps, o Germani probissimi, audite reliquam dialogi inter Lutherum ac suum cacodæmonem portionem; ita enim ait Lutheri cacodæmon, verum esse quod Lutherus cum maxima devotione missas celebrarit; sed hoc factum esse exemplo Turcarum ac Saracenorum, qui etiam cum magna contritione propter mandata seria obedientiam debitam facere consueverunt. O egregium argumentum, et certe a simili, ut vocant. Nos enim sacrosanctum missæ mysterium peragimus de mandato Christi, ut Apostolis singulariter demandatum est; Gentiles autem Turcæ, sive Saraceni hoc potius instinctu ac jussu sathanæ faciunt : nam quod in insulis recens inventis hactenus factum est, etiamnum in sacrificandis eorum dæmoni Moloch pueris ac infantibus, quodque Judæi olim fecere, impium est ac abominandum, a præce-

[1] Cocl. an. 1534. — [2] Jo. Fabr. lib. de sacros. Missæ sacrif. — [3] I Corinth. III.

[1] Ps. CXVIII. — [2] Mat. XXV. — [3] Ephes. VI. — [4] Mat. XXVI. — [5] Marc. XIV. — [6] Luc. XXII.

ptoque Dei alienum : quidquid autem nos facimus in celebratione missæ, hoc expressis ac conceptis verbis Christus nos jussit. Nihil itaque ad nos pertinet quid gentiles, et multo minus quid Turcæ faciant; ii enim Machometum colunt, Mechamque proficiscuntur, et in eorum templis nudis pedibus versantur, Hala, hala vociferantes : quod, cum hoc non sit ex fide, peccatum est : proinde ille cacodæmon in topica disputandi ratione male doctus est. Quid præterea designat ille Lutheri spiritus familiaris? Certe, dicit, quod sacerdotes Jeroboam in Dan et Bersabe omnia fecerint, fortasse ex majore devotione, quam veri illi sacrificii in Jerusalem. Videte, quæso, quid hic moliatur sathanas, nempe tertium vitulum dedicare gestit cum Jeroboam, qui saltem duos erexit, alterum in Dan, alterum in Bethel; nec enim in Bersabe erectus est vitulus : de qua re multa possemus afferre, si locus ejus rei esset; quinam autem fuerint ii sacerdotes in Dan et Bethel Lutherus ostendit, qui etiam ex aniculis sacerdotulos constituit.

51. « Nec iis contentus cacodæmon Lutheri insuper addit : Quid si tuæ ordinationes, chrismata et consecrationes non Catholicæ ac falsæ essent, ac tales quales sunt Turcarum et Samaritanorum? Ad quæ ita respondeo, quod ordo ille sacerdotalis, chrisma ac consecratio possint ex Evangelio aperte comprobari ac ostendi; Samaritanorum ac Turcarum initiationes in Evangelio non comprehenduntur; proinde neque hic Beliali cum Christo ullum est consortium, neque ulla communio. Ad hoc cacodæmonis interrogatum Lutherus ita respondit : Hic, inquit, sudor mihi effluere, corque tremefieri ac concuti cœpit. Addidit etiam suum cacodæmonem bene suos argumentorum locos disponere, ac locare posse, habereque forte ac truculentum dicendi genus : quis vero negabit sathanam antiquum veteratorem sua illa superba scientiæ arrogantia e cælis ad instar fulguris præcipitatum esse? Illud autem suum contra sacerdotum ordinationem argumentum plane imbecillum ac frigidum esse, quod etiam a mediocriter docto convelli potest ». Et infra : « Cæterum quod ait, sathanam habere forte ac horribile dicendi genus, nemini certe magis constare debet, quam Luthero : miseri autem illi carbonarii in vastitate ac solitudine silvarum versantes simplici arte utuntur adversus hujusmodi impressiones diabolicas, utcumque sæviat ac tumultuetur tentator diabolus. Nam omnes malos spiritus ex vastissimis silvis depellunt, ac abigunt solo nomine Jesu ac signo crucis ». Et mox : « Sed quod subdit Lutherus, cacodæmonem in puncto temporis unicuique ad quævis etiam objecta respondere, neque se mirari, cur aliquando homines in lectis mortui reperiantur; ita enim me sæpius aggressus est, inquit ». Hoc lethi genere extinctum Lutherum suo loco videbimus.

52. « Postremo quilibet bonus ac pius Catholicus merito nunc ex me quærere posset, quænam essent illa argumenta, sive quinque axiomata, quæ Lutherus contra sacrosanctum missæ sacrificium ac sacerdotium novæ legis, adeoque contra nostram veram religionem in medium protulerit ». Et post alia : « Principio cacodæmon ita loquitur Luthero suo organo : Tibi sat constat quod recte in Christum neque credideris, neque melior quod ad fidem attinet, quam Turca fueris; ego enim cum meo satellitio infernali, inquit diabolus, Turcæque omnia quæ de Christo scribuntur, credimus. Et hæc quidem sunt dæmonis verba, quæ Lutherus probat, ac in ea consentit. Numquid vero ille est vir bene ac egregie doctus, qui sibi persuadet, Turcas omnia ea, quæ de Christo scribuntur, credere? Quod si Lutherus totidem Turcas Wittembergæ obequitantes vidisset, ac ego, proh dolor ! Viennæ in Austria vidi, proculdubio dæmonio suo respondisset : Tu mendacissime veterator, nil nisi nugas loqueris, ac effutis potius. Sathanas deinde ita loquitur : Tu, Luthere, ac tui suffraganei Christum non tanquam vestrum salvatorem amastis, sed tanquam strenuum judicem timuistis. Hæc quidem Lutherus sibi tribuere poterit; nos vero nullo pacto in eo ordine aut tam perversa opinione esse volumus ». Et infra : « Religiose timemus Deum; impie vero sentit Lutherus, qui prohibet timorem Domini. Jam subjungit in illo primo colloquio sathanas, ac ita suum organum alloquitur : Tu ac tui suffraganei a Christo ad Mariam ac sanctos declinastis, qui vestri consolatores ac auxiliatores fuere. Hæc sathanas : sed statim miser ille homo in succensa ac ferventi olla Aquilonis sese obsidem dat, ac victum profitetur; cum tamen in libello Decalogi docuerit ac affirmarit, Piccarditas errare graviter, quod intercessionem B. Mariæ ac omnium sanctorum rejecerint ac contempserint ». Nonnullisque interjectis :

53. « Secundo loco ita cacodæmon cum suo Luthero agit : Domine doctor, inquit diabolus, vos equidem ambulastis contra ordinationem ac præceptum Christi; Christi enim est sententia, ut sacerdos sacramentum Eucharistiæ et alia sacramenta semper inter Christianos dispertiatur, atque ideo sacerdotem debere dici ac esse ministrum Ecclesiæ ut sacramenta communicet, quemadmodum aperte in prima ad Corinthios XI Paulus ostendit. Ad hæc autem ita respondemus, cacodæmonem revera hoc in loco esse Luthero magis pium, cum plura doceat hic esse sacramenta, et forsan illa septem, quæ constituit Ecclesia, quæ olim etiam Lutherus approbat, sed deinde, quæ est hominis apostatæ levitas, tria saltem adducit, ac postea a tribus

recedit ad duo et semis, ac deinceps ad duo, postremo unicum esse saltem affirmans, cum hac egregia appendice, nullum esse penitus sacramentum, posteaquam eo Ecclesia juxta Evangelium non utatur ». Multis additis describit quam indigne Lutherani missam celebrent : « Lutherani sacrificuli tum demum Ecclesiam ingrediuntur, cum hesternam crapulam edormierint, neque orant interim, sed repolia agunt, ac, ut tædium animi fallant, per templa fastuose spatiantur, ubi deberent celebrare Lutheranam missam; ubi vero nullum habuerint communicantem, rem in aliud tempus transferunt : imo cum usu venerit ut sacramentum ad ægrotos portare debeant, id manica tanquam furto abstulissent, obvolvunt ac abscondunt.

54. « Antiquus ille draco tandem tertium adducit sermonem suum ita alloquens suum discipulum : Hæc nostra sententia de sententia est Christi, quod apud sacramentum Christi mors prædicari debeat; dixit enim : *Hoc facite in meam commemorationem :* ac si dixisset : *Prædicate mortem meam ;* cum vero in plerisque missis nulla fiat mentio, arbitratur Lutheri cacodæmon ejusmodi missas esse abrogandas. Certe versutus ille sathanas mirificum hic agit grammaticum, qui peregrinum quærit sensum verbi, *annuntiate,* nempe quod prædicare significet ». Et infra : « Non hoc dixit cum hoc sacramentum institueret, nempe ut singulis missis Lutherana subjiceretur concio, Christus autem ait : *Hoc facite in meam commemorationem;* quod certe facit quilibet Catholicus sacerdos cum induit albam vestem, ut nobis in memoriam revocet quo pacto Christus ab Herode ludificatus ac derisus fuerit, deinde aliam superinduit, quæ ut plurimum tam a conspectu, quam a tergo cruce Christi crucifixi signata est : gestat etiam crucem ac calicem ad altare : imo benedicit astantes cum cruce : etiam omnes gestus ac integer canon nihil aliud quam mortem Domini annuntiant, ut etiam ipsa consecrationis verba in mortem Domini concepta sint. Et ut breviter dicam omnia, quæ hic agit quilibet orthodoxus sacerdos, eo vergunt, ut Christi mortem, crucem ac passionem nobis ob oculos ponat, et apud hujusmodi orthodoxas missas hactenus magna fuit astantium devotio ac pietas; docebantur enim ejusmodi missæ auditores, ut pro morte propter nos obita Christo gratias ageremus.

55. « Restat quartum, ubi ita loquitur cacodæmon : Age vides, Luthere, vir doctissime, eam ob rem initiatus ac consecratus es in sacerdotem, ut ex sacramento faceres sacrificium; tuus enim suffraganeus ita tibi dixit : *Accipe potestatem consecrandi et sacrificandi pro vivis et mortuis;* imo sathanas addit : (O abominatio, o abominatio) non potest esse sacrificium. Hic merito oportuit cacodæmon omnes ingenii vires extendere : permultum enim sua interest : nam hactenus sacrificium hoc sacrosanctæ missæ multum ei nocumenti ac impedimenti attulit, ut nobis multæ sacræ demonstrant historiæ : non enim hoc solum constat illi, quod magnus ille ac vere S. Gregorius, qui ante nongentos annos per missæ sacrificium satanæ multas animas ex Purgatorio ablatas esse docuit ». Nonnullis exemplis ex S. Augustino, Ambrosio et Cypriano adductis subdit : « Utcumque tamen omnes illi vere orthodoxi, pii et docti patres et Ecclesiæ doctores, omnes, inquam, unamiter docuerunt, nullusque hactenus de doctrina eorum dubitaverit, quam quod hoc sacramentum sit genuinum ac verum sacrificium pro mortuis ac vivis, Lutherum sathanas familiaris docuit hoc sacramentum non esse sacrificium ». Pluribus deinde demonstrat auctor ex Irenæo et aliis sanctis Patribus et divinis oraculis, missam esse sacrificium : « Quum itaque diabolus ex corde Lutheri Lutherizans scribit, Dominum dixisse de sacramento : *Hoc facite in mei commemorationem;* si ergo, inquit Lutherus, os et organum diaboli, hoc sacramentum commemoratio est, non est ergo sacrificium. Ad quod ego ita respondeo : perinde ac agnus paschalis vere figura, etiam verum sacrificium aut victima, ac etiam monumentum memoriale, atque commemoratio transitus ex Ægypto fuit; ita est hoc sacrificium missæ verum sacrificium, verum corpus ac verus sanguis Christi, et interim etiam commemoratio ac juge memoriale Passionis Dominicæ, etc. Deinde idem ille malignus sathan periculose etiam errat in sacrosancto sacramento Eucharistiæ præsentis ac veri corporis et sanguinis Christi, cum dicit omnes ex æquo esse sacrificos sacerdotes, ac communionis dispensatores, quodque omnes uno ordine missas celebrare possint : ex quo fonte derivatum est, proh dolor! quod etiam mulierculæ quædam infelicis nostri sæculi in commessationibus conatæ sunt consecrare, prolatis ad hoc etiam Christi verbis. Sed numquid hæc non est egregia religio jampridem reperta, quæ passim vetulas illitteratas sacerdotes esse fecit? putarimne hanc religionem non esse veram, non orthodoxam, sed falsam potius, cum sit contraria Ecclesiæ Dei, etc. ». Confutat mox Faber singulas dæmonis et Lutheri sophisticas contra augustissimum missæ sacrificium ineptias firmissimis argumentis, contra quæ universa dæmonum caterva cum suo discipulo Luthero jure mutire nequeat. Mirabitur vero quispiam cur Lutherus non expaverit sermonem conferre cum dæmone, cur tentatorem terrificum saltem exemplo Juliani apostatæ non abegerit signo crucis, quem cum potius attentissima mente audivisse disserentem testetur, patet illum familiaritate dæmonis uti consuevisse, atque ab eo instrui, neque ad Christi nomen et crucem ejus propterea confugisse, ut

Julianus apostata uti crucis signo vetitus [1], si dæmonum familiaritate uti vellet.

56. Eruditos etiam et pios Commentarios adversus Lutherum ejusque doctrinæ auctorem cacodæmonem edidisse Germanice Paulum abbatem Veteris-Cellæ Ordinis S. Bernardi, refert Coclæus [2], atque ex prologo conspicuas et insignes contra Lutheranos demonstrationes delibat, dum ait : « Generaliter in prologo pro missa sic argumentatur : Si missa esset abominatio, uti blasphemat eam Lutherus, aut impium damnabileque opus, diabolus adversus eam disputaturus non esset, neque operam daturus, ut missa aboleretur ; sed multo magis potiusque eam promoturus esset, ut in despectum et contumeliam Dei in plenissimo ac frequentissimo usu esset atque permaneret ». Et paulo post : « Perquire omnia scripta Lutheri, nusquam profecto invenies in eis ubi glorietur Lutherus de ulla visione divina, aut revelatione spiritus Dei ; sed omne ejus commercium, omnis conversatio, omnis gloriatio et visio ejus est cum diabolo » ; Et mox : « Sæpe quidem ejus mentionem in aliis scriptis suis fecit : hic autem manifeste fatetur diabolum esse præceptorem suum, qui disputando ipsum docuerit missam nihil esse boni. Persæpe profecto miratus sum usque adeo superbire Lutherum, ut a nemine prorsus instructionem aut admonitionem aliquam recipiat, nec ullius judicium ferat, non Universitatum, non Conciliorum, non Ecclesiæ, ne angelorum quidem, cum tamen Paulus Apostolus, qui in tertium raptus cœlum de Evangelio suo, quod a Domino revelatum erat, nihil dubitare poterat, non dedignatus sit cum cæteris Apostolis de Evangelio conferre, eorumque judicio se cum Barnaba (qui erat plenus Spiritu sancto) humiliter submittere. At Lutherus, qui Evangelium suum a diabolo (ut hic manifeste fatetur) didicit, nullius prorsus cognitioni doctrinam suam vult submittere judicandam, similis nimirum suo præceptori, qui est Rex super omnes filios superbiæ, ut ait liber Job [3]. Nunc igitur cessat mea de illius elatione admiratio, quia Dominus ait [4] in Evangelio : *Sufficit discipulo, ut sit sicut magister ejus.* Hæc abbas ille venerabilis in prologo : cætera prolixiora sunt, quam ut commode recitari queant ». Hactenus Joannes Coclæus.

57. *Georgius Stifelius delusus a dæmone.* — Hoc etiam anno [5] quidem ex præcipuis Lutheri discipulis Stifelius nomine, excucullatus monachus, qui Lutherum velut divinum legislatorem venerabatur, præstigiis dæmonum magistri sui magistrorum ita delusus est, ut Luthero denuntiarit, sibi divino lumine collustrato ostensum esse, extremum judicii diem vigesimum nonum Septembris hujus anni futurum, ac Lutherum angelum apocalypticum, qui Evangelium mortalibus promulgaret, se vero septimum esse, ex impresso cerebro phantasmate adeo firmiter affirmabat, ut Luthero ac Lutheranis terrorem injecerit ; de quo hæc Ulembergius narrat [1] : « Retulit hoc inter suos Lutherus [2] ; et licet improbaret Stifelii temeritatem certum tempus designantis, nihil tamen dubitandum dixit, quin in proximo sit magnus ille dies, quo venturus est ad judicium Christus. Se quidem illum ait expectare perpetuo post vernum æquinoctium in Aprili circa Paschatis festum, cum omnia per Hyemen emortua reviviscunt, et habere causas cur sub illud anni tempus Christum venturum ominetur ». Hoc deliramentum fuisse Anabaptistis familiare sæpius antea demonstratum est, ac dicetur inferius.

58. *Lutheranorum mores depravati ex depravatis principiis recte deducti.* — Eodem anno Lutherus, qui licet scelestissimus esset, viri tamen boni larvam sustinere annitebatur, cum familiam suam omni vitiorum labe coinquinatam videret, speciosam dedit operam, ut eam componeret, quemadmodum ex ipsius hæresiarchæ scriptis refert idem Ulembergius [3] : « Circa, inquit, tempus hoc, anno scilicet MDXXXIII, Lutherus in familia sua magnum pietatis et religionis contemptum animadvertit ; cui malo ut remedium adhiberet, decrevit omittere conciones publicas, et Dominicis diebus concionari domi suæ privatim, ut liberos et familiam silvescentem a rerum divinarum contemptu revocaret ». Qui obscœnissima Lutheri dogmata miseros mortales in omnia scelera trahentia perpenderit, non mirabitur ejus familiam ita contaminatam fuisse, ut Lutherum ipsum illius puderet : contaminatique erant eadem contagione sectatores, quorum mores Georgius Wicelius superiori anno graphice depinxit [4], ut qui decennio eas sordes, quemadmodum dictum est, contrectarat : « Nisi, inquit, essemus ipsa cæcitate cæciores, profecto videremus quid rei sit vel ex communi vita, atque hic cum plurimos raræ pietatis viros, tum ipsos etiam sectarios habeo suffragatores, qui ingenue confitentur, uberiorem vitiorum copiam nunquam extitisse, quam ab iis annis, quibus succrevit Lutherismus. Vidimus etiam, vidimus Evangelii ad prodigium usque jactati fructus. Faxit optimus maximus ne plures id genus nobis istud pariat. Quidquid supererat laudatæ disciplinæ, pudoris, reverentiæ, conversationis inculpatæ, religionis (supererat autem non ita multum) id pæne omne profligavit istud Evangelion, studium meliorum operum funditus extirpavit, veterum scripta obliteravit, dissidia seminavit,

[1] Greg. Nazianz. in Orat. I. in Julian. apost. — [2] Cocl. in act. et script. Luth. — [3] Job. XLI. — [4] Mat. X. — [5] Cocl. in act. et script. Luth. Surius in Comm.

[1] Ulemb. in Vit. Luth. c. 25. — [2] Colloq. mens. to. I. lat. p. 48, 49, 50. — [3] Ulemb. in Vit. Luth. — [4] Georg. Wicel. in Apolog.

principes in mutuum odium incendit, litteraria gymnasia evertit per Germaniam : quæ nunc reparare nititur, incommodo quippe publico vellicatum illud habebat, seu peculiare, ut ejus candidati in sacris litteris exempla divorum divina atque subaustera transilirent, adeoque nemini imitanda notarent : mores vero horum expiscarentur, qui ad humanam imbellicitatem proprius videbantur accedere : hi demum grati erant, hi evangelici imitandi. Mentiar, ni hæc ipsorum commentarii, annotationes, sermones, scholia, positiones sibi volunt : et nisi prolixitatem vererer, demonstrare hujusmodi vellem irrefragabiliter, jam si quid probi salubrisque effecit ista prædicatio, non sectæ, sed veritati Ecclesiasticæ adscribo ». Et infra :

« Hoc verissimum multo est, nullam unquam hæresim minus de vita bona sensisse atque Lutherismus fuerit, nec unquam in majore contemptu, ne dicam odio, fuisse bona opera ; nam tametsi hæreses antiquæ male viverent, attamen secus docebant Pharisæorum more ; nostra vero factio vivit ut docet, docet ut vivit. Docent bona opera, bonam conversationem, laboriosam vitam coram Deo nihil esse ; ideo ab hujusmodi abstinent : docent peccata neminem fidelium damnare, ideo libere ac prælicenter peccant. Manifesta est archievangelistarum luxuria atque tyrannis ». Pluribusque interjectis subdit Wicelius » : Ah ! nomen Christi, quam indigne, quam atrociter profanaris, quam male audis ob hujusmodi apud Turcas, qui nobis hisce in rebus, longo intervallo anteferendi sunt. Prætereo adulteria, divortia, susurra, murmura, cæteraque tenebrarum opera, quibus secta hæc decorata est, non sine summo dolore bonorum, et exitio suo æterno. Quid ? mare est vitiorum, quo circumfusa est secta : ego hujus vix pauculas guttas attigi. Virtutes foras suis concionibus exegerunt et libellis : constántia nulla, nisi in malo : fortitudo nulla, nisi in epotandis cyathis : temperantia nulla, nisi a bono : justitiæ satis habet, qui fidem habet, ideo nihil injustum scilicet potest committere. Sed desipio qui innumera numerem, etc.

59. Edidit alia opuscula idem Wicelius pro fide orthodoxa, quibus ipsum Lutheranorum odia in se concitasse memorat Coclæus [1] : « Maximopere, inquit, ægre tulerunt quod Wicelius omnem tumultuum calamitatumque culpam et originem Luthero imputavit ; sic enim scripsit in eodem libro : Qui fax et origo totius calamitatis extitit, is in summum cacumen evectus rerum belle potitur, vere leo ; nam ita volunt prædicatum in cubili suo accubans, qui sibi catulisque suis sufficienter cepit : quare rugitu suo misera animalcula perterrefacit, ut ne mutire quidem contra audeant, et attrahit pauperem, ut attractum devoret. Dic mihi ad quem fecit in conventu Wormatiensi secretarius Badensis hæc verba : Ingentes motus excitaturi sunt libri tui ? An fefellit eum opinio ? quis primum scripsit : Verbum Christi annuntiare tyrannis tumultum ? quis suasit, ut quisquis possit et velit discindat atque aboleat bullas ? imo in cinerem vertat valvas, quibus fixæ eæ sint ? quis suasit monasteria solo æquanda esse, ut diaboli lupanaria ? et sat esse causæ dixit, cur Ecclesiæ collegiatæ una cum monasteriis et sacellis eradicentur ? Quis cecinit Dorium hocce, episcopos commeritos, ut e Christianismo ceu lupi, fures et latrones expellantur ? Quis scripsit de lotione manuum in sanguine cleri Romanæ Ecclesiæ ? O Thraces, o Scordisci, qui adeo humano sanguine delectamini, mirum quod non ex ossibus capitum magis bibere libet quam e cyphis auratis ! Taceo hic Bohemicum exemplum, quod minatur æmatodipsas ille, quem refert Epistola ad Lyncum, in qua : Absque misericordia perdantur papistæ. Hæc et id genus seditiosa scripta non pauca objecit ex Lutheri libris Lutheranis Wicelius, ad quæ sane nihil respondit Lutherus, etc. »

60. *Joannis, Harlemensis pistoris, fraudes et errores.* — Hoc anno Joannes Matthias, Harlemensis pistor, vir indoctus, sed callidus, illusus a dæmone pseudoprophetam agere cœpit, ac primum repudiata conjuge vetula, juniorem superinduxit, et tunica gausapina talari usus, appenso ad latus cultello lapideo, se Moysen esse jactavit missum a Deo, ut humanum genus circumciderent. Deinde cum fraus non succederet, damnata circumcisione, mutato imposturæ genere, Amsterodamum profectus, Enochum se dixit missum a Deo, ut ad novam Jerosolymam populum convocaret. Consilium ejus fuit condere Anabaptisticum imperium, sublatis vi et ferro omnibus principibus, qui contra sentirent, evulgatoque libro insana sua dogmata restitutionis, seu reformationis titulo inscripta proposuit : « Paradoxa autem hæc erant », inquit Lambertus Hortensius, « Christi regnum ante ultimum diem rerum humanarum civile in terra futurum : hic soli sancti et justi regibus ferro et vi sublatis dominarentur ; id autem regnum esse jam cœptum Anabaptistarum : magistratum omnem esse delendum, ei omni ope obsistendum : licet Christi Apostolis nullum gladii jus, nullaque regni civilis administratio, nulla item imperii stabiliendi potestas permissa sit ; posteris tamen eorum sectatoribus et iis, qui post illos docendi munus in Ecclesia suscepturi essent, civile imperium et jus gladii traditum. Potestatem factam, impium magistratum (id est, non Anabaptisticum) ferro absumendi pro libidine. In Anabaptistarum Ecclesia nullum impium inveniri, omnes sanctos esse : neminem servatum iri, qui universas suas facultates in

[1] Coclæus in actis et script. Luth. ann. 1533.

medium non conferret : lege naturæ, cum qua lex divina non pugnet, fas jusque esse multas habere uxores : Christum corpus ex divæ Virginis carne non induisse ». Hoccine est Evangelium Christi, quo Christum abnegant novatores? Plura alia horrenda inseruere, ex quibus Davidis Georgii Leidensis portentosæ assertiones pullularunt, quæ auctor siluit, ne scribendo historiam, abominandam professionem docere posteritatem videretur. Addit autem, brevi pestiferam hanc sectam propagatam adeo, ut pseudoepiscopos præfecerint, officia et munera inter sese partiti sint, domi judicia exercuerint, Ecclesias diripuerint, quod pietatis genus esse dicerent spoliare Ægyptios ut Israelitici ditarentur.

Ubi autem sectam augeri Joannes Matthias vidit, majora meditatus est, nimirum adjuvante dæmone, orbem subigere : synodum seu verius satanicam synagogam indixit, in qua pseudochristus hic duodecim apostolos creavit, ut Evangelium novum prædicarent, quibus spiritum suum afflatu levi impertiit, ex quibus fuit Joannes Bocoldus Leydensis sartor, qui Monasterium Westphalorum profectus, eam urbem Lutheranismo infectam anabaptista peste magis corrupit, quem regis justitiæ nomen tyrannidemque invasisse visuri sumus : imposturis vero suis ita Joannes Matthias fascinavit Batavos, ut divina et humana miscuerit : ereptam fuisse iis mentem a dæmone patuit, cum enthusiasmo correpti constantissime prædicarent, extremum diem judicii intra triduum affuturum : quo terrore perculsi plures conscenderunt arbores ultimum judicii diem expectaturi ; at ubi exitus fefellit expectationem, confecti fame domum redierunt. Alii de statu mentis adeo deturbati fuere, ut permoveri non potuerint, ut descenderent, sed fame perire maluerint, donec præ imbecillitate ruentes animas infeliciter efflarent : « Memini », inquit Meshovius, « audivisse me inter hos sutorem quempiam extitisse primarium facti auctorem, qui ubi ob temeritatem suam socios contemptim rideri advertit, ultra quatriduum uni loco adhæserit, libo sive pane e farre et melle confecto, quem in peram nuper fortuito condiderat, servatus. Unde multis admirationi fuit existimantibus cœlitus misso cibo illic sustentari. Applicabat conjunctas manus, et dum alii orare eum crederent, frustis intra digitorum juncturas insertis furtim vescebatur, quemadmodum ipse postmodum fassus est «. Cæterum impostores ii Amsterodamum et alias urbes maritimas suis erroribus adeo infecerant, ut jussu Caroli V in eos judiciario ordine inquisitum sit : novem in conventiculo nocturno deprehensi, abductique Hagam capite truncati [1] sunt, eorumque capita Amsterodamum remissa furcis suffixa sunt ; non tamen desertus error a multis, qui carceres et vincula contempsere, ac multas seditiones deinde concitarunt.

61. *In Helvetia Zuinglianorum insidiæ deteguntur, et ad nihilum rediguntur.* — Intenti erant in Catholicorum exitium hæretici, quos astu, vi, consilio, mendaciis, tyrannide, illecebris subornare annitebantur ; interque alios Lausanenses ab hæreticis graviori persecutionis turbine concussi fuere : tutere vero opem periclitanti Lausanensi Ecclesiæ Friburgenses, quorum prætori et consulibus Ecclesiasticæ libertatis defensoribus (eo honoris titulo Pontifex ipsos exornavit) gratias egit [1], hortatusque est, ut cum quinque toparchiis Catholicorum Helvetiorum fœdus sancirent : dedit etiam mandata episcopo Verulano internuntio Pontificio [2], ut Catholicos Helvetios ad Lausanenses in fœderis societatem assumendos excitaret : qua de re extant quoque datæ ad quinque toparchiarum magistratus Apostolicæ litteræ [3]. Pellicere contra in hæreseos laqueos clandestinis insidiis Solodurenses pertentarunt factionis Zuinglianæ hæretici ; quorum patefactæ fraudes et oppressæ conjurationes fuere : de felici vero adeo successu Clemens hisce litteris est Catholicis ipsis gratulatus [4] :

« Sex cantonibus Catholicis.

« Dilecti filii, salutem. Quanta cura, molestia et sollicitudine animi nostri nuper tumultuationem Solodorensem acceperamus, tanta ac majori cum lætitia postea, tranquillationem errorum, et pacificationem audivimus, præsertim vestræ interventu auctoritatis factam, et ad Dei omnipotentis honorem redundantem : cujus quidem benignitas cum sæpe alias, tum hac ipsa in re nunc declaravit, quam grata sibi esset vestra pietas et constantia, cum pluribus victoriis antea vobis concessis nunc occultas impiorum machinationes detexit, et in vanum recidere voluit : de quo maximas ei gratias agimus, ut debemus, vobisque, filii, ex animo gratulamur, sperantes etiam eodem concedente Domino futurum, ut vestra cura et providentia illa civitas, repurgatis zizaniis quæ in ea orta fuerant, deinceps una vobiscum tota consentiat in sancta Catholica fide colenda et tuenda ; quod pro sua clementia suique honore nominis concedere dignetur. Nos quidem in hac re, cum ex salute illorum civium et vestræ pietatis laude gaudemus plurimum, tum ex eo non minus, quod constitit in hoc vobis benivolentia et promptitudo nostra in parando, et si necesse fuisset, mittendo vobis subsidio, sicut et semper amantissime facturi sumus ; tanta enim esse agnoscimus vestra erga sanctam fidem et Apostolicam Sedem merita, cum re ipsa, tum continuis

[1] Lambertus Hortensius in Arnold. Meshov. l. VII.

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 1272. — [2] Ib. p. 497. — [3] Ib. p. 498. — [4] Ib. p. 567.

venerabilis fratris episcopi Verulani testimoniis, ut nihil non vestri honoris, commodi, et salutis causa facere semper optemus. Hortamur proinde devotionem vestram in Domino, ut eumdem pietatis tenorem Deo continuetis ; ab illo enim et perpetuabitur vobis in terris, et donabitur etiam in cœlis optata felicitas, et a nobis propterea cuncta, quæ cum eodem Deo poterimus, semper sperare et firmiter expectare poteritis. Dat. Romæ XVI Decembris MDXXXIII, Pontificatus nostri anno XI ». Cæterum ex Zuinglianis Helveticis pagis irrepebant in Sabaudiam hæretici ut impietatem ibi disseminarent : verum ad eam in pestifero semine suffocandam Clemens Ludovicum tit. S. Cæsarii presbyterum cardinalem in ducatu Caroli Sabaudiæ ducis, ac provinciis finitimis octavo Martii die legatum decrevit [1] : tum Philibertum episcopum Hipporegiensem summa auctoritate ad animadvertendum in Lutheranos instruxit [2] , et Carolum Sabaudiæ ducem, ut ducali illum auctoritate fulciret, admonuit : nec defuit eximius princeps suo muneri ; pietate enim et diligentia sua frementi hæresi in Sabaudiam inque Italiam aditus obstruxit.

62. *Camberiaci sacra sindon in mediis ignibus servata.* — In Sabaudia porro Chamberiaci magna religione servabatur sacra syndon, cui corporis Christi in sepulchro jacentis effigies impressa divinitus est : hæc non sine divinæ providentiæ singulari beneficio e mediis flammarum globis, quibus ædes exarsit, erepta fuit ; de qua ex Philiberto Pingonio hæc memorat Gualterius [3] : « Die Decembris S. Barbaræ sacro anni MDXXXII, nocte media vix illabente, illud arcis sacellum, in quo syndon asservabatur, flammis incognitis exarsit. Accurrebant omnes, sed omnium diligentissime Philibertus Lambertus, qui duci erat a clavibus et consiliis, ascito secum ferrario fabro Guillelmo Pussodo et Franciscanis duobus. Hi imperterrito animo per medios ignes gradiuntur, cancellos ignitos aræ maximæ affixos serasque effringunt, syndonem liquefacta jam capsa argentea extrahunt, et integram, cedente circum flamma, reportant ; nec multo post syndon publice repræsentata est integerrima, nisi quod extra sacræ iconis partes in complicatis exiguæ quædam ambustionis notæ, velut miraculi testes, remanserunt. Quia tamen ex sathanæ schola non defuerunt, qui exustam syndonem mox falso prædicarent, divina factum est providentia, ut anno MDXXXIV, Clemens papa VII rem Ludovico Gorrevodo cardinali, Sedis Apostolicæ legato commiserit, qui diligenti inquisitione facta, eam ipsam syndonem esse, quæ ante fuerat, obsignatis tabulis affirmavit ». Pro eadem sacra syndone in religiosum locum transferenda, vel etiamsi læsa esset sarcienda, Clemens legato provinciam imposuit [1] ad pretiosissimum passionis Dominicæ monumentum maximo populorum concursu celebrari solitum posteritati integrum reservandum.

« Ludovico tit. S. Cæsarei presbytero cardinali, nostro et Apostolicæ Sedis legato de latere.

« Accepimus quod alias capella sancta nuncupata castri Chamberiaci Gratianopolitanæ diœcesis, in qua pannum syndon nuncupatum Salvatoris nostri Jesu Christi, ut pie creditur, erat reconditum, incendio accensa pannum prædictum, quadam celeri occursione ex incendio hujusmodi, divina cooperante gratia, extitit sublevatum. Cupientes itaque omnibus Christi fidelibus, qui forsan putant pannum hujusmodi in incendio prædicto omnino fuisse consumptum, illius præservationem, si omnino vera sit, innotescere, ne ipsorum Christi fidelium devotio tepescat, circumspectioni tuæ per præsentes committimus, ut de præmissis te diligenter informes, et si pannum prædictum a dicto incendio præservatum repereris, id in loco ad hoc congruenti et honesto recondi, et cum debita veneratione teneri et custodiri ; et si forte ipsum pannum ex hujusmodi incendio aliquam læsionem passum fuerit, id ab aliquibus religiosis mulieribus arbitrio tuo eligendis resarciri facias, etc. Dat. Romæ die XXIII Aprilis MDXXXIII, Pontificatus nostri anno X ». Sed ad institutam de Lutheranis narrationem revertamur.

63. *Bernardi Rotmanni et Sebastiani Franci dogmata insana et impia.* — Hoc anno Bernardus Rotmannus Monasteriensium seductor, mutato Lutheranismo cum Zuinglianismo , demum etiam Anabaptismum professus, docuit inter alia, puerorum baptismum esse abominationem coram Deo, ut pueros gratia et spe hæreditatis cœlestis orbaret, sacramenta et missas et alia sacramentalia a diabolo et antichristo, hoc est, Pontifice Romano, quæstus gratia esse excogitata. Eucharistiæ sacramentum, quod supra sacerdotis caput ostentatur, esse magnum Balaam sabbatum, non diem Dominicum cum Judæis colendum edixit, intra annos mille et quadringentos nullum in orbe fuisse verum Christianum. Neque post tempora Christi ullum fuisse sacerdotem, neque Apostolos ipsos fuisse sacerdotes, sed ministros Dei, qui verbum divinum annuntiaverint, Christum vero fuisse ultimum sacerdotem : Christum humanam naturam e Maria non assumpsisse : conjugia renovanda : proximo anno etiam polygamiam, et concubitus promiscuos, et magicas artes professus est, ac demum pseudochristum contendentem sibi a Deo revelatum abrogandum esse symbolum

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 406. — [2] Ib. p. 266. — [3] Gualter. in Chronol. XV sæcul. ex Philiberto Pingonio.

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 574.

Credo in Deum, secutus est, cum aliud symbolum proponeret de uxorum ducendarum multitudine et fictitio Christo in terra regnaturo, pro quo vita et opes profundendæ essent. Apud Argentinenses Sebastianus Francus pestilentem librum, quem inscripsit, *Chronicon,* edidit, calumniis et prodigiosis mendaciis in Romanam Ecclesiam compositis refertum; sed cum non minus politicum statum, quam hierarchiam Ecclesiasticam labefactaret, a magistratu hæretico proscriptus est. Præcipuas vero ejus calumnias Joannes Coclæus confutavit, ut ipsemet testatur [1] : « Coclæus, inquit, ut Germanis suis breviter ostenderet, quam misere et maligne ab hujusmodi nebulonibus decipiantur, duos edidit libellos, unum contra reformationem falso adscriptam pio principi Sigismundo imperatori Augusto, alterum contra unum dumtaxat capitulum quinti libri tertiæ partis Chronicorum Franci jam dicti, cui hanc fecit Francus ille superscriptionem : Quando, quomodo, et a quo Occidentalis Ecclesia Europæ Missam et transsubstantiationem panis et vini in corpus et sanguinem Christi acceperit ». Ad quam sane Coclæus dolenter ita respondit : « Utramque certissime accepimus a Christo Domino nostro, utraque enim non humanis viribus aut verbis, sed mandato, virtute et verbo Christi omnipotentis Filii Dei fit, qui dixit : *Hoc est corpus meum : hoc facite in meam commemorationem.* At Francus iste velut hostis tum missæ, tum Ecclesiæ, vult utramque rem facere novam, ac nuper introductam, et a diabolo inventam ; quod tamen neque ipse, neque Lutherus, neque ulli spiritus seditiosi, simul cum omnibus dæmoniis ostendere unquam poterunt, etc. » Respondit deinde sigillatim ad LXXXVIII articulos ex uno illo capitulo excerptos. Circa ultimum ergo sic ait : « Mallem equidem multo potius ex sacra Scriptura religiosisque scriptis sanctorum Patrum contemplativam quærere vitam, et cor meum in Dei laudibus mirabilibusque consolari atque oblectare, quam hujusmodi vanis impiisque nugis hæreticorum intendere : sed oportet me velut exiguum et qualecumque membrum Ecclesiæ adversus immanes, virulentos et importunos istos Ecclesiæ hostes facere quod in me est, quantum Deus dederit ; unde cogor tantum molestiarum, vaniloquiorum, venenosarum deceptionum, odiosorum mendaciorum, criminationum, convitiorum calumniarumque ab istis illotis, et a dæmonio obsessis blateronibus pati atque videre ».

64. *Prohibita versio vulgaris Scripturæ.* — In Scotia archiepiscopus S. Andreæ et episcopi, ne simplex populus ex prava sacræ Scripturæ interpretatione in hæresim pelliceretur, illam in linguam vernaculam verti vetuere : ex quo pio decreto Alexander Alesius Scotus, qui Wittembergam uti sentinam hæreseon et impiorum asylum perfugerat, libellum scripsit ad Jacobum V regem, in quo episcopos summa laude dignissimos in crimen vocatos calumniis laniavit; quas idem Coclæus contrario libello dissolvit [1] : « Sub idem, inquit, fere tempus aliam quoque Apologiam scripsit pro episcopis Scotiæ adversus Alexandrum Alesium Scotum, qui apostatica perfidia e Scotiæ regno Wittembergam profugerat, atque ibi odiosam adversus episcopos illius regni querelam et accusationem ediderat ad serenissimum regem Scotiæ Jacobum V propter quoddam decretum, quod prohibebat legere Novi Testamenti libros lingua vernacula ; dicebat Alesius : Quid facerent aliud Turcæ, aut aliæ gentes inimicæ nomini Christiano, quam quod isti faciunt, ne populus attingeret sacros libros, ne cognosceret Christi beneficia et sanctissima præcepta? etc. » Respondit Coclæus : « Nequaquam faciunt episcopi per illud edictum sicut Turcæ, aut aliæ gentes inimicæ nomini Christiano ; Turcæ enim omnibus ubi possunt Christianis sacros libros adimunt, sacerdotibus juxta ac laicis, absque ullo discrimine et respectu : episcopi autem optima intentione, non in odium Christi aut plebis Christianæ, sed ad gloriam Christi, et in ædificationem atque utilitatem plebis ita statuunt, ut plebs in Ecclesia a sacerdotibus rite vocatis et ordinatis verbum Dei, beneficia, præcepta et promissa Christi audiat devote et addiscat cum fructu; scriptum est enim [2] : *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore ejus ;* hoc enim longe melius est et divinæ ordinationi conformius, quam est novitas Lutherana, qua rudis populus retrahitur a concione publica, et seducitur angulari prædicatione, aut lectione laicorum, quos nemo in Ecclesia doctores constituit. Nullum itaque pariunt fructum bonum, de quibus dicit Dominus per prophetam [3] : *Expectavi ut facerent uvas, et fecerunt labruscas;* et Christus in Evangelio [4] : *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus.* De quibus et Erasmus Roterodamus, vir ævo nostro longe doctissimus, ita scribit ad Vulturium : Nunquam illorum Ecclesias sum ingressus ; sed aliquando vidi redeuntes a concione veluti a malo spiritu afflatos, vultibus omnem iracundiam ac miram ferociam præ se ferentibus. Quis vero unquam vidit in illorum concionibus quemquam pro peccatis suis fundentem lachrymas, tundentemque pectus, aut ingemiscentem ? Hæc ille. Laudandi igitur, non redarguendi sunt episcopi, qui tales deordinationes et perversitates prohibent ». Fuisse pestiferum ejusmodi Alexandri Alesii libellum ex parte concinnatum

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc ann.

[1] Cocl. in actis et script. Luth. — [2] Malach. II. — [3] Isai. V. — [4] Mat. VII.

a Philippo Melanctone versutissimo hæretico, qui eloquentiæ suæ blanditiis nocuerit magis quam Lutherus Ecclesiæ, refert Cochæus in litteris ad primatem Scotiæ proximo anno datis : « Facile, inquit, conjicio quanta sit reverendissimæ dominationis tuæ, aliorumque præsulum in Scotia adversus luporum Lutheranorum insidias cura pastoralis, et in custodiendis gregibus, super quos a Spiritu sancto positi estis episcopi, vigilantia, quæ tantopere accusatur ab Alesio Lutherano stylo et ingenio Philippi Melanctonis, qui sane Philippus versutiis rhetoricæ fretus, hypocritica simulandi ac dissimulandi arte ac blandiloquentia perniciosius fallit (dum subdole serpit ac circum præcordia ludit placidis verbis in dolo scribens et mendacio, quam ipsemet Lutherus, etc. » Floruit pluribus post hæc annis in Scotia orthodoxa religio.

65. *Henrici cum Anna Bolena incestuosæ et infandæ nuptiæ.* — At in Anglia hoc anno furere late hæresis cœpit, sumpta ex incestis Henrici cum Anna Bolena nobili scorto contra Apostolicas sanctiones et objectam anathematis religionem nuptiis, quas cum extremo superiori anno clandestinas confecisset, satiata libidine non contentus, eas hoc anno publica pompa pridie idus Aprilis, qui dies sepulto Domino sacer fuit, celebravit, mirumque fuit præstantem ingenio regem crassis adeo tenebris fuisse obductum, ut tantum scelus specie pietatis fucare voluerit : finxit enim se conscientiæ stimulis adactum Catharinam uxorem, ex qua legitimam prolem susceperat, repudiasse : at potiori jure Annæ Bolenæ nuptias, quam Catharinæ horrere illum debuisse demonstrat Sanderus his verbis [1] : « Certissimum est inter Henricum et Annam Bolenam verum affinitatis impedimentum intervenisse, idque ipsum regem non ignorasse, eo quod Clementi VII per litteras suas confessus sit, se Mariam Bolenam Annæ sororem uterinam cognovisse : ex qua carnali copula Henricus toti familiæ Bolenorum factus est affinis, seu proximus sanguinis; nam ut Paulus ait [2] : *Qui adhæret meretrici unum corpus cum ea efficitur.* Cum igitur Maria Bolena fuerit proxima sanguinis Annæ in primo gradu, nempe uterina ejus soror, Henricus, qui fuit unum corpus cum Maria, factus est etiam proximus sanguinis in primo gradu fratribus et sororibus Mariæ, et ex consequente Annæ; quid ergo est, quod is, qui tantas turbas excitavit, ut a Catharina tanquam ab affine sua, disjungeretur, nunc non timet ad affinem suam accedere; et qui negabat Pontificis claves posse facere ut Catharinam retineret, nunc sine ullarum clavium auctoritate, imo contra illarum auctoritatem Annam affinem suam in primo gradu ducit? Frustra, o rex, contra stimulum calcitrasti. Deus hypocrisim tuam detexit, et adulterinum cor tuum toti mundo revelavit.

66. « Quid vero quod idem rex Henricus etiam matrem Annæ Bolenæ prius cognoverat, ut ante explicuimus, ex qua sane copula tale affinitatis genus inter Henricum et Annam intercessit, qualis est consanguinitas inter parentes et liberos. At pater filiam suam ducere in æternum prohibetur, quia inter ascendentes et descendentes nullæ unquam nuptiæ permittuntur, propterea quod in nuptiis est summa æqualitas et paritas (unde Eva ex latere Adam sumpta est), cum interim liberi parentes honorare debeant, seque illis tanto inferiores agnoscere, ut nunquam sint referendo, et ideo nec illis quidem ulla ratione exæquari possunt. Itaque ut Henricus Annam Bolenam ejus mulieris, quam semel cognoverat, filiam duceret, res longe difficilioris dispensationis fuit, propterea quod hoc affinitatis genus ipsam nuptiarum essentiam propius attingere videtur, quam ut in eo dispensari omnino deceat; maxime si concubitus matris sit multis manifestus. Quare cum Henricus contra naturæ quodammodo legem post matrem Annæ Bolenæ cognitam ausus sit filiam in uxorem assumere, quam impudenter obtendit se non ausum esse Catharinam retinere, ne in Deum peccaret? Quam impudenter etiam prætexuit, se credidisse quod Pontifex auctoritatem non habuerit Catharinæ nuptias permittendi : sed ad hunc pergamus.

67. « Constat ex iis quæ diximus non obscuris indiciis ipsi Henrico revelatum fuisse, quod Anna Bolena esset ipsiusmet Henrici filia, et tamen eam duxit, is videlicet, qui timuit sui fratris absque liberis defuncti uxorem a fratre suo minime cognitam retinere : incredibilis quidem audacia, inaudita hypocrisis, non ferenda libido : sed tamen unius hominis propria fuit hæc audacia, hypocrisis propria, et libido propria. Nec tantopere mirandum est, si aut homo peccet, aut cum in profundum venerit, contemnat; illud est mirandum, illud stupendum, si hominum infinita millia non suam, sed alienam libidinem et hypocrisim non tantum æquo animo ferant, sed etiam suscipiant, laudent, colant et ita colant, ut supra hoc fundamentum fidem, spem salutemque suam exædificent. Omnes enim Anglicani protestantes Lutherani, Zuingliani, Calvinistæ, Puritani et Libertini, cæteræque omnes hæreticæ pestes, quibus patria nostra misere periit, has turpissimas et incestuosas Henrici et Annæ Bolenæ nuptias adorant, velut fontem Evangelii sui, matrem Ecclesiæ suæ, originem suæ fidei. Jam pridem Calvinista quidam Anglicanus Londini duos libros edidit, eosque tum Elizabethæ reginæ, astante pseudoepiscopo Cantuariensi Matthæo, exhibuit, tum etiam apud Joannem Dayum typis mandavit, in quorum posteriore de Henrici

[1] Sander. l. 1. de schism. Anglic. — [2] I Cor. vi.

et Annæ matrimonio agens, hæc habet [1] verba : O vere beatæ, et non sine summo numine conciliatæ nuptiæ, cœlestisque partus ac progenies, quibus patria a servitute et caligine plusquam Ægyptiaca erepta atque liberata, et ad verum Christi cultum restituta est ! Hæc ille. Nemo jam miretur aut Caianos olim fuisse, qui homicidam Cain adorarent, velut ex potenti virtute procreatum, aut Ophitas, qui, ut Tertullianus ait, magnificarent serpentem, qui primos parentes in paradiso decepit, velut auctorem scientiæ boni et mali : nam quid tandem olim factum credi non potest, cum hodie videamus tot millia hæreticorum nuptias patris cum filia propria adorare? isti liberationem suam ex servitute plusquam Ægyptiaca his nuptiis acceptam ferunt : isti verum Christi cultum per has nuptias restitutum gloriantur. Verum quidem est per has nuptias aditum vobis patefactum esse ad omnem hæresim omnemque nequitiam. Sed, o immensam Dei bonitatem, qui quod hæreses vestras non alio partu, quam per tam nefandas nuptias in lucem exire permisit, eo ipso declaravit illas turpissimarum tenebrarum filias esse, nec aliter quam per opera tenebrosa procreari potuisse : oportuit filiam cum patre, sororem cum fratre commisceri (nam et hoc Annam Bolenam paulo post perpetrasse constabit) ut pulcher ille partus fieret, a quo vestræ religionis fundamenta constituerentur, et Ecclesia vestra non jam ex sanctissimo Christi latere, ut Catholica, sed ex impuris meretricis lumbis profecta stabiliretur ».

68. Subdit Sanderus, Catharinam reginam non modo thalamo regio, ut antea diu, verum a cohabitatione et palatio exclusam in villam Bedfordiensis provinciæ tribus stipatam ancillis se contulisse, seque orationibus, jejuniis aliisque sanctissimis operibus pro salute adulterorum exercuisse, at populum volaticum, et plures sacerdotes, ac nonnullos abbates ad ineundam ab Anna adultera gratiam ut sibi ad honores opesque aditum munirent, se convertisse : « In his erant », ait Sanderus, « primi qui Lutheranam hæresim (cui etiam Anna clanculum favebat) sectabantur. Itaque statim Henrici aula ejusmodi hominibus completa est, qui sacra omnia ridere, sacerdotibus illudere, religiosorum vitam in contemptum adducere, Ecclesiasticorum divitias ac potentiam carpere, ridiculas de monachis fabulas fingere, et supra omnia Pontifici Romano detrahere, invidiam facere solebant; et qui in his se petulantissimos et audacissimos præbebant, ii primas apud Annam, et per eam etiam apud regem obtinebant.

69. « Inter cæteros, quos Anna his initiis regi commendavit, fuit Thomas Cromuelus, homo vafer, crudelis, ambitiosus et avarus, hæresi etiam deditus, eaque de causa universo nomini Ecclesiastico infestus. Hunc Henricus, ut hominem Annæ gratum, et suis consiliis ministrum aptissimum sociare statuit Cramnero archiepiscopo et Audlæo cancellario, ut per illum quasi triumviratum ex sua sententia singula gererentur ». Et infra : « Hanc opportunitatem nacti hæretici nihil quidquam sibi prætermittendum existimarunt, quo jam per tam illustrium fautorum patrocinia causam suam promovere possent. Totius autem negotii momentum in eo maxime positum esse judicabant, ut regem ipsum, quem jam a Pontifice Romano alienum et hæresi ab Anna aspersum sciebant, in clerum suum Anglicanum, cui ex actis superioribus infensum jam intelligebant, magis magisque incenderent atque inflammarent. Cujus rei causa spargebant in dies in vulgus, ac per aulas principum disseminabant libellos plurimos famosos, fraudis, impietatis et nequitiæ plenissimos, quibus invidiam et odium Ecclesiasticis conflarent. Et in iis unus Henrico ipsi exhibitus fuit cujus erat inscriptio : Libellus supplex mendicorum : in quo post amplificatam rhetoricisque figuris invidiosis exaggeratam verorum pauperum ac mendicorum cum insignem multitudinem tum extremam indigentiam, universam totius mali causam in Mendicos quosdam robustos ac otiosos conjiciebat, quos appellabat Pontifices, prælatos, archidiaconos, decanos, canonicos, parochos, præbendarios, abbates, monachos, moniales ac fratres Mendicantes; quorum artificio in mendicando, et purgatoriarum pœnarum prætensione (quas tamen certe nullas esse dicebat) plusquam mediam partem bonorum totius Angliæ absorberi, et alios omnes mendicos debiliores ad extremam miseriam redactos esse affirmabat : proinde mendicorum omnium nomine suam majestatem suppliciter rogabat, tanquam supremum Dei in terris ministrum, pauperumque patrem, ut veros Christi pauperes a Pontificibus derelictos, et a Pontificiis oppressos pro sua justitia ac misericordia sublevaret : quod illa ratione optime ac facillime fieri posse dicebat, si ex justitiæ distributivæ præscripto unicuique generi hominum quod justum esset assignaretur; quo fieret, ut cum clerus Anglicanus ducentesimam partem aliarum personarum totius regni non æquaret, mediam autem partem divitiarum omnium possideret, centesimam tantum partem eorum, quæ habebat permittendam ei esse, et nonaginta novem ei auferendas fiscoque regio applicandas, quibus reliquos pauperes suo rex arbitrio sustentaret. Ex parte deinde omnipotentis Dei supplicabat suæ majestati hic pauperum procurator, ut hanc etiam centesimam partem, quam aliqua justitiæ ratione ad Ecclesiasticos pertinere dixerat, tamdiu rex apud se retineret, quousque clerici monachique præceptum illud

[1] Jo. Bay. in libell. cap. 11.

Dei in Genesi positum exequantur, quo jubentur in sudore vultus comedere panem : quod si facere detrectent, tunc non solum hac etiam parte privandos esse, verum etiam pœnis gravissimis castigandos : hæc ille ».

70. Spargebantur hæc, vel approbante vel connivente rege, applaudenteque ejus senatu, cum Catholici pio ardore hæreticorum technis obsistendum rati sunt : inter quos Thomas doctissimum librum edidit, quem libellum supplicem animarum in Purgatorio inscripsit; siquidem Ecclesiasticæ opes maxima ex parte pro concilianda expiandis animabus divina clementia clero relictæ fuerunt : « In hoc », inquit Sanderus, « detectis primum hæreticorum fraudibus ac mendaciis, quibus etiam viam erroribus suis aperire solent (quo etiam loco universa illa mala, quæ postea ab his initiis secuta sunt, prædicebat) confutatis etiam infinitis maledictis falsissimisque calumniis, quibus impii isti obtrectatores sortem Domini, id est, clerum, iniquissime onerabant; demonstrat primo loco possessiones aliosque cleri reditus multis partibus minores ac pauciores esse, quam isti ad invidiam excitandam affirmant : deinde non solum pie, verum etiam necessario hos reditus clero a majoribus nostris assignatos fuisse ad cultum Deo perpetuo persolvendum : præterea rempublicam sine his constare non posse; nec solum clericos, sed laicos etiam infinitos, qui vel clericis inserviant, vel ab iis dependent, his reditibus sustineri : pauperum omne genus ab Ecclesiasticis maximam eleemosynarum partem accipere : hospitia, collegia, monasteria, xenodochia cæteraque pietatis opera, ac paupertatis refugia ab his præcipuæ erecta fuisse, opibusque ditata : denique cleri opes vere esse thesaurum pauperum non solum in hoc mundo, verum etiam in futuro latissime gravissimeque contra hæreticos probat Morus; nec ullus postea de hoc ei argumento respondit ».

71. Interea Anna et Cromuelus, atque alii orthodoxæ religionis hostes Henricum ad evertendum Ecclesiasticum ordinem impellere non destiterunt, eique superbia incestisque amoribus furenti persuasere [1], ut in solemnibus conventibus episcopos et clerum omnem adigeret ad deferendam illi solemni sacramento obedientiam, quam Romano Pontifici præstare consueverant; ita enim Cramnerum archiepiscopum primatem Angliæ excusso Pontificis jugo, translataque in regem suprema in Anglicanam Ecclesiam auctoritate, liberius ex regis voluntate sententiam, spretis Apostolicis fulminibus, laturum : cumque nova res et inaudita esset, visum est tentandum Fischerum episcopum Roffensem Catholicorum columen; si enim ipse succumberet, cæteros omnes facile ejus exemplum secuturos; sin abnueret, et in sacerdotali constantia perstaret, illius obruendi occasionem non defuturam : siquidem Anna Bolena illius odio ob defensam reginæ causam flagrabat adeo, ut etiam coquum Richardum Risæum, qui ipsum veneno interimeret, mercede conduxerit. Sed vir pius ad majora prælia a divina providentia reservatus est : « Cum Riseus », inquit Sanderus, « non alia ratione id facere tentaret, quam ut ollam communem, in qua pro universa episcopi familia jusculum coquebatur, inficeret (sciebat enim episcopum communibus cibis inter suos vesci solitum) divina providentia factum est, ut eo ipso die, quo in ollam venenum est injectum, Roffensis præter solitum in triclinium non veniret : famuli autem qui illi prandio interfuerunt, statim correpti fere omnes expirarunt, et Riseus coquus confessione sua proditus publice supplicio affectus fuit (1) ».

72. Concepit inde graviora odia in virum sanctum nova Jesabel, ac politici Anglicanam Ecclesiam regi subjicere meditati ipsum per insidias circumvenere adeo, ut asserendæ regiæ potestatis specie irretierint, quam culpam postea suo cruore extersit : « Cum rex vehementissime », ait Sanderus, « perurgeret, nullamque excusationem aut dilationem admitteret, diceretque se experiundi causa hoc postulare, quo cerneret, si clerus tam male affectus in ipsum esset, quam multi affirmabant, adjiceretque præterea ad tollendum omnem conscientiæ scrupulum, non alia ratione hoc obedientiæ juramentum exigi ab Ecclesiasticis, quam ut explicate adjungeretur eousque illos jurare quantum ipsis per Dei verbum permissum esset ac licitum : ex altera etiam parte, cum Roffen-

[1] Sander. l. I.

(1) Ea quæ ex Sandero narrat hic annalista erroris arguit Burnetus *Histoir. de la Réform. d'Anglet. in refutat. Sanderi*, affirmans ante duos annos ab assumptione Crammeri, id est, anno MDXXXI, clerum universum jurato spopondisse obedientiam Henrico, eamdem quam antea Romano Pontifici nuncupare consueverat, quantum tamen lex Dei pateretur et permitteret. Nihil vero causæ fuisse animadvertit cur hoc anno geminaretur quod ante biennium peractum erat. Id vero forte concedendum Burneto erit. Vera tamen scripsisse Sanderus in eo saltem censeretur quod asseruerit hoc anno idem jusjurandum ab uno saltem Fischero exactum, cujus rei peculiaris suppetebat causa, cum regi permultum conduceret, si Fischerum suarum partium fautorem habere potuisset.

Immerito etiam ab eodem reprehenditur altera ejusdem Sanderi, quam et annalista hic num. 75 exhibet, animadversio, nimirum, quinto tantummodo mense, a nuptiis Henrici cum Anna Bolena Elisabetham filiam in lucem prodiisse. Non enim ait Sanderus *quinto mense a nuptiis*, sed *quinto mense a solemni nuptiarum celebratione;* bis enim Henricus nuptias cum Anna celebravit; semel privatim coram Rolando Lee, die XIV Novembris anni MDXXXII, iterum vero ritu solemni die festa Resurrectionis J. C. anno isto MDXXXIII, quinto vero ab his nuptiis mense, die VIII Septembris MDXXXIII, Anna filiam Elizabetham peperit. Priores nuptiæ incestæ habebantur, cum divortii sententiam a Crammero latam præcesserint; hinc spuriæ nota Elizabethæ mansit. MANSI.

sis animo perpenderet immensam iræ regiæ tempestatem universo clero impendentem, nisi hac in re illi satisfieret, speraret autem processu temporis regis animum amoris Annæ pertæsum revocari posse ab hoc incæpto, cum viri doctissimi et episcopi non essent defuturi, qui ipsum docerent, hoc multa ratione permitti aut licere, his, inquam, aliisque multis rationibus inductus ac deceptus Roffensis (de quo postea sæpissime gravissimeque doluit) necessitati præsenti cedendum ratus persuasit reliquis, qui firmiores adhuc erant in clero (nam plerique jam archiepiscopis Cramnero et Leio tunc Eboracensi, illi Cantuariensi, qui ambo regis negotium promovebant, adhæserant) ut saltem cum exceptione illa prædicta (quantum per Dei verbum liceret) obedientiam regi in causis Ecclesiasticis ac spiritualibus jurarent. Cujus facti Roffensem postea usque adeo pœnituit, ut publice se incusans diceret suas, id est, episcopi partes fuisse non cum exceptione dubia, sed apertis et disertis verbis cæteros potius docuisse, quid verbum Dei permitteret, quidve prohiberet, quominus alii in fraudem incurrerent, nec unquam sibi deinceps peccatum hoc satis expiasse videbatur, quousque proprio sanguine hanc maculam eluisset : rex tamen hac ratione obtinuit quod expetebat ».

73. Arrepta his fraudibus sacrosancta in Ecclesiam Anglicanam potestate Henricus impium Thomam Cromuelum legatum suum ad sacras causas cognoscendas creavit, et cum Cramnero Cantuariensi archiepiscopo egit, ut quemadmodum conventum fuerat, contra Pontificias sanctiones regium cum Catharina conjugium rescinderet. Ille scenicum judiciarium ordinem instituens Catharinam Henricumque in jus vocavit : nec puduit Henricum, qui Catharinam tam flagitiose ab se rejecerat, hypocrisis larva induta, fingere se a divortio abhorrere : quem Cramnerus quasi theatrali joco admonuit ne fratris defuncti uxorem contra leges fictitii Evangelii diutius retineret : ni pareret, Ecclesiasticarum censurarum pœnas ei se irrogaturum minatus est. Applausere huic mimico ludo assentatores, referente Sandero : « Mira, inquit, dicendi libertas in subdito, inquiebant adulatores regii : jam vere videmus quantum inter papisticam religionem et sincerum Dei Evangelium intersit. Hic episcopus nisi ex Deo esset, regem ipsum sui officii tam audacter non admoneret. O diem beatum qui cœlestem lucem primus ad nos attulit : sic illi. Porro Thomas Cramnerus ex domo Annæ Bolenæ ad solius actoris arbitrium ea lege delectus archiepiscopus et judex, ut sententiam pro divortio ferret, ne audita quidem altera parte, audacter pronuntiavit necessitatem jure divino impositam regi esse, ut Catharinam repudiet, et libertatem concessam ut alteram ducat ».

74. At Henricus, qui scelus hoc justitiæ inani specie fucaverat, jam ante per arcanum oratorem rem universam Gallorum regi, quem Caroli V odio sibi adhæsurum sperabat, significaverat, quamvis solemnem incestarum nuptiarum pompam extraxerit in pervigilium Resurrectionis Dominicæ diem, atque augustiore apparatu quam ullam unquam antea reginam, diademate regio Annam Bolenam pellicem postridie kal. Junii insignivit : « Cum matrimonii hujus fama », inquit Sanderus, « fines Angliæ egressa ad exterorum aures pervenisset, dici non potest quantum admirationis, doloris et indignationis in Christianorum principum animis excitaverit. In primis vero Carolus Cæsar, qui per illa tempora in Italia fuerat, indignissime rem ferens, Pontificem obnixe rogavit, ut pro summa auctoritate a Christo sibi commissa ad filios petulantes et rebelles castigandos, tam insignem Henrici nequitiam impunitam esse non permitteret. Pontifex, quanquam ut rei ipsius indignitate, Caroli etiam justissima petitione vehementer moveretur, tamen qua erat semper in Henricum indulgentia, rem eousque differendam censuit, donec iter suum in Galliam, quod tum meditabatur, absolvisset». Refert Palmerius in litteris ad cardinalem Corneum scriptis [1], Clementem in cardinalium senatu ejusmodi incestas nuptias exposuisse, ut in eos lege Ecclesiastica animadvertetur, sententiam vero ferendam distulisse, ut ea de re consilia cum Carolo V conferret, vel majori maturitate expenderet.

75. Cum autem Henrico perspicuum esset, Pontificem a justitiæ tramite non deflexurum, pristinos errores novis erroribus cumulavit, ut memorat Sanderus [2] : « Sub pœnis, inquit, gravissimis edixit, ne quis in posterum illam (scilicet Catharinam conjugem Cæsaris materteram) reginæ nomine vel Henrici uxoris appellatione dignaretur ; sed ut tantum Arturi principis defuncti vidua ab omnibus vocaretur. Deinde admonitus ab Anna quod gravida jam esset, ac partui proxima, Mariam ex Catharina filiam decem et septem annos natam, quam antea Walliæ principem regnique hæredem universi ordines jurato professi fuerant, omni regio ornamento detracto, tanquam spuriam et illegitimam ad Catharinam matrem remitti jussit, ut privatam cum ea vitam ageret. Simul etiam custodes et exploratores in ipsa Catharinæ domo famulorum loco constituit ». Nonnullis interjectis : « Reverendum admodum doctumque virum Joannem Forestum D. Francisci de Observantia religiosum, qui serenissimæ Catharinæ a confessionibus fuerat, in carcerem conjicit eo prætextu, quod Hugoni cuidam Latimero hæretico liberius in papam coram ipso rege debacchanti restitis-

[1] Ext. lib. III. lit. princ. p. 22. — [2] Sander. l. I. de schismat. Anglic.

set : deinde nonnullos alios, et in iis tres sacerdotes ac doctores theologos, qui causam Catharinæ paulo ante apud legatos Pontificis defenderant, Thomam Abelum, Eduardum Povellum, et Richardum Ferthestonum recludi jussit in arctissimas custodias ». Et post alia : « Dum sic fureret, ac instar alterius Herodis sæviret Henricus, instigante eum sua impiissima Herodiade, nata est sallatrici filia (quæ ob innumeras sanctorum cædes, quæ illius causa factæ deinde atque perpetratæ fuerunt, non immerito filia sanguinis a multis fuit appellata) edita est in lucem septimo idus Septembris in ipso profesto Natalis beatissimæ Mariæ virginis quam illa postea delevit e fastis eodem ipso anno, qua matrem ejus Henricus duxerat, id est, non totis quinque mensibus post solemnem nuptiarum celebrationem, necesse ut fuerit Annam prius cognitam ab Henrico vel ab alio fuisse, quam publice duceretur. Et certe non deerant, qui eo ipso tempore dubitarent propter notissimam Annæ Bolenæ incontinentiam num proles hæc ad Henricum pertineret : non enim ignorabatur etiam tum quam familiariter uteretur Anna amatoribus illis, quos postea prodidit, et una secum perdidit, quam ipsam ob causam Maria princeps, quæ tum aderat, plurimaque quæ alios latebant, per matrem matrisque amicos expiscabatur, nunquam postea adduci potuit ut existimaret Elizabetham sororem suam esse, hoc est, ab Henrico genitam. Baptizandam tamen curavit Henricus Elizabetham summo splendore ac celebritate apud Grenwicum in Ecclesia fratrum Francisci de Observantia, quod universo illi Ordini infaustum fuisse deinde videtur, eo quod undecimo post mense, nihil adhuc contra alios religiosorum Ordines decreto, omnes illius instituti monachi per universam Angliam locis suis pulsi fuerunt, fratribus S. Augustini in eorum ædes pro tempore substitutis : Elizabetha vero, cum postea ad regnum pervenisset, illud ipsum monasterium Grenuicense in quo baptizata fuerat, a Maria regina paulo ante restitutum, iterum destruxit, et ad usus profanos sui palatii, cui adhærebat, ædificia destinavit ». Hactenus de natalibus Anglicanæ Jezabelis, quæ Ecclesiam et Dei sanctos sævissime persecuta est.

76. *Jacobus Scotiæ rex constituit communi ordinum consensu fidem veterem retinendam esse.* — Dum ita Angli ab Ecclesiæ Romanæ conjunctione Henrici regis impietate divulsi sensim deficerent, Pontifex Jacobum V Scotiæ regem, nepotem Henrici, in pristina fide et obsequio confirmare annisus est : nec piis consiliis felix defuit exitus ; Jacobus enim coactis regni ordinibus proposuit ob oculos quanti referret acceptam a majoribus veram religionem contra hæreticorum insidias tueri, adeo ut communi ordinum consensu constitutum sit conjunctionem veterem cum Romana Ecclesia retinendam : de quibus hæc Joannes Leslæus narrat : « Clemens, qui papatum tunc gerebat, prospiciens Henricum aperte jam ab Ecclesia deficere, cœpit pietate quadam plane paterna prospicere ne noster rex eadem se labe contaminaret. Missis ergo ad nos legatis regem multis sibi privilegiis aliisque beneficiis devinxit, ac verbis summopere rogavit, ne quid avunculi regis sui exemplo, qui ab Ecclesiæ Catholicæ puritate desciscens teterrimam jam hæreseos notam subiverat, commoveretur, neque si hæresim in illius aures instillarit, mallet potius putidissimas Lutheri sentinas quam clarissimum Ecclesiæ fontem consectari, quam Pontificis in se voluntatem rex gratissimo animo prosequebatur. Cujus rei ut signum legatis luculentissimum sustolleret, ordines Edimburgum XV kal. Julii congregari jussit, ubi frequentissimo senatu sententiam suam de religione hoc modo dixerat : Cum majores nostri (subditi mihi longe charissimi) primi aut a primis non ita disjuncti recenseantur, qui religionem Catholicam amplexati sint, illamque tam sancte, tam pie, tam sincere semper coluerint, ut Pontificiæ auctoritatis sanctitatem nullo unquam tempore ne tantillum quidem infregerint, ego profecto censeo, ut nos quoque in tanto Ecclesiæ turbine ac hæreticorum undique grassantium insidiis illam fidem Deo, Ecclesiæ, Pontifici integram servemus. Statuendum etiam est non minorem nos in religione retinenda, quam majores nostros in constituenda laudem adepturos ; cum contra si religionis possessionem a majoribus nostris relictam quorumdam levissimorum væsanis consiliis excuti nobis patiamur, eo profecto nos graviori scelere quam reliqui obstringemur, quo illorum parentibus nostri fuerunt in religione constituenda priores ac defendenda acriores. Annuerunt omnes, communique consensione sanxerunt, ne quid de honoribus, qui Romanæ Ecclesiæ a majoribus habiti fuerunt imminuatur, verum potius fides, obedientia, defensio acrior Ecclesiæ jam aliquorum insidiis impetitæ merito adhibeantur : quod ne quorumdam audacia violaretur, hæresim omnem quocum religionis aut pietatis ementito velo obtectam edictorum legumque severitate affligendam statuerunt : quæ tamen leges his solum comitiis fuerunt rogatæ, proximis autem publice indictæ ». Districta est proximo anno hujus legis severitas in vicecomitem Lithquoensem, atque Andream Stratonum equestri dignitate clarum, et alios, qui post Lutheranam hæresim damnatam, in eamque relapsi, Edimburgi flammis exusti sunt : ut vero post Jacobi V mortem, illius nothi filii scelere hæresis Scotiam sensim infecerit, suo loco lugebit narratio ; nunc de colloquio inter Clementem et Gallorum regem condicto agamus.

77. *Clementis cum Francisco rege colloquium*

Massiliæ habitum propemodum in verbis et in exterioribus amicitiæ signis consumptum. — Decretum fuerat, ut Niciæ illud haberetur; sed cum Sabaudiæ dux arcem Niciensem munitissimam committere alienæ fidei abnuisset, veritus aliquas Gallorum insidias, quod ea olim juris Gallici fuisset, demum Massilia delecta est : tum admonitus Franciscus Gallorum rex [1], ut internuntio referret, quæ in colloquio expositurus erat, quo Pontifex interea de iis deliberare posset, parataque et digesta materia feliciores exitus haberet. Commoverat vehementer illius colloquii mentio Caroli V animum, atque Italis principibus terrorem injecerat [2], ne Henrici ducis Aurelianensis et Catharinæ Mediceis causa belli faces in Italia succenderentur. Verum Pontifex omnia, de quibus cum Gallo agebat, contulit cum eodem Carolo [3], Venetumque senatum fecit certiorem eo consilia sua tendere, ut publica Italiæ pax confirmetur colaturque : Cæsaris pariter ac Francisci regis amicitiam fovere velle, seque communem omnium parentem profiteri; de quibus hæc Paulus Jovius [4] : « Clemens, qui consilia sua assiduis cogitationibus evigilata terminarat, magno sibi artificio et temperamento Cæsaris pariter et Francisci regis amicitiam tuendam esse arbitrabatur : periculosum enim esse prædicabat unam tantum amicitiam colere, quæ cum alias excluderet, durissimæ servituti proxima videretur : Pontificiæ siquidem dignitatis et æquitatis esse communem se omnibus parentem atque benevolum profiteri, neque adeo Gallorum regem tanti nominis, et qui Christianæ religionis sæpius defensæ propagatæque titulos præferret, contemnendum existimare, ut colloquium cupienti pieque petenti, cum id ipse bis Cæsari dederit, omnino denegetur. Anne aliter exscindi abolerique posse Lutheranæ hæresis malum, quam si Franciscus Concilio faveat, auctoritate et viribus adsit, et in eam præsertim causam sensus et consilia Gallicæ plena pietatis cum Cæsare conjungat : se profecto ea mente in Galliam proficisci, ut pacem atque otium confirmaret, etc. ». Acceptis Pontificis litteris, auditoque episcopo Faventino internuntio Apostolico, professus est Francorum rex datis XXIII Junii ad Clementem litteris [5], se illud colloquium Christianæ rei asserendæ amplificandæque studio expetiisse, consiliaque omnia in publica pace constituenda propagandaque collocaturum, ut omnia necessaria ad decernendum sacrum in Turcam communem hostem bellum, ad exscindendas Lutheri et aliorum novatorum hæreses, ne latius serpant in populo Christiano, tum ad celebrandi Œcumenici Concilii, si Pontifici cogendum videatur, tempus locumque designanda instruantur, spemque magnam se concepisse ex illo colloquio tot tantaque ad Numinis divini cultum et honorem, ad Pontificiæ majestatis et sacrosanctæ potestatis gloriam, ad rei Christianæ amplificationem commoda emersura, ut universis ex eo lætitiæ fructus proventuri essent : addiditque se cardinalibus Turnonio et Acramontio mandata dedisse, ut colloquium, quod in decimum quintum Julii diem indictum fuerat, ad medium Augustum extraheretur, cum æstivi calores cadentibus primis imbribus temperarentur, ne quid damni Pontificia valetudo acciperet. Quibus litteris apposita erat hæc postrema sententia : « Obsequentissimus filius sanctitatis vestræ Franciscus rex Franciæ ».

Pellectum in id colloquium Clementem fuisse spe revocandi ab Annæ Bolenæ impuris amoribus Henrici regis Anglorum, interprete Francisco rege, memorat Sanderus, dum ait [1] : « Maximis de causis Franciscum Galliæ regem Massiliæ Clemens Pontifex convenire statuerat, per eumque, quod summa esset cum Henrico amicitia conjunctus, regis animum ab Annæ complexu, nunc saltem post expletam libidinem sperabat posse revocari, atque illius quidem rei spem magnam faciebat ipse Franciscus, quo facilius Pontificem ad colloquium illud Massiliense pertraheret ».

78. Ergo cum ineunte Septembri primæ Autumnales pluviæ fervorem aeris temperassent, Clemens, creato Antonio cardinale de Monte in Urbe legato Apostolico, in cujus postea ægrotantis locum Alexander cardinalis Farnesius prima Octobris subrogatus est, profectionem in Gallias paravit, quam Petrus Paulus Gualterius Aretinus [2] collegii cardinalium scriniarius, et rituum sacrorum præfectus descripsit in Diariis suis [3] : « Anno, inquit, MDXXXIII, die Martis IX Septembris discessit ex Urbe Roma prælibatus Clemens cum curia sua ». Recensito deinde universo ad portum Pisanum itinere, additur Pontificem conscendisse triremes Gallicas, atque ex composito cum sua quemque classe Auriam, Alvaremque Baxanium, et Salviatum Messana redeuntes affuisse, decurrentibusque ante portum cum insigni vexillorum ornatu triremibus displosisque omnibus tormentis Pontificem consalutasse. Describit navigationis ordinem idem Diariorum scriptor hisce verbis :

« Die Dominica V Octobris post meridiem, papa ingressus est galeam suam, et omnes alii cardinales et curiales secundum loca sibi designata. Societas nostra (scilicet corporis Christi) habuit galeam ducissam nuncupatam. Navigatum est die nocteque, die Lunæ VI Octobris venimus in portum de Finali, et papa voluit descendere et visitare unam Ecclesiam B. Mariæ,

[1] Ib. p. 294. — [2] Jov. hist. l. XXXI. — [3] Lib. brev. an. 1533. p. 563. — [4] Jov. l. XXXI. — [5] Lib. III. lit. princ. p. 23.

[1] Sander. l. I. de schism. Angl. — [2] Ms. arch. Vat. sig. n. 111. — [3] Ms. bibl. card. Barb. sign. num. 1105. p. 187.

in qua est magna devotio, et multa miracula fiunt. Die Martis VII Octobris venimus in portum Villæ-Franchæ apud Niciam per unum milliare. Die sabbati hora XVI, intravimus portum in Massillia. Papa primo descendit ex galea et ultra portam in viridarium regis deductus est ex opposito palatii sibi in civitate præparati, ut inde posset civitatem solemniter intrare.

79. « Die Dominica XII Octobris », et infra, « ordo talis fuit, videlicet cardinalium et familiares papæ et nobiles, inde officiales et proceres regis et civitatis, inde sacramentum cum lanterna præcedente sacrista cum baculo, inde duo filii regis, postremo Pontifex ». Et mox : « Electus civitatis obviavit, et antequam sederet papa porrexit, sibi præpositus crucem osculandam. Post Pontificem cardinales episcopi, presbyteri. diaconi, postremo omnes prælati, reliqui togati : sic processerunt ad Ecclesiam cathedralem. Inde electus in porta cum cruce, aqua benedicta et thuribulo, quæ omnia præpositus Ecclesiæ cum aliis porrexerunt reverendissimo cardinali de Salviatis, et ipse domino nostro papæ : quibus expeditis clerus intonavit : *Te Deum laudamus* ; quem cantores nostri prosecuti sunt ante altare. Papa genuflexus et finito hymno cantavit versiculos et orationes : quibus finitis, papa ascendit ad altare, dedit benedictionem solemnem populo, et indulgentiam plenariam, quam reverendissimus cardinalis Salviatus publicavit..... Postremo eodem ordine papa reversus ad domum sibi præparatam ». Felicem ad Massiliensium urbem appulsum, magnificentiæ et pompæ lætitiam, qua exceptus fuerat, eodem die cardinali Farnesio, ut ejus lætitiæ participes alios cardinales Romæ agentes efficeret, significavit Clemens [1] :

80. « Cardinali de Farnesio.

« Venerabilis frater noster, salutem. Heri, concedente divina gratia, Massiliam appulimus cum venerabilibus fratribus nostris nos secutis et cæteris prælatis ac familiaribus nostris incolumes : quod gaudium adduplicavit in nobis memorabilis hujus Christianissimi regis humanitas, qui omni honore et amore, omnique devotionis affectu nos excepit, quodque nos maxime delectat, ea omnia cum significatione summi amoris vereque et sincere agi vidimus. Is etiam die crastina personaliter in publico consistorio nobis obedientiam de more præstiturus est : de quibus omnibus agimus Deo omnipotenti gratias eo quidem justius, quod ex his initiis tam benignæ ac propensæ ejusdem regis voluntatis, adjutore Domino, ea sequi posse speramus ad universale bonum directa propter quæ hoc iter suscepimus : quæ circumspectioni tuæ statim significare voluimus, ut ex his cum cæteris confratribus nostris Romæ existentibus non solum lætari, sed etiam reditus nostri celeris spem concipere possis : ad hoc enim interea omnis nostra actio dirigetur, ut quæ pro communi Christianitatis utilitate hic agenda suscepimus, etiam celeriter perficiamus, quo nos et nostram curiam almæ Urbi nostræ sicut optamus quanto citius reddere possimus. Dat. Massiliæ XII Octobris MDXXXIII, Pontificatus nostri anno X ».

81. Postridie ejus diei Franciscus Gallorum rex fidum se obsequentemque Pontifici futurum spopondit ritu solemni, quem ita describunt Diaria Pontificia [1] : « Die Lunæ XIII Octobris papa audita missa vocari fecit cardinales, qui et illico venerunt, et in congregatione creavit et destinavit duos reverendissimos cardinales, videlicet cardinales de Borbon et de Salviatis, qui deberent facto prandio ire ad regem ». Et paulo post : « Rex medius inter præfatos cardinales legatos multitudine procerum et nobilium suorum præcedente se appropinquavit. Reverendissimus dominus cardinalis Senensis episcopus Portuensis, uti decanus collegii se primo præsentavit, tangendo manum regis et amplexando ; et inde nomine Pontificis et collegii congratulatus est, et alii successive omnes cardinales fecerunt. Inde processerunt hoc ordine, videlicet primo cardinales episcopi, presbyteri et diaconi cardinales ordine retrogrado, duo primi diaconi, videlicet de Salviatis et de Rodulphis, ultimo loco tenentes medium Christianissimum regem, inde prælati et togati ante collegium duces, comites, proceres, et barones regis et curiæ : post maserios centum nobiles custodia regis pedites cum baculis ferreis more Pontificis et cardinalium quando in pompa equitant : magnus magister regis, qui primus vel secundus apud regem existit, nobis assistebat et adjuvabat : ante collegium duo filii regis Dorliens et Dangiers duces immediate præcedebant.

82. « Postquam ventum fuit in palatium, rex cum quatuor cardinalibus videlicet de Torney et SS. Quatuor presbyteris, et de Gaddis et de Medicis diaconibus in quadam camera ex opposito consistorii se recepit : cardinales alii ad papam, qui stola, pluviali et mithra pretiosa intravit consistorium et in sede collocatus recepit cardinales ad obedientiam. Inde D. Joannes Aloysius advocatus cœpit proponere causam, me annuente. Illico, quia brevis propositio erat, vocavi octo prælatos, quatuor ex nostris primis, et quatuor ex Gallis, quos voluimus honorare, et simul cardinales de Salviatis et de Rodulphis, præcedentibus quatuor mazeriis, ivimus pro rege, quem instruxi quid facere deberet, remissis primo ad papam duobus diaconibus de Gaddis et de Medicis ad præstandum obedientiam. Paulo post levari feci regem et omnes cardina-

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 458.

[1] Ms. bibl. card. Barb. sign. num. 1105. p. 194.

les, et duobus presbyteris cardinalibus præcedentibus, et me ante eos, rex inter duos illos primos diaconos intimaverunt concistorium paucis nobilibus præcedentibus, et post regem sex vel octo principes subsequentes, inter quos primi erant duo filii secundo et tertio geniti, qui postquam rex osculatus est pedem Pontificis, manum et faciem, similiter filii pedem et manum osculati sunt, et locatus unus a dextris papæ prope regem stantem ad dextram papæ, alter a sinistris : inde alii sex vel septem principes osculati pedem tantum.

83. « Episcopus Parisiensis habuit genuflexus ante Pontificem verba parata pro rege ibidem stante, gratias habens Pontifici, qui dignatus fuerat venire in regiones Galliæ, et subire tot labores et tot discrimina terræ et maris, et concludens quod rex utpote Christianissimus et primogenitus Ecclesiæ cum devotione et humilitate recognoscens Pontificem in verum vicarium Domini nostri Jesu Christi et successorem Petri venerabatur eum, præstando obedientiam et fidelitatem, offerendo se et potentiam suam semper pro statu sanctitatis suæ et Sedis Apostolicæ, sicut cæteri sui prædecessores continuo præstiterunt. Quibus finitis, dominus Blasius secretarius papæ respondit congratulando et acceptando nomine Pontificis et cardinalium omnia illa, et præsertim obedientiam et fidelitatem, contra offerendo et pollicendo omnia ipsa facturum pro rege.

84. « Die Martis XIV Octobris », et infra [1], « Papa præelegit reverendissimos S. Crucis presbyterum et de Trivultiis diaconum cardinales ad obviandum reginæ ». Et post nonnulla alia : « Intravit regina media inter dictos primos diaconos de Salviatis et de Rodulphis, quam duæ filiæ regis parvulæ, una quatuordecim annorum, et alia decem annorum immediate sequebantur : regina, me præcedente et insinuante, ter genuflexa ante papam, et inde pedem et manum osculata est, et nonnulla verba Pontifici fecit super cussinis tribus posita ad sedendum : illico duæ filiæ regis, quæ pedem tantum et inde apud reginam sederunt. Tum vocari feci Delphinum apud quem deducendo remanserat Joannes Franciscus socius, et feci domicellas reginæ in medio quadraturæ jam progressæ firmari. Interim venit princeps Delphinus medius inter dictos duos cardinales diaconos, et factis debitis genuflexionibus osculatus est pedem, manum et faciem Pontificis : inde medium adduxi ad cardinales, quos amplexatus est ordine ».

85. Insumptique sunt triginta quatuor dies a Pontificia et Gallica nobilitate in conviviis ac publicis ludis; quo tempore Pontifex et Gallorum rex gravissimis de rebus pia consilia inter se contulerunt, de Anglorum rege ab impietate revocando, de hæresibus exscindendis, de Turcisque contundendis. Sed consilia hæc pellex una discussit, cujus amoribus irretitus Henricus Anglorum rex ab incestis nuptiis ad officium, inque mutuam cum Pontifice, Cæsare, Gallo et aliis regibus consensionem redigi non potuit; adeo ut ejus oratores a Pontifice, ad Concilium, non quidem Œcumenicum, ad quod celebrandum Pontifex Gallum Anglumque reges flectere nitebatur, sed angulare, quod Anglus pro sua libidine regeret, provocarint, ut refert Guicciardinus [1], repetitque Sanderus hisce verbis : « Cum Henrici oratores Massiliam postea venissent, et in ipso Pontificis cubiculo, audiente Francisco rege, tam insolenter se gessissent, ut Pontifici palam obloqui, et ab ejus auctoritate ad Concilium nescio quod futurum provocare non desisterent, tum et Franciscum Henrici pudere, et Pontificem indulgentiæ pœnitere cœpit : et Franciscus quidem Pontifici suasor fuit, ut Henrici causam deinceps ex legum Ecclesiasticarum præscripto decideret, se enim tantum abfuturum semper ab hac Henrici inobedientia defendenda, ut eidem se constanter adversaturum profiteretur. Id ipsum respondit postea aliis Henrici legatis, qui vi fœderis auxilium postulabant : aliis in rebus omnibus se fratris animum Henrico præstiturum; sed in iis, quæ contra religionem fierent, nec velle cuiquam associari : quam piissimam regis Christianissimi vocem Polus, qui tum vixit, copiosissime laudat ». Ut Franciscus Gallorum rex optime de Ecclesia meritus est in propugnanda Ecclesiæ causa, ita in disturbando Œcumenico Concilio, quod se in Italia celebraturum Clemens erat pollicitus, Ecclesiæ res vehementer afflixit, cum ejus Concilii opera et Anglus in fide pristina confirmari, et Lutherana hæresis exscindi, et Turca communi principum fœdere debellari potuissent.

86. Petierant toties omnibus precibus Germani, uti sæpius ostensum est, ut in Germania Concilium cogeretur; sed Pontifex et cardinales in suspecta natione, magna ex parte Lutherana impietate contaminata, illud celebrari non consenserant, reique æquitate adductus Carolus V assenserat, ut Bononiæ vel Mantuæ celebraretur; obstrepebant contra Lutherani futilibus et iniquis de causis, quippe qui Pontificem non judicem, sed reum esse vellent : cumque Gallorum rex decreto Pontificis et cardinalium morem gerere pro publico bono debuisset, illi intercessit, obtenditque synodum in finibus Germaniæ celebrandam, contendens Germaniam non suspectam Concilio, sibi vero et Germanis suspectam esse Italiam, quæ Pontificiis et Cæsareis armis teneretur : et ita politicæ artis commenta secutus inextricabiles contro-

[1] Ms. bibl. card. Barb. sign. num. 1105. p. 198.

[1] Guicc. l. XX.

versias de Concilii loco, nisi plurium annorum flexu explicandas excitavit. Dum hæc in rei Christianæ damnum geruntur, sparsus rumor est, Clementem humanitate officiisque Gallorum regis victum Cæsareas partes damnasse : cui sermoni Philippi Strozzæ oratoris Pontificii aculeatum dictum occasionem dederat, de quo Paulus Jovius hæc narrat [1] : « Illud false dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in vulgus emanarat; regiis enim quæstoribus cum repræsentata dotis pecunia solveretur, admodum exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictantibus responderat, se plurimum mirari, quod ea dignitate homines nequaquam arcani regii participes viderentur, postquam nescirent Pontificem insigni chirographo tres inæstimabilis pretii gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse. Illis vero læto vultu quænam essent requirentibus, quod e sacra tiara detractas iri putarent, arridens subjunxerat, apud peritos rerum eas fore Genuam, Mediolanum, atque Neapolim : quæ res sicuti risum movere potuit, ita et mox apud Cæsarianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse videbatur ».

87. Interjectis nonnullis, addit Jovius Clementem ac regem certasse muneribus, Pontificemque quatuor cardinales Gallos creasse regis commendatione judicioque delectos : « Ii fuere, inquit, Odettus Castellio, cui Annæus Memorantius, aulæ magister, erat avunculus, et Philippus Bolonius Albani frater, et Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis avunculus, et Joannes Venurius ab innocentia comitateque ingenii regi charus, et cæteris ætate superior ». Eadem cardinalium promotio refertur in Pontificiis Diariis. Distinctius horum nomina, officia et titulos Petrus Paulus Gualterius consignat hisce verbis [2] : « Die, inquit, septima, Clemens VII creavit quatuor cardinales Gallicos, Joannem episcopum Lexoviensem, Claudium episcopum Lingonensem, Odonem de Castilione, Philippum abbatem Corbiensem fratrem germanum ducis Albaniæ, quem publicavit; nam de hoc habuerat voces a cardinalibus Pontifex vi Septembris MDXXXI. Fuerunt igitur tres tantum Galli tunc cardinales creati, non quatuor.

« Die vii dedit eis pileum, et die x dedit eis titulos, videlicet Lexoviensi S. Bartholomæi in insula, Lingonensi tit. S. Agnetis in agone, de Castilion SS. Sergii et Bacchi, Bononiensi S. Martini in Montibus ». Ex his Odo Odertus Castilioneus perfidus apostata evasit, lapsusque in Calvinianam hæresim omnia in Galliis ferro flammaque miscuit; sed lacrymæ ante tempus accersendæ non sunt. Pontificii itineris nunc historiam prosequamur.

88. « Die Mercurii », aiunt Diaria, « xii Novembris, recessimus ex Massilia, et venimus ad locum Salitæ alias Salitarum : die Jovis xiii ad locum Tropei : die Veneris xiv Novembris ad Villam-Francam ». Addit auctor, adversis ventis in ora Ligustica Pontificem retardatum, ac dimissis Gallicis triremibus, vi Decembris Aurienses conscendisse, ac septima Decembris Civitatem-Veterem appulisse. Postero die Clemens Andreæ Auriæ de officiis ab ipsius filio in ea navigatione sibi exhibitis grates egit hisce litteris [1] :

« Andreæ de Auria.

« Dilecte fili. Revertitur ad nobilitatem tuam dilectus filius nobilis vir Marcus Antonius de Auria, natus tuus, cum tuis triremibus, omni nos officio, honore et amore prosecutus, prout dignum illius ac tuæ in nos benevolentiæ fuerat, et nos futurum semper speravimus : factum est enim illius solertia et vigilantia post Dei benignitatem, ut navigatione ne noctu quidem intermissa, ut a Spetia ad civitatem Vetulam nos biduo duxerit : de quo etsi illius opere et virtuti multum, tuæ tamen jussioni et amori erga nos plurimum debemus, et gratias tuæ nobilitati agimus etc. Dat. Civitæ-Vetulæ vii Decembris MDXXXIII, Pontificatus nostri anno xi ». Stipaverat etiam Pontificem in eo itinere Rhodiorum equitum classis; nam extant Pontificiæ ad Rhodiæ militiæ principem datæ eadem die litteræ, quibus ipsi de classe, quæ euntem se in Gallias reducemque sociaverat, gratias similiter agit.

« Magistro Rhodi.

« Superiori nocte, divina gratia nobis assistente, Civitatem-Vetulam devenimus, tribusque mensibus in absentia ab Urbe nostra, uno videlicet in eundo, altero in commorando cum Christianissimo rege, tertio autem in redeundo consumptis, cum incolumitate nostra fratrumque nostrorum S. R. E. cardinalium, ac fere omnium nostrorum prælatorum et familiarium Italiæ redditi sumus ». Et infra : « Geminato hujus anni fructu, quem ex illis (nempe equitibus), cepimus, tum in subventione Coronis, tum in hac comitativa nostra agimus devotioni tuæ et isti conventui gratias. Dat. Romæ die viii Decemb. MDXXXIII, Pontificatus nostri anno xi ». De Coronensi expeditione agetur inferius. Porro ab exaratis hisce litteris die proximo reditum in Urbem ipsum ornasse retulit in sua Diaria Petrus Paulus Gualterius Aretinus : « Die, inquit, ix, discessit ex eadem civitate : die x Decembris, papa ingressus est Urbem hora xxi ».

89. Postridie Clemens suum in Urbem felicem reditum, suscepti itineris in Gallias et habiti cum Francisco rege colloquii causas exposuit Ferdinando Romanorum, Hungariæ, ac

[1] Jov. l. XXXI. — [2] Gualt. diar. Ms. arch. Vat. sig. num. 111.

[1] Lib. brev. an. 1533. p. 562.

Bohemiæ regi [1], omnia scilicet ad publicam Christiani imperii salutem amplificationemque direxisse : tum de cunctis, quæ cum Gallo gessisset Cæsarem ipsius fratrem certiorem reddidisse, eademque cum Ferdinandi ipsius oratoribus se collaturum, precarique divinum Numen, ut illis, quæ in Massiliensi conventu agitarat, ad publicæ rei Christianæ decus successus prosperos daret.

« Regi Romanorum.

« Charissime, etc. Heri, concedente Domino, perfecto hoc itinere, quod communis boni et quietis causa suscepimus, ad almam Urbem reversi sumus, gratiasque Deo omnipotenti agimus, non tam quod nos cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, et omnibus fere nos secutis incolumes reduxit, quam quod nobis non frustra tantum viæ et discriminis subire concessit ad communem tranquillitatem procurandam, in quam, teste ipso Domino cordium scrutatore, omni opera et labore incubuimus, ac de cunctis interea charissimum in Christo filium nostrum imperatorem fratrem tuum reddidimus certiorem, prout etiam ex officio et benivolentia nostra erga serenitatem tuam facturi sumus, ac tuis hic agentibus omnia communicaturi. Rogamus Deum omnipotentem, ut si omnes cogitationes nostræ ad pium finem et universalem quietem a nobis directæ fuerunt, eas sua benignitate fortunare, et serenitati tuæ, quam intima charitate merito complectimur, cuncta prospera concedere dignetur. Dat. Romæ XI Decembris MDXXXIII, Pontificatus nostri anno XI ». Discussæ ita Pontificia testificatione fuere suspicionum umbræ, quæ a malevolis interpretibus hominum mentibus inductæ fuerant, quasi in Massiliensi congressu Clemens et Gallus rex acceptas ab Austriaca stirpe veteres injurias ulciscendas sociali armorum fœdere conjurassent. Tradit Arnoldus Ferronius [2], reversum Romam Pontificem Gallorum regem episcopatibus, abbatiis, Ecclesiasticisque præfecturis, sublatis electionum prærogativis, donasse : verum ut ex Pontificio Diplomate duodecima Decembris die exarato constat [3], tantum viros ad ea munera idoneos ex veteribus conventis proponendi jus assertum fuisse.

90. *Pax turpis cum Turcis conficitur.* — Postero die ad Clementem perlata est compositi publica pace Turcici belli fama : cujus concordiæ ob Christianorum discordias factæ historia altius repetenda est. Capta fuerat superiori anno in Peloponeso Corone [4] arx munitissima, angebatque [5] Solimanni animum vehemens cura, ne Christiani percusso sociali fœdere in eum portum invecti Græcos ad defectionem, excutiendumque Turcicum jugum impellerent : quare hoc ipso anno ornata apud Gallipolim classe Coronem terra marique ingenti obsidione premi jussit [1]. Ad primos illius bellici apparatus rumores III Martii Clemens Philippo Villers Lileadamo Rhodiæ militiæ magistro dedit mandata, ut Coronem subsidiaria classe contra Turcicos impetus tueretur, ipseque instruxit classem aliam, cui Bernardum Salviatum nepotem suum præfecit [2] : neque impigre Cæsareo jussu ab Andrea Auria maritimæ rei præfecto in Italia, et a Baxanio in Hispania classes comparatæ fuere, ad quos sumptus faciendos persolvendaque militi pro religione pugnaturo stipendia Pontifex tum Lusitano clero [3] tum Hispano et aliis Ecclesiis in regnis Carolo V obnoxiis decumas imperavit [4] : tum alia subsidia nummaria ob exhaustum in propulsando e Germania Turca Cæsareum ærarium indixit [5], ac Francisco episcopo Zamorensi promulgandæ amplissimæ noxarum veniæ pro secuturis Carolum V contra Turcas provinciam imposuit [6] : prælerea decrevit [7], ut Hungari Bohemique sacerdotes Ferdinando, pro tuenda Pannonia contra Turcas, subsidiariam stipem penderent. At clerus his oneratus mandatis palam fremere cœpit, omniumque opulentissimi Toletani canonici Ecclesiastici ordinis libertatem oppressam labefactatamque interpretati, seditionem, intermisso sacrorum usu, conflarunt : quibus Pontifex repetitis litteris justissimas imperatæ decumæ luctuosis in reipublicæ Christianæ temporibus pro Christi nomine adversus fidei hostes immanissimos defendendo, et Corone in Peloponeso a Turcarum obsidione liberanda causas exposuit [8].

91. « Dilectis filiis decano et capitulo Ecclesiæ Toletanæ.

« Filii [9], a nobis pari dolore, quo a vobis scripta sunt, lecta fuerunt debile commiserantibus non solum vestram, sed nostram et totius ubique cleri his temporibus calamitatem : quid autem cleri decimas potius quam omnium ? cum ita exigentibus nostris peccatis divina ira plus æquo irritata a nobis varie populum suum afflixerit peste, fame, intestinis bellis, atque utinam his contenta fuisset, nec hæreticorum internas, Turcarum externas clades adjecisset, qui sane Turcæ, ut hæreticorum venena tam late diffusa taceamus, nostris temporibus Rhodum nobis ademere, Hungariam magna ex parte suæ ditioni adjunxere ; et quod nunquam antea fuerant ausi, robustiorem Christianitatis partem Germaniam bis invadere validissimo cum exercitu non dubitarunt, eodem tempore maximos terrestres exercitus classemque mari validissimam instruentes : quo periculo nos adducti, ad quos pro pastoralis ministerio officii

[1] Lib. brev. an 1533. p. 563. — [2] Ferron. l. VIII. in Franc. I. — [3] Lib. brev. an. 1533. p. 532. — [4] Clem. lib. brev. p. 566. — [5] Paul. Jov. l. XXXI.

[1] Nicol. Isthuanff. hist. l. XI. — [2] Ibid. p. 342. — [3] Pag. 272. — [4] Pag. 347. — [5] Pag. 34. — [6] Pag. 27. — [7] Pag. 394. — [8] Pag. 347, 376, 377, 440. — [9] Ead. p. 377.

primæ hujus sollicitudinis partes pertinebant, cum cogitaremus omnia simul interitura, nisi communi auxilio ad commune incendium restinguendum accurreretur, non destitimus litteris et nuntiis omnes principes et potentatus sæculares hortari et obsecrare, ut communem fidem ac salutem communi ope defendere, dignumque nobis existimantes exemplo et opere, nedum verbis illos incendere, nos ipsi primi una cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, quanquam attritis et accisis Sedis Apostolicæ opibus, quantum nobis licuit, contribuimus, cunctos officiales Romanæ curiæ, clerum omnem nostri status temporalis, etiam laicos nobis subditos diversimode ad hoc gravavimus. Ad postremum cum nos sufficere non possemus, et charissimus in Christo filius noster Carolus Romanorum imperator Hispaniarumque rex Catholicus in Italiam et Germaniam transgressus, etiam personaliter, eidem Turco irruenti pro publica omnium salute se opposuisset, ac florentissimum exercitum terra marique instruxisset, multasque pecunias non solum de suo profundere, sed mutuo accipere ob hoc coactus fuisset; nos considerantes multo satius Ecclesiasticis fore aliquam potius suorum fructuum partem ad defensionem communem, in qua eorum etiam defensio includebatur, ad tempus profundere, quam omnia insimul cum Christianis omnibus amittere, eisque præcipue convenire non solum cum pecunia, sed cum personis, si opus esset, Christi fidem defendere: tum demum ad clerum Italiæ et insularum adjacentium primum, deindeque Hispaniæ, quæ eidem Carolo imperatori temporaliter subjecta erant, onus hujus contributionis extendimus. Quod, quomodo nostro cum dolore fecerimus, non est difficile vobis existimare, cum in cleri incommodis, tanquam filiorum parentes et caput, in membris sensum doloris necessario habuerimus, præsertim, filii, quod ad vos et clerum Hispaniæ reliquum, cui nos eam quam prædictis laudem devotionis et reverentiæ erga nos merito tribuimus; nostrum tamen in hoc dolorem vestrumque incommodum mitigare, filii, debet felix rei eventus, quod vestra ope defensa est Christiana respublica, præbitumque regi vestro per vos auxilium, ad Christi regum Regis fidem et communem omnium fidelium ejus salutem tuendam; quod pietatis meritum omni vestro incommodo anteponendum vobis est, etc. Datum, die XXIX Junii MDXXXIII, Pontificatus nostri an. X ». Jussus etiam est Toletanus clerus [1], repudiata omni provocatione, divina intermissa repetere; et cardinali Compostellano data provincia [2], ut censuris ad sacra instauranda illum adigeret. Cæterum Clemens exeunte Julio Cæsarem rogavit, ne acerbius a Toletano

[1] Ibid. p. 440. — [2] Ib. p. 441.

clero licet ob justissimas causas tum ad periclitanti Coroni ferendam opem impositum subsidium exigeret, quod sacra ab iis essent intermissa, qui antea egregie divinum cultum provexerant.

92. Inter hæc Andreæ Auriæ Cæsareæ classis præfecti Pontificiorumque et Rhodiorum equitum sociorum virtute soluta [1] est Corones obsidio, ac Turcæ terra marique fugati sunt; quam victoriam hisce verbis describit Paulus Jovius [2]: « Rebus cognitis, Cæsar Auriæ præcipit, ut classem instruat; ad id pecuniam curari jubet, et duodecim triremes, quas Alvarus Bazarius in Hispania ædificarat, se continuo transmissurum pollicetur. Igitur, coactis circiter triginta onerariis navibus et viginti septem triremibus, Auria Neapolim venit. Ibi veterani Hispani, qui efflagitatis stipendiis ab auctoritate Vastii proregisque discesserant, occupataque Aversa urbe et fœde direpta, magna detrimenta circumjectis Campaniæ oppidis intulerant, persoluto stipendio, navibus sunt impositi Roderico Macicao duce, qui erat castrorum præfectus ». Et infra: « Dum hæc parantur, Andreas, ut Coroneorum animos confirmaret, ne desperatis auxiliis durius sibi consulerent, Christophorum Palavicinum in familiam Auriam adoptatum, expediti et maxime pugnacis ingenii juvenem, cum velocissima trireme Coronem misit. Is interdiu per mediam Turcarum classem directa prora in portum invectus, obsessos ingenti alacritate complevit: nec multo post, inspectis et diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hostium consiliis ac viribus certiora ad Auriam deferret, meridiano fere tempore improvisus erupit felici audacia inter medias hostium stationes elapsus, adeo ut spectaculum miraculo proximum cunctis præberet, et persequentes velis et remis extento maximo cursu frustraretur. At Auria e Neapoli Messanam provectus, ubi de maritimis terrestribusque hostium copiis, et de apparatu numeroque triremium certius didicit, omnem spem et rationem inferendi præsidii in celeritate positam ratus, nequaquam expectato ab Hispania Bazanio in Græciam cursum intendit: audiebat enim prædonum accessione quotidie adaugeri hostium classem, Morumque præsertim archipyratam Alexandria expectari, cujus consilio et disciplina præfecti Turcæ in omni ejus belli administratione uterentur ». Addit auctor, Andream Auriam instructiorem, quam putarat, Turcarum classem, cum Zacynthum venisset, comperisse; adeo ut octuaginta circiter triremes propugnatoribus ex Janizerorum ordine munitas coegissent: non tamen hostilis classis amplitudine territum Auriam, non expectato Bazanio, cum Pontificiis Rhodiisque navi-

[1] Ibid. pag. 340. — [2] Jov. lib. XXX. Andr. Mauroc. l. IV. Nicol. Isthuanff. l. XI.

bus, quibus, ut diximus, Bernardus Salviatus Clementis nepos præerat, in Coronensem portum contendisse, cum Turcica classis, quæ fugam parabat, animadversis duabus Hispanorum onerariis, quæ aliarum cursum non æquabant, inter se antennas implicuisse, in eas magno impetu incurrit, cum ignavus trierarcha, qui scortum secum turpiter advexerat, navis propugnationem deseruit : jamque Janizari in eas assilierant, cum Andreas conversis in eos velis provolavit, cujus metu impetuque Turcica classis abacta, trecentos ferme Janizaros, qui naves Christianas occuparant, in fuga deseruit, qui omnes a nostris aut capti, aut contrucidati sunt. Defuisse sibi secundos ventos ad Turcicam classem universali certamine expugnandam, refert idem Andreas in litteris ad Paulum Jovium e Coronensi portu exaratis [1], quibus ascripta est dies IX Augusti.

93. Tum addit pari quoque felicitate fugatum terrestrem Turcarum exercitum : quam victoriam his verbis enarrat Jovius [2] : « Interea, dum ad onerarias naves pugnaretur, Mendocius in deserta hostium castra erupit ; nam conspecta nostrorum classe, atque inde magno timore concepto, terrestris exercitus nequaquam plane collectis vasis effugit : in his castris non exigua copia commeatus et castrensis supellectilis est reperta. Itaque Andreas, re feliciter gesta, frumentum, vinum et reliqui commeatus magnam copiam, tormentariique pulveris cados plures exponit : Macicao cohortibusque ejus urbem custodiendam tradit : Græcos consolatur hortaturque, ut ea obsidionis et belli incommoda patienter ferant. Cæsarem enim in ea præcipue cogitatione versari, ut ineunte Vere terra marique in Peloponeso cum Turcis bellum gerat, eumque nihil ducere honestius aut ad gloriam splendidius, quam benemeritam de se Christianoque nomine Græcorum gentem ex diuturna servitute in lætissimam restituere libertatem. Fuere qui existimarent, Turcas universa classe exui ea die facile potuisse, si Auria Bazanianas triremes exspectare, quam infirmis viribus a Messana festinare maluisset ; sed alii eas graviore rectioreque consilio in freto Siciliæ opportune substitisse dicebant, ne Italiæ littora penitus omni navali præsidio nudarentur ; neque enim universas triremes in unius pugnæ periculum devocari Cæsar volebat, utpote qui nequaquam exploratam haberet Gallorum voluntatem ». De parta victoria certior factus Pontifex ejus lætitiæ Ferdinandum regem mox participem fecit [3], ut ad Turcas contundendos se erigeret.

« Charissimo in Christo filio nostro regi Romanorum illustri.

« Quod per hos dies continuos flagranti desiderio exspectavimus, nuper Dei munere ad nos delatum est præsidium Coronis, quod a Turcis obsidebatur, ejusdem Dei beneficio, ac Cæsareæ et nostræ classis illiusque præfecti virtute, obsidione liberatum, victualiisque et militibus suppletum esse. De quo gratias Deo omnipotenti agimus, ut debemus, spemque certam capimus fore, ut eadem divina nos fovente clementia, gradus per hæc ad alia majora et clariora nobis præbeatur, ad illius communis hostis convertendum statum, ut metum et pericula patiatur, quæ antea nostris per tot sæcula intulit ; idque futurum cum in divina confidimus misericordia, tum in serenissimi fratris tui ac tua virtute et pietate, quas Deo altissimo gratas et acceptas esse videmus, etc. Datum Romæ XXI Augusti MDXXXIII, Pontificatus nostri an. X ». Fovebat quidem Carolus pia consilia, atque a Pontifice obtinuerat [1], ut Cæsarea signa contra Turcas secuturi amplissima indulgentiarum præmia consequerentur, ac si Anglus Gallusque illi se fœdere conjunxissent, restituendæ in Græcia Christianæ religionis spes affulgebant : verum obfirmato in scelere Henrico, de bello in eum inferendo agitabatur ; nec leves etiam conceptos metus testatur Guicciardinus [2], ne Gallus Mediolanensem principatum filio Aurelianensi duci armis comparare meditaretur ; ita ob intestinas principum Christianorum dissensiones, non de gerendo in Turcas bello, sed de pace ab iis emenda actum est.

94. Provehebat ea pacis consilia Clemens, cum reges Christianos mutuo sacro fœdere constringere non posset, metueretque ne, quemadmodum a Christianis Constantinopoli agentibus monebatur, Solimannus Turcicas vires ad opprimendam Italiam, si bellum extraheretur, contraheret. Extant ad eum Ludovici Gerardi Florentinorum apud Constantinopolim prætoris litteræ undecima Octobris exaratæ [3], quibus significat, se cum Ludovico Gritto Pannoniæ moderatore de publica pace egisse, atque una cum eo Ibraimum bassam Turcicæ aulæ procuratorem adiisse, qui proclivem animum ad pacem ostenderit, atque ad summum Pontificem de re universa scribi rogaverit : extinctas jam præcipuas belli faces, sublatasque Hungaricas controversias, cum Ludovicus Grittus designandis Hungariæ dividendæ limitibus cum Ferdinandi regis oratoribus præfectus sit : superesse adhuc aliquas difficultates, scilicet expeti a Cæsare, ut Barbarussa dictus Haradinus de gradu dejiciatur, ejusque terræ Cæsari tradantur : verum nunquam Turcas assensuros, cum illius clientelam acceperint ; ipsum tamen adacturos, ne ullum post hac Christianorum terris damnum inferat, ac si grassari pergat, vires cum Christianis in eum se conjuncturos : poscere

[1] Ext. to. III. lit. princ. p. 25. — [2] Jov. l. XXX. Andr. Maurocen. l. IV. — [3] Lib. brev. an. 1533. p. 1220.

[1] Clem. lib. brev. an. 1533. p. 27. — [2] Guicc. l. XX. — [3] L. III. lit. princ. p. 26.

vicissim Turcas a Cæsare, ut Coronem arcem Turcico imperio restituat : ad quod persuadendum gravissima argumenta exposuit : principes Christianos, nisi mutuam armorum societatem coiverint, nunquam feliciter bellum contra Othomannicam potentiam confecturos, ac pro retinenda non sine maximis sumptibus Coronensi arce Italiam universam immensis periculis et Turcarum grassationibus expositum iri ; instrui enim summa diligentia classem ingentem, proximeque appetente Vere Turcici belli faces in Italiam injectum iri ; itaque vel apparandum a Christianis regibus sociale bellum, vel dedendæ Corones ignominiam sustinendam.

95. Missa est Anconam Constantinopoli navis, quæ a Pontifice et Christianis principibus responsum præstolari jussa est. His addidit prætor Florentinus apud Constantinopolim : « Felicissime valeat beatitudo vestra, cui me humiliter commendo. Die II Octobris MDXXXIII ». Confecta est pax a Ferdinando cum Turca, in qua Ferdinandus comprehendendum Pontificem sategit; qua de re a Clemente illi actæ gratiæ hisce litteris [1] :

« Regi Romanorum.

« Charissime. Postquam nudius tertius de reditu ad Urbem nostro serenitati tuæ scripseramus, redditæ sunt nobis hæ litteræ serenitatis tuæ inter cæteras, quæ nobis de pace perpetua per imperatorem Turcorum cum serenitate tua facta et utrinque publicata nuntiabant : de quo et quod tua majestas se egisse et acturam scribit, ut et nobis caveatur, et in eadem pace principaliter includamur, agimus serenitati tuæ de ejus pietate et in nos amore gratias, Deum suppliciter deprecantes, ut cuncta ad commodum universale totius reipublicæ Christianæ, tum proprium serenitatis tuæ feliciter et prospere succedere concedat. Dat. Romæ XIII Decembris MDXXXIII, Pontificatus nostri an. XI ». Præcipua hujus pacis capita a Turcico oratore solemni ritu Ferdinando exposita mense Martio proximi anni recenset Nicolaus Isthuanffus sic inquiens: « Ferdinandus, Cæsaris legatis ac cardinale Tridentino, necnon proceribus, quos paulo ante nominavi, convocatis, pacis conditiones, quas Turca attulerat, per Joannem Hoffmannum, cujus consilio plurimis in rebus utebatur, publicari jussit, ita ut is Germanico sermone eas recenseret, Gaspar Vingartus Hungaris, Georgius vero Sapea Bohemis interpretarentur. Fuere autem fere tales. Principem Turcarum Sulimannum recipere Clementem Pontificem in patrem, Carolum Cæsarem et Ferdinandum in fratres : Ludovico Gritto daturum in mandatis, ut Joannem regem inducat ad cedendam Ferdinando partem eam Hungariæ, quam nunc habet, aut certe æquis legibus pacem stabiliat. Vicissim a Ferdinando postulare, ut claves Strigonii ad eum mittantur, quas non aliam ob causam petat iterum remittendas, quam ad declarandam obedientiam : hanc pacem tamdiu donec alteruter vivat duraturam, aut quamdiu Ferdinandus voluerit. Cum Cæsare et Pontifice facturum etiam inducias ad septennium vel diuturniores, si ei Coronem urbem restituerint, pro qua daturum se Cæsari vel Ferdinando in Hungaria ditionem longe quam sit Corone uberiorem : prohibiturum quoque ne Hairadenus pyratarum princeps, ac Mauri et Turcæ prædones littora Hispaniæ atque Italiæ infesta excursionibus atque rapinis reddant. De tributo annuo, ac Illyrico Turcis concedendo ne verbum quidem, tametsi Lascus et Waivodanorum plerique factiones alere soliti, non aliter coalituram pacem in vulgum impudenter falsoque sparsissent. Hæc etsi haud aspernanda plerisque viderentur ; tamen Hungarorum animis haud levem suspicionem ac metum incutiebat inusitata illa clavium Strigonii postulatio. Verum Ferdinandus posse pro clavibus facile, si sit necesse, alias confici, et Ibraimum jurasse maximo jurejurando, nullam subesse fraudem; Mehemetem internuntium XXIX Martii dimisit, datis muneribus ac comitibus itineris, qui claves, quas petebat, ei traderent, necnon litteris, quibus Sulimano ut patri se commendabat, ac quas dedisset pacis conditiones accepturum atque observaturum promittebat; missurum se etiam idoneos homines ad Pontificem atque Cæsarem, eisque pro virili auctorem futurum, ut restituta Corone ejus voto ac desiderio satisfieret ». Confusa hæc pax est Coronensium præsidiorum Hispanorum temeritate primum, deinde ignavia, nam exercitu imbelli excurrere in Peloponesum ausi, propulsati cæso Macicao ductore fuere : tum nimia consternatione territi Coronem arcem munitissimum deseruerunt.

96. *Consentanea Indorum traditio cum Ecclesia Romana de S. Thoma apostolo.* — Hoc anno [1] cum Joannes Lusitaniæ rex Nunnio Acunio Indiarum proregi dedisset imperia, ut diligentissime de S. Thomæ Apostoli reliquiis inquireret, transmisissetque præcipua Vitæ S. Thomæ capita ex traditione Romanæ Ecclesiæ excerpta, an ea cum Indorum de eodem Apostolo traditione consentirent, Michael Ferreria ab aliquibus Christianis, tum ethnicis et Mauris, qui eas oras incolebant, quæ a majoribus tradita essent de S. Thoma sciscitatus, accepit Apostolorum mille et quingentis ante annis ad eam urbem ruinis deformem olim florentissimam, adeo ut Meliaporis, id est pavonis avium forma excellentissimæ nomen præ aliis urbibus retulisset, confluentibus ad eam ex universo Oriente et Occidente mercatoribus tanto numero, ut ob

[1] Lib. brev. an. 2533. p. 566.

[1] Barros. dec. 3. Asiæ l. VII. c. 11.

gentium varietatem mille ac trecenta templa in ea excitata recenserentur : fuisse autem eo tempore urbem mari duodecim leucarum intervallo disjunctam, cum nunc lapidis jactu tantum distaret, mersa sensim undarum alluvie tellure; atque vaticinatum Apostolum tum sacerdotes, qui eamdem fidem prædicarent, iisdemque sacris Numen colerent ab Occidente accessuros, cum mare urbem allueret; geminoque prodigio regem ad fidem conversum, cum immanis lignea moles, quæ plurium elephantorum hominumque conatu dimoveri non potuerat, ab Apostolo alligata stipiti zona tracta fuisset, ut ea in templi Deo sacrandi opere locaretur ; tum etiam revocati ad vitam pueri, quem pater infectus Brachmanarum sæva superstitione necarat, ut ea calumnia Thomam obrueret, audito responso, quo Apostolus ab accusatoris calumnia liberatus est. Armenus etiam episcopus, qui Indicas gentes Christianas, quæ inferiores Colami terras incolebant, lustrabat, ab Acunia rogatus, quid de Thoma Apostolo accepisset, sacramento testatus est, ex majorum traditione scriptis proditum, dispersis per orbem ad Evangelium prædicandum Apostolis, tres simul Thomam, Bartholomæum ac Judam Thadæum Babylonem profectos, atque hinc ab invicem discessisse, Judam versus Septentrionem direxisse iter in provinciam Cabezada Despone nuncupatam, ac plurimas gentes ad veri Dei cultum traduxisse, pluraque sacra templa posuisse : Mauros vero iis oris jam potitos : Bartholomæum Persidis interiora penetrasse, atque illius corpus in loco Taram, ubi Armenorum monasterium situm est, sepultum ; Thomam vero in urbe Bascora, quam alluit Euphrates, navim conscendisse, Persicoque mari sulcato, in Socotoram insulam applicuisse, ac incolas Christi fide imbuisse : inde navigasse in Indiam, ac Meliapore Evangelium promulgasse, plurimisque gentibus ad Christianam religionem pellectis, Sinensium navibus ad Sinas appulisse, atque in urbe Cambaliensi plures doctrina sacra erudivisse, ac post excitata ibi templa et sacris initiatos sacerdotes Meliaporem reversum, ac Brachmanarum, qui veteres errores confutatos fremebant, conjuratione impia dum evangelium prædicabat, saxis appetitum, cum semianimis jaceret lancea a Brachmane transfixum fuisse, atque a discipulis in sacello ab ipso constructo humatum fuisse. Cum vero Lusitani in Indias applicuere, Christiani Cranganoris terras, unde Diamper dynasta Christianorum rex dicebatur, incolebant magis quam Paleacatem, cum eversa Meliapore ipsos belli calamitas eo dispulisset. Colebantur autem præcipua veneratione duæ Ecclesiæ Colami et Cranganore ab Apostoli Thomæ discipulis conditæ, atque ob sacerdotum penuriam gravissima damna res Christiana passa est : nam episcopi Armenii, quos patriarcha eo legabat, magis cupidine auri quam lucrandarum animarum agebantur ; siquidem nullum sacris undis abluebant, nisi auro conducti : multo minus sacerdotalibus sacris quemquam initiabant, nisi plurimam auri vim corraderent, quamobrem religio sensim deperibat. Cæterum horariæ ac reliquæ divinæ preces Chaldaica lingua in ecclesiis repetebantur. Paucis vero annis antequam Lusitani Indias ingrederentur, patriarcha Armenius quatuor episcopos miserat, qui Indicas ecclesias regerent, quorum duo mox abierant, alii Colami et Cranganore sedem fixerant. Et quidem Cranganorensis episcopus ætate provectus, pietateque insignis Romanæ Ecclesiæ ritus pluris faciebat, sustulitque tyrannidem simoniacam de non conferendo sine pecunia Baptismo, atque sacerdotalia sacra libens impertiebatur. Eæ porro Ecclesiæ progressu temporis effloruerunt pietatis gloria, ac Lusitani observantiæ in S. Thomam Apostolum ergo in Paleacatensi portu urbem, cui S. Thomæ nomen inditum est, instaurarunt.

CLEMENTIS VII ANNUS 11. — CHRISTI 1534.

1. *Argumenta Henrici VIII ex Scriptura sacra petita pro rescindendo conjugio a J. Coclæo confutantur.* — Anno post Christum natum millesimo quingentesimo trigesimo quarto, Indictione septima, Henricus Anglorum rex, cum longa in lite, quam cum Catharina uxore sua legitima habebat, captasset diffugia, ac petulanter Pontificiæ majestati illusisset, decretoria sententia piorum communione depulsus fœdissimum in Anglia schisma conflavit : Turcæ Italiæ oram immissa classe evastarunt ; atque Anabaptistæ in Germania abusi Caroli V clementia ad condendum novum imperium arma strinxerunt : tum novas propagines fudit Zuingliana hæresis, ac Lutherana confirmata est. Inter quas calamitates Clemens cum Mediceam familiam ad summum felicitatis fastigium evexisse videretur, e vita migravit relicta successori congregandi Œcumenici Concilii gloria : de quibus ordine dicturi ab Anglicano schismate exordiemur. Ineunte hoc anno Henricus Angliæ rex consuluit Thomam de Vio cardinalem, atque decerpta e Scripturis sacris duo argumenta ei proposuit, quibus conjugium cum regina Catharina divina lege rescissum contendebat. Primum erat petitum ex cap. XVIII Levitici, in quo hoc divinum imperium expressum [1] est : *Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis, quia turpitudo fratris tui est.* Respondit cardinalis, de fratre vivente divinum oraculum intelligi, non extincto ; idque probavit ex alio textu ejusdem capitis, in quo hæc lex data est : « Sororem uxoris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec revelabis turpitudinem ejus adhuc illa vivente ». Si enim sororem uxoris extinctæ ducere liceat, pari ratione uxorem fratris extincti a fratre duci posse : si vero frater extinctus sit sine liberis, id tum in lege naturæ, tum in lege Mosaica fuisse imperatum : quod jam in alio opusculo demonstrarat consultus a Pontifice.

2. Secundum argumentum ab Henrico rege propositum contra vim Pontificiæ concessionis, qua uxorem fratris Arthuri extincti illi ducere permissum fuerat, petitum est ex Evangelio Matth. XIV in quo de Herode dicitur : *Posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui ; dicebat enim illi Joannes : Non licet tibi habere eam.* Respondit Thomas cardinalis, locutum Joannem de uxore fratris viventis, non extincti ; ac tunc Herodis fratrem vixisse ex Josepho [1] et Egesippo [2] ostendit, additque ut si quæ alia argumenta Henricus haberet, illa in medium afferret. At Henricus pellicis illecebris devinctus Scripturarum verum sensum noluit perpendere, neque illud S. Petri [3] recoluit : *Hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit.* Sed sensu suo occæcatus, cum plures doctorculos auro corrupisset, in academiis duas propositiones promulgavit : conjugium scilicet cum fratria divina et naturali lege damnari ; et rursus tale conjugium nullo indulto Pontificio cohonestari posse. Edidit hoc anno adversus eas propositiones Joannes Coclæus athleta fidei orthodoxæ indefessus frustra pecunia tentatus, librum eximium, convicitque nullis argumentis nisi fucatis distortisque eas propositiones astrui posse ; deinde argumentorum phalangem instruxit, quibus eas propositiones evertit : de quo libro in Scopa adversus araneas Moresyni meminit [4].

3. *Defixus anathemate rex Anglus se caput Ecclesiæ Anglicanæ profitetur, et in Catholicos sævit.* — Interea cum Clemens adversus Henricum regem Angliæ judiciariam actionem urgeret, Franciscus Gallorum rex Henricum ipsum oratoris opera sollicitavit, ne a Pontificis Romani obsequio deficeret : qui Henricus meditatam defectionem se dilaturum respondit, si decretoriam sententiam Pontifex differret : cumque concordiæ spes affulgeret, Cæsareorum

[1] Levit. XVIII.

[1] Joseph. antiq. Judaic. l. XVIII. c. 14. — [2] Egesipp. de excidio Hieros. l. II. c. 4. — [3] Petr. II. c. 1. — [4] Cocl. in scopa adv. aran. Moresyn.

administrorum importuna vi latam sententiam queritur Belcairus[1] : « Ut ad Francisci regis e Massilia reditum revertar, is Massiliæ a Clemente obtinuerat, ne devotiones dirasque adversus Anglum decretas, antequam de illius voluntate certior fieret, omnino pronuntiari pateretur, quem postremum actum fulminationem vocant. Hinc Joannem Bellaium Parisiensem pontificem, ad fanum Andreæ circa Decembris kal. reversus, ad Anglum misit, quem in Romani Pontificis observantia perseverare cohortaretur. Biennio apud Henricum legati munere functus erat Bellaius idcirco ut homo doctus illique familiaris : quamvis indignatum eo perduxit, ut si Clemens suam fulminationem differret, ipse quoque quod animo intenderet, nempe ut Clementi pristinam observantiam renuntiaret, exequi differret. Bellaius, quod res magni momenti erat et regis gratiam demereri cupiebat, Clementis adeundi munus suscepit, et equis cursoribus iter persecutus ante Decembris finem Romam appulit, et quod in Angli causa post Clementis reditum nihil innovatum fuisset, rem adhuc integro esse comperit. In celebri cardinalium conventu (consistorium illi vocant) auditus, cum Angli postulatum non omnino iniquum videretur, ejus responsum intra tempus præscriptum proferre jussus est. Itaque hominem expeditum ad Anglum equis cursoribus misit, et ut Romam intra præscriptum diem rediret injunxit. Præteriit dies : Cæsariani ut tandem controversiæ finis imponeretur instabant ; Bellaius in cardinalium cœtu difficillimo vehementissimæ Hyemis tempore multa viatoribus terra marique accidere posse opponebat, Oceano præsertim tempestatibus fere semper obnoxio, diem paululum differrent, postremo sex tantum dies adderent orabat. Prudentiores assentiebantur. Plures in contrariam sententiam pedibus ierunt, et quod tribus poterat, uno conventu perfecerunt, latamque adversus Anglum sententiam fulminarunt, ut illi loquuntur ». Concepta ea[2] fuit hisce verbis :

4. « Clemens papa VII, etc.

« Cum pendente lite coram nobis dilecto filio Capisuccho capellano nostro ac sacri palatii Apostolici causarum auditore et decano a nobis in consistorio reverendissimorum commissa inter charissimos in Christo filios nostros Catharinam et Henricum VIII Angliæ reges, de et super validitate matrimonii inter eos contracti, præfatus Henricus dictam Catharinam ejecerit, et de facto cum quadam Anna matrimonium contraxerit contra mandata et decreta tam admonitionis quam inhibitionis in litteris in forma Brevis etiam de consilio fratrum nostrorum S. R. E. cardinatium emanatis contenta, temere et de facto attentando. Idcirco nos de illius potestatis, quam Christus Rex regum nobis, licet immeritis, in persona B. Petri concessit, plenitudine, in throno justitiæ pro tribunali sedentes, et solum Deum præ oculis habentes, per hanc nostram sententiam, quam ex nostro mero officio, ac de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consistorialiter coram nobis congregatorum consilio, ferimus, ejectionem et spoliationem dictæ Catharinæ reginæ a quasi-possessione juris conjugalis et reginalis dignitatis, in qua tempore hujusmodi motæ litis erat, et matrimonium inter prædictum Henricum regem et Annam prædictam contractum, cum prædicta omnia notoria et manifesta sint, prout ita esse declaramus, nulla, injusta, et attentata fuisse et esse, ac nullitatis, injustitiæ, attentatorumque vitio subjacuisse et subjacere, prolemque susceptam seu suscipiendam illegitimam fuisse et esse ; præfatamque Catharinam reginam ad suum pristinum statum, et quasi-possessionem juris conjugalis et reginalis dignitatis restitui et reponi debere, dictumque regem dictam Annam a cohabitatione sua et quasi-possessione juris conjugalis et reginalis ejicere et amovere debere, in his scriptis pronuntiamus, decernimus, et declaramus, restituimus et reponimus, ejicimus, et amovemus : eademque nostra sententia, et ex consilio et mero officio nostro prædicto præfatum Henricum regem majoris excommunicationis, et alias censuras pœnas in dictis litteris contentas ob earum non paritionem et contemptum damnabiliter incurrisse et incidisse, ac ab omnibus Christi fidelibus evitandum fuisse et esse, declaramus et mandamus.

« Et nihilominus volentes cum eodem Henrico rege nomine pii patris benigne et clementer agere, censurarum prædictarum declarationem usque et per totum mensem Septembris proxime futurum ad hoc, ut sententiæ et mandatis nostris prædictis commodius parere possit, suspendimus, et si infra dictum tempus parere distulerit, ac dictam Catharinam in pristinum statum, quo tempore litis motæ erat, non restituerit, præfatamque Annam a sua cohabitatione et quasi possessione juris conjugalis et reginalis non abjecerit, et dicta attentata cum effectu non purgaverit, ex nunc prout ex tunc præsenti declarationi locum esse volumus, decernimus ac ita pronuntiamus ».

5. Multi de hac sententia gravissime questi sunt, quamvis esset justissima, cum non esset ferenda nisi ad evertendum Henricum, si ea lata sententia efferatus Ecclesiam persequeretur, Cæsar consurgeret : sed qui ad eam ferendam Pontificem adegerat, postea cum ipso Henrico fœdus pepigit, ac res Ecclesiæ cum innumerarum animarum clade in exitium versæ sunt, nimiumque præcipitis decreti Pontificem et cardinales postea vehementer pœnituit, ut Belchai-

[1] Belc. Zelcai. l. xx. — [2] Ext. apud Sander. l. i. de schism. Anglic. apud David Camerar. Scol. l. iv.

rus narrat [1] : « Biduo, inquit, post ab Anglo nuntius rediit cum mandatis amplissimis : quapropter cardinales, qui erratum suum corrigerent diligenter inquirentes sæpius convenerunt, nec ullam retractandæ suæ sententiæ rationem invenire potuerunt. Anglus indignatus a Romani Pontificis observantia recessit, et in his, quæ ad religionem pertinent se quasi Christi vicarium declaravit, tributumque Romanis Pontificibus pendi solitum Romam deinceps ferri prohibuit ». Arrepto pseudopontificatu Anglicanæ Ecclesiæ Henricum sacerdotiorum decumas, eorumdemque vacantium primos fructus sibi arrogasse narrat Polydorus Virgilius [2], coacto scilicet impiorum hominum conciliabulo : « Habetur, inquit, concilium Londini, in quo Ecclesia Anglicana formam potestatis nullis ante temporibus visam induit : Henricus enim rex caput ipsius Ecclesiæ constituitur, eique ob id munus primi fructus omnium sacerdotiorum vacantium, ac eorumdem decimæ quotannis perpetuæ assignantur (1) ».

Impulsum ad tam impium et sacrilegum facinus ab adulatoribus deplorat Laurentius Surius [3] : « Hoc quoque, ait, anno MDXXXIV, Angliæ rex gravissime ferens a Pontifice contra ipsum latam sententiam de divortio Catharinæ Cæsaris materteræ, totum se ab auctoritate et obedientia Romanæ Sedis subducit, atque in conventu parlamenti Westmonasterii se supremum Ecclesiæ Britannicæ caput vocat, eoque nomine sibi sacrorum proventuum annatas, ut vocant, decimasque deinceps persolvi jubet, et id genus alia facit, quibus eam laudem, quam superioribus annis pro Catholica tuenda religione adversus Lutherum et ejus farinæ homines susceptis laboribus sibi compararat, prorsus obliteravit. Sunt qui eum regem scribant cujusdam magni viri adulationibus depravatum a pristina virtute deflexisse. Ita est certe rerum humanarum conditio, ut juxta Pauli sententiam, qui stat aut stare sibi videtur, merito videre debeat ne cadat. Est vero adulatorum genus longe pestilentissimum, quod dum suis privatis commodis studet assentando omnia, aut interdum etiam prava suggerendo, sub quadam honesti specie non raro etiam optimos principes corrumpit ».

6. Enarrat fusius hujus catastrophes cœptæque persecutionis in Catholicos seriem Sanderus [4] sic inquiens : « Celebre erat his diebus Elisabethæ Bartonæ monialis nomen, quæ ob sanctitatis famam virgo sancta Cantiana vulgo appellabatur. Hæc affirmabat Henricum non amplius jam esse regem, eo quod ex Deo non regnaret; Mariam vero Catharinæ filiam, quæ tunc minus legitime nata habebatur, ad regni gubernacula suo jure sessuram esse : ob quæ verba in jus vocata, et a publicis regni comitiis una cum duobus D. Benedicti monachis Edovardo Bochingo et Joanne Deringo, duobus etiam D. Francisci patribus Hugone Richæo (qui conventui Cantuariensi præerat) et Richardo Risbeo, duobus etiam sacerdotibus sæcularibus Richardo Mastero et Henrico Goldo (qui omnes eam Dei spiritu afflatam credebant) capitis condemnata fuit, et post ludibria publica omnes constanter ultimum supplicium subierunt XII kal. Maii : quam fœminam cum inter cæteros Roffensis et Morus diligenter examinassent, confessi sunt, se nullo judicio deprehendere potuisse eam fanatico spiritu (quod in ejus invidiam tunc spargebatur) agitatam fuisse : unde et ipsi in suspicionem apud regem venerunt quod cum illa sentirent; et Roffensis quidem nominatim de eo crimine in comitiis accusatus fuit, et Joannes Adesonus, qui ei fuit a sacello, una cum tabellione Cantuariensi, duo etiam nobiles laici Thomas Goldus et Edovardus Thuatus in vincula eam ipsam ob causam conjiciebantur. Constat tamen illas res, quas tunc, cum nihil minus quam futuræ putabantur, futuras illa prædixit, suo tempore postea evenisse. Maria enim, quæ tunc Elizabethæ postponebatur, ante Elizabetham postea jure suo regnavit.

7. « Quo vero die hæc ancilla Dei cum sociis ad patibulum tracta est, eo ipso Londini optimates jussi sunt coram archiepiscopo Cranmero, Audlæo cancellario, Cromuelo secretario aliisque regis consiliariis jurato profiteri secundas ejus nuptias legitimas esse, prolemque inde natam Elizabetham nomine veram esse regni hæredem , Maria principe exclusa tanquam ex matrimonio illegitimo prognata. Quam jurisjurandi formulam, ut multis de causis iniquissimam, cum episcopus Roffensis ac Thomas Morus, aliique nonnulli suscipere nollent, in custodiam conjecti sunt. Fratres autem Minores, qui *de observantia* vulgo dicuntur, cum hac iniquitate permoti liberius loquerentur tam in publicis disputationibus, quam concionibus sacris, matrimoniumque Catharinæ acerrime defenderent (præcipue vero Londini duo patres doctissimi Elstenus et Paytonus) ob hanc rem totus Ordo in

[1] Belc. l. XX. num. 54. — [2] Polyd. Virg. l. VIII — [3] Sur. in Comm. hoc ann. — [4] Sander. l. I. de schism. Angl. hoc ann.

1) In iis enarrandis quæ Romæ pariter et in Anglia in causa Henrici gesta sunt, in Chronologia nonnihil erratum. Tantum enim abfuit quin sententia Pontificis Romani in Henricum causam præbuerit subvertendæ in Anglia religionis, ut integro potius bimestri antea conveniret senatus (parlamento) Londini ad res religiosas decernendas, quam Pontifex sententiam suam pronuntiarit. Quæ enim Pontificis Bulla hic in Annalibus nullam adscriptam diem præfert, hæc apud Wilkins Concil. Britan. to. III, pag. 769, die XXIII Martii data est, cum senatores Londini die XV Januarii convenerint teste Burneto hist. l. II qui et dissolutum cœtum illum die I Martii ibidem affirmat. Excusandus est igitur Pontifex si iis compertis quæ in Anglia gesta fuerant, nihil ulterius expectandum ratus ultimam sententiam tulit.

MANSI.

tanto apud regem odio fuit, ut tertio idus Augusti fratres isti ex omnibus Ordinis sui monasteriis pellerentur, variosque in carceres conjicerentur; adeo ut plusquam ducenti eodem tempore in custodiis numerarentur ».

8. Prorupit ad majora flagitia Henrici furor; nam in solemnibus ordinum conventibus archiepiscoporum et episcoporum nonnullorum impietate quos subornavit vel oppressit, opera se supremum Ecclesiæ Anglicanæ caput dixit; cujus flagitia ita describit Sanderus[1] : « Henricus, perspecta virorum bonorum voluntate, cum divortium suum non perinde ab omnibus approbari cerneret atque ipse cupierat, occurrendum ratus initiis, non amplius privato imperio, sed publica auctoritate ac vi legum agendum esse censuit. Itaque comitia publica regni indixit ad tertium nonas Novembris futura, nequaquam dubitans, quin in iis partim vi ac minis, partim adulatione ac artificiosa inductione illorum, qui hæresi clam favebant, obtineret ab ordinibus quidquid ipse cupiebat ac jam animo designaverat. Sciebat enim inter episcopos Cramnerum et Leium metropolitanos totos esse suæ voluntati addictos; Gardinerum vero Samsonem, aliosque juniores, quos ipse nuper evexerat, non admodum repugnaturos : Roffensem senem in carcere teneri, Tonustallum Dunelmensem (qui vir etiam magnæ auctoritatis erat) regis litteris admonitum a comitiis abfuturum.

9. « In principum vero consessu, præter novam nobilitatem, quam Henricus ipse creaverat, magnaque ex parte Lutherana perfidia depravatam, erant primores duo, qui sua auctoritate cæteros facillime ad omnem regis nutum ac voluntatem inflectebant. Horum primus erat Carolus Brandonus Suffolciæ dux, qui sororem Henrici in matrimonio habebat, homo perditæ vitæ et Henrico simillimus, cujus tota postea familia, Deo vindicante, miserrime periit ac dissipata fuit. Alter vir erat Catholicus ac bellica laude clarus Thomas Havardus Norfolciæ dux; sed ne regis gratiam amitteret, ad omnia se felicem et obsequentem exhibebat : quam tamen gratiam obsequiis tam iniquis partam Deus retineri diu non permisit; nam et ipse postea Thomas perpetuis carceribus ab Henrico damnatus fuit et filius ejus primogenitus comes Surræus appellatus, eodem jubente securi percussus. His ergo instrumentis aliisque artibus ac minis (nam et baronem Dacrium, qui Catholicus et potens erat, suæque voluntati non facile consensurus, illis ipsis diebus quo reliqui fierent timidiores, ad causam de capite dicendam, ficta calumnia evocaverat) obtinuit Henricus, ut quæcumque ipse vellet suffragiis ordinum decernerentur : ac primum quidem ut Maria ex Catharina filia natalium honore ac omni regnandi jure privaretur : honores autem omnes ac successionis jura Mariæ antea attributa in Elizabetham tranferrentur. Deinde ut omnis potestas ac jurisdictio in Anglos et Hibernos Pontifici Romano in perpetuum adimeretur, reusque perduellionis fieret, si quis deinceps quidquam honoris aut auctoritatis Sedi Apostolicæ deferret : Anglicanæ vero Ecclesiæ summum in terris caput ut solus rex haberetur, cujus solius esset auctoritate plenissima errores, hæreses, abusus omnes emendare, et illi propterea omnium sacerdotiorum integri proventus primi cujusque anni, quo quis beneficium aliquod sortitus esset, solverentur : illi omnium Ecclesiasticarum dignitatum decimæ redderentur; quinimo ipsum papæ vocabulum consecutus, edici curavit ut de cætero nullus Pontificum Romanorum vocaretur papa, sed tantum episcopus. Quam legem tanta sævitia executioni mandavit, ut capitis damnaretur, si cujus in libro vel solum nomen papæ non deletum extaret, per calendaria, per indices, per scripta patrum, per totum jus canonicum, per scholasticos doctores papæ vocabulum lituris undique obducebatur : imo in fronte operum D. Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Leonis Gregorii, Prosperi, ac aliorum Ecclesiæ luminum, singuli scribere coacti sunt, si quid in eis operibus inesset, quod Pontificis Romani primatum tueretur aut confirmaret, se illi verbo, sententiæ, rationi jam nunc renuntiare, nec tanti criminis reos unquam esse velle, ut quibusvis Patribus aut doctoribus in ea re assentiant. Omnis etiam communicatio per litteras cum Pontifice Romano, ejusve ministris extra Angliam degentibus, sub pœna læsæ majestatis prohibebatur : quo factum esse scribit Erasmus[1], ut quasi sub omni lapide dormiat scorpius, ita nemo Anglorum ausus est deinde aut quidquam scribere, aut ab externo quopiam litteras accipere.

10. « In litaniis præterea precibusque, quæ tum privatim, tum publice in omnibus oratoriis, Ecclesiis, monasteriis aliisve in locis recitabantur loco petitionis illius, quæ pro domno Apostolico a Christi fidelibus per universum orbem fieri solet, Henricus hæc impia verba apponi imprimique præcepit : Ab episcopi Romani tyrannide et detestandis enormitatibus, libera nos, Domine. Atque ut his seriis nonnihil etiam ridiculi admisceret, nonis Maii edixit, ne quis in posterum suorum aulicorum aut barbam raderet, aut capitis capillis longioribus uteretur, quod viri graviores in Anglia ad honorem et imitationem quamdam cleri facere consueverant. Ipse autem caput novum Ecclesiæ, quo aliis præluceret, Annæque oculis magis place-

[1] Sander. l. 1. de schism. Angl. hoc ann.

[1] Lib. de Purit. cælest.

ret, exemplum et formam præbere voluit. Seipsum igitur novo ac elegantiori longe modo tondendum ac vestiendum curavit, omnibus ut iterum juvenescere, et simul cum antiqua uxore veterique religione veterem etiam animum veteremque corporis et habitum deposuisse videretur. Neque contentus his, quæ domi pro libidine constituerat ac fecerat tentare, etiam foris voluit externum aliquem principem ad furoris sui participationem pertrahere posse. Legatos igitur mittit primum ad Franciscum Galliarum regem, in quo plurimum spei habebat propter communem utriusque cum Cæsare contentionem; sed cum sua Christianissima majestas tantum abesset ab Henrici impietate probanda, ut ne legatos quidem ejus ea de re audire voluerit, ad certos Germaniæ principes, qui jam dudum hæresi Lutheranæ se addixerant, profecti sunt. Illi quamvis tum Henrico tum etiam sibi gratularentur discessionem ejus a Pontifice, quam et ipsi fecerant; dolebant tamen vehementer tam sceleratam ac turpem fuisse ejus discessionis causam, quam ita detestabantur, ut nulla legatorum persuasione adduci potuerint, ut approbarent. Quod et Henricum mirabiliter offendit, fecitque (uti creditur) ne palam ad hæresim Lutheranam deficeret, neve ipsius Lutheri submissionem ac palinodiam, quam abjectissime paulo post ad eum scripsit, admitteret. Calvinus [1] etiam paulo post Henrici primatum Ecclesiasticum oppugnavit.

11. « Desertus itaque ab externis, domesticis comprobatoribus contentus esse voluit, jubetque ut sui tam concionibus quam libris editis hanc novam auctoritatem suam ecclesiasticam tueantur. Qua regis voce excitati sunt ad concionandum plurimi, ad scribendum etiam nonnulli, quorum aliqui id sponte faciebant, quod hæresi faverent, cujusmodi erant Sampsonus Foxus Morisonus, cæterique : alii vero coacte, ne regem offenderent, ut Gardinerus Wirtoniensis et Tonstallus Dunelmensis episcopi ». Hæc fuere tristia Anglicani schismatis exordia, ac post maximas sanctorum virorum cædes ac religionis excidium, ipsi hæretici Angli Ecclesiæ suæ caput tam væsana et sacrilega assentatione tot annis adoratum nostra ætate in publica catasta carnificis manu immaniter detruncarunt, ac post conculcatum sacerdotium, etiam regium culmen obtriverunt.

12. *Ingentia mala oborta ex disturbato Concilio.* — Potuisset tot tantisque malis Concilium Œcumenicum mederc, Anglosque in orthodoxa religione continere; sed Franciscus Gallorum rex, qui ex Germaniæ factionibus Cæsaream potentiam posse extenuare sperabat, in Massiliensi conventu fallacibus argutiis illud disturbarat : ex quo cum apud Germanos in summam invidiam adductus esset, hisce litteris [1] sedare odia annisus est :

« Franciscus Dei gratia Francorum rex reverendissimis, illustrissimis, inclytis, generosis, splendidis, amplissimis, spectabilibus et prudentibus sacri Romaai imperii electoribus, principibus, equitibus, civitatibus, civiumque magistris, ac cæteris universis et singulis ordinibus, amicis, fœderatis et sociis charissimis, salutem.

« Superioribus ad vos litteris, cum ad quasdam responderem passim apud vestrates in me disseminatas calumnias, obiter vobis, amplissimi ordines, meum super indicendo communi Christianorum Concilio sensum, animum et expectationem significavi ; id quod fortasse tum fecissem accuratius ac diligentius, si vel levem conjecturam habuissem fore unquam, ut (quod postea et litteris multorum, et sermone omnium ad me perlatum est) ista quorumdam obtrectatione sugillarer, me scilicet ad eam rem ultro sese accingenti Pontifici moram unum attulisse, atque etiam (si Christo placet) tam sanctæ piæque voluntati ejus me intercessorem obtulisse. Ut nunc autem se res habent, hoc est, cum jam dubitari apud omnes desiisse debeat, quo ego sim in eamdem rem animo, atque testes habeam locupletissimos et gravissimos omnes omnium partium cardinales, nihil me ab ipso Pontifice contendisse obnixius atque efflagitasse, quam ut primo quoque tempore omnes conveniremus : nihil sane hoc tempore optare potui accommodatius, vel ad eorum quibus solo vitæ meæ cursu offensis quævis semper visa est satis justa mei criminandi causa vobis prodendam audaciam et imposturam, vel ad meam apud vos ipsos sartam tectam ab eorumdem injuria conservandam dignitatem, quam ut rumores de me sererent hujusmodi, et sermones, quos res ipsa confestim esse falsos cum arguat, nullam in istis in posterum non modo credulitatis et fidei, sed ne existimationis quidem partem relictura sit : id quod illis contigisse spero atque plane confido ; sub id enim tempus, quo ii ad me rumores sunt perlati, suspensum quidem et expectantem, quid Pontifex statueret et quem ipse locum indicendo Concilio capiendum designaret commodum, advenisse nuntiatur ab eodem ad me missus Rodulphus Pius Faventiæ episcopus singulari vir ingenio, judicio, atque doctrina, communicaturus videlicet mecum his ipsis de rebus, ad quas eumdem ego Pontificem suapte incensum natura meis quotidianis precibus et flagitionibus inflammaram.

13. « Cum igitur res per se satis ipsa loquatur, nihil posthac futurum video cur istorum ego animos, qui me tam graviter suis malevolentissimis obtrectationibus premere voluerunt,

[1] Comm. in Amos.

[1] Ext. to. III. German. ex editione Freheri p. 299.

vel leviter debeam, quamvis lacessitus repungere ; animi vero mei magnitudinem, et in religionem studium, ut inflectam nulla unquam cujusquam faciet injuria, quin communi consilio (quoad ejus fieri poterit) affectæ reipublicæ Christianæ, et afflictæ remedium atque opem præsentem una vobiscum afferamus. Facturos porro nos operæ pretium existimo, si (quod vestro fieri velim arbitratu) aut vos ad me, aut ego ad vos virum mittam, rem totam edoctum, uti facilius inter nos omnium cogitationum nostrarum rationes explicemus. Multa certe vobis et quod ad rem, et quod ad conventus ipsius locum ac tempus attinet, non æquo modo animo, sed libentes etiam dabimus, quo certatim ad nostras invicem voluntates (quantum nobis per Deum ipsum licebit) aggregemur. Pium vero interim apud me retinendum censui dum certum nobis quid actum, quid constitutum a vobis fuerit, quid curari per me, quid perfici cupiatis referatur. Dabitur autem semper omnis omnino opera, ut nec universa respublica vere Christiani a me animum, nec vos amici desideretis, etc. Ex Lajano Saltu die xxv Februarii MDXXXIV ».

14. Fuere Francisci regis inanes fuci, neque enim Concilium a Clemente, uti pactus erat cum Carolo V, celebratum est, in quo hæretici adduci vel cogi ad officium, Angli deficientes in fide confirmari, et gerendi in Græcia belli rationes agitari poterant : et quantumvis Franciscus rex plures Apologias [1] ad invidiam eluendam conscripserit, reatum suum magis patefecit illis quam extersit : cum enim nullus locus ad celebrandum Concilium esset accommodatior quam in ipsa religionis arce et sede Christiani imperii Italia, neque in Germania tutum esset illud cogere, ne immensa hæreticorum audacia et colluvie obrueretur, prætexuit Franciscus rex nec sibi, nec Germanis in Italia, quæ Pontificiis et Cæsareis armis teneretur, tutum accessum patere, vererique ne Pontificis decreta vi potius, quam æquitate ederentur : Germanos ita se devincturum speravit : « Intellexistis », inquit in litteris proximo anno datis, « prope omnes, certe multi ex legato ad vos nostro, quid jam essemus ego et ille inter nos ea de re commentati, ac prope jam pacti : atque ne tunc indiceretur Concilium, unum hoc nobis impedimento fuisse, quod is Cæsari, cum se conventum in Italia habiturum receperat. Contra ego contendebam efficacissimis (ut mihi videtur) rationibus, cum haberet ipse ac Cæsar in Italia nulli non formidolosos exercitus illos, magis ut in decreta sua nos cogerent, quam adducerent, eo nos quodammodo velle pertrahere, pro certo haberi oportere. Addebam (id quod erat) tot initis a Cæsare fœderibus, quo videlicet me accessu Italiæ procul summoveret, armatum citra rerum novandarum suspicionem, inermem citra periculum, committere illis me locis non posse ; atque adeo non sublatis in ea belli atque dissensionum causis debere potius ad vestræ Germaniæ limites, quæ vix ulli Christianorum injuriæ suspecta sit (suspectam e contra cardinalibus et ipsis Germanis Catholicis fuisse antea ostensum est) hoc tempore indici Concilium, cujus sane indictionem, sicut Christianæ reipublicæ necessariam, modo loco libero neque conventuris infido, ita in diverso loco ne aliud oriatur ex alio dissidium metus et periculi plenam esse judicabam ».

15. *Franciscus Gallus, Austriacæ familiæ infensus, hæreticis favet.* — Placuit maxime Franciscus rex hæreticis disturbantibus ea ratione OEcumenicum Concilium, quod Clemens se indicturum Carolo V promiserat; verum Germanorum Catholicorum animos a se abalienavit, quos cum suis Apologiis sibi consociare non posset, conjunxit se hæreticis adversus Catholicos, ignarus malorum quæ hæreticorum societas Gallico regno allatura esset, non aliter quam Cæsarei politici nascentem hæresim palpaverant, dum illa obterere Pontificiam tantum majestatem Cæsareamque efferre videretur; ignorantes quantas illa clades Cæsaribus invectura foret. Interea in Germania excitati sunt novi bellici motus, cum Uldericus Wittembergensis princeps ditionem suam a Ferdinando repeteret. Depulsus ab illa fuerat a Suevis fœderatis vindicantibus injurias Reitlingensium, quos ille admotis castris oppugnarat ac subegerat, receptaque jure belli oppida a Suevis Cæsari divendita, ab eodem Cæsare collata Ferdinando et Austriacæ domui adjecta fuerant : et quanquam, uti vidimus, Franciscus Gallorum rex Wittembergensem suæ ditioni jam ante restituere annisus esset, Helvetiorum tamen opera ejus conatus ad irritum conciderant : jam vero deprimendæ Austriacæ domus potentiæ intentus commovit Philippum Lantgravium Hessorum principem in Ferdinandum, suppeditatis in exitiabile bellum sumptibus, quasi a Wittembergensi bellicæ arcis montem, quem vulgo Pellicardum vocant, coemisset, quo opportune ex Germania copias conducere posset. Ita Christianissimo rege hæreticorum clientela maximo cum religionis damno et Christiani nominis dedecore accepta est. At Ferdinandus rex ubi hæreticos arma impia sumpsisse vidit, extimuit ne illi secundis elati successibus ad majora audenda religionemque evertendam consurgerent, certioremque de omnibus factum Clementem rogavit, ut idonea subsidia pro tuenda re Catholica ipsi mitteret ; qui exhaustum prorsus esse superioribus calamitatibus, tum classis ad depellendos Italia Turcas sumptibus Pontificium ærarium respon-

[1] Ext. ibid. p. 297.

dit ; pro viribus tamen ei se non defuturum :

16. « Regi Romanorum.

« Recepimus litteras majestatis tuæ decimo Maii datas, in quibus de apparatu Lantgravii Hassiæ ad restituendum Ulricum in ducatum Wittembergensem contra majestatem tuam, et de exercitu per te ad defensionem comparato nos reddis certiores : simulque quoniam sua defensio haud minus sanctam religionem ac nos respicit, cum illi novis hæresibus infecti, si successum contra te habeant, majora tentaturi haud dubie timeantur, auxilium a nobis et hac sancta Sede imploras. Quibus tuis litteris, fili charissime, et pro nostro pastorali officio, et pro eo intimo amore, quo tuam serenitatem prosequimur, commoti valde fuimus, et quantum illa significatione comparati per te exercitus eramus lætati, tantum postea doluimus ex his, quæ postmodum subsecuta esse audimus, cum et communis religio, et privata in te nostra benevolentia faciat, ut omnium, quæ tibi accidant vel lætorum vel tristium simus tecum participes. Itaque convocatis ad nos sæpius venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus reque cum illis communicata et frequenter deliberata, non solum quidem noster, sed universi sacri collegii promptus animus et egregia in tuam serenitatem voluntas semper apparuit, cum omnes faterentur, serenitatem tuam omni ope hujus sanctæ Sedis dignam esse, cujus ope sancta religio in istis locis assidue defendatur ; sed tamen cum de modo et ratione conquirendi auxilii ageretur, ut omnes nobiscum in id summe niterentur ; tum vero in ipsa rei tractatione ita delegebatur communis inopia et vulnera præteriti temporis apparebant, ut nec modus nec exitus ullus inveniri posset, cum præteritæ calamitates et continuatæ hujus septennii impensæ, aliaque aliis superaddita onera, omnem prorsus Succum attenuatæ per se facultatis expresserint : nos vero præter afflictas, ut omnibus notum est, vires nostras, et decem triremes hoc tempore instructas, et alias necessarias et graves impensas quotidie subire cogamur : ipse autem status noster Ecclesiasticus præter continuam superioris septennii sterilitatem ita tributis et collationibus continuis gravatus per nos fuerit, ut nedum nova imponere onera ei nequeamus, sed vetera, quæ mercatoribus assignaveramus, remittere cogamur. Quæ nos quidem dolenter, ut debemus, serenitati tuæ referimus, non quod ex hoc quidquam de studio nostro et voluntate tibi subveniendi remissuri simus, sed quod probari tuæ serenitati cupimus id, quod est certe verissimum, desiderio nostro deesse facultatem ; nec tamen per hoc cessaturam esse diligentiam, neque enim desistemus assidua cogitatione perquirere, et omni sedulitate intendere nostri officii debito et benevolentia erga te nostra stimulati, si quam viam aut rationem ferendi tibi, quod poterimus, auxilii invenire possimus. Proinde hortamur majestatem tuam studiose in Deo Domino, ut eumdem vigorem animi, quem hactenus exhibuit, et qui celsitudine tua dignus est, retinens, vires atque animum confirmet, et in Dei omnipotentis adjutorio, quod ei in majori periculo affuit confidat, etc. Dat. Romæ xvi Junii MDXXXIV, Pontificatus nostri anno XI ». Imploravit quoque Caroli V auxilium Ferdinandus : sed serius tum a Pontifice tum ab fratre Cæsare stipendia in Germaniam transmissa sunt.

17. Concurrere apud Lauffenum oppidum Philippi Hessorum principis et Ferdinandi acies, quibus Philippus Bavarus bellica laude post propulsatum Vienna Solimannum clarus præerat, atque imparatus Cæsareus exercitus, inita equestri tumultuaria pugna, Bavaro glande plumbea icto, in fugam actus est turpissimam, ac munitissima oppida Aspergum, Auracum, Niffa, et alia ad victorem prona, Udalricum cupidissime exceperunt : cum enim Lutherana hæresi infecti essent cives, hæretico quam Catholico principi subjici maluerunt. Imminebat jam periculum ne accensa belli flamma universos Catholicos et hæreticos Germaniæ corriperet ; atque hæretici Gallorum regis opibus fulti insultarunt Catholicis pessumdandæ religioni continue intenti ; quorum audito rugitu Helvetii Catholici a Pontifice opem poposcere : quibus Clemens semper se cunctis præsto futurum est pollicitus his litteris :

« Dilectis filiis Lucernæ, Uraniæ, Suitz, Zug, Underual, Friburg, et Solodorensibus veteris ligæ superioris Alemanniæ Ecclesiasticæ libertatis defensoribus, etc.

« Nos quidem, filii, pro nostra erga vos jam diu inveterata benivolentia, et vestra in Deum et Catholicam fidem, quam pie nobiscum colitis et tuemini, ut debetis, pietate, vestris occurrentiis et necessitatibus nunquam deerimus, et ad obviandum et resistendum his periculis, quæ vos a male de dicta fide sentientibus imminere nobis significastis, consilio, ope et opera nostra semper præsto erimus. Datum Romæ XIX Maii MDXXXIV, Pontificatus nostri anno XI ».

18. Sedatum fuit Germanicum illud bellum : Albertus enim archiepiscopus Moguntinus idemque cardinalis [1], et Georgius dux Saxoniæ Catholicarum partium columna, ac Joannes Fridericus Saxo septemvir Luthericæ sectæ propugnator concordiæ interpretes iis pactionibus Germaniæ pacem reposuerunt, ut Lantgravius copias dissolveret, Ferdinandus vero principatus Wittembergensis jacturam atque Udalricum pristinæ ditioni, quam fiduciario jure acceptam Austriacis principibus referret, restitutum æquo animo pateretur. Ita illata ea ignominia est Ca-

[1] Jov. l. XXXII. Continuator Sabellici et alii.

tholicis ab hæreticis impii belli adjutore Francisco rege Austriacæ familiæ infenso : qui tamen votis suis non est potitus, cum Hessus nec in Austriam postea irruperit, neque in Italiam ad turbandas res Mediolanenses descenderit, ut refert Paulus Jovius [1] : « Cum, inquit, Lantgravius Austrianæ ditionis fines ingressurus, atque inde demum impellentibus Gallis in Italiam pervasurus esse diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecantibus Germaniæ regulis, ea conditione, ut Uldericus beneficiario jure ab Austriana familia ducto ditione sua potiretur. Invidebant quidem Austrianæ domus felicitati ; sed eam exequatis viribus incolumem volebant. Cæterum Lantgravius apud Gallos occulta invidia deflagrabat, quod eorum auro instructus secus quam magnis pollicitationibus se facturum ostenderat, in tanta occasione gerendarum rerum represso impetu summæ spei victoriam omisisse videretur, sic ut præclare constet, Ferdinandum una maxime pecuniæ inopia id vulnus accepisse, cum multis diebus ab Hispania nequidquam opem expectasset. Curarat enim Cæsar per mensarios certum auri pondus in stipendia militum ; sed id aliquanto cunctantius, quam circumvento fratri in ea celeritate hostium expediret, adeo ut victus exutusque provincia pacem petere cogeretur : hostes tamen, ut aliquid specie honoris Cæsaris nomini tribuere viderentur, tormenta bello capta remiserunt ».

19. *Anabaptistæ Monasterium infestant.* — Coaluit ea pax opportune ; cum Anabaptistarum factio exeunte superiori anno magno terrore Monasterii erupisset, atque hoc anno sumptis armis universo orbi Christiano non uni Germaniæ excidium minitaretur. Tulerat aliquot ante annis adversus Anabaptistas capitalem sententiam Carolus Cæsar, ac deinde infeliciorum sortem perperam miseratus severitatem remiserat mitioribus decretis, uti suo loco narratum est : ex quibus impii dæmonum fraudibus illusi, grassandi licentiam nacti liberius longe portentifica venena sua sparserunt : cum enim Germani sumpta semel Lutheri exemplo mutandæ fingendæque religionis audacia, quovis doctrinæ vento circumferrentur, ad figmenta absurdissima demum se converterunt, de quibus hæc tradit Ulembergius [2] : « Hoc anno Anabaptistarum factio, quæ tempore rusticani motus armis principum repressa fuerat, non extincta, postquam in quibusdam inferioris Germaniæ provinciis vehementer crevisset, erigere cervices, et res novas denuo machinari cœpit. Erant zelotæ quidam ex ista colluvie, qui se divinitus incitari putabant ad instaurandum Christi regnum, quod extremis temporibus ad summam perfectionem formandum somniabant. Horum nonnulli Monasterium occupabant, quæ Westphaliæ civitas est admodum munita, quam novo Christi regno sedem elegerunt : unde velut ex altera Sione missis Apostolis Evangelium istius regni ad renovandum orbem Christianum in omnes provincias propagare decreverant. Eam vero rem tanto zelo sunt aggressi, ut non Germaniæ modo, sed et cæteris Europæ provinciis, nisi cohiberentur armata manu, denuo periculum ab iis imminere videretur ».

20. At qui universis Christianis excidium parabant, sibi ipsis illud peperere ; versaque est opulenta et amplissima urbs horrendis contaminata sceleribus in carcerem in quo nefandissimi religionis eversores ad omnia ludibria dæmonis consectanda intenti fame necarentur, aut ferro conscinderentur : quæ quidem mala a divina providentia miserta pereuntis Monasteriensis populi, variis prodigiis præsignata, refert oculatus testis Hermannus e Kesenbroch in Ms. historia Monasteriensi hisce verbis : « Ut Deus, inquit, certiora cladis futuræ indicia proderet eamque jamjam capitibus nostris impendere commonstraret, si forte ea, quæ frequenter eveniunt, et ancipitem interpretationem recipiunt, minus nos moverent ; ideo rarioribus et manifestioribus portentis partim supra urbem in aere, partim intra mœnia non sine summa trepidatione visis et auditis, animos incolarum ab indecentiore vita tanquam clementissimus pater postremo deterrere voluit, quæ Monasteriensis reipublicæ ruinam et eversionem proxime præcesserunt. Multiplices primum faces et subitæ flammæ, insuetique fulgores supra urbem in aere nocturno tempore aliquandiu inter se concurrere, ac tandem, aut decidere, aut cacumina turrium sine noxa tamen lambere visuntur. Cælum ingenti hyatu findi, rimasque oblongas agere visum est unde terribiles ignes emicuerunt. Agricolæ in vicinis prædiis ac pagis commorantes, aut equos, aliaque pecora nocte pascentes, urbem quasi flammis correptam sæpe intuentur ; et cum explorandi causa accurrerent, flammam non solum urbi innoxiam fuisse, sed etiam evanuisse prorsus deprehendunt. Interdum igneis nubibus opertam urbem vigiles referunt, quæ jam subito casu incendium minabantur : monstrosi tam pecorum quam hominum partus eduntur. Tres soles anno MDXXXIV die nona Februarii, hora secunda pomeridiana conspecti, triplicem religionem Catholicorum, Evangelicorum et Anabaptistarum non aliter portenderunt, quam illi, qui post obitum Julii Cæsaris triumviratum : semper enim solis veri idola divisiones et dissensiones multorum sæculorum historiæ testantur. Quidam divinandi furore correpti, et Anabaptistico spiritu pleni per omnes vicos urbis cursitantes vociferationibus horrendis populum deterrent ». De his agetur inferius. « Fœminæ

[1] Jov. l. XXXII. — [2] Ulemb. in Vit. Luth. c. 26.

quoque illusione diabolica deceptæ : eodem anno nona Februarii sanguinem pluisse in lineis plicis ostentant : varios eodem die in aere spiritus horrendaque spectra apparuisse quidam constanter affirmant. Conspectus quoque est in sublimi circa idem tempus vir auream gemmatamque coronam gestans, qui in dextra gladium, sinistra vero virgam apprehensare visus est, et alterius viri effigies visa utramque manum sanguine redundantem comprimens, unde guttatim sanguinem fluere viderunt. Cœlo etiam sereno equitem armatum minitanti vultu, gladium dextra quatientem multi prospiciunt : seræ portarum nemine mortalium movente per se insultantes nocturnos vigiles exterrent. Taceo hic clamores militum, fragorem armorum, concursum equitum et armatorum, hinnitum equorum, infantium fletum, mulierum ejulatum, canum et noctuarum tristes ululatus, in sepulchris ac cœmiteriis mœstos gemitus, varios in templis strepitus, et singultus lachrymabiles : bombardarum, tympanorum ac tubarum sonitus, qui in pomeris ac aviis recessibus urbis nocturno tempore audiuntur. Taceo tandem quod interdiu aliquoties supra urbem tibiarum ac tympanorum militarium sonitus, longo ductu aerem penetrans, multorum hominum aures in se converterit. Hæc omnia non vana fuisse, sed manifestam ac præproperam cladem portendisse Monasterienses facile et manibus et pedibus sensissent, nisi ineptis suorum prophetarum interpretamentis seducti ad se minime hæc pertinere sibi persuasissent : quare cum non sinerent se ullis prodigiis et ostentis, quantumvis terribilibus moneri, neque spes melioris vitæ superesset ulla, præter meritum Deo eversionis causa ascribenda est, sed propriæ temeritati, qua se sponte sua in exitium præcipites egerunt ».

21. Multis interjectis auctor describit, ut Rothmannus, Anabaptisticæ sectæ signifer, concionatorio munere interdictus esset, qui potius ex Cæsareis edictis gladio feriri debuerat, utpote malorum omnium auctor, fœminarum immanis turba ducta a sex monialibus, quæ cum habitu pudorem exuerant, in magistratus consurrexerit, jactatis multis convitiis, quod Rothmannicum pseudoevangelium prohiberent. At ignavi magistratus non modo fœmineam seditionem non repressere, verum Anabaptisticam impietatem magis ingravescere permiserunt : adeo ut rebaptizati opes suas, fœminæ gemmas, annulos, monilia ad concionatorum pedes deferrent : sola enim hac ratione æternæ salutis fieri participes, si in communes usus verterentur, ita exuere veterem hominem, et ornamenta corporis cum ornamentis animæ permutare persuasi ab impostoribus erant. Conatus est Franciscus Monasteriensis episcopus huic malo mederi, ac senatui dedit imperia, ut ex Cæsareo mandato sectam Anabaptisticam seditiones ac cædes spirantem coerceret. Sed ut senatus temperat episcopum, ita a civibus contemptus est adeo, ut in singulis parochiis Anabaptistæ haberent domos, in quas ad audiendas conciones confluebant, et Catholici sive Lutherani extrema omnia ab Anabaptistis formidarent. Inter quæ, duos putidissimos impostores illusos a dæmone, ac Joannis Matthiæ pistoris Harlemensis pseudochristi pseudoapostolos anabaptisticos Monasterium ingressos narrat Hermannus, ac veluti prophetas a fanaticis exceptos : « Dum hæc aguntur, inquit, duo viri peregrino et inusitato habitu amicti adsunt : qui circa diem decimam tertiam Januarii Monasterium venerant, et apud Kniperdollingum diversabantur, ac Enoch et Elias vulgo esse existimabantur, quorum alter Joannes Bokelson Leydanus postea sceptra urbis invasit ; alter vero Joannes Mathisson in initio obsidionis circa festum Paschæ ante portam Ludgerianam ab hostibus occisus fuit, cujus uxorem Leydanus duxit. Hi singularem sanctitatem simulantes in ædibus Kniperdollingi cum Rothmanno, Rollio, Cloprisio de rebus præsentibus consultant, suggerentes interim ab armatis quid fieri velint : et cum inter se dissentirent, aliis urbem fœce impiorum purgandam esse volentibus, aliis vero diem Dominicæ ultionis nondum adesse asserentibus, proinde impiorum cædem prorogandam esse et in diem Domini differendam. Verum cum sibi certo persuaderent duos istos prophetas esse, et cœlitus emissos, quibusque inconsultis nihil sibi agendum sit, decretum illorum expectant. Hi post multa suspiria et meditationes nondum tempus esse purgandi aream respondent : plures prius Domino lucrifaciendos, et jam lucrifactos cœlesti doctrina, non quidem in impiorum templis idololatria fœtentibus, sed privatis Christianorum ædibus confirmandos esse : nondum itaque impiorum sanguine manus suas contaminent, ne et ipsi Patrem cœlestem sibi offensum reddant : diem Domini propemodum adfuturum expectent, qui purgaturus sit aream suam ab omni impietate. His vocibus tanquam a numinibus quibusdam profectis acquiescunt ». Ita seditio pacata tum est, atque Anabaptistæ ab armis temperarunt. Sed brevi Rothmannus novas res molitus est ; ingressus enim cum sociis cœnobium trans flumin eum moniales ad propagationem generis humani lenonis instar hortatus, addidit sibi atque aliis prophetis in urbe præsentibus a Patre divinitus revelatum hora duodecima noctis sequentis diei cœnobium ruiturum : quo oraculo moniales libidine flagrantes captata occasione monasterio egressæ omnia fere bona in ædes Rothmanni extulere, tribus exceptis, quæ pietate et ingenio et ætate excellentiores cum lachrymis et suspiriis illas retinere conabantur. Suspensa interea terrore plebs

ruinam cœnobii expectabat, ut totam noctem insomnem duxerit, ac fabula in risum versa Rothmannus ut pseudopropheta et impostor omnium sibilis exceptus est. At mox populus novo spectaculo a dæmone illusus est.

22. « Ubi », inquit Hermannus, « Rollius », is erat pseudoevangelicus concionator, « falso hoc oraculo Rothmanni auctoritatem apud multos elevari intelligeret, in morem corybantium enthusiasmo correptus furiose per plateas discursans horrendis vociferationibus et insanis boatibus impios, ac fœderis charactere non signatos ad pœnitentiam vocat : diem enim Domini instare clamat : quo astu et nova rerum facie superioris Rothmanni oraculi oblivionem inducit, plurimosque ab Anabaptismo alieniores redditos revocat. Hunc autem furorem toxico (id est incantamento magico) retinctis immitti fama fuit; illud enim Rothmannus parentum suorum artibus edoctus in lignea lagena a se baptizatis miscuisse dicebatur. Ex eadem Rothmanni lagena, cum Georgii Montani sarcinatoris filia bibisset, simili furore percita octava Februarii circa horam secundam in ædibus Bernardi Suerthemii sub fornice in magno hominum utriusque sexus cœtu mira dicacitate concionatur ». Erat illa sexdecim annorum, atque octava Februarii coramque præsente Hermanno nunc de peccatorum vindicta, nunc de exaltatione et præmio bonorum, nunc de urbis totiusque orbis post triduum futuro interitu cum magno præsentium horrore aliquot horis garrivit. Pergit Hermannus :

23. « Eodem die Kniperdollingus », hic erat vir primarius, sed impius, « ac Joannes Bokelson propheta Leydanus circa horam tertiam a meridie omnes propemodum vicos urbis percurrentes superioris vitæ emendationem luctifico et terribili clamore postulant; nihil enim præter pœnitentiam, pœnitentiam, pœnitentiam, denudatis capitibus oculisque in cælum defixis clamitant. Quidam vero nostrum luctifici ejulatus, tristisque vocis, quæ Jerosolymitanum prædixerunt excidium memores, hujus quoque reipublicæ ruinam lachrymantes præsagiunt : et cum quidam inusitatam corybantium insaniam passim per plateas deriderent : Væ, væ vobis, inquiunt, væ væ vobis, qui nos divino spiritu agitatos deridetis, qui salutaris pœnitentiæ vocem non admittitis, qui fœdus nostrum contemnitis. Agite pœnitentiam, resipiscite, ne ultionem Patris cœlestis in vos provocetis. Inde cum ad forum reverterentur, ibi in totius populi conspectu, ex omnibus vero angulis urbis rei novitate coacti, in mutuos amplexus mutuaque oscula proruunt. Cum autem furor desæviret, et pristina illis mentis integritas paulatim rediret, Georgius Montanus sarcinator, cujus filia paulo ante concionata fuerat, novo furore afflatus, abjecto capitis tegmine, et oculis palmisque in cælum sublevatis, continuo accurrit : Suspicite, viri fratres, suspicite, capitaque vestra nunc attollite, clamat, Deum gloriosum in nubibus cæli coruscantem, vexillumque victoriæ dextra ferentem video. Væ vobis impiis, qui in malo pertinaces estis : resipiscite, resipiscite. Patrem cœlestem cum multis angelorum millibus dira vobis minitantem in sublimi conspicio. Væ, væ vobis impiis : agite pœnitentiam, agite pœnitentiam : dies ille Domini magnus et terribilis adest. Resipiscite, resipiscite : æternæ damnationis pœna et cruciatus nullo tempore finiendus vos manet, qui Christum ex Maria humanam carnem assumpsisse creditis : resipiscite, resipiscite. Deus jamjam purgaturus est aream suam, et paleas inextinguibili igne exuret. Agite pœnitentiam, et si divinam ultionem vitare vultis, characterem fœderis nostri sumite ». Subdit de hoc arreptitio testis oculatus : « Quibus gestibus hæc aliaque multa proclamaverit dici vix potest : nunc enim saxis insultat, seseque saltu quasi volaturus esset effert, et palmis elatis plaudit, nunc caput vehementi rotatu concutit, nunc oculos ad cælum attollit, nunc deprimit, nunc luget, nunc humi in forma crucis procumbit, et in cœno sese volutat; ut paucis dicam, singulis vocibus habitu corporis sui inservit. Cum autem nos quotquot aderamus in foro juvenum more insuetis vociferationibus obstupefacti cœlum diligentius intueremur, nihil eorum, quæ retincti viderant, nec aliam, quam usitatam cæli faciem animadverterimus. Itaque ad voluptatem corybantes isti a circumfusa juventute in foro delusi simul sese cum Kniperdollingo ad ædes suas subducunt. Ibi Kniperdollingus novo, sed mitiore quam prius, furoris genere exagitatus, in angulo ædium suarum foribus patentibus ad parietem conversus cum Patre cœlesti, nobis videntibus et audientibus, se loqui simulat, et plurima ad popularem intelligentiam non accommodata, nec justa serie cohærentia, sed more furiosorum abrupta nunc manifeste loquitur, nunc clanculum mussitat : tandem defatigatus in intimas domus suæ latebras spumivomo ore se recipiens isti spectaculo finem imponit.

« Jodocus quoque Calemburgicus eodem spiritu agitatus, concitato equo insidens sursum deorsumque per vicos fertur, et cœlum ruiturum nuntiat, ac admiranda se videre, multasque myriades angelorum se prospicere clamitat ». Eodem furore etiam correptæ mulieres vaticinia de quodam rege Sion futuro jactarunt : moliebatur enim sathan quoddam antichristicum condere imperium Mahumetici instar. Quibus tumultibus perturbati simplices, cum in fide fluctuare cœpissent, a Bernardo Rothmanno in impietatem impulsi sunt.

24. Aucti hac fraude numero Anabaptistæ nona Februarii die arma corripuere, ut tyranni-

dem urbis invaderent : qua re cognita episcopus litteras ad senatum, qui antea rebellarat, dedit, ut sibi cum modico equitatu venienti ad Anabaptistas civium sanguinem sitientes coercendos portas urbis panderent; sed a senatu eæ litteræ suppressæ sunt : Catholici tamen ac Lutherani contra Anabaptistas, qui forum obsederant, egregie se compararunt. Qua nocte plures fœminæ cum aliquot viris agitatæ a dæmone horrendis vocibus clamitabant, Patrem cum omni cœlesti militia in nubibus consistere, ac descensum moliri : pseudoprophetæ canebant suis, Patrem cœlestem suos signo fœderis notatos contra impiorum insultus defensurum. Cum vero Anabaptistæ animadverterent conatus suos ad irritum cadere, adversarios de pace postularunt, quam illi, ne episcopum in urbem inducerent, male concesserunt : ac mox sathanas actionis suæ in Anabaptisticis fœminis non obscura argumenta ostendit. Tradit enim Hermannus vidisse se in foro fœminarum multitudinem instar bacchantum veterum furore correptam, pluribusque visis illusam fuisse a dæmonibus, ac demum compertum eas fascino teneri, eoque amoto motum omnem conquievisse.

25. Terribilis vero ille fœminarum, quas dæmon vexarat, furor cives plerosque ita perculit, ut ex urbe magno numero excesserint, cum impendentem ab episcopo obsidionem et intestinum bellum metuerent. Ut vero Anabaptistæ in ædibus Kniperdollingi eo tempore promiscuis concubitibus, quos baptismum igneum vocabant, plures in sectam allexerint, describit Hermannus; cujus sceleris auctor fuit Joannes Mathisson pseudopropheta, qui noctu prælecto Geneseos capite, ubi verba : *Crescite et multiplicamini;* repetierat, extinguebat faces, ut pudorem omnem extingueret. De hoc impurissimo impostore, et socio ejus futuro Anabaptistarum rege nequissimo scribebat Rothmannus ad suos, qui in circumjectis urbibus latitabant : « A Deo Patre prophetas duos ad se Monasterium missos, qui insigni pietate et vitæ sanctimonia sint illustres, verbumque Dei pure et sine humanæ fæcis admixtione incredibili quadam facundia atque suavitate doceant : si proinde saluti suæ consulere velint, cum uxoribus liberisque relictis opibus terrenis ad se veniant, novam suam Jerosolymam et Sion, templumque Salomonis verum ac æterni Dei cultum explosa omni idolomania in se secum instaurent, ipsos præter cœlestem thesaurum satis opum habituros ».

26. His litteris excitata ingens Anabaptistarum in finitimis urbibus oppidisque latitantium multitudo Monasterium confluxit; quorum accessione elati Anabaptistæ promulgarunt etiam tum senatum Monasteriensem ex instinctu carnis fuisse designatum; jam vero ex suggestione spiritus (nimirum sathanici) esse eligendum : atque ita magistratus, qui rebellarant in episcopum, oppressi sunt ac dignitate deturbati : qui vero successores dati viri impii partientes inter se patranda scelera, in virginum et monachorum cœnobia, canonicorum collegia, ac sacras ædes impetum fecere xxiv Februarii die, vestes, argentum, aurumque omne, et ornamenta diripuere, Christique et sanctorum imagines diffregere, eorum reliquias et sacrosanctum Domini corpus pedibus conculcarunt, sacros libros et cruces ligneas in cinerem redegerunt. A quo autem instincti essent, et quos colerent, quos odissent ex his agnoscas : « Nullas », inquit Hermannus, « Christi crucifixi, Mariæ virginis, Apostolorum, aut martyrum imagines, quas non perdant, ferunt : at diabolorum, Judæorum, impiorumque tyrannorum icones nulla retinctorum manus violavit ». Cum vero novum imperium condere meditarentur; obsiderenturque ab episcopo, Rollium cum magna auri vi in Hollandiam misere, ut copias contraheret : sed is circa Ultrajectum comprehensus igni crematus est, ut nulla ad perfidos homines auxilia pervenerint : episcopus autem novam Anabaptistarum Sion obsidione cinxit. Auctus vero est Anabaptistarum furor, ac xxv Februarii die Joannes Mathisson pseudopropheta pro concione edixit : « Patrem velle, ut nova hæc Jerosolyma cum sanctuario a fœditate purgetur : sibi ergo utile videri ut papistis, Lutheranis, sacramentariis, omnibusque a sua doctrina dissentientibus occisis, unum corpus unaque respublica constituatur, eaque novis ritibus et Christianis legibus firmetur et stabiliatur ». Hæc pseudoprophetæ sententia omnibus fere placuerat : « Et sequenti die », inquit auctor, « omnes nos trucidassent, nisi Kniperdollingus, (is enim carcere liberatus fuerat), sententiam mutasset ». Sanxit vero urbe expellendos postridie, nisi Anabaptismum profiterentur, atque ita Patris arcam purgatum iri. Dum ita regnum Anabaptisticum sensim assurgebat, Monasteriensis episcopus ac princeps in Anabaptistas suæ diœceseos inquisivit, ac xxvi Februarii eorum, qui Monasterium perfugerant, bona fisco addicta, nonnullæ mulieres mersæ aquis, et agricolæ multi ad supplicium vocati.

27. Die xxvii Februarii, cum tempestas sæviret, Joannes Mathisson pseudopropheta percitus enthusiasmo per totam urbem sese vociferationibus fatigando discurrit : « Inde », inquit Hermannus, « redit ad curiam, ibi in medio armatorum agmine admissus corruit in terram, Patremque invocat, totaque multitudo imitata prophetam (scilicet fallacem ac delirum) provoluta genibus supplex Patrem precatur, vatisque mandatum opperitur. Inde tanquam ex profundo somno exiliens : Hæc, inquit, Patris est voluntas, hoc mandatum, hæc jussio, ut impii, nisi retingi

velint, illico urbe pellantur, qui nostris semper piis conatibus obsistunt : urbs hæc sancta purgetur, etc. » Obtemperatum est enthusiastæ, ut ethnici parebant pythonibus, crudelissimeque quotquot ab Anabaptistica secta abhorrebant Ecclesiastici, nobiles, matronæ, virgines, pueri omnibus exuti bonis, ac ferme nudi emunctique omni auro et argento expulsi sunt, ita ut Monasterium fletibus et ululatibus personaret : plures vero qui serius parabant excedere ad Anabaptismum adacti.

28. Patrato eo facinore, triumpharunt Anabaptistarum signiferi, ac socios exciverunt; factaque hac rerum conversione magnæ Anabaptistarum Batavorum turmæ contendere Monasterium ; sed illi intercepti, partimque aquis mersi, partim combusti, partim in fugam conjecti fuere. Tanta vero pseudopropheta pollebat auctoritate apud illusos Monasterienses, ut edicto omnia bona in commune redegerit, pollicitus pro cujusque necessitate ea distributum iri ; dein xv Martii die jusserit omnes libros, sola Scriptura sacra excepta, igni aboleri. At postea alterum pseudoprophetam Kniperdollingum etiam utrumque Testamentum obliterari jussisse, atque ex spiritus suggestione regendam vitam sensisse, visuri sumus. Cæterum cujus spiritus instinctum audirent, tristes eorum exitus ostenderunt : nam prior Joannes Mathisson circa festum Paschæ miro enthusiasmo afflatus est, illiusque a dæmone promulgavit, se cum paucis militibus omnes hostes ab obsidione divina vi, quam pater erat pollicitus, depulsurum : conceptaque ea mentis præfidentia in castra hostium cum suis commilitonibus non ita multis erumpit; sed undique circumfusus in frusta discerptus est.

29. Ita cum vates cum suo vaticinio periisset, prodiit novus pseudopropheta regiam personam in theatro Monasteriensi sustentaturus, atque cum regno Anabaptistico promisso a dæmone periturus. Is fuit Joannes Bokelson, Leydanus sartor, impostorum rex, qui confictis variis visis ac mendaciis stultos Anabaptistas novorum vaticiniorum cupidos fascinavit, utque vera dicere crederetur, cum eo alter impostor conjuravit : « Kniperdollingus », inquit auctor, « subito prosiliens vera esse omnia profitetur, et quomodo sibi mortem Mathissonis prædixerit. (Sed quod in gratiam prophetæ mentitus sit, paulo ante supplicium suum Kniperdollingus tormentis adductus fatetur.) Hinc totus populus non solum hunc prophetam, sed et amicum et virum Dei vocat, et nefas esse credit tanto viro non consulto in hac sancta republica auspicari. Excellentiorem ergo atque augustiorem hunc esse Matissone sibi persuadet, ab ejus ore pendere omnes : hunc patrem suspiciunt, colunt et venerantur.

30. « Kniperdollingus etiam ix Aprilis prophetico spiritu agitatus sublimia humilianda, et humilia extollenda esse proclamat; unde turrium pyramides, et templa dejicienda, templaque omnia urbis solo æquanda esse præcepit ». Mox paritum est insano vati, inque turribus ac templis evertendis desudatum ; at cum Martiniana turris everti omnino non posset, sed aliquot dies inclinata penderet, Trallingus per somnium a dæmone edoctus est de modo illius evertendæ ; sed a patre dæmone deceptus oppressus est ea vasta mole.

Per ea tempora Joannes Bokelson in eversa Monasteriensi republica ex conficto divino imperio constituit, ut carnificis dignitas primaria esset, quam Kniperdollingo consuli indito Ensigeri nomine contulit, et quatuor stipatores illi attribuit : dein muniens sibi viam ad tyrannidem discurrit noctu per Monasterium furore insolito, nefariamque pœnitentiam, diemque judicii imminere horrendis clamoribus prædicavit. Dein finxit se mutum tribus diebus, ac dein vocem sibi divinitus restitutam : « Die constituto in concionem populi prodit, sibique a patre revelatum esse clamat, in novo populo Israelitico novam reipublicæ formam fore, novum ergo magistratum novasque leges divina ordinatione introducendas esse ».

31. Paritum est fanatico homini ; ac talem audire meruere, qui Christi et Ecclesiæ vocem audire noluerunt. Constituit ille duodecim magistratus sibi addictos, novasque leges Monasteriensibus dixit. Hæc ante medium Aprilem, quo tempore Bastwillelmus, dum nocturnas vigilias agit, subito viso et inusitata voce animatus est, nempe a satana, ut impiorum (ita appellati Catholici) urbes incendio deleret. Itaque egressus Monasterio Wolthecæ oppidi partem noctu injectis ignibus succendit, sed restincto incendio captus exustusque est. Dein medio Junio fœmina excellenti forma prædita subornata est a dæmone atque a pseudopropheta, ut Juditham æmularetur, atque episcopum velut alterum Holophernem veneno necaret; sed ejus insidiæ patefactæ sunt. Seductam autem a dæmone patuit, quod in catasta audacter confidentissimeque diceret carnificem ipsam ferro non læsurum. Inter hæc pseudopropheta, qui tanta valebat auctoritate, ut sine illius imperio quidquam agere vetitum esset, in adulterio fœdissimo deprehensus est : ac tum metuens ne ejus auctoritas obsolesceret, habito cum Rothmanno consilio, polygamiam allato veterum exemplo induxit : novum hoc dogma contentiones inter Anabaptistas peperit adeo ut extremo Julio Henricus faber ferrarius ducentos cives, qui veterem reipublicæ formam optabant, sibi conciliarit, ac Bokelsonum pseudoprophetam, Kniperdollingum Rothmannumque et alios polygamiæ concionatores carcere incluserit : dumque de episcopo in urbem inducendo agunt, a contraria polygamorum fac-

tione fortiore opprimuntur, atque exquisitis suppliciis afficiuntur. Quibus occisis, omnis pudicitia interiit, et qui polygamiam impugnare ausi, quamvis sacram Scripturam afferrent, pseudoprophetæ jussu a Kniperdollingo gladio publice sunt cæsi, ac fœmina, quæ virum adulterum convitiis appetierat, publice capite truncata est. Novas tunc leges pseudopropheta sanxit, atque omnia matrimonia renovari jussit, cum priora irrita diceret. Hac vero hypocrisi utebatur : quoties nimirum aliquid a patre suo, nempe dæmone, petere volebat, extensis brachiis in formam crucis supinum se humi sternebat : inde fingebat in ipsum patris spiritum infundi : interdum triduo, interdum quatriduo se mutum fingebat, et quid fieri vellet in tabula describebat, demumque diaboli opera falsæ illustrationis prætextu cum ex servili scorto genitus esset, regnum Monasteriense invasit hoc modo, ut narrat Hermannus :

32. « Cum satanas animadverteret suum regnum non tam sub magistratu multorum, quam unius dominio et tyrannide posse propagari ; ideoque post festum Jacobi alium quemdam prophetam in urbe excitat, cujus nomen Joannes Dusentscheur, aurifaber Warendorpensis. Hic concione frequenti in forum advocata : Fratres Christianissimi, inquit, Pater cœlitus mihi revelavit, vobisque publicandum commisit, Joannem Bokelsonem Leydanum, virum Dei et prophetam sanctum per universum terrarum orbem regem fore : ille dominabitur imperatoribus, regibus, principibus ac omnibus mundi potestatibus : ipse super omnem magistratum erit, nullus vero supra illum : ille occupabit sceptrum et sedem Davidis patris sui donec Deus Pater regnum ab eo reposcerit. Inde a senioribus ibi astantibus gladium acceptum sibi reddi postulat » ; creditum et obtemperatum est impostori deliro ab iis, qui Ecclesiam contempserant, et inanes illustrationes sequebantur : « quem cum regi jam designato in manus tradidisset : Accipe, inquit, gladium justitiæ, omnemque cum ipso potestatem, quo omnes populos terræ tibi subjicias, eoque ita utaris, ut Christo ad judicium redeunti rationem reddas ; simulque ipsum fragrantissimo liquore inungens his verbis : Ego te in regem novi populi populique Dei, Patre jubente, inungo, teque in facie totius populi regem novæ Sionis pronuntio », allusit nempe ad oraculum : *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Rothmannus vero prædicavit hujus pseudochristi reges futuros pedissequos, ac reginas pedissequas.

33. At quanta hypocrisi hic impostor delatum nomen regium acceperit, ita describit Hermannus : « Insueto, inquit, dignitatis titulo tumens prodit, protinusque humi se in faciem sternit, atque : O mi pater, exclamat, cum ego qui neque ætate, neque consilio, neque sapientia polleo, administrationi tantæ potestatis sufficiam, ad tuam clementiam præsidium petitum supplex confugio. Mitte ergo, o pater, sapientiam tuam de cœlis sanctis tuis, etc ». Cum autem murmur in populo ortum esset, quod obscurus alienigena Monasterii rex creatus esset, summæque esset stultitiæ toti orbi imperare velle, ille hoc verborum tonitru ipsos compescuit : « Vobis invitis non solum huic urbi, sed toti mundo, patre sic volente, dominabor, meumque regnum hic cœptum, sine interitu perseverabit ».

34. Mox ille aulicos prætorianos milites viros fortissimos sibi ascivit, quos rubro cæruleoque interstincto cultu indui voluit, ita ut manicis figura orbis transversis gladiis transfixa cerneretur, ac omnia munera urbis partitus est : quatuordecim reginas, vel potius scenicas meretrices adlegit : in eos, qui contra ejus jussa mutire auderent, capitalem sententiam tulit : irrumpentes in urbem hostes fortiter mœnibus repressit, ita ut multi milites postea ad ipsum e castris aufugientes defecerint, successibusque inflatus ex Joannis aurifabri pseudoprophetæ fallaci oraculo cives omnes spoliavit, ut pauco cultu victuque frugali, ut decebat Evangelicos, contenti essent ; ipse vero luxu regio afflueret. Invidit tantæ felicitati Kniperdollingus, ac furore agitatus per totam urbem cursitavit, clamando : *Pœnitentiam agite;* quasi populus nondum veram pietatem sub eo rege teneret ; cumque in concione populus admodum constipatus esset, saltu sese subito extulit : « Et instar quadrupedis », ait auctor, « supra stantium capita reptans singulos afflat » ; et : « Pater, inquit, te sanctificavit ; Accipe Spiritum sanctum. Eumdem fortasse spiritum afflavit, quo a terra sublatus et in sublimi supra capita retentus est. Saliva quoque oris sui quorumdam cœcorum oculos his verbis illivit : Recipe visum. Designat etiam certum in foro locum, ubi se hoc die moriturum et continuo resurrecturum affirmat. Inde regium solium occupans se spiritu Dei agitari, Joannem Bokelsonem quidem regem esse secundum carnem, se quoque spiritualem futurum : eoque dementiæ tandem venit, ut utrumque Testamentum tam novum quam vetus, et totam Scripturam sacram abolendam, atque e mundo tollendam, neque ad politicarum legum decretum, sed ad naturæ et spiritus suggestionem vivendum esse diceret ».

35. Sensit dolos æmuli tyrannus, eumque in vincula conjici jussit. Inde XIV Octobris die viginti septem pseudoapostolos delegit ex pseudoprophetæ oraculo, qui illius doctrinam per varia loca disseminarent, mentitus eos a patre protegendos, ac ne pilum quidem capitis amissuros, eosque, qui ipsorum doctrinæ non assensissent, se postea ferro et igne deleturum interminatus est. Novum etiam Cœnæ Dominicæ genus insti-

tuit, in qua cum multo carnium et vini apparatu viri mille et sexcenti, præter quingentos, qui agebant excubias, accubuere, atque ad fundendum sanguinem pro mutua defensione se obstrinxere : sed ea Cœna pseudodominica cujusdam militis, qui invitus ad eam perductus fuerat, sanguine funestata est, cum a secta Anabaptistica alienus esset, obtruncatusque ab ipso tyranno repetente ea verba : *Quomodo intrasti non habens vestem nuptialem?* Porro quatuor pseudoapostoli novi hujus antichristi cum Warendorpiam accessissent, a stulto senatu et populo, qui jam a fide Catholica defecerant, excepti sunt. Ubi vero episcopus Warendorpienses se conjunxisse audiit, mox cum copiis eo provolat, pseudoapostolos intercipit, atque in errore pertinacissimos una cum aliquot civibus eo crimine inquinatis capite plectit : horum vero principem Kloprisium, qui antea Coloniam admodum infecerat, ad archiepiscopum Coloniensem transmisit, cujus jussu Bruclæ proximo ineunte anno exustus est. Alii etiam pseudoapostoli, qui Susatum perrexerant, cum in senatu concionari essent ausi de novo regno fictitiæ Sion, vigesima tertia Octobris die gladio cæsi sunt, cum et ipsi errorem pertinaciter tuerentur, adeo ut ex iis quidam illusus a dæmone diceret in catasta a carnifice se eo die non jugulatum iri. Octo aliis pseudoapostolis variis in oppidis capita abscissa sunt, cum jam tandem quererentur se a Joanne aurifabro pseudopropheta seductos fuisse. Qui Osnabrugum legati fuerant, cum seditionem concitare cœpissent, a magistratibus capi jussi ad episcopum missi sunt; ex quibus Henricus Grassius sociorum funeribus edoctus sectæ suæ apertissimas imposturas damnavit, docuitque episcopum agitari consilia, ut Anabaptistæ ex variis urbibus et provinciis cogerentur, compararentque exercitum ad Monasteriensem obsidionem solvendam, dimissusque munus exploratoris ad perdendam monarchiam Anabaptisticam egit, ita ut ipsius opera omnia hæreticorum consilia proximo anno patefacta dissipataque fuerint, ac regnum antichristicum excisum.

36. *Dæmonis cum Lutherano ministro colloquium.* — Quam vero perspicue dæmon Lutheranis illuderet, uti Anabaptistis illudebat, demonstratum hoc anno est, dum extrahebatur Monasteriensis obsidio : nam uti cum Luthero erat congressus dæmon contra missæ sacrum, ita cum Donero Stasfurtensi Lutherano concionatore colloquia miscuit, ut illi persuaderet Christum non natum esse ex Virgine, non pro peccatis humani generis expiandis cruci affigi voluisse, non denique divinitatis participem : sed Luthero Donerus fuit prudentior, quippe qui non crediderit dæmoni, cui Lutherus credidit. Insignem adeo historiam, quæ in vulgus edita est et ostensa Luthero, narrat Ulembergius[1] hisce verbis : « Dum, inquit, Monasterium obsidetur, anno MDXXXIV exeunte, quiddam accidit inter Lutheranos forte sæculis omnibus inauditum, quod quia Lutherum etiam exercuit, inserendum hoc loco duximus. Oppidum est in Saxonia Stasfurtum, cujus pastor Laurentius Donerus pridie Nativitatis Christi more Lutherano in Ecclesia parochiali confessiones eorum excepit, qui postridie erant communicaturi. Cum expeditis omnibus surgeret iturus domum, videt accedentem quemdam paulo simpliciorem, ut apparebat, indutum amictu nigro, eoque sordido, pileum vero gestabat vilem prorsus, attractum manu, ut frontem fere tegeret. Is pastorem compellat robusta voce : Domine, inquit, visne audire confessionem meam ? Annuit ille, seque ad audiendum componit. Tum alter longiuscule remotas ad duos fere passus in genua sese provolvit, quasi confessionem editurus. Pastor : Si confiteri vis, inquit, accede paulo propius, ut exaudiri possis. Alter satis illi se propinquum esse respondet. Deinde pastorem ipse velut examinare cœptans in hunc modum orditur : Quid sentis de Nativitate Christi ? Pastor : De ea præclare sentio, inquit, et paucis fidem suam exponit. Alter denuo quærit quomodo natum esse Christum existimet? Respondet ille : Conceptus est de Spiritu sancto, et natus ex virgine Maria, ut Symbolum Apostolicum testatur et Scriptura. Quærit porro alter : Ubi scriptum hoc est quod ex Virgine sit natus? Subjicit pastor : Prophetæ testantur et Apostoli virginem eam fuisse, Isaias scilicet (cap. VII.) Matthæus (cap. I.) et Lucas item I. cap. Alter false subridens : Fieri potest, inquit, ut hoc iis locis legatur; ego vero Scripturam ad hunc modum non intelligo. Pergit deinde : Quomodo dictum illud intelligis Isaiæ VII ubi legitur in Hebraico textu vox, *alma?* quid illa significat? Respondet pastor : Virginem incorruptam, vel juvenculam, quæ cum viro non consuevit : nec aliud credunt aut persuasum habent Christiani, quam illibatam virginem Mariam eo loco designari, quæ Christum enixa est Dominum et Salvatorem nostrum. Alter : Falsum hoc est, inquit, forsitan scortum fuit illa, ex qua natus est Christus vester. Respondet pastor : Id nec tu, nec quisquam viventium probabit unquam.

37. « Progreditur alter : Quid tibi porro videtur de Christo, cur actus fuit in crucem ? Pastor : Crucifixus est, inquit, et mortuus propter peccata nostra, ut morte sua nos a morte sempiterna a, peccato, a tyrannide diaboli et ab inferno liberaret. Alter : Nequaquam, inquit, sed propter sua ipsius delicta mortis supplicium pertulit, quia peccavit in legem Mosis. Excipit pastor : Id falsissimum est, nec enim ullum peccatum admisit in omni vita, sed innocens

[1] Ulemb. in Vit. Luth. c. 26.

fuit, agnus Dei, qui peccata mundi sustulit. Pergit alter : Deambulavi per agros, et cælum apertum vidi, tum Moses prospiciebat in terram, et e cælo deorsum : protendebat cornua sua, e quorum altero pendebat Christus vester, qui cum legem Mosis evertere conaretur, excussus de cornu fuit, et projectus in terram, quem Judæi apprehensum egerunt in crucem, et occiderunt, propterea quod contra legem Mosis peccaverat. In altero cornu vir ille sedit, qui gustandum Adamo præbuit Evæque pomum in paradiso. Quærit deinde, et instanter quidem tribus vicibus : Novistine virum illum ? quisnam is fuit ? Territus hoc sermone Donerus ; tandem diabolus : Is fuit, inquit ; quam vocem alter tacendo transmisit. Quærit vicissim pastor : Cur vero tu negas Christum, eumque contemnis et blasphemas ? certe quidquid de eo nunc dixisti falsissimum est. At confessus aliquando fuit diabolus ipse Christum esse Dei filium : Quærit alter : Ubi hoc scriptum est ? pastor locum demonstrat Lucæ IV. Alter : Fieri potest, inquit, ut eo loco scriptum hoc sit ; sed diabolus non locutus est serio, quod ita sentiret. Habebat id temporis commodum hospitium, ex quo non lubens admodum migravit, quæ causâ fuit, ut daret illi bona verba, eumque Dei Filium appellaret. Tandem pastor : Cur, inquit, ad me venisti ? si confiteri vis, fac confessionis initium. Petisne absolutionem a peccatis tuis et infidelitate, ut in vera fide suscipias Eucharistiæ sacramentum in remissionem peccatorum tuorum. Respondet alter : Absolutionem non curo, nec Eucharistiam, neque scio quid mihi profutura sint ista. Tum pastor : Apage, inquit, ad locum tibi destinatum. Subjungit alter : Faciam quod dicis : interim cras alium in modum hac de re conferemus. Ad hæc pastor : Fac audacter quod facis, et redi. Interea surgit alter disceditque ingenti post se relicto fœtore.

38. « Hæc summa est colloquii, quod concionator iste Stasfurtensis pridie Natalis Dominici cum dæmone habuit humana specie larvato : quem si cum altero isto conferas Lutheri præceptore, de quo supra diximus, hunc alphabetarium rudem, crassum, illum vero e magnis illis et doctissimis theologiæ diabolicæ doctoribus unum fuisse non injuria censeas : hic de Incarnationis et passionis mysterio, ille de sacrificio missæ disputationem instituit. Et quidem qualis fuerit Donerus hic Stasfurtensis concionator, certe Luthero fuisse multo prudentiorem utriusque disputationis eventus docuit : nam ille fidem adhibuit patri mendaciorum, et in partes illius concessit ; hic vero cautior illo repulit adversarium, nec se passus est ab eo circumveniri ». Nonnullisque aliis interjectis subdit auctor : « Mirum vero, quo consilio roget irrisorem hunc dæmonem Donerus, an absolutionem petat a peccatis suis, an Eucharistiam in vera fide suscipere cupiat. Legerat forte quod Lutherus in libello de missa privata scripsit, ubi fusius argumenta sathanæ declarat contra juge sacrificium suppeditata, diabolum scilicet, si in humana specie subrepens in concionatorem ordinetur, docere verbum, absolvere, baptizare, consecrare Eucharistiam posse ». Et infra : « Quæ cum sine dubio legerit Stasfurtensis iste Donerus, animum subire potuit hæc cogitatio : Si diabolus absolvere potest apparens in humana specie, quidni possit vicissim absolvi ? Si consecrare Eucharistiam, si porrigere aliis, quidni et accipere ? quod opinari sane Lutheranis proclive fuerit, qui ministerium Ecclesiæ ad angelos bonos malosque transferunt, præsertim si quemadmodum omnes prope resuscitant antiquas hæreses, etiam Origenis delirium de salvandis aliquando dæmonibus amplectantur. Lutherus certe ubi vidit historiam hanc in vulgus editam, adjunxit illi præfationem ad Nicolaum Amsdorffium, cujus judicium exquirit super hoc colloquio, de quo se fatetur varias habere cogitationes, etc. ».

39. *Lutherus se ad Zuinglianos defecisse negat : Calvinismi principia.* — His lectis non resipuit Lutherus, nec ex Doneri exemplo didicit non credendum dæmoni contra missæ mysteria disceptanti, cum neque adversus Christi divinitatem argutanti credendum sit : porro cum ob editam anno superiori nocturnæ cum cacodæmone disputationis historiam, ut simplices iisdem argutiis tanquam dæmonis discipulus irretiret, quibus se illaqueatum fatebatur, ac non tenuem injecisset suis sectatoribus suspicionem se ad Zuinglianos, (quorum etiam signiferum a dæmone noctu edoctum corporis Christi in Eucharistia præsentiam negasse testabatur) defecisse, ob horrendas blasphemas quas in Eucharistiam fuderat voces, eam suspicionem ab se amovere conatus est, ut refert Ulembergius hisce verbis [1] : « Per nobilem quemdam admonitus, (quod nempe cum Sacramentariis a dæmone edoctus idem sentiret), Epistolam edidit Apologeticam [2] sub initium anni MDXXXIV, in qua breviter repetit sententiam suam de Eucharistia scriptis publicis antea frequenter declaratam, cui se dicit immorari constanter, et immori decrevisse. Profitetur credere se, ubicumque locorum Eucharistiæ mysterium rite celebretur, sive hoc inter Lutheranos fiat, sive inter papistas in Græcia, in India et jam cum sub una tantum specie porrigitur sacramentum, quemadmodum in Paschate fieri consuevit, aliisque per annum temporibus in papatu, ibi sub specie panis, verum adesse corpus Christi quod pro nobis in cruce pependit, et sub vini specie verum ejus sanguinem, qui pro nobis effusus est, non spirituale vel imaginarium, sed verum

[1] Ulemb. in Vit. Luth. c. 25. — [2] Luth. to. VI. Jen. c. 116.

illud et naturale corpus, quod sine viri consortio de Spiritu sancto conceptum et formatum nunc ad dextram Dei residet in majestate : quod ipsum corpus et sanguinem non eos tantum, qui digni sunt, sed et indignos peccatores ore corporis vere suscipere contendit, cum ex altari distribuitur. Hanc esse de Eucharistia semperque fuisse fidem suam ait, quam sibi nemo sit ablaturus : neque vero se in hoc tractatu sacramentum vel Eucharistiam ipsam oppugnasse, sed missam tantum, quæ pro sacrificio habetur, quam funditus deletam cupiat et e medio sublatam, Eucharistia tamen superstite ». At idem sublato sacerdotio nudum panem pro vero Christi corpore adorandum proposuit, ac suos sectatores ad idololatriam præcipites egit.

40. Meminit de eadem Lutheri Apologia adversus Zuinglianos et Waldenses, negantes in Eucharistia esse substantialiter corpus et sanguinem Christi, Joannes Coclæus [1] ; additque illum plures adhuc blasphemias adversus missam, quam antea, profudisse : ad cujus impietatem convincendam cum stulta et inaudita inter se pugnantia adstrueret, idem Coclæus libellum edidit, ac Lutherum ipsum ad disceptandum provocavit, et nonnullas quæstiones insolubiles Lutheranis proposuit : « Theutonice, inquit, libellum edidit Coclæus non ad Lutherum, qui eum responsione sua non putabat dignum, sed ad Justum Jonam, qui unus erat ex quatuor evangelistis Wittembergensibus, quorum arma in frontispicio Lutherici libri quatuor paginæ angulos occupabant. Proposuit ergo ei decem quæstiones ex Lutheri Epistola, ut ad eas responderet, atque argumenta eis objecta dissolveret : præterea mendacia ex eadem Epistola, ut ea vera esse probaret Jonas ille præpositus Wittembergensis. At neque Jonas, neque sociorum ejus quispiam ad ea respondit, contemptim omnia dissimulantes, quantumvis de hoc aperte arguerentur in Præfatione hisce sane verbis : Cum te et Wormatiæ et Augustæ in conventibus publicis imperii viderim, atque allocutus sim, decrevi ad te præcipue aliquot scribere quæstiones simpliciter et ex animo, absque omni dolo, et fraude in honorem veritatis atque in proximi obsequium atque ædificationem, amice te rogans, ut ad eas simili et modo et intentione respondeas, et me (qui senior sum, et magister, et doctor atque etiam senioris ecclesiæ præpositus, quam tu) non usque adeo contemnas, sicut infamis apostaticusque monachus facit, qui neque sacram Scripturam, neque jus publicum erga me ferre potest, quantumvis offero publice ac privatim, in genere et in specie, ad convincendum ipsum quod sit seditiosus, hæreticus, ac seipsum, juxta naturam hæretici hominis, ac servi nequam, ore suo proprioque judicio condemnet. Quod si vere intenderitis serio et ex animo Evangelium veritatemque defendere, non debuissetis profecto ad tot meas provocationes, meique oblationes sic omnes obmutescere, saltem unus vestrum processisset simili sui oblatione ad defendendum magistrum vestrum. Cum autem omnes tamdiu jam ultra tredecim annos ad istud, in quo summa rei et caput negotii consistit, penitus taceatis, et nihilominus multa blateretis, crebrosque scribatis libros magno cum scandalo populi, cum jactura temporis, cum perditione pecuniæ pro inutilibus nugis noxiisque mercibus, merito deberetis timere, ne sæcularis tandem potestas ægre ac fastidiose ferat pavidum cor timidamque conscientiam vestram, quam non audeatis in re tam ardua aut jure ullo experiri, aut ullum serio subire periculum, etc.

41. « Inter quæstiones autem in hunc etiam modum interrogat : Si aboleretur missa, uti Lutherus optat, quomodo possemus vel habere vel sumere venerabile Eucharistiæ sacramentum ? Extra missam enim non potest confici, quandoquidem conficere est missam celebrare, de quo ait Christus ad Apostolos : *Hoc facite in meam commemorationem.* Quod si hoc negatis, dicite, quæso, quomodo sine consecratione ex pane et vino fiat corpus et sanguis Christi ? et ubi Christus, et cuinam mandaverit Christus ex pane et vino carnem et sanguinem suum conficere ? Item in qua, rogo, Scriptura prohibita est hæc vox MISSA ? quæ item præcepit, ut caro et sanguis Christi dumtaxat sacramentum, et non etiam sacrificium dicatur ? quæ item Scriptura jubet mane potius, quam vespere cœnam Domini sumere ? item quomodo non contradicit hæc Lutheri Epistola vel libro Lutheri de visitatione Saxonica, ubi commendat missas tum Latine, tum Teuthonice factas, quas vivis præcipue utiles dicit : vel Lutheranorum confessioni et apologiæ, ubi dicitur : Falso accusantur Ecclesiæ nostræ, quod missam aboleant; missa enim retinetur et summa cum reverentia celebratur ? etc. Ex XXVIII mendaciis primum sic habet : Libellus meus de missa angulari persæpe fatetur quod etiam apud papistas (si Christi institutionem servant) etsi sub una detur specie, verum tamen ibi esse et sumi corpus Christi. Adversus hoc mendacium citat Coclæus hæc verba Lutheri ex eodem de missa angulari libello : Cum sit incertum an in missa angulari sit corpus et sanguis Christi necne, et certissime humana sit inventio, tu sub corporis et vitæ periculo vide ne credas Christi corpus et sanguinem adesse ». Ita Lutherus in Eucharistiæ dogmate secum ipse pugnabat, ut vel impotem mentis, aut potius a dæmone agitatum se ostenderet.

42. Suscepit Lutheri patrocinium Cordatus adversus Joannem Coclæum, qui cum in libris

[1] Cocl. in actis et script. Luth.

suis hæc verba interjecisset : « Tres personæ et una essentia etsi in Scripturis expresse non habentur, neganda non sunt ; ita et ista missa, chrisma, canon, et id genus alia non sunt neganda, aut rejicienda, quamvis in Scripturis expresse non habeantur ». Væcors Cordatus suppressa voce, EXPRESSE, multa temere et inepte in illum effudit ; ad quem retundendum, magisque detegendam Lutherici dogmatis stultitiam, quæ vult sacerdotem rite initiatum non consecrare cum verba consecrationis profert, cauponem vero et mulierculam consecrare, si ea proferat, hæc inter alia proposuit[1] : « Quod Lutherus ridet nos quando confugimus ad fidem et mentem Ecclesiæ, facit ut apostata : velim autem contra libenter audire, ex quanam Scriptura Lutherus ejusve diabolus (quem contra missam secum disputasse ait) demonstrare queat, quando sacerdos Luthericus qui baptizatus tantum sit, non etiam sacris ordinibus legitime initiatus, in nova sua missa evangelica, hæc verba Christi : *Hoc est corpus meum*, vel altissima voce decantat aut eloquitur, quod per hoc caro et sanguis veniant in panem et vinum : ubi hoc scriptum habetur ? quantumvis vero nugaces sunt Lutherus et Cordatus, ad hanc tamen quæstionem tacent et obmutescunt. Viderint ergo Lutherani quoniam ipsos diabolus per Lutherum seducat, dum nihil vult admittere, nisi quod expresse in Scripturis habetur, nempe in sectam Zuinglianorum atque Pighardorum, qui transsubstantiationem negant, sicut et Lutherus eam negat, dicens substantiam panis et vini æque post consecrationem atque antea remanere : si ergo non est ibi transsubstantiatio, hoc est, substantiarum transmutatio, nihil efficitur per verba consecrationis, qua panis manet panis, et vinum vinum post, sicut antea. Quantumvis autem multa inaniter profundit verba Cordatus, qui præter Scripturam in causa fidei nihil vult admittere vel recipere, nullam tamen indicat Scripturam, quæ dicat per verba consecrationis fieri carnem et sanguinem Christi quando exprimuntur in altari, non autem quando alias dicuntur, aut cantantur in passione, aut Evangelica lectione seu alibi : item si dicantur super panem et vinum, non autem si dicerentur super lapidem et aquam, aut cerevisiam. Hic aude, magnipotens Scripturæ jactator Cordate, et ista mihi clare ex Scripturis indica, adjuro te per æternam veritatem ; quamdiu autem tu omnesque Lutherani ista non indicaveritis, ego vos pro meris Zuinglianis Pighardisque devoratoribus panis bibonibusque vini habebo, quandoquidem præter apertam Scripturam nihil recipitis. Nos autem indubitata fide firmissime credimus per verba consecrationis transsubstantiationem fieri, utpote ex substantia panis et vini fieri carnem et sanguinem Christi ; quamvis enim de hoc Scripturam non habeamus, habemus tamen fidem et approbationem Ecclesiæ, quæ oretenus a Christo ejusque Apostolis hoc didicit, atque accepit. Sublimia enim mysteria ista non sunt exposita in publicis Scripturis, ne irriderentur ab infidelibus paganis, Turcis et Judæis : quemadmodum Christus mandavit Matth. VII dicens : Nolite sanctum dare canibus, etc. ». Adduxit Coclæus Paulum, Dionysiumque, et Augustinum in eamdem sententiam.

43. Ex Lutheri placitis sibi invicem adversantibus Zuingliani, illius in suas partes trahendi concepta spe, auctore Bucero, pseudo-Dominicano apostata pestilenti, conventiculum ad pugnantia dogmata concilianda coegerunt, de quo hæc tradit Surius[1] : « Hujus anni mense Decembri habita est synodus pastorum Evangelicorum Constantiæ : Bucerus ejus habendæ auctor fuit, nescio qua auctoritate. In ea synodo, rectius conciliabulo, rursum actum est de pace cum Luthero in Eucharistiæ negotio componenda. Dici vix potest quam in id totus mira vafricie et verborum involucris, quæ Tigurini quoque in ipso reprehenderent, Bucerus ille incubuerit, ut Lutherani cum Zuinglianis conciliari possent. Videbat id facile astutus ille quam turpis esset et probrosa illa dissensio : evocarat ad hoc conciliabulum etiam Tigurinos pastores, sed illi non venerunt. Porro scripto suam sententiam de Eucharistia declararunt, et quatenus cum Luthero concordia possit iniri. Hoc scriptum Basileenses, Schaffusiani et Sangallenses itemque aliquot Suevici ecclesiastæ approbarunt. Bernenses autem quædam in eo reprehendebant. Summa summarum : *Non*[2] *est pax impiis, dicit Dominus :* neque potuit inter dogmatistas sectarios concordia constitui. Evocatus est ex hoc conventu Bucerus litteris Lantgravii et Melanctonis, ut de concordia certiores rationes inirentur. Sed laboratum est frustra, utraque pars suam sententiam pertinaciter tuebatur, nec Tigurini Buceranas præstigias admittebant ». Repetitus sæpius is labor est, sed irrito successu, a novatoribus, qui tanquam vulpes aversis vultibus conjuncti sunt, ut per sata Ecclesiæ flammas circumferant. Interque alios Joannes Calvinus Buceri socius ex utraque secta novam suo nomine hoc circiter anno condidit, inque Lutherum, Zuinglium et Œcolampadium errorum magistros consurgens, Christum in Eucharistia præsentem absentemque esse commentus est, ac inanibus fucis verborumque figmentis novæ cupidis superstitionis illusit : a quo Gallias maxime infectas deflebimus.

44. *Societatis Jesu incunabula.* — Hoc porro anno Parisiis affigi cœpta[3] sunt noctu publica

[1] Cocl. in act. et script. Luth. hoc an.

[1] Sur. in Comm. — [2] Isa. LVII. — [3] Sur. in Comm.

scripta adversus Eucharistiam; sed a Francisco rege nefarii ejusmodi conatus repressi sunt, ut proximo anno dicetur. Dabat tum operam theologiæ in eadem urbe S. Ignatius Loyola, incensusque fidei tuendæ studio omnem diligentiam in revocandis in Ecclesiæ sinum hæresi contaminatis collocabat: a quo in tanti laboris et gloriæ consortium adscitos viros pios et industrios hoc ipso anno visuri sumus; adeo ut assumptæ in cælum Deiparæ die festo nuncupatis votis procurandæ salutis animarum coaluerit ejus societas, ut ejusdem societatis Monumenta testantur[1] »: Complures hæreticos, grassante jam tum peste Lutheriana, tempestivis disputationibus monitisque convictos ad sacra quæsitorum tribunalia volentes adduxit, et cum sancta Romana Ecclesia in gratiam secreta abjuratione restituit. Jam vero, quod ei vel in primis propositum initio fuerat, ut aliquos ingenio doctrinaque præstantes ad suum institutum ac vitæ rationem aggregaret, in id ipsum per theologiæ maxime tempus incubuit, adjunxitque sibi, Deo bene juvante, juvenes novem ex Academia universa lectissimos, quorum primus fuit Petrus Faber, Allobrox, pago Villareto Gebennensis diœcesis humili natus loco, sed egregie pius, quippe qui duodecimo ætatis anno per summum sanctimoniæ studium virginitatem Deo voverat, idemque ad litteras a vita pastorali traductus ingenio industriaque profecerat». Et infra :

45. « Ex eodem contubernio Franciscus quoque Xaverius nobilis Cantaber, idemque non vulgari eruditione, quippe qui laurea magistrali donatus Lutetiæ ». Et infra : « Hunc et divitiarum affluentia, et vivido ingenio, et viribus corporis præferocem admirabili prudentia ac lenitate mansuefecit Ignatius, in eamque rerum humanarum despicientiam et charitatis ardorem paulatim adduxit, ut inter ipsa exercitia spiritualia tum ad carnis macerationem quatuor dies omnino jejunus transegerit : tum vero, quod inter juvenum greges desultor eximius corporis agilitate, sibi nimium placuisset, ad ejus piaculum vanitatis membris valido fune perstrictis, non sine acri sensu doloris, dies aliquot in commentandi orandique labore atque attentione perstiterit. Hic est Xaverius ille, qui non multo deinde post Joannis Lusitaniæ regis rogatu ex auctoritate Pontificis Romani missus in Orientem plenus Apostolico spiritu, tota India maritima summis laboribus ac periculis peragrata, in ultimas Japoniorum terras Evangelii lumen primus intulit, atque ingenti infidelium numero ad Christum adjuncto multis clarus miraculis in ipso aditu Sinarum excessit e vita ». His addit Orlandinus, dæmonem metuentem prædas opimas aliquando a Xaverio sibi ereptum iri, ejus famulum Michaelem Hispanum efferasse, ut Ignatium mutatæ vitæ auctorem spes sæculi conceptas præcidentem perimeret, strictoque ferro illum in Ignatii hospitium irrupisse nisi a scelere cœlesti voce emissa, quo miser raperis, fuisset revocatus. Subdit auctor : « Porro Xaverium et Fabrum imitati sunt Jacobus Laines Saguntinus, qui deinde societati nostræ primus ab Ignatio præfuit, vir de Christiana republica in primis optime meritus, et Alfonsus Salmeron Toletanus, Græcis et Latinis litteris admodum eruditus ». Et infra : « Accessit ad hos etiam Nicolaus Bobadilla Palentinus doctus juvenis et philosophiam publice professus in oppido Hispaniæ Pintia, itemque præstanti indole Simon Rodericus Lusitanus, et post aliquanto Claudius Jaius et Joannes Codurius Gebennenses, Paschasiusque Broetus Ebredunensis, item Allobrogis, cujus jam erat nomen Parisiis celebre, Fabri præcipue monitis et exemplo permoti. Hi omnes impulsu plane divino, cum alter alterius consilium ignorarent, post exactissimam totius vitæ confessionem spiritualibus exercitiis ab Ignatio perquam diligenter exculti; vehementi quadam spiritus motione sese non quidem in umbram ac solitudinem, sed in solem ac pulverem evocari ad prælia Domini prælianda senserunt ». Et infra :

46. « Hosce igitur socios Dei beneficio nactus Ignatius, quorum tres erant superstites, hæc scribente me, Salmeron, Rodericus et Bobadilla, quod jam diu moliebatur et agitabat animo, reipsa aggredi primo quoque tempore statuit, ut Jerosolymas Pontificis maximi permissu repeteret, gentesque finitimas Christiana quondam religione præstantes, deinde Mahometis nefaria superstitione deceptas, vel a miserabili errore ad veritatem Evangelii revocaret, vel certe (quod erat proximum) sanguinem ac vitam in causa tam pia tamque gloriosa profunderet. Neque sane difficile fuit cæteros jam sponte currentes et Dei amore incensos in eamdem sententiam et propositum adducere : et quia plerique theologiæ studia nondum absolverant, ne interim conceptus ardor animi refrigesceret, et simul ut ipsorum eo gratius divinæ majestati obsequium esset, quo majorem sibimet ipsi necessitatem servitutis ac religionis imposuissent, implorato B. Virginis patrocinio ac S. Dionysii Areopagitæ, cujus in tutela Parisii sunt, in æde suburbana, quæ Mons-Martyrum dicitur, sub confessionis et Eucharistiæ mysteria voto sese obstrinxere singuli, emensis theologiæ spatiis, continuo mortalibus rebus nuntium remittendi, atque in paupertate perpetua serviendi gloriæ divinæ salutique animarum, ac nominatim ad constitutam diem Jerosolymam eo consilio navigandi, ut in conversionem infidelium toto pectore incumberent, palmamque martyrii studiose captarent : id consilium, si qua re impediretur, anni cir-

[1] Jo. Petr. Maff. l. 1. c. 21. Orlandin. hist. societ. Jesu l. 1.

cumacto spatio, denique Romam adirent, suamque operam summo Pontifici Christi vicario ad spirituale proximorum auxilium sine ulla vel præmii pactione, vel temporum aut locorum exceptione, deferrent. Id votum in eo templo vovere ingenti consensu et alacritate anno post Christum natum MDXXXIII, XVII kal. Septembris : qua die Assumptionis Mariæ Virginis anniversaria gratulatio celebratur, idemque votum eodem loco dieque pariter anno proximo ac tertio renovarunt », et infra, « et brevi tanta coaluere concordia, ut quanquam e diversis necnon infensis inter se orti nationibus, gratia tamen superante naturam, intra eosdem alti parietes, atque adeo ex uno propemodum omnes utero in lucem editi viderentur ». Mutavit divina providentia eorum consilia ; neque enim in Palestinam profecti sunt, sed horum alterum nimirum Xaverium ad Indos et Japonios convertendos se contulisse, Ignatium vero erudiendæ Christianæ juventutis, cum hæretici politiorum litterarum docendarum specie Germaniam Galliasque submissis præceptoribus inquinarent, onus suscepisse visuri sumus.

17. *Wittembergæ hæresis cum litteris instillata.* — Confluebat per id tempus Wittembergam juventus non ex Germania modo, verum ex finitimis etiam regnis, cum hæretici Melanctonem studiis Latinæ eloquentiæ florentem tanquam cultioris litteraturæ magistrum ac principem summis laudibus efferrent : ac licet a Catholicis regibus et principibus vetitum esset simplicem juventutem in eam Lutheranæ hæresis sentinam mittere, animadversum tamen est a Joanne Coclæo, Christianæ religionis strenuissimo pugile, plures Polonos in Wittembergensi academia hæresim cum litteris exsugere, ut eam in Polonia disseminarent : quocirca Matthiam archiepiscopum Gnesnensem et episcopos proceresque periculi imminentis admonuit [1] : ii vero pietatis vindices Sigismundum regem permovere, ut Polonos juvenes ex eadem Wittembergensi academia revocaret, proposito edicto, ex quo hæc cum Coclæo decerpsimus : « Audimus permultos esse in regno nostro factiosos et novandarum rerum cupidos homines, qui sectas ab orthodoxis patribus in universalibus Conciliis reprobatas, non in occulto solum sectantur, sed et publice profitentur, et disseminant, non sine contemptu piarum sanctionum a sancta Catholica Ecclesia institutarum et receptarum, atque edictorum nostrorum : esse item non paucos, qui liberos, propinquos et affines suos Wittembergam mittant, ut illic mox ab ineunte ætate priusquam noverint malum a bono discernere, pestifera dogmata ab ipso Luthero, (qui horum malorum caput est) imbibant, et postea in regno nostro diffundant et propagent : quæ res quam feliciter vicinis circumcirca regionibus ceciderit, nemini obscurum est; videmus enim luce meridiana clarius, quantæ seditiones, quantæ cædes, bonorum direptiones, et quanta rerum omnium perturbatio, quanta pietatis ruina, quanta denique honestatis eversio, ex his initiis excitata sit, quam non potuerit hactenus pestis hæc semel in animis hominum radicata extirpari, quamvis multis in id incumbentibus : quod ne nobis quoque et subditis nostris unquam usuvenire cavimus aliquoties edictis nostris, gravibus pœnis in transgressores constitutis ». Tum nonnullis interjectis subdit : « Quod attinet ad eos, qui apud Lutherum vel quoscumque alios factionum istarum principes vitam degunt, iis omnem aditum ad quasvis dignitates et magistratus præcludemus in posterum, etc. »

18. *Melanctonis errores circa Baptisma.* — Ex Polonis, qui Wittembergæ hæresim hauserant, quidam canonicus Gnesnensis ausus est libellum archiepiscopo inscribere, in quo Melanctonem, ut litteris et virtutibus ornatissimum, qui invidos tantum splendore sui nominis perstringeret, extulit : quod etiam Gallorum regi et aliis principibus insusurratum fuit. At Coclæus profligatissimi hypocritæ infandas hæreses editis Philippicis quatuor promulgavit, non hominis, sed impietatis, quam late disseminabat, odio, ne spretæ animarum salutis flagitio suam devinciret conscientiam, sibique objiceretur illud Isaiæ : *Canes muti non valentes latrare.* Quibus postremis verbis hæc nota apposita est : « Hæc de actis et scriptis Lutheri Misnæ scripta fuerunt, quæ autem deinceps usque ad obitum Lutheri supplementi vice superaddita sunt, Ratisponæ sunt scripta ». Quæ vero fuerint eæ hæreses a Melanctone fictæ, describit pluribus idem auctor, et circa Baptismum in multis ipsum errasse docet in Philippica quarta inscripta Carolo V imperatori, e qua hæc pauca delibamus ad insaniam impii hominis fanatici in luce collocandam; inter enim alios errores ex Mahometis figmentis Baptismum ad eluenda crimina sæpius iterari voluit : « Brevitatis gratia », ait Coclæus [1], « sufficiat majestati tuæ ostendere, Donatistas multo minus reprehensibiles fuisse etiam circa baptismum, in quo uno male repetito errabant, quam reprehensibilis est Luthericus iste defensor, qui Donatistas damnat, qui certe nihil eorum docuerunt, quæ ex libris Philippi hujus recitanda nunc exhibeo. Recita, scriba, errores Philippi de Baptismo.

19. « I. Duo sunt omnino signa sacramentalia, Baptismus et Eucharistia : reliqua sacramenta, quæ connumerantur, commenta sunt hominum. II. Estque Baptismus proprie pœni-

[1] Cocl. in act. et script. Luth.

[1] Cocl. in Philip. IV. Philip. in Annot. I Cor. XI.

tentiæ signum, sicut Joannes dixit se baptizare in pœnitentiam. III. Nec sacramentum Pœnitentiæ distinguendum est a Baptismo, quia ipse Baptismus est sacramentale signum pœnitentiæ. IV. Non justificant signa, ut Apostolus ait : *Circumcisio nihil est;* ita Baptismus nihil est; participatio mensæ Domini nihil est; sed testes sunt et sphragides divinæ voluntatis erga te. V. Vel sine signo Gedeon victurus erat, si credidisset, ita sine signo justificari potes, modo credas; adeo non justificant signa. VI. Fidei excitandæ gratia signa sunt proposita; nunc et fidem et signorum usum extinxerunt, qui ea in quæstu habent. VII. Hæc de signorum natura ideo monui, ne quis scholasticos sequatur, qui justificationem horrendo errore signis tribuerunt. VIII. Atque hinc apparet quam nihil signa sint, nisi fidei exercendæ mnemosyna. IX. Uterque Baptismus idem significat, sed hoc discrimine quod adhuc prædicandæ gratiæ Joannis baptismus testimonium erat, Christi Baptismus, jam collatæ. X. Non justificabant neque Joannis neque Christi Baptismus, de signis loquor; sed certificabant Joannis lavacrum de prædicanda adhuc gratia, Christi Baptismus testabatur jam collatam esse gratiam, et promulgatam promissionem gratiæ : in utroque justificabat fides. XI. Sacramentum Pœnitentiæ vel signum non aliud, nisi Baptismus est. XII. Neque aliud est vita Christiana, nisi hæc ipsa pœnitentia, hoc est regeneratio nostra. XIII. Sicut Evangelium non amisimus alicubi lapsi, ita nec Evangelii sphragida Baptismum ». Non impressum characterem intelligit, sed baptismi iterandi potestatem. « XIV. Certum est autem Evangelium non semel tantum, sed iterum atque iterum remittere peccatum, quare non minus ad secundam condonationem, quam ad primam Baptimus pertinet.

50. « Nihil horum docuerunt, imperator, Donatistæ, qui hac una re gravissime et peccabant et errabant, quod rebaptizabant Catholicos, qui ad sectam eorum transibant, et affirmabant extra sectam suam non esse usquam verum Baptisma; Luthericos vero et Philippicos de Baptismo errores nusquam docuerunt. Minus igitur, ac in ea parte, in qua sola gravissime peccaverunt, reprehensibiles videntur, quam sunt irreligiosi et impii doctores isti novelli; quid ita ? quia Donatistæ semel tantum rebaptizabant; idque faciebant non ut intenderent rebaptizare, sed ut semel vere baptizarent eum, qui alibi falso (ut ipsi putabant) baptismate inaniter baptizatus fuisset : quemadmodum nunc infelices Anabaptistæ nostrates rebaptizant semel tantum adultos, tanquam inaniter baptizatos in infantia sine propria fide; Lutherus vero et Philippus toties repetunt baptismum, quoties absolutionem et Evangelium, nullum aliud præmittentes pœnitentiæ signum seu sacramentum, quam Baptismum; quem tamen ita evacuant, ut nullam in eo justificandi virtutem relinquant : hoc autem Donatistæ fecerunt minime. Gravius igitur etiam circa Baptismum errant et peccant Lutherani, quam Donatistæ fecerunt, non solum quod barbarice rejiciunt priscas circa Baptismum cerimonias, verum etiam quia tollunt ab eo justificationem, et repetunt eum, quotiesque a peccatis absolvunt, signum pœnitentiæ ex eo facientes, ut duo tantum Ecclesiæ sacramenta relinquant, rejectis aliis quinque. At hæc Donatistæ non fecerunt. Quantula vero est hæc, o Auguste, Luthericarum impietatum portio, licet in ea vel pessimis hæreticis pejores esse convincantur, tanta profecto est reliquorum Luthericæ doctrinæ errorum et multitudo juxta et magnitudo, ut omnes eorum circa baptismum errores, (qui certe neque pauci neque parvi sunt, si accuratius conquirantur et expendantur) velut levis ac minima portiuncula pro nihilo præ illis multis et magnis haberi queant. Quis enim absque tædio percenseat quot et quantos errores circa unum Eucharistiæ sacramentum male conceperunt, pejus pepererunt, pessime dilataverunt? Si tua, Cæsar, majestas jusserit, aut Lutherani a me postulaverint, non gravabor equidem vel mille propositiones erroneas circa istud sacramentum ex unius Lutheri libris in unum cumulum extrahere, quarum nullam vel Sedes Apostolica, vel ulla universitas sit admissura. Deinde, si plures quis requisierit a me, ubi operæ pretium videbitur, dabo certe sexcentos Lutheri articulos reprobabiles circa sacramentum Pœnitentiæ, ac totidem circa sacramentum Ordinis, atque etiam plures (si opus fuerit) circa sacramentum Matrimonii; excedit enim Saxonicus iste apostata omnes omnium ætatum hæreticos non solum superbia, jactantia, temeritate, furore et audacia, verum etiam barbarica impietatum immanitate, et damnatorum damnabiliumque errorum numero ».

51. *Wicelius propugnat jejunia, orationes et eleemosynarum largitiones.* — Asseruisse etiam hoc anno contra hæreticos orthodoxam veritatem Georgium Wicelium eruditis et piis Commentariis, refert Joannes Coclæus [1], aperuisseque in primis eorum fraudes, quibus orandi divini Numinis usum sustulerunt. Recenset præcipuos ejus libellos idem Coclæus, insignesque ex iis sententias decerpsit : « Edidit », inquit Georgius Wicelius, « non paucos libros Theutonice hoc anno, utpote unum de pœnitentia, confessione et excommunicatione ; alterum de sacra Eucharistia seu de missa ; in quibus graviter ex Scripturis et antiquis Patribus refellit multos Lutheri errores : et paulo post alium de de oratione, jejunio et eleemosyna, in quo sane

[1] Cocl. in actis et script. Luth. hoc an.

lepide traducit Lutheranorum vitia, neglectumque bonorum operum. De oratione sic ait inter alia multa : In summa nulla gens vivit super terram, quæ non oret, et orationis opus valere non sinat, sive sint Christiani, sive hæretici, sive Judæi, pagani, Turcæ, insulani, etc. sola secta Lutherana multis jam annis contra hoc opus in publicis concionibus ubique pugnavit. Quid orare? Quid orare? Orando parum efficies coram Deo. Ad hoc citabant verba Christi Matth. vi et xxiii, ubi Dominus reprobat orationes Pharisæorum, et Joannis iv, ubi Samaritarum orationem reprehendit : hic objiciebant ex Psalmo : *Oratio eorum fiat in peccatum :* hic damnabant septem horas sacerdotum, præ quibus Deo gratius sit vel asinum rudere, vel infantem vagire : hic rejiciebant consuetas laicorum preces : hic nihil erat boni in cunctis libellis precatoriis, sive Latini essent, sive Theutonici : hic nulla recipienda erat oratio eorum præterquam : Pater noster ; quamvis et ea oratio cum cæteris in desuetudinem abibat : hic brevis debuit esse oratio, si omnino orandum erat, quia Deus oris preces non curaret : hic irridebantur viduæ velut sanctorum devoratrices, quæ flexis genibus jacebant et orabant : hic exsibilabantur eæ preces, quæ in confessione fuerant injunctæ. Quæ ergo concio facta est, in qua oratio jejuniumque non vellicarentur? Id autem verum esse ex eorum plebe cognoscitur, quæ assiduis declamationibus tam longe ab hoc opere est abducta, ut perpauci sint, qui vel orent, vel in hebdomada semel orare cogitent. Quanta est turba eorum, qui in toto mense uno aut altero, ne semel quidem integre dicant unum Pater noster? Tam rarum igitur (ne dicam contrarium) eis factum est hoc opus, perinde ac si desierint esse Christiani ».

52. Abrogaverant hac arte jejunia Lutherani, scilicet illa quidem suis extulerant laudibus, sed acerbissime erant invecti in Romanos Pontifices, quasi tyrannidem in iis imperandis exercuissent ; quemque enim sponte colere jejunia, non lege ad ea adigi voluerant : quæ fraus adeo blande irrepserat apud Catholicos etiam, ut imperiales conventus apud Hadrianum de Quadragesimali jejunio tamquam de gravamine invecto a Romana curia sint conquesti. Cum vero ingrata sint jejunia et rescissa esset a Lutheranis jejuniorum lex, accidit ut nemo amplius jejunio se macerarit, quod sponte colendum prædicarant, ut objicit iis Wicelius dum ait : « Si populus noster per odium operum ab orando potuit averti, quanto facilius a jejunando? nam et antea a jejunio abhorrebamus : facile igitur aboleri potuit, corpori enim mundanorum longe durius est jejunare, quam edere ac bibere, unde jam natum est proverbium istud : *Quis jejunat libenter?* id quod Christianitati parum honoris affert : melius igitur fuisset, ut vos operum osores rem diligentius expendissetis, ac tantum mali Christianitati non intulissetis, quæ sane non minus jejuniis, quam orationibus carere neque vult, neque potest. Cur igitur tam bonum opus impugnastis? Cui in despectum? An opus malum est jejunare? An inventum est humanum? an excogitaverunt aut instituerunt illud sacerdotes? an in Scripturis fundamentum non habet? Ubi ergo manet nunc gloriatio hæc vestra? nihil in Ecclesia nisi malum abrogavimus, quod bonum est reservavimus? huic gloriationi vestræ nimis diu creditum est ; cum unusquisque et videat et palpet merum esse mendacium quod in cælum usque fœtet ».

53. Objecit etiam Lutheranis Wicelius, ipsos institutas a viris piis eleemosynarum largitiones latronum more invasisse, iisque defraudasse pauperes, sacerdotiorum census, monasteriorum bona, xenodochiorum vectigalia in suos usus evertisse, quæ contra charitatem et testatorum ultimas voluntates pauperibus ablata fuere, ut in divitum delicias et helluonum lasciviam converterentur. De monasteriis itaque abolitis conquerens, novatores pessimis, si qui erant, monachis pejores esse sic arguit : « Quo perveniunt magnorum monasteriorum bona? quis devorat eas eleemosynas? monachi eas habere non debent, unde tu habere debes? permitte judicium ; ex utra parte justior est possessio? propter Deum fundata sunt, propter quem accipis tu? illi erant mendici, quid es tu? dicis eos nihil pie propterea fecisse, quid pie propterea facis tu? per ea peccaverunt, non omnes credo : tu vero ad quid aliud usurpas bona opulentarum abbatiarum, atque præpositurarum, quam ad mundanam pompam et voluptatem? An non erant illi multo misericordiores, benignioresque erga suos subditos, erga peregrinos, erga omnis generis pauperes, quam nunc estis novi monachi? O tam verum est hoc quam vere vos estis harpyæ! An non plus commodi habuit plebs e monasteriis antea quam modo? an non multi agricolæ ibi solamen habebant et refugium in suis necessitatibus? quid nunc habent? »

54. *Grittus et Lascus rei Christianæ proditores justas dant pœnas.* — Hoc anno Solymannus Turcarum imperator in Persas movit adversus Thammasum Ismaelis Sophi filium ac regni superstitionisque successorem, ac simul Hariadenum Barbarussam classis præfectum ad subjiciendos Afroas immisit : Aloysium vero Grittum ducis Venetiarum filium Turcicæ amplitudinis augendæ cupidissimum, consiliorumque omnium participem legatum decrevit in Pannoniam ad eam Turcico nomine administrandam, controversiasque cum Ferdinando dirimendas, ut Persis sub jugum missis, debellata Africa et Hungaria in provinciam redacta, deinde Hispaniam, Germaniam atque Italiam virium mole obrueret.

55. At callidis audacibusque consiliis eventus non respondere, quamvis initio læti affulserint : quippe licet in expeditione Persica [1] Thammaso rege in regni partes interiores se recipiente ad comparanda auxilia, Armenia, Babylonia et Assyria potitus esset, maximam tamen postea cladem accepit : Aloysius Grittus ejus in Pannonia legatus Janisserorum succinctus copiis, et imperialibus mandatis instructus, cum Moldaviæ et Valachiæ montanæ imperium magno fastu arripuisset, inque Transilvaniam esset transgressus, Americum Cibacum episcopum Varadiensem designatum provinciæ a Joanne rege Ferdinandi æmulo præfectum, ægre ferentem Christianum regnum Mahometicæ tyrannidi subjici, circumventum insidiis veluti Turcico nomini suspectum, cum parem ferre Turcico fastu non posset, omniaque vellet Solimanno subjecta, trucidavit, præcisaque caput et brachium, ut præclarum spectaculum et facinus, immaniter Joanni Lasco ostentavit.

Americi cæsi pietatem, quamvis sacris episcopalibus initiatus non esset, Nicolaus Isthuanffus [2], ac miseram Hungariæ, postquam a duobus regibus discissa est, sortem exponit : « Fuit, inquit, per omnem vitam vir pius et gravis, rexitque episcopatum Varadiensem per multos annos, quamvis nullis initiatus sacris, adeo accurate et solerter impia quævis et recens exorta dogmata procul arcendo, ut ne ab ullo quidem episcopo diligentius ac vigilantius administrari regique potuisse ab omnibus creditum sit. Et sane ea ac paulo superiore tempestate inter duorum regum contentiones et dissensionum procellas, quibus omnia susquedeque habebantur, episcopatus fere omnes a militaribus profanisque hominibus, non sine inexpiabili rerum divinarum injuria, ac pessimo humanarum exemplo, hinc inde distracti erant : Agriam siquidem Perenius post obitum Frangepanis antistitis vi occupatam obtinebat, Joannes Saracenus Quinque-Ecclesias, Nitriam Valentinus Turcus, Jaurinum et Sabariam cæteramque Jauriensem ditionem Paulus Baquitius, Albam Juliam Franciscus Bodo, Chanadium Gaspar Berusithius, æque omnes profani, quanquam armis et bello egregii, sibi usurpaverant : quæ tamen flagitia dictu factuque enormia Ferdinandus rerum regnique potitus, qua erat pietate fideque, postea correxit, agendo providendoque, ut ea omnia loca sacratis viris et ejuscemodi administrationi officioque idoneis redderentur.

56. « Cibaci cædem primus omnium Stephanus Valenticius Thrax equitum ductor Joanni regi significavit, qui exinde singularem animi dolorem concepit, stetitque aliquandiu tacitus, quinam motus eam ob causam sequerentur : sed reliqui Transilvaniæ proceres ac gentes universæ illum tam crudeli indignaque nece sublatum ægerrime molestissimeque ferre, indignari, fremere, ac æquissimo jure ad arma concurrere. Itaque ad urbem Cibinium frequentes conveniunt, ac unanimi voto cunctisque omnium ordinum suffragiis ulciscendam innocentissimi viri mortem, decernendo, solemnique et veteri gentis ritu cruentum gladium per urbes, oppida, pagos et quæque compita circumferri jubent eo monimento, ut qui in bellum confestim nomina dare recusarent, nec sumptis armis confluerent gladio ferirentur ».

57. Addit auctor paucissimis diebus quadraginta millia seu peditum seu equitum concurrisse sub signa, demptis Valachis, qui ad decem millia conscripti tulere auxilia : tum vero Aloysium Grittum, ubi conjuratos in ipsius perniciem Hungaros vidit, se cum Turcico exercitu qua vi, qua dolo in Megresum urbem subduxisse, auxiliaresque Turcarum præfectorum copias excivisse; sed eæ non missæ ante captam impetu urbem, Turcæque obvii cæsi; Grittus vero una cum filiis dum fugam capere molitur et Solimanni Diploma præfert manu, comprehensus raptusque est ad supplicium : « Publice », inquit Isthuanffus, « sumptum est die, qui D. Michaelis festum præcedit, Gothardo ac Mailato cæterisque jubentibus, ita ut a Cingavis, qui illis in regionibus tortorum carnificumque munia exercere solent, Gritto utraque manu crudelem in modum præcisa, postmodum caput detruncaretur. Non profuit misero gemmarum pretiosissimarum, quæ ad quadraginta aureorum millia æstimatæ erant, loculus, quæ in caligis inventæ ab imperitis tortoribus vili pretio distractæ sunt. Sævitum etiam in filios ejus Antonium et Andræam egregia indole adolescentes, qui cum in Moldaviam perducti fuissent, a Petro provinciæ principe clam necati sunt ». Ita penitus excisus est e terra Deo vindice Grittus, qui ob navatam Solymanno contra rempublicam Christianam opem potiri Hungaria sperabat, de quo Surius [1] : « Discant hoc ejus repentino interitu qui hujus mundi prosperis successibus fruuntur, ne se illis dedant; nam tunc vel maxime fallit vitæ prosperitas, cum præcipue arridet. Sed quis hæc miseris persuadeat mortalibus? Volunt esse beati in hac vita misera et tamen tum plerumque supremam adeunt calamitatem, cum jam se fore putant omnium beatissimos : exempla extant innumera; sed fascinata hominum pectora pergunt suo more ».

58. Accidit etiam post Gritti necem ut Joannes Lascus nefarius ille politicus, qui ut a Joanne rege gratiam iniret, Christianum nomen prodiderat, ac Solimannum adversus Christi

[1] Bizar. rer. Persic. l. XI. — [2] Nicol. Isthuanff. ubi sup.

[1] Sur. in Comm.

cultores concitaverat, proditionis suspicione perstrictus, tanquam Gritti consiliorum particeps, ab rege Joanne in vincula sit conjectus, tormentisque cruciatus, quamvis Sigismundi Poloniæ regis rogatu tandem ea evaserit: « Non omnino præter meritum », inquit Surius, « in eam calamitatem is incidisse videtur: quippe qui ausus fuerit Turcas immanissimos Christiani nominis hostes in Hungariam evocare, scilicet ut dum Joanni vaivodæ gratificari vult, totum orbem Christianum in summum discrimen vocaret.

59. *Corone Turcis dedita.* — In Peloponeso, dum Carolus V tarde pacis consilia explicat, nec de restituenda Turcis Corone paciscitur, neque idonea ad eam commeatu et armis muniendam subsidia submittit [1], Turcæ longinquas ab urbe stationes firmarunt, crebrisque incursionibus agros depopulati longa obsidione Christianos attrivere, adeo ut præsidiarii multarum rerum inopia pressi erumpere in hostem quatuor dierum itinere distantem decreverint: quod consilium temeritatis primum damnavit Macicaus dux; sed demum sociorum victus precibus Andrussam oppidum tribus peditum millibus et mille equitibus delectis munitum adortus est infelici successu, glande enim plumbea perfossus occubuit; et licet magnam cladem Turcis intulerint, relictis tamen multis suorum cadaveribus Coronem sine sperata præda reverti coacti sunt. Deinde quamvis e Sicilia naves commeatus attulissent, coorta peste territi, inque desperationem acti, munitissimam arcem vacuam tormentis, et Græcis cum omni supellectili in naves impositis, reliquerunt: cum antea Cæsar Pontifici, Venetis ac Rhodiis equitibus eam tuendam possidendamque obtulisset: de quo hæc Paulus Jovius [2]: « Cæsar eam de induciis occasionem peculiaris spe commodi prætervectus est, cum ex auctoritate Ferdinandi fratris Coronem redditurus esse videretur, ut illinc non ignobilis doni merito Pannoniæ atque Austriæ pacem pararet. Res ita cecidit, ut priusquam hæc Byzantii a Ferdinando offerri et transigi possent, Hispani præsidiarii ducis Macicai clade exterriti Corone excedere cogerentur: quo casu nihil incommodius accidere posse Clemens disserebat, ita ut quæ postea insecutæ sunt a barbaris terra marique clades obventuras esse mihi hæc scribenti prænuntiaret. Obtulerat prius Cæsar Coronem Christianis principibus; sed neque Pontifex, neque Venetus senatus, neque Melitæ insulæ magister, qui eam in insulam cruciferos equites Rhodo pulsos transtulisset, neque ipse Franciscus rex præsidio tuendam sumptu periculoque deterriti suscipere voluerunt ».

[1] Paul. Jov. lib. XXXII. Guicc. l. XX. Andr. Mauroc. l. IV. — [2] Jov. l. XXXIII.

60. *Barbarossæ excursiones in Italiæ littora: Ragusæorum privilegia confirmata.* — Hoc ingens malum ac plura alia civiles Christianorum discordiæ pepererunt, quorum vires admodum erant debilitatæ, cum dissociatæ essent, horrebantque singuli classis Othomannicæ apparatum; nam Veneti, Apostolica Sede censuum sacerdotalium decumas concedente, classem magno conatu ad sua tutanda ornarunt: Pontifex decem triremes ad Tyrrhenum mare tuendum instruxit, cujus extant litteræ ad Genuenses XII Aprilis die datæ [1], ut septem triremes accommodarent; ac tertia Junii Paulum Justinianum Venetum Pontificiis navibus, tum septem aliis, quas a Genuensibus conduxerat, præfecit [2], ut mare piraticis excursionibus liberaret: Gallorum rex triginta triremes Massiliæ apparavit: Cæsar etiam, cui Clemens in eam rem subsidiarias sacerdotalium vectigalium decumas III Maii concessit, suam paraverat, adeo ut conjunctæ Christianæ vires barbaricas fregissent facile, quas disjunctæ pertimuerunt: nam Hariadenus Barbarussa, instructa octoginta triremium et aliquot biremium classe in Italiam cursum impetusque intendit, Brutiorum oram populatus est, ac S. Lucidii oppidum cæsis captisve omnibus propugnatoribus et civibus impetu cepit, ingentique præda est potitus: Citrarium incendit, ac septem triremes adhuc imperfectas concremavit: Neapolim terrore replevit: ad Prochytam provectus oppidum ad deditionem coegit: Cajeta extremum pæne discrimen adiit: Speluncani mille et ducenti imbellis sexus et ætatis in servitutem abstracti: Fundani impetu hostili expugnati, aut trucidati vel capti: profana et sacra direpta: pavore tum et consternatione Roma territa, ac si hostis ad Ostiam esset provectus, pæne certum Urbi exitium imminebat, cum cives ad fugam, laborante morbo Pontifice, quam ad sumenda arma paratiores essent: cardinales tamen inito militari consilio copias tumultuarias ad propugnandam oram maritimam ex incondita hominum multitudine compararunt. At Barbarossa cum in Pontiam insulam aquationis causa pergens, inde in Africam summa celeritate invectus, Tunetanum regnum, pulso Muleasse rege Roscettis fratris reducendi specie, occupavit, ex eo Neapolitanum regnum Romamque invasurus, ni proximo anno ejus audacia a Carolo V contusa fuisset.

61. Hoc ineunte anno accesserant ad Pontificem Ragusini senatus populique oratores, quorum privilegia a Clemente ob eximia reipublicæ Christianæ navata studia confirmata fuere publico Diplomate, quo de religione benemeriti commendantur hisce verbis [3]: « Cognovimus communitatem et homines illius civitatis in confinibus Turcarum positos, et fidem Christi

[1] Lib. brev. an. 1534. p. 171. — [2] Ib. p. 293. — [3] Ib. p. 90.

colentes, magno usui nostris fuisse; dignique propterea sunt ob merita eorum erga Christianam rempublicam, non modo, ut sua eis conserventur, sed etiam ut augeantur, etc. Datum Romæ XIV Februarii MDXXXIV, Pontificatus nostri anno XI ».

62. *Fides propagata in Mauricis insulis.* — Eodem anno Clemens sexta Aprilis die, cum religio Christiana late in Indiis effloresceret, Martinum Lusitaniæ regiæ principem archiepiscopum Funchalensem Indiarum primatem confirmavit[1] : perque eadem tempora fides in insulis Mauricis amplificata est, ac plures gentiles, eversis inanium deorum simulachris, Christianam religionem suscepere, Simonis Vasæi et Francisci Alvari sacerdotum ope, qui incredibili ardore in erudiendis neophytis fidei mysteriis desudarunt, tantaque multitudo undequaque Christiana sacra expetebat, ut adultæ segeti metendæ impares essent. Antequam vero altioribus radicibus fixa esset in iis oris fides, concitata a Mahometanis dira persecutione evulsa est, Momoiano tamen rege, qui Joannis nomen in sacris baptismalibus acceperat, ad supplicia omnia pro Christo perferenda paratum se offerente : at sævo errore deceptus filiis uxorique necem intulit, ne ob imbecillitatem a Christo desciscerent, fideique præmia sibi extorqueri sinerent : quam historiam ex Barosio, Conto, Andradio, Lobezio refert eleganti stylo Maffeius: « Momoia, inquit, est urbs in Moro, simulachra colebat gens, atque inde Mahometani quotannis prædas agebant, eam injuriam et calamitatem querenti Momoiano dynastæ Consalvus Velosus, qui tum ibi negotiabatur, spem fecit, si Christiana suscipere sacra in animum induceret; auxilium contra eas incursiones a Lusitanis impetrandi.

63. « Haud aspernatus conditionem barbarus auctore Consalvo legatos ad Ataidium, (is erat Ternatensis arcis præfectus), mittit. Ii dies aliquot a præfecto comiter habiti, sacro fonte abluuntur, dein muneribus culti ac Lusitano vestitu ornatuque in patriam revecti plenam promissis legationem dynastæ renuntiant. Ille tam læto successu magnam in fiduciam erectus Ternatem extemplo contendit : ibi juncta cum Lusitanis amicitia, magnifico pro copia loci apparatu ipse comitesque baptismo lustrati, atque aliis quidem alia de more imposita nomina, dynasta in Lusitani regis videlicet gratiam Joannes est appellatus. Momoiam redeunti comes additus Simon Vasæus sacerdos : hujus opera, præsertim Joanne annitente, multi paucis diebus ad Ecclesiam adscripti, cumque in dies cresceret numerus laboranti Vasæo, Franciscus Alvarus item sacerdos paulo post ab Ternate succurrit. Tum vero summi intimique, credo, magis imitandi principis causa (ut eventus postea docuit) quam quo necessaria fidei Christianæ capita probe tenerent, relictis in speciem simulachris, uni Deo nomina profiteri instituerunt, simul delubra non pauca, statuis dæmonum comminutis atque sublatis, rite expiatis, et cultui divino dicata sunt, et ab Ataidio, uti receperat, Lusitani milites aliquot Momoiam transmissi, qui urbem munirent ac novellos Christianos a Mahometanorum incursu rapinisque defenderent ».

64. Interea Ternatenses res perturbatæ, Tabaria regulus in crimen vocatus et vinctus Malacam abductus feliciter filiorum Dei libertatem, damnata Mahometana superstitione, recepit : post cujus obitum cum Atadius Ternatensibus præfectus incolis novum regem imposuisset, ac decessoris matrem vociferantem dari e fenestris præcipitem a furentibus militibus contigisset, barbarorum animi in nostros exacerbati sunt, auctaque magis odia Pinti cujusdam nefando facinore, qui ad Mindanaum aliasque insulas explorandas Ternare dimissus, exceptusque a Siriagi rege benevole, post sancitum cum eo fœdus mutui sanguinis haustu ex solemni gentis ritu, hospitii fidem inique violavit, abductis in servitutem pluribus insulanis, quos vir perfidus in naves amoris significatione allexerat : quamobrem Molucenses reges contra Lusitanos conjurarunt, gravissimæque clades nomini Christiano illatæ : cæsi itaque passim Lusitani, atque inter eos Simon Vasæus sacerdos, qui Momoianos Christi fide imbuerat, trucidatus : Franciscus vero Alvarus collega sauciatus ægre Fernatem evasit : tum, quod plane funestum extitit, necato pastore Momoiani a Christo desciverunt uno principe excepto, qui fidem tueri constantissime enisus est, ut narrat Maffeius :

65. « Pessimum, inquit, ex ea conjuratione illud accidit, quod Catabrunus veneno adolescentulum Geiloli regem sustulit, regnumque per scelus invasit : dein occupandas in eo tumultu Mauricas insulas magna classe profectus, neophytos Momoianos, utpote Christianis præceptis leviter admodum institutos, ab recta in Deum fide metu minisque deduxit, uno incassum reclamante dynasta Joanne, quippe qui Christianæ disciplinæ præcepta et Evangelii veritatem in pectus alte demiserat. Is ubi obstinatos ad deditionem atque ab suscepta religione per summam levitatem atque perfidiam aversos populares animadvertit, locum extra urbem tumultuario opere muniit, frustraque hortatus Lusitanos aliquot, quos circa se habebat, ne asperis in rebus desponderent animum, ipse cum paucis familiaribus oppugnationem hostilem a matutino tempore ad vesperum præclare sustinuit : nocte dein, desperata corporum salute, ad animos præsertim domesticorum quacumque ratione servandos incubuit. Uxorem

[1] Lib. brev. an. 1534. p. 222.

habebat Christianis nuper sacris initiatam: hanc una cum parvulis liberis ne propter infirmitatem naturæ vel ætatis de baptismi præmiis periclitarentur in opinionis errore optimo utens animo sua ipse manu peremit: inde cum sibi quoque manus pararet afferre, domesticorum interventu prohibitus et non sine magno animi dolore Catabruno traditus est. Ab eo cum interrogaretur cur tam triste consilium cœpisset immeritam conjugem cum innoxia prole occidendi per summum nefas, uxori quidem ac filiis egregie ab se consultum esse respondit, quorum sexus ætasque ab salutari Christi confessione abduci facile potuisset: at sese, uti virum deceret, nec tyranni minas horrere, neque extrema supplicia cruciatusve Christi causa defugere. Hac orationis libertate Mahometani sævitiam acrius concitavit: cumque in eo jam esset ut carnifici traderetur, amicorum ac procerum deprecatione servatus est. Dignus profecto, qui non in ultima barbaria sed in Europa media nasceretur; quippe tam generosum ingenium cultoribus peritis adhibitis ad eximiam virtutum omnium frugem haud dubie pervenisset. Et Joannes quidem quam dixi constantiam ac fortitudinem præstitit: de cætera neophytorum turba utrum vel unus in fide manserit, nihil comperti est, adeo, ut est in sacris litteris, male fundata ædificia ingruentibus ventis atque procellis facili momento solvuntur». Propagabatur eodem tempore latius in America Christiana religio, ac novæ terrarum oræ antea nostro orbi incognitæ a Cæsarea classe patefactæ fuerunt; de quibus cum certiorem fecisset Clementem Scalensis episcopus, actæ illi a Pontifice die xxv Martii gratiæ fuerunt [1].

66. *Neophyti Judæi venia donati a Clemente.* — In Lusitania superiori anno plures Judæorum neophyti temeratæ Christianæ religionis veniam deposcentes a Pontifice in gratiam restituti fuerant [2] Diplomate Massiliæ die xix Octobris exarato; verum regii administri, qui eorum bona fisco regio addicere moliebantur intercessere decreto Pontificio: ad quorum iniqua molimina discutienda Clemens ix Aprilis Senogalliensi episcopo mandata dedit [3] ut Lusitaniæ regi justas a Pontifice datæ prævaricatoribus neophytis veniæ causas, neque jus regium ulla ex parte læsum exponeret: cumque provecta ætate Clemens se morbo senim absumi agnosceret, memor mortis, ne se alienis culpis oneraret, hanc sanctionem pro neophytis edidit [4]:

« Ad futuram rei memoriam.

« Cum inter alia, quæ nobis humanam moriendi necessitatem eo intentius cogitantibus, quo nos acrius præsenti morbo in dies afflictari sentimus, pro nostræ conscientiæ exoneratione constituenda occurrunt, hoc in primis in mentem venerit, quod licet alias, Christiana pietate simul et divinis ac humanis legibus nos impellentibus, omnibus, ac præsertim novis Christianis in regno Portugalliæ commorantibus, præteritorum erratorum tum adversus Christi fidem, quam aliter quandocumque commissorum veniam concesserimus, cogitantes ita deinceps futuræ eorum vitæ providere, quod neque ipsi se impune adversus Christi religionem erraturos esse intelligerent, neque crudeliter et impie cuiquam in eos sæviendi potestas relinqueretur, nostras tamen hujus veniæ litteras sub plumbo datas hactenus per venerabilem fratrem Marcum episcopum Senogalliensem in regno Portugalliæ nuntium nostrum publicari prohibuimus, non alia ratione, nisi ut charissimo in Christo filio nostro Joanni Portugalliæ et Algarbiorum regi illustri, qui multa ad Christi gloriam pertinentia super jure, venia, concessione nobis per specialem ejus oratorem significantem illa præmonuerat, morem gereremus; tunc vero animo reputantes quod jampridem auditis tam ejusdem regis nuntio ad nos hanc ob causam specialiter destinato quam venerabili fratre Martino; et mature consideratis omnibus, quæ per eos adversus prædictæ veniæ concessionem dicta et in scriptis data fuere, fuit ad omnia insufficienter responsum, et luce clarius tam per nostrum hominum ad hoc munus electorum allegationes, quam per nostras litteras in forma brevis eidem regi datas demonstratum, quantum et Christianæ religioni et humanæ pietati una concurrant, quæ per nos in hac causa fuerant constituta, et jam per quatuor et eo amplius menses expectavimus, quid ad ea per eumdem serenissimum regem replicaretur, cupientes nihil in ejus regno statuere, quod non ab eo etiam probatum et grato animo susceptum fuisset; nolentes, si quid humanitus nobis contigerit, præter alia fragilitatis nostræ errata, hujus etiam Deo optimo maximo rationem reddere, quod pluris terreni regis gratiæ, quam ejus gloriæ et populi nobis crediti salutis rationem habuerimus, de prædicta venia, justitia et æquitate optime instructi: per has nostras litteras motu proprio sancimus, statuimus, declaramus ac volumus quod prædictæ veniæ litteræ in omnibus et per omnia eam vim et auctoritatem habeant, perinde ac si in regno prædicto juxta earum tenorem publicatæ fuissent; hoc insuper addentes, quod, si per eumdem serenissimum regem, quod minime credimus, ac per ejus ministros aut populos confectum fuerit, ut prædicti novi Christiani non possint ea adimplere, quæ nos in prædictis litteris adimplenda esse mandavimus, ut prædictam veniam consequi valeant; ipsi nihilominus in iis, quæ ad potestatem nostram temporalem pertinerent,

[1] Lib. brev. an. 1534. p. 93. — [2] Ib. p. 513. — [3] Ib. p. 306. — [4] Ib. p. 335.

quoad forum contentiosum absoluti et liberi esse intelligantur, ac nullo modo ratione posteriorum delictorum a tempore datæ præsentium per viam inquisitionis seu visitationis, ordinarie vel extraordinarie molestari aut inquietari valeant; confidentes quod qui divina providentia nobis in Apostolatus curam suffectus fuerit, eadem charitate et justitia sit futuræ istorum vitæ provisurus, qua nos, si Deus dederit, providere intendimus; mandantes eidem episcopo Senogalliensi nuntio nostro, quem ad hoc specialiter constituimus, quod nostro et Apostolicæ Sedis nomine primo hanc declarationem et voluntatem nostram sub eisdem comminationibus et censuris exequi faciat, etc. Dat. Romæ die XXXI Julii MDXXXIV, Pontificatus nostri anno XI ».

67. *Clementis morbus, obitus et sepultura.* — Contabuit Clemens diuturno stomachi vitio, ac recurrentibus gravioribus morbis vexatus extremo Augusto cum XXII Septembris die in morbum esset relapsus, commendatitias hasce litteras Alexandri Florentiæ ducis et Hippolyti cardinalis causa ad Carolum V misit [1] :

« Imperatori.

« Charissime in Christo fili. In hac nostra ægritudine gravi et diuturna, de qua majestas tua jam audire potuit, cum aliquoties convaluisse visi, nunc periculosius relapsi, vitæ finem nobis adesse sentiamus, sicut ex illa non inviti excedimus, ob hanc Italiæ et Christianitatis quietem, Sedisque Apostolicæ sublevationem, quas tuo maxime beneficio concessas relinquimus, ita de his ipsis non parum anxii et solliciti sumus, ut post obitum nostrum maneant diuturna, nescimus enim et quæ tempora consecutura sint desinentibus nobis, et quo animo futurus sit qui nobis successerit. Nec possumus post hæc publica non etiam de patria nostra Florentia, quæ nos in lucem edidit, et nepote nostro illius duce Alexandro non esse sollicit, cujus statum tua liberalitate concessum post obitum nostrum ab his perturbari posse veremur, qui sibi et illi parum amici animos ex nondum secuto cum filia tua matrimonio sumpturi sint. Sed tua, fili charissime, fides ac bonitas hunc nobis metum demit, ut affectum a tua liberalitate profectum unquam a te minui posse credamus, sed potius pro jam confecto habeamus quod tua fide conficiendum destinasti. Quamobrem moti eo singulari amore, quo serenitatem tuam dileximus, nosque diligi ab ea sensimus, ut illam, quam ipsi præsentes non possumus, extrema pæne voce per litteras et internuntium alloquamur. Mittimus ad eam dilectum filium protonotarium Carniseccam de Medicis intimum secretarium nostrum, cui omnes curas et sensus animi nostri arcanaque omnium rerum nostrarum concedere soliti sumus : quem hominem sua fide et virtute nos valde charum, ut majestas tua nostro intuitu excipere atque audire velit maxime optamus, illam per viscera Domini nostri Jesu Christi obsecrantes, et ab ea in hoc excessu nostræ vitæ enixe petentes, primum ut eamdem voluntatem erga sanctam Ecclesiam et publicum totius Christianitatis bonum tueatur, habeatque omni tempore commendatam Apostolicæ Sedis dignitatem et Italiæ tranquillitatem, quæ maxime pendet ex serenitatis tuæ virtute ac probitate, tum deinde privatim nepotes nostros Hippolytum cardinalem de Medicis, et ipsum Alexandrum servitorem tuum ac tuæ majestati ratione ducatus Pennensis specialiter subditum, omnemque familiam nostram tibi commendamus, ut eadem benignitate, qua eos in clientelam tuam recepisti, eadem receptos tuearis; nihil enim illis nos firmius ac stabilius relinquere arbitramur, quam benignitatis et favoris tui spem, quæ quidem amplissima est, et qua nos freti libenter excedimus e vita, non dubitantes, quin tua serenitas ob suam singularem bonitatem et nostri memoriam, eosdem nepotes nostros in sua protectione perpetuo sit habitura. Dat. Romæ die XXIII Septembris MDXXXIV, Pontificatus nostri anno XI ».

68. Commendandi potius fuerant Deo, quam mortali homini, ambo enim brevi misere periere [1] : nam quamvis Clemens ad civitatem in officio continendam munitissimam arcem Florentiæ construendam curasset, Alexander ob fœda adulteria concitato in se suorum odio a Laurentio consanguineo postea trucidatus est; atque Hippolytus cardinalis, vertente ab obitu Clementis anno, non sine veneni suspicione fuit extinctus, adeo ut opes, deliciæ, curæque perituri sæculi exitium illis pararint. Cæterum biduo a datis superioribus litteris ingravescente morbo Clemens obiit, de quo hæc Paulus Gualterius Aretinus [2] : « XXII Septembris Clemens iterum cœpit ægrotare, die XXV Septembris, hora XVIII et media, Clemens VII obiit Romæ; die XXVI Septembris sepelitur in Ecclesia S. Petri (1) ». Translatus postea fuit in Ecclesiam Sanctæ-Mariæ

[1] Lib. brev. an. 1534. p. 375.

[1] Guicc. l. XX. — [2] Paul. Gualt. in Diariis.

(1) Clemens VII P. M. hoc anno naturæ debitum exsolvit, mense et die in Annalibus indicatis. Morbus ille, quo tandem confectus est, ante menses plures cœperat, nam Julio mense adeo pessime afficiebatur, ut interiturus statim crederetur, ait Nerlius in Histor. Florentina lib. XI. Sed remitti tunc quidem vis morbi visa est, donec Septembri mense invalescens iterum Pontificem, licet non senem, cum annum ageret ætatis LVI, substulit. Quæ sane diligens de supremo Pontificis morbo enarratio, dicteria eorum confundit, qui veneno suffumigiis ingesto interemptum scribunt, quod et affirmat Buddæus scriptor Lutheranus in Thanatologia. Pontificis laudes facta ipsa celebrant, multum enim diuque in hæreses tunc furentes luctatus est, nec parum operis in eo collocavit ut in Turcas Christianorum arma conjungeret. Multa

supra Minervam, cum ipse singulari pietatis cultu Virginem esset prosecutus, quod testatum reliquit publico insignique Monumento aliquot ante obitum mensibus, cum ad alendam fidelium observantiam in Deiparam sacrarum indulgentiarum præmiis sodalitium, cui Rosarii nomen est, affecit [1]:

69. « Clemens, etc. Quia Leo V ordinando instituit ac benigne concessit, quod quilibet ex fratribus ubicumque existentibus visitando quinque altaria cujuscumque Ecclesiæ, vel unum aut duo quinquies, si quinque defuerint, easdem indulgentias integraliter consequeretur, ac si omnes almæ Urbis stationes peregrinando circumiret; hoc idem auctoritate Apostolica tenore præsentium approbamus et confirmamus, ac pro firmis et approbatis esse et haberi volumus et decernimus. Et quia nos decet religiones et sanctorum Patrum instituta potissimum ampliare, supradictis etiam addendo, volumus quod cum præfatus Sixtus IV omnibus præsentibus et futuris supranominatum Rosarium in tres partes illud dividendo, id est, in tres quinquagenas, singulis diebus pro qualibet quinquagena, quinque annos et totidem quadragenas misericorditer relaxaverit ex Apostolica benignitate, ut prædicti confratres ad hujusmodi devotionis opera ferventius inducantur, præter hujusmodi indulgentias omnibus confratribus et consororibus prædictum Psalterium modo supra exposito, et per nos concesso recitantibus annos duos veræ indulgentiæ concedimus, etc. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo piscatoris VIII id. Maii anno XI ».

[1] Bull. in Clem. VII. const. 40.

HIC INCIPIT TOMUS XXI ANNALIUM CUM RAYNALDI CONTINUATIONE.

Jam dudum statueramus Annalibus Ecclesiasticis usque ad integrum Clementis Septimi Pontificatum absolutis nos tandem debilitatos laboribus, ac senio confectos quieti committere; verum contrariis validisque rationibus incitati nostram cogimur mutare sententiam, atque extremos fugientis vitæ spiritus divinæ gloriæ consecrare; provectoque Annalium Ecclesiasticorum operi, alacri mente, et sacro pietatis sensu delibutos, pro tuenda sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ dignitate, discutiendisque hæreticorum erroribus incumbere. Resumpto itaque stylo Historiam prosequamur, eorum præsertim, quorum auctoritate primordia, progressus, et quoque terminum Acta Tridentini Concilii habuerunt, cæteraque pariter, quæ ad Ecclesiam quoquo modo pertinent, et per annos circiter triginta evenerunt memoratu digna, publica reddamus. Igitur vigesimum primum Ecclesiasticorum Annalium tomum a Pauli III Pontificis creatione exordiamur.

1. *Cardinalis Farnesius electus Pontifex sub Pauli III nomine statim de indicendo Concilio cogitat.* — Peractis in funere novendialibus sacris (ita Paulus Jovius [1]), cardinales triginta quinque Conclave sunt ingressi, nam plerique e provinciis in Urbem ad comitia convolarant. Eminebat inter omnes in toga candida Alexander Farnesius Senatus princeps, quem per quadraginta annos Senatorem, atque omnes ætatis honore superantem Roma patria, præclaræ majorum imagines, eximia atque inveterata virtus, et præcellentes litteræ magnopere commendabant; adeo ut Clemens, quum toties represso, et rursus erumpente morbo omnem vitæ spem constanter abjecisset, eum sibi successorem testamento scripturum affirmaret, si Pontificatus hæreditatem pateretur. Propterea Hippolytum Medicem etiam atque etiam fuerat adhortatus, ut unum omnium Farnesium collatis amicorum studiis attollendum, ornandumque susciperet, quando nemo in administranda Republica et tuenda dignitate sacrosanctæ majestatis, potior esse videretur. Subinde asseverans ejus summi beneficii memoriam, uti in homine prænobili sanguine progenito, nequaquam esse perituram. Itaque Medices, et sua sponte, et suorum omnium hortatu, et amicorum cardinalium propensione adductus, cum Joanne Lotharingo, quem propter morum similitudinem vehementer adamabat, adapertis sensibus arcte conjungitur. Hi duo longe nobilissimi totius Ordinis, cum supra viginti senatores in suffragium adducerent, Pontificatum uti vellent, et dare et eripere poterant. Igitur vix paucis communicato consilio ad Farnesium pergunt, eumque post primos comitiorum æstus pacato animo in cella expectantem, advoluti pedibus Pontificem salutant. Consequuntur statim amici cardinales, idem faciunt dubii, nec ipsi demum competitores et adversarii diu cunctantur quin accedant, atque eum veluti subita tacti religione protinus adorent. Nulla unquam comitia a multis sæculis majore simplicitate, concordia, religione inita

[1] Lib. XXXII.

etiam sunt quæ in eo jure reprehendas, quorum omnium caput est studium plus æquo nimium in familiam suam provehendam extollendamque, cujus commodis dum consulit, urbem Romam direptioni et dignitatem vitamque suam discrimini exposuit. Nocuit etiam ea in suos caritate Ecclesiæ universæ, nam in causa Henrici regis Angliæ, cum omnia præstare ille in gratiam Caroli V, a quo Florentino principatu Alexander Mediceus auctus fuerat, censeretur, ideo et sententia ejus despectui est habita et florentissimum illud regnum segregatum est ab Ecclesia. Et hæc satis de Clemente. MANSI.

peractaque sunt, et infra paucis horis, et civem optimum et virtutis opinione lectissimum, uti optarat, potius quam sperarat, populus Romanus Pontificem accepit; et eo quidem uberiore lætitia, et gratulatione, quod ipsum cœleste munus Deus immortalis ad compescendam latronum et sicariorum audaciam, quæ in provinciis et in Urbe per interregnum eruperat, mira prorsus ac inusitata celeritate cumulasset. Non enim syngraphis suffragiorum obsignatis, et de more in sacram urnam conjectis, sed publico consensu, et præclara voce totius Senatus Pontifex est renuntiatus, coronatusque demum triplici thiara desumpto Pauli III nomine. Hucusque Jovius.

2. Confirmant hæc Diaria [1] Archivi Vaticani, Acta Consistorialia Willelmi Enchevordii cardinalis, quæ addunt, anno a partu Virginis millesimo quingentesimo trigesimo quarto, Indictione septima, XI Octobris cardinales ingressos conclave, et sequenti die XII creatum esse Pontificem prima hora noctis, ac die tertia Novembris a cardinale Cybo corona redimitum.

Paulus renuntiatus Pontifex, mox nihil habuit antiquius, quam ut ea, quæ ad morum disciplinam promovendam, et ad hæreses comprimendas spectabant, alacri studio prosequeretur. Quod cardinalium senatui die XVII Octobris exposuisse Paulus Gualterius Aretinus in Diario narrat:

« Die Sabbati XVII Octob. MDXXXIV.

« Sanctissimus D. N. Paulus III in prima congregatione post assumptionem in summum Pontificem commemoravit consuetudinem convocandi reverendissimos DD. post comitia et electionem, et gratias egit divinæ bonitati sacroque senatui; deinde de statu reipublicæ Christianæ abunde disseruit, maximeque Concilii indictionem necessariam esse indicavit. Sacras cæremonias et sacros ritus quamprimum posset se facturum declaravit, vitæ ac morum honestatem in reverendissimis dominis etiam atque etiam laudavit, pacem demum cum studio et consilio a Sanctitate Sua quærendam esse omnibus pronuntiavit. Reverendissimi omnia, quæ Sanctitas Sua dixerat, laudaverunt ».

3. Ad perducenda in opus ea pia consilia instaurandamque disciplinam Ecclesiasticam, moresque sanctiores excolendos, præfecti fuere tres cardinales, Senensis, S. Severini, et de Cæsiis; necnon ad celebrandi Concilii Œcumenici instruendum apparatum exciti Romam præsules doctrina et morum puritate insignes, inter quos Hieronymus Aleander Forojuliensis archiepiscopus, Brundusinus, apud Venetos internuntius, his litteris accersitus:

« Archiepiscopo Brundusino, nuntio Venetorum.

« Quamvis integritas ac virtus fraternitatis tuæ, pari rerum experientia ac multiplici doctrina conjunctæ, isthic, et in omnibus locis nobis usui et ornamento esse possint, cum tamen, Deo adjutore, ad indictionem celebrationemque generalis Concilii pro sanandis Christianitatis vulneribus efficaciter devenire intendamus; atque in ea re plurimum nobis tua fraternitas ob ejus singularem Conciliorum antiquorum, et sacrarum Scripturarum notitiam adjumento esse possit, ob hanc causam, ut præsentes tua virtute, quam plurimum facimus, fruamur, te hortamur, tibique injungimus, ut nostro hoc desiderio dilecto filio nobili viro Andreæ Gritti Duci Venetiarum significato, licentiaque abeundi sumpta, quamprimum poteris ad nos venire matures. Datum Romæ XXIII Novembris MDXXXIV, anno I ».

Paruit Pontifici Brundusinus archiepiscopus, quem ob eximia virtutum ornamenta in cardinalium senatum adlectum visuri sumus.

4. *Hungaricas dissensiones extinguere satagit Paulus.* — Propulsandis quoque Tunetanis prædonibus, qui maritimas excursiones agebant ad Romana littora, eaque infesta reddiderant, data est a novo Pontifice opera; utque ad sua tuenda in Africam procul eos abigeret, Carolum Cæsarem incitavit, ut florentissimam classem ad expugnandum Tunetum et Africæ portus occupandos admoveret; pro qua instruenda Ecclesiasticorum vectigalium decumas in regnis illi subditis addixit, a quo tamen onere cardinales et equites Rhodii excepti fuere.

5. Pontificias etiam curas intendit Paulus ad dissentientes regum voluntates conciliandas, veteraque odia, quæ tot mala pepererant, extinguenda. Tum maxime ad principes Hungaricos, aliosque finitimos mutuo fœdere conjungendos adversus Turcas, qui, tuendi Joannis regis specie, Hungariam in Turcici imperii provinciam redigere annitebantur. De quibus piis studiis Simonem episcopum Zagabriensem certiorem his litteris fecit [1]:

« Venerabili fratri Simoni Zagabriensi.

« Venerabilis frater, salutem. Ad summi Apostolatus apicem nuper Dei benignitate assumpti, nullo magis obsequio aut labore nostro tantæ Dei bonitati gratos nos reddere posse existimamus, quam si omnis nostra ad quietem et pacem inter Christianos principes constituendam convertatur intentio, ab ista præsertim parte, quæ immanissimis Turcis vicinitate et periculo propinqua, ab illis et in præteritum devastata est, et in futurum ob proximas Hungariæ novitates majoribus periculis obnoxia fore timetur, etc. Datum Romæ V Decembris MDXXXIV, anno I ».

6. Cum [2] Solimannus præfecti sui cædem

[1] Ms. arch. Vat. to. XI. Diar. 2. p. 351.

[1] Paul. III. l. I. brev. an. 1534. p. 170. — [2] Sur. in Com.

(ut in superiori tomo insinuatum est) vindicaturus crederetur, eaque occasione in Hungariam Turcicos exercitus ad eam proterendam extinguendamque religionem conversurus crederetur, Pontifex Ferdinandum et Joannem reges æmulos, omnesque Hungariæ proceres mutuo fœdere conjungere ad Turcarum propulsandos impetus annisus est, misso internuntio, quem primum cum cardinale Tridentino, qui maxima apud Ferdinandum florebat auctoritate, agere; deinde Budam ad Joannis regis proceres se conferre jussit, de quo extant ad memoratum cardinalem Tridentinum litteræ [1] :

« Cardinali Tridentino.

« Dilecte fili noster. Post tuum a nobis discessum, ut primum a solitis coronationis, et aliis novi Pontificatus cæremoniis expliciti sumus, statim in illam curam tranquillandæ Christianitatis, de qua sæpe tecum communicasse meminimus, cum ex officio, tum ex desiderio nostris rediimus, atque in nostrum consilium etiam casu adjutum est, ut maturaremus, Aloysii Gritti cæde et Hungariæ motibus in illa parte auditis, quæ sane, si quando ante alias, nunc maxime concordiam compositionemque utriusque partis exposcunt, ut communibus armis (sic quoque vix suffecturi) communi hosti obsistatur, qui sane novam injuriam pro sua insolentia et feritate non laturus formidatur : itaque elegimus dilectum filium Hieronymum Rorarium nostrum tuumque, per quem id primum apud te, deinde Budæ apud alios curaremus. Nunc non opus nobis est oratione ad te impellendum, cujus probitas et præstantissima virtus nobis nota est, ut apud tuum regem nostrum in Christo Filium charissimum nos coadjuves, ad tam sanctum et dictæ majestati utile opus perficiendum, etc. Dat. Romæ VI Decemb. MDXXXIV, anno I ».

7. Non potuere regum dissidia [2] componi, nec Solimannus, ut credebatur, in Hungaros exercitus suos effudit; cum Persico bello distractus esset, atque ab Ibrahimo summo regiæ Turcicæ procuratore, Christiani nominis amico, a Christianis opprimendis revocaretur.

Irrepsisse vero in Hungariam Lutheranam hæresim, atque eo infelicius auctam, quod Joannes rex Ferdinandi æmulus a Clemente Pontifice ob Turcas in illud regnum excitos anathemate defixus esset; nec hæresis reprimi posset, nisi Joannes rex Ecclesiæ conciliaretur, quod ex Actis Consistorialibus [3] constat :

« XIII Julii MDXXXIV. Lectæ litteræ Fratris Francisci de Frangepan ex Buda, qui a Sanctissimo D. contra hæresim Lutheranorum, quæ in Hungariam acriter irrepserat, missus, aliquod remedium mature petebat, cui petitioni obstare videbatur, quia Waivoda, qui illi regno præerat, jam a sua Sanctitate excommunicatus fuerat; ad eum enim nuntium mittere non e Sedis Apostolicæ auctoritate esse censebat, neque aliter provideri posse dubitabat, quia Waivoda adhuc absolutionem censurarum non petierat, neque absolvi ullo modo aliter poterat ; auditis reverendissimorum DD. sententiis Sanctitas sua negotium in futurum Consistorium distulit ». Hæsisse in pertinacia Joannem regem, nec curasse anathematis vinculis solvi, referunt auctores, cujus impietatis exemplum in subditos transfusum est.

8. *Gratulatoriæ litteræ principum ad Pontificem et Pontificis ad principes.* — Gratulati sunt novo Pontifici de partis Pontificatus honoribus reges [1], eumque amantissimis verborum officiis atque obsequii significatione sunt prosecuti, inter quos Joannes Lusitaniæ rex oratorem eo nomine decrevit, cui proximo ineunte anno hæc respondit Paulus, optimamque voluntatem restituendæ Ecclesiasticæ disciplinæ, religionisque asserendæ significavit.

« Regi Portugalliæ.

« Charissime fili, et ex tuis amantissimis litteris, et ex sermone cum dilecto filio Philippo Lapio, quem ad nos misisti, tum oratorum apud nos tuorum, undique amorem, humanitatem, pietatem Serenitatis tuæ collegimus, non enim contentus prioribus oratoribus tuis, proprio nuntio officium gratulationis exequi voluisti, adjecta etiam gravitate litterarum piisque pollicitis et oblationibus tuis, quæ quo fuerunt plura, et a clarissimo rege profecta, eo nobis acciderunt jucundiora. Proinde, ut debemus, maximas tuæ Serenitati gratias, et vicissim paterno semper affectu, et grata voluntate responsuri. Merita tamen nostra, a te propter amorem uberius cumulata, omnemque hanc amplificationem nostræ dignitatis ad Dei clementiam referimus, qui sua inenarrabili benignitate dignos hoc onere nos fecit potius, quam invenerit. Ejus proinde misericordiam deprecamur, ut sicut nobis onus imponere dignatus est, ita in ferendo onere non desit, tuamque Serenitatem in commune bonum pie animatam nobis diutissime conservare, ac prosperare, cæterosque Christianos principes in idem animare, concordesque efficere dignetur, qua, sicut pientissime optas, fidei Catholicæ veterem puritatem, et perturbatis Christianitatis partibus quietem et tranquillitatem, nostro labore et cura, principumque unanimi consensu, restituere possimus : sed de his per D. Philippum et oratores tuos nobis relatis, scribent ipsi plenius tibi, cui omnes felicitatem in terris, et perennem vitam in cœlis a Deo omnipotente semper imploramus. Datum

[1] Paul. III. lib. brev. an. 1. p. 174. — [2] Surius in Comm. — [3] Acta Consist. sign. num. 133. p. 280.

[1] Acta Consist. Ms. card. Spad. sign. num. 133. p. 282. Paul. III. lib. brev. an. 1. p. 455.

Romæ, etc. Die XXV Januarii MDXXXV. Anno I ».

9. Gallia quoque tanti Pontificis electione plurimum gavisa est, ut tradit Sadoletus tunc episcopus Carpentoractensis, omnium sententia vir celeberrimus, cujus Epistolæ ad Paulum Pontificem tunc conscriptæ fragmentum hic referre consonum visum est : « Cum hoc gratulor, tum illud maximi facio, quod sine ambitione ulla, sine mora, contradicente nemine, omnium suffragiis statim annuntiata est, ut renuntiatio judicium fuerit dignitatis, ipsa vero celeritas renuntiandi aperte ostenderit tantam tamque eximiam virtutem, quanta in te semper fuit, ad tantos motus rerum, quibus jactatur Respublica, sedandos, et ad salutarem portum consiliis sapientibus dirigendos, quam primum et quam maxime necessariam esse. Itaque et nomen, et virtus, et dignitas tua, tanta nunc apud omnes in opinione est, ita tuæ ad Summum Pontificatum electio ab omnibus est accepta, ut non hominum consiliis, sed divinitus facta esse videatur. Atque hæc quidem, et populi hujus, in quo versor, et omnium Galliæ procerum ac principum est sententia. Audio enim multorum voces, et video vultus. Ut enim, quisque huc habet iter, ita fere congreditur, et colloquitur mecum. Non equidem possum tantum quantum res est, perscribere : sed hoc certe scribo, quod intelligo, et sentio, nunquam animos hominum lætiores, nunquam prædicationes magis honorificas, nec crebriores laudes de ullo Romano Pontifice extitisse, ut jam non Sanctitati tuæ me gratulari, sed Christiano nomini universo magis conveniat ».

10. Jacobo quoque regi Scotiæ actæ gratiæ de eximio illius studio : « De gratulatione (inquit) ita tibi gratias agimus, ut vicissim nobis, et universali Ecclesiæ de tali ac tam Catholico rege gratulemur, tuam Majestatem hortantes, ut sicut hactenus fecit, regnum suum ab hæresibus integrum conservare studeat ».

Trahebat Scotiam in extremi exitii discrimen Anglia, quæ Scotorum hæreticorum clientelam corripiebat, eosque audacia et armis fulciebat. Mirum autem fuit eos, qui Henricum flagitiis contaminatissimum pro Ecclesiæ capite susceperant, jactare ausos se a Romano Pontifice defecisse propter ejus tyrannidem ac scelera, quorum impias artes Reginaldus Polus [1] postea cardinalis, luculento Commentario confutavit, ex quo pauca hæc delibamus, ut in omnium oculis collocemus, quam inique Angli a communione Romanæ Ecclesiæ nulla justa causa provocati discesserint :

« Sed quid tandem asserunt? nempe papam aiunt moribus corruptis esse, eoque non esse Vicarium Dei? num corruptioribus, quam aliqui reges sunt? num quam hic ipse, ad quem dignitatem Pontificiam transferunt? quid hujus vita cujusmodi tandem est? Sancta, credo, et omnis culpæ expers, in qua, si ipsi credamus, (ut nihil aliud dicamus) abominabilis incestus, labes Annæ viginti annis insedit; sed num in ipso aditu novæ potestatis, cum sanctissimos viros tam crudeliter occidit, tunc se sanctum ostendit? num ut vel omnium, qui pessimi fuisse memorantur, Pontificum facta in medium adducantur, aliquid in iis tam nefarie factum reperietur? Sed quid? si Pontifex bonus sit, an hæc satis est causa cur eum veneremur? an non potius nullam nos hominis probitatem, sed Christi personam in Pontifice venerari solemus? si nemo Christianus dicere potest, ullius hominis probitatem, et non unius Christi personam affici honore, quid mea tantum refert bonusne an malus homo sit, in quo Christi modo persona honoretur? Si Christi imago veneranda est, refertne utrum in auro, an in ligno expressa aspiciatur? num tu ex auro aut ebore factam honorabis, e ligno quamvis vili, aut etiam putrido effectam, contumelia afficies, aut minus honorabis? Quid ad me Pontificum pravitas pertinet, quam scio nihil officere, nisi velim, non posse, cum omnis eorum potestas sit ad ædificationem, ad animæ alterius detrimentum nulla sit? quid si non modo non obest (vero Christianis) unius hominis Pontificis pravitas, sed prodest etiam, cum magis Christi gloriam illustret? quid enim, quæso, magnum ac præcipuum a nobis fieret, si bonum Pontificem honore afficeremus? quasi vero non ipsi etiam Ethnici facerent. Cum autem ne vitiis quidem humanis deterreri videmur, quominus Christi imaginem veneremur in eo, qui pro Christi tribunali sedens, Ecclesiæ unitatem et concordiam retinet, hic videlicet nos vere Christianos ostendimus, hoc modo Christi gloria maxime illustratur ».

11. *Lutherus contra Ecclesiasticos ritus ac papam declamat.* — Nefandissimus quoque impostor, atque apostatarum princeps Martinus Lutherus Pontificem gravibus contumeliis lacerare non destitit. In lucem enim edidit hac fere tempestate, Satanico furore concitus, pestilentissimum librum de Angulari (ut ipse vocat) Missa, consecrationeque sacerdotum. Ubi inter alia [1] (teste Surio) : « Papam vocat regem glirium, episcopos fures Dei, sacrilegos, sacerdotes angulares, damnatos, fatuos, Missam vocat abominationem, tremendum altaris Sacrificium, stercus, lutum, quod ipse Lucifer dicere vix auderet, ibi quoque per Dei verbum jactitat Indulgentias abolitas, Purgatorium extinctum, peregrinationes suppressas, multasque alias papistarum idololatrias, et Dei Mammonæ cultus prostratos ». Quoniam vero ipsemet in hoc

[1] Reginald. Polus. 347.

[1] In Comm. hoc anno.

libro sese turpissime prodit, atque se cum dæmone, quem aliquoties sibi noctu apparuisse ibidem fatetur, in disputationem ingressum de Missa, et de quibusdam aliis, tandemque ab eo victum ac superatum rationibus illius cessisse. Hinc optime præfatus Surius ita argumentatur : « Ut jam nemo tam stupidus ac plumbeus sit, quin vel digitis tangere possit hujus infausti hominis doctrinam non Christi, ut solet jactare, sed diaboli esse ». Et sane tam horrendæ in sacrosanctæ Missæ sacrificium, ac cæteras Ecclesiæ institutiones, necnon in Christiani ovilis supremum Pastorem, ac reliquos Ecclesiæ rectores blasphemiæ, nonnisi ab inferis prodire poterant. Quis enim tam perditus homo, solius proprii spiritus ingeniique ductu, tam impia ipsisque Apostolicis traditionibus contraria dogmata proferre, absque ullo conscientiæ fluctu, ausus unquam fuisset ? Quem equidem passum fuisse ipsummet Lutherum, dum de abroganda privata Missa illum conscriberet librum, ita testatur Joannes Eckius : « Lutherus ait sæpe sibi palpitasse cor tremulum, et reprehendens objecisse : Tu solus sapis ? Totne erraverunt universi ? Tanta sæcula ignoraverunt ? Quid si tu erres, et tot tecum in errorem trahas damnandos æternaliter ? » Attamen veritatis istius voci, quæ, ut loquitur B. Augustinus, « numquam tacet, sed vociferatur ex corde », a conscientiæ stimulis tunc exagitatus sanæ mentis aures præbere iniquissimus ille apostata detrectavit : ac permittente Deo suomet ore fassus est, quod non sine ingenti animi trepidatione seu temeritate, Ecclesiasticis traditionibus per tot sæcula fidelium omnium acceptatione comprobatis liceat reluctari. Cæterum impia hæc Lutheri dicta contra Missæ sacrificium, aliosque Ecclesiæ ritus inferius a nobis refellentur.

12. Interim satis hic sit cum cardinale Hosio [1] animadvertere, ac deplorare hominis impietatem : « Non jam ille (scilicet Lutherus) in scribendis libris quid esset, aut quid non esset cum pietate, cum veritate conjunctum, sed quid incommodare Papatui maxime posset, spectandum esse putavit : ut quidquid scriberet, quidquid diceret, quidquid faceret, omnia in odium et despectum papæ, Conciliorum, et episcoporum faceret. Fatetur hoc adeo ipse in quadam Epistola ad Argentinenses, ad quos in hæc verba scripsit : Hoc diffiteri (inquit) nec possum, nec volo, quod si Carolstadius aut alius quispiam ante quinquennium persuadere mihi potuisset, in sacramento præter panem et vinum esse nihil, ille magno beneficio me sibi devinxisset : gravibus enim curis anxius in hac excutienda materia multum desudabam, omnibus nervis extensis me extricare et expedire conatus sum, cum probe perspiciebam, hac re Papatui valde me incommodare posse. Nonne hic (pergit Hosius) aperte confitetur ipse peregrina sua doctrina populo inculcanda, non hoc spectasse, ut Christi gloriam propagaret, utque veritatem illius patefaceret, sed ut odio erga papam excæcatus, eodem illius odio cæteros inflammaret ? Tanta autem fuit mens illius infuscata malevolentia, ut Christum præsentem in Eucharistia libenter fuerit negaturus, dummodo per hanc occasionem incommodare Papatui potuisset ».

Circa finem hujus anni pastorum Evangelicorum conciliabulum Constantiæ habitum fuisse narrat Surius, cujus conventus promotor fuit Bucerus : in quo rursum actum fuit de pace cum Luthero in Eucharistiæ negotio statuenda : verum cum *non sit pax impiis* juxta divini oraculi monitum, inter dogmaticos sectarios concordia constitui minime potuit.

13. *In India episcopi constituuntur.* — At dum in Europa plures hæreticorum fraudibus deficerent ab Ecclesia, fides Christi in America latius propagata est, plurimique hoc anno [1] a Clemente VII et Paulo III constituti sunt episcopi. « Ad supplicationem imperatoris die decima Januarii (ut referunt acta Consistorialia) oppido sanctæ Marthæ in Provincia S. Matthæi in partibus Indiarum in civitatem erecto Alphonsus de Thobes : et Castellæ aureæ, in partibus quoque Indiarum Thomas Berlangha Ordinis S. Dominici : necnon loco de Guattimalla Franciscus Marochinus in Sacra Theologia Doctor a Pontifice delegati sunt Antistites ».

14. Labente anno, die decima octava Decembris, Paulus auxit cardinalium senatum duobus nepotibus Alexandro nempe Farnesio, et Guidone Sfortia ex Comitibus Sanctæ-Floræ, qui cum in Bononiensi Academia tunc litteris operam darent, impositæ a Paulo sunt partes Joanni Mariæ Sypontino archiepiscopo, Æmiliæ præsidi, ut sacramento adactis solemni ritu Bononiæ iis cardinalitia insignia conferret, illius vero sacramenti formula his verbis concepta erat [2] :

15. *Sacramenti formula a novis cardinalibus recitanda.* — « Nos Alexander de Farnesio, et Guido Ascanius ex Comitibus Sanctæ-Floræ cardinales promittimus et juramus, quod ab hac hora in antea fideles et obedientes erimus D. Petro, sanctæque Romanæ Ecclesiæ, et domino nostro D. Paulo PP. III, ejusque successoribus canonice intrantibus; non erimus in consilio, aut consensu, vel facto, ut vitam perdant, aut membrum, seu capiantur mala captione, aut in eos violentæ manus quomodolibet ingerantur, vel injuriæ aliquæ inferantur, quovis quæsito colore. Consilium vero, quod nobis

[1] L. p. de hæres. nostr. temp.

[1] Act. Consist. 18 Decemb. 1534. — [2] Diarium Petri Gualterii Aretin. to. XI. Paul. III. l. I. brev. an. 1. 1534. p. 218.

crediluri sunt per se aut litteras, ad eorum damnum nemini revelabimus; papatum Romanum, et regalia S. Petri adjutores erimus ad retinendum et defendendum, salvo ordine nostro, contra omnem hominem, legatum Apostolicæ Sedis in eundo et redeundo honorifice tractabimus, et in suis necessitatibus adjuvabimus. Jura, honores, privilegia et auctoritatem Romanæ Ecclesiæ, domini nostri papæ et successorum prædictorum conservare, defendere, augere et promovere curabimus, nec erimus in consilio, vel facto, seu tractatu, in quibus contra dominum nostrum, vel eamdem Ecclesiam aliqua sinistra, vel præjudicialia personarum, juris, honoris, status et potestatis eorum machinentur : et si talia a quibuscumque tractari vel procurari noverimus, impediemus pro posse, et quanto citius poterimus, significabimus eidem domino nostro, vel alteri, per quem possit ad ipsius notitiam pervenire. Regulas SS. Patrum, decreta, ordines, seu definitiones, reservationes, provisiones, et mandata Apostolica totis viribus observabimus, et faciemus ab aliis observari. Hæreticos, schismaticos, et rebelles eidem Domino nostro vel successoribus prædictis pro posse persequemur, et impugnabimus. Possessiones vero ad mensam nostram pertinentes non vendemus, neque donabimus, neque impignorabimus, neque de novo infeudabimus, vel aliquo modo alienabimus inconsulto Romano Pontifice, etiam cum consensu capituli nostri; et si ad alienationem aliquam devenerimus, ex nunc prout ex tunc pœnas in quadam Apostolica super hoc edita Constitutione contentas, volumus incurrere ipso facto. Sic nos Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia ».

PAULI III ANNUS 2. — CHRISTI 1535.

1. *Henricus VIII se caput Ecclesiæ Anglicanæ declarat.* — Anno Christi millesimo quingentesimo trigesimo quinto, Indictione octava, passa est gravissimam cladem Catholica religio in Anglia [1], cum Henricus ira in Romanam Ecclesiam, a qua anathematis telum ei comminatum erat, efferatus, versusque in sævissimum persecutorem fidei, cujus defensorem antea maxima cum laude egerat, Catholicæ pietatis vestigia omnia e regno suo evellere, omnesque in æternum exitium trahere secum præcipites, dissentientes vero excarnificatos suppliciis e vivis tollere niteretur [2]. Non defuere furenti satellites impietati in Ecclesiastico et equestri ordine, qui præsentis vitæ commodis irretiti, funesta ejus consilia promoverent, inter quos eminebant flagitio Cromuelus et Leius metropolitani, sacri ordinis proditores, quos Gardinerus et Samso, et alii juniores præsules, caducarum rerum amore illusi, sequebantur. In procerum vero consessu præerant auctoritate Carolus Brandonus, Suffolciæ dux, qui regis sororem matrimonio junctam habebat, et Thomas Horwardus Norfolciæ dux, qui nobilium turbam, quam Henricus hæresi Lutherana depravatam nova dignitate auxerat, ad suos nutus flectebant; quorum opera suffultus dolisque instructus, in Comitiis extremo superiore anno habitis, impius rex excusso Romani Pontificis jugo contra Symboli articulum *In unam, Sanctam, Catholicam, et Apostolicam Ecclesiam,* se Anglicanæ et Hiberniæ Ecclesiarum caput apostaticum dixit, atque in divinis a Romano Pontifice jura peti vetuit, finxitque se divina et humana auctoritate plenissima ad omnes hæreses, corruptelas erroresque emendandos, tradendamque incorruptæ fidei puritatem pollere; sanxitque, ut illi propterea omnium sacerdotiorum vacantium integra vectigalia primi anni, quo quis sacerdotium adeptus esset, ac omnium Ecclesiasticarum dignitatum decimæ persolverentur : ferali etiam odio in papam accensus, papæ nomen ex omnibus libris abradi intentato

[1] Vide Sadolet. l. IX. p. 327. de Conc. et Tunet. p. 346 et 445. — [2] Sander. l. I. de schism. Angl.

capitali supplicio jussit, cui impio edicto mox paritum refert Sanderus :

2. « Per calendaria (inquit), per indices, per scripta, per totum Jus Canonicum, per scholasticos doctores papæ vocabulum lituris undique obducebatur, imo in fronte operum D. Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Leonis, Gregorii, Prosperi, et aliorum Ecclesiæ luminum singuli scribere coacti sunt : Si quid in eis operibus inesset, quod Pontificis Romani primatum tueretur, aut confirmaret, se illi verbo, sententiæ, rationi jam nunc renuntiare, nec tanti criminis reos unquam esse velle, ut quibusvis Patribus aut Doctoribus in ea re assentiant », et infra : « In Litaniis præterea, precibusque, quæ tum privatim, tum publice in omnibus oratoriis, Ecclesiis, monasteriis, aliisve in locis recitabantur, loco petitionis illius, quæ pro domno Apostolico a Christi fidelibus per universum orbem fieri solet, Henricus hæc impia verba apponi imprimique præcepit : *Ab episcopi Romani tyrannide et detestandis enormitatibus, libera nos, Domine.* Ita impletum est Judæ proditoris et sequacium oraculum Davidicum, *Et fiat oratio ejus in peccatum.* Ad irretiendos vero magis tantæ impietatis laqueis simplices populos, pellexit præmiorum illecebra instabiles nonnullorum eruditorum animas, ut concionibus ac libris editis conjunctam cum regia auctoritatem Ecclesiasticam ab eo usurpatam tuerentur ; alios etiam imperiis in scelus impulit: Qua regis voce, subdit Sanderus, excitati sunt ad concionandum plurimi, ad scribendum etiam nonnulli, quorum aliqui id sponte faciebant, quod hæresi faverent, cujusmodi erant Samplonus, Foxus, Morisonus cæterique, alii vero coacte ne regem offenderent, ut Gardinerus Wintoniensis et Tonstallus Dunelmensis episcopi ».

3. *Reginaldus Polus hunc primatum adulterinum confutat et regis sævitiam in Catholicos denuntiat.* — Florebat tum doctrinæ ac sapientiæ fama Reginaldus Polus, regis ipsius alumnus et consanguineus, qui tunc Patavii litterario otio indulgebat. Illum Henricus, transmissis comitiorum actis, quibus illi fictitius Anglicanæ Ecclesiæ primatus fuerat assertus, sollicitavit, ut scriptis eumdem primatum confirmaret : at ille Deum homini prætulit ; et cum in egregios viros carnificinam exerceri in Anglia audiret, quatuor libros de Unione Ecclesiastica doctissime scripsit, quibus et primatum adulterinum confutavit, admissa scelera coarguit, viamque pœnitentiæ ad ea delenda commonstravit. Excanduit ad hæc Henricus rex assentatorum lenociniis mendacibus assuetus, ac Reginaldum Polum patriæ proditorem, reumque læsæ Majestatis pronuntiavit, variis insidiis ejus vitam appetiit, fratremque et avunculum necavit, omnemque ejus familiam pietatis illius odio afflixit, ac pæne extinxit : cum vero flagitiis suis omnium bonorum odia in se accendisse, ac plura millia in religionis Catholicæ constantia perstare, qui curvare genu ante novum Baal detrectarent, animadverteret, eos exquisitis afficere suppliciis constituit, ne impia immanitate Juliano Apostatæ cederet.

Eminebant tunc in Anglia sanctitatis studiis tres Ordines Religiosi, Carthusianorum, sanctæ Brigittæ, et D. Francisci, quos populi ob eximiam pietatis existimationem suspiciebant ; in hos itaque perverso judiciorum genere primos furoris impetus effudit, ac tertio kal. Maii tres priores Carthusiani, Joannes Hogthonus Londinensis, Robertus Laurentius Bevalensis, Augustinus Ubsterus Exhamensis ad impiorum subsellia adducti sunt, ut morte afficerentur : « Proponebantur eis », inquit Sanderus, « nova comitiorum decreta, et jubebantur jurejurando affirmare, regem Ecclesiæ esse supremum caput. Cum illi nonnulla exciperent, et legis divinæ mentionem facerent ; Nullam, inquit Cromuelus, exceptionem admittam, sive lex divina permittat, sive non, vos integre, plene et cathegorice hæc affirmabitis. Tum illi : At Ecclesia Catholica istud hactenus (quod scimus) non docuit. Non curo Ecclesiam, respondit Cromuelus : Vultis consentire, an non ? Non audemus, inquiunt illi, ne, dum placere regi volumus, Deum non offendamus. Quo audito, res duodecim viris commissa est, secundum regni consuetudinem, ut judicium ferrent. Illi vero cum nihil quidquam morte dignum invenirent, nec tamen eos absolvere propter iram regis auderent : tempus extrahebant, quousque Cromuelus regis nomine mortem ipsis certissimam denuntiaret, nisi statim illos condemnarent, quod die postero fecerunt ; atque ad hanc judicii formam reliqui deinceps omnes, qui hac de causa in quæstionem venerunt, condemnabantur. Sententia autem accepta educebantur ad patibulum eodem habitu, quo in monasteriis utebantur ». Cum prior Londinensis cervicem carnifici præbiturus esset, a regio senatore sollicitatus est, addita vitæ et libertatis sponsione, ut regio decreto consentiret : « At ille, inquit, palam testatur, se solo Dei timore, non ulla in regem suum rebellione adactum, id facere neque posse, neque velle, imo malle pati omnia, quam vel latum unguem a decretis Catholicæ Ecclesiæ deflectere. Porro, inquit, orate pro me, et misereat vos fratrum meorum, quorum prior immeritus fui ; his dictis, brevi spatio impetrato, legit sex primos versus Psalm. XXX ». Hanc impiam et immanem lanienam in eum et socios exercitam ita plangit Reginaldus Polus [1] :

4. « Vidisses viros sanctitate præditos, quorum non capita solum præciderentur, sed membra corporis miserabilem in modum disseca-

[1] Reginald. Polus l. III. p. 290.

rentur, et diversis urbis partibus ad spectaculum proponerentur, ut hic caput, illic corporis alia pars alio loco spectarentur, quibus vix (pro beneficio quidem) impetrari potuit, ut uno præciso membro de vita decederent, aut, quod natura etiam miserrimis concessit, ut una tantum morte defungerentur. Sed quale hoc est quod dico! potuitne ulla crudelitas inveniri, quæ ultra unam mortem in cruciatu corporis progrederetur, si natura finem miseriæ unicam mortem præscripsit? qui non potuit, et tamen tentavit, quanta tandem ejus crudelitas est! atqui res sic se habet. Cum alii alio genere mortis plectantur, fures laqueo, gravioribus criminibus condemnati igne, ferro alii pereant : sancti hi viri, quorum summa criminis erat, quod fidem, quam Christo et Ecclesiæ dedissent, prodere recusarent, ita sunt per hæc omnia cruciatuum genera deinceps pertracti ac divexati, ut ante moriendi finem non fecerint, quam tertia mors quasi cumulus allata vitam ipsis eripuerit. Primum enim laqueo spiritus præcludebatur, sed hactenus dumtaxat, ut mortis acerbitatem ac cruciatum, non extremam illam et lethalem vim sentirent, ut potius quasi in amplexum mortis traditi, cum morte ipsa luctari, quam mori conspicerentur; qua in luctatione simul ac deficere eos carnifex animadvertit, statim, ut erat scilicet a judicibus clementissimis viris imperatum, hac morte liberati, et a cruce in terram demissi, ad aliud mortis genus multo crudelius et acerbius trahebantur. Arrepto enim gladio carnifex pectus ac præcordia aperiebat, atque hic sævior jam erat cum morte congressus, cum ipsi visceribus patefactis, ut sibi ea evelli, et in ignem, qui erat in conspectu, conjici viderent, ut cum intimis sensibus acerbissimos quosque dolores cruciatusque percepissent, tum hoc etiam grato oculorum aspectu fruerentur, ut se quoque aspicerent, morientes, dum partes sui cremari cernerent ». Et infra : « Sed quid erat tandem, de quo illo in judicio tales viri arcessebantur? crimenne aliquod erat objectum? locus defensioni dabatur? ita sane, sed omnia, ut apud Sathanam judicem in medio illius Ecclesiæ (cujus caput est) jura reddentem, ita gerebantur. Crimen erat, quod homines Deo consecrati contra animi sui sententiam, eamque vetustissima primum et perpetua Ecclesiæ Christi consuetudine acceptam, deinde sanctissimorum et doctissimorum hominum scriptis confirmatam, nollens Ecclesiam sine capite esse, regis autem personam duplex caput, vel potius Ecclesiam plura (quam ipsa hydra fingatur) capita habere, regem bicipitem esse, uno tantum capite a Cerbero, qui triceps fingatur, vinci ». Ac multis interjectis : « Quasi hoc satis non esset, ut omnibus in rebus se Christi hostes esse, et cum Christo bellum gerere testarentur, tanquam si prælio aliquo cum Dei exercitu commisso superiores fuissent, et aliquot de illis profligatis copiis captivos haberent, quos in triumphum ducere ad hostis contumeliam ac ludibrium vellent, ita sanctissimos hosce viros ipsis illis vestibus indutos, quibus Christum habere imperatorem et Christo merere statim agnoscerentur, ad supplicium perduxerunt : quod enim majus esse signum poterat Christi militum, quam illud vestimenti genus, quo utebantur»?

5. Lapsis tribus hebdomadis, non contentus ea carnificina Henricus, novum Carthusianorum sanguinem sitiit, ut cum sua Herodiade lætiora convivia celebraret. Præfeceral ille Carthusiensi monasterio viros impios, qui reliquos Carthusianos ad regia imperia flecterent, junioresque etiam ad sæculi voluptates revocarent. Sed cum illi in constantia tuendæ fidei perstarent, in crimen vocati sunt aliqui, quod pia doctrina confirmabant alios, ex quibus tres probitate spectatissimos nece affectos narrat Sanderus [1] :

« Ad decimum quartum diem kal. Julias alii tres Carthusiani sacerdotes Urfridus Midelmorus, Guillelmus Exmeus et Sebastianus Nudegatus, cum prius per dies quartuordecim continuos, erecti stare coacti essent, injectis ad collum, ad brachia, ad crura circulis ferreis, ita ut ob nullam omnino causam loco unquam dimoverentur, illustre fidei testimonium dederunt; vimineis enim cratibus injecti, et per plateas Londinenses usque ad ultimum supplicii locum pertracti, postquam laqueo ad breve tempus suspensi fuissent, mox vivi demittebantur. Tum autem carnifex, pudendis præcisis et flammæ traditis, pectus et præcordia gladio aperuit, visceraque evulsa in propositum ignem conjecit; demum capite abscisso, reliquum corpus in quatuor partes dissecuit, illasque partes elixas variis in locis a populo spectandas suspendit. Cum Joanne autem Rocestrio, et Jacobo Valuero (ipsis quoque Carthusianis) tam gratiose dispensatum est, ut simplici suspendio in civitate Eboracensi V idus Maii in cœlum commigrarent ». Tam immane facinus perpendens Reginaldus Polus [2] Henricum his compellat verbis : « Quid, quæso, ab illis monachis factum erat, qui sponte propter Christum se in loca sola et inaccessa, quasi in perpetuos carceres abdiderant? quid, inquam, commissum ab his erat, cur illinc abreptos, non una morte, sed pluribus discruciari juberes? quid illud tandem causæ fuit? nihil sane, nisi quod concepta semel in animo impietas te in uno impie facto consistere passa non est, illic quiescere non sinit, sed ut scelere scelus cumulares, stimulavit ».

6. Auxit beatum tunc interfectorum Carthusianorum numerum Reginaldus Brigittensis monachus ex abbatia montis Sion, theologus insignis, litteris Græcis et Hebraicis excultissi-

[1] Nic. Sander. l. I. p. 128. — [2] Reginald. l. III. p. 369.

mus, et sacra eloquentia florentissimus [1], « qui, ut sæpe antea populum disertissimis concionibus, sic tum exemplo et patientia sua erudivit. Is ubi se condemnatum ad mortem audivit, nec quidquam loqui permissum, nisi ut consentiat, vel non consentiat comitiorum decreto : Hoc est (inquit) vere judicium mundi ; nec aliud locutus, rogavit judices, ut tridui spatium ei concederent, quo se ad mortem pararet, cui cum illi non annuerent, sed dicerent illud esse positum in sola regis voluntate, attamen : *Credo,* inquit, *videre bona Domini in terra viventium.* Idem ad supplicium productus populum hortabatur, ut pro rege preces assiduas ad Deum funderent, ne qui Salomonem initio regni sui sapientia et pietate repræsentaverat, una cum illo in fine vitæ per mulieres seductus degeneraret ».

De ejusdem constantia et pietate hæc scripsit Reginaldus Polus [2], qui amicitia illi conjunctissimus fuerat : « Ad hujus sanctitatis pariter et doctrinæ laudem in omne tempus confirmandam, et ad cumulum pietatis in Christum, et in te, o Patria, charitatis ostendendum nihil deesse videbatur, nisi ut cum aliis heroibus, tuo tam necessario tempore veritatis testimonium legationi sanguine suo daret. Dedit et inter primos, dedit, tanta quidem animi constantia, ut, quod mihi retulit, qui se ei spectaculo interfuisse, et omnia quæ agerentur ardentissime observasse diceret, cum in illum feralem laqueum caput insereret, torquem potius regni insigne, quam supplicii instrumentum induere videretur; tanta erat in vultu alacritas. O beatum virum, et dignum cui tu, Patria, plurimum credas ».

His adjunctus fuit pius parochus fidei Catholicæ studio ardentissimus, Joannes Hailus, ad fundendum sanguinem pro suis ovibus boni pastoris instar paratissimus, qui omnes extra civitatem Londinensem quinto nonas Maii excarnificati sunt. Occisi porro prioris Londinensis membra januæ monasterii Carthusiani affigi jussit Henricus, ut viros religiosos a religionis studio deterreret, ac duos impietatis suæ sequaces præfecit cœnobio, qui juniores monachos, vel minis, vel blanditiis corrumperent; sed omnes temporariæ vitæ illecebris æternitatem felicem prætulerunt, ut dicetur inferius.

7. *Roffensis cardinalis in morte sustinenda fortitudo et aliæ præclaræ virtutes.* — Cum funestam hanc carnificinam in pios viros exerceri ab Henrico accepisset Paulus III Pontifex, gravissimo dolore confectus est, et Joannis Fischeri episcopi Roffensis probitate et doctrina clarissimi, qui in carcere religionis causa detinebatur, liberandi studio, enixe ipsum Francisco I Gallorum regi commendavit, atque etiam in cardinalium senatum cooptavit una cum aliis,

[1] Sander. l. I. — [2] Reginald. Polus l. III. p. 359.

quorum nomina recenset Petrus Paulus Gualterius Aretinus [1] his verbis :

« XXI Maii papa creavit cardinales Nicolaum archiepiscopum Capuanum, Jacobum Simonettam auditorem Rotæ, Ghinuccium auditorem cameræ Apostolicæ, Joannem Bellaium episcopum Parisiensem, Joannem episcopum Roffensem, detentum in carcere a rege Angliæ, Gasparem Contarenum Venetum, Marinum Protonotarium Caracciolum ». Quibus consonant, quæ in Actis Consistorialibus referentur. Cum autem Franciscus Galliæ rex pro eo liberando oratorum opera omni contentione suam auctoritatem adhiberet, Henricus ad eum trucidandum rabie accensus est [2], ac judicum iniquorum opera interrogari jussit, num ipse cardinalitios honores prensasset, vel de iis ipsi deferendis aliquid rescivisset? « Respondit (vir piissimus) se nunquam eum honorem, vel alium quemcumque in reliqua vita appetiisse, multoque minus hanc dignitatem in decrepita ætate, in ipsis mortis foribus expectasse. Ita erat homo ab omni ambitione, ac rerum humanarum admiratione alienus ». Pertulerat carceris squallorem et incommoda mensibus quindecim, cum tamen virium imbecillitate summa laboraret, quod Reginaldus Polus [3] tribuit miraculo, scilicet præter ordinem naturæ viribus auctum : « Ego certe cum isthinc ante triennium discederem, ne si exquisitissima quidem cura in tuenda valetudine domi suæ uteretur afflictam in eo naturam animadvertens, ad unum annum posse vitam extendere judicabam, atque hoc etiam postea accepi, cum Londinum accersitus esset, ut in carcerem conderetur, in itinere ad aliquod tempus ob virium imbecillitatem defecisse; nunc vero hunc constat totos quindecim menses in illo tetri carceris squallore vitam retinere potuisse. Quis tandem non agnoscit manum Dei supra naturam, qui ejus vitam ad tuum summum dedecus magis illustrandum produxit, ut tuo gladio, non fato suo vir sanctissimus periret? et ut adhuc facinus illud tuum majori iniquitate cumularetur, permisit, ut in numerum cardinalium tum in carcere etiam agens referretur; ut cum eum postea necavisses, intelligerent omnes, te non solum optimum episcopum, in quem nullam haberes animadvertendi causam, sed cardinalem etiam in quem tibi juris nihil esset, una cum præcipuis religionis nostræ professoribus occidisse ». Nec mirum divina virtute tot mala ab infirmo ferri potuisse, cum etiam antea porrectum ab Anna Bolena venenum divina virtute superasse dicatur. Sacræ vero purpuræ honores ideo illi delati visi sunt, ut eos proprio sanguine purpuratos conservaret.

8. Describit illius constantiam et fortitudinem animi in ferenda morte Sanderus [4] his verbis :

[1] Diar. Petri Pauli Gualter. Aretin. to. VI. par. 2. — [2] Sander. l. I. p. 135. — [3] Reginald. Polus l. III. de unione Eccles. 103. — [4] Sander. l. I. p. 133.

« Ad X kal. Julias, Joannes Fischerius episcopus Roffensis, quo nihil, aut doctius, aut sanctius Anglia protulit, pæne jam decrepitæ ætatis ad judicium primo, deinde, quod Henrici primatum Ecclesiasticum nollet confiteri, ad mortem producitur, qui simul ac scenam, in qua gloriosum certamen consummaturus erat, e longe conspexisset, abjecto, quo senex nixus est baculo : Eia, inquit, pedes, officium facite, parum itineris jam restat. Constitutus autem in loco martyrii, sublevatis in cælum oculis, *Te Deum*, inquit, *laudamus, te Dominum confitemur;* quem hymnum ubi totum absolvisset, cervices securi subjecit, animam Deo reddidit, justitiæ coronam accepit. Caput hastili affixum, et in ponte Londinensi omnium oculis expositum, quo diutius ibi suspensum manebat, eo magis floruisse, ac venerabilius factum esse dicitur, ob quam causam loco amotum traditur ». Iis consentanea tradidit Coclæus[1] : « Non modo, inquit, non contabuisse, verum etiam multo venerabilius esse factum ferebatur : ubique is rumor percrebuit, mox amotum est loco ».

9. De hujus florentissimis virtutibus omnes consentiunt, quem inter scriptores Ecclesiasticos principem locum hoc tempore tenuisse, ejus scripta adversus Lutherum et Œcolampadium testantur, quibus nunquam hæretici respondere potuerunt : de quo sic Reginaldus Polus[2] : « Quem alium habes, inquit, Anglia, aut multis sæculis habuisti, quem doctrina, et in illo episcopi munere fungendo cura, ac sedulitate cum Roffensi comparares? de quo ita gloriari potes, ut ne apud exteras quidem nationes, si omnes Christiani nominis provinciæ hoc nostro sæculo perlustrarentur, posset facile reperire, qui ita omnes episcopi partes ac numeros impleret. Consule, si forte de hoc dubitas, mercatores tuos, qui ad multas et longinquas provincias navigarunt ; consule oratores tuos, qui exteras nationes adierunt, et dicant tibi, audiverintne de ullo tali episcopo, qui eam gregis sui curam haberet, ut nunquam ab ejus custodia discederet, qui verbo eum et vitæ exemplo semper pasceret et facultatibus juvaret, in cujus vitam nihil unquam, ne temere quidem, objectum esset, in quo semper egregia quædam laus eminuisset, cum sanctitatis et doctrinæ, tum in patriam pietatis, cujus quidem præter alia multa, hoc etiam præclarum sane testimonium habes, quod cum omnium ordinum atque ætatum, præcipue vero juventutis Anglicæ summam curam et sollicitudinem semper habuisset, illud etiam effecit studio suo et gratia, qua apud sanctissimam fœminam regis aviam (ea erat Margareta[3], cui Fischerus a confessionibus erat) plurimum valebat, ut duo celeberrima gymnasia extruerentur, in quibus studiosi adolescentes possent litteris et moribus rectis institui, ut jure optimo pater haberetur omnium, qui virtuti et litteris operam darent cum illis cura, sollicitudine, opera, omnia parentis officia semper præstaret ; idem vero celebratissimæ Academiæ Cantabrigensis tutor fuit, cancellarium enim elegerunt, quo in munere omnium illic philosophantium cura continetur ». Dedisse etiam operam, ut duæ scholæ Theologiæ altera Cantabrigiæ, altera Oxonii instituerentur, ac præterea illius cura et sollicitudine in Academiis linguarum professores peritissimos ascitos fuisse refert Sanderus[1]. Cæterum a terrenarum rerum amore adeo divulsum fuisse, ut cum tenuiora essent vectigalia Roffensis Ecclesiæ, oblatum a rege opulentiorem episcopatum respuerit, dictitans, nolle priorem sponsam cum ditiore commutare ; « adjiciens se perbeatum futurum, si de hoc saltem minuto concredito grege, deque non adeo inde magnis acceptis emolumentis in die Domini recte respondere possit, cum, et de bene curatis animis, et de recte expensis pecuniis, tunc reddenda sit ratio exactior quam mortales fore putent aut curent ». Rexerat Roffensem Ecclesiam triginta tribus annis in continuis vigiliis, laboribus, jejuniis, eleemosynis, omnibusque episcopo dignis operibus, ac tantæ charitatis explicarat exempla, ut recurrentibus celebriorum jejuniorum diebus, ac singulis fere sextis feriis, ipse non solum carceres et publica xenodochia visitaret, sed omnium in civitate pauperum, ægrotorum, ac quovis modo afflictorum privatas ædes lustraret, ac consilio juvaret, verbis consolatoriis recrearet, pecunia etiam, si opus foret, levaret. Non prætermittendum etiam visum est, magnum hunc præsulem corpus ciliciis flagellisque macerare solitum, et quo die tyranni imperio a forensi satellitio captus est, avidos pecuniæ administros omnes illius arculas diligentissime excussisse : sed omnes illius nummos pauperum manibus cœlo conditos suspexisse ; tandemque incidisse in cistam laminis ferreis loricatam, variisque seris et pessulis munitam, hanc mox latentium gemmarum et auri spe incensos perfregisse ; sed ibi tantum cilicium, horrens flagellum, ac cætera voluntariæ pro Christo macerationis instrumenta reperisse, ac nonnullos nummulos, quos pauperibus post diverberatam carnem erogare consueverat. Quo die ad mortem ductus est, factus de ea re certior Thomas Morus, regii olim scrinii magister, ac summus justitiæ præfectus, quo munere sponte se abdicarat, cum iniquos regis motus continere non posset, ac pietatis Catholicæ defensæ odio in carcerem conditus esset, summa mortis cupiditate exarsit ; metuens tamen ne tanta gloria excideret, ad Deum conversus in

[1] Jo. Cocl. in act. et. script. Luth. hoc anno. — [2] Regin. Polus l. III. de unione Eccles. p. 338. — [3] Sander. l. II.

[1] Sander. l. VI. p. 16.

has pias voces erupit : « Confiteor tibi, Domine, quod tantam gloriam non sum meritus, non sum ego justus et sanctus, sicut Roffensis tuus, quem de universo regno isto tibi secundum cor tuum elegisti ; sed tamen si fieri potest, particeps, Domine, fiam calicis tui ».

10. *Pontifex, ob persecutionem Anglicanam mœrore confectus, ad deturbandum regno tyrannum alios principes concitat.* — Cum Pontifex Paulus indignam cardinalis Roffensis cædem, Mori vincula, lanienam in Carthusianos, et alios probitate præstantissimos ab Henrico imperatam accepisset, ex persecutione Ecclesiæ Anglicanæ, hæreseosque grassatione gravissimum dolorem traxit, ac de impii facinoris atrocitate ita in litteris ad regem Scotiæ [1] scripsit : « In hac re Henricus similem se esse voluit, tum sui, qui multos alios simili ex causa necavit, tum Henrici Secundi pregenitoris sui, cujus odio et persecutione B. martyr Thomas episcopus Cantuariensis occubuit ; nec tamen hic Henricus illius impietatem retulit, verum etiam longe superavit ; ille unius, et particularis, hic universalis Ecclesiæ jura tuentem, ille archiepiscopum, hic etiam episcopum, S. R. E. cardinalem neci tradidit ; ille illum exilio extrusit, iste hunc diutissimo carcere maceravit ; ille percussores immisit, iste carnifices ; ille violenta tantum morte, iste etiam turpi supplicio sanctum Domini affecit ; ille denique purgare se Alexandro III conatus, culpam in alios rejecit, pœnitentiam sibi a Romano Pontifice impositam humiliter suscepit, hic obstinatissimo animo factum sceleratum tuetur, non solum non ductus pœnitentia, verum pervicax, et rebellis, hostisque factus, non quia unquam læsus a Romana Ecclesia, a qua etiam titulo Defensoris fidei decoratus est, quem ipse titulum ingratissime ad offensionem fidei retorsit, eamque multipliciter læsit, atque acerrime, etc. »

11. Paulus etiam decrevit legibus agere ad deturbandum regno tyrannum, Catholicosque reges in eum concitandos, itaque Carolum V imperatorem, qui Clementem VII importunis hortatibus ad sententiam contra Henricum, et in favorem Catharinæ ferendam, urserat, maximaque ab Henrico affectus erat injuria, sollicitavit, ut confecto Africano bello, victricia arma contra Anglum converteret, eique subjectas litteras [2] scripsit :

« Cæsari.

« Charissime in Christo fili noster, salutem, etc. Etsi in tanta rerum mole, quantam nunc majestas tua pro Dei Omnipotentis honore et totius Christianitatis salute sustinet, nollemus quidquam ei significare, quod sceleris atrocitate pium et tantis implicitum curis animum majestatis tuæ perturbaret. Tamen cogit nos Henrici Angliæ regis inaudita impietas, et efferata crudelitas, ut indignam necem bonæ memoriæ Joannis episcopi et cardinalis Roffensis nuper jussu Henrici perpetratam, quamvis aliunde tuæ Majestati significandam, nos quoque ipsi nostris litteris significemus, et ad executionem necessariæ justitiæ, qua contra eum uti intendimus, opem tuæ majestatis cæterorumque Christianorum principum imploremus. Etenim, cum ipse Henricus, separata a se impie atque injuste charissima in Christo filia nostra Catharina Angliæ regina matertera tua, cum qua matrimonium, mediante Sedis Apostolicæ dispensatione, contraxerat, et per viginti amplius annos continuaverat, prolemque ex ea susceperat, (vivente ipsa Catharina) Annam adulteram propria auctoritate duxisset, et ad velandum suum facinus, matrimonii cum ipsa Catharina validitatem, et Apostolicæ Sedis potestatem negasset, Ecclesiamque Anglicanam, et regnum illud Apostolicæ Sedis tributarium ab ejusdem Sedis obedientia subtraxisset, seque in hæreticorum numerum multipliciter retulisset, multaque alia indigna et impia, quæ suo tempore distinctius referentur, commisisset : cum hæc idem Joannes episcopus (ut erat summa probitate et doctrina vir) vehementer improbaret, scriptisque veritatem et potestatem Ecclesiæ assereret, ab ipso Henrico in carcerem conjectus, ac fere biennio maceratus est : cum vero nos in proxima, quam habuimus creatione cardinalium, ipsum Roffensem, moti sanctitate et doctrina hominis, in cardinalium numerum retulissemus, rati eum honorem, in quo illud etiam regnum ornabamus, ad salutem, non autem ad perniciem optimi præsulis valiturum, cum illa dignitas semper habita fuerit sacrosancta, ecce subito idem Henricus (quod non sine maximo dolore referimus) ipsum Roffensem sanctitate conspicuum, doctrina celebrem, ætate venerabilem, illius regni ac totius ubique cleri decus et ornamentum, ultimo supplicio per carnificem more noxiorum ac sontium publice affici fecit : multos quoque alios clericos et religiosos eamdem ob causam partim supplicio affecit, partim affecturus pro certo habetur, inter quos Thomam Morum, non quidem clericum, sed laicum, doctrina tamen litterarum sacrarum excellentem, et veritatem asserere ausum, connumerant : ex quibus et aliis, quæ hoc toto triennio accumulavit, sceleribus, ut ejus dedecora breviter recenseamus, hæreticus, schismaticus, adulter notorius, homicida, sacrilegus, rebellis, læsor majestatis, multorumque aliorum criminum reus effectus est, ac se ipse illo regno et regia dignitate privavit ; ita ut sola declaratio privationis adversus eum supersit, quæ tamen ob notorietatem præmissorum necessaria non esset, ad quam una cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus omnino procedere intendimus.

[1] Paul. III. lib. brev. an. 1, p. 329. — [2] Ib. p. 569.

Quamobrem, fili charissime, ad te, qui advocatus sanctæ Romanæ Ecclesiæ, summusque Christianorum regum es, contrariasque Henrici vitiis virtutes ad ornamentum Cæsareæ et regiæ sublimitatis aggregasti, nostro et sanctæ Apostolicæ Sedis nomine confugimus, tuam operam, patrocinium, favorem implorantes, ut quod justitia mediante contra Henricum decernemus, tui brachii auxilio exequi, nostrasque et Ecclesiæ publicas, quibus gravius quam tuis propriis offensum te fuisse non ambigimus, injurias ulcisci velis, nec permittas justitiam, religionem, pietatem tuam indigne conculcari.

Sed cum hæc ipsa copiosius et particularius nuntius apud te noster explicaturus tuæ majestati sit, ad ejus sermonem nos referimus; tantum Deum Omnipotentem suppliciter oravimus, ut majestati tuæ pro ejus sancta fide et honore, universalique omnium Christianorum salute nunc in Africa dimicanti optatos successus concedat ad commune bonum totius Christianitatis, et perpetuam gloriam nominis tui. Datum Romæ apud S. Marcum XXVI Julii MDXXXV, anno I ».

12. Eodem argumento scriptis litteris [1] Ferdinandum Romanorum, Hungariæ, Bohemiæque regem hortatus est, ut adversus Henricum, una cum Germaniæ principibus consurgeret, Ecclesiæque et familiæ suæ injurias vindicaret. Poloniæ etiam regem [2], qui pro asserendo fidei Catholicæ splendore, eximiam virtutem explicuerat, excitavit, ut causam Ecclesiæ pro repetenda justitia Polonicis armis fulciret : « Tu (inquit) cum principibus cæteris, quorum opem pariter advocavimus, executioni justitiæ faveas, sicut speramus te, pro optimo principis officio, defensionisque sanctæ Ecclesiæ, et assertione Catholicæ fidei, pro qua tot et tanta gessisti, esse facturum ».

Certior pariter factus est Lusitaniæ rex de ingentibus Henrici flagitiis, rogatusque a Pontifice, ne Ecclesiæ tot injuriis affectæ et periclitanti in Anglia fidei deesset.

13. Poterant facilius Henricum redigere ad officium Galliæ et Scotiæ reges, et quidem Scotus, (cui gravissima ex Angliæ regis impietate, hæreseosque in Anglia grassatione impendebant discrimina) ad plectendam Henrici vesaniam inclinabat. Franciscus vero Gallorum rex, qui ob gesta cum Carolo V bella, Henrico fœdere conjunctissimus fuerat, atque hactenus concordiæ illum inter et Ecclesiam interpretem egerat, haud facile ab ejus conjunctione propter causas politicas discessurus videbatur, licet Henrici impietatem execraretur, atque ab eo ad defectionem a Romana Ecclesia sæpius sollicitatus, a Christianissimi regis officio nunquam deflectere constituisset, propositaque ab Henrico terrena commoda sprevisset. Illi igitur Pontifex indignissimam cardinalis Roffensis cædem exposuit, tot præstantium virorum pro fide Catholica lanienam, religionis Catholicæ in Anglia imminens excidium, hæreseos auctum incendium, impiam Henrici impudentiam, qui illum ab Ecclesiæ gremio divellere pertentarat, tantas Ecclesiæ injurias novis semper cumulatas biennii totius flexu : demumque rogavit, ut prædecessorum Galliæ regum, qui semper laboranti Ecclesiæ succurrere consueverant, exemplo, ad justitiam ab Henrico repetendam, cum de ea re postularetur, consurgeret. Statuit enim pro munere Pontificio promulgare Henricum regio jure ob hæresim, et schisma, et alia flagitia immanissima excidisse : uti sequentes ostendunt Pontificiæ litteræ [1], ad eum hoc anno transmissæ :

« Regi Christianissimo.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Cum expectaremus in dies audire liberationem bonæ memoriæ Joannis cardinalis Roffensis, quod illam et majestati tuæ instantissime commendaveramus, et a tua excellenti probitate, ac cum Henrico Angliæ rege auctoritate nobis promiseramus; ecce subito atroci nuntio perculsi sumus, dictum cardinalem ultimo supplicio ab ipso Henrico, a quo diu in vinculis habitus erat, fuisse affectum. Nec dubitamus, quin tua majestas, quæ pro sua majorumque suorum inclyta pietate et charitate, opem pro liberatione dicti cardinalis alacrem, ut confidimus (licet irritam) præstitit, tantam sceleris atrocitatem dolenter et gravissime tulerit; cum intercessio tua non solum liberationem non obtinuerit, sed etiam mortem dicti cardinalis maturasse videatur. Nos vero, fili, et hæc sancta Sedes quid primum in tanto universalis Ecclesiæ vulnere deplorabimus? innocentiamne et sanctitatem illius viri, an celebrem et toto orbe diffusam pro fide Catholica doctrinam? an episcopalem, et cardineam simul dignitatem eodem gladii ictu violatam? an genus et causam mortis? genus quidem ipsum crudele, et noxiis ac sceleratis debitum, sanctissimo viro inflictum : omnia hæc quidem nobis maxime deflenda, sed causa mortis gravius deploranda est. Siquidem pro Deo, pro Catholica religione, pro justitia, pro veritate vir sanctissimus occubuit; cum non solum unius tantum et particularis jura, ut olim Thomas archiepiscopus Cantuariensis, sed universalis Ecclesiæ tueretur. Itaque Henricus in hoc impietatis genere suos majores non solum retulit, verum etiam ex causæ gravitate et personæ dignitate superavit; atque ad tot et tanta suæ animæ vulnera hoc postremum et atrocissimum adje-

[1] Paul. III. l. I. brev. p. 382. — [2] Pag. 329.

[1] Paul. III. lib. brev. an. I. p. 610.

cit : quandoquidem non contentus censurarum a Clemente VII prædecessore nostro in eum inflictarum contemptu, biennalique in iis insordescentia, non item adulterio notorio et scandalum in tota Ecclesia publice generante, non tot clericorum, et religiosorum sacrilega cæde, non hæresi ac schismate, avulsioneque sui regni ab universali Ecclesia, non subtractione ejusdem regni ab obedientia Romanæ Ecclesiæ, cui illud tributarium est; novissime hunc sanctissimum præsulem a nobis ob doctrinam et sanctitatem in cardinalium numerum relatum, pertentato prius illius animo, an se retexere et veritati contradicere vellet; demum constantem et in pio proposito usque ad ultimum persistentem per carnificis ministerium et turpe genus mortis publice necari jussit, nece etiam citius accelerata, et libentius inflicta, quod cum a nobis cardinalem factum audiverat, crimen læsæ majestati præter multa alia crimina multipliciter committendo, pœnas in tales a jure inflictas, præsertim privationis, ipso facto incurrendo. Nec vero dubitavit quædam alia adjicere his, quæ commemoravimus, non leviora; non enim ignoramus, quod ille nuper in proximo Calesii conventu cum tuis tentaverit, illa quidem ad universalem tendentia perniciem, ac prorsus indigna quæ a te optimo et pientissimo rege peterentur, cujus inclytam pietatem Henricus teterrimis consiliis fœdare tunc non erubuit ! Quibus a te merito repulsis, sicut egregiam tuam pietatem, ita pessimam illius voluntatem deprehendimus. Itaque, cum sicut majestati tuæ notissimum est, hoc toto triennio et ultra, hæc sancta Sedes, tuæ quidem in primis respectu majestatis, tum deinde spe resipiscentiæ ipsius Henrici, tot et tanta ab eo patientissime toleraverit, nihilque se profecisse videat, aut profecturam amplius speret, cum veteres perferendo novas semper injurias cumulaverit, jamque Dei pæne voce, omnisque juris, omniumque hominum clamore ad vindictam excitetur; nos maximo quidem cum dolore animi nostri, sed tamen extrema necessitate compulsi, ad ea remedia cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus, id ipsum nobis unanimiter suadentibus, venire decrevimus, quæ jus commune, tam divinum quam humanum, nobis injungit; ut scilicet eumdem Henricum, qui prius per rebellionem, per hæresim et schisma, aliaque enormissima crimina, novissime autem per indignam cædem S. R. E. cardinalis, et tot aliorum clericorum et religiosorum regno se ac regia dignitate privavit, privatum declaremus. Quamobrem pro certo habentes, hæc tuæ majestati, ut Christianissimo principi, et Henrico dissimillimo, vehementer displicuisse ac displicere, nec dubitantes, quin majorem Dei, et Ecclesiæ, tuique officii rationem, quam ipsius Henrici non jam regis, sed regium nomen prorsus dedecorantis, tuaque conjunctione indigni, habiturus sis, ad te suum charissimum in Christo filium sancta Romana Ecclesia confugit, solita semper ad tuos prædecessores in oppressionibus suis confugere; tuamque pietatem , benevolentiam , amorem studiose implorat, ac rogat, ut hanc nostri officii necessitatem non solum æquanimiter ferre velis, verum memor, quod tui majores pro sancta Romana Ecclesia olim egerint, quantisque exercitibus injurias ejus ulti sint; justitiam, cum tempus erit cumque a nobis requireris, contra dictum Henricum exequaris, sicut in tua bonitate speramus. Sed cum hæc scribi fecerimus venerabili fratri episcopo Faventino, nuntio apud te nostro, ut ea tuæ majestati particularius referret et explicaret, ad ejus sermonem nos referentes, sanctæ Sedis Apostolicæ dignitatem et divini honoris conservationem, quæ maxime in hoc facto vertitur, tuæ majestati enixe commendamus. Dat. Romæ apud sanctum Marcum sub annulo Piscatoris die XXVI Julii MDXXXV, Pontificatus nostri anno I ».

14. Non modo in colloquio prædicto, ut vidimus in Pontificiis litteris, verum etiam oratorum opera Franciscum regem ab Henrico pertentatum, ut ipsius exemplo, Pontificis obsequio se subduceret, testatur Reginaldus Polus [1] Henricum regem his verbis objurgans : « Eum per oratores sollicitare institisti, ut ad dissolvendam Ecclesiæ concordiam tecum conspiraret. Sed qui poterat, nisi plurimum a sese dissentire vellet, nec solum a seipso et sua perpetua consuetudine, sed a veteri omnium Galliæ regum præclarissimo sane et gloriosissimo instituto? ii enim quasi has præcipuas partes in republica Christiana divinitus sibi datas habuerunt, ut Ecclesiæ capitis jus defendendo universæ Ecclesiæ corpori maxime consulerent ; ita semper in Pontificis Romani auctoritate defendenda maxime in Ecclesia inter reliquos principes enituerant; ut merito non solum hæreditarium cognomen Christianissimi quisque eorum, sed ab se partum obtineret. Cum igitur ab eo nunc contendis, ut tecum Romani Pontificis auctoritatem oppugnet, quid aliud petis, nisi ut tibi sua præcipua majorumque suorum ornamenta condonet, ut ipse a se desciscat, et quod majores ejus elogium pepererunt, ipse autem sanctissime adhuc conservavit, nunc denique in gratiam tuam perdat, ac deserat? quales tandem hæ sunt preces? qualem animum indicant? amicumne, an hostilem? at certe minus hostilem in ipsum animum præ te ferebas, cum armatus de jure Franciæ regni contendebas, cum regis nomen illi eripere ac tibi asserere conabaris, quam nunc facis, dum instas, ut pulcherrimum nomen, quod jam in cœlo scriptum est, ipse per summum dedecus

[1] Reginaldus Polus l. III. de unione Eccles. p. 375.

jam amittat : nec enim certe par jactura esset, regis Franciæ nomine per vim spoliari, et Christianissimi per turpissimam culpam amittere; illo enim nomine regni tantummodo terrestris, hoc autem cœlestis et sempiterni hæres significatur, atque hoc quandiu defendet, Deus ipsi in altero tuendo nunquam deerit». Et paulo infra : « Sed si nihil aliud, nonne tibi omnem spem aliquid ab eo impetrandi contra Ecclesiæ consuetudinem præcidere debebat vox illa ipsius regis Francisci, qua nulla unquam majori plausu a Christiano populo est excepta, cum hoc tuis oratoribus, qui ad res in Ecclesia novandas amicitiæ jure opem ejus et auxilium implorabant, respondit, aliis omnibus in rebus se tibi amici et fratris officium præstaturum, in iis, quæ contra religionem fierent, obsequi nec velle, nec posse; denique usque ad aras constantissimum se tibi amicum fore. O vocem dignam eo, qui non solum nomine ac titulo, sed re ipsa Christianissimus erat, ut si majores ejus nunquam antea habuissent, nunc certe optimo jure decerni illi ac tribui deberet. Qua enim re alia magis quam tali responso animum vere Christianissimum declarare potuisset ? quam tenui ergo ad eum spe, rogo, accessisti ? quam bona spe quisquis alius ad eumdem accederet, qui ut Pontificis partes defenderet, postulatum veniret ? »

15. *Thomæ Mori constantia in fide et gloriosa mors.*— Ruebat interea in graviora flagitia Henricus, ac in Thomam Morum, de cujus vinculis conquestum Pontificem apud Cæsarem et reges audivimus, immanitatis virus recentissime effuderat. Præfuerat dicundo juri et obsignandis regiis litteris vir ille doctrina singularis, et pietate ac ingenio florentissimus, ac olim regi charissimus, dum Henricus cum Romana Ecclesia sensit : abierat vero sponte munere, ne Henrici impietati serviret, ac diutino carcere maceratus, capitali supplicio affectus fuerat; cujus constantiam, ut ad impietatem deflecteret, terrenumque regem cœlesti præferret, acerbissime tentatam memorat Sanderus [1] his verbis : « Putabant illum filii hujus sæculi mortem timere, et ideo ut regi obediret adduci posse. Venerunt ad eum hac de causa multi principes viri; sed cum nihil proficerent, ad postremum uxori Aloysiæ mandatum est negotium, ut viro suaderet, ne ipsam, ne liberos, ne patriam, et vitam, qua diu adhuc frui posset, pro derelictis haberet. Cum ergo uxor Mori hæc apud eum occineret : Et quandiu, Aloysia mea, (inquit Morus) potero hac vita frui ? Tum illa : Totis viginti annis. Cui vir : Si Deus voluerit. Vis ergo (ait Morus) ut æternitatem viginti annis commutem ? Næ, tu imperita es mercatrix, mea uxor; nam si annorum viginti millia diceres, aliquid tu quidem diceres, sed tamen ad æternitatem quid essent ? Itaque cum Morus de sententia dimoveri non posset, ablati sunt ei omnes libri tanquam instrumenta, quæ illum ab amore sæculi abductum, et æternæ vitæ desiderio inflammabant : atramentum quoque et calamos abstulerunt, ne cum ullo in posterum litterarum haberet commercia : tunc ille fenestris cubiculi perpetuo clausis, nihil aliud, quam Deo et sanctis meditationibus vacabat. Porro cum carceris custos ab eo quæreret quid ita in tenebris sederet? Quid (inquit) facerem ? nonne sublatis mercibus claudenda est officina? Merces suas dixit libros suos : ac vere quidem officinam aperuit Morus, in qua proposuit omnia sua venalia, ut pretii loco Cœlum acciperet. Scripsit in carcere duos elegantissimos libros unum idiomate Anglicano, quem inscripsit, *De solatio in tribulatione;* alterum Latine, *De passione Christi* ». Perficere illum non potuit, quod ei manicæ injectæ fuissent, libertasque scribendi adempta, cum ad eum textum pervenisset : *Et injecerunt manum in Jesum :* perductus vero in judicium, meditato consilio ita respondit, ut neque fidem negaret, neque mortis periculo temere se offerret, ad illud enim unum caput totius accusationis, quo arguebatur, ab eo non approbari novum [1] consilii regii decretum : « Ita respondit, ut diceret eam legem, qualiscumque esset, postea esse latam, quam ipse perpetui carceris, in quo reliquum vitæ degeret, pœna, et fortunarum omnium proscriptione affectus esset : itaque sive illa justa, sive injusta lex esset, nihil eam ad se pertinere, qui et occidisse civiliter, ut jura dicunt, videretur ». Ea ille moderatione usus est, ne paratissimis ad nefas animis occasionem sæviendi daret; licet enim subeundæ mortis cupidissimus esset, tamen cum sciret illud Dei donum esse, dubitabat, ut sæpius dictitabat, num Deus ea illum singulari gratia ornaturus esset. Postremo accusatus est, quod scriptis e carcere litteris Roffensem ad constantiam contra comitiorum decretum animasset; ideoque ab impiis decretoria mortis sententia lata est, ac tum sententiam suam patefecit de ea lege [2], qua rex Ecclesiæ caput fuerat constitutus : « Ne enim Anglia imprudens et ignara », inquit Reginaldus », pestiferæ contra seipsum legi suffragaretur, ita locutus est, ut cum legibus eam divinis et humanis omnibus pugnare diceret, magisque perniciosam iis qui ipsi assentirentur fore denuntiaret, quam sibi fuisset, qui, quia dissensisse argueretur, capitali sententia affectus esset ». Addidit se toto septennio diligentissime incubuisse ad indagandam originem auctoritatis Pontificiæ, de qua motæ erant controversiæ, ac deprehendisse potestatem Romani Pontificis,

[1] Sander. l. 1. p. 158.

[1] Reginald. Polus p. 309. — [2] Id. p. 320.

quam ipsi temere abrogarant [1] : « non modo legitimam, laudabilem, et necessariam, verum etiam divini juris et præscriptionis esse. Hæc mea (inquit) est sententia, hæc fides, in qua per Dei gratiam morior. Ad hæc exclamarunt judices, illum proditorem et perduellem esse, quorum præses ita eum compellavit : Ergone tu vir melior aut sapientior haberi vis, quam omnes simul episcopi, abbates, reliquique Ecclesiastici, quam tota nobilitas, quam cuncti senatores, quam concilium integrum, quam universum denique regnum? Ad quæ Morus : « Illustrissime cancellari, pro uno episcopo, quem vos vestræ opinionis habetis, mihi facile sunt centum, iique ex illorum numero, qui inter divos sunt relati, et pro vestra nobilitate habeo nobiliorem consensum Martyrum et Confessorum; pro unico vestro concilio, quod quale extiterit, Deus optime novit, habeo omnia Concilia generalia, annis ab hinc mille celebrata : et pro hoc uno exiguo regno vestro, habeo pro me Galliam, Hispaniam, Italiam, cæteraque spatiosissima Christiani orbis imperia. His auditis non existimarunt e re fore ut plura hujusmodi audiente populo loqueretur ».

16. His addit Reginaldus Polus, illum veluti agnum ad occisionem exemplo Christi ducendum se obtulisse; orasse Deum pro illis, qui injustissimæ illius mortis erant auctores, ut in melius mentem mutarent, quo ex hoc contentionis et dissensionis loco ad æternæ tranquillitatis et felicitatis loca, ad quæ pergebat, pervenire possent. Reductus in carcerem usque ad diem necis, orationi rerumque divinarum contemplationi se totum dedit, et quia atramentum et calamos abstulerant adversarii, chartam suffuratus, in ea carbone hæc verba ad filiam Margaritam [2] exaravit : « Summo desiderio cras moriendi, et Deum meum videndi teneor : est enim octava Principis Apostolorum Petri, et profestum sanctissimi Thomæ Martyris (id est translatio, quæ VII die Julii celebratur, ut habetur in Martyrologio sanctorum Angliæ). Hic dies, si ita visum sit Christo, mihi apprime commodus esset. Id dixit quia pro primatus S. Petri confessione erat oppetenda mors, et D. Thomæ nomine et patrocinio peculiari in vita semper sit usus ».

Perductus est pridie nonas Julias ad locum supplicii armata lictorum circumdatus manu, quam perrumpens Margarita Mori filia, generosissima mulier tali patre dignissima, in parentis complexum accurrit : cumque dolor vocem præclusisset, lachrymis, quibus sinum opplevit, animi affectum ostendit, tam arcte parentem complexa, ut vix ab eo aliquandiu divelli posset. At ille præsenti animo ac sereno vultu, filiam singultus compescere [3] jussit : « Sic (inquit) visum est Deo, et tu jampridem conscia es arcanorum pectoris mei ». Vix progressus erat duodecim passus, cum illa tormenta animi et cruciatus non ferens, iterum rediit eodem impetu, pietate in parentem percita, nec vi majore ægre abstrahi potuit.

« At Morus », pergit Reginaldus, « nihil de oris constantia remittens, filiæ respondit, se quæcumque pateretur, Dei tamen voluntate pati; illam arcana pectoris sui nosse, quo magis gratulari deberet, quod dignus a Deo habitus esset, qui pietatis religionisque causa pateretur, proinde suam ipsa pietatem ad Dei voluntatem accommodaret, et maximo tolerantiæ bono in patris casu uteretur. Præcisum est illi septimo Julii caput, quod longa coctione maceratum impiorum jussu, ut citius diffflueret, ne quod in capite cardinalis Roffensis acciderat, huic simile contingeret, et populus ea religione turbaretur ».

17. Data ab eo et aliis documenta proprio exarata sanguine Anglis, ut in religione Catholica constantissimi perstarent contra furentem persecutionis tempestatem, admonet Reginaldus Polus [1] his verbis : « Quid putas, Anglia ? an tales viros, quos Deo charissimos fuisse ipsorum sanctissime acta vita, cum morte consentiens ostendit, frustra apud te esse mortuos? erras profecto, si ita putas, et non solum Dei providentiam, et in suos curam ignoras, sed etiam tuam maximam utilitatem, honorem, lætitiam ignoras, quæ omnia in horum morte Deus tibi contulit, et ego, ut agnoscas, et amplectaris, admonere cupio ». Et infra : « Certo certius est unam tantum viam esse ad felicitatem sine errore consequendam, si nos divinæ voluntati obedientes perstemus; a qua, nullo corporis cruciatu proposito, nullo quamtumvis sævo mortis genere intentato, discedere debet, qui felicitatem quærit : quæ omnia unico aspectu misericordiæ Dei, in illo libro vitæ Auctor ipse salutis et felicitatis nostræ e cruce pendens manifestavit : sic placuit Dei misericordiæ suam voluntatem nobis exponere; in sanguine Filii sui voluntatem suam nobis scripsit, in eo omnes nostræ leges exarantur, in eo voluntas Dei declaratur, et certissima ad felicitatem via patet, atque hunc eumdem modum declarandi nobis voluntatem suam eadem misericordia post Christi Dei et hominis mortem, per assumptionem ad gloriam in reliquis ipsius membris est persecuta; sanctis, inquam, Apostolis et discipulis Christi, qui omnes Christi membra fuerunt, in quorum sanguine a Christi vulneribus defluente, scripta sunt quæcumque Christi doctrinam continent. Hi vivi libri fuerunt, in quibus docti et indocti, sapientes, omne denique hominum genus legere possit, quæ esset volun-

[1] Sander. — [2] Id. p. 145. — [3] Surius in Comm.

[1] Pag. 328.

tas Dei, quæ vita ad felicitatem; in his primordia religionis nostræ sunt, per hos Ecclesia plus novit de voluntate Dei, quam per ullos manuscriptos libros cognosci possit; quæ enim in charta scripta sunt, etsi ab eodem Spiritu sunt dictata, (Spiritu enim Dei, haud dubie, quæ habemus Evangelistarum et Apostolorum monumenta in novo Testamento, sunt scripta); tamen, ut archetypus majorem semper auctoritatem habet reliquis omnibus, qui inde descripti sunt libris; sic qui sanguine Martyrum perscripti sunt libri, aliis omnibus præferendi sunt. Hi enim archetypi libri fuerunt, in quibus solus Dei digitus apparet. In reliquis, quos habemus atramento in charta scriptos, manus hominum apparet: quæ etsi manum Dei sequens errare non potest, tamen minus habet dignitatis, pluribus autem casibus est subjecta; depravari enim perversa ratione et interpretatione hominum possunt, atque in plures formas fingi, cum illi, qui sanguine Martyrum scribuntur, adulterari non possunt. Et hi quidem semper in Ecclesiæ Chartophylacio incorrupti asservantur, per quos Ecclesia rerum divinarum cognitione maxime crevit: post secuti sunt alii quoque plures modi, quibus optimus Deus nobis voluntatem suam assidue declararet ».

18. *Pauli III sententia in Henricum regem Angliæ.* — Dum ita in pios viros Henricus rex fureret, Paulus III Pontifex, cum jam Cæsarem, regesque Catholicos consilii sui fecisset certiores, ad frangendam Henrici proterviam, vel ad eum Ecclesiasticæ severitatis terrore ad saniorem mentem revocandum, ex accepto a Christo in Ecclesiam universalem supremo imperio, Henricum subjecta sententia perculit[1], quæ justum illi timorem incutere poterat, ut a populo Anglico destitutus, principium fœderatorum armis e regio solio deturbaretur.

« Ad futuram rei memoriam, etc.

« Cum superioribus diebus nobis relatum fuisset, quod Henricus Angliæ rex, licet tempore Pontificatus felicis recordationis Leonis papæ X prædecessoris nostri, diversorum hæreticorum errores sæpe ab Apostolica Sede et sacris Conciliis præteritis temporibus damnatos, et novissime nostra ætate per perditionis alumnum Lutherum suscitatos et innovatos, zelo Catholicæ fidei et erga dictam Sedem devotionis fervore inductus, non minus docte quam pie per quemdam librum per eum desuper compositum, et eidem Leoni prædecessori, ut eum examinaret et approbaret, oblatum, confutasset, ob quod ab eodem Leone prædecessore, ultra dicti libri cum magna ipsius Henrici laude et commendatione, approbationem, titulum Defensoris Fidei reportavit, a recta fide, nunc ab Apostolico tramite devians, ac propriæ salutis, famæ et honoris immemor; postquam charissima in Christo filia nostra Catharina Angliæ regina, ex illustrissima progenie conjuge, cum qua publice in facie Ecclesiæ matrimonium contraxerat, et per plures annos continuaverat, ac ex qua dicto constante matrimonio prolem pluries susceperat (nulla legitima subsistente causa, et contra Ecclesiæ prohibitionem) dimissa, cum quadam Anna Bolena, muliere Anglica, (dicta Catharina adhuc vivente), de facto matrimonium contraxerat, ad deteriora prosiliens, quasdam leges seu generales Constitutiones edere non erubuit; per quas subditos suos ad quosdam hæreticos et schismaticos articulos tenendos, inter quos et hoc erat, quod Romanus Pontifex Caput Ecclesiæ et Christi vicarius non erat, et quod ipse in Anglica Ecclesia supremum caput existebat, sub gravibus etiam mortis pœnis cogebat: et his non contentus, Diabolo sacrilegii crimen suadente, quamplures prælatos, etiam episcopos aliasque personas Ecclesiasticas, etiam regulares, necnon et sæculares sibi ut hæretico et schismatico adhærere, ac articulos prædictos sanctorum Patrum decretis et sacrorum Conciliorum statutis, imo etiam ipsi Evangelicæ veritati contrarios, tanquam tales alias damnatos, approbare; et sequi nolentes, et intrepide recusantes, capi et carceribus mancipari; hisque similiter non contentus mala malis accumulando bonæ memoriæ Joannem tit. S. Vitalis presbyterum cardinalem Roffensem, quem ob fidei constantiam et vitæ sanctimoniam, ad cardinalatus dignitatem promoveramus, cum dictis hæresibus et erroribus consentire nollet, supplicio tradi, et decollari mandaverat et fecerat, excommunicationis et anathematis, aliasque gravissimas sententias, censuras et pœnas in litteris ac Constitutionibus recolendæ memoriæ Honorii III et Bonifacii VIII Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum desuper editis contentas, et alias tales a jure latas damnabiliter incurrendo, ac regno Angliæ et dominiis quæ tenebat, necnon regalis fastigii celsitudine, præfati tituli prærogativa et honore se indignum reddendo. Nos licet ex eo, quod, prout non ignorabamus, idem Henricus rex in certis censuris Ecclesiasticis, quibus a piæ memoriæ Clemente papa VII etiam prædecessore nostro, postquam humanissimis litteris et paternis exhortationibus, multisque nuntiis et mediis primo, et postremo etiam judicialiter, ut præfatam Annam a se dimitteret, et ad prædictæ Catharinæ suæ veræ conjugis consortium rediret, frustra monitus fuerat, innodatus extiterat (Pharaonis duritiam imitando) per longum tempus in clavium contemptum insorduerat, et insordescebat, quod ut ad cor rediret, vix sperare posse videremus: ob paternam tamen charitatem, qua in minoribus constituti, donec in obedientia et reverentia Sedis prædictæ permansit,

[1] Surius. Ext. in tom. Bull. Const. 7.

eum prosecuti fueramus; utque clarius videre possemus, an clamor, qui ad nos delatus fuerat, (quem certe etiam ipsius Henrici regis respectu falsum esse desiderabamus) verus esset, statuimus, ab ulteriori contra ipsum Henricum regem processu ad tempus abstinendo, hujus rei veritatem diligentius indagare. Cum autem debitis diligentiis desuper factis clamorem ad nos, ut præfertur, delatum verum esse: simulque (quod dolenter referimus) dictum Henricum regem ita in profundum malorum descendisse, ut de ejus resipiscentia nulla penitus videatur spes haberi posse reperimus: nos attendentes veteri lege crimine adulterii notatum lapidari mandatum, ac auctores schismatis hiatu terræ absorptos, eorumque sequaces cœlesti igne consumptos, Elymamque Magum viis Domini resistentem per Apostolum æterna cæcitate damnatum fuisse; volentesque, ne in districto examine ipsius Henrici regis et subditorum suorum, quos secum in perditionem trahere videmus, animarum ratio a nobis exposcatur, quantum nobis ex alto conceditur, providere, contra Henricum regem, ejusque complices, fautores, adhærentes et sequaces, et in præmissis quomodolibet culpabiles, contra quos ex eo quod excessu et delicta prædicta adeo manifesta sunt et notoria, et nulla possint tergiversatione cælari, absque ulteriori mora ad executionem procedere possemus, benignius agendo decrevimus infrascripto modo procedere.

« Habita itaque super his cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus deliberatione matura, et illorum consilio et assensu præfatum Henricum regem, ejusque complices et fautores, adhærentes, consultores et sequaces ac quoscumque alios in præmissis, seu eorum aliquo quoquomodo culpabiles, tam laicos, quam clericos, etiam Regulares, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis, conditionis, præeminentiæ et excellentiæ existant (quorum nomina et cognomina, ac si præsentibus insererentur, pro sufficienter expressis haberi volumus) per viscera misericordiæ Dei nostri, hortamur et requirimus in Domino, quatenus Henricus rex a prædictis erroribus prorsus abstineat, et constitutiones seu leges prædictas, sicut de facto eas fecit, revocet, casset et annullet; et a coactione subditorum suorum ad eas servandas, necnon carceratione, captura et punitione illorum, qui ipsis constitutionibus seu legibus adhærere, aut eas servare noluerint, et ab aliis erroribus prædictis penitus et omnino abstineat; et si quos præmissorum occasione habeat carceratos, relaxet: complices vero, fautores, adhærentes, consultores et sequaces dicti Henrici regis in præmissis et circa ea ipsi Henrico regi, super his de cætero non assistant, nec adhæreant, vel faveant, nec ei consilium, auxilium vel favorem desuper præstent. Alias si Henricus rex, ac fautores, etc ». Pontifex pluribus pergit suam declarare sententiam, quorum summa ut brevitati consulamus hæc est: Anathematis primum pœna eos percellit, si mandata hæc Apostolica contempserint, tum etiam Henrico, regni et principatuum mulctam intentat, tum illi ac impii decreti administris diem ad subsellia Apostolica flexu bimestri dicit, ut de improbe gestis veniam flagitent, ac decretoriam judiciariam sententiam excipiant: si vero Henricus imperia hæc spreverit, nec oratoris opera comparuerit in judicio, pronuntiat regio omni jure ac dominatu exauctoratum, ejusque partium studiosos omnibus bonis proscriptos, atque anathematis et damnationis æternæ mucrone percussos; tum a sacrorum usu et communione arceri præcipit, prolemque Henrici ex Anna susceptam suscipiendamque omni honoris et dignitatis gradu et jure excidisse promulgat: Henrici præterea clientibus, ac subditis, magistratibus arcium, urbium, provinciarumque præfectis, sacerdotalisque ordinis viris prohibet, ne Henricum, ut regem vel dominum colant, eosque omni sacramenti illi præstiti religione exsolvit: Henricum præterea, ejusque partibus implicitos, eorumque posteros infamia inustos pronuntiat, et cujusvis muneris gerendi jure alienos, fideles etiam proposita anathematis pœna ab omni cum iis fœdere, consuetudine, et mercium commutatione deterret: præsules et Ecclesiasticos ex Anglia jubet recedere, relictis tantum presbyteris, qui baptismum recenter natis, et Pœnitentiæ sacramentum morituris, et alia, quæ justi sacrorum interdicti tempore permittuntur, conferant. Si vero Henricus rex, ac socii his spretis pœnis in pertinacia obduruerint, Angliæ principibus, ducibus, comitibus, præfectis, et quavis dignitate laica vel Ecclesiastica conspicuis jussit ad Henricum regem pellendum in arma consurgere; tunc hæc addidit: « Præterea ad dictum Henricum regem facilius ad sanitatem et prædictæ Sedis obedientiam reducendum omnes et singulos Christianos principes, quacumque etiam imperiali et regali dignitate fulgentes, per viscera misericordiæ Dei nostri (cujus causa agitur) hortamur, et in Domino requirimus; eis nihilominus, qui imperatore et rege inferiores fuerint, quos propter excellentiam dignitatis a censuris excipimus, sub excommunicationis pœna mandantes, ne Henrico regi, ejusque complicibus, etc ». Et infra: « consilium, auxilium, vel favorem quomodolibet præstent », contraria his inita fœdera rescindit, convellit pactiones, externos etiam principes obstringit, ut terra marique Henricum, ac impietatis participes lacessant bello, atque ad ejurandam hæresim cogant, atque eorum bona, pecunias creditas, mercesque intervertant: tum imperia dat universis archiepiscopis, episcopis et inferioris

ordinis prælatis, ut Henricum regem, sceleris-que conscios, anathemate defixos solemni ritu accensis facibus, campanisque pulsatis, promulgent, ac ne Henricum et sectatores ejus hæc lateant, hoc edictum in Basilica D. Petri foribus, atque in Belgio nonnullorum templorum valvis affigi imperat. « Datum Romæ apud S. Marcum anno Incar. Dom. MDXXXV, III kal. Novemb. Pontificatus nostri anno I ».

De provocanda in opus sententia [1] actum est, ac de Cæsare et Gallorum Scotorumque regibus in Henricum mutuo armorum fœdere conjungendis, sed Gallorum rex (ob accepta damna) non obscuris odiis a Carolo dissidebat. Tum nonnullæ in Anglia conversiones rerum obtigere, ut spes Henrici ad officium molliori ratione redigendi affulserint, atque ab armis in Henricum temperatum sit. « Factum est », inquit [2] Sanderus, « ut Pontifex partim sua sponte, partim multorum principum rogatu ab exequenda hac sua sententia, ad nonnullos annos se cohibuerit, plurimaque paternæ charitatis ac benevolentiæ officia in Henricum exercuerit, licet frustra ». Maximis autem difficultatibus hanc rem implicitam fuisse, docent Acta Consistorialia.

19. *Lutherus suis scriptis commovet populum contra archiepiscopum Moguntinum.* — Ob Henrici Angliæ regis ab Ecclesia defectionem Lutherum altiores sumpsisse spiritus memorat [3] Coclæus; ac de hæreseos amplificatione triumphasse, quasi de propagato Evangelio : cumque Albertus cardinalis Moguntinus, quem Paulus datis XVIII April. litteris hortatus est, ut sanctam fidem Catholicam, et Apostolicam auctoritatem in principatu suo, et ubicumque posset, tueretur, Hallenses ditionis suæ clientes Lutherana impietate infectos mulctasset exilio, ut eos ad saniorem mentem revocaret, vel ne alios in perniciem traherent, (temperante tamen severitatem clementia) omnes res suas et possessiones divendere, et pretio comparare permisisset : mox Lutherus Germanicarum seditionum auctor et concionator, edito libro idiomate Theutonico, Hallenses et Magdeburgenses in arma commovere conatus est, ad pellendum trucidandumque Moguntinum archiepiscopum, fingens ipsum agnilam persequi veritatem, cujus impudentiam refregit Joannes Coclæus, demonstravitque Moguntinum cardinalem non modo patria Lutheranos clientes, verum bonis et vita proscribere potuisse « juxta dictamen (inquit) legum imperialium, in codice *de hæreticis*, quandoquidem Lutherus publice pro hæretico notorio condemnatus ac declaratus est ab utraque potestate, papa et imperatore. Multo igitur magis timere debet cardinalis, quod nimirum mitis ac clemens fuerit erga ejusmodi obstinatos hæreticos, quam quod nimis dure aut tyrannice adversus eos se gesserit, sicut mendaciter ei imputat Lutherus ». Ausus etiam [1] est idem impostor teterrimus calumniis proscindere principes et ordines imperii Catholicos, eosque traducere ut seditiosos et rebelles Cæsari atque fures Dei ; ut qui neque Deo, neque veræ Ecclesiæ Christi, neque Cæsari, aut ulli potestati obedire dignentur : cujus blateronis impia verba ipsi optime congruebant ac Lutheranis, cum a Pontifice ac Cæsare decretoria sententia damnati, eorum imperia respuerint, nec seditionum concitandarum impietatisque latius propagandæ finem facerent. Cæterum ex Hallensibus civis honestissimus nomine Gaspar Quarhamier eximio edito Commentariolo Evangelii Lutherani insaniam in luce et omnium oculis collocavit : ex Lutheri enim libris pugnantes in uno tantum articulo, scilicet de communione Eucharistiæ, sub una aut sub utraque specie, triginta sex Lutheri sententias, ac longo schemate tabulam produxit Germanica lingua, « ut parietibus domorum affixæ, turpitudinem et inconstantiam Lutheri omnibus ad oculum palam ostenderent, quas in Latinum convertit Coclæus ».

Porro Lutherani [2] cum maximo se beneficio affectos a Caspare agnoscere debuissent, a quo docerentur, ne ab inconstantissimo tenebrione se deludi sinerent, in eum ira efferati, postea captum in Smalcaldico bello, exquisitis discruciavere suppliciis. Ferunt enim illum ad virilia fune alligatum in puteum demisisse : sed cum a fide Catholica (divina utique munitus gratia) deflectere abnueret, rursum extraxisse ; unde merito exclamat Surius : « Erant sane Lutheri symmistæ, et quantum velint sui Lutheri Evangelium laudibus evehant, veniet ille dies, quando eos vehementer pœnitebit, sed sero, tam inconstantem doctrinam non toto pectore esse execratos, nec habebunt quod in sui excusationem adferant, quando ea inconstantia vel sola abundantissime docere poterit, Lutheri Evangelium non alium quam ipsum mendacii parentem Sathanam habuisse auctorem, ut jam sæpius dictum est ».

Prorupit autem eo Lutheranorum insolentia, ut iniquam immunitatem petierint, nec coram imperatorio senatu de monasteriis, templisque direptis, expilatisque cleri bonis in jus vocarentur.

20. *Calvini natales, mores, scripta et errores.* — Edidit hoc anno Argentorati, referente Guillelmo Rosseo [3] cum aliis, Joannes Calvinus (1) inter hæresiarchas deterrimus, Institu-

[1] Paulus const. 8. — [2] Sander. I. I. — [3] Cocl. in actib. Luth. hoc anno. Surius in Comm. Paul. III. I. I. brev. pag. 156.

[1] Surius in Comment. hoc anno. — [2] Surius in Comment. 270. — [3] Guillel. Rosseus in opusc.

(1) Calvini Institutiones, de quibus annalista hic, neque hoc anno, neque Argentorati primam lucem aspexerunt. E Gallia se proripiens

tiones Fidei Calvinisticæ, non autem Christianas, ut ipse titulo præfixit. Constat enim caput fidei Christianæ, Christum esse Deum, dicente Apostolo : *Ex quorum patribus est Christus, qui est Deus benedictus in sæcula :* et D. Joannes in principio Evangelii : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Verbum caro factum est :* Et rursus Christus dixerit Judæis : *Ego sum principium :* et iterum cæco nato, luce jam collustrato : *Credis in Filium Dei?* Hic autem pestifer impostor divinitatem Christi dedita opera pressit silentio, nec Deum nitide fateri in suis institutionibus dignatus est; imo illius discipuli ab eo exculti in Polonia inflatis buccis Arianismum prædicarunt. Cum vero sibi apud impios claritatem nominis flagitio pepererit, nonnulla de ejus natalibus et adolescentia hic exponenda visa sunt.

21. Natus est Calvinus Novioduni in Picardia, Galliæ provincia (ut refert Massonus) sexto idus Julii anno millesimo quingentesimo nono, patre Girardo Chauvino notario, matre Anna Franca Cameracensi caupone genita, ambobus Catholicis : adolescens instructus in fide Catholica, ingenioque præditus, animum ad litteras applicuit; expolitusque grammaticæ et philosophiæ studiis, ad jurisprudentiæ studium se contulit, usus primum magistro de Lilla. Aurelianis deinde Bituricas profectus magnum illum Alciatum leges explicantem audivit : cumque Margareta regina Navarræ eademque Biturigum ducissa in illam academiam Melchiorem Wolmarium Germanum Lutherana infectum lue excivisset, impius ille cum miratus esset in Calvino discipulo acumen ingenii, memoriæ tenacitatem, intellectus acrimoniam, in dicendo facundiam, necnon appetentiam gloriæ, ad inficiendam hæresi Galliam falsis dogmatibus illum imbuit; persuasitque, ut abjecto jurisprudentiæ studio, Theologiæ studiis incumberet; non veteris illius Theologiæ senescentis et ingloriæ, sed recenter a Luthero inventæ, quæ per omnium nobilium ora cum tanta laude volitabat, in qua ingentem gloriam, et maximas opes sibi compararet. His stimulis incitatus, et Græcas litteras didicit a Wolmario, et deinde a Rolino (Roberto, ait Massonus) consanguineo suo Hebraicas, a quo etiam plura hæreseos venena hausit. Patre amisso qui duo sacerdotia illi conferri curaverat, Noviodunum reversus illa vendidit, ac dein Parisios se contulit, ut theologos audiret, non ad sequendam eorum doctrinam, sed ut ad eam confutandam se exerceret : cumque Romanæ ac Catholicæ religionis cæremonias ritusque damnaret, atque inter ejus chartas non pauca scripta deprehensa essent, quæ non modo hæreseos suspicionem, sed apertum etiam crimen continerent, atque ideo parum se tutum Parisiis arbitraretur, Engolismam se contulit. Non defuere qui scripserint, imo publica fama circumferebatur in Gallia, Calvinum detestabilis flagitii, propter quod lapso cælesti incendio periit Sodoma, a primario Borculensis Collegii sodali fuisse accusatum, atque ad puerorum querelas contumaciæ damnatum. Massonus vero ait hæreseos causa fugam corripuisse : « Quæ sola (inquit) abeundi in exilium causa fuit, cum a quæstore, et judice puerorum e Collegio Joannis Monachi cardinalis in Academia Parisiensi perquireretur, et per fenestram pannis lineis metu instante sese demisisset, sicque periculo seipsum exemit ».

22. Profectus Engolismam hominis Catholici larvam induit, et quas interius condebat hæreses, simulata veritatis inquisitione, afflare incautis nitebatur; a quo Tillius divite ac nobili familia satus, discendarum litterarum Græcarum specie (vulgo enim Græculus dicebatur) inter alios circumventus est; ut primum Genevam comite Calvino, deinde in Germaniam se contulerit, at ille a fratre Joanne, senatus Parisiensis protonotario, mox in Galliam revocatus, agnitos errores evomuit, ac postea archidiaconatum adeptus, hæreticos strenue insectatus est. Calvinus vero hæsit in Germania, atque hæreseos antesignanis familiaritate et amicitia se conjunxit, deinde Galliam reversus Pictavium concessit; contractaque cum illius Academiæ doctoribus societate, nonnullis hæreticam labem allivit. Sed mox eodem anno e Gallia se proripuit, cum Franciscus Gallorum rex edicta acerba in hæreticos fulminaret : efferata enim adeo erat hæreticorum Sacramentariorum insolentia, ut adversus sacrosanctum Missæ Sacrificium, et antiquos Christianorum ritus infames libellos in regio palatio multisque aliis publicis locis affigere non perhorruerint : « Hinc », inquit [1] Belcairus, « regio edicto cautum est, ut ejus sectæ convicti vivi comburerentur. Idcirco mense Januario sequentis anni rex Lutetiam accessit, et solemni supplicatione in duodeci-

[1] Belcair. l. XXII. c. 19.

Calvinus, ac Basileæ agens, edendas illas suscepit, præfixa Epistola dedicatoria ad Franciscum Galliarum regem, quam signavit Basileæ die prima Augusti anno MDXXXVI. Liber est ille plura continens impia, et a recta fide aliena, præsertim vero in dogmate de hominis justificatione, quam totam constituit in justitia, quam vocant, imputata, quæ si semel nobis applicata fuerit per preces et fiduciam, amitti nunquam possit. Cujus justitiæ obtentæ non quidem causam, sed signaculum, et sigillum Baptismum statuit. De Eucharistia ita definit : « In symbolis panis et vini ita veritatem Corporis et Sanguinis Christi recipimus, ut in Eucharistia præsentia non quidem naturalis, sed plane supra naturam agnoscenda sit, sicut nec naturalis est unio hominis Eucharistiam sumentis cum Christo, sed omnino prodigiosa ». Quibus ex verbis satis colligas, nec præsentiam Christi in Eucharistia, qualem recta fides, nec manducationem illam, quam fideles agnoscant, Calvinum admittere. Et hæc satis de libro pestilenti, cui tamen styli cultissimi laudem, quam orthodoxi scriptores plures conferunt, non denegamus. Cæterum de reliquis Calvini gestis accurate satis in Annalibus. MANSI.

mam kal. Februarii denuntiata, cui ipse cum uxore et liberis interfuit ». Joannes Bellaius episcopus Parisiensis sacrosanctam Eucharistiam gestabat sub umbella, quam ferebant Delphinus, Aurelianensis et Engolismensis duces, regii filii, et dux Vindocinensis, primus regiæ familiæ princeps; necnon plura sanctorum lipsana a linteatis sacerdotibus circumferebantur; rex vero ipse ardentem facem nudo capite, vultuque demisso cum regina sequebatur, omniumque ordinum ingenti pompa, ab Ecclesia Sancti-Germani ad beatissimæ Virginis templum circumducta : tum rex, gravissima sanctissimaque oratione habita, testatus est, se in omnes hæreseos reos animadversurum, atque in proprios liberos, si hæreticam luem suscipere, severitatem districturum, ac proprium sibi brachium amputaturum, si tantum flagitium admitteret.

Eodem die sumptum est acerbissimum supplicium de sex reis, qui sparsis libellis contra adorandum Eucharistiæ Sacramentum blasphema divulgarant : alligati enim sunt ingenti rotæ, qua circumacta in subjecto incendio ustulabantur, iterumque in sublime efferebantur, ac postea depressi iterum cremabantur, donec resti abscissa in ardentem rogum ruebant præcipites, atque flammis absumebantur. Comprehensi deinde alii impietatis ejusdem rei, a quibus crudeles exactæ pœnæ. Terruit ea severitas non modo in Gallia quotquot hæresi erant infecti, sed etiam in Germania hæreticos principes, qui gravissime de ea severitate conquesti sunt litteris ad Franciscum regem datis, quibus responsum est, jure exercitam in eos judiciorum severitatem, cum novarum rerum studio seditiones in regno concitare molirentur, redactaque in cineres prava eorum consilia.

23. Defuit porro animus Calvino, ut tale martyrium pro sua secta asserenda pati vellet; tectus vero Germanorum hæreticorum patrocinio, institutiones suas, de quibus antea mentio facta est, ex amplificatis Œcolampadii scriptis, et ex Melanctonis communibus locis, et Hipperii Sarcatii, et aliorum impiorum quisquiliis consarcinatas dicare ausus est Francisco Gallorum regi, ut specioso eo titulo tegeret impium volumen, et Gallos ad illud legendum incitaret, ut narrat Florimundus Raymundus [1]. Qua vero scelerata mente id faceret, emblemate appicto significavit expresso, nimirum gladio flammeo, adjectis hisce verbis : *Non veni pacem mittere, sed gladium* : non in sensu intento a Christo de gladio spiritus ad præscindendam concupiscentiam, ac tollenda scelera; sed in sensu instincto a Sathana, quem Galliæ tot incendiis, tot cædibus, tot bellis civilibus funestatæ illustrarunt. Addit memoratus Florimundus Raymundus, Franciscum regem aliquando pertentatum a Margareta sorore regina Navarræ Lutheranorum fraudibus impiis irretita, ut Melanctonem hæreseos Lutheranæ propagatorem in Galliam accerseret, ac pæne deceptum fuisse : quo agnito a cardinale Turnonensi sapientissimo, admonitus est, ut a consortio hæreticorum præcaveret, allata D. Irenæi auctoritate, cujus Codices secum attulerat : Margareta vero regina Francisci studiis ab impietate abducta atque in fide Catholica confirmata est.

24. Prædicta itaque Institutio a Calvino edita nefandis referta erat blasphemiis, in qua Gualterius viginti numerat errores, quorum præcipui sunt : Deum potissime genus humanum creasse ad perpetuam damnationem et interitum, Diabolum, jubente et volente Deo, in cordibus humanis mentiri. Nullum fore discrimen inter peccatum mortale et veniale, sed omne peccatum esse mortale. Necessarium esse conjugium iis, qui post divini præsidii invocationem effervescentis adhuc incontinentiæ stimulos compescere non valent : quare docebat hoc quoque tempore gratiæ vigere adhuc præceptum universale, quod omnes ad contrahendas nuptias obstringit, et consequenter vota omnia tam privata quam monastica damnavit, ea nihil omnino prodesse affirmans; hominem justum scire se esse in gratia, certumque esse suæ justificationis, eo quod fides per quam justificatur homo, cuilibet possit esse certa. Christum in Cruce penitus desperasse. Missam a Christo non esse institutam, neque esse sacrificium, et quod magis blasphemum est, neque opus bonum esse, ac propterea eam prorsus abolendam. Sacrosanctæ Eucharistiæ Christi Corpus realiter non adesse. Romanam Ecclesiam evertendam. Omnium denique peccatorum scelerumque in universo commissorum Deum esse auctorem; ideoque hominibus, ut mala operentur, malas cogitationes in cordibus illorum inspirare, etc. Hinc infert Guillelmus Rossæus :

« Ex hoc universali principio, quod Deus sit auctor peccati ad vitam hominum deformandam, duas regulas eliciunt Calvini [1] discipuli, prima est : « Cum omnia opera sint Dei, licet « hominibus (velut laxis habenis) quidquid in « mentem venerit, agere, non solum, quia « sumus extra periculum peccandi, sed etiam « quia desiderium aliquod cohibere, est impe« dire Deum; ita scortationes et rapinæ Deo « probabuntur, cujus sunt opera; ita non est « curandum, ut rapta restituantur, quia non « est conveniens ut Deus corrigatur ». Hæc regula, quale sit in vita humana cahos, qualis lerna flagitiorum, quis non prospicit? « et tamen « quam directe fluat ex priore illo principio de

[1] Florim. Raymun. l. VII. c. 9.

[1] Calvinist. contr. Libert. c. 13.

« Deo scelera volente et efficiente, quis adeo he-« bes est et stupidus, ut non intelligat. Et infra :

« Secundam regulam [1], quanquam perparum ab hac differentem, tamen quia Calvinus eam distincte pandit, nec ego gravabor illius verbis describere : « Altera regula est, ne quis « ullius rei conscientia moveatur, nec hoc so-« lum (inquit ille) ex superius positis consequi-« tur, sed id ipsum illi confitentur, atque adeo « id præcipue sibi proponunt ; ut sopiant con-« scientias, quo omni sollicitudine vacui homi-« nes, perpetrent quidquid se offerat, quidquid « appetierint ». Ex his, et aliis regulis ad vitam humanam instruendam, vel destruendam potius, patet quanta sit Calvini, et aliorum in hoc Evangelio disseminando fraus, hypocrisis atque impietas ». Et alibi pergit idem [2] Rossæus : « His duobus de Deo peccati auctore, et hominem libero arbitrio spoliatum ad peccatum necessario impellente concessis, simul non unus, aut alter, sed omnes Christianæ religionis articuli ruunt, totum Christianorum Symbolum falsum est et mendax, quicquid Christus, quicquid Apostoli, quicquid Patriarchæ, et Prophetæ, et Doctores a condito mundo ad nostram usque ætatem docuerunt, omnia sunt stulta, inepta, barbara, et una cum auctoribus suis æterno silentio sepelienda. Quoad humanam autem vitam et res publicas, omnia sunt sursum deorsum jactanda, et legibus contra flagitia, libidines, stupra, latrocinia, blasphemias abrogatis, flagitia libere suscipienda, ad libidinem explendam effrænato impetu ruendum, in stuprando , latrocinando , blasphemando , excusso pudore, et metu sive hominis sive Dei, effuse noctes diesque versandum et volutandum, et de istis tamquam præclaris facinoribus gloriandum. Hæc, et hujusmodi, quæ cogitare horret animus, et explicare reformidat, non solum absque metu supplicii, verum etiam expectatione præmii agenda sunt etc. Christus enim, cur impii damnentur, causam reddit, quia charitatis opera non fecerunt. At Calvinus, et hominum damnationis, et Angelorum defectionis unicam vult esse causam Dei voluntatem, quæ rerum est omnium certa et inevitabilis necessitas. Christus eos idcirco juste damnatos pronuntiat, quia libera voluntate in ea se peccata dederunt, quæ ipse sua lege sub æternæ mortis comminatione prohibuerat. At Calvinus ideo injuste damnatos concludit, quia non sua, sed Dei voluntate, non sua libertate, sed imposita eis a Deo necessitate ad peccatum impellebantur, cujus imperio non poterant reluctari, et qui eos in sui obsequium cogebat. An vero quis audivit ullum inter mortales judicium tam injustum ? illum aliquando tribunal adeo tyrannicum ? »

[1] Id. c. 15. p. 295. — [2] Id. p. 286.

25. *Geneva, pulsis episcopo et clero, a fide deficit.* — Eodem anno, mense Augusti, Genevæ [1] plebs ab hæreticis concionatoribus fascinata, et novæ doctrinæ luce contaminata in seditionem versa est, ac veteris religionis reliquias convulsit, erexitque sedem Sathanæ, prophanavit templa, aras excidit, sacras imagines discerpsit ; Petrum Balmam episcopum et clerum, qui veluti canes muti non valuerant latrare contra animarum lupos, tanquam canes urbe pepulit, monasteria dissipavit. Tanti flagitii auctore præcipuo perditissimo impostore Guillelmo Farello Delphinate Vapincensi, qui cum Meldis impietatis reus agnitus esset, metu supplicii in Germaniam ad Lutherum perfugerat, ac deinde in Genevensem urbem irrepserat, acceptasque a Deo egregias naturæ dotes in obsequium Sathanæ, et instrumenta scelerum converterat : stentorea enim voce præditus, et in dicendo vehemens, cum concionabatur vel disputabat, detonare et fulminare videbatur : Zuinglianismo tuendo constantissimus, ac in Spiritum sanctum blasphemus, quem cum Paulo Samosateno creatum dixit : Elcesaitarum etiam hæresim instaurans docuit fidem ob periculorum terrorem dissimulari posse, modo idololatriæ interior actus non committeretur.

Huic se adjunxerat comitem Petrus Viretus Orbensis Helvetius, Zuingliana quoque peste inquinatus. Post non multum tempus in eamdem urbem receptus Calvinus, ex qua prius fuerat expulsus, ut suo loco videbimus, eam regio pæne imperio moderatus, Calvinismi ibi metropolim constituit : stulta vero plebs Genevensis aversa a salutis via, atque in infernalem abyssum posthac ruitura, effectaque præda Sathanæ, triumphavit gaudio, quasi jam puritatem Evangelicæ lucis aspicere cœpisset ; ac turpissimæ defectionis suæ monumentum publicum statuit, affixa ante prætorium ærea tabula, his verbis insculpta, fœdataque in Pontificem calumniis : « Cum anno Domini MDXXXV, profligata Romani antichristi tyrannide, abrogatis ejus superstitionibus, sacrosancta Christi religio belle in suam puritatem, Ecclesia in meliorem ordinem singulari Dei beneficio reposita, et simul pulsis fugatisque hostibus, urbs ipsa in suam libertatem, non sine insigni miraculo restituta fuerit, senatus populusque Genevensis, monumentum hoc perpetuæ memoriæ causa fieri, hic erigi curavit, quo suam erga Deum gratitudinem ad posteros testatam faceret ». Quis [2] in tanta hæreticorum væsana impudentia, impudentissimaque impietate non exclamet cum Isaia : *Væ, qui dicitis malum bonum, et bonum malum, ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum : Væ, qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes.*

[1] Florim. Raym. — [2] Cap. 5. v. 20.

Appellarunt infelicissimi Genevenses Romanum Pontificem, Petri successorem, eumdemque Christi vicarium, a quo scilicet Evangelii incorruptam puritatem hauserant, antichristum: hæresiarcham vero nequissimum, qui ipsos hæreseos tenebris immerserat, pro Apostolo habuerunt.

26. *Dux Sabaudus et Helvetii Catholici ab hæreticis profligati.* — Cum vero una cum religione ducis Sabaudiæ jugum excussissent, a Sabaudo pro recuperando Genevæ imperio obsidione pressi sunt, sed excitis in auxilium Helvetiis hæreticis, Sabaudica castra removerunt: imo Helvetii hæretici secundis rebus viriumque magnitudine inflati, Sabaudiæ ducem polliciti commodi illecebra delinire, atque in hæresim impellere pertentarunt, quem Pontifex subjectis litteris [1] ad constantiam in fide Catholica hortatus est:

« Duci Sabaudiæ.

« Dilecte fili, salutem. Valde molestum nobis fuit intelligere, quod in proxima diæta, et colloquio Tunoni, inter nobilitatem tuam ex una et Helvetios ex altera parte habita, nihil conclusum fuerit, nec quoad interesse proprium nobilitatis tuæ, nec quoad publicum Catholicæ religionis; laudavimusque nobilitatis tuæ pietatem, quod oblata tibi per illos, si ad eorum impietatem accedere voluisses (prout te dignum erat) constantissime refutasti. Itaque nos, qui et sanctæ fidei causam, et tua privata commoda, pari prope amore prosequimur et curamus; ita tuæ nobilitati respondemus, videri nobis consilium salutare, ut quoad interesse tuum proprium, solita prudentia utaris tolerando præsentia, et de tempore transeundo in tempus, donec Deus suæ justæ causæ favendo, opportune providerit et tempora commodiora concesserit. Quod autem attinet ad causam fidei, cum tua nobilitas animam suam omnibus aliis præponere debeat; nullo pacto conclusioni eorumdem Bernensium assentiri unquam debebit; cum ex hoc, et iram Dei omnipotentis in se incitaret, et suam inclytam totoque orbe celebrem familiam infamaret, quæ ex pientissimis et Catholicis gestis præteritis, tantam sibi gloriam et veræ pietatis decus acquisivit; quod, fili, non debes tuo tempore amittere, cum præsertim, sicut scribis, sperari remedium possit ex universali Concilio, quod tua nobilitas sperare et confidere potest nobis curantibus cito effectum esse habiturum. Siquidem nos, Deo teste, ad ipsum Concilium cito habendum, tanquam ad rem maxime hoc tempore ob causam fidei necessariam et opportunam omnem nostram operam interponimus, et interposituri sumus; quamobrem, cum in arduis virtus spectetur, hortamur maxime nobilitatem tuam in Domino, ut prudentia et dexteritate tua, perspecta in cæteris, in hoc utaris, Dei misericordiæ confidens, qui nunquam pios et justos deserit: speramus enim præterea ac futurum credimus, ut et pii et justi homines (occurrente necessitate) tuæ nobilitati non desint, sicut hæc plenius ex tui agentis, quocum sumus diffusius collocuti, litteris intelliges. Datum Romæ IV Februarii MDXXXV ».

27. Graviora ab hæreticis Helvetiis damna inflicta sunt duci Sabaudiæ; nam et ditionis partem illi eripuere, ac Lausanam (pulso episcopo) hæresi contaminarunt, quare hoc territus nuntio Pontifex Helvetios Catholicos ad concordiam cum hæreticis, quos antea ab iis fractos maximis præliis vidimus, salva fide Catholica, servandam sollicitavit, ut posita ferocia, ad Ecclesiæ gremium revocaret, quemadmodum sequentes indicant [1] litteræ:

« Dilectis filiis Scultetis, Antianis et Consulibus VII Cantonum Helvetiorum Catholicorum, Lucernensium, Uraniensium, Suitensium, Undervaldensium, Zughensium, Friburgensium et Solodorensium, Ecclesiasticæ libertatis defensoribus.

« Dilecti filii. Vidimus litteras vestras, simulque a dilectis filiis Amando de Niderolfen et Ambrosio Puntner intelleximus vestram in sanctam Sedem Apostolicæ devotionis sinceritatem, et in fide Catholica constantiam, quam plurimum in Domino commendamus, et acceptam habemus, hortantes vos paterna charitate et affectu, ut pro antiqua pietate vestra constanter in eisdem devotione ac fide perseveretis. Nos enim vicissim (sicut bonum patrem ac pastorem decet) quacumque in re cum Deo poterimus, prædecessorum nostrorum erga vos amorem et charitatem conservabimus, qui fidem et fortitudinem vestram amplexati, vos Ecclesiasticæ libertatis defensores, insigni titulo, pro vestris benemeritis decorarunt; ac si quid periculi vobis pro tuenda Catholica fide imminere intellexerimus, illud pro nostro pastorali officio propulsare, vosque semper, ut bonos et amantes filios coadjuvare studebimus. Sed vos ab armis contra alios Helvetios abstinere, quantum, salva ipsa Catholica fide, fieri possit, hortamur in Domino, ut ex pace vestra commodius Christianæ tranquillitati consulatur, et alii in sancta religione nunc a vobis dissentientes per armorum desuetudinem paulatim (auctore Domino) mitescant, et in unum veræ Religionis consensum vobiscum revertantur, quod Deus omnipotens nobis misericorditer concedat, ut illud robustum Helvetiæ nationis corpus, quod olim unanimiter nostros prædecessores et sanctam Sedem Apostolicam coluit, ad eumdem veræ religionis et Sedis Apostolicæ cultum restitu-

[1] Paul. III. lib. brev. an. I, p. 505.

[1] Paul. III. lib. brev. an. I. 1535. p. 369.

tum videamus. Datum Romæ xxi Januarii MDXXXV, anno I ».

Cæterum, ut facilius hæreticorum impietatem propulsare possent, Paulus[1] Clementis exemplo, illis stipendia pro mille sclopetariis statuit.

28. *Tuendæ fidei Catholicæ tum in Italia, tum in Polonia, Paulus invigilat.* — Nec defuerunt, qui Lutheranam hæresim diffundere in Italiam niterentur, ex quibus Sigismundus Germanus Venetam ditionem inficere moliebatur, quem Venetorum dux (non ignarus hæresim pestem esse principatuum) comprehendi jussit in agro Vicentino, cumque ad vicarium episcopi Vicentini transmisit, cui Paulus[2] de pio studio grates egit :

« Duci Venetorum.

« Dilecte fili. Intelleximus nuper iniquitatis filium Sigismundum Germanum, qui hæresim Lutheranam in diœcesi Vicentina disseminabat, mandato nobilitatis tuæ ad vicarium episcopi Vicentini in spiritualibus generalem, pro justitia puniendum fuisse transmissum, quod sicut pietati inclytæ tuæ nobilitatis consentaneum, ita nobis gratissimum fuit ; teque, fili, ex animo hortamur, ut si quo in alio idem acciderit faciendum, eamdem tuam pietatem ostendas. Erit enim res digna te, et isto inclyto dominio, et nobis post Deum omnipotentem semper accepta et grata. Dat. Romæ apud Sanctum-Marcum XII Junii MDXXXV, anno I ».

Distrinxit vero severitatem ita in Hæreticos Pontifex[3], ut tamen ad saniorem mentem reversos clementia complecteretur. Itaque cum Augustinus Maynardus Ordinis Heremitarum S. Augustini in Astensi civitate nonnullas propositiones veneno Lutherano infectas promulgasset, easque (facti pœnitens) molliore et pia interpretatione leniret, clementer in gratiam admisit, et infamiæ maculam, quam contraxerat, abstersit. Ita etiam licet Erasmus Luthero in conflanda hæresi favisset, multosque errores suis scriptis inspersisset, quia tamen jam annis provectior resipuisse videbatur, atque in hæreticos, a quibus multa passus est, pro tuenda Sedis Apostolicæ auctoritate, scriberet, a Paulo[4] pingui sacerdotio et honorariis hisce litteris ornatus est : « Memores probitatis et innocentiæ tuæ, et in vario disciplinarum genere eminentiæ, nec minus meritorum erga Apostolicam Sedem, cum adversus desertores fidei summa vi pugnasti, præposituram Daventriensem Trajectensis diœcesis per obitum bonæ memoriæ Joannis Vinchel vacantem, quæ 600 florenorum reditum tribuere dicitur, tibi grate contulimus, ut aliquod jam præmium tuæ virtutis agnoscas etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum die prima Augusti MDXXXV, anno I ».

[1] Paul. III. l. I. p. 360. — [2] Paul. III. lib. brev. an. I. p. 258. — [3] Eod. lib. pag. 450. — [4] Ib. p. 363.

Rursus Elziarius Miodanus Augustinianus Provincialis, qui Lutherana impietate inquinatas opiniones temere sustinuerat, nimirum, « hominem non habere liberum arbitrium antecedenter, tum peccatorem sola fide justificari », vocatusque in jus coram Senatu Aquensi provocarat ad Pontificem, licet de impietate dictorum constaret, et juste severitatem judiciariam commeruisset : quia tamen easdem conclusiones ad sensum Catholicum reduxit, a Pontifice[1] benigne absolutus est.

In Polonia florebat hoc tempore res Catholica. Sigismundi enim regis et præsulum vigilantia, Lutheranis obseptus erat aditus, ne impietatis suæ virus Catholicis afflarent ; de quo pio studio Paulus[2] Petro episcopo Cracoviensi vicecancellario grates egit :

« Deo gratias agimus, quod talem regem talibus decoratum prælatis nostro ævo concesserit, et ut diutissime concedat, oramus, illis enim salvis et incolumibus nullam unquam vicinarum hæresum contagionem in istud regnum pervasuram esse confidimus : quocirca te, frater venerabilis, omni studio hortamur (etsi laudatione tua pietas eget, non hortatione) ut solitum tuæ vigilantiæ studium ad conservationem Catholicæ fidei in isto regno adhibeas, et sicut laudem maximam huc usque adeptus es, ita pari fine pientissima cœpta concludas etc. X Aprilis MDXXXV, anno I ».

29. *De Concilio mox congregando agit per litteras cum imperatore Pontifex.* — Elusit postea eorum diligentiam Lutheranorum improbitas, licet enim in Poloniam irrepere ac virus diffundere non possent, tamen nobilis juventus, vel studiorum, vel lustrandarum regionum causa in Germaniam profecta, ab impiis hæreseos laqueis irretita est, ut suo loco lugebimus. Interea cum ad abrumpendos hæreseos progressus, et errorum offusas mentibus tenebras discutiendas nullum præstantius Œcumenica Synodo remedium ab omnibus viris piis existimaretur, Paulus[3] ab ipso pæne Pontificatus exordio in eam curam cogitationemque totus incubuit, ut solemnes episcoporum cœtus ex omnibus Christiani imperii regnis congregaret.

Extant hoc argumento insignes Pontificis[4] litteræ ad Carolum V imperatorem Italico sermone conscriptæ, quas in Latinum versas ob rei gravitatem subjicimus :

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Romanorum imperatori.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Intelleximus ex litteris majestatis vestræ, et iis quæ retulit orator Maius, et ex iis de quibus a legato certiores

[1] Paul. l. brev. an. I. p. 282. — [2] Ib. p. 147. — [3] Ib. p. 541. — [4] Paul. Epist. ad card. Ext. Ms. Franc. card. Barb. sig. n. 2677. p. 1. ex Ital.

facti sumus, majestatem tuam, et septemviros, ac principes, qui bene de fide Catholica sentiunt, in eam concurrere sententiam, necessarium esse, ut pro evellendis erroribus, qui nationem Germanicam infecere, Concilium postulatum congregetur, addita lege, ut hæretici suos abjiciant errores, ritu Catholico vitam instituant, atque ad fidem et obsequium sanctæ matris Ecclesiæ revertantur. Qua propositione in consilium adducta cum cardinalibus deputatis in causis fidei, omnes in hanc sententiam inflammato studio coivimus, obsecundandum postulatis, et convocandum Concilium, navandamque omnem operam ad exscindendas hæreses, id enim ad promovendum cultum divinum, ac salutem Christianæ reipublicæ pertinere; verum multi ex iis, licet eum finem summopere expetant, nonnihil ambigunt convocationem Concilii non esse certum ac consentaneum medium ad finem assequendum; videri enim rem magni exempli et gravissimi ponderis in Ecclesia Dei assentiri, ut quæ jam aliis temporibus a Conciliis decisa fuere, ac diuturno annorum flexu ab omnibus Christianis observata, in disceptationem adducantur; susceptum enim olim eum morem fuisse, ut Sedes Apostolica hæreticis Concilium concedat, quando eorum opiniones (licet erroneæ, ac ritui universalis Ecclesiæ adversæ) nondum tamen repudiatæ, vel damnatæ forent: jam vero in dubium controversiamque vocari ea, quæ a Conciliis antea sancita sunt, videri rem pessimi exempli, ac publici offendiculi, contrariamque dignitati Sedis Apostolicæ; nec sperant pro tollendis erroribus futuram majorem Concilii celebrandi auctoritatem præteritorum Conciliorum auctoritate, quæ a tot doctissimis sanctissimisque Patribus celebrata fuerunt; nec sibi persuadere possunt, ut hæretici laudabilis alicujus finis gratia Concilium poscant: quin potius inveterato hæreticorum more pestiferum aliquod consilium moliantur, ex quo major rerum perturbatio ac dissensio oboriatur. Ac eo magis in ea opinione confirmantur cardinales memorati, quod modo idoneum celebrandi Concilii tempus affulsisse, non tantum ob bella civilia, quæ inter Christianos formidantur, de quibus magna consilii maturitate majestas vestra disseruit, verum etiam ob imminentia belli Turcici discrimina: non enim barbari illius minæ et maximi apparatus ad invadendum omni virium conatu proximo anno Christianum imperium latent majestatem vestram, in qua temporis difficultate Concilium recte haberi non posset; atque mature expendendum est, quanta clades accipi posset si dum habendo Concilio navatur opera, novum bellum ab hostibus fidei conflaretur; vel enim ad res Concilii promovendas necessarii pro tuenda re Christiana apparatus intermittendi essent, quod maxime exitiale foret, vel eorum instruendorum causa Concilium imperfectum dimittendum esset, quod quidem difficilius facto quam dicto: nam soluto Concilio, dissentiente natione Germanica, facile aliquod conflari schisma posset, aut grave offendiculum in Dei Ecclesia: ut vero universæ nationi fiat satis, nec majestas vestra, nec nos polliceri possumus; id enim præter rationem demonstrat experientia difficultatum, quas majestas vestra patitur, ut in rebus justissimis minimam illius nationis partem ad æquum flectat. Quæ difficultates asperiore tempore ab hæreticis augerentur, atque improbi ex necessitate captarent occasionem obtinendæ alicujus rei exitialis fidei Catholicæ: ad quam corroborandam nullum est remedium auctoritate majus, vel sanctius, vel utilius convocato Concilio, quod cum debitis causa, mediis, modo ac tempore celebratur: ut e contra nulla res majori plena est periculo, nulla parit graviora mala, quam cum debitæ circumstantiæ non concurrunt, aut improvisum quid illius ordinem confundit. Quæ rationes simul allatæ a prædictis cardinalibus, dubium et ancipitem animum nostrum suspendere potuissent, si non plus auctoritas majestatis vestræ apud me potuisset, quam cum religionis studio ardentem, vere Catholicam, Sedique Apostolicæ addictissimam, et prudentia singulari præditam, et in circumspiciendo acerrimam scimus, perpenderimusque præsentem versari in ea provincia, pro qua sananda, hoc remedium propositum est, facilius quæ necessaria sint animo penetrare posse, quam qui longo locorum intervallo dissiti sunt, certissime persuasum habemus, ipsam nec quid postulaturam, proposituramve, quod non ad utilitatem, salutem et commodum universæ Christianæ Reipublicæ conferat. Atque ideo ipsam obsecro, ut recte expendat, quæ ad finem memoratum consequendum conducant.

30. « Certiorem itaque facimus majestatem vestram, nos æqui bonique accipere, ut eo casu, quo judicet magni referre et necessarium esse, offerat ac spondeat convocationem Concilii, additis iis legibus, quas majestas vestra scripsit; ut abjectis erroribus, mox ad Catholicæ vitæ instituta, ac sanctæ matris Ecclesiæ obsequium revertantur, ac ritus et doctrinam illius colant, donec secus, vel alia ratione a Concilio decretum fuerit, cujus sententiæ in omnibus, ac per omnia se subjiciant. Quibus non admissis legibus, illustre et conspicuum est, non sine maximo offendiculo, ac pessimo exemplo Concilium concessum iri. Atque in hoc rerum cardine necessarium est, ut majestas vestra accuratissime animadvertat, ut hæ leges præmittantur, ut certissime teneamus hæreticos, obtenta convocatione Concilii ad pristinos errores non redituros: maximum enim secus conflaretur offendiculum, ac pateret omnibus promoto utte-

rius Concilio, nec errores emendatum iri, quos emendatos cupit, ac fructus tantum pestiferos, et venenatos inde pullulaturos, quibus majestatem vestram consulturam exploratum habemus; ac mox atque certiores effecti fuerimus, has leges ab iis admissas, et ad exitum perductas, indicemus Concilium in id tempus, quod opportunum judicatum fuerit : ac majestas vestra exploratum habebit, id breviore, quantum potuerit, intervallo futurum : de quo ac iis, de quibus in hoc argumento Bononiæ disseruimus, prout amplissime cognovit intima mentis nostræ consilia ad publicam salutem spectantia, nil ambigat nullius fore a nobis dilationis moras interjiciendas. Qua in re plura dicere supersedemus; quia in omnibus, quæ publicam rem vel privatum nostrum commodum tangunt, maxime in majestate vestra, quæ nunquam mihi defutura est, non minus quam in nobis ipsis, confidimus : pariter persuasum habemus, majestatem vestram certissime tenere, nos semper cum ipsa summa libertate ac purissimo sinceræ voluntatis nitore agere. Ac quia articulos ab iis hæreticis propositos inspeximus, censemus necessarium, ut majestas vestra illos admoneat, ut eos contrahant ad ea capita, in quibus ipsis major controversiarum causa inesse videatur; ut longitudo, quæ in infinitum abiret, declinetur, atque incommoda de non retractandis rebus jam constitutis in aliis Conciliis, temperentur.

« Tempus etiam, ac locus, in quo celebrandum erit Concilium, definientur; circa quæ libentissime audiremus sententiam majestatis vestræ : quod enim ad nos spectat, nec proprii commodi gratia, nec alterius privati respectus, nostra pluris refert hic, quam ille locus, maxime cum majestas vestra illi interfutura sit : quantum vero nostræ menti modo occurrit, cum maxime sit necessarium, ut Concilium in nullo alio quam in Italico solo celebretur, crederemus ut Roma placere omnibus deberet; tum ob maximam opportunitatem ad sustentandam maximam hominum multitudinem, quæ confluxura est; tum quia, cum hoc Concilium non cogatur ob schisma, quod scindat Ecclesiam Dei, nec ad dissentientes principes inter se conciliandos, ex quo suspectorum locorum controversia oriri possit, sed ad Christianam rempublicam ab hæresibus expurgandam, expeditionemque adversus infideles decernendam, consentaneum videtur, ut congregetur in ea Urbe, quæ in omnes Christianos imperium obtinet : in qua etiam præteritis sæculis multa Concilia celebrata fuere : in quam sententiam etiam nos inclinat ea cogitatio, quod, si post tantas calamitates, quas Urbs perpessa est, diuturna curiæ absentia adjungeretur, ad extremam ruinam ac miseriam redigeretur. Si vero grata et accepta Roma non esset, nec persuaderi posset ut veluti non tuta non respueretur, non desunt aliæ Italicæ urbes amplissimæ, ut novit probe vestra majestas, Bononia, Placentia, Mantua, ex quibus, quæ aptior fuerit visa, seligetur.

« Circa abusus, legati responsum expectamus; superioribus enim diebus ad eum scribi jussimus, ut moneret in quibus disciplinæ restitutio expetatur : acceptoque ejus responso, ea dabitur opera, ut cognoscant omnes Pontificiæ mentis et consilii esse, ut prava emendentur, atque in omnibus, quantum fieri potuerit, amantissimis ac prudentissimis majestatis vestræ monitis mos geratur, quam ne tædio ulterius afficiamus, nos referimus ad ea de quibus hoc argumento scripsimus ad legatum, et cum Maio oratore collocuti sumus. Deum interea precabimur, ut pia omnia ejus desideria compleat. Dat. Romæ ultima Julii MDXXXV ».

31. *Vergerius in Germaniam nuntius mittitur ad præparandam viam Concilio : Protestantium insolens responsum.* — Paulus, ut de rebus Germanicis certior redderetur, Petrum Paulum Vergerium Justinopolitanum episcopum, qui jam inde a Clemente VII suo prædecessore apud Romanorum regem nuntii fungebatur officio, ad se accersivit [1], a quo accepit exulceratorum unicum remedium animorum esse, dispositam ac inflexibilem declarare voluntatem, ut Concilium haberetur; et absque mora difficultatibus omnibus superatis, illud quoquo modo congregaretur. Igitur Pontifex Vergerium non ignarum animorum, quibuscum tractandum erat, ac tanquam futuri Concilii auctorem, in Germaniam remisit; eique Brevia apud Catholicos Protestantesque principes concessit. Jussit eidem, ut locum ad celebrandum Concilium tantummodo decerneret, cum hoc unum in suspenso stare non posset : reliqua vero opportuniori tempore pertractaret. Proposuit itaque Mantuam, sed contradicente Germania, Cæsarem aversum habuit (novas siquidem hæretici prætendebant difficultates ad sacrum illum conventum impediendum). Quæ autem in ista legatione fuerint mandata Vergerio, ipsemet quadam Epistolæ particula hoc eodem anno MDXXXV missæ Pontificis a secretis Ambrosio Ricalcato declaravit : « Beatissimus Pater (sic scribit) in Germaniam de congregando Concilio duplici causa legatum me misit : primum ne ulla, per quam nationale Concilium (sicut tenebatur diæta) haberetur : deinde, ut Generale Concilium reipsa celebraretur ». Altera quoque sub XXIX die Augusti ejusdem anni Epistolæ particula : « Non me præterit, inquit, Pauli optimi et vere sancti Pontificis voluntas, me, non ut formidolosas commotiones tantummodo explorarem, sed potius ut eorum animos

[1] Ex Epist. Verg. apud Pallavicinum hist. Conc. Trid. tom. I, l. III, c. 18.

ad Concilium sincere et realiter celebrandum disponerem, remisisse ». Itaque Pontifex [1] has subsequentes litteras Germanicis principibus afferendas Vergerio dedit :

32. « Regi Romanorum.

« Charissime, etc. Cum nuntium ad majestatem tuam mittere statuissemus, non solum pro servando more, verum maxime pro eo studio, ac desiderio, quod nobis commune cum majestate tua est, per universalis Concilii remedium istam inclytam nationem in tranquillum statum reducendi, et in veterem sanctæ fidei consensum restituendi, et aliis incendiis Christianæ religionis, ut merito timeri potest, imminentibus, occurrendi; statim ut vidimus litteras tuæ serenitatis, dilecti filii Petri Pauli Vergerii apud te nuntii, religionis, probitatis et dexteritatis notitiam habentis, fleximus ad eum totam super hoc cogitationem et deliberationem nostram; ut cum quem tibi probatum et acceptum videbamus, ac præterea de illis rebus jam esset instructus, cunctis in hoc anteferremus : cum itaque cum Dei nomine ad serenitatem tuam nostrum et hujus sanctæ Sedis nuntium mittimus apud te nostra, et dictæ Sedis cuncta, quæ acciderint negotia, sed præcipue et maxime dicti universalis Concilii celebrationem, quod præ cæteris omnibus nobis cordi inest, continue acturum et curaturum : super quo cum ipsum Petrum Paulum plene de omnibus ad te et ad dilectos filios nobiles viros electores, ac principes, et circulos Germaniæ cum nostris litteris et mandatis mittamus instructum, ad ejus explicationem nos referentes, tantum serenitatem tuam hortabimur, ut eum solito amore atque honore excipere, fidemque ejus verbis indubiam continue præstare, ac solitum ardorem tuæ nunquam satis laudatæ pietatis in Catholica fide tuenda et restituenda continuare velis; sicut non dubitamus te pro tua consuetudine, officio et gloria esse facturum. Datum Romæ x Febr. MDXXXV, anno I ».

33. Eodem exemplo, paucis immutatis, transmissæ sunt Encyclicæ litteræ ad principes Electores, tum ad singularum regionum, quibus imperium distinctum est, moderatores. Exceptus est a Ferdinando rege, magno honore et gratulatione nuntius Pontificius, ut Joannes Eckius significavit Paulo, illique, ut erat doctrina excultissimus, et in confutanda hæresi exercitatissimus, operam suam detulit in Concilio celebrando; cui Paulus deinde grates egit; ac de sinceritate animi, quo sine ullo simulationis fuco Concilium celebrare constituerat, certiorem reddidit.

34. Adiit Petrus Paulus Vergerius Federicum ducem Saxoniæ, cui susceptam a Pontifice sententiam de indicendo Concilio, (in quam Carolus Quintus imperator et Ferdinandus rex concurrebant) Mantuamque ad id celebrandum designatam exposuit; cui respondit Saxoniæ dux, se de ea re cum sociis Smalcaldici fœderis deliberaturum : quam impie et præfracte vero ab hæreticis, qui Smalcaldiæ ad conferenda mutua consilia pro factione Lutherana confirmanda convenerant, responsum sit, narrat Surius [1] his verbis : « Decembris die XXVI, ex conventu Smalcaldico responderunt Protestantes inter cætera sibi Mantuam non placere; neque perpessuros ipsos, ut in Concilio Pontifex sua auctoritate utatur, quod ille sit ipsorum adversarius, qui dogmata ipsorum damnarit. Itaque eum judicem esse non posse; sed ex voluntate Cæsaris, regum, et principum deligendos idoneos viros, qui juxta verbum Dei, causam cognoscant atque definiant. Idoneos autem viros vocant, haud dubie, Lutherum, Melancthonem, Bucerum, Pomeranum, et id genus alios apostatas monachos, quos certum erat hæreseos nomine damnatos esse, et vel maxime reorum personam sustinere, atque ideo nulla ratione posse sententiam pronuntiare. Atque ita Protestantes Concilium quidem vehementer optare et expetere dixerunt; sed a suis concionatoribus male persuasi, tale Concilium petierunt, quale nulla unquam ætas verum et legitimum esse putarit.

35. Mox adjicit : « Cum vero verbum Dei aliter Lutherus, aliter Zuinglius, aliter Anabaptistæ, aliter Swencfeldius, aliter Servetus exponant; quis unquam sanæ mentis ex sola Dei verbi littera (non adhibita Catholicæ Ecclesiæ interpretatione) aliquid certi statui posse credat? Ita his tergiversationibus novorum Evangelistarum, sive dogmatistarum, id apud Protestantes magistratus effectum est, ut Concilium nullum admittere velint, cui Pontifex ab omni antiquitate recepto more præsideat ». Et mox : « Sed absit Ecclesia Dei alium habendorum Conciliorum modum a sectariis accipiat, quam ipsi traditum est ab Apostolis et Apostolorum successoribus ».

36. Majore etiam impudentia respondit Martinus Lutherus hæresiarcha, cum a Paulo Vergerio nuntio Pontificio, qui per Saxoniam iter habens Wittembergam accesserat, atque a præfecto arcis honorifice exceptus fuerat, excitus esset in arcem, postulatusque, ut ad indictum Concilium accederet, hæc sathanico fastu respondisse [2] fertur : « Quod etsi Concilium cogatur, tamen futurum ut in eo de rebus quibusdam externis, iisque non magni momenti, puta de cucullis monachorum, de sacerdotum rasura, de cibo, de potu deliberetur; de fide vero, de pœnitentia, de justificatione, aliisque de rebus necessariis, quomodo credentes vinculo

[1] Paul. III. lib. brev. an. I. p. 541.

[1] Sur. in Comm. hoc an. — [2] Ulemb. in Vit. Luth. c. 38.

charitatis in uno spiritu conjungantur, nihil quicquam tractatum iri : quibus de rebus ipse cum suis per Spiritum sanctum jam edocti sint, ad certitudinem usque eo fieri, ut ipsi Concilio non indigeant eorum quorum vel nulla, vel dubia sit, et incerta fides : interim pergant, si velint, indicantque Concilium ; venturum se, volente Deo, tametsi rogum aut ignem sibi paratum noverit ».

Opinabatur ille impius actum iri de sancienda monastica disciplina in Concilio, atque adeo de cucullis per ironiam actum iri dixit, pariter de servandis jejuniis, quæ a Christo et Apostolis commendata helluo ille Epicureus derisit, asserendo actum iri de cibo et potu : dum vero negavit de fide, de pœnitentia, de justificatione in Concilio actum iri, convictus est non afflari Spiritu sancto, sed spiritu mendacii et erroris. Interrogatus iterum Lutherus ab eodem nuntio, an ipse vel ejus sequaces sacerdotalem Ordinem conferrent, non perhorruit id fateri, ac Pomeranum episcopali munere fungi, eo quod Pontifex Lutheranos ab ordinibus sacris arceret : tradit etiam Ulembergius illum contumelias horridas in Pontificem et episcopos evomuisse, ut eos vulpes et serpentes appellaret, Deumque temneret dicentem [1] : *Principem populi tui non maledices.*

37. *Disciplinam Ecclesiasticam pristino splendori restituere statuit Paulus.* — Dum religionis dissidia Œcumenici Concilii opera componere Pontifex meditatur, in eam quoque curam incubuit, ut labefactatam humana inconstantia ac imbecillitate disciplinam Ecclesiasticam pristino splendori restitueret : pluraque ab eo cum cardinalibus collata fuisse consilia indicant Acta Consistorialia, quæ addunt Pontificem præcipue adhortatum fuisse cardinales, ut tunc magis vitæ honestati studerent, quæ cæteris vivendi normam exhiberet. Decreta quædam ad hanc reformationem spectantia per manus cardinalium transmitti voluit; ut exinde an Bulla instituenda esset, necne, decernerent. Eximium Pontificis in hac re promovenda studium Contarenus in Vita cardinalis Poli ita commendat : « Ut medicam lapsæ disciplinæ manum admoveret, et conviciandi occasionem hæreticis præcideret Paulus, eligere ex omni eruditorum hominum censu, doctrina longoque rerum usu viros longe consultissimos statuit ; qui ad reformandæ Ecclesiæ provinciam nervos omnes ac studia intenderent. Accersiti igitur Romam e Gallia Jacobus Sadoletus episcopus Carpentoractensis, Verona Joannes Matthæus Gibertus, Eugubio Federicus Fregosius archiepiscopus Salernitanus, Venetiis Gregorius Cortesius e Congregatione Cassinensi S. Georgii in Alga abbas, Reginaldus Polus, et Joannes Petrus Caraffa episcopus Theatinus. Sex equidem viri, quibus nescias plane, an alii ea tempestate in omni laudum genere præstantiores extiterint ». At Reginaldum Polum et Joannem Petrum Caraffam anno sequenti ad Urbem a Pontifice vocatos, litteræ ad eosdem directæ ostendunt.

38. *Monasterium sedes regni Anabaptistarum : quorum deliramenta, fraudes et turpia opera deteguntur.* — Hoc anno [1] Joannes e Bokelson pseudochristus et Anabaptistarum rex eo prorupit dementiæ, ut omnia, quæ sacræ Scripturæ de Christo magnifice referunt, ea in carnalem sensum detorta sibi attribueret ; et quæ de regno illius cœlesti prædixere, ea de regno suo intelligenda fingeret ; ac universum orbem subacturum, et inter sequaces divisurum, gloriaretur ; quæ facturum antichristum sacræ litteræ testantur. Pellicere et in suas partes annisus est Philippum Lantgravium sacrorum et religionis hostem, utpote hæresi contaminatissimum, ut obsidionem Monasterii solveret, ad quem hasce litteras impias atque inanes dedit, quibus regni usurpati causas descripsit :

« Leve Lips, hoc est, chare Philippe, (hoc enim erat nomen Lantgravio), tu sine dubio novisti quod Christus et Prophetæ dixerint, ne apicem quidem Propheticarum Scripturarum frustra positum fuisse. Petrus in Actis Apostolorum inquit, quod in tempore restitutionis, quæ cœpit postquam per claritatem Evangelii Babylonica captivitas manifestata est, omnia quæ locutus est Deus per os Prophetarum implebuntur. Revolve eorum scripta, et diligenter scrutare, quid de captivitate Babylonica et consummatione hujus mundi scribant, similiter, quid parabolæ Christi, Apostolorum scripta, et Apocalypses testentur : quid Babylonicis pro sua malitia retribuetur, et e diverso, ad quod regnum quamve gloriam populus Dei ex omnibus terræ finibus congregandis exaltabitur. De hoc tempore, quo id futurum sit, minores Prophetæ potissimum agunt : si hæc accuratius tecum expenderis, et Scripturas recte, ut Paulus Timotheum docet, sequeris, et intellectum a Deo earum consecutus fueris, facile et sine magno negotio intelliges, an propria auctoritate regem designaverimus, an a Deo prædestinatum habeamus ».

Quibus addidit libellum quemdam in urbe Monasteriensi impressum (plane impium et satanicum) cui titulus *de restitutione ;* unde Lantgravius Anabaptistarum furias cognovit : quem librum, sicut et plerosque alios Monasterii per illud tempus editos, præstat omnino supprimere, quam miseram et incautam plebeculam eorum editione circumvenire, et in æternam damnationem præcipitare : quomodo autem Monasterienses obsessi omnia restituerint, tes-

[1] Act. XXIII, 5.

[1] Hermann. e Kersanbroch. Ms. Alex. VII. p. 355.

tantur omnium templorum profanationes, testantur omnes boni cives in exilium pulsi, testantur divina et humana prorsus eversa. Deus autem Anabaptistarum restitutionem evertat.

39. Non ita obcæcari se sivit Lantgravius, quin videret male Scripturam distorqueri ab Anabaptistis, omniaque divina et humana everti; itaque ab iis dissentienti objecit Bokelson, vere illum monasteria evertisse, opprimere episcopos voluisse, ducem Wittembergensem (renitente Cæsare) in possessionem induxisse. Promulgavit viginti octo leges, et inter alias sacerdotibus et monachis bellum indixit; tum hanc inseruit lenone perditissimo dignissimam: « Nulla (virginitatis specie, cum virgo non sit) fratrem defraudabit, alioqui serio punietur ». Additum est : « Edita sunt hæc a Deo, et Joanne justo rege novi templi Altissimi, sanctissimoque Dei ministro, anno ætatis suæ 26, regni vero primo, secundo die primi mensis post Nativitatem Jesu Christi Filii Dei MDXXXV ». Edidit et plura vaticinia, id est, somnia impia, ac fidem novam doceri jussit : Non illam, inquit, quæ vulgo legitur *Credo in Deum Patrem*, sed fidem de novo regno, de matrimonio plurium uxorum, etc. et ita dæmon, qui per Lutherum articulum *In unam sanctam* oppugnarat, in Anabaptistis integrum symbolum abrogare conatus est : mentitus etiam est urbem liberatum iri obsidione, cum (fame ingravescente) parentes in rabiem efferati filios devorarunt. Plures vero motus ab Anabaptistis externis concitati sunt, ac mox repressi : animadversum gladio in factiosos, qui trium episcopatuum rusticos in suos principes concitabant, patefactæ etiam Anabaptistarum Daventrensium insidiæ; omnia enim armorum genera in varias ædes congesserant, ut trucidatis concivibus, urbis tyrannidem invaderent, deinde ad Monasterium liberandum provolarent, cujus conjurationis auctores trucidati sunt; multumque ad edomandos rebelles profuit Henricus Grassius pseudoapostolus, qui agnito errore, in pseudochristum suum conjuravit : dimissus enim ab episcopo Monasteriensi e vinculis, quibus constrictus erat, ac noctu extra vallum positus ad Monasterii portas irrepsit, ac persuasit astute se ab angelo fuisse liberatum, atque unicum ex omnibus pseudoapostolis superstitem mansisse : itaque magna gratulatione exceptus a tyranno, jussus est prophetam in urbe agere, atque in intima arcana admissus est, deinde vero emissus ex urbe cum litteris, ut Batavos Anabaptistas ad ferendam obsessis opem incitaret, omnia consilia aperuit episcopo : itaque Wesaliam profectus, cum arma varii generis in ædes comportata essent ad urbis tyrannidem corripiendam, dux Juliacensis de re factus certior, aliquot equitum turmis succinctus, conjuratos intercepit quinto Aprilis die hujus anni, ac eorum coryphæis cervices abscidit; reliquam vero multitudinem ingentem gratia donavit ea lege, ut publica pœnitentia expiati in gremium Ecclesiæ Catholicæ redirent. Magni quoque tumultus 11 Maii ab Anabaptistis Amstelodami concitati, cumque forum urbisque prætorium invasissent, ab aliis civibus exturbati, atque ex iis viginti quinque cervicibus abscissis, temeritatis pœnas dederunt, nec ad Monasteriensem obsidionem solvendam contrahere exercitum potuerunt.

40. Interea arctissima obsidione cinctum Monasterium [1] Ludovicus episcopus premebat, omnesque aditus obsepserat, ne ulli commeatus inferri in urbem, vel copiæ subsidiariæ permeare possent, jamque miseri cives jejuniorum Ecclesiæ irrisores mures et glires habebant in deliciis, et pellibus coctis et contusis famem pellere nitebantur, dum ipsorum tyrannus, qui communis omnium bonorum usus illecebra fascinatos in sectam pellexerat, una cum præcipuis administris rerum omnium affluentia ad luxum poliretur, lantaque immanitate subditos tractaret, ut deditionis verba a perituris fame inter suspiria laxata, tanquam læsæ majestatis crimina plecterentur : extremam morientium inedia calamitatem miserata una ex reginis cæteris dixerat, sibi videri tantam cladem Deo gratam non esse, quod ubi rescivit adulterinæ Sionis rex, in foro, præsentibus reginis, illi caput præcidit (carnificis functus officio) mox que e carnifice in histrionem versus cœpit vibrare corpus in ludicros saltus, eosque frangere ad delicias, vocem flectere in cantus, cum reginis suis choreas ducere, grates Deo Patri agere de exercito tam eximio justitiæ facinore, cujus amentiam antichristica plebs fame squallida imitata est : nec deditionis verba pro redimenda vita cum episcopo suo nuncupare potuit, creaverat enim duodecim duces, qui ita plebem regiis versabant imperiis, ut se commovere non posset.

Sed tandem fabulæ finis impositus (1). Miserat pseudochristus inter alios pseudoapostolos Henricum Grassium, qui captus ab episcopo Warendorpiæ, cum vaticinia sibi data elusa perpendisset, seipsum accusarat amentiæ, prodendique proditoris consilium iniit, significavitque

[1] Hermann. e Kersenbroch. Ms. Alex. VII. Joan. Coclæus. Surius in Comm. Mesbov.

(1) Celebris illa Monasteriensis tragœdia ita quidem anno isto absoluta est, ut aliquid etiam tragicum in exordium anni sequentis reservaretur. Rex enim Anabaptistarum huc quidem anno in hostium venerat potestatem, at sequentis initio supplicium de eo sumptum est. Huic neci diem XXII Januarii MDXXXVI assignat Hermannus a Kerssennebroch, qui belli hujus Anabaptistici historiam scripsit ab annalista nostro in Vaticano Codice consultam, quam tamen paucis abhinc annis typis vulgavit Menkenius Rer. Germanicar. tom. III.

MANSI.

enectam fame plebem, quæ vix arma tenere posset, acceptasque hostium copias tanquam fœderatas in urbem induxit per portulam; mox conferto cum vigilibus prælio, reliquo exercitui portas patefecit: commissa sunt cum pertinacissimis hominibus atrocia prælia, maxime in foro, quod cadaveribus constratum fuit, supplicibus arma abjicientibus venia indulta est. Bernardus Rotmannus sacerdos impietatis signifer et sacrorum hostis, ut redimeret cita morte merita corporis supplicia, neglecta animæ salute, in confertissimos hostium globos incurrit, confossusque ab iis occubuit: rex vero, et ejus senatores Cniperdolingus et Crechtingus capti, aliquot mensibus vitæ reservati sunt, ut animarum saluti consulerent; sed licet errores ac flagitia admissa in principem agnoscerent, defectionem tamen impiam a fide non planxerunt: imo pseudochristus ille errores de Anabaptismo, et pernegata Verbi incarnatione exuere detrectavit, meritoque tandem supplicio affecti, et forcipibus candentibus per horam excarnificati, demum mucrone in pectus adacto confossi, eorumque corpora in caveis ferreis illigata in summo turris editissimæ fastigio suspensa, de quibus hæc addit Surius: « Re vera quiddam Gothicum, vel Cimbricum, aut Wandalicum jam meditabantur, nisi Dei providentia, quæ nunquam deest rebus humanis, tam furiosa consilia retardasset, et impios conatus perfregisset. At nec sic tamen ea hæresis extincta est, imo hodie multis in locis magno numero id genus hominum versatur; impune quidem, sed non sine magno eorum, apud quos degunt, periculo ».

41. Expertum est hoc anno [1] Amstelodamum, quam infeliciter a Sathana deluderentur Anabaptistæ, cum ab eo arrepti turpissima atque ab omni ratione et humanitatis sensu abhorrentia patrarent, nec ipsa suppliciorum acerbitate ad agnoscendum errorem se colligerent. Quæ a Lamberto Hortensio [2] subjectis verbis describuntur:

« Tertio idus Februarias MDXXXV, memorabile quiddam Anabaptistæ Amstelodami designarunt. In vico Salinario Joannes Sibertus habitabat pannicida; aberat is per eos dies procul a domo in Orientalibus urbibus, ubi negotiabatur. Huc septem viri et quinque fœminæ convenerant, inter quos unus, qui (Theodorito Sartori nomen erat) se prophetam dixerat. Mane paulo post tertiam horam in secretiori ædium parte pronum se in terram ad orandum propheta in conspectu omnium porrexit. Dum orat, tantus omnibus horror incessit, ut locus ipsis moveri et omnia tremere viderentur. Postquam precandi finem fecit, Deum (inquit cuidam) in majestate sua vidi, et cum eo sum collocutus; raptus fui in cælum, inde traductus ad inferos omnia lustravi; adest magnus extremi judicii dies, et tu in omne ævum maledictus es, dignus, qui ad inferos descendas, in abyssum barathri demergeris. Tunc minister ille: Pater, qui cælos inhabitas, mei miserere, mihi sis propitius. Tum propheta: Pater tui misertus est, et in filium jam recepit, atque admissa tibi omnia tua condonavit. Paulo post eodem rursum convenere, et ex quinque fœminis aliquot relictis in thoro maritis, huc se iterum contulerunt, quatuor horis docendo et precando absumptis. Propheta galeam capiti detractam, et thoracem ferreum exutum, ensem, et alia bellica instrumenta excussa, in ignem congessit. His spoliatus, totus stetit nudus, ut non esset, quo ea, quæ ab oculis hominum sunt removenda et natura tegi haberique occulta voluit, conderentur. Mandat sub hoc imperiose sex cæteris, ut suo exemplo se totos exuant. Paruerunt jussui. Inde et fœminæ virorum exemplum secutæ, adeo omnem vestitum posuerunt, ut non esset funiculus reliquus, quo capitis comas substringerent, nulla naturali verecundia ductæ, (sic enim censuerat propheta universum id, quod e terra natum factumque in ignem conjici oportere, holocaustum Deo id futurum arbitratus). Gravis durusque fœtor vestium igne correptarum totam jam domum ita oppleverat, ut mulier domus hospita, quæ harum rerum ignara omnino erat, eo experrecta lecto exiliret, focos exploratura, et quod incendium usquam esset. In tabulatum sursum progressa, nudos undecim promiscuos ibi offendit. Cui illico pro imperio mandat, ut et ipsa ad præscriptum se ostenderet. Obtemperavit nulla mora, vestes in focum super acervum aliarum cumulavit. Ita nudatis duodecim nondum liquebat, quid rerum incœptarent. Ibi omnibus imperat propheta, ut currendo clamandoque se imitarentur, mox in publicum domo egressi horribili clamore, per urbem sursum deorsum dimidiatam pervagantur. Clamor consentiens omnium hic erat: Væ væ væ; divina vindicta, divina vindicta, divina vindicta.

42. « Nunquam in vita mortalium mugitus horridior fuit auditus, nec existimabant horribiliorem ullo ævo exaudiri posse. Cives armati in publicum prosiliunt, et forum invadunt rati ab hostibus urbem captam fuisse, capti omnes in vincula ducuntur extra unam mulierem, hæc, quo fuerit dilapsa, inter nullos constare video. In curia, dum nudi sedent nulla verecundia tacti, vestitum oblatum rejecerunt, tegi pertinaciter recusantes, se nudam veritatem esse dictitarunt. Incendii domestici jam dirus fætor ad vicinos pervenerat, et fores ita clausæ erant, ut eas refringere non valuerint; sera ad postremum bombarda discussa offendunt incendium stramentis pastum, vestibus, armis, duabus lancibus carnium plenis superimpositis

[1] Lambertus Hortensius hist. Anabapt. — [2] Id. p. 59.

oppressum fuisse. Coguntur sagittariorum sodalitia in forum, ut adsint in armis : explorantur multorum ædes, nonnulli capiuntur ». Et infra : « Quinto kal. Maii septem viri quos nudos discurrisse retulimus, percutiuntur. Horum varius in supplicio extremo clamor fuit. Hic, *Laudate semper Dominum*. Ille, *Vindica sanguinem tuorum*. Alius, *Aperire oculos*. Quartus, *Væ*. Pridie nonas Martias ejusdem gentis alii novem percutiuntur, et tot cædibus per totam Hollandiam plebs pertinax et obstinata nondum evicta magis magisque erroribus induruerunt ». Lapsis paucis mensibus secunda Maii ab Anabaptistis motus ingentes concitati, cum forum urbisque prætorium invasissent. Verum pestiferæ illius sectæ defensores compressi mox sunt.

43. *Solymanni in Perside et Armenia clades*. — Dum ita dæmon novarum hæreseon monstra pararet ad dilacerandam Ecclesiam, non minus ad eam opprimendam Turcicum [1] fastum, atque potentiam efferabat. Complexus [2] vasta cupiditate totius orbis imperium Solimannus, exercitum ad debellandos Persas in expeditionem duce Ibrahimo Bassa eduxerat; maritimum vero apparatum ad subjiciendam sibi Africam, præfecto Hariadeno Algerii rege, immiserat, a quo superiore anno [3] post devastata Italiæ littora, specie fallaci inducendi Roscettis, qui se fiduciarium Turcici imperii professus erat, in possessionem Tunetani regni, Tunetum [4] invaserat, depulso Muleasse rege, consurgentesque in arma Tunetanos, Roscettis desidia, cum se spe sua deceptos indignarentur, compresserat, redegeratque in Turcicam servitutem, tribus Tunetanorum millibus cæsis in prælio, et aliis ad triplum vulneratis : compositis vero Tunetanis [5] rebus, et creatis magistratibus, ac Numidarum principibus largitione et muneribus conciliatis, proferre latius victorias, atque ex Africa Siciliam Italiamque invadere meditabatur, cujus periculi magnitudine et precibus Muleassis regis Tunetani, permotus Carolus V antevertere Hariadeni molimina, atque in ipsa Africa illum opprimere, restituereque Tunetano regno [6] Muleassem constituit. Cumque expeditionis Africanæ generosa consilia cum Pontifice contulisset, Paulus ea magnis extulit laudibus, atque in sumptus instruendæ classis sacerdotalium vectigalium decimas ex ipsius regnis colligendas attribuit; tum auro Pontificio novem triremes in portu Genuensi comparavit, quibus tres alias, quæ jam instructæ in portu Centumcellarum erant conjunxit, quibus Virginium Ursinum, navandæ operæ cupidum, præfecit, adjuncto Paulo Justiniano Veneto, navali peritia insigni, cujus consilio uteretur; tum Rhodiorum equitum principi dedit imperia ut classem omnibus rebus exornatam munitamque Cæsareæ classi conjungeret.

Appellati sunt etiam Veneti, ut sacro fœderi in Turcas accederent, sed illi perseverandum in Solimanni amicitia rati ex fœdere, quod ante triginta annos cum Bajazethe ejus avo percusserant, neutri parti ferenda auxilia censuerunt.

44. At Pontifex a susceptis consiliis minime destitit [1] : præcipuum cum acceptæ a Persis Turcicæ cladis fama vulgaretur : quod in Actis consistorialibus refertur: Nam octoginta triremibus, et centum viginti navibus partim ex Calabria, partim ex Lusitania missis, classem instruxit; sacraque peracta supplicatione in Basilica Lateranensi, ad Civitatem-Veterem accessit, ubi classem signo crucis munivit.

45. Quin etiam enisus est pellicere in societatem belli pro augenda re Christiana contra Turcas Franciscum Galliæ regem sollicitavitque, ut Christianissimi regis titulum augustum factis ornaret, maxime cum Solimannus in Syria, Armenia ac Perside magnas clades accepisset : non prætermittendam præclaram occasionem rei bene gerendæ, contundendæque Turcicæ tyrannidis, cum Turcæ nulli occasioni nominis Christiani opprimendi deesse consueverint.

46. Adhibiti sunt hac de causa plures internuntii a Pontifice, ut mutuo fœdere Franciscus rex ac Cæsar in Turcas conjungerentur. Verum ad ea consilia nonnullis de causis flecti non potuit rex; quamvis Pontifex eidem sacerdotiorum regni sui decimas permisisset, ea lege, ut viginti triremes Massilienses, ad tuendas Hetrusci maris et ditionis Pontificiæ oras instructas teneret, atque duas alias decimas pro classico apparatu contra Barbarossam nonnullis conditionibus concessisset : videlicet, ut vel nummaria stipendia persolveret militi, vel subsidiarias triremes instructas sub Pontificiarum triremium præfecti, aut legati Apostolici signis teneret.

47. Quod ad insignes clades [2] acceptas a Solimanno in Armenia et Perside attinet, referunt historici, Solimannum superiori Æstate potitum Taurisio et Sultania, cum Thammasus Persidis rex, Albanorum Hiberorumque auxiliarem equitatum levioris armaturæ præstolaturus se in montes subduxisset, ut ii cataphractos Persas antecederent, fessosque itinere Turcas, et commeatibus indigentes, adversaque valetudine in alieno solo tentatos aggrederetur, locasse castra amplissima in planitie, quam Nyphates montes præcingunt, quorum juga altissimis nivibus obsita vigent : excitata vero ante æquinoctium vernum tempestate sævissima, qualem nunquam exortam Persæ meminerant, impulsam noctu a conglobatis ventis nivium molem,

[1] Paul. Jov. l. XXXIV. — [2] Paul. III. lib. brev. an. I. p. 581. — [3] Paul. Jov. l. XXXIII. p. 532. — [4] Sur. in Comment. hoc anno. — [5] Bizar. hist. Gen. Hist. Turc. in Solymanno. Panvin. in Paulo III. — [6] Paul. Jov. l. XXXIV. p. 175.

[1] Paul. Jov. ubi sup. — [2] Surius in Comm. hist. hoc anno Franc. Belcair. l. XXI.

stravisse Turcica castra eversis tabernaculis, tum ex effusa imbrium vi fluminisque eluvione jumenta, et ante alia magnum camelorum numerum, militumque maxime ægrorum ingentem multitudinem periisse; magnumque discrimen Solimannum ex disjectis circum procellæ vi tentoriis adiisse, tum invectam ex concretis glacie nivibus repentinam Hyemen, extinctosque ignes, qui intempestæ noctis horrorem mulcebant, adeo ut territi Turcæ extremam internecionem (si incurrissent Persæ) expectarent : eo adverso casu, magorum diro carmine, ut putabant, concitato, attonitus Solimannus, affectusque incommodis sinistrorsum, in Assyriam absque mora castra movit ad Babylonem, Caliphæ superstitionis Mahumeticæ principis sedem, atque olim Semiramidis regiam occupandam, cum Provinciæ præfectus rebus omnibus imparatus esset, atque Babyloniorum odiis ob tyrannidem in eos exercitam, arderet.

48. *Fausta Caroli V expeditio in Tunetum.* — Dum eo bello districtus esset Solimannus in Oriente extremo, præclara arrisit occasio [1] Cæsari conficiendæ expeditionis Africanæ, quæ tanto apparatu instructa fuit, ut classis ex septingentis ferme navibus ex Hispaniæ, Belgii, Italiæque et Siciliæ portubus eductis conflata sit; in quibus erant duæ et octoginta rostratæ triremes, supra sexaginta onerariæ naves e Belgico Oceano adductæ, viginti quinque etiam aliæ majoris alvei Indicis navigationibus assuetæ, quæ Ludovicum, Lusitaniæ regis fratrem adduxerant, et quadriremis una prætoria, quæ Cæsarem veheret : ea nitebat laqueari aurato, et cælata pictaque introrsus puppe, contectaque umbraculo ex auro purpuraque intertexto, cujus remiges, serica tunica induti, et epibatæ cultu plurimum exornato splendebant : præerat maritimæ rei Andreas Auria Ligur, ad quem [2] Pontifex gladium solemnibus cæremoniis consecratum, vaginæ cælatura capuloque gemmis ornato conspicuum, dono miserat, ut eo adversus Christianæ religionis hostes pugnaret. Indictas a Pontifice solemnes supplicationes pro hujus expeditionis felici successu referunt Acta consistorialia.

49. Trajecit ea classe in Africam Cæsar, atque Hadriadeno Barbarossæ extremum terrorem offudit : dum vero Uticæ portum ingrederètur, periculum incurrit; nam quadriremis prætoria in vado sabuloso hæsit; tum Auria dimidiam vectorum et remigum partem in adversam spondam declinare jussit, levataque pondere quadriremis, impulsaque dextero remigio tumultum arenæ superavit. Non leviter ex eo commotus est Cæsar, memoravitque Philippum patrem simile vitæ discrimen adiisse, cum in Oceano Britannico, tempestate actus in arenæ cumulos periturus incidisset, nisi ingentis fluctus beneficio elata navis, ultra extantem sabuli tumulum, magno miraculo transportata fuisset. At Utica mox discedens circumacto Carthaginis promontorio applicuit ad Gulettam arcem, stagni, quod ad Tunetum protenditur, faucibus imminentem. Cum in scaphas desiliissent milites, sclopetorum strepitu perturbati hostes, qui littora observabant, nullo contracto certamine in fugam sese effuderunt; defixisque castris, post nonnulla tumultuaria prælia, arx tormentis bellicis diverberata est, tam immani fragore, ut ferveret mare, ac turris cum antemurali disrupta sit, disjecta propugnacula, et defensoribus nudata : tum præeunte cucullato sacerdote, præferenteque Christi servatoris imaginem, ad militum accendendos animos, milites admotis scalis assilierunt in arcem contempto vitæ discrimine; Turcasque, quibus Sinas imperabat, non sine strage, in fugam compulerunt : plures in stagnum se conjecere, qui globis confixi, paludem cadaveribus constraverunt. Nostri tormentis hostium, et tota classe subducta, quæ trecentis et septuaginta navibus constabat, potiti sunt, cæsa hostium tria millia, nostrorum quinquaginta vix desiderati, ut Cæsareus orator significavit Pontifici : quo appulsu felici audito, Pontifex solemnes alias supplicationes Christiano clero populoque indixit pro flagitanda a Numine victoria, Cæsaremque datis ad eum litteris ad strenue rem gerendam excitavit.

50. Primos impetus imprimendos [1] in Guletanam arcem censuit Cæsar, eaque, auxiliante Deo, capta est. « Nam Auria (ut scribit Jovius) suo usus munere, a mari oppugnandi Gulettam, uti vocant, negotium suscepit; ita totius classis divisis ordinibus, ut rostratæ naves sibi per vices tripartitæ succederent, displosisque tormentis, cedendo, sequentibus locum darent : majores vero, onerariæque naves idoneis in locis, ad anchoras constitutæ, ex castellis prorarum et puppium, et ab excelsis summi mali carchesiis jugiter operam navarent; terra autem tribus in locis tripartita, pariter singula munera, divisis inter se per nationes copiis, vastius partiebatur, ut singulæ acies ex æquo attributi laboris onus, et speratæ laudis fructum sentirent. Nunquam ab ulla hominum memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt, vel acriori vi vel majori apparatu, exactiori diligentia, munitus usquam locus et oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeoque horribili reboatu fragor, ingentis terræmotus instar, est editus, ut non quasi moveri et gravissime concuti, verum tota passim terra hiscere,

[1] Paul. Jov. l. XXXIV. p. 585. — [2] Acta Consistor. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. p. 190.

[1] Fab. Vigil. l. XXXIV.

et jamjam mortales absorbere videretur. Mare autem, quod tranquillitatem pacati æquoris ostenderat modo, et fluctus suos concitare in orbes, remotaque etiam pelagi spatia repente excitata, flaventi spuma conturbari, lateque fervere spectaretur; et cœlum superfusa tot excitatis ignibus fumea caligine omnium oculis esset ereptum. Ab aurora ad Meridiem majoribus colubrinis nunquam est cessatum. Itaque turris cum adjecto suo antemurali terebrata, undique et penitus diffracta, sic concidit, ut tormenta suis apposita fenestellis, horumque libratores corruentium parietum et proscissæ testudinis ruina contegeret; munitionesque circum omnes nudatæ propugnaculis late passim perfossæ atque disjectæ, non omnino difficilem nostris ascensum præberent. His ad accendendos animos cucullatus sacerdos, Crucifixi Christi Servatoris ligneam imaginem præferebat.

51. « Nec mora, cohortes, quibus singulis senæ scalæ erant attributæ, eo ordine, ut tum hostilem munitionem invaderent, quum signum tubarum cantu esset datum, nostrorumque tormenta cessassent, cohortante jubenteque Cæsare præcurrerunt. Neque diu barbari, quanquam in subeuntes tela omnis generis, navalique artificio, missilem ignem tenaci flamma armis adhærentem conjicerent, vim nostrorum, tanquam terrefacti, magnaque introrsus obruti clade sustinere potuerunt, sed occupatam a scandentibus munitionem, amissa spe defensionis, deserere, præcipitesque se in fugam dare coacti sunt. Sinas ipse cum ducibus ponte ligneo se ejecit in adversam continentem, lævoque littore, intento cursu Tunetum profugit, quo itinere multo maxima pars suorum sese proripiebat. Alii cæsi pulsique in stagnum detrudebantur, quos enatare conantes, et dexteri littoris appetentes marginem Hispani equites, et sclopetarii periti venatoria consuetudine, passim opprimebant, tanta consectandi voluptate, ut tota palus Barbarorum cadaveribus constrata videretur. Nostri, paucis amissis, omni tormentorum apparatu, totaque jam pridem supradicta (ut diximus) hostium classe sunt potiti, quo nihil jucundius Cæsari, Hariadeno vero acerbius, accidere poterat ». Huc usque de hac re Jovius.

52. Tam felici exitu capta, quam vocant, Guletta, communita est arx Cæsaris jussu, atque ad Tunetum promota signa, variisque eruptionibus prælia tumultuaria nonnulla facta, in quibus Cæsar non modo intrepidi ducis, sed etiam pugnacissimi militis munera explicuit: molestum pugnæ genus edebant barbari, cum magno impetu primo procurrerent, deinde, cum premerentur, terga darent, mox conversis signis in nostros irruerent: his de causis nonnulli graves, et togati viri consulebant, bello finem imponendum, Guletta capta et occupata, hostili classe Europæ littoribus prædonum metu liberatis, cum profluviis ventris mortiferis milites laborarent, et Numidarum reguli veteres Muleassis inimici ad Barbarossam confluerent; sed eos Cæsar angustioris esse animi increpuit, atque ad Tunetum expugnandum animos obfirmavit, ad quod præclarissimum consilium Pontifex hisce litteris [1] hortabatur :

« Imperatori.

« Charissime, etc. Hodie dilectus filius nobilis vir comes de Sifluente, orator apud nos tuus nuntiavit nobis nuntium, diu speratum atque exoptatum, captæ a te Gulettæ, una cum artellariis trecentis, et septuaginta navibus, ita quidem sine magno detrimento tuorum, ut tribus millibus hostium interfectis, vix quinquaginta tuorum desideraveris ; illud quoque adjiciens, quod fuit dignum tua singulari virtute et prudentia, te postero die, ne quid perterritis hostibus laxamenti dares, ad Tunetum ipsum expugnandum cum toto exercitu contendisse. Agimus igitur Deo omnipotenti maximas gratias, quanquam propediem majores nos acturos confidimus : siquidem ex his initiis postrema nobis pollicemur, ut ipso Tuneto et copiis hostilibus actutum potiaris ; quæ omnia, nos quidem Dei certissima opera agnoscimus per ministerium tuæ virtutis ac pietatis , atque in spem certam adducimur, brevi fore, ut illius misericordia, tuis inclytis gestis, tandem fessa tot malis Christianitas conquiescat, fidesque Catholica, et Christianum imperium, te duce, et intus purgetur, et foris longe propagetur, quodque nobis divina bonitas, et ut Cæsare incolumi diutissime perfruamur, concedere dignetur. Nos quidem, fili charissime, ita perfusi sumus gaudio, ut amplitudinem nostræ lætitiæ verbis nostris non assequamur, maxima enim sollicitudine liberati, securitateque vallati per te sumus ; cum iste hostis, a quo multo tunc timore assiduas clades perpessi fuimus, nisi fractus a te nunc fuisset, ferri ultra non potuisset, tanta sua classe, atque exercitu incolumi, Tunetique regno ad veteres suas vires adjecto : itaque nos, qui nuper pro salute et felicitate tuæ majestatis et tui exercitus publice in omnibus Ecclesiis Deum suppliciter orari fecimus , quod et continue facturi sumus ; nunc pro hac Dei benignitate et victoria tuæ serenitati concessa gratias divinæ Majestati publice in omnibus Ecclesiis agi mandavimus ; ut eodem tempore personent in divinis templis, et actiones gratiarum pro præteritis concessis, et preces pro futuris victoriis concedendis. Verum nos propediem lætiores de te expectantes nuntios, interim tuæ majestatis virtuti, sapientiæ et felicitati intimo affectu ac paterna charitate gratulamur ; Deumque supplices deprecamur, ut tuæ

[1] Paulus III. lib. brev. an. 1. p. 290.

serenitati incolumitatem corporis, a qua salus totius Christianitatis hoc tempore dependet, ulterioremque ac plenum hujus sanctæ expeditionis successum largiatur, quod hoc tempore jam perfectum esse confidimus, sicut hæc plenius noster apud te nuntius exequetur. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum XXVIII Julii MDXXXV, anno I ».

53. Defixis ad Tunetum castris, commissoque cum Barbaris prælio, illi in fugam compulsi sunt, quorum numerus ad centum millia ascendisse ferebatur; perculsusque metu Barbarossa, consilium iniit occidendi mancipia Christiana, ac circumposito incensoque pulvere tormentario, quotquot in ergastulis erant, ad unum concremandi: cujus atrocis periculi rumor, cum per totam arcem usque ad ergastula permeasset, duo Viberti, tyranni immanitatem execrati, atque ad Christi sacra, quæ inviti ejuraverant, redire meditati, patefacto carceris aditu, Christiana mancipia vocarunt ad libertatem, ac instrumenta ad rumpendas catenas præbuerunt; atque ita sex millia Christianorum, exutis compedibus et catenis, saxisque armati, obvios Turcas obruerunt, occuparunt arcem, refractoque armamentario, arma corripuerunt, datoque ab arcis culmine signo, et vexillo (quod sarmentinæ cohorti paulo ante ereptum fuerat) explicato, Cæsareum exercitum in auxilium exciverunt adversus Barbarossam, recuperandæ arci, vi, precibusque et ingentibus promissis intentum; qui mox concrematis rebus omnibus cum septem millibus Turcarum Hipponam, quam nunc Bonam vocant, militari ordine contendit, ut conscensis triremibus, quas in statione tutissima, nimirum in stagno juxta urbem reliquerat, meliores casus mari quam terra experiretur. Tunetani ad excipiendum Muleassem regem, qui ad castra Cæsaris ante pervenerat, paratos se exhibuerunt; rogaruntque Cæsarem, ut milites ab urbis ingressu contineret, ac Muleasses pro suis civibus deprecator adstitit; sed cum de persolvendo militi justo stipendio a Tunetanis consilia non expedirentur, a servis, qui se in libertatem vindicaverant, arcis porta Cæsareis aperta est; ac milites agminatim in urbem irruentes, ad prædam discurrerunt Hispani maxime Italique; nam Germani insitam animi feritatem secuti omnis sexus et ætatis turbam trucidarunt, donec obtestante Muleasse a Cæsare sævitiæ modus impositus est. Dum Muleassi in regnum restituendo et arci communiendæ datur opera, non ea, qua par erat, celeritate, ad persequendum Barbarossam opprimendumque decursum est: ille enim promptissimis suorum viribus, triremes quatuordecim demersas in stagno e profluentis fluminis vado eduxit, instruxitque omnibus armamentis, in margine stagni munitionem erexit, impositis tormentis bellicis ad diverberandam Christianam classem, si egressum impedire moliretur: idque consilii Cæsar et Auria iniverant; sed missæ sunt tantum quatuordecim rostratæ triremes duce Adamo Genuensi, non ita rei navalis perito, qui Bisertam prætervectus cum Hippone appropinquaret, Barbarossam classem eduxisse in mare, et munitionem tormentis instruxisse didicit; quare perturbatus, cum hoste feritate, et peritia militari, et numero pollente congredi non ausus, obversis proris ad majorem classis partem accersendam velis remisque contendit, cum Barbarossa infrequentiæ imbecillitatisque nostrorum ignarus ab insequendis nostris abstitit, Algeriumque enavigavit, atque ita illius intercipiendi occasio amissa est. Porro Auria post Barbarossæ discessum, Hipponam cepit evertitque. Cæsar Muleassem Tunetano regno restituit, duodecim falconum et sex equorum vectigali imperato, et ut pro Guletano mille militum præsidio stipendia persolveret; dein sumpta consilia de urbe Africa (quæ Leptis antiquis fuit) in sinu Adrumentino sita, expugnanda; sed adversæ tempestates classem, ne in eum sinum inferretur, prohibuerunt. Itaque in Siciliam cursum intendit Cæsar.

54. De florentissima hac victoria expugnatoque Tuneto certiores factos a Pontifice cardinales devexo Augusto memorant[1] Acta Consistorialia: in quo sacro senatu recitata fuere fœdera pacta a Cæsare cum Tunetano rege. Præcipua ejus capita hæc fuere, ut Muleasses omnes Christianos, qui in regno Tunetano vincti tunc detinerentur, aut pro servis haberentur, liberos dimitteret, ac viatico, ut ad suos redirent, donaret: fas esset Christianis in regno Tunetano sedes ponere, exercere negotia, suæ religionis ritus celebrare, templa, monachorum cœnobia extruere, nullos Christianis sacris initiatos, et deinde ad Mahometanum ritum deficientes, ex provinciis Cæsari obnoxiis transfugientes in suas civitates, aut aliam regni partem admitterent, sed potius pellerent: ut omnes regni Tunetani urbes arcesque, quas adhuc Barbarossa sua tyrannide premebat, ut Aphrodisium, Hippo, Cirtha ab antiquis dicta, nunc Biserta communiter appellata, nonnullæque aliæ in jus ac potestatem Cæsaris, Hispanorumque regum mox concederent, atque barbaro eriperentur, ac Muleasses omni jure in eas parto cederet. Guletta quoque, cum agro adjacente ad duo milliaria, una cum aquaria turri Cæsareæ ditionis esset; Muleasses regnum Cæsareæ beneficentiæ acceptum referret, atque in perpetuam clientelæ memoriam, sex equos Mauros pernicissimos, atque duodecim falcones octava kal. Augusti offerret: si pacta infringeret, regni jactura mulctaretur. His adjectum est, ut si Africæ oppidum, quæ Leptis olim fuit, vel armis, vel alio modo e Tur-

[1] Acta Consistor. Ms. card. Spad. sign. num. 133. p. 291. Franc. Belcair. l. XXI.

carum manibus avelli contingeret, Hispano imperio adjungeretur. Pontifex vero audita fama Cæsarei adventus, ad eum legatos Ostiensem sive Senensem episcopum, et Cæsarinum diaconum cardinales direxit. Ingressus erat jam triumphali pompa Neapolim Cæsar VII kalend. Decembris, terrestri itinere ad eam profectus, quem legati Apostolici Pontificio nomine de confecta expeditione Tunetana gratulaturi convenerunt.

Interea Auria Cæsareæ classis præfectus adversus Barbarossam, qui Magonem minoris Balearis oppidum ceperat, incurrit, cujus adventu territus fugam corripuit barbarus, et Constantinopolim appulit. Auria vero Cirtam aggressus dejecto Turcico præsidio, eam cepit, ac Muleassis filio tradidit.

55. *Persarum contra Solymannum florentissima victoria.* — Dum hæc in Africa gerebantur, Solimannus in Oriente proferre latius imperii Turcici terminos nitebatur, ut Persico bello liber ac solutus, vires omnes in Occidentem converteret; sed eum conceptæ spes fefellerunt. Capta Babylone victoque Calypha, qui a cunctis Mahometanis regibus percolitur, Assyrii regni insignia suscepit, magnaque propensione Assyriæ Mesopotamiæque urbes illi deditionem fecere, usque ad Euphratis in Persicum sinum erumpentis ostia ; sed deinde cum in Persidem signa movisset, adjunctis Ægypti et Syriæ auxiliis, Taurisiumque esset reversus eamque populatus, Tammasus e Coraxanorum montibus justis comparatis copiis, erupit, cumque a Lusitanis in Persico sinu instructus tormentis bellicis, adversus Solimannum exercitum eduxisset, fugam concitatis itineribus Solimannus iniit, quem cum consequi non posset cum equitatu cataphracto, Delimenthem Caramanum cum expeditis et delectis equitibus immisit, qui ad Bethlim oppidum in finibus Persidis ac Mesopotamiæ in Turcas noctu irrupit, eosque internecione delevit : « Ferunt » inquit [1] Jovius, « nusquam Turcis majus incommodum, vel cruentissima acie fuisse illatum : quandoquidem amissis tormentis atque tentoriis, omnibusque spoliatis castrensibus vasis et impedimentis, supra dimidiam partem equorum amiserint. Incidit ea clades Turcis ad tertium idus Octobris, qui dies ingenti Persarum omnium lætitia celebratus est ». Aberat tum e castris Solymannus, cum fuga concitatiore Amidam Mesopotamiæ cum parte exercitus pervenisset; totque adversis incommodis attritus est, ut e quingentis millibus, quæ Euphraten trajecerant, octoginta millia salva Constantinopolim non attigerint : ob eam cladem vero ita concussus est animo, ut omnem Persici belli cogitationem abjecerit, atque in Ibrahymum illius auctorem iras converterit. De florentissima hac Persarum contra Solimannum victoria certior factus a Venetis [1] Pontifex, Carolo V imperatori eam significavit; hortatusque est, ut ad eximia contra Turcas cœpta novis triumphis cumulanda, Christique nomen amplificandum consurgeret :

« Imperatori.

« Charissime etc. Cum Dei Maximi viam majestati tuæ ad sancta tua desideria exequenda aperientis beneficio, perfidi Turcæ a Sophianis magna clade nuper affecti, et hoc detrimento ad superioris anni jacturas adjecto maxime fracti et debilitati fuerint, sicut ex oratore Veneto, et recentibus litteris Constantinopoli allatis nobis, et ut credimus, tuæ quoque serenitati significatum est, nos divinæ misericordiæ gratias debitas agentes, et tuæ majestati de cœlesti favore gratulantes, tantam occasionem a nobis in te (etsi minime eges) hortando, non omittendam, nec tantam rem ultra differendam duximus; itaque de pia hac causa per pium et probatum hominem dilectum filium ministrum generalem Ordinis Minorum de observantia, tuæ majestati deditissimum, agenda, eamque ad tuam majestatem mittendam, ei mandavimus ; ut de hoc et nonnullis aliis cum majestate tua nostro nomine colloqueretur. Hortamur illam in Deo Domino, ut ejusdem ministri verbis fidem plenam et indubiam habeas, universi Christiani orbis saluti et securitati, quæ nunc maxime vertitur, tuæque perenni gloriæ consulere velis, sicut inclyta tua pietas et sapientia, et proxime in Africa gesta nobis et omnibus pollicentur te esse facturum. Dat. Rom. XVIII Decemb. MDXXXV, anno II ».

56. Pervenerat tunc Messana Neapolim Cæsar, Romanumque iter ad ineundum cum Pontifice colloquium cogitabat, quem Paulus ad reintegrandum fœdus adversus Turcas, restituendamque Christi cultui Africam hortabatur ; in illiusque gloriæ societatem vocavit Lusitaniæ regem [2], quem etiam de insigni clade illata Solimanno a Thammaso Persidis rege, quem tormentis bellicis curulibus contra Turcas munierat Lusitanus, ne eo genere armorum Persa Turcis inferior foret, certiorem reddidit :

« Regi Portugalliæ.

« Charissime in Christo fili noster, salutem. Hodie dilectus filius Henricus de Meneses orator tuus, redditis nobis tuæ serenitatis litteris, fidem ejus verbis facientibus, mandata tuæ serenitatis, solita fide et prudentia nobis exposuit ; super quibus, nos ea illi respondimus, quæ ex litteris tua serenitas diffusius intelliget. Cum vero paulo ante ex oratore Veneto lætissimum nuntium accepissemus magnæ cladis per Sophianos die VIII Octobris præteriti Turcis inflictæ, ex qua ipsi Turcæ maximo detrimento

[1] Paul. Jov. l. XXXIII. p. 563.

[1] Paul. III. brev. an. I. p. 587. — [2] Id. p. 565.

et jactura sunt affecti, nos eidem Henrico cuncta libentissime communicavimus ad majestatem tuam perscribenda, ut et ipsa quoque aliunde forsitan hoc auditura, nobis etiam scribentibus, hoc gaudio frueretur; cum præsertim ipsa, ut intelligimus, non expers fuerit hujus Sophianorum victoriæ, quos subministratione tormentorum bellicorum adjuverit. Nos quidem Deo Altissimo gratias egimus et continue agimus, tantum ac tam manifestum ejus beneficium agnoscentes; non solum quod proxime Africanæ expeditionis felicissimum exitum nobis, ac serenissimo Cæsari, tuæque serenitati concesserit, verum etiam quod ad futuras victorias ac successus viam manifestissime ostendat, et quasi vexillum proposuisse suis fidelibus videatur, ad hunc communem hostem ex toto delendum, quem et superioris anni calamitatibus, et his recentibus detrimentis infirmum ac debilem reddiderit. Itaque nos, quibus, licet imparibus, primæ partes hortandorum urgendorumque in hoc principum ex pastorali officio sunt attributæ, cum tantam occasionem neque nostra, neque patrum nostrorum memoria nobis a Deo tributam videamus, omni sumus studio et fervore incensi ad illam capessendam arripiendamque pro nostris viribus, et suadendam principibus cæteris, ipsique Cæsari in primis, quem Neapoli jam constitutum, propediem in hanc almam Urbem venturum expectamus. Quamobrem te, charissime fili, omni nostri cordis affectu hortamur, et per communem religionem adstringimus; ut et ipse pro tua consuetudine et gloria in hanc sanctam expeditionem incumbere, tantamque occasionem elabi non sinas, et ipsi Cæsari, quocum affinitate et amore junctus es, idem tua auctoritate et gratia persuadere velis, ut omnibus aliis privatis rationibus et humanis affectibus posthabitis, id suscipere atque exequi non differat. Sicut proxima ejus in Africa gesta nobis, et cæteris firmiter pollicentur eum esse facturum. Sed cum hoc plenius et particularius cum eodem oratore tuo simus prosecuti, et tuam pietatem semper in hoc versatam, stimulis non egere certo sciamus, ad litteras ejusdem tui oratoris nos referentes, tuæ serenitati omnem felicitatem optamus. Datum Romæ, etc. XVII Decembris MDXXXV, anno II ».

57. *Sedandis discordiis undequaque ortis Pontifex incumbit.* — Explicare atque in exitum perducere non potuit pia consilia Pontifex, cum in civile bellum [1] vetera inter Gallorum regem Cæsaremque odia exarserint. Decesserat per Autumnum e vivis Franciscus Sfortia dux Insubriæ nullis relictis liberis, quod nuntiatum Cæsari, cum Neapolim peteret, illumque principatum jure ad se devolutum retinere in animum induxerat, tum ob vectigalium, quibus abundat, opulentam amplitudinem, tum ut e Germania in Italiam liberi aditus pro retinenda alia ditione paterent: at Gallorum rex hæreditaria vetera jura a Valentina Vicecomite, tum a Maximiliani Cæsaris concessione, publicis Tabulis acceptoque munere honorario confirmata obtendens, spondebat Cæsari, si petitis annueret, egregiam operam militarem illi adversus Turcas navaturum. Veneti ad tuendam Italiæ libertatem exposcebant, ut alicui regulo conferretur, ne de finibus cum Cæsare vel Gallo contendere aliquando cogerentur. At Cæsar adduci non potuit, ut amplissimi principatus possessione cederet; ne Galliæ reges, eo potiti, ad Neapolitanum regnum spem adjicerent. Cum itaque Franciscus aversam a Gallico nomine Cæsaris voluntatem nosset, Carolum Sabaudiæ ducem, qui Cæsareis partibus studebat, a quo etiam Astam obtinuerat, postulavit, ut Nicæam provinciæ urbem [1], recepta pecunia, ob quam oppignerata fuerat, restitueret, ex Cæsarei sanctioris senatus consilio detrectantem bello adortus est, ut Sabaudia subacta iter sibi ad Italicam expeditionem panderet: inde conflatum est atrox bellum, de quo proximo anno dicendum erit. Quo flagrante, hæretici impune oppressere Catholicos, virusque ad perdendas animas effuderunt.

58. Dissidiis ortis in civitate Perusiæ Paulus Tertius ad eos sedandos misit Paulum Capisuccum episcopum Neocastrensem, suumque in Urbe vicarium, sequentibus litteris [2] datis:

« Venerabili fratri Paulo Capisucco episcopo Neocastrensi, in alma Urbe in spiritualibus vicario, et prælato domestico, ac Perusin. et Umbriæ gubernatori, et vicelegato nostro.

« Venerabilis frater, salutem. Cum superioribus diebus venerabilis frater Cæsar episcopus Comen. referendarius, et prælatus domesticus noster, quem Perusiæ et Umbriæ gubernatorem, et vicelegatum nostrum deputavimus, ob certas novitates Perusiæ exortas a dicta civitate se absentaverit; et nos propterea alicui alteri Romano civi insigni dictam civitatem committere cogitaremus, tu in primis nobis occurristi; cujus prudentiam, doctrinam, dexteritatem et in agendis experientiam magna cum nostra satisfactione, Sedis Apostolicæ honore ac laude sæpius experti sumus. Itaque sperantes, imo confidentes, ac pro certo habentes, te in hac quoque provincia similem futurum tui, et nostræ expectationi plene responsurum: Te quem etiam dilectus filius noster Hippolitus S. Laurentii in Damaso diaconus cardinalis de Medicis nuncupatus S. R. E. vicecancellarius, ac dictæ civitatis Perusiæ et provinciæ Umbriæ legatus, suum vicelegatum (sicut accepimus)

[1] Corius. Paul. Jov. l. XXXIV. Bellaius.

[1] Paul. Jov. ubi sup. — [2] Ex Registro Vatic.

inibi per suas litteras deputavit, nos pariter earumdem civitatis et provinciæ vicelegatum et gubernatorem, cum omnibus et singulis honoribus, oneribusque, præeminentiis, facultatibus, jurisdictionibus, salariis, emolumentis solitis et consuetis, ac quibusvis aliis ante te vicelegatis inibi, et gubernatoribus per quosvis Romanos Pontifices prædecessores nostros, ac dictarum civitatis et provinciæ legatos pro tempore existentes concessis, auctoritate Apostolica tenore præsentium ad nostrum beneplacitum constituimus et deputamus; mandantes dilectis filiis prioribus Artium, et tam civitatis ejusque comitatus et districtus, quam provinciæ prædictarum communitatibus, populis, officialibus et particularibus personis, ut te in vicelegatum et gubernatorem civitatis et provinciæ earumdem honorifice suscipientes, obedientiam et reverentiam solitas et debitas tibi exhibeant, et toto magistratus tui tempore continuent; ac thesaurario Perusiæ, et seu aliis, ad quos spectat, ut de salariis et emolumentis debitis congruo tempore tibi respondeant; contrariis non obstantibus quibuscumque. Dat. etc ».

59. *In Congi regno et in America religio amplificata.* — Inter hæc divina pietas novos nominis sui cultores delegit, atque ex altissimis idololatriæ tenebris ad Evangelii lumen Barbaros eduxit: propagata est enim latissime in Congitano regno et finitimis principatibus Christiana religio, fungente Apostoli munere Alphonso rege, cui Pontifex [1] de amplificato magnificentissime Christi cultu his litteris gratulatus est:

« Charissimo in Christo filio nostro Alphonso Congi regi illustri.

« Charissime etc. Summa cum jucunditate animi nostri intelleximus, quod tua serenitas inclyta pietate utens, et boni non solum regis, sed etiam pastoris officium exequens, istos populos, tam suos quam circumvicinos, ad fidem Christianam continuis adhortationibus prædicationibusque impellit, propagationemque sanctæ nostræ religionis in istis locis incessanter procurat, hortando, monendo, et alios reges infideles, ubi opus fuerit, cogendo. Benedicat te, fili, Deus omnipotens, et tali religione flagrantem pari prosperitate et felicitate tueatur; utque infinita bonitas tale pietatis exemplum nostris temporibus concessit, ita te cum tuis natis diutissime conservet. Te vero, fili charissime, etsi non ex necessitate, tamen ex charitate in Christo Domino hortamur, ut in cœpta probitate persistas, eosdem tuos natos in eamdem pietatis viam dirigas, tuarumque virtutum, haud minus quam regni hæredes relinquas, sicut te facere, et facturum esse non dubitamus. Nos vero erga te, et illos (quamvis majora et æterna præmia a Deo reportaturi sitis) tamen eam nostram, et hujus sanctæ Sedis benignitatem semper præstabimus; ut nulla in parte vestris piis desideriis simus unquam defuturi, sicut re ipsa, concedente Domino, et advenientibus occasionibus, cognoscetis. Dat. Romæ v Maii MDXXXV, anno II ».

In America religio Christiana in dies latius propagata efflorescebat: constitutus est ea de causa hoc anno Antequerensis episcopatus, ut narrant Acta Consistorialia. Quare ad supplicationem imperatoris Joannes Lopez in Theologia licentiatus oppido Antequeræ [1] in provincia de Guaxaca in partibus Indiarum in civitatem erectæ, destinatus fuit episcopus a Pontifice XIV Junii hujus anni: cui episcopatui Cæsar annuos ducentos aureos ex vectigalibus et redditibus regiis ex illa provincia extractis attribuit.

[1] Paul. III. lib. brev. an. 1. p. 163.

[1] Ms. card. Spad. I. 133. p. 291.

PAULI III ANNUS 3. — CHRISTI 1536.

1. *Romæ triumphali pompa excipitur a Pontifice Carolus.* — Affulsere eximiæ spes restituendæ pristino splendori et amplitudini Christianæ reipublicæ anno Servatoris trigesimo sexto supra millesimum quingentesimum, Indictione nona. Indicto enim Concilio Œcume-

nico sopienda in eo de religione dissidia, rebellantibus in Henricum Anglis, illum ad saniorem mentem reversurum, Turca a Persis victo latius in Africa vel in Græcia præteritas victorias proferendas pii omnes anxiis votis colligebant, sed eæ spes nefanda infaustaque Cæsaris et Gallorum regis dissensione extinctæ evanuerunt, nec Pauli studia ad eos reges novis in dies offensionibus exacerbatos inter se conciliandos, excutiendaque e pectoribus odia valuerunt ; cum enim ex Caroli V in Urbem adventu demulcendus a Pontifice illius animus crederetur, et consilia de instaurando majori apparatu Turcico bello promovenda viderentur, præter expectationem graviora dissidia eruperunt.

Pervenerat Neapolim [1] superiore anno labente vigesima quinta Novembris ex Africana expeditione Carolus V, ad quem Pontifex vigesima nona ejusdem mensis duos cardinales legatos Senensem et Cæsarinum decreverat, qui de illius felici sospitate partisque victoriis gratularentur, exactaque in ea urbe Hyeme, adulto Vere, Romam venit, cui venienti in limite ditionis Ecclesiasticæ duo alii legati cardinales de Tranis Portuensis, et de sancto Severino obvii affuere ad Terracinam, officiisque humanissimis eum sunt prosecuti ; ut referunt Acta consistorialia.

Meritis ornatus officiis sociatusque ab iisdem cardinalibus Cæsar [2], ingressus est Urbem quinta die Aprilis, stipatus præsidio septingentorum cataphractorum equitum, et veterana legione Hispanorum, exceptusque triumphali pompa ab omnibus sacerdotum civiumque ordinibus obviam effusis, et ante portam S. Sebastiani reverendissimus Capisuccus episcopus Neocastrensis, et sanctitatis suæ vicarius, obtulit crucem osculandam imperatori, qui equo insidens reverenter illam osculatus fuit (cum antea idem episcopus Capisuccus missus fuisset obviam eidem imperatori, simul cum Sipontino, Senensi et Columna) deductusque ad Pontificis in solio sedentis cardinaliumque corona cincti conspectum, illum Christiano more pie veneratus est ; ut Joannes Blasius Cæsenas [3] Sacrorum Rituum magister his verbis describit : « Imperator, viso Pontifice, prima vice genuflexus, fecit ei reverentiam ; secunda vice fecit idem ante gradum solii ; et tertia ante sedem, ubi osculatus fuit pedem suæ Sanctitatis, quem papa ostendit aliquantisper velle retrahere, deinde osculatus fuit manum suæ Sanctitatis, et benignissime receptus ad osculum oris, et papa in eo actu aliquantisper surrexit, eumque amplexatus fuit, habueruntque verba gratulatoria inter se ».

[1] Petrus Paulus Gualter. Aret. to. XI. p. 2. Diar. Ms. Vat. bibl. Blas. Cæsenas to. XI. p. 164. — [2] Petrus Paulus Gualter. Aret. in Diar. Ms. to. XI. par. 1. Vat. bibl. — [3] Blas. Cæsenas to. XI. p. 164. Jo. Franc. Firmanus in Diario.

2. *Coram Pontifice agitur de pace inter Cæsarem et Gallum regem, necnon de causis paci obstantibus.* — Perfectis mutuæ lætitiæ significationibus et amoris officiis [1], collocatus est Cæsar in ea Vaticanæ aulæ parte, quæ laquearibus aureis et podio marmoreo despectat Urbem. VI Aprilis Cæsar cum Pontifice septem fere horarum colloquium habuit tum de suis privatim, et communibus rebus. VII April. de redintegranda inter Franciscum I Gallorum regem et Carolum V Cæsarem pace actum est, ut mutuo fœdere conjunctis iis regibus extingui hæreses, visque Turcica comprimi possent : propterea que oratores Gallorum regis in conspectum Pontificis adducti, ut refert Bellaius his verbis : « Matisconensis episcopus regis apud papam, et Velius apud Cæsarem oratores ad papam intromittuntur, loquendi potestate facta, docent regem ad hoc usque tempus pacis componendæ rationem quæsiisse ; quod speraret ipsius papæ auctoritate et arbitrio tandem constitutum iri ; hanc unam videri rationem superesse, ut suspiciones et omnes dissidendi utrinque occasiones tollantur, et plena inter eos fides concilietur ; proinde rogare se, ut operam suam tantæ rei dicare vellet, maxime ut Mediolanensis Ducatus Aurelianensi (is erat Henricus secundus natus Francisci regis filius) traderetur ».

3. Dissidiorum omnium inter Cæsarem et Franciscum I, quæ rem Christianam in gravissimum exitium perduxere, fons fluxerat ex Mediolanensi principatu a Cæsare in Franciscum Mariam Sfortiam collato, qui cum jam e vivis (nullo relicto hærede) migrasset, instauranda pax videbatur, si is principatus fiduciario jure in unum e Francisci filiis transferretur : et verbis quidem convenisse dicebatur Cæsar cum Velio Gallorum regis oratore, adeo ut Velius Pontifici asserere non sit veritus, ad eam rem Cæsaris esse summam voluntatem, ut qui cum eo diu hac de re egisset. At Cæsar abhorrebat ab ea re vehementer, eamque mentem (si quam habuerat) gravibus de causis exuerat, quod nimirum Aurelianensis dotali jure ad Hetruriæ et Urbini principatus aspirare aliquando posset, auctusque potentia Italicas res turbare valeret ; tum qui proxime abesset a capessenda Gallica corona, eoque casu (qui postea accidit) principatum Mediolanensem cum Galliis conjuncturus videretur : quare ad eam concordiam deflexit, ut polliceretur se fiduciarium imperii principatum Mediolanensem in tertium natu Francisci filium translaturum, in eaque sententia constantissime hæsit, quam fœderis optimam rationem magno rei Christianæ damno, rerumque etiam Gallicarum detrimento, Fransciscus respuit, demum octavo post anno admisit, ut

[1] Petrus Paulus Gualter. in Diar. Ms. Bellaius l. V. Franc. Belc. l. XXI. num. 21. Pallavic. hist. Conc. Trid. l. III. c. 19. num. 1. Bellaius l. V.

suo loco dicetur, cum immensas clades Christiano imperio ex iniquis cum Turca et Lutheranis fœderibus peperisset. Conceperat etiam Cæsar graves iras in Gallorum regem; quod, immisso cum exercitu Philippo Sciabotto, Sabaudiæ ducem maxima principatus Transalpini et Cisalpini parte exuisset.

4. *Non minus a Pontifice quam a Cæsare desideratur Concilium.* — VIII Aprilis die, Pontifex, habito cardinalium senatu, Concilium Œcumenicum congregandum decrevit[1], ad delendas hæreses, quæ late grassabantur, imminentiaque alia mala evertenda, de quibus Acta consistorialia hæc tradunt: « VIII Aprilis MDXXXVI, fuit congregatio cardinalium, in qua sanctissimus dominus noster retulit de Concilio faciendo; quo ab omnibus approbato, fuere deputati reverendissimus dominus episcopus Ostiensis cardinalis Senensis, et reverendissimus de Ghinuciis, reverendissimus Simoneta, et reverendissimus Contarenus presbyteri cardinales; item reverendissimus de Cæsiis et reverendissimus Cæsarinus diaconi: dum Cæsar aderat, vocatis archiepiscopo Brundusino, episcopo Rhegiensi, et domino Petro Paulo Vergerio ».

Dum Romæ moratur Cæsar, egregia pietatis Christianæ exempla dedit feria V sanctioris Hebdomadæ, ut refert Surius[2] his verbis: « In Cœna Domini lavit pedes duodecim pauperum, singulari pietatis affectu, et non mediocri admiratione eorum, qui huic spectaculo intererant, lotos vero egregiis donatos muneribus, nempe omni argenteo abaco mensæ illato a se, dimisit ». Deinde affulgente die Resurrectionis Dominicæ Pontifici sacra solemni ritu operanti affuit, ut memorat Diariorum scriptor: « Die, inquit, XVI Aprilis, Pontifex celebravit in Sancto-Petro, et interfuit ibi Cæsar indutus imperiali pluviali, et imperiali corona coronatus, quam gestabat D. Ascanius Columna; D. Petrus Aloysius Farnesius gestavit mundum; Marchio Brandeburgensis sceptrum; et magnus Scutifer ensem nudum; Marchio autem Pischariæ, et princeps Bissignani fuerunt assistentes, et episcopus Brixinensis inservivit in divinis magna cum solemnitate et pompa celebratis ».

5. Feria secunda Paschatis, quæ incidit eo anno in decimum septimum Aprilis[3], Cæsar in aulæ Vaticanæ camera (cui Apparatuum nomen est) Pontificem expectavit, quem venientem pie veneratus est, coactaque cardinalium a sinistris corona, et congregatis oratoribus regum ac principum, cæterisque utriusque aulæ Pontificiæ ac Cæsareæ magnatibus, stans aperto capite, primum Pontifici, et sacro cardinalium senatui grates egit, quod prompte atque sublata omni mora Concilium congregandum decrevisset in cardinalium senatu, atque intimis precibus supplex contendit, ut de ea re quamprimum Diploma ederetur, atque Concilii indictio mox promulgaretur, atque alia ad congregandum celebrandumque Concilium necessaria celeritate summa instruerentur, non modo ad Lutheranam hæresim extinguendam, pravasque alias sectas exscindendas, sed etiam ad lites dissensionesque, quæ inter varios principes Christianos, maximeque inter ipsum Cæsarem et Franciscum regem intercessere hactenus, componendas; quæ nisi quantocius extinguantur ac dirimantur, totius Christianæ religionis ruinam eversionemque trahant: qua in re cum nullam hactenus ipse Cæsar culpam susceperit, vel unquam suscepturus sit, modo decrevisse addidit coram Deo, coram Pontificia sanctitate, coram sacro cardinalium collegio, coram oratoribus principum, omnibusque aliis congregatis in eo loco, quem pro centro totius Christianæ reipublicæ æstimabat, causæ suæ æquitatem exponere, atque omnem culpæ labem a se removere, ut publice in luce atque omnium oculis Cæsarea justitia integritasque collocetur.

De postulato a Paulo Pontifice Concilio Œcumenico, sæpius postea Carolus V in comitiis imperialibus meminit, dum gestorum suorum Apologiam texuit, atque culpam non congregati mature Concilii vel non absoluti in Pontificum negligentiam derivavit: sed qui modo Concilium, ut celebraretur citissime, urgebat, celebrandi illius potestatem omnem sustulit; dum controversiarum cum Gallo rege componendarum discussa disturbataque ratione, infelici ductus consilio, nimiumque secundis rebus elatus, in eumdem acerrimum bellum excitavit: non enim Concilium celebrari poterat, nisi in mutuam concordiam cum Gallo rege descenderet, quæ subsecuta ejus oratione violata est, spesque illius redintegrandæ extincta; ita ut a verbis ad immensas populorum cædes ventum sit.

6. *Apologia Cæsaris et responsio Pontificis circa moram quæ intervenit.* — Prolixam Apologiam texuit Cæsar coram Pontifice; ac re altius repetita subjecit, se a primævo ætatis flore, consanguinitatis jura erga Franciscum regem coluisse, omnique eum amoris et benevolentiæ significatione complexum esse; adeoque cum ætate crevisse illum amorem; ut adultus cum nimium Francisci regis commodis studeret, Maximilianum imperatorem, et Ferdinandum regem Catholicum, paternum maternumque avos in se exasperarit: Franciscum vero Galliæ regem pari amore paribusque officiis non respondisse; sed invidia et odio percitum ad Austriacam familiam deprimendam studia artesque convertisse, omnesque amicitiæ et concordiæ leges violasse. Cumque ipse Hispaniarum re-

[1] Franc. Belc. l. XXI. num. 20. — [2] Surius in Comm. — [3] Ms. card. Spad. sign. num. 99. p. 43. Diar. to. X. p. 471. Paul. Jov. l. XXXV. Bellaius l. V. Franc. Belc. l. XXI. num. 22 et seq. Ms. card. Spad.

gnis esset potitus, pacta antea cum Ferdinando avo fœdera fregisse, factaque in regnum Navarræ excursione, Fontem-Arabicum, et alia plura Hispaniæ oppida invasisse. Sublato e vivis Maximiliano imperatore, in eo interregno cum Franciscus rex imperium Germaniæ exambiret, misso oratore, rogatum, ut si principum Germaniæ studiis et amicitiis non ita suffultus esset, ut potiri imperio non posset, ad Carolum Austriacum provehendum ad imperium operam converteret : amplissimis quidem verborum officiis id pollicitum Franciscum, sed dejectum spe, omnem operam artesque adhibuisse, ne ipse Carolus ad Germaniæ imperium eveheretur. Se vero parto imperio significasse Francisco regi, ex auctiore dignitatis apice nihil insito in eum amori detraxisse. At Franciscum regem sibi movisse bellum, ducem Gueldriæ et plures alios proceres Germanos in suas partes pellexisse, civiles tumultus in Hispania concitasse : adeo ut ad frangendos illius impetus Carolus, sancito cum Leone X fœdere, Gallos Mediolanensi principatu depulerit, Parma Placentiaque Sedi Apostolicæ restitutis, ac Francisco Maria Sfortia in Mediolanensis principatus possessionem inducto. Tunc Franciscum regem nova molitum, ac suadere Carolo voluisse, ut totius Italiæ imperium occuparet, modo Insubriam Gallis permitteret : dejectum vero spe concepta, irrupisse cum exercitu in Mediolanensem principatum, ducemque Albaniæ in regnum Neapolitanum immisisse; sed ea bella compressa, victo captoque rege Francisco in prælio Ticinensi, atque in Hispaniam abducto : restitutum vero libertati ea lege ut Burgundiæ ducatu cederet, atque ad confirmandum fœdus Cæsarea sorore in conjugem data, mox promissis defuisse; utque Angliæ regem a Cæsaris amicitia divelleret, suasisse illi ut materteram Cæsaris repudiaret : ex quo innumera mala, eversa in Anglia Christiana religione, redundarunt; abrupto etiam pacto fœdere, omnes Christianos principes, atque etiam ipsum Franciscum Mediolani ducem adversus Cæsareum nomen, contempta filiorum obsidum, quos in Cæsarea potestate reliquerat, salute, concitasse; ex quo facinore maximæ calamitates emersere, tantæque victoriæ a Cæsarianis partæ fuerunt. Se demum in Italiam venisse, atque a Clemente VII imperiali corona redimitum pro republica Christiana pacanda, libertate Italica asserenda, principatum Mediolanensem Francisco Sfortiæ tradidisse, et Francisco regi filios obsides æquis legibus restituisse; ac pro retundenda tyrannide Turcarum, qui maximam expeditionem adversus Austriam instruxerant, in Germaniam traduxisse exercitum, ac Turcarum imperatorem in fugam cum magno Turcicarum rerum damno compulisse. Reversum in Italiam e Germania, trajecisse in Hispaniam, ut adversus Turcas terrestres maritimosque apparatus adornaret : mox tamen Franciscum regem ad Massiliense colloquium Clementem pellexisse, ut cum eo de evertenda Cæsarea potentia consilia conferret; cumque Barbarossa invadendæ Italiæ inhiaret, si regno Tunetano potiretur, illum divina ope propulsasse, ac Tunetanum regiæ dignitati restituisse. Interea Franciscum regem arcana consilia cum Turcarum imperatore adversus Cæsarem contulisse, Germanosque ad defectionem sollicitasse. Quibus peroratis, Cæsar conversa oratione ad Pontificem et cardinales contestatus est, æquo animo pati non posse, quo tempore ipse expeditionem adversus Christianæ fidei hostes adornabat, Franciscum regem intulisse bellum duci Sabaudiæ sororio Cæsareo, et regis ipsius avunculo, Pedemontanamque provinciam instructo exercitu invasisse, ex qua in Mediolanensem principatum facile irrumpere possit; rejectisque inanibus excusationum a rege subornatarum fucis, decrevisse Sabaudiæ ducem Cæsarea vi pristinis juribus asserere; negante vero id Francisco rege, crudele inde bellum accendendum, in quo plurimus sanguis Christianus fundendus sit, ut etiam victor debilitatis viribus victo similis futurus sit, atque impar ad tuendam contra Turcarum impetus rempublicam Christianam : videri itaque magis publicæ saluti conducere singulari certamine tantas lites dirimere, quam tot populos in exitium trahere : licet enim Franciscus regia, et Carolus imperiali dignitate fulgeant, non tamen humano fastigio esse augustiores, ut ita minore damno graviora damna avertantur : cæterum pacem sibi futuram acceptiorem, si Franciscus ducem Sabaudiæ pristinæ ditioni restituat, paceque restituta se Mediolanensem principatum, non secundo-genito Francisci filio, ne Florentiæ et Urbini principatus uxorio jure affectaret, sed tertio-genito traditurum : ac si Gallus vel alii principes a fœdere desciverint, expetiit imperator, ut ii pœnis in Christianæ religionis eversores constitutis designantur; pacem enim a se ardentissimis et continentibus votis efflagitari, ut arma in Turcas verterentur. Præfigi itaque a præsenti die vigesimum decretorium diem, ut eo labente temporis flexu Franciscus rex pacis consilia amplecteretur; quo elapso, professus est a se expeditionem adversus Galliæ regem, omnium malorum impendentium futurum auctorem ac reum, qui pacem posceret eamque admittere nollet, susceptum iri.

7. Hæc fuere summa capita Cæsareæ orationis Hispano idiomate habitæ [1], atque in Italicum sermonem versæ a viro, qui eam ex ore Caroli imperatoris exceperat, eamque litteris eodem die tradidit; de quibus etiam Paulus Jovius, Guillelmus Bellaius, Franciscus Belcarius agunt;

[1] Ms. card. Spad. ubi sup. c. 99. p. 57. Blasius Cæsenas.

sed verba Cæsaris immutasse, asperasseque magis Gallum videntur. Cum ita unius horæ ac dimidiæ fluxu perorasset Cæsar, subjecit Paulus Pontifex, maximum se traxisse dolorem ex dissidiis Cæsaris regisque Gallorum, pro quibus inter se conciliandis studia semper collocarit, collocaturusque sit, ut arma ex eorum manibus a Christianorum cæde removeantur, et quotidie Numen continentibus precibus a se orari; porro Cæsari de optima amplectendæ pacis voluntate, intimisque arcanis animi sensibus libere expansis grates egit, utque in ea optima mente constanter perstaret, rogavit, seque obtulit pro pastorali munere et communis parentis officio, ad pacem inter eos flagrantissimo studio constabiliendam : verum singulare illud certamen, quod proposuerat, minime approbavit : si enim alter, aut ut sæpe fit, uterque morti occumberet, duabus firmissimis reipublicæ Christianæ columnis prostratis, totam molem simul collabi necesse esset : ac propterea addidit, se illius, qui ad honestas et æquas pacis leges se accommodaret, partes amplexurum usurumque potestate Ecclesiastica adversus eum, qui inique pacem respueret : pro Concilio vero celebrando, nullam operam a se prætermissum iri.

8. His dictis, episcopus Matisconensis Galliæ regis apud Pontificem orator, permittente Pontifice, in medium progressus, dixit Cæsareæ majestati, quod ad pacem spectaret, compertum fore semper regem Galliæ ad eam fuisse propensissimum, quod vero ad alia, quæ tangerent eumdem regem, cum linguam Hispanam non calleret, expetere ea melius a Cæsarea majestate ediscere, ut perscriberet regi atque objecta dilueret. Cui subjecit Cæsarea majestas, eam a se habitam orationem, ut Pontificiæ sanctitati orbique gestorum a se redderet rationem, causæque suæ exponeret æquitatem, ut de ea, deque dissidiis inter se ac regem exortis rectam et consentaneam universi proferrent sententiam, nec propterea reddendam eidem regi horum rationem, qui si de his certior fieri cuperet, facile ab oratore regio in aula Cæsarea agente, Hispanæ linguæ perito, omnia excepturum. Quo oratore vocato, ambobus Italico sermone hæc verba repetivit : « Compendio dixi, controversias inter me ac regem vestrum dirimi non posse, nisi vel cruentissimo bello, quod extremam perniciem reipublicæ Christianæ afferret, aut singulari utrorumque certamine, gladio et pugione conserendo, et hoc minus malum futurum, si alter ipsorum occumberet, quam si Christianorum sanguis tam profuse spargatur : aut confecta salutari pace, quæ non (ut alias) fallax et involuta esset » : hanc vero publico orbis Christiani bono vertendam, ideoque viginti dierum flexu certiorem fieri velle de capta a Gallo rege optione, vel belli vel pacis, se reliqua ad ipsorum regem scripturum, consensurumque ut typis mandentur, ut in luce et omnium oculis (quod maxime optat) collocentur.

His absolutis, Pontifex et Cæsar ad sacrum solemne (erat enim secunda feria Paschatis) perrexere, quo peracto, inquit memoratus scriptor, delecti fuere duo cardinales a sua Sanctitate Iporegiensis et Caracciolus, qui Cæsarem abeuntem per Ecclesiasticæ ditionis terras sociarent.

9. Interea Pontifex, quem summæ urebant curæ, ut pacem inter Cæsarem regemque Galliæ conficeret, veritus, ne Galliæ rex, perlato ad se Cæsaris sermone, in iras adeo asperandus esset, ut aures penitus ad omnem optatæ concordiæ tractatum obstrueret; ut omnes occasionum, quæ pacem disturbare possent, fibras tolleret, opinatusque Gallum regem suspicaturum convenisse prius cum Pontifice Cæsarem ad ea proferenda, accersito regio oratore affirmavit, ut refert Bellaius [1] : « Sibi omnia ista præter spem accidisse, cui Cæsar nunquam antea verbum fecerit, alioquin se nunquam passurum fuisse ut hæc loqueretur. Verum quando quæ facta sunt, culpari potius quam emendari possunt, rogare se illos, ut paci quantum possent consulant : quas vellent hisce de rebus ad regem litteras dare, tanta prudentia ac dexteritate temperent, ut ea prætermittant, quæ prætermitti citra perfidiæ notam possint, et quibus illum potius exulceratum iri intelligerent ». Et mox : « Quod vero potestate Ecclesiastica usurum denuntiaverat in eum, qui æquitati non acquiesceret, id se ad exhortandi et monendi rationem referre, quemadmodum sui esse muneris intelligebat. Legati gratias illi multis verbis agunt, hoc sic habeat rogant, regem non eum esse, qui æquitatem ullam refugiat, tandem significant se magnopere cupere, ut ex Cæsare ipso audiant (idque papa præsente) quo sensu quædam suæ orationis capita velit accipi; sic quam maxime poterit fieri, ut congrua lenitate omnia ad regem perscribantur ».

Eodem die, qui fuit decimus [2] octavus Aprilis, cum Cæsar discessurus ex Urbe, ac petiturus Senas salutatum venisset Pontificem, vocati sunt Galli oratores, qui a Cæsare supplices flagitarunt, ut declarare dignaretur, an hesterna oratione intelligeret provocatum ad certamen singulare regem Galliæ, vel non provocatum? Quibus Cæsarea majestas, præsente Pontifice respondit, se non adeo honoris Pontifici debiti immemorem fuisse, ut coram Sua Sanctitate provocationis verba faceret: sed dixisse, iterum iterumque repetere, longe satius fore, ut gladio pugioneque instructi, ambo in pugnam descenderent, quam si publicum bellum, cum extremo reipublicæ exitio Turcicæque tyrannidis incremento, gerant : Pontificique omnia hesterna die dicta confirmavit. Jussitque oratoribus, ut scri-

[1] Bellaius l. v. — [2] Ms. bibl. card. Spad. c. 98. p. 80.

berent regi, quo de illius voluntate atque optione, aut pacis aut belli certior fieret: quibus consentiunt ea, quæ a Blasio Cæsenate rituum magistro tunc præsente referuntur:

10. « Die Martis XVIII Aprilis, et tertia Paschatis, per mediam horam imperator cum papa in camera secretiore collocutus est; inde exeuntes in anticameram, vocari fecerunt omnes cardinales, prælatos, principes, oratores, et alios similes proceres, coram quibus idem imperator ea omnia, quæ heri querelando proposuerat, replicando et modificando sermones præteritos, quod non animo injuriandi neque offendendi regem Francorum, sed ut manifestaretur ejus intentio pro fide et Christiana republica, et si quæ mala inde sequerentur, non posset inde calumniari et inculpari: et minus provocandi illum ad pugnam vel duellum, quod non ea intentione dixerat, sed quod melius existimat duos simul mori vel perire, quam tota Christianitas pereat: et destructis ad invicem exercitibus Christianorum, impetus Turcarum convalesceret ». Converso [1] ad alia sermone, inquit Bellaius, orator regius subdidit: « Cæsarem pollicitum esse ducatum Mediolanensem duci Aureliano (is erat secundus-genitus regius). Respondit Cæsar, quod rex eo tempore conditionem non accepisset, quod etiam copias in Italiam traduxerit, quod innumerata damna Sabaudo attulisset, quod si rex duci Engolismensi (erat is tertius-genitus regis) hunc ducatum tradi vellet, se ab eo non alienum fore, iis pactis et conditionibus, quas jam tulisset, partim quas adjiceret, cum res conficienda esset, neptemque uxorem illi traditum iri. Tum conversus ad papam: An non bellum est (inquit) quod Galliæ rex mihi orandus est, ut ducatum Mediolanensem uni ex suis liberis tradi assentiatur? »

11. *Roma profectus imperator Florentiam petit: Franciscus ducatum Sabaudiæ invadit.* — Dimissis Gallis oratoribus, Cæsar summa comitate ultimum vale dixit Pontifici, a quo sacra prece lustratus XVIII April. hora decima nona, maximisque muneribus in Pontificios nepotes effusis, quæ ad triginta sex millium nummorum vectigal annuum pervenerunt, conscendit equum, atque a cardinalibus ultra dimidium milliare extra Urbem equestri pompa deductus est, cum Romæ tredecim dies moratus esset. Ex quibus emendes historicos, qui quatriduo tantum Romæ hæsisse memorant, quos etiam in nonnullis hallucinatos ex relatis a nobis constat. Emensus vero reliquum ditionis Pontificiæ iter, ab Iporegiensi et Caracciolo cardinalibus consociatus, Senas pervenit.

Cives vero Senenses erectis triumphalibus arcubus eum magnificentissime exceperunt: qua in urbe conventus a Lotharingo cardinale propositas Francisci nomine pacis leges repudiavit: a Senensibus ad Florentinos provectum Alexander gener illum tam mirifice percoluit, ut veterem Romanorum magnificentiam æquasse censeretur; quem Cæsar monuit, ut suæ salutis sollicitus esset, insidias enim regnanti in civitate armis subacta esse pertimescendas. Inde Lucam Astamque profectus, ad invadendam Galliam exercitum instruxit. Immiserat [1] adversus Carolum Sabaudiæ ducem Franciscus rex ob non restitutam Niceam, Provinciæ urbem, Philippum Sciabotum rei maritimæ præfectum, ingentibus succinctum copiis, qui præcipiti victoria, non modo Transalpinam regionem subegerat, verum etiam (pronis ad victorem populis) in Subalpina regione Taurinum, Fossanum, Penarolum et Cherium invaserat, ac latius victoriam protulisset, nisi Joannes Lotharingiæ cardinalis ad Cæsarem, cum amplissimis mandatis pacis interpres missus procurrentis victoriæ cursum inhibuisset, jussissetque citra Duriam amnem subsistere, ne Cæsaris animum magis exacerbaret. Ita Gallus rei gerendæ occasioni defuit, nec ad concordiam Cæsaris animum eo officio flexit: cardinalis enim Lotharingus cum Senis Cæsarem de pace postulasset, ab eo repulsus ad Pontificem se contulerat, Conversæ vero paulo post res fuere [2], nam Antonius Læva, Mediolano educto exercitu, progressus Gallorum abrupit, Vercellas in officio continuit, Fossanum expugnavit, Salassorum regulum ad defectionem a Gallo pellectum Cæsari adjunxit, suasitque illi, ut in Provinciam superatis Alpibus irrumperet, ac simul Mariæ sorori daret imperia, ut e Belgio in Galliam Belgarum exercitum effunderet, ut diverso bello Galli perturbarentur, inanibus vero vaticiniis præfidebat Læva, Carolum Galliæ regnum cæteris regnis adjecturum, nonnullosque Massilienses cives promissis et auro subornarat, ut urbem Cæsari proderent, sed ii mutata fide promissis defuere.

12. *Objecta sibi a Cæsare rex Galliæ diluit, litteris ad Pontificem missis.* — Dum fervirent bellica consilia, Pontifex, qui ex eo bello maximum rei Christianæ excidium impendere præfidebat, ac religionis in Africa amplificandæ spes dissipari, maximum inde dolorem traxit, et a cardinale Lotharingo conventus multa cum eo de pacis consiliis expediendis disseruit, ac litteris Franciscum regem ad communem pacem consectandasque publicas rei Christianæ utilitates hortatus est, cum adversus fidei hostes communia arma inferri possent, et propria manu hæc verba addidit:

« Regi Christianissimo.

« Rogamus ex animo et paterno affectu

[1] Bellaius l. XV.

[1] Jov. l. XXV. Bellaius l. V. Francisc. Ferron. in Franc. Paulus Jovius l. XXXIV. — [2] Paul. Jov. l. XXXV.

majestatem tuam Christianissimam,ne tam pulchram occasionem (hæc verba addita manu papæ) tempore conservandæ et augendæ Christianitatis deserat, et seipsam vincat et superet, quod solemni studio, facile consequi poterit ad laudem Dei et perpetuam tuæ majestatis et successorum tuorum gloriam, in quo nos tantopere tibi devincies, ut re ipsa intelligas, rem nobis gratissimam fecisse. Datum Romæ II Maii MDXXXVI, anno II ».

13. Audita contestationis Cæsareæ, et accusationis serie Franciscus rex ad sibi objecta capita diluenda, litteras ad Pontificem et cardinales misit, quibus nitide exposuit, Cæsarem non divini honoris tuendi, aut religionis asserendæ studio, vel cura ulla affici, ut qui arma adversus hæreticos grassantes in imperio non expediverit, sed Gallici nominis opprimendi ardore maximo flagrare, cujus litteras coram Pontifice cardinalibus lectas, refert Blasius Cæsenas his verbis :

« XXII Maii, die Ascensionis [1], orator regis Franciæ legit coram papa et cardinalibus litteras regis Galliæ responsivas protestationi, quæ continebant multas justificationes ». Præcipua hæc erant illius capita : Sabaudum jure lacessitum bello, cum juri non staret : ac si illius tuendi causa, Cæsar arma sumere debuit, multo magis adversus Genevenses hæreticos, qui Genevam et alia loca illi eripuere, ea vertere debuisse, sed hæc ab ipso rege audire præstabit :

« Beatissime Pater, vosque amplissimi cardinales et clarissimi legati. Est omnibus nota patientia, qua mihi factas injurias hucusque tuli, hæreditaria mea et meorum filiorum bona tot jam annos me ferente per alios occupata; interdictum, ne quid mei quod in re aut possessione Cæsaris esset attingerent; copiarum mearum a Vercellis de medio quasi desponsæ ac jam destinatæ victoriæ a cursu revocatio, et stativis in castris, (ne quis tumultus excitaretur) collocatio, constituendæ pacis amplissima et libera facultas cardinali Lotharingio permissa, ususfructus (de quo memini) cessio, satis declarant, pacene an bello recuperare nostra maluerim. Neque vero Sanctitati tuæ mirum hoc loco videri debet, si quod sentio liberius profiteor. Nam si occupator alieni quiritari audet, interim ac dolere, ego quid facere debeam, qui tam ampla patrimonia videam mihi ac liberis meis per injuriam auferri, et nostra cum ignominia retineri. Quod vero ad Sabaudiæ ducem pertinet, non video, qua ille se tueri aut defendere ratione possit; a quo toties expostulatum sit, a quo toties flagitatum, ut decidere judicio mecum vellet de eis rebus, et quas a majoribus suis nullo jure occupatas, meo damno possidebat, et quas hæreditario jure pertinere ad felicis memoriæ matrem meam ambigere non poterat : quæ ipsa quidem mater mea, (dum viveret) sæpe ad eum certos viros repetitum sua miserit cum mandatis, (ut sororem decebat) humanissimis : ego quoque ab ipsius morte viros meæ causæ peritissimos, quique vel disceptatoribus iis qui sunt illi a consilio, eamdem in judicium deducerent, legaverim, neque quidquam in legationibus tandiu profecerimus, necessario mihi ad arma veniendum fuit. Qua in re nihil a me peccatum est in ea fœdera, quæ cum Cæsare mihi intercedunt, quibus, etsi prohibeor, ut ne cum ullo Italiæ principe adversus illum consilia communicem, non video qua ratione istud bellum Allobrogicum ad se spectare Cæsar arbitretur, vel ad eam causam ullo modo pertinere, cum interim exercitus meus, (uti nunc dicebam) nihil earum rerum prorsus attigerit, quas intellectum sit ab eo, quo jure, quave injuria possideri, atque, ut ne id faceret, diligenter omnibus a me fuerit interdictum. Neque enim si fœdere Samarobrinensi, Sabaudiæ ducis mentio inter Cæsaris fœderatos injecta est; continuo tamen earum rerum, quas is ad me pertinentes occuparet, jus in eum translatum esse intelligo, cum nec eo in fœdere nomen ejus, ut nobiscum transigentis, adscriptum sit, nec vox de rebus meis, quæ ab illo tenebantur, ulla eo in conventu emissa. Itaque fœderis ejus tabulæ me cessisse jure meo, nulla coarguere ratione possunt. Atqui ego, et antea speravi semper, et nunc etiam spero fore, ut Carolus pro necessitudine affinitateque nostra, meam potius jure ac legibus nitentem, quam iniquam Sabaudiensis causam sibi esse suspiciendam ducat. Quanquam hoc ego (tamen video, id quod satis mirari non possum) cæterorum factum, qui et ipsi armis in Sabaudiensis bona invaserint a Cæsare non reprehendi, dumtaxat reprehendi meum, qui cum illo sim maximis vinculis et propinquitatis et necessitudinis conjunctus, neque vendicare quidquam, in quo perspicuum jus, et clarius ipsa luce non habeam, voluerim, neque nisi rite repetitis rebus arma caperem. Atque adeo, Beatissime pater, paratus sum Sanctitati tuæ, si hoc ita libuerit, rationes omnes meas ex tabulis authenticis comprobare, ut quæcumque dixerim, nihil omnino discrepare a vero intelligas. Quod si ille animum induxerit mea mihi reddere, vicissim ego, si quid mei præterea occuparunt, non gravabor illi restituere. Jam, quod Cæsar inquit, si de pacis inter nos retinendæ conditionibus convenire non possit, e re atque commodo fore Christianæ reipublicæ nostras ut controversias singulari certamine dirimamus. Ego cum hactenus (si quis vitæ meæ splendori notam ullam allinere tentaverit) abunde mihi satisfecisse videar : et cum hæc duelli commemoratio, voluntatis tantum declaratio, non etiam

[1] Blasius Cæsen. in Diar. to. XI. p. 172. Vat. Tab. Apolog. ext. Jul. Ext. etiam apud Guillel. Bellaium l. v. Apud Ferr. in Franc. I.

provocatio esse videatur, aut decoris atque honestatis nostræ oppugnatio, ego, inquam, breviores esse nostros enses, quam ut tanto intervallo disjuncti congrediamur existimo. Quod si nos propius occasio aliqua sisteret (id quod mihi credibile est futurum), si res ad arma redierit, atque si tum Cæsar eamdem retineat, quam nunc se habere ostendit decertandi mecum voluntatem, meque tum ipse ad certamen provocare velit, non recuso : quin si existimationis meæ defensioni defuero, probi me atque graves viri inter profligatæ famæ homines repudient, id quod mihi tamen multo acerbius futurum esset, quam cum illo certare armis formidolosius. Quod subinde declaravit, neque a se quidquam accusandi aut sugillandi mei causa dictum, neque dicta sua velle a quoquam ita accipi, quasi spe pacis omni sublata, jam classicum veluti cecinerit : ego vero non minimam ex ea re voluptatem cepisse profiteor. Hæc sunt porro, beatissime pater, amplissimi cardinales et clarissimi legati, quæ apud vos commemorare volui, non accusatorie aut lædendi cujuspiam animo, sed purgandi mei causa, ut omnes intelligant, quam ego in publicæ pacis studia et commoda reipublicæ propensa sim voluntate, perspiciantque omnes, ad arma cum Cæsare deveniendi culpam, sicut a me adhuc abfuisse, ita semper abfuturam ; id quod omnes sine ulla dubitatione judicaturos spero et confido, quicumque secum accurate reputaverint ad quas ego me continuandæ pacis studio dimiserim conditiones ».

14. *Per legatos Pontifex pacem inter Cæsarem et Franciscum regem conciliare tentat.* — Cæterum universos [1], qui Cæsarem adversus Gallum regem perorantem audiverant, non spectasse illum ad pacis, sed ad belli consilia, atque malorum imminentium invidiam in Gallum detorquere meditatum censuisse narrat veteris Ms. auctor, qui cardinalis quispiam eruditissimus fuisse videtur. Pontificiæ vero curæ ad eum placandum collocatæ irritæ evadebant : debellandæ enim Galliæ spe umbratili lactabatur Carolus V, nec recogitabat Turcam a Gallo in eum concitatum iri, nec tantis hostibus superiorem futurum, adeo magnitudine virium efferebatur, nam præter Germanos, qui ad viginti quinque millia sub ejus signis confluxerant, Hispanos veteranos milites, Italos, Neapolitanos, Burgundos, Belgas, distinctis aciebus militariter instructos trahebat. Inter quæ Pontifex redintegrandæ inter dissentientes reges concordiæ cupidus cardinales legatos ad eos decrevit, ut narrant Acta [2] Consistorialia : « Romæ, Feria VI, II Junii, fuit consistorium, in quo sanctissimus dominus noster statuit decernendos esse aliquos legatos, scilicet unum ad Carolum Quintum imperatorem, alium ad Franciscum regem Christianissimum, alium ad Ferdinandum regem Romanorum ; qui omni diligentia curarent, ut depositis armis, quæ jam ipsi reges contra se sumpserunt, pax reipublicæ Christianæ, jampridem ob Turcarum potentiam necessaria componeretur ». Designati illi fuere in alio senatu habito IX Junii, quorum nomina recensent eadem [1] Acta : « IX Junii S. D. N. decrevit legatos tres, videlicet, ad regem Romanorum et Wayvodam reverendissimum cardinalem S. Crucis, ad regem Christianissimum cardinalem Trivultium, ad Cæsaream majestatem reverendissimum cardinalem Caracciolum, cum facultatibus, ut in eorum Brevibus et Diplomatibus continetur ». De legatis [2] hisce Apostolicis decretis Pontifex eosdem reges certiores fecit, quo argumento extant subjectæ litteræ ad Francorum [3] regem, dum ad Cæsarea arma a Gallia propulsanda, Turcas in Cæsarem vocabat quem rogabat, ut pacis studio publicam rem Christianam privatæ rei vel privatis studiis anteferret :

15. « Regi Christianissimo.

« Charissime, etc. Etsi, ut tuæ serenitati notum est, per nuntios et litteras frequentissime ac novissime per dilectum filium nostrum cardinalem Lotharingiæ ad te reversum, officii nostri partes interposuimus cum majestate tua et serenissimo Cæsare ad concordiam inter vos conciliandam, armaque contra Turcas convertenda, libenterque ipsi personaliter hanc ob causam ad vos venturi fuerimus, si qua spes obtinendæ rei nobis affulsisset : tamen ne quid intentatum omitteremus, quod vel ad officium vel ad amorem erga te nostrum pertineret ; habita sæpius cum venerabilibus fratribus nostris super hoc deliberatione, recentiores dignioresque homines sanctæ Sedis legatos ad tuam et serenissimi Cæsaris majestates mittendos decrevimus ». Et infra : « Quamobrem, fili noster charissime, non sine lachrymis tuam majestatem per communem Dominum Jesum obsecramus, (quod et cum ipso Cæsare fecimus,) ut periculis miseræ Christianitatis animadversis, publicaque salute, quæ tibi ac tuis prædecessoribus semper charissima fuit, perpensa, ad concordiam te facilem dare, multaque Deo condonare velis, quæ alioqui humanis denegarentur affectibus : hoc nihil tibi gloriosius, nihil universis Christi fidelibus salutarius præstari a te hoc tempore potest, etc. Datum Romæ etc. XIV Junii MDXXXVI, anno II ».

Moniti etiam sunt [4] cardinales Lotharingus, Turnonius, et Bellaius, qui multa apud regem auctoritate pollebant, ut cardinalem Trivultium legatum pro pace conficienda juvarent : « Cum

[1] Ms. card. Spad. sign. num. p. 266. Paul. Jov. l. XXXV. — [2] Acta Consist. Ms. sign. num. 133. p. 302.

[1] Ead. 17. — [2] Petr. Paul. Gualter. in Diar. Ang. Massarell. in Diar. Conc. Trid. Ms. arch. Vat. Ferron. in Franc. I. — [3] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 547. — [4] Paul. l. II. p. 328.

nostrum inquit in distinctis ad singulos litteris) desiderium suadendæ concordiæ inter serenissimum Cæsarem et Christianissimum regem, tuæ circumspectioni præcipue notum, eo ardentius sit, quo periculum nunc majus, inquit, nisi arma ad mutuam Christianorum perniciem suscepta in Christi hostes convertantur ».

Cæsarem pariter, consignatis eidem litteris [1] madentibus lachrymis, vigilantissimus Pastor obtestatus est, ut arma Galliæ inferenda in Turcas converteret, lites æquitate dirimeret, condonaret Christo injurias, quarum ultionem humanus affectus expetebat : ac de cardinale Trivultio legato aliis litteris [2] hæc addidit : « Etsi hodie mittentes ad majestatem tuam communiter legatos nostros Trivultium et Caracciolum S. R. E. cardinales, communia illis mandata communesque litteras dedimus ad majestatem tuam perferenda, tamen cum ipse Trivultius, postquam ad majestatem tuam id munus peregerit, ad regem Christianissimum ob eamdem causam sit progressurus, non alienum putavimus has quoque seorsum ei dare ad majestatem tuam litteras : quamvis enim ipse gentilitio studio regem Christianissimum colat atque ab ipso rege ob singularem fidem et virtutem amplissime sit ornatus, tamen et bonum virum, et gravem senatorem, rectique et æqui semper cultorem habitum esse testamur, nec minus ob id electum fuisse a nobis, quia communis utilitatis studiosus semper fuit, etc. » Hosce cardinales contulisse se ad Cæsarem, atque Trivultium etiam pertentasse Cæsaris animum (remotis arbitris), num Mediolanensem principatum tertiogenito Francisci regis fiduciario jure traditurus esset, si Franciscus rex Sabaudo ditionem captam restitueret, nec ad id flectere eum potuisse, licet Romæ, coram Pontifice et cardinalibus eam pacis legem proposuisset, narrat Guillelmus Bellaius [3], cujus verba repetenda visa sunt :

16. « Savilianum veniunt cardinales Trivultius et Carpius (Caracciolus) a papa, hic ad Cæsarem, ille ad regem missi, qui illis Concilium denuntiarent, quod Mantuæ septimo et vigesimo Maii die anni proximi indicebant, qui annus erat MDXXXVII, qui etiam de pace inter eos ineunda agerent. Magno illi splendore et apparatu excipiuntur, atque in multorum principum et aliorum magnæ auctoritatis corona audiuntur. Cæsar, quod ad Concilium attineret, assentitur, seque interfuturum recipit, neque alia quam divina vi se impeditum iri confirmat. De pace scire eos quid Romæ testificatus esset, se bellum, si semel illuc venire compelleretur (neque enim nisi invitum valde suscipere contulisse) tam acriter gesturum, ut nulla unquam ratione, quæcumque extaret, nisi perfectis quæ cogitabat, a re suscepta deduceretur, a qua quidem sententia se decessurum omnino negat, nisi rex in primis Sabaudum plane in dominatum integrum restitueret damnaque illata sarciret, quibus confectis si nuntios postea de pace mitteret, tum se sibi consilium capturum, et quod res poscere videretur, responsurum.

« Cardinalis Trivultius, qui in Galliam ad regem progredi jubebatur, non abs re facturum se existimavit, si remotis arbitris Cæsarem conveniret. Tametsi enim oratione paulo arrogantiore palam usus fuerat, privato tamen colloquio longe leniorem præbiturum illum arbitratur, et ad quasdam pacis conditiones magis proclivem futurum. Dicendi potestate facta, inter cætera rogat, si rex de redintegrando Sabaudo conditionem acciperet, aut certe quæ bello occupata erant, apud sequestrum deponi assentiretur, num gratum ipsi esset, ut regi nuntiaret, Ducatum Mediolanensem Aureliano datum iri. Cæsar negat placere. Tum cardinalis óbnixe illum rogare cœpit, ne, quidquid postea accidisset controversiæ, quod facere constituerat, commutaret, sed in eo perseveraret, quod Romæ in celeberrimo et gravissimo cætu papæ, collegii cardinalium, et coram tot exterarum gentium oratoribus pollicitus fuerat. Negat se Cæsar, quod constituerat, mutare velle, ut qui nunquam in animo habuisset hunc ducatum tradere, consilium dumtaxat fuisse regem blandis verbis delinire, et omni ratione efficere, ut arma deponeret, dum ipse exercitum compararet par pari illi referens, qui Sabaudum verbis lactaverat, simul etiam adortus spoliaverat. Nullum aliud responsum cardinalis elicere potuit. Itaque venia accepta Alpibus superatis ad regem proficiscitur, collegam cardinalem Caracciolum Cæsar aliquot dies apud se habuit, deinde Mediolanum misit, illicque præesse jussit ».

Accepta a Pontifice potestate, cardinalem Caracciolum Mediolanensem præfecturam suscepisse, ostendunt litteræ [1] Guidicioni episcopi, internuntii Pontificii apud Cæsarem XIII Augusti exaratæ. Suspecta vero sunt alicujus historici verba [2], dum ait fassum Cæsarem se dolo proposuisse pacis legem coram Pontifice et cardinalibus, atque errare putandus est non aliter, cum Carpium (nondum cardinalem) pro Caracciolo missum dixit, maxime cum in eamdem pacis legem octavo post anno, cum Gallo rege Cæsar convenerit. Potius itaque opinandum est, Cæsarem solutum se religione promissi existimasse, cum tempore constituto conditionem oblatam Gallus non admisisset : fuisse aversum vero a pace, quia ex virium amplitudine, spe et cupiditate ab assentatoribus correptus, Galliæ occupandæ inhiaret, ducique se sineret ambi-

[1] Paul. lib. II. p. 339. — [2] Paul. lib. brev. an. II. p. 339. — [3] Guill. Bellaius l. VI.

[1] Ext. in Ms. card. Spad. sign. num. 99. p. 297. — [2] Ciacc. in Vita Paul. III.

tiosis consiliis Antonii Levæ, de quo hæc refert Paulus Jovius[1] : « Antonius ex proventu victoriarum suarum elatus, usque adeo Gallicæ militiæ contemptor evaserat, ut ex vaticinatione quorumdam futura prædicentium Carolum Galliæ regem evasurum, et se voti compotem, apud Parisios in ipsa victoria fato concessurum profiteretur ».

17. *Cæsar in Galliam irrumpit, et quidem infeliciter, nec tamen pax redintegratur.* — Refracta est contrario exitu ea militaris jactantia, ac Cæsar, contemptis monitis Pontificiis, irrupit in Galliam itineribus variis, sed præcipue per maritimas Alpes, perque Tendanos Provinciæ exercitum florentissimum infudit, cujus primo impetu Antipolis ultra Varum flumen capta non sine strage ; direptaque est, nec terra modo, sed etiam mari Galliam invasit, subsecuta enim est a Saonæ portu classis duce Andræa Auria, quæ multas Italicarum copiarum cohortes, quibus Ferdinandus Sanseverinus Salernitanus princeps imperabat, subvexit ; Gallia hostium multitudine territa, sine vulnere jugum subiit. Forum Julium etiam deditionem fecit, ac tum ad abrumpendos Cæsaris progressus, Franciscus rex lugubre, sed necessarium consilium sumpsit evastandæ Provinciæ corrumpendorum commeatuum causa, ne hostis iis sustentatus interiores regni regiones penetraret, nec sine clade id Cæsarianis contigit ; injectus enim ignis sylvis, facileque pineta corripiens continente flamma ingentem multitudinem calonum, mercatorum ac mulierum sequentium castra exussit, stultique adulatores canebant Cæsari prælucentes flammas victoriam portendere ; ac licet initio in pagis affatim commeatus fuerint reperti, tamen postea, cum ulteriore regione ii a Gallis corrupti exustique fuissent, inedia cœpit laborare exercitus. Auria porro classe in Tolonæ portum invectus, metu tormentorum præsidiarios ad turrem dedendam adegit, Cæsareus etiam equitatus, commisso primum ancipiti, deinde secundo cum Gallis ad Brugnolam certamine, miseram urbem effuse diripuit. Vastius in Arelatensem agrum excursione facta, plerosque cives, nil hostile metuentes, intercepit, necnon Cæsar ad Massiliæ conspectum copiarum partem promovit exploraturus, an tumultus ab iis, qui occulte ipsius rebus studebant, excitaretur ; sed cum inani spe pavisset diu cupiditatis famem, castra ad Aquas Sextias defixit, et qui Gallias victoriis se peragraturum ex somnio assentatorum existimaverat, ulterius progredi non potuit, cum Franciscus rex, fortissimo succinctus exercitu Avenionem accessisset (adducto secum Annæo Memorantio, equitum magistro, bellicæ artis gloria florentissimo) expectaretque in dies viginti Helvetiorum millia auxiliaria. Nam licet Helvetii Cæsari polliciti essent, se in nullam partem inclinaturos, tamen ubi Cæsarem in Gallias irrupisse acceperunt, veriti ne subacta Gallia servitutem subire cogerentur, fœderumque cum Gallis olim initorum memores, ac stipendiorum illecebra pellecti, ad defendendam Galliam procurrerunt. Interea asperiora omnia acciderunt Cæsari ; nam a Tolonæ portu, ob itineris intercapedinem, commeatus ægerrime castris Cæsareis inferri potuerunt, cum e saltibus incognitis assilirent in viatores, ac præsidiarios interficerent, inde fames in castris Cæsareis, et dyssenterica lues[1] ex fugacium fructuum uvarumque immaturarum esu ingravescere cœpit, adeo ut Germanorum corpora passim sternerentur. Cumque adversi exercitus proximo intervallo distarent, immanisque cædes expectaretur in dies, Pontifex cœpta concordiæ consilia majori studio et contentione ursit, de quibus hæc ad Cæsarem[2] scripsit :

« Imperatori.

18. « Charissime. Etsi sæpissime, ac multis animi nostri significationibus ostendimus desiderium, quo maxime tenebamur, prout tenemur, conficiendi pacem inter majestatem tuam et regem Christianissimum, sollicitat nos nihilominus officium nostrum, necnon pietas et charitas nostra erga universam Christianitatem, cujus tranquillitas ex hac potissimum pace pendere videtur ; quamobrem, ne huic rei in aliquo, (quod se nobis offerat) defuisse videamur, præcipue in absentia dilecti filii nostri cardinalis Caraccioli, quem legatum super hoc nostrum ad tuam majestatem destinaveramus, mittimus ad tuam majestatem dilectum filium Ambrosium Recalcatum protonotarium Apostolicum, secretarium nostrum intimum, etc. Dat. Romæ apud Sanctum-Marcum XXVI Augusti MDXXXVI, anno II ».

Internuntium etiam alium ad Franciscum regem, concordiæ interpretem misit : cæterum Franciscus rex, paulo ante gravissimum doloris vulnus acceperat ex Francisci Delphini regni hæredis obitu ; cum mense Augusto ex ludo pilæ æstuans, epota intemperanter aqua frigida pleuritidem concepisset[3], ut Diarii auctor refert. Dum porro Cæsar ad Aquas Sextinas hæreret, tristi nuntio perculsus est, Genuam in discrimen adductam, cum Galliæ rex, Guidonis Rangoni opera, prope Mirandulam exercitum confecisset, ad quem Fregosii et Genuæ exules confluxerant, rerumque novarum studiosos non parum erexerant, quo audito Andreas Auria subsidiarias copias triremibus devehendas celerrime submisit, quibus confirmati Genuenses, hostem admotis scalis in mœnia subeuntem propulsarunt, inde Guido Carinianum oppidum

[1] Paul. Jov. l. XXXV.

[1] Mart. Bellaius. — [2] Lib. VIII. Paul. III. lib. brev. an. II. p. 430. Ext. etiam in Ms. card. Spad. sign. num. 269. p. 295. — [3] Petrus Paulus Gualter. Aretin.

provectus deditione recepit, ac Taurino aliisque arcibus præsidiarios submisit : extracta porro in plures menses Aquarum-Sextiarum obsidione, Massiliaque frustra tentata, et morbis Cæsareum exercitum depascentibus, Antonius Læva, infelicis belli auctor, fractus diuturnis artuum doloribus, atque ira mœroreque ex adversis rebus confectus, in castris intra dies paucissimos interiit.

19. Extincto belli suasore, studia bellica refrixere, et spe victoriæ dejecti duces Cæsarei, ad receptum inclinarunt, nec Cæsar res suas universi certaminis aleæ committendas censuit; Annæus pariter Memorantius Gallici exercitus dux, qui ad Cabillonem castra erexerat, eaque munitionibus dispositis in coronam tormentis bellicis vallarat, propendebat ad pacis consilia, ne ex ancipiti prælio Gallia in discrimen conjiceretur, de quo factus certior Pontifex, de optimis consiliis grates egit[1], exposuitque quantum discrimen a Turca, si Christianorum vires universo certamine eliderentur, impenderet:

« Magistro Franciæ.

« Dilecte fili, salutem etc. Ex compluribus dilecti filii cardinalis Trivultii legati, ac venerabilis fratris episcopi Faventini nuntii istic nostrorum litteris, novissimeque ex dilecti filii Latini Juvenalis secretarii nostri, nuper ad nos reversi, verbis intelleximus, quo studio tua nobilitas, et quam piis officiis continue animata et usa fuerit in pace et concordia suadenda. Qua ex re, fili dilecte, etsi eramus antea singulari erga te amore incensi, ob tua in Sedem Apostolicam, quam semper coluisti, egregia merita, tamen tantum lætati fuimus, tantumque ad priorem in te benevolentiam adjecimus, quantum tua pietas, ac rei tam necessariæ et salutaris utilitas postulat; cum enim hoc duorum principum tantorum bello universæ Christianitatis vires absumptum iri nemo ambigat, nemo etiam non videt illis accisis ac debilitatis communem hostem Turcam in commune nostrum exitium primo quoque tempore irrupturum; cujus periculi certa indicia nobis idem hostis nunc præbet, cum tantam classem, tantumque apparatum navalem in proximum Ver moliri dicitur. Ergo nos, qui prudentiam tuæ nobilitatis antea audiveramus in bello, nunc pietatem audientes in suasionibus pacis, agimus Deo gratias, quod apud Christianissimum regem, talem virum tali gratia et auctoritate pollentem, nobis hoc tempore concesserit, qui pro bonitate velit, et pro auctoritate possit nobiscum in commune bonum, quod ab una tantum concordia dependet, consulere : sed et post Deum, etiam tibi agimus, fili, gratias, qui tali animo es; te enim adjutore speramus reddi compotes hujus voti, quod nobis a natura insitum, a pastorali officio injunctum, minæ nunc et apparatus communium hostium Turcarum, quas tuæ nobilitati non ignotas esse confidimus, augent et exacuunt, etc. Dat. Romæ apud Sanctum-Petrum etc. XIV Octobris anno MDXXXVI, anno II ».

20. Submissi deinde a Pontifice[1] cardinalis Trivultius, Rodulphus Pius Carpensis, episcopus Faventinus, paulo post cardinalis; impetrarunt facile piis precibus, ne summo reipublicæ Christianæ incommodo, armis concurreretur, quanquam tollere simultates, et suscepti belli controversias dissolvere non potuerint; cujus rei causæ hæ afferuntur a Francisco Belcairo[2] : « Neque Cæsar prior de pace loqui, neque Franciscus voluit, ille quod se a fortuna, non nostrorum industria, aut fortitudine vinci agnoscebat, Franciscus, quod illius exercitum semivictum putabat, itaque ambæ legationes irritæ fuerunt, nisi quod Paulum Pontificem suo officio non defuisse declararunt ». E legatis Caracciolus, permittente Pontifice, legationem suam apud Cæsarem a pace abhorrentem commutarat cum Mediolanensi præfectura, ut diximus, Trivultius vero a Gallia reversus IV Novembris legationis suæ rationem[3] ac seriem Pontifici retulit. His addit memoratus Belcairus in castris Cæsaris famem vehementer in dies auctam, adeo ut panis aliquot diebus desideratus sit. Cum vero in eo bello Venusinus Comitatus Pontificiæ ditionis in summo discrimine versaretur, atque ab Annæo Memorantio ab hostili grassatione fuisset vindicatus, Pontifex[4] illi grates his litteris egit :

« Magistro Franciæ.

« Dilecte fili, salutem, etc. De tua optima erga nos, statumque et res hujus S. Sedis ac nostras, mente ac voluntate certiores quotidie sumus redditi, sic enim retulit nobis, idque sæpius venerabilis frater Jacobus Sadoletus episcopus Carpentoratensis, nobilitatis tuæ studiosissimus, quem nos modo ipsius meritis et virtutibus adducti, in sacrum ordinem venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium retulimus, te in hoc proximo bello, quo regiones istæ Provinciæ Galliæ, populique in illis nostri et status Ecclesiasticus in maximo metu ac periculo constitutus fuit, tantum studium adhibuisse, tantaque vigilantia esse usum, quo res istic nostræ conservarentur ac quoad fieri posset, a detrimentis belli et licentia militari prohiberentur, ut nihil fieri potuerit, nec amantius erga nos, nec tuo isti animo et præstantissimæ virtuti convenientius; certe enim primarias urbes ditionis istic nostræ Avenionem et Carpentoratum tua auctoritate et diligentia novimus fuisse conservatas, quæ ut nobis gratissima a nobilitate tua accidant, nos-

[1] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 642.

[1] Paul. Jov. l. XXXV. — [2] Franc. Belcar. l. XXI. — [3] Act. Cons. sign. num. 133. — [4] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 611.

que quotidie magis te amare ac magnifacere teneamur, etsi tu tuæ virtutis potissimum præmium ipsam habeas virtutem, gratiamque eam et laudem, quam apud Deum atque homines recte semper agendo tibi comparas, quæ una quidem merces laborum et vigiliarum nostrarum sempiterna est: tamen nos quoque nobilitati tuæ tanto animi studio tantaque charitate reddimur affecti, ut nequaquam satis dignas gratias isti animo et amori tuo erga nos agere posse videamur : sed agimus eas tamen, et pro nostra ac hujus Sanctæ Sedis facultate et auctoritate, quantum cum Deo licitum erit occasioque tulerit, etiam referre sumus parati, ita nostra prompta, erga te, statum, honorem et commodum tuum voluntate, ut in omnibus rebus sis cogniturus, ad paternum nostrum erga nobilitatem tuam animum singularemque benevolentiam, nihil jam addi ulterius posse : quod superest, etsi ea apud te non eget commendatione, tamen ut teneamus officium nostrum, causam Christi et fidei in isto regno, quæ a te semper fortissime defensa, a charissimo in Christo filio nostro Francisco rege vere Christianissimo invicta retenta est, populosque istic nostros, eorumque pacem et incolumitatem nobilitati tuæ vehementer commendatam esse cupimus. Datum Romæ XXIX Decembris MDXXXVII anno II ».

21. *Dum rex Gallus fœdus impium cum Turcis init, Pontifex Turcicas incursiones reprimit, et pios stimulos addit regi Poloniæ.* — Pulsis Provinciæ finibus et Peronæ obsidione Cæsarianis, Franciscus rex ad rependendas hosti clades exercitum in Belgium induxit, ac quinquagesimo obsidionis die Hisdinum [1] munitissimam urbem expugnavit, tum in Insubriam irrumpere proximo anno meditatus (Christiani nominis animæque salutis oblitus) impio fœdere cum Solimanno percusso, illum proximo anno ad regnum Neapolitanum invadendum pellexit, ac Barbarossa hoc anno in Minoricam invectus, capta Magonis-Portus arce, oppidanos in servitutem abduxit, petiitque Constantinopolim ad vires adversus Christianos instaurandas: ex graviore enim bello inter Cæsarem et Franciscum regem accenso, exultantes Turcæ ad invadendum summo conatu Christianum imperium procurrerunt, quibus propulsandis vigilantissimus Pontifex intentus universos Christianos cohortatus est [2], ut Christiana constantia Turcica molimina retunderent, atque inter alios Clissiæ in Dalmatia munitissimæ arcis, cui occupandæ inhiabant Turcæ, præfectum populumque Pontificii subsidii certissima spe ad Turcicas grassationes reprimendas confirmavit :

« Dilectis filiis locumtenenti et hominibus Clissii.

« Intelleximus, quanto in periculo constituti sitis ob ea quæ Turcæ adversus vos continue moliuntur, et qua in penuria pulveris et frumenti reperiamini, quantaque sit vestra in vobis et ista arce tuendis fortitudo, et in Deum ac sanctam religionem pietas et fervor : laudamus vos, filii in Domino, vestramque virtutem et pietatem plurimum commendamus, hortamurque (licet non necessario) ut in hac tolerantia constanter perseveretis, nos enim nunquam vos deseremus, sicut hactenus non deseruimus, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum XXI Octob. MDXXXVI, anno II ».

22. Ornavit verba operibus Pontifex, ac præter submissa tormentarii pulveris et frumenti subsidia pro toleranda obsidione Turcica, Venetos ad eos defendendos obstrinxit, de quibus Ferdinandum regem, sub cujus clientela erant, fecit certiorem [1] :

« Regi Romanorum.

« Charissime, etc. Quam curam et sollicitudinem de tuis oppido et hominibus Clissiæ hactenus susceperimus, quodve subsidium nuper ad eos miserimus, et officium quoque auctoritatis nostræ pro eis apud Venetos interposuerimus, arbitramur Majestatem tuam ex oratore nostro, quem ad te super hoc misimus, et ex litteris agentis apud nos tui plenius intellexisse, etc. Datum Romæ XII Decemb. MDXXXVI, anno III ».

23. Infestantibus etiam superiore anno Poloniam Turcis Pontifex hoc ineunte anno, regem Poloniæ ad Turcas contundendos sollicitarat [2], illumque de parta a Cæsare de Turcis in Africa victoria, deque ingenti clade Turcarum a Sophianis in Syrta accepta fecerat certiorem, deque conficienda in communem hostem generali expeditione spes Polono injecerat :

« Regi Poloniæ.

« Charissime. Gratissimas recepimus superioribus diebus complures litteras tuas. In illis enim omnibus manifeste repræsentata nobis est, semper nobis perspecta, erga nos benevolentia, et in hanc sanctam Sedem devotio tua, quibus nos, ut decet, grato animo et paterna ac peculiari dilectione respondemus, et semper respondebimus ». Et infra : « Sed etsi, fili charissime, tua pietas hortatione non eget, tibique juste compatimur, quod tali ætate, cui requies potius debeatur, in tam remotis et asperis locis bellum resumere studio Catholicæ fidei decreveris ; tamen te hortamur ut in veteri tua gloria et pietate persistas, cum pro tuorum regni et dominiorum fidelium conservatione, tum zelo ejusdem Catholicæ fidei, cui ad extremum deesse non debes, eo etiam magis, quo clare

[1] Paulus Jovius lib. XXXV. — [2] Paulus III. lib. brev. an. II. p. 524.

[1] Ib. p. 634. — [2] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 48.

perspicimus aspirare Dei favorem suis fidelibus, concessa hinc serenissimo Cæsari Africana victoria, inde perfidis Turcis magna clade in Syria recenter afflictis, sicut certis nuntiis nuper ex Constantinopoli significatum [1] est : ex quibus firmam spem in Domini misericordia reponimus, brevi fore ut Christianis principibus ad concordiam redactis, cui nos rei incessanter incumbimus et incumbemus, sancta Constantinopolitana expeditio communiter suscipiatur, etc. Datum Romæ apud S. Petrum die xi Januarii MDXXXVI, anno II ».

24. *Moritur regina Catharina non sine veneni suspicione.* — Præclara illa convertendorum in Turcas Christianorum armorum consilia funestis Cæsaris regisque Gallorum dissidiis extincta sunt, quibus etiam præclarissima evertendi Anglorum tyranni, restituendæque amplissimo regno religionis Catholicæ occasio intercisa. Quam enim honestius ad famam, ad Dei gloriam magnificentius, Cæsar arma in Anglum, quam in Gallum convertisset, Christique et materteræ injurias, excutientibus tyranni jugum pluribus populis, vindicare potuisset! De conversionibus vero rerum Angliæ dicturi ordine, primum a Catharinæ Angliæ reginæ morte, quam a Cæsare in ipsius declamatiuncula adversus Gallorum regem, coram Pontifice et cardinalibus habita deploratam audivimus [2], modo agemus. Traxit illa diu acerbissimam vitam ex impiis Henrici regis facinoribus, tum etiam Annæ Bolenæ pellicis artibus varie afflicta, in primis vero cruciata illa fuit ex inhumana sævitia, quam regii administri in venerabilem senem Joannem Forestum Ordinis Sancti Francisci, qui sacras reginæ exhomologeses excipere consueverat : plurimos jam vir sanctus cruciatus et horridum biennii fluxu inter latrones carcerem perpessus, ad martyrii palmam pro defenso regio conjugio, et fidei Catholicæ veritate constantissime servata incorrupta, anhelabat, cum regina, pias hasce litteras [3] ad eum scripsit :

« Mi venerande pater, qui dubiis aliorum casibus adesse consuevisti, ignorare non potes, quid tibi nunc conveniat ad certamen pro Christi causa vocato. Si paucas has brevesque tormentorum pœnas, quæ tibi directæ sunt, pertuleris, æternam (ut scis) mercedem es recepturus, quam qui propter ullam vitæ hujus præsentis tribulationem amittere voluerit, eum ego omni ratione destitutum arbitrarer. Sed o te felicem patrem meum, cui Deus dedit, ut præ multis ipse mortalibus hoc cognoscas, et ut sanctissimæ vitæ ac laborum tuorum cursum, haud aliter quam his pro Christo vinculis, tormentis ac crudelissima morte consummares ! Et o me miseram filiam tuam, quæ hoc tempore mœroris et solitudinis meæ tali monitore, ac tam adamato in visceribus Christi patre sum privanda ! Atque sane, si liceat mihi in hac re, quid ardentissime cupiam tuæ charitati (cui arcana cordis ac conscientiæ meæ omnia hactenus, ut debui, semper revelavi) libere confiteri : fateor me summo tecum vel ante moriendi desiderio flagrare, atque id quidem, modo divinæ voluntati, cui omnia vota vitamque meam lubens semper subjicio, non repugnaret, maximis quibusque tormentis compararem : ita mihi non libet hoc infelici mundo gaudere, iis sublatis, quibus dignus non est mundus, etc.

Respondit reginæ Catharinæ in hanc sententiam confessor Christi : « Te vehementer rogo, ut continuis precibus instantem agonem et certamen meum subleves. Quod si feceris, sicut certe facies, nec de constantia mea velim dubites, nec de gravibus mihi designatis pœnis sis sollicita : non enim decet hos canos meos istis terriculamentis puerorum in causa Dei moveri, nec virum, qui sexaginta quatuor annis jam vixit, mortem turpiter effugere, religiosum quadraginta tribus annis in habitu Sancti Francisci discentem et docentem terrena contemnere, non amare, sed omni conatu aspirare ad cælestia, etc. »

25. At visum est aliter divinæ Providentiæ, nam Joannis Foresti martyrium ad biennium extractum est, regina vero non sine suspicione veneni ad octavam idus Februarii, ætatis anno quinquagesimo, ac trigesimo tertio quo in Angliam venerat, e vita excessit, cum prius Henricum regem hisce litteris amantissimi officii præmonuisset : « Domine mi rex et conjux dilectissime, adventante jam mortis meæ hora, amor, quo te prosequor, facit, ut admoneam te paucis æternæ salutis animæ tuæ, quam universis hujus mundi bonis ac rebus mortalibus anteferre debes, neglecta etiam tui corporis cura, propter quam, et me in calamitates multas et teipsum in plures sollicitudines conjecisti ; sed ego tibi ex animo omnia condono, precorque ut eadem condonet tibi Deus ; quod reliquum est, commendo tibi Mariam, communem nostram filiam, ut patris officium in illam præstes ». Pertulit illa adversa omnia summa animi constantia, ac secundas res et adversas experta, hanc sententiam de iis proferebat : « Fortunam se non asperrimam, nec levissimam, si daretur optio, electuram, cum utraque suas tentationes ac pericula habeat, sed mediam potius ac temperatam ; si tamen alterutra eligenda esset, malle se tristissimam quam blandissimam, infelicibus enim raro deesse consolationem, fortunatissimis fere semper mentem ». Adscripsit illa infelices matrimonii sui successus, tum peccatis suis, tum

[1] Pag. 49. in lit. cardin. § 4. ait per Sophi inflictam cladem. — [2] Sander. de schis. l. I. — [3] Ext. apud eumdem.

gravissimo sceleri ab Henrico VII socero rege admisso, ut qui ante nuptias Catharinæ cum Arthuro, ad regni successionem asserendam, innocentissimum juvenem Eduardum Plantagenetam, ducis Clarentiæ filium, et Eduardi regis IV ex fratre nepotem, matrisque Reginaldi Poli postea cardinalis fratrem, necari jusserit, quod confirmat etiam memoratus Reginaldus [1] Polus, qui sic loquitur :

« O si nunc rex pater tuus reviviscerel, et me videret sororis filium ejus, quem ipse, etsi omnium innocentissimum, ut omnes norunt, tamen, quod nimium propinquus videbatur regio nomini, ex quo postea impedimenta successioni suæ exoriri possent, tollendum e vita curavit ; si ille, inquam, reviviscerет, et me videret, natum ex ea domo unde ipse impedimenta verebatur, posteritatem suam defendere, quam tu filius oppugnares ? Quale hoc illi monstrum videretur ? quam nunc aperte cognosceret humanam prudentiam, parum ipsam per se valere ad omnia impedimenta tollenda perpetuandæ successionis ? Nulla enim certe res illum ad cædem avunculi mei impulit, qui omnium consensu, tota vita innocentissimus habitus erat, et ut Scriptura solet dicere, (tanquam infans unius anni), nisi, quod cum ille regis Edoardi fratris filius esset, et solus in illa stirpe mas relictus, prospiciebat, quam facile ejus causa novæ de jure regni seditiones contra suam domum existere possent, quemadmodum quidem aliquas ipse, dum viveret, expertus erat, cum populus amoris mei avunculi causa semel atque iterum in armis fuisset, et sæpe tumultuari soleret. Hoc ergo sublato existimabat posse se et suos hæredes secure agere, ac sine ullo metu regnare, impedimenta omnia esse sublata, perinde quasi in regnorum successione nullas partes Dei providentia obtineret, prudentia humana omnia faceret ».

26. *Anna Bolena ob adulterium et incestum pœna capitis plectitur.* — Extincta Catharina regina, triumphavit gaudio æmula pellex Anna Bolena, cui cum nonnulli de asserta regia dignitate gratularentur, in rabiem efferata respondit : « Doleo, non quidem quod sit mortua, sed quod tam honesto mortis genere obierit ». At vindex Numen nequissimæ adulteræ supplicium, quod illa insonti reginæ optaverat, quinto post mense intulit. Pepererat Anna percussa anathemate, informem carnis molem pro expetito a Deo filio, Annæque fastidio affectus Henricus Janæ Semeriæ, regiæ famulæ, amoribus serviebat. Cumque prolis masculæ suscipiendæ esset cupidissimus, Anna ad prolem illi adulterinam supponendam, artes convertit ; ac primum (summo dedecore Henrici, qui illam perditissime amaverat) se prostituit Georgio Boleno fratri, ut regni Anglici sceptra moderaturus ex utraque parte Bolenorum sanguine proseminatus esset, cumque fraus non succederet, etiam se aliis amasiis ac demum Marco musices magistro turpiter addixit maximo contemptu Henrici, qui pro hoc scorto impurissimo, reginam, famam, Ecclesiam, animam, Christumque contempserat. Auxit hæc probra, quod Anna Bolena Henrici spuria existimaretur, idque a pueris Parisiensibus cantillaretur, atque etiam in angiportibus, valvis et plateis affixum Epigramma hoc prostaret :

Juno Jovis soror, atque uxor ; verum Anna Bolena
Et spuria Henrici filia, et uxor erat.

Demum iniquus meretricis spurcissimæ amor in justa odia versus est, atque illam Henricus (una cum amasiis) in vincula conjecit, ut justa supplicia de iis sumerentur : quo accepto, Paulus Pontifex, concepta de Henrico meliori spe, hæc ad Joannem regem Lusitaniæ scripsit :

« Regi Portugalliæ.

« Accidit enim nuper, filii charissime, quod divino judicio factum nemo dubitare possit, quodque, quamvis tuæ majestati aliunde significandum, non putavimus a nobis prætermittendum esse, ut sicut asperitatem aliarum litterarum nostrarum super eodem accepisti, ita nunc lætiores acciperes ; rex enim Angliæ Henricus, qui propter Annam adulteram, tanta se immanitate, impietate et sacrilegiis fœdaverat, nunc illam cum suis in carcerem conjecit, quæ res initium resipiscentiæ ejus fore speratur, tanquam causa morbi abscissa, et malis consiliis repudiatis ad gremium et obedientiam S. R. E. redituri ; quod nos lætanter accipientes pari lætitia a tua serenitate ac principibus cæteris accipiendum existimamus, non tam novissima hujus regis demerita quam vetera merita recordantes, egregium enim et pientissimum principem antea se præstitit, sicut tua serenitas meminisse potest, cum in hæreticis stylo, tum in schismaticis bello persequendis, fideque et devotione singulari Romanis Pontificibus et Apostolicæ Sedi semper exhibenda. Utinam igitur pastor cælestis hanc ovem tam nobilem ad ovile pietatis reducat, et cum finem videamus divinæ justitiæ ac benignitatis, quem hæc initia nobis pollicentur, etc. Dat. Romæ etc. xxvi Maii MDXXXVI, anno II ».

Jam illam Henricus decretoria judicum sententia damnatam adulterii et incestus crimine XIV kal. Junii securi percuti jusserat [1], ac triduo post ejus adulteri Georgius Bolenus ejus frater, Henricus Noresius, Guillelmus Bruertonus, Franciscus Vestonus, et Marcus Smetonus

[1] Reginald. l. III.

[1] Sander ubi sup. Petrus Paulus. Gualter. Aret. in Diario. Franciscus Belcar. l. XXI. num. 62.

musicus supplicio publice non tam suo sanguine Henrici opprobria extersere, quam expressere : Thomas vero Boleuus, qui Annæ pater censebatur, ferendæ in eam sententiæ interesse coactus est, atque ex dolore confectus obiit.

27. *Henricus rex de nova condenda religione cogitat, monasteria evertit et spoliat.* — Sublata ita Anna Bolena, cujus causa pessumdata in Anglia fuerat religio, excitataque in sanctos Dei persecutio, sperabant pii omnes Henricum ad saniorem mentem reversurum [1] : sed cupiditates indomitæ illum in flagitia impulere, atque a Deo averterunt ; licet enim effusos in Annam Bolenam meretriculam amores damnaret, pœniteretque ipsum Mariam filiam Catharina regina susceptam regni hæreditate exclusisse, ac multa impie gessisse, fastu tamen impio elatus, acceptos supremi Anglicanæ Ecclesiæ capitis apices abjicere, ac demisse ad vicarii Christi obsequium redire aspernatus est : sectam potius novam Mahometis exemplo condere meditatus, ut in ejus gestis narrat subjectis verbis Sanderus :

« Ad sextum idus Junias tam comitia publica, quam Synodum episcopalem indixit, in quibus posteaquam non parum sibi displicere significasset, quæ tam studiose antea pro Elisabethæ Bolenæ filia in Mariæ principis detrimentum facta fuissent, eaque jam irrita esse velle ; in utroque concilio disceptari consultarique jussit, quænam fides, quænam etiam forma religionis ac divini cultus deinceps in Anglia teneri deberet, nam hactenus confusa omnia ac perturbata videbantur, et Anna dominante rerum omnium licentia subingressa universa miscuerat, nec quid quisque affirmaret, crederet, aut faceret certum, aut constitutum habebatur. Primo tamen loco, ne rex Pontificem timere videretur, aut ad Sedis obedientiam redire velle, præcepit ne quisquam de primatu suo in hac consultatione verbum faceret : quem ut magis etiam nunc exerceret, constituit Thomam Cromuelum supremum suum vicarium generalem in causis Ecclesiasticis ac spiritualibus, eique sigillum quoddam peculiare assignavit ad causas ejusmodi expediendas. Præsidere etiam illum voluit episcopis omnibus in synodo ac prælatorum conventu, quod et sæpe fecit, cum et laicus tantum esset, et omnis bonæ eruditionis expers. Septembri deinde mense sequente, auctoritate sua vicaria canones quosdam Ecclesiasticos, quos *Injunctiones* vocabat sigillo vicariatus sui munitos archiepiscopis, abbatibus, reliquoque clero Cromuelus præscripsit, in quibus præter cætera jubebantur parochi sub gravissimis pœnis, ut Orationem Dominicam cum Salutatione Angelica, Symbolum item fidei, et decem Decalogi præcepta, aliaque ejusmodi Anglice in posterum in Ecclesiis docerent.

« His ita constitutis, de aliis deinde rebus fideique articulis in utroque consilio disceptari cœpit : post longam difficilemque altercationem tandem libellus quidam editus est auctoritate publica, qui vulgo *Sex articulorum liber* appellatur, cum hac inscriptione : *Articuli per regiæ majestatis serenitatem constituti.* Horum primus transubstantiationem in Eucharistiæ Sacramento credendam esse jubebat. Secundus unam speciem sacramenti Eucharistiæ ad salutem sufficere. Tertius cælibatum sacerdotum omnino retinendum. Quartus votorum castitatis et viduitatis non temere factorum necessariam esse persolutionem. Quintus non modo Missarum celebrationem juri divino consentaneam, verum et Missas privatas fieri bonum et necessarium esse. Sextus denique auricularem confessionem in Ecclesia necessario conservandam esse asserebat. Qui secus doceret aut crederet, post duodecimum diem Junii proxime sequentis, in illum tanquam hæreticum supplicia gravissima exercenda esse regis serenitas cum utriusque senatorii ordinis et plebis in comitiis adunatæ consensu decrevit (1) ».

28. Non hæc valuere ad arcendas Lutheri Zuingliique hæreses, cum Anglia a suo capite vero, scilicet Christi vicario, divulsa esset, nec palmes qui in vite non manserat fructum facere potuit, non enim ut sanctus Cyprianus [1] asserit, aliunde oriuntur hæreses, quam quod uni in Ecclesia sacerdoti et judici vice Christi non obtemperetur. Adde etiam ipsos decreti auctores, regem nimirum, Cromuelium ejus vicarium, Thomam Cramnerum archiepiscopum, et alios proceres utriusque ordinis occulte hæresi contaminatos fuisse : adeo ut Henricus visus sit, præ se flocci Deum fecisse, et religionem non quam teneret, sed quam ad continendos in regio obsequio populos aptiorem censeret, proposuisse. De illius enim inconstantia, factorum cum dictis pugna et dissensione, hæc subjicit Sanderus : « Henricus cum hæc ipsa in Lutheranos et Zuinglianos tam severe decerneret, hæretica multa tenebat, eaque cum Luthe-

[1] Sander. l. I. de Schism. Angl.

[1] S. Cyprian. l. I. Ep. V.

(1) Sex illos articulos, quibus tota Anglicanæ Reformationis religio continetur, nonnisi triennio post, anno scilicet MDXXXIX in altero principum conventu decretos atque constitutos fuisse ex testimonio Tabularum in conventu illo descriptarum Burnetus demonstrat. Qua in re errasse Sanderum et ille quidem clamitat et nos ultro convenimus, sicut et consentit Spondanus ad A. MDXXXIX, 8. Frustra vero ille Sanderum reprehendit, ac si docuerit articulos illos regia auctoritate munitos in lucem publicam regio jussu prodiisse ; neque enim, ait, regia auctoritate in lucem exisse, sed in editis hunc titulum prætulisse : *Articuli per regiæ majestatis serenitatem constituti.*
MANSI.

ranis et Zuinglianis communia, verum etiam cum his ipsis suis articulis e diametro pugnantia; primum enim, ut omittamus primatum Petri ac vitæ monasticæ institutum, quæ utraque cum hæreticis contra Ecclesiæ Catholicæ doctrinam impugnabant, in ipsis sacramentis immutabat omnia pro sua libidine; nam primo affirmabat cum Catholicis septem esse Ecclesiæ sacramenta, sed cum Lutheranis dicebat, tria esse tantum a Christo instituta, Baptismum, Eucharistiam et Pœnitentiam : cætera quatuor, ut minoris momenti minusque necessaria, ab Ecclesia esse postea adjuncta. Deinde in Sacrificio Altaris et in ipso Canone multa pervertebat; nam expungebat ubique Pontificis nomen, et suum loco ejus supponebat : omnes etiam orationes in Missa pro summo pastore prohibebat. In sacramento autem Pœnitentiæ, etsi confessionem necessariam esse diceret; tamen a Christo institutam esse negabat; Satisfactionis nomen omnino abolebat. Orare quidem pro defunctis jubebat, Purgatorii tamen nomen nullo modo permittebat. Ordinis Sacramentum fatebatur, sed in eo tractando et tradendo infinita permiscebat, imo novam formam ordinandi episcopos ipse præscripsit. Sacerdotes a conjugio prohibebat, monachis tamen multis, qui sacerdotes non essent, uxores permittebat. Votorum castitatis et viduitatis necessariam esse persolutionem volebat, cum ipse nihilominus omnes, qui viginti quatuor annis minores essent a monasteriis exire, et ad sæculum reverti cogeret, grandævos etiam quoscumque permitteret. Postremo, ut plura hujus generis non percurram, cum ipse in sancta sanctosque omnes et in eorum memoriam benevolus ac devotus videri vellet, interea tamen Ecclesiarum ornamenta, sanctorum Reliquias ac donaria, et quidquid erat pretiosum expilabat, et in suum fiscum redigebat : ut vel nullam plane religionem aut fidem coluisse eum revera existimes, vel ut alterum quemdam Mahometem, profanum quoddam Alchoranum ex diversarum opinionum ac religionum assuturis ingenio proprio voluisse constituere. Atque is quidem religionis status in Anglia tunc fuit, tum a Catholica fide, tum a Protestantium dogmatibus alienissimus, nec quidquam aliud revera ab Henrici adulatoribus colebatur, quam regis voluntas atque libido ».

29. Quod ad rapinas ex Ecclesiis et monasteriis ab eo congestas attinet, Turcarum tyranno, qui a Christianorum templorum sacra suppellectile in Turcico imperio manus continet, longe nequior evasit Henricus. Præfecerat ille superiori anno lustrandis monasteriis Leam quemdam jurisconsultum impium, cujus studium in eo versabatur, ut monachos in apostasiam impelleret, virginesque sacras ad stupra sollicitaret. Eversis enim monasteriis, eorum opes ad regium fiscum convertere moliebatur. Cumque is fallaci restituendæ religiosæ disciplinæ specie in religiosorum crimina inquisivisset, juris prætextu gravissimum crimen ab Henrico patratum est : « Pridie nonas Februarii (inquit Sanderus) criminibus religiosorum partim detectis, partim confictis, obtinuit in publicis regni comitiis, ut minora quæque monasteria, quorum annui census nonnisi ad septingentos fere aureos æstimabantur, libidini suæ dederentur. Initium fecit a minoribus tanquam reipublicæ minus necessariis, et in quibus (ut aiebat) propter exiguum religiosorum numerum, disciplina minus commode observari poterat : re autem vera, ut minori cum invidia ac difficultate ad majora deinde transiret, et abbates cœnobiorum opulentiorum, quorum suffragia in comitiis nonnihil poterant, eo segnius voluntati ejus obstarent, quo minus periculi rebus suis imminere existimarent. Oppressit hoc primo impetu Henricus monasteria trecenta septuaginta sex, ex quorum spoliis cesserunt in fiscum regium annui census ad centum plus minus et viginti millia aureorum : in suppellectili vero, bonisque mobilibus ad quadringenta fere millia, præter ea quæ ministri regis sibi quisque rapuerant. Religiosorum autem utriusque sexus plusquam decem millia ad sæculum redierunt, ex quo conjici potest, quid triennio post acciderit, cum universa simul monasteria totius regni evertit ».

30. *Monentur a Pontifice Galliæ et Scotiæ reges ne auxilia subministrent regi Anglo contra populum suum.* — Dum expilaret monasteria Henricus, simplici populo, ne pro divina causa tuenda arma corriperet, suadebat illum vectigalium acerbiore onere a rege levatum iri. Sed sacris opibus mox in flagitiorum administros et luxum, ac lenocinia effusis, graviori egestate tyrannus pressus est; ita ut populos imperatis vectigalibus intolerandis magis attriverit, nonnullasque provincias ad arma compulerit, de quibus hæc memorat [1] Sanderus : « Lincolniensis primum provincia, dein Northumbria, Cumbria, Dunelmensis et Eboracensis agri arma sumpsere : adeo ut quinquaginta virorum millia, et amplius in aciem prodirent. Horum insignia erant, quinque vulnera Servatoris, calix cum hostia et nomen Jesu in medio expressum, quibus rebus demonstrabant, se ob conservandam fidem Christi bellum gerere ». Non erat impressa omnium pectoribus ea religio et pietas, quæ in vexillis erat expressa [2], ut docuere rerum exitus. Cæterum de eo populari motu meminit Diarii Vaticani auctor : « Hoc mense Octobris (inquit) nuntiatum est Romæ de rebellione populorum a rege Angliæ ». Quo audito Paulus III spem concepit ferream tyranni mentem

[1] Sander. l. I. Franciscus Belcair. l. XXI. num. 62. — [2] Petrus Paulus Gualter. hoc anno.

molliri tandem his adversis posse. Franciscum regem Gallorum rogavit, ne auxilia illi adversus Anglicanum populum, qui pietatis asserendæ studio, arma adversus Henricum corripuisse præ se ferebant [1], submitteret :

« Regi Christianissimo.

« Charissime etc. Cum nuper eodem fere tempore audivissemus hunc charissimum in Christo filium nostrum Jacobum Scotorum regem illustrem apud majestatem tuam constitutum, habere cum ea tractatum jungendæ secum affinitatis, inde autem in Anglia populares illius regni justo Dei judicio, et tanta impietate sui regis motos ivisse ad arma, ut sanctam Ecclesiam et fidem Catholicam ab illo rege pessumdatas et conculcatas assererent, variis animi nostri affectibus utrumque nuntium accepimus : nam regis Angliæ licet omni nostra miseratione indigni, sicut antea sceleribus, ita nunc periculis ex pastorali charitate doluimus, eumque maluissemus seipsum potius corrigere, aut piis monitis tuæ majestatis toties cum illo interpositis, cedere, quam divinam ultionem expectare. Ipsum vero regem Scotorum qui in tanta impii regis vicinitate et contagione, quique ab illo sæpius sollicitatus, integrum se et omne suum regnum ab illius perfidia conservasset, cum majestate tua, quæ idem in suis regnis pientissime fecisset et faceret, sanguine copulari, admodum læti audivimus, quandoquidem copulatio illius optimi regis cum majestate tua, re et nomine Christianissima, illum licet et se pientissimum cum suo regno fideli in constantia veræ pietatis confirmatura et roboratura, quod est nobis pro honore Dei Omnipotentis maxime optandum ; putavimus itaque ad nostrum pertinere officium non magis ipsius Scotorum regis amore, cui alioqui Ecclesiam tam pie colenti omnem felicitatem tantique regis protectionem optare deberemus, quam divini honoris (cui deesse non possumus) causa, ut hæc scribamus ad te, teque, si id jam concluseris, collaudamus in Domino, sin autem nondum peregeris, hortamur ad peragendum. Nihil enim hoc magis optare et conari debemus hoc tempore, quam ut pii reges in fidei unitate conspirantes, etiam sanguinis copula inter se conjungantur : itaque, quantum nostra apud majestatem tuam valet auctoritas, hanc affinitatem tanquam in Dei servitium redundaturam ex pastorali persona majestati tuæ suademus, et si eam tibi placuerit ad effectum deducere, admodum gratum ob causas prædictas recipiemus. Illud omnino per viscera misericordiæ Domini nostri Jesu Christi a majestate tua petimus, et omni studio contendimus, ne in his Angliæ motibus, quos Dei nutu ortos esse non est dubitandum, tu, rex pientissimus, illum regem impiissimum adversus pietatem asserentes et Ecclesiam vindicantes, contra tuam et majorum tuorum consuetudinem juvandum existimes : nihil enim esset indignius te ac tua præstanti pietate ; quod cum prædecessores tui, ac tu ipse tot et tanta pro fide Catholica et Sede Apostolica egeritis, nunc te in Anglia non modo eas non tueri, sed etiam tuentibus obsistere, præsertim cum idem Angliæ rex excommunicatus et omnis fidelium participationis exsors factus sit, sicut tuæ majestati notum esse non dubitamus, etc. Dat. Romæ etc. VII Novemb. MDXXXVI, anno III ».

Scriptis eodem argumento litteris [1] Pontifex Bellaium cardinalem Parisiensem auctoritate apud regem florentem, monuit, ut illum a ferendis Henrico tyranno auxiliis deterreret, et affinitatem inter Franciscum Galliæ ac Jacobum Scotiæ reges promoveret :

« Cardinali Parisiensi.

« Dilecte fili noster, salutem etc. Duo isthinc perlata ad nos sunt hoc tempore, quorum in altero misericordiam, in altero judicium Dei omnipotentis agnoscimus ; misericordiam Dei existimavimus, audientes tractari affinitatem inter charissimos in Christo filios nostros Christianissimum et Scotorum reges, quos in sanctæ fidei cultu et Dei honore unanimiter conspirantes hoc etiam vinculo alligari, ipsumque regem Scotorum a vicini regis toties in suam perfidiam trahere conati contagione prorsus liberari optabile nobis est. Dei vero judicium in eo apparuit, quod idem Deus tot sceleribus regis Angliæ permotus, populos illius nunc suscitavit ad Ecclesiam et fidem Catholicam in illo regno pessumdatas et conculcatas vindicandas etc. Dat. Rom. apud S.-Petrum die VII Novembris MDXXXVI, anno III ».

31. Terruit Henricum ea populorum defectio, sed cum eorum pars maxima non vero pietatis studio duceretur, sed pro tuendis opibus suis et commodis, consurrexisset in arma, atque religionis larvam prætexeret, Christi causam desertura, mox atque privatis rationibus consulere posset, facile Henricus arma ex eorum manibus in prælii procinctu extorsit, fallacibusque promissis illusos domum dimisit, postea in eorum duces carnificinam opportuno tempore exerciturus, quæ nitide narrat Sanderus [2] his verbis : « Cum duces Norfolciæ ac Suffolciæ aliique regis ministri se opposuissent, in ipso die prælii obtentum est, ut ad colloquium utrinque veniretur, in quo Henricus (quod male sibi timeret) Catholicis populis sanctissime promisit se omnia illa, de quibus querebantur, emendaturum, nec eum tumultum cuiquam detrimento postea futurum. Quæ omnia cum non edicto solum, sed et publicis tabulis confirmasset, ta-

[1] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 610

[1] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 291. — [2] Sander. l. I. de Angl. schism.

men per speciem novi tumultus, non quidem ab iisdem optimatibus, verum ab aliis nonnullis nobilibus, eisdem tamen causis postea concitatis, etiam illi, quos rex antea securos fecerat, ultimum pati supplicium coacti sunt »; exquisitissimis suppliciis fuisse confectos, et ab Ecclesiasticis incitatos, refert Belcairus [1].

Defuit huic præclarissimæ occasioni, et ultionis ab Henrico repetendæ, et religionis in regno amplissimo instaurandæ Cæsar; dum eum furor adversus Gallum conceptus, et Galliæ occupandæ cupido impulit, ut postea cum ipso Henrico fœdus impium confecerit (contempto sacramento, quo se devinxerat Romanæ Ecclesiæ nunquam cum illo fœdus aliquod initurum, ni prius Ecclesiæ conciliatus esset); dum vero Christi causa ab Hispano et Gallo contemnitur, aucta est adeo viribus hæresis in Anglia, ut postea in utriusque ditiones maximæ ex Anglia calamitates invectæ fuerint.

32. Henricus vero ad omne malum pronus, non contentus subditos sibi populos hæresi et schismate infecisse, etiam studia nefaria convertit, ut Scotiam in impietatis suæ societatem pelliceret : itaque Jacobum regem impiis fraudibus illaqueare, vel incautum opprimere meditatus, ad Eboracense colloquium exquisitis blanditiis illum sollicitavit, a quo illum Pontifex misso ad eum internuntio abducere enisus est, rogavitque ut eumdem, antequam adiret colloquium [2], præstolaretur :

« Charissimo in Christo filio nostro Jacobo Scotorum regi illustri.

« Charissime etc. Cum nonnullis non solum majestatem tuam, sed totam Christianam rempublicam concernentibus importantissimis negotiis proprium nuntium nostrum ad te mittere decreverimus, isque jam ad iter se accinxerit, et nuper ad nostram notitiam devenerit, eamdem majestatem tuam cum rege Angliæ in ejus regno de proximo ad colloquium deventuram, nos arbitrantes expedire, ut ea quæ dictus nuntius ad te delaturus est, ante tuum ex tuo regno discessum tibi nota sint, præfatam majestatem tuam hortandam duximus, et in Domino requirendam, ut dictum nuntium (brevi Deo dante futurum in tuo regno) expectare velis, quod quidem tum ob tuam, tum ob publicam causam nobis erit gratissimum. Datum Romæ apud S. Marcum XXII Jun. MDXXXVI, anno II ».

Morem gessit Pontifici Scotiæ rex, societatemque cum Henrico respuit, ut refert David Camerarius [3] de Henrico ita locutus : « Specie amicitiæ, et quasi quæ ad commune bonum facerent, communicare vellet, Eboracum invitavit ad colloquium Jacobum, revera tamen, ut eum in suam defectionem pertraheret, sed legatos re infecta remisit Jacobus cum hoc responso : Se nullatenus cum hæretico et fidei desertore communicare velle : qua libertate offensus Henricus bellum Jacobo denuntiat ».

Addixerat se Jacobus rex [1] Gallorum regis amicitiæ, cumque Cæsaris in Galliam irruptionem audisset, comparato exercitu in illius subsidium provolare decrevit; coegerat enim sexdecim, tam equitum, quam peditum millia ex suis Scotis, bis vero tempestate repulsus, tandem Dieppam appulit ; at de Cæsaris discessu admonitus, Scotis suis remanere jussis, cursoribus equis ad Saphorini oppidum, Lugduno propinquum, Gallo regi occurrit, cujus Magdalenam filiam postea Lutetiæ in matrimonium accepit, re aliquantulum dilata, ne Henricum Angliæ regem in se asperaret. Lutetiam vero Jacobum Scotiæ regem, solemni pompa ingressum esse Parisios, pridie kal. Januarii refert Belcairus [2], atque de his hactenus. Nunc de indictione Concilii, cujus antea mentio non semel illata est, oratio pertexenda venit.

33. *Paulus III Concilium Œcumenicum indicit.* — Flagrarat jamdiu pio ardore Pontifex celebrandi Concilii, superioreque anno illud congregandum erat pollicitus ad extinguendas hæreses, restituendamque pristinam Christianæ disciplinæ sanctitatem. Jamque hoc ipso anno præsente imperatore cogendum sanxerat, rogatusque decima septima Aprilis, ut Diplomate Pontificio indictionem promulgaret (adhibita maturitate) rem in opus perduxit, ut ex Actis [3] Consistorialibus patet : « Romæ (inquiunt) Feria VI, II Junii, fuit Consistorium, in quo fuit lecta et approbata Bulla sacri Concilii faciendi, ut in ea continetur ». Ad graviora vero pericula ac dissidia avertenda, si Pontificem aperto Concilio obire contingeret, in alio Senatu hæc decreta sunt : « Die Lunæ, XXIX Maii MDXXXVI, sua sanctitate referente decretum fuit, quod si sanctitas sua tempore Concilii, (quod Deus avertat) moreretur, electio Pontificis spectet ad cardinales tantum, et non ad Concilium ». His decretis paucis post diebus de promulganda Concilii indictione et constituendo die actum est, ut narrant eadem Acta :

« Romæ [4], Feria VI, II Junii fuit consistorium. Sanctissimus dominus noster pro extirpatione hæresum et errorum, et correptione morum Christiani populi, et universali pace inter fideles componenda, indixit Œcumenicum, seu universale et generale Concilium in civitate Mantuæ, inchoandum die XXIII mensis Maii MDXXXVII ». Decretum in senatu editum, biduo post inter sacra solemni pompa promulgatum est, ut refert Petrus Gualterius [5] Areti-

[1] Belcair. l. XXI. an. 62. — [2] Paul. III. lib. brev. an. 2. p. 355. — [3] David. Camer. de Scot. fortitud. l. IV. c. 2.

[1] Fr. Belcair. l. XXII. num. 61. — [2] Idem. num. 62. — [3] Acta Consist. sign. num. 133. p. 34. — [4] Acta Consist. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. p. 38. — [5] Petrus Gualt. Aret. in Diar. Ms. arch. Vatic.

nus : « Die IV Junii, inquit, fuit publicatum Concilium Romæ, dum celebrarentur divina in S. Petro ». Indictum illud, urgente Carolo imperatore, refert Surius [1], at sponte sua potius incitatum Pontificem fuisse ostendimus; nam Carolus V, licet illud enixe postularit, ducta tamen in Galliam expeditione, retardavit, non enim celebrari poterat, ardente inter ipsum et Gallorum regem cruentissimo bello : quæ vero causæ Pontificem ad hanc indictionem Concilii, quod bella civilia diu disturbarunt, impulerint, nitide eas recenset Angelus Massarellus in Diario [2] Concilii Tridentini :

34. « Sanctissimus Dominus noster Paulus divina providentia PP. III, cum primum Pontifex maximus declaratus fuit, cernens Christianam rempublicam multis jam annis, hinc intestinis fidelium odiis, et bellis dissidentibus maxime principibus iis inter se, quibus summa pæne rerum omnis a Deo permissa est, valde attritam : illinc infidelium continuis persecutionibus, hæreditario fidei nostræ hoste Turca Hungariam vexante, contraque Italiam, Austriam cæterasque Christiani nominis ditiones, terra marique bellum aggredi meditante, graviter afflictam, innumeris denique hæresum errorumque vepribus in misera (ne dicam aliis orbis provinciis) Germania laceratam, et jam pæne divulsam, tantisque malis aliqua opportuna remedia suo pastorali officio adhibere cupiens, plurimis variisque viis per sanctitatem suam examinatis, nullam aliam aptiorem judicavit, aut meliorem ea, quam majores sui sanctissimi Pontifices, atque ipsa quidem universalis Ecclesia in hujusmodi casibus experta est, saluberrimam (generalis videlicet Concilii) celebrationem, quod sanctissimum opus a sanctitate sua, etiam tum cum in minoribus esset, magno studio enixeque desideratum, eo magis suo ineunte Pontificatu ab eodem efflagitatum est, cum invictissimus dominus Carolus V, Romanorum imperator, semper Augustus, ac Hispaniarum rex, qui pro sua in Deum pietate, ac erga religionem nostram affectu, magnoque restituendæ Ecclesiæ Catholicæ unionis studio, proque sanctæ fidei nostræ, et tam ejus proprio, quam serenissimi domini Ferdinandi Romanorum, Hungariæ ac Bohemiæ regis, fratris sui, ac dominorum electorum, sacrique Romani imperii, Germanicæ nationis Ordinum nomine pro hujusmodi Œcumenici Concilii celebratione, tum apud suam sanctitatem, tum etiam felicis recordationis Clementem PP. VII prædecessorem suum, sæpenumero et maximopere institerit, necnon Franciscus, Francorum rex Christianissimus, datis ad suam sanctitatem et eumdem Clementem, sacrumque cardinalium senatum hac de re litteris, nonnumquam idem repetiisset. Quapropter sanctitas sua in tanta hæresum, dissensionum bellorumque tempestate, tantisque excitatis fluctibus hac sola Concilii generalis celebratione Ecclesiam Dei ad pristinum nitorem reduci, Christianique populi mores corrigi, universalique inter fideles pace facta, contra impiissimum Turcarum tyrannum generalem expeditionem aliquando fieri posse sperabat; itaque ad Dei omnipotentis laudem, Christianæ religionis incrementum, hæresumque extirpationem, morum reformationem, Ecclesiæque Dei unionem et pacem, Œcumenicum Concilium Mantuæ ad X kal. Junii MDXXXVII inchoandum indixit, edita Bulla, quæ incipit : *Ad Dominici gregis curam et regimen, divina disponente providentia, assumpti,* etc. sub data Romæ, IV nonas Junii MDXXXVI, Pontificatus sui anno II ».

35. Conceptum suismet verbis illud Diploma ex Ms. Archivii Vaticani subjicimus :

« Paulus etc. Ad futuram rei memoriam.

« Ad Dominici gregis curam et regimen, divina disponente providentia, assumpti, nihil magis ex animo desideramus, et ab omnipotenti Deo precati sumus, quam ut Ecclesiam suam nobis commissam, et tot hæresum et errorum vepribus jampridem in ea subortis, Spiritus sancti operante gratia, nostroque studio repurgatam, ejusque moribus in melius reformatis, debito nitori et sinceritati restitutam in sanctitate et justitia gratum Deo obsequium præstare videamus : sed et illa nihilominus cura nos tangit, cum consideramus, atque adeo oculis ipsis cernimus Christianam rempublicam intestinis fidelium odiis, et infidelium vi ac dolo afflictam, in dies magis dissipari atque diminui. Quibus opportuna remedia adhibere pro pastorali cura cupientes, cum multis variisque viis per nos diligenter examinatis, nullam aliam judicaverimus meliorem ac promptiorem ea, quam majores nostri sanctissimi viri, adeoque universalis ipsa Ecclesia in hujusmodi casibus experta est, saluberrimam, generalis videlicet Concilii celebrationem. Idcirco eorum sanctis vestigiis insistentes, sacrosanctum Œcumenicum seu Universale Concilium, (quod etiam, cum in minoribus essemus, a nobis maxime desideratum) ineunte statim Pontificatu nostro celebrare omnino statuimus, et de hac nostra constanti voluntate, non solum palam locuti sumus, sed et charissimos in Christo filios nostros Carolum Romanorum imperatorem, et alios Christianos reges et principes per litteras et nuntios nostros certiores fecimus : et nunc auctore Domino indicere, et exinde in loco et tempore per nos inferius declarando celebrare, ac demum ad optatum finem perducere, omnino decernimus. Et sperantes, et cum Dei auxilio nobis promittentes, per hoc tam sanctum et

[1] Surius in Comment. — [2] Ms. arch. Vat. inscriptum Diarium in Conc. Trid. auctore Angelo Massarello Conc. secretario p. 1.

tam salutare remedium, non solum omnes hæreses et errores ex agro Domini extirpandos, et Christiani populi mores corrigendos, sed et universalem inter fideles pacem componendam : et facta sub vexillo salutiferæ Crucis, contra infideles generali expeditione, regna et terras nostras ab illis occupatas recuperandas, captivosque innumerabiles liberandos, et infideles ipsos ad sanctam religionem nostram, favente Domino, convertendos; et sic ab universo orbe in unum idemque ovile Domini coalescente in vera fide, spe et charitate sobrie, et juste, et pie vivatur, et inde ab omnipotenti Deo corona justitiæ expectetur.

« Hoc igitur perpetuum et constans animi nostri super universalis Concilii celebratione propositum et sententiam, ad Dei laudem et gloriam, Ecclesiæque suæ salutem, decus et incrementum exequi aggredientes, in nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, auctoritate omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus, qua in terris fungimur, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu Œcumenicum seu Universale, ac Generale Concilium in civitate Mantuana loco tuto, commodo, fertili, et domorum ac bonarum habitationum copia prædito, anno Domini MDXXXVII, die XXIII mensis Maii, quæ erit feria quarta post sacratissimum festum Pentecostes, inchoandum, et ut sequitur, continuandum, et, auctore Domino, finiendum, nuntiamus, convocamus, statuimus, indicimus et ordinamus, universis et singulis venerabilibus fratribus nostris, patriarchis, archiepiscopis, episcopis, et dilectis filiis abbatibus, et cæteris Ecclesiarum et monasteriorum prælatis ubique terrarum constitutis, in virtute præstiti juramenti ac sanctæ obedientiæ, et sub pœnis de jure vel consuetudine, aut alias contra eos, qui ad generale Concilium non accedunt, statutis, mandantes, quatenus personaliter, prædictos vero imperatorem, reges, principes, duces, marchiones, et alios qui de jure vel consuetudine in universali Concilio interesse debent, per viscera charitatis Domini nostri Jesu Christi invitantes et exhortantes, quatenus pro pace, salute et augmento Ecclesiæ Dei, et ipsi personaliter (quod mallemus) vel, si personaliter non possunt, per solemnes oratores suos congruo tempore huic sacro Concilio, in dicta civitate Mantuæ, ut præfertur, celebrando, debent interesse : qui tamen, si considerent, quam nobis jucunda, Christianæ vero reipublicæ maxime necessaria futura sit eorum in dicto Concilio personalis præsentia, non dubitamus, quin tum alii supradicti reges et principes, tum Carolus imperator, tum Franciscus Francorum rex Christianissimus, sint illi personaliter interfuturi : siquidem Carolus pro sanctæ fidei nostræ zelo et amore, tam suo, quam serenissimi Ferdinandi Romanorum regis fratris sui, ac electorum, cæterorumque sacri Romani imperii ordinum nomine, pro universalis Concilii celebratione apud felicis recordationis Clementem papam VII prædecessorem nostrum sæpenumero et maximopere institit, et cum variis rerum perturbationibus et bellis, ac aliis legitimis de causis, et præsertim præfati Clementis superveniente obitu, tam sancti operis, et optimi animi, quem ad hoc idem prædecessor habebat, impeditus esset effectus, nobis ob hanc nostram promptam, ultroque sibi et omnibus supradictis ab initio usque nostri Pontificatus, ut prædictum est, a nobis significatam et oblatam super dicto Concilio per nos indicendo et celebrando deliberationem, et proxime in prædictorum fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium generali Congregatione decretam et declaratam conclusionem, qua decuit filiali reverentia, eodem nomine maximas gratias egit. A Francisco vero rege præfato, qui etiam ad eumdem Clementem, et sacrum ipsorum cardinalium Collegium plenas pietatis ac religionis hac de re litteras scripserat, quale a principe vere Christianissimo sperabamus consensum, et conforme bonæ nostræ voluntati super hujusmodi Concilii negotio responsum accepimus.

« Et nihilominus eosdem imperatorem, reges, principes et alios supradictos similiter rogamus et hortamur, ut omni adhibita opera et studio efficiant, ut omnes et singulæ personæ in eorum regnis et dominiis existentes, quæ de jure vel consuetudine generalibus Conciliis interesse debent, ad Concilium hujusmodi, cessante legitimo impedimento, de quo legitime docere teneantur, personaliter, alias per idoneos nuntios, procuratores vel oratores legitima mandata habentes, Concilio prædicto interesse, et usque ad ipsius conclusionem et absolutionem in dicta civitate Mantuæ morari debeant, et sic congregata multitudine Christianorum copiosa, ea, quæ ad Dei laudem, Ecclesiæ in moribus reformationem et exaltationem; hæresum vero omnimodam extinctionem, fideliumque prædictorum concordiam et salutem, ac generalem contra infideles expeditionem pertinent, in eodem Concilio, Deo auctore et adjutore, salubriter ordinentur, etc. » Adjecta sunt nonnulla de ejusdem Diplomatis promulgatione et affixione. « Nulli ergo etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MDXXXVI IV mens. Junii, Pontificatus nostri anno secundo ».

« † Ego Paulus Catholicæ Ecclesiæ Episcopus subscripsi.

« Ego Joannes episcopus Ostiensis, card. Senensis, subscripsi.

« Ego Jo. Dominicus episcopus Portuensis, card. Tranensis, subscripsi.

« Ego Bonifacius episcopus Sabinensis, card. Iporegiensis, manu propria subscripsi.

« Ego Laurentius episcopus Prænestinus, card. Campegius, manu propria subscripsi.

« Ego Antonius presbyter card. de S. Severino, manu propria subscripsi.

« Ego Augustinus card. Perusinus, sanctissimi Domini nostri papæ camerarius, subscripsi.

« Ego Vincentius Carafa, card. Neapolitanus, manu propria subscripsi.

« Ego Andreas card. Parmerius, manu propria subscripsi.

« Ego Franciscus card. S. Crucis, manu propria subscripsi.

« Ego Franciscus card. Cornelius, manu propria subscripsi.

« Ego Nicolaus card. Capuanus, manu propria subscripsi.

« Ego Hieronymus card. de Ghinuccis, manu propria subscripsi.

« Ego Jacobus card. Simoneta, manu propria subscripsi.

« Ego Gaspar card. Contarenus, manu propria subscripsi.

« Paulus sancti Eustachii diacon. card. subscripsi.

« Alexander S. Mariæ in Via-Lata card. Cæsarinus subscripsi.

« Joannes card. de Salviatis manu propria subscripsi.

« Nicolaus card. Rodulphus, manu propria subscripsi.

« Ego Augustinus S. Adriani diac. card. Trivultius, manu propria subscripsi.

« Ego Hercules S. Mariæ Novæ, diacon. card..... manu propria subscripsi.

« Ego Matthæus S. Theodori diac. card. de Gaddis, subscripsi.

« Ego Hieronymus card. Grimaldus, subscripsi.

« Ego Alexander card. de Farnesio vicecancellarius subscripsi.

« Ego Guido Ascanius Sfortia, card. S. Floræ, manu propria subscripsi.

« Ego Marinus S. Mariæ in Aquiro diac. card. Caracciolus subscripsi ».

Adjectæ sunt publicæ [1] tabulæ de eo Diplomate rite promulgato.

36. *Joannis Fabri libellus de his quæ tractanda sint in futuro Concilio, et Pauli animadversiones.*—Accepta Indictionis Concilii Œcumenici fama, Joannes Faber episcopus Viennensis, fortissimus fidei Catholicæ adversus Lutherum et alios hæreticos athleta, cujus in superiore Annalium tomo frequens mentio facta est, ut erat sacra eruditione excultissimus, prudentiaque ornatissimus, Commentarium edidit, in quo præsentium temporum calamitates ac statum exposuit, et quæ pro celebrando cum fructu Concilio, apparanda necessario viderentur, descripsit, quem libellum, Madrutii Tridentini cardinalis opera, ad Paulum Pontificem transmisit, qui deinde grates [1] de piis et salubribus monitis egit, stimulosque addidit, ut eximiis cœptis insisteret.

« Joanni Fabri episcopo Viennensi.

« Gratum nobis, et tua pietate et doctrina dignum fecisti, quod indicto per nos Generali Concilio, consilium et rationem quamdam ejus celebrandi nobis explicasti, et ad nos mittendi per dilectum filium nostrum cardinalem Tridentinum curasti, in quo eruditionem, prudentiam et pietatem tuas pristinas nobis et prædecessoribus nostris multis in rebus spectatas facile recognovimus. Itaque non futuri immemores sanctorum laborum tuorum te hortamur, ut si qua alia ad hoc negotium spectantia se obtulerint, eodem quo cœpisti studio colligas, et nobis mittere cures, semper enim hoc a te gratissimum recepimus. Cum autem in præparatoriis ipsis quædam sint, quæ conferenda tecum diligentius et clarius dilucidanda nobis videantur, hujus negotii peragendi curam ei nuntio demandavimus, quem propediem ad serenissimum istum regem Romanorum nostrum in Christo filium charissimum missuri sumus, etc. Datum Romæ x Septemb. MDXXXVI, anno II.

37. « Præparatoria futuri universalis[2] nuper indicti Concilii per S. D. N. Paulum hujus nominis PP. III.

« Auctore Joanne Fabro, episcopo Viennensi, ex Œniponte IV die mensis Julii, anno a nato Jesu MDXXXVI.

« I. Postquam S. D. N. et reverendissimorum cardinalium collegium generalem Synodum matura consideratione decreverunt certis de causis, quæ in ejusdem Concilii publicatione continentur : quo sane nihil universæ Christianitati potuit accidere præstabilius conducibiliusque : ut non solum hæreses et errores, quæ multis jam annis in Germania prævaluerunt, verum etiam, quod satis constat, in alias nationes ac regna, Galliam scilicet, Angliam, Daniam et Scotiam, et utinam non in Poloniam et in Ungariam, cum maximo innumerabilium animarum detrimento ac irrecuperabili damnatione irruperant, unico medio Concilii sopiri ac eradicari possent.

« II. Nisi enim multiplices ejusmodi errores ac hæreses per Concilium deponantur, maxima inde totius Christianitatis pernicies sequetur, adeo ut tandem, nisi Deus singulari quadam sua gratia avertat, ab hac illibata Ecclesiæ Latinæ

[1] Blosius 16. p. 46 et 47.

[1] Paul. III. lib. brev. an. 2. p. 406. — [2] Tom. XIII. de Concil. Ms. arch. Vat. sign. num. 3200. p. 244. Ms. Franc. card. Barber. sig. 2677. p. 29. Alibi. Act. 14, 15.

religione, atque ab obedientia Sedis Apostolicæ deficiant multæ nationes.

« III. Quamobrem necessarium erit, ne hujusmodi Concilium negligatur ac omittatur, sed omni diligentia ac cura procedere, ut ne diutius differatur, curetur.

« IV. Præsens autem Concilium, non ea ratione ac modo, quæ cætera priorum temporum, peragi potest : nam aliquando Concilium, saltem unius aut duorum articulorum vel punctorum causa celebratum fuit, quemadmodum de primo scribitur, quod habitum est temporibus Apostolorum Jerosolymis, tantum propter Circumcisionem. Ad hæc trecenti ac decem et octo Patres in Nicæa Bithyniæ, de *Usia*, saltem ac *Homousio* convenerunt, ac potissimum super ea re concluserunt, et inde Symbolum Nicæni Concilii principium habet, et deinde eadem re ac materia in magno illo Ariminensi Concilio tractatum fuit. In Chalcedonensi autem Concilio error Nestorii saltem ab episcopis damnatus fuit, asserentis beatam Mariam Virginem non esse THEOTOKON. In altero vero Nicæno Concilio insania Iconomachorum fuit oppressa, et itidem Francofordiæ sub Carolo Magno contra Felicianum actum est.

« V. In illo autem Concilio, quod hodie imminet, omnes ferme omnium hæreticorum hæreses quas Epiphanius, Philaster, Augustinus, ac alii in Hæreticorum Catalogis prosecuti sunt, discutiendæ proponentur : nam sæpe (proh dolor !) in his Germaniæ locis, ubi Lutherismus prævaluit, in eadem domo ac familia, ubi vix deni sunt homines, singulos suas habere de fide opiniones, novasque hæreses reperias.

« V. Præcipue vero considerandum est, ne iterum contingat, quod in Constantiensi ac Basileensi Conciliis accidisse constat, ut septem vel quatuordecim annis Concilium extendatur, ac interim longe deteriores hæreses, dissensiones ac schismata oboriantur ac renascantur.

« VI. Quamobrem necessarium est, ut S. D. N. et collegium cardinalium operam det, quibus modis ejusmodi negotia, et præcipue sessiones, ac in illis tam graves discutiendæ materiæ ordinentur : quod ita, ut sequitur, commode fieri potest, nisi mea me fallit opinio.

« VII. Primo sciendum est et bene considerandum, quod Martinus Lutherus, Œcolampadius, Carolostadius et sequaces, multos conscripserunt ac ediderunt libros, adeo ut his plaustrum probe onerari possit ; in quibus hinc inde sparsæ sunt innumeræ hæreses et errores, quibusque frequenter multi utuntur in multis regionibus. Ut autem ejusmodi hæreses ac errores facilius cognosci possint, atque per Concilium damnari, proinde erit quoque necessarium, ut sua sanctitas cujuslibet ejusmodi hæretici librorum, (quod commode fieri potest) concordia exemplaria sex vel septem curari et comparari ordinet, ita ut, si ex illis aliquæ hæreses per decretum Concilii damnandæ fuerint, ut cuilibet nationi exemplar originale ad cognoscendum ac discutiendum præbeatur, et exigente necessitate, præberi et ostendi possit.

« VIII. Ad hæc necessarium erit, ut si per decretum ejusmodi errores damnati fuerint, statim executioni demandentur : quod per ignem fieri debet ac potest. Nam si quemadmodum Apostolorum Acta narrant, ex Ephesinis qui curiosa sectati fuerunt, contulere libros et combusserunt eos coram omnibus, quomodo non etiam igni tradentur hi libri, qui tot ac tam abominabiles hæreses, errores et seditiosas cruentasque tragœdias, imo omnia mala in se habent ? Necesse est itaque adversariorum libros omnes abolere semper.

« IX. Nisi enim hoc fiat, communis populus semper processu temporis ejusmodi libros retinebit, quemadmodum vidimus et experti fuimus sub hoc Lutherismo in libris Wicleffi, Joannis Hus, Joannis de Vesalia, et similium hæreticorum : ubi omnes crediderant eorum libros intercidisse ac perditos fuisse. Lutherus tamen, ac alii illos nacti ex Praga, et aliis locis, eos invulgarunt ac typis excudi fecerunt ; ex qua re et evulgatione, dici non potest quanta fuerint mala orta ; nam in hos libros cum incidisset Lutherus, illico ferocior factus est, et prius damnatas hæreses ab Inferis resuscitavit fere omnes.

« X. Prædicti autem Lutheri et Lutheranorum hæreticorum libri commode ad ædificationem Christi fidelium non poterunt damnari, nisi errores ac hæreses inde extrahantur, atque quasi in unam massam colligantur et notentur, ac ita Patribus offerantur : alioquin adversarii dicturi essent rem fuisse præcipitanter ac summarie discussam, neque illos plene auditos, neque eorum libros ex ordine revisos.

« XI. Cum autem sæpedictorum librorum numerosa sit multitudo, si eorum lectio primum cum Mantuam ventum esset, fieret, ac destinaretur, profecto id multis annis legi ac ponderari non posset : nam tot ac tot ac tanta sunt illic ponderanda, ut sæpe unus Lutheri liber hominem, etiam non mediocriter doctum, ad aliquot menses certo intertenebit : et si hac via res cœpta non fuerit, nihil certius erit, quam quod Concilium hac una re intertenebitur, ac impedietur ad multa tempora. Nam omnino rescire necesse erit quid damnandum, quid denique reprobandum fuerit, nisi inauditum auctorem et incognitam rem velit damnare Concilium : quod nec utique facere potest neque debebit.

« XII. Proinde necesse est, ut sua sanctitas confestim et sine mora aliquot Catholicos doctores in Germania ordinet, qui ejusmodi hæreticos libros evolvant, et errores inde extrahant, colligant, ac obeliscis et asteriscis notent, ex quolibet libro, scilicet in hunc modum : Liber Martini

editus sub hoc titulo, anno N.; in hac pagina continetur hic error per hæc verba. Ejusmodi hæresibus et erroribus seorsim, ac bono et claro ordine segregatis et in unum redactis, jam utile ac necesse erit hujusmodi extracta prius suæ sanctitati, et ad Concilium deputatis cardinalibus, seu tot cardinalium sacro collegio exhibere.

« XIII. Quod si negotium ita tractatibur, fiet ut absque omni mora omnia bono et deliberato ordine procedant; neque alibi, id est, Mantuæ, oportebit bonas horas, et forsan annos perdere, per prædictum modum ac viam simul, et auctor, et liber, et hæresis damnatur. Exempli gratia, Lutherus negat septem Sacramenta; nam non solum liber ille judicandus est, aut extractum inde sumptum, sed sunt illi sua verba ostendenda. Quo facto, decretum immediate sequi potest et debet, cum quidem errare et peccare graviter quisque negare audeat septem Sacramenta.

« XIV. Præterea Lutherus affirmat omnia ex absoluta necessitate evenire : id quod in Concilio Constantiensi damnatum est. Negat quoque rursus liberum arbitrium; negat et multa alia, quæ tamen vere Catholica sunt. Ea quidem omnia ex libris editis expiscari, et emulgere, ac trahere oportet : quibus habitis, in promptu erit et ad manum, quod determinetur, decernat aut dijudicet Summus Pontifex in consessu Patrum. Simili modo erit procedendum in omnibus aliis articulis perperam et falso a Luthero scriptis et prædicatis.

« XV. Carolostadius, Œcolampadius, Zuinglius ac alii ejusdem farinæ ac fæcis homines negant veritatem et præsentiam Corporis et Sanguinis Christi in Sacramento Eucharistiæ, quæ hæresis multas civitates, imo etiam territoria, nonnullis principibus et civitatibus subjecta, latissime pervagata est et infecit. Si igitur hæc secta eradicanda est, nullo alio modo fieri potest, quam ut ex eorum libris excerpatur quod damnabile est.

« XVI. Ad hæc, perniciosissima est secta Anabaptistarum, non multo dissimilis Donatistarum erroribus, qui in Africam sub D. Aurelio Augustino irrepserant. Habet hæc secta omnium impiissima et seditiosissima plusquam viginti aut triginta hæreses, et nisi ex ipsorum libris eorum opiniones et fundamenta cognoscantur, facile hæc secta non poterit evelli : propterea primo etiam loco necessarium erit eorum libros habere, in quibus respuunt Baptisma parvulorum, et multa id genus alia.

« XVII. Est itaque expeditissima via illa, ut sua sanctitas cum ejusmodi excerptis veniat ad Concilium instructa et parata eo modo, quo dixi, ne cum Mantuam ventum fuerit, primum quærendum sit, quid agendum, quaque de causa conventus ille a tam longinquis nationibus orbis Christiani fiat. Primo itaque libri, de quibus dixi, sunt requirendi, cum magna etiam difficultate, sine ulla temporis consumptione et mora.

« XVIII. Præterea, quia Angelus Sathanæ ita pulchre sese in Angelum lucis transfiguravit, formidandum est vehementer, quod multi ex alii nationibus, si totos libros hæreticorum in Concilio legerint, ut non modo non illos impugnarent, verum potius inde Lutherani ac Hæretici redderentur : nam in his reperies nonnisi mellita, et (ut est in Isaia,) placentia quæque; totus enim ad hoc intendit Lutherus, ut rejiciat ac damnet bona opera; consuat (ut est in Ezechiele) pulvillos sub omni cubito manus, et faciat cervicalia sub capitibus universæ ætatis, ad capiendas animas : proinde tutum non erit omnibus omnium hæreticorum libros, sed tantum constantissimis et probatissimis viris communicare. Alioqui, si inciderit quispiam vel sciolus, qui prurientes aures habet, facile illicietur ut malo adhæreat. Proinde ad lucrandum tempus et animas multorum Christi fidelium, saltem propositiones intolerabiles, pugnantes et quæ prima facie quibusvis bonis abominabiles et explodendæ videbuntur, sunt excerpendæ ac extrahendæ; quibus oblatis et simul originali, ad verificationis revisionem procedendum.

« XIX. Ad hoc Concilium opus est, ut sua sanctitas ac domini deputati, pro exordio, processu ac ordine, ejusmodi hæreticorum exemplaria parata et in promptu habeant una cum suis extractis.

« XX. Cum igitur libri illi, neque Romæ, neque alibi usquam in Italia facile reperiantur, forsan illi libri apud aliquot Catholicos coempti reperientur : necessarium erit, ut sua sanctitas ac domini deputati per nuntium Apostolicum, prædictos libros comparari ac convehi primo quoque tempore curent.

« XXI. Qui autem, qualesque libri illi sint, et qui sint illorum auctores, tituli ac inscriptiones, si petitum fuerit, non gravabor ea commonstrare, et in Indicem redigere aliquem.

« XXII. Et cum sit valde necessarium, ut extracta et excerpta statim colligantur, sua sanctitas et domini deputati ordinent ad hoc doctos et Catholicos aliquos, illisque committant, ut nulla mora interposita ejusmodi errorum ac hæresum extracta comportent, ut deinde sanctitati suæ quantocyus offerant seu mittant.

« XXIII. Per hunc modum sua sanctitas satis instructa poterit, antequam Roma discedat, cum sancto illo cœtu cardinalium et cum doctoribus quos Italia habet deliberare, et ita parata venire ad Concilium : alioqui facile fieret ut diceret olim sua beatitudo : non putabam.

« XXIV. Ubi autem illi libri requirendi ac inveniendi sint, et quinam ad ejusmodi extracta conficienda subordinandi sint, si sua sanctitas ex me petat, libenter et humiliter indicabo, et

modum ostendam, quo pacto hæc omnia recte et commode fieri, confici et aptari possint : nam nisi res ita tractetur, et hoc modo instituta fuerit, nullo pacto sperandus est felix optabilis exitus, nisi Spiritus sanctus inauditum aliquod miraculum velit edere.

« XXV. Erit etiam valde utile et commodum, ut juxta Cancellariam suæ sanctitatis sit quidam Catholicus ex Germania, et qui eodem modo procedat, ut quotiescumque interrogetur, vel de libro, vel articulo aliquo, ut ille sit paratus ad omnia expedite respondere, imo etiam, qui æque ut Cancellaria Apostolica registraturam teneat, et qui, quod necessitas postulat, de omnibus actis ac agendis possit et rationem et relationem dare de omnibus, sive hoc petierit sanctissimus dominus noster, sive Concilium, sive quicumque alius princeps.

« XXVI. Et quanquam aliquot viri docti, paucissimi tamen, in viginti illis annis, quibus Lutherismus irrepsit, contra novas illas hæreses libros scripserunt ac invulgarunt, non inutile fuerit, meo judicio, ejusmodi Catholicorum editos libros suæ sanctitati, vel ab illa deputatis, aut etiam, quantum fieri potest, doctis per Italiam exhibendos et legendos præbere. Ex qua re duo sequentur emolumenta, quorum alterum est, ut cognoscatur in quo situs sit Lutheranismus; alterum ut in quolibet puncto solida Scriptura noscatur. Hoc etiam efficiet, ut episcopi ac alii docti Patres, qui ad Concilium venturi sunt, non tunc primum, cum eo ventum fuerit, Scripturas hinc inde disquirere ac disputare cogantur. Nam ex hisce libris ad manum habebunt, quid ad quamlibet hæresim ac errorem respondendum sit.

« XXVII. Ad hæc cum Lutherani scholasticam Theologiam penitus contemnant ac rejiciant ac loco artis sophisticæ habeant, periculum est, ne frater aliquis, aut religiosus, aut alius in aliqua Sessione sophisticum aliquod argumentum, quod in Scriptura parum sit fundatum, proferat, ex quo sequetur, ut Lutherani ea pro suo more derideant, et per consequens e simili facto Concilium despectui habeatur. Exempla sunt odiosa : alias hoc longius deducere possem. Ut igitur illi videant singularem esse modum Lutheranam hæresim convellendi, omni cura efficiendum censeo, ut undique libri comparentur eorum, qui contra Lutherum ac Lutheranos solide scripserunt. Ex his poterunt ii, qui ad Concilium venturi sunt Patres, nonnihil juvari, ac per Dei gratiam doctis meliora in mentem venient argumenta ; nam Scholasticæ Theologiæ apud Lutheranos pauca, aut fere nulla est auctoritas. Restat itaque, ut oporteat eos, qui impugnare voluerint, Biblicos esse ac in Biblicis Scripturis bene armatos.

« XXVIII. Per hunc modum ac viam spero Lutheranorum errores bene vinci ac confundi posse, si ita docte ac ordinate, quemadmodum in Conciliis fieri debet, illis obvietur : fiet enim proculdubio, ut ipsimet suis confossi telis, sponte ac ultro a multis sese abdicent hæresibus et erroribus, victi enim verbo Dei et Scriptura solida, spes bona est, ut multa impie ac irreligiose dicta ac scripta revocent, recantent, ac retractent, ac revocari non sint negaturi.

« XXIX. Quod si voluntaria ejusmodi fieret revocatio ac retractatio, proculdubio magna apud communem populum, non solum in Germania, verum etiam in aliis nationibus excitaretur inde obedientia. Quamobrem etiam necessarium erit, ut sua sanctitas, ubi Mantuam deveniatur, aliquot excellentes doctrina ac moribus viros deligat, qui cum Lutheranis primum ad partem agant ac modeste illos doceant, ac Scriptura convincant, et summo studio laborent, ac ad id toti intendant, ut illos omnes aut ex aliquà parte lucrari possint ac valeant.

« XXX. Proinde mihi non fit dubium, si hac via ac ratione procedatur, cum aliqui eorum opinione sibi sint contrarii ac repugnantes, multique ex illis ultro in viam revocati sint (suis erroribus retractatis), res in optimum statum possit deduci : si enim ad revocandum perduci potuerint, iste modus proculdubio optimus et utilissimus erit, atque adeo dignus, ut per hunc illis gremium Ecclesiæ denuo aperiendum, et minime recludendum esse putem ac judicem. Fiet autem, si modeste, si cum suavitate sermonis, et tandem per Scripturas (quantumcumque fieri poterit, Biblicas) cum eis tractatum fuerit, ut expertus præmoneo. Quod proculdubio, si sophisticis argumentis, cum ineptis ac indoctis hominibus, causa vel instituta vel tentata fuerit, nihil inde boni sequetur.

« XXXI. Ut autem libri, tam Catholicorum quam hæreticorum suo et cum bono tempore comparentur ac ordinentur, sua sanctitas singulares deputatas quasdam personas ad hoc subordinare posset; quibus tamen scribendum erit super hac re et mandandum ut quantocyus, et summa cum diligentia tales libros emant ac Romam mittant.

« XXXII. Præterea valde erit necessarium, ut quibus extrahendorum et colligendorum errorum et hæresum datum est negotium, in quo argumenti genere complures jam sunt editi libri, prius secum conveniant ac concordent : ne aliquis errorem ac hæresim esse scribat, quæ minime sit : proinde ut inter se conferant et conveniant necesse erit.

« XXXIII. Prædicta autem extracta non debent spinose ac nimis subtiliter colligi, ne adversarii inde ansam cavillandi arripiant, cum (proh dolor !) tot tantæque apertæ et sole meridiano clariores reperiantur hæreses, ut in illis intolerabilibus ac manifestis colligendis omnis cura sit adhibenda : si enim unum ejusmodi

opusculum multis scatens erroribus, convictum ac damnatum erit: minore negotio, alii libri non ita venenati confundentur, minusque inde orientur cavillationes. Eapropter non minutula quæque, sed majora, et quæ damnabiliora sunt, secerni et extrahi debent: qualia sunt, quæ Lutherus ac alii cum prioribus et damnatis hæreticis sentiunt.

« XXXIV. Sic etiam fieri posset ut sua Sanctitas apud extrahentes hoc impetraret, ut cuilibet extracto errori subjicerent brevi rationem, cur illa, vel ista hæresis damnanda esset ac reprobanda videretur : et hoc revera præclare factum esset, et negotium totius Concilii mirabiliter et breviter et felicissime promoveret : nam aliqui inter tot hæreses et errores, qui prima facie, sæpe et rationi et Scripturæ consoni esse videntur et apparent, si quis non fuerit acerrimi ac plane Christiani judicii, facile ex Catholico fieret et redderetur hæreticus. In summa, si non prius aptentur extracta, quam ad Concilium ventum fuerit, non modo frustra disputando multi absumentur dies, sed in annos pertraheretur Concilium.

« XXXV. Esset etiam plane ridiculum, cum sua sanctitas sit caput et vertex Ecclesiæ, ac domini de cœtu cardinalium Concilii cardines, si ignorarent neque notas haberent hæreses, propter quas Œcumenicum esset celebrandum Concilium. Et licet aliqua forsan ex Bulla Leonis aut aliunde possent esse cognita : tamen quia hæc nova secta hoc commune habet, ut de die in diem in pejus creverit, et instar gangrenæ serpserit, et quotidie latius serpat; propterea vix credo, sanctitati suæ difficultates omnes notas esse. Absurdum itaque foret, hæc præcipua summum ignorare Pontificem.

« XXXVI. Ad hæc longe esset absurdius futurum, si in colloquiis, ut fit, propositorum ac dictorum rationes non possent adduci. Et jam ubi Lutherani viderint nationem Italicam ac alias esse verbo Dei et solidis Scripturis armatas et bene munitas, longe facilius sese doceri, ac a male concepta opinione sese avelli patientur.

« XXXVII. Cum primis etiam est et necessario curandum, ut Biblia Veteris ac Novi Testamenti reformetur ex causis sequentibus, nam per ignorantiam linguarum et impiissimam injuriam, multæ intolerabiles irrepserunt mendæ. Exempli gratia in Evangelio Matthæi legi debet : *Linum fumigans,* adjecta per ignorantiam littera *d.* legitur : *Lignum,* hodie tamen ille error valde est vulgaris. Ad hæc passim legitur : *Sic volo eum manere :* cum in Græcis exemplaribus legatur ἐὰν θέλω ἀυτόν μένειν. Quod est : *Si eum volo manere.* Et ejusmodi multi sunt errores. Proinde mihi videtur, ut sua sanctitas ea prius inspici et enucleari curet. Ad quam rem valde commodus et appositus erit Pagninus ille Lucensis, ac alii complures in Italia et Romæ, Latine, Græce, et Hebraice doctissimi viri : sed et hoc præparare interea oportet.

« XXXVIII. Præterea sua sanctitas et deputati cardinales ignorare non debent, quod Lutherus ac Zuinglius Novum et Vetus Testamentum in linguam Germanicam verterunt, ac illud plusquam in tribus millibus locis perverterunt, depravarunt ac adulterarunt : ex ea autem versione et translatione in linguam Germanicam orti sunt innumeri errores ac hæreses in legendo, scribendo ac prædicando. Cum autem ejusmodi translatio in manibus hominum versetur, nulla mora erit interponenda, sed omni cura ac diligentia innitendum et elaborandum est, ut per Germanos aliquos hujus linguæ peritos ex his male translatis saltem intolerabiliores et majores extrahantur ac colligantur errores. Quod si cum judicio et quadam gravitate factum fuerit, forte fiet, ut hæretici suos agnoscant errores : quod mihi non fit dubium, nisi sint lapides. Ad hoc vero efficiendum soli homines Germani Græce et Hebraice docti, utpote lingua experti, sunt deputandi. Et ille articulus est valde utilis et observatione dignissimus. Depravatio enim Bibliarum plurimum in causa est, quod tanti ac tam immanes, neque prius auditi oborti sint errores ac hæreses.

« XXXIX. Illa autem duo requisita, non tantum primum, cum ad Concilium ventum erit, sunt discutienda (forsan enim vix aliquot annis experiri possent), sed statim sunt committenda viris, ut dixi, doctis ac linguarum expertis, ut e vestigio rem aggrediantur : ita enim veniemus ad Concilium cum expedita armatura Dei parati ad perficiendum negotium feliciter et cito.

« XL. Huc accedit, quod Lutherus in his libris, quos jam aliquot annis effudit, sibi ipsi, ac consequenter ejus quoque discipuli ac sequaces sint contrarii : proinde recte, laudabiliter, imo utiliter factura est sanctitas sua, si doctis ac Catholicis hoc quoque committat, ut ejusmodi antilogiarum ac contradictionum colligerent extracta : nam si deprehensus fuerit Lutherus sibi ipsi contrarius ac contradicens, ad quod sexcenties inveniri datur, profecto suis libris nemo fidere potest : nam ad invitationem Apostoli, Scriptura divinitus inspirata, si tradita fuerit, non oportet ut sit est et non, sed est, est.

« XLI. Non minus etiam utile ac necessarium erit, ut sua sanctitas curaret fieri excerpta errorum ab Ecclesia prius in universalibus vel particularibus Conciliis damnatorum ; qui tamen, proh dolor ! prævalescente Lutherismo denuo ab inferis sunt a Lutheranis revocati et approbati.

« XLII. Ad hæc, præstaret ut novæ etiam Lutheranorum ac aliorum hæreticorum hæreses seorsim colligantur ac ordinentur : nam etsi

Lutherus prodire fecerit nullas, aliquas tamen, antea non auditas, etiam in vulgus spargere non dubitavit : quale est illud, quod in sermone de divite et Lazaro docuit, ab Ascensione Christi in Cœlum, neminem venisse in Cælum, neque venturum illuc usque ad extremum Judicii diem.

« XLIII. Et quanquam multæ sunt gravissimæ hæreses, cum primis tamen sua sanctitas considerare debet ea quæ spectant ad officium Missæ ac Sacramentum Eucharistiæ. Præcipue autem Lutherus nocentissimam hæresim contra Missam excogitavit, quæ in causa fuit, ut multa templa ac monasteria diruerentur, et in multis locis, civitatibus ac regionibus nulla amplius Catholica celebretur Missa ; ab hoc enim puncto adversarii haud facile sese patientur vel avelli vel abduci, non attenta auctoritate Danielis, Malachiæ, et aliarum Scripturarum, solummodo propter Canonem Missæ, Sacramentum et sacrificium. Hic necessarium est, deputatos præsidentes esse bene deliberatos et fundatos, quia hic hæret maximus scopus orthodoxæ religionis.

« XLIV. Et quanquam non dubitem, quin sua sanctitas et domini cardinales, ac episcopi satis sint in his rebus versati ac docti, nihilominus tamen, cum hæresis contra Sacrificium Missæ prioribus sæculis, non tam temere et pertinaciter, quemadmodum temporibus nostris disseminata sit, neque oblatio Missæ a quoquam hæretico fortiter impugnata unquam fuerit, ac pauci doctores ea de re scripserint, propterea non infrugiferum esse puto, ut sua sanctitas meos et aliorum in hoc argumento libros ad suam sanctitatem transferri curet ; nam in hoc puncto multum erit laboris ac diligentiæ ponendum, alioqui apud Zuinglianos nunquam restituetur in suo ordine Missæ sacrificium.

« XLV. Porro cum Lutherus acerrime primatum S. Petri ac Romanæ Ecclesiæ impugnaverit ac damnaverit, quod etiam nuper rex Angliæ secutus est, curandum erit, ut huic articulo a Lutheranis proposito, fortiter et solidis Scripturis ac argumentis obvietur ac respondeatur.

« XLVI. Cum autem ego ante quindecim annos contra Lutherum pro primatu Petri scripserim, ac illud opus prius Romæ, deinde quater in Germania excusum, ad hæc dominus doctor Eckius in eodem argumenti genere sit cum laude ac dignitate versatus ; ejusmodi tamen libri omnes divenditi, ac nescio quo pacto evanuerint, proinde valde utile et profuturum, et ex aliqua parte necessarium esse duco, ut ejusmodi libri de Primatu Petri et Romanæ Ecclesiæ recudantur, ac denuo typis mandentur, ut si adversarii in hoc puncto vellent plus justo esse molestiores, id quod maxime formidandum est, jam Patres, qui Mantuæ congregati fuerint, possent ex ibi collectis videre, quid esset de Primatu Petri et Romanæ Ecclesiæ sentiendum : nam in hoc opere respondeo Lutheri argumentis et objectionibus omnibus.

« XLVII. Ad primatum autem Petri ac Romanæ Ecclesiæ duo librorum genera in primis conducent ac utilia erunt : quæ necessario sunt suæ sanctitati ac DD. cardinalibus comparanda : primo Acta Conciliorum, quæ nuper Basileæ et Coloniæ sunt impressa, in quibus videre erit, quo pacto semper in antiquis Conciliis negotia fuerint discussa, et præcipue præsidente Romano Pontifice. Quamobrem sua sanctitas omni modo curare dignetur, neque negligat, ut ejusmodi Actorum Conciliorum exemplaria quinquaginta, sexaginta, aut etiam centum comportari et ad se deferri ordinet : illis enim habitis, licebit videre, in prioribus Conciliis non sedisse, neque vocem dedisse sectores, sartores, cœmentarios, et hujus generis homines ; id quod maxime fieri et observari volunt adversarii fere omnes. Secundo, in multis S. Benedicti monasteriis habentur veterum Conciliorum originalia ante aliquot centenos annos in membrana exarata et scripta, quæ sua sanctitas omnino per ordinarios aut abbates accersiri et asportari jubeat ac committat : nam per hujusmodi antiqua ac veneranda volumina adversarii facile confundentur. Ubi autem, ac in quibus monasteriis ac locis Germaniæ hujusmodi libri reperiantur, ego si de hac re interrogatus fuero, me ostensurum offero ac polliceor, ac per hujusmodi media multa nullo negotio perficientur.

« XLVIII. Periculum etiam est, ne aliquot difficultates emergant propter sessiones ac præcedentias ; quapropter utile esset, ut sua sanctitas ex Actis antiquorum Conciliorum peti juberet, quo pacto olim sessiones habitæ fuissent, et ut hæc in quemdam quasi indicem colligantur per dominos deputatos, ne inanes propter sessiones rixæ oboriantur, et ne forte in unum atque alterum annum solius præcedentiæ causa protrahatur Concilium. Ad quod etiam valde utile et commodum erit, si sua sanctitas Acta Concilii Florentini, Pisani, et ultimi Lateranensis depromi curaverit. Ad hæc scire debet sua sanctitas Basileæ esse duo volumina in pergameno exarata, in quibus omnia ejus Concilii Acta copiosissime, etiam nullâ scheda prætermissa, continentur. Ita etiam Constantiæ reperiuntur similes libri, in quibus nihil omissum est, quod ad sessiones ac alia hujus generis pertinere videtur. Quæ omnia sua sanctitas per serenissimum Romanorum ac Ungariæ et Bohemiæ regem dominum meum clementissimum Ferdinandum ad Concilium ordinari possunt : quod si, vel propter præcedentiam, aut aliis ex causis, controversia mota fuerit, mox ex his tantæ auctoritatis libris emergentes difficultates

etiam cum majestate decidi et resolvi poterunt, multum enim juvabit et præstabit retroactis Conciliis sic et sic sedisse, et egisse.

« XLIX. Nam, etsi Acta Conciliorum Constantiensis ac Basileensis sint typis excusa, nihilominus non sunt nisi quædam Summaria. Illa quæ Basileæ sunt, in duobus justæ magnitudinis voluminibus sunt integra Acta.

« L. Debet etiam sua sanctitas scire, quod jam inde a viginti annis multi præstantissimi et antiquissimi auctores, et eorumdem libri per typographos sunt in lucem editi, quos proculdubio adversarii, si ad Concilium venerint, secum portabunt. Proinde curandum est, cum hi libri forsan Romæ antehac non fuerint visi, ut eorum aliquot exemplaria per dominos deputatos, quantum fieri potest, comparari ac convehi sua sanctitas præcipiat, ac ordinet, ne cum forte adversarii in colloquiis ac disputationibus illos allegaverint, eorum copia in continenti fieri et haberi non possit : et forsan aliunde, etiam cum risu, ejusmodi auctores oporteret ab adversariis emendicare. Qui autem et quales sint ii auctores comparandi, ac Romam convehendi, ac ordinandi sint, proprio ac singulari continebitur Catalogo, si ita placuerit suæ sanctitati.

« LI. Præterea sua Sanctitas ante omnia et præcipue considerare debet, quod Œcolampadius, Capito ac alii, multos libros ex Chrysostomo, Theophylacto, ac aliis, de Græco in Latinum converterunt, et ubicumque locum aliquem suis hæresibus adversari deprehenderunt, illum prætergressi sunt, ac non translatum reliquerunt multisque in locis adulterarunt. Proinde necessarium erit, ut sua Sanctitas aliquot Italicæ nationis Græce et Latine eruditos viros, interim dum ad Concilium venitur, subordinet ac deputet, qui ejusmodi illorum translationem, oblatis Græcis exemplaribus, emendent, ac eorum errores detegant, breviter notatis erroribus quo loco, et quam hallucinati sint, veluti in quasdam annotationes redigant : nam optimi quique auctores per ejusmodi perfidos interpretes sunt corrupti ac depravati. Exempli gratia, Chrysostomus paucis paginis complexus est capita Bibliæ : hunc libellum Œcolampadius vertit, sed ita pervertit, ut plusquam in centum locis mendæ intolerabiles reperiantur.

« LII. Opus autem sane est hoc facere, cum supradicti interpretes, nescio quam existimationem ac summam eruditionis, ac linguarum cognitionis opinionem apud multos in Germania sibi comparaverint. Rursus autem, si eorum inscitia aut malevolentia per doctos viros detegetur in Concilio, fiet, ut eorumdem existimatio penitus apud omnes obscuretur. Hoc autem antea Romæ vel alibi fieri debebit, ac necesse erit, ne cum ad Concilium ventum fuerit, solum hujus rei gratia ad longa tempora sit inhærendum gravioribus pro Christiana republica negotiis existentibus,

« LIII. Summa etiam erit necessitas, ut sua sanctitas proprios librorum excusores Mantuæ habeat, qui solum suæ sanctitati deserviant. Adjecta etiam pœna, ne quisquam aliud excudat, non solum prædicto in loco, verum etiam aliis in regionibus earum rerum quæ in Concilio tractata fuerint : alioqui adversarii suis editionibus magnas parient confusiones ac forte tumultus, eritque adeo postremus error pejor priore. Expertus dico, scio enim, quid in aliquot Germaniæ principum diætis ac conventibus acciderit, ubi Lutherani mox, non tantum quæ dicta, sed et fere quæ non dicta, dumtaxat cogitata fuerunt, imprimi fecerunt ».

« LIV. Scit rursus sua sanctitas et domini deputati, quod contra Sedem Apostolicam centum gravamina Germanicæ nationis sunt edita ac vulgata. Et cum in hoc futuro Concilio plures abusiones, maculæ, rugæ et nævi, quibus magna ex parte facies Ecclesiæ defœdata et commaculata apparet, delendi ac quasi spongia abstergendi sint, alioqui abusionibus non sublatis e medio, nulla pax, nulla denique unanimitas erit. His autem in unoquoque statu reformatis, fiet sine dubio, ut is Christus, qui in navicula Petri, ventis et mari sævientibus, dormire videtur, surget, imperabit ventis et mari, et fiet magna tranquillitas in Ecclesia Dei. Ego autem, si dignus ac idoneus ad consulendum esse possem, ex puro corde suæ sanctitati hoc consilium darem, certe, meo judicio, abusiones Romanæ curiæ (magnum enim est discrimen inter curiam Romanam, et Romanam Ecclesiam) prius per suam sanctitatem essent moderandæ, non enim committere debet sua sanctitas, ut quilibet adversarius garrulus et impudens sibi ejusmodi abusionum tollendarum vindicet censuram ac auctoritatem. Proinde hæc omnia sunt ante Concilium per Summum Pontificem deliberanda et facienda : poterit enim nunc sua sanctitas illa centum gravamina nationis Germanicæ in manus sumere, ac illa per se sua sponte moderari ac mitigare, et quæ occurrerint abusiones tollere sine investigatorio : sunt enim ejusmodi, ut mitigationem patiantur, et sunt certa moderamina in promptu, quibus sua sanctitas sese gravatam conqueri jure vix poterit. Est enim longe latius multoque consultius sacrosanctæ Sedi Romanæ, et Cathedræ Petri, ultro in abusionibus, quæ irrepserunt, cedere, quam tandem cadere.

« LV. Si igitur sua sanctitas domum suam ac curiam, ac ejus abusiones ita reformaverit, magnam apud omnes nationes consequetur laudem ac auctoritatem, eritque magna spes, ut etiam tota Germania, imo tota Ecclesia, possit in tranquillum ac orthodoxum priorem statum

redigi, eritque magnum documentum voluntatis ac modestiæ suæ Sanctitatis, non solum apud hæreticos, verum etiam orthodoxos : ita enim fiet, ut facies Ecclesiæ tot cicatricibus deformata possit ad suum decus reformari.

« LVI. Alioqui adversarii semper, et usque ad raucedinem præsenti summo Pontifici clamabunt : *Medice cura te ipsum ; qui alium doces, te ipsum non doces? qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras. Et quare assumis Testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum.* Hæc summa necessitate adductus dico bono zelo ac animo. Ita me Deus amet; hac sola ratione persuasus, ut per omnia cultus Dei et Apostolicæ Sedis servetur, ut mala in futurum emersura vitari, et in tempore præcaveri possent.

« LVII. Demum maxime et ante omnia considerandum est, quod in publicatione Concilii nullus salvus conductus continetur : adversarii autem nullo pacto poterunt adduci, ut veniant, nisi expresso salvo conductu, qui etiam a sacratissima Cæsarea majestate debet edi et publicari. Proinde curandum est, ut etiam salvus conductus confestim absque omni mora publicetur, alioqui Lutherani nova inibunt consilia, et inter sese consusurrabunt in eorum conventiculis, neque ad Concilium proficiscentur. Proinde necessarium erit, quemadmodum dixi, in primo quoque tempore articulus ille enodetur ac publicetur : nam, si negligatur is salvus conductus, proculdubio hæc prima et præcipua erit illis ansa, ne minus veniant etiam centies ad Concilium vocati.

« LVIII. Quid autem in prædicto salvo conductu narrari debeat, et quid omitti, sacra Cæsarea majestas mature considerabit : et si ego quoque interrogatus de hac re fuero, pro tenuitate intellectus mei, quæcumque potero, humiliter et pro mea in Deum et orthodoxam religionem debita observantia, indicabo.

« LIX. Quanquam etiam in die Pentecostes Concilium Romæ sit denuntiatum et publicatum, nihilominus tamen necessarium videtur, ut archiepiscopis singulatim in Germania demandetur, ut suos suffraganeos convocent, et secum deliberent, quos ad Concilium mittere et ordinare velint : et deinceps opus est etiam, ut suffraganei suum clerum convocent, et cum illis concludant, qui ad Concilium vel de prælatis aut doctoribus mittendi sunt, et qui non. Et cum non sit possibile tot Episcopos conventuros ad Concilium, quot in primitiva Ecclesia convenire consueverunt, et convenerunt in Chalcedonensi, Ephesino, vel alibi, sed saltem eorum nuntios, et utinam doctos, affuturos, æquum ac necessarium esset, ut prælati inter sese contribuerent, quo major doctorum et Catholicorum numerus congregetur in Concilio : et nisi hac via et ordine procedatur, paucos credo propter tenuitatem rei familiaris posse ad Concilium ex Germania venire. Propterea illis quoque qui venturi sunt, demandandum est, ut habitu honesto presbyterali, et cum quadam gravitate morum et vitæ veniant. Hoc autem commode per nuntium Apostolicum in partibus Germaniæ, et circumjacentibus regnis atque locis potest expediri, qui nuntius potest etiam archiepiscopis, episcopis ac aliis præscribere ac mandare, ac ab illis rursus responsum et relationem accipere, ut sua sanctitas mature scire possit, qui, quot, quales, et a quibus regionibus sint venturi qui ad Concilium vocati sunt. Et hac cogitatione recte soluta et in effectum deducta, videbunt et scient non modo adversarii, sed et optimi quique Catholici rem Concilii sanctissimo Domino nostro cordi esse.

« LX. Rursus vero, cum plerumque doctissimi quique, et qui commodissime in hunc usum deputari possent, sint omnium pauperrimi, neque possint sese per angustiam rei familiaris, et quod sit illis domi curta suppellex, ad Concilium præparare, esset valde commodum, ut sua sanctitas, cum alioqui, et antequam etiam in summum hoc dignitatis fastigium eligeretur, semper doctorum et bonorum fuerit patronus et Mæcenas, ejusmodi doctis ac Catholicis aliquod subsidium aut viaticum ordinaret : nam hi, qui tam fortiter in hanc horam Lutherismo restiterunt, omnes pauperrimi et quovis codro pauperiores sunt : sine illis autem et eorum præsentia parum proficerent alii. Quare de patrimonio Crucifixi aut Petri, apprime necessarium erit, ut hujusmodi doctis de viatico et victu provideatur : qua in re sanctissimus dominus noster proculdubio pro innata sua bonitate et in doctos liberalitate, difficultatem non faciet ; sed hac parte gloriam sibi immortalem cum apud Deum, tum apud homines pariet : ad hæc eorum ordinariis scriberet et mandaret, ut ipsis quoque doctis de necessariis ad sanctum hoc opus provideretur; res enim tam ardua non poterit facile absque illis expediri.

« LXI. Qui autem contra Lutherum ac alios hæreticos scripserint ac prædicaverint expedite palam est, et brevissima scheda poterit ostendi. Ut igitur eorum opera sanctitas sua uti possit, efficiendum erit, ut subsidio suæ sanctitatis ad Concilium venire possint, nam opus erit, ut libros secum deferant, in quibus non mediocres sumptus consistunt.

« LXII. Quanquam etiam in regno Bohemiæ etiam nostri multi boni ac orthodoxi sint Christiani Ecclesiæ Romanæ cum obedientia subjecti, nihilominus tamen irruperunt interim, et a tempore Basileensis Concilii aliquot hæretici, scilicet Piccardi, qui male se in Sacramentis ac Missæ officio gerunt. Sunt et illic Lutherani ;

sunt et Calixtini, qui sub utraque specie communicant. At, ut verum fatear, hi sunt Lutheranis et Zuinglianis tolerabiliores, quia in paucis a Christiana Ecclesia dissentiunt. Alioqui contra Lutheranos propter Ecclesiastica sacramenta acerrime pugnant et bona spes est, si humaniter ac debite cum illis tractatum fuerit, facile ad Ecclesiam reduci possunt. Esset igitur bonum, quod sua sanctitas et sacra Romanorum regia majestas rem illam procurarent, quibus mediis ac modis Bohemi quoque suos nuntios in Concilio haberent : ut ita assistente gratia Spiritus sancti, hoc quoque inclytum Bohemiæ regnum iterum gremio Ecclesiæ restitueretur, ac ad unitatem fidei reduceretur : nam nisi illi vocarentur, posset multum inde incommodi ac discordiæ oriri : at e contra cum bona sint illic judicia, quod Bohemi suis abusionibus de Eucharistia, quæ parvulis datur, et nonnullis aliis rebus, cederent.

« LXIII. Ad materiam autem sub utraque specie, opus est bene fundatos esse eos, qui hac de re vel cum Bohemis, vel etiam cum Lutheranis conferre velint. At quibus Scripturis et modis obviandum sit, facile reperietur in Actis Concilii Basileensis et Constantiensis, ex Joanne Gersone, ac aliis, qui hæc descripserunt.

« LXIV. Qui autem sint illi docti ac Catholici apud Germanos, qui ad hunc usum deputari possint, et quid unicuique oneris imponi possit, si hoc suæ sanctitati placere videro, offero me libenter, et cum debita obedientia fideliter ad utilitatem et unitatem orthodoxæ fidei cum longe majoribus demonstraturum : nihil enim tam grave poterit injungi mihi, quod non sim pro tenuitate mearum virium libens facturus.

« LXV. Et hæc mea indicatio, et quasi præmonitio est meo judicio non minus necessaria, quam fructuosa ac utilis : nam nisi hoc modo in præparatoriis procedatur, periculum est, ne futurum Concilium in multos annos protrahatur, et forsitan (quod Deus Optimus Maximus avertat) rebus non usque adeo feliciter expeditis, dissolvatur, et nihil egregium et necessarium expediatur : atque ita novissimus error sit futurus pejor priore. Si autem, ut supra ostendi, omnia ita præordinabuntur et præparentur, spes est maxima, uno anno posse totam Concilii rationem explicari et expediri ; alioqui si illotis, ut aiunt, manibus, et quasi cæcutientes ac imparati Mantuam venerimus, nonnisi rerum omnium confusionem et turbationem videbimus.

« LXVI. Quod autem attinebit ad expeditionem contra infideles, ac alios articulos, non me impedio ac immitto : nam cum in Spiritu sancto fiat Concilii congregatio, par est, ut hæc graviter et consulte concludatur : prius tamen opus est unitatem in domo et Ecclesia Dei firmare et sarcire : quod non fiet, nisi una fides, et unum Baptisma conservetur, ac prædicetur in tota Ecclesia Catholica, et mihi dubium non fuerit quin his, qui habitare facit unanimes in domo, pacem reddat, ut cantemus cum cytharœdo illo regio : *Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum.*

« LXVII. Superessent insuper nonnulla alia forte non usque adeo contemnenda vel negligenda, quod vero non possint calamo tuto et secure credi omnia, sed potius quædam in aurem dicenda sint, confidenter proinde in præsentiarum explanare rem latius abstinui : forte Deus dabit, ut in alio tempore possint aperiri et declarari sat commode reliqua.

« LXVIII. Ad præsens, et quasi pro colophone adjiciendum puto, quod, si non maturetur Concilium, erit sine dubio tanta defectio et discessio ab Ecclesia, unde, juxta verbum Cypriani *omnium Ecclesiarum orta est unitas*, ut facile in multis sæculis hæc ruina nequeat reparari, neque restitui poterit : nam erunt in diversis locis conciliabula et conventicula multa quale et hoc fuit maxime de mense Maii præterito, quod inter Lutheranos et Zuinglianos habitum est Francfordiæ et Yssenachi ; cujus præstigiosam conclusionem adjicere placuit, ut videat sua beatitudo, adhuc esse unum Deum, qui suo spiritu non sinit etiam inter se in re tam manifesta consentire et convenire hæreticos, cum tamen tota Ecclesia Catholica per totum orbem terrarum diffusa, circa verba Sacramenti non modo non vacillet, sed unanimis et tota concors est; Zuingliani vero scissi sunt in novem sectas super his brevibus et apertissimis verbis Christi ; *Hoc est Corpus meum.*

« LXIX. Ad officium itaque summi et principis pastorum papæ quidem pertinebit, ut oves suo ovili, suæ denique curæ creditas, cum viderit errare in montibus, in colle excelso, in deserto, ad imitationem pii Pastoris non modo reducere, sed et suis humeris ad gregem sanctum Domini portare : *et erit illi Dominus profecto merces magna nimis.*

« LXX. Neque hoc prætereundum duco, quod, hoc durante Lutherismo, per proxime viginti actos annos, antiquæ et veræ religionis viri et mulieres pii mortui sunt magna ex parte, ut interim in majoribus civitatibus apud Germanos nulla, vel modica plantatio Catholicorum subsecuta est; imo quid sit vera religio, interea qui nati sunt prorsus ignorant. Sunt et inter doctores Theologiæ quampauci in tam lata ac magna natione Germanica, qui fortiter huic Lutheranæ factioni resistant, aut resistere norint, atque didicerint : ita ut vere jam in hæc inciderimus tempora, ubi juxta prophetiam Salvatoris nostri , *Charitas refrigescit, et prævaluit iniquitas.*

« LXXI. Idcirco modis omnibus festinandum est ac erit, ne diutius differatur hoc tandem et feliciter institutum Concilium : alioqui et

reliquiæ Catholicorum parvulæ postremo non supererunt; et, quod timendum est, seducentur etiam (si fieri potest) electi : quinimo, si non in bono tempore S. D. N. tanto malo hoc uno Concilii et medio et remedio occurrat, et manum præbeat, reddentur multi non modo irreligiosi, sed plane impii ac athei, id est, sine Deo homines; neque posthac facile erit modus aliquis, huic et tam graviter inflicto vulneri Ecclesiæ salutem dare. Et proinde atque talis res erit, quasi cum Ethnicis et sine Deo hominibus tentes celebrare Concilium. Quare ne naufragium in fide et religione periculosius accidat, festinandum et diligenter invigilandum erit, quo saltem rebus his bonum et salubre detur principium : nam quæ inepto et malo sunt inchoata principio, vix ad optatum et felicem poterunt perduci finem. Non dubitem autem, si sua sanctitas inspirata Spiritu Dei, ut sancte et feliciter cœpit, omnes animi sui cogitatus ad id adjecerit quod pristino candori et integritati restituatur Ecclesia, et potissimum quod aboleantur hæreses, et abusiones tollantur e medio, si quæ, ut revera multæ irrepserunt, deprehensæ fuerint, videbit hanc defectionem et turbationem, quæ nunc in foribus est, et proh dolor! prævaluit, cum maxima tranquillitate et sedari ac finire : id quod largiri ac donare dignetur is, per quem, ex quo, et in quo sunt omnia. Ipsi honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

« LXXII. Hæc nulla alia ratione indicare, et de his prædictis præmonere volui, nisi quod zelus domus Dei comedit et urget me, et ut saltem in hoc gazophylacium futuri Concilii etiam duo vere minuta cum paupercula in Evangelio vidua conferrem, et cum illa Moabitide muliere spicas colligerem post terga metentium : scio enim esse multos, qui meliora dabunt. At forsan ea quæ dixi, si non sint apprime necessaria, forsitan tamen non erunt inutilia ».

38. Ad singula vero capita quæ a Joanne Fabro in superiore libello proposita fuerant, subjecta verborum formula [1] jussu Pontificio responsum est :

» Hæc responderi jussit sanctissimus D. N. ad reverendi patris domini episcopi Viennæ super futuro Concilio præparatoria.

« In primis sanctissimus Dominus noster in universum commendat plurimum studium et pietatem prædicti domini episcopi, eumque (sicut hactenus fecit) ut strenue pro Ecclesia Dei pugnare perseveret, maximopere hortatur.

« Nunc capitulatim juxta numeros in margine notatos respondendum est, prout locus aliquis majore attentione dignus fuerit.

« I, II, III, IV, V, VI. Hoc optime novit Sanctitas sua, et propterea universale Concilium tam alacriter indixit, et summo studio celebrare, et auctore Domino ad felicem finem ducere enitetur.

« VII. Dominus nuntius communicato consilio cum prædicto episcopo procurabit quamprimum mitti hunc Indicem librorum tam hæreticorum quam Catholicorum qui contra eos scripserunt, et significabit pretium, sanctitas sua libenter exequenda curabit.

« VIII, IX. Hoc in Concilio discutietur, et decidetur, et debitæ executioni demandabitur cum Dei auxilio.

« X usque ad XX. Sanctitas sua optat, et hortatur dictum dominum episcopum Viennensem, ut una cum doctore Eckio, Coclæo, Nausea, et aliis quos ipsi idoneos judicaverint, id laboris assumant, et communicato consilio cum domino nuntio Apostolico, ea mature fiant, quæ necessaria videbuntur, et de iis, quæ fient, in diem dominus nuntius ad sanctitatem suam scribat, ab ea debitum responsum quamprimum recepturus una cum remediis opportunis.

« XX. Fiat ut in VII.

« XXI. Rem gratam sanctitati suæ faciet dominus episcopus Viennensis.

« XXII. Aptissimi videntur ad hanc rem ii, qui in responsione ad X et deinceps articulos sunt nominati.

« XXIII. Jam ad hoc aliquos sanctitas sua peritos Italos vocavit, vocaturus et ex aliis nationibus doctos, loco et tempore.

« XXIV. Et hoc erit sanctitati suæ gratissimum.

« XXV. Sunt aliqui hic Itali satis bene instructi; sed si tempore Concilii aliquis erit in Germania, qui in hac re excellat, illi non absque debito præmio hoc onus injungetur.

« XXVI. Ut supra n. VII.

« XXVII, XXVIII. Hoc optime jam animadvertit sanctitas sua, et remedium quotidie præparat.

« XXIX, XXX. Placet et hoc sanctitati suæ, et optat ut fiat auxilio Dei.

« XXXI. Ut in VII.

« XXXII. Et de hoc dominus nuntius referet et rescribet.

« XXXIII. Hoc remittit sanctitas sua dexteritati et prudentiæ eorum, quos in X supra nominavit, et ut hic similiter fiat negotium, dabit quibusdam doctis episcopis et aliis doctis viris, quos apud se habet.

« XXXIV. Hoc gratissimum erit sanctitati suæ, ut aliquis eorum faciat, qui in X supra sunt nominati; quis autem potissimum id muneris assumat, optat sanctitas sua, ut, capta cum domino nuntio inter eos conclusione, ab eo certior quamprimum fiat.

« XXXV. Expectat sanctitas sua libentissime a Domino nuntio episcopo Viennæ, vel a domino Eckio,

1 Tom. XIII. de Concil. Ms. arch. Vat. sig. num. 3200. p. 286.

« XXXVI. *Non deerit propheta in Israel*: nec tamen cessat sanctitas sua hortari, tam supra in X nominatos, quam alios Germanos Catholicos, ut ad hoc instructi in Concilio compareant, sicut sanctitas sua de eis sperat, atque adeo pro comperto habet.

« XXXVII. Sunt aliqui hujusmodi libri satis castigate excusi, et in Italia, et in Gallia, sed et adhuc majorem curam sanctitas sua adhibebit.

« XXXVIII, XXXIX. Hoc quia non nisi a linguæ Germanicæ excellenter peritis fieri potest, dominus nuntius consilio prædicti domini episcopi Viennæ, et in hac re statuat et scribat.

« XL. Multum satisfaciunt sanctitati suæ ANTILUTHERANA, quæ dominus episcopus Viennæ composuit, necnon et ea, quæ notavit dominus Eckius, ac etiam domini Coclæi LUTHERUS SEPTICEPS. Quod si adhuc, vel ipsi, vel aliquis alius alia addere vult, non potest nonnisi curæ pretium esse : et ut id fiat domino nuntio in mandatis dedit.

« XLI. Jam factum est ab aliquibus hic doctis viris, optatque sanctitas sua, ut in Germania itidem fiat.

« XLII. Supranominati in X ad hoc aptissimi sunt.

« XLIII, XLIV. Et hoc optime novit, et dolet sanctitas sua, deditque domino nuntio negotium, ut in VII.

XLV. « Multi egregie scripserunt in hac re; sed neque alii deerunt, qui pleraque alia, nondum edita, ad Concilium adferent ad hoc propositum mirum in modum facientia.

« XLVI. Sanctitas sua laudat plurimum utriusque scripta, deditque in mandatis domino nuntio, ut procuret et scribat.

« XLVII. Versantur hujusmodi libri hic in manibus fere omnium : sed et alii quamplurimi Conciliorum libri amplissimi tam Græce quam Latine compositi, et vetustissima Manuscripta non desunt, usque adeo, ut non sint Catholici inermes ad Concilium accessuri.

« XLVIII. Ad hoc sanctitas sua est intenta, quantum ex antiquis Conciliis elici potuit : quantum vero ad Constantiense et Basileense attinet, non possunt nisi conducere ad hoc eorum Acta, modo ne aliquid in illis, præsertim in Basileensi, detegatur magis adhuc præjudiciale auctoritati Summi Pontificis, *in cujus dignitate* (ut inquit Hieronimus) *Ecclesiæ salus pendet*; quod quamvis de quolibet episcopo dicat in sua cujusque Ecclesia, tamen hoc multo melius accommodari potest ad summum Pontificem, qui est Episcopus episcoporum, et in quo recumbit universalis Ecclesiæ cura. Eapropter bene compensanda sunt commoda et incommoda, quæ e duorum illorum supradictorum Conciliorum integra lectione, et in publicum productione proficiscerentur, et communicata re cum Sanctitate sua, quod utilius videbitur eligetur ». Porro Basileense Concilium post translationem fuisse conventiculum schismaticorum et Synagogam Sathanæ, a nobis suo loco demonstratum est, quamvis nonnulli imperitissimi homines, ea Acta Concilii Œcumenici titulo exornent.

« XLIX. Sanctitas sua dixit nuntio, quid agendum.

« L. Et in VII. Optat autem a domino Viennæ episcopo Catalogum habere quem offert, ut sciat potissimum, qui in Italiam non sint allati.

« LI, LII. Dabit sua sanctitas negotium hoc peritis in linguarum exterarum cognitione viris aliis, præsertim quia Pagninus obiit, sed eo peritiores in lingua Græca vivunt ad laudem Dei.

« LIII. Et hoc fiet, favente Domino.

« LIV, LV, LVI. Hanc ob causam sanctitas sua aliquos et doctrina et sanctitate vitæ insignes prælatos ad se vocavit.

« LVII, LVIII. Fuerat facta mentio in Bullæ typo pro terris subditis papæ, quatenus se extendit ejus temporalis jurisdictio : verum quia hoc nihil ad Germanos, et pro iis, qui per terras Ecclesiæ sunt transituri, non erit opus : idcirco fuit e Bulla Concilii sublata mentio salvi conductus, et reservatum hoc Cæsareæ majestati, quæ in bello occupata, non potuit huic rei vacare. Cæterum datum est negotium domino nuntio, ut de hac re cum serenissimo Romanorum rege loquatur, et hoc itidem tractabitur hic cum oratoribus Cæsaris : neque dubium est, quin sua majestas id libentissime faciat, cum tantopere Concilium desideraverit.

« LIX, LX. Factum jam est de more prisco; reliqua vero, quæ dominus episcopus Viennæ in hoc capitulo commemorat, poterunt ipsi episcopi inter se statuere, dummodo circa conditionem personarum, quæ Synodo interesse debent, a semita sanctorum Conciliorum non deerrent. De hoc etiam dominus nuntius plura referet, qui cum ad sanctissimum dominum nostrum rescripserit de iis, quæ in X notata sunt, sanctitas sua non deerit honori, commodo et dignitati Ecclesiæ Dei sibi commissæ.

« LXI. De hoc scribat dominus nuntius ex consilio domini episcopi Viennæ, et sanctitas sua non deerit.

« LXII. Dedit sanctitas sua in mandatis domino nuntio, ut cum regia majestate tractet.

« LXIII. Non deerunt ad hoc, et alii docti et Catholici viri tam Itali quam Transalpini, præter eos Germanos, quos sanctissimus dominus noster intellexit esse in hac re egregie paratos.

« LXIV, LXV. Libenter sanctitas sua intelliget consilium domini episcopi.

« LXVI. Pro prima parte Concilium disponet auctore Domino. Pro secunda sanctitas sua quotidie precatur Deum, et non male sperat.

« LXVII. Dicat audacter quæ vult domino nuntio, et ipse scribet caute et tuto ad sanctitatem suam.

« LXVIII, LXIX, LXX, LXXI. Sanctitas sua sicuti libere et lubenter indixit Concilium, quod etiam statim ineunte Pontificatu significaverat; ita nihil ad hoc tam sanctum opus peragendum sibi faciet reliqui : et nisi orbis ardeat bellis, aut alius (quod abominatur) sinister eventus plusquam legitime impediat, sanctitas sua quasi pro comperto habet rem et fauste et feliciter perficiendam. Et hanc ob causam conciliare principum Christianorum animos summa ope hactenus nixa est, et semper in hoc perseverabit.

« LXXII. Agnoscit sanctitas sua jam multis exemplis optimam mentem, studium et præclara opera domini episcopi Viennæ, cujus sanctitas sua loco et tempore nequaquam immemor erit ».

39. *Ejusdem Fabri Epistola ad nuntium Apostolicum in Germania de necessitate Concilii.* — Accepto Pontificis responso cujus supra meminimus Joannes Faber Viennensis episcopus, ut flagrantissimo studio amplificationem fidei Catholicæ prosequebatur, exscindendæque ac reprimendæ hæresi piissimo ardore incumbebat, scriptis litteris ad Joannem Moronum episcopum Mutinensem Pontificium in Germania internuntium [1], exposuit extremam celebrandi quantocius Concilii necessitatem : quasve urbes, quos principatus, quæ regna invasisset hæresis, ejusque progressus, modos fraudesque hæreticorum ob oculos proposuit : necnon quæ ad confirmandam religionem Catholicam conducerent in luce collocavit :

« Reverendissimo in Christo patri ac domino D. Joanni episcopo Mutinensi, sanctissimi D. N. Pauli hujus nominis papæ III ac sacrosanctæ Sedis Apostolicæ cum potestate legati de Latere nuntio, domino suo per omnia observando.

« Reverendissime in Christo pater ac domine. Quanquam in primis præparatoriis nonnihil attigerim quam necessarium sit universale celebrare Concilium, tamen ut sanctissimus D. N. alioquin sponte ad hoc divinissimum opus festinans promptior et ad hoc inclinatior reddatur, putavi, ut is, qui sedet in altissima Sede veluti speculator aliquis, et supremus vicarius Christi, convertat oculos suos, et circumspiciat universum orbem Christianum. Quod si sua sanctitas pientissimos oculos suos converterit ad Germaniam, illic inveniet inclytam hanc nationem undequaque infinitis prope hæresibus et erroribus, ne dicam impietatibus, plenam ac refertam. Inveniet scilicet non solum a via Catholicæ Ecclesiæ simplices et rudes, sed et potentissimos principes, et multos, qui doctissimi volunt haberi, defecisse. Neque satis est laicos deprehendere, sed et a via veritatis aberrare Ecclesiasticos : et utinam inter illos non essent episcopi et archiepiscopi. Moriuntur quotidie boni et qui perstiterunt huc usque in fide et religione Catholica, sed interim succrescunt et quasi in teneris educantur, qui venenum hoc pestiferum hauriunt tum a parentibus domi, tum a prædicatoribus in Ecclesiis. Contingit enim, ut quotidie res illa more andrabuli crescat in pejus; et fere est, quemadmodum in Paulo legitur, quod *quorumdam sermo serpit,* ut cancri, aut si malueris, ut gangrænæ.

« Prævaluerat hoc malum in parvo Germaniæ angulo, et in Aquilone, unde venit omne malum, locus obscurus erat Wittemberga, et sine nomine. Illic autem cum erigerentur, quasi sub Jeroboam duo aurei vituli in Dan et in Bethel, id est, Luthero et Carolostadio, cœpta est negligi Jerusalem, cœpitque populus dicere Catholicis et antiquis prædicatoribus : *Nolite nobis videre visiones has : Nolite dicere, hæc dicit Dominus : Prædicate nobis placentia.* Factum est inde, ut tota Saxonia, quæ sub electore est, a Sede Romana defecerit, et Hassia, ac magna Westphaliæ pars : defecit Ducatus Wittembergensis, principes denique de Luneburg, ac alii permulti, et principes, et comites mordicus has hæreses fovent ac sustinent. Nolo hic commemorare, quot, quanti principes, etiam magni, nutent, vacillent et altero pede claudicare incipiant. Et formidandum est, ut aliquis inter Germanos Catilina insurgat, et totum statum Ecclesiasticum hianti ore devoret, deglutiat et perdat.

« Sunt præcipue Germaniæ civitates huic et tanto malo fere omnes addictæ, ut jurejurando sese obstrinxerint ; inter has sunt Argentina, Ulma, Franckfordia, Constantia, Lindavia, Esselingen, utinam non Augusta Vindelicia, Nuremberga, et aliæ civitates quamplurimæ, quæ omnium sunt potentissimæ (1). Jam (quod periculosius est) fere omnes corrupti sunt, et abominabiles facti, *non est qui faciat bonum, non est usque ad unum;* nam, etsi serenissimus Roma-

[1] Ms. Franc. card. Barberin. sign. 2677. p. 46.

(1) Hoc anno Coloniensis Provinciæ Patres in Synodum convenientes Coloniæ sub Hermanno archiepiscopo multa sanxerunt ad cleri præsertim reformationem apprime utilia, quæ dein Concilii Tridentini Patres in commodum Ecclesiæ universalis transferenda censuerunt. Totum istud Concilium in partes distinguitur XIV, quibus ea primum, quæ in assumendis in sortem Dei clericis servanda sunt, dein ipsorum clericorum munia statuuntur. Tum gradus fit ad parochos, et munus illis demandatum. Succedunt canones de legibus in Ecclesia condendis et conditis. De monachis parte statutorum X agitur; parte XI de Hospitalibus aliisque piis locis; reliqua de cæteris ad Ecclesiam

norum, Hungariæ Bohemiæque rex Ferdinandus, princeps et dominus meus clementissimus, in hanc horam suis edictis, mandatis et ordinationibus (quantus quantus est) constantissime defenderit, quidquid uspiam fuit, quod ad religionem pertineret orthodoxam : nihilominus tamen vulpes et vulpeculas hæreticorum, strophas, nugas, nænias, tendiculas et conventicula prohibere et præcavere non potuit : quia in Hungaria sunt loca plurima, in quibus Lutheranismus arridet et maxime placet. De Moravia et Silesia certissimum est, ut Anabaptistis, Piccardis, Lutheranis et Zuinglianis non careant. Bohemiæ regnum, proh dolor! in multas et diversissimas sectas scissum est.

« Redeo ad Aquilonem. Quid aliud regnum Suediæ, quid aliud regnum Norvegiæ, quam ipsissimus Lutheranismus et Zuinglianismus? Quam inconstantes autem in fide et religione sint aut fuerint, etiam contra edicta et severissimas executiones sacratissimæ Cæsareæ Majestatis inferiores Germani, nonnullæ seditiones et multæ rebelliones docuerunt. Quod si quis regnum Angliæ spectet, ecce quam insperata mutatio facta, ut illic ex defensore Christianæ fidei, qualis, me præsente, et meis temporibus declaratus est, rex factus ter maximus apostata fidei. Ad Meridiem spectantes ex Germania, ecce populus Helvetiorum, alioquin potentissimus et numerosissimus, Zuinglianæ et OEcolampadicæ sectæ fere totus, demptis quibusdam Cantonibus admodum paucis, seductus est. Quod si illi pro more suo veteri eruperint, quemadmodum anno præterito irruerunt in ducem Sabaudiæ, pervertent et evertent quidquid uspiam in finitimis Catholicorum est vestigiorum. De Gallia quid dicam? Dedit illa nobis plures apostatas et hæreticos, quam peperit etiam ipsa Germania : inde natum erat hoc monstrum Lamperti; inde venit nobis magnus hæreticus Arianus, qui contra Trinitatem justæ magnitudinis librum scripsit. At hæc notoriora sunt sanctissimo domino nostro quam ut multis enumerare necesse sit. Faxit Deus ut in Italia non sint, qui mussitent et dicant Lutheranismum rem esse sanctam et valde religiosam.

« Huic et tanto malo, principio obstandum erat : quod si sero nimis medicina parabitur, nihil certius expectari oportet, quam ruina Christianitatis. Hujus vulneris unicum emplastrum, unum malagma, unaque resina, est Universale Concilium ; in hoc convocentur hæretici : mitigabuntur feroces animi, reintegrabitur Ecclesia, præservabuntur a vastatione templa, monasteria et sacræ ædes : erigentur capita justorum et Catholicorum ; tollentur zizaniæ. Sumat confidenter pro se Sanctiss. D. N. quod Christus, cujus Vicarium agit in terris, docuit et prædicavit; *Aperuit enim ille os suum in parabolis;* et inter cætera docuit[1] : *Simile esse regnum Cœlorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo : cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et abiit.* Ut mox : Ecce quam apte iste sermo cadit in hæc tempora : num oporteat, vel celebrare, vel differre Concilium, meo judicio, nihil in toto Evangelio est, quod expressius dirigat Pontificis maximi animum, quam parabola hæc de semine et zizaniis. Ante Lutherum creditus est unus Deus, erat omnium una fides, in omnibus regnis et per omnes provincias erat unum Baptisma, erant lætæ segetes, copiosaque messis : seminatum erat bonum semen in toto orbe, sed dormientibus nonnullis, ad quos vigiliæ pertinebant, supervenit ille inimicus, diabolicus Lutherus, superseminavit zizania, supercreverunt et supra modum multiplicata sunt. Restat ergo ut colligantur et alligentur in fasciculos ad comburendum, id est, ut damnentur anathemate in Concilio.

« Jam forte repetet reverenda dominatio vestra, dissidia Christianorum principum in causa esse, et forte, ne minus possit celebrari Concilium. Respondeo ad hoc, oportere celebrari Concilium, ut reintegrentur et ut reconcilientur principes : cujus exemplum est, primum, quod Jerosolymis celebratum extat Concilium. Nunquam, vel difficillime seditio, quæ propter Circumcisionem in Antiochia facta, vel sedari vel compesci potuit, nisi Paulus et Barnabas accepissent a Concilio Apostolorum et seniorum, qui Jerosolymis erant, decretum. Patres itaque, si Mantuæ in Spiritu sancto congregati fuerint, id faciant, id tentent ac aggrediantur, quod patres inter dissidentes reges et principes multos in Basileensi et Constantiensi Conciliis fecisse leguntur, et studeant componere lites.

« Ad difficultatem autem, quæ de Turcis et Barbarossa proponitur, itidem respondeo, non esse modum magis idoneum, quam per Concilium tractari, ut Pontifex, Cæsar, Romanorum Hungariæ Bohemiæque rex, deinde Galliæ, Portugalliæ, aliique reges semel inter se conveniant ac confirment, ut de cætero junctis animis, manibus, armis, viribus, tam aqua quam terra aggrediantur hostes adversarios crucis et nominis Christi, et supprimant spurcam, fœdam et turpem Machumeti sectam. Nec est quod Sanctiss. D. N. a celebratione Concilii movere aut abster-

[1] Matth. XIII.

utcumque pertinentibus disponunt. Breviarii et Missalium reformationem, resectis iis quæ solidæ pietati absona religiosa quorumdam inscitia invexerat, necessariam Patres illi agnoscunt. Qui huic Synodo præfuit Hermannus archiepiscopus non ita post multos annos fidem cum hæresi commutavit. MANSI.

rere debeat, quod Lutherani venturi non sint. Faciat sua sanctitas quemadmodum in Isaia legitur, et exclamet dicens : *Omnes sitientes venite ad aquas*, expandat tota die manus cum Christo ». Et infra : « Neque tantopere curandum est, etiamsi personæ prædicantium et seductorum præsentes non fuerint, satis sit sanctissimo D. N. et nobis Catholicis omnibus habere libros illorum, scire hæreses, et non ignorare errores ac malefacta illorum, quæ si condemnata fuerint unanimi consensu Patrum, adhuc Dominus Deus *servabit septem millia virorum, qui non curvaverunt genua sua ante Baal*, et cedet sine dubio illorum absentia his ipsis in maximam confusionem, ignominiam et ruinam : crescet autem supra modum auctoritas, et reputatio sanctissimi D. N. et Cathedræ divi Simonis Petri ac Romanæ Ecclesiæ ». Et paulo post : « Quod si non celebretur, et mature, Concilium jam indictum, desperata res erit reliquorum Catholicorum, quorum (proh dolor!) reliquiæ paucæ sunt : submurmurabunt perpetuo Lutherani, ficta et figmenta esse, quæ de Concilio publicavit et intimavit Apostolica Sedes; dicent Pontificem metuere sibi ob malam causam : Et ecce quid fiet, velint, nolint, optimi quique pertrahentur in nationale concilium, de quo toties in comitiis imperialibus sermo est habitus, et conclusio facta. Subsequentur et provinciales synodi, excutient cervices ab obedientia Sedis Romanæ, (nam id totum adversarii cogitant), et diruentur Ecclesiæ et monasteria, prohibebuntur omnes, ne Romam eant, ne quam obedientiam posthac et de cætero faciant. Hæc tam certa sunt et formidanda, ut nihil certius vel cogitari vel dici possit. Et videat sua sanctitas ab exemplo regni Bohemiæ, illic enim semel extincto archiepiscopo Pragensi, et dirutis monasteriis per Thaboritas et Ziscam, nulli oratores, nulli etiam utcumque Catholici reges potuerunt obedientiam Romanæ Sedi debitam ex toto recuperare aut restituere. Utile itaque fuerit iratos et incensos Germanorum animos placare, et insolentes gladio verbi Dei et auctoritate Ecclesiæ convincere ». Et infra :

« Omnino consultum erit, imo consultissimum, ut quantocius sanctissimus dominus noster scribat Catholicis doctoribus, et unicuique singulariter, ut excerpta seu extracta hæresum seu errorum comportent. Erunt autem distribuendi labores hoc modo, ut scribatur doctori Joanni Eckio quatenus triplicem subeat laborem : Primo, ut comportet Lutheri, Zuinglii, Œcolampadii et eorum sequacium hæreses, errores, dissidentias et contradictiones, notetque in quo libro, sub quo titulo vel capite, et quibus verbis, unaquæque hæresis scripta sit : quodque adjiciat brevi compendio, quare putet et sentiat hanc vel illam hæresim reprobandam esse : et quod lucide declaret, num sit vel antiqua, vel nova hæresis, et ubi atque in quo Concilio damnata. Secundo, ut lapsus et errores, quos hæretici in vertendo et pervertendo utrumque Testamentum admiserunt, in unum et breve compendium colligat. Tertio, ut suos, et aliorum Catholicorum, etiam Lutheranorum libros comportet, et secum in Italiam tempore Concilii ferat.

« Doctori Frederico Nausea injungendum esse puto, ut dominationi vestræ reverendæ offerre non gravetur ea, quæ centum gravaminibus nationis Germanicæ contra Sedem Apostolicam conceperit, tradat, et quæ contra Sacramentarios et Anabaptistas, et seditiosos Apostatas faciant, e Scripturis colligat et in unum comportet.

« Doctor Joannes Coclæus decem octo libros nondum editos habet, in quibus ex ordine describit totam Lutheri et Lutheranorum tragœdiam quasi Annales. Hos libros conducibiles esse puto, ut habeat S. D. N. et hi qui ad Concilium deputati sunt : nam valde conducet ex illis videre tot sectas, scissuras, et rebelliones, et seditiones omnes ex hoc uno malo ortas et pullulatas. Sanctissimus D. N. in principio Concilii detestari debebit hujusmodi inauditas cruentas tragœdias : nam ex hoc uno Evangelio Lutheri depravato perierunt rusticorum plusquam centum millia anno MDXXV. Num hoc sit vere prædicare et illustrare Evangelium, dicet Pontifex, optimi quique cogitent et judicent, quando omnino soli hi speciosi pedes evangelizantium sunt qui pacem evangelizant et bonum annuntiant. Scripsit et idem Coclæus Philippicas contra Philippum Melancthonem : scripsit et quædam alia, quæ si habita fuerint, multum proderunt. Illi injungendum est, ut ipse colligat hæreses et errores præcipuos. Scripsit tres alios libros, nondum editos, contra diversas hæreses Lutheri : cui puto injungendum, ut et hos libros edi et publicari faciat : sed et in hoc genere felicissimus est, ut contradictiones in unum colligat. Propterea illi injungendum esse puto, ut cogitet et laboret in unum exportare, ubi et quomodo dissideat a se Lutherus; secundo, in quibus et quantis dissideat Lutherus a suis Lutheranis, hoc est, a Carlostadio, Zuinglio, et Œcolampadio, Anabaptistis et hujus farinæ hominibus; tertio ut in unum colligat, quomodo, et ubi Lutherani, qui jurarunt in verba Lutheri, inter se discrepent.

« Sed et hoc attendere debet sanctissimus dominus noster, quod quam primum tunica illa inconsutilis Christi apud Germanos scissuram habere cœpit, non modo principes et civitates, sed et passim vilissima oppida cœperunt novam religionis formam, et normam formare constituerunt. Itaque super Baptismo, Missa, de cœremoniis, ac de rebus hujusmodi multis, et quasi jurejurando firmarunt sese hæc in perpetuum

servare velle : sed infidelium et impostorum est mos, ut nunquam sibi ex æquo constent, ut omni vento doctrinæ agitentur, neque sint aut permanere possint stabiles : propterea mox et pauco post tempore mutaverunt statuta, constitutiones et ordinationes. Et ridenda res est quod Lutherani non solum in una provincia, sed et in una civitate, in una domo, imo in una mensa nunquam conveniant.

« Ut itaque S. D. N. et cœtus Concilii sacer videre et expendere possint, quo spiritu schismatis et vertiginis agitati sint Lutherani, conducibile erit, ut doctor Eckius et doctor Cochlæus diversas diversarum provinciarum et civitatum ordinationes, normamque antiquæ religionis novatricem in manus sumant, et extra hanc, ubi, quibus in locis, quam varie, et quam contradictorie ordinationes in se, a se, et inter se discrepent. Hoc habito, lucrabimur populum communem, ut sint intellecturi omnes, Lutherum et Lutheranos non habere Spiritum Dei, cujus proprium hoc est, ut per omnia sibi conveniat et sibi similis sit. Et hic videbunt omnes tale monstrum, ut etiam poetæ priorum sæculorum nunquam tale finxerint : et planum fiet, regnum Diaboli tot habere capita, tot habere monstra. Et revera miranda res est, quod ii, qui nec unius sententiæ vel opinionis sunt, adhuc novis fœderibus et colligationibus in rebus et negotiis contra Deum et Cæsarem velint esse juncti. Oportebit itaque hoc modo dissolvere colligationes et fasciculos impietatis : ad hæc excerpenda meliores non erunt, quam doctor Eckius et Cochlæus.

« Pro Sacrificio Missæ, ibi enim cardo rerum vertitur, et pro veritate Sacramenti valebit Nausea, Eckius, Cochlæus, Vicelius, doctor Mesingerus Ordinis Prædicatorum, et hic fortiter pugnandum erit ».

Transmisit eodem tempore Joannes Eckius, strenuissimus fidei Catholicæ pugil, ad Pontificem libros, quos ad discutiendas offusas Germaniæ Lutheranæ hæreseos tenebras scripserat, quem Paulus amantissimo hoc responso cohonestavit :

« Dilecto filio Joanni Eckio, familiari nostro.

« Dilecte fili, litteras ac libros tuos nobis superioribus mensibus oblatos recepimus », et infra : « Nos, fili, te valde diligimus, optimeque de nobis meritum judicamus, proinde omnem occasionem cupide amplexuri sumus, qua erga te et omnes isthic tui similes nos memores gratosque reddamus. Datum Romæ, etc. XXVI Junii MDXXXVI ».

40. *Paulus ad Urbem vocat episcopos magni nominis.* — Advocavit ad se Paulus III Pontifex præsules virtute claros, ut illi auxilio essent in tam gravi negotio celebrationis Œcumenici Concilii, ut subjectæ litteræ ad Jo. Petrum Caraffam episcopum Theatinum, et Reginaldum Polum ostendunt :

« Joanni Petro Caraffæ episcopo Theatino.

« Venerabilis frater. Credimus esse perlatum ad fraternitatem tuam, nos de venerabilium fratrum nostrum S. R. E. cardinalium consilio et assensu sacrum Œcumenicum, universale et generale Concilium Mantuæ celebrandum, et in die XXII Maii proxime futuri inchoandum indixisse. Quod tibi et similibus tui prælatis, pietate ac doctrina singulari præstantibus, et honorem Dei, nitoremque Sanctæ Ecclesiæ zelantibus non dubitamus pergratum et jucundum accidisse, nobis vero non minus accidit gratum habere fraternitatem tuam inter cæteros Ecclesiarum prælatos insignes, qui hoc tempore Deo et nobis piam et fructuosam operam præstare possint, ad sinceritatem fidei et puritatem Ecclesiæ restituendam, cunctaque interim salutariter et pie dirigenda et ordinanda. Quamobrem eamdem fraternitatem tuam hortamur, eique mandamus, ut mitigatis his æstivis caloribus, et cum suo alioqui commodo ad nos veniat, ut ejus consilio, pietate et doctrina in cunctis præparandis et disponendis, sicut cupimus, uti possimus. Datum Romæ apud S. Marcum die XXIII Julii MDXXXVI, anno II ».

Evocavit pariter ad se Reginaldum Polum regia Anglorum stirpe proseminatum, qui pro asserenda orthodoxa religione, contra novatorum fabulas eruditissimos Commentarios ediderat, ad quem sic litteræ [1] exaratæ fuere :

« Dilecto filio Reginaldo Polo nobili Anglico.

« Dilecte fili, salutem, etc. Quoniam generale Concilium ad reipublicæ Christianæ beneficium nuper indiximus, et in animo nobis est, ex omni fidelium natione doctos congregare, qui in tam laudabili opere nobis assistant : te, de cujus nobilitate, doctrina ac probitate, sinceraque in religionem et Dei Ecclesiam mente, cum ex ipsis operibus tuis, tum fide dignorum testimonio plura accepimus, pro natione Anglica deputandum censuimus, et benemeritum, in quem hoc conferatur judicii arbitrati sumus ; utere igitur hac honoris prærogativa, et benemerendi de Catholica fide occasione, etc. Datum Romæ apud S. Marcum XIX Julii MDXXXVI, anno II ».

De accersendis ad se viris doctrina et pietate spectatissimis, qui Concilio interesse possent, deliberasse Pontificem in cardinalium senatu, necnon de internuntiis in varia regna mittendis pro indictione Concilii regibus, principibusque atque episcopis denuntianda, referunt Acta consistorialia [2] his verbis : « XXI Julii fuit consistorium, sanctissimus dominus noster

[1] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 353. — [2] Acta consist. Ms. card. Spadæ sig. 133. p. 302.

decrevit intimare Concilium per ultimos nuntios, decrevit quoque congregare optimos viros, qui interesse possent Concilio faciendo ».

41. *Moniti Poloniæ, Daniæ et Sueciæ reges de mox celebrando Concilio.* — Decreta hæc in opus provocata ostendunt plures litteræ, atque in primis datæ ad Sigismundum regem Poloniæ, cui indictum Concilium his de causis exposuit Paulus. Pro delendis hæresibus, morum vitiis tollendis, conciliandis principum dissidiis, ut generalis expeditio in Turcas conficeretur. Singulari vero pietate cum fortitudine conjuncta excelluit Sigismundus, ut qui non modo Poloniam a Turcarum tyrannide, sed etiam ab hæreticorum ingressu et grassatione vindicarit, cui etiam Paulus [1] significavit missum internuntium, ut præsules Polonos ad Concilium vocaret :

« Sigismundo regi Poloniæ.

« Cum ipsa celebratio Concilii ad hoc intendatur a nobis, ut hæreses tollantur, dissensiones componantur, Ecclesia in moribus reformetur, fiatque demum generalis expeditio adversus perfidissimos Turcas, cui justius hanc celebrationem Concilii significabimus, quam tibi, qui semper fortissimus Christi athleta, pia arma adversus impios exercuisti, et omnes hæreses a tuo regno et dominiis (quanquam vicinas et validas) ita propulsasti, ut nemo hæreticus, te sciente, in tua ditione diem unum vivere potuerit, pro quo tibi Deus Omnipotens præter hoc terrestre, quo frueris, etiam cœleste regnum nunquam desiturum adjiciet; itaque pro certo habemus, te optimum ac pientissimum principem ipsam celebrationem Concilii tanquam singulare præsentibus turbationibus remedium lætanter et pie accepturam esse : mittimus ad te (dedita opera) dilectum filium Pamphilum a Strasoldo Sedis Apostolicæ protonotarium, et intimum camerarium, ac nuntium nostrum præsentium latorem, ut majestati tuæ hoc sanctum et salutare opus particulariter significet, deindeque cum metropolitanis et episcopis tuorum regni et dominiorum idem agat et exequatur, etc. Datum Romæ apud S. Petrum x Septembris MDXXXVI, anno II ».

42. Daniæ etiam regem, qui Lutheranæ hæresi se addixerat, de indicto a se Concilio Pontifex [2] certiorem fecit, ut in eo incorruptæ veritatis puritatem hauriret, maleque susceptos errores abjiceret, rogavitque, ut si ad illud accedere non posset, regni sui præsules ad id venire permitteret :

« Regi Daniæ.

« Charissime, etc. Licet, quemadmodum serenitati tuæ jam innotuisse arbitramur, Œcumenicum, universale, et generale Concilium de venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium consilio et assensu indixerimus, et publicaverimus in civitate Mantuæ celebrandum, et in die XXIII Maii proxime futuri inchoandum ; ipsamque indictionem et publicationem Romæ factam sufficere sciamus ; tamen cum illa non contenti, per omnia Christianitatis regna et provincias, et præsertim per totam Germaniam prædicari ter faceremus, id ipsum etiam particulariter tuæ majestati ac prælatis tui regni significandum, et exempla Bullarum ipsius Indictionis mittenda duximus, quibus certiorem et pleniorem rei notitiam tua majestas una cum ipsis prælatis habere possit ; hortamur igitur serenitatem tuam in Domino, ut tu ipse pro tua bonitate, (quod mallemus) aut saltem per solemnes oratores tuos congruo tempore eidem Concilio in dicta civitate Mantuæ interesse, utque prælati tui regni personaliter intersint efficere velis juxta ipsius Bullæ Indictionis continentiam, sicut pro certo habemus tuam serenitatem pro boni principis officio esse facturam. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum die x Septembris MDXXXVI, anno II ».

Conceptæ sunt eadem verborum forma litteræ ad Sueciæ regem [1], ut ad celebrandum Concilium pari consensu conspiraret. Paternis monitis Pontificis non assensere Lutherani reges ac principes, sed ab improbis impostoribus subornari se passi sunt, ut indictum Mantuæ Concilium rejicerent : « Is locus », inquit Surius [2], « non placuit Germaniæ Protestantibus, allegabant multa pericula, quæ tamen longe justius alleganti Pontifici imminebant, nempe si in Germania, ut hæretici contendebant, indiceretur : cedere nolebant, incitati a versutis concionatoribus, qui Pontificem in summum odium et contemptum abducere non cessabant ». Habiti sunt proximo anno mense Februario Smalcaldiæ conventus ea de causa a Lutheranis, qui infecta re soluti fuere.

43. *Timent, temnunt et calumniantur futurum Concilium Lutherani.* — Sed hæc nitidius illustranda videntur ex aliis insignibus documentis [3]. Cum per Germaniam Concilii indictio opera maxime Joannis Moroni, episcopi Mutinensis internuntii, late promulgata esset, Lutherani primum expavere, illud, postulante Cæsare, fuisse indictum a Pontifice ; nam si Cæsarea mens Cæsareis verbis consentiret, religionis causa sibi bellum a Cæsare inferendum putarunt, cum decretis Conciliorum obtemperare nollent : quare gravi terrore concepto spectabant ad arma. At Cæsar veritus, ne Gallo forte se conjungerent, illos litteris VII Julii scriptis confirmavit, ne falsis rumoribus crederent, ipsis religionis causa bellum illatum iri, atque adeo tuti pacem colerent ; quibus acceptis, re-

[1] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 481. — [2] Id. p. 517.

[1] Regest. post eamd. Ep. — [2] Surius in Comm. — [3] Ext. apud Dolgast. to. I. p. 179.

creati e metu, atque in perfidia magis confirmati, mense Septembri litteris questi sunt apud Cæsarem, publicata fuisse programmata de Concilio indicto, quod sibi suspectum dixere, utpote celebrandum ab episcopis, qui contrarias ipsis partes foverent, atque adeo hujusmodi judices sibi infensos. Eo etiam progressa est eorum impietas [1], quod cum plures eorum hæreses a veteribus Conciliis damnatæ sint, aspernari Concilia Œcumenica non perhorruerint, eoque insolentia elati sunt, ut profiterentur Concilia vetere instituto a principio nascentis Ecclesiæ celebrata ab episcopis, non esse Christiana et libera, si quod vero ab Hæreticis congregetur, hoc futurum Christianum et liberum; nec adverterunt, quod si subditi, qui a suo principe defecere, stare principis decretis teneantur, multo magis, qui novarunt in Dei Ecclesia, Ecclesiæ, quæ ex Apostolo columna est et firmamentum veritatis, decretis debere obtemperare: et quasi fidei controversiæ similes essent aliarum litium nugis, inter Catholicos et Lutheranos quosdam infideles neutri parti addictos judices esse a Cæsare expetiverunt, ac ne quis falsa nos ipsis affingere putet, eorumdem hæretica deliramenta repetemus ex impiissimis principum Lutheranorum ad Cæsarem datis litteris :

« Licet, et multorum relationibus, et item ex quibusdam chartis excusis typis in Germania accipiamus, quod flagitante majestate vestra, Paulus Pontifex III Concilium generale Mantuam indixerit, nosque ex iis intelligere non possumus, qua ratione pro dirimendis summis in religione Christiana controversiis id Concilium videri possit liberum et Christianum, et non magis suspectum, ex paritate, quam multa priora Concilia Pontificum extiterunt. Tamen hanc habemus spem de Cæsarea majestate vestra, ut imperatore Christianissimo, quod eam cogitationem et rationem suscipiet, ut illa controversia religionis ad veram et stabilem concordiam divino verbo consentaneam redigatur, neque suspectis aut partialibus hominibus maximarum istarum causarum judicium permittatur. Nam nos quidem nihil magis publicæ concordiæ profuturum arbitramur, quam si generale Christianum et liberum Concilium, cujus vestræ Cæsareæ majestatis pacificatio, et item multa majestatis vestræ et imperii decreta mentionem faciunt, in Germania instituatur, cujusque celebrandi spe, nos jam antea voluntatem et sententiam nostram vestræ Cæsareæ majestati declaravimus, præsertim in illo responso, quod ante triennium majestatis vestræ oratori, qui una cum Clementis Pontificis Septimi nuntio quosdam nostrum convenit, dedimus, et ad vestram Cæsaream majestatem haud dubie perlatum fuit. Ac faxit Deus Optimus Maximus, ut solum honor et gloria nominis ipsius quæratur et illustretur, et saluti Ecclesiæ Christianæ consulatur, quemadmodum nos fore speramus, etc. Datæ nona die mensis Septembris anno Domini MDXXXVI, vestræ Cæsareæ majestatis fideles et subditi princeps elector Saxoniæ, et alii principes, ac status imperii in causa Religionis conjuncti ».

14. Quæ porro pax a Lutheranis observata sit, ipsi exponunt, nempe, ut Catholicos religionis odio impune possent opprimere, nec ipsi ob eversa sacra et oppressos Catholicos in jus vocari possent; quæ constant [1] ex eorumdem impiorum Monumentis :

« Ut clare intelligi possit, nos aliud nihil quam quod honestum et æquum esset, pro tranquillitate communi exposuisse », et infra : « Duobus electoribus Moguntino et Palatino Norimbergæ, et præterea ipsi Cæsareæ et regiæ majestati sæpius per litteras et coram significavimus, quod nos negotia illa propter quæ a sacrificulis hypocritis in judicium cameræ imperialis pertracti sumus, vere sentiamus esse causas religionis, cum ex religione oriantur, neque posse ulla legitima aut justa ratione discuti, nisi prius controversia religionis, (ut quæstio præjudicialis) per generale, liberum et Christianum Concilium definiatur : et ut hæc rectius ac clarius intelligantur, subjiciemus quædam exempla. Vocantur quidam nostrorum conjunctorum in jus hac de causa, quod impiam ac Dei verbo adversantem Missam Pontificiam (ita loquuntur Sathanæ infelicissima mancipia), ac cæremonias in suis territoriis abrogari curaverint. Ibi nostri pro sui defensione opponunt, quod talis Missa pugnet cum vera religione, sitque plena impietatis et idololatriæ, ut ex litteris clare ostendi potest, eaque de causa se juste hanc abolevisse adserunt ». Quis non lugeat in tantam impietatem prolapsos? De ea impune gloriari potuisse mox subdunt : « Hic arrogat sibi camera imperialis judicii cognitionem. Objiciunt nostri contra istorum usurpatam jurisdictionem, hanc esse causam religionis, ac comprehensam in pace Norimbergæ promissa et constituta; cujus cognitio usque ad generale, liberum ac Christianum Concilium suspensa sit hæc disceptatio partium, an ista sit causa religionis, necne, et non potest in cameræ imperialis judicio (etiamsi illud æquius et minus partialiter se gereret) discuti, nisi prius articulus præjudicialis, videlicet, an Missa papistica sit impia, necne, definiatur. Nam absque eo non potest statui, an negotium illud abrogationis Missæ Papisticæ ad religionem pertineat vel non pertineat.

« Item aliud, si monasterium aliquod intra

[1] Ext. apud Dolgast. to. I. p. 179.

[1] Ext. apud Dolgast. 180.

nostrum vel nostrorum conjunctorum ditionem aut territorium situm sit, in quo personæ quædam ejus ordinis sive professionis eruditæ verbo Dei, (ita vocant verbi divini corruptores apostatæ) id vitæ genus, ut puta, plenum scandalis, et pugnans cum sincera Evangelii doctrina (ita Sathanæ administri calumniantur) relinquant, aut saltem inter sese aliis cærimoniis sacris litteris consentaneis, (ut impudenter scilicet mentiuntur) utantur, cæteræ vero personæ nolint veritati cedere, sed in suis pristinis erroribus, idololatria ac impietate pertinaciter perdurare, et interim tamen redditibus ac bonis monasterii, pro sua libidine frui et abuti. Hic nos et nostri, ut scandalum, idololatria et discordia religionis in ditionibus nostris prohibeantur, non immerito partes nostras interponimus quemadmodum etiam illi ipsi, qui doctrinam papisticam amplectuntur, diversas suorum in religione opiniones et cultus non ferunt. Accidit ut unus, aut plures istorum pertinacium et indoctorum monachorum ac hypocritarum, qui odio sincerioris doctrinæ Evangelicæ a nobis aufugerunt, spem concipiant ad suam pristinam saginam et idololatriam redeundi, ac propterea litem movent adserentes suum vitæ institutum pium, et sacris litteris consentaneum esse. Jam sumit sibi cognitionem cameræ imperialis judicium, cui nos nullo modo stare possemus. Nam de ea præcipue quæstione agitur, an illud ipsum monasticum vitæ genus, doctrina, ac professio veræ pietati conformis sit, quod isti confirmant, nostri vero sacrarum litterarum testimoniis et auctoritate freti, pernegant ».

Lugenda prorsus est horum novatorum stulta cœcitas, qui ubi Catholicam fidem tot divinis miraculis satam, tot Martyrum vulneribus confirmatam, tot sanctorum Patrum doctrina illustratam, tot Œcumenicorum Conciliorum decretis constabilitam, tot doctorum testimoniis, tot sæculorum flexu, tot gentium consensu comprobatam, appellaverint fidem papisticam; Sathanica vero sua deliramenta improba, ac distorta sacræ Scripturæ interpretatione fucata, doctrinam Evangelicam impudentissime vocitaverint, dixerintque tenebras lucem, et lucem tenebras veterum impostorum more, seque jactarint Evangelicos, tum de Ecclesia Romana, adversus quam portæ, id est, potestates inferorum non sunt prævalituræ, gloriosissime triumphasse opinentur. In horum numero est Paulus ille Suavis, mendaciorum insuavissimus concinnator, qui detrahendi de Pontifice et Concilio libidine percitus, inter alias calumnias, quibus historiam Concilii Tridentini fœdavit, impudenter finxit adactum Pontificem, ut Concilium indiceret, vehementer lætatum, ut quo tempore Italia arderet bello (occupatis a Gallo rege Sabaudia ac Pedemontio), ea occasione Concilium armatis cingerent, custodiæ et protectionis adversus hostiles insultus specie : quantum vero hæc maligna commenta a vero aberrarint, nitide ex publicis documentis, atque ex cardinalis Sadoleti ad cardinalem Salviatum litteris proximo anno afferendis illustrabitur, ex quibus constat Pontificem pati noluisse, ut præsidiarii milites in ea urbe tenerentur, in qua Concilium celebrandum esset, ne vis aliqua Patribus illata videretur; atque adeo Concilium Mantuæ non fuisse congregatum, cum illius princeps urbem militari præsidio muniendam contenderet, sumptusque militares ea de causa a Pontifice postularet, Pontifex vero libertatem Concilii constantissime assereret : at dimisso mendacii tenebrione, reliqua Pauli gesta ex Actis consistorialibus prosequamur.

45. *Italia pacificata; Capuccinorum familia confirmata; impuræ sectæ in Mediolanensi agro repressæ.* — Narrant illa [1], liberos Italiæ populos hujus anni principio, missis oratoribus, demissa obsequia Pontifici detulisse : « X Januarii, oratores Senensium præstiterunt obedientiam sanctissimo domino nostro longa oratione, quam habuit D. Hieronymus Bandinus. Ultima Januarii oratores reipublicæ Venetæ præstiterunt obedientiam, longa oratione habita a D. Nicolao Teupolo doctore ».

Hoc eodem anno religiosa [2] Capuccinorum familia, quæ uberrimos pietatis fructus Ecclesiæ attulit novo decreto Pontificio a Paulo III confirmata est. Prætermittendum silentio hoc loco non est visum, Pontificem vindicandi ab hæresi Italiam sacro studio accensum, dedisse imperia Morono episcopo Mutinensi [3], ut in novatores animadverteret, qui Mediolani impuras veterum hæreticorum sectas disseminare moliebantur :

« Venerabili fratri Joanni, episcopo Mutinensi, Mediolani ad præsens commoranti, et dilecto filio Thomæ Mariæ de Beccadellis provinciali utriusque Lombardiæ Ordinis prædicatorum.

« Venerabilis frater, et perdilecte fili. Pervenit ad aures nostras, quod nuper Mediolani in tam pia et insigni civitate nonnulla conventicula quorumdam nobilium utriusque sexus inventa sunt, quamdam sectam quondam fratris Baptistæ de Crema nuncupatam tenentes et actualiter observantes, in qua multæ hæreses ab Ecclesia damnatæ, præsertim Beghinarum et Pauperum de Lugduno nuncupatæ, continentur. Itaque volentes hanc pravitatem a Sathana seminatam, quamprimum extingui, antequam pullulet aut roboretur, vobis, de quorum doctrina, pietate ac prudentia plenam in Domino fiduciam

[1] Acta Consist. sig. num. 133. — [2] Bullar. in Paul. III. Const. 11. Boverius in histor. Capuc. to. I. Vender. — [3] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 349.

obtinemus, Apostolica auctoritate mandamus, ut conjunctim, prædicantes super hujusmodi sectæ conventiculis et hæresibus diligenter inquirere, et repertos culpabiles punire curetis, prout de jure fuerit faciendum, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum die XXVI Junii MDXXXVI, anno II ».

46. *Zuingliani et Lutherani frustra tentant inter se concordiam inire.* — Porro in Germania hæretici, cum ob pugnantes inter se de fide sententias, populorum odia contraherent, ac Concilium a Pontifice indictum, a quo damnandi erant, accepissent, ut inter se de dogmatibus fidei consentirent, synodum Wittembergæ in Lutheri ædibus, quas depulsis Augustinianis latrocinio hoc anno invaserat, habuerunt; de qua hæc refert Coclæus : « Cum hactenus propter diuturnam contentionem, quæ erat inter Lutheranos et Zuinglianos, male audirent concionatores utriusque partis, cœperunt rursus inter se de concordia agere, sicut antea fecerant Marpurgi, quando Zuinglius vivebat. Missi sunt itaque ex civitatibus imperii Zuinglianorum, utpote ex Argentina Capito et Bucerus; ex Augusta Bonifacius et Musculus; ex Ulma Frechus, etc. Wittembergam ad Lutheranos, ut cum eis concordarent. Egerunt autem præcipue de Baptismo, de Eucharistia et de Pœnitentia; et post multas exprobrationes et querelas invicem dictas, conscripserunt formulam concordiæ, sed inefficacem; quia propter aliorum absentiam, et sine suorum magistratuum consensu concludere non audebant. In reditu igitur suo scripserunt Acta illius tractatus, dum Franckfordiæ subsisterent, sed ea in lucem edere timuerunt ». In eo sacrilego apostatarum conventu, Bucerus apostata omni contentione involutam ac fallacem concordiæ rationem comminisci atque obtrudere nisus est : sed illius artes irritas concidisse memorat quoque ac narrat Surius : « Mirabiliter laboravit versipellis Bucerus, ut qualiscumque posset in speciem conflari concordia : sed quibus non aderat Spiritus Christi, qui unius Catholicæ Ecclesiæ et doctor et moderator est, a se separant sectarii omnes, non mirum est, certam inter illos concordiam iniri non potuisse. Atque utinam soli concionatores inter se mutuis arsissent dissidiis, et non etiam miserrimam plebem in tam varias, easque pugnantissimas, opiniones et sectas distraxissent. Nullis Buceri quantumvis versutis declamationibus et machinationibus, Helvetii Zuingliani eo permoveri potuerunt, ut Lutheri sententiæ aut Buceranis figmentis subscriberent. Nitebatur enim Bucerus illis persuadere, nullam in rebus ipsis, sed tantum in verbis inesse discordiam, quasi non e diametro pugnent inter se : Christus est substantialiter præsens in Eucharistia, et Christus non est illic præsens substantialiter. Ita inanes fuere Bucerani conatus, qui vir, ut ante dixi, non magnopere curasse videtur, utrum huic an illi sententiæ accederet, licet miram præ se ferret in verbis et scriptis religionem, qua re permultis imposuit, qui hominis vafritiem non adverterunt ».

Zuingliani etiam plura alia conventicula Aroviæ, et Basileæ, et Tiguri, ac demum apud Bernates coegerunt, quorum postremum dixere deridicule generalem Synodum, cum in ea ferme trecenti parochi maxima ex parte apostatæ excucullati confluxissent : ac stultorum homuncionum Synagogæ Sathanicæ, magis quam sacrosanctis Conciliis infelices hæretici crediderunt.

47. *Erasmus Roterodamus moritur Catholicus.* — Cæterum eodem anno Erasmus Roterodamus Basileæ extinctus est, qui postremis vitæ annis hæresim, cui antea nimium faverat, damnavit scriptisque oppugnavit, adeo ut, qui antea impiis libellis vitam monasticam exagitarat, Carthusianum quemdam defectionem a pio instituto meditantem, his monitis in priore vitæ monasticæ consilio confirmare nisus sit, seque ad vitæ monasticæ felicitatem anhelasse testatus fuerit : « Vereor (inquiebat), ne imponant tibi quorumdam præstigiæ, qui jactant hodie splendidis verbis libertatem Evangelicam. Crede mihi, si rem propius nosses, minus te tæderet istius vitæ. Video genus hominum exoriri, a quo meus animus vehementer abhorret. Neminem video meliorem, deteriores omnes quotquot ego sane noverim, ut vehementer doleam, me quondam in libris meis prædicasse libertatem spiritus ». Et post pauca : « Quænam hæc est libertas ? ubi non licet dicere preces, non licet sacrificare, non licet jejunare, non licet abstinere a carnibus? cogita quid talibus possit esse miserius etiam in hoc sæculo ». Et rursum : « Emoriar, si vel tantillum roboris haberet hoc corpusculum, ut saltem vivere posset, ni malim isthic tecum agere, quam in palatio Cæsaris esse primus episcopus. Proinde, mi charissime in Domino, et per veterem, imo perpetuam amicitiam nostram, et per Christum, oro, obsecro, obtestor, ut istud tædium penitus excutias ex animo, nec aurem præbeas exitialibus hominum fabulis, qui nihil opitulaturi sunt tibi, sed irrisuri potius, ubi te in foveam pellexerint, etc. »

Sæpius admonitus Erasmus fuerat, tum a Pio Carpensi principe, tum a Thoma Moro, ut male scripta retractaret emendaretque, alioquin ea ab Ecclesia rejectum iri; nec falsi vates illi extitere, cum enim excusaret se ipsa ab impiis fuisse depravata, justa deinde censura castigata fuerunt (1).

(1) Erasmus Roterodamus, septuagenarius senex hoc anno, ut optime annalista, vitam absolvit Basileæ die IV id. Julii. Cum ingenio

48. *Fides propagatur in Indiis Orientalibus et Occidentalibus.* — Deficientibus in Europa a vera religione pluribus populis, quos scelerum licentia corruperat, jejuniorumque et sacræ exhomologeseos acerbitas abalienarat, plures in America Barbari a Dæmonis cultu et humana sagina ad Catholicam fidem opera Evangelicorum præconum se contulerunt; hoc enim proprium est hæreticorum sectarum [1], qui a sathana reguntur, ut corrumpant Christianos; veræ autem Ecclesiæ, quæ regitur a Christo, et Gentiles ad Dei cognitionem perducat. Aucto itaque fidelium in Peruvia numero [2], ad preces Cæsaris conditus est episcopatus in urbe, cui Cuzco nomen est, cujus primus episcopus creatus est Vincentius Valuerda Ordinis Prædicatorum, ut narrant Acta consistorialia : « III Decembris, referente reverendissimo cardinale Mantuano, sanctissimus dominus noster erexit ad supplicationem Cæsaris Ecclesiam Sanctæ Mariæ oppidi del Peru in India in Cathedralem Ecclesiam, cum assignatione dotis ducentorum ducatorum auri, quæ ex Provincia dicta percipi possit. Cui Ecclesiæ sic erectæ providit ad nominationem ejusdem Cæsaris de persona Vincentii de Valuerda Ordinis Fratrum Prædicatorum, et concessit, quod episcopus possit erigere in ea Ecclesia dignitates, canonicatus et præbendas, cum reservatione ad Ecclesiam quidem juris patronatus pro sua majestate et successoribus suis ».

In India quoque Orientali [3] propagata est Christiana religio prolato latius Lusitano imperio : « Cœleste enim regnum, (ut ait Isidorus) interdum proficit per terrenum ». Expugnata vero est hoc anno a Lusitanis, sub auspiciis Joannis regis, regia urbs Cambajæ, in qua munitissima arx Diensis.

49. *Cardinalium creatio.* — Auctum est extremo anni cardinalium collegium, in quo cooptati sunt doctrina pietateque ac rerum peritia nonnulli spectatissimi viri, quorum nomina Petrus Paulus Gualterius [1] Aretinus percenset his verbis : « XXII Decembris fuit consistorium : sanctissimus dominus noster cooptavit in ordinem S. R. E. cardinalium Joannem Petrum Caraffam episcopum Theatinum (is Pontificatum postea tenuit accepto Pauli IV nomine); Joannem Mariam de Monte episcopum Sypontinum (hic fuit primus Concilii Tridentini præses ac Paulo III in Pontificatu successit, indito sibi Julii III nomine); Ennium episcopum Verulanum arcis Sancti-Angeli præfectum; Jacobum Sadoletum episcopum Carpenctoratensem, Christophorum Jacobatium episcopum Cassanensem sanctitatis suæ datarium, episcopum Matisconensem, Pium episcopum Faventinum in presbyteros. In diaconos vero Reginaldum Polum Britannum protonotarium Apostolicum, et Ludovicum Borgiam Alexandri VI nepotem. Præterea duos, alterum voluntate imperatoris accipiendum, alterum a sanctitate sua publicandum, quos ambos acceptis suffragiis reservavit in pectore ». Subdit Gualterius in Diario : « Item archiepiscopus Salernitanus, licet cardinalatus fuerit ei liberaliter oblatus, tamen constanter renuit pileum, quod mirum est». Proximo ineunte anno, donati sunt memorati cardinales variis Ecclesiarum titulis, quos enumerat Actorum [2] Consistorialium scriptor, quem fuisse cardinalem sæpius verba ipsius docent : « XV Januarii MDXXXVII, S. D. N. assignavit titulos, videlicet cardinali Theatino tit. S. Pancratii, cardinali de Monte tit. S. Vitalis, cardinali Verulano tit. S. Angeli per resignationem meam; cardinali Sadoleto tit. S. Callisti, cardinali Jacobatio titul. S. Anastasiæ, cardinali Carpensi tit. S. Potentianæ, cardinali Matisconensi tit. S. Matthæi, cardinali Anglo tit. SS. Nerei et Achillei, cardinali Borgiæ tit. Sancti Nicolai »

[1] Surius in Comment. — [2] Hist. Per. Osor. — [3] Maffeius hist. Ind. Sur. in Comm.

[1] Acta Consist. Petr. Paul. Gualt. Aretin. to. XI. Diar. part. II. Ms. arch. Vat. — [2] Acta Consist.

multum, eloquentia plurimum præstiterit, famam ubique viri litterati apud omnes obtinuit; sed cum illum, quem in profanis litteris ambiebat principatum, in sacris etiam et Theologicis affectaret, fastu illo suo offendit omnes. Nam Lutheranis improbatus est, quos scriptis suis non semel, nec raro impugnavit. Catholicis vero non placuit, eo quod liberior non semel eorum vel dogmata, vel explicandorum dogmatum rationem carpere, vel denique Catholicæ Ecclesiæ disciplinam vitii interdum arguere visus est. Re tamen ipsa quamvis profanas vocum novitates non satis caute evitavit, Catholicorum partes nunquam deseruit; nec Lutherum, statim ac desertorem Ecclesiæ agnovit, unquam deinceps probavit. Primo quidem ratus reformatorem illum nihil tentasse aliud, quam ut abusus quosdam clericorum, indulgentiarum, et si quid hujusmodi tolleret, cœptis ejus, plane quidem audacibus, applausit; qua in re nascentis hæresis igniculo fomentum ingens præbuit; dein vero comperto viri ingenio, quod disciplinæ reformatione neglecta, ad innovandam doctrinam transisset, acerrimum se illi constituit adversarium. Hæc de viro erudito et eloquenti dicenda succurrebant, nec satis congrua iis Catholicis doctoribus, qui crassos errores ex sinistra verborum ejus interpretatione viro appingunt, nec satis consona iis viri laudatoribus, qui omnia passim ejus commendant et approbant. Opera ejus simul omnia novem comprehensa voluminibus in fol. Basileæ primum apud Forbenium excusa sunt.

MANSI.

PAULI III ANNUS 4. — CHRISTI 1537.

1. *Monet Paulus Cæsarem et Gallum regem Concilium discussum iri, ni pacem inter se ineant.* — Anno a Virgineo partu millesimo quingentesimo trigesimo septimo, Indictione decima, cum indicti Concilii Mantuani tempus appeteret, atque in dies illius celebrandi impedimenta difficultatesque (ob civile inter Cæsarem regemque Gallorum bellum) ingravescerent, itineraque armato milite obsessa essent, atque ex eorum dissidio insolescens Turca subjiciendæ Italiæ, evertendoque Christiano imperio inhiaret; Paulus Pontifex, licet sæpius inter dissentientes reges fœdus conciliare nisus esset, ejusque pios labores inveterata odiorum pertinacia elusisset, iterum tamen sacris monitis eorum iras emollivit, ac in primis Carolum V, qui toties congregari Concilium flagitarat, eoque indicto, perperam ad Galliam invadendam superiore anno arma converterat, præmonuit, ex bello, quod in Cisalpina Gallia gerebatur, Concilium, ex quo publica salus pendebat, discussum iri [1], nec Turcas amplissimæ Christiani nominis opprimendi occasioni defuturos :

« Imperatori.

« Charissime, etc. Dum quo in statu res miseræ Christianitatis hodie sint, futuræque propemodum formidentur, reputamus, unicumque his remedium in conclusione pacis inter te et Christianissimum regem fore videmus, (sic cum rubore et dolore nostro frustra id tam sæpe tentavimus), tamen obliti pudoris, memores officii, idem cum tua majestate, quod et cum ipso rege Christianissimo facimus, repetere, nostrasque preces renovare nunc voluimus. Instat enim, fili charissime, seu adest potius vernum tempus, in quo cum universale Concilium ad sanandas hæreses, Ecclesiam reformandam et asservandam, cæteraque salutaria et necessaria providenda, per nos indictum, inchoari oporteret, nos veremur ne, et arma vestra in Cisalpina Gallia loco ipsius Concilii finitima, acrius invalescant, Conciliumque perturbent, inde autem ne apparatus Turcarum maritimi, quos nemo ignorat contra nos esse factos, in nos erumpant, nosque bello intestino occupati, occasionem illis demus et facultatem nominis Christiani prorsus delendi. Hac cura et anxietate solliciti, ne nostrum officium ulla in parte laboris, solertiæ ac vigilantiæ nostræ intermittamus, sed abundemus operatione, qua possemus, non contenti nostris apud te nuntiis, recentiorem hominem a nobis super hoc ad majestatem tuam duximus destinandum. Elegimus autem venerabilem fratrem Marium, episcopum Reatinum, prælatum nostrum domesticum, nobisque dilectum et probatum, cujus opera in multis rebus nostris usi sumus ; eum itaque ad majestatem tuam, nuntium nostrum et hujus sanctæ Sedis pro hac pacis tractatione mittentes, te per communem Dominum Jesum, cujus sancta religio agitur salusque populorum ejus fidelium in summo discrimine versatur, obtestamur et rogamus, ut perturbationibus et affectibus tuis Deo ipsi, cui tantum debes, Ecclesiæ, cujus advocatus, et Christiano populo, cujus imperator summus es, condonatis, aut in aliud tempus dilatis, pace inita, communi saluti consulere velis, ad hoc te preces nostræ et lacrymæ, tuum optimi imperatoris officium, sanctaque semper mens tua te impellunt, etc. Datum Romæ XV Febr. MDXXXVII, anno III ».

2. Misso etiam ad Franciscum regem internuntio, illi proposuit immanes a Solimanno Turcarum tyranno apparatus bellicos instrui ad debellandam Italiam, nec flagrante inter eum Cæsaremque intestino bello Concilium celebrari posse, in quo hæresis extingui, disciplina Ecclesiastica restitui, expeditio in communem hostem decerni debebat, perque Christiana sacra eum flens lugensque obtestatus est, ut publicæ saluti consuleret [1] :

« Regi Christianissimo.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Quamvis hoc

[1] Paul. III. lib. brev. an. II. p. 7.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 95.

sæpius cum majestate tua egimus, ut cum serenissimo Cæsare pacem inire velles, a qua Concilii generalis celebratio, Turcarum repulsio, demumque universalis Christianorum salus et tranquillitas hoc tempore dependent, tamen admonente nos Veris adventu, in quo nemo dubitat Turcarum tantos apparatus in miseram Italiam erupturos, idem officium per nos toties frustra tentatum, repetere vobiscum statuimus. Itaque elegimus dilectum filium Cæsarem de Nobilibus, nobilem Lucanum, almæque Urbis nostræ nuper senatorem, virum prudentia et doctrina insignem, multisque pro sua patria legationibus etiam apud majestatem tuam functum, quem, sicut alias ad Cæsarem misimus, ad te nuntium et oratorem nostrum mitteremus, qui cum de nostro hoc flagrantissimo desiderio veniat plene ad majestatem tuam instructus, nostrasque preces et lacrymas in hoc majestati tuæ sit oblaturus, hortamur, et per communem Dominum Jesum majestatem tuam rogamus, ut tuis offensionibus Deo et Christiano populo condonatis, aut in aliud tempus dilatis, consulere publicæ saluti in præsentia velis, sicut tui majores, quorum nemini in quavis laude cedis, sæpe ante te fecerunt, quod tuæ majestati honorificum et gloriosum, Deoque Omnipotenti in conservato ejus populo maxime gratum, et acceptum, est futurum, sicut idem Cæsar hæc plenius tuæ majestati explicabit, cui ita fidem præstare velis indubiam. Dat. Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo piscatoris die XV Februarii MDXXXVII, anno III ».

3. *Eligitur Mantua ut sedes Concilii, et duci Mantuano, aurea rosa donato, præscribitur ut quod opus sit præparet.* — Non hæc latebant Franciscum regem [1], qui nimirum indulgens concepto in Carolum V furori, misso Joanne Forestio fœderis interprete, Solimannum concitabat ad Neapolitanum regnum invadendum, dum ipse in Insubriam irrumperet. Sed Belgarum in Galliam irruptio illum ab eo consilio retardavit : ad hæc vero avertenda mala incumbens toto pectore Pontifex, indictum Concilium promovere nitebatur, cujus auctoritate conjuncta reges ad officium flecti posse sperabat. Delegerat superiore anno ea de causa Mantuam [2], quam Cæsar inter alias celebrando Concilio idoneas designarat, nec aptior civitas pro congregandis totius imperii Christiani conventibus videbatur, ut ex hoc discursu efflorescit :

« In Germania nullus fere Catholicus putat locum idoneum futurum, tum ob potentiam Protestantium, tum quoniam eo aliæ nationes non convenirent : item periculum esset ne natio Germanica ob dissidia, quæ in ea gliscunt, ad arma deveniret ob diversa studia partium ; Pontifex etiam, qui cupit interesse Concilio, ob senectutem et cœlum frigidum non posset ire in Germaniam, nisi exponeret se certo vitæ discrimini. His adde, quod cum in recessu Ratisbonensi omnia remissa fuerint ad Concilium generale celebrandum in Germania, videri posset Concilium potius celebrari ejus recessus auctoritate, quam auctoritate Pontificis. In Gallia locus commodus minime potest inveniri, quoniam eo Germani nunquam concederent, quorum præcipua ratio est habenda. De Hispania ne cogitandum quidem. Relinquitur Italia : occurrunt, (præter Dominium Venetorum, de quo nihil sperandum ob res Turcicas), Mediolanum, Ferraria, Bononia, Mantua. Mediolanum, quoniam est sub ditione imperatoris immediate, fortasse Galli ægre adduci possent. Ferraria et Bononia longius distant a Germania et immediate sunt sub ditione Pontificis, idcirco ægrius eo conferrent se multi Germanorum. Relinquitur Mantua, quæ propinqua est Germaniæ. Est civitas imperialis, agrum habet fertilissimum, habitationes domorum, et cætera fere omnia accommoda ».

4. Medio itaque Februario Paulus sollicitavit ducem Mantuæ subjectis litteris, ut quæ necessaria erant pro excipiendis præsulibus Mantuam conventuris, commeatuque suppeditando appararet [1] :

« Duci Mantuæ.

« Dilecte fili, salutem. Superiore anno, sicut tuæ nobilitati notum esse non ambigimus, ad tollendas hæreses, mores reformandos, discordias componendas, armaque Christianorum in communem hostem convertenda generale Concilium in hunc annum indiximus ; cumque de loco, in quo celebrandum esset, deliberaremus, flexit statim cogitatio nostra ad tuam civitatem Mantuæ, quam non solum aptam et commodam tanto conventui futuram videbamus, verum etiam ex nostra erga te tuumque fratrem cardinalem Mantuanum benevolentia florentiorem ac celebriorem ex hoc hominum concursu reddi, vosque ac vestram illustrem familiam ex hac celebrati Concilii memoria amplius illustrari cupiebamus. Ea etiam nos ratio ac spes impulit, in tui animi magnitudine collocata, te pro tuo honore ac gloria effecturum, ut loci securitas, hospitiorum commoditas, annonæ ubertas ipsis convenientibus præstetur, ac dicta civitas tantis decorata hospitibus opportunam se omnium usui præbeat, quæ cæteris posthabitis una electa est, ad quam omnes convenirent. Nunc igitur, fili, appropinquante jam celebrationis tempore, cujus initium XXIII Maii proxime venturi futurum est, etsi certa fiducia tenemur, te pro tui ratione honoris, etiam nobis nihil scribentibus, fuisse omnia diligenter provisurum, tamen tuam

[1] Paul. Jov. l. XXXVII. — [2] To. III. de Concil. Ms. arch. Vat. sign. num. 3200. p. 290.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 69.

prudentiam et solertiam excitandam his nostris litteris duximus, te studiose hortantes, ut ex nunc omni cura et studio præparare cures et satagas cuncta quæ ad nostram, fratrumque nostrorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalium cæterorumque prælatorum, totque ac tantorum, vel principum, vel oratorum, denique omnium ad ipsum Concilium venturorum, tutam et commodam receptionem pertineant. Sed, ut diximus, tua prudentia non monenda nobis, verum hortanda tantum est. Expectabimus itaque firmiter id, quod tua virtus nobis pollicetur, nos et alios omnia in dicto tempore per providentiam diligentiæ tuæ præparata ac disposita reperturos, duranteque ipso Concilio continue habituros esse. Sicut hoc etiam ipsi cardinali fratri tuo, ut ad te nostro nomine uberius scriberet, injunximus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum die XV Februarii MDXXXVII, anno III ».

Proximo mense Pontificiæ benevolentiæ in eumdem ducem explicandæ ergo, dono ad eum transmisit rosam auream sacra lustratam prece, munerisque mysterium his verbis expressit [1] :

« Duci Mantuæ, etc.

« Cum nos prædecessorum nostrorum exemplum secuti, rosam ex auro in quarta Dominica præsentis Quadragesimæ solitis cærimoniis benedixissemus, volventes animo, quem potissime eo munere ornaremus, neminem habuimus, quem tibi, vel in amore, vel in judicio nostro anteferremus ». Et infra : « Eo hilari atque odorato flore gaudium utriusque Jerusalem, triumphantis scilicet ac militantis Ecclesiæ, repræsentatur, per quam Christus Dominus omnibus fidelibus manifestatur, qui flos speciosissimus est, et corona sanctorum omnium, etc. Datum Romæ XXI Martii MDXXXVII, anno III ».

5. *Lutherani Concilium calumniis insequuntur.* — Dum celebrandi propediem Concilii Mantuani fama increbresceret, Lutherus, et ejus sequaces Concilii auctoritatem fœdissimis mendaciis calumniisque obterere non destiterunt ; de quorum nequitia et impietate hæc narrat Jo. Coclæus [2] : « Lutherus et complices ejus variis machinationibus et scriptis Concilii auctoritatem impugnare cœperunt. Etenim Vittembergæ evulgarunt triginta propositiones contra Concilium publice disputandas, inter quas duodecima sic habet : Ideo Concilium, aut episcopi errare possunt æque bene ac alii homines. Et sequens ita ait : Si autem non errat, hoc fit a casu, aut ex merito alicujus sancti ac boni viri qui inter eos est, aut etiam generalis Ecclesiæ, etc. His autem triginta propositionibus opposuit Coclæus triginta testimonia ex Scripturis, ex legibus, et canonibus, et sanctis Patribus pro Conciliorum auctoritate, quibus et septuaginta propositiones adjunxit eamdem confirmantes ».

6. *Nuntii missi ad principes ; instructio Morono legato data.* — Paulus jam præterito anno [1] multos nuntios principibus miserat, ut certiores illos de Concilii intimatione redderet, auxiliumque et favorem pro re tam sancta et optata posceret. Regi Romanorum, et præcipue aliis Germaniæ principibus Petrus Vestrius episcopus Aquensis destinatus fuit. Jo. Morono Mutinensi episcopo, nuntio apud regem Romanorum residenti, mandatum etiam fuit, intimationem Concilii promulgare, et maxime Pannoniæ episcopis ; in Poloniam Pantilus Strasoldus jam Ragusinus archiepiscopus accessit. Ad Jacobum Scotiæ regem frater Dionysius Laurerius Beneventanus, Servorum Mariæ præpositus generalis, vir bonitate et doctrina insignis, missus fuit ; in Lusitaniam Hieronymum Capoferrum Recinetensem demandarunt ; Joannes Poggius, collector Apostolicus in regnis Hispaniarum, de hoc Concilio illa regna et alia imperatori subjecta certa reddidit ; Rodulphus Pius episcopus Faventinus, nuntius apud regem Christianissimum, ibi Concilium indixit, et per minores ministros episcopis Italiæ idem Concilium intimatum fuit, et omnes instructionibus propriis fuerunt muniti ; Morono vero satis longam instructionem dederunt, et maximopere, quia Joanni Vaivodæ Ungariæ domini Concilium indicere debebat, qui tunc excommunicationis vinculo innodatus erat, Turcis fœdere conjunctus, et cum rege Romanorum dissidebat, episcopisque illius regni sedes occupantibus auctoritate ipsius Vaivodæ. Et quamvis instructio valde prolixa sit, visum est tamen optimum Annalibus inserere, quia et pia est, et admonitiones continet singulares, et ita loquitur :

« Instructio pro causa fidei et Concilii data D. episcopo Mutinæ, S. D. N. Pauli papæ III ad serenissimum Romanorum regem nuntio destinato, die XXIV Octobris MDXXXVI.

« Quia regnum Ungariæ fuit semper validum propugnaculum et veluti antemurale Christianitatis ; ideo judicavit Sanctissimus D. N. non esse prædictum regnum ob discordiam principum, super temporalibus rebus ortam, a Sanctitate sua in spiritualibus deserendum, sed ejus prælatos quantumlibet alias contumaces, esse, quemadmodum et cæteri, ad universale Concilium vocandos, ne dictum regnum, et ob commercia, et ob confœderationes, quas proximis annis cum infidelibus habuit, et nunc, si ob ullam Sanctitatis suæ negligentiam vel contemptum, in universali Synodo ejus prælati non comparerent, cum evidenti detrimento fidei in defectione ab obedientia et unione S. R. E. nimis diu insordesceret. Eapropter Sanctitas sua

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 144. — [2] Cocl. hoc an.

[1] Pallavicin. hist. Concil. to. I. l. IV. c. 1. num. 1.

ad archiepiscopos ejus regni litteras in forma Brevis scribit (suppresso tamen episcoporum proprio nomine) et una copias authenticas Bullæ Concilii tam ad episcopos, quam ad suffraganeos et abbates in eorum provinciis consistentes mittit, per eos præsentibus suffraganeis et abbatibus distribuendas. Quæ Brevia una cum prædictis copiis, dominus nuntius curabit quanto maturius poterit, ad prædictos archiepiscopos mittere, et si videbitur, etiam ad eos scribere, ut prædictas copias per omnes suffraganeos et abbates suarum provinciarum distribuantur, ut ad omnium notitiam quorum interest, in eo regno prædicta Concilii intimatio et publicatio perveniat.

« Ne autem hoc mirum videatur serenissimo Romanorum regi, declarabit dominus nuntius majestati suæ, Sanctiss. D. N. pro honore Dei, salute universalis Ecclesiæ, ac Concilii celebrandi majore perfectione hoc fecisse. Unde majestas sua (cujus, utpote Germaniæ regis, hoc Concilium potissimum interest) etiam majus commodum consequitur, et præsertim quia sanctitas sua non nominando prædictos archiepiscopos, nequaquam propterea eos confirmat, aut recognoscit vel admittit : quinimo etiamsi eorum nomen exprimeretur, nihil propterea magis quam antea illis accederet ; non enim summus Pontifex, aliquem titulum alicui in superscriptionibus tribuendo, eum talem facit, qualem in titulo nominavit, nisi ille aliunde sit talis, sicut etiam in sacris canonibus cautum est : tanto igitur minus non exprimendo eorum nomen. Quare sua sanctitas non ad illos contumaces, sed ad illorum Ecclesias, vel legitimos dictarum Ecclesiarum prælatos, si qui sunt, vel esse deberent, scribere videtur : si igitur vigore hujus vocationis ad Concilium accedent, antequam in gratiam Sedis Apostolicæ redierint, petetur illic ab eis, *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem ?* nec prius habebunt votum, aut alias admittentur, quam sanctæ matri Ecclesiæ fuerint reconciliati : sin autem Concilium aliquo legitimo impedimento retardaretur, et illi ex hac inscriptione putarent se esse a Sede Apostolica confirmatos, tunc sanctitas sua declarabit mentem suam et contra eos per debita juris remedia sicuti antea procedet. Itæ sunt rationes et argumenta, quibus D. nuntius erga serenissimum regem uti poterit, si quam difficultatem majestas sua in hoc facere videretur, neque est opus, ut dictus D. nuntius alias hanc instructionem majestati suæ vel aliis ostendat, præsertim nisi necessitas cogat, sed rationibus supradictis ex ea depromptis viva voce utatur.

« Sed nec Bohemiæ regnum ita perdite infestum est, ut de ejus reductione et salute sit omnino desperandum, cujus hæretici cum in multo paucioribus a nobis dissentiant, quam Lutherani, aut Zuingliani, et iis pejores Anabaptistæ, aut alia quæcumque portenta hæreticorum Germaniæ, sic etiam optima spes est si benigne et humane vocentur ad Concilium, dato illis sufficienti salvoconductu fore, ut aliquibus bonis persuasionibus in Concilio inducti cum reliqua Catholica Ecclesia coalescant. Igitur D. nuntius, communicato consilio cum serenissimo Romanorum rege, et reverendissimo domino cardinali Tridentino, procuret, ut medio et auctoritate suæ majestatis aliquot authenticas copias Bullæ ad D. Ernestum præpositum Pragensem nobilem et Catholicum virum mittat, detque in mandatis per suas litteras D. nuntius prædicto D. Ernesto vel alii, quem idoneum majestas sua indicabit, ut prædictas Bullæ copias, quo meliori modo judicaverit, per universum Bohemiæ regnum, et præsertim per eos qui se pro prælatis gerunt, distribuat, et una addat, tutissimum salvumconductum illis esse dandum, non solum a sacrosancta Synodo, sed etiam interventu Cæsareæ et regiæ majestatis.

« Præterea, quia salvusconductus est maxime necessarius ad perfectam celebrationem universalis Concilii, sicut etiam D. episcopus Viennen. prudenter in suis Præparatoriis adnotavit, et antea sanctissimus D. N. jam tum ab initio, cum Bulla Concilii formabatur, animadverterat, licet ex causis in responsione suæ sanctitatis ad Præparatoria prædicta expressis, hæc res fuerit ad Cæsaream majestatem remissa. Idcirco D. nuntius, habito prius colloquio de hac re cum reverendissimo domino cardinale Tridentino et D. Viennæ episcopo, tractet cum regia majestate, ut dictum salvumconductum pro terris imperio subditis, ac etiam suis patrimonialibus in optima forma expediat, et si putaret id non satis esse ob Lutheranorum principum cavillationes et subterfugia, procuret ut imperator in forma debita prædictum salvumconductum relaxet. Quod si adhuc vellent Lutherani tergiversari, significare poterit dominus nuntius eis, cum primum Tridentum pervenerint, ad locum civitati Mantuæ duorum tantum dierum itinere vicinum, priusquam ulterius progrediantur, a sacra etiam Synodo salviconductus patentes litteras habituros.

7. « Neque illud est omittendum, cum illustrissimus Mantuæ dux sacri Romani imperii sit vassallus, ut tollatur omnis causa, etiam aliis nationibus illuc hac de causa accedere recusandi, oportere Cæsaream majestatem, liberare ad tempus prædictum ab homagio et juramento sibi præstito, ita ut tam ipse, quam civitas Mantuæ, donec in ea Concilium universale hujusmodi commorari contigerit, omnino libere remaneant, et unusquisque illuc ire, ibi commorari, et inde redire pro suo arbitratu libere et tuto possit : et hujusce temporariæ

liberationis in publicis litteris salviconductus Cæsareæ majestatis facienda mentio erit, prout majestas sua cum suo Germaniæ consilio optime sciet disponere. Id autem quanto maturius fieri poterit est expediendum ; tempus enim prope est, et Lutheranis, ac etiam aliis omnibus obtrectandi est occasio.

« Quo vero ad locum Concilii, si forte princeps aliquis quicquam contradiceret aut obloqueretur, respondebit D. nuntius, sanctissimum D. N. non solum ex sua et reverendissimorum cardinalium prudentia (habita omnium nationum, et præsertim Germaniæ, ratione) hunc locum præ cæteris elegisse, verum etiam communicato consilio prius per litteras cum Cæsarea et regia majestate ac aliis principibus Germaniæ (quorum maxime id Concilium interest), invenisse eos cum sanctitate sua conformes, et postremo præsente in Urbe imperatore sanctitatem suam super indictione et celebratione Concilii ita decrevisse. Quare majestas sua non solum contenta fuit, sed etiam sanctissimo domino nostro maximas gratias egit ; si quis vero adhuc contradicere et altercari hac de re pergat, respondeat, hanc materiam esse cum sanctitate sua, et Cæsarea, ac regia majestate, reliquisque Germaniæ principibus, qui hujusmodi loci electione contenti fuere, discutiendam.

« De omnibus autem supradictis D. nuntius ad sanctissimum D. N. scribat, sicuti et de omnibus aliis quotidie occurrentibus, tam apud regiam majestatem, quam in universa Germania, præsertim de quibus judicaverit sanctitatem suam merito certiorem esse faciendam ». Sigillum sub annulo Piscatoris.

8. « Post instructionem datam D. episcopo Mutinæ, nuntio apud serenissimum Romanorum regem Apostolico destinato, hæc videntur animadvertenda, quæ ipse penes se in arcanis habeat. Quamvis enim Sanctiss. D. N. in ejus ingenio et prudentia plurimum acquiescat, ut merito de eo dicere possit, *mitte sapientem et nihil ei dicas*, quia tamen in omni negotio prius est spei rudimentum, quam rei experimentum, et D. nuntius ad has res pertractandas novus accedit, eapropter sanctitas sua voluit eum etiam de iis quæ sequuntur commonefacere.

« Quum propter durissimam horum temporum conditionem, omnia ubique sunt solito et æquo cariora, et hac in parte longe deterius tractentur Catholici, et hi præsertim, qui Sedis Apostolicæ nomine in Germania hac tempestate agunt ; idcirco D. nuntius omnia ista prudenter perpendens, ita Sedis Apostolicæ onera, et suas ipsius vires in expendendo metiatur, ut ne grave aliquod alienum æs contrahat, aut aliquid perpetret per se, vel per suos, unde non solum in se sed et in Sedem Apostolicam (majus quam est) odium concitet ; quod nonnullis proximo tempore accidit.

« Apud caupones publicos, si non omnino multum liberalis, saltem non avari nomen post se relinquat.

« Cum hospitibus vero, quos regiam aulam in sequendo Epidemitici seu forarii regis ei assignaverint, præter modestiam, quam hospitalia requirunt jura, eo semper temperamento et prudentia utatur, ut neque facultates suas temere profundat, nec hospitii pensione nimis parce, vel fortasse etiam nequaquam soluta discedat. Id quod ab aliquibus nuntiis alias factum, postea scitum, animos eorum populorum in nos irritavit, et nuntiis Apostolicis qui secuti sunt, multorum incommodorum causa fuit.

« Ne spernat illorum populorum urbes, domos, munera, quæ ei in aliquibus civitatibus publico nomine offerentur, similiter et cibaria, vina, habitus et varios mores, sed omnia cum charitate admittat, et si quid displicet, ab eo potius abstinendo errorem non probare videatur, quam acriter increpando vel obloquendo, non absque aliquo damno suo, offendiculum illorum animis exhibeat.

« Habitu utatur, quo in Romana curia episcopi consueverunt, et in accessu ad regem aut ad aliquos magnos principes, ac in solemnibus sacris, et publicis actibus, et conventibus indictis, etiam rocheto induatur, evitet autem in incessu fastum, in victu et vestitu luxum, et ubique ac in omni re intemperamentum, ita tamen ut ne in sordidi, aut omnino abjecti notam incurrat ; unde præclare dicit divus Hieronymus : « Nec affectata sordes, nec exquisita « munditia conveniunt homini Christiano ».

« Jam vero in vultu et colloquiis omnem timorem, aut causæ nostræ diffidentiam dissimulet, præ se ferat autem erga omnes permixtam quadam temperata hilaritate gravitatem, ne alterutrum excedens alteri officiat, nimia enim gravitas odium, nimia hilaritas contemptum pareret, cum apud omnes, tum apud illas nationes, apud quas, si unquam alias, nunc maxime oportet uti prudentia et dexteritate.

9. « Facultatibus et indultis a sanctissimo D. N. sibi concessis prudenter et modeste utatur, et ne nimis avidus et rapax existimetur, interdum aliquid remittat de summa sibi debita, nonnunquam totum elargiatur, sive in gratiam principum, sive et etiam gratificaturus pauperibus, aut doctis viris, his præcipue, qui Ecclesiam Dei strenue propugnant, ejusmodi sunt D. episcopus Viennen. D. Eckius, Cochlæus, Nausea, Georgius Vercellius, Joannes Haner, Leonardus Marstaller, Nicolaus Appel, et alii quorum ab iis notitiam capiet, neque obliviscatur nominis Joannis Burchardi Ordinis Prædicatorum, qui etsi nihil librorum ediderit contra Lutheranos, magno tamen vitæ periculo, ab initio usque ad hujus tumultus tempora pro de-

fensione Ecclesiæ laboravit, et si forte acciderit ut D. Ludovicus Ber doctor theologus Parisiensis qui pro causa fidei a Basilea exul Friburgi Brisgoviæ habitat, ad favorem dicti nuntii recurreret, habeat eum commendatum tum propter sanam et excellentem hominis doctrinam et morum probitatem, tum quia sua gravitate et auctoritate optimam operam navare poterit in causa fidei.

« Caveat ne moveat risum et stomachum, id quod super aliis quibusdam nuntiis accidisse vidi; publicato autem et affixo templorum valvis facultatum suarum exemplo, (quas absque aliqua publicatione facile in ædibus ipsius nuntii invenient, qui eis indigebunt) quanquam plerique sunt, qui deridendi causa fingunt hujusmodi facultatibus indigere, ut habita earum notitia, certius et acrius de nobis obloquantur, faciat eleemosinas, quotidie intersit sacris vel domi, vel foris, interdum ipsemet celebret, templa frequentet et visitet, præsertim festis et solemnibus diebus; omnia tamen hæc sincere et simpliciter faciat, ne in hypocrisis suspicionem incurrat; jejunia et a carnibus abstinentiam, prout Romana Ecclesia instituit, aut Catholicus usus illarum partium obtinuit, quantum natura patitur, et ipse, et ejus familia observet, aut ubi necessitas cogit, cautissime frangat, sed aliquo pio opere hunc defectum recompensare cognoscatur.

10. « Caveat item dominus nuntius, et sui, aliquas ingredi disputationes super articulis fidei, aut materia Lutherana; quod si ab aliis de hujusmodi rebus, aut etiam prætensis Germaniæ gravaminibus hujusmodi quæstiones moverentur, paucis verbis prudenter respondeat jam tempus prope esse, in quo de omnibus iis in Concilio universali discutiatur et decidatur. Quantum vero ad objecta nobis gravamina attinet, cum pleraque eorum sint aut manifeste falsa, aut inania, et etiam a Summis Pontificibus jam castigata, poterit facile pro sua prudentia ea refellere et diluere: ita tamen, ut ne ad contentiones et rixas deveniat: quamvis enim causa nostra justissima sit, experimento tamen didicimus, huic rei plurimum obfuisse in hac materia, et præsertim apud Germanos, *quæstiones pugnasque verborum, utpote e quibus*, ut inquit Apostolus, *invidiæ, contentiones, blasphemiæ oriuntur*: qui et alibi: *Noli* (inquit) *verbis contenderet, ad nihil utile est, nisi ad subversionem audientium*. Eapropter magno loquendi et tacendi temperamento utatur; ita tamen, ut ad silentii potius partem inclinet; sic enim facile obstruet ora malignantium; usque adeo ut ex prudentia ipsum de iis rebus tacere sint judicaturi, et non quia causæ nostræ aliquo pacto diffidat, aut ad ea, quæ objicientur, nesciat respondere.

« Hoc si in omni re et actione sua dominus nuntius, una cum suis, perpetuo meminerit, et juxta divi Apostoli Jacobi verba; *Velox sit ad audiendum, et tardus ad loquendum*, præsertim apud eas nationes, nequaquam ab aliis in sermone capietur: et quo animo erga sanctissimum D. N. et hanc sanctam Sedem illi populi sint affecti, et quid de nobis dicant, aut in nos adstruant, facile cognoscet. De quibus omnibus Sanctitatem suam per fidos nuntios caute reddet certiorem.

« Superfluum est nuntium de iis quæ sequuntur commonefacere, de cujus prudentia et morum probitate sanctissimus D. N. est optime gnarus; tamen et id advertendum est, saltem propter ejus familiares, quos alioqui sanctissimus D. N. confidit fore honestos et probos, ut in sermone et factis bonum de se illis nationibus exemplum præbeant. Alternis compotationibus, pro more illius nationis, inter se non certent, hilari quidem vultu acceptare se fingant invitationem, sed in respondendo modum non excedant, ne id forte malum illis accidat, quod de quodam nobili Saxone camerario secreto Leonis X fel. recordationis refertur, qui ab eo ad Lutheranam causam componendam in Saxoniam missus, id tantum fructus reportavit, quod sæpe perturbatus vino, ea effutire de Pontifice et Romana curia a Saxonibus inducebatur, non modo quæ facta erant, sed quæ ipsi e malo in nos mentis affectu imaginabantur et optabant; et ea omnia scriptis excipientes, postea in conventu Vormatiensi nobis publice coram tota Germania exprobrabant.

« Sed omnibus his malis et inconvenientibus Dominus nuntius facile obviam ibit exemplo bonorum morum suorum, solitaque sua prudentia et dexteritate, quam si præstabit in hac tam ardua fidei causa, sicuti sanctissimus D. N. de eo sperat, præter meritum apud Deum, et apud homines honorem, quæ sperare habet, poterit etiam jure merito de sanctitatis suæ gratitudine et benignitate sibi majores honores ac majora præmia polliceri ».

11. Adjicitur Catalogus principum, quos internuntius conventurus est, additis nonnullis elogiis, et infra: « D. nuntius ita humane habeat tractare Catholicos, ut cum hæreticos maxime suspectos habere debeat, non tamen sit asper, aut inimicitiam ullam contra eos præ se ferat. Quinimo, si fieri potest, quadam vultus jucunditate et bonis verbis, præsertim absque Catholicorum scandalo, omnes lucrifaciat. Caveat tamen ab eorum disputationibus et dolis, sed tali temperamento utatur, ut vel eos, si fieri potest, ad gremium Ecclesiæ Catholicæ reducat, vel saltem in nos non asperet ». Adjectus est præsulum Germanorum index, atque aliorum principum, quos ad Concilium vocaturus est.

12. *Episcopus Aquensis, Pontificius nuntius ad Germaniam inferiorem, principes Lutheranos*

invenit paratiores ad certandum quam ad obediendum. — Data etiam fuere imperia Vestrio Aquensi episcopo, ut inferioris Germaniæ præsulibus, non tamen reginæ Mariæ, viduæ Ludovici regis Hungariæ vita functi ac Cæsaris sorori, earum provinciarum nomine Cæsareo moderatrici, indictionem Concilii denuntiaret, cum illud jam Cæsari totius Belgii supremo principi denuntiatum fuisset; Mariam vero ardentiore studio exoraret, ut memoratos præsules ad profectionem ornandam ineundamque urgeret. At quia Aquensis episcopus varios principes aditurus erat, quorum alii fidei Catholicæ studerent, ab ea dissiderent alii, varia verborum formula conceptas litteras ac mandata accepit : atque ut in primis ad flectendos ad officium principes electores Saxoniæ omnia consilia conferret cum Georgio duce Saxoniæ, qui flagrantissimo pietatis studio Catholicam religionem tuebatur; verum utinam diu superstes fuisset : paulo enim postea magno orthodoxorum luctu decessit. Hic penes se duos insignes theologos, Julium Flugium, cardinalis Scombergi consanguineum, et Joannem Coclæum, acerrimum Lutheri hostem propugnatoremque religionis orthodoxæ detinebat, ex cujus principis prudenti assensu omnia conficere deberet. Acturus vero cum Marchione Brandeburgensi electore, prius adire ejusdem principis patruum cardinalem Moguntinum, atque ex ejus consilio nutuque pendere jussus est.

13. His mandatis instructus internuntius, ineunte Autumno iter ingressus, maxima lætitiæ significatione Viennæ exceptus est a Ferdinando rege Romanorum, atque ab omnibus principibus Catholicis, tum superioris, tum inferioris Germaniæ; qui Pontificium asserendæ Catholicæ fidei ardorem summis laudibus extulerunt, atque omni obsequiorum genere pia ejus consilia promovere spoponderunt. Inter quos Moguntinus cardinalis, cum internuntium humanissime accepisset, hoc consilium suggessit : comparandum bellicum apparatum ad frangendam armis Lutheranorum pervicaciam, ac frustra in Concilio decreta sancienda, nisi ad illa in opus provocanda prius consultum esset, de quibus omnibus, ingravescente Lutherana hæresi, Aquensis Pontificem his litteris certiorem fecit [1] :

« Sanctissimo in Christo Patri.

« Beatissime Pater, post humillima pedum sacrorum oscula. Fui cum reverendissimo ac illustrissimo cardinali Moguntino, cui intimato Concilio, ea eidem significavi, quæ mihi fuere data in mandatis a beatitudine vestra. Qui, ut honorabile membrum S. R. E. decuit, reverenter omnia accepit, et sese adfuturum Concilio pollicitus est, ut ex copia recognitionis copiosius cognoscet. Dixit mihi inter cætera, quod istud Concilium est tam necessarium, quam necessarissimum, si Ecclesiæ universali et reipublicæ Christianæ consultum iri velimus : nam isti Evangelici (ut sese honestiori vocabulo nominari volunt) quotidie magis magisque crescunt, et variis artibus, aliquando minis inducunt vulgus, quod facile seduci potest, ad eorum sectam : et quod pejus est, minantur aliquando etiam vi et armis velle agere contra veros Christianos, qui ipsis non adhærent, et omnem occasionem quærunt, qua id facere possint. Nunc orta est quædam differentia inter præfatum reverendissimum D. cardinalem et ducem Saxoniæ electorem (qui princeps et caput Lutheranorum est) super jurisdictione, in cujus quasi-possessione ab immemorabili tempore ipse cardinalis, et sui prædecessores (uti intelligo) semper fuerunt, oppidi Badensis, quod ratione Ecclesiæ Magdeburgensis spectat ad dominationem suam reverendissimam. Quæ controversia nisi concordetur in dicta Zictensi, ubi plurimi principes ea de re conveniunt, timeo, quod erit initium belli inter Catholicos et Lutheranos (quod Deus avertat); nam sub dubio pugnandum esset, cum Lutherani, ut vera scribam, videantur cum eorum confœderatis potentissimi, ut ex lista confœderatorum videre beatitudo vestra poterit. Monuit me idem reverendissimus D. cardinalis, ut beatitudini vestræ scriberem, quod aliquando cogitare dignaretur, qualiter executio fieri poterit eorum quæ decernentur in Concilio : nam parum esset latam esse sententiam, nisi mandaretur executioni, et fortassis esset ignem igni addere; et idem eveniret quod cum Bohemis, qui tametsi alias condemnati per Concilium, tamen permanent in eadem hæresi : quod, quantum ego conjicere et intelligere potui, etiam facturi sunt Lutherani : nam aperto ore dicunt sese nolle obedire futuro Concilio, sed armis velle resistere : vellent enim Concilium hic in Germania, ubi (ut arbitror) cuperent Martinum præesse. Quare, beatissime Pater, necessarium videbitur, mea quidem sententia, habere executionem paratam, antequam decreta Concilii publicentur ».

14. Non deerant viri principes, qui ingentium malorum ex novata eversaque religione emergentium pertæsi, in sententiam celebrandi Concilii restituendæque fidei orthodoxæ propenderent, inter quos Georgium Marchionem Brandeburgensem bene comparatum invenit Aquensis episcopus ac Norimbergensem senatum. Sed iis obstringere se noluere, decernendi fœderis Smalcaldici expectatione suspensi : obduruere vero maxime princeps elector Saxoniæ et lantgravius Hassiæ in susceptæ hæreseos defendendæ pertinacia; hortatu vero cardi-

[1] Episcopi Aquen. lit. ad Paulum III. Ext. in Ms. cardin. Spadæ sign. 136. p. 242. et in alio Ms. sign. num. 128. p. 87.

nalis Moguntini, Aquensis episcopus Smalcaldiam se contulit, maxime cum Heldus pro Cæsarei scrinii magistro vices gerens, quem vicecancellarium vocant, ad Smalcaldenses conventus pergeret, ut principes factionis Lutheranæ nomine Cæsareo ad dirimendas in Synodo Œcumenica omnes controversias religionis hortaretur. Confluxere vero ad eos cœtus præcipui novæ impietatis signiferi, Lutherus hæresiarcha, Melancton, Pomeranus, Bucerus, Urbanus Regis, et alia minoris nominis monstra, ut subornatos ab ipsis principes et Sathanæ laqueis irretitos in flagitio Lutheranæ hæreseos confirmarent : adeoque profecere impiæ eorum artes, ut, cum episcopus Aquensis litteras Pontificias Saxoniæ principi porrexisset, ille adeo a Sathana fascinatus fuit, ut ne quidem monita salutis suæ audire voluerit : susceptoque cum suis senatoribus consilio responsum dari jusserit, se gravioribus Smalcaldensium comitiorum negotiis distineri. Lantgravius vero adeo in scelere suscepto se obfirmatum ostendit, ut ne quidem Pontificium internuntium in suum conspectum admittere dignatus sit, prætexens inanes negotium causas, cum tamen ad invisendum hæresiarcham Lutherum, infame organum Sathanæ atque mancipium, se conferre non erubesceret nec perhorresceret. Tam turpe facinus Sleidanus tanquam laude dignum his verbis commendat : « Aquensem in Germaniam misit (scilicet Paulus Pontifex) ut novus videlicet legatus aliquid impetraret [1]; sed et est illusus in opere, neque magna fuit ejus habita ratio, et certo die, cum lantgravii colloquium expetivisset, ille non sibi vacare dixit, et eodem fere momento Lutherum invisit, graviter ex calculo tunc ibi decumbentem, quod quidem ex suo diversorio legatus videre poterat ». Pertimuit nimirum impius ille Lutheranorum conventus imperatorem magis quam Pontificem vices Christi in terris gerentem : nam Heldum Cæsaris oratorem audire non detrectavit. Is vero maximo pietatis ardore impios hortatus est, ut religionis controversias ad Concilium Œcumenicum communi animorum consensione referrent componendas, pro divina amplificanda gloria et publicata pace in Germania asserenda; contenditque ab iis vehementiore studio, ut nitide in ea re Cæsari responderent : adhibuit etiam auctoritatem, ut Pontificium internuntium perorantem audirent, illique responsum darent, de quo accepto hæc Pontifici rescripsit Aquensis episcopus :

« Reperi hic oratorem Cæsareæ majestatis, doctorem Matthiam Held, qui etiam a sua majestate inter cætera negotia habuit in mandatis (ut mihi dixit) ut aperte intelligeret, an vellent venire ad Concilium, quem detinuerunt per sexdecim dies, antequam absolutum responsum dederint; finaliter post multas allegationes hinc inde factas, responderunt nolle venire ad Concilium Mantuanum, quod idem etiam mihi hodie ante prandium responsum dederunt, ut latius poterit videre beatitudo vestra, ex copia responsionis eorum in scriptis mihi data : opportune accidit, quod repererim hic præfatum oratorem, nam strenue se gessit, et libere cum ipsis de omnibus locutus fuit, quod mihi non licuisset; tum etiam cognoverunt mentem et voluntatem Cæsareæ majestatis concurrere in iis, quæ ad Concilii Universalis convocationem pertinebant. Sanctitas vestra cætera, quæ hic gesta sunt, a reverendo protonotario percipiet. Hinc proficiscar ad illustrissimum principem electorem Marchionem Brandeburgensem bonum Catholicum, et ducem Saxoniæ Georgium Christianissimum principem : quos fortassis cogam convenire in dieta Zictensi. Illinc, quam diligentissime potero, prosequar alios præfatos principes invisere. Non est facile dictu, beatissime Pater, quam difficile sit negotium habere cum istis principibus, et præsertim Lutheranis, qui certe sunt astutissimi, et nihil boni pensitant. Quæ Augustenses fecerint et innovarint, non obstantibus promissionibus, quas Cæsareæ majestati fecerunt, credo beatitudinem vestram intellexisse; quæ non repetam ». Et mox : « Me semper bonæ gratiæ beatitudinis vestræ, quam humillime possum, commendo, Deum optimum Maximum rogando, ut eamdem reipublicæ Christianæ ad Nestoreos annos conservet. Ex Smalcaldia II Martii MDXXXVII. Beatitudinis vestræ humillimus capellanus P. Vestrius episcopus Aquensis et nuntius ».

15. Responsum ab hæreticis conventus Smalcaldici datum primum Heldo oratori Cæsareo, ac postea Pontificio nuntio indignissimum fuit, in quo impietatis, odiorum et calumniarum virus, et pestilentissima hæreseon venena effuderunt : provocatique summa benignitate a Pontifice, ut animæ suæ saluti consulturi potius crederent Œcumenico Concilio repræsentanti Ecclesiam universalem, quæ ex Apostolo est columna ac firmamentum veritatis, quam Luthero, qui doctrinam suam propriis scriptis a Sathana hausisse professus est, in reprobum sensum efferati teterrimas calumnias in Pontificem, et episcopos, atque universam Ecclesiam confinxerunt. Ac primum decretum fuisse in Norimbergensibus comitiis, ut Concilium in Germania celebraretur, opposuere. Quod tamen a vero plurimum aberrat : nam nuntius Chiericatus in prima Norimbergensi dieta non decretum, sed consilium congregandi Concilium approbavit : hujusmodi enim decreta, maxime in rebus religionis, Pontifici legem imponere nequaquam posse perspicuum est. Decretum

[1] Lib. XI. Sur. in Comm. hoc an.

vero secundum dictæ Norimbergensis, quo sancitum fuit, exorandum esse Pontificem, ut quamprimum liberum Concilium in Germania coadunaret, Cæsar ipse irritum esse declaravit. Et in decreto Augustanæ dietæ firmatum fuerat, ut Concilium peteretur, « absque loci assignatione, et conditione liberum ».

Subdidere Lutherani : « Ideo liberum ac Christianum Concilium appellari, ut tale intelligeretur, in quo ex verbo Dei corrigerentur errores et abusus in capitibus ac membris, qui in Ecclesia excreverunt; nec anteferretur verbo Dei auctoritas Pontificis aut traditionum humanarum ». Atqui in primis Joannes Cochlæus, cui fraudulenta novatorum illorum machinamenta optime nota erant, nec liberum fore in Germania Concilium disertis verbis profitetur : « At illi efflagitant (inquiens) ut in Germania celebretur, ubi Patres forent captivi ; ut nisi decernerent ea, quæ Lutheranis placeant, mox armis nobilium et Lutheranæ plebis objicerentur interficiendi ». Præterea illa in Concilio libertatis voce abutebantur ; quia non futurum liberum Concilium, in quo Pontificis legati juxta morem præsiderent, temerario sane ausu dictitabant : ipsis enim licere contendebant, quoscumque suæ impiæ factionis asseclas, quamvis laicos, pro libitu in Synodum admittere, neminemque ipsis præsidentem impiaque dogmata refellentem ei interesse optabant.

16. Ad calumnias vero de erroribus et impiis abusibus afflictas ab hæreticis Pontifici et parti Catholicæ, ita respondet Hosius[1] : « Cum ipsi, nimirum Lutherani, in Ecclesia non sint, illud omni ope contendunt et elaborant, ut ne ulla sit Ecclesia : cum enim nisi una sit, ulla esse non possit, una autem esse nequeat, nisi ex uno pendeat, qui præsit omnibus, ad unum hunc expugnandum suas omnes machinas convertunt; quod ideo per membra sua facit Sathanas, sicut a Cypriano scriptum est[2], ideo præpositum Ecclesiæ sua infestatione persequitur, ut gubernatore sublato atrocius atque violentius circa Ecclesiæ naufragia grassetur : itaque Sathanistarum non est majus aliud studium, quam ut Christi Vicarium, quem Petri successorem esse vident, cujus ministerio fieri perspiciunt, ut in Ecclesia spiritus unitas in vinculo pacis retineatur, ejus auctoritati detrahentes, exosum et invisum reddant omnibus ». Et nonnullis interjectis, ostendit Hosius quatuor prima Concilia, quæ haud aliter quam quatuor Evangelia ab omnibus recipiuntur, et quæ deinde secuta sunt, Pontificis Romani auctoritate celebrata ; atque etiam ipsos hæresiarchas initio Romani Pontificis sententiæ suas hæreses subjecisse ; licet deinde ab eo defecerint, quos imitatus est Lutherus, scriptis hisce verbis ad Leonem X : « Beatissime papa, prostratum me pedibus tuæ Beatitudinis offero, cum omnibus quæ sum et habeo : Vivifica me, occide ; voca, revoca ; approba, reproba, ut placuerit. Vocem tuam vocem Christi in te præsidentis et loquentis agnoscam ». Verum si interroges, qui sint errores isti atque abusus tam impii, qui speciosam Ecclesiæ faciem perditorum Protestantium istorum testimonio deturparunt? Sacramenta, ac præcipue venerandum Missæ sacrificium, sacrum Imaginum cultum, Indulgentias, omnesque alios sacros ritus, respondent. Hæc autem non modo non adversantur verbo Dei, sanctis Conciliis ac Patribus, quinimo desumpta sunt ex Scripturis, traditionibus, quas tam vetus quam novum Testamentum approbat.

17. Ausi etiam sunt traditiones Ecclesiæ appellare impias : cum Scripturæ sacræ auctoritas a traditionis Ecclesiasticæ auctoritate pendeat, atque etiam doctrina Apostolorum non tantum scripto, sed etiam traditione constet, de qua Apostolus in secunda ad Thessalonicenses scribit : *State et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per Epistolam nostram.* Et I ad Corinthios : *Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.* Quare Irenæus lib. III, cap. IV docet de multis rebus, quæ litteris mandata non sunt, edoctam ab Apostolis veterem Ecclesiam fuisse, quæ successores Apostolorum episcopi sibi per manus ab illis tradita, suis vicissim ipsi successoribus Ecclesiæque tradiderunt. Confirmat hæc Augustinus in Epist. 118, cap. 6, Hilarius in lib. ad Constantium Augustum, Athanasius in libr. de decretis Nicænæ Synodi contra Eusebium, Chrysostomus in homilia III in Epist. ad Philippenses, cujus sunt hæc verba : « Credimus, non quia scriptum est, sed quia sic ab Apostolis, legitima episcoporum et sacerdotum successione, nobis traditum est ».

Questi etiam sunt, Pontificem in Bulla hæreticos eos appellasse, antequam a Synodo eorumdem dogmatum ratio dignosceretur. « Sed etiam (inquiunt) ante ipsum Concilium pronuntiat de nostra doctrina, et damnat confessionem et doctrinam nostram traditam in Apostolicis Scripturis ». Hoc autem ex Bulla prædicta nullatenus inferre poterant, qua de nuper natis hæresibus in genere Pontifex tantummodo verba facit, quibus eo Concilio succurrendum erat : cum ea tempestate non solum Lutherani, sed Zuingliani, Anabaptistæ, et jam ex Inferni latebris Calvinistæ erupissent, qui omnes inter se haud minus quam cum Catholicis dissidebant. At Lutherani Smalcaldenses, prava ipsorum conscientia convicti, damnabilem fore doctrinam, quam ipsi tuebantur, ex Pontificis litteris interpretabantur, cum a Gallis potissimum, atque a dieta Wormaliensi et Augustana ex-

[1] Hosius c. 28. — [2] Cyprianus l. 1. Ep. III.

plosa, et a Leone X post accuratam virorum doctorum examinationem rejecta fuisset. Porro, quod doctrina sit Apostolica, Sathanicus et alienus Scripturæ sensus a veritate abhorret : nam Scriptura etiam Sathanas abusus est, cum tentaret Christum de præcipitio, dum aiebat : *Scriptum est*, ut aiunt Lutherani, *Scriptum est*, sed in sensu hæretico : ac D. Petrus [1] prædixit de Epistolis D. Pauli depravandis ab hæreticis : *Sicut et cæteras Scripturas ad suam ipsorum perditionem depravant*, et addidit, falli eos, qui putant Scripturæ verba in humanæ phantasiæ figmentum distorta, esse Scripturam sacram, sed Spiritus sancti revelationem, quæ in Concilio rite congregato insinuari consuevit. *Non enim* (inquit) *voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirante, locuti sunt sancti Dei homines* : et ut cardinalis Hosius episcopus Warmiensis Lutheranos confutans ait [2] : « Suus quemque privatus spiritus fallere potest, cum scriptum sit : *Væ Prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident* : Ecclesiæ autem spiritus nunquam fallere potest ». Et paulo post : « De intelligentia hæresis est, non de Scriptura ». « Sensus », inquit Hilarius, « non sermo, fit crimen ». Quod autem Spiritus sanctus non assideat privatis hominibus in Scripturarum explanatione intelligentiaque, sed Ecclesiæ, ac potissimum Pontifici supremo ejusdem capiti, atque episcopis in Synodo collectis, seu membris capiti adhærentibus, ab orthodoxis inficiari minime potest, juxta promissionem a Christo Ecclesiæ factam [3] : *Alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis.* Quod præcipue in Œcumenica Synodo Pontificis jussu collecta adimpletur, admonente Cœlestino papa : « Spiritus sancti testatur præsentiam congregatio sacerdotum ». Quare et Christianum et liberum utique erat Concilium Mantuæ modo indictum : ubi enim [4] *Spiritus Domini, ibi libertas.*

18. Gravissimam aliam querelam, quam mens eorum impietatis tenebris immersa, justam putabat, subjunxere adversus Pontificem Concilium cogere meditantem : « Quanquam (inquiunt) papa præcipuus adversarius est, tamen vult esse judex, et retinere auctoritatem condemnandi contrariam partem ». An non nequiores Judæis Lutheranos istos dixeris ? nam cum divina lege vetere sancitum esset, ut si circa cæremonias et sacra exorta esset aliqua controversia, staretur sententiæ Pontificis, at isti in pertinacia obfirmati, licet præstantior sit Pontificatus dignitas in lege Evangelica, quam in Mosaica, inanibus argutiis Pontificis judicium in controversiis ab ipsis motis respuere non erubescunt.

[1] Ep. II. c. 3, 16. — [2] Confess. Cat. c. 3. — [3] Joan. XIV, 16. — [4] II Cor. III, 17.

Recolere debuissent præclarum illud S. Cypriani monitum [1] : « Unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi non cogitatur, cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret » : atque illud D. Maximi ad Thalassium [2], « Ecclesia Romana nullis omnino, propter Pontificatus provectionem, scriptis, aut Synodicarum editionibus chartarum subjecta, sicut etiam in his omnes ex æquo ei secundum jus sacerdotale subjecti consistunt ». Quin etiam non de propria privataque sui ipsius, sed de fidei Ecclesiæque causa acturus erat Pontifex in Concilio. Cum itaque ipse sit custos traditionis Ecclesiæ, quæ nec fallere nec falli potest, supremi judicis munus in quoscumque traditionum Ecclesiasticarum eversores exercere jure merito poterat. Quod autem in propria causa se ipsum judicare possit, constat ex cap. *Cum venissent de judiciis*, etc. « Cum super privilegiis Sedis Apostolicæ causa versetur, nolumus per alios de ipsis judicari ». Imo hujusmodi privilegium supremis etiam sæculi principibus traditum est ; judices siquidem et partes in suis ipsorum causis nemine reluctante agnoscuntur; cur ergo summo Ecclesiæ hierarchæ hoc ipsum Lutherani temere denegare contendebant ? Nonne tot hæreses prioribus ætatibus damnatæ sunt in Conciliis, quibus ipsimet Pontifices, vel per suos legatos præfuere; nec objectum unquam est, Pontificem non potuisse partis et judicis munera obire, cum natura et ratio principatus hanc gerat prærogativam, ut adversus rebelles partis et judicis officium exerceat ? Quis itaque jus istud a Christo collatum Petro, atque per mille et quingentos annos ab ejus successoribus in fidei causis decidendis assidue servatum, ab iis tandem auferre poterit ac audebit ? Lutherus forte cum suis sectatoribus ? Verum qua auctoritate ? illa dumtaxat, quæ ex officina Sathanæ prodiit, quæ novam turrim Babel ad cælum Ecclesiæ expugnandum per istos novatores, qui judicis et partis munera sibi ipsis temerario ausu arrogabant, attollere moliebatur? Verum portæ inferi non prævalebunt adversus Ecclesiam supra firmissimam petram, id est, supra Petrum ædificatam, quamvis per tot sæcula a ventis, turbinibus ac fluviis plurimum concussa fuerit.

Addidere aliud sophisma Satanicum Smalcaldenses Lutherani, non modo Pontificem præsidere in Concilio non posse, cum ipsi eum idololatriæ et hæreseos reum esse asserant, verum etiam nec ipsos episcopos ferre posse in Concilio sententiam ; quod Pontificiis obsequiis nuncupato sacramento sint obstricti. Attamen certum est, eosdem præsules orthodo-

[1] Ep. XXV. — [2] Ad Thalassium.

xam Pontificis fidem, supremamque in Ecclesia auctoritatem a Christo Petro, successoribusque traditam, non autem pravos ipsorum mores, falsaque dogmata (si quæ essent) in Concilio defensuros. His addendum, non omnes præsules in Concilio collectos, Pontificiæ sententiæ per legatos declaratæ statim acquiescere; verum data libera ejus loquendi facultate, difficultates proponendi, ac causæ discussionem accuratius per Patrum suffragia exagitandi, solutis hinc inde argumentis, tandem eos unanimi fere consensu decreta instituere consuevisse.

Denique plures alias calumnias horrendasque blasphemias in Pontificem ac episcopos coacervare non erubuerunt, quibus sigillatim respondere haud opus est: nam ad tam efferatas sacrilegasque perditorum hominum locutiones, objectaque refellenda satis est dicere[1], *Loquela tua manifestum te facit;* scilicet eos ex patre Diabolo esse. Quod sane gratis non asseritur. Narrat enim Ulembergius [2] Lutherum in eo conventu ischuria laborasse; cumque se moriturum timeret, non flexisse mentem ad resipiscendum, sed rabie efferatum, condito testamento, hæreseos suæ concionatoribus odium in papam pro legato reliquisse: illud vere erat evangelium juxta Lutherum acceptum a Sathana, qui in conventiculis Magorum et Sagarum, odium inimicorum et vindictam imperat; cum e contra Christus inimicos diligi in suo Evangelio jusserit.

19. Hic tamen prætermittendum non est, quod cum in hoc conventu Matthias Heldua orator Cæsareus XV Februarii Protestantes hortatus esset, ut Ecclesiasticis et monachis erepta vectigalia ac jura restituerent, eos in scelere obfirmatos flectere ad æquitatem non potuit: imo si qua vis pro repetendis juribus sacris inferretur, fœderatis arma pro iis tuendis se conjuncturos professi sunt: tum Cæsarem rogarunt, ut ad impiam Lutheri sectam, quam veram doctrinam appellabant, amplectendam omnibus libertatem permitteret. Cum vero hæretici in opprimendis Catholicis essent conjunctissimi, legumque vocem audire respuerent, cum rapta Ecclesiasticis et monachis restituere juberentur (auctoribus Carolo et Ferdinando) sancitum est fœdus inter Catholicos principes, ad orthodoxæ fidei professores ab impetu et tyrannide hæreticorum vindicandos. Principum enim et civitatum nova in dies accessione confirmati hæretici adversus imperialem majestatem consurrecturi videbantur. Appellatum autem est hoc fœdus sanctum, quod si in ipso Lutheranæ hæresis exordio, vel ante aliquot annos percussum fuisset, non adeo late virus suum impietás effudisset.

20. *Mantuam adire ad Concilium statuit Pontifex.* — At Pontifex, spretis Lutheranorum calumniis et maledictis, susceptæ celebrandi Mantuæ Concilii voluntati institit, decrevitque una cum cardinalium senatu Mantuam se conferre. Quod significavit subjectis litteris cardinali Rodulpho Pio Carpensi, jussitque ut Mantuam ex aula Gallica proficisceretur[1]:

« Cardinali Carpii.

« Dilecte fili, etc. Licet prudentiæ, probitatis et singularis fidei tuæ usum, quem hactenus apud istum Christianissimum regem, nostrum in Christo filium charissimum, magna cum nostra satisfactione et tua laude cepimus, deinceps capere, tuaque opera istic uti libenter vellemus; quia tamen propediem Mantuam ad generale Concilium proficisci intendimus, eoque omnes cardinales et episcopos pro suo officio convenire cupimus, tuamque inter cæteros doctrinam et pietatem ibi plurimum opportunam nobis fore speramus: tibi propterea injungimus, ut licentia ad nos redeundi ab eodem Christianissimo rege prius petita, cum tuo deinde commodo in Italiam te recipias, et ad nos, ubicumque fuerimus, venire matures, venturus nobis pro tua virtute tuisque erga nos meritis valde gratus et acceptus. Datum Romæ III Aprilis MDXXXVII, anno III ».

21. *Dux Mantuæ petens militare præsidium Concilio impedimenta ponit.* — Dum ita Pontifex, cardinales, archiepiscopi et episcopi ad inchoandum Mantuæ Concilium Œcumenicum die Pentecostes proxime recursuro, fremente Sathana et ringente hæresi, accincti essent, inopinus casus omnia repente confudit; nam ducem Mantuæ invasit suspicio, ne forte a Cæsare, vel ob variarum gentium concursum, conflata aliqua conjuratione, Mantuano principatu depelleretur; ideoque a Pontifice stipendia flagitavit, quibus præsidiarias copias sustentaret, negavitque se Mantuam nisi munitam milite se concessurum, prætexuitque se Pontificiæ tutelæ causa maxime eas expetere. Quo argumento extant litteræ ducis Mantuæ Italicæ ad Herculem cardinalem Mantuanum fratrem optimum, quibus significat necessarium fore, ut provideatur saluti et tutelæ sanctissimi et aliorum dominorum; tum ut commeatus tuto inferantur, et viæ a latronibus sint liberæ, et ut si quæ turbæ in provincia oriantur, mox ad eas sedandas mittantur cohortes. Pro urbe etiam a vi exterorum vindicanda et tumultibus oriundis compescendis præsidio opus. Obstrictum vero maxime se sentire ob locatam in eo fiduciam, qua sanctissimus se ipsius fidei velit credere.

22. Ex alio etiam capite, cum principes Germani et Galli accessuri sint, cum pluribus militibus eosdem comitantibus, et ex diversis nationibus tot sint confluxuri, pacato animo

[1] Matth. XXVI, 73. — [2] In Vita Luth.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 163.

esse se non posse subjecit, nisi militari præsidio fuerit succinctus, maxime cum Mantuani bello non sint assueti, sed paci [1] : neque nobilibus civibus onus istud se imponere velle, ut in continuo prælio versentur : denique arcem parum munitam esse ad suimet defensionem, ac propterea Pontificiæ voluntati sese assentiri nullatenus posse. Cæterum se nunquam ab honesto, opportuno ac necessario discessurum. Ad id autem, quod objicitur, hæc a veteri more Constantiæ observato abhorrere, responderi, variata esse tempora, quæ nunc turbidissima sunt, seque imparem tantorum principum potentiæ, Mantuam non rempublicam esse, sed in una sua anima constare : denique Paulo maximo se honore affectum ex munere rosæ aureæ ad se transmisso XXIV Martii MDXXXVII concludit.

23. De his certiorfactus Pontifex ab ipso Friderico duce Mantuæ, indoluit [2] peti ab eo præsidiarias copias, cum ex armatorum præsentia Concilii libertas infringenda videretur, maximaque ab adversariis Pontifici invidia conflanda esset : consuluit itaque in eo casu ancipiti viros prudentia rerumque gerendarum peritia florentissimos, quorum unus hoc consilium suggessit, nempe cum Lutherani in conventu Smalcaldensi Concilium Mantuæ indictum omnino respuerint, atque spem omnem revocandi eos ab errore suscepto absciderint, convertenda esse omnia studia ad Œcumenicum Concilium pro confirmandis in fide Catholica Orthodoxis convocandum : inauditis enim legibus a Lutheranis Concilium peti, et quodcumque vetere instituto sanctissime celebratum ab iis recusari, Cæsarem vero ac regem Christianissimum cæterosque principes sollicitandos, ut præsules atque oratores ad Concilium legarent.

24. *Prorogatur Concilium.* — Discussa re diligentissime ac summa maturitate consilii librata, visum est Paulo Pontifici, cum frustra ducem Mantuæ Pontificiorum hostium proponentem insidias et conjurationes formidantem a petitis præsidiis abducere conatus esset, Concilium prorogandum esse ad kal. Novembris proximas, eamque prorogationem in publico senatu XX Aprilis habito promulgavit, ut referunt Acta Consistorialia, ac Petrus Paulus Aretinus Diarii Romani auctor, et Angelus Massarellus [3], qui in Concilio Tridentino a secretis fuit : pro qua re sequentem edidit Bullam.

25. « Paulus etc. Ad futuram rei memoriam.

« Superiore anno desiderantes malis et calamitatibus, quibus Christiana multipliciter laborat Ecclesia, pro officio nostro succurrere, vestigiis majorum nostrorum, qui salutare remedium in similibus causis Universalis Concilii celebrationem experti fuerunt, inhærendo, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, Œcumenicum seu Universale Concilium, in civitate Mantuæ præsenti anno die XXIII mensis Maii proxime futuri inchoandum, indiximus universis et singulis venerabilibus fratribus nostris patriarchis, archiepiscopis, episcopis, et dilectis filiis abbatibus et cæteris Ecclesiarum et monasteriorum prælatis ubique terrarum constitutis, mandantes quatenus personaliter, Christianos vero principes et alios, qui de jure aut consuetudine in hujusmodi Concilio interesse debent, exhortantes, ut pro pace, salute et augmento Ecclesiæ Dei, et ipsi personaliter (si possent) sin minus, per solemnes oratores suos congruo tempore dicto sacro Concilio in civitate Mantuæ, ut præfertur, celebrando deberent interesse, prout in aliis nostris litteris, quas tum Romæ in locis solitis, tum per litteras et nuntios nostros ad hoc destinatos, in omnibus Christianitatis partibus publicari fecimus, plenius continetur.

26. « Cum autem dicti Concilii inchoandi tempore appropinquante, dilectum filium nobilem virum Fridericum ducem Mantuæ, quem promptissimum in hoc futurum sperabamus, ut civitatem prædictam in hospitiis, victualiis et aliis rebus necessariis pararet et disponeret, requisivissemus, ipse dux nobis super hoc respondens, non parvam huic negotio intulit difficultatem, asserens militare præsidium et pro eo nutriendo stipendium, pro nostra et aliorum ad Concilium venientium, suæque civitatis (ut dicebat) securitate sibi necessarium esse : quam quidem objectam tam sancto operi difficultatem, licet difficillimum et fere impossibile nobis fuisset hoc tempore, quo præter alias nostras et Apostolicæ Sedis longe solito graviores impensas, nunc, cum perfidissimus fidei nostræ hostis universum Christianum imperium occupare molitur, etiam littora et urbes status nostri ab utroque Italiæ mari defendere cogimur, pecunias alio divertere ; tamen omnino superare conati fuissemus, nisi rem incongruam et mali exempli judicassemus, armatum Concilium celebrare. Eidem itaque duci statim rescripsimus, ad tam sanctum opus peragendum nec nobis, nec aliis illic conventuris aliquid timendum esse, minimeque æquum fore ibi arma conspici, ubi libera omnium suffragia esse deberent ; ideoque nil aliud esse id petere, quod petebat, quam civitatem prædictam manifeste denegare.

27. « Cum autem nos multis etiam aliis rationibus suspicionem hujusmodi ab ejus animo tollere conati fuerimus, idque non semel tantum, sed pluries frustra contenderimus, coacti fuimus de loci mutatione et (ut id matu-

[1] Acta Const. Ms. card. Spadæ sig. num. 133. p. 312. — [2] Lib. brev. p. 157. 26. — [3] Ang. Massarel. in Diar.

rius facere possimus) de Concilii celebratione ad aliquod tempus proroganda cogitare : quod quidem, tum ex eo, quod rem tam salutarem et tam Christianitati necessariam accelerare potius quam differre voluissemus : tum etiam quod verebamur (prout veremur) aliquos ex conventuris, nostræ indictioni confisos, iter aggredi cœpisse, et cum suo incommodo et nostra molestia, vel progressuros unde jam exclusi sunt, vel tanto itinere frustra suscepto in suam patriamredituros, certe molestissimum nobis fuit : quando autem aliena, non nostra culpa ad hoc deventum est, æquiore animo id ferimus. Ut igitur quam citius eam, quæ ex inopinato hujus rei eventu in ipsorum conventurorum mentibus forsan oriri posset, perturbationem tollamus, et eorum incommodis, ut fieri potest, occurramus, de præfatorum cardinalium consilio et assensu tempus celebrandi Concilii hujusmodi ad kalend. Novemb. proxime futuri prorogandum duximus, prout prorogamus, alterius non minus commodi et idonei loci electionem interim per nos faciendam, ad eorum, ad quos spectat, notitiam, quam citius fieri poterit, deducturi. Nulli ergo etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ MDXXXVII, XII kal. Maii, Pontificatus nostri anno III ».

28. De prorogato Concilio prorogationisque causa, utque nullus adhuc locus designatus esset, scripsit has litteras Jacobus Sadoletus [1] cardinalis ad Joannem Salviatum cardinalem :

« Ita prorogatum est Concilii tempus, ut certus locus nullus ad conveniendum constitutus sit. Id accidit ex ea causa, quod dux Mantuæ concursum tot advenarum in urbem suam reformidans, hoc (ut scribit ipse) turbulento et suspiciosissimo tempore, Mantuam se conventui sine firmo militum præsidio commissurum negavit. De hoc præsidio actum bis in senatu, omniumque sententiis decretum, nullum omnino militare præsidium esse dandum, ne Lutherani, qui nos suspectos sibi esse non simulant, si intra arma et præsidia nostra venturi essent, vere atque ob rem id facere viderentur. Ejus igitur loci spe adempta alius nimirum constituendus locus, quod fieri commode inconsultis Christianis principibus non poterat. Porro cum adesset jam Concilii dies, neque ad eam diem de voluntate principum constare nobis posset, visum est necessario Concilium esse prorogandum. In hanc sententiam descendere fere omnes. Una dumtaxat Campani sententia et mea prorogationem dissuasit ; cum videretur nobis plus multo utilitatis in Concilio habendo, quam detrimenti in loci mutatione existere : eligebamus autem ego Placentiam, Campanus Bononiam, ille commodiorem nobis locum secutus, ego Germanis opportuniorem : ita enim Placentia Cæsarianis est propinqua, qui armis atque exercitu in præsentia valent, ut abstergere omnem metum eo advenientibus Lutheranis possit ; etsi illi quidem diserte conventu Smalcaldæ habito negaverunt se venturos ». Et infra : « Sed nobis frustra dissuadentibus decreta nihilominus est prorogatio ».

29. Nondum designari potuerat Concilii locus [1], quia de eo Pontifex cum Cæsare ac regibus prius convenire decreverat. Tertia vero die a promulgata Concilii prorogatione significavit Paulus Carolo V imperatori causas totius rei gestæ ; utque repetitis litteris Fridericum ducem Mantuæ hortatus esset, ut conceptum metum poneret, nec illum a priore sententia dimovere potuisset [2] :

« Imperatori.

« Charissime, etc. Non dubitamus quin, sicut tua Majestas pari semper nobiscum studio celebrationem generalis Concilii desideravit, ita nunc non minori quam nos molestia acceptura sit omne impedimentum, quod dicto Concilio afferatur ; præsertim ab his, a quibus minime debuisset. Dux enim Mantuæ (id quod tuæ majestati abunde jam innotuisse credimus) qui, cum essemus eum per litteras nuper hortati, ut appropinquante Concilii inchoandi tempore, civitatem ordinatam et præparatam hospitiis et victualiis haberet ad tantos hospites excipiendos, nosque cum nostra Curia jam ad iter accingeremur, ecce subito (quod nunquam antea significarat) subsidium militare, et pro eo stipendium a nobis petiit ad nostram maxime (ut dicebat) securitatem. Cumque nos, non tam pecuniæ parcentes (cui tamen parcere cogimur cum præter alias impensas nostras et Apostolicæ Sedis solito graviores, tantum exercitum contra Turcas in utroque Italiæ mari tutando tecum alere cogamur) quam malum exemplum habendi armatum Concilium vitantes, statim ipsi duci rescripsissemus, nihil nos timere, et cæteros etiam omnes situ loci ac diligentia ipsius ducis satis tutos esse posse. Ipse secundo rescripsit, non tantum nobis, verum etiam sibi et suæ civitati metuere : propterea que se et illam civitatem tot nationibus simul conventuris sine opportuno præsidio committere non audere. Replicavimus ei tertio, rem quam peteret, non solum fore suspiciosam multis, sed etiam actioni tam piæ esse incongruam, cum ad concordiam homines non armati, sed pacati, fereque omnes Ecclesiastici, conveniant, nec æquum esse arma ibi conspici, ubi libera omnium suffragia esse debeant ; neminemque esse ausurum perturbare ipsum Concilium, quod ex omni Christianitatis corpore congregatum esset, cum præsertim te personaliter illi interfuturum speraremus. His

[1] Jacob. Sadol. ad Joan. Salviat. card. Ep. l. x. 421.

[1] Acta Consist. Ms. cardin. Spadæ sign. num. 133. p. 417. —
[2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 257 et 301.

rationibus cum eum acquieturum putaremus, præsertim cum non ignoraret illam civitatem, ut aliis non incommodam, ita maxime Germanis commodam, et, quia tui imperialis feudi est, etiam fidam, te maxime laudante, a nobis fuisse electam, nihil tamen proficere tot suasionibus ac toties iteratis potuimus, nam tertio suum hominem cum eisdem mandatis de præsidio et stipendio ad nos misit : qua rei novitate, fili charissime, et tanta obstinatione ipsius ducis ita perturbati fuimus, ut nulla perturbatione gravius affici hoc tempore potuerimus : cum enim jam in procinctu nos et nostra omnia haberemus, propediemque nulla ætatis nostræ, vel alia ratione habita, nos ad iter daturi essemus,hoc inopinato casu in maximam anxietatem conjecti sumus : non solum quod rem tam salutarem quamprimum aggredi cupiebamus, verum etiam quod verebamur multos ex prælatis conventuros nostræ indictioni confisos, iter ingredi cœpisse, et magno cum suo incommodo et nostro pudore, vel progressuros unde exclusi jam sunt, vel tanto itinere frustra suscepto in suam patriam redituros. In hac igitur sollicitudine positi, ut quam citius incommodis conventurorum prælatorum occurreremus, die Veneris proxima in Consistorio nostro secreto, id quod necessitas ipsa nobis præscribebat, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, locum mutandum esse decrevimus, cum Mantuæ non reciperemur sine armato præsidio, et cum præsidio, sine malo exemplo et suspicionis materia, recipi non possemus. Convocatis statim ad ipsum Consistorium tuis ac cæterorum principum oratoribus, ipsisque astantibus, de eorumdem fratrum nostrorum consilio, tempus inchoandi Concilii ad Kal. Novembris proximis prorogavimus, ut interea de alio loco per nos eligendo deliberare, et de electo tempestive significare omnibus possemus, ipsamque loci mutandi deliberationem, et temporis prorogationem tuis et aliorum principum et potentatuum oratoribus, quos ad Consistorium vocari feceramus, statim significavimus, eosque hortati sumus, ut tui hæc tuæ majestati, et alii suis principibus nostro nomine perscriberent. Licet igitur credamus, eosdem tuos suo officio cum tua majestate jam functos esse, attamen nostris etiam litteris tuæ majestati innotescere volumus, cui sicut nunc de tempore prorogato, ita de alio loco, quem elegerimus, qua quidem in electione omnem, quæ haberi debeat et possit, rationem habere conabimur, propediem significabimus, et litteris etiam sub plumbo nostris ad omnium notitiam deducemus. Dat. Romæ XXIII April. MDXXXVII anno III.

« Hier. card. GHINUCCIUS.

« JACOBUS card. SYMONETA ».

30. Conceptæ sunt eadem verborum formula litteræ ad Ferdinandum regem Romanorum, iis tantum additis, quibus ait Mantuam Ferdinando ipso et Cæsare maxime laudantibus, delectam fuisse, quod etiam cardinali Tridentino significavit.

31. Cæsar e Nobilibus internuntius in Gallia, litteris exaratis X Junii significavit [1], regem Christianissimum de loco Concilii postulatum, respondisse, Lutheranos flagitare a Cæsare Concilium non in Italia, sed in Germania, aut Basileæ, aut Constantiæ, aut Lugduni in Gallia celebrandum, nec in Italiam venturos : cumque Concilii finis sit Lutheranorum conciliatio cum Romana Ecclesia errorumque excisio, iis absentibus finem non obtentum iri : nec regem Angliæ vel Daniæ eo accessuros, nec pariter sibi ardente bello cum Cæsare patere accessum ad Concilium in Italia, si in ditione Veneta aut Ecclesiastica celebretur : non enim decere, ut syngrapham liberi commeatus acciperent a Cæsare, per cujus terras ingrediendum esset ; pacatiora itaque videri expectanda tempora : commendare se Pontificis studium mentemque celebrandi Concilii, atque illud omnino necessarium pro exscindendis erroribus, sed perturbationem temporum illi congregando obsistere.

32. Obtulerat Franciscus Gallorum rex [2] Cæsari (Vellii oratoris opera) se arma cum illo ad Lutheranos obterendos Turcasque contundendos conjuncturum, amicitiamque arctissimis affinitatibus adstricturum, si ducatum Mediolanensem, ipsi ereptum a Cæsare, transfunderet in Henricum filium ducem Aureliæ : et cum verbis fallacibus se illusum putaret, Turcam in Cæsarem concitarat ad vastandam Italiam. Cum itaque Pontifex, Cæsare et Gallo implicitis civili bello, Concilium vocari non posse doleret, ad divinam iram placandam conversus, solemnes supplicationes, Julio ineunte, indixit.

33. *Veneti pro congregando Concilio Vicentiam concedunt.* — Inter has difficultates, dum Pontifex explorat, quæ loca celebrando Concilio forent idonea, ac pæne omnes Italiæ urbes variis partium studiis ac suspicionibus laborarent, Venetos, qui nec Cæsareæ nec Gallicæ factioni se addixerant, rogavit, ut e multis amplissimis urbibus, quas sua ditione tenebant, aliquam pro futuro Concilio celebrando commodarent : eaque re gratiam singularem, tum a Sede Apostolica, tum ab universa Christiana Republica inituros, ut subjectæ ostendunt litteræ ad eos transmissæ [3] :

« Dilectis filiis nobili viro duci, et dominio Venetorum.

« Dilecti filii, salutem. Appropinquante Concilii universalis celebratione, quam a die XXIII Maii præteriti in kalendas Novembris futuri

[1] Ms. card. Spad. sign. num. 136. ib. p. 245. — [2] Belc. l. XXI. num. 16, 17, 18, 19. — [3] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 383.

(aliena culpa coacti) prorogavimus, anxii eramus de electione loci, in quo ad ipsum Concilium venturi, tum libenter, tum secure ac sine suspicione convenire possent; eoque magis etiam angebamur, quod ob Christianorum principum discordias vix angulus in tota Italia, in qua dictum Concilium celebrandum erat, a nobis eligi poterat, quem partium semina aliquibus suspectum non facerent; verum in hac anxietate positi consolabamur nos ipsos, quod sicut celebrandi Concilii desiderio tenebamur, ita Deus omnipotens vos hoc tempore a factionibus intactos conservaverat, ut essent in ipsa Italia, qui pro sua auctoritate possent, et propria pietate vellent, in Concilio conventuros in locis suis excipere, sicut a vobis pro vestra religione ac pietate factum iri non ambigimus. Cum igitur vos soli in Italia neutrarum partium sitis, qui magnas et opulentas civitates ad id opportunas habeatis, et quos hac eximia gloria dignos existimemus, ut dictum Concilium in locis vestris celebretur, vos ex animo hortamur, et quanto possumus studio requirimus, et charitate urgemus, ut nos in tam pio opere coadjuvantes, aliquam ex vestris civitatibus pro hac Concilii celebratione nobis, at non nobis solum, sed universæ etiam Christianitati accommodare velitis. Scriberemus plura, nisi vestra pietas spem nobis rei impetrandæ, et paucis quidem impetrandæ faceret. Expectabimus ac magno cum desiderio a vobis responsum huic nostræ spei conveniens, hoc tantum addentes, ut non parvi faciatis Deo in hoc gratificari, nobis et toti Christiano orbi complacere, vestrumque inclytum dominium hac laude et gloria decorare, prout dicet etiam nuntius apud vos noster, cui fidem solitam habebitis. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum XXIX Augusti MDXXXVII, anno III ».

34. Gessere morem votis Pontificiis Veneti [1], ac Vicentiam pro cogenda in ea Synodo Œcumenica concessere. Petiti etiam in bello Turcico, fœdus cum Pontifice ac imperatore adversus Solymannum sanxere. Cum vero temporis angustiæ non ferrent, ut kal. Novembris inchoaretur Vicentiæ Concilium, tum ut præsules commode ad iter se comparare possent, diem Concilii Pontifex ad proximas kal. Maii protraxit : tum ad grates senatui Veneto reddendas, mittere ad eum Lipomanum Veronensem et Hugonem Regiensem episcopos decrevit : de qua re ad Veronensem extant hæ litteræ exaratæ [2] :

« Episcopo Veronensi.

« Cum duos ex nostris prælatis Venetias ad habendas nostro nomine illi senatui gratias de oblata nobis pro celebratione universalis Synodi Vicentia, et ad ipsam celebrationem necessaria præparanda missuri essemus, tu nobis opportunus occurristi, qui hujus celeberrimi et sanctissimi ædificii fundamenta jaceres, ut nunquam pro religione et Catholica fide non defatigareris, quamobrem elegimus venerabilem fratrem Hugonem episcopum Regiensem probum, integrum ac doctum virum, nobisque gratum ac acceptum, ac te, quos ad id munus obeundum destinaremus etc. Dat. Romæ XIX Decemb. MDXXXVII, anno IV ».

35. *Cardinalis Salisburgensis ob imprudentiam reprehensus a Pontifice.* — Dum tanta studiorum contentione celebrando in Italia Concilio Œcumenico Pontifex incumberet, Lutherani ad defugiendum illud urgebant, ut a Germanica natione tantum in Germania cogeretur : nec paucos imprudentes Catholicos in eam sententiam pellexerunt; adeo ut grave immineret discrimen, ne a perfidis simplices illaquearentur. Intempestivo igitur eo tempore habita est Synodus amplissima a cardinale Salisburgensi, in quam nonnulli admissi fuere, qui vetere Synodorum instituto excludendi erant, ac nonnulla etiam impie ac proterve in ea proposita, quæ a Conciliis Œcumenicis damnata fuerant; de quibus factus certior Pontifex, cardinalem Salisburgensem paternis monitis instruxit, ne posthac talia auderet, ex quibus hæreticis cresceret animus, ac diffundendæ hæreseos occasio præberi posset [1] :

« Cardinali Salisburgensi.

« Venerabilis frater noster, salutem. Intelleximus celebratam esse nuper a te provincialem Synodum in tua provincia Salisburgensi, et quod nobis officium et dignitas tua suadet, credere voluimus, te nonnisi bono animo ac voluntate id fecisse, ut scilicet venire posses cum tuis ad generale Concilium proxime celebrandum de tractandis in eo instructior : sed tamen perpendentibus nobis præsentem rerum statum in Germania, præsertimque flagitationem nationalis Concilii, a non paucis ipsius nationis ad quinquaginta factam, ut generale Concilium evitent, parum visa est ea congregatio tam latæ provinciæ a te habita, aut veteri tuæ prudentiæ, aut qualitati præsentium turbationum convenisse : omnis enim isthic congregatio hoc tempore periculosa est, multoque magis ea, quæ et materiis propositis et personis admissis, jus et terminos provincialium Synodorum excedat, sicut hæc a te habita excessisse dicitur; ita ut speciem quamdam nationalis Synodi referre visa sit, et ad nationalem quodammodo tendere. Relatum enim est nobis (quod vix credere potuimus) multa fuisse in eadem Synodo coram te proposita a fide erronea, et a generalibus Conciliis antea reprobata, admissasque etiam personas, quæ nec jure nec consuetudine admitti debeant : quæ res nobis gravem, tum admira-

[1] Petr. Paulus Gualter. to. XI. Diar. par. II. — [2] Id. ibid.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 387.

tionem, tum molestiam attulit, quod, cum circumspectio tua omni tempore, atque omni in actione prudentiam præ se tulerit singularem, in hac tanti momenti re, nec nos antea consuluerit, et ita labi potuerit, ut coram te talia pertractari, et tales admitti permiserit, nec cogitarit, quantum ab hoc exemplo mali oriri, et malis ansæ præberi possit : quid enim dicent hi, qui in Germania Catholici non sunt, cum audient coram S. R. E. cardinale, in quo tanta auctoritas et dignitas sit, admissos esse qui non debeant? ac libere, impune actum fuisse de his, quæ ab Ecclesia non semel damnata sunt? certe animi improborum erigentur et piorum obstupescent. Quamobrem hæc scribenda ad te duximus, non quidem, ut te improbitate lapsum dicamus, quid enim nobis tua pietate exploratius? sed ut moneamus, et ut cautior sis in posterum, et des operam curesque efficaciter, ut ea quæ in dicta Synodo perperam tractata sunt, ultra non serpant, et mundos non inficiant : ea enim sunt tempora et hi habitus animorum isthic (sicut non ignoras) ut omnes ansæ vel occasiones eis adimendæ sint, non autem præbendæ ; ne qui suo proposito mali sunt, nostra etiam auctoritate foveantur. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum v Augusti MDXXXVII, anno III ».

36. *Faber pro conciliandis hæreticis Bohemis laborat.* — Commendari vero a Paulo Pontifice meruit Joannes Faber episcopus Viennensis, indefessus orthodoxæ fidei athleta, qui apud Ferdinandum regem Bohemiæ Hungariæque maxima florebat auctoritate, ac pro Bohemis hæreticis in concordiam cum Catholicis adducendis operam navabat, quem, ut cœpta perficeret, Pontifex hortatus est [1] :

« Episcopo Viennensi.

« Venerabilis frater, salutem. Nihil aliud expectavimus unquam a te, nisi ut semper esses qui fuisti, nosque in nostro officio, gravi illo quidem, at his temporibus graviori, sublevares. Scribit enim nobis nuntius noster, fraternitatem tuam, cum qua de conventu pro Bohemis super his quæ religionem nostram concernunt, dissidentibus hæreticis cum Catholicis concordandis istic celebrando, plura colloquia habuit, operam suam in eo obtulisse, et illum dicturam ac adjuturam fore, qua quidem in re etsi tuæ dignitati non dees, ob id tamen lætamur, quod quotidie ob nova tua erga nos merita, gratias tibi afferre debeamus ; proinde petimus a te, frater venerabilis, ut istum regem hujus tam piæ actionis auctorem, qui tua monita semper plurimi fecit, in faciendo tam pio opere inflammes, et communi causæ, Deoque in primis, cui omnia debes, pro tua virili non desis, sicut in te speramus ; quam vero id nobis gratum a te futurum sit, dicet tibi nuntius noster, cui fidem habebis. Datum Romæ XVII Maii MDXXXVII, anno III ».

37. *Contra Cæsarem odio conjuncti Lutherani, licet secum ipsi discordes.* — Cum habiti essent hoc anno Smalcaldiæ Lutheranorum conventus, ut mutuo fœdere arma conjungerent adversus Cæsarem, si ille monachos et sacerdotes passim ab hæreticis expilatos spoliatosque, qui apud Cæsarea subsellia legum jura implorabant, tuendos pristinisque juribus restituendos susciperet, eo confluxere [1] præcipui hæresiarchæ Lutherus, Melancthon, Bucerus, Osiander, et alii perditissimi prædones animarum, qui licet placitis inter se dissentirent, mutuis amicitiæ signis externis se coluere, cum omnes Sathanam communem patrem ac ducem haberent, de quorum concionibus inter se pugnantibus tunc habitis hæc memorat Surius : « Lutherus justificationis suæ fundamentum esse voluit relationem, quæ est minimum entitatis, hoc est nihilum, ut ipsius habet disputatio typis excusa : Osiander vero prorsus e diametro cum illo pugnans, fundamenti loco posuit ipsam divinam essentiam, quæ est simul omnia : vult enim eadem justitia, qua Deus essentialiter justus est, nos quoque justos esse oportere ; Lutherus autem non revera, sed tantum imputative coram Deo justos nos haberi ». Et mox : « Et licet hæc inter se maxime sint diversa, tamen principibus et reliquis ordinibus illis, versuti homines nisi sunt purum Evangelium, et ipsissimum Dei verbum prædicare, nec animadvertebant, quibus dolis et fraudibus ab istis Evangelistis circumscriberentur. Interim mire execrabantur Pontificem et doctores Catholicos tanquam antichristi (sic enim vocant Pontificem) administros et satellites, et non videbant, qui istud ipsis persuadebant, revera ipsissimos Antichristi præcursores et prænuntios esse. Sed quid hoc magnopere mirandum in principibus, cum etiam plerisque doctissimis viris satis interdum negotii facessant importuni et versipelles homines, dum omnia ubique rimantur et excutiunt, et si quid uspiam occurrat, quod vel in speciem pro ipsis facere videatur, id mire exaggerent, id mirifice jactitent, adeo ut sæpe non pudeat ipsos impudentissima vanitate ad suum sensum detorquere, quæ tamen sciunt nihil pro ipsis facere, scilicet ut indoctis et imperitis aliquid dixisse videantur. Has fraudes si persentiscere potuissent principes, puto equidem suis dentibus infidos homines discerpsissent potius, quam ulla in re sibi sequendos statuissent ».

38. *Missus in Angliam cardinalis Polus, studiis Catholicorum suffultus.* — Eodem ferme tempore Henricus Angliæ rex [2] nefaria scripta edidit adversus Pontificis auctoritatem, neque

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 294.

[1] Surius in Comm. hoc anno. — [2] Ibid.

ad indictum ab eo Concilium oratores missurum promulgavit, tum diræ acerbitatis virus in Christi vicarium effudit, quem Surius recte monet, eo majori observantia prosequendum percolendumque, quo atrocius oppugnatur ab iis, qui Lutheri potius quam Christi Evangelium sequi malunt; propterea omnes hæreticos de tyrannide Romanorum Pontificum querelas fundere, cum extinctam vellent eam summam auctoritatem, qua omnes hæreses oppressæ sunt. Redigendi quidem Henrici ad officium præclara affulserat occasio, cum populi ejus tyrannide fessi impietatemque execrati, in ipsum fortissimum exercitum conflassent, ad quos in fidei orthodoxæ constantia confirmandos Paulus Pontifex Reginaldum cardinalem Polum legatum in Angliam decrevit VII Februarii die, ut referunt Acta Consistorialia [1]:

« Romæ die Mercur. VII Februar. MDXXXVII fuit consistorium, in quo sanctissimus creavit legatum de latere reverendissimum D. Reginaldum Polum SS. Nerei et Achillei diaconum cardinalem, Anglum, cum facultate prout in litteris, et eum destinavit ad res Angliæ componendas ».

De misso legato certiores fecit Paulus episcopos Anglos ac proceres Catholicos, eosque hortatus est, ut illi opem operamque suam commodarent [2]:

« Dilectissimi filii. Angliæ populi, qui semper nobilis portio Christianitatis in cultu veræ fidei et præcipua S. R. E. obedientia fuerunt, quique his paucis annis non volentes, sed ut exitus declaravit (coacti) a fide et obedientia prædictis desciverunt, nuper pœnitentiam facto, et suam voluntatem pariter ostenderunt armis pro sancta religione et veteri ejus observantia sumptis, quorum nos, sicut aberratione dolueramus, ita reversione maxime lætati, non cunctandum nobis existimavimus in eis benigne recipiendis ». Et infra :

« Hortamur igitur fraternitates, nobilitates et devotiones vestras in Domino, et omnium studio charitatis requirimus, ut eumdem cardinalem legatum pro vestra in Deum et hanc sanctam Sedem reverentia, proque ipsius card. legati eximia nobilitate, singulari doctrina, excellentique probitate, honorifice suscipientes ». Et infra : « In exequendis mandatis nostris, quæ a pietate profecta ad Dei laudem et publicam utilitatem diriguntur, opem, operam, consilium et auxilium vestrum benigne præstare velitis, etc. (1) »

39. Dedit etiam amplissima legato mandata, ut cum per Galliam iter haberet, concordiam inter Gallorum regem ac Cæsarem, inter quos cruentum bellum gerebatur, promoveret, qua in Turcam verti arma, Conciliumque ad extinguendam hæresim cogi possent, de quibus ad regem Scotiæ, qui Magdalenam Galliæ regis filiam sibi thoro junxerat, subjectas litteras dedit, rogavitque ut pro restituenda Angliæ pietate legatum juvaret, ac Franciscum regem ad tuendam religionis causam incitaret [1]:

« Regi Scotiæ.

« Charissime etc. Cum dilecti filii Angliæ populi, qui Deo obedire magis quam hominibus, et in vero fidei cultu tot sæculis ab universali Ecclesia, et cuncta Christianitate observato, manere cupiunt, nostram sollicitudinem et curam merito provocent, cum nostro et omnium bonorum favore digni sint; mittimus eo dilectum filium Reginaldum Polum S. R. E. cardinalem ex ipsa Anglia summo genere, sicut te scire credimus, ortum, omnique laude præstantem, qui noster et Apostolicæ Sedis legatus in propinquo agens omnia curet atque agat, quæ ad eorum pietatem confovendam, retinendam tranquillandamque pertineant; in transitu autem ejus per Galliam voluimus eum adire majestatem Christianissimi regis soceri tui, eique cum salutem populorum eorumdem commendare, tum etiam pacem cum Cæsarea majestate suadere, ut generale Concilium celebrari, hæreses tolli, Ecclesia reformari, Turcæ nobis jamjam imminentes repelli, multaque ad commune totius Christianitatis bonum pertinentia constitui possint. Quod autem in his omnibus, præcipueque in juvandis illis populis, tibi propinquis, magnam post eumdem Christianissimum regem in tua majestate spem collocamus, quippe quam egregia pietate animatam, omneque commercium cum aberrantibus a vera fide semper

[1] Acta Consist. Ms. card. Spad. sig. num. 133. p. 341. — [2] Paul. lib. brev. an. III. p. 341.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 347.

(1) Anglorum motus in Henricum regem suum præcedenti anno cœperunt. Burnetus enim in sua historia lib. II testatur die XX Octobris anni MDXXXVI regis exercitum in rebelles jam profectum novarum copiarum accessione crevisse, nec tamen sic manus conserere ausum cum hoste viribus fortiori. Hoc vero anno Julio mense oblatam ab Henrico rege veniam rebelles acceptarunt, omnisque restituendæ in Anglia fidei spes evanuit.

Cæterum quæ de Polo cardinali habet Burnetus ibi, animadversione digna sunt. Virum magnanimum, et in eloquentia omnium sui temporis oratorum principem appellat, eumdemque asserit assedisse cœtui illi Ecclesiastico, in quo Henricus Anglicanæ Ecclesiæ caput declaratus assertusque fuit; suffragium vero ea de re suum cæterorum suffragiis ab eo conformatum ex eo arguit Burnetus, quod nec tunc e suo gradu amotus, nec deinceps per aliquot annos dejectus fuerit. At si vera commentatur Burnetus, cum nunquam deinceps Henricus hanc instabilitatem Polo exprobravit, cur eidem cardinali pro Ecclesiæ sententia pugnanti pristinam ejus sententiam non opposuerunt illi, qui pro Henrico scripserunt ? Cur idem Polus pristinum illum errorem suum nunquam deinceps sive agnovit, sive excusavit ? Multo igitur probabilius existimo Polum nunquam a recta fide recessisse, sed Henricus factum ejus aliquandiu dissimulandum forte censuit, ratus se tandem blanditiis et largitionibus id impetraturum, ut virum in suam sententiam pertraheret.

MANSI.

aversatam novimus, ipsi cardinali legato mandavimus, ut, majestate tua prius nostro nomine officiose ac paterne salutata, cuncta nostra consilia cum ea communicaret, quæ nihil aliud respiciunt, quam ut specialiter eorumdem populorum saluti et quieti, generali vero omnium Christianorum securitati consulamus, quæ nobis cum majestate tua ut cum præstantissimo rege, et omnibus Christianis principibus communis est. Itaque quod idem cardinalis legatus cum tua majestate nostro nomine uberius acturus est, nos etiam a te cum præsentibus omni studio, et amore per Jesum Dominum petimus, ut nobis et Romanæ Ecclesiæ in pietate dictorum populorum fovenda ac retinenda auxilio esse, Deique causam juvare tu in primis velis, cui occasio id faciendi propinquior et commodior, voluntas autem Deo obsequendi eadem est quæ nostra : et ut cumulum obsequii tui apud Deum omnipotentem magis augeas, velis etiam idipsum, ac præterea sanctissimam pacem, a qua omnis salus Christianorum hoc tempore dependet, nobiscum apud eumdem tuum socerum curare, qua actione nullam Deo acceptiorem hoc tempore præstare potes. Sed cum hæc plenius et particularius idem cardinalis legatus tuæ majestati sit explicaturus, ad ejus sermonem nos referentes, eum a tua majestate honorifice atque humane suscipi, cum fide audiri, tuamque majestatem a Deo omnipotente omni felicitate cumulari optamus. Datum Romæ xv Februar. MDXXXVII, anno III ».

40. Maximam in Scoto rege spem collocabat Pontifex, cum ex Scotia facile Catholicos Anglos subsidiariis copiis fulcire posset, ad quem mystica munera, quibus Ecclesiæ defensores ornari consueverunt, sacra prece Natalitio Domini die lustrata transmisit [1] :

« Regi Scotorum.

« Charissime, etc. Consueverunt Romani Pontifices in sacratissima Nativitatis Domini nostri Jesu Christi nocte quotannis ensem cum pileo solemni cæremonia benedicere, et alicui Christianorum principum dono mittere, quem hoc sacro munere ornent, et spirituali virtute adversus sanctæ Ecclesiæ et Catholicæ fidei hostes muniant, quod si quando antea, fili charissime, nunc maxime, cum tot hæreses sanctam Ecclesiam lacerant, pernecessarium est; cum vero nos exemplum nostrorum prædecessorum secuti, ipsum ensem cum pileo in proxima Natalis Dominici nocte benedixissemus, et ad quem potissimum mitteremus eos animo volveremus, tua in primis majestas nobis occurrit, quæ dignissima eo munere nobis videretur : id enim ætati et virtuti congruit tuæ, tum religioni animi tui debitum est, et hoc tempore aptissimum, cum (multum gaudentibus nobis) Christianissimi regis pietati tua pietas etiam affinitate conjuncta est, et vicini tibi regis impietas divina ultione concutitur. Ad te igitur, quem Catholicum principem et hujus sanctæ Sedis devotissimum filium habemus, hunc ensem cum pileo, per dilectum filium Joannem Antonium comitem de Campegio, camerarium nostrum, præsentium latorem mittimus, Deum suppliciter deprecantes, ut tibi, qui tuum regnum venenis vicinarum hæresum, quamvis sæpius sollicitatus, nunquam inquinari passus es, felicitatem concedat, dextram ense firmet, caputque tuum hoc pileo vi Spiritus sancti per columbam figurati protegat ad tutelam sanctæ Ecclesiæ et Catholicæ fidei adversus eos, in quos Dei justitia atque judicium nunc præparantur. Tu igitur pro tua pietate hoc munus nostrum Christiano affectu et devota veneratione suscipies, nec tam muneris qualitatem, quam mysterium et vim spiritualem ejus perpendes, ob quæ maximi quique principes, semper se hoc munere a Sede Apostolica valde honestatos putaverunt, sicuti et te pro nostra in te benevolentia, tuaque in nos observantia, nunc existimaturum speramus; ut autem ipsum debita cum cæremonia, sicut a nobis benedictum est, etiam tuæ serenitati tradatur, mandamus venerabili fratri archiepiscopo Glasguensi, vel cuivis alteri Catholico antistiti per te eligendo, ut solemni Missa in aliqua Ecclesia per te pariter eligenda, ab eo in tua præsentia celebrata, post ejus solemnia dictum ensem cum pileo tuæ majestati et ex parte nostra assignet. Datum Romæ XIX Januarii MDXXXVII, anno III ».

41. Sollicitatus pariter est Franciscus Galliæ rex, ut religionis Christique causam suis commodis anteferret, pacemque adeo necessariam cum Cæsare conficeret, ex qua Turca comprimi, hæresis extingui, Concilium celebrari, Anglia ad Ecclesiæ obsequium revocari possent, ac Polum cardinalem hisce litteris commendavit [1] :

« Regi Christianissimo.

« Charissime. Etsi officium suadendæ inter te et serenissimum Cæsarem pacis toties frustra tentavimus, tamen, ut illud nunc novis legatis et nuntiis cum majestate tua repetamus facit maxime appropinquatio verni temporis, in quo multa veremur ne accidant, ne vestra arma intus, Turcarum foris, Christianitatem conficiant, neve celebratio generalis Concilii, eodem tempore inchoanda, per hæc impediatur, hæresesque interim confirmentur, et alia Ecclesiæ vulnera incurata putrescant. Cum igitur reputaremus hæc, et ex Apostoli sententia opportune importuneque instandum in tanta præsertim periculi magnitudine et propinquitate, nec unquam a munere nobis injuncto cessandum nobis esse videremur, iterare ac renovare suasiones

[1] Paul. III. lib. brev. ann. III. p. 14.

[1] Paul. III. lib. brev. ann. III. p. 118.

nostras cum tua majestate voluimus, spe in Deo primum omnipotente, quod nobis, id quod possumus sedulo agentibus sua misericordia non deerit, deinde in majestatis tuæ pietate animique magnitudine collocata, quod ipsa, re et nomine Christianissima, salutem publicam suis privatis affectibus et rationibus anteponet, sicut ea dignum est; his itaque curis merito anxii, cum mitteremus dilectum filium Reginaldum Polum S. R. E. cardinalem, Angliæ nuncupatum, legatum nostrum, et Apostolicæ Sedis ad confirmandam illorum Angliæ populorum pietatem, qui in veræ et Catholicæ fidei cultu manere cupiunt, proptereaque juvandi a nobis et omnibus bonis sunt, eum voluimus ad majestatem tuam primum pervenire, ut et benignum tuæ majestatis favorem illis populis, imo ipsi Deo, sanctæque religioni et Ecclesiæ nostro nomine peteret, et nostras simul preces et lacrymas, super pace ineunda, Concilio celebrando, hæresibus extirpandis, Christianis defendendis, quæ omnia ad Christianissimum regem pertinent, majestati tuæ offerret. Te igitur, fili, per communem Dominum Jesum, cujus sancta religio agitur, cujusve populus sacro Baptismate ejus perfusus in summum discrimen adductus est, rogamus et obtestamur, ut te, et favorabilem ad juvandos veræ religionis zelatores, et placabilem ad consilia pacis præbere velis, a qua hoc tempore cætera bona dependent. Sed cum hæc ipsa plenius et particularius idem noster legatus tuæ majestati sit explicaturus, erit solitæ erga omnes nos humanitatis tuæ ipsum cardinalem legatum eximia pietate, doctrina, nobilitate præstantem, atque ob id nuper a nobis in cardinalium numerum relatum, valdeque dilectum et probatum, benigne suscipere, ejusque verbis in his et aliis tibi nostro nomine referendis fidem haud aliam semper habere, quam si nos ipsi tecum præsentes colloqueremur. Datum Romæ xv Februarii MDXXXVII, anno III ».

42. Favebant etiam eidem causæ Carolus imperator, et Ferdinandus Romanorum, Bohemiæque et Hungariæ rex, necnon Maria regina Belgii moderatrix, ut de Henrico, qui eorum amitam indignissimis injuriis, scorti impurissimi amoribus fascinatus, affecerat, ultio repeteretur, atque adeo Pontifex Mariam reginam oravit, ut legatum officiis regiis complecteretur [1] :

« Reginæ Mariæ gubernatrici Flandriæ.

« Charissima, etc. Ut populis Angliæ, quo favore possumus, non desimus, causamque religionis Catholicæ, dignitatis Apostolicæ, veritatisque et justitiæ non solum hic scriptis, sed istic etiam opere juvemus, et ut post Deum omnipotentem serenissimis Cæsari et regi Romanorum tuis fratribus, tuæque majestati gratum faciamus, mittimus istuc dilectum filium et legatum nostrum Reginaldum Polum, card. Angliæ nuncupatum, cum amplissimis mandatis et facultatibus, sicut ex eo tua majestas, et ex litteris etiam Cæsarei apud nos oratoris diffusius intelliget. Et nunc, filia in Christo charissima, nihil opus esse credimus te hortari, ut legatum ipsum pro tali præsertim causa, quæ honorem fratrum tuorum ac tuum nobiscum ita conjunctum habet, venientem honorifice et benigne suscipias, juvesque efficaciter omni tua ope, et auxilio eum, quod etiam sine tali causa te facturam in favorem fidei, et justitiæ ex optimæ reginæ officio speraremus, et justissime confidimus, accedente hac communi ratione juris et dignitatis, te omni studio esse executuram. Cum itaque nos omnia egerimus et agamus, justitia quidem primum, et nostro pastorali officio, verum deinde etiam nostri honoris causa adducti, reliqua esse debent posita in vestra opera, executione atque auxilio, ut Deo primum in salute tot animarum, receptioneque talis populi ad Ecclesiæ gremium, deinde justitiæ, et communi vestræ nostræque dignitati piam operam dedicetis, etc. Datum Romæ xv Februarii MDXXXVII, anno III ».

Instructus est legatus cardinalis a Pontifice [1] ingenti auri vi, tum ut sumptus itineris toleraret, tum etiam ut Catholicis stipendia suppeditaret, cumque majore copia auri in re gravissima egere posset, cum cardinale Leodiensi egit, ut quam vim auri deposceret, eam ipsi subministraret, quam sine ullo damno esset ex Pontificio ærario recepturus :

« Licet autem nos eidem cardinali legato (scilicet Polo) de pecunia ad ejus usum, et pro hac expeditione necessaria abunde providerimus, quia tamen ad illos populos confovendos (nempe Anglos) et conficiendam rem, ob diuturnitatem temporis et locorum distantiam accidere posset, ut majori etiam pecunia indigeret, petimus a te, ut si eo casu ab eodem cardinale requireris, ei illam pecuniæ summam subministres, quam a te petierit ; nos enim hic tuo procuratori Benedicto Gentili scriptori Apostolico, vel cui ordinaveris, cum bona fide quamprimum restitui faciemus, nosque ad id et bona omnia nostra, Sedisque et cameræ Apostolicæ ubique existentia præsentia et futura obligamus, idque tibi in verbo et fide Romani Pontificis pollicemur, etc. Datum Romæ xv Februarii MDXXXVII, anno III ».

43. *Pia Pontificis consilia evanescunt et Romam revocatur Polus.* — Tot regum studiis suffultus, ac populorum ad Orthodoxæ religionis colendæ libertatem aspirantium conversione animatus, legatus sperabat pristino splendori

[1] Paul. III. lib. brev. an. III, p. 116.

[1] Paul. III. lib. brev. p. 575.

Catholicæ rei dignitatem restituere, regemque ad rectum salutis tramitem revocare. Verum pia Pontificis consilia contrarii rerum exitus confuderunt, ut narrat Sanderus[1] : « Venit (inquit) Lutetiam amplissimis mandatis et facultatibus instructus, quem viri nonnulli præstantes honoris causa comitabantur, et in iis Joannes Matthæus Veronensis episcopus singulari rerum usu et prudentia præditus, ibi et a civitate ipsa, regis jussu, et a cunctis Ecclesiastici Ordinis hominibus honorificentissime est exceptus. Quod cum Henricus audivisset, misit in Galliam citato cursu Franciscum Brianum, qui omnibus modis a rege contenderet, ut in suam potestatem Polum traderet; ni faceret, actum esse de amicitia. Rex, officio et religione prohibitus, quod fidem papæ de Poli incolumitate dederat, Anglum autem infensum habere nolens, cujus opera eo tempore ei erat utilis, exardescente inter ipsum et Cæsarem bello, Polo suo nomine denuntiandum curavit, ut postridie abiret, si salvus esse vellet ». Extimuit nimirum Franciscus rex, ne, si Polo faveret, Henricus Anglus ira ob susceptam Ecclesiæ causam efferatus, Cæsari ad subjiciendam Galliam se conjungeret, nec inanis erat is metus, cum Cæsar, qui importunis postulatis Clementem ad ferendam in Henricum sententiam adegerat, postea Henrico ad Galliam obruendam se conjunxerit, ut visuri sumus. Pergit Sanderus : « Inexpectato rei nuntio perculsi omnes, cum quid consilii caperent non haberent, Polus, ne longiori mora majores difficultates incurreret, postera luce Deum pie precatus, illiusque patrocinio se totum committens, quam potuit brevissimo itinere Cameracensium, quod est Cameracensis episcopi ditionis oppidum, in ipsis Galliæ Belgiique finibus positum, contendit, quo tamen non sine summo vitæ discrimine pervenit, eo quod universum illud iter non solum Cæsarianorum Gallorumque militum, verum etiam Anglorum, qui Gallis adhærebant, excursionibus perpetuis infestaretur, quo periculo territis Poli comitibus ac famulis, cum crucem, quæ legatis Apostolicis anteferri solet, gestari amplius nemo auderet, Polus ipse invicto animo insigne illud Salvatoris in manus assumpsit, magnaque constantia erectum gestavit, quousque famuli, verecundia perfusi, illud ipsum ex ejus manibus repeterent ».

44. Concusserat omnes ejus comites eo major terror, quod in Anglia mutata erat rerum facies, ex quo Romæ illi legatio fuerat demandata; nam cum maximæ res ab exiguis temporum momentis pendeant, tardior ejus profectio fuit, cum Anglorum exercitus, qui pro tuenda fide Catholica in arma prosilierat, Henrici fraude fuisset dissolutus, ex quo amplissimis verbis in publicas tabulas redactis erat pollicitus, se omnia, de quibus ii querebantur, emendaturum, sed mox insigni perjurio præcipuos illius exercitus duces calumniis circumventos perdere cœperat, ut refert idem Sanderus : « Mensibus, inquit, Martio, Maio et Junio capite plexi sunt barones duo, Darsius et Hussius : equites vero aurati, aliique nobiles multi, Robertus Contestabilis, Thomas Percius, Franciscus Bigottus, Stephanus Hameltonus, Thomas Gilbius, Nicolaus Musgravius, Guilielmus Lomleius, Nicolaus Tempestius et Joannes Bulmarus simul cum uxore, lectissima fœmina; abbates sex, Fontanensis, Gerviensis, Riverius, Barlinghensis, Sauliensis, Whaliensis, et prior Birlingtonus, quique omnium caput extiterat Robertus Aschius; quinque etiam sacerdotes Lincolnienses, et septem laici ». Accidit eodem tempore, Henrici filium nothum ex Elizabetha Blunta, Richmundiæ et Somerseti ducem, quem maxime diligebat, extinctum fuisse, ut Catholicorum mors præsenti ultione vindicata videretur, necdum tanto cruore scelerate fuso, satiata ejus rabies visa est, sitiens enim Reginaldi cardinalis Poli sanguinem, ex insidiis illum perimere conatus est, ac quinquaginta millium aureorum premium illius interfectoribus constituit; at divina providentia Polum legatum Cameraci periclitantem texit : Everardus enim a Marchia cardinalis, idemque episcopus Leodiensis, ad se eum Leodium excivit, venientem summo honore ac benevolentia complexus est, cum Henricus senatum Belgicum misso oratore sollicitabat, ut eum traderet, pollicebaturque se a Gallicis partibus ad Cæsareas defecturum, necnon quatuor militum millia suo sumptu adversus Gallos sustentaturum, atque stipendia actutum in decem menses depositurum.

« Quod cum Everardus Polo renuntiasset, miratus regis amentiam, dixit, jam dudum se vitæ hujus tædio affectum mortem cupivisse, corporisque depositionem : et proinde cum Henricus tanto studio, et incommodo suo illud ipsum efficere conetur, nil aliud facere, quam si quis dormitum ire cupienti vestem ipsam velit detrahere : se tamen sua in potestate non esse, sed Pontificis ». Edoctus de conversione rerum in Anglia, et periculis, in quibus legatus versabatur, Pontifex Polum ad se mox revocavit, atque Everardo, qui illum humanissime hospitio exceperat, texeratque adversus insidiatores, universi Belgii legationem demandavit; extant eo argumento ad cardinalem Polum litteræ subjectis verbis conceptæ[1] :

« Cardinali Polo.

« Dilecte fili noster. Ad dolorem, quem capimus ob non secutos eos, ad quos te miseramus pios effectus, illud accedit, quod circum-

[1] Sander. l. I. de Schism. Angl.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 384.

spectionem tuam frustra tot laboribus et periculis objecimus : verum sicut illuminat conscientia recte actorum, et laudanda etiam sine effectu pia voluntas, ita hoc tua pietas et virtus nobis innuit, quod publica tantum causa dolens, nihil privatis periculis commotus es, sicut tuæ ac venerabilis fratris episcopi Veronensis litteræ nobis testantur; quo etiam animo nos hic, fili, sumus, ut debemus, Deoque gratias agentes, omnia ejus judicio et voluntati permittimus; itaque cum te, et periculis eximere, atque tua opera et consilio apud nos uti cupiamus, multaque sint hoc difficili tempore, in quibus tua prudentia plurimum nobis sit opportuna, te hortamur tibique injungimus, ut receptis præsentibus, cum primo commode poteris, ad nos redeas, venturus nobis gratissimus. Dat. Romæ ultima Junii MDXXXVII, anno III ».

Quo vero per Germaniam incolumis redire posset, Pontifex regem Romanorum exoravit, ut Leodio reversum sua auctoritate ab insidiis et vi hostium vindicaret [1] :

« Regi Romanorum.

« Revocamus ad nos dilectum filium Reginaldum card. Polum legatum nostrum, Leodii, sicut tua majestas scit, nunc commorantem, ne is diutius in illis locis, sine fructu aliquo, et cum suæ salutis, quæ inimicorum insidiis continue appetita est, periculo versetur; cumque nos, ut debemus, anxii valde et solliciti simus, ne quid eidem cardinali in Germania noceatur, majestatem tuam rogamus, ut pro communi honore ad venerabilem fratrem archiepiscopum Coloniensem, ad quem nos etiam scribimus, omnesque alios, quorum per loca idem cardinalis transiturus est, scribere et mittere velis, efficacemque cum illis operam dare, ut idem cardinalis secure per Germaniam ad nos redire possit, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum XXI Julii MDXXXVII, anno III ».

Pervenit Romam incolumis cardinalis Polus, atque in senatu habito XIX Octobr. legationis suæ successum exposuit, ut narrant Acta Consistorialia [2], cui Pontifex militarem custodiam contra regias insidias attribuit. At Henricus furens in matrem Poli, neptem Eduardi IV, olim regis ex Georgio duce Clarentiæ, postea carnificinam exercuit, ut suo loco dicetur, addimus modo hoc anno mense Octobri, Henricum ex Jana Semera , quam tertiis nuptiis duxerat , Eduardum filium concitatæ in Catholicos persecutionis futurum propagatorem suscepisse; is vero nascens, matri mortem attulit : nam cum ob difficultatem partus medici significassent Henrico, an salvum vellet filium, an matrem, cum ille masculæ prolis habendæ esset cupidissimus, nec aliæ uxores illi essent defuturæ, saluti filii matris damno consuli jussit, itaque cum parturienti medica arte uterus nimium laxatus fuisset, illa dolorum sævitia extincta est.

45. *In Polonia hæretici ab episcopis reprimuntur.* — Adducta est hoc anno in grave discrimen Polonia, cum nonnulli impii in ea hæreseos semina spargerent, sed Poloni præsules coacta Piortkoviæ Synodo communi consensu, sanctissima constantia impiis restiterunt, ac Poloniæ rex gravioribus edictis novatores compressit, cui etiam ab hostibus appetito Pontifex nummarium subsidium transmisit, ut subjectæ litteræ ostendunt [1].

« Venerabilibus fratribus episcopis, ac dilectis filiis abbatibus et capitulis Ecclesiarum regni Poloniæ.

« Venerabiles fratres et dilecti filii, salutem, etc. Litteræ vestræ Piortkoviæ datæ cum maximam nobis molestiam attulerint, multo sane majorem attulissent, nisi hoc semen a Sathana jactum per sapientiam istius optimi regis extinctum jam esse confideremus, nive eædem vestræ litteræ nobis confirmassent, vos, utcumque futurum esset, nunquam tamen ab officio et dignitate vestra discessuros esse. Qua vestra pietate, ac ea cura, et protectione quam vobis debemus, necnon periculo dicti regis ac istius regni adducti, licet nos in multo majore essemus, non defuimus eidem regi de præsenti subsidio (quantumcumque ex periculis et necessitatibus nostris, quibus ob Turcam jam in Italia constitutum, maxime premimur) quod convellere potuimus providere. Sicut igitur firmiter confidimus majestatem D. regis pro sua inclyta in Ecclesiam probitate curaturam esse, ne talia ulterius audiantur, ita vos, venerabiles fratres et dilecti filii, hortamur, ut vestri officii ac jurisjurandi memores, ac pro vestra prudentia perpendentes, quid vobis in posterum hæc principia afferre possint, virtutem et constantiam vestram in tuendis Ecclesiæ juribus, et libertate Ecclesiastica conservanda semper exhibeatis, sicut vos esse facturos promisistis, et nos speramus. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum die XVIII Augusti MDXXXVII, anno III ».

46. *Ad Clissiam clades insignis Christianorum.* — Quoad Turcicam irruptionem attinet, ob assidua Caroli V et Francisci Gallorum regis dissidia ac bella, Christianum imperium in maximum discrimen adductum est, cum illis in mutua viscera vertentibus arma, ac parum vel nihil proficientibus in bellicis suis consiliis, Solymannus Turcarum tyrannus prædæ Christianorum inhians, simul Neapolitanos, Dalmatas, Venetos, Hungaros invaserit. Ineunte quidem anno reformidans illius tyrannidem Clissiæ arcis munitissimæ regulus, sed tenuiorum opum, Pontificis ac Ferdinandi regis auxilia

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 479. — [2] Acta Consist. Ms. card. Spad. sign. num. 133. p. 322.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 531.

imploravit, nec illi defuit Pontifex, ut docent hæ litteræ [1] :

« Communitati Clissii.

« Dilecti filii, salutem, etc. Vidimus litteras vestras libenter, et earum latorem presbyterum Andream grate accepimus, quoniam ex iis constantia vestra et fortitudo, atque optimus ad repugnandum animus nobis clare innotuit, ne dubitate, filii, atque optimo animo estote, nos enim nullatenus vobis defuturi sumus auxilio. Anconæ est et jam apud vos esset subsidium, si per hyemem et maris turbines licuisset, speramus tamen propediem isthic futurum, et forte antequam hic vester nuntius ad vos revertatur, ita siquidem omni conatu atque adhortatione instamus, ut primo quoque tempore navem solvant; interea, filii, viriliter in Domino agite, et omnia dura, omnes angustias sustinete, ut nefariæ gentis jugum effugiatis; Christus quippe Deus noster tutabitur gregem suum, et nos, quod profuturum vobis esse viderimus, nihil omittemus. Datum Romæ die xx Februarii MDXXXVII, anno III ».

47. Proximo mense acceptam ad Clissiam insignem cladem refert Petrus Paulus Gualterius Aretinus [2] : « Die, inquit, XI Martii conflictus apud Clyssiam inter Christianos et Turcas, Christianis in fugam versis ». Erat autem Clissia oppidum supra Salonam urbem clarissimam, natura et arte præmunitum, maximeque ad arcendas Barbarorum incursiones opportunum, ac jam diutius Crosiccius Toparcha insultantium Turcarum vim sustinuerat, fueratque a Paulo Pontifice conscriptis Anconæ cohortibus, tormentorumque idoneo apparatu instructus, parique studio Ferdinandus Romanorum Hungariæque rex duo millia Germanorum auxiliaria, duce Nicolao Turriano submiserat. At Turcæ, ut arctius Clissiam premerent, duas munitiones excitarant, quas Crosiccius, antequam perficerentur, diruendas censuit, dumque in eo opere distractus esset, Amuratus Turca ab Illyrici præfecto missus, tanto impetu in nostros imparatos irrupit, ut Germanos Italosque terga vertere coegerit, Crosicciumque regulum fugientem interceperit, obtruncaritque; cujus capite Clissianis ostentato tanto illi terrore perculsi sunt, ut desperatis rebus vacuum oppidum victori reliquerint, prout Spalatenses etiam qui ad expugnandum Castellum Malevicinum copias eduxerant prope Salonam, Veneto præfecto tormenta in Turcas dirigere detrectante, ne fœdus infringere videretur, quod jam Turcæ violarant : cumulata est ea jactura alio gravi incommodo, cum Amurates Nadinam arcem in Jaderensi agro (corrupto auro custode) occupasset, ex quo multæ deinde in Venetos excursiones factæ, quanquam ex alio Veneti duce Camillo Ursino paria damna in Dalmatia Turcis rependerunt, Ostrovizza et Obroatio expugnatis ac deletis. Cæterum Veneti, evoluto post sæculo, Clissiam nostro ævo receperunt.

48. *Paulus laborat ut pacem inter imperatorem et regem Galliæ conciliet.* — Cum vero Solymannus maximos terra marique apparatus bellicos instrueret, de iis certior factus Pontifex Piceni legato dedit imperia, ut muniendis portubus operam daret, copiasque ad sustinendas incursiones expeditas teneret [1] :

« Legato Marchiæ, seu ejus vicelegato.

« Cum (inquit) immanissimus idemque potentissimus Turcarum tyrannus, multis jam mensibus, nihil aliud egerit atque agat, quam adversus nos numerosissimam classem, validissimum exercitum mari terraque instruere, apparatusque ejus maritimi, ita Italiæ, et præcipue isti nostræ provinciæ sint proximi, ut paucarum horarum velificatione littoribus nostris classem exponere possint, proptereaque apparatum nostræ defensionis multo prius requisivissent, quam primum requirerent, nos tamen, qui nostros populos præteritis afflictos calamitatibus respirare et recreari nostris temporibus maxime cupimus, id facere hucusque distulimus, vicit postremo charitatem nostram gravitas appropinquantis periculi. Dat. Romæ IV Martii MDXXXVII, anno III ».

Decretos hac de causa, cum amplisssimis mandatis tres cardinales ad necessaria pro hoste propulsando comparanda, referunt Acta Consistorialia [2] :

« Romæ apud Sanctum-Marcum XXIII Julii MDXXXVII. Deputavit tres reverendiss. cardinales, videlicet capita ordinum super rebus Turcarum, ut ea quæ parare opus erat ad propulsandum bellum, quod infertur Italiæ et Christiano nomini ab ipsis Turcis, provideant, et curent deferenda toti collegio ».

Defixit etiam omnes curas, ut ad propulsandos Turcicos impetus, Cæsarem Gallorumque regem mutuo fœdere conjungeret, misitque ad Cæsarem Marium episcopum Reatinum, ut Christianæ reipublicæ pericula illi exponeret, de quo hæc ad Covosium Cæsareum senatorem arcanorum consiliorum participem scripsit [3] :

« Covos.

« Moti Christianitatis periculis, quæ tibi et omnibus nota sunt, et populo Christiano maxime imminere cernuntur, etsi hoc idem toties frustra egimus, tamen ut ad extremum partes nostri muneris exequamur, mittimus ad Cæsaream majestatem venerabilem fratrem Marium episcopum Reatinum ». Et infra : « Vides res miseræ Christianitatis in summo nunc versari

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 68. — [2] Petrus Paulus Gualter. in Diario Jovius hist. sui temp. l. XXXVI.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 62. — [2] Acta Consist. Ms. card. Spad. sig. n. 133. p. 131. — [3] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 99.

discrimine, quam bellum intestinum excedit intus, externum Turcanum oppugnabit foris, hisque illud etiam malum accedet, quod per hæc Concilii Universalis celebratio res tam opportuna et salutaris perturbabitur, omnibus autem his cladibus una pacis conciliatio medebitur, etc. Datum Romæ die xv Februarii MDXXXVII, anno III ».

Exaratis eodem die litteris ad Gallici regii scrinii magistrum eum rogavit, ut Francisco regi pacem suaderet, ne Italiam Turcarum furori vastitatique objiceret : « Veremur, inquit, ne hoc Vere maximi apparatus Turcarum in miseram Italiam (quod nemini dubium est) irrupturi, si eam bello intestino quassatam invenierint, facile ad extremam ruinam deducant ».

49. Inter armorum fragores non sunt auditæ Pontificiæ preces, atque in Belgio utrinque exercitus ad mutuas populorum cædes excurrerunt [1], Hisdinum a Gallo rege extremo Martio expugnatum est, verum Belgæ magno terrore furoreque in Galliam irruperunt, ac Fanum Sancti-Pauli ceperunt impetu, ac civium horrida strages ad quatuor millia facta, Montrolium etiam (cum cives metu aufugissent) iis vacuum relictum. At dum ea parte crudeliter et impie Christianus sanguis funditur, Solymannus ducentis Turcarum millibus conscriptis, comparataque validissima classe, Italiam sibi subjicere meditabatur, cujus periculi magnitudine afflictus Pontifex medio Junio monuit Cæsarem, ut ab imminenti discrimine pacta cum Gallo rege concordia vindicaret, mitteretque ad Sedem Apostolicam oratorem cum amplissimis mandatis ad Pontificis sententiam in suis controversiis admittendam [2] :

« Imperatori.

« Charissime, quod semper timuimus, et futurum denuntiavimus, ut una cum Christianissimo rege dissensio in perniciem totius Christianitatis esset redundatura, id maximo cum dolore nostro videmus hodie ita propinquum esse, ut fere in foribus hostem habeamus : non enim dubitamus majestatem tuam audivisse, quod ad nos hic et ad tuos in regno Neapolitano, ut propinquiores, crebris nuntiis in dies affertur, Turcarum classem, quam scis esse numerosissimam, contra Apuliæ littora stare in anchoris paratam atque instructam, utinamque eo tempore, quo majestas tua has litteras leget, non etiam vela dedisse, et in Italiam descendisse audiamus, quid enim illam prohibet, aut quid potius non incitat ad veniendum? cum tua et ejusdem Christianissimi regis arma, quæ illam avertere possent, in mutuum acuantur exitium, aditum communi illi Dei et Christianitatis hosti amplum præbeant. Nos igitur, qui horum metu ne acciderent semper anxii fuimus, nunc advenientibus his dolorem animo maximum capimus, non tam quod primi fere hanc cladem ob propinquitatem passuri videmur, quam quod nostra auctoritas, quæ ex Deo tota est, nostræque preces, et litteris et nuntiis quampluribus toties apud vos interpositæ, nullum hactenus locum invenerunt vestris discordiis componendis, cumque prædecessores nostri majora sæpe odia regum Christianorum solo nutu extinxerint, nos soli, qui neminem vestrum læsimus, indigni simus, qui a vobis in re tam necessaria et salutari audiamur. Sed etsi toties repulsi a vobis sumus, non tamen cessabit ad extremum usque spiritum vox nostra, clamabimus cum Propheta quoad licebit, nec ultra unquam in nobis hujus communis exitii culpa residebit. Quamobrem, fili charissime, quemadmodum et cum ipso rege Christianissimo aliis nostris litteris facimus, et quem id ipsum facturum speramus, te per verum Dominum Jesum denuo rogamus, ejusque auctoritate nobis in beato Petro tradita urgemus, velis statim aliquem ex tuis cum omni celeritate ad nos mittere, de tuis cum eodem rege Christianissimo discordiis plene instructum, et cum pleno mandato ad acceptandum id quod communis parentis officio, benevolentia inter vos componere annitemur, ut eisdem vestris dissensionibus, vel compositis, vel in aliud tempus dilatis, in præsentia gravissimo huic periculo occurrere, illudque a cervicibus miseræ Christianitatis vobiscum propulsare possimus, quemadmodum hæc diffusius suis et particularius nuntius noster tuæ majestati explicabit, cui solitam fidem habere velit. Datum Romæ apud S. Marcum XVI Junii MDXXXVII, anno III ».

Conceptis eodem argumento litteris Pontifex Gallorum regem ursit, ut oratorem pro componendis cum Cæsare controversiis, mitteret [1] :

« Regi Christianissimo.

« Charissime, etc. In hoc gravissimo periculo, quod nunc Italiæ, et post illam universæ Christianitati a Turcis imminet, illud præter communis exitii metum nos maxime angit, quod serenissimus Cæsar et majestas tua, quorum insignis est pietas, et in quibus tanquam in supremis Christianorum principum luminibus omnis spes Christianitatis nititur, armis dissidentes, occasionem eisdem Turcis præbuerunt ad Christianitatem invadendam ; quid enim aliud dicamus, quam quod est verissimum et omnibus manifestum, illos non tam suis viribus, quam nostris discordiis fretos, Italiam nunc occupare statuisse, quandoquidem vobis concordibus nunquam tentare auderent? Acceditque ad dolorem nostrum, quod licet sæpe Romani Pontifices prædecessores nostri majora

[1] Martin. Bellaius Comment. l. VIII. Jovius lib. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 318.

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 329.

etiam regum Christianorum dissidia solo nutu composuerint, etiam nullo tunc a Turcis metu cogente, nos tamen, qui neminem vestrum læsimus, tot litteris et nuntiis tam sæpe vobiscum repetitis, et in tanto Christianitatis discrimine nihil proficere ad vestram concordiam potuimus; sumus igitur in maximo dolore, perinde ac periculi gravitas postulat, nec tam ex eo angimur, quod primi fere omnium nos cum nostro statu Ecclesiastico hanc cladem subituri videmur quam quod nostra auctoritas, quæ ex Deo est, apud ipsum Cæsarem et majestatem tuam, re et nomine Christianissimam, pro Christianitatis salute hactenus valere non potuit. Quamvis autem in hoc pio opere tam sæpe repulsi, et frustra defatigati, non tamen cessandum nobis existimamus, quin idem sæpius repetamus, et cum Propheta clamemus, nostrum officium ad extremum usque spiritum Deo et Christianitati præstemus. Itaque quod cum ipso Cæsare aliis nostris litteris nuper egimus, cum majestate tua nunc agimus, illam per communem Dominum Jesum rogantes, ejusque auctoritate nobis in B. Petro tradita urgentes, et cum lacrymis adstringentes, ut offensionibus tuis Deo condonatis, vel in aliud tempus dilatis, communi Christianitatis, præcipueque Italiæ et statui S. R. E. quam tui majores semper defenderunt, consulere velit et mittat instructum mandatis, ut cum Cæsare de omnibus controversiis componat, aliquemve ex tuis intimis istinc recentiorem cum necessaria celeritate ad nos mittere de tuis cum ipso Cæsare differentiis plene instructum, et cum pleno mandato ad acquiescendum ei, quod nos communis parentis officio, et benevolentia inter vos componere annitemur, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum die XVII Junii MDXXXVII, anno III ».

50. Incitarat Franciscus Gallorum rex Joannis Forestii legati opera Solymannum ad invadendum regnum Neapolitanum [1], dum ipse in Insubriam irrumperet, suaseratque Cæsarem non iis valere præsidiis, ut utrique resistere posset, obcæcarat nimirum illum furor impius, ut non adverteret impendentem divinam ultionem, quæ ejus stirpem penitus extinxit, Galliamque postea innumeris malis oppressit. Cæterum ejus consilia sperato exitu caruere, quippe Belgarum armis ita exercitatus est, ut in Insubriam expeditionem condicto tempore educere non potuerit, eoque cunctante Solymannus in regnum Neapolitanum trajicere non ausus est, tantus vero terror universis erat offusus ex Turcico belli apparatu, ut Italiæ salus ex unica Cæsaris Gallique regis concordia pendere crederetur, ad quam iterum iterumque medio Julio Paulus Cæsarem flectere pertentavit [2] :

« Imperatori, etc.

« Hoc tempore, fili charissime, nihil habemus urgentius, quod cum majestate tua agamus, quam quod salus communis et commune officium nobis imponit, quodque jam sæpius cum majestate tua, recenterque cum proximis nostris litteris egimus, ut quoniam Turcæ tanto apparatu terrestri et maritimo nos invasuri propediem sunt, velis pro universæ Christianitatis salute animum deflectere, vel ad pacem, vel ad concordiam aliquam, qua media imminens omnibus periculum propulsare possimus, de quo quidem periculo, et quo in statu res miseræ Italiæ nunc sitæ sint, etsi tui perscribent ad te idem, tamen Joannes Poggius certus et recens auctor, tuæ majestati particularius referet; tota quidem Italia, præcipueque tuæ ac nostræ ditiones in ancipiti discrimine versantur, unicumque remedium in concordia inter te et regem Christianissimum, et agnoscunt, et implorant, quapropter majestatem tuam per eum, cujus nomen profitemur, Christum Dominum cum lacrymis rogamus, ut privatis tuis rationibus, vel affectibus eidem Domino condonatis, vel in aliud tempus dilatis concordiam salutarem et necessariam inire, atque ad nos, qui communis parentis officium et affectum semper gessimus et geremus, aliquem ex tuis intimis, cum plenis ad ineundam concordiam mandatis mittere velis ; etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum sub annulo Piscatoris die XV Julii MDXXXVII, anno III ».

51. *Solymannus contra Venetos arma movet et rejicitur.* — Confectas, affecto jam anno, inter eos principes inducias Pontificio studio inferius visuri sumus, nunc gesta a Turcis cum Christianis prælia recenseamus. Accensum ad bellum in Christianos Solymannum, atque a Persico bello aversum ferunt, cum ipsi persuasum esset, nefas esse insectari bello Persarum gentem, Mahometis cultui addictam [1], fingebantque sacerdotes Mahometani, illum apud Sultaniam sævos ventorum turbines, nivesque ab irato Mahomete pertulisse, gloriosissimasque palmas ab eo de profligatis Christianis more majorum colligendas. « His persuasionibus », inquit Jovius, « adductus Solymannus terra marique uno tempore Italiæ arma inferre constituit, tanta celeritate expediti consilii parata classe, et terrestribus copiis e Thracia sinistrorsum per Thessaliam proficisci jussit, ut pæne prius improvisus in Epirum pervenerit, et cum ducentis armatorum millibus circa Macedoniæ oram ad Aulonem constiterit, quam profectus a nostris crederetur ». Habebat vero in exercitu Joannem Forestium Galli regis oratorem, et Troilum Pignatellum Neapolitanum exulem, qui illum de ratione in Italia belli gerendi docebant, sed

[1] Paul. Jov. hist. sui temp. l. XXXVI. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 394, 456. repetitur sub XV Jul.

[1] Jovius hist. sui temp. l. XXXVI.

Gallus orator, qui defectionis ad Turcas interpres Neapolitanis futurus erat, læthali morbo in Apolloniæ Portu oppressus, ad tribunal Christi abreptus est ; præmissa vero pars classis, extremis Julii diebus Brundusium Hydruntumque insignes urbes egregiis præsidiis permunitas, prætergressa, in Castrenses vertit impetus, quorum regulus Mercurinus Cattinaria militiæ non assuetus, atque ad resistendum imparatus, necnon blandis Troili verbis delinitus, deditionis verba nuncupavit ea pactione, ut Barbari ab omni maleficio temperarent ; sed ii mox oppidum diripuere, captivosque lectissimos ad classem deduxere, atque excursionibus subitis Salentinum tractum evastarunt : extremæ cladis terror jam regnum Neapolitanum concusserat, si Solymannus cum exercitu toto trajecisset ; isque Italiam ex Apolloniæ Portu prospectabat, si cœpta prospera succederent, in eam irrupturus, cum divinum Numen tantam pestem ab Italia avertit inexpectato casu ; nam Alexander Contarenus trierarchus, privatis de causis infensus Turcis, cum Turcicis triremibus occurrisset, nec Turcæ illum debita honoris significatione prosequerentur, rostra direxit in Turcas incitatis remigibus [1], hostilesque duas triremes perforatas demersit, tum etiam, cum Janusbejus Solymanni legatus Corcyram adveheretur duabus triremibus, nec arroganter militarem salutationem trierarchis Venetis præstaret, illi in Turcicas triremes facto impetu Turcas in Acroceraunium littus se ejicere coegerunt, qui postea a latronibus Acrocerauniis capti fuere, quas triremes desertas Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus, quod graviter elisæ essent, incendit, tum minoris alvæi navium classem Mauræam commeatu onustam intercepit, tum sulcando sollicite maria portusque explorando, duodecim Turcarum triremes acerrimo prælio cepit demersitve ; vehebantur his prætoriani ordinis Janizzeri, et lectissimi equites, quos Spaches appellant, qui pugnando occumbere, quam se dedere maluerunt : insigni hac clade affectus ab Auria Solymannus, geminataque injuria lacessitus a Venetis, Barbarussam cum octoginta triremibus adversus Auriam navigare jussit, cumque omnia in Neapolitano regno suis asperiora in dies fieri audiret, urbes maritimas augeri præsidiis, equestres copias quas in Salentinum agrum transmiserat a provinciæ præfecto fortiter impugnari, atque in excursionibus interimi, tum Petrum Toletanum proregem, Neapoli egressum cum validissimo exercitu ad prælium comparari : regem vero Galliæ, nec transisse Alpes, necdum ad invadendam ex adversa parte Italiam copias instruxisse, e procerum sententia, Neapolitanæ trajectionis, spe concepta difficilioris, consilia abjecit, classemque revocavit ex Italia, de quo Auria Pontificem mox certiorem fecit litteris suis, quæ in cardinalium senatu lectæ fuere, ut narrant Acta Consistoralia [1] :

« Romæ VII Septembris MDXXXVII, litteræ illustris principis Andreæ Auriæ lectæ sunt ad oratorem imperatoris de discessu exercitus Turcarum ex Italia, quam ingenti classe invaserat ».

52. A Neapolitano regno avertit arma in Venetos Turca. Quo tempore Pontifex sumpta (ex rixa inter Venetos et Turcas enata) occasione, Venetum ducem, misso internuntio, sollicitavit [2], ut pro Christiana re defendenda cum Cæsare arma in Turcas conjungere vellet :

« Duci Venetorum.

« Dilecte fili, cum metus communis a Turcis imminens, nos valde anxios et sollicitos pro publica salute habuerit, multo plus nunc habet, postquam de trajectione hostium in Apuliam, et occupato Castro, cæterisque inter vos et illos subsecutis audivimus, itaque statim mittendum duximus dilectum filium Fabium Mignanellum nostræ aulæ Lateranensis advocatum, præsentium exhibitorem, virum nobis sua virtute ac sua et suorum continua nobiscum familiaritate valde gratum, super nonnullis ad communem salutem spectantibus, quæ tuæ nobilitati ex parte nostra referet. Hortamur igitur nobilitatem tuam in Domino, ut pro sua, tum pietate, tum prudentia præsentem rerum statum et occasionem perpendens, universalis periculi, in quo etiam suum includitur, defensionem pro Christi nomine, totiusque Christianitatis, præsertimque Italiæ communis patriæ suscipere, ipsumque Fabium, et cum fide audire, et votive expeditum ad nos remittere velit, prout ab ea speramus. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum V Augusti MDXXXVII, an. III ».

53. Tentarunt quidem Veneti cunctis humanitatis officiis illatam Turcis a trierarchis injuriam expiare, ac disciplinam navalem primum a Turcis violatam demonstrarunt, sed mulcere Solymannum non potuere, cum odia in eos, ut imbecilliores, effundere statuisset, quod Auriam portu recepissent. Porro Auria, dum illum insectaretur Barbarossa [3], in Messanæ portum se receperat, quem acceptis militum supplementis duodecima Augusti iterum in Græciam, cum triginta sex triremibus vela intendisse narrat Diarii Romani auctor, additque decima octava Augusti die Turcas ex Apulia versus Apolloniam discessisse : revocati nimirum fuerant a Solymanno ad Corcyræ expeditionem adversum Venetos quibus capitalis odii clades denuntiabat. Liberata vero a Turcico terrore Italia, Pontifex Numini grates egit, ac Cæsari de versis in irritum Solymanni conatibus gratulatus, illum

[1] Petrus Paulus Aretin.

[1] Acta Consist. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. pag. 326. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 517. — [3] Petrus Paulus Gualter. in Diar.

hortatus est, ut veteres cum Gallo simultates abjiceret, pacemque pro redintegranda re Christiana cum eo componeret, ut Turcarum retundi tyrannis, hæreseosque impietas comprimi possent[1] :

« Cæsari.

« Charissime in Christo fili noster, salutem etc. Postquam Dei providentia effectum est, ut iterum impiissimus Turcarum tyrannus, regna tua ac fratris, ad Pannoniam olim, nunc ad Apuliam irrito conatu invaserit : ac tot simul classes, tanti terrores, tot minæ, tot belli apparatus dispendiosi et graves, nobis, Deo protegente, innoxii, in vanum ceciderint, serenitati tuæ et universis Christianis, ac nobis ipsis gratulamur hanc victoriam, et incredibili ex ea gaudio affecti sumus ; nunc vero, fili noster charissime, primum divinæ bonitati gratiæ sunt agendæ, eaque solemnibus votis sacrisque propitianda est, quæ tortuosum colubrum excidia nostra meditantem a cervicibus nostris avertit, atque ut sciremus hoc divinitus factum, non expectata contraria ulla vi, sponte a tanto furore et rabie in fugam est versus. Deinde id agendum et cogitandum omni ope et studio annitendum est, ne (ut Apostolus ait) in vacuum gratiam Dei recipiamus, sed grati tanto muneri ac benignitati, quo nobis viam ostendit, quo ducit sequamur, ac ne quid tale in posterum evenire queat caventes, tutelæ ac victoriæ ipsius perpetuæ fundamentum, concordiam tamdiu exulantem restituamus, in quo majestatem tuam per viscera misericordiæ Dei rogamus et obtestamur, ut omni affectus compendiique ratione posthabita (ut pium principem decet) quidquid irarum est, quidquid dissidii etiam, aliquid propriæ utilitatis et privati commodi, injurias, lites, odia, simultates, et Christianæ pietati, et fidelium simul omnium utilitati condonet, receptura pro terrenis cœlestia, pro fragilibus solida, pro caducis æterna, ac cum primum licebit, iter in Italiam paret, cum ut defensioni rerum suarum, ac totius simul Italiæ, et Christianæ reipublicæ, si quid communis hostis posthac audere perrexerit, præsens incumbat, et majora acceptis incommoda inimicis rependat, tum ut ad hujusmodi ineundam concordiam habiliorem nobis ex proximo præstet affatum, tum vero, ut Universali Concilio ad hæreticorum extirpationem et fidelium stabilimentum proxime celebrando, operam simul et præsentiam suam opportune exhibeat, quo justius, gloriosius, salubrius, Divinitati acceptius opus fieri vix potest. Non dubitamus felici adventu tuo, et Mahometanorum audaciam, et hæresum venena, et omnia fideles vexantia contusum iri, pacem, concordiam, quietem in foribus fore, atque eo rem denique exitus desideratos habituram, ut qui discordiæ spe immaniter grassati sunt, nostrique ita opprimendi audaciam cœperant, (licet tigridis in morem in littore nuper sævierit irrita feritas) concordia, ut speramus, principum conciliata, non modo fortunis nostris imminere desistant, ac perniciei Dominici gregis ultra non inhient, sed suis etiam rebus timere cogantur, ac forsitan propriis sedibus ejiciantur, ita ut tam diuturno nefariæ tyrannidis statui tandem finis fiat justo Dei judicio, et fidelium virtute : quod omnipotens ipse, et misericors pro solita pietate concedat, qui fideles suos castigat interdum, sed morti non tradit. Datum Romæ apud S. Marcum VII Septembris MDXXXVII, an. III ».

54. *Rursus Concilium indicitur, et ad illud principes invitantur.* — Medio Septembri Pontifex ad Venetos contra Turcarum tyrannidem confirmandos sacrum fœdus cum Cæsare et Venetis adversus communem hostem pepigit, quo represso, Concilium quantocyus celebrare ad comprimendas hæreses magis magisque in dies debacchantes meditabatur. Quare de consensu cardinalium edidit Bullam, qua Concilium ipsum ad kalendas Maii proxime futuras prorogavit :

55. « Paulus, etc. Ad futuram rei memoriam.

« Benedictus Deus, et Pater Domini Nostri Jesu Christi etc. qui secundum multitudinem miserationum suarum jugum, quod cervicibus Christianorum perfidissimus Turcarum tyrannus imponere moliebatur, sola virtute mirabilium suorum confregit atque dissipavit : unde nos cum universa Dei Ecclesia meritas ipsi gratias agimus, quod tantam nobiscum misericordiam fecit, *ut sine timore de manu inimicorum liberati, in sanctitate et justitia serviamus illi ;* quodque de universali inter Christianos pace, tanto studio a nobis hactenus procurata, melius jam sperare, et sacrosanctum Œcumenicum Concilium, quod anno proxime præterito indiximus, tranquillato nunc omnium animo et frequentiore Christianorum conventu poterimus celebrare.

« Sane superioribus mensibus, cum appropinquante tunc termino prædictum universale Concilium celebrandi, civitas Mantuana, quam ad id in ea celebrandum elegeramus, nobis (nihil tale expectantibus) impedita fuisset, tempus celebrationis hujusmodi ad kal. Novembris proxime futuri, ut interim de alio loco cogitare possemus, prorogavimus, hancque prorogationem Christianis principibus et prælatis notam fecimus. Cum autem de loco prædicto ad hunc maxime opportuno assidue cogitaremus, interim supradictus impiissimus Turcarum tyrannus ingentissimis, si unquam antea, copiis terra marique comparatis, velut Christianum orbem devoraturus, jam Italiæ partem igne ferroque devastare cœpit, magno et manifesto uni-

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 491.

versæ Christianæ reipublicæ periculo; nisi repente misericors Deus nobis affuisset, qui sancti nominis sui hostes, non humanis auxiliis, sed mirabili dexteræ suæ potentia, e finibus Christianorum ita avertit, ut non discedere, sed fugere potius nullis persequentibus, viderentur.

« Nos vero, licet durante periculo supradicto, essemus pro parte nostra circa remedia contra tantam tunc imminentem calamitatem procuranda, et pacem inter Christianos principes conciliandam, eorumque animos contra communem fidei hostem excitandos, continuo intenti, non tamen propterea destitimus etiam de loco ipso celebrationi hujusmodi accommodo esse solliciti, sed requisita non semel per litteras et nuntios nostros Christianorum principum opinione, si quid haberent, quod super loco prædicto ad nos referendum existimarent, unde in certam et determinatam ejus electionem devenire possemus, cum ab eis nihil certi, aut quod inter se super hoc convenirent, acciperemus, et tempus majore in dies Ecclesiæ detrimento præterflueret, nequaquam etiam hac in parte officio nostro deesse voluimus: sed omnibus diligenter perpensis, cognoscentes nullum usquam alium locum huic celebrationi magis idoneum, quam in dominio Venetorum haberi posse, cum prædictis Venetis paterne tunc egimus, ut aliquam e suis civitatibus huic tam sancto operi peragendo nobis accommodarent. Qui tametsi jam tum ab initio Turcici motus, quando a nobis de hoc sunt requisiti, vicinorum periculis, deinde etiam suis ipsorum non parum impediti essent, cum Turcarum tyrannus Corcyram ipsorum ditionis insulam, unum e præcipuis Christiani orbis propugnaculis, validissima obsidione infestaret, tamen pro veteri sua in Deum pietate, erga universam Christianam rempublicam amore, suam civitatem Vicentiæ, aeris salubritate, ubertate soli, situs et locorum amœnitate, aliisque ad id requisitis commoditatibus præstantem, et nemini jure suspectam, ad dicti Concilii celebrationem nobis benigne et libenter concesserunt. Verum cum, impedimentis obsistentibus supradictis, vix, post concessionem hujusmodi nobis significatam, tantum temporis, ut præfertur, antea prorogati superesset, ut de hac loci accommodatione principes et prælatos ad hujusmodi Concilium conventuros possemus reddere certiores, nedum ipsi intra terminum kal. Novembris antea præstitutum ad civitatem ipsam Vicentiæ se conferre valerent, celebrationem hujusmodi in aliud magis opportunum tempus differre coacti sumus. Re itaque cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus mature discussa et examinata, habita etiam jam ingruentis Hyemis ratione initium celebrationis hujusmodi ad Vernum tempus multo mitius, et kal. Maii proxime futuri anno Domini MDXXXVIII, de eorumdem fratrum nostrorum consilio prorogavimus, prorogamus, prout per præsentes hortantes, ut, juxta formam et tenorem litterarum indictionis Concilii prædicti alias per nos factæ, et in Domino requirentes omnes et singulos Christianos principes et prælatos, circa terminum kal. Maii suprascriptum ad antedictam civitatem Vicentiæ se conferant: in qua ad Dei laudem et gloriam, Ecclesiæque sanctæ suæ pacem, salutem et incrementum, hanc sanctam universalem Synodum, favente Domino, dicta die inchoare, et successive ad optatum finem perducere omnino decrevimus. Nulli ergo, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum anno Incarnationis Dominicæ MDXXXVII, VIII idus Octobris, Pontificatus nostri anno III ».

56. Cæsarem deinde, ut præsentia sua Concilium cohonestaret, vel oratores ad illud mitteret, suis litteris sollicitavit, aliosque reges per internuntios certiores fecit; quare Ferdinandus Romanorum rex se interfuturum Concilio, si gerendarum in regnis suis gravissimarum rerum moles permitteret, vel oratores amplissimis instructos mandatis, præsulesque regnorum suorum ad illud missurum, Pontifici subjectis istis litteris pollicitus est [1]:

« Sanctissimo.

« Beatissime, etc. Reddidit nobis sanctitatis vestræ breves litteras suus apud nos nuntius reverendissimus episcopus Mutinensis, sincere nobis dilectus, in quibus tum causas commemorat prorogati hactenus Universalis Concilii, et cur celebrationem in kal. Maii proxime futuri de reverendissimorum S. R. E. cardinalium consilio distulerit, tum vero nos impense hortatur, ut quia sibi ab illustri duce senatuque Venetorum Vicentia civitas ad celebrandam Synodum ob loci situm, hospitiorumque commoditatem, annonæ copiam, salubremque aeris temperiem, omnibus conventuris apta idoneaque concessa esset, ad eamdem Synodum, cum dies cesserit, vel nos ipsi, si possimus, proficiscamur, vel oratores nostros regnorumque nostrorum prælatos ejusdem Synodi celebrationi interesse curemus. Equidem facere non possumus, quin beatitudinis vestræ tam paternam curam de Christi religione sanctaque fide nostra susceptam meritis laudibus prosequamur; quippe quem omnes cogitationes, omnia studia, omnes denique conatus suos ad Catholicæ fidei defensionem, ac Christianæ religionis incrementum destinasse videamus. Qua de re, etsi nunquam dubitavimus, magnam tamen lætitiam accepimus, sanctitati vestræ summæ curæ esse, ut perturbatis Christianitatis rebus afflictæque religioni per Concilii celebrationem exoptatum

[1] Ext. in to. XIII. de Conc. Ms. arch. Vat. sig. num. 3200. p. 291.

remedium afferat. Nam, quod ad nos attinet, supervacaneum arbitramur nostrum in eo negotio animum toties beatitudini vestræ ostensum et declaratum identidem testari : etenim quemadmodum semper studio habuimus, ut pietatem nostram, quam Deo ejusque sanctæ Ecclesiæ debemus, ne quisquam jure desiderare aut reprehendere posset, ita sane in Concilii illius sacrosancti negotio, id quod partium et officii nostri erit, haud negligemus præstare ; sic plane, ut omnes homines intelligant nos in iis, quæ vere Catholicum principem atque regem decent, quanto maximam possumus curam atque operam libenter solvere.

« Quamobrem cum id sanctitati vestræ de nobis persuasissimum esse debeat, eamque pariter de sacræ Cæsareæ et Catholicæ regiæ majestatis animo ad hanc rem propenso, quæque optima polliceri sibi posse non ignoremus, beatitudini vestræ respondendum duximus, nos scilicet pro eo, utque convenit, dictæ Synodo præsentia nostra interesse cupere atque velle, si ullo modo rerum nostrarum status, et conditio permiserit, vel si fieri non queat, sedulo tamen curaturos fore, ut oratores nostri omnino nomine nostro interveniant, et ex omnibus regnis provinciisque nostris quamplurimi prælati Ecclesiastici ordinis ad eamdem celebrandam accedant. Quod reliqui est precamur a Deo Optimo Maximo, ut sanctitatis vestræ pios cogitatus atque studia ad nominis sui gloriam, sanctæque ejus Ecclesiæ defensionem prosperet, atque augeat, cui nos reverenter commendamus. Datum in oppido nostro Crempsis XV Decembris MDXXXVII ».

57. *Pro pace legatos mittit Paulus.* — Affulsit per hos dies spes concordiæ inter Carolum V et Franciscum, nam medio Augusto induciæ trimestres inter Gallos et Belgas percussæ fuerant, ut refert Diarii auctor : quod confirmat Martinus Bellaius [1], additque eodem tempore suppetias a Gallo rege Taurinensibus obsessis ab exercitu Cæsareo submissas fuisse : medio vero Octobri Gallorum regem fortissimo succinctum exercitu Alpes transcendisse ; ex cujus irruptione cum novi motus in Italia formidarentur ob varia partium studia, Pontifex, qui concordiæ interpretem et communem parentem agere decreverat, clientibus Romanæ Ecclesiæ edixit, proposita bonorum proscriptione, ne quis alterius principis adversus alterum stipendia acciperet [2] :

« Universis et singulis subditis nostris mediate vel immediate subjectis, etiam baronibus, domicellis ac feudatariis præsertim provinciæ nostræ Cispadanæ, salutem, etc.

« Intelligentes augeri in dies ardorem belli, hinc a Cæsarianis, inde a Christianissimi regis militibus et exercitibus in locis Pedemontanis provinciæ nostræ Cispadanæ proximis ; nos, qui officium nostrum insequendo, semper neutrarum partium fuimus, pacem ac concordiam inter ipsos principes totis nostris viribus procuravimus, prout continuo procurare non desinimus ; ne quid nostræ professioni hujusmodi contrarium a nostris subditis emanet, saltem quod non debite vigilaverimus, nobis imputari possit, opportune providere volentes, vobis omnibus et singulis in virtute sanctæ obedientiæ, et sub indignationis nostræ, necnon rebellionis, ac confiscationis omnium bonorum », et infra : « incurrendis pœnis præcipimus, ne aliquos aut capitaneos, aut milites alicujus ex dictis partibus », et infra : « aut pro his vel illis arma capere audeatis, etc. Ultima Octobris MDXXXVII, anno III ».

58. Operam conciliandis tum hisce principibus dabant Maria Hungariæ regis vidua, atque Eleonora regina Galliæ sorores, et Margareta regina Navarræ Francisci regis soror amplissimis ab utroque rege fultæ mandatis, atque inducias pepigere, cum Franciscus rex Insubriæ immineret, de quibus hæc Martinus Bellaius narrat [1] : « Die Novembris XXVIII, anni MDXXXVII, Carmaniolæ, ubi rex erat, induciæ publicantur, necnon Astæ apud Vastium, quæ ad secundum et vigesimum Februarii insequentis diem constarent. Triduo post, Vastius Carmaniolam regem salutatum venit, a quo summa humanitate excipitur ; et quoniam in ipso induciarum pacto convenerat, ut utrinque delecti Leucatæ coirent, ut de integra et firma pace inter potentissimos principes constituenda inter se agerent, rex ob eam causam in Galliam redire decrevit » : proximo a promulgatis induciis die dimissæ sunt utrinque copiæ. Reversus vero Lugdunum Gallorum rex, Joannem cardinalem Lotharingum, et Monmorantium ducem Leucatam misit, ut de pace cum Cæsarianis agerent. Pontifex vero optatissimæ illius pacis inter eos principes adstringendæ cupidus, pro ea promovenda legatos decrevit, ut ea confecta, bellum sacrum in Turcas geri, ac Concilium Œcumenicum jam indictum celebrari possent ; ad Galliæ vero regem proficisci jussus est Rodulphus Pius Carpensis tituli S. Priscæ cardinalis, de quo subjectæ extant litteræ [2] :

« Regi Christianissimo.

« Charissime etc. Magna nuper lætitia affecti ex nuntio induciarum inter te et charissimum in Christo filium nostrum Carolum Romanorum imperatorem semper Augustum, affinem tuum factarum, speque inde subsecuturæ pacis, et egimus Deo Omnipotenti maximas gratias, quod

[1] Martinus Bellaius Comment. l. VIII. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 659.

[1] Martinus Bellaius Comm. l. VIII. Petr. Paul. Gualt. in Diar. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 736.

tantum beneficium universæ Christianitati præstiterit, et majestatem tuam in Domino summe collaudavimus, quod ad pacem tandem pium animum deflexerit, qua in re nos præter communem salutem (quæ ab hac concordia certissime dependet) illud quoque nostram auget lætitiam, quod quemadmodum pastorali nostro officio conveniebat, per legatos, nuntios et litteras, pluribusque cum ea officiis id ita curavimus, ut nunquam ab ea cogitatione et actione destiterimus, sicut majestas tua non ignorat. Nunc quoque eadem cupiditate anxii, etsi optatissimæ pacis desiderio flagrantes, ut ea subsecuta, sancta expeditio, te etiam, ut speramus, coadjuvante, suscipi, et generale Concilium per nos indictum melius celebrari possit; veterem etiam morem secuti Apostolicæ Sedis, quæ et curandis et suo interventu roborandis principum concordiis adesse consuevit, non contenti nostro apud te nuntio, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, dilectum filium nostrum Rodulphum tit. S. Priscæ presbyterum cardinalem, de Carpis nuncupatum, nostrum et Apostolicæ Sedis de latere legatum ad majestatem tuam mittimus, quod etiam cum dicto Carolo imperatore, ad quem etiam alium cardinalem legatum mittimus, pariter agimus, tuæ majestati de hac tanta sua gloria et bonitate gratuletur, et eam nostris verbis ac precibus ad pacem ipsam concludendam hortetur, tum si qua in re tua majestas, ac præcipue in roboratione ipsius pacis interventum Sedis Apostolicæ more majorum desideraverit, habeat præsentem legati nostri operam. Oramus igitur Deum Omnipotentem, ut nos et Christianitatem universam, medio bonitatis tuæ, compotem hujus felicissimi voti reddere, tuamque majestatem sospitem ad Christi fidelium tutelam, et Christianæ reipublicæ propagationem quam diutissime conservare dignetur : sed cum hæc omnia plenius idem cardinalis legatus tuæ majestati explicaturus sit, nos, consulto in his breviores, solum majestatem tuam hortabimur, ut eumdem cardinalem legatum virum (ut nosti) doctrina et virtute conspicuum, tuæque majestati deditum, benigne suscipere ejusque verbis fidem haud minorem præstare velit, quam si nos ipsi præsentes colloqueremur, quod recipiemus a majestate tua gratissimum. Datum Romæ XII Decembr. MDXXXVII, anno IV ».

59. Missus pariter est Christophorus Jacobatius ad Cæsarem, quem Pontifex hortatus est, ut pro communibus piis consiliis ad exitum perducendis animum ad pacem flecteret[1] :

« Imperatori.

« Magna nuper lætitia affecti ex nuntio induciarum inter te et charissimum in Christo filium nostrum Franciscum Francorum regem Christianissimum, affinem tuum, factarum, speque inde subsecuturæ pacis ». Et infra : « Ut ea subsecuta, sanctam expeditionem adversus Turcas, ad quam nos tecum colligavimus, tecum sumamus, et Generale Concilium per nos indictum prosequamur ». Repetitis nonnullis, ut in litteris ad Galliæ regem datis, subditur : « De venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, dilectum filium nostrum Christophorum tituli S. Eustachii S. R. E. presbyterum cardinalem, de Jacobatiis nuncupatum, nostrum et Apostolicæ Sedis de latere legatum ad majestatem tuam mittimus, etc. Dat. XXII Decemb. MDXXXVII, anno IV ».

60. *Solymannus sævo bello Venetos et Hungaros vexat.* — Quod autem ad Turcicam expeditionem attinet[1], illata est a Solymanno Corcyræ tam funesta vastitas, ut supra sexdecim Corcyeorum millia omnis ætatis et sexus capta in servitutem adduxerit, vicos omnes, et pagos, et oppidula incenderit; tamen Angelocastrum et Corcyream urbem, (cui duo patritii Veneti Aloysius Ripa et Simon Leonius præerant) maximis moliminibus obsessam, capere non potuit. Extractæ itaque obsidionis tædio, cum ipsi renuntiatum esset, eam arcem, opere et milite permunitam, videri inexpugnabilem, ac veritus, ne Veneta et Cæsarea classes conjunctæ in ipsum irruerent, Constantinopolim reverti constituit. Cum utrobique et Corcyræ, et in Salentinis ambitiosa et iniqua consilia fracta doleret, id tamen justitiæ specimen præbuit, ut Castrenses, qui deditione facta abrepti in servitutem insigni perfidia fuerant, diligenter perquisitos et navigiis impositos, reduci in patriam jusserit, auctoresque maleficii supplicio affici : humanitatis enim illecebra Christianos ad defectionem pellicere cupiebat. De hac Solymanni expeditione dissoluta hæc memorat Diarii Vaticani auctor[2] : « XXIII Septembris habitæ sunt supplicationes in S. Petro, et relatum Turcas discessisse a Corcyra ». Cæterum Solymannus reversus Constantinopolim dedit mandata Cassano Bassæ, ut Nauplio et Epidauro Veneti imperii urbibus, exceptis reliquis in Peloponeso, bellum inferret, præfectisque Illyrici imperavit, ut Veneti nominis oppida finitimo bello vexarent. Barbarossa etiam adversa tempestate actus, cum Buthrotum appulisset, eductis copiis, oppidum adortus diripuit atque delevit, Veneti vero Scardonam in Dalmatia urbem Turcici imperii captam funditus everterunt, ad Obroatium tamen cæsi profligatique sunt.

61. At longe gravior clades Ferdinandi regis exercitui in Hungaria a Turcis illata est, de qua antequam agamus, præmittendum visum est,

[1] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 505.

[1] Paul. Jov. hist. sui temp. l. XXXXI. — [2] Petr. Paul. Gualt. in Diario. Paul. Jov. ubi sup.

Pontificem Hungariæ ex Turcico jugo liberandæ cupiditate ardentem studia omnia defixisse, ut inter Ferdinandum ac Joannem reges pacem componeret; illiusque interpretem adhibuisse Sigismundum regem Poloniæ, quem summis precibus rogavit, ut Christianam rempublicam tanto beneficio afficeret [1] :

« Regi Poloniæ.

« Charissime etc. Inter cæteras curas, quas nobis præsentium temporum calamitas et nostri ratio officii imponit, illa in primis affixa nobis hæret, ut dissidia principum Christianorum communis exitii causam præbentia conemur tollere, et convertere ad pacem, a qua salus communis dependet, ac nos quidem in his nobis propinquioribus regionibus, inter serenissimos Cæsarem et Francorum regem, non cessavimus hactenus, neque cessamus quotidiana instantia id curare, cujus laboris nostri effectum utinam aliquando a Deo omnipotente mereamur. Nos certe nihil, quod ad nos pertineat, unquam prætermittemus, istinc autem, fili charissime, ubi rex Romanorum et Joannes Wayvoda de regno Hungariæ dissident, qua dissensione via communi hosti Turcæ ad nostrum exitium patefacta est, non habemus quemquam principum, in quo magis niti debeant spes nostræ quam in te, quem ob singularem pietatem et in rem Christianam studium, scimus velle, et ob auctoritatem cum utroque illorum speramus posse id perficere, quod cupimus; eo siquidem magis, quod hanc ipsam rem optasti semper, et alias studiose curasti; ita ut nihil officii et ardoris tui in eo omiseris : sed etsi tunc Sathanæ artibus effectum est, ut illud sanctum opus a te inchoatum impediretur, non tamen debes, optime et pientissime rex, in eorum præsertim te amantium, et sanguine vel benevolentia tibi conjunctorum reconciliatione, et in communi salute constituenda, quæ ab hac concordia maxime dependet, atque in religione nostra, ut semper es solitus, defendenda defatigari, imo semper putare tibi gloriosum, pro divino honore et publica salute laborare, etiamsi tua salutaria et pia monita non audiantur. Tuam igitur majestatem de veteri in hac re navata opera maxime collaudantes, Deumque illi retributorem, et orantes, et futurum confidentes, hortamur, et per ipsum communem Dominum rogamus, velis eamdem piam actionem te dignissimam resumere, et in eisdem principibus ad concordiam reducendis, in quo scimus tuæ majestati, pro singulari ejus prudentia, modos et vias suadendi et id efficiendi non defuturas. Nos quidem tantum in sapientia et probitate tuæ serenitatis reponimus, et auctoritati ejus apud utrumque eorum tribuimus, ut vel tua, vel nullius alterius opera, hoc maximum beneficium Christianitati posse præstari confidamus, in quo rogamus Deum Omnipotentem, ut majestatem tuam prosperare dignetur ad gloriam sanctissimi nominis sui, omniumque ejus fidelium securitatem, ac tuæ majestatis in cœlis præmium, et in terris perpetuam celebrationem. Datum Romæ die XXII Maii MDXXXVII, anno III ».

62. Florebat pietatis laude rex Poloniæ [1], atque singulari in Sedem Apostolicam observantia, hæresesque regni sui finibus strenue arcebat, quem hoc anno oratoris amplissimi opera, vetere instituto, rituque solemni, regia obsequia addixisse Pontifici in publico cardinalium senatu referunt Acta Consistorialia. At Turca in eum Tartaros concitavit, ut domestico implicitus bello periclitanti Hungariæ subsidiarias copias submittere non posset, ad quos depellendos, cum exercitum instrueret, Pontifex decem millium aureorum munus contulit.

63. Ex duorum regum, qui Hungariam ferro flammaque partiebantur, dissidio insolescentes Turcæ, Hungaros contrariis studiis discissos continuis cladibus atterebant, de quibus conquerenti episcopo Zagrabiensi Pontifex præsentem Christianæ rei statum miserum exposuit; addiditque quanto studio eos reges, necnon Gallum ac Cæsarem conciliare inter se niteretur, ut omnium arma in Turcas verterentur [2] :

« Venerabili fratri Simoni episcopo Zagrabiensi.

« Venerabilis frater, salutem. Ex tuis ad venerabilem fratrem nostrum Laurentium episcopum Prænestinum card. Campegium litteris, magno cum dolore cognovimus istius regionis clades, et tantam tuorum oppidorum ac proventuum diminutionem; quæ etsi audita ante a nobis, nunc particularius cognita, molestiam nobis renovarunt, eo etiam magis, quod ira Domini adhuc vigente, frustra in remediis adhibendis laboramus : nam nec nostræ preces a Christianis principibus audiuntur, et a Concilio celebrando per ducem loci, in quo illud indixeramus, exclusi sumus, coactique et mutare locum et tempus prorogare. Accessit etiam novus metus a Turca, qui classem numerosissimam contra Italiam habet instructam, nosque cum populis nostris et ipsa Italia in maximo periculo versamur, et in componendis præsidiis nostras vires omnes absumimus; quamobrem, venerabilis frater, in communi calamitate et mœrore, communis sit consolatio fixa in Deo Patre misericordiarum, cumque jugiter deprecemur, ut leviore, quam meruimus, pœna contentus, pacem suis fidelibus largiatur, nec tamen interea, quantum fieri poterit, a nobis cessabimus repetere et continuare suasiones concordiæ, hinc inter serenissimos Cæsarem et Francorum

[1] Paul. III. lib. brev. an. I. 1535. p. 286.

[1] Acta Consistor. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. p. 317. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 300.

regem, istinc inter regem Romanorum et Joannem Wayvodam, qua in re etiam nunc quotidiana instantia laboramus; quo in opere, si Deus nostris actionibus favere dignabitur, non diffidimus fore, ut damna et clades quas passi sumus, in eos qui nobis intulerunt convertantur, tandemque miseræ Christianitati reddatur a Domino optata tranquillitas. Dat. Romæ XIX Maii MDXXXVII, anno III ».

64. Continuis Turcarum [1], qui e præsidiis in Christianorum damna erumpebant, excursionibus lacessitus Ferdinandus rex, fallacium induciarum specie deludi se a Turcis amplius non ferendum censuit; nam Mahometes, qui Solymanni nomine Taurino præerat, multo astu validisque armis supra triginta castella regiæ ditionis in suam potestatem redacta Bosnensi præfecturæ adjecerat, inter quæ unum, cui Exechii nomen indictum erat, templo et monasterio profanatis, instar arcis fortissimæ permunierat; atque ex ea in Christiani imperii terras excurrens, rapinis omnia fœdabat. Ad hunc edomandum Ferdinandus exercitum florentissimum ex Bohemis, Hungaris, Germanis Italisque eximio bellico apparatu instructum conflavit, eo majori alacritate, quod induciis inter Cæsarem Gallumque confectis, nova præsidia sibi a fratre submittenda sperabat, potiturusque Exechio, Taurunum expugnare moliebatur; sed conceptæ rei bene gerendæ spes contrario eventu elusæ conciderunt, etenim Simon Zagrabiensis episcopus, qui commeatuum affluentiam in castris erat pollicitus, tardius et male eos subministrabat, desidia curatorum rei frumentariæ itinerumque difficultate. Cumque ad Exechium extremo Autumno promota essent castra, in primo hostium concursu, Paulus Bachitius Hungarus, militari laude conspicuus, globo ictus interfectus est, cujus ducis mors maximum terrorem nostris incussit, ut fame afflicti, ad recessum spectarint. Cumque nostros urgerent Turcæ, Cazzianeri ducis ignavia, effusa fuga exercitus Christiani consecuta est, cum nulla certa ad pugnam consilia explicarent duces; adeo ut in perturbatos irruentes Turcæ, maximam stragem Christianorum ediderint, ac spolia amplissima retulerint. Ea clades inter alias funestissimas illatas Christiano nomini luctuosissima existimata est, tum quia lectissimus equitum peditumque flos (ducis culpa) non virtute deletus interiit, tum ob gentium, quæ eo luctu funestatæ sunt, varietatem, tum ob bellici instrumenti ac tormentorum jacturam, tum quia in cæteris præliis victoria Turcis ipsis multo cruore semper constiterat, in hoc vero unus tantum cædendi labor fuit. Porro Cazzianer castrorum signorumque desertor, proditionis accusatus, cum in carcerem esset conjectus, ex eo profugit, defectionemque ad Turcas meditatus, cum Sdrinium ad scelus pellicere pertentaret, ab eo religionis nomen regemque offendere verito obtruncatus est. Nondum illius cladis fama ad Pontificem pervenerat, cum pro redintegranda inter Joannem et Ferdinandum reges concordia, ut Hungari mutuo constricti fœdere in Turcas vires conjungerent, internuntium suum instruxit hisce amplissimis mandatis [1]:

« Episcopo Mutinensi nuntio Hungariæ.

« Venerabilis frater, salutem. Novit tua fraternitas inter cæteros, quanto semper studio pacem ac concordiam inter Christianos principes conciliare sategerimus, et quæ nostræ actiones ab initio usque Pontificatus nostri in sedandis discordiis fuerint, in quo non omisimus regnum etiam istud Hungariæ, quod semper Christianitatis antemurale adversus Turcas habitum est, ab intestinis dissidiis tranquillare, nunc vero, si unquam antea in id incubuimus, nobis maxime incumbendum esse hoc tempore existimantibus, non ab re visum est, nostram isthic auctoritatem denuo ad pacandum ipsum regnum interponere. Quamobrem volumus ac tibi injungimus, ut pacem hanc et concordiam, his, apud quos opus est, nostra ex parte ac nostro nomine suadere, nostramque et hujus Sanctæ Sedis auctoritatem in eo interponere, ipsamque pacem concludere, omni studio et conatu procures, super quo plenissimam tibi (de cujus fide et prudentia plurimum confidimus) facultatem concedimus. Hortantes ac rogantes in Deo Domino, omnes et singulos, præsertim reges, duces, marchiones ac barones, cæterosque dominos temporales et omnes, quibus ea super hoc ex parte nostro referes, plenam et indubiam fidem habentes, monita nostra pro Dei servitio et Reipublicæ Christianæ quiete et securitate suscipere, et piæ intentioni nostræ satisfacere velint. Datum Romæ XXII Novembris MDXXXVII, anno IV ».

Adductum Joannem ad concordiam proximo anno visuri sumus, paucis vero post annis exstinctum esse, relicto puero, cujus tuendi specie Hungariam maxima ex parte suæ servituti Turcæ subjecerunt.

65. *Christiernus rex Daniæ hæresim Lutheranam diffundit.* — Hoc pariter anno Christiernus ejus nominis III rex Daniæ, post expugnatas regni civitates, ei hæresim amplectenti subjici detrectantes, inauguratus primus omnium ab hæretico prædicante Joanne Bugenhagio Pomerano, quem Lutherus ad ipsum direxerat, abdicata prorsus omni religione Catholica, atque Lutheranismo in ejus locum intruso, cunctos regni episcopos, qui eidem pro orthodoxa fide

[1] Paul. Jov. lib. XXXVI. Surius in Comment. Martinus Bellaius Comment. l. VIII.

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 699.

tuenda strenue sese opposuerant, in carcerem detrusit : et tanquam rebellionis aliorumque criminum reos subdole convictos, senatus consilio, in remotum perpetuumque amandavit exilium ; ac redditus prædiaque Ecclesiarum in regium fiscum redegit : ita tamen, ut collegiis canonicorum conservatis sacerdotia ac canonicatus ipsemet rex aulicis suo arbitratu conferret. Pro septem autem episcopis, qui tum Christiano Daniæ populo præerant, totidem Lutherani ab ipso Bugenhagio, Summi Pontificatus ibi exercendi munus sibi temere arrogante, suffecti fuere. Quæ autem exhinc mala fuerint oborta in Norvegia, quam sibi Christiernus subegit, Joannes Magnus Upsalensis archiepiscopus [1], ac Sedis Apostolicæ legatus, qui pro suo exercendo munere plurimum laboravit, necnon ejus frater successorque Olaus in Vitis Pontificum Upsalensium plenius descripsere.

66. *Alexandri Medicei funestissima cædes.* — Contigit hoc anno ineunte septima Januarii funestissima cædes Alexandri Medices ducis Florentiæ (1), patrata a Laurentio Medice ipsius consanguineo, viro levioris ac maligni ingenii, qui antea quatuor statuarum marmorearum Romæ in arcu triumphali Constantini magni arte expolitissima sculptarum capita præsecta, nocte intempesta Florentiam aufugiens pertulerat : « Debebat », sic de eo inquit Laurentius Surius [2] « ille princeps fidem servare conjugi, debebat vereri tremenda Dei judicia, qui non respicit personam principum, sed indiscriminatim plerumque severissime in hominum flagitia animadvertit : quod quia non fecit, in id genus horrendæ mortis incidit, ut suo summo malo doceat sapere mortales, ne ipsis similia eveniant : nam ut sint permulti qui diu impune vitam vivunt impuram et sceleratam, tamen etiam innumeri inopinatis casibus in ipsis sceleribus opprimuntur et ruunt præcipites in sulphureas gehennæ æstuantis carnificinas nunquam inde emersuri ». Patrati sceleris conscientia ardens Laurentius Medices non vocavit ad libertatem Florentinos, sed eadem ipsa nocte instar Caini fugiens Florentia se proripuit Bononiam, nec tutum se in Christiano imperio opinatus, perfugit ad Turcas : cumque Solimannus intellecto facinore illum execraretur, metu percitus Venetias se contulit, atque a duobus Volaterranis militibus, qui Alexandri ducis extincti memoriam colebant, contrucidatus est. Porro Alexandri Medices mors tribus diebus celata est a proceribus Florentinis, ne qua seditio oriretur : atque præteritorum bellorum pertæsi, ne in se iras Cæsaris asperarent, consentientibus votis, Cosmum Medicem octodecim annorum juvenem, magna cardinalis e Cybo solertia, principem delegerunt, qui ingenti virtute et laude principatum administravit.

67. *Hieronymi Æmiliani felicissimus obitus.* — Claudimus hunc annum felicissimo Hieronymi Æmiliani patritii Veneti clericorum Regularium Congregationis Somaschæ Institutoris obitu, cujus præclara gesta plurimis approbata miraculis Augustinus Turtura conscripsit : inter quæ admirabilis ille odor ab ejus ossibus promanans præcipue memoratu dignus est ; cujus præclarus testis extitit divus Carolus Borromæus, cum aliquando in templum ingressus in ipso limine ob suavissimum odorem in tantam raptus est admirationem, ut adstantibus dixerit, ibi alicujus insignis sancti corpus requiescere ; mox petiit sancti viri sepulchrum sibi ostendi, ad quod perductus, jussit inde accipi aliquot illius corporis ossa, quæ manu sua sacri thuris honore venerari voluit, summo pietatis sensu delibutus.

[1] Metrop. Upsal. — [2] In Comm. hoc anno.

(1) Hoc anno e vivis ereptus fuit Alexander Medices, qui primus e gente sua urbis Florentiæ supremum et despoticum imperium obtinuit, illamque justo regimine gubernavit. Sublatus fuit nocte inter sextam et septimam Januarii intermedia, proditione Laurentii Medicei, incertum amore patriæ e servitute liberandæ, an potius ultioni privatæ explendæ cupiditate facinus illud molitus. Illud constat, Laurentium post necem principi illatam proripuisse sese primum Venetias, dein Mirandulam, inde Constantinopolim ad Solimannum, quem ad invadenda Etruriæ littora sollicitare meditabatur. Sed cum eventus sperantem fefellisset, aufugit Lutetiam, ubi fugitabundus et pavidus (metuebat enim capiti suo, cui Florentini et Carolus imperator insidiabantur) aliquandiu ignotus et obscurus delituit ; tandem rediit Venetias, ubi anno MDXLVII a duobus Volaterranis quos Florentinorum apud Venetos legatus incitavit, per insidias abreptus trucidatusque fuit. Hæc Segni Hist. Florent. lib. XII, pag. 311. Cæterum Alexander politicis artibus plurimum, moralibus etiam virtutibus nonnullis, æquitate maxime valuit. Sed pulchras virtutes turpissimis etiam vitiis fœdavit ; ne quid enim de sævitia dixerim, per quam subditorum suorum odium incurrit, effusus erat in omnem libidinem, qua nihil habuit sanctum, nihil inviolatum, cum vel ipsa sacrarum Virginum claustra penetrarit, et qua nocte interceptus fuit morte, Laurentius Medices incautum principem in domum suam pertraxit, oblata spe potiundæ fœminæ, quam insano amore deperibat. Alexandro vero sublato, principatus ad Cosmum Medicem Joannis Medicei filium delatus est opera potissimum, non quidem cardinalis Cibo, ut annalista scribit, sed Francisci Guicciardini, qui in ea rerum perturbatione uni potius credere imperium, quam multis civibus administrandam rempublicam tradere opportunius censuit. Hæc omnia Segni Histor. Florent. lib. VIII. In hunc modum princeps renuntiatus Cosmus die IX Januarii, teste Nerlio, Comment. lib. XII, imperium accepit. MANSI.

PAULI III ANNUS 5. — CHRISTI 1538.

1. *Plures Synodi in Germania contra hæreticos collectæ.* — Anno Christi millesimo quingentesimo octavo, Indictione undecima, Pauli Pontificis monitis ac jussu plures in Germania antistites varias collegerunt Synodos; ut serpentis hæreseos virus in tantam animarum perniciem ubique se late diffundens eorum solertia reprimeretur; ac ipsi ad Œcumenicum Concilium validioribus fulti rationibus ac argumentis quantocius accederent. Primum Protestantium conatibus maxime semper obstitit Albertus e domo Brandeburgica princeps cardinalis archiepiscopus Moguntinus, cujus præclara gesta, acerrimumque in Lutherum ejusque prava dogmata studium in præcedenti Annalium nostrorum tomo fusius recensuimus. Deinde Osnaburgensis, Monasteriensis, Trajectensis, Mindensis episcopi hoc pariter anno diœcesanas coegerunt Synodos, ut tanto vitiorum hæresumque morbo succurrerent. Hoc idem pertentavit Erardus cardinalis, episcopus Leodiensis, Sedis Apostolicæ a latere legatus, indicta ad diem octavam Januarii cleri convocatione; verum, reluctante clero inferioris Ordinis, et relicto Leodio Lovanium transmigrante, ubi multa contra conatus pii præsulis pro restituenda disciplina Ecclesiastica desudantis molitus est, ita ejus labor irritus evasit; maxime quod paulo post præmatura morte affectus est. In cujus laudem hæc scribit Surius [1], Sleidanum coarguens: « Circa hæc tempora mortuus est Erardus cardinalis et episcopus Leodiensis, qui multos Lutheranæ sectæ addictos male acceperat; quod Sleidanum male habet, ideoque scribit illum sibi sepulchrum et exequias anniversarias longe ante obitum fieri curavisse non tam pietatis, quam ostentationis causa, quod esset gloriæ cupidissimus. Ita Sleidanus magna fiducia profert sententiam etiam in arcana pectorum consilia, quæ solus Deus novit. Sed hoc licet Evangelium Lutheri complectentibus, verum Christi sectatoribus non licet. Certe Missæ sacrificium, et vivis, et vita functis prodesse, tam est certum ex sanctissimorum Patrum irrefragabilibus testimoniis, ut merito pudere debeat omnes, qui id negare audent ».

Nec destitere ipsimet Protestantes sua conventicula, ad constabilienda prava ipsorum dogmata peragere. Brunswici primum in Saxonia mense Maio hujus anni, ac deinde Julio sequenti Isennaci in Thuringia convenerunt; ut quæ in fœdere Smalcaldico, ad extirpandam Catholicam fidem, atque ad opprimendos Ecclesiasticos eorumdemque bona, decreta fuerant, totis viribus executioni mandarent.

2. *Calvini audacia ac pertinacia in abolendis Genevensis Ecclesiæ ritibus.* — Ad Calvinum modo paululum deflectamus [1], cujus potissimum studio factum est, ut Genevæ populus diem Paschæ absque ulla communione, uti fidelibus mos est, pertransierit. Hic ubi Genevæ ad ministri munus admissus fuit, Farello adhærens (ut supra vidimus) Cauraldum, aliosque sui sceleris consiliique participes, blandis partim verbis, auri partim montibus promissis facile in suam impiam sententiam pellexit. Inter alia Apostolicam Catholicamque Ecclesiam execratus, diem Dominicum in diem Veneris permutari, atque in eo ab omnibus corporis operibus abstinendum esse docuit. Præterea, id quam vocant hæretici cœnam, in pane fermentato, non autem in azymo juxta communem Ecclesiæ Romanæ consuetudinem fieri dictitabat. At conatibus ejus (ut a Floremundo Remundo refertur) magistratus urbanus et syndici sese opposuerunt, nihil antiquius habentes, quam cum vicinis suis, ac confœderatis et præsertim cum Bernensibus eamdem religionem, maximeque in cœna administranda formam retinerent. Verum Calvinus natura ferox nemini omnino cedere voluit;

[1] Surius in Comm. hoc anno.

[1] Laingæus in Vit. Cal. Florem. Remund. l. VII. c. 7.

hoc ad sui augendam existimationem pertinere arbitratus, si a nemine quidquam sibi præscribi pateretur : imo audacissime privatim ac publice, nec a conviciis aliquando se abstinens suam constabilire sententiam conatus est, quamvis a Theodoro Beza mendacissimo ejus assentatore vir placidissimo ornatus ingenio prædicetur. Quem tamen merito sic irridens Laingæus : « Nam ministri, inquit, nihil fecerunt verba et preces tanti viri, et tamen nihilominus, si Theodoro Bezæ credimus, hic Calvinus est vir lenissimo et suavissimo ingenio, imo potius divinissimo natus. Ecce istos miserrimos hæreticos quam impudenter mentiuntur. Hæc bella et venusta videntur esse argumenta urgentia, et efficacia, quibus Beza vult suum patrem et amicum Calvinum æqualem divo Paulo, qui de se ipso scribit : *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Sed quis, nisi expers omnis rationis, non facile videt, quam hic miserrimus hæreticus sit dissimilis nostro divino ter maximo Paulo. Calvinus videbat totam urbem turbari propter mutationem cæremoniarum, quam fieri volebat, et periculum, quod inde accidere posset inter nobiles Bernenses et Genevenses ; et tamen nihilominus pertinax et implacabilis nebulo suæ damnosæ et perniciosæ inhærebat sententiæ ». Quare quemdam magistrum, cui a Senatu concionandi cœnamque administrandi munus commissum fuerat, maledictis injuriisque innumeris oneravit, ac anathemate percutere, Deique iram æternamque damnationem ei minitari satanico concitus furore ausus est ; adeo ut miser ille minis exterritus clanculum se subduxerit. Sic itaque non sine gravissima offensione Paschatis festum absque Paschali celebritate ac communione hoc anno Genevæ abiit : ac propterea Calvinus cum sociis unanimi procerum illorum consensu ab urbe ejusque ditione absque mora recedere coactus fuit. Argentoratum igitur concessit, a Bucero amice ac humaniter exceptus ; ubi suas uterque opiniones cum Lutheri deliriis permiscendo, rursus novam religionis formam commenti sunt. Quamvis autem Bucerus non in omnibus cum ipso teneret liberam, tamen ei, quæ vellet, dicendi docendique potestatem permittebat. Instituta etiam hoc anno Argentorati schola juventutis, auctore potissimum Joanne Sturmio jurisconsulto, et primario senatore : cumque hæresis causa plures e regno Galliæ et Belgii provinciis fugientes, in eam urbem se recepissent, senatus Argentinensis templum illis concessit, ut synagogam constituerent ; cujus curam Calvinus tunc suscepit administrandam. Qui etiam viduam cujusdam anabaptistæ Ideletam Buriam matrimonio sibi junxit, ne a Bucero, qui abjecto cucullo juvenculam sibi adsciverat, eaque mortua, duas deinde, unam post alteram, superinduxit, discreparet. Quorum incontinentiam sic execratur Floremundus : « Videmus istos reformatores ad nullam aliam rem tanta cupiditate atque ardore convolasse, quam ad incestas hujusmodi nuptias : quæ sane reformatio longe discrepat ab ea, quam S. Joannes virginitate sua instituit, et consilio suo approbavit ».

3. *Fœdus initum contra Turcas a principibus Christianis, et apparatus ad bellum.* — Instauratum est etiam hoc anno solemne armorum fœdus inter Pontificem, Carolum imperatorem, Ferdinandum Romanorum, Bohemiæ Hungariæque regem ac Venetos, ad frangendos impetus Solymanni Turcarum imperatoris, qui ex nostris dissensionibus insolescens Italiæ inhiabat, ac tantos terra marique apparatus bellicos instruebat, ut fama increbresceret, classem quingentarum triremium ab eo adornari : propterеaque sumpta sunt consilia de tanta classe imponenda mari, quanta nunquam antea apparata fuisset ; nempe ducentarum triremium, et centum navium majoris alvei, non comprehensis eo numero, iis quas Lusitaniæ rex ac Melitenses equites conjuncturi forent. Ferdinandus vero Romanorum rex se obstrinxit ad educenda e Germania in Turcas quinquaginta peditum millia, equitum vero quatuor millia et quingentos. Tum Pontifex etiam sibi id munus ascivit, ut omnem operam ad alios Christianos reges ad sacram hanc socialem pro tuenda Christi fide, evertendaque Turcica tyrannide expeditionem pelliciendos collocaret, de quo fœdere Petrus Paulus Gualterius Aretinus in suis Diariis ita tradit : « Octava Februarii lecta sunt in consistorio capitula fœderis inter papam, Cæsarem et Venetos contra Turcam ». Descripta sunt ea a Blasio Cæsenate[1] magistro ceremoniarum subjectis verbis :

4. « 1538. 8 Febr. Hæc sunt capitula fœderis et ligæ per Sanctiss. in Christo Patrem et D. N. D. Paulum divina providentia PP. III. ac serenissimum et potentissimum principem D. Carolum V Romanorum imperatorem semper Augustum, Hispaniarum et utriusque Siciliæ regem Catholicum, tam suo quam serenissimi etiam regis Romanorum ejus fratris nomine, necnon illustrissimum ducem, senatum et dominium Venetorum contra Turcas initorum. Ad observantiam hujus confœderationis convenerunt, et capitula fecerunt, quod S. D. N. suo et sanctæ Sedis Apostolicæ cum consilio reverendissimorum S. R. E. cardinalium offert et promittit dare, solvere et contribuere in hanc sancta expeditione, tam defensiva quam offensiva contra Turcas, sextam partem totius impensæ, quæ fit tam mari quam terræ quomodocumque. Illustris autem Marchio de Anguilar Cæsareus orator in nomine serenissimi Cæsaris, ut supra, promittit et offert, quod Cæsarea

[1] Diar. Blas. de Cæsena p. 576.

majestas contribuet tres sextas partes, id est, medietatem totius impensæ.

« Item D. Marcus Antonius Contarenus nomine illustrissimi Venetorum dominii promittit et offert, quod dominium Venetorum contribuet duas sextas partes, videlicet tertiam partem totius impensæ.

« Quæ expeditio debeat fieri præsenti anno cum triremibus ducentis et navibus centum, peditibus quinquaginta millibus, Alemannis equitibus quatuor mille et quingentis, adjuncta idonea quantitate tormentorum cum suis munitionibus et aliis rebus necessariis, et durante hac sancta confœderatione debeat continuari expeditio contra Turcas, et id in futurum cum viribus supradictis ad conservationem communium statuum, et offensionem hostium prædictorum.

« Item quod S. D. N. debeat armare triremes triginta sex, quarum corpora, quatenus sanctitas sua usque ad dictum numerum non habeat, dentur sanctitati suæ ad dictum numerum a prædicto dominio Venetorum.

« Item, quod Cæsarea majestas debet habere in classe triremes octuaginta duas, et alias totidem dominium Venetorum, quæ faciunt omnes, cum supra dictis triginta sex, numerum triremium ducentarum : declarando, quod impensa, quam faciet dominium Venetum præfatum, ultra triremes sexaginta septem, quæ facerent suam tertiam partem usque ad numerum, quem armabit in commodum suæ majestatis, suppleatur et reficiatur ipsi dominio in navibus, quas armabit sua majestas, prout æquum est et convenit.

« Item, quod dictæ centum naves armentur per Cæsaream majestatem ultra illas, quæ possent sperari a serenissimo rege Portugalliæ, in quibus centum navibus impensa, quam majestas sua faciet, excedens suam medietatem, reficiatur illi a S. D. N. et dominio prædicto pro rata portione impensæ, quæ ad quemlibet ipsorum pertinet, et pro navibus armatis et galionibus, quos prædictum dominium habebit, impensa ipsis admittatur pro portione debita, prout æquum est et convenit.

« Item, quod pedites quinquaginta mille ejus qualitatis, quæ supradicta est, conducantur a confœderatis eo numero per eorum quemlibet, quem requirit portio impensæ cujuslibet ipsorum, ad quam rationem etiam simili modo conducantur equites quatuor mille et quingenti, et quantitas tormentorum cum suis munitionibus necessariis.

« Item, quod principibus et potentatibus Italiæ assignetur portio illa impensæ quæ videbitur S. D. N., quæ portio veniet in commune beneficium hoc fœdus contrahentium, et religio Rhodiorum debeat concurrere ad hanc sanctam expeditionem omnibus suis viribus.

« Item, quod comprehendatur serenissimus rex Romanorum, pro quo dictus Marchio nomine Cæsareæ majestatis de rato promittit, obligando suam regiam majestatem, quod habebit exercitum validum in partibus Hungariæ contra Turcas, in quem exercitum contrahentes prædicti non habeant quidquam impendere, et e converso sua regia majestas nihil habebit impendere in eas vires, cum quibus fiet expeditio ab istis partibus, prout æquum est et convenit.

« Item, quod S. D. N. paternis exhortationibus debeat requirere serenissimos reges Poloniæ et Prussiæ, et cæteros fideles Christianos, qui auxilio esse possunt huic sanctæ expeditioni, ut totis eorum viribus communi Christianorum saluti et sanctæ huic expeditioni sint auxilio.

« Item, quod reservetur locus honoratissimus regi Christianissimo, tamquam uni ex principalibus; qui si intraverit in hoc fœdus, portio illa impensæ, quæ pertinebit ad suam Christianissimam majestatem, sit in augmentum virium expeditionis ultra illas vires, quæ promptæ esse debent vigore præsentium capitulorum, et eodem modo reservetur locus honoratissimus cæteris regibus et principibus Christianis.

« Item, quod confœderati supradicti teneantur et obligati sint quilibet eorum paratas habere vires suas per mensem Martium proximum, aut celerius, si fieri poterit,

« Item, quod capitanei generales expeditionis sint, illustris dux Urbini, terræ, et illustris D. Andreas Doria, princeps Malphitanus, mari.

« Item, quod victualia, quæ quotidie consumuntur, si ea defecerint in aliquo loco aliquibus ex confœderatis, possint capi ex terris et locis illorum ad quos fuerint, honesto tamen pretio, et quod teneantur extractiones apertæ ad beneficium expeditionis, præsertim cum debeat quilibet confœderatorum facere statim provisionem victualium, quam majorem poterit.

« Item, quod differentiæ, controversiæ omnes, quæ possint oriri quacumque de causa in hac expeditione, arbitrio S. D. N. decidantur. Oremus igitur Deum Omnipotentem, ut sanctitas sua, cum majestatibus et illustrissimis duce et dominio prædictis, in tam sancta et salutari expeditione prosperare et optatos successus populo Christiano concedere dignetur, quod et futurum in ejusdem Dei benignitate et causæ pietate confidere debemus ». His addit Angelus Massarellus Pontificis solertiam commendans :

« Nec propterea fœderis [1] inter Cæsarem et

[1] Diarium Concil. Trid. Auctore Ang. Massar. Secret. Ms. arch. Vat. p. 6.

Venetos initi executionem prætermisit: die enim VIII Februarii in eodem senatu dictæ confœderationis capitula confirmavit, quæ tamen IV idus ejusdem mensis, sacris in Basilica principis Apostolorum peractis, iterum repetita et publicata fuerunt, necnon dominus Marcus Grimanus, patriarcha Aquilegiensis, classis Pontificiæ præfectus designatus fuit, qui die III Martii ex Urbe recedens Corcyram versus cum triremibus Pontificiis iter arripuit ».

5. His consentiunt, quæ Pontifex [1] ad Poloniæ regem scripsit, a quo summis precibus contendit, ut vires suas cum Ferdinando rege conjungeret adversus Turcas, qui Calabriæ littora, Corcyramque et plurimas Ægei maris insulas vastaverant, ac ingentes Christianorum multitudines in servitutem adduxerant, cum eximiæ occasiones repetendæ de iis vindictæ non deessent:

« Regi Poloniæ.

« Charissime etc. Credimus serenitatem tuam non ignorare quemadmodum communis hostis Turca, superiore anno in Italiam classe numerosissima transgressus, Calabriæ littora miserabiliter vastaverit, ac diripuerit, indeque Corcyram, et plurimas Ægei atque Ionii maris insulas Christianas late depopulatus, multa Christianorum millia in servitutem adduxerit, partem eorem remo adhibuerit, classemque ita auxerit et continue augeat, ut quingentas triremes hoc Vere instructas habiturus, terraque et mari bellum atrocissimum contra Italiam gesturus haud dubie sit; quo metu, ac totius Christianitatis periculo impulsi, nos ac Cæsarea majestas cum republica Veneta, huic etiam periculo propinquiores, fœdus, quod proximo Autumno adversus eumdem Turcam iniveramus, his proximis diebus confirmavimus. Numerum peditum quinquaginta millia, equitum quatuor millia et quingentos, triremes ducentas, naves centum cum tormentis bellicis, et aliis necessariis in bellum descripsimus (ratis hujus impensæ partibus cuique nostrum distributis.) Nos præterea ipsi, quibus primas hujus officii partes pastoralis persona imponit, omnes Christianos principes ad hoc bellum accendendi curam nobis sumpsimus: jamque serenissimos Romanorum regem a sua parte bellum gesturum fœderi inclusimus, et regem Portugalliæ cum numero navium non contemnendo affuturum speramus; nec diffidimus etiam regem Christianissimum, pro sua et majorum suorum pietate et gloria, conversurum pia arma ad tutelam communis salutis et religionis. Quam ob causam (præter eam generalis Concilii celebrandi) nos propediem iter arrepturi sumus, ut si fieri possit, colloquium cum eodem rege et Cæsarea majestate habeamus, et boni aliquid (adjutore Domino) conficiamus. Tuæ vero serenitatis etiam specialis mentio in capitulis fœderis est habita, propterea quod neminem Christianorum regum habemus, cui tua pietas in bellis adversus infideles et schismaticos gerendis cedat, aut in hoc genere laudis exercitatior sit vel gloriosior. Licet igitur non ignoremus, te Tartarico bello occupatum hoc tempore esse, tamen majestatem tuam in Christo Jesu, cujus sancta religio et fidelis populus in discrimen maximum adductus est, hortamur, rogamus et adstringimus, ut omni humana ratione (sicut et Veneti pientissime fecerunt) divino honori posthabita, tam pio fœderi te quoque adscribens, opem et contributionem aliquam, quæ te digna et tibi visa sit, ad communem Christianitatis defensionem destinare, una cum ipso rege Romanorum affine tuo in partem hujus sanctissimi belli coire velis, quod cum pietatis tuæ causa facturus sis, etiam nonnihil redundare poterit ad tuorum regnorum securitatem. Fallitur enim, fili charissime, si quis se ab hoc periculo remotum et longinquum putat, cum, visceribus et quasi corde Christianitatis concussis, extrema tuta esse non possint. Nos autem ac nostri confœderati ita magnas et graves impensas in tantum exercitum et classem subituri, ita ex præterito exhausti sumus, ut non publicis, non privatis facultatibus, aut nostris, aut nostrorum populorum, nedum clericorum et religiosorum pepercerimus, sed piorum omnium auxilio egeamus, et a te pientissimo rege in tam pia causa expectemus. Quod si tempus advenerit, sicut ex Dei misericordia sperandum est, ut hac expeditione feliciter peracta, tuæ majestati cum fœderatis nostris vicisssim opitulari possimus, non deerit majestati tuæ voluntas, ac potius desiderium nostrum, tum a nobis ipsis id faciendi, tum eosdem fœderatos inducendi, ut de optimo ac benemerito de Christiana republica rege, communibus opibus ac studiis benemereantur, quemadmodum hæc plenius et particularius dilectus filius noster cardinalis SS. Quatuor protector apud nos tuus, tuæ majestati perscribet. Datum Romæ apud S. Petrum die XXIX Februarii MDXXXVIII, an. IV ».

6. Non instructæ quidem fuere ducentæ triremes et naves centum, sed tanta tamen classis conflata est, ut ad ducentas partim triremes, partim naves ascenderit, cujus supremum imperium Andreæ de Auria maritimæ rei peritia florentissimo delatum; de qua dignitate illi Pontifex gratulatus est, additque, ut ipse, qua apud Cæsarem polleret gratia, illum ad colloquium cum Pontifice et Gallo rege hortaretur, ac nepotem cum eximio triremium numero ad ferenda Venetis subsidia contra Turcas, qui insulæ Cretæ insidiabantur, submitteret.

Non sustinuisse Andream in hoc bello expectationem ac spem virtutis, quam de se concitarat, imo aliorum ducum, qui ad hostem de-

[1] Paulus III. lib. brev. an. IV. p. 85.

lendum promptissimi erant, ardorem extinxisse, ac fœdus violasse visuri sumus.

7. Inter hos eminebat Ferdinandus Gonzaga prorex Siciliæ, de quo inferius. Præerat vero Venetæ classi Vincentius Capellius. Pontificiæ vero classi præfectus est Grimanus patriarcha Aquilegiensis, ut cum Venetis conjunctissimis consiliis sentiret; cui a Pontifice decima Februarii vexillum Romanæ Ecclesiæ, sacra prece solemni ritu lustratum, fuisse traditum, scribit Petrus Paulus Gualterius Aretinus in Diario [1], confirmatque Blasius Cæsenas : cumque ex fœdere triginta sex triremes sumptu Ecclesiastico instruendæ sustentandæque essent, Pontifex sacerdotibus in nonnullis provinciis decimas indixit, de quibus hæc mense præcedenti Paulus ad Lusitaniæ regem scripserat.

8. *Niciam, permittente Sabaudo duce, appellit Pontifex, Cæsarem et Gallorum regem invisurus et ad mutuam pacem adducturus.* — Ut hæc sacra expeditio felicius confici posset, atque etiam augeri, Francorum rege illi adjuncto, cujus exemplum alii etiam reges secuturi viderentur, Pontifex, licet ætate affecta, ad confinia Italiæ proficisci constituit, ad colloquium cum Cæsare et Francisco rege celebrandum, in quo vetera eorum dissidia extinguere, eorumque arma, Christiano sanguine madentia, in Turcas convertere sperabat; ad quos ad id comparandos, senatu habito decimo nono die Decembris superioris anni, duos cardinales, Jacobatium ad Cæsarem, Carpium ad regem legatos decrevisse vidimus. Habiti quidem fuere [2] Leucatæ conventus inter Cæsaris regisque oratores pro conficienda pace, sed post diuturnam moram disceptationemque nil efficere potuerant, atque ad extremum inducias in semestre tempus a vigesima secunda Februarii prorogarant : itaque antequam eæ effluerent, Pontifex utrumque principem ad colloquium, pro re Christiana a præsenti exitio vindicanda, pellicere statuit. Cumque Niciam provinciæ utrique accommodam delegisset, Carolum ducem Sabaudiæ rogavit, ut Niciam ejusque arcem, pro celebrando eo conventu, Pontificiæ potestati ad tollendas iniquas suspiciones permitteret [3] :

« Duci Sabaudiæ.

« Dilecte fili etc. Nobiscum, qui hoc tempore ad fulcienda miseræ Christianitatis pericula toti incumbimus, pie consentias, sicut te dignum est. Cum enim initio Pontificatus nostri ipsam Christianitatem acceperimus tot concussam calamitatibus, intus hæresibus, et nostrorum principum discordiis eam atterentibus, foris autem maximis Turcarum apparatibus ei imminentibus, nos unicum remedium a concordia eorumdem principum dependere videntes, eaque per tot legatos ac nuntios, et litteras nostras frustra tentata, omnem ejus perficiendæ spem in congressu et colloquio nostro cum eisdem principibus collocavimus : locum autem ipsius colloquii (omnibus perpensis) in civitate tua Niciæ elegimus, tum quia nobis et utrique partium commoda est, ita ut alia reperiri non possit commodior, tum ob alios etiam respectus, qui consideratione in hoc digni sunt. Quapropter nobilitatem tuam omni studio rogamus, ut nobis hoc iter longinquum pro rebus universæ Christianitatis publicis, in quibus tuæ privatæ nostra quoque procuratione includentur, suscepturis, ipsam civitatem etiam cum arce, ob angustiam ipsius civitatis, accommodare, et in potestatem nostram (ut omnis prorsus suspicio tollatur) pro hoc brevi tempore tradi facere, nobisque super hoc quamprimum rescribere velis. Nos enim hac spe freti, iter propediem versus ipsam civitatem Niciæ, ne quid temporis vel occasionis omittamus, arripiemus. Dat. Romæ ultima Februarii MDXXXVIII, anno IV ».

9. Gravi tum dolore Sabaudus afficiebatur ex morte Catharinæ conjugis Lusitanæ affinis Cæsaris, ex cujus consiliis cum totum Cæsari se addixisset, a nepote Francisco rege principatus parte maxima fuerat spoliatus, quam cum pacis inter Cæsarem regemque beneficio recuperare speraret, Pontificiis votis morem gessit : itaque rei Christianæ restituendæ cupidissimus Paulus cardinalium senatum coegit [1] vigesima Martii, in quo Vincentium cardinalem Neapolitanum declaravit legatum in Urbe, in suo ab ea recessu : ac cardinales Campegium episcopum Sabinensem, Simonetam presbyterum, et Brundusinum nuper ad purpuram assumptum creavit legatos, ut inchoando Vicentiæ Concilio præsiderent.

Susceptam hanc a Paulo profectionem, tum ut reges inter se conciliaret, tum ut Concilium, eorum ope fretus, celebrare posset, commemorat Angelus Massarellus [2] :

« Quoniam (inquit) ad Concilii celebrationem, Christianorum principum pace et unione maxime opus est, paxque ipsa licet diu et toties efflagitata secuta adhuc non fuerat : ipsemet Pontifex, post multorum hactenus frustra missionem legatorum, litterarum nuntiorumque, sæpe dictas Cæsaream et Christianissimam majestates personaliter adire decrevit, dieque XXIII ejusdem mensis ex Urbe discedens, Niciam versus iter aggressus est ».

10. Cum vero cives Lucenses [3] de Pontificis itinere certum recepissent nuntium, statim per duos oratores ad pedes suæ sanctitatis provo-

[1] Petrus Paulus Gualter. Aretin. in Diar. Vat. Blasius Cæsenas. — [2] Petrus Paulus Gualter. in Diar. Martinus Bellaius Comment. l. VIII. — [3] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 86.

[1] Alex. car. Farnes. in Act. Consist. — [2] Angel. Massarel. in Diario Concil. Trid. Ms. arch. Vat. p. 8. — [3] Hist. Lucensis manusc. Tuccii.

tuti magnis et humillimis precibus postularunt, ut eos solveret a vinculo interdicti Ecclesiastici, quo irretiti detinebantur, quia clerum injustis tributis, non requisito Apostolico beneplacito, vexaverant; et insuper, ut eorum civitatem sua præsentia illustrare dignaretur. Benigne Pontifex petitis annuit. Quare VII die Aprilis, maxima et solemni pompa, Pontificiis indutus vestibus, ingressus in urbem, ubi usque ad diem VIII ejusdem mensis (brevi quidem tempore, peroptans quamprimum Niciam pervenire) moram traxit. Hinc primo Parmam, deinde Placentiam venit, ubi substitit per aliquot dies; nam XXV ejusdem mensis, habito senatu cardinalium de prorogando Concilio [1], quod Vicentiæ indictum erat, promulgasse decretum narrant Acta Consistorialia (1) :

« Placentiæ, die Jovis, XXV Aprilis MDXXXVIII, fuit consistorium cardinalium, licet S. D. N. ideo tres suos et Apostol. Sedis legatos ad Concilium præmiserit, videlicet reverendissimos cardinales Campegium, Simonetam, et Brundusinum, quod se in conciliandis Christianis principibus occupatum videbat, in die kal. Maii proxime futura, quo tempore Œcumenicum universale Concilium per sanctitatem suam indictum inchoari debebat in civitate Vicentiæ ad id deputata, personaliter esse non posse. Tamen cum neminem ex iis, qui ad dictum Concilium conventuri sunt, ad ipsam civitatem Vicentiæ adhuc pervenisse intelligeret, et non sine eorum præsentia Concilium ipsum inchoandum foret, hæsitaret, ab ipso Concilio in præsentia inchoando de fratrum consilio supersedendum esse decrevit, diemque ipsam kal. Maii distulit in aliam diem per sanctitatem suam declarandam, decernens, quod ante declarationem hujusmodi, etiamsi post dictam diem kal. Maii fieri contigerit, ipsum Concilium nullo modo cœptum, nec apertum sit, nec esse censeatur, nec per adventum dictæ diei kal. Maii incipiat, aut aperiatur. Non obstantibus, etc. » At de his paulo inferius. Proximo die ex ea urbe Paulus sollicitavit Alphonsum cardinalem Lusitanum, ut pro re Christiana provehenda ad curiam accederet [2] :

[1] Acta Consist. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. pag. 341. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 161.

« Alphonso tit. SS. Jo. et Pauli, cardinali Portugalliæ nuncupato, etc.

« Vides tu ipse, fili noster, nos non ætati nostræ, non viarum difficultatibus, non laboribus aut periculis ullis pepercisse, ut afflictam Christianitatem, per Christianorum principum concordiam et Concilii celebrationem, quantum in nobis est, consolemur, et ad illos nos ipsos proficisci, et interim tres ad hanc legatos misisse, quamobrem non debes et tu in his publicis vigiliis obdormire, etc. XXIV April. MDXXXVIII, anno IV ».

Dum ageret Placentiæ Pontifex, antequam Genuensium ditionem ingrederetur, Genuenses missis quatuor oratoribus, nempe Conrado Rivaldo jureconsulto, Jacobo Grimaldo, Jacobo de Auria, Hectore de Flisco, habita per Conradum Rivaldum prudenti elegantique oratione, pia obsequia illi in cardinalium senatu addixere. Interea cardinales legati ad Cæsarem et Gallorum regem decreti redierunt, atque in senatu [1] legationis suæ gesta exposuere, ut eadem Acta referunt.

Ineunte Maio Placentia digressus Paulus : dum Alexandriæ VI Maii versaretur, cum Veneti decretum, quo ducenta ducatorum millia subsidiaria pro sustentandis Turcici belli sumptibus imperarant, abrogassent, Pontifex, qui libertatem Ecclesiasticam eo decreto violatam questus erat, ut Venetis asperrimo implicitis bello succurreret, decimas clero Veneto imposuit [2] ad centum octuaginta ducatorum millia conficienda, quæ in belli Turcici sumptus converterentur, a Pontificio internuntio exigenda. Alexandria Saonam se contulit Pontifex, ac decima septima Maii cum octodecim triremibus Cæsaris Niciam applicuit, et hospitatus est in Ecclesia Sancti-Francisci Fratrum Minorum.

11. *Decennales tantum induciæ inter utrumque principem statutæ.* — Promiserat quidem Pontifici dux Sabaudiæ, illum Niciæ arce exceptum iri ; sed adversis deinde suspicionibus suffusus, ne a Cæsareis vel Gallis arx illa munitissima interciperetur, promissis non stetit; ut narrat Nicolaus Theupulus [3], unus ex oratoribus a Republica Veneta missis, ut Pontificem comi-

[1] Acta Consist. ubi sup. — [2] Lib. brev. divers. sig. num. 2903. p. 67. — [3] Theupulus in narratione Italica.

(1) Non unus tantummodo, sed duplex in urbem Lucensem Pontificis adventus hoc anno consignandus est, semel enim venit die VII Aprilis, quo tempore interdicti censuram solvisse monet annalista. Verum Lucensium rerum scriptores, eorum temporum æquales, Civitalius aliique, quorum historiæ nondum in lucem prodierunt, de hoc interdicto ne verbum quidem faciunt, quanquam omnes Pauli ingressum in urbem fuse describunt. Omnes pariter conveniunt venienti Pontifici missos a Lucensibus legatos obviam procucurrisse, sed honoris præstandi, non veniam et absolutionem poscendi gratia. Nec a reliquis dissentit Tuccius, cujus manu scriptam historiam annalista dicti sui vadem exhibet. Interdictum ergo istud Lucense hujus anni ex Annalibus Ecclesiasticis expungendum est. Redux demum ex colloquio Nicensi Pontifex Lucensem urbem iterum invisit, ibidemque agens die IV Julii litteras signavit, quibus Hieronymum Alexandrum cardinalem legatum in Hungariam designavit, quas litteras recitat annalista hoc anno num. 20. Secundum hunc adventum silent scriptores omnes Lucenses, sed indubium reddere videntur litteræ Pontificis, de quibus in Annalibus. Ex hoc tamen scriptorum Lucensium silentio suspicio mihi aliqua ingereretur de vitiata litterarum illarum inscriptione, cum vix queam in animum inducere scriptores illos in percensendo priore adventu Pontificis adeo accuratos, de secundo ne verbum quidem faciendum censuisse. Verum dubium hoc depellunt litteræ aliæ Pontificis apud annalistam num. 38 recitatæ, quæ Lucæ die eadem IV non. Julii signantur. MANSI.

tarentur, atque ineundo congressui pro pace redintegranda interessent, in relatione post reditum in patriam facta. Commendat vero maxime Pauli III pium ardorem pro instauranda publica pace inter Cæsarem regemque Gallorum, ut eorum arma, tum in hæreticos, tum in Turcas converteret, magnamque sui in eo urgendo opere admirationem concitasse, ut nullis parceret laboribus, non ætati senio affectæ, non itineris difficultatibus, non corporis incommodis, non sumptibus profundendis, non animi molestiis, non vitæ periculis. At subjicit ardentiori potius, quam maturo consilio susceptum ab eo fuisse opus hoc difficillimum, sola spe concepta ex relatione legatorum cardinalium, nimirum Jacobatii ad Cæsarem, et Carpensis ad Franciscum regem.

Agente Niciæ Pontifice [1] Gallorum rex sollicitatus ab eo nuntiorum concitatissimis equis excurrentium opera, vigesima prima Maii Villamnovam pervenit, missisque oratoribus tarditatem accessus ob adversam valetudinem excusavit. Prius vero accesserat Cæsar decima octava Maii triremibus invectus, atque a cardinalibus exceptus. Pontificem itaque Christiano more veneratus, cum eo colloquium integra hora iniit, relictisque cum Pontifice præcipuis administris sanctioris sui consilii, Villam-Francam rediit, atque die vigesima prima Maii ad radices montis a Villafranca ad Niciam porrecti, defixis in amœno prato tentoriis ab hora vigesima prima ad vigesimam tertiam Cæsar cum Pontifice sermones contulit.

12. Interea dux Sabaudiæ pretiosissimum passi Christi monumentum, scilicet sacram Syndonem, afferri Niciam jusserat [2], ut Pontifici, Cæsari, et regibus, et cardinalibus ostenderetur. Duobus interjectis diebus, Galliæ rex filiis suis stipatus Pontificem adiit, atque in publico cardinalium senatu obsequium illi detulit, ut narrat Diarii auctor :

« Die secunda Junii rex Franciæ venit in S. Laurentium ad locum paratum pro colloquio inter eum et papam, distantem a Nicia per unum milliare. Comitati sunt regem cardinalis Ghinuccius, et cardinalis Contarenus. Cum rege fuerunt rex Navarræ, Delphinus, dux Aurelianensis, et comestabilis [3]. Rex osculatus est pedes papæ et dedit ei obedientiam. Postea fuerunt simul papa et rex usque ad occasum solis », Pertentavit Paulus, ut ipsi reges, se præsente hortanteque, in mutuum complexum et colloquium adducerentur, sed nunquam id ab ipsis eblandiri potuit, itaque utriusque regis præcipuos administros regiorum arcanorum participes in colloquium de pace adduxit. Non destitisse tamen Pontificem, quamvis pacis spes cecidisset, ab ipsius tractatu, ostendunt Acta Consistorialia, quæ asserunt Paulum deputasse pro hac re tres cardinales, videlicet reverendissimum Ostiensem, Ghinuccium et Cæsarinum, qui ituri essent nomine Collegii legati ad imperatorem, et ad regem Christianissimum, ut ipsæ Pontificis litteræ proximo die ad Garsiam tit. S. Suzannæ presbyterum cardinalem datæ indicant : « Nos profecto in rebus arduis, et totius Christiani nominis salutem spectantibus tractandis, concludendisque toti incumbimus, nihilque omnino omittimus, quod pacem principibus, et reditum in gratiam pristinam Christianaque in communes hostes arma transferre suadeat, huic operi diu noctuque invigilamus, etc. Datum in domo Sancti-Francisci extra muros Nicienses VI Junii MDXXXVII, anno IV ».

Detegit Paulus Jovius [1] causam, cur reges parum pio et subagresti consilio in mutuum colloquium arbitro Pontifice descendere detrectarint : « Mutua (inquit) ambitione correpti, cum hic parta armis, possessaque retinenda omnino, defendendaque statueret, ille vero Galliam Cisalpinam, quam nuper non obscuro jure possedisset, pro dignitate sui nominis repetendam arbitraretur, nullo concordiæ arbitrio sibi opus esse existimabant, quod utrique aliud detrahendum concordiæ causa indicaret ».

13. Expetebatur ea pax continentibus omnium piorum votis, ad quam cardinales utrumque regem hortabantur, e quibus Jacobus Sadoletus [2], quid cum iis egisset, datis ad Georgium ducem Saxoniæ litteris, ita exposuit :

« Niciam veni, ut potui », et infra « egi privato officio, ut cum utroque principum colloquerer, deque eisdem rebus cum illis agerem, suaderemque, ut civilibus extinctis discordiis Christiano nomini, ob eorum dissensiones præcipue laboranti, et ab hostibus Turcicis in extremum pæne jam discrimen adducto, conjunctis animis ferrent opem, hostesque comprimerent. Relinquerent hanc tanti nominis tantæque gloriæ hæreditatem liberis suis, quæ quidem hæreditas, neque iis qui illam reliquissent, neque iis qui accepissent, unquam esset interitura ; nam cætera, opes, divitias, honores, imperia, omnia fluxa et caduca existere, neque quemquam ea scire quamdiu sibi aut suis mansura sint : hoc pietatis erga Deum specimen, hoc officium vere Christianorum principum, sine ulla controversia fore sempiternum. In his sermonibus, cum uterque princeps apte admodum mihi atque humane responderet, perspexi optimum animum Christianissimi regis, Cæsaris autem virtutem et animi magnitudinem vehementer probavi ».

[1] Paul. Jov. Bellaius Comment. l. VIII. — [2] Ms. arch. Vat. t. XI. — [3] Paul. Jov. hist. sui temp. l. XXXVII.

[1] Paul. Jov. l. XXXVII. — [2] Jac. Sadolet. l. XI. Ep. ad Georg. ducem Saxoniæ 441.

« Die octava Junii », inquit auctor[1] Diarii, « regina Franciæ, et delphina, et regina Navarræ, et filiæ regiæ, cum plurimis aliis venerunt ad osculandum pedes Sanctissimi Domini Nostri in primis vesperis ». Addit die duodecima spem pacis revixisse, testaturque Paulus Jovius[2], famam fuisse, Cæsarem Mediolanensis principatus possessionem Aureliæ duci, Francisci filio, jure fiduciario collaturum, ut parta pace, Gallorum armis et opibus adversus Turcas uteretur.

Miscuit nova colloquia Pontifex[3] cum Gallo rege die decima tertia, ac decima quinta reginam Navarræ, Francisci sororem, prandio excepit, cumque de pacis ratione constare non posset, decennales inducias inter Cæsarem Gallorumque regem conciliavit, ut refert auctor Diarii : « Die, (inquit) decima octava Junii factæ sunt induciæ decennales inter Cæsarem et Gallum ». Confirmat id Jacobus Sadoletus[4] in litteris ad Georgium ducem Saxoniæ, ac Martinus Bellaius, cujus postremi hæc sunt verba : « Tandem cum nulla ratio pacis ineundæ posset inveniri, inducias decennales proponere cœpit (Summus Pontifex) sperans fore, ut tanto spatio, quæ penitus animis insedisse videbantur, evelli possent : ita inducias in decem annos paciscuntur, et mox ambo se servaturos jurejurando papa sequestro confirmant, domum quisque revertitur ».

14. Adhibitam a Paulo Pontifice summam diligentiam pro componenda pace inter Cæsarem et regem, ac nullas pastoralis officii partes prætermisisse refert memoratus Theupulus orator Venetus, qui non modo præsens interfuit, sed etiam regiorum arcanorum fuit particeps : sed contrarias obfirmatasque dissentientium eorumdem principum voluntates flecti non potuisse refert, ac non obscura etiam multæ diffidentiæ signa fuisse, quoniam rex Galliæ Niciam nunquam accedere voluit, ac propterea Pontifex loco quatuor milliaribus dissito cum illo colloquia tenuit. Intercessere etiam gravissimæ difficultates circa capita pacis jam ante inter eos Matriti et Cameraci confectæ. Subdit idem Theupulus se a Pontifice et Cæsare factum certiorem, magna actum contentione, ut Gallorum rex armorum fœdus cum ipso contra Turcas et Lutheranos percuteret, Concilium Œcumenicum etiam promoveret, atque ab amicitia et societate regis Angliæ discederet, quo fœdere inito certis legibus, se Mediolanensem ducatum fiduciario jure secundo Francisci filio duci Aurelianensi traditurum pollicebatur.

15. Circa eas leges graviores ortæ dissensiones : nam Gallus flagitabat, ut actutum fiduciaria ea collatio fieret a Cæsare, ac se mox illo fœdere obstricturum. At Cæsar expetebat, ut Galliæ rex mox urbes arcesque Sabaudiæ duci ereptas restitueret ; ac lapso triennio Mediolanensem principatum duci Aurelianensi cum Cæsarea nepte secundogenita Ferdinandi regis Romanorum matrimonio conjuncto collaturum pollicebatur : quæ omnia ipsemet Theupulus Venetus orator in patrio senatu sese a rege accepisse professus est.

16. Prætermittendum non est, quod Paulus Jovius tradit, nempe Cæsarem Pontificis amicitiam prensasse, eamque affinitate astrinxisse, collata in matrimonium Margarita Austriaca filia vidua Octavio Pontificis nepoti adolescenti, cui antea Novariam dono contulerat, ejusque conjugium expetenti Cosmo Florentiæ principi repulsam objecisse, ne si induciæ infringerentur, Pontifex in Gallorum partes inclinaret, ex cujus accessione Cæsareæ vires debilitandæ forent.

17. Narrat Paulus Gualterius Pontificem die vigesima Maii Nicia discessisse, quem Cæsar comitatus est usque Genuam, ac die vigesima quarta Julii Romam feliciter appulisse, magnoque senatus populique Romani plausu exceptum fuisse. Mox lætitiam auxerant nuntiorum Apostolicorum apud imperatorem et regem Gallorum Epistolæ, quibus ipsos reges collocutos simul fuisse, et amanter se mutuo amplexos in portu ad Aquas Marianas in Provincia referebatur. De hoc colloquio ait Martinus Bellaius : « Postquam Avenionem pervenisset (scilicet Franciscus rex) a Cæsare nuntium accepit, cupere se amplius cum eo colloqui, si ad fossas Marianas proficisci non recusaret, se libenter eo venturum. Paret rex, et Cæsar cum eo in continente prandium sumit, cum maxima benevolentiæ et amicitiæ significatione, postea rex Cæsaris triremem ingreditur, ibi de rebus maximis colloquuntur, quos inter se sermones habuerint, nescio, unum illud scio, nihil re ipsa perspectum fuisse, quod colloquium illud in commune bonum aliquid attulerit ».

18. Visum est Cæsarem iis officiis delinire Franciscum regem voluisse[1], cum Cæsareæ copiæ ex Africa in Siciliam translatæ, defraudatæ meritis stipendiis, rebellassent, et pariter in Insubria tumultus, ob grassationes effusas in Insubres concitarent, adeo ut nil propius adesset, quam ut Insubres correptis armis conscinderent Hispanos, ut Mediolanensis orator Cæsari exposuit, ni militarem licentiam castigaret. Cæterum ille principum congressus, effusis amoris significationibus ornatissimus, spes pacis ingentes omnibus attulit, adeo ut cardinalis Sadoletus[2] Georgio duci Saxoniæ scripserit, eorum principum colloquia, non solum optatæ pacis signa et indicia, sed etiam

[1] Petrus Paulus Gualt. Diar. tom. XI. — [2] Paul. Jov. l. XXXVII. — [3] Martin. Bellaius l. X. — [4] Jacobus Sadoletus l. XI. Comment. lib. VIII.

[1] Paul. Jov. l. LVII. — [2] Blasius Cæsenas to. XI. Vat.

certissima pignora haberi : qua de re reversus Romam Pontifex solemnes supplicationes quatuor diebus habendas indixit, ut Deus mutuam animorum conjunctionem inter principes conservaret : « Eo quod » inquit Blasius Cæsenas [1] « jam ad invicem se conjunxerant ut fratres, in bona unione, cujus rei auctor Pontifex fuerat ». Extant vero Pauli litteræ ad Margaretam reginam Navarræ, Francisci regis sororem, quæ litteris refertis omnibus observantiæ et studii signis obsequia Pontifici devoverat, quibus hortatur, ut sancitam inter Franciscum et Cæsarem concordiam alere niteretur [2] :

Reginæ Navarræ.

19. Charissima, etc. Summe gratum a tua serenitate recipimus, et gratias quoque ei agimus, quod hanc fiduciam et spem suarum rerum, quas nostras esse ducimus, in nobis collocet, sicut certe potest, et semper poterit merito collocare. Sumus siquidem tuæ serenitati paterna et singulari charitate affecti, non solum ut reginæ, et tanti regis sorori, verum etiam ut omni virtute insigni, et conspicuæ, quodque in proximo congressu nostro cum Cæsare et fratre tuo rege Christianissimo, in te universalis boni curam studiumque pietatis perspeximus, ut nihil a nobis et hac sancta Sede, quam tantopere veneraris et colis, non tibi debitum esse cognoscamus; proinde cum ex ea reconciliatione animorum, quæ Dei munere tunc secuta est, tantum universæ Christianitati commodum, et beneficium sit collatum, quantum pro tua sapientia perspicis, te, in Christo filia, omni nostri cordis affectu hortamur, ut ipsum Christianissimum fratrem tuum, et sua bonitate, et tuis piis consiliis in his concordiæ et pacis studiis conservare, et augere satagas, quæ immortalem ei laudem, cum communi omnium Christianorum salute pepererunt, etc. Dat. Romæ apud S. Marcum VII Augusti MDXXXVIII anno IV.

20. *Composita inter Ferdinandum Bohemiæ Joannemque Hungariæ reges vetera dissidia.* — Nec modo redintegrata est inter Cæsarem et Gallorum regem sequestra pax, sed etiam composita fuere vetera inter Ferdinandum Bohemiæ Joannemque Hungariæ reges dissidia; quare meliorum rerum spe recreatus Pontifex, Hieronymum Aleandrum cardinalem in Hungariam proficisci jussit, ut pactionum inter Ferdinandum et Joannem Hungariæ reges initarum fœdera, Apostolica auctoritate confirmaret, tum ob præterita bella collapsam disciplinam Ecclesiasticam in pristinum decus dignitatemque vindicaret, ut subjectæ testantur litteræ [3] :

« Dilecto filio Hieronymo tit. Sancti Chrysogoni presbytero cardinali, Brundusino nuncupato, ad regnum Hungariæ nostro et Apostolicæ Sedis de latere legato, etc.

« Cum in principio Pontificatus nostri Christianos principes inter se dissidentes, et ob id Christianitatem armis et bellis oppressam, et pene vastatam videremus, nostri muneris esse judicavimus, pro illorum concordia ad ea remedia recurrere, ad quæ prædecessores nostri confugere consueverunt, Deumque in primis publicis votis ac rogationibus precati sumus, ut pro sua pietate pacem fidelibus suis nostro tempore restituere dignaretur, et deinde ad ipsos principes conversi, eos per litteras, nuntios et legatos pluries hortati sumus, ut odia deponerent, animos ad invicem conciliarent, subditos suos et quassatam Italiam aliquando per concordiam consolarentur : quod cum difficilius succederet, illud facere non omisimus, ut, posthabita ætatis nostræ jam decrepitæ ratione, postpositis terrestrium et maritimorum itinerum incommodis, charissimos in Christo filios nostros, Carolum Romanorum imperatorem semper Augustum, et Franciscum Francorum regem Christianissimum Niciæ conveniremus, pacemque eis suaderemus, quam etsi in totum concludere non potuimus, illud tamen Dei clementia, et sancti Spiritus gratia nos coadjuvantibus effecimus, ut ab ipsis Carolo imperatore et Francorum rege per inducias decennales ab armis cessatum sit, non intermisso pacis tractatu, pro quo uterque eorum particulares ad nos nuntios brevi missurus est. Ut autem ejusdem Dei misericordia uberior et plenior nobis appareret, eodem fere tempore in regno Hungariæ, in quo diutissime certatum fuerat, odiis ac discordiis depositis, ad pacem et concordiam deventum est. Nos vero duplici hac lætitia affecti gratias Deo Omnipotenti, pro duplici hoc munere agere non desinimus, et quoniam ipsi paci nostram ac Sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritatem, pro ejus roboratione interponere per nos ipsos non possumus, sicut vellemus, id per aliquem alium omnino exequi decernimus. Quamobrem prædecessorum nostrum etiam in hoc morem secuti, circumspectionem tuam, singulari doctrina, præcipuaque probitate, et integritate insignem, nostrum et ejusdem Sedis ad ipsum regnum Hungariæ legatum de latere de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio creantes et deputantes, teque eo destinantes, tibi nostram et dictæ Sedis auctoritatem in dicta pace interponendi, et tam in ipso regno quam in aliis locis ad quæ deveneris, seu per quæ transieris, alia omnia, statum Ecclesiasticum, ob publicas calamitates turbatum, concernentia, cæteraque faciendi et exequendi, quæ ad præmissa necessaria fuerint seu quomodolibet opportuna, plenam facultatem et auctoritatem concedimus per præsentes. Age igitur, fili noster dilecte, cum Dei

[1] Blasius Cæsenas to. XI. — [2] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 390.
[3] Id. ib. p. 369.

et nostra benedictione, tuisque institutis nostræque de te expectationi respondeas, sicut in Dei gratia et tua bonitate speramus. Datum Lucæ die IV Julii MDXXXVIII, anno IV ».

21. Cum porro Joannes Hungariæ rex, missis ad Pontificem litteris, Hungariam a Turcis cinctam periculis, ut illi periclitanti opitularetur, commendasset, significassetque Turcas Hungariæ proculcandæ sibique subjiciendæ inhiare, ut everso eo regno, Christiani imperii propugnaculo, iter sibi ad Italiam expugnandam (more veterum gentium barbararum) sibi sternerent : Paulus Joanni regi de pace confecta gratulatus, eumdem certiorem fecit de misso a se Hieronymo cardinale pro eadem confirmanda ac restituendo in Hungaria religionis splendore, precesque addidit, ut pietati asserendæ retundendæque Turcicæ tyrannidi studeret ; spemque injecit, posthac eum tuto et feliciter regno potiturum, tantosque bellicos apparatus instrui adversum barbaros, ut qui terrebant antea, modo timere discerent [1] :

« Charissimo in Christo filio nostro Joanni Hungariæ regi illustri.

« Charissime. Venerabilis frater noster episcopus Agriensis, et tuæ majestatis ad serenissimum Cæsarem missus, ex Padua, in itinere litteras tuas fidem sibi facientes ad nos misit, mandataque tuæ serenitatis ea fuisse nobis scripsit, ut ipse præsens, si non longe a recto suo itinere nos convenire posset, nomine suæ serenitatis nos adiret, officioseque veneraretur, nobisque deinde istius regni salutem studiose commendaret, tum ob multa millia animarum quæ in eo sunt, tum ob periculum universæ Christianæ reipublicæ imminens : siquidem Hungariam ad invadendam Italiam maxime opportunam esse, ac semper fuisse, sicut multarum olim barbararum nationum irruptiones testantur, neque nunc Turcarum tyrannum aliam ob causam id ipsum moliri , quam ut per Hungariam commodius Italiam occupet ac diripiat, sicut hæc plenius a dilecto filio Francisco Marsupino etiam , accepimus. Gratias igitur agimus tuæ serenitati, et pro visitatione nostra tuo oratori injuncta, et pro monitione excitationeque nostri officii, quod circa animarum salutem et publicam omnium Christi fidelium curam præcipue versatur. Tum vero Deo Omnipotenti agimus longe maximas et immortales gratias, quod ejus benignitate, pacem inter te et serenissimum regem Romanorum vidimus constitutam, qua istud regnum (discordia afflictum) recreatum iri confidimus. Tuam etiam majestatem justissimis laudibus prosequimur in Domino , quod illa prudenter et pie , tum sui , tum aliorum Christi fidelium regnorum saluti prospexerit, paceque inita, suæ cæterorumque securitati consuluerit. Nos quidem, fili, exuberamus gaudio et lætitia exultationis, pro tot et tantis simul beneficiis a divina clementia nobis concessis, ut inde Cæsare et Christianissimo, hinc te et Romanorum regibus, ex tanta dissensione ad concordiam versis, metum in spem, mœrorem in gaudium verterimus, ac non modo, jam non timeamus metum, verum etiam de salute securi nostrum in ipsos hostes translatum jam esse confidamus : in quo quidem perficiendo, nihil nostris laboribus, aut facultatibus, aut periculis parsuri sumus, sanguinem etiam nostrum libenter profusuri, ut tam cæterorum Christi fidelium regnorum, tum præcipue tui, quod in speciali protectione Apostolicæ Sedis, et antemurale totius Christianitatis, præcipueque Italiæ, sicut tua majestas verissime commemorat, semper fuit, securitatem nostro tempore stabiliamus. Itaque cum pervenisset nuper ad nos lætissimus de vestra concordia nuntius, statim dilecto filio nostro Hieronymo Aleandro tit. S. Chrysogoni presbytero cardinali, quem antea ad partes vobis vicinas pro aliis etiam negotiis rempublicam Christianam, fidemque Catholicam concernentibus, legatum nostrum mittere decrevimus, injunximus ut etiam ad vos veniret, et nostro ac hujus sanctæ Sedis nomine, vobis gratularetur, et in ipsa concordia ad illius majus robur ac perpetuitatem, Apostolicam auctoritatem de prædecessorum nostrorum more interponendi, aliaque faciendi, quæ ad ipsius regni salutem, ac vestram et vestrorum consolationem pertinerent, ei concessimus facultatem, sicut ex eo, quem propediem ad vos perventurum speramus, tua majestas uberius intelliget, quam confidere in Domino et in futurum optime sperare volumus : his enim duabus constitutis concordiis, fœdereque antea per nos cum Cæsare ac Venetis inito, Dei misericordia suos fideles benigne respexisse videtur, ut a Turca deinceps sit securitas, tuaque majestas in suo regno tuto ac feliciter degere, sanctam religionem solito fervore percolere, ac Deo Omnipotenti gratias assiduas quiete agere possit : ad quod, atque ad observantiam perpetuam hujus sanctissimæ pacis, cultumque solitum Apostolicæ Sedis, nomine licet non necessario, tamen ex abundantia charitatis nostræ majestatem tuam plurimum hortamur, eique omnem prosperitatem exoptamus. Datum Romæ apud S. Marcum VIII Aug. MDXXXVIII, anno IV ».

22. *Conjunctæ classes Pontificis, Cæsaris et Venetorum ; Barbarossa ex Creta repellitur.* — Dum Viterbii versaretur Pontifex [1], relatum illi est, Turcas bello maritimo vexare Venetos, atque ad Cretam invadendam classem misisse : nec sæva Barbarorum consilia latuerant Vene-

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 420.

[1] Paul. Jov. hist. sui temp. l. XXXVII.

tos, qui præter cæteros legatos ad Pontificem Cæsaremque Niciensi colloquio districtos, miserunt Nicolaum Theupulum et Marcum Antonium Cornelium, qui postularent, ut classis Cæsarea Pontificiaque quantocius apparatæ ad navigandum essent, ne rei gerendæ tempus inane efflueret : cum autem inter Pontificem, Cæsarem ac Venetos oratores conventum esset, ut Andrea Auria in revehendo in Hispaniam Cæsare impedito, Ferdinandus Gonzaga prorex Siciliæ supremum in expeditione imperium haberet, cum Pontifex monuit, ut classem, quam instructam habebat, Venetæ conjungeret, ad Turcas Creta propulsandos, talibus Epistolis [1] :

« Ferdinando de Gonzaga proregi Siciliæ.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem, etc. Cum charissimus in Christo filius noster Carolus imperator, Andrea Auria duce, ac triremibus ejus (ad expeditionem contra Turcas destinatis) ob suum in Hispaniam reditum indigeret, ne res interea Christiana detrimentum pateretur, Niciæ prius, deinde Genuæ, inter nos et majestatem ejus dominiumque Venetorum convenit, ut totius expeditionis onus nobilitatis tuæ humeris imponeretur, atque uti in insula opportunissime, et quasi in rem præsentem promptissimus eras, collecta undique navium et triremium classe, quotquot in regno Neapolitano aut Sicilia, aut alibi Cæsareæ ditionis forent, classi nostræ et Venetorum te sine mora adjungeres, quod nostris et majestatis suæ litteris tibi illico significatum est. Post autem illius discessum in Hispaniam et nostram versus Urbem regressionem, recentibus nuntiis nobis allatum est, Turcas, opportunitate temporis usos, Cretæ imminere, ex quo magis nobis, et pro amore, quo nos semper eximio prosecutus es, et pro rei necessitate, quæ moram non admittit, visum est denuo ardentiore studio instare, ut collecta quanta maxima potes navium triremiumque multitudine, classi nostræ et Venetorum te conjungere properes, quo tantum periculum nostris cervicibus depellatur, et si quid illustrioris operis perfici interea non poterit, quod summe cuperemus, saltem res integra in sequentem annum servetur, quo, Deo favente, expeditio, ut speramus, omnibus numeris suis constabit. Tuæ prudentiæ et fortitudinis in præsentia erit, ut ad paratum gloriæ locum omni conatu nitaris, et opinioni ac spei de te conceptæ non desis. Datum Viterbii XVIII Julii MDXXXVIII anno IV ».

23. Narrat Paulus Jovius Barbarossam Turcicæ classis præfectum, cumentcum ac triginta triremibus Hellesponto et Gallipoli provectum, primos impetus impressisse ad Canæam, quæ olim Cydonia dicta est; sed Grittum Patritium, qui urbi præerat, et majoribus minoribusque tormentis magnam Turcarum stragem fecerat, facta eruptione, ad canendum recessui Barbarossam adegisse, ita ut multos, qui ad prædandum excurrerant, deseruerit, qui a Cretensibus interfecti sunt. Inde ad Rethimum urbem nobilem versus est belli Turcici furor; sed Rethimenses appropinquantes Turcicas triremes majoribus tormentis concussas, magno illato damno, averterunt. Mox Barbarossa Candiam, Cytheam olim dictam, quæ toti insulæ nomen dedit, procedens, eamque contemplatus, quod munitissimam omnium putaret, eam adoriri non est ausus. Cumque ab exploratoribus didicisset, Christianam classem milite tormentisque ornatissimam, Cretæ opem allaturam, Creticis littoribus abscessit, atque is Cretensis belli felix exitus fuit. Ut vero postea Christiani (ob dissidia) rem male gesserint, dicetur inferius.

24. *Paulus Cæsarem hortatur ut Constantinopolim invadat, decumas Hispano clero imponit.* — Reflorescere Christiana res ex mutuo tantorum regum fœdere, ac nova lux oboriri visa est, adeo ut Paulus piissimis hortatibus Cæsarem inflammare nisus sit, ut ad Constantinopolim expugnandam, expeditionem florentissimam duceret, cui se comitem adjuncturum obtulit, operamque ad subsidia tum nummaria, tum bellica comparanda collocaturum spopondit [1] :

« Imperatori.

« Charissime, etsi nobis cum majestate tua laudatione potius quam adhortatione opus esse videmus, ad te in sanctissimam expeditionem contra Turcas accendendum, propterea quod in dies cum magna nostra lætitia audimus, te in hoc omnes cogitationes actionesque tuas consumere, cominus agere omniaque præparare, quæ ad tanti molem belli pertineant, tamen pro nostro officio, quod est nobis principaliter in hac re promovenda a Deo injunctum, sponte currentem pietatem et virtutem tuam in his nostris incitandam duximus, ne quid in tanta re, tantum celeritatis requirente, etiam supervacui officii nostri prætermittamus. Vides enim, fili charissime, ac pro tua sapientia facile prospicis, quem in locum res Christiana deducta sit vel summi periculi, si cunctatiores fuerimus, vel salutis et victoriæ, si in apparando studium, et in exequendo celeritatem adhibeamus : nunquam quidem major temporis opportunitas, reique bene gerendæ facultas oblata est. Ac si velimus Dei omnipotentis beneficia commemorare, quæ nobis hoc tempore indulgentissimus Pater exhibet, supervacuam rem agimus ; cuivis enim facile apparent, nemoque non videt divinam bonitatem his manifestis signis, quasi vocibus, ad hoc bellum nos excitare. Primum quidem nobis majestatem tuam ea virtute, sapientia ac pietate principem, eaque regnorum opulentia, et fortis-

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 327.

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 549.

simorum militum copia, Cæsarem dedit, qui pietate velles, et potentia posses Rempublicam Christianam a metu sævissimorum hostium liberare : cujus pia mens ad hoc bellum tam peranimata instructaque fuit. Deinde vero, ut nil nos a sanctissimi hujus belli susceptione remorari posset, pacem et concordiam, hinc inter serenissimos Ferdinandum Romanorum regem fratrem tuum de Christiana republica optime meritum, et Joannem Hungariæ regem, hinc inter te et omni laude dignum Christianissimum regem affinem tuum conciliavit : in quo nobis magno Dei beneficio affecti videmur, ipsique Deo gratias maximas agimus, quod eam reconciliationem tuam cum rege Christianissimo, quæ universæ Christianitati maxime opportuna ac salutaris fuit, vestra quidem utriusque pietate, sed nonnulla etiam nostra opera et labore perfecta est, quem nos quidem regem Christianissimum, ut optimum et præstantissimum principem pro sua majorumque suorum consuetudine et gloria, tam sanctissimo bello non defuturum speramus. Accedit his etiam nobilium Venetorum, multum terra, plurimum mari potentium, pia nobiscum et cum tua majestate antea inita, et nuper renovata confœderatio : quæ omnia, cum divini favoris certissima sint indicia, opportunitatemque rei gerendæ præbeant maximam : hostis etiam non minorem nobis imponit necessitatem. Is enim nostro nomini infensissimus, nostrorumque majorum discordiis potentissimus factus, non contentus tot regnis tantaque orbis parte Christiano simul imperio et religioni ademptis, tuæ permaxime majestati, quam et odit et reformidat, infestus, Viennam tui fratris bis invasit, classe in Africam missa Tunetum bis occupavit, ut ex ea quasi arce Italiam atque Hispaniam teneret obsessas. Utrinque autem, cum personaliter illuc advolasses, tua virtute repulsus. Aucta postea in immensum classe, superiore anno regni Neapolitani littora diripuit : nec aliud nunc cogitat, quam quomodo reliquam cunctam Christianitatem, ac præsertim tua nostraque et confœderatorum Venetorum occupet et absorbeat : eoque deducta res est, ut vel vincendum nobis, vel pereundum, aut sævissimo hosti serviendum sit. Licet igitur, noster fili charissime, maxima præstiteris ac præstes, majora tamen a te expectantur : illa enim priora ad nihilum reciderent, nisi quæ restant adjicias, hostis siquidem irritatus potius quam fractus, acrior postea consurgere posset in nostram perniciem. Itaque non hortamur modo majestatem tuam, sed etiam oramus, ut sicut facere eam audimus, omni studio omnique instantia rem urgeat, ac se in hanc sanctissimam expeditionem primo Vere ineundam accingat, nullumque temporis punctum a præparatione instructioneque ejus vacuum elabi sinat. Et quoniam de honore Dei omnipotentis, de universali periculo, de communi salute agitur, cui ad Dei maximum honorem tutandum, vel si vitam profundere oporteat, deesse non debemus, velis sicut antea in Germaniam, deindeque in Africam, ita nunc haud minore in re, imo etiam majore, ad caput hostium ipse proficisci, ut tua præsentia, et tuis animos augeat, et hostibus minuat. Nec nos quidem, fili, quanquam admodum senes et viribus invalidi, pium hunc laborem refugimus, ut nostræ etiam personæ ministerio, nedum contributione pecuniæ, communi causæ prosimus. Quod si vitam quoque Deo reddere in tam pio opere nobis liceat, felicitatem reputabimus. Tolle igitur nobiscum sanctæ Crucis vexillum, in quo Constantinus prædecessor tuus vicit, vindica honorem Dei omnipotentis fœdatum, jus Romani imperii concerptum : sicut etiam nuper in Africa, ita nunc in Europa tot millia Christianorum, qui hosti sævissimo indigna ac misera serviunt servitute, exime, denique securitatem Christianitatis, quam hostis tamdiu impune vexavit, pro tuo officio, virtute ac dignitate constitue. Nos quidem ipsi quantum undique præstare poterimus, vel officio nostro in adhortando, vel auxilio in contribuendo, tibi non deerimus ; pactam ex fœdere pecuniam in promptu habituri sumus : hincque ad prædictos et alios reges, inde ad principes Germaniæ, et istuc quoque ad prælatos tui regni, quos tua opera convocatos audimus, litteras dedimus, ut omnes communem causam communi contributione coadjuvare velint, sicut eos pro officio et pietate sua esse facturos speramus. Datum Romæ XV Octobris MDXXXVIII, anno IV ».

25. Extant eæ in Libro Brevium, quibus Hispano clero significat susceptum in Turcas bellum ad servitutem impiorum avertendam tuendamque religionem, ac longe satius esse, partem opum in communem opem conferre, quam insolescenti hosti omnia reservare, maxime cum in ea causa ad fundendum etiam sanguinem debeant esse paratissimi [1] :

« Venerabilibus fratribus archiepiscopis, et episcopis, ac dilectis filiis capitulis Ecclesiarum regnorum Hispaniæ.

« In eo nunc, sicut nostis, omnes simul laici Ecclesiasticique periculo versamur, quod a perfidis Turcis, in nostram perniciem armatis, imminet ; propter quod nos, cum Cæsarea majestate ac Venetis sanctissimam contra eos expeditionem suscepimus, ut nisi ad commune incendium restinguendum communi ope accurratur, communiter omnibus sit pereundum, multoque magis expediat partem aliquam ob salutem conferre, quam cum certo exitio cuncta amittere, id vero cum conveniat omnibus ad

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 495.

prudentiam, Ecclesiasticis etiam convenit ad pietatem, ut scilicet sanctam religionem communemque populorum nobis commissorum salutem in tempore necessario, non solum parte facultatum, quas pia illorum liberalitate consecuti sumus, verum etiam proprio (si necesse fuerit) sanguine tueamur. Quamobrem, fratres venerabiles et dilecti filii, cum in communi periculo, et vestrum quilibet includatur, nosque ipsi, licet Ecclesiasticas facultates, ob calamitates proximorum temporum, valde imminutasca-ceperimus, gravi tamen contributione nos oneravimus, ut non solum nostra nostrorum que subditorum, sed omnium ubique Christianorum defendantur, vos quoque decet, nostro exemplo, coadjuvare sanctissimam hanc expeditionem. Nullo enim tempore, nullaque in re magis pium Deo obsequium præstare poteritis, brevique tempore, sicut in ejusdem Dei misericordia sperandum est, hostibus victis, salutem quietam et securitatem vobis perpetuam acquiretis. Itaque cum Cæsaream majestatem litteris nostris adhortemur ad expeditionem accelerandam, et eo personaliter, prout rei magnitudo postulat, proficiscendum, vos hortamur in Deo Domino, ut nobiscum, et cum dicta majestate, quæ regnis, uxore ac liberis suis relictis, tot impensas, labores et pericula pro publica salute subitura est, communem totius Christianitatis et totius quoque regni hostem pia contributione propulsetis, etc. Datum Romæ xv Oct. MDXXXVIII, an. VI ».

Pontifex, ut a Deo pro Christi fidelibus opem impetraret, hæc statuit : « XVII Octobris MDXXXVIII fuit consistorium, S. D. N. decrevit supplicationem in terris confœderatorum, cum indulgentia plenaria pro orantibus contra infideles, propter bellum, quod cum Turcis hoc anno terra marique geritur ».

26. *Auriæ ducis inertia ; pars classis Barbarossæ naufragio perit.* — Quid porro a sociali classe gestum sit hoc anno, pudet referre [1]. Propulsato feliciter (ut diximus) a Cretæ insula Barbarossa, Andreas Auria, præfectus classis Cæsareæ, postquam revexisset in Hispaniam Cæsarem, collectis passim militibus, superato Messanæ freto, ad Corcyram insulam cursum intendit, et cum Vincentio Capellio Venetæ classis præfecto, Autumno appetente, se conjunxit. Grimanus vero patriarcha Aquilegiensis, qui Pontificiæ classi præerat, Prævesam oppidum, in Actiaco promontorio situm, adortus, a Turcis ex Ætolia accitis repulsus est, nonnullis in recessu interfectis, non tamen pertæsus audacis consilii, cum angustias Ambracii sinus explorasset, et hostium classem in toto sinu stantem in anchoris perspexisset. Florentissima porro erat classis Christiana, in qua septuaginta duæ naves onerariæ erant, ac centum et triginta quatuor triremes, præter alias naves classem comitantes, adeo ut numero et viribus superaret Turcicam : ad quam opprimendam sumpta sunt bellica consilia, sed ea in ancipites contrariasque sententias distracta sunt, ut sine ullo impedimento Barbarossa classem centum et quinquaginta navigiorum ex angustiis Ambracii sinus in apertum pelagus eduxerit. Defuit etiam tum pugnandi occasioni Andreas Auria, licet vincendi præclara spes affulgeret, atque a Vincentio Capellio et patriarcha ad pugnam urgeretur, ductisque mari variis gyris, ex navalis peritiæ inani ostentatione, demum turpem fugam ridente Barbaro capessivit, cum hostis septem, qua naves, qua triremes nostras, sibi propinquiores, cœpisset incendissetve. Porro Barbarossa fugientes nostros ad Corcyram insecutus, eos ad pugnam provocare insolentissime est ausus, Auria tamen, frementibus cæteris ducibus, nec ferentibus ad tantum dedecus abjici Christianam virtutem, portu se continuit. Cumque (pudore victus) pugnæ tandem assentiretur, tamdiu prolata est consultatio, ut Barbarossa parta contentus gloria in Ambracium sinum se receperit. Vertit tum Christiana classis impetus suos in Castrum-Novum Turcicæ ditionis in Rizonico sinu, quod prima impressione expugnatum est, magnaque multitudo in servitutem abducta. Cum vero id oppidum ex fœderis legibus deberetur Venetis, tamen Auria veteranas cohortes Hispanas præsidiarias ad quatuor millia oppido imposuit, quod ægerrime tulit Venetus senatus, ut damnare sacrum fœdus cæperit.

27. Nauplium et Epidaurum in Peloponeso, quæ Venetæ erant ditionis, obsideri acerrimeque oppugnari jussit, at Barbarossa, ob fugatam Christianam classem, animis elatior, ad Neapolitanam expeditionem vires convertit, ut Castrensibus præsidiariis opem ferret, sed divina virtus eum delevit, atque a regno Neapolitano avertit exitium : pars enim ejus classis Africo et Austro jactata illisa est scopulis Acroceranniis [1], de quo hæc Petrus Paulus Gualterius in Diario refert : « XXIV Novembris nuntiatum est Romæ, periisse naufragio undecim triremes classis Turcarum prope Valonam, et postea res confirmata est ». Majorem numerum alii recensent [2], ut apparebat ex armamentis et naufragii fragmentis, quæ toto fere Dalmatico littore natantia atque ejecta videbantur : ea clade debilitatum perturbatumque Barbarossam, eductis classibus persequendum Capelius aliis ducibus suadebat, cum quo Ferdinandus Gonzaga sentiebat, sed restitit Auria, causatus sibi in Italiam redeundum esse, ac continuo ventis vela expandit, Capellio in eum, ut in Veneti nominis veterem hostem, contume-

[1] Paul. Jov. l. XXXVII.

[1] Paul. Jov. l. XXXVII. — [2] Ms. Vat. to. XI. Surius in Comm.

liosam rationem effundente, ut qui exploratæ victoriæ defuisset, et Christiani nominis gloriam inertia importuna dehonestasset. Cumque adversi rumores de eo spargerentur, ferunt Auriam eos contempsisse, cum omnia revocaret ad commodum Cæsaris, qui Turcico bello implicitos Venetos, atque a præpotente hoste viribus et opibus exhauriendos, terrestris imperii urbibus spoliare posset.

28. *Ex Moldavia Turcarum exercitus recedit.* — Nec felicius successere Turcarum res terra quam mari; cum enim terrestris eorum exercitus in Valachiam et Moldaviam irrupissel[1], Valachi fœdus armorum cum rege Poloniæ percussere, cumque ob ingruentis adversæ tempestatis incommoda, reditum pararet e Moldavia, a Valachis et Moldavis irruentibus ex parte concisus est, extremaque ejus agmina deleta, quorum cladem rex Poloniæ, qui cum Valachis pacem sanxerat, Pontifici significavit, et lectæ fuerunt in Consistorio [2] sub die VII Octobris MDXXXVIII ejus litteræ, quæ annuntiabant talem pacem. Et in Consistorio XXV Octobris ejusdem anni Sanctissimus retulit discessum exercitus Turcarum ex Moldavia (1).

29. *Solymannus cogitat pellere ex India Lusitanos, sed ipse profligatur.* — Eodem anno Solymannus Turcarum imperator, cum primum Badurii Cambaiæ regis nuntiis, deinde eo cæso, a Mamudio rege ad Lusitanos Diensi arce pellendos, Mogoremque sibi infestissimum bello lacessendum provocaretur, de Lusitanis ex India depellendis, atque Orientis regnis [3] ad suum imperium adjungendis consilia conatusque omnes adhibuit; classem ad Suezium Maris-Rubri portum instruxit opera Abrahemi purpurati florentissimam, in qua majores naves erant sexaginta quatuor, quarum pleræque remis agebantur, ad quas etiam Cambaicæ septem, et Malabaricæ tres accessere : huic præfectus est Solymannus Ægypti præses bello exercitatissimus. Is Adenum profectus, quingentos milites ægritudinem simulantes, ac in urbem a validis militibus transvectos, in urbem rege hospitium comiter præstante, induxit, in quorum lectulis arma sub veste contecta fuere : dein in naves regem venire jussit : periculosa imperia respuentem ficti illi ægroti accincti armis ad classem invitum perduxere : quem Solymannus, ob liberiores voces, ex prætoriæ navis antenna suspendit, urbeque direpta, præsidium illi imposuit. Ex eo portu, ut ab imperatore jussus erat, Goam cursum intendit, ad eam Turcico imperio subjiciendam. Verum in itinere mutato consilio, Dium flexit, ac cum Soſare viro principe, de Cambaiæ regno occupando consilia contulit, Diumque obsidione cinxit. Ejus consilia suspecta rex proceresque Cambaiæ habuere, commeatumque ejus castris, magno Lusitanorum commodo, inferri vetuere. Porro ille graviores impetus in Rumæum castellum, cui præerat Paliecus, impressit, adeo ut magna murorum parte diruta, cum obsisti amplius non posset, Lusitani præsidiarii (salvis, præter arma, rebus et corporibus) deditionem fecerint. Res autem mira tum accidit, nam cum signifer Turca vexillum Christi Domini quod in summis mœnibus de more defixum erat dejecisset, ejusque loco illud impuri Mahometis erexisset, Joannes Petreius, pio ardore accensus, socios ad vindicandum contumeliam invitavit, quem sex sunt secuti. Ille se victum dedititiumque negans, evulso Mahometis signo, Christi signum restituit. Mox accurrere victores, minasque talia ausuris intentarunt, nil valuere minæ, nam vix digressi erant, cum Petreius et socii pio studio perciti, afflicta Mahometis effigie, Crucis signum extulere : eos id divino impulsu egisse eventus edocuit, nam cum perciti rabie Turcæ obtruncassent Christianæ dignitatis assertores, atque in mare dejecissent, hæc subsecuta refert Maffeius : « Hinc mira visu dictuque res, militum Christi cadavera, divino scilicet nutu, ne honore sepulchri carerent, obliquo Euripo, contra vim æstus rapidissimi, sponte ad ipsam Lusitanæ arcis portam evasere. Haud obscuro sane documento, cum tanta sit corporum divinitus habita ratio in terris, quam gloriosa fuerint eorum animis in cœlo præmia persoluta ». Rumæo autem castello potiti Turcæ vires omnes in Diensem arcem, terra marique effudere : sed Turcicos conatus constantia Lusitana fregit : asperrima omnium postrema dimicatio fuit triplici acie structa, barbaris in mœnia assilientibus, in qua tormentorum librandorum magister exhaustis pilis ferreis, dentem sibi ex ira excussit, excussumque ac inditum tormento in hostem contorsit. Demum duobus mensibus in obsidione consumptis, Solymannus tribus suorum millibus amissis, commeatuum difficultate fatigatus, ac Nonii proregis Indiæ adventus territus, Diensi urbe incensa, noctu tanta trepidatione copias in naves recepit, ut

[1] Alex. Farn. in Act. Consist. — [2] Act. Consist. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. p. 351. — [3] Joannes Petrus Maffeius hist. Indiar. lib. XI.

(1) Hanc tamen Moldavorum de Turcis victoriam vel fictam vel ambiguam fuisse oportet, cum Turcarum Annales, tum illi, quos Leunclavius vulgavit, desinentes in annum MDL, tum recentiores illi, quos Carolus Italice ex Turcico et Arabico vertit, victoriam Turcarum de Moldavis hoc anno referant. Porro annalista Leunclavianus addit Moldavos irrumpenti in regionem suam Sultano deditionem fecisse, a quo Moldavorum Vaivodam constitutum fuisse principem quemdam e familia veterum Vaivodarum Moldaviæ, qui Turcarum castra sequebatur, cum legitimus Moldavorum princeps fuga se proripuisset. Hæc scriptor ille, qui anno MDL opus suum claudens his gestis coævus non inaniter censeretur. Chronista vero alter recentior expeditionem quamdam Solimani in Moldaviam cum felici in urbem regiam regressu hoc anno commemorat.
MANSI.

quingentos saucios magnamque tormentorum partem reliquerit, et qui Indiæ regna subacturus venerat, in Arabiam trepidus aufugit. Festo omnium sanctorum die parta ea victoria est, atque Lusitani insulam totam sine certamine recepere; quorum nominis gloria per Asiam, Africam et Europam celebrata est, ac præfecti Sylveriæ effigiem Franciscus Galliæ rex inter præstantissimorum virorum icones reposuit.

30. *Guidobaldus de Ruvere ad officium redactus.* — Opus fuit Pontifici [1] arma sumere in Guidobaldum de Ruvere. Defixus enim ille fuerat censuris Ecclesiasticis ob Camerinum, Pisaurum ac nonnulla alia loca Ecclesiasticæ ditionis occupata, a quibus simul cum Francisco Maria Urbini duce patre suo solutus fuerat, ea lege ut ad sacram militiam adversus Turcas esset profecturus. At voti reus priora abjecerat consilia, quare in eum Paulus arma convertit; curaque hujus belli commissa fuit cardinali de sancto Angelo; sic se habent Acta consistorialia [2] :

« Romæ die XXIX Novemb. MDXXXVIII, fuit consistorium, S. D. N. deputavit legatum de latere suum ac Sedis Apostolicæ reverendissimum D. Ennium cardinalem Sancti-Angeli ad bellum Camertinum et Urbinatem, contra Guidobaldum de Ruvere inobedientem et contumacem ». At brevi sedatum hoc bellum concordia proximo anno visuri sumus. Nunc de Concilio Vicentiæ indicto agendum est.

31. *Rogantibus principibus, Concilium tertio prorogatur ad tempus.* — Non defuisse Paulum Pontificem muneri suo pro celebrando Concilio, sed calamitatem temporum illi obfuisse memorat Petrus Paulus Gualterius. Quod demonstrant etiam ipsa Acta consistorialia scripta ab Alexandro cardinali Farnesio [3] : « VIII Januarii MDXXXVIII, fuit consistorium, sanctissimus deputavit pro rebus ad Concilium pertinentibus novem cardinales : videlicet, ex ordine episcoporum reverendissimos DD. Hostiensem et Sabinensem; ex ordine presbyterorum reverendissimos DD. Ghinuccium, Simonettam, Contarenum, Theatinum et Sadoletum; ex ordine diaconorum, reverendissimos DD. Cæsarinum et Polum; et in consistorio XII Januarii lectæ fuerunt litteræ regis Romanorum de rebus Concilii ». Et maxima animi contentione ad illud celebrandum incubuisse, licet omnia suis votis adversarentur, refert Jacobus Sadoletus [4] cardinalis in litteris ad Fridericum Nauseam eximium in Germania concionatorem, propugnatoremque fidei Catholicæ : « De Concilio quod queritur, Pontifex stat in sententia, et quanquam permulta sunt quæ nos hic retineant, in primisque discordiæ nostrorum principum, atque ejus periculi suspicio, quod a Turcis graviter impendat, quodque omnia itinera omnibus pæne in locis infesta sunt, ut qui conveniant ad Concilii diem futuri non sint, præter admodum paucos, sicut et vobis Germanis patere ac perspicuum esse non dubitamus, tamen et de profectione Pontifex loquitur, et jam ad iter aliqua parare incipit, nosque sumus moniti, ut expediti ad tempus esse debeamus. Itaque puto fore ut exacto tempore jejunii hinc proficiscamur ». Addidit exitu rerum timendum magis quam sperandum videri hac de causa : « Etenim partim mores hominum, partim etiam majorum opiniones ita corruptæ sunt, ut medicinam nullam salutarem inveniam, præsertim exasperatis animis, et adversus verum contumacibus. VIII kal. Martii MDXXXVIII ».

32. De iisdem Pontificiis studiis pro celebrando Concilio, hæc narrat Angelus Massarellus [1] :

« Ad Concilii celebrationem sanctitas sua omne studium convertens, die XIII kalend. Aprilis tres de latere legatos, reverendissimos videlicet Laurentium episcopum Sabinensem Campegium, Jacobum tit. S. Apollinaris Simonettam, ac Hieronymum tit. S. Chrysogoni Brundusinum S. R. E. cardinales Vicentiam Concilii præsidentes destinavit, concessa eis facultate ea omnia faciendi, quæ in hujusmodi negotio quomodolibet necessaria et opportuna judicarint, datis super his litteris Romæ XX Martii MDXXXVIII ab Incarnatione, Pontificatus sui anno IV, infrascripti tenoris.

« Paulus etc. Venerabili fratri Laurentio episcopo Sabinensi, et dilectis filiis Jacobo S. Apollinaris, et Hieronymo S. Chrysogoni tit. presbyteris cardinalibus, nostris et Apostolicæ Sedis legatis, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ad prudentis patrisfamilias officium spectat, ea, quæ legitima causa obsistente, per se ipsum efficere non potest, præsertim quando talia sunt quæ moram non patiuntur, utque per alios idoneos fiant, diligenter curare. Cum itaque nos duobus fere abhinc annis, sperantes Christianam rempublicam, quæ intestinis fidelium odiis et bellis, ac infidelium persecutionibus graviter afflicta et debilitata erat, in pristinam restitui dignitatem, pacemque inter Christianos principes inter se dissidentes reintegrari, et fieri contra infideles generalem expeditionem, atque per eos occupata a nobis recuperari, ac vineam Domini, quam aper de sylva depopulatus est, ejectis inde vulpeculis, quæ eam demoliri satagunt, ad debitam redigi culturam, sacrum Œcumenicum et universale Concilium (certo tunc declarato tempore) celebrandum de vene-

[1] Petr. Paul. Gualt. Blasius Cæs. Diar. Ms. Vat. to. XI. — [2] Ms. card. Spad. to. CXXXIII. p. 346. — [3] Act. Consist. ubi sup. — [4] Jacobus Sadoletus l. X.

[1] Angel. Massarel. in Act. Conc. Trid. Ms. arch. Vat. sign. num. 3188. p. 51. Ms. card. Pii. sign. to. LXIV. p. 333.

rabilium fratrum nostrorum S. R. Ecclesiæ cardinalium consilio indixerimus Mantuam, et deinde dictote mpore ex justissimis causis prorogato, immutato consilio. Vicentiam, tanquam locum idoneum et opportunum ad ipsum Concilium celebrandum, civitates elegerimus et deputaverimus, prout in diversis nostris litteris continetur. Et interim considerantes, frustra præmissa sperari posse, videlicet Christianis principibus, ut præfertur, inter se dissidentibus et mutuis offensionibus se invicem perturbantibus, pacem inter eos præsertimque inter charissimos in Christo filios nostros Carolum Romanorum imperatorem semper Augustum, et Franciscum Francorum regem Christianissimum, a quibus totius fere Christianitatis status pendet, summo desiderio procurare non cessavimus, licet frustra hactenus per litteras, nuntios et Apostolicæ Sedis legatos non semel missos tentavimus, et constitutum celebrandi Concilii hujusmodi tempus instet, diesque inchoandi eum prope adsit, nos, qui nihil aliud dies noctesque cogitamus, quam ea omnia facere, per quæ præmissa ad effectum perduci possint, decrevimus tandem, nulla ætatis nostræ (jam valde ingravescentis) ratione, ad civitatem Niciæ, ad quam, ut præfertur, imperator et rex conciliandæ inter se concordiæ spe nobiscum convenient, summo studio procuravimus personaliter nos conferre; sperantes ita Deum causæ suæ adfuturum, ut et vires nobis subministret, quibus longi hujus itineris et laboris pericula superemus, et quam tantopere optavimus et procuravimus inter præfatos principes pacem, a qua universalem etiam Christianitatis unionem speramus, divino aspirante auxilio, consequamur.

« Ne autem sanctum celebrandi Concilii initium impediatur, quod forte nobis contingeret, si nobis circa iter prædictum impeditis, et propterea personaliter eo accedere non valentibus, nostro illuc nomine mitteretur, vos doctrina, probitate, prudentia et rerum experientia claros et probatos cum plena et libera, ac omnimoda legatorum de latere potestate, ac speciali et expresso mandato, cum ratihabitionis et aliis clausulis in similibus apponi solitis, de simili fratrum nostrorum eorumdem consilio, auctoritate nostra, præsentium tenore constituimus et deputamus; vosque ad dictam civitatem Vicentinam pro generali Concilio celebrando, ut præfertur, electam et deputatam, tanquam pacis Angelos destinamus; vobisque, aut uni ex vobis, nomine et auctoritate nostris ipsi Concilio præsidendi, et in illo pro vestra pietate et sapientia omnia proponendi, ordinandi et de ipsius Concilii consilio decernendi et statuendi, quæ in præmissis, et circa ea necessaria esse seu opportuna, et alia ad honorem et laudem Dei pertinere noveritis, etiamsi magis speciale mandatum exigant, plenam et liberam auctoritate prædicta, tenore præsentium, concedimus potestatem et facultatem etc. Dat. Romæ apud S. Petrum anno Incarn. Dominicæ MDXXXVIII, XIII kal. April. Pontificatus nostri anno IV.

« M. Card. Crescentius. F. Vigil ».

33. His addit Angelus Massarellus : « Antequam autem dicti legati Vicentiam pervenissent, cum nullus prælatus ibi comparuisset, Pontifex ne Concilium frustra et absque dignitate inchoaretur, mandavit ipsis legatis Vicentiam destinatis, ne illud kalendis Maii, sicut decretum fuerat, aperirent, scriptis ad eos litteris in forma Brevis, tenoris infrascripti :

« Venerabili fratri Laurentio episcopo Sabinensi Campegio, et dilectis filiis Jacobo tit. Sancti Apollinaris Simonettæ, et Hieronymo tit. S. Chrysogoni Brundusino, presbyteris cardinalibus nuncupatis in civitate Vicentiæ nostris et Apostolicæ Sedis legatis.

« Venerabilis frater, et dilecti filii nostri, salutem et Apostolicam benedictionem. Licet nos cum in conciliandis inter se Christianis principibus occupati, in die kal. Maii proxime futuro, tempore quo Œcumenicum universale Concilium per nos indictum inchoari debeat in civitate Vicentiæ ad id deputata, personaliter esse non posse videremus, vos nostros et Sanctæ Sedis Apostolicæ legatos deputaverimus ; tamen cum neminem ex iis, qui ad dictum Concilium conventuri sunt, ad ipsam civitatem Vicentiæ adhuc pervenisse intelligeremus, et an sine eorum præsentia Concilium ipsum inchoandum esse hæsitaremus, habita super hoc cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus deliberatione matura, ab ipso Concilio in præsentia inchoando de ipsorum cardinalium consilio supersedendum esse decrevimus : quamobrem volumus et vobis injungimus, ut donec aliud a nobis ordinatum fuerit, ab ipsius Concilii inchoatione supersedeatis, contrariis non obstantibus quibuscumque. Datum Placentiæ sub annulo Piscatoris die XXV Aprilis MDXXXVIII, pontificatus nostri anno IV ».

34. Paucos præsules Vicentiam convenisse referunt plures auctores, confirmatque eorum dicta Pius IV in Diplomate indictionis Concilii Tridentini, de quo factus certior Paulus III exiguas et tenues spes affore, ut solemnes episcoporum cœtus cogi possent, antequam kalendæ Maii appeterent, diem inchoandæ Synodi extraxit ad incertam diem ab ipso designandam, de quo hæc memorat Angelus Massarellus, qui etiam Pontificium Diploma subjicit [1] :

« Pontifex, inquit, reservat sibi declarationem diei, quo Concilium post kal. Maii aperiri debeat.

« Paulus etc. Ad futuram rei memoriam.

« Romanus Pontifex, supra gregem Domi-

[1] Ang. Mas. in act. Conc. Trid. Ms. Vat. sig. num. 3189. p. 538.

nicum Pastor divina constitutus dispositione, ad ea suæ vigilantiæ curam adhibere consuevit per quæ scandalis et dissidiis, quæ inter ipsius gregis oves, præsertim ex variis interpretationibus oriri possent, obvietur. Hodie siquidem, cum ad notitiam nostram devenisset, quod nullus ex iis, qui ad Concilium conventuri sunt ad civitatem Vicentiæ pro celebrando Concilio, in die kalendarum Maii proxime præteriti inchoando deputatam, pervenerit, habita super hoc cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus deliberatione matura, ab ipso Concilio in præsentia inchoando, de ipsorum fratrum consilio supersedendum esse decrevimus, dilectis filiis nostris et sanctæ Sedis Apostolicæ legatis ad dictam civitatem occasione dicti Concilii destinatis injungentes, ut donec aliud a nobis ordinatum fuisset, ab ipsius Concilii inchoatione supersederent, prout in nostris in forma Brevis litteris desuper confectis plenius continetur. Cupientes autem ante omnia occasionem dubitationis aut difficultatis, quæ circa inchoationem aut apertionem dicti Concilii aut alias circa ipsum Concilium modo aliquo oriri posset, tollere et amputare, de eorumdem fratrum consilio et assensu, statuimus et ordinamus, non solum dictum Concilium, etiam postquam dicta dies kalendarum Maii venerit, inchoandum aut aperiendum non esse, verum etiam generaliter diem ipsius Concilii inchoandi in aliam diem, per nos de dictorum fratrum consilio declarandam, differendum fore, prout differimus. Declarantes, quod ante declarationem hujusmodi per nos, ut præfertur, faciendam, etiamsi eam post diem dictam kal. Maii fieri contigeril, ipsum Concilium nullo modo cœptum nec apertum sit, nec esse censeatur, nec per adventum dictæ diei kal. Maii incipiat aut aperiatur, aut incipi seu aperiri valeret : imo dies ipsa inchoandi aut aperiendi Concilii ante declarationem prædictam nullo modo cadat aut veniat, nec venire aut venisse quoquo modo dici possit aut debeat, neque ab omnibus, quavis auctoritate fungentibus, sublata eis quavis alia judicandi ac interpretandi facultate et auctoritate, judicari et interpretari debere decernimus ; non obstantibus indictionis et prorogationum dicti Concilii litteris, in quibusvis constitutionibus Apostolicis cæterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo etc. Datum Placentiæ anno Incarnationis Dominicæ MDXXXVIII, VII kal. Maii, Pontificatus nostri anno IV.

« M. Card. CRESCENTIUS.

« BLOSIUS ELECTUS FULGINATENSIS ».

35. Visum est Pontifici consulendos esse Cæsarem et Franciscum regem Francorum de celebrando Concilio, ut mutua animorum consensione ad præsules ad illud e suis regnis mittendos conspirarent. Eos vero prorogandum censuisse Concilium ob Turcici belli apparatum narrat Jacobus Sadoletus [1] cardinalis in litteris ad Joannem Cochlæum datis, nullam vero retardandi illius datam a Pontifice occasionem scribit Angelus Massarellus [2] his verbis : « Qui quidem legati et præsidentes applicuerunt Vicentiam kal. Maii, quæ dies constituta fuerat ad ipsum Concilium inchoandum ; ingressique sunt civitatem solemni legatorum de latere more ». Cum deesset præsulum numerus idoneus ad inchoandam Synodum, legati gerendis rebus supersedere, deque tertia prorogatione actum est.

Ea maxime de causa, quod Carolus V imperator et Franciscus I Gallorum rex in sua regna reversuri flagitarent a Paulo Pontifice [3], ut præsulibus regnorum suorum moram aliquam veniendi ad Concilium indulgeret, quod in senatu cardinalium decretum Genuæ narrant Acta Consistorialia :

« Genuæ XXVIII Junii MDXXXVIII præsenti, fuit congregatio cardinalium, et in ea S. D. N. precibus serenissimi imperatoris et Christianissimi regis, asserentium se desiderare reverti ad regna et dominia eorum, a quibus per plures menses abfuerant, darique aliquam dilationem prælatis suorum regnorum et dominiorum ad veniendum ad Concilium, præmissis attentis, et quod etiam per litteras legatorum suorum existentium in civitate Vicentiæ certior factus est, quod nemo ex conventuris ad Concilium adhuc illuc pervenerit, prævia declaratione mentis suæ, quod per hoc non intendit præjudicare, aut aliquo modo derogare litteris in civitate Placentina sub plumbo VII kal. Maii proxime præteriti super materia Concilii emanatis et contentis in eis, conventuros hujusmodi usque ad festum Paschatis Resurrectionis D. N. Jesu Christi proxime futuri voluit expectari, mandans dictis legatis, ut quibuscumque aliis quacumque dignitate etc. ne interim circa celebrationem Concilii hujusmodi procedant, aut se circa id intromittant, volensque, quod super voluntate, mandato et declaratione suis hujusmodi, binæ vel plures etiam super singulis litteræ expediri possint ». Referuntur eadem ab Angelo Massarello in Diario Concilii Tridentini [4] :

« Tertia prorogatio Concilii, et ejus causæ.

« Cæterum cum legati Apostolici præfati per nonnullos menses expectando, Vicentiæ permansissent, et id Pontifici litteris notum fecissent ; et eodem tempore serenissimus imperator et Christianissimus rex, necnon Ferdinandus rex Romanorum prælatos regnorum suorum ad ipsum Concilium veniendum per aliquod tempus expectari, et ut aliam habendi Concilii,

[1] Jac. Sadolet. l. XI. — [2] Ang. Massar. ubi sup. — [3] Alex. Farn. card. in Act. Consist. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. p. 350. — [4] Acta Concil. Trid. Auct. Ang. Mass. Ms. arch. Vat. sig. n. 3188. p. 54. et in alio Ms. Vatic. inscripto Diar. Concil. Trid. p. 9. Ms. card. Pii sig. to. LXIV. p. 334. Ext. in Actis Ang. Mass. p. 55.

rursus temporis prorogationem decerneret, a Sua Sanctitate petiissent, Pontifex, ne tantorum principum voluntati deesset, Concilii celebrationem hujusmodi usque ad festum Paschatis Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi anno MDXXXIX differendam declaravit, ipsisque legatis et omnibus aliis, si qui jam Vicentiæ convenissent, ne interim circa dictam celebrationem se intromitterent, mandavit, publicata Bulla tenoris infrascripti :

« Ad futuram rei memoriam.

« Universi populi Christiani curam licet nobis immeritis divinitus concessam sustinentes in terris, officii nostri partes esse putamus, ut si quid idem populus ob temporum conditiones facere omiserit, quod ad pietatem erga Deum pertineat, per nos, ut id commode exequi valeat opportune providentes, præcipue principum votis et precibus nos ad id impellentibus. At cum statum Christianitatis, hinc diversis hæresibus turbatum, inde dissidentibus inter se Christianis principibus, Turcarum minis, ac violentiæ expositum viderimus, Œcumenicum universale ac generale Concilium Mantuæ primo, et deinde (Mantua nobis denegata) in civitate Vicentiæ indiximus, spem certam in ipso Deo reponentes, posse nos per illud ipsas hæreses extinguere, et facile Turcarum impetus retundere. Præteritis autem mensibus, cum tempus ipsius Concilii celebrationis instaret, nosque propterea quod ad civitatem Niciæ proficiscebamur, ut pacem et concordiam inter charissimos in Christo filios nostros Carolum Romanorum imperatorem semper Augustum, et Francorum regem Christianissimum, toties per litteras, nuntios et legatos nostros frustra tentatam, per nos ipsos, si qua via fieri posset, conciliaremus, ipsi Concilio personaliter interesse statuto tempore nequiremus, tres legatos nostros et Apostolicæ Sedis, videlicet venerabilem fratrem Laurentium episcopum Sabinensem, et dilectos filios Jacobum S. Apollinaris, ac Hieronymum S. Chrysogoni presbyteros S. R. E. cardinales Vicentiam misimus, nosque ad civitatem Niciæ profecti, ibi utriusque principis colloquium, quod antea magna cum instantia procuraveramus, habuimus, et a Dei misericordia tandem impetravimus, ut si non plenam pacem, in quam omnes nervos nostrarum actionum tum intendimus, et reconciliationem animorum induciasque decennales ante nostrum inde discessum viderimus constitutas.

« Cum autem antea et nuperrime nostri legati ad nos scripserint, neminem ex conventuris Vicentiam ad Concilium venisse, et uterque princeps, facta per nos in ipso colloquio de celebratione Concilii mentione, sua quisque regna, a quibus diu abfuerat, revisere cupiens, ipsos conventuros, quorum magna pars cum ipsis principibus erat, ad propria, ad tempus aliquod, redire cupiebat, ad veniendum ad ipsum Concilium expectari ; idemque charissimus quoque in Christo filius noster Ferdinandus Romanorum, atque Hungariæ et Bohemiæ rex illustris pro prælatis regnorum suorum per suas litteras petierit ; nos considerantes præsentem statum Christianitatis generali omnium nationum ac frequentia personarum conventurarum ad Concilium, si unquam antea, in præsenti indigere ; existimantesque cæteros conventuros, ut ipsius colloquii finem viderent, adventum suum ad dictam civitatem Vicentinæ distulisse (magno Dei beneficio) jactis inter ipsos principes pacis fundamentis, illamque interim plenissime confectum iri, sicque concilium ipsum felicius ac sanctius celebrari et optatos fructus inde colligi posse, sperantes ipsos conventuros ad veniendum ad ipsum Concilium, usque ad festum Paschatis Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi proxime venturi, expectandos duximus et expectari volumus, ipsis legatis omnibusque et singulis aliis quacumque dignitate fulgentibus, ad quos quomodolibet spectare possit, ne interim circa ipsam celebrationem procedant, aut modo aliquo se intromittant, in virtute sanctæ obedientiæ mandantes. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostræ voluntatis et mandati infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem etc. Datum Genuæ anno Incarnationis Domini MDXXXVIII, IV kal. Julii, Pontificatus nostri anno IV ».

Confirmant id de prorogato ad proximi anni sacrum Resurrectionis Domini diem Concilio litteræ Pauli ad internuntium in Gallia agentem, quibus Encyclicas eo argumento scriptas litteras promulgare atque ad præsules transmittere jussus est [1] :

« Nuntio Franciæ.

« Venerabilis fratrer, salutem etc. Quod nuper Niciæ cum consilio et voluntate serenissimi Cæsaris, et istius Christianissimi regis conclusimus, nosque facturos eis polliciti sumus, ut prælatos suorum et aliorum regnorum qui ad Concilium per nos Vicentiæ indictum intra terminum ultimo prorogatum venire ob qualitates temporum non potuerant, ad aliud commodum tempus expectaremus, id quamprimum Genuæ fuimus, cum Dei nomine, et de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio elegimus, tempus expectationis in festum Resurrectionis Dominicæ proxime futurum distulimus, litterasque Apostolicas id continentes expediri, et Vicentiæ primum publicari, indeque ad regna Christiana transmitti jussimus, ut omnibus conventuris innotescant. Tuæ quoque fraternitati exemplum authenticum ipsarum litterarum mittentes, tibi mandamus, ut ipsi regi Christianissimo, rem per nos ita, ut

[1] Paul. III. lib. brev. ann. IV. p. 401.

constitueramus, factam esse significes, et deinde istic publices, quod ut facilius facere possis, tibi alia complura exempla litterarum earumdem istic imprimi faciendi potestatem concedimus, eisque sic impressis, ac sigillo tuo et tui secretarii subscriptione munitis, plenam fidem præstari debere decernimus. Datum Velitris xxvii Aug. MDXXXVIII, anno IV ».

36. Exortam porro temporum calamitatibus ac necessitate eam prorogationem scripsit Jacobus cardinalis Sadoletus ad Georgium ducem Saxoniæ his verbis : « Cum tui desiderii eventum jam bona ex parte videamur nacti, duobus principibus amicitia junctis, bello tetro atque exitioso per inducias dilato, aut (quod ego malim) penitus sublato, spe pacis injecta, quam avidissime cuncti et ardentissime expectamus, reliqua est cura et cogitatio conventus publici, qui in urbe Vicentia loco opportuno et libero, omnes, qui Christiana religione censentur, est indictus : post aliquas temporum prorogationes, quas necessitate fuisse expressas, qui sine cupiditate judicant, possunt facile cognoscere. Eo in conventu, si concursus fuerit is, qui ad rem tantam requiritur, non diffido fore, quin ad injustam cujusque potentiam, sed ad bonum commune consilia conferantur, præsertim si tu et qui virtutum ac religionis tuæ imitatores sunt, Concilio interesse studuerint ». Et paulo post : « Non igitur quæro, quo pacto in Concilio me geram, sed quemadmodum erga adversarios Lutheranos mihi agendum sit, qui primum dubito interfuturi sint Concilio, necne ; quanquam si pax vobis divino beneficio donata fuerit, imperatore Carolo soluto a bellicis curis, facile (ut arbitror) cogi poterunt ut intersint ».

Pauli perspicui labores et vigilantissima cura pro celeri Concilii celebratione, talem vim non habuerunt, ut subtrahere eum possent a morsibus viperinorum dentium Soavii : qui calumniose in sua satyrica mendaciorum coacervatione, ita audacter dixit : « Quando imperator et Christianissimus rex Paulo obsecundare noluerunt, consentiendo ut suorum regnorum præsules Vicentiam peterent, cum tanta animi quiete repulsam audivit, ut omnes pæne in dubium verterent, an affirmativam, vel suæ petitionis negativam exoptaret ». Sic Soavius carpens (ut solet) Paulum quasi a Concilio abhorrentem. Sed quam manifeste calumnietur, luce clarius ostendit cardinalis Sadoletus, qui tunc temporis sequebatur Pontificem, et præsens fuit, quando isti duo principes Concilii dilationem petierunt ; et ita loquitur in Epistola ad Joannem Cochlæum [1] : « Hæc certe postrema ejus prorogatio, rogantibus et contendentibus ambobus principibus facta est ». Et de eadem re in alia Epistola [2], sic cum episcopo Upsalensi loquitur : « Et Pontifex Maximus (quod ego scire tunc potui) ad omittendum Concilium, non sua sponte, sed duorum summorum principum consilio fuit adductus, qui et negabant tempus idoneum esse tantæ agendæ rei, quæ et tranquilliorem Christianæ reipublicæ statum, et otium a Turcis ac fidei hostibus requirat ». Ita Sadoletus. Dilationis Concilii causas sequenti anno videbimus. Modo ex ipsis causis pro præsenti dilatione ab ipso imperatore adductis, scilicet non tutam pacem et non quieta tempora tum fuisse, clare patet, ut in antecedentibus annis diximus, Clementem VII optimo consilio nunquam acquievisse convocationi Concilii, quamvis imperator maximo affectu coadunari peteret, quia summa prudentia tunc temporis cognoscebat, quod nunc imperator ipse fatetur, temporum tranquillitatem maximam, quæ tunc desiderabatur, talem coadunationem Concilii requirere. Modo ad historiam redeamus.

37. *Cochlæus deridet et confutat articulos quos Lutherus volebat a suis Concilio proponi.*— Perturbati Concilii Vicentiæ indicti fama vulgata, Lutherus, ut Lutheranos maligno odio in Ecclesiam excitaret, abalienaretque ab adeundo Concilio, vel ab ejus decretis suscipiendis, deterrimum librum edidit, in quo articulos impietate contaminatissimos, cum Augustana Protestantium confessione pugnantes, atque infames partimque a magistro Cacodæmone, ut ipsemet antea promulgarat, acceptos, descripsit, quos a suis Concilio proponi volebat : hos vero erudite confutavit Joannes Cochlæus [1], atque inconstantiam Lutheranæ doctrinæ in luce collocavit, ut ipse in suis Commentariis enarrat his verbis : « Cum, inquit, Concilium generale esset indictum Vicentiæ celebrandum, Lutherus Theutonice evulgavit articulos, quos a suis vellet Concilio suo nomine proponi. Contra quos Cochlæus pro honore et salute Germanicæ nationis respondens, rogavit, ne articuli usque adeo absurdi et impii proponantur Concilio, eo quod pudori ac risui forent apud reliquas nationes. Nam plerique ex iis articulis sunt confessioni Lutheranorum, quæ Augustæ fuerat Cæsari et toti imperio exhibita, contrarii : verbi gratia : In confessione, aiunt, falso accusantur Ecclesiæ nostræ, quod Missam aboleant ; retinetur enim Missa apud nos, et summa reverentia celebratur. At secundus Lutheri articulus, quem Concilio proponi velit, sic habet : Oportet missam in papatu maximam et horrendissimam esse abominationem, eo quod directe et violenter pugnat contra hunc principalem articulum. Sola fides in Christum nos justificat. Ait autem Cochlæus, graviorem inde fore ruborem proponentium in Concilio, quia secundus fundatur super primum, qui multipliciter de falso convictus, et in

[1] Lib. XI. Ep. — [2] Ibid.

[1] Cochlæus in act. et scriptis Lutheri hoc anno.

nulla Scriptura fundatus est ». De hac Lutheranorum levitate fideique inconstantia, hæc graviter Surius[1] commemorat : « Etsi turpissimum est in religionis negotio diversa, et quod hodie affirmas, cras negare, hodie asserere, quod heri negabas, tamen hoc apud Lutherum, et ejus præclaram sobolem non valde turpe putatur, imo vero frequens et solemne est, ut eorum scripta testantur ».

Porro de Cochlæi in Lutherum libro, deque hæresiarchæ impudentia, hæc eidem Cochlæo Jacobus Sadoletus[2] cardinalis scripsit :

« Librum tuum in illas vesanas Lutheri declamationes legi summa cum voluptate, vehementerque probavi. Arbitror posse me affirmare, raro adhuc vidisse quidquam in eo genere editum, quod distinctius mihi et accommodatius scriptum videretur : atque ex ea quidem doctrina, quam ego maxime probo, non spinosa et cavillosa, sed plana atque illustri, e puris sacrarum litterarum fontibus deprompta : quamobrem miror, illum hominem impurissimum ita ferreum os ad contentionem studia afferre, ut eum neque vitæ, neque impietatis suæ pœniteat. Sed illum ulciscetur improbitas sua. Ego quodam alio in opere, quod nunc cudo habeoque in manibus, nonnulla insector Lutherana dogmata, quæ maxime ad revellendam Christi religionem intenta sunt ». Additque idem Sadoletus in eadem Epistola[3] : « Decet, inquit, istorum (nempe Lutheranorum) insolentiam non exasperare conviliis, quo in genere maxime exultant ipsi, sed mansuetudine retundere, quod proprium officium Christiani hominis est. De Concilio spem non amisi, bene enim sentio de Pontifice maximo. Hæc certe postrema ejus prorogatio rogantibus et contendentibus ambobus principibus facta est : majoribus curis districti mihi videntur, præsertim tanto conflato adversus Turcas bello ».

38. *Agitur de concordia cum Lutheranis.* — Actum est de concordia inter Lutheranos et Catholicos, interprete Joachimo Marchione Brandeburgensi, qui licet a paternis exemplis atque a fide Catholica, ad carnis licentiam Lutheranam descivisset, in Cæsaris tamen fide perstiterat, nec Smalcaldico fœdere se irretierat : tum Ferdinandus rex Romanorum significarat Pontifici concordiam cum principibus Lutheranis promoveri posse, si virum peritia rerum gerendarum insignem in Germaniam mitteret. Itaque ad id munus delectus est Hieronymus Aleander cardinalis, multiplici scientia, linguarum cognitione ornatissimus, longoque etiam cum Germanis atque hæreticis usu exercitus. Instructus est amplissimis mandatis legatus, ut Germanos ad pristinam de fide cum Romana Ecclesia consensionem revocaret, ut subjectum Diploma docet[1] :

« Dilecto filio Hieronymo tit. S. Chrysogoni presbytero cardinali, Brundusino nuncupato, ad partes Germaniæ nostro Apostolicæ Sedis de latere legato, salutem, etc.

« Christiani orbis et fidelium omnium custodiam et curam, ab unigenito Dei Filio Salvatore nostro nobis divinitus commissam, licet non æquis meritis habentes in terris, ad officium nostrum pertinere existimamus, divisam ipsius Ecclesiam ad unionem et unum corpus reducere, cum præsertim piis principibus Christianis nos coadjuvantibus facilius id successurum speremus. Insuper ex litteris venerabilis fratris Joannis episcopi Mutinensis apud charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Romanorum, et Hungariæ et Bohemiæ regem illustrem nuntii nostri, intelleximus, ipsum regem ejus esse sententiæ, ut illi Germani, qui a S. R. E. corpore se subtraxerunt, ad ipsius Ecclesiæ unionem aliqua ratione reducantur, petiisseque ad hoc aliquem probum et idoneum virum per nos mitti, ipsius enim unionis conclusionem haud difficilem futuram retulit eidem regi dilectus filius nobilis vir Joachimus marchio Brandeburgensis sacri Romani imperii elector, qui, sicut accepimus, in eorumdem Germanorum reductione ac pace et concordia ineunda se libenter interposuit, vestigiis bonæ memoriæ Joachim genitoris sui inhærendo, qui similium bonorum et sanctorum operum studiosissimus semper fuit, et claræ memoriæ Fridericum olim marchionem Brandeburgensem gentilem suum in hoc imitando, qui in Bohemis ad unionem ipsius Romanæ Ecclesiæ, a qua etiam se subtraxerant, reducendis, egregiam et laudabilem operam navavit. Nos vero, qui simul ipsorum Germanorum salutem exoptamus, simulque speramus ex eorum unione majora auxilia ab universa Germania contra Turcas Christianitatem invadere parantes haberi posse, ejusdem regis judicium prudentissimum ac sapientissimum judicantes, sicut semper fecimus, ab ejus voto non dissentimus, præsertim charissimo in Christo filio nostro Carolo Romanorum imperatore semper Augusto, cum quo de hoc in civitate Januæ egimus, in eamdem sententiam veniente : quamobrem cum circumspectionem tuam pro nonnullis aliis negotiis universam Christianitatem concernentibus, ad partes Germaniæ mitteremus, tibi curam hanc demandare voluimus. De tua itaque doctrina, prudentia, probitate, religione, ac veteri in similibus experientia confisi, tibi nostro et ejusdem Sedis nomine ipsorum Germanorum unionem his mediis, quæ a religione Christiana et orthodoxa fide non discrepent, pro-

[1] Sur. in Comm. hoc anno. — [2] Jac. Sadol. l. xi. Jo. Cocl. — — [3] Id. ibid.

[1] Paul. III. lib. brev. ann. iv. p. 395.

curandi facultatem concedimus per præsentes. Dat. Lucæ anno Incarnationis Dominicæ MDXXXVIII, IV non. Jul. anno IV ».

39. Demandata eidem legato provincia est, ut cum ad regnum Bohemiæ esset accessurus, Hussitarum, Piccardorum Calixtinorumque reliquias, ab Ecclesiæ conjunctione divulsas, Ferdinandi regis auctoritate suffultus adjutusque, ad gremium Romanæ Ecclesiæ traduceret [1] :

« Paulus etc. Dilecto Hieronymo tit. S. Chrysogoni presbytero cardinali, Brundusino nuncupato, ad regnum Hungariæ nostro et Apostolicæ Sedis legato, salutem etc.

« Admonet nos exemplum Evangelici pastoris, qui relictis nonaginta novem ovibus, ad exquirendam unam deperditam properavit, ut oves ab ovili Apostolico deviantes ad orthodoxa pascua omni studio ac sollicitudine reducere satagamus. Cum itaque nos hodie te ad regnum Hungariæ pro interponenda nostra et Apostolicæ Sedis auctoritate in pace, quæ in dicto regno superioribus diebus facta est, ac nonnullis aliis peragendis, nostrum et ejusdem Sedis legatum de latere destinaverimus, tuque in tuo ad dictum regnum itinere, regno Bohemiæ propinquaturus sis; nos cupientes, ut ea pars dicti regni Bohemiæ, quæ humani generis hoste zizaniæ satore procurante, ab unione S. R. E. per plures annos se subtraxit, ad ipsius Ecclesiæ gremium nostris temporibus revertatur, maximam spem hujus nostri desiderii consequendi in tua doctrina, probitate, religione ac dexteritate reposuimus, et hanc curam demandare tibi decrevimus; quamobrem tibi committimus, ut provinciam hanc alacri animo suscipiens, hoc negotium, quod maxime nobis curæ est, ad effectum perducere procures, quod quidem, interveniente præcipue charissimi in Christo filii nostri Ferdinandi Hungariæ ac dicti regni Bohemiæ regis illustris auctoritate, quam nobis pro re certa pollicemur, tibi successurum esse non dubitamus. Dat. Lucæ die IV Jul. MDXXXVIII, anno IV ».

40. Quæ vero a Joachimo marchione Brandeburgico gesta sint pro restituenda Germaniæ pristina concordia refert Surius [2], illum a Joanne Hungariæ rege præmonitum, quod Solymannus in Germaniam expeditionem meditaretur, illumque impendens discrimen significasse Saxoniæ duci, eumque rogasse, ut certam ineundæ concordiæ rationem perscriberet, se enim acturum cum Ferdinando rege, ut Cæsarem ad eam proclinaret. Rem Saxo cum Hassiæ lantgravio contulit, demum ad æquas concordiæ leges flecti non potuere, nec ad veritatis lucem, mersi errorum caligine oculos attollere dignati sunt : imo in pervicacia obfirmati negarunt adversus Turcam Cæsari se conjuncturos, nisi Cæsareus senatus ipsos in jus causa religionis vocare inhiberetur, bonorumque Ecclesiasticorum direptionem ipsis impune permitteret. Subornati nimirum fuere Lutherani proceres a nequissimis concionatoribus, « qui principibus suis (inquit Surius) sub verbi Dei specioso titulo multa persuasere, quæ a verbo Dei penitus abhorrerent ».

Nulla itaque re gesta, cardinalem Brundusinum proximo anno e Germania reversum, narrat Angelus Massarellus in Diario [1] :

« Cum Ferdinandus Romanorum rex suæ sanctitati significasset, sibi videri non adeo difficile inter Catholicos et Protestantes concordiæ tractationem futuram, si sanctitas sua in Germaniam aliquem probatæ existimationis et vitæ, sacrarumque litterarum peritia præstantem virum transmitteret : sanctitas sua reverendissimum dominum cardinalem Brundusinum de latere legatum, tum ad ipsam Germaniæ provinciam, tum regiam Romanorum majestatem destinavit, ut si qua media forent, quibus aliquis amicabilis concordiæ tractatus haberi posset, exquirerent; qui cardinalis ex Vicentia ubi adhuc Concilii legatus agebat, XIII Augusti MDXXXVIII recedens, Germaniam versus iter aggressus est, qua in provincia per annum et ultra immoratus, cum nihil certi, aut reipublicæ Christianæ utile fieri potuisset, Romam, quam XV Decemb. MDXXXIX intravit, a sua sanctitate accersitus est ».

41. *Dissident inter se Lutherani.* — Hoc anno Wittembergenses Lutherani inter se graviter dissensere, nam cum Joannes Islebius ex primis Lutheri deliris dogmatibus deliram quoque conclusionem recte duceret, fideles ad bona opera divinæ legis non obstringi, atque effrenatam juventutem ad sectam quæ Antinomorum dicta est trahi, Lutherus in Proteum versus, eum damnavit, atque ad palinodiam adegit, licet eodem se cum eo telo confoderet, de quo hæc Joannes Cochlæus memorat [2] :

« Wittembergæ multa fuit contentio contra quosdam Lutheranos, qui legem operum rejiciebant, sicut antea docuerat ipsemet Lutherus. Multis igitur disputationibus adversus eos contendit, quos probrose Antinomos vocabant. Cochlæus autem ut ostenderet ipsum magis reprehensibilem, quam illos : adversus quintam ejus disputationem, quæ septuaginta propositiones continebat, edidit CLIII propositiones, quarum initium sic habet : Considerate, quæso, Lutherani, quicumque docti estis atque diserti, qualis sit novi Evangelii architectus, dux et princeps vester Lutherus, qui reprehensionis contentionisque incessabili studio, pacisque et

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 396. — [2] Surius in Comm.

[1] Ang. Massar. in Diar. Ms. arch. Vat. p. 96. — [2] Cocl. in Act. et scriptis Luth. Surius in Comm.

veritatis odio perpetuo nihil pensi habet, quod sibi ipsi sit contrarius, dummodo aliis quacumque occasione contradicere queat ». Miratur jure Surius stoliditatem hominum, qui garrulo illi veteratori crediderint, cum unam atque eamdem rem modo assereret, modo confutaret : « Nec quidquam (inquit) tam absurdum ab illo fieri potuit, quod non putarent homines perperam ab eo instituti, purumputum esse Evangelion ». Observat idem auctor, inter Lutheranos parœcias invasisse plures, qui sacerdotio non erant initiati, ex quo id dignum accidit, ut qui sanguinis Dominici sub speciebus vini hauriendi cupiditate a ritu Catholico desciverant, nudum panem et vinum pro Christi corpore mire illusi caperent. « Nullis (inquit) initiati sacris parœcias administrandas suscipere non dubitarunt, qua in re observandum est arcanum Dei judicium, quod illi, qui contra Ecclesiæ sanctionem calicem sibi usurpare voluerunt, Catholicosque sacrificos criminabantur, quod ipsis alteram speciem maligne suffurati essent, tales accepere pastores, qui cum nullam haberent conficiendæ Eucharistiæ potestatem, ac nihilominus sacramenta ipsis porrigerent, non aliud sane, quam merum panem et vinum præberent, utraque illis specie penitus subtracta, et sic quidem par fuit puniri obstreperos et refractarios, qui desertoribus ac seditiosis monachis potiusquam totius Ecclesiæ judicio obtemperare voluerunt ».

42. *Calvinus nec cum Luthero, nec cum Zuinglio convenit in dogmate sacratissimæ Eucharistiæ.* — Hoc tempore Calvinus hæresiarcha flagitio cœpit nomen una cum secta late diffundere. Hic licet cum Zuinglio præsentiam Corporis et Sanguinis Christi negaverit, finxit tamen horum energiam in sacramento suo fictitio contineri, de cujus inanibus deliramentis hæc scribit Surius [1] : « Quia mendacium nunquam diu constare sibi potest, mira quadam versutia, ita suum de Eucharistia dogma vanissimum tractat, ut neque Lutheranis penitus accedat, neque Zuinglianis, sed utrisque quibusdam præstigiis illudat, dum ait carnem Christi naturalem, et esse, et non esse in Eucharistia, quorum illud Lutherani, illud vero Zuingliani docent, ad extremum tamen in Zuinglii partes propensior est, dum affirmat in Cœna Domini per fidem excipi efficaciam quamdam, et vim de carne Christi in cœlo sita defluentem, sed nihilominus de re tanta (quod necesse est a vero aberranti accidere) fere semper pugnantia loquitur, quam ob causam Lutherani eum præstigiatorem et sophistam vocant, quibus sic respondet, impostorem eum et esse et agere , verba illius facile declarent ».

Hunc errorem horrendis aliis blasphemiis cumulavit infelicissimus homuncio. « Ut, quod scelera et flagitia omnia Deus in homine operetur. Quod lex et voluntas Dei sæpe inter se contrariæ sint. Quod Diabolus, jubente et volente Deo, mentiatur in cordibus hominum, et multa alia non verbis, sed flammis tartareis vindicanda ». Subdit auctor, insigni prodigio ipsius doctrinam damnatam a divino Numine, cum eam mendacio confirmare affectaret, et verbo vivum ac sanum hominem occidisse, cum ad vitam eum revocasse instar Pauli videri exambiret. « Persuasit », inquit Surius, « misero cuidam , ut se pateretur tanquam mortuum in templum deportari : fecit ille , consentiente etiam ejus conjuge. Porro Calvini consilium erat, ut hominem coram populo juberet redire ad superos, seu reviviscere, homineque mox sese erigente, tam inaudito miraculo certam omnino et sacrosanctam in orbe terrarum doctrinam invexisse videretur. Sed, o Dei clementiam ! quæ perfidiosi hominis astum incredibilem noluit latere mortales, ut sic mature ab ejus consortio se removerent. Miser ille, qui in templum illatus fuit vivus, mortuus inde elatus est. Cum enim Calvinus propius accessisset, et si sua doctrina vera esset, eum juberet resumpto spiritu surgere, ut homo callidus laqueo, quem aliis tetenderat, ipse strangularetur, et omnes intelligerent falsissima esse quæ miseris pro verbo Dei venditaret. Nihil prorsus se commovit homo, quippe omni hujus lucis usura repente privatus. Porro conjux illius ea re comperta, ejulatu et clamore animi omnia replere cœpit ob inopinatum dolorem. Sed Calvinus eam egregiis pollicitationibus delinivit, ne rem latius promulgaret ». Ex his improbitatem et hypocrisim eorum, qui omnibus fraudibus fallaciisque sacrosanctam Romanæ Ecclesiæ auctoritatem, fidemque ab Apostolis acceptam convellere aggressi sunt, cernere libet; hic vero impostor sectæ suæ homines religionis reformatæ dixit, forma plane diabolica reformatæ et concinnatæ. Irrepsit ea pestis in Galliam, quam postea cædibus incendiisque deformavit, nec Venusinus Comitatus illius contagii immunis extitit, ad quem ab hac lue vindicandum Jacobus Sadoletus cardinalis eximiam operam navavit, ut ipse testatur his litteris [1] :

« Cum me in hæc loca ex Nicia essem recepturus , ut curam et vigilantiam adhiberem, quod ad hosce populos in recta religione continendos pertinet ; quod audiebatur Lutheranos in hisce regionibus valde increbrescere, quod ego idem quoque multorum litteris cognoveram. Itaque huc postquam veni, quid egerim, et Carpenctorati et Avenione quomodo insidias omnes ejusmodi rerum suspicionesque compresserim, quam nunc omnia composita sint et

[1] Surius in Comm.

[1] Alex. Farnes. 475. Sadolet. l. XII.

sedata, malo eum (nempe Pontificem) ex litteris aliorum cognoscere, quam ex meis. Certe eam, et voluntatem, et obedientiam, quam illius sanctitati debeo, perpetuam præstabo, etc. Carpentorati IV kal. Octob. MDXXXVIII ».

43. *Augustinus Tarvisinus suas propositiones ab hæretica purgat suspicione.* — Hoc anno Augustinus Tarvisinus, concionator Ord. Augustiniani, cum Lutheranæ impietatis argutiis conciones suas fœdasset, delatus esset, atque Senensem populum in religione orthodoxa constantem valde offendisset, in jus vocatus, propositiones suas saniore sensu mollivit, ac clementer a Pontifice habitus, apud Senenses, adhibita subjecta interpretatione, purgare se jussus est in publica concione [1] :

« Formula prædicationis data magistro Augustino Tarvisino Ordinis Eremitarum S. Augustini.

« Sanctitas sua judicans justum fore, ut unde populus ille (nempe Senensis) scandalum passus est in perniciem, inde erigatur in salutem, voluit et tibi mandavit, ut in dicta civitate Senarum in publica prædicatione, eam doctrinam, quam nobis explicasti et tenere dixisti, ita clare et distincte dicas (prout infra) :

« I. Deus misit Filium suum in mundum, ut per suam passionem et mortem, homines salvos faceret; non tamen passio Christi omnes salvos fecit, sed quosdam sic, quosdam non, propter ipsorum culpam, et hoc est quod theologi dicunt, Christus satisfecit pro omnibus sufficienter, non tamen pro omnibus efficienter.

« II. Prædestinatio a D. Paulo toties prædicata neminem cogit ad operandum bene, nec ad salutem æternam, sed quicumque observant mandata Dei et recte operantur, sponte et libere (cum auxilio tamen divinæ gratiæ) bene operantur, et sic perseverantes usque ad mortem, vitam consequuntur æternam, et omnes tales sic facientes Deus infallibiliter videt, cognoscit et diligit.

« III. Multi sancti, quando erant in hac vita fecerunt aliqua mala opera, sicut David, qui commisit adulterium et homicidium, et talia opera erant vitia et peccata, et Deo displicebant, et si in talibus perseverassent, vel in articulo mortis in peccato mortali inventi fuissent, Deus non dedisset eis vitam æternam, sed damnasset eos in infernum.

« IV. Deus aliquos homines punit et damnat ad infernum, non quia simpliciter sic vult, sed propter illorum peccata, quæ non coacti, sed libere perpetrarunt, et in quibus obstinato animo perseverant usque ad mortem, vel in tali articulo in peccato mortali inventi sunt, a quibus peccatis si conversi fuissent, non illos damnasset.

« V. Multi nunc existentes in inferno, dum essent in ista vita, fuerunt aliquando in gratia Dei, et fecerunt aliqua opera bona et grata Deo, et meritoria vitæ æternæ, in quibus si perseverassent, eam consecuti fuissent, sed quia non coacte, sed libere, talia bona opera reliquerunt et ad crimina conversi sunt, perierunt.

« VI. Omnes rite baptizati purgantur a peccato originali ac reconciliantur Deo, ex quibus tamen aliqui damnantur, quia non perseverant in gratia, sed libere convertuntur ad peccata, in quibus perseverant usque ad mortem, vel in ejus articlo inventi sunt.

« VII. Cum sancti dicunt liberum arbitrium post peccatum Adæ in nobis claudicare, non intelligunt, quod non possumus eligere et refutare quæcumque volumus; sumus enim liberi ad volendum et nolendum, ad eligendum et refutandum, sed per talem claudicationem intelligunt pronitatem, qua inclinamur magis ad malum quam ad bonum, et ideo oportet multum advertere, ne talem sequamur inclinationem : similiter intelligunt, quod non habemus merum imperium super appetitum sensitivum; multi enim motus partis sensitivæ insurgunt contra nostrum velle, sicut dicit Paulus : *Invenio aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*, etc.

« VIII. Communis opinio theologorum est, quod pueri decedentes sine baptismate, tantum privantur vita beata, et nullam aliam patiuntur pœnam; aliqui tamen tenent ex verbis beati Augustini, inter quos præcipue est Gregorius de Arimino, quod etiam cruciantur igne inferni, nec ab Ecclesia aliqua istarum est determinata; ideo absque peccato hæresis potest hæc secunda opinio probabiliter teneri, utpote quæ veritati Catholicæ non repugnat : consultius tamen esset majorem partem sequi.

« Hieronymus archiepiscopus Brundusinus manu propria subscripsi.

« Frat. Thomas Badiæ Mag. Sac. Palatii manu propria subscripsi ».

44. *Triginta sex Franciscani ab Henrico VIII neci traduntur; divus Thomas Cantuariensis in jus vocatur; thesauri Ecclesiæ expilantur.* — In Anglia Henricus rex in graviora prolabens flagitia a Cromuelo scelerum administro incitatus, hoc anno triginta sex Franciscanos morte affecit, ut narrat Nicolaus Sanderus [1] : « Tenebantur (inquit) in custodiis ab aliquot jam annis religiosi multi Ordinis S. Francisci de Observantia, quorum vitam eo usque produxerat Thomæ Vrislæi favor qui regi erat a consiliis; nunc autem cum eorum nullus adduci posset, ut voluntati regiæ subscriberet, nec dubitaretur, quin eorum exemplo nonnulli alii constantiores fierent, propositum fuit regi, ut aliquid tandem

[1] Paul. III. lib. brev. an. IV. p. 90.

[1] Sander. l. I. de schism.

de eis statueret; ille quanquam omnes perdere cuperet, veritus infamiam, quod essent multi, aliquid tamen Vrislæi gratiæ tribuere volens, ex eis, qui remanserunt (nam in carcere nonnulli suum diem obierant) delegit quosdam ad varia supplicia, ex quibus Antonium Brorbeum venerandum sacerdotem, tam Græce quam Hebraice excellenter doctum ad decimum sextum kal. Augusti funiculo quo cingebatur, strangulandum curavit: Thomam vero Belchiamum virum etiam doctissimum, licet adhuc juvenem, fame enecavit in carcere Londinensi, qui Noveporta dicitur, tertio nonas Augusti. Reverendus autem pater Thomas Cortus, generis etiam nobilitate conspicuus, squallore carceris extinctus est sexto kal. Augusti. Triginta vero, et duo alii ejusdem Ordinis religiosi bini et bini emittebantur ferreis catenis invicem colligati, ut in aliis regni carceribus minori populi querela et murmuratione morerentur, atque hæc erat illa gratia, quam Henricus de Franciscanis amico suo Vrislæo faciebat.

« Insignem autem Christi confessorem Joannem Forestium, ejusdem instituti monachum, cujus antea non semel meminimus, voluerunt rex et Cromuelus majoribus in cœlum cruciatibus emittere, eo quod et reginæ Catharinæ dilectus fuisset, et reliquis confidentius restitisse regis primatui dicebatur, unde ad decimum kal. Junias in Campum-Fabrum Londini eductus, ad furcas duas duabus catenis ad brachia colligatis attollebatur, suppositoque lento ad pedes igne, miserabili spectaculo, ad mortem usque crudelissime torrebatur. In cujus etiam insigniorem contumeliam, imaginem quamdam seu statuam ligneam magnæ molis ex Walia allatam, eo quod nimio populi concursu celebrari dicebatur, una cum illo comburendam curarunt ». Et infra :

« Ac ne in illos tantum, qui in terris agerent, jus habere rex Henricus videretur, nonnihil etiam in cœlites audendum putavit. Itaque cum videret Cromuelus imagines quasdam sanctorum, itemque monumenta martyrum in honore apud plebem Christianam esse, plurimaque donaria quotidie offerri, Henrico auctor fuit, ut omnes Angliæ sanctorum imagines celebriores, ad quas præcipua erat hominum frequentia atque devotio, quasque Deus velut diu piscinam Bethsaidæ, quæ ab Angelo Dei commota, eum qui prior in illam descendisset, a quacumque infirmitate sanabat, præcipuis quibusdam miraculis populo suo commendaverat, una cum memoriis martyrum auro et argento refertis, e medio tollerentur, atque hoc artificio, dum se idola abominari fingerent, manifestum sacrilegium perpetrabant ». Et paulo post : « Erant autem in universa Anglia tres martyrum Anglorum præcipuæ maximæque celebrationis ac venerationis memoriæ : prima sancti Albani, qui primum (quod scitur) in illa insula sub Diocletiano imperatore anno Domini trecentesimo sanguinem pro Christianæ fidei confessione effudit, adeo ut merito Anglorum Protomartyr appelletur. Secunda erat Edmundi regis, qui propter eamdem fidem a paganis extinctus fuit anno Christi octingentesimo septuagesimo primo. Tertia, D. Thomæ archiepiscopi Cantuariensis fuit, qui pro justitia et Ecclesiasticæ libertatis defensione plurima passus sub Henrico rege secundo, martyrii palmam assecutus est anno a partu Virginis millesimo centesimo septuagesimo primo. Horum trium martyrum (præter cæteros) insignia erant monumenta, Catholici populi et piissimorum principum liberalitate, tum instituta, tum aucta, et ornata, plurimisque donariis pretiosissimis cumulata, quæ omnia Henricus invasit ac diripuit, ac indignitate polluit, ut vir quidam doctus ac pius, qui sacrilegio interfuerat, his verbis de eo queratur : O si in vitam rediisset hujus impii tyranni pius parens Henricus VII, qui tot et tantis monumentis Ecclesiam Angliæ decoravit, vidissetque a filio, quem ille tanta cura educandum curaverat, ea omnia diruta, quæ non solum ipse ejus pater, verum etiam omnes ante eum Christiani Angliæ principes Deo dedicassent, maledixisset (scio) horæ, in qua illum genuerat, et diei, quo in lucem prodiit tam infaustum piissimæ familiæ monstrum ! ».

45. Subdit auctor : « Etsi Henricus adversum omnes sanctos bellum suscepisset, tamen capitaliore odio divum Thomam insectatus, quod is pro defensa Ecclesiæ dignitate ac libertate martyrii palmam retulisset, ac tantis honoribus cultus esset, ut maximis opibus illius monumentum auro, argento gemmisque radiaret, impietate, iraque et avaritia æstuans, viginti sex plaustra boum, ut regius quæstor fassus est, auro, argento et sacra veste inde raptis onerata avexit, ut ex aliis templis et sacellis thesauros ingentes corrasisse credatur. Quod vero Gentilitium et Turcicum furorem superat, erecta impietatis vel atheismi scena, sanctum innumeris a Deo miraculis illustratum in judicium vocavit damnavitque ». Quare impius tyrannus justa sententia damnari meruit a Pontifice, qui servato judiciorum ordine, primum rem nefandissimam atque inauditam in cardinalium senatu exposuit, ut referunt Acta Consistorialia [1] :

« Romæ die XXV Octobris MDXXXVIII, fuit Consistorium. S. D. N. significavit novam sævitiam et impietatem regis Angli, qui corpus beati Thomæ Cantuariensis comburi jusserat, et cineres spargi, et dari vento, expilata arca, et vasis aureis, et lapidibus pretiosis, quorum magnus numerus in ea arca inerat. Quapropter sanctitas

[1] Angl. 182. Acta Consist. Ms. card. Spadæ sign. num. 350.

sua deputavit reverendissimos DD. cardinales Campegium, Ghinuccium, Contarenum, et Sancti-Sixti, qui de his rebus inter se consultarent, et suæ sanctitati referrent». Re diligenter discussa, visum est medio Decembri hanc decretoriam sententiam in eum ferendam, in qua post recensita impia illius gesta judiciariumque ordinem servatum, hæc subduntur[1] :

46. « Dum ad dictarum litterarum executionem deveniendum esse statuissemus, cum nobis per nonnullos principes et alias insignes personas persuaderetur, ut ab executione hujusmodi per aliquantum tempus supersederemus, spe nobis data, quod interim ipse Henricus rex ad cor rediret et resipisceret, nos qui, ut hominum natura fert, facile credebamus quod desiderabamus, dictam executionem suspendimus : sperantes, ut nobis spes data erat, ex ipsa suspensione correctionem et resipiscentiam, non autem pertinaciam et obstinationem, ac majorem delirationem, ut rei effectus edocuit, perventuram. Cum itaque resipiscentia et correctio hujusmodi, non solum postea secuta non sit, sed ipse Henricus rex quotidie magis se in sua feritate ac temeritate confirmans, in nova etiam scelera proruperit, quippe qui non contentus vivorum prælatorum et sacerdotum crudelissima trucidatione, etiam in mortuos, et eos quidem, quos in Sanctorum numerum relatos universalis Ecclesia pluribus sæculis venerata est, feritatem exercere non expavit. Divi enim Thomæ Cantuariensis archiepiscopi, cujus ossa, quæ in dicto regno Angliæ potissimum ob innumera ab Omnipotenti Deo illic perpetrata miracula in civitate Cantuariensi servabantur, postquam ipsum divum Thomam, ad majorem religionis contemptum, in judicium vocari, et tanquam contumacem damnari ac proditorem declarari fecerat, exhumari et comburi, ac cineres in ventum spargi jussit, omnem plane cunctarum gentium crudelitatem superans, cum ne in bello quidem hostes victores sævire in mortuorum cadavera soliti sint. Ad hæc omnia ex diversorum regum, etiam Anglorum, et aliorum principum liberalitate donaria ipsi arcæ appensa, quæ multa et maximi pretii erant, sibi usurpavit, nec putans ex hoc satis injuriæ religioni intulisse, monasterium divo illi Augustino, a quo Christianam fidem Angli acceperunt, in dicta civitate dicatum, omnibus thesauris, qui etiam multi et magni erant, spoliavit, et sicut se in belluam transmutavit, ita etiam belluas, quasi socias suas, honorare voluit, feras videlicet in dicto monasterio (expulsis monachis) intromittendo ; genus quidem sceleris non modo Christi fidelibus, sed etiam Turcis inauditum et abominandum.

« Cum itaque iste morbus a nullo, quantumvis peritissimo medico alia cura sanari possit, quam putridi membri abscissione, nec valeret cura hujusmodi absque eo quod nos apud Deum hanc causam nostram efficiamus, ulterius recordati, ac dictarum litterarum, quas ad hoc, ut Henricus rex ejusque complices, fautores, adhærentes, consultores et sequaces, etiam super excessibus per eum novissime, ut præfertur, perpetratis, intra terminum eis, quoad alia per alias nostras litteras prædictas respective præfixas se excusare, alias pœnas ipsis litteris contentas incurrant, extendimus et ampliamus publicationem, et deinde, Deo duce, ad executionem procedere omnino statuimus, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum anno Incarnationis Dominicæ MDXXXVIII, XVI kalen. Januarii, Pontificatus nostri anno IV ».

47. *Trina cardinalium creatio.* — Celebrata est hoc anno trina cardinalium creatio : de prima hæc referunt Acta Consistorialia[1] :

« XIII Martii MDXXXVIII fuit Consistorium, in quo S. D. N. creavit in S. R. E. cardinales reverendissimum D. archiepiscopum Brundusinum, et Nicolaum Cajetanum Protonotarium Apostolicum ». Eadem repetuntur a Blasio Cæsenate[2] Rituum Sacrorum Magistro.

Aleandri virtutes insignes commendarat apud Paulum Jacobus Sadoletus extremo superiore anno his litteris :

« Incredibile est, Pater Sancte, quantum dolorem acceperim, quod summus et doctissimus vir Hieronymus Aleander Brundusinus archiepiscopus ab eo honore exciderit, ad quem ego vocatus sum ». Et mox : « Multa enim collecta sunt in eo homine magna atque præstantia, quæ in cæteris fingenda vix insunt, eaque omnia, maxime et huic tempori, et huic causæ necessaria. Linguarum summa cognitio, Conciliorum, rerumque quæ ad eam rationem pertineant, omnique memoria scientiaque admirabilis, usus et consuetudo cum exteris nationibus, ac cum Germanica natione præsertim, in qua diu et acriter, addo etiam feliciter, negotia Catholicæ fidei tractavit ».

Ob eximiam peritiam in rebus gerendis ex Niciensi itinere illi demandatam legationem in Hungaria, Bohemia atque Germania vidimus.

Promotus est secunda creatione XIX Octobris Petrus Compostellanus archiepiscopus ad cardinalitiam dignitatem, et titulo presbyterali insignitus, atque id datum gratiæ et precibus Margaretæ Austriacæ, cui regendæ præerat, ut docet Petrus Paulus Gualterius[3].

Demum XXII Decembris auctus est cardinalium senatus ex variarum gentium præsulibus præstantissimis, quorum nomina ita recensentur in Actis Consistorialibus[4] :

[1] Paul. III. in Bull. const. 8.

[1] Acta Consist. p. 345. — [2] Blasius Cæsen. to. X. — [3] Blasius Cæsenas in Diar. Petr. Paul. Gualt. in Diar. — [4] Alex. card. Farnes. in Act. Consist. sig. num. 133. p. 360. Blasius Cæsen. in Diar.

« Romæ die xx Decembr. fuit Consistorium secretum. S. D. N. absolvit reverendos Joannem de Toledo, Ordinis Prædicatorum, episcopum Burgensem, Petrum de Manriquez episcopum Cordubensem, ac Robertum de Lenoncourt episcopum Catalaunensem, necnon Davidem N. Scotum episcopum Mirapicensem a vinculo, quo illis Ecclesiis tenebantur, et eos assumpsit ad honorem cardinalatus. Præterea sanctitas sua reservavit in pectore cardinalem Italum ad instantiam Christianissimi regis, et alterum ad instantiam Venetorum ». Quinam vero hi fuerint, describunt Acta sequentis anni xxiv Martii anni sequentis in Consistorio [1] : « Pronuntiavit Petrum Bembum civem Venetum, et Ordinis Sancti Joannis Hierosolymitani, virum doctrina et eloquentia nostræ ætatis facile principem in S. R. E. cardinalem ». Alter fuit Hyppolitus Ferrariensis, de quo in Actis Consistorialibus ad xxvii Octobr. anni sequentis : « S. D. N. recepit ad pedes, manus et osculum reverendissimum D. Hippolitum cardinalem Ferrariensem, deditque ei pileum rubeum in signum cardinalatus cum solitis cæremoniis ».

48. *Octavius Farnesius Urbis præfectus creatur.* — Hoc anno etiam Octavius Farnesius promotus fuit ad præfecturam Urbis, ut Acta narrant Consistorialia [2] sub nomine Alex. card. Farnesii conscripta, et sic dicunt : « Penultima Octobris fuit Consistorium secretum. S. D. N. deputavit et constituit præfectum almæ Urbis illustrissimum D. Octavium Farnesium fratrem meum germanum in quintodecimo vel circa anno constitutum, cum dispensatione super ætate, quod officium vacavit per obitum Francisci Mariæ de Ruvere ».

Non prætermittimus Paulum extremo hoc anno excivisse ad se Alphonsum cardinalem, regiæ Lusitaniæ principem, ut ejus consilio in rebus arduis uteretur [3] :

[1] Acta Consist. p. 363. — [2] Acta Consist. Ms. card. Spadæ signum, 133. p. 356. — [3] Paul. III. lib. brev. an. iv. p. 625.

« Cardinali Portugalliæ, etc.

« Omnino, fili noster, molestissima est nobis hæc cunctatio tua, dedecetque te, et florentem annis, et corpore validum, non esse hoc tempore nobiscum, nec fuisse nuper Niciæ in illo congressu summorum principum, cum tot senes et valetudinarii S. R. E. cardinales, nos et ipsos annis graves eo secuti essent, nullique labori, aut periculo suo pepercissent, tuæ vero præsentiæ necessitas etsi tunc magna, tunc non minor est : expeditio contra Turcas urgenda, extirpandæ hæreses, reformandi mores, Concilium universale celebrandum, multaque ad illius præparationem necessaria ac salutaria præmittenda, quæ nobis ex consilio fratrum nostrorum agenda sunt, ab his autem tantis et tam arduis consultationibus te abesse, qui tanta auctoritate et gratia ex tuo genere, tantaque virtute ex tua natura præditus es, indecorum tibi et nobis, fili, est, tibi etiam prope impium, nobis te toties vocantibus non obtemperare, cum et cardinalatus et aliarum tantarum dignitatum ratione nobis omnino obedire tenearis, etc. Datum Romæ xxi Decembr. MDXXXVIII, anno v ».

49. *Quantum sit periculum in nimia librorum Gentilium lectione.* — Extremo anni Florentiæ funestissimus casus obtigit, quo doceantur Christiani, quanto periculo nimia librorum gentilium lectio usurpetur a nonnullis, qui contemptis Christi Sanctorumque exemplis, Ethnicorum exempla sibi imitanda proponunt, ac inanis eloquentiæ gentilitiæ philtro inescati, improvide latentia venena sorbent; hæc enim Petrus Paulus Gualterius narrat in Diario : « Die xx Decembris nuntiatum est Romæ Philippum Strozzium (is a Cosmo duce captus tenebatur) seipsum jugulasse, et reliquisse scriptum, se scivisse mori, ubi vivere nescivisset, et paulo ante mortem legisse Vitam Catonis ex Plutarcho (1).

(1) De obitu Philippi Strotii fama est varia ; quanquam enim statim ab ejus nece per ora hominum deferebatur miserum illum civem carcere detentum et accusatum, quod proditionis in Alexandrum Medicem conscius fuisset, sibi mortem conscivisse ; dein tamen affirmatum est a multis, vulneribus confectum illum fuisse jussu sive marchionis Vasti, sive præfecti arcis, qui fidem oppigneraverat suam, nunquam se permissurum ut in potestatem Cosmi Medicei traderetur ; quam fidem cum liberare se non posse intelligeret, si Philippus vitam prorogaret, ideo neci tradendum censuerit. Posteriorem hanc famam certiorem fuisse affirmat Segnius hist. lib. ix, pag. 245. Impiam vero illam sententiam, quam Philippo fama adscripserat, hanc illi affinxisse Petrum Franciscum Pratensem, Cosmi ducis, dum in ephebis esset, pedagogum, idem Segnius tanquam vulgari fama notum scribit. MANSI.

PAULI III ANNUS 6. — CHRISTI 1539.

1. *Timori cedentes principes Catholici legatos Francofordiam mittunt, qui cum Protestantibus ineunt concordiam rei Catholicæ perniciosissimam.* — Annum a partu Virginis trigesimum nonum supra millesimum quingentesimum, Indictione duodecima, lacrymis veri doloris repletum videbimus, propter auctam in Germania, maximo cum detrimento Catholicæ religionis, hæretecam luem, ex Lutheranorum principum superba audacia, cum sicut ipsis placebat, moderari omnia vellent [1]. Quinimo timor non modicus invasit, ne in apertum bellum contra Cæsarem Catholicosque omnes prorumperent, et timendi occasio ex fœdere Catholico processit. Opera namque indefessi Matthæi Helt, Religionis Catholicæ zelantissimi propugnatoris, fœdus initum fuerat inter Cæsarem, regem Ferdinandum ejus fratrem, duos duces Bavariæ, Georgium ducem Saxoniæ, aliosque Catholicos Germaniæ proceres, ut seditiosæ Smalcaldicæ Lutheranorum conjunctioni se opponerent [2], cui fœderi Pontifex se etiam adjunxit, ut subjectæ litteræ ad duces Bavariæ, qui eumdem Pontificem de Lutheranorum maligna mente certiorem fecerant, ostendunt [3] :

« Dilectis filiis nobilibus viris Willelmo et Ludovico Bavariæ ducibus.

« Dilecti filii, salutem. Eximia et singularis nobilitatum vestrarum pietas, omni commendatione et laude apud nos et omnes digna est, quod illæ, pro tuenda fide Catholica nulli neque labori, neque impensæ parcendum unquam duxerint, sicut et sæpe alias, et nunc maxime fecerunt, cum ad nos dilectum filium Georgium Stokamer, familiarem suum, virum prudentem miserunt, ac de Lutheranorum motibus exoriri istic incipientibus nos edocuerunt ; quæ vestra vigilantia (merito) nobis fuit summe accepta et grata, hæc est enim cura omnium, maxime nostro pectori infixa, nosque tam premit, quam debet, ita ut quamvis bello Turcico toti intenti atque occupati simus, gravissimisque impensis prope obruamur, non tamen simus istam quoque partem, quantum usque præstare poterimus, unquam negaturi, sed omnes rationes et necessitates nostras superaturi : quamobrem, et hæc statim Cæsareæ majestati significavimus, sumusque eam ad hoc nobiscum suscipiendum adhortati, et istuc ad dilectum filium cardinalem Brundusinum legatum nostrum scripsimus, ut super his cum serenissimo rege Romanorum et nobilitatibus vestris agat quam diligentissime, ut in commune consuli et opportune provideri possit. Nos quidem, vel nostra sponte atque officio adducti, vel vestra probitate ac studio incitati, omnino decrevimus, quantum quidem nobis licuerit, huic rei non deesse, omnesque in eo difficultates nostras pervincere ; sicut hæc etiam plenius ex litteris dicti Georgii, quocum sumus diffusius collocuti, nobilitates vestræ intelligent. Dat. Romæ XIX Januarii MDXXXIX, anno V.

2. Dum igitur de hoc firmando fœdere agebatur, aliquæ litteræ ducis Henrici de Brunsvich, Catholici fœderis principis, in manibus lantgravii Hassiæ, qui ex præcipuis Smalcaldicæ confœderationis unus erat, pervenerunt, quas cum legisset, suspicari cæpit, ne armorum impetus adversus Lutheranos verteretur. Qua de re irritatus, et a communi Protestantium discrimine, et ab illata sibi contumelia, qua Epistolæ illæ eum pæne dementem declarabant, omni studio elaboravit, ut socii conventus Smalcaldici, ad agendum de tanto periculo Francofordiam convenirent. Hoc interim spatio Pontifex, imperator cæterique Catholici principes, recte considerantes, plenam difficultatibus periculisque rem esse Lutheranorum depressionem armis pertentare, eo quod Protestantes adeo aucti essent, qui, ni superarent, pares saltem Catholicis numero essent ; idcirco de concordia

[1] Sequentes narrationes ex litteris card. Alex. Farnes. excerptæ sunt, et ex aliis scriptis apud Palavic. to. I. l. IV. c. 9, 10. — [2] Surius in Comm. — [3] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 189.

agendum cum Protestantibus satius esse decreverunt. Præsertim, quod jam Pontifex marchionis Brandeburgensis rogatu, ut anno superiori diximus, cardinalem Aleandrum, suum a latere legatum, in Germaniam miserat, ut de concordia inter Catholicos et Lutheranos ageret; et insuper quia multi Lutherani concionatores, maximeque duo quasi aliorum coryphei, Philippus Melancthon scilicet et Martinus Bucerus, concordiam cum Catholicis optare videbantur. Sed Jo. Cochlæus[1], cui versutia istorum versipellium bene cognita erat, fraudem, ut magis incautos deciperent, et non pacem tale istorum desiderium judicabat, de qua re ita Gasparo Contareno cardinali scripsit :

« Reverendissimo domino, illustriss. principi Contareno S. R. E. cardinali, tit. Sanctæ-Mariæ in Aquirio, domino suo colendissimo.

« Reverendissime domine, clarissime ac nobilissime princeps. Philippus Melancthon simulat quidem in plerisque scriptis suis desiderium pacis et concordiæ, ubi autem serio de pace cum ipso agitur, nihil est eo intractabilius, nihil protervius ». Et paulo post : « Dolet mihi spargi nunc famam, quod papa miserit ad eum nescio quem Italum, qui ei promittat quingentos quotannis ducatos, ut in Italiam se recipiat, imo ex Urbe scriptum esse audio, si non sit satis promittere quingentos, ut promittant mille ». Et infra : « Nollem ab eo illudi falsis blanditiis papam et cardinales. Scio enim neminem hostilius contra eos viginti jam annis egisse, neque adhuc video ullum benevolentiæ erga vos signum, nec credo eum ullis pollicitationibus a Vittemberga aut a falsa doctrina distractum iri, et si vellet ipse, non permitteret ipsi princeps elector Saxonius, in cujus terra degit, cum et fide data obstrinxit eum ne discedat. Sed nec Bucero ullam puto habendam esse fidem, quamvis blande scribat aut pacem offerat; apostata enim est, nunc Zuinglii, nunc Lutheri partium, qui modo Augustæ, modo Argentorati, modo in aliis imperii magnis civitatibus plebes adversum papam et contra clerum in odium concitat; semper vagus, versipellis et malignus, qui nuper a Lantgravio Hassiæ Lipsiam missus est, in tractatu multa contra sectæ dogmata largitus est, quæ postea scripto comprehendit nostrisque tradidit, paulo tamen post aliud transmisit scriptum, quo nihil sævius, aut malignius hactenus in omnem clerum unquam prodiit. Non est igitur credendum fraudulentis hujusmodi hominum blanditiis et simulationibus. Misnæ X kalend. Martii, MDXXXIX. Devotus sacellanus Jo. Cochlæus ».

3. Attamen sperantes maximum ex concordia bonum oriturum, cum Francfordiæ Protestantes convenissent, illuc suos legatos, ut cum Protestantibus de concordia agerent, miserunt imperator Jo. Vessalium archiepiscopum Lundunensem, Ferdinandus vero cum summa potestate electores Palatinum et Brandeburgensem, qui omnes ad conventum cum sequenti Instructione accesserunt[1] :

« Summarium Instructionis regis Romanorum data oratoribus suis destinatis ad dietam Lutheranorum Francfordiens. una cum archiepiscopo Lundunensi oratore Cæsareo.

« Oratores missi ad dietam Francfordiens. die V Februarii MDXXXIX. Viennæ, fuerunt tres, archiepiscopus Lundunens. pro Cæsarea majestate, et Melchior a Lambeg, et doctor Jacobus Francfurter pro majestate regis Romanorum habuerunt in mandatis, ut cum primum Francfordiam venissent, redderent illustrissimis DD. Ludovico Palatino Rheni, ac Joachimo marchioni Brandeburgensi electoribus principibus litteras credentiales suæ majestatis.

« Deinde narrent, legationem eorum ideo a suis regibus decretam, quod superioribus mensibus ipse elector Brandeburgensis, dum rex Romanorum Budissinæ Lusatiæ esset, reddiderit majestatem suam per litteras certiorem se valde cupere causam litigiosæ religionis inter Cæsaream majestatem et Protestantes (sic enim Lutheranos appellant) concordatam esse. Majestatem suam tum in se recepisse dare operam apud Cæsarem fratrem, ut id tanquam religioni Christianæ utilissimum, executioni mandaretur. Itaque præstitisse quod promiserat, eos vero Palatinum et Brandeburgensem fuisse subditis, ut sciunt, mediatores.

« His tanquam per procemium dictis, narrarent a principio, quod anno MDXXXII transactum fuisset Norimbergæ inter Cæsaream majestatem et Lutheranos, ne scilicet aliquid innovaretur in causa fidei, usque ad futurum Concilium, quæ induciæ etiam Ratisbonæ, ac demum Cadani confirmatæ et renovatæ fuerunt, quamobrem expostularent, eas inducias non fuisse a Lutheranis observatas, sed contra multis modis violatas, nam cerimoniæ veteres abrogatæ, clerus bonis suis spoliatus, et multa alia ab ipsis Lutheranis contra fas et jus commissa fuerunt.

« Cumque ipsi Lutherani in judicium cameræ imperialis ab ipsis spoliatis vocarentur, et condemnarentur ad restitutionem bonorum occupatorum, semper contumaces fuisse, causantes hujusmodi spolia pertinere ad causam fidei, de qua cognitio in Norimbergensi Dieta rejecta esset ad futurum Concilium : quam quidem rem, quoniam jure tueri non possent, descivisse a camera imperiali, et libellos etiam in eam edidisse, non sine læsione Cæsareæ majestatis et regiæ. Quod etsi merito majestatem

[1] Jo. Cocl. in Ms. arch. Vat. sign. num. 3224. in fine.

[1] Ms. card. Spadæ to. XV. p. 398.

suam impellere potuisset ad exposcendas pœnas pro tali injuria, tamen ea causa tolerasse, quod semper ab omni motu et seditione in imperio majestas sua aliena fuisset : sed vereri tandem, nisi deinceps dicto audientes fuerint, irresuperabiles exitus Lutheranis ipsis imminere. Ad hæc adduceretur metus Turcarum, qui jam sibi viam aperuerunt ad invadendam Germaniam, proinde nisi mature rebus Germaniæ consulatur, omnia in maximo periculo esse, quasi necessarium foret tollere discordias, quæ defensionem Germaniæ impediunt : cui rei majestatem Cæsaream egregium principium dedisse in faciendo ligam et confœderationem contra Turcas.

« Ad concordiam autem faciendam nulla via brevior videtur, quam si excessus commissi reciderentur, et abusus tollerentur; præterea debent orare prædictos Palatinum et Brandeburgensem, ut quoad possint, Lutheranos a malo proposito suo dimoveant ac repellant, vel, si id non possit impetrari, efficiant saltem ne eorum veneno alios infecteut, imo volentes ad se accedere excludantur, ex debito obligationis Norimbergensis, quam concordiam ad sanum intellectum reducere debent : id si fiat, se non desperare, quin postea in articulis religionis facilior concordia sequatur, ubi ista opportune præcederent.

4. « Quod si Protestantes contenderent permanere in sua excusatione, et asserant nihil contra concordata tentasse, sed omnia observasse, tunc oratores prædicti debent ad confutandam hanc exceptionem, producere declarationem ad instantiam ipsorummet Protestantium emanatam, ut appareat executionem eorum nullo fundamento niti, et in summa id observandum esse, quod in hoc negotio omnia in eo dirigantur, ut nova hæc concordia nihil novi afferat, sed per eam priora concordata corroborentur, illæsaque maneant.

« Si itaque sperent negotium hoc modo componi posse, debent ante conclusionem Dietæ petere auxilium contra Turcas, demonstrando, ob expugnatam nuper Moldaviam, quanto in periculo res Germaniæ versentur : nam manifestum esse ex fide dignorum relationibus, Turcam id animi habere, ut primo Vere in Hungariam, vel in alias provincias finitimas impetum faciat, et hac de causa se nunc Andrinopoli continere, et magnum annonæ apparatum facere.

« Quare nullum tempus dandum esse, ne propter angustiam temporis comitia imperialia indicenda, cum ista temporis consummatio destructionem Germaniæ pariat, sed potius statim subsidium pro petitione uniuscujusque, quemadmodum in comitiis Ratisbonæ conclusum fuit, cum effectu parandum.

« Præterea ostendant comitia imperialia, si cogerentur, damnosa fore, ante initam concordiam litigiosæ religionis.

« Si vero Lutherani noluerint prædictam concordiam inire, sed petierint negotium sopiri secundum articulos ab electore Brandeburgensi transmissos, tunc oratores replicent, tales vel similes articulos, neque a Cæsarea, neque a regia majestatibus acceptandos seu approbandos esse, nam in eis consentiendo, viderentur facere contra decreta orthodoxæ Ecclesiæ, quod facere nolunt, quapropter debent adhortari ipsos electores, ut ita dirigant Lutheranos, ut a tam enormibus articulis abstineant, et justis mediis et Christianis articulis contenti maneant.

« Si vero post omnem adhibitam diligentiam status rerum ad priorem concordiam non possit reduci, quod tamen sua majestas non potest credere, tunc oratores curabunt, saltem in hanc formam, concordiam ipsam redigere, scilicet; quod omnes juris processus religionem concernentes, qui in judicio cameræ imperialis pendent, ad unum annum proxime futurum suspendantur, ita tamen, quod e converso ipsi Protestantes, etiam in omnibus causis, nullis exceptis, pacifice supersedeant.

« Quod Ecclesiastici amplius bonis suis non spolientur.

« Quod cæremoniæ Ecclesiæ, perinde atque nunc sunt, inviolatæ serventur.

« Quod Lutherani neminem ad ligam eorum provocent.

« Quod si quis ultro, imo eorum societatem ambiret, non recipiatur, sed omnia in eo statu, quo nunc sunt, perseverent.

« Quod si hujus anni tempus brevius videatur, proponatur annus cum dimidio, ac demum concedantur anni duo integri, dummodo interim necessarium auxilium contra Turcas non suspendatur ad futura imperialia comitia, sed illud nunc paretur et deducatur.

« Postremo oratores caveant, a minimo iota hujus instructionis recedere, nec in aliquod consentire, quod Cæsarea et regia majestas non possint coram Deo et hominibus defendere.

« Quod si hujusmodi concordia uniri non possit, oratores debeant tantisper prorogare, donec Cæsarea majestas de his omnibus certior reddatur, et ab eo responsum habeant; ita tamen, quod interim nihil innovetur, sed præsens pacis status illæsus maneat ». Hucusque instructio.

5. De concordia in conventu actum fuit, et tandem ex multis tractatibus, sequens valde perniciosum decretum [1] religioni Catholicæ prodiit in lucem :

« Dei gratia nos Ludovicus Palatinus apud Rhenum, dux Bavariæ; et nos Dei gratia Joachimus marchio Brandeburgensis, Pomeraniæ,

[1] Ext. in Ms. Franc. card. Barb. to. 2678. p. 20.

Cassuborum, Vandalorum, in Silesia Crosnæ dux, Burggravius Norimbergensis, princeps in Rugen, sac. Romani imperii archidapifer et archicamerarius, ambo electores.

« Fatemur, et præsentibus notum palam facimus, quoniam ex Norimbergensibus induciis anno MDXXXII institutis et erectis, dissensio quædam accidit, et sacratissimus invictissimusque princeps, et Dom. Dom. Carolus Romanorum imperator semper Augustus, Germaniæ, Hispaniæ, utriusque Siciliæ, Hierusalem, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ rex, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ comes, in Habaspurg, Flandriæ et Tyrolis, dominus noster clementissimus, ex speciali imperiali miti animo et bonitate, ad amicam subditamque intercessionem Romanorum regiæ majestatis domini nostri gratiosi, et nostrum jam nominatorum electorum tanquam mediatorem, atque ex singulari propensione, gravissimorum sollicitudinis, et curarum plenorum temporum, et extremæ necessitatis ac periculorum sacro imperio Germanicæ nationis universæque Christianitati imminentium, ut tandem noxia religionis Christianæ controversia et discordia in universum tollatur, et in Christianam concordiam et unitatem componatur, periculosaque inter sacri imperii ordines diffidentia et dissimulatio exterminetur, amor, pax, quies unitasque plantetur, crudelissimo Christiani nominis hosti Turcæ, eo perseverantius, fortius magisque serio resistatur, atque ita, vel semel utraque, et conscientia, et infelix Christianus sanguis, in quem tyrannicus ille hostis longo tempore, sine ulla utili et frugifera resistentia immanissime sæviit, liberentur, serventur et protegantur. Et præcipue, ut ad Christianum amicumque de religionis negotiis colloquium, eo commodius perveniri possit, consensit et admisit, ut hæc Dieta in hunc locum indiceretur, et per nos ad decentia et tolerabilia media, ac via tractaretur. Insuper propter eamdem causam reverendum D. Jo. electum archiepiscopum Lundensem, postulatum Constantiensem, episcopum Roschildensem, Cæsareæ suæ majestatis ad Germaniam oratorem generalem, cum plenaria potestate misit, et Romanorum regia majestas subscriptos regiæ suæ majestatis ordinatos et constitutos et commissarios quoque destinavit, adeo quod nos per diligentem nostram et seriam tractationem negotium deciderimus, concluserimus, et in recessu redegerimus, eo quod sequitur modo.

6. « Principio Romanorum imperator, ut ejusmodi inter ordines diffidentia e medio tolli et extingui, et ut ad præfatum Christianissimum colloquium eo commodius perveniri possit, tum etiam ex imperiali clementia et benignitate, eis, qui Augustensis sunt confessionis, ejusdem religionis nunc confœderati, pacem et inducias ad menses quindecim a data præsentium incipienda prima Maii proxime futura, vult concedere, et per litteras assicurare, ita quod præfatos Augustensis confessionis, ejusdemque religionis confœderatos harum tempore induciarum, nemo propter religionem armis invadere, violenter opprimere, debellare, aut aliqua qualicumque insidiosa practica contra eos uti audeat ». Et infra : « Item, omnes contra Protestantes in his jam dictis causis incepti processus per imperialem majestatem ex speciali gratia, et propter bonum pacis, et imperialis cameræ, et aliis judiciis, pari ratione contra Mindenses bannum imperiale, et præsentium, et Norimbergensium induciarum tempore, cum effectu suspendi, et in causis consimilibus contra eos procedi minime debet. Et si præterea aliquis, qui Augustensis sit confessionis, et ejusdem religionis nunc confœderatus, præsentium, atque etiam Norimbergensium induciarum tempore ob præfatas causas judicialibus processibus ulterius peteretur et gravaretur, processus tales, clausula decreti irritantis in Norimbergensis imperialis pacis assicuratione incorporatæ tenore, nunc, ut tunc, et tunc, ut nunc cassati et annullati sint, et per Cæsaream majestatem ad partium gravatarum petitionem specialiter cassentur et annihilentur.

« Præterea contra eos, qui Augustensis sunt confessionis ejusdemque religionis nunc confœderati, conjunctione divisim præfatarum induciarum et pacis Norimbergensis, ut supradictum est, tempore, exceptio inhabilitatis ratione religionis eorum et fidei, quod in judicio subsistere, aut jure agere, aut respondere non possint, in jure contra eos non practicetur, nec admittatur, sed eis sine hujusmodi exceptionis respectu jura administrentur et admittantur.

« Contra sæpedicti, qui Augustensis sunt confessionis, ejusdemque religionis sunt confœderati, harum tempore induciarum, propter religionem, neminem, cujuscumque status aut conditionis fuerit, armis invadere, vi opprimere, debellare, aut qualicumque dolosa practica circumvenire audeant, neque etiam harum induciarum, et quindecim mensium tempore, quemquam a novo in suam confœderationem pelliciant, invitent, aut recipiant, ita tamen, quod etiam harum induciarum tempore, propter Augustensem confessionem et ejusdem religionem, nemo oppugnetur, aut gravetur, et ipsa Cæsarea majestas ex speciali gratia, et propter bonum pacis, apud partem alteram cavere vult, ut quoque harum induciarum tempore nemo in eorum confœderationem recipiatur.

7. « Præfati, qui Augustensis sunt confessionis, et ejusdem nunc religionis confœderati, tempore induciarum quindecim mensium,

Ecclesiasticos ubicumque habitaverint, sive in provinciis suis, sive extra, redditibus, censibus, immobilibus bonis, quæ hactenus possederunt, et adhuc possident, minime spoliare et privare præsumatur.

« Tertio, cum sperandum non sit, ut constans et firma pax, conscientiarum quies, charitas, amicitia, et recta veraque in imperio confidentia consequi possit, nisi in religione, tanquam causa principali, bona, Christiana, constans concordia fiat, præfatus imperatoris orator consensit, ut Romanorum Cæsarea majestas dietam fore prima Augusti proxime ventura, Norimbergæ celebrandam indicat; ibi ordines Romanæ Ecclesiæ adhærentes, et status Augustensis confessionis, cum ejusdem religionis nunc confœderatis, utrinque per seipsos, aut si magis placet, per suos oratores comparere debent. Sic tamen, ut missi ab utraque parte, boni, tractabiles, docti, sapientes, Deum timentes, pacis et honestatis amatores sint viri, non cerebrosi, non contentiosi, non duri, et cervicosi, atque etiam, a quibus mittitur ordinibus, sua secum afferant testimonia. Hi status, aut eorum oratores de numero personarum doctorum theologorum, et gravium sapientiumque laicorum, pro jam dicta conditione, de duplici concordabunt ordine, sine exceptione, videlicet majori et minori, per quos fidei causa, primum quidem per majorem electorum virorum ordinem, post per minorem proponatur, de ea Christiane, pacifice et benigne ultro citroque conferatur, et ad Christianam concordiam elaboretur, et post id, de quo tractatum et definitum est, omnibus statibus et ordinibus comparentibus indicetur.

« Et quamvis nos prædicti principes electores, tanquam mediatores ad causæ utilitatem ex nostris personis et in imperatoris esset arbitrio, ad Pontificiæ sanctitati significandum, si forte eamdem dietam sua sanctitas per suos nuntios invisere velit, tamen hi, qui Augustensis sunt confessionis, et ejusdem religionis confœderati, ex causa, quod papam pro Christianæ religionis capite non teneant neque agnoscant, et proinde protestationi eorum prius factæ adversetur, consentire noluerunt, ut in hanc concordiam vocaretur, putant etiam supervacaneum esse, ipsum suos oratores, in prædicta congregatione et colloquio, ut præfertur, habere ». Nonnullis aliis interjectis subditur: « Extra has inducias omnes anabaptistæ, et aliæ impiæ, non Christianæ sectæ, et sanctiones, quæ Augustensis confessionis et confœderatorum doctrinæ consentanea non docent, neque sub Romana fuerint Ecclesia, excludantur. Hæc namque a nostra parte non tolerantur.

8. « Augustensis confessionis ordines, ejusdemque religionis confœderati ad auxilium contra Turcam pertinentes debent et volunt una cum aliis ordinibus in ea re se parare et firmare. Porro sex electores, et alii principes præcipui, et ordines imperii Romani, Cæsareæque majestatis nomine conscribantur et inducantur, ut oratores suos et consiliarios, cum plenaria potestate proxima Dominica EXAUDI Wormatiam ordinent, quo qui sunt Augustensis confessionis et ejusdem religionis confœderati, suos oratores quoque mittent, exhibituros contra Turcas auxilium, ut de eo quemadmodum et antea in dieta Ratisbonensi propositum est et promissum, ulterius ad id præstandum et perficiendum consultari et concludi possit, et quicquid per electores principes et generales imperii ordines, per potiorem sive majorem partem in hac re bonum ac necessarium visum et conclusum fuerit, id ab eis, qui Augustensis sunt confessionis, ejusdemque religionis confœderati, una cum aliis imperii ordinibus amplectatur, et observetur ». Et nonnullis interjectis, additur:

« Proinde nos mediatores Cæsareæ majestatis oratori consuluimus, ipsumque eo induximus, ut propter pacem et auxilium contra Turcas per id non impediretur, consenserit, quod hic recessus ad imperatorem mittatur, ut possit super eo sua majestas deliberare, et quod clementissimæ suæ voluntati ac animo placuerit, concludere ». Post nonnulla alia, in calce decreti hæc adjecta sunt: « Atque in veritatis robur, nos Romanorum Cæsareæ et regiæ majestatum orator et commissarius, et nos ambo electores, nempe Palatinus et Brandeburgensis mediatores, et nos Jo. Federicus dux Saxoniæ, quod his regiæ majestatis Romanorum regis titulo non consenserimus, sed circa Cadanensem et Viennensem concordiam permanere volumus. Et nos Philippus lantgravius Hassiæ comes in Catzenellenbogen, et postea nos consul et magistratus civitatis Francfordiæ sigilla nostra his appendi fecimus. Datum et actum Francfordiæ ad Mœnum. Sabbato XIX Aprilis a Nativitate Christi Domini nostri MDXXXIX ».

Hujusmodi concordia, sic firmata, Catholicis omnibus, non modo propter religionis detrimentum, verum etiam propter politica imperatoris [1] et regis Romanorum damna, maximopere displicuit. Archiepiscopus vero Lundensis propriæ conscientiæ pro præstito consensu stimulis agitatus, ut suam causam defenderet, statim Pontifici litteras dedit, et veloci cursu Hispaniam ad imperatorem petiit, sperans se posse iis suadere, hujusmodi concordiam necessariam fuisse, et utilem etiam summopere futuram. Sed cardinalis Aleander legatus Pontificis, quem præ cæteris hoc concordiæ decretum offenderat, et Ferdinando voce, et Pontifici opera sui a secretis familiaris Romam ad hoc missi, persuasit omne adhibendum esse studium, ut imperatori tale decretum non esse ab

[1] Litteræ Alexandri apud Palavic. to. I. l. IV. c. 8. num. 11.

eo approbandum, demonstraret. Qua de re, cum Joannem Riccium Montepolitianum in Hispaniam Paulus decrevisset transmittere, ut ab imperatore extrahendi ex Sicilia frumenti, quo caritatis tempore suis populis subveniret, facultatem obtineret : dedit etiam illi in mandatis, agendi cum Cæsare, de hac iniqua concordia rescindenda, eique sequentem tradidit instructionem.

9. Cum eo nefario decreto Francofordiensi niterentur Lutherani Germanos omnino ab obsequio Sedis Apostolicæ divellere, Pontifex, internuntii opera, Cæsarem monuit, ut illud decretum Cæsarea auctoritate rescinderet : conceptum enim id fuisse contra mentem Cæsaris, ac contra mandata oratori data, nec confirmari posse, nisi Cæsar a fide et obsequio Sedis Apostolicæ, cujus se primogenitum appellat, deficere videretur ; nec sine etiam maximo damno cameræ imperialis judicia dissolvi : male obstringi Cæsarem, ne quindecim mensium fluxu jus suum in Gueldriam contra ducem Juliacensem persequi posset. Saxoniæ electorem aperte regis Romanorum creationem oppugnare, nec religionis tantum causa, sed aliis de causis Cæsareæ prudentiæ non incognitis permoveri : non enim Cæsarem latere, ut fratri regi Viennæ illuserit, cum post promissum pro illius creatione consensum, acceptis juribus beneficiariis a rege, re infecta discesserit. Verti etiam maximo damno rei Catholicæ, quod nullus Catholico fœderi accedere possit, sequestræ illius pacis flexu, cum multi accessuri illi forent, ex quorum conjunctione Lutheranorum vires debilitandæ erant. Principes omnes Catholicos decretum illud Francfordiense damnare, nec a Cæsare confirmandum opinari, ita ut a magno principe Germano hæc concepta verba scripta sint : « Nihil unquam nebulosius esse actum, quam quod actum est per Lundensem et regios commissarios in illa dicta ».

10. *Lundensis archiepiscopi perfidiam Pontifex Cæsari detegit, consulit ordinum imperii convocationem, et de Maria regina queritur quod hæresi faveat.* — Questus porro est gravissime apud Cæsarem de Lundensi archiepiscopo ob sacramenti, quo se obstrinxerat Pontifici, religionem violatam ; acceptorumque a Sede Apostolica beneficiorum immemorem extitisse, necnon contra Cæsarea mandata iniquis Lutheranorum postulatis, cum maximo Sedis Apostolicæ dignitatis damno, nec minore Cæsareæ majestatis injuria assensisse : certissime constare venalem Lundensis animum a Lutheranis corruptum fuisse, ab Augustensibus duo millia aureorum supra quingentos accepisse, promissaque illi annua quatuor millia aureorum a rege Daniæ Lutherano ex vectigalibus Lundensis archiepiscopatus : illum in rebus Hungaricis perfide se gessisse, ac nefaria meditatum, callere fraudibus et dolis, seque in Hispaniam non vocatum contulisse, ut mendaciis Cæsaream majestatem subornaret : egregie enim in caput suum mentitum, cum finxit adactum necessitate, se pactæ cum Lutheranis concordiæ assensisse, quod tunc duodecim millia peditum in auxilium Lutheranorum arma sumpsissent, collectas enim tantum fuisse copias ad quatuor vel quinque millia, quæ non Lutheranis, sed Henrico duci Wittembergensi studebant, quibus territi Lutherani impulere Lundensem, ut Henricum ducem Wittembergensem Cæsareo nomine deterreret, ne cogeret novum exercitum, dum de pace cum Lutheranis colloquia conferret. Cum vero idem Lundensis persuadere niteretur Cæsareæ majestati, ut Lutheranos in susceptis erroribus toleraret, ac propterea sponderet Germaniam universam ad ipsius nutum flectendam circumagendamque, monuit Cæsarem Pontifex Lundensem a vero admodum aberrare.

11. In primis omnino alienum esse a Cæsareæ majestatis dignitate, talia ipsi referri, cum ipsa sit firmissima Catholicorum columna, fidei Christianæ et sacrosanctæ Ecclesiæ propugnaculum, cum semper religionem et publicæ rei Christianæ commoda privato commodo prætulerit : non deesse alias rationes justas et honestas, quibus Germania pacari possit : non defutura Cæsari Pontificia auxilia pro hæreticis frangendis ; ac cœcis ipsis manifestum esse decretum Francfordiense mandari operi non posse, nisi universa Germania ad Lutheranismum deficeret, quod sane contingere facile poterat. Cæsaream auctoritatem defecturam, cum Lutherana secta omne rectorum jugum excutiat, et libertatem unam prædicet : parum videre Lundensem, qui perdita religione, aut discrepante inducta, imperium servari posse arbitretur : triste ejus rei exemplum esse imperium Orientale, quod ubi a vera religione, et obsequio Romani Pontificis, et sanctæ Sedis Apostolicæ descivit, accisis paulatim viribus, cecidit in servitutem Turcarum, qui de occupato singulis annis tyrannidis suæ terminos proferunt ; parum notas videri Lundensi Lutheranorum fraudes, qui semper maligno et improbissimo animo egerint cum Cæsarea majestate, ac dissidiorum de religione componendorum specie, religionem delere semper moliti sint.

12. Tristia esse illius rei exempla, dietam Spirensem anno hujus sæculi xxvi, Norimbergensem anno xxxii, Cadanensem anno xxxiv, quando dux Uldericus Wittembergensem ducatum recuperavit, constititque eos motus a Lantgravio sociisque Lutheranis concitatos fuisse, non religionis causa, sed ut ille ducatus regi Romanorum adimeretur : ejus rei etiam exemplum esse colloquium Viennense, quando ele-

[1] Ms. Francisci card. Barberini num. 267.

ctor Saxoniæ, acceptis regalibus, electioni regis Romanorum celebratæ assentiri noluit, id etiam constare ex postrema execranda Dieta Francfordiensi, in qua plura capita non spectantia ad religionem jus Cæsareum lædunt. Non deerant eo argumento plures aliæ rationes, quas silentio premi significavit Pontifex, quod de optima Cæsaris voluntate præfideret. His expositis de rescindendo decreto Francofordiensi, cum Cæsarea majestas atque alii principes Christiani optime agnoscerent, ob difficultates temporum, celebrari tunc non posse Concilium Œcumenicum, quod jamdiu indixit Pontifex, ab eodem consultum est Cæsari, ut de comitiis imperialibus celebrandis cogitaret, ad eos motus compescendos, disturbandumque nationale Concilium, in quo innumeri errores Cæsareorum administrorum culpa admitti possent, nec minora damna in Cæsaream et regiam majestatem ex hujusmodi Concilio redundarent, cum ex eo manifesta schismata, tam in sacro quam in prophano statu emersura essent.

13. Consuluit etiam, ut indicendo conventui ordinum imperii Cæsar interesset, ac si non posset, eos constitueret procuratores, ut admissi (eo absente) errores non patrarentur : interea omni studio et contentione Catholicorum fœdus augere, atque ad se nonnullos ex adversariis pellicere niteretur ; mitteret etiam aurum militare, ut fœderatis adderet animos, fluctuantesque ad se pertraheret. Certiorem etiam reddidit Cæsarem, a se internuntium decretum iri ad principes Catholicos, ad eos in sacro fœdere confirmandos, qui etiam aurum subsidiarium spondeat, pendatque si bello decernendum sit, pro tuenda religione, asserendaque Sedis Apostolicæ Cæsareæque majestatis auctoritate. Optimum etiam fore, Hispanas copias vel Italicas specie belli Turci mittere in Germaniam, easque in ditione regis Romanorum sustentare, ut ingruente necessitate in hostem sint comparatæ accinctæque. Videri etiam propalanda in Germania, quæ rex Angliæ recenter pro emendandis suis erroribus gesserit, utque illius ad veram religionem revocandi spes affulgeat, cumque maledicta secta Lutherana in Poloniam irrepere affectet, oratoris opera Poloniæ regem hortetur, ut tantum malum arceat : mitti quoque ea de causa internuntium, qui filio Poloniæ regis lustratum sacra Pontificia prece ensem deferat, præstarique etiam in ea re posse optima officia a Romanorum rege.

14. Significavit etiam Pontifex Cæsari, se ea religione, qua de gerendo optime Pontificatu Deo obstrictus sit, permotum paterne queri de Maria regina Cæsaris sorore, quæ clandestine factioni Lutheranæ faveat, eamque efferat ; submissisque hominibus, causam Catholicorum deprimat, atque optime ab administris Cæsareis constituta impediat. Certissime constare Pontifici, ipsam, quo tempore Smalcaldiæ initum est Lutheranorum fœdus, oratorem in eo conventu tenuisse ; cumque administri Cæsarei Catholicorum principum fœdus promoverent, atque electores Rheni constituissent illi nomina sua adscribere, reginam Mariam, accepta ea fama, Treverensi archiepiscopo litteras dedisse, quibus vetuit id fœdus amplecti, a quo Cæsaris voluntas abhorreret : atque ita id sanctum opus discussum, eademque stropha alios electores ab eo fœdere revocasse : quæ Mariæ reginæ litteræ ab archiepiscopo Treverensi missæ fuere ad eum Cæsareum administrum, qui eam subscriptionem urgebat ; de quibus Cæsar ipse certior fieri potuerit. Significatum etiam est Cæsari, eamdem reginam, quo tempore Galliæ rex mittebat ad regem Romanorum oratorem episcopum Lascurensem, ut cum regia majestate et legato Apostolico de religionis asserendæ rationibus consilia conferret, scripsisse abbati Vincentio, Cæsareo apud Gallum regem oratori, ne episcopum Lascurensem sine novis Cæsareæ majestatis mandatis proficisci sineret. Quibus causis permotus Pontifex cum in animum inducere non posset reginam Mariam a tot Catholicis principibus trahentem originem, cum Cæsare regeque Romanorum acerrimis Ecclesiæ Catholicæ ac fidei propugnatoribus educatam, in ea crimina sponte sua labi potuisse, sed potius ab improbis administris ad consilia improbissima inclinatam impulsamque, propterea Cæsarem hortatus est, ut salutis animæ procurandæ, honorisque Cæsarei tuendi ergo, sedulam operam ad præfocanda in suo fomite gravissima ea mala navaret : interea omni studio Pontificem incubiturum, ut electores principes fœderi Catholico se conjungant, viresque omnes ad contlanda auxilia adhibiturum.

15. *Licet monita Pontificis magni pendat, Cæsar novum colloquium in Germania proponit.* — Hæc ubi Cæsar ab internuntio Pontificio accepit, ac simul deferri pro asserendo religionis splendore auxiliaria arma, atque ultimum Francfordiense decretum perpendisset, Pontificia circa id monita summæ prudentiæ laude commendavit ; et quia Pontifex referebat ad Cæsarem, quid in ea re consilii suscipiendum esset, ac temporis urgebat necessitas, nec id decretum ratum habendum, nec prolixiores circa illud nectendas moras, respondit Cæsar Pontifici, se decretum Francfordiense justa lance librasse, comperisseque contra dignitatem auctoritatemque Sedis Apostolicæ conflatum [1], atque adeo ratum non habuisse, nec quidquam circa id decretum sine assensu Pontificio acturum : porro animadvertendum, ne aberrantes a fide missisque hominibus, causam Catholicorum

[1] Ms. Francisci Barberini sign. num. 2678. p. 33. Ex Ital.

Catholica efferantur in extremam desperationem, ex denegata illius fœderis confirmatione, atque in extrema flagitia prorumpant, temporumque difficultate acerbitateque, ac Turcici belli terrore et discrimine in rem suam utantur et insolescant, seque etiam ex arcano fœdere regi Angliæ conjungant, eorumque gratia fulti terrorem incutiant nonnullis, qui in fidei Catholicæ constantia hactenus persliterunt.

16. Quod ad comitia ordinum imperii celebranda in causa religionis attineret, post conventum Ratisbonensem fuisse animadversum, rem esse periculi plenam alia indicere comitia, perpensa maxime sanctione ordinum imperii, sine Cæsareæ majestatis assensu edita, nimirum, ut papa Clemens de convocando Concilio rogaretur, quo non convocato, Cæsar imperiali auctoritate illud certo temporis flexu convocaret, ac si huic muneri is deesset, ut ipsi ordines Concilium nationale cogerent, pro componendis religionis dissidiis, pacandaque Germania, aliisque circa divina constituendis. Ex eo vero tempore res semper in pejorem statum prolapsas, ac Lutheranos magnam Germanorum partem in suam opinionem pellexisse : atque adeo apud omnes conspicuum et exploratum existimatum esse, si novi ordinum conventus fierent, non compositis prius fidei ac religionis dissidiis, decreta ex iis eruptura fidei Catholicæ adversantia, exitialiaque Sedis Apostolicæ auctoritati ; ac licet Cæsar certi quid de se statuere non possit, antequam cognoverit, qui secuturi sint rerum exitus post expugnatum Castrum-Novum, quæve sint Turcarum consilia ; tamen æqua lance libratum esse ac judicatum, non debere Cæsaream majestatem conventui omnium ordinum imperii interesse, ne quid ipsa præsente contra auctoritatem Pontificis Sedisque Apostolicæ decernatur : tunc enim non futurum in Cæsaris potestate, ut huic malo remedium adhiberet ac nisi Cæsar eum Sedis Apostolicæ respectum ob oculos propositum haberet, Cæsareæ majestatis regisque Romanorum commodis versum iri, ut comitiis interessent, in quibus imperatoriam regiamque auctoritatem confirmaturi essent.

17. Interim visum est Cæsareæ majestati, si Pontificia sanctitas rem approbaret, indicere alium conventum in Germania, reformandi decreti Francofordiensis gratia ; eaque occasione eoque tempore viros sapientes ac pacis cupidos pro religionis dissidiis componendis in colloquium vocare, cui Pontificii internuntii, Cæsarisque et regis Romanorum, aliorumque principum Catholicorum Germanorum oratores cum aberrantium principum oratoribus interessent, ad quod etiam rex Christianissimus nomine regio virum insignem mitteret, uti se missurum postremis litteris ad Cæsarem datis spoponderat.

Præterea cum . . . . optime ad hæc, et alia pro fide asserenda, et pro hæresum extinctione propensa sit, huic operi summopere conferre, ut ipsa Catholico fœderi defendendi sui causa, inito inter Cæsarem, regem Romanorum ac principes Catholicos adhæreat (rem enim ipsius sanctitate dignam, atque exemplum aliis egregium præbituram, maxime cum fœdus illud non sit offensionis causa ; exinde enim Catholicorum animi confirmandi, aberrantesque facilius ab errore revocandi sint) proptereaque apud Germanos Trapezitas vim auri insignem deponat ad minus quinquaginta aureorum millia, cum Cæsar nomine suo centum quinquaginta millia aureorum in stipendia militum in eo sociali bello numerarit : ac quia tempus rati habendi decreti Francfordiensis in mensem Octobris proxime futuri desiturum erat, ne res in apertum bellum cum aberrantibus erumperet, scripsit regi Romanorum, ut novum conventum indicat.

18. *Georgius dux Saxoniæ una cum filio veneno extinguitur et Henricus frater recipit Ducatum, quem Lutherana hæresi inficit.* — Verum hujusmodi concordia parum profuit, nam non solum, uti sperabatur, hæresis Lutherana coercita non fuit, sed magis in dies velut cancer ubique serpebat, sicuti Joannes Cochlæus [1] cardinali Gasparo Contareno nuntiavit : « Ridicula enim sunt, quæ isti homines attentant, nihilo serius tamen per ea demetunt ac rapiunt totum tractum Aquilonis, non modo Saxoniam universam, cum ora tota maris Baltici, sed et ampla Daniæ, Succiæque et Norvegiæ regna, in quibus innumeros ordinavit sacerdotes tales Promeranus novus ille episcopus Wittembergensis, et nunc ex terris nostris ad eum atque Lutherum viritim accurrunt sartores sutoresque depauperati, et novarum rerum cupidi, qui tales sacerdotes fieri cupiunt ». Et paulo post : « Procrastinatur de anno in annum generale Concilium, interim vero secta hæc ita crescit et invalescit, ut totam occupet terram. kal. Julii MDXXXIX ». Et Cochlæum non aberrasse luce clarius patuit, cum hoc anno, post mortem maximopere lugendam Georgii ducis Saxoniæ vere Catholici, tota illa provincia Lutherum receperit. Qui, cum viveret, in omnibus locis, quæ in Lusatia, Misnia, Saxonia obtinebat, incorruptam Catholicæ fidei puritatem asseruerat, cujus mortem planxit Jacobus Sadoletus [2] cardinalis litteris ad Joannem Cochlæum datis :

« Tanto dolere sum affectus, ut moderari mihi ipsi non queam ; quid enim est, quod me amantissimum talium virorum et rei Christianæ publicæ, majori dolore conficere potuerit, quam tanti principis mors, quæ, ut ipsi forsitan ma-

[1] Jo. Cocl. Ext. in Ms. Vat. sign. num. 3221. prope medium. — [2] Sadolet. l. XI. Epist.

tura, rei quidem publicæ extitit peracerba, mihi vero tantum mœroris tantumque luctus attulit, ut pæne mihi solus in hac calamitosa conditione temporum videar esse relictus, qui cum die noctuque de republica cogitans, in hoc curas consumerem omnes meas, ut aliquando reconciliata Ecclesiæ unitate, in pace et otio debitum cultum Deo tribueremus, maximam cujus rei spem in illo sapientissimo principe repositam habebam, quo nunc sublato, quid est quod sperare amplius, aut quod nostris conatibus et consiliis confidere debeamus ? Quanquam solet Deus, cum ad desperationem pæne res ipsa nos deduxerit, subitas interdum spes et improvisa auxilia fidelibus suis ostendere : etenim video pericula, quæ impendent, tuque satis plane omnia perscribis. Datum Carpenctorati VII idus Julii MDXXXIX » (1).

Sublatum illum veneno una cum filio, qui paulo ante præcipiti morte obierat, gravissima suspicio fuit, ejusque flagitii Lutheranos auctores fuisse indicant litteræ Joannis Cochlæi [1] ad Gasparem cardinalem Contarenum datæ :

« Dolorem nobis auget ferme in immensum horrenda de toxico suspicio, per quam populus Dresdensis vehementer furebat in medicum, quando inopinata morte præripiebatur filius, suppressus autem patris auctoritate aliquantisper popularis fremitus, nunc ex patris ipsius obitu vehementer recrudescit, atque invalescit suspicio suspicantibus pluribus ambos principes nostros veneno periisse, moventur autem ad suspicandum ex accelerato utriusque obitu ». Nonnullis de pietate ejus interjectis addit : « Pastor Dresdensis, celebrata coram eo Missa, Communionem sacram et Extremam-Unctionem ei impertiit, cum dixisset orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, et Symbolum Apostolorum, atque crebro gratias Deo agens, dixisset : Benedictus Dominus Deus in omnibus operibus suis, expiravit xx Aprilis MDXXXIX ».

19. Nullos itaque Georgius Dux Saxoniæ reliquit liberos [2], atque ut Henricum fratrem, ejusque filios Mauritium et Augustum ad religionem Catholicam revocaret, hæredes scripsit ea lege, ne formam religionis immutarent; nisi parerent, ditiones suas in Cæsarem ac Ferdinandum transfudit, donec vel frater, vel ejus liberi, vel ex ea familia proximior conditionem impleret.

At dum missi oratores ad Henricum Ducem se conferunt, ut ei legem eam proponerent, dux Georgius discessit e vivis, atque Henricus dux continuo ditionem omnem occupavit, eamque Lutherana hæresi infecit, Lutherumque Wittemberga impiorum concionatorum turma succinctum, Lipsiam accersivit; ac deliria hæretici mendacia pro Evangelio suis clientibus obtrusit. Abolitus tunc est pius mos in Misnæ urbis Ecclesia principe, divinarum laudum nocturnis diurnisque horis, sine ulla intermissione celebrandarum ab iis, qui raro eximiæ in Deum pietatis exemplo, statis horis, in eo sacro concinendi munere sibi invicem succedebant, cœlestes Angelorum sine interrupto labore Deum laudantium choros imitaturi [1]. Ita antiquæ religionis facies in iis locis mutata ac deformata est. His subjicit Surius : « Hæc faciebant principes persuasi a Luthero, alioqui præinsita Germaniæ principibus spectata generositate, nunquam talia facile attentaturi, quanquam in ejusmodi gravissimis rebus, nihil privata auctoritate, sed totius Christiani orbis consensu, omnia cum summa deliberatione et exacta maturitate transigi oportebat. Non enim satis erat Lutherum dicere hæc, et pleraque alia recte et ex verbi Dei præscripto fieri, cum hæreticorum omnium ea perpetua fuerit consuetudo, ut quævis absurda et impia in orbem commenta inveherent, ea tamen verbo Dei consentanea, et ex verbo Dei profecta assererent; sed oportebat Christiani orbis sustinere sententiam. Id quidem generosos principes et reliquos Germaniæ magistratus magis decuisset ».

20. *Poloniæ rex monetur ut a finitimis hæreticis se contaminari non sinat.* — Pontifex vero cum ingravescentis hæreseos grassationes plurimum lugeret, asserendæ fidei ardore æstuans animum applicuit, ut Catholicos, et præcipue principes a familiari hæreticorum consuetudine abstraheret, quare cum Hieronymum Rorarium nuntium ad regem Poloniæ Sigismundum seniorem destinasset, illi dedit in mandatis, ut regi persuaderet, ejicere e domo regia impios impostores, ne filio suo hæresis venenum propinarent. Quod ex sequenti instructione, quam Pontifex Rorario dedit [2], innotescit.

« Instructio de his, quæ dilectus filius Hieronymus Rorarius camer. et nuntius noster agere debet, nostro et Apost. Sedis nomine apud charissimum in Christo filium Sigismundum Poloniæ regem.

[1] Jo. Coel. in lit. ad card. Contar. 1539. Ext. in Ms. arch. Vat. sig. num. 3224. post med. — [2] Franc. Belc. l. XXII. num. 35.

[1] Jo. Cocl. hoc an. — [2] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 346.

(1) Georgius dux Saxoniæ, Catholicæ religionis propugnator inclitus, hoc anno vitam absolvit. Annus apud omnes idem constituitur, nec de mense Aprili dissidium est; dies emortualis non item constat. Nam dies illa XX Aprilis, quæ in litteris Coclæi apud annalistam signatur, dies scriptæ Epistolæ, non vero obitus Georgii censendus est. Igitur Sagittarius in Vita Joannis Friderici diem XIV Aprilis indicat. sed Budæus in Thanatologia diem XVII præfert, quem cum alii pariter historici admittant, ideo hæc nobis emortualis Georgii definienda est. Ætatem agebat annorum LXV, teste Budæo. Prolem reliquit nullam, cum geminos quos genuerat liberos, mors acerba sustulerit; nam Joannes natu major ante biennium, teste Budæo, anno scilicet MDXXXVII, die XI Januarii fato obierat. Alter qui supererat Fridericus eodem quo pater mortis genere, veneno scilicet, uti communis fama ferebat, hoc anno die XXVI Februarii, eodem Budæo adnotante, sublatus est. Hæreditas ad Henricum fratrem Lutheranorum fautorem præcipuum devoluta. MANSI.

« Gratulabitur majestati suæ idem nuntius noster de matrimonio inito inter charissimos in Christo filios nostros Joannem Hungariæ regem et Elisabeth filiam suam, nosque illis omnem felicitatem optare.

« Referet inde prout supra ad Romanorum regem, paucis quibusdam mutatis.

« Declarabit insuper nos ægerrime tulisse intelligere, quosdam esse non Dei filios apud summæ spei adolescentem filium suum, qui bonam puramque mentem ejus labefactare nituntur, et in perniciosissimas hæreses inducere, quæ miseræ illi Germaniæ exitio fuere, et egregio documento esse possunt, quam aptæ sint ad quodcumque etiam firmissimum regnum subvertendum; nos certo certius habere majestatem suam latere hæc, nec enim hujusmodi homines ausuros talia perferre ad aures illas, quæ semper bonis piisque operibus patuere, et his, quæ in omnipotentis Dei cultum, et sanctæ suæ Sedis Apostolicæ dignitatem redundant : non temere majestati suæ longam vitam elargiri misericordem Deum, nempe, ut possit dulcissimi filii sui vitam instituere, et juvenilem ætatem, quæ ad malum citius quam ad bonum lubrica esse solet, divinis præceptis, veluti quibusdam frænis cohibere, et paternam semitam ingredi docere. Hoc ut tanto alacrius facere possit, nostramque erga se paternam charitatem agnoscat, et adolescens ad bene de Christiana religione, et Sanctæ Sedis Apostolicæ dignitate promerendum animetur, prout ipse pater fecit facitque, mittere nos pileum et ensem in sacratissima Natalis Domini nocte benedictos etc.

24. De sacro ac mystico hoc munere ad Sigismundum juniorem transmisso exstant Pontificis ad eum litteræ, quibus hortatus est, ut regnum Poloniæ ab hæreseos lue vindicaret, nec a circumjectis finitimis hæreticis contaminari sineret, tum amantissimis verbis dilectionem paternam, qua illum complecteretur, explicuit; divinum illi patrocinium comprecatus est, tum in defendenda Ecclesiæ dignitate, tum in bello adversus barbaros aliosque fidei hostes gerendo, solemni denique ritu ensem et pileum lustratos sacra prece in Natalitio Domini a Gnesnensi archiepiscopo illi inter sacra mysteria tradendos significavit [1] :

« Sigismundo Secundo Poloniæ regi illustri.

« Charissime etc. Consueverunt Romani Pontifices in sacratissima Nativitatis Domini nostri Jesu Christi nocte, quotannis ensem cum pileo solemni cæremonia benedicere, et alicui Christianorum principum dono mittere, quem et hoc sacro munere ornent, et spirituali virtute adversus sanctæ Ecclesiæ et Catholicæ fidei hostes muniant; quod si quando antea, fili charissime, nunc maxime, cum et Turcæ contra nos bellum gerunt, et hæreses sanctam Ecclesiam lacerent, pernecessarium est; cum vero nos exemplum nostrorum prædecessorum secuti ipsum ensem cum pileo in proxima Natalis Dominici nocte solemniter benedixissemus, et ad quem potissimum mitteremus eos, animo volveremus, tua in prima majestas nobis occurrit, quæ dignissima eo munere nobis videretur; id enim cum ætati et virtuti congruit tuæ, tuique clarissimi genitoris, tum etiam utriusque vestrum præstantissimæ religioni, et in Deum, et sanctam Ecclesiam devotioni aptissimum est. Ad te igitur, quem Catholicum principem, et hujus sanctæ Sedis devotissimum filium habemus, et peculiari charitate atque affectu prosequimur, hunc ensem cum pileo per dilectum filium Hieronymum Rorarium nuntium nostrum præsentium latorem mittimus, Deum suppliciter deprecantes, ut tibi, qui una cum præstantissimo rege patre tuo vestrum regnum venenis hæresum vicinarum nunquam inquinari passus es, omnem felicitatem concedat, dexteram ejus firmet, caputque tuum hoc pileo, vi Spiritus sancti per columbam figurati, protegat ad tutelam sanctæ Ecclesiæ et Catholicæ fidei, adversus tum communes nostræ religionis, tum particulares Catholicæ fidei hostes, tuamque juventam, indole maximæ virtutis splendentem, vestigiisque paternæ fortitudinis gradientem, ad summum gloriæ et laudis culmen perducat. Tu igitur pro tua pietate hoc munus nostrum Christiano affectu et devota veneratione suscipies, nec tam muneris qualitatem, quam mysterium et vim spiritualem ejus perpendes, ob quæ maximi quique principes, semper se hoc munere valde a Sede Apostolica honestatos putaverunt, sicut et te pro nostra in te benevolentia, tuaque pietate existimaturum speramus. Ut autem donum ipsum debita cum cæremonia, sicut a nobis benedictum est tuæ serenitati tradatur, mandamus venerabili fratri archiepiscopo Gnesnensi, vel cuivis alteri Catholico antistiti per te eligendo, ut solemni Missa in aliqua Ecclesia per te pariter eligenda, ab eo in tua præsentia celebrata, post ejus solemnia dictum ensem cum pileo tuæ majestati ex parte nostra assignet etc. Dat. Romæ apud S. Petrum XXIX Junii MDXXXIX, anno V ».

Conservatam hactenus in Polonia incorruptam fidei puritatem, scripsit Joannes Cochlæus [1] proxime ineunte anno ad episcopum Veronensem : at Brandeburgensem ditionem ad Lutheranismum hoc anno descivisse : « In regno Poloniæ omnia adhuc servantur, quæ sunt Catholicæ religionis. Cæterum Marchio Brandeburgensis elector, nuper instinctu Philippi Melancthonis, Luthericam fecit ordinationem in terris

[1] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 180.

[1] Jo. Cocl. ad episc. Veronensem. Ext. in Ms. arch. Vat. sign. num. 3224. circa fin.

suis, vocatis ad eam dietam provincialem tribus episcopis, e quibus unus Brandeburgensis consensisse dicitur, et Missam Theutonice celebrasse, in qua sub utraque specie communicaverat principem et aulicos ejus. Audio et Vicelium, qui apud ipsum Berlini est, ad eam rem cooperari, nondum tamen certum habeo, quid faciat ».

22. *In pium consilium mores reformandi insurgunt Lutherus et Sturmius.* — Interim Pontifex cum in Ecclesia pristinum sanctitatis nitorem restituere, ac Romanæ curiæ corruptelas, quæ temporum pravitate inoleverant, delere percuperet, jam superiore anno, doctrina et probitate conspicuos viros huic operi præfecerat, a quibus ex arcano consilium piissimis refertum sententiis Paulo datum fuerat. Quod cum apud Lutheranos pervulgatum fuisset, mox Lutherus hostis sanctitatis, morum corruptor et disciplinæ osor, nefarium libellum edidit, quo contendebat stulte et impie ea sanctioris disciplinæ instituta cum suo figmento impio pugnare : cum ipse eo statuisset fide sola justitiam comparari, adversante contra Apostolo : « *Non auditores verbi, sed factores Legis justificabuntur.* Adversus Lutherum autem, et Sturmium, qui non adeo procaci impudentia calamum strinxerat, scripsit Joannes Cochlæus, ut ipse narrat [1] :

« Evulgatum fuerat egregium quoddam consilium de reformanda Ecclesia, et emendandis Romanæ curiæ abusibus a septem doctissimis ac integerrimis viris, ipsi Pontifici in secreto datum, nempe a cardinale Contareno, cardinale Theatino, cardinale Sadoleto, cardinale Polo Anglico, archiepiscopis Salernitano et Brundusino, episcopo Veronensi, Abbate S. Georgii Veneto, et a Fratre Thoma Magistro Sacri Palatii. Hi igitur circa finem sui consilii ita subjunxerunt : Hæc sunt, beatissime pater, quæ pro tenuitate ingenii nostri colligenda esse duximus, et quæ nobis corrigenda viderentur. Tu vero pro tua bonitate et sapientia moderabere : nos certe si non rei magnitudini, quæ nostras vires longe superat, conscientiæ nostræ satisfecimus, non sine maxima spe, ut sub te principe videamus Ecclesiam Dei purgatam, formosam ut columbam, sibi concordem in unum corpus, consentientem cum æterna tui nominis memoria. Sumpsisti tibi nomen Pauli, imitaberis, speramus, charitatem Pauli, electus fuit ille, ut vas, quo deferret nomen Christi per gentes, te vero speramus electum, ut nomen Christi jam oblitum a gentibus, et nobis clericis restituas in cordibus et in operibus, nostras ægritudines sanes, oves Christi in unum ovile reducas, amoveasque a nobis iram Dei, et ultionem eam, quam meremur, jam paratam, jam cervicibus nostris imminentem ».

[1] Cocl. in act. et script. Luth. Sur. in Comm. hoc anno.

Contra hoc pium ac salutare optimorum virorum consilium duo prodierunt libelli, unus a Joanne Sturmio editus Latino sermone, alter in Germanicum idioma translatus a Luthero, appositisque in margine annotationibus impiis contaminatus : Sturmius vero Rhetoricam Argentinæ profitebatur, ad quem et scripsit Cochlæus brevem libellum, qui inscriptus est, Æquitatis discussio super consilio delectorum cardinalium etc. in quo inter cætera sic ad Sturmium : « Attamen nihil dubito Epistolam tuam longe æquiori animo a doctis et gravibus viris legi, quam Theutonicam adversus viros illos Lutheri interpretationem. Tu enim a convitiis nonnihil temperas : Lutherus autem non veretur tantos viros, quorum eruditionem vitæque integritatem (quam et tu fateris) novit ac laudat universa Italia, dicere perditos ac deploratos nebulones. Tu Latine scribis, ut queant intelligere quid reprobes, et quid reprehendas, atque quid amplius ab eis desideres : Lutherus autem Theutonice ad rudes Germaniæ plebes, illos nequiter traducit, sicut fecit olim adversus Ezechiam regem improbus Rapsaces. Tu eos in quibusdam laudas ac probas : Lutherus absque discrimine cuncta refutat, etiamsi tam manifeste bona sunt quæ illi dicunt, ut a nemine nisi ab impiis et insanis sensuque communi carentibus, reprehendi queant : ipse per calumniam in contrarium retorquet sensum, tanquam ficte ac dolose, aut per ironiam mentisque perversitatem dicta sint. Tu hortaris illos ad cœpta perficienda, ille vero dira eis imprecatur pro ejusmodi pacis et reformationis consilio. Tu Synodum generalem non omnino renuis aut respuis, ille compluribus libellis variisque figmentis et picturis, atque Theutonicis rhythmis omnem Synodum Œcumenicam calumniatur ac recusat. Tu spem aliquam ad concordiam nobis relinquis, ille jampridem nobis minatur bellum perpetuum, ut nec vivus, nec mortuus, ullam nobis pacem aut quietem sit permissurus, etc ».

Quanquam autem Lutheri impietas adeo conspicua esset [1], tamen sectarii immensis cum laudibus efferre, et conferre cum B. Paulo Apostolo non perhorruerunt, atque Eliam illum appellarunt, quorum impudentiam refregit Calvinus hæresiarcha, qui in immanem draconem excrescens, Luthero inferior videri nolebat : ac vere objecit Lutheranis Scripturam ab iis turpiter ac pudendum in modum corruptam, ut D. Joannis Baptistæ spoliis Lutherum exornarent : quamvis enim non negarent in Joanne Baptista factum quod de venturo Elia prædixerat Malachias, volebant tamen de Luthero intelligi hoc vaticinium, quod sit Elias ille, per quem restituenda fuerint omnia ; atque hisce mendaciis populos fascinarunt, quibus quadrat

[1] Surius in Comm. hoc anno.

illud Esaiæ : *Væ, qui dicitis bonum malum, et malum bonum*. Quam præclare enim omnia ab eo restituta sint, corruptæ Scripturæ, scelerum omnium inducta licentia, conflatæ hæreses, eversa Templa, bellisque civilibus fœdata Germania, testantur.

23. *Alexander cardinalis Farnesius mandatis amplissimis instructus ad imperatorem legatur.* — Hoc anno prima die Maii Isabella imperatoris uxor e mortali vita decessit, cujus pulchritudinem, cum in horribilem fœtidamque deformitatem a morte non post multos dies conversam considerasset Franciscus Borgia dux Gandiæ, decrevit alii domino, qui corruptioni non subjaceret, totis viribus deservire, quare post mortem suæ uxoris, relicto sæculo, innascente orbi maximo spirituali bono Religione Soc. Jesu, ei adscribi voluit, ibique cum ad perfectionis culmen pervenisset, meruit, post nonaginta et novem a sua morte annos, inter sanctos referri a Clemente X Summo Pontifice, anno a Nativitate Domini MDCLXXI. Defuncta igitur imperatrice, Paulus Pontifex cardinalem Alexandrum Farnesium nepotem suum legatum a latere imperatori destinavit, ut consolatoriis verbis ejus dolorem deliniret, hisque amplissimis mandatis eum instruxit :

Primum, ut de pace cum rege Galliæ ageret, pro qua firmanda Ducatum Mediolanensem regi Galliæ tradere necesse erat ; quare dum Pontifex Cæsarem, ut eo decederet, hortabatur, publico magis bono, quam temporalis status Ecclesiæ securitati, propter urbes Parmæ et Placentiæ, atque suæ domus utilitati providebat : Octavius enim nepos, cum gener esset imperatoris, hujusmodi Mediolanensis ducatus cessionem minime approbasset : ideoque duo ad majorem pacis constabiliendæ firmitatem matrimonia imperatori proponebat, videlicet, ut duci Aurelianensi regis Galliæ filio propriam traderet filiam ipseque in conjugem filiam Francisci regis duceret : at imperator pacis tractatui, non autem matrimoniis benignas porrexit aures.

24. Secundo, legato demandatum fuit, ut de re Anglica ageret, scilicet, ut una cum Galliæ rege oratores ad Henricum Angliæ regem mitteret ; ei contestando, ni pareret Ecclesiæ, ab eo se abalienaturos, ac adversus ipsum arma simul suscepturos. Cæsar se excusavit potissimum, quia cum Lutherani in Germania plures sint ac inopes, ad primum belli rumorem contra Angliam, turmatim illuc, ubi Henricus pecunia abundabat et militibus egebat, advolaturos : jamque quatuor mille pedites Germani in oris Oceani morarentur ad suppetias Anglo administrandas : ideo Cæsaris sententia fuit, ut Lutherani prius deprimerentur, in quorum subsidium Henricus in pace vivens nec quadrantem commodabit. Legatus autem iis rationibus non acquiescens, asserebat Sedis Apostolicæ dignitatem requirere, ut saltem oratores, qui contestarentur contra Anglos, decernerentur. Imperator autem, expectandum esse, quid cardinalis Polus (qui postquam cum Cæsare collocutus fuerat, iter suum in Galliam direxerat, et Carpenctorati morabatur, timens regis Angliæ insidias) cum Galliæ rege egerit, respondit.

Tertium negotium de Concilio erat ; de quo nihil certi legatus discedens a Pontifice in mandatis habuit, sed quid in primo consistorio a cardinalibus decerneretur, antequam ad Cæsarem perveniret, Pontifex se significaturum promisit.

25. *Exponuntur principibus causæ propter quas prorogandum sit Concilium.* — Pontifex Concilium cogere maxime [1] percupiens novos elegit legatos, ut illud quantocius aperirent ; scilicet cardinales Prænestinum de Campegio, Simonettam et Brundusinum, cum facultatibus in litteris latius expressis, uti asserunt Petrus Paulus Gualterius in Diario, confirmatque Angelus Massarellus qui addit, Pontificem die XXI Maii extraxisse Concilium ad tempus incertum ex causis in litteris latius exponendis, quas subjicimus [2] :

26. « Causæ, propter quas S. D. N. ad præsens prorogat celebrationem Concilii.

« In primis quia serenissimus imperator et Christianissimus rex Franciæ, ob conventum tam primum quam secundum, diu abfuerunt a locis eorum solitæ residentiæ, et unus ex eis venit extra regna sua, alius de uno extremo venit ad aliud extremum regnorum suorum. Volunt ad dicta loca eorum residentiæ redire, ne eorum regna et dominia ex eorum absentia ulterius patiantur, et ipsi desiderent personaliter interesse Concilio, et status temporum requirit, ut ipsi, vel saltem unus eorum sit præsens in Concilio; ad hoc, ut ipsum Concilium fructum qui speratur et necessarius est pariat.

« Item, cum cœptus sit tractatus pacis, et in fœdere nunc inter istos duos principes inito sit conclusum, quod ipse tractatus continuetur, et adhuc uterque princeps ministros ad S. D. N. mittat, adeo quod spes verisimiliter haberi possit, quod brevi pax hæc concludetur : videtur expediens, quod reservetur celebratio Concilii in tempus conclusionis dictæ pacis, quia tunc erit plena reconciliatio, non solum inter dictos duos principes, sed etiam inter alios dissidentes, cum omnes fere ab istis duobus pendere videantur, et si Concilium celebretur, facta vera reconciliatione, multo plus boni poterit inde sperari, cum sine reconciliatione non sit amor, et sine amore nulla charitas, et sine charitate, ut Apostolus testatur, nihil boni.

[1] Ms. card. Bern. Spadæ to. CXXXIII. p. 346. — [2] Ms. Francisci card. Barberini sig. 2677. p. 9.

« Item, cum inter Christianas nationes, Germanica una ex principalibus habeatur et sit, et in ipsa diversæ sunt inter magnates et Ecclesiasticos discordiæ, adeo quod ipsis stantibus, cum quisque propria domo relicta, magis rebus suis timeat, nulla videatur haberi posse spes, quod ad ipsum Concilium veniant; expedit celebrationem Concilii differri adhuc, ut interim possint dictæ discordiæ sedari, et facta inter eos reconciliatione, et unione, ac animo in tranquillitate posito, possit eorum adventus ad Concilium sperari, et quod ad hunc finem expediat Concilium prorogari, sentit Cæsarea majestas, et serenissimus rex Romanorum, qui etiam asserunt, se inter ipsos magnates reconciliationem et unionem sperare, quod non est credendum ab eis sine fundamento fieri, tum ob eorum prudentiam, tum ob experientiam rerum Germanicarum.

« Item, cum dubitetur, quod Turcarum tyrannus cum validissimo exercitu sit afflictam Hungariam aggressurus, ut eam in totum suæ tyrannidi subjiciat, quo facto satis videri potest, quod cum evidenti periculo totum Christianitatis residuum remaneret: et cum ad resistendum infidelium furori videatur decens esse (prout etiam servatur) quod personæ Ecclesiasticæ interveniant, illæ præsertim, quæ statum episcopalem habent, prout multi prælati tam in Germania quam in Hungaria habent, et si eodem tempore necesse esset, illos prælatos vacare Concilio et defensioni adversus infideles, cogerentur alterum dimittere, ideo videtur expedire, ut tutior pars eligatur. Est autem tutius, quod celebratio Concilii, quæ tanto tempore dilata est, etiam ad aliquod modicum tempus differatur, quam quod vacando Concilio permittatur Turcarum tyrannus fieri dominus regionum Christianarum. Tunc enim frustra celebraretur Concilium. Et certe nulli dubium est, quod imminente Germaniæ et Hungariæ periculo, quod nunc imminet, nullus ex illis prælatis inde discederet, ut ad Concilium veniret, et sic omnes isti deficerent in Concilio, quod si unquam generale seu universale fiat, expedit, ut nunc sit generalissimum et universalissimum.

« Item licet S. D. N. jam sunt duo menses, miserit tres cardinales legatos Vicentiam causa celebrandi Concilii, nullus tamen adhuc ibi ad hunc finem comparuit, nec auditur, neque videtur aliquod signum, quod de proximo aliquis sit illuc venturus : quare non solum videtur expedire, sed necessarium esse, quod fiat hujusmodi prorogatio ».

Scribit Angelus Massarellus[1] earum litterarum exemplum transmissum fuisse ad imperatorem, atque ad reges et principes x Junii, ad quas Ferdinandus rex, qui eamdem prorogationem etiam expetiverat, subjectis verbis reddito responso, Pontificium illud decretum commendavit :

« Beatissime, etc. Redditæ sunt nobis Beatitudinis Vestræ litteræ a reverendo sincere nobis dilecto Joanne episcopo Mutinensi, illius et sanctæ Sedis Apostolicæ nuntio ad nos remisso : ex quibus Concilii celebrationem Sanctitati Vestræ in magis idoneum tempus suspensam esse intelleximus; id quod nostro quidem judicio a se tum sapienter, tum prudenter factum fuisse videtur, ob præsentis nimirum temporis statum, rerumque publicarum conditionem. Neque dubium nobis est, quin eadem Beatitudo Vestra consilium suum deinceps quoque, cum sacræ Cæsareæ et Catholicæ regiæ majestatis voluntate conjungat, ita ut quamprimum expediens fuerit, Concilii inchoandi celebrandique curam non sit abjectura. Commendamus nos pro ea, qua decet, observantia, Sanctitati Vestræ obsequenter humiliterque. Dat. Viennæ xviii Julii mdxxxix ».

27. *In retundendis Turcis imminentibus Paulus studio indefesso laborat.* — Interim vigilantissimus Pontifex magnum et sævum bellum Turcicum illis diebus Christianitati toti imminere prævidens, ut eam ab impiorum armis defenderet, totas vires collocavit, qua de re Sigismundo regi Poloniæ rescribens, cum vehementer hortatur ut toto conatu Turcicis armis se opponat[1] :

« Sigismundo regi Poloniæ.

« Charissime etc. Litteras serenitatis tuæ recepimus, in quibus pio affectu nobis gratularis de concordia per nos inter Cæsaream et Christianissimam majestates conciliata, nosque ob eam rem multis atque humanissimis verbis laudas, quod officium executi nostræ personæ conveniens, gravibusque periculis eo facto Christianitatem universam liberaverimus, quæ tuæ serenitatis erga Deum et rempublicam Christianam pietas te dignissima, nobisque gratissima fuit, ut debuit. Nostræ vero laudes a te ob amorem largius congestæ, si humanos respicimus affectus, gratæ nobis admodum esse possunt, tanquam a clarissimo et laudatissimo principe profectæ, gratiasque pro illis tuæ serenitati agimus, sed est hæc omnis, fili charissime, laus et gratulatio ad Deum omnipotentem referenda, qui sicut antea nostris provocatus offensis, eorum principum corda tam indurari permiserat, mox inenarrabili sua clementia, repentinoque sui Numinis instinctu duritiem eorum principum mollivit, animos flexit, suisque fidelibus in tempore opportuno subvenit, ne attriti inter se diutius, mox præda hosti potentissimo fierent, qui sane jamdudum mutuo nostrorum con-

[1] Angel. Massarell. ubi sup. to. xiii. de Concilio Ms. arch. Vat. sign. num. 320. p. 294.

[1] Paul. III. lib. brev. an. v. p. 42.

cursu gaudens, ita in occasionem nostri exitii intentus instructusque est, ut ei nullo pacto obsisti potuisset, nisi hoc subito Dei beneficio arma atque iræ a nostris deposita fuissent. Non igitur nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Tuum hoc munus fuit, tua benignitas, nihil enim antea nos, neque litteris, neque nuntiis, neque legatis nostris proficere unquam potuimus, donec splendor tuæ misericordiæ subitus erupit. Tibi igitur gratias agimus quas possumus, neque enim possumus quantas debemus, eo etiam justius, quod nos, licet indignos et meritis impares, hujus tui cœlestis beneficii operatores et ministros esse voluisti. Laudemus igitur, fili charissime, pro hoc munere largitorem ipsius muneris Deum ac Dominum nostrum, agamus ei gratias pro tanta ejus clementia, oremusque suppliciter, ut hoc ejus beneficium, sicut præstitit maximum, ita velit esse perpetuum, quo Christianorum salus ac securitas stabiliri, et certius confirmari possit, non solum hostili foris metu, verum etiam hæresibus domi sublatis. Ad quorum etiam medelam, et belli Turcici prosecutionem, ad quod nos hortaris, agnoscimus pietatem tuam; quod vero opem et operam tuam in id offers, etiam gratias agimus, rogamusque, ut nobiscum una, qui, Deo teste, in hoc omni cura incumbimus, hanc te dignissimam actionem suscipias, neque enim dubitamus, quin tua tamque præstantissimi regis auctoritas, virtus ac felicitas, nobis maximo adjumento in his esse possit, etc. Dat. Romæ III Februarii MDXXXIX, anno V.

28. Dum his indefesso studio incumberet Pontifex, excepit nuntium ex Hungaria a Joanne rege, Turcas, initæ inter ipsum ac Ferdinandum concordiæ odio, vires ad Hungariam occupandam conflare, atque ex eo regno, si Turcicæ subjiceretur servituti, tyrannidem ad reliqua Christiani imperii regna invadenda prolaturos, qua nova accepta fama permotus, Hieronymum Rorarium ad Ferdinandum Romanorum, Bohemiæ Hungariæque regem misit pro necessario bellico apparatu ad Turcas retundendos instruendo [1]:

« Ferdinando Romanorum regi.

« Charissime, etc. Fuit apud nos Joannes Statileus electus Transylvaniensis, qui regis sui nomine exposuit nobis quantum et quam certum periculum illi suæ parti regni Hungariæ immineat, nisi ei mature provideatur: Nos autem scientes, non posse partem illam Hungariæ incendi ut non eadem flamma pars tua et reliqua regna ardeant, et si contingat (quod Deus avertat) regnum illud in impias Turcarum manus incidere, patentem portam recludi ad reliqua Christianitatis regna invadenda: idcirco celerius, quam opinabamur, mittere decrevimus ad te primum, et deinde ad charissimum in Christo filium nostrum Sigismundum Poloniæ regem, ipsumque Joannem regem Hungariæ, dilectum filium Hieronymum Rorarium camerarium et nuntium nostrum, quem majestati tuæ devotissimum esse novimus. Is multa tecum super hac re nostro nomine aget, mentem nostram explicabit, tuam requiret, et ne cui occasioni illi opitulandi desimus, consilio auxilioque tuo singula aget, quæ in rem facere videbuntur, huic majestas tua plenariam in omnibus fidem adhibebit, sibique persuadebit salutem, decus, incrementum suum suorumque liberorum non sibi magis quam nobis curæ esse. Datum Romæ apud S. Petrum XXIX Junii MDXXXIX, anno V ».

29. Instructus est Pontificius internuntius ad hæc promovenda amplissimis mandatis, jussusque est significare Ferdinando regi, se continentibus precibus ursisse Franciscum Galliæ regem, ut pacem firmissimam cum Cæsare constabiliret armaque in Turcas verteret, eaque etiam de causa designatum episcopum Transylvaniæ proficisci ad eum jussisse, ut eum ad capessendam Turcicam expeditionem inflammaret, atque Alexandrum Farnesium cardinalem ad Cæsarem legatum decretum, tum causas, ob quas internuntius in Hungariam ac Poloniam decretus esset, exposuit, denique certior fieri flagitavit, quis copiarum numerus ex Germania, ex Bohemia, ex Polonia, atque ex Hungaria adversus Turcas educi posset [1].

« Instructio de his, quæ dilectus filius Hieronymus Rorarius camerarius noster agere debet, nostro et Sedis Apostolicæ nomine, apud serenissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Romanorum regem.

« Post salutationem nostram etc. Referet paternam nostram erga majestatem suam charitatem, et quam grata mente acceperimus, majestatem suam, depositis et armis et omni odio, pace convenisse cum Joanne rege, quando ex eorum dissidio nil nisi reipublicæ Christianæ perniciosum expectari poterat: hoc nos prævidentes misisse ab initio statim Pontificatus nostri eumdem Hieronymum nuntium, qui nostra auctoritate atque consilio semina discordiarum evelleret, sopiret simultates, animosque fraterno amore junctos, ad concordiam et veram pacem reduceret, qui si tunc auditus, et paterna monita nostra, quibus debebant auribus, excepta fuissent, cessassent clades et vulnera utrinque illata, nec Christianæ fidei perpetuus hostis tyrannus eos in nos spiritus concepisset. Cæterum, quoniam præterita, ut infecta sint, corrigi nequeunt, hortabitur nomine nostro, ut quod majestate sua in primis dignum est, et facturam minime diffidimus,

[1] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 181.

[1] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 347.

initam semel pacem et concordiam inviolatam servet, et in hoc fugiat illorum consilium, quos aut speratum lucrum, aut privata odia agitant. Non poterat majestas sua se meliorem consultorem adhibere, prudentia, probitate, virtute sua duce et comite, cuncta feliciter auspicabitur, et felicius perficiet : neque hoc loco tacebit, quantum concordia inter omnes Christianos principes, hoc potissimum tempore, sit necessaria, quod nisi omni cura provideatur, quomodo rebus Christianis succurrendum sit, brevi est timendum, ne imminentibus hinc Turcis perpetuis nostræ fidei hostibus, et hinc hæreticis, plus etiam quam nunc putemus, premamur : hoc jampridem nos animo reputantes, et prævidentes longum illud et difficile iter Niciam usque suscepisse, parvam aut nullam ingravescentis ætatis nostræ rationem habentes, dummodo saluti Christianitatis consuleremus, duorumque maximorum et potentissimorum principum, imperatoris scilicet et Francorum regis animos, qui plus nimio accensi fervebant, molliremus; itaque cum Dei auxilio decem annorum inducias inter eos pepigisse, quæ pacis initia et fundamenta forent, et nunc non cessare, ut ad perfectionem solidæ et veræ pacis perveniatur, ad quam quidem pacis perfectionem, cum ab episcopo Transylvano, qui præteritis mensibus a rege suo ad nos missus fuit, valde hortaremur, tanquam ad rem multis de causis reipublicæ Christianæ utilissimam, impulisse etiam ipsum Transylvanum iter cum omni festinatione illuc arripere quo præterquam quod Hungariæ necessitates, et quibus premantur periculis, exponeret, et induceret eos ad veram pacem, et ad sanctam atque necessariam expeditionem in Turcas capessendam; neque hoc contentos, allato ad nos nuntio de obitu charissimæ in Christo filiæ olim nostræ imperatricis, cupientes Cæsareæ majestati relinquere testatum, pro eo ac debueramus, ægre casum illum tulisse, non satis nobis satisfacere visi, si per consuetos nuntios tantum majestatem suam consolaremur, nisi dilectum filium nostrum, ac secundum carnem nepotem Alexandrum S. R. E. vicecancellarium mitteremus, qui inter cætera huic rei omni studio incumberet : qua in re cum tot labores nostros speremus non incassum casuros, hortabitur tamen magis idem camerarius noster majestatem suam, ut pacem cum Joanne rege initam, ratam ac sanctam habeat : rationes vero quibus id maxime persuadere potest, quod a nobis longo sermone intellexerit, memoriæ et prudentiæ suæ fidentes non repetemus, quamvis multæ sint et efficacissimæ. Demum exponet majestati suæ causam profectionis suæ in Hungariam et Poloniam, quam a nobis habuit in mandatis. In Poloniam quidem, ut pileum et ensem in sacratissima Natalis Domini nostri nocte benedictos, quo munere clarissimi reges, ob aliquod insigne erga Sedis Apostolicæ meritum decorari solent, Sigismundo juniori regi genero suo donet; ut tanto alacrius Ecclesiæ defensionem meminerit se suscipere debere, et nostram paternam charitatem agnoscat. In Hungariam vero, ut litteras Apostolicas de provisione episcopatuum episcopis ipsis consignet; exigatque ab eis, quod pro hujusmodi expeditionibus jure debetur, quæ pecunia exponi debet pro muniendis his locis contra Turcas, quæ opportuniora videbuntur ». Et paulo infra : « Itemque declarabit idem camerarius noster majestati suæ, nos cum a Transylvano perquireremus de generali expeditione sumenda, et modum, et numerum, et qualitatem gentium percunctaremur, quibus opus esset, et quid majestas sua, quid Poloniæ rex, qui huic incendio proxima atque juncta regna habent, collaturi essent, respondisse nullum ad id mandatum habere, itaque cupere nos ab ipsis intelligere modum expeditionis generalis futuræ, numerum et qualitatem gentium, et quantum ipsi pro sua suorumque regnorum, et reliquæ Christianitatis salute conferre velint, ut cæteri Christiani principes tanto facilius et alacrius inducantur etc. ».

30. De his omnibus certiorem etiam fecit Paulus Joannem Hungariæ regem, cui ad propulsandum Turcam studio et opera non defuturum est pollicitus, tum optimas spes illi injecit ob concordiam, quam Cæsar et Francorum rex pepigerant, denique ob Christiani nominis dignitatem justa a Deo præmia collecturum persuasit[1] :

« Joanni Hungariæ regi.

« Charissime, etc. Orator tuus dilectus filius Joannes Statileus electus Transylvaniensis ob singularem prudentiam, probitatem, rerum experientiam, maxime nobis gratus, induxit nos una cum dilectis filiis nostris Ghinuccio cardinale Sancti-Angeli, et Alexandro Farnesio S. R. E. vicecancellario nostro, secundum carnem nepote, tui studiosissimis, ut quod antea in animo conceperamus, citius absolveremus, dilectum filium Hieronymum Rorarium camerarium ac nuntium nostrum ad charissimos in Christo filios nostros Ferdinandum Romanorum, Sigismundum Poloniæ reges et ad te mittendi, communi consilio auxilioque regni tui incolumitati consulturi, prout etiam nunc juxta vires non desinimus, quod ut certius contingat, non cessamus charissimos in Christo filios nostros Carolum imperatorem, et Francorum regem Christianissimum hortari monereque assiduis nuntiis. Quam rem et antea præsentia nostra feceramus, longo itineri et labori intolerabili ingravescentem ætatem nostram subjicientes, sperantesque propediem agniturum, te non

[1] Paul. III. lib. brev. an. v. p. 182.

vanam operam nostram cecidisse. Audire potuisti nos, cum adhuc in minoribus essemus, nomini dignitatique tuæ non defuisse : recordari potes, cum primum divino numine ad hunc Apostolatus apicem asciti sumus, ad te priusquam ullum alium Christianum principem eumdem Rorarium nuntium nostrum direxisse. Confide nos nullo tempore, quantum nobis licuerit, tibi defuturos, quia pro regni tui salute personam etiam nostram, si ea usui esse videbitur, alacres offeremus ». Et infra : « Hortamur te, ut adhibeas illi fidem, talem te erga religionem Christianam, nosque et Sedem Apostolicam præstes, qualem hactenus præstitisti, confidasque misericordem et justum Deum cumulate tibi seminique tuo omnia relaturum. Dat. Romæ apud Sanctum-Petrum XIX Junii MDXXXIX, anno V ».

31. *Barbarossa Castrum-Novum recuperat.* — Inceptum erat anno superiore a confœderatis Christianis bellum contra Turcas ; sed pudet dicere, quam male a Christianis id gestum sit ; dissolutum enim est sacrum fœdus, quod superiore anno, tanto animorum ardore sancitum fuerat [1] ; Veneti enim, cum Andreas Grittus dux extremum diem vigesima octava Decembris obiisset, indignati quod Auria, violato fœdere superiore anno, hostis delendi sprevisset occasionem, Solymannum de pace postulaverunt : Andreas vero Auria, qui Veneta et Pontificia classibus conjunctis pugnam detrectarat superiore anno, multo minus cum sola classe Cæsarea irrumpere in hostes ausus est, cum numero longarum navium impar esset, marisque liberam possessionem hosti concedere cogeretur ; hinc Solymannus ad Castrum-Novum recuperandum, terrestres ac maritimos exercitus conflavit. Præfecitque terrestri exercitui triginta millibus equitum peditumque Ulamanem, maritimo vero Barbarossam, qui florentissima classe nonaginta triremium, biremium triginta ac trium mahonum invectus Castri-Novi incolas invasit, qui licet initio Turcarum stragem non modicam edidissent, tamen hostes variis impressionibus factis, turrim primum occuparunt et mœnium partem prostraverunt, perque ruinas irrupere, adeo ut Hispani in medio foro, ad extremum militaris virtutis edendum exemplum, se conglomerarint ; tristique casu obvenit, ut imbre decidente, pulvis sulphureus flammam non conciperet, catapultas displodere non possent, sagittisque configerentur, atque ita ad unum omnes interfecti sunt, licet aliqui labore fessi, abjectis armis, pacem precariamque vitam flagitarent : perculsi ea clade, qui in arce inferiore versabantur, cum omnis subsidii spes adempta esset, deditionis verba nuncuparunt, salutemque pacti a Barbarossa, circiter numero octingenti in fidem recepti sunt, ac Byzantium asportati, excepto Macinio Mongaia, qui cum ob virtutis militaris famam a Barbarossa sollicitaretur impensius, ut ad impietatem Mahumeticam deficeret, illeque constantissime fidem profiteretur, cervice abscissa, dignam cœlo vitam explevit. Ea vero inflatus victoria Barbarossa, Rizzanum oppidum adortus, Venetos præsidiarios solo terrore expugnavit, inde cum Cattaro urbi inhiaret, a Matthæo Bembo præfecto, effusa globorum procella, repulsus est, nec postea quidquam in Venetos tentavit, cum induciæ inter eos ac Turcam promulgatæ essent. Contigit Castri-Novi clades ad septimum idus Augusti (inquit Jovius), de qua Petrus Paulus Gualterius [1] in Diario memorat : « Decimo septimo Augusti nuntiatum est Romæ, Turcas die septima hujus expugnasse Castrum-Novum occiso præsidio, quod ibi a Cæsare tenebatur ». Ad sarciendam cladem, vel graviores avertendas, cogendis nummariis subsidiis dedit operam Pontifex, atque hæc cardinali Toletano imperavit [2] :

« Cardinali Toletano.

« Dilecte fili noster, ut opitulemur serenissimo Cæsari Hispaniarum regi Catholico, qui licet exhaustus proximis contra Turcas bellis, nunc cum classe et multis armatorum millibus in eos missis furorique eorum, Italiam et Hispaniam invadere cupientium, acrius se opposuit, gravissimasque tam pro Ecclesiasticis quam pro cæteris tutandis impensas sustinet, majoresque vires et copias in annum sequentem pro communi salute fortius tuenda paraturus est, imposuimus, ejusque majestati concessimus duas quartas fructuum Ecclesiasticorum Hispaniæ pro præsenti et futuro annis ». Et infra : « Nullum enim tempus, fili noster dilecte, magis opportunum vel necessarium offerri poterit cunctis Ecclesiasticis, quam hoc, in quo vel communi, vel propriæ saluti defendendæ opes Ecclesiasticæ ad pia opera destinatæ profundi debeant, ut illas retinere salvas ab hostibus possimus, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum XIX Augusti MDXXXIX, anno V ».

Data fuere eadem imperia cardinali Burgensi, atque Cordubensi et Hispalensi archiepiscopis. Ex Lusitania pariter præsidia Pontifex comparaturus pro sustinenda belli Turcici mole cardinali Ulyssiponensi scripsit [3] :

« Cardinali Ulyssiponensi.

« Quo in periculo universa Christianitas, et præcipue Italia nostra versetur, hostibus Turcis validissima cum classe illi imminentibus, et quam necessariis de causis decimas, cum in ipsa Italia atque Hispania, tum in isto etiam Portugalliæ regno imposuerimus, non attinet

[1] Paulus Jovius l. XXXVII

[1] Petr. Paul. Gualt. Aret. — [2] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 182. — [3] Ibid. p. 339.

tuæ prudentiæ commemorare ». Et infra : « Castronovo, quod præsidio serenissimi Cæsaris tenebatur, nunc expugnato, neminem cardinalium voluimus, nec ipsos etiam nepotes nostros a tam necessaria contributione esse immunes, etc. Dat. Anconæ I Octobr. MDXXXIX, anno V ».

32. *Spes concordiæ inter Cæsarem et Gallum regem iterum affulget.* — Dum subsidia undique Cæsar pro sustinendis Turcici belli sumptibus comparat, ac populos acerbioribus indictis vectigalibus atterit, Gandavenses in eum rebellionem movent, ac reliquas Belgii urbes pellicere ad defectionem pertentant, prætulisse tum fidem commodo Gallorum regem memorat Martinus Bellaius [1] : « Gandavenses tributis obtriti cædunt magistratus Cæsarianos, regiæ fidei ac potestati se permissuros significant, maximas alias urbes conjurationis futuras participes pollicentur. Rex conditionem repudiat sacramenti memor, monetque Cæsarem, Belgium spectare ad defectionem ». His difficultatibus implicitus Cæsar, cum præsentia sua tantum motos tumultus posset compescere, anceps consilium iniit, ut se Gallorum regis fidei et integritati committeret, ac tum fama increbuit eos pacem inter se sanxisse, adeo ut Petrus Paulus Gualterius [2] hæc referat in Diario : « Die XXIV Novembris cardinalis Farnesius creatus fuit legatus ad Cæsarem et regem Franciæ, ut nomine domini nostri gratularetur eis de pace inter eos facta, et hortaretur eos ad agendum ea, quæ pacem sequerentur, et de Concilio ». Confirmasse Cæsarem, se Gallo regi vel alteri ex liberis Ducatum Mediolanensem traditurum, refert Martinus Bellaius [3], atque magnificentissime exceptum, deductumque a regis liberis addit, quod confirmat Surius, ac de illius pietate hæc memorat : « Eo ipso tempore deprehensus est a legatis sororis ejus Mariæ, quæ Belgio præerat, isque non semel per noctem duabus aut tribus horis, utroque flexo poplite in cubiculo, nigris undequaque pannis tecto, orare. Porro ea precandi ratione eum quotidie usum fuisse constat. Orabat mane duabus plus minus horis, totidem nocte vel vesperi, inde postquam se induisset, accedebat etiam mane ad auscultandum Sacrum ». De eadem cardinalis Farnesii legatione Angelus Massarellus etiam hæc tradit [4] :

« Non prætermisit Sanctitas sua omnem operam et laborem, ut interim pax reipublicæ Christianæ redderetur, itaque cum Cæsar Belgis ad defectionem ab eo incitatis, defectionis hujusmodi comprimendæ gratia per Galliam amicissime, et cum Gallorum rege magno benevolentiæ concordiæque indicio transiens, in Belgas profectus fuisset, sanctitas sua ut dictarum majestatum animos majoris affectionis vinculo paterno affectu reconciliaret, atque propterea Concilium commodius celebrari posset, reverendissimum dominum Alexandrum Sancti Laurentii in Damaso diaconum cardinalem vicecancellarium suum secundum carnem nepotem ad sæpefatos Cæsarem et Christianissimum regem legatum VIII kal. Decembr. MDXXXIX constituit, qui XXIV Novembris ex Urbe discedens iter Galliam versus arripuit ». Addit Blasius Cæsenas [1], missum legatum, ut cum ex redintegratæ amicitiæ legibus Cæsar Francisci regis filiam uxorem ducturus diceretur, in tanta lætitia regumque conjunctione, nomine Pontificis et sacri senatus, utrique gratularetur.

Porro imperator Galliam ferme totam emensus, a Francisco rege obviam progresso, in oppido, cui Lochiæ nomen est, salutatus, cum eo consilia de rebus gravissimis contulit die duodecima Decembris, de quibus hæc refert Martinus Bellaius [2] : « Suadet regi, ut Venetos, missis oratoribus a meditato fœdere Turcico, ob crebra et gravia accepta damna ad id inclinatos, revocet, ac terra et mari summa conjunctione in Turcam expeditionem susciperent ». At de ea legatione, deque Cæsaris profectione in Belgium proximo anno agemus.

33. *Sadoletus comitatum Venusinum ab hæretica lue vindicat et Judæorum audaciam reprimit.* — Sed cum hæreses in dies ubique incrementum sumerent, et finitimas provincias pervasuræ clam serperent, ad eas reprimendas Pontifex Jacobo cardinali Sadoleto censoris fidei munus demandavit, ut Avenionem et Comitatum Venesinum ab ea peste vindicaret [3] :

« Cardinali Sadoleto.

« Dilecte fili noster. Gravi animi nostri perturbatione venena Lutheranæ hæresis in nostris civitate Avenionis et Comitatu Venaisino in dies disseminari audivimus, satoresque eorum eo confidentius agere, quod ætatem invalitudinemque legati nostri forsan credant minus aptam ac despiciant, quamobrem cupientes ea semina, antequam convalescant, extingui, habentesque opportunam in istis locis tuæ circumspectionis præsentiam, quæ etiam suam Ecclesiam et diœcesim Carpenctoratensem in dicto Comitatu sitam, pro suo officio ac pietate ab his labibus tueri debet, et celebribus suis scriptis religionem Catholicam adversus hujusmodi hæreses non semel defendit : eidem tuæ circumspectioni, de cujus virtute, prudentia, singularique pietate et doctrina, plenam in Domino fiduciam obtinemus, hanc curam, dictas hæreses in civitate

[1] Martinus Bellaius Comment. l. VIII. Surius in Comment. hoc anno. Guicciar. in Comm. Paulus Jovius l. XXIX. Franciscus Belcarius l. XXII, num. 33. — [2] Diar. Vat. Ms. bibl. tom. XI. Blasius Cæsen. in Diario. — [3] Martinus Bellaius Comm. l. VIII. — [4] Ang. Massarell. in Diar. Concil. Trid. Ms. arch. Vat. p. 11.

[1] Blasius Cæsenas Mag. Cærem. — [2] Petrus Paulus Gualter. Aret. in Diario. Martin. Bellaius Comm. l. VIII. — [3] Paul. III. lib. brev. an. V. p. 217.

Avenionensi et Comitatu Venaisino prædictis extinguendi, et ab illis totam nostram ditionem purgandi, auctoritate Apostolica, tenore præsentium demandamus, dantes tibi plenissimam potestatem et facultatem, per te, vel alium, seu alios, omnes dictam hæresim seminantes, eisque consilium, auxilium vel favorem quomodolibet præstantes inquirendi, repertos culpabiles puniendi, seu puniri faciendi, etc. ». Datum Romæ v Junii MDXXXIX, anno V ».

Non defuit officio Jacobus cardinalis, atque auctoritate sua et doctrina, novatorum insolentiam coercuit, clementia tamen magis quam vi ingenia vinci ratus, eam primum explicuit, quam severitatem adhiberet, deque suis piis studiis et laboribus hæc ad Alexandrum cardinalem Farnesium rescripsit [1]:

34. « Multa quotidie ex me commoda atque adjumenta his populis proveniunt, quod diurnis nocturnisque meis cogitationibus hoc consequar, ut et pace et concordia eos contineam, et propulsem hinc impios, qui veritatem Catholicæ religionis conantur evertere, quorum nisi ego huc venissem, magna jam copia in his locis existeret : nunc meis vigiliis atque curis fit, ut illi non modo ad nos, sed ne ad vicinos quidem nostros se audeant conferre. Contingit enim peropportune, ut cum apud populos etiam remotiores fides mihi non parva sit, tum vero senatoria consilia, quæ Gallicanis præsunt provinciis, ut Aquense, ut Tholosanum, ut Gratianopolitanum, meo non minimum testimonio moveantur. Itaque cum his paucis diebus Diploma ad me Pontificium esset allatum, quo datur mihi in Lutheranos iniquirendi, atque animadvertendi potestas, accepi equidem illud venerabundus et gratulans, gratiasque de eo Summo Pontifici egi. Sed quod ad usum illius potestatis pertinet, equidem si necesse erit, utar, dabo operam tamen ne sit necesse. Nam quibus ego armis libentius utor, ea, ut leviora sunt ad opinionem atque ad aspectum, ita ad convincendos improborum animos longe sunt validiora, cum non terror ab illis, neque supplicium, sed veritas ipsa, sed et Christiana in primis mansuetudo confessionem erroris corde magis quam ore prolatam exprimit. Datum Carpenctorati IV kal. Augusti MDXXXIX ».

Haud impari studio Sadoletus compescendæ Judæorum audaciæ incubuit : qua de re extat præclara ejusdem ad cardinalem Farnesium hoc anno conscripta Epistola, cujus partem. ut in Annalibus Ecclesiasticis inseratur, dignam duximus. Post plura : « Agam fortiter, utarque libertate, quam tribuit mihi Deus : neque eum principem, cui omnia debeo, cujus eximiam laudem virtutis, probitatis, sapientiæ ullis hominum sermonibus infringi, aut imminui iniquissimo animo patior, falsis assentationibus in errorem inducam, sed dicam aperte, ut se res habet. Qui potest videri amore religionis in suis provinciis Lutheranos persequi, qui in eisdem provinciis tantopere sustinet Judæos? Nulli enim unquam ullo a Pontifice Christiani tot gratiis, privilegiis, concessionibus donati sunt, quot per hosce annos honoribus, prærogativis, beneficiis, non aucti solum, sed armati sunt Judæi. Ac cæteris quidem fidelibus, et optime meritis, nova juris beneficia ad propulsandam, si qua illata sit, injuriam conceduntur; Judæis solum ad inferendam. Quanquam non est ista Pontificis optimi culpa, sed eorum qui ad suum ex Judæis quæstum Pontificis nomine abutuntur, de quibus honestius est vos existimare, quam me scribere. Judæi quidem opibus referti, fautoribus insolentes, inter has plebes, tamquam inter pecudes lupi, grassantur ». (Et infra) : « Et in his nuper duo, quæ maxime valentia sunt ad avertendos Christianos, scilicet nutu ibi quod volunt consequuntur, nec est quicquam jam sanctius, et ad reconciliandam Ecclesiasticam dignitatem, quæ prope omnis jam pridem amissa est, utilius quam fovere Judæos quibus (quod omnibus sæculis inauditum est) licitum sit solis, tanta frui apud magistratus auctoritate et gratia, ut ad impetrandum omnia, quæ poscunt, eorum accusatio audiatur sine reo, causa cognoscatur sine teste, sententia feratur sine judicio. Et hæc vos tandem quomodo ab his trans Alpes nationibus accipi existimatis, quarum in oculis et in conspectu posita sunt? Quæ nationes carent omnes hac Judæorum peste, nec abominantur pejus quicquam, quam Judæorum nomen, quos tantopere vident istic in deliciis esse. In tantane defectione animorum omnium jam a nobis gentium (plane enim dico omnium, quod ego ita esse intelligo : vos haud ita sentitis, propterea quod auribus vestris vulgo homines blandiuntur) in tantane, inquam, defectione omnium, et prope execratione auctoritatis Ecclesiasticæ, magno reipublicæ præsidio futurum putatis, si sic alueritis, si sic extuleritis Judæos ? Fideles autem et pauperes populos vestros sic lacerari ab illis et diripi neglexeritis? Porro in hæc loca, quod tu transiens nosse potuisti, Provinciæ maxime concurrunt Italia, Hispania, Gallia, atque Anglia : e quibus, qui hac iter faciunt homines, conscios eos esse hujusmodi querelarum, easque domum ad suos referre, sane existimationi vestræ et communi saluti non expediet, etc.

35. *Henricus VIII contra Lutheri sectam leges edit.* — Hoc anno Henricus Angliæ rex scriptum nefarium edidit adversus Pontificem [1], qui Concilium Vicentiæ tum indixerat, ex qua

[1] Jacob. Sadol. l. XII.

[1] Surius in Comment. hoc anno.

contumelia Pontifici illata exultarunt Lutherani; verum quantum ab iis alienus esset Henricus demonstratum est, nam cum Lutheranæ sectæ magistri seditiones (quales spirat Lutheranum dogma) excitarent in Anglia, Henricus ad eas compescendas in publicis ordinum comitiis, veterem religionis formam servandam sanxit in propositis sex Quæstionibus, de quibus publica Acta hæc habent :

« Tandem post longam super his articulis deliberationem, post consultationes plurimas, post argumenta instituta, ultro citroque connexa, omnium, tam regiæ majestatis, quam utriusque senatorii ordinis et plebis in hunc senatum coactæ, summo consensu fuit et est resolutum, decisum ac statutum eo modo ac forma qui sequitur. In primis in beatissimo Altaris Sacramento per virtutem et efficaciam potentissimi verbi Christi, simul atque illud sacerdos ore locutus fuerit, sub forma panis et vini naturale corpus et sanguinem Dominicum conceptum ex Maria Virgine realiter adesse, et post consecrationem, nullam panis aut vini, aut aliam, quam Christi Dei et hominis remanere substantiam.

« Secundo, communicare sub utraque specie non est omnibus hominibus jure divino necesse ad salutem, credendumque est, et non dubitandum, quoniam in carne sub specie panis sit verus sanguis, et cum sanguine sub specie vini sit divina caro tam divisim, quam conjunctim.

« Tertio, sacerdotes, postquam initiati sunt, jure divino non possunt uxores ducere.

« Quarto, vota castitatis sive viduitatis a viro fœminave non temere facta jure divino sunt observanda.

« Quinto, missas privatas in hac regis Anglicana Ecclesia ac congregatione admitti ac celebrari, simul et bonum et necessarium est, per quas probi Christiani, quorum vita respondet, pariter et bona, et divina solatia, et beneficia inde recipiunt, missasque celebrari juri divino quadrat.

« Sexto, expedit necesseque est auricularem confessionem retineri in Ecclesia Dei. Quocirca regiæ majestatis auctoritate, ac summo utriusque ordinis senatorii plebisque in hunc senatum coactæ consensu, in hunc modum qui sequitur, latum est senatusconsultum : Qui vel in hoc regno Angliæ, vel alio quovis regiæ majestatis dominio post duodecimum diem Junii, qui proxime sequetur, verbo, scripto, prælo, fictitiis characteribus, aut alio quovis modo publice concionantur, docent, dicunt, affirmant, declarant, disputant, aut ratiocinantur secus quam jam dictum est, in illos tanquam hæreticos, gravissima constituit rex supplicia, aut etiam in eos qui consilio aut re tales juverint ».

36. *In Hibernia, Armachanus archiepiscopus exauctoratus; in America nova sedes episcopalis instituta.* — In Hibernia, cum Georgius archiepiscopus Armachanus defecisset ad hæreticos, Pontificia sententia exauctoratus est, atque in ejus locum Robertus Wancop doctrina et pietate celeberrimus suffectus est, ut tradit Alexander Farnesius in Actis Consistorialibus.

Navatam a Roberto in confutandis hæreticis insignem operam inferius visuri sumus. Pluribus vero a religione Catholica deficientibus in Europa, plures in America Barbari ad eam se conferebant, referunt enim Acta Consistorialia, hoc anno in Civitate-Regali novum episcopatum fuisse institutum, ita ut sacra jura peteret ab archiepiscopo Hispalensi.

37. *Auctum cardinalium collegium.* — Auctus est exeunte anno sacer senatus novo cardinalium supplemento, inter quos adlectus est Marcellus Cervinus Neocastrensis episcopus, magnarum virtutum laude florentissimus, ad quem extant subjectæ Pauli litteræ [1] :

« Dilecto filio nostro Marcello, S. R. E. presbytero cardinali Neocastrensi.

« Dilecte fili noster. Si labori præmium, fidei gratitudo, honor virtuti debetur, tu in labore et cura negotiorum nostrorum indefessus, in fide probatus, in virtute conspicuus, ita te dignum omni nostra benignitate reddidisti, ut parum nobis videretur, si te in liberalitate, in opibus, nisi in benificentia, in honoribus prosequeremur, nam nec tu sola virtute contentus nobiscum fuisti, sed merita erga nos et Apostolicam Sedem adjecisti : conveniebat igitur, ut cum dignitas cardinalatus seu virtuti seu meritis tribui soleret, tibi potissime tribueretur, qui simul utroque eorum insignis es ; itaque, ut et grato principi te operam locasse scires, et in futurum cum dignitate etiam merita augeres, hodie te inter cæteros cardinales a nobis creatos adnumeravimus, mittimusque ad dilectum filium Alexandrum cardinalem de Farnesio S. R. E. vice cancellarium legatum et nepotem nostrum birretum rubeum de more a nobis benedictum, qui illud pari lætitia, qua ipsi misimus, tibi assignet. Datum Romæ XIX Decembris MDXXXIX, anno VI ».

Agebat internuntium Marcellus una cum Alexandro Farnesio [2], qui (ut diximus) ad Carolum Cæsarem, et ad Gallorum regem legatione fungebatur. Porro Marcellus e cardinalitio gradu postea ad Pontificalem provectus est, in quo Marcelli II nomen retinuit : describitur ea cardinalium promotio subjectis verbis in Actis Consistorialibus :

38. « XIX Decembris MDXXXIX, fuit consistorium. S. D. N. de consensu et consilio RR. DD.

[1] Paul. III. lib. brev. an. XII. p. 289. — [2] Alex. Farnes. card. in Act. Consist. Ms. card. Spadæ sign. 133. p. 377.

meorum S. R. E. cardinalium et auctoritate Dei omnipotentis, BB. Apostolorum Petri et Pauli et sua, creavit et assumpsit in S. R. E. cardinales reverendiss. DD. Fredericum Fregosium episcopum Salernitanum, Petrum episcopum Gebennensem, ac Antonium Aurelianensem, ac Ubertum de Gambara Terdonensem, Ascanium Ariminensem ac Paulum Parisium Nuscanum, necnon Marcellum Cervinum Neocastrensem, et Bartholomæum Guidiccionum Aprutinum, episcopos, magistrum Dionysium generalem Ordinis Servorum, Henricum Borgiam electum Squillacensem, Jacobum Sabellum protonotarium Apostolicum, et demum sua sanctitas reservavit unum in pectore, pro quo reverendissimorum DD. cardinalium vota sumpsit.

« Proximo anno ad XXVIII Januarii assignavit titulos [1], videlicet reverendissimo Uberto de Gambara Sancti-Sylvestri, Ascanio Sanctæ-Potentianæ, Paulo Parisio Sanctæ-Balbinæ, Bartholomæo Guidicciono Sancti-Cæsarii in Palatio, Dionysio S. Marcelli, et donavit eis annulos de more ».

Eadem tradunt Petrus Gualterius Aretinus ac Blasius Cæsenas Rituum magister, qui addit : « Henrico Borgiæ ducis Gandiæ filio datum tit. Sancti-Nicolai inter Imagines, sed illum in ipso juventæ flore Viterbii obiisse ». Et Fregosium cardinalem ad Urbem vocatum, ut subjectæ indicant litteræ [2] :

« Dilecto filio nostro Frederico Fregosio S. R. E. presbytero cardinali Salernitano nuncupato, etc.

« Hodie in consistorio nostro secreto magna quidem nostra voluptate, sed non minore venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium studio, tuarumque virtutum frequenti commemoratione, te ejusdem S. R. E. presbyterum cardinalem in Dei nomine creavimus, quemadmodum aliorum complurium litteris tibi perscriptum iri non ambigimus : multorum enim benevolentiam tibi ac litteris cæterisque tuis laudibus comparasti : quamobrem, fili noster, te hortamur, ut a Deo ac nobis in participationem sollicitudinis ac curarum præsentium vocatus, non dubites quamprimum venire ad nos, qui, quo judicio te elegimus, eadem benevolentia complectemur, ut nobis, et S. R. E. cujus inclytum membrum jam es, opera, assiduitate, consilioque tuo assistas, nostræque spei respondeas, etc. Datum Romæ XIX Decemb. MDXXXIX, anno VI ».

39. *Granatæ Joannes Avila sanctitate floret.* — Florebat hoc tempore Granatæ sanctitatis et eloquentiæ Apostolicæ nomine, ac per totam fere Hispaniam celebrabatur Joannes Avila sacerdos clericus, probatissimus virtutis magister, ac scriptor egregius, a divo Ignatio de Loiola, a sancta Theresia, aliisque insignioribus illius ætatis viris mirum in modum excultus : hic, cum præfatæ Isabellæ imperatricis cadaver Granatam perductum fuisset, ubi tunc regia sacra ædes magnificentissime constructa, ad condendas regum exuvias destinata erat, funebrem de ea habuit concionem. Ab hujus itaque Apostolici præconis de mundi fallacia ac vanitate mirifice tunc disserentis sermone non modicum animo succensus Franciscus dux Gandiæ, plura cum Joanne colloquia habuit, quibus concepta perfectioris vitæ semina, eo dirigente, ad optatam segetem perducerentur. Accidit quoque, quod ad hunc præclarissimum verbi Dei concionatorem, sacra gloriosi Martyris Sebastiani recurrente festivitate, in Eremitorio eidem Martyri dedicato, quod e regione Alhambræ urbis Granatensis arce situm est, prædicantem auditurus accessit Joannes de Deo : cujus ardentissimis sermonibus, ac validissimis argumentis adeo compunctus est, ut finita oratione in lacrymas solutus ac solo stratus, pectus tundere, voces divinæ misericordiæ imploratrices emittere, capillos barbamque evellere cæperit : mox manu in libros prophanos injecta, unguibus dentibusque omnes dilaceravit, piosque vero utilesque cuicumque petenti, ac imagines sacras, et quidquid habebat librariæ suppellectilis gratis elargitus est. Ita brevi factum est, ut exspoliatus omnino nudusque appareret, nihil præter indusium et femoralia retinens. Ad magistrum Avilam deinde deductus, totius vitæ cursum compendio ei explicuit, suasque culpas cum ingenti lacrymarum imbre aperuit : enixe eum rogans, ut ipsum in suam clientelam reciperet. Cujus salutaribus monitis in Christianæ religiosæque vitæ castris adeo profecit, ut Ordinis de Hospitalitate institutor deinde effectus, charitatis, patientiæ cæterarumque virtutum, prophetiæ quoque ac miraculorum gloria clarus, totam fere Hispaniam in sui admirationem brevi pertraxerit : de quo alias recurret nobis dicendi locus.

40. *Societatis Jesu natalitium.* — Claudimus hunc annum fausto ac fortunato Societatis Jesu natalitio. Nam cum sanctus ejusdem fundator Ignatius una cum sociis per duos fere annos in nonnullis Romæ templis divino verbo ad omne Christiani officii munus populum inflammassent, ac plebe puerisque vicatim Christianæ legis præcepta instillassent, pauperum quoque necessitatibus quacumque possent ope auxilioque, de aliena magis quam de sua egestate solliciti, provide paterneque succurrissent, saluberrimam illam nascentis Ecclesiæ consuetudinem, crebræ scilicet peccatorum confessionis et fractionis panis longo sæculorum flexu interruptam revocassent; ac plura pia opera, quæ vel ad puellarum miserandarumque virginum pudicitiam tuendam, vel ad fœminarum a fla

[1] Acta Consist. p. 378. — [2] Paul. III. lib. brev. p. 550.

gitioso vitæ genere redeuntium pœnitentiam rite exercendam, vel ad cathecumenorum, atque a Judæis, vel a Saracenis conversorum fidem conservandam pertinebat, Deo propitio inchoassent : necnon a variis locis, provinciisque remotioribus magis in dies postularentur, ut litteris ac pietate formandis moribus ac ingeniis acuendis ubique proximorum commodis deservirent, hoc anno cum sodalibus de condenda egit perpetua Societate ; et ut erat communi ipsorum consensione decretum, instituti formulam in quædam capita breviter digestam Pontifici Maximo Apostolica auctoritate firmandam, nactus opportunitatem Tiburtini recessus, quo se Pontifex e negotiorum turba receperat, per cardinalem Contarenum eidem addictissimum suppliciter obtulit : quam Paulus jussam a Sacri Palatii magistro Thoma Badia prius cognosci, ab eoque approbatam, ut ipsemet vidit ac diligenter expendit, *Spiritus Dei* (inquit) *est hic*, Ignatii sociorumque pia studia pluribus commendavit ; subjecitque se jam animo præsagire, Societatem hanc tum institutam, afflictis Ecclesiæ rebus non levi præsidio ac ornamento fore. Quod summi Sacerdotis Christique Vicarii testimonium optime completum fuisse tandem universa profitetur Ecclesia ; cum in recurrente anniversaria sancti Ignatii festivitate juxta præscriptam a Sede Apostolica in sacris de eo lectionibus formam, in tanti viri Societatisque ejus commendationem ita decantet : « Ut constans fuerit omnium sensus, etiam Pontificio confirmatus oraculo, Deum sicut alios aliis temporibus sanctos viros, ita Luthero ejusdemque temporis hæreticis Ignatium, et institutam ab eo Societatem objecisse ».

PAULI III ANNUS 7. — CHRISTI 1540.

1. *Frustra a legato tentata pax inter Cæsarem et Galliæ regem.* — Anno Virginis partus millesimo quingentesimo quadragesimo, Indictione decima tertia, agitata sunt plura colloquia a Catholicis cum Lutheranis ardentissimo studio Cæsaris, qui benevolentia demulcere feroces eorum animos atque ad officium pellicere nitebatur ; sed ea irrito exitu dissoluta sunt, cum Lutherani superbia elati pristinos errores abjicere detrectarent, imo fidei lumine orbati proterve nova errorum figmenta conflarent; de quibus accuratius agetur inferius : nunc quod ab Alexandro cardinale decreto exeunte anno superiore ad Cæsarem et Franciscum Galliæ regem legato, ut inter eos expetitam continentibus omnium fidelium votis pacem conciliaret, gestum sit, expendamus. Pervenit Lutetiam cardinalis legatus pridie quam Cæsar Lutetiam ingrederetur ; nec de pace sancienda sermonem inferre potuit, nisi Cæsar in Belgium se contulisset : nam subtili arte transegerat cum Gallo, ut de pace in Gallia non ageretur [1] : « Ne si alienæ potestatis factus », inquit Paulus Jovius « in solo nuper hostili minus libere minusque utiliter de pace transigeret, totius institutæ liberalitatis suæ gratiam deflorarct, quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facile tolli non posset, ut ipse nequaquam ex animo et satis generose, sed ignobili metu et cæco pudore circumscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur ». Ita Cæsar, Gallorum animis in ulteriores spes traductis, magnificentissime habitus a Francisco rege, regiisque liberis stipatus, septima Januarii in Belgium se recepit : post cujus discessum cardinalis Farnesius legatus Pontificia mandata precesque exposuit Francisco regi de firmissima pace inter ipsum ac Cæsarem sancienda, de auxiliis ad retundendam Turcicam tyrannidem conferendis, de Henrico Angliæ rege ac Lutheranis ad Ecclesiæ conjunctionem et obsequium revocandis, cui Gallorum rex nitide respondit, se aperto et sincero animo imperatori significasse, pactas induciarum leges sanctissima religione culturum : fœdus vero armorum cum Angliæ rege et Lutheranis percussum integris rebus suis

[1] Paulus Jovius l. XXIX.

nondum rescindi posse, nisi graviora pericula in se converteret, prius enim pacem arctissimam inter ipsum Cæsaremque adstringendam, qua confirmata, res Christiana civilibus afflicta bellis refloresceret, tyrannisque Turcica retunderetur. Addidit sibi gratissimum fore, ut legatus ipse ad imperatorem se conferret, et cum eo de pacis legibus, ac de conjugio inter filium regium et Cæsaris neptem conciliando contrahendoque ageret. Adiit etiam cardinalis legatus Monmorantium magistrum equitum, arcanorum omnium regiorum consiliorum participem; rogavitque, ut pro mandatis Pontificis conficiendis restituendaque pristinæ dignitati Christiana re studia sua conjungeret; cui magister equitum tum cardinali responsum cum regia sententia consentiens reddidit; consuluitque ut ambo Cæsarem in Belgium abeuntem sequerentur, tum maximis laudibus Pontificium pium ardorem pro instauranda pace amplificandaque re Christiana, ex quo ingentium rerum spes maximæ efflorescebant, commendavit.

2. Suspensæ tunc erant omnium mentes maxima pacis expectatione, cum Cæsar Mediolanensem principatum uni ex Francisci filiis se restituturum spopondisset, ut Martinus Bellaius asserit, et Gallicis armis adversus Lutheranos et Turcas usurus crederetur. Sed cum Belgium attigisset, Gallorum regis spes elusit, ac primum cum de concordia conditiones perscribendæ forent, moras extraxit, integrumque tractandæ pacis negotium in Ferdinandi regis adventum rejecit; nihil enim, dum Cæsar in Gallia fuerat, egerat de pace, sed ut instructus erat artibus, finxerat minus utiliter minusque libere de pace tractaturum se, dum in aliena ditione esset, totiusque institutæ liberalitatis suæ gratiam defloraturum, quando ea omnes imbueret opinio, non generose liberalitatem explicuisse, sed ignobili metu ad iniquas conditiones descendisse [1]: ita Gallorum spes illusa. Bellaius nullo firmo fundamento, ut simulatum promissorem, Cæsarem accusat, demonstratque absque ratione spem dedisse concedendi Gallo regi Mediolanensem ducatum, ut securum transitum per Galliam obtineret; nam rex nec verbum legato Farnesio de tali spe protulit, imo, sicuti paulo superius diximus, contentus erat, ut conditiones induciarum servarentur, et quando cum cardinali Cervino (qui, ut postea dicemus, ad imperatorem legatus proficiscebatur) de pace egit, nec minimo verbo questus est de promissione ducatus Mediolanensis a Cæsare facta, et non observata, sed solummodo, ut suo loco videbimus, dixit: imperatorem sibi Belgium obtulisse, dummodo omnibus, quæ in Italia possidebat et omnibus, quorum spem possidendi habebat, se abdicaret, seque oblatam permutationem respuisse, contentum in conditionibus induciarum permanere.

3. *Gandavenses ad obedientiam Cæsaris redeunt, sed hæc victoria ad rem Catholicam nihil prodest.* — Coactis igitur a Cæsare Belgarum Germanorumque copiis, in Gandavenses, qui ob imperata nova vectigalia seditionem moverant (uti supra meminimus) procurrit: ii vero cum pacem ab eo cum Gallo rege occultis legibus confectam, ut fama percrebuerat, putarent, nec ulla expectarent subsidia, supplices veniam erroris petiere, portasque venienti aperuere: at is conjurationis principes captos in foro gladio percuti jussit, populo ignovit, libertates ac jura creandorum magistratuum abrogavit [1], pecunia ad arcem extruendam mulctavit. Terruit ea res liberas Germaniæ civitates, Cæsareaque felicitas pariter Henricum Angliæ regem adeo perterrefecit, ut Cæsarem sibi conciliare niteretur.

4. Peperit etiam is adventus Cæsaris maximos in animis Germanorum motus, nam Catholici ex eo exultarunt, tanquam illius præpotentibus armis ex tyrannide hæreticorum essent vindicandi: hæretici vero tanquam scelerum suorum ultorem formidarunt: at prudentissimi rerumque gerendarum usu spectabiles censuerunt nil præclari hoc secundo adventu a Carolo V gestum iri, magis quam primo, cum nollet frangere armis hæreticos, sed ad concordiam nunquam coituram pellicere pertinacissimos, de quo extat in Ms. Vaticani Tabularii hæc gravissima oratio tunc habita [2]:

« Quid is faciet, postquam ex Hispaniis exacto decennio in Germaniam rediit, aliis in terrorem, aliis in solatium.

« Augustæ nihil egit, quod quidem ad religionis pacem attinet. Bruxellæ, quæ reliqua spes?

« Nam sicut expectavit omnis Ecclesiasticorum turba innumeris gemitibus, ut Cæsar adveniret, ita nunc, quando advenit, expectatur a plerisque, ut sublatis tam diutinis, tamque odiosis atque non ferendis Germaniæ dissidiis, concordiam ac unanimitatem inter nos Christo duce statuat.

« Tria igitur omnino prospicio, quorum unum faciat Cæsar necesse est, aut enim curabit, ut in unum corpus ultro redeant contrariæ partes, aut ut Luherana pars, si contumaciter æquis conditionibus reluctetur, ordinaria potestate reprimatur.

« Aut ut superbia illa, si coerceri non queat, morbo suo relinquatur, et reformentur Ecclesiæ a sectis nondum occupatæ.

« Excutiam hæc tria, quando ita libet, et necessarium esse video.

[1] Pallavic. hist. Conc. Trid. to. I. l. IV. c. 11. num. 6.

[1] Paul. Jov. l. XXXIX. — [2] Ms. arch. Vat. sig. lit. T. p. 427.

« Partes contrariæ inter se acerbioribus dissident odiis, quam ut spes ulla sit concordiam stabilem fore, nam neutra pars in ea dogmata, in has observationes moresque ex animo consentiet, cujusmodi nunc annis ferme viginti vehementi studio damnavit.

« Quod si coalescent, unaque rursus efficietur Ecclesia, quo nihil unquam optatius; dixeris summam divini Spiritus operationem intercessisse, et majus esse miraculum, quam si quispiam ex mortuis nostra hac tempestate suscitaretur.

« De secundo idem metus subit, etenim si armis quantumlibet justis impetantur Lutheristæ, quid futurum aliud nisi lamentabile Germaniæ totius exitium ?

« Accedit fœderis schismatici firmitudo, quam frangere difficillimum fuerit, nisi forte sua stratagemata norint Cæsariani : neque enim Evangelio prohibendo, sed nefariis ausibus coercendis Cæsar potestatem excellentiorem habet. Exerit, non opprimit religio, sed illata vis a cervicibus nostris depelli debet; Catholici variis modis angustantur in Germania, hi tot malis liberari cupiunt. Equidem ipse nullius unquam belli (justi etiam) suasor fui, sed ineundæ concordiæ, quemadmodum hactenus, auctor semper fuero.

« Tertium vero certius futurum, utpote prævalescente rerum difficultate, nullum fore, neque tentatæ concordiæ locum, neque ancipitis belli fructum.

« Eapropter oportebit monarchas, vel nolentes, pati ut secta suo libitu, quemadmodum cœpit, tot Germaniæ provinciis imperitet, atque captivis et miseris Ecclesiis dominetur ».

5. *Tristis rerum facies in Germania.* — Et quidem Germaniæ morbus talis erat, ut remediis validis indigeret, ut videre est, considerata misera Germani cleri conditione, cum hæretici diripiendarum opum Ecclesiasticarum avaritia furentes, sacerdotum opes invaderent, iisque hæreseos præcones effuse locupletarentur, ut queritur Joannes Cochlæus in litteris ad Gasparem cardinalem Contarenum his verbis [1] :

« Nostri in Germania Ecclesiastici prælati, an ignavia an desperatione langueant, suorum ubique patientes censuum accisionem ac decrementum : Lutherani vero nullis parcere satagunt curis, laboribusque, et sumptibus : excogitant varias rationes et ordinationes, quibus stabiliant sectam suam. Ordinant superintendentes novos, scilicet episcopos quibus dant potestatem ordinandi presbyteros et diaconos, unicuique in suo districtu : in scholis vero diligentissime instruunt pueros, et suæ doctrinæ commendatione, et papistarum odio ac detestatione : atque ut animosi fiant ad prædicandum populis, exercent eos quibusdam ex postilla Lutheri declamationibus. Suarum præterea Ecclesiarum ministris largius amplificant stipendia, quemadmodum et scholarum rectoribus ex abolitione Missarum privatarum. Audio equidem in hac ampla et egregia civitate Vratislaviensi, quæ jam ultra XV annos perpetuo lutherizat, supra quingenta beneficia simplicia quæ altari vacant abolevisse senatum, et in communem cistam omnes fructus et reditus illorum convertisse, unde scholis suis Ecclesiarumque ministris largius quam antea tribuant stipendia. Hoc tamen a me scriptum nollem rescire senatum. Itidem fit Magdeburgi, Hamburgi, et per totam fere Germaniam, ubicumque invaluit hæresis ista, ut mihi sane difficillimum videatur e pectoribus hominum eradicare hanc luem, quam in teneris annis imbibunt in scholis et in publicis concionibus, atque etiam domi ex librorum lectionibus ; Deo tamen omnia possibilia sunt, etc. Ex Vratislavia, Feria III post Dominicam *Lætare* MDLX ».

6. Depingit tristem eamdem Germanicæ Ecclesiæ faciem accuratissime Joannes Eckius [1] in litteris ad eumdem cardinalem, illique pro restituenda collapsa disciplina Ecclesiastica optima consilia suggessit :

« Illustrissimo cardinali Gasparo Contareno.

« Reverendissime pater. Lugubrem Ecclesiarum Germaniæ statum amplitudini tuæ depingam, ut qui præ aliis Ecclesiæ reformationem animo habeas, et sanctissimum D. N. efficacius moneas, et collegas ad fidem faciendam excites : nam cor lapideum movere posset (quid si Christianum) tot animarum, pro quibus Christi sanguis fusus est, jactura ac æterna damnatio, tot Ecclesiarum devastatio, tot monasteriorum desolatio, cessatio cultus divini, sacramentorum profanatio, pro quibus oculos erigimus in Dan et Bethel, omni spurcitia et impietate ac blasphemia sacra contaminantes : divis cœlitibus in cœlo veneratio subtrahitur, miseris animabus suffragia in Purgatorio non dantur, cessant sacra Missarum, beneficia extinguuntur, ædes, census, agri, possessiones Ecclesiarum ac monasteriorum a profanis laicis et avara nobilitate diripiuntur ; thesaurus, clenodia, calices conflantur, Reliquiæ projiciuntur. Ornatus pretiosus auro et gemmis distinctus dissipatur, altaria subvertuntur, imagines Crucifixi, Mariæ et Sanctorum deturpantur, conspuuntur et confringuntur. Prælati ac omnis ordo Ecclesiasticus, specialiter papa in primis, cum cardinalibus ac episcopis infamatur ; ac pejus audit, quam vel Pilatus, vel Antiochus, vel Turcarum Emir, aut

[1] Jo. Cocl. ad card. Contar. ext. in Ms. arch. Vat. sign. num. 3224. in fine.

[1] Jo. Eckius ad Gasp. card. Contar. Ext. in Ms. arch. Vat. sign. num. 3224. post medium.

Tartarorum Cham. Parum est si papa Antichristus, si cardinales capita Bestiæ, episcopi servi Draconis, Roma olim omnibus Christianis venerabilis, Meretrix Babylonica, monachi corvi et lupi, sacerdotes Lemures dicantur : atrociora in dies meditantur, famam servientium Deo proscindunt crudeliter ineptissimis cantilenis, infamibus libellis, inhonestissimis picturis, rhythmis infandissimis : pro Evangelio proferuntur hæreses, errores, seductiones ac blasphemiæ, ut nec via, nec verbo, nec exemplo, neque habitu neque devotione ullus Christianus animus appareat. Cœlibatus cleri in perpetuum meretricium, monialium virginitas in prostibula, monachorum vota in scurrilitatem, jejunia in luxum turpem, abstinentia in voracitatem, sine pudore, sine conscientia vertuntur. Dies deficit ad hæc mala explicanda. Crede mihi, reverendissime pater, adhuc pejora et magis nefanda perpetrantur.

« Et quia ab initio hæresibus non est itum obviam, cancer iste latissime serpit : scintilla parva Lutherus ; quia non fuit mox extincta ea scintilla, totam Germaniam incendio suo deprædata est. Dum Eckius in arenam Lipsiæ, contra bestias Lutherum et Carolostadium disputaturus descenderet, prævia Summi Pontificis licentia, tunc tempus erat hoc monstrum conficiendi et hydram illam comburendi. Verum Romæ forte contemnebatis hunc fraticellum ; sed Germani cum magno favore auscultarunt ei ob plausibile argumentum, quod ab initio tractabat, nundinationis scilicet indulgentiarum, et abusus curiæ Romanæ, quos nemo non abominabatur. Quanto plausu excipiebatur distinctio sua, quod curiam Romanam, non Ecclesiam Romanam protestabatur se improbare !

« Imprudentes archiepiscopi et episcopi ad hæc ridebant, tacite sperantes se liberandos a gravaminibus curiæ Romanæ, et diris exactionibus in confirmationibus, collationibus pallii, privilegiorum violationibus, iniquis intrusionibus, enormibus dispensationibus ac similibus. Ad pauca aspicientes hanc totam tempestatem arbitrabantur lapsuram in Romam, animos in spem libertatis erigebant, nescientes hoc esse initium dolorum, ac servitus. Fratres (id est monachi) huic malo non se objecerunt, quod vel frater fratrem non læderet, vel quod recenti facto Capnionis absterriti Sedem Apostolicam senserunt inclementiorem, quæ per eos acta non solum non defensabat, sed ludibrio et risui exposuerat. Hoc idem videtur tres celebriores in Theologia Academias Parisiensem, Lovaniensem ac Coloniensem retraxisse, ut serio se contra hæreses accingerent ad lectulum Salomonis defendendum ; nam illarum sententias (semper apud Sedem Apostolicam maximi habitas) floccifecit, unde versifices turpissimis libellis famam illorum theologorum prosciderunt. Scholæ aliæ quoque tacuerunt, docti enim viri videbant se negligi, nullis honorati beneficiis vel dignitatibus ; et si quando a Romanensibus curtisanis molestabantur (ut viri docti) aliquando maluerunt cedere, quam se litibus Romæ involvere, uti Vinphelingio optimo theologo et doctori Zinzelio prædecessori meo contigit, et mihi in hunc diem evenit. Solus ergo fui congressus cum bestiis istis, donec socius mihi accurreret Hieronymus Emser vir optimus et doctissimus : nam prælati et canonici, et qui pinguia habebant beneficia a Sede Apostolica, plus muti erant (sicut hodie sunt) quam pisces : imo majus aliquando fuit mihi periculum ab illis, quod partes Lutheri fovebant et me persequebantur ; unde libellus prodiit sub titulo indoctorum canonicorum in Eckium, ubi Lutherum Paulo ferme æquabant cum puritate Evangelii et donis Spiritus, Eckium autem indoctum, sophistam, Pontificis adulatorem calumniabantur.

« Luther deinde, ut populares inescaret, prodiit cum vivendi licentia, jejunia libera dixit, et carnibus vesci diebus prohibitis indulsit, confessionem sustulit. Jam laici ei manus dabant, et in nassam ejus pervenerunt : quo audacior factus, in monasteria irruit et abolenda censuit, vota nullius momenti asseruit ; fretus autem monachorum et monialium salacitate, etiam sacerdotibus uxores permisit : quibus sectam suam adeo auxit, ut multa millia in errorem traxerit. Cum Missa gradatim in abyssum descendit ; nam primum communionem sub utraque specie suadebat, deinde Evangelium et Epistolam Theutonice legebat in Missa, et negato Purgatorio, sustulit primos, septimos, trigesimos, et anniversarios : eo deinde prolapsus, ut negaret Missam esse sacrificium, et postea in universum abegit privatas Missas ; sufficere autem uni loco unicam Missam docuit. Zuingliani his successibus elati Missam penitus sustulerunt. Ita factum est, ut laici, extinctis Missis privatis, inutilem censuerint cleri ac monachorum multitudinem, eisque sacra interdixerunt, Matutinas, horas canonicas ac cæremonias omnes : spoliarunt ipsos privilegiis et immunitatibus Ecclesiasticis, subjecerunt omnem clerum magistratui profano, aut loco expulerunt : quo factum est, ut in exilium pulsus sit, aut servitute laica premeretur, et vel novam religionem Lutheri acceptare, vel mutos sedere a divinis laudibus otiosos et vacuos.

7. « Ut vero magis condoleas Ecclesiæ Germaniæ, ac altius ingemiscas, quam late serpserit hoc malum, brevibus exponam, et a capite Germaniæ incipiam. Grisones, Curienses, exceptis Valesiis, omnes infecti sunt. Ex Helvetiis, Zuingliani sunt Bernates, Thuricenses, Basileenses, Schafhusiani, Glarenses, Apocellenses, Gallenses, et alia oppida libera cum his ferme triginta : soli Lucernenses, Urienses, Suitii,

Undewaldenses, Zugii, Friburgenses et Solodurenses, pusillus grex, in antiqua religione perdurant. In Suevia prælati adhuc perseverant et nobiles liberi ; paucissimi ex illis hæresim sequuntur : sed civitates ferme omnes apostatarunt, Augusta, Ulma, Nordlinga, Meminga, Kemptem, Eisten, Bibracum, Lindau, Constantia, Esselinga, Reulinga, Hallia Suevorum, Hailbruna, ad hæc totus ducatus Wittembergicus, ubi fuerunt tredecim ditissima monasteria virorum, septem Ecclesiæ collegiatæ, plura quam bis mille beneficia curata et simplicia, taceo monasteria fratrum et monialium.

« In Franconia porro Marchionatus Brandeburgensis Georgii, cum tot oppidis, monasteriis, Ecclesiis collegiatis ac parochiis in universum hæresim sequitur, cum aliquibus comitatibus : Nurembergam item, Wissemburgum, Wingenium cum pluribus aliis oppidulis adhærentibus, Thuringiam, Misniam et Saxoniam omnes perdidimus, post Catholici ducis Georgii obitum. Marchia antiqua et nova abierunt pessum, posteaquam marchio elector cum fratre, post obitum patris optimi principis, hoc anno in sectas se contulerunt, ubi tot episcopatus, monasteria, Ecclesiæ Cathedrales, oppida innumera, terra latissima et populosissima. Abiit tota Hassia, totus Ducatus Luneburgensis, Ducatus Brunsvicensis pro majori parte, similiter et Ducatus Mechelburgensis cum tota Holsatia, Stromaria, Pomerania, Prussia : item utraque Dania, Suecia, Norwegia amplissima regna : soli Henricus et Ericho duces Brunsvicenses, et Albertus dux Mechelburgensis exul in tam vastis regionibus sunt in obedientia Sedis Apostolicæ. Prætereo maximas ibi civitates imperiales Lubecum, Brunsvicum, Magdeburgum, Bremam, Goslariam, Milhausen, Frankenhausen, Gorlicium, cum pluribus aliis.

« Ad Rhenum revertamur : sub Helvetiis occurrit Argentoratum cum aliis oppidis, Veissemburgo, Landaro, Wormatia, quæ pro majori parte periit, Francfordia famosissimum emporium, marchia Badensis corruit pro magna parte, nam et sacerdotibus uxores permisit, monachis exeundi facultatem ; major pars cæremoniarum adempta, utriusque speciei communio concessa, delectus ciborum neglectus, ac sub duce Friderico paulatim res labuntur. Magna spes erat, reversum ex Hispaniis punitorum cives Lutheranos, qui in ejus absentia duos prædicatores Lutheranos instituerant laicos Ambergæ, et communionem servabant sub utraque specie. At ille nihil fecit, nisi quod removit laicos prædicatores, et eis communionem sub utraque specie permisit ; sed à sacerdote Lutherano administratur.

« Sub rege omnia sunt salva, licet plures habebant clandestinos Lutheranos ex baronibus et nobilibus Austriæ. Slesia pro majori parte est infecta, et præcipue Wratislavia : illustrissimi principes nostri Bavariæ duces Wilhelmus et Ludovicus nullam hæresim tolerant, ut ne mutire verbum quispiam super eos audeat, tanta severitate puniunt a religione deviantes. Habent monasteria opulenta septuaginta tria, Ecclesias collegiatas septem, oppida triginta quinque, castella septuaginta duo, arces nobiles, villas innumeras. Ex ducibus Palatinis, Bavariæ elector et alii sunt boni ; tamen excedentes non ita puniunt, excepto Joanne duce in Hundsruch, cum filio duce Friderico, qui est optimus : alioquin ultra Rhenum sunt boni.

« Habes, reverendissime pater, quam longe lateque grassata sit lues, et omni anno novos sibi conciliat confœderatos, et auctior viribus intumescit.

8. « Quam ergo difficile sit illos omnes reducere ad ovile Christi, pro tua prudentia et eruditione facile intelliges, solet enim hæresi conjuncta esse pertinax obstinatio et obstinata pertinacia. Deinde principes et superiores, qui alios seduxerunt, verecundabuntur non modo, quia alios in tantos errores impulerunt, sed quod debent haberi et reputari rei, ob tot sacrilegia, blasphemias et impietates. Porro difficile est assueta relinquere, difficilius ad dissueta redire. Si in decem, quindecim aut viginti annos non sunt confessi, non usi cæteris cæremoniis, non jejunarunt, obsorduerunt in excommunicatione, quis dabit ut ex corde redeant ? Insuper quot ab infantia sunt in his erroribus nutriti et educati, et ita obsurduerunt, ut nesciant fidem nostram ; solas hæreses per omnem vitam crediderunt, nec sciunt aliud, egent novo catechismo. Præterea, quam difficile erit sacerdotes separare ab uxoribus, monachos et moniales resumere habitum, repetere monasterium. Et postremo omnium difficillimum restituere Ecclesiis et monasteriis ac beneficiis ablata. Ipsorum aliqua sunt jam sæpius vendita, aut aliter alienata ; Ecclesiæ, et monasteria, cœmeteria in usum profanum alienata : hic mille orientur difficultates.

« Et si omnino redire sponte voluerint, et non potentia sæculari obstinate errorem defendere, ubi habebimus monachos, ut ad priorem statum reducantur monasteria ? Ubi accipiemus sacerdotes pro parochis et curatis ? » Et infra : « Quantum laboris erit reformare Ecclesias cathedrales, potissimum ubi soli nobiles canonicantur ? nam ubi sunt viginti quatuor, triginta aut quadraginta canonici, vix quinque ex eis, aut sex sunt sacerdotes. Scio Ecclesiam cathedralem, in qua sunt quinquaginta quatuor canonici, et ex omnibus solum tres sunt sacerdotes, cum optima et pinguissima habeant beneficia : et (quod cum dolore dico), quot sunt in omnibus cathedralibus, quorum aliqui nunquam orant, alii raro horas canonicas recitant,

theologiæ nullus studet? » Et paulo post : « Novi ante paucos dies Ecclesiam, ubi neque episcopus, neque præpositus, neque decanus fuerunt sacerdotes ». Et post nonnulla.

« Multa sunt generalia studia in Germania, Basileense, Friburgense, Ingolstadiense, Viennense, Heidelbergense, Moguntinum, Trevirense, Ertfurdense, Lipsense, Wittembergense, Francfordiense ad Oderam, Coloniense, et Lovaniense, ex quibus Basileense, Tubingense, Ertfurdense, Lipsense, Wittembergense et Francfordiense sunt in manibus hæreticorum; et tamen promovent doctores in singulis facultatibus. Idipsum attentare dicitur Hessus in studio Marcpurgensi, quod ipse propria auctoritate instituit : et ad hæc studia Lutherana confluit major turba scholarium. Monui in litteris pridie scriptis, ut his privilegia demererentur, ut promoti deinceps non haberentur pro promotis, sed ad eumdem gradum recipiendum essent inhabiles; et quod beneficiati actu essent beneficiis privati, et ad recipiendum beneficia essent inhabiles, etiam toto anno sequenti, quo illud studium exierint, cum similibus et optimis clausulis hoc debuisset factum esse ante viginti annos. Papa Leo cum secunda vice me vocasset ad Urbem, pollicebatur se omnino id facturum, sola enim Wittemberga erat tunc in facto : sed repente mors hunc intra mensem abstulit, etc. Consului legato, instituenda collegia, in quibus juventus ad ordines sacros alliceretur, eruditione pietateque instructa. Vale, et salve, purpurati senatus decus et ornamentum. Eichstet XIII Martii quadragesimo supra sesquimillesimum ».

Et hæc dicta sint de infelici statu Germaniæ, sequamur modo historiæ ordinem.

9. *Cæsar in Belgio prohibet libros hæreticorum.* — Dum Gandavi ageret Cæsar, Protestantium oratores ad eum accessere, ac ut se purgarent, turbarum culpam in Catholicos derivarunt, impudentissimoque mendacio addidere, Deum hoc tempore Evangelii luce Germaniam collustrasse, quasi antehac Germania, cum, abjecta barbarie eversisque idolis, Christum coluit, Evangelium non didicisset, sed jam illud ab apostatis, flagitiis omnibus contaminatissimis, acceperit. His addit Surius alia iniqua eorum postulata [1] : « Urgebant legati illi, ut cameræ judicibus non liceret pro illis ferre sententiam, qui se quererentur rebus et facultatibus suis sub Evangelii prætextu privari, quales quærimoniæ a clero Catholico et monasticæ vitæ cultoribus, tum non raro ad cameræ judicium deferebantur. Dicebant Catholici se rebus suis injuria spoliari : asserebant contra Evangelici jure id fieri, quod falsam colerent doctrinam, etc. In hac autem controversia non licebat Catholicis ad supremum imperii judicium provocare, sed oportebat eam ferre sententiam, quam apostatæ et incestis polluti nuptiis monachi suis magistratibus persuasissent veram esse, et prorsus Evangelicam. Hoc miserum erat et calamitosum, et tamen sic habebat pura doctrina novi Evangelii. Cæsar cogebatur ob temporum iniquitatem pleraque dissimulare ». Edoctus vero experientia, quanta mala peperisset negligentia in laxandis novatoribus licentiæ frænis, ne idem in Belgio contingeret, quod acciderat in Germania, asserendæ fidei Catholicæ studio, ne Belgæ ex impiorum librorum, qui circumferebantur, lectione, pravis erroribus irretirentur, atque ab orthodoxa religione deficientes, libertatisque illecebra prolectati seditiones concitarent, gravissimo hoc edicto omnes, qui Lutheri et aliorum hæresiarcharum pestiferos libros divenderent, aut retinerent, capitali supplicio affici jussit [1].

10. « Nos maturo ac bene deliberato consilio, atque etiam cum consilio et consensu charæ sororis nostræ reginæ Dovagieræ Hungariæ et Bohemiæ, etc. regentis et gubernantis in terris nostris, et similiter cum supremo consilio nostro et sententia, ordinamus et statuimus pro edicto et perpetua lege, ut sequitur : Primum, ut nemo, cujuscumque status aut conditionis fuerit, post hæc debeat apud se habere, vendere, portare, dare, legere, prædicare, docere, tolerare, sive occulte, sive manifeste, de doctrina, de scriptis et libris, quos fecerunt aut facere potuerunt, Martinus Lutherus, Joannes Wicleph, Joannes Hus, Marsilius de Padua, Œcolampadius, Ulricus Zuinglius, Philippus Melancthon, Franciscus Lamperti, Joannes Pomeranius, Otto Brunfelsius, Justus Jonas, Joannes Purpuri et Gorcianus, aut alii auctores de eorum secta, similiter et omnes aliæ sectæ ab Ecclesia reprobatæ. Neque etiam doctrinas ab eorum adhærentibus, fautoribus et fœderatis, neque etiam Nova Testamenta impressa apud Adrianum de Bergis, Christophorum de Remunda, Joannem Zell; Phrases Scripturæ divinæ, interpretationem nominum Chaldæorum, Epitomen Topographicam Vadiani, Paralipomena rerum memorabilium, Historiam de Germanorum origine, Eobani Hessi opera, Dominicas precationes Griphii, Methodum in præcipuos Scripturæ divinæ locos, Erasmi Sarcerii Catechismum, etc. Et si quis hujusmodi libros apud se habeat, ut confestim comburat, sub pœnis (si quis comperiatur contra ulla suprascripta puncta fecisse) declarandis et exequendis, nempe viros gladio feriendos, mulieres vivas defodiendas, si modo errores suos tolerare aut defendere desierint; si autem in erroribus et hæresibus perseverare velint, igne ad mortem redigendi sunt, et omnis

[1] Surius in Comm.

[1] Cocl. in act. et script. Luth. hoc anno.

eorum substantia fisco nostro applicanda est ».

De hoc Cæsareo edicto præfatus Surius disserens ita subdit [1] : « Hoc vero etsi plerique permoleste ferunt, putantque omnibus ejusmodi librorum lectionem permitti debere, tamen consultissime fit; nec est in Ecclesia novum, sed etiam longe ante mille annos tempore Nicenæ illius sanctissimæ Synodi : non modo enim ipsa Synodus Arii et sectatorum ejus libros comburi jussit, verum etiam Constantinus imperator Christianissimus capitis sententiam tulit in eos omnes, qui eos occultassent libros, et non statim combussissent. Pauci sunt eo judicio præditi, ut possint verum a falso secernere, et multi quidem hoc judicium sibi tribuunt, et legunt indiscriminatim scripta quorumcumque, sed capti versutissimorum hominum blandiloquentia, dant pœnas confidentiæ et temeritatis suæ. Certe de Apostolis et eorum discipulis Irenæus sanctissimus, et Apostolorum ætati proximus scriptor libro tertio contra hæreses testatur, eos ne verba quidem commutasse cum quopiam eorum, qui veritatem adulterant atque depravant. Nec dubium quin illi magistratus non recte consulant subditis suis, qui in suis ditionibus et urbibus permittunt palam prostare damnatos codices et scripta hæretica. Nam nulla fere alia re tam multi capiuntur et pereunt apud Catholicos, quam quod ejusmodi perniciosos libros facile sibi comparare possunt, dissimulante interim magistratu, in quem illorum perditio, ut verendum est, redundabit. Hoc obiter admonere visum fuit, ut pius lector noverit, non solum non reprehendendos, sed etiam præcipuo studio et amore complectendos pontifices, imperatores, reges, principes et magistratus omnes, qui e totis suis ditionibus damnatos libros proscribunt, eorumque lectione subditis omnibus interdicunt : perindè ut suis liberis parentes illi qui modis omnibus cavent, ne quid ab illis toxici, aut exitialis cibi potusve sumatur ». Utinam tam salubre præfati auctoris monitum in omnium Christianorum principum animis fixum hac nostra etiam ætate maneret; adeo ut divino exciti ardore insurgerent adversus eos, qui hujusmodi librorum, vel hæretica pravitate, vel erronea nimis periculosaque doctrina aspersorum proscriptionem, Apostolicæ Sedis etiam Diplomate signatam, cum magno Christianorum scandalo irrident, parvipendunt, injusteque editam verbis, scriptis ac factis impie proclamant. Ad obstruenda ora istorum hominum loquentium iniqua, sufficiat Gallicanorum antistitum Concilii Turonensis secundi anno Christi DLXVIII celebrati præclara confessio [2] : « Quis sacerdotum contra decreta talia, quæ a Sede Apostolica processerunt, agere præsumat? Et quorum auctorum valere possit prædicatio, nisi quos Sedes Apostolica semper aut intromisit, aut apocryphos fecit? et patres nostri hoc semper custodierunt, quod eorum præcipit auctoritas ». Franciscus quoque rex Galliæ kalendis Junii hujus anni severissimum promulgavit edictum adversus propagatores hæreseos Lutheri sociorumque ejus, quod extat inter Constitutiones regias datum apud Fontembliaudi, seu Bellæ-Aquæ. Quin etiam Lutheri dogmata Angliæ invisa plurimum fuisse subjicit Surius [1] : « Sub hoc tempus legati Protestantium ex Anglia redierunt, ac narraverunt statum religionis in Anglia ; et quemadmodum rex ipse Henricus in familiari colloquio dixisset, Protestantium theologos de præcipuis quibusdam controversis rebus non recte sentire. Nam etsi rex ille propter divortium a Pontifice, qui illud probare noluit, abalienatus erat, tamen Lutheri dogmata pleraque prorsus e suo regno profligavit ». Quamvis autem a Cæsare, a Galliæ et Angliæ regibus atque ab aliis principibus nefanda Lutheri doctrina damnaretur, attamen in pluribus Germaniæ partibus, a quibus mirum in modum ille colebatur, pestiferum virus in maximam animarum perniciem latissime diffundebatur. Cujus potissima causa ea erat, quod ejus impia dogmata laxioris vivendi formæ habenas cuilibet præberent ; quod præcipue cardinalis Hosius animadvertit, Erasmi Roterdami testimonium in medium proferens, ita de Lutheri asseclis disserentis : « Circumspice mihi sodalitatem istam Evangelicam quot habet adulteros, quot temulentos, quot decoctores, quot aliis vitiis infames? etc. Per hoc quod ipsi vocant Evangelium, non corrigi scribit homines, ut potius videantur deteriores ; nec fieri ut peccare desinant, sed ut peccent impunitius ». Nunc ad Historiam revertamur.

11. *De pace inter Cæsarem et Galliæ regem iterum agitur.* — Elusit Cæsarei edicti severitatem improborum audacia, gravissimosque propterea bellicos tumultus in Belgio et Hollandia postea concitatos visuri sumus. Cum vero Cæsar colloquia cum fratre Ferdinando rege pro explicandis in rebus arduis consiliis peregisset, pro sancienda cum Gallo rege pace, delectos ab eo pro conficiendis legibus oratores Joannem Lotharingium, et Annæum Memorantium evocavit [2] proposuitque conditiones amplas quidem et augustas, Gallisque et reipublicæ Christianæ profuturas, sed a Francisci regis mente ac studiis penitus alienas. In primis asciturum sibi in generum Carolum Francisci filium, atque eum ex jure Augustæ majestatis, et dotali nomine Belgarum regem effecturum (quo nil aptius Francisco regi contingere posse videbatur, quam, ut alterum e duobus liberis Galliæ regem designatum, alterum novo Belgici regni

[1] In Comm. hoc anno. — [2] Labbe to. v. Concil. can. 20.

[1] In Comm. hoc anno. — [2] Paul. Jov. l. XXXIX.

florentissimo diademate insignitum, esset habiturus, qui fraterna quidem ope conjunctisque animis duo regna opulentissima tueri, ac Lutheranorum contumaciam facile frangere possent, bellaque inter Belgas et Gallos oriri solita præfocarent). Mediolanensem vero principatum, ardentissimis votis expetitum tradere noluit, ne Italicum imperium in discrimen adduceret, sibique ex Hispania per Liguriam in Germaniam iter obstrueret : has pacis leges, quæ a Gallis maxime expetendæ fuissent, Franciscus, opinione sua deceptus, sprevit, quas post gravissima gesta bella admisisse visuri sumus, veteresque inter utrumque principem suspiciones ac dissensiones recruduerunt.

12. Quamvis cardinalis Farnesius legatus redintegratam hanc pacis actionem ex sparsa solum in vulgus fama cognovisset, ex flagrantissimo tamen studio conficiendi data a Paulo Pontifice imperia, perducendæque ad optatum finem concordiæ, quam pii omnes enixe expetebant confirmatamque opinabantur, magna illius promovendæ constabiliendæque incensus cupiditate, nuntio Pontificio adhibito interprete rei veritatem ex Cæsaris ore elicere pertentavit. At nuntio sciscitanti respondit Cæsar, se in nullo unquam negotio majoribus difficultatibus implicitum fuisse, vel anxio magis animo fluctuare posse, quam in hoc pacis cum Francisco Galliarum rege negotio. Quo responso ad legatum perlato, maximum ille dolorem inde traxit, cum gloriam sanciendæ firmissimæ pacis, de qua plures illi erant gratulati, ereptam perspiceret, vehemensque suspicio, sed inanis, illius animum invasit, ne Cæsar sub vana specie tractandæ pacis diutius apud se illum detineret ; atque Galliæ rex opinaretur, eum longiores moras trahere apud Cæsarem, ut conjungendæ paci incumberet, indeque spe pacis illius in bellico apparatu ad propulsandum Cæsarem instruendo segnior evaderet, sinistramque de legato tanquam sibi infenso suspicionem conciperet : decrevit itaque redeundi ex aula Cæsarea veniam postulare a Pontifice, eamque obtinuit : cumque nuntius Pontificius, qui apud Cæsarem agebat, significasset legatum de reditu ad Romanam curiam consilium suscepisse, Cæsar laudavit illud ob imminentes fervidos appetentis Æstatis calores, tum quia pax nisi longo dierum fluxu confici ac firmari posset, cum exigeret necessitas, ut prius Ferdinandus rex frater in Germaniam se conferret pro religionis dissensionibus pacandis, ac quadam concordiæ forma cum Lutheranis componenda ; qua sancita in Belgium reversurus esset ; quæ confici vix possent nisi duorum mensium intervallo : ingratum et acerbum accidit hoc responsum legato, ut sine confecta pace discedere cogeretur. Sed graviorem dolorem attulit Pontifici, qui eam maxima contentione adstringere nitebatur, ut Christianorum principum vires adversus Turcicam tyrannidem conjungeret, ac pro exscindenda funditus hæresi Concilium Œcumenicum celebraret; propterea enim graviore senio affectus multis se itinerum laboribus attriverat, ac nullis sumptibus in mittendis nuntiis et legatis cardinalibus pepercerat, ut ex litteris ad regem Poloniæ, qui sacram in Turcas expeditionem confici optabat, redditis patebit [1] :

13. « Regi Poloniæ.

« Charissime. Venit ad nos cum litteris et mandatis serenitatis tuæ venerabilis frater Joannes Wilamnoski episcopus Cameneccensis orator tuus, ac nomine serenitatis tuæ, coram nobis in sacro Consistorio exposuit pia desideria atque exhortationes tuas, ut ad succurrendum rebus Christianitatis laborantibus, universale Concilium celebrare, et expeditionem adversus Turcas aggredi velimus : quibus intellectis, nos una cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus, præstantissimam animi tui pietatem semper nobis agnitam, et in luce totius Christianitatis positam abunde recognovimus : nam et puritatem Catholicæ religionis, quam restitui cupis, in tuis regno et dominiis semper conservasti, et ex bellis pro Christiana et Catholica fide gestis, nomen in terris, præmium in cœlis immortale tibi peperisti. Nos vero, fili charissime, eo gratiorem tuam legationem exhortationemque habuimus, quo ea, quæ suades, nos etiam nostro officio adducti et voluntate incensi, semper non modo optavimus et procuravimus, verum etiam ex parte inchoavimus, et quantum in nobis fuit, præstitimus : nam et Concilium indiximus, sicut scis, et quia, nec illud celebrari, nec expeditio contra Turcas suscipi, sine Christianorum principum concordia poterat, sicut tua serenitas pro sua prudentia non ignorat, non contenti litteris, nuntiis ac legatis sæpius ad hoc frustra missis, nos ipsi nulla senectutis nostræ, vel laboris, aut periculi ratione habita, Niciam pro reconciliandis eorum animis navigavimus, ejusque (quantacumque postea secuta est redintegrati inter illos amoris significatio) nos certe post Deum omnipotentem auctores fuimus : superiore quoque anno eamdem ob causam nepotem nostrum cardinalem de Farnesio legatum in Hispaniam misimus, hodieque in Flandria habemus ; utinam sortituri eventum quem omnes cupimus. Bellum vero in Turcas abhinc triennio, quibus cum potuimus suscepimus et gerere cœpimus, nec in nobis, aut de hoc, aut de Concilio celebrando ulla unquam mora futura est, nisi a cæteris destituamur, sine quorum ope et assensu nos soli frustra laboraremus. Deus igitur Omnipotens illuminare dignetur ipsos Christianos principes ad eam, quam

[1] Paul. III. lib. brev. ann. vi. p. 167.

nobiscum tua serenitas optat, veram ac plenam concordiam, sine qua nihil boni sperari potest. Tuam vero serenitatem omni nostri cordis affectu et commendatione prosequimur in Domino, omnique laude dignissimam judicamus, quod, se cum omni tempore, tum hoc quoque, Catholicum et pientissimum principem præstiterit, illam in eodem Domino, non tam ex necessitate sua, quam ex benevolentia nostra exhortantes, ut in hoc sancto proposito utriusque rei promovendæ, perseverare, et quantum in se est, ope, consilio, auctoritateque sua, nobis adesse velit, sicut eam esse facturam, et speramus, et confidimus, etc. Datum Romæ XXIII Aprilis MDXL, anno VI ».

14. *De conventu Spiræ habendo sententia legati, et responsio imperatoris.* — Dum cardinalis Farnesius, gesta legatione apud Cæsarem in Belgio, repetendæ Romæ facultatem a Pontifice expectaret, inopina res vehementer illius animum perculit; Granvellanus Cæsareo nomine illi significavit, indicendum necessario Spiræ vigesima tertia Maii conventum ordinum imperii; atque trium ab eo die hebdomadarum fluxu a principibus Catholicis et Lutheranis ex utraque parte æquali numero viros doctrina insignes deligendos, qui coram Pontificio administro de religionis dissensionum causis miscerent colloquia, atque in aliquam concordiæ formam convenirent. Indecorum maxime legato visum est, Cæsarem adeo voluntatibus principum Lutheranorum servire, ut nova Sathanæ synagoga pari se honore cum Ecclesia Catholica conferret; cum pertinacissimi apostatæ atque in impietate obfirmati ex hujusmodi colloquiis inanis gloriolæ auram aucupari, virusque latius effundere meditarentur; ideoque respondit legatus Granvellano, Pontificem ab hujusmodi colloquiis abhorrere animo, cum ex iis graviora semper mala emersissent, impiaque dogmata apud novarum rerum cupidos ventilarentur, nec pio et sincero consilio, sed sceleratissimo colloquium efflagitarent; propter eaque sibi data a Pontifice imperia, ut colloquia hujusmodi disturbaret, cum religionis causa in totius Ecclesiæ præsulum cœtu Œcumenico discuti deberet: attamen a cardinalis Cervini et duorum internuntiorum responso se non recessurum pollicitus est. Tum Cervinus subdidit Granvellano, an Cæsar et Ferdinandus rex consilium de ineundo colloquio poscerent? an vero quod jam de colloquio celebrando sanxerant, sibi renuntiarent? eo postulato anxius et implicitus Granvellanus, cum non occurreret animo, quid certi et explorati responderet, alio sermonem convertit, ac persuadere nisus est, hujusmodi colloquium necessarium, nec a Pontificia voluntate alienum, modo Norimbergensis cœtus decretum, quo sancitum erat, ne Pontifici administri hujusmodi colloquiis interessent, rescinderetur. At frustra Granvellanus contendebat extremam habendi colloquii necessitatem incumbere; cum luce clarius demonstratum esset a Cervino, Ratisbonensem conventum, non colloquium paucorum Catholicorum Lutheranorumque, sed Concilium Œcumenicum postulasse, quod ipse legatus Pontificio nomine sanctissime spondebat celebratum iri. Verum Pontificis legatique pia studia Cæsar, ne Lutheranos exasperaret, tunc promovere contempsit: jam enim pro Concilio Œcumenico infidum et inutile colloquium promiserat: adeo ut nec legato significandæ rei Pontifici per tabellarium concitatissimis equis Romam procursurum temporis mora indulgeretur: cum jam legato Pontificis mentem notam esse respondisset. Cervinus tamen adhuc constantissime urgebat captum fuisse a Cæsare ac Ferdinando rege inopinatum illud consilium, colloquii videlicet de rebus fidei ineundi cum Lutheranis, contra Pontificis mentem, a qua ipse Granvellanus abhorruerat, senseratque, id colloquium graviora pericula trahere, ac damna rei Catholicæ illaturum; ideoque legatum nullo modo a Pontifice antea instructum fuisse, quo pacto in re tam gravi sese gerere debuisset. Sed cum nihil Cervinus his rationibus proficeret, cardinalis legatus ira paululum effervescens recessit, sed Cervini Pontificii internuntii opera altera die scriptum edidit, transmisitque ad Cæsarem, quo illud colloquium pro conciliandis religionis dissidiis indictum, gravissimis adductis argumentis abrumpendum demonstravit [1]:

15. «XXI Aprilis MDXL. Heri cum reverendissimus D. legatus audivisset illustrem D. de Granvella nomine Cæsareæ majestatis et serenissimi Romanorum regis proponentem, majestatibus suis videri utile et necessarium ad tollenda dissidia religionis in natione Germanica, quæ jam satis superque Christianam pietatem labefactarunt, et quotidie magis labefactant; necnon ad providendum rebus contra Turcam (quod exploratum sit Turcam hoc anno Hungariam valido apparatu petiturum) conventum Catholicorum principum ad festum Trinitatis Spiræ haberi, in quo primum tractaretur de augendo fœdere Catolicorum, ac de nonnullis rebus religionis, quæ forte possent concedi statibus Protestantibus; quæ tamen non essent de essentialibus Catholicæ nostræ fidei; et illis semel constitutis inter Catholicos principes, deinde alius conventus cum nonnullis principibus Protestantium post tres sequentes hebdomadas fieret, in quo de concordia Germaniæ in fide, et de auxilio contra Turcas tractaretur, adhibitis etiam ad hunc conventum oratoribus Christianissimi regis, etc. Cumque idem illustris Dominus de Granvella super hoc peteret sententiam reverendissimæ domina-

[1] Ms. Francisci card. Barberini sig. 2677. p. 74.

tionis suæ; licet nonnulla tunc dicta fuissent, tamen quia conclusum est, ut reverendissima dominatio sua cogitaret ac proponeret majestatibus suis, qua ratione videretur sibi posse, salvis rebus religionis, provideri periculis Turcicis, ita sententiam, quo decet pudore, profert.

« Debent ante omnia prædictæ majestates, pro comperto habere, sanctissimum dominum nostrum veram pacem et unitatem Germaniæ optare; quæ tamen pax et unitas non dividat eam ab Ecclesia, et constituat perpetuum bellum cum Deo. Nihil etiam magis optat sanctitas sua quam sævientis Turcæ atrocissimi et potentissimi hostis conatus posse communibus Christianorum votis ac viribus propulsari et comprimi. Verumtamen quod ad præsentem materiam conventus Protestantium et Catholicorum spectat, imo de religione et pace Germaniæ tractandum est; hæc putat animavertenda. Cæsarea et regia majestates pro sua prudentia meminisse debent de religione sæpius tractatum fuisse cum Protestantibus, sed præsertim Augustæ, ubi cum diu disputatum fuisset præsentibus omnibus statibus imperii a multis viris doctissimis, nihil tamen propter tortuosos recessus adversariorum potuit concludi. Tandem præsentarunt ipsi Cæsareæ majestati confessionem suam Augustensem, quæ quidem confessio, licet in multis sit reprehendenda, nihilominus nullo modo fuit ab eis observata; quinimo in multis articulis contrarium fecerunt ac faciunt. Multos etiam alios articulos in illa confessione præteritos habent dissentientes a fide Catholica, qui etiam, quando opus erit, ostendi poterunt. Itaque si cum eis tractandum erit de religione, cum sunt tanquam anguillæ lubrici, nihil omnino certi in manibus Catholicorum haberi poterit.

« Sed et superiori anno cum regia Romanorum majestas pro sua pietate optasset, ac sperasset (suadente marchione Brandeburgensi electore) aliquam viam concordiæ posse inveniri, cœpti sunt Francofordiæ tractatus partium, verum in primo limine iterum adversarii in lapidem impegerunt, ostendentes quam alienum animum habeant a concordia; quippe qui excusso semel jugo obedientiæ, non reformatum Summum Pontificem, sed nullum, nec remotos abusus aliquos a Sede Apostolica, sed Sedem ipsam destructam velint. Ex quo principio quæ potest concordia sperari, cum omnimodam perniciem in primis Sedis Apostolicæ, et ejus partis quærant, deinde (hac destructa) totius Ordinis Ecclesiastici perturbationem? Quod si anno superiori id fecerunt in viridi, quid nunc facient in arido, cum videant pacem cum rege Gallorum nondum conclusam, et Turcam jam Hungariæ imminentem? Opportunitate enim temporum erunt insolentissimi, neque patientur a suis sententiis, quibus pertinaciter hærent, dimoveri; cum præsertim maxima sit diversitas inter partes, non unius, aut alterius (ut falso asseritur) articuli, sed multorum et plusquam quinquaginta articulorum. Addendum est etiam, quod nescitur, cum quibus sit tractanda concordia, cum non omnes eadem sentiant. Lutherani hoc volunt, illud petunt Zuingliani, ut reliquas sectas omittamus.

« 16. Verum demus, adhuc concordiam posse fieri, et Protestantes etiam ad obedientiam Sedis Apostolicæ adduci, id nullo modo fieri potest, nisi multa Protestantibus permitterentur, quæ etiam essent prohibita de jure positivo, veluti communio sub utraque specie, et connubia Sacerdotum, et similia: non debent tamen sine publica auctoritate et consensu in Ecclesia innovari. Et si forte opponeretur, quod confirmatio eorum, quæ ipsis permitterentur ratione pacis et concordiæ, sive a Sede Apostolica, sive a Concilio postea peti possit, certum est tamen, quod is consensus non expectaretur, sed statim in eum usum repente sibi gratissimum venirent. Quo facto Germania jam unita inter se, et receptis ritibus, qui sibi placerent, nullam curam amplius gereret de Concilio: ex quo sequeretur divisio corporis et unitatis Ecclesiæ, cum hi usus et mutationes, neque in Hispania, neque in Galliis, neque in Italia, neque in reliquis provinciis Christianitatis essent receptæ. Quod si etiam postea generale Concilium has mutationes non approbaret, imo contrarium statueret, quæ spes esset reducendæ amplius Germaniæ in suis opinionibus jam pridem confirmatæ?

« Præterea periculum est, ne Protestantes multa de sua opinione concedant, modo id unum a Catholicis obtineant, ut una omnes a Sede Apostolica deficiant, cum id solum maxime cupiant et in votis habeant. Quod si evenerit (ut est valde timendum) tunc non esset in potestate majestatum suarum providere. Quemadmodum accidit de Concilio indicendo in dieta Ratisbonensi; de qua re constitutionem status imperii sine auctoritate Cæsareæ majestatis fecerunt, sicut sua majestas alias sanctissimo Domino nostro significavit; quare ut alia omittamus, ex his paucis possent Cæsarea et regia majestates cognoscere, quid sperandum sit ex amicis hujusmodi tractatibus et colloquiis cum eis habendis ».

17. Quod autem ad pacem Germaniæ spectat, non sine animi dolore ac pudore proferri possunt, quæ subjiciuntur:

« Fuit Vormatiæ primum de pace tractatum et conclusum, deinde factæ fuerunt Norimbergenses induciæ inter utrumque statum, Protestantium scilicet et Catholicorum, addito etiam Cæsareo Ratisbonensi mandato: ubi tot emanarunt mandata majestatum suarum sub

pœna provincialis pacis, et banni imperialis, tamen possunt videre majestates suæ, ubi tot convenerint principes subscripti et jurati, ubi tot emanarunt mandata majestatum suarum, additis gravissimis pœnis, nihil tamen observatum fuisse, quinimo spretis omnibus, induciæ illæ sæpius fuerunt violatæ, et partes Protestantium novis confœderationibus contra pacta adauctæ, accessione nonnullorum principum, sicut regis Daniæ, ducis Wittembergensis, et aliarum etiam nonnullarum civitatum, mutatione facta religionis in diversis locis et provinciis contra pacem et jusjurandum.

« Ex quibus, ne longiores simus, facile conjici potest, quæ spes futuræ pacis sit habenda. Durante enim pace, tum libris, tum minis, tum practicis, aliquot quotidie seducunt ex omni hominum genere, cum facile sit, ubi religio refrixerit, evocare homines e divina vita ad molliorem, e continenti ad voluptuosam, ex obedientia ad libertatem ; neque seducunt homines solum, sed Ecclesias diripiunt, episcopos ejiciunt, religionem profanant, atque id impune : imo in tantum progressi sunt, ut integerrimum et reverendissimum imperialis cameræ judicium divellere conentur, ut eo divulso, et auctoritas Cæsareæ majestatis in imperio concidat, et ipsi impune in omnium bona ac vitam grassari possint. Nulla igitur spes firmæ et diuturnæ pacis ex amicis tractatibus haberi potest, nisi eam pacem velimus, quæ et omnem dignitatem Sedis Apostolicæ in primis opprimat, et Catholicam religionem conculcet, ac omnem Ecclesiasticum ordinem confundat et destruat.

« Hæc omnia reverendissimus D. legatus non ignorat Cæsareæ et regiæ majestatibus esse manifesta, ac multo plura in hanc sententiam, quæ hic colligi brevitatis studium non permittit. Restat nunc tractandum, qua via et ratione providendum sit periculo Turcico, salvis rebus religionis.

18. « Periculo Turcico provideretur, si ab utrisque, Catholicis scilicet et Protestantibus, auxilium majestatibus suis tribueretur : sed dubitatur id non posse impetrari, nisi prius inter eos de religione convenerit. Igitur, cum publica res religionis in universali Concilio, non autem in Dietis particularibus tractanda sit, cumque Catholici semper optarint Concilium, ut patet per Ratisbonensem recessum et per capitula ligæ Catholicæ, proponit reverendissimus legatus majestatibus suis, ut velint hoc Concilium Œcumenicum statim prosequi et celebrari : hoc enim modo, satisfactis Catholicis, non poterunt auxilium denegare, et res religionis remittentur Concilio, ut decet. Et quantum ad Protestantes, incutietur ipsis ex hoc Concilio maximus terror, et videntes rem serio tractari, timebunt rebus suis, et sic erunt tractabiliores et magis obedientes majestatibus suis, ut qui jam sentient sibi esse resipiscendum et redeundum ad cor, et forte venient et ipsi, et mittent ad Concilium, præsertim si cognoverint majestates suas nolle amplius pati hæreses in Germania, sed velle ut in ipso Concilio, hoc est, regia via, uniantur. Est etiam rationi consentaneum, cum res fidei et religionis pertineant ad omnes Christianorum provincias, ut omnium votis componantur, ex quorum consilio et auctoritate, si quid aut in religione mutandum vel corrigendum, immutetur et corrigatur (nam respicere oportet non solum ad Germaniam, verum etiam ad Hispanias, Galliam, Italiam et reliquas Christianorum provincias); neque credendum est, quod, si quid ob quietem Germaniæ novi in religione fiat sine scitu et permissione aliarum provinciarum, id posse carere aut magna calumnia et scandalo, aut perniciosissimo exemplo. Præterea si quid privatim in Germania constitueretur, quod ab aliis provinciis non probaretur, esset magnum monstrum in corpore Christi, quia Ecclesiæ membra non cohærerent, et unitas non servaretur.

19. « Fuit etiam mos antiquus, et ab Apostolis traditus ad hæc usque tempora conservatus, ut in controversiis fidei Concilium semper adhiberetur, quo sequestro ac medio controversiæ omnes firmarentur, et pax restitueretur; neque erit difficile hoc Concilium celebrare, quod omnes pii homines continuis precibus et votis a Deo et a summo Pontifice efflagitant, ut inter alios fecit paulo ante rex Poloniæ per proprium legatum, imprimisque ipsi confœderati fœderis, sive ligæ Catholicæ : inter quos, ut supra dictum est, in uno articulo constitutum est et juratum, ut velint totis viribus suis procurare Concilium, quod in dieta Ratisbonensi, ut supra dictum est, sine auctoritate Cæsareæ majestatis fuit conclusum.

« Tempus etiam est opportunum : nam dum Cæsarea majestas et Christianissimus rex Gallorum sunt in hoc tractatu pacis, cujus sperari potest, Deo dante, finis optimus, cumque tanta inter majestates suas facta est conjunctio animorum, et tot signa benevolentiæ omnibus ostensa, omnium provinciarum suarum prælati tuto et commode convenire poterunt. Accedit insuper securitas conscientiarum in primis Cæsareæ et regiæ majestatum, deinde etiam reliquorum principum Catholicorum, qui in privatis tractatibus aliquid vel approbare vel permittere possent, vel forte ipsis invitis decerneretur, quod esset in magnam Dei offensam et animarum perniciem, ut supra dictum est. Quod si ad Concilium rejectum erit, majestates suæ et reliqui omnes vacabunt omni culpa.

Nec omittendum est, Concilium futurum utilissimum majestatibus suis, quia durante

eo, omissis tractatibus religionis et ad Concilium rejectis, interim quæ sibi utilia et necessaria erunt, commode pertractabunt.

20. « Convocato igitur, ut dictum est, Concilio, et exclusis omnibus privatis tractatibus religionis, majestates suæ poterunt, quos sibi videbitur, et Catholicos congregare, et cum eis tractare de augendo fœdere Catholico, quod fœdus quanto erit magis validum et potens, tanto erit utilius : nam eo aucto et corroborato, vel Protestantes patientur se adduci ad Concilium ac ejus determinationi se (ut debent) subjicient; vel si erunt obstinati, illo ipsomet fœdere poterunt majestates suæ uti, ad eos corrigendos et ad saniorem mentem reducendos post Concilii decretum. Atque hæc quidem dicta sint, quantum ad religionem attinet.

« Quantum vero ad imminens periculum Turcæ, reverendissimus D. legatus in primis, ut sæpius ex mandato sanctitatis suæ fecit, non cessat hoc Cæsareæ majestati cum omni affectu repetere, ut pax primum cum Christianissimo rege Gallorum concludatur; ab ista enim pace pendet salus reipublicæ Christianæ; nam si illa non concluderetur (quod Deus avertat, et quod tamen non speratur) dubium est, an concordes vires totius Christianitatis possint viribus potentissimi illius hostis resistere, cum domi non adeo plena esset securitas. Sed hujus pacis utilitatem multifariam ideo nunc explicare minus est necessarium, quod sæpius de ea actum sit cum Cæsarea majestate.

21. « Poterunt etiam majestates suæ, rejectis (ut dictum est) tractatibus religionis ad Concilium, interim cum principibus Catholicis de auxilio contra Turcam stabilire sine ulla mora : tum etiam stabilito Catholicorum fœdere, acceptato per majestates suas Concilio, et accisa Protestantium spe de religione pervertenda et bonis Ecclesiasticis diripiendis, majestates suæ et reliqui Germaniæ principes suadere possent Protestantibus ut ad Concilium venirent, nulla omissa ratione vel cautione honesta, quæ illos adducere posset; non esset neque a ratione alienum neque difficile, ut supra dictum est, aliquid etiam auxilii ab ipsis contra Turcam obtinere.

« Si autem majestates suæ absque mala concordia religionis nihil contra Turcam obtinere possent; videndum est, quod sit majus detrimentum, et quid cedat in majorem Dei offensionem, an ipsius Dei verum cultum ac religionem destrui (quod fieret, quando Germania in malo per concordiam conveniret), an ipsius Germaniæ auxilio contra Turcam destitui? Non enim facile discerni potest (ut Christiane loquamur) qui sint inimiciores Christi, Protestantes an Turcæ? quia hi captivant et occidunt corpus, illi captivas ducunt animas et in perditionem trahunt : non cogunt hi religionem mutare, illi sub specie boni corrumpunt religionem ac destruunt.

« His igitur omnibus diligenter perpensis poterunt majestates suæ rectius deliberare quid et quomodo agendum. Reverendissimus D. legatus est hujus sententiæ ut Concilium ante omnia convocetur et celebretur hoc anno, ut in conventibus Germaniæ nihil de religione tractetur, ut fœdus Catholicorum augeatur et corroboretur; ut eo fœdere aucto, Protestantes omnibus modis ad Concilium alliciantur : interim vero concludatur pax cum rege Gallorum, et colligantur auxilia ex omnibus partibus contra Turcam.

« Illud etiam in fine non omittendum est, quod antequam tractatus amicabiles perficiantur, et auxilium imperii stabiliatur, elapsum erit tempus occurrendi hoc anno Turcæ, et pro anno sequenti negotium auxilii ferendi poterit melius tractari in communi loco, Concilii votis, contra communem inimicum. In his tamen prædictus D. legatus remittit se singulari prudentiæ serenissimarum majestatum suarum, quibus omnia fideliter optat contingere ». Subditur in eodem Ms. [1] quodnam a Cæsare responsum legato redditum sit.

22. Imperator breviter sic respondit. « Et quoad Concilium, a se expetitum procuratumque, ut modo quo convenit celebrari possit, perspicuum est non cogi posse, nisi principes Christiani consentiant, et suos ad id oratores mittant; Germanos illud extra Germaniam non postulare, nec opere Concilii periculis a Turca imminentibus occursum iri. Quoad pacem spectaret, significavit, eam a se aperte et procurari promoverique apud regem Christianissimum, se honesto contentum futurum, nec illi consectandæ defuturum, nec jam defuisse ». Quamvis hæc publico scripto respondisset imperator, attamen ob scriptum illud Cervini, quod per manus aliorum, et præcipue in Romana curia commorantium, transmittendum audierat [2], animo paululum perturbatus est : quare deinceps graves quidem oppositiones in eo legati scripto contineri, ac potissimum debuisse prius de his colloquiis Pontificem certiorem fieri, quam illa indicerentur, fassus est; nihilominus a cœptis resilire noluit, sed calamitate temporum atque angustia se urgeri subjecit, ut sex dierum fluxu conventum Spirensem indiceret, in quo tamen Pontificiæ dignitati atque auctoritati debitus honos deferendus esset; prætexuitque a principibus imperii maximo ambitu rogatum, ut ad tollenda bella civilia, quibus plurimus sanguis fundendus esset, colloquium de sopiendis religionis controversiis placide et amanter iniretur.

[1] Ms. Francisci card. Barberini to. 2637. p. 22. — [2] Ep. Farn. apud Palavic. to. i. l. iv. c. 10. num. 16.

23. *Cæsaris litteræ ad Protestantes pro conventu Spirensi.* — Transmissæ vero ad principes imperii Cæsareæ litteræ his verbis conceptæ fuerunt :

« Litteræ imperiales et Cæsareæ majestatis ad Protestantes.

« Altogeniti, illustres, amici electores et principes. Nos hic amice et fraterne cum amabili et dilecto fratre nostro Romanorum rege de pluribus molestisque negotiis, quæ hoc tempore in sacro Romano imperio Germanicæ nationis reperiuntur et præ oculis sunt, præsertim quæ de litigiosis religionis Christianæ causis res ipsa flagitabat, locuti sumus, et cum dilectione sua conclusimus, quod in his nos benigne atque libere ad quietem et salutem Germaniæ cum Dei Optimi Maximi ope et auxilio agere velimus, et quantum ad nos attinet, nihil omisimus cogitandum quod ad pacis atque concordiæ harum controversiarum profectum utile et necessarium visum et futurum sit, sicut hanc nostram egregiam propensamque animi voluntatem, a principio ad hoc usque tempus, vestræ dilectiones imprimis, deinde omnes homines re ipsa ita esse experti sunt, nam pro viribus semper facultatibusque nostris in sacro Romano imperio bella, seditiones, sanguinis effusiones prohibere et ne fierent, opem ferre et auxiliari libenter voluimus, qua in re, ut speramus, quantum præstari potuit debuitque, præstitimus nulla diligentia industriaque omissa atque neglecta. Hoc vero paterno et benevolo animi affectu in vos operati sumus, modo is apud vestras dilectiones et in religione confœderatos talis esse existimetur, neque in contrariam partem eum accipiant atque eo abutantur, et modo dilectiones vestræ adhuc sint in ea opinione, quemadmodum sæpius obtulerunt, quod ad perpetuam pacem quietemque amplectendam animati sint, cum obtulerint se ostendere et declarare velle, in religionis causa per se non stare quominus concordia atque conjunctio Ecclesiæ fiat, unde quamvis jam multis ante annis amici tractatus et labores nostri vehementissimi suscepti, ob dissidium de religione excitatum, nihil ad pacem profecerint, sed in pejus quotidie labi visa res sit, unde alia ex alia difficultas subnata fuerit, ita ut nisi huic malo statim celerrimeque occurramus, timendum sit futuram imperialium statuum dissipationem, et seditiones bellaque exoritura ; tamen pro insita naturalique nostra clementia et bonitate, deesse noluimus, quin vestris dilectionibus et suis confœderatis sociis, ad hoc semel appositum accommodatumque locum, veluti nostram et imperii civitatem Spiram, aut si ea ob pestis morbum non esset tuta, vicinam aliquam urbem, per amabilem et dilectum fratrem nostrum Romanorum regem eligendam, designavimus, ubi ad sextam Junii mensis diem proxime futuram conventus debeat celebrari, permittique vobis omnibus, ut omni dilectione, diligentia et maturitate ibidem tractetis, ut grave hoc discordiarum onus, quo tota jam Germania periclitatur, per divinæ gratiæ provisionem omni æqua justaque ratione et via dejiciatur, sperantes vestras dilectiones, cum suis sociis et amicis, talem nostram benignam atque benevolam voluntatem, majori cum fructu quam hactenus factum sit, ad animum revocaturos, et ita causas istas religionis trutinaturos facturosque omnia, ut nos et dilectus frater noster Romanorum rex, aliique obedientes status, quorum etiam partem convenire voluimus, ut omnes denique et singuli utriusque sexus homines cogitare et prospicere possint, quod vestrum plures ad pacem quietemque potius, quam ad bella seditionemque inclinati sunt.

24. « Quapropter his nostris litteris dilectionibus vestris, suisque sociis et amicis dictam conventum ad eam diem et locum indicimus, deinde petimus benevole, serioque mandamus, ut ad præscriptum tempus ibi personaliter adesse debeant, neque ullis ab hoc negotio removeantur impedimentis, nisi divina eis potestas obstiterit, et legitime corporis morbi accedere prohibuerint ; quod si accideret, tamen fideles aliquos suos consiliarios et oratores ad pacem, quietem atque concordiam inclinatos, et ad cognitionem dictarum causarum idoneos mittant cum omni integra facultate absque ulla exceptione concludendi, præcipueque cum perfecta et absoluta informatione et instructione animi mentisque dilectionum vestrarum, qui quidnam ipsi facere cupiant, libere exponant, non secus ac si illi personaliter interessent, quæ etiam omnia suis confœderatis omnibus dilectionem vestram significare volumus, non sine ulla dilatione, ut etiam ipsi ad id officium peragendum statim mittant, nam et frater noster dilectus Romanorum rex, nostro nomine, et sua etiam causa, divino favente auxilio, ad decretum præfixumque tempus ad hunc locum perveniet et personaliter comparebit, qui vestris dilectionibus et suis confœderatis, utriusque nostrum nomine, animum, mentem in præfatis causis declarabit, una ad petitiones vestrorum legatorum apud nos hic factas plene respondebit : qua in re vestræ dilectiones cum suis confœderatis, ut speramus, pro patriæ suæ bono ita debent se paratos et obedientes præstare, ut ipsa dissidia atque incommoda, quæ oriri (si secus fieret) possent, finiantur tandem et componantur, ut deinde alii imperii defectus restaurari et commodius curari possint. Atque ut vestræ dilectiones et sui socii ad eumdem conventum statim et absque metu veniant, volumus per præsentes litteras nostras salvum conductum cautionemque dare, quod nullo modo, neque accedentes, neque recedentes ad patrios

usque lares, violentiam patiantur, et de Norimbergensibus induciis, sicut promulgatæ fuerunt omnino confidere debebunt, quia contra eas nihil neque nos agere volumus, neque ab aliis fieri permittemus, adjecto tantum hoc pacto, ut dilectiones vestræ pacifice atque tranquille se habeant, ad violentiæ inferendæ occasionem neminem provocent, quemadmodum de vestris dilectionibus et suis adhærentibus minime dubitamus, et benigne benevoleque recognoscere volumus. Datum Gandavi II die Aprilis anno MDXL ». Adduntur hæc in veteri manuscripto [1] :

25. « Talia Cæsar scripsit, quamvis ante paucos dies audierit sequens consilium.

« I. Doctor Matthias disseruit Gandavii cum Cæsarea majestate de componendis Germaniæ rebus : cumque demonstrasset aberrantes, specie religionis, opes Ecclesiasticas invadere, addidit necessarium esse, ut omnes pareant judicio cameræ sive foro imperiali. II. Ne vi et bello res agatur, sed ad eam referatur. III. Ut qui vim adhibuerit, a fœdere Catholico plectatur. IV. Ut religionis controversiæ tractentur, vel a Concilio generali, aut nationali, cui adsint internuntii vel administri Pontificii. V. Ut articuli a veteribus Conciliis decisi in controversiam non adducantur : aberrantium tamen contraria dubia solvantur. Ni prius justitia firmetur et constabiliatur, omnes alios conventus disceptantium de Religione irritos futuros, ac tumultuum plenos; fœdus vero Catholicum maxime corroborandum : quo corroborato, ut renitentes castigari possint, controversias articulorum fidei facile consopitum iri.

« Porro necessariam reformationem abusuum curiæ Romanæ; tollatur beneficiorum pluralitas, episcopi et parochi cogantur ad residentiam, et reliqua, quæ sanctissimus dominus tractat, perficiantur : pace vero cum Gallo rege composita, hæc felicius successura ».

26. Accepta redeundi potestate cardinalis legatus exeunte Aprili ex aula Cæsarea discessit, nec sine fructu gesta est ab eo legatio ; nam studium maximum collocavit, ut inter Catholicos principes contra Lutheranos Ecclesiasticarum opum raptores firmissimum fœdus instauraretur, ut Massarellus in Diario refert. Porro digressus Farnesius e Germania inferiore, cum iter per Galliam ageret, adiit Franciscum regem, significavitque se omni quidem studio incubuisse, ut pacis sanciendæ consilia promoveret : sed cum longiores moras rei magnitudo traheret, non diutius permanendum in Belgio censuisse, præter enim conceptas spes constituendæ inter Gallorum regem ac Cæsarem pacis consilia ob difficultates temporum necessario differri. Pios etiam stimulos addidit regi, ut adversus hæreticos asperiora edicta promulgaret, ne Gallia ea peste infecta civilibus bellis arderet. Admisit rex pia illius monita atque saluberrima pro religione Catholica asserenda propulsandisque impiorum clam sua venena diffundentium conatibus tulit, habitumque benigne et peramanter cardinalem Farnesium, ex aula Gallica dimisit.

Jam Pontifex a Marchione de Aghilar Cæsareo in aula Pontificia oratore audierat indictum Spiræ conventum, tum ex litteris cardinalis Farnesii acceperat celebrandum esse inter Catholicos doctores ac Lutheranos colloquium, prudentiaque insignes viros judicasse, ut in Cæsaris aut Ferdinandi aula aliquis legatus cardinalis versaretur, ne quid adversus Sedis Apostolicæ dignitatem Lutheranorum dolo decerneretur : demandataque propterea a Pontifice est cardinali Cervino, qui in Urbem cum cardinale Farnesio erat rediturus, legatio ad Cæsarem et Ferdinandum regem, ut docent Acta Consistorialia [1] : « XII Maii fuit Consistorium. S. D. N. creavit suum et S. R. E. legatum a latere reverendissimum Cervinum cardinalem Neocastrensem ad Cæsaream majestatem et serenissimum Romanorum regem ac dietam, quatenus opus esset, cum facultatibus in litteris exprimendis ». Pontifex vero sequentem Epistolam de hac re imperatori scripsit [2] :

27. « Cæsari.

« Charissime, etc. Dilectus filius Alexander cardinalis de Farnesio S. R. E. vicecamerarius, nepos et legatus apud te noster suis litteris, et tuus etiam apud nos orator tuis verbis, nobis proxime significarunt, decrevisse majestatem tuam in hac sua in Germania præsentia, una cum serenissimo fratre suo rege Romanorum, omni quidem studio et celeritate adhibita, tranquillare illas Germaniæ res, tanto jam tempore ob dissensionem fidei Catholicæ fluctuantes, pacem per hæc illis Ecclesiis ac recte sentientibus populis procurare, nos proinde tuo nomine requirentes ac summopere suadentes, ut cum in festo Sanctissimæ Trinitatis proxime futuro inchoari hæ majestatum vestrarum actiones debeant, nos pro nostro officio et Catholicæ fidei causa, legatum istuc nostrum aliquem ex S. R. E. cardinalibus mittere vellemus; quibus intellectis et ad venerabiles fratres nostros S. R. E. cardinales de more per nos delatis, etsi nobiscum omnes, tum magnitudine rei, quanta graviorem hoc tempore cuncta Christianitas non habet, tum angustia temporis perturbabantur, ut nec agenda consulere, nec ipsum legatum, qui in tempore illuc pervenire posset, hinc expedire possemus, tamen inclytam pietatem ac bonitatem majestatum vestrarum reputantes, et in illis post Deum omnes

[1] Ms. Francisci card. Barberini sig. 1677.

[1] Ms. card. Spadæ to. CXXXIII. p. 382. — [2] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 298.

spes nostras reponentes, legatum istuc mittendum decrevimus. Sed cum nulla ratio iniri posset pro summa brevitate temporis, ut hinc a nobis ipsum legatum expedire possemus, commodum nobis eisdemque fratribus nostris, ac potius necessarium visum est, ut dilectum filium nostrum Marcellum cardinalem Neocastrensem, quem apud nepotem et legatum de Farnesio habebamus, et ad nos jam vocaveramus, ex itinere ad majestatem tuam remittere, tamquam etiam de his ipsis majestatis tuæ deliberationibus non parum instructum. Eum itaque ex itinere, quo ad nos habebat regredi, ad majestatem tuam cum Dei nomine legatum nostrum et hujus Sanctæ Sedis mittimus, qui nostra et dictæ Sedis negotia, præsertim fidem Catholicam concernentia, cum eadem majestate tua (ad cujus auctoritatem omnia, quæ in Germania apud serenissimum tuum fratrem agentur, referenda non dubitamus) agat, et curet, et si e re visum fuerit, etiam ad eumdem serenissimum fratrem tuum pro eadem religionis causa progrediatur. Hortamur igitur eamdem majestatem tuam in Domino, ut ipsum Marcellum cardinalem legatum virtute, prudentia et probitate præditum, atque ex his nobis intime gratum et probatum, solita humanitate ac benignitate excipere, et cum fide semper audire, ac Catholicam Ecclesiam, quæ, si unquam antea, te advocatum ac primogenitum suum hoc tempore respicit, tua ope ac bonitate complecti velis, sicut te facturum speramus, et idem legatus hoc copiosius explicabit. Dat. Romæ XII Maii MDXL, anno VI ».

28. Demandatæ sibi legationis munere perfuncturus Marcellus Cervinus cardinalis, cum iter carpsisset per Galliam, Franciscum Gallorum regem salutavit, quem rex omni humanitatis et officiorum genere complexus est. Contulere illi inter se longos sermones de pace facienda inter ipsum regem et Carolum V imperatorem, sed immensæ obstabant difficultates, cum Franciscus rex maxima obtinendi principatus Mediolanensis cupidine arderet, adeo ut cardinali Cervino significarit, nolle se Mediolanensis Ducatus jure hæreditario abdicare, nec quidem palmo terræ cessurum, quam in Italia possidebat (quibus verbis Pedemontanam ditionem et Marchionatum Salutiarum connotabat) etiamsi Cæsar amplissimum totius Belgii principatum in eum ac posteros transfundere vellet. At Cæsaris animus ab hoc longe abhorrebat, cum partum armis principatum Mediolanensem retinere vellet, ad asserendum sibi reliquarum Italicarum ditionum imperium. Addidit vero Franciscus rex se induciarum pactarum cum Cæsare leges religiose culturum, seque in illius amicitia constanter ac peramanter permansurum. Aperuit subinde legatus regi causas, quæ permoverant Pontificem ad decernendam eam legationem ad imperatorem, cum ob agitanda inter Catholicos et Lutheranos de controversiis religionis colloquia, religio in discrimen ab impiis in perfidia obfirmatis adduceretur; regiamque majestatem precibus ursit, ut religionis causam defendendam susciperet : cui rex subdidit, damnari a se eos conventus et colloquia cum hæreticis, qui debeant cogi ad officium, non audiri ; cum non converti, sed simplices subornare ac laqueis suis irretire meditentur. Ornavit Franciscus rex verba operibus ac mandata dedit Francisco Olivario regio oratori in Germanicis conventibus, ut Catholicæ religionis causam dignitatemque summo studio assereret : explevit ille jussa, a quo flagrantem pietate orationem pro defendenda avita fide contra impostorum perfidiam ad Germanici imperii ordines habitam visuri sumus.

Discedens e Gallia cardinalis Cervinus legatus ad imperatorem in Belgio agentem se contulit : intereaque Pontifex principes Ecclesiasticos Germaniæ, qui pium ardorem in defendenda religione Catholica evertendisque hæreticorum nefariis consiliis explicuerunt, hortatus est ut ad Spirenses conventus se conferrent, fideique Catholicæ dignitatem ab impiorum væsanis conatibus vindicarent, quo argumento datæ sunt hæ litteræ ad cardinalem Moguntinum[1] :

« Dilecto filio nostro Alberto tit. S. Petri ad Vincula S. R. E. cardinali Moguntino Sacri Romani imperii electori.

« Dilecte fili noster, salutem. Non accidit nobis hactenus ita frequenter ad circumspectionem tuam scribere, causamque sanctæ fidei et Apostolicæ auctoritatis tibi commendare, propterea quod pietas tua nullis unquam nostris stimulis eguit, semperque læti audivimus ac perspeximus, te in ea cura talem fuisse, tantumque studii et fervoris tui posuisse, quantum triplex tua dignitas cardinalis, electoris, et primatis requirebat, quod a te, fili noster dilecte, in hoc maxime Spirensi conventu firmiter expectamus. Etenim si cæteri Catholici principes Catholicam religionem tueri communi officio debent, quanto magis circumspectio tua, quæ tot simul vinculis Apostolicæ, Ecclesiasticæ mundanæque dignitatis ad id adstringitur ; quamobrem ita ages in hoc Spirensi conventu, ut ubicumque usus veniet, quemadmodum tua multiplex dignitas postulat quantumque nos et S. R. E. cardinales confratres tui expectamus, hoc tempore, quo sane nullum unquam tibi offeretur commodius tuæ virtutis ostendendæ, tuoque officio, honori ac dignitati satisfaciendi : sed nos, ut diximus, adhortationem tecum necessariam nunquam duximus, laudationem potius paramus, quod te, qualem cupimus, præ-

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 325.

stiteris; super quibus latius alloquetur circumspectionem tuam venerabilis frater Joannes episcopus Mutinensis nuntius noster, cui fidem præstabis indubiam. Datum Rom. XIV Maii MDXL, anno VI ».

29. *Qui fuerint tunc temporis fidei Catholicæ pugiles.* — Eminebant inter alios principes defendendæ pietatis orthodoxæ gloria conspicuos Bavariæ duces, quos Pontifex litteris excitavit, ut tum in conventu Spirensi, tum in aliis solemnibus ordinum cœtibus, pro restituenda Germaniæ religione, exscindenda hæresi, asserendaque auctoritate Apostolica pia studia collocarent[1]:

« Ducibus Bavariæ.

« Dilecti filii, nobiles viri, salutem etc. Cum audissemus de Spirensi conventu, has litteras nostras libenter, atque in primis ad nobilitates vestras dedimus, quas in auctoritate, potentia et pietate eximias, in amore autem nostro præcipuas atque intimas habebamus. Si quis enim nostrorum prædecessorum vestras nobilitates aut dilexit, aut magni fecit pro vestris maximis in Deum et Apostolicam Sedem meritis, ii certe nos sumus, qui nulli eorum cedamus, cum etiam vestra officia non minus illorum, quam nostris præstita temporibus ad nostram obligationem remunerationemque pertineant. Utinam aliquando cum Catholica fide nostra quoque istic restituatur auctoritas, ut quam pie nobilitates vestræ senserint, quam fortiter se gesserint, quam in commune suis consiliis atque gestis profuerint, cum plena gratiæ relatione eis ostendere possimus: sumus tamen interim, ac semper erimus studio ac desiderio incensi erga omnem vestram, vestræque nobilissimæ familiæ dignitatem, nihilque unquam se nobis offeret tam difficile atque arduum, quod ad vestrum commodum aut honorem pertineat, modo per Deum id nobis liceat, quod non libenter alacriterque faciamus: quo magis, filii, vos hortamur, etsi benevolentia magis adducti, quam necessario id facimus, ut in solita laude constantiæ et pietatis vestræ perseveretis, et quod in omnibus conventibus, domi forisque cum immortali vestra gloria semper fecistis, etiam in hoc Spirensi conventu, et ubique usus veniet, fidem Catholicam, Deique et Sanctæ ejus Ecclesiæ honorem commendatum habeatis, vestraque auctoritate, virtute et gratia tueamini; nos enim, qui vestra vetera in nos officia grato animo et jucunda memoria conservamus, etsi nihil ad nostram et hujus Sanctæ Sedis erga vos benevolentiam addi videtur posse, tamen, quem ex his quæ instant vestris beneficiis cumulum adjecturi simus, dicet eis venerabilis frater Joannes episcopus Mutinensis nuntius noster, cujus verbis nobilitates vestræ fidem præstabunt indubiam. Datum Romæ XIV Maii MDXL, anno VI ».

30. Celeberrimos etiam doctrinæ fama episcopos Paulus ad hunc conventum proficisci jussit, atque inter hos Joannem Fabrum episcopum Viennensem, rerum gestarum contra hæreticos gloria florentem, ad quem multis laudum ornamentis decoræ extant hæ litteræ[1]:

« Joanni episcopo Viennensi.

« Venerabilis frater. Etsi amor erga te noster magnis tuis meritis et laboribus conciliatus, nostrumque de tua singulari virtute judicium augeri nunquam posse nobis antea videbatur; litteræ tamen dilecti filii Alexandri cardinalis de Farnesio nepotis ac legati nostri, ac venerabilis etiam fratris Joannis episcopi Mutinensis nuntii nostri maximum cumulum ad nostram erga te benevolentiam addiderunt: nam de tuis in nos officiis recentibus, piis et salutaribus tam in præparatoriis hujus Spirensis conventus, quam in assidua propugnatione sanctæ fidei contra ejus adversarios exhibitis abunde testati, mirificam tuam pietatem nobis expresserunt, quæ, etsi erat antea nobis exploratissima, tamen confirmari a te eam in dies et augeri lætissime audivimus. Sumus igitur erga te omni voluntate propensi ac studio incensi, tuaque officia ac merita memori (ut decet) animo conservamus, parati in quaque occasione, quæ nos gratos efficere possit, ostendere omnibus te nobis esse gratissimum, et quamvis tuæ pietati, quæ tota in Deum intenditur, cœlestia a Deo præmia reserventur, interim tamen nostra quoque non deerit tibi gratitudo, quam tu undique dictis, scriptis, omni tuo labore et studio continue elicis, sed hæc idem Deus gubernabit. Nos te interea ex benevolentia nostra potius, quam tua necessitate hortabimur, ut cœptis insistas, et si quando pietatis, prudentiæ ac doctrinæ tuæ nervos intendisti, in hoc maxime Spirensi conventu annitaris, et efficias ut sanctissimi labores tui felicem exitum sortiantur, quod a te ita expectamus, ut pro certo et explorato habemus, etc. Dat. Rom. XIV Maii MDXL, anno VI ».

31. Consignatæ sunt eadem temporis nota litteræ ad Herbipolensem episcopum conspicuum doctrina, atque defendendæ fidei Catholicæ constantia illustrem, quem monuit, ut omni studio ac diligentia incumberet, ne quid in conventu indicto et colloquiis cum Lutheranis habendis quippiam a religione Catholica dissonum, vel auctoritati Apostolicæ adversum decerneretur[2].

« Episcopo Herbipolensi.

« Venerabilis frater, in hac nostri animi molestia, quam ex jacturis tot istic animarum

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 327.

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 326. — [2] Id. ib.

ac læsione divini honoris merito capimus, non parum nos consolatur tua fraternitas, quæ singulari prædita virtute, integritate, prudentia, in veteri sua constantia tuendæ Catholicæ religionis et communis dignitatis perseveravit et continue perseverat, quam ob rem audientes de conventu Spirensi, mandavimus venerabili fratri Joanni episcopo Mutinensi nuntio nostro, ut fraternitatem tuam salutaret a nobis, et quædam ei ex parte nostra ad communem sanctæ fidei causam facientia referret. Hortamur igitur fraternitatem tuam ex animo, et si potius ex abundantia amoris nostri, quam ex tua necessitate id nos facere agnoscimus, ut in cursu laudis tam trito persistens, et extremum hunc vitæ laudabiliter gestæ actum sigillo glorioso obsignans et concludens, in id pie elaboret et contendat omni sua auctoritate et studio, ne quid in his tractatibus, aut Catholicæ religioni, aut Apostolicæ Sedi detrimenti fiat, etc. Datum Romæ XIV Maii MDXL, anno VI ».

Insignes quoque fidei pugiles Joannem Eckium et Joannem Cochlæum, hortatus est Pontifex [1], ut in cursu solito laudis ac pietatis perstarent, ac ubicumque occasio ferret, ad asserendam fidei incorruptæ puritatem, piam operam strenue navarent. Non defuerunt illi suo muneri, ac veteres palmas de Lutheranis partas recentioribus cumularunt.

32. *Spira Haganoam conventus transfertur: rerum gerendarum compendium a Pontifice legato Moreno datum.* — Cochlæus [2] refert hunc conventum Spira Haganoam translatum fuisse, quod pestis in designata prius urbe sæviret. Ad illum igitur Pontifex Moronum nuntium destinavit qui eximia prudentia et rerum gerendarum peritia erat præditus, ac tum apud Ferdinandum Romanorum regem internuntium Pontificium agebat, ad quem transmissa est subjecta instructionis formula :

« Si contra Sedis Apostolicæ reverentiam aliquid decernatur (quod coram Ferdinando Romanorum rege tam pio principe non est credendum) statim nuntius inde discedat, et suam in aliqua propinquarum urbium sedem figat, et quod de die in diem accidit, legato Cervino nuntiet [3].

« Fugiat de religione disputationes; quæ si inter Catholicos et Lutheranos oriantur, ut nostri bene instructi ad istas accedant, curet, eventusque omnes diligenter exquirat, sed nihil sua firmet auctoritate.

« De temperamentis si aliqua proponantur, per tabellarium Pontificem moneat, nihilque statuat sine ipsius consilio.

« Ostendat Pontificem libenti animo paratum esse, dummodo requiratur, legatum mittere, quando certus sit, cum debito honore in dieta excipiendum esse ».

Porro Cæsar ejusque administri in Haganoensibus comitiis Cervini legati præsentiam expetebant, sed ille eorum votis non assensit, ut morem gereret Pontifici; quamvis ea comitia imperialia sine alicujus legati Apostolici præsentia non comprobaret. Premenda vero silentio non sunt monita a viro doctrina insigni ac sapientia clarissimo data, cum Spirenses conventus agendi forent, antequam Haganoam tranferrentur, circa Lutheranorum ac Zuinglianorum inter se dissentientium controversias, necnon Anabaptistarum aliorumque novatorum, qui nullam certam colebant fidem, maximosque conscientiarum æstus patiebantur [1] :

MEMORANDARUM RERUM PRO FUTURO CONVENTU SPIRENSI BREVE COMPENDIUM ANNO MDXL, MENSE MAIO.

33. Ad Spirensem conventum primo omnium necessarium erit, ex quo Lutherani cum Zuinglianis, licet hucusque reciprocis fœderibus et colligationibus, et forsan in gerendis rebus temporalibus convenerint, tamen de veritate Eucharistiæ, et præsentia Christi in Sacramento Altaris hucusque nunquam convenire potuerunt, et illa hæresis trahit post se (tanquam cauda Draconis) varias et multiplices dissensiones. Oportet itaque ut sciatur prius, an convenerint, non sophistice, quemadmodum hucusque per viginti annos egerunt, sed vere ac solide in hac præcipua et maxima Eucharistiæ materia.

« Pari modo, ex quo Lutherani non sunt Iconoclastæ, seu Imaginum confractores, sed Imaginem Domini nostri Jesu Christi Crucifixi, Beatæ Virginis Mariæ, Apostolorum et Sanctorum omnium illæsas et intactas esse permiserunt : Zuingliani vero dixerunt, idololatras esse omnes quotquot imagines, vel in Ecclesiis, vel in domibus, vel in triviis aut compitis haberent. In his itaque duobus articulis, hoc est, in Eucharistia et Iconibus seu Imaginibus vertitur cardo diversitatis inter Lutheranos et Zuinglianos. Necesse est itaque intelligere, an a suo errore Zuingliani decedere velint, necne. Videntur Lutherani propius accedere ad veritatem Pœnitentiæ, et maxime sacerdotalis Confessionis, et quarumdam aliarum rerum, utpote de administratione Sacramentorum, cæremoniis et aliis rebus. Ut itaque aliquid certi et firmi statuatur, oportet declaratio fiat, ut constituatur unanimitas. Sed vehementissime timendum est, quod Zuinglianorum prædicatores non possent reducere populum, et quemadmodum ex multis apparet et a multis locis auditur, quod populus clamat se malle in totum redire ad Ecclesiam

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 327. — [2] Jo. Cocl. in actis et script. Luth. hoc an. — [3] Litteræ card. Cervini apud Pallav. to. I. l. IV. c. 11. num. 4.

[1] Ms. Francisci card. Barberini sig. 2078. p. 38 et 89.

Catholicam, quam a suis prædicatoribus, hodie unum, cras aliud audire, propterea hæc occasio non erit negligenda, si per unum aut alterum modum, et maxime per medias personas una civitas post aliam reduci et revocari posset, quemadmodum de Norimbergensi et quibusdam aliis civitatibus bona spes est. Sunt enim æraria ipsorum exhausta, et incipiunt fastidire suos superbos et inexplebiles prædicatores; et qui non longe sunt a Comitatu Tirolensi, timent sibi. Communitates quoque maxime gravantur toties et fere quotidie contribuere Lutheranis, ac principibus, capitaneis, oratoribus, nuntiis, et maxime prædicatoribus, quos cum uxoribus et pueris coguntur alere maximis impensis. Ita ut sæpe sustentari in una civitate facilius potuerint olim decem sacerdotes, quam hodie unus illorum prædicator ». Et paulo post :

« Inter tractandum, antequam inchoetur tractatus, oportet revidere Edictum Wormatiæ, Bullam Leonis papæ, recessus imperiales, et maxime ultimum recessum Dietæ Augustanæ ». Et infra :

« Providendum est et summopere cavendum, antequam de conjugio sacerdotum, monachatu, votis monasticis et similibus rebus tractatus fiat, ut intelligatur et resciatur ab adversariis, cum ipsi damnent Anabaptistas et quosdam alios hæreticos, quidnam statuere velint de multis aliis erroribus, partim expressis a prædicatoribus, partim in publicum editis; nam etsi Lutherus, Philippus et alii retractaverint aliquos et proprios errores, non tamen omnes, nihilominus libere libelli et tractatus tenentur, et sunt in manibus hominum cum maximo scandalo et interitu multarum animarum. Ista tamen omnia bono modo ac pacifice dinumerare oportet, utpote quomodo Lutherus dissideret a se, Lutherani non convenirent inter se, nec satis esset illis non convenire cum Catholicis, sed etiam quod proprie illorum diversæ opiniones in cæremoniis et Ecclesiasticis ritibus nullam concordiam haberent. Apud illos quoque nihil certum, nihil firmum, nihil stabile esset, quemadmodum unitatem requirit Ecclesia ab Oriente in Occidentem, a Meridie in Septentrionem. Circa Sacramentum et veritatem Sacramenti Eucharistiæ atque Communionem sub utraque specie, oportet valde caute agere, ne contingat, quod accidit in Bohemia, et maxime formidandum est, ut quemadmodum ex permissa Communione sub utraque specie per Bohemiam orti sunt et succreverunt Piccardi, ita et contingat per Germaniam, et hic inculcare oportet quomodo juxta testimonium eorum, qui fuerunt in primitiva Ecclesia, post Resurrectionem Christi primus usus fuerit sub una specie, etc. (1) »

34. *Quid agendum sit cum Lutheranis ex Joanne Fabro.* — Translato Spira Haganoam conventui præfuit Ferdinandus rex Romanorum, cum Carolus V aliis negotiis implicitus teneretur, secumque duxerat Joannem Fabrum episcopum Viennensem, qui de Lutheranis ad priorem cum Romana Ecclesia conjunctionem sollicitandis hoc consilium dedit, ut exponeretur iis, Germaniam fide Catholica suscepta, divitiis, amplitudine imperii, gloria, civili concordia, urbium conditarum numero, bonorumque omnium affluentia effloruisse, cum antea inculta sylvis solitudinibusque horreret; ex quo vero hæresis eam infecisset, discordias bellaque et omne malorum genus in ea pullulasse, ob ortas varias sectas, nec Lutheranos inter se unquam concordiam constituere posse, licet eam in diversis suis comitiis pertentaverint, ex quo pateat Rituum Sacrorum ac Sacramentorum immutationem a Deo profectam non esse : nil itaque tutius esse, quam si ad fidem Catholicam revertantur; si quæ vero temporum vitio irrepsere corruptelæ, eas vetere more atque instituto a Concilio Œcumenico castigandas, morumque nitorem restituendum, in quo etiam de retundenda Turcica tyrannide agi possit. Consuluit etiam proponendum secundo loco Lutheranis, inique oppressum fuisse Ecclesiasticum ordinem, atque opulenta monasteria injuste invasa, jurique consonum ut restituantur, dan-

(1) Ante Spirensem hunc conventum colloquium habuisse suum Lutheranos principes Smalchaldiæ die kalendarum Martii notat, qui circa hæc tempora Annales suos Augustenses scribebat, Achilles Priminius Gassari, cujus opus vulgavit Menkenius Rer. German. tom. I. Actum ibi de conciliatione doctrinæ Lutheranicæ cum Catholica, qua de re postea in consessu Spirensi cum ipsis Catholicis disceptandum erat. Ventum est dein ad Spirensem conventum, qui cum mense Maio occeperit, eodem Maio mense translatus est Haganoam, quo convenisse principes ad diem XXV Junii scribit idem Gassarus in Annalibus Augustensibus, sed forte legendum *Maii* pro *Junio*, cum Maio mense theologos Catholicos ad eos cœtus invitatos egisse jam Hagenoæ constet ex lucubratione Joannis Fabri ab annalista hic num. 34 relata : « In eo congressu », scribit Gassarus, « innotescere primum cœpit publice Philippum Hassiæ lantgravium bigamum esse, et Agneti Saxoniæ conjugi priori aliam nobilem a Sala (Margaretam) non exiguo Evangelii scandalo superinduxisse, non ut concubinam, sed legitimam uxorem, atque ita simul duas uxores habere ». Id vero non temere præstitit lantgravius, sed consultis prius summis Protestantium theologis Melanchthone, Bucero, quin et ipso pariter Luthero, aliisque. A quibus responsum est id quidem per se minime licere, sed necessitate cogente in viro principe, qui continere se aliter non posset ab adulteriis, se quidem in his rerum circumstantiis « sic et in tantum approbare ; nam quod circa matrimonium in lege Mosis fuit permissum, Evangelium non revocat, aut vetat etc. » verba sunt Consultationis theologorum illorum, cui nomen singuli suum subjecerunt. Hac usus facultate lantgravius die IV Martii anni hujus MDXL. legitimæ uxoris loco accepit Margaretam de Saal. Alterum istud connubium, superstite adhuc priori conjuge, theologis illis suadentibus sub arcani silentio tegendum erat, ne vulgi indocti ludibriis pateret, sed, teste Gassaro cujus verba jam dedimus, haud diu post revelatum et improbatum est ab omnibus. Litteræ lantgravii ad Bucerum quem ad consulendos theologos illos misit, sicut et theologorum consultatio, ac denique publicæ ejus connubii Tabulæ typis vulgatæ sunt jussu Caroli Ludovici electoris Palatini ; easdem pariter recitat BOSSUET, *Histoire des Variations*, liv. VI. Juvat hanc historiam Annalibus Ecclesiasticis adjecisse, quo de doctrina Reformatorum lectores erudiantur.

MANSI.

damque operam ab abbatibus, ut gymnasia pro erudienda juventute aperiantur, in Augustana confessione Lutheristas prædicatores silentio pressisse turpiores suas hæreses, atque ab ea longe discessisse; monuit etiam cavendum, ne quid religionis Catholicæ dignitati contrarium novaretur [1].

Principium tractatus primæ Propositionis ad Lutheranos videtur in duobus debere et posse comprehendi punctis. Auctore Joanne Fabro episcopo Viennensi. Ex Haganoa anno MDXL mense Maio.

« Primo, quod bonis persuasionibus inducantur, ut redeant ad unitatem Ecclesiæ, rejectis et repudiatis a se variis et inter se pugnantibus doctrinis.

« Secundo, quod per sacram regiam Hungariæ ac Bohemiæ majestatem, tanquam pacis amatorem, promittatur in causa resipiscentiæ gratia sacræ Cæsareæ majestatis, in iis, quæ violenter et contra pacem publicam egerunt circa monasteria, Ecclesias et prælatos.

« Primus punctus posset ex illis fundamentis proponi, quod Lutherani memores esse possint, quomodo Germani, et qui Romano subjecti fuerunt imperio a tantis sæculis, semper cum aliis regnis et provinciis totius Christianitatis, unam fidem, unam religionem, eadem sacramenta, eosdem ritus communi quasi devotione 'enuerint, et inclyta Germaniæ natio in cultu et veneratione Dei fere omnes alias nationes superaverit et præcelluerit, ex qua unanimi religione et in Deum devotione, ex locis desertis fertilissima terra facta, et urbes ac civitates ædificatæ, et extructæ, et ampliatæ sunt et,(quod omnium est maximum) ex hac Germanica charitate, non solum pax communis servata est, sed etiam cæteri hostes Germaniam invadere ausi non sunt, non ignorantes, quod Germani sua unitate et unanimitate ita conjuncti essent, ut unius cujusque alterius injuria videretur esse quasi propria : quam pulchra, et quam sancta, nunquam satis laudata fuerit hæc amicitia, concordia item et unitas, qui pacis, unitatis et fraternitatis observator est, cogitare potest.

35. « Cum vero annis superioribus per diversos prædicatores, doctores et magistros, antiqua religio immutata in multis et variis, et maxime circa sacramenta et nonnulla dogmata diversarum hæresum et sectarum locum habere cœperunt, proh dolor ! immutata sunt hominum corda, et hic populus, qui antehac unanimis erat, divisus est, et qui prius animo valde devoto suis potestatibus obedierunt, feroces, rebelles, duræ cervicis, et usque adeo inobedientes sunt, ut etiam non solum in multis locis, sed et fere per totam Germaniam seditiones et tumultus suborti fuerunt, populus quoque ille, qui per totum annum certum orandi et vivendi ritum et ordinem habere et observare consueverat, variis et peregrinis doctrinis, ritibus et cærimoniis ita distractus est, ut multis in locis, neque veteris, neque noviter institutæ religionis ratio habeatur; et utinam non sint quam plures, qui plane impii et sine Deo vivant. Quæ, et qualia, quam absurda nonnulli scripserunt, res ipsa testatur; sine dubio si principes et magistratus aliquando cognovissent vel hodie noscerent, quam damnabilia scripsissent et prædicassent, atque forsan hodie docent eorum concionatores, dudum repulsam passi essent.

36. « Nemo negare posset, quod non solum ipsi dissentiant a Catholicis, seu potius ab Ecclesia Catholica, et ab iis, sine dubio, qui per Spiritum sanctum Scripturas Dei sacras interpretati sunt, sed etiam, quod ipsi in magnis et præcipuis fidei articulis non consentiant neque concordent, etiamsi concordiam inire sæpe, et in multis dietis tentaverint. Quæ res certo est argumento, quod nova illa sacramentorum et rituum Ecclesiasticorum immutatio a Deo esse non potest.

« Existentibus itaque his turbinibus, nihil esse securius, nihil denique divinius potest, quam redire ad Ecclesiam Catholicam, et interim tam graviter et sæpe pugnantia atque dissidentia dimittere dogmata, nam omnino Christi fidelis ab Ecclesia Catholica dissidere non potest neque debet; quod si quædam differentiæ, vel etiam dubia supersint, et (quod maxime necessarium est) si quæ reformatio tam in capitibus quam in membris fienda est, sive etiam e medio tollendi abusus, quod hoc fiat eo ordine et instituto, quo semper usi fuerunt omnes majores et prædecessores nostri. Quoties enim aliqua differentia suborta est in rebus fidei, religionis, rituum Ecclesiasticorum, sive etiam morum, semper ad generale Concilium volebant recurrere : non solum ipsi, sed etiam diversorum temporum imperatores, reges et principes, ita ut etiam hoc emplastro, vel hac medicina divina Concilii usi sint Apostoli, et post hos, omnes Apostolici viri; præsertim, cum antea aliquoties in dietis imperialibus conclusum sit, ut celebretur universale Concilium, a quibusdam autem huensque fuerit impeditum, quod illud necessarium remedium pro bono totius Christianitatis quæratur et adhibeatur. In quo quidem Concilio posset tractari et concludi unaniniter, quomodo tota Christianitas sese a Turcis tueri posset. Hæc et iis similia, et forte multo prudentiora viderentur prima propositione proponenda, cum omni mente pacifica et meliori modestia.

37. « Jam vero, quod ad secundum punctum pertinet, apparet quod ea quæ sequuntur pro-

[1] Ext. in Ms. Franc. card. Barber. sig. num. 2678. p. 30.

poni possint, nempe quod ignorare non possint Protestantes, quomodo multa monasteria, tam virorum quam mulierum, præterea cathedrales Ecclesiæ et alia beneficia Ecclesiastica a piis Christi fidelibus, et sæpe Romanis imperatoribus, regibus et principibus fundata fuerint, et eorumdem pro tempore imperator, protector et advocatus fuerit semper et hodie sit. Cum vero personas ibi sub monastica regula viventes ejecerint, et bona monasteriorum una cum clenodiis Ecclesiarum sibi appropriarint et venditarint, ipsi tanquam prudentes judicare possint, factum hoc valde præsumptuosum esse : et cum variæ et multæ partes per eosdem læsæ justitiam implorent in eo judicio, quod omnibus per totum Romanum imperium commune est et esse debet, quod ad illorum instantiam communis justitia debeat eis denegari, non justum est : cum omnino nihil pretiosius, nihil præstantius per imperium habeat sacra Cæsarea majestas, quam hoc unicum judicium pro præsenti pace et justitia intertenenda. Cum autem non modo grave, sed forte intolerabile sit, diutius impedire justitiam, propterea cogitent ipsi et deliberent de modo restitutionis, et conveniendi.

« Post hæc posset tractari, quomodo monasteria et eorumdem bona restituerentur suis ordinibus, et prælatis, et clenodiis ablatis, et interea cessis fructibus, quia vix obtineri poterit ut illa restituantur, quod oporteret hic connivere et habere patientiam ; sed quod ipsi vellent abolere omnem monasticam vitam et omnem monachatum, et sub prætextu scholarum, nihil restituere, hoc impium esset. Illud autem laudabile foret, quod singuli abbates et prælati monasteriorum iterum instaurarent scholas, in quibus honeste vivere possent.

38. « Et quoniam in dieta Augustensi ex Protestantibus nemo fuit ausus aperire quam absurda, quam impia et a Christiana religione aliena, propriæ quoque et oblatæ confessioni contraria Lutherani prædicatores prædicarint, scripserint et in vulgus sparserint (timebant enim omnes Protestantes irritari et commoveri posse) principes et magistratus, Lutherani et Zuingliani eorumque sequaces, persuadere sibi cœperunt, suos prædicatores ab omni ineptia et iniquitate immunes et liberos esse. Cum vero sole meridiano clarius sit, Lutheranos Prædicatores, non solum contra Catholicam Ecclesiam scripsisse et docuisse plusquam ducentas hæreses, abominationes et errores (taceo de iis, quæ innovarunt et immutarunt in religione circa sacramenta, ritus et cæremonias Ecclesiasticas) et verisimile est, si principes rescirent illas contrarietates et peregrinas doctrinas, etiam propriæ confessioni contrarias et inter se pugnantes, nunquam posthac illorum prædicationibus fidem tantam darent et haberent ; eapropter non inutile fore videtur, quod ista eis meliori modo objiciantur, non ut sacra regia majestas, vel electores, aut alii principes hoc faciant, sed hoc onus et hanc faciendi provinciam sinerent facere per theologos Catholicos, ad quos recte et vere pertinet hujusmodi commemoratio, et hoc modo videntur semper processisse Lutherani, qui quidquid dicunt, quidquid proponunt, semper in doctos illorum rejiciunt ; simili passu videtur etiam bono, modesto ac pacifico modo faciendum, nam sunt pleraque usque adeo absurda, ut etiam nemo mediocriter Christianus probare possit. In hac actione caute et diligenter perspicienda sunt, quæ in edicto imperiali Vormatiensi, dictis Nurembergensibus, Spirensi, Augustana et Ratisbonensi reformatione pro rebus fidei ac veteris religionis sancita et decreta sunt, ne quid temere in præjudicium Ecclesiæ et salutis animarum fiat et permittatur ». Hactenus Joannes Faber.

39. *Propositiones factæ a rege Ferdinando principibus Catholicis Haganoæ congregatis, et principum responsio.* — XII Junii Ferdinandus rex Haganoæ Catholicorum principum cœtus coegit, ac iis proposuit, lapso præterito decennio, Cæsarem Augustæ non potuisse Lutheranos ab hæresi ad conjunctionem Ecclesiæ revocare ob Turcicæ irruptionis terrorem, coactumque fuisse cum iis inducias pacisci, at eas atrociter a Lutheranis violatas, pluresque fœderis Catholici ab iis subornatos inque eorum partes pellectos, tum ab iisdem Ecclesiastica bona direpta atque occupata ; quoties vero judicio postulati fuerint ab inique oppressis apud Cæsarei senatus judices, toties petulanter judicium contempsisse, libellisque nefariis facinus tutatos. Cumque nullum majus malum in imperio oriri potuerit ipso religionis dissidio, superiore anno in Francofurtensi conventu pertentatum Palatini comitis, et marchionis Brandeburgensis opera, an religionis dissidium conciliari posset, cum ex justitiæ administratione disturbata imperii status convelleretur, propterеaque ex Hispania in Belgium iter fecisse, seque ab eo vocatum esse, ut tot malis consuleretur. Conversa itaque consilia ad sedandum religionis dissidium, ut ita ad obsequium revocentur, proptereaque cœtus Catholicorum principum prius indictos, ut de agendis cum Protestantibus decernatur, ineanturque rationes ad eos in concordiam alliciendos et schisma delendum : rem itaque in eo sitam, ut vel stabili sequestra pace sancita a Concilio Œcumenico extinguatur hæresis, aut armis excindatur. Consulti sunt principes, quis idoneus apparatus instrui posset pro asserenda religione, tuenda pace, imperiique majestate ac juribus defendendis, ne Catholici spe auxilii destituti ad Lutheranos desciscant ; longe quidem potius optandam esse concordiam cum Turca immineat Germaniæ, atque adeo ad

illius rationes explorandas hortatus est, uti ex sequenti longa Oratione constat [1]:

40. « Die XII Junii MDXL. Haganoæ in inferiore Alsacia propositio facta per serenissimum Romanorum regem Catholicis statibus omnibus imperii.

« Romanorum regia majestas nihil dubitat electores et principes, qui ad hanc dietam venerunt, et consiliarios et oratores missos a statibus imperii absentibus, non ignorare in nostra antiqua et diu observata Catholica fide et religione, inter status sacri Romani imperii multis jam annis controversias et schismata exorta esse, ex quo Cæsarea majestas, jam ante decennium ex innata sua Christiana mente idque exigente officio imperiali, decreverit ex Hispaniis ad Germaniam se conferre. Et primo in comitiis Augustæ habitis cum sua regia majestate, et electoribus, principibus, et aliis sacri Romani imperii statibus, adhibuerit omnem diligentiam cum Protestantibus ad tollendas et complanandas hujusmodi discordias, ut fieret Christiana unitas et conformitas; illud autem apud Protestantes nullum habuisse locum, nec ulla honesta aut tolerabilia media ad reducendos eos ab errore idonea accepta fuisse. Eo igitur tempore recessum factum esse, quem electores, et principes, consiliariosque et oratores non ignorare sciat.

« Verum non attento illo Augustensi Cæsareo recessu et dieta, multos, qui nunc sunt Protestantes, qui in eodem imperii conventu Cæsaream deliberationem sponte acceptaverant, et sigillis observare promiserant, segregavisse se a Cæsarea majestate et ab aliis obedientibus imperii statibus, alios Protestantes, qui et hunc recessum Augustensem acceptaverant, præter promissionem suam sibi eos adjunxisse in fœdere suo et recepisse.

« Post tractatum autem Augustensem, Cæsaream majestatem, iterum iisdem incumbentem, in dieta Ratisbonæ celebrata, omnem adhibuisse operam et diligentiam, sicut omnibus manifestum est, ut Christiana rursus unitas et concordia sequeretur, omnesque errores, ut par erat, amoverentur.

Verum ne illic quidem quid quam agere potuisse cum Protestantibus; durante enim eo tractatu, communem hostem Turcam violenta incursione contra Germaniam irruisse, ex quo Cæsaream majestatem pro totius Christianitatis, et præcipue nationis Germanicæ, conservatione coactam fuisse inducias agere cum Protestantibus in causis religionis controversiam attingentibus, quæ induciæ, quomodo et qua temporum conditione, imminente Turca, et qua utilitate factæ sint, et quis fructus ex eis provenerit, electores et principes, præcipue autem Moguntinum et Palatinum earum auctores, nihil penitus ignorare.

« Veruntamen cum Cæsarea majestas hujusmodi inducias per majestatis suæ edicta et proclamata divulgatas ac corroboratas speraret omnino observari, ac executioni demandari debere, Protestantes tamen eas neglectas, contemptas multis modis violasse, et non solum (ut dictum est) multos ex statibus, qui in confœderatione Augustensi comprehenduntur, ad se traxisse, verum etiam in Ecclesiasticorum bona, in suis et in alienis ditionibus sita, multis in locis violentas manus injecisse, multas præterea inhonestas mutationes ac novitates contra inducias introduxisse.

« Quod si ob hæc et alia ejusmodi contra jus et æquitatem facta ad judicium imperialis cameræ, quod est eorum ordinarium et supremum forum, accusati et citati fuerint, ac jure medio contra eos processum sit, non solum contumaciter et temere citationem et processum judicii camerarii contempsisse, verum etiam ipsos judices, assessores, ob id libellis publicis ac famosis petulanter et injuriose provocasse, subsannasse ac sprevisse. Quæ omnia in contumeliam et detrimentum auctoritatis prædictæ Cæsareæ majestatis, ac sacri Romani imperii supremi judicii, uti omnibus publicum et manifestum est, provenisse.

41. « Et licet hæc omnia utrique imperiali et regiæ majestati gravissima fuerint, sententiam tamen ac animum suarum majestatum, (utpote quæ semper optarint nullum malum in sacro Romano imperio, ex hujusmodi discordia religionis, atque ex inobedientia quæ ob eam subsecuta est, exoriri posse) esse et semper fuisse, ut per pacificos tractatus Christiana unio fieret, ut ante omnia nostra vera religio, sicut a prædecessoribus nostris laudabiliter observata fuit, coleretur, utque pax et unio in sacro imperio plantaretur, quam ob causam superiore anno majestates suas per duos electores, comitem scilicet Palatinum et marchionem Brandeburgensem in conventu Francfordiæ habito iterum tentasse, si ad tolerabilia media et vias veniri potuisset, sed quid tractatus ille profecisset, cum ad arbitrium Cæsareæ majestatis et ratificationem factus fuisset, utriusque electorem, et alios etiam scire; quem tractatum, cum Cæsarea majestas multis rationabilibus causis ratum habere non posset, majestas sua ex optima sua voluntate et recta sententia, quæ in omnibus actionibus suis hactenus cognita fuit, considerasse, quod si hujusmodi mores et schismata, et ex iis prænarrati contemptus et inobedientiæ diutius tolerarentur, ea non concorditer vel alias ad complanationem et normam redigerentur, certo certius id brevi omnibus statibus sacri Romani imperii, ac toti denique Christianitati magnum detrimentum et perniciem allaturum.

[1] Ms. Franc. card. Barber. sig. 2679. p. 39.

« Ad quod evitandum Cæsaream majestatem permotam, præsentem tractatum, tanquam de re gravissima in manus sumpsisse, et propterea ex Hispaniæ regnis ad hæreditarias provincias suas inferioris Germaniæ, non modica cum difficultate et incommodo, imperio propinquius venisse, et Romanorum regiam majestatem ad se vocasse, ut imminentibus malis rectius provideri posset.

42. « Cum autem utraque majestas ante oculos posuissent omnia, quæ hoc tempore nociva ac periculosa essent in sacro imperio, et accurate ea considerassent, majestates suas invenisse, inter alia periculă, hanc causam ac dissidium religionis sacro Romano imperio in primis valde nocivum ac detrimentosum esse, ideo expedire et fructuosum fore existimasse, præcipua capita, tum Ecclesiastica, tum sæcularia, inter electores et principes Romani imperii convocare, et eorum prudens consilium et rectam sententiam super his intelligere, qua via scilicet et quibus modis omnes revocati tractatus iterum in manus sumi ac tractari possint, et tandem diuturnus hic error et quasi inextricabilis ad tolerabilia et Christiana media amice et tranquille reduci, Protestantes ad Christianam unitatem et debitam obedientiam trahi, et omnes aliæ offensiones, vel violenter, et de facto actiones prohiberi, et impediri possint, ut ita demum ad expeditionem aliorum sacri imperii negotiorum per generalem conventum, vel alio modo perveniri possit. Cæsaream igitur majestatem ob hæc præsentem conventum statibus, qui sunt adhuc antiquæ religionis ad Dominicam Trinitatis indixisse; Protestantes autem post quatuordecim dies convocasse, ut ante adventum eorum, super difficili hoc et magni momenti tractatu, mature consuli possit, ut ad adventum eorum in tractatibus utilius provideatur. Majestatem etiam Cæsaream in animo habuisse ad hunc conventum (nam in eo omnium salus posita esse videtur) in propria persona venire, si ob alia magna et difficillima negotia licuisset, quapropter cum id non potuerit, regiæ majestati persuasisse, ut hanc causam communi nomine susciperet, ex quo majestatem suam regiam nulla habita ratione diuturnæ absentiæ suæ e regnis suis, nec plurimorum negotiorum ad provincias suas reverti cogeretur, huc se contulisse ea pietate et mente, ut ea omnia ageret, ac fideliter procuraret, quæ utrisque majestatibus commisso officio conveniant, ac deceant, in quo suam majestatem, nullam temporis, impensarum, laborum, diligentiæ ac molestiæ rationem esse habituram specialem, ac sine dubio præsentes electores, ac principes, necnon oratores et consiliarios absentium omnia ea curaturos, quæ Christiano nomini ac Germanicæ nationi, ac ipsis præcipue futura sunt ad utilitatem, salutem et commodum, in primis autem Deo Omnipotenti honorifica, ac ad ejus laudem et gloriam augendam.

43. « Ut autem electores, et principes, et eorum consiliarii, et oratores Cæsareæ majestatis propositum plene intelligerent, et super hoc consilium suum et sententiam stabilire possent, suam majestatem regiam exhibere omnibus illic præsentibus harum copiam, quibus Cæsarea majestas Protestantes ad hunc tractatum convocavit, et eis indicit amico et benigno animo, mentem suam et voluntatem esse, illa omnia agere in hac causa hoc loco posita, et promovere, et conservare, quæ utilia et necessaria erunt ad conservationem nostræ Catholicæ religionis, ac tandem velle quærere omnia media, sicut imperatorem decet, ut ad pacem et conformitatem Christianam dissidium hoc redeat et schisma, et error per æquas pacificas vias et media auferri possit.

« Simili etiam mente et animo præditam esse majestatem suam, et easdem majestates in hoc tractatu eosdem reperiendos fore, qui hactenus in aliis negotiis reperti fuerunt gratiosi, videlicet imperialis et liberalis animi, quod Cæsaream majestatem sibi injunxisse dixit, ut omnibus præsentibus electoribus et principibus, absentium vero oratoribus nomine suo significaret, sicut jam fecit; quocirca tam suo quam Cæsareæ majestatis nomine electores et principes, et eorum consiliarios et oratores amice et benigne monebat, petens et magnitudinem et periculum hujus causæ intimo corde ac profundissime recipere velint, et considerare, quanta pernicies communi Christianitati et in primis Germaniæ, non solum in rebus temporalibus, sed etiam in perditionem animarum ex ea proveniat. Quapropter suæ majestati indicare velint consilium et sententiam suam, quomodo et qua via hæc causa iterum in manus sumeretur, præsertim juxta tractatum Augustæ habitum in his articulis, in quibus tunc convenerunt, et quomodo cum Protestantibus ad tolerabilia, et honesta, et Christiana media deveniretur, ut reducerentur ad Christianam unitatem et concordiam, et ad obedientiam Cæsareæ majestati et sacro Romano imperio debitam; ac inde perpetua pax, quies et unio sequeretur.

44. « Cum vero error iste, et schisma (proh dolor!) tam late serpat, ut necessarium sit, aut (ut supra dictum est) per Christianum tractatum, firmas inducias et ordinarium Concilium ad concordiam reduci, aut de facto auferri et vi extirpari, utpote si Protestantes spreta omni opera omnium et diligentia, ad æquam conformitatem, et ad æquos tractatus dure nimis persisterent (quod quidem utriusque majestati intelligere molestissimum esset) eos principes electores præsentes, et absentium oratores considerare velle, qua ratione defensio necessaria

pro conservatione pacis et juris in sacro imperio suscipi possit, ut omnes securi a quotidianis vexationibus et injuriis Protestantium præterito tempore illatis, et quæ quotidie inferuntur, permaneant, ac qui sunt veteris religionis suum jus et bona retinere possint, ne spes et fiducia religionis nostræ, quæ hactenus laboravit, concideret, per hoc eis occasio daretur eodem modo, quo Protestantes, desciscendi et rebellandi.

« Quam quidem defensionem Cæsarea majestas prævideri et præparari vellet, cum inspiciat, quam magna et quam nociva mala in hoc imperio ex hoc oriri possint, cum præsertim communis Christiani nominis hostis Turca magnam adversus nos expeditionem paret, et ut ex omnibus locis exploratores affirmant, velit Germanicam nationem bello aggredi, ad quod periculum præcavendum Cæsarea majestas eo magis necessarium consideravit, quibuscumque viis et rationibus fieri posset, ad amicam concordiam hoc schisma promoveri. Turcæ enim potentissimi hostis intentionem et aviditatem non unum regnum atque nationem attingere, et si bellum in imperio gereretur, eam per hostem per dissidia statuum imperii, validiorem et audaciorem fore, ita ut longe distantibus et remotis propinquior fieri possel : quod quidem sine dubio malum præcaveretur per communem Christianam concordiam, ex qua multiplices utilitates Romano imperio, et ejus statibus ad existimationem et salutem manare possent. Ad illa igitur omnia Cæsaream majestatem, ut dictum est, in animo habere totis viribus omne auxilium et operam suam conferre, nihilque omissurum in eis, quod nomini, et dignitati, et altitudini imperialis gradus decens fuerit ».

Idem etiam facturam regiam majestatem, sicuti regem Christianum decet, nulla habita ratione corporis et facultatum suarum.

15. Lapso triduo responderunt, post nonnulla verborum officia, Ferdinando regi Romanorum principes Germaniæ Catholici, concordiam, sublatis religionis dissidiis cum adversariis Protestantibus expetendam, modo cum divina gloria conjuncta sit, atque ex ea imperii publica pax concilietur, postularuntque, ut rex modum hujus benevoli colloquii, et per quos incundum esset, nitide panderet [1] :

« Responsio Catholicorum facta regiæ majestati die XV Junii MDXL.

« Gratiosæ Romanæ regiæ majestatis Cæsareæ domini nostri gratiosissimi ore tenus ac in scriptis propositæ nomine, et pro parte Romanæ Cæsareæ majestatis domini nostri omnium gratiosissimi in exordio præsentis indictæ dietæ electoribus principibus, qui in propria persona comparuere, ac absentium oratoribus et consiliariis, præsentem controversiam sanctæ nostræ religionis, quæ per aliquot annos in Germanica natione fuit, concernentia exhibita, cum enarratione omnium tractationum per Cæsaream majestatem, hucusque propter istam causam gratiose, benevole ac amice factarum, et quid ex illis secuturum sit, etiam cum declaratione, quam gratioso affectu Cæsarea majestas ad dictam causam inclinata et affecta sit; atque quam gratiose quoque tum Cæsarea, tum regia majestas in sæpe dicta causa sese offerat, prout id a regia majestate pluribus verbis ore tenus et in scriptis deductum, propositum ac perlectum est, quæ omnia in omni humilitate electores, principes atque absentium oratores auscultaverunt atque intellexerunt : quique electores, principes, atque absentium oratores sese optime recordari humillime fatebantur, gratiosæ illius ac fidelis inclinationis, qua Romana Cæsarea majestas a principio regimen imperii suscepit, ac sacrum Romanum Germanicæ nationis imperium semper habuerit, ac quam gratioso studio et diligentia ad hoc ut antehac spe in peractis imperialibus dietis in propria persona non absque parva suorum hæreditariorum regnorum ac provinciarum damno, tum gravibus impensis, curis et laboribus, multis modis studuerit, et consequenter per amicas et convenientes tractationes quorumdam electorum, sæpius quam semel omnem impenderit operam in istiusmodi controversia, quemadmodum ante illam hucusque in Christiana religione fuit et est, per apta media et vias ad veram et certam concordiam redigendi, vel eo rem deducere, per quod quies, pax et vera unitas in sacro Germanicæ nationis imperio sustentari possit; ita quod a sacra Cæsarea majestate nihil hucusque desideratum sit, quod ad suam Cæsaream majestatem, tanquam primum Christianorum ac clementem Cæsarem requiratur. Quæ omnia etiam sacra regia majestas suo quoque tempore fideliter præter cætera negotia, quæ Romano imperio quotidie incumbunt, prævenit; unde etiam aperte consecutum est, quod hactenus quies et pax in sacro Romano imperio consecutæ sunt, quem gratiosum, Cæsareum ac fidelem affectum erga sacrum Romanum imperium a sua Cæsarea majestate exhibitum, quanquam multifariam gratiosam adhibitam diligentiam, studium ac curam, necnon a sua majestate concessas tractationes propter hanc causam factas, tam gratiosas et clementes regiæ majestatis promotiones; atque petitiones Cæsareæ ac regiæ majestatum benignas, oblationes, electores principes, ac absentium oratores, nomine et pro parte suorum dominorum in summa humilitate cognoscunt, atque sacræ Cæsareæ majestati tanquam domino suo gratiosissimo ac subsequenter sacræ regiæ majestati maximam et humillimam gratiam pro prædictis habent

[1] Ext. in Ms. Franc. card. Barber. sig. 2687. p. 43.

ac agunt erga præmemoratam Cæsaream majestatem in omni debita obedientia, ac erga regiam majestatem humiliter promerendam, ad quamque gratiam agendam dicti electores, principes, ac eorum, qui absunt oratores et consiliarii eo magis sese obligatos agnoscunt, quod ii ex supradictis propositionibus clare intellexerunt, Cæsaream majestatem antehac præstitam diligentiam et operam adhuc præstare inclinatam esse, ac nihil omissuram, quo hujusmodi gravis discordia, ac in nostra religione dissensio, per Christiana aliqua media atque vias inter sacram suam Cæsaream majestatem ac Protestantes status tolli aut sopiri possit; qua sublata, quies, pax et unitas foveri, aliisque necessariis, quæ imperium attingunt, vel illi incumbunt, succurrere possint : prout et quemadmodum sacra Cæsarea majestas ex alto Cæsareo intellectu, Christianoque affectu istiusmodi benignam concordiam pro aptissima ac utilissima ad promovendam sacri imperii omnem utilitatem via et modo clementer reputavit, atque judicavit. Quam suæ Cæsareæ majestatis fidelem, Christianam ac necessariam mediationem, nos electores principes ac absentium oratores et consiliarii nequaquam meliorem reddere noscimus, sed cum sentimus simul cum sua majestate, quod illa sacro Romano imperio nihil laudabilius, nihil omnibus statibus utilius, quod ad universorum utilitatem tendat, esse possit, quam quod discordias religionis causa, inter Cæsaream majestatem ac status Protestantes per apta, æqua ac Christiana remedia et media amice ad veram et perfectam concordiam reducere, quo quies, quo pax sustentetur, aliaque sacri Romani imperii necessaria negotia suscipiantur atque promoveantur, eo, ac tali modo, et via quemadmodum in sacro imperio, laudabili usu deductum, et in eventum, quod vocati electores et principes conjuncti et divisi, vel quod ex illis Cæsareæ majestati ad hanc amicam et benignam tractationem, quam compromissarii vel compositores idonei et apti esse potuerunt; in hoc electores, principes, item absentium oratores et consiliarii in locum suorum dominorum sese in omni humiliatione offerunt, ita quod in Cæsareæ ac regiæ majestatum mandato et petitione, quantum ad fidelem suam operam et laborem attinet, nihil prætermittatur, ideo quod sciant, suam Cæsaream majestatem peculiarem in hoc complacentiam habere, sperant quoque id confidenter a Deo Optimo Maximo, modo in primis honos et gloria ejus quæratur, ac vera pax sacri imperii, ex qua omne bonum emanat, promoveatur, Omnipotentem Deum ad hujusmodi propositionem divina gratia clementer ac abundanter aspiraturum, quo ejusmodi discordia ad Christianam concordiam et unitatem reducatur.

46. « Et posteaquam Cæsarea majestas de omnibus præteritis benignis tractationibus per compromissarios, in illis quæ necessaria sunt satis sit informatus, præcipue in quo statuum tractatio, unioque tempore quieverit ac permanserit, omnino electores, principes ac absentium oratores istius sunt spei atque confidentiæ, Cæsaream majestatem præmemoratam, cum regia majestate sufficienter interlocutam deliberasse, ac in illa media et vias conclusisse, quæ ad præallegatam discordiam amovendam, cum fructu et commodo amplecti possint.

« Et ut electores, principes, ac absentium oratores fidelem suam opinionem, mentem et deliberationem regiæ majestati eo confidentius, liberius ac majori cum fructu aperire possint, et proponere id quod ad majorem negotii promotionem esset idoneum, atque ad hanc causam proficuum æstimaverint, gratiosam mentem, atque propositum Cæsareæ majestatis in hoc negotio cognitam habere possint : et ideo humiliter petunt, quod si Cæsarea ac regia majestas in aliquod medium aut viam concluserint, aut secum deliberaverint, nempe quomodo, quando et per quos compromissarios talis amica tractatio suscipi debeat ac tractari, ut regia majestas ejusmodi electoribus, principibus, ac absentium oratoribus (modo suæ majestati hoc non sit grave) aperire gratiose dignetur : nam humiliter sese offerunt ad ejusmodi initum colloquium deliberare, ac concludere velle, atque regiæ majestati in locum Cæsareæ majestatis fideles suas tractationes ac mentem ad honorem et utilitatem Cæsareæ et regiæ majestatum, necnon sacri imperii in omni obedientia referre, nihilque intermittere, quod illos, seu sacri imperii membra facere oportet, quod electores, principes et absentium oratores regiæ majestati ad sua ore tenus ac in scriptis prolata proposita hoc tempore, quin humilitate, qua decet responderent, omittere non potuerunt, ulterius regiæ majestatis suæ gratiosum animum ac mentem humiliter expectantes ».

47. *Scriptura exhibita Protestantibus in conventu.* — Proximo die expositus est concordiæ pertractandæ modus : in primis decreti quatuor principes ex unaquaque parte futuri concordiæ interpretes, qui colloquio præessent; ut deligerentur viri docti et pacis amantes, qui in eo colloquio inter se controversias conferrent; ut ea quæ agitata ab his forent, vim decreti non haberent, sed ad Cæsaream majestatem mitterentur, quæ deinde in alio conventu a Cæsare indicendo, cui ipse intersit, et ad quem vocentur legati Romani Pontificis, referantur, ut religionis controversiæ omnes in Œcumenico Concilio postea dirimantur, interea spoliati Ecclesiastici et monachi suis restituantur Ecclesiis, atque induciæ majore quam antea religione observentur. Quæ in scriptis tradita sunt Protestantium oratoribus :

« Scriptura exhibita oratoribus principum

Protestantium die XVI Julii MDXL. nomine regiæ majestatis, et quatuor mediatorum deputatorum.

« Quanquam Romanorum regia majestas dominus noster clementissimus, hunc præsentem conventum ad id clementissime instituerit, necnon sacræ Cæsareæ majestatis propositum, voluntas et intentio ad eum finem tetenderit, ut in hoc loco principium ad Christianam concordiam dissidentis religionis fieret, et in præsentia electorum et principum eo efficacius et fructuosius tractetur, regia tamen majestas sua una cum deputatis electoribus et principibus considerat, quod ex multifariis incidentibus et urgentibus causis et impedimentis, et præcipue cum Protestantes, elector et principes personaliter non comparuerint pro hac vice, ad fructuosam tractationem et Christianam concordiam, commode hoc in loco procedi non possit.

« Quapropter ne hic insignis conventus multorum electorum, et principum, atque etiam absentium oratorum et consiliariorum, sine fructu aliquo et effectu dissolvatur; quinimo ut causa, quæ Christianum principium sortita est, ex eo etiam consequenter Christianam promotionem sortiatur, ex quo pax, quies et unitas in sacro imperio Germanicæ nationis conservetur, regia majestas sua simul cum prædictis deputatis electoribus et principibus, tanquam cum his, qui controversiam Religionis juxta Cæsareæ majestatis desiderium Christianis viis et mediis proposita optarent, causam in eo terminarunt ut alia dieta et locus, quemadmodum nunc, liberaretur, sine tamen præjudicio Augustensis tractatus et conclusionis, ad amicum, non tamen conclusivum tractatum, et colloquium proponi, et evulgari posset, ad quod colloquium præsentium electorum, et principum, et etiam absentium pariter, et Protestantium statuum aliquæ doctæ, intelligentes et pacificæ personæ in pari numero (quæ nihilominus hic deputandæ erant) deputentur cum eo mandato, ut ibi Protestantium confessionem in manus sumant, et super omnem et quemlibet punctum, sigillatim, amice, et Christiane, et ad sacram Scripturam conformiter, attamen sine conclusione, colloquantur, et omnem possibilem operam navent, ut omnes articuli, de quibus est controversum, ad Christianam unitatem, concordiam et verum intellectum deducantur.

« Item, ut quatuor illi deputati, electores et principes, personaliter (in casu autem justæ necessitatis) per suos insignes et ad hunc tractatum idoneos consiliarios, in prædicto amico tractatu et colloquio tanquam mediatores maneant et assistant.

« Item, ut liberum sit Pontificiæ sanctitati, ac Cæsareæ majestati ad eorum voluntatem et beneplacitum, si velint suos consiliarios et doctos ad hujusmodi tractatum et colloquium ordinare et præsentes habere.

« Item, quod omnes oratores, consiliarii, theologi, missi et familiares, qui ad futuram dietam deputabuntur aut mittentur, Romanorum, Cæsareæ majestatis, et sacri imperii, liberam et firmam securitatem, et salvum conductum habeant ad dietam, in dieta, et ab dieta, et loco usque ad suam patriam, habitationem et hujus pleni salvi conductus securitate tuto uti possint.

« Item, quidquid in illa dieta ex utraque parte pro constanti Christiana compositione dissidentis religionis, tractatum, compositum et deliberatum fuerit, de eo mox Cæsaream majestatem, quatuor electores principes, tanquam mediatores, certiorem reddant.

« Item, interim sua Cæsarea majestas ab electoribus principibus obedienter rogetur, ut generalem dietam imperialem quam celerrime indicat, atque illi in Germania personaliter intersit, in qua pariter majestatis suæ atque etiam Pontificiæ sanctitatis legatis, atque omnibus statibus imperii prædicti, amici tractatus et colloquii relatio fiat, et ulterius causæ controversiarum religionis, per viam alicujus legitimi Concilii, aut alterius Christianæ confirmationis, ad decentem conclusionem et concordiam perducantur. Insuper in aliis sacri Romani imperii Germanicæ nationis gravibus et ponderosis occurrentiis necessarii tractatus habeantur.

« Item, cum nonnulli ex statibus et alii conquerantur, quod Protestantes ipsos de facto spoliaverint, et ad determinationem juris in suo gravamine et petitionem venire non possint, consideratur ulterius a majestate regia, et a deputatis electoribus et principibus, ut spoliatis bona Ecclesiastica sibi erepta, usque ad futuram Christianam concordiam, vel ad aliam ordinariam determinationem controversiæ religionis jure restituantur, aut secundum ordinarii juris dispositionem permittatur imperii jurisdictio et ordinatio, ne quis conqueri possit, quod conclusionem sui gravaminis ac petitionis legitimum jus consequi nequeat.

« Item, ut usque ad concordiam aut etiam legitimam ordinationem dissidentis religionis in sacro Romano imperio, quies, pax et unitas effectualiter conservetur, atque introducta dissidentia inter status amoveatur, regia majestas una cum deputatis electoribus et principibus summe necessarium existimat, aliquas rursus constantes et pacificas inducias statui, quæ induciæ magis integre et inviolabiliter, quam forte hactenus factum est, serventur et manuteneantur, atque in aliquot menses ultra finem communis imperialis dietæ extendantur, et in eis præcipue exprimatur, quod pertineant tantummodo ad eos, qui ante Norimbergenses inducias Augustanæ confessioni adhæserunt, ita ut Protestantes nullius eorum, qui postea eorum religionem acceperunt, neque in jure,

neque extra jus, patrocinium et protectionem suscipiant, neque eorum quemque, qui in Augustensi recessu obnoxii et comprehensi sunt, ad se trahant, vel recipiant, sed ab omni injuria et vi prorsus abstineant, neminemque præter jus et æquitatem gravent ».

48. *Oratio oratoris Gallici in dieta Haganoensi.* — Interfuit huic Haganoensi conventui Francisci Francorum regis orator, qui ad Cæsareas preces missus fuerat, ac luculenta oratione proposuit XVI Julii non adducenda esse in controversiam fidei Catholicæ dogmata, quæ tot martyrum sanguine, sanctorum Patrum testimoniis, ac miraculis innumeris a Deo confirmata essent, sed si aliquæ corruptelæ vitio temporum irrepsissent, Gallorum regem adhibitum operam suam apud Pontificem, ut eæ emendentur, disciplinæque Christianæ splendor reflorescat [1] :

« Gallici oratoris sententia ex ejus oratione ad status imperii habita.

« Christianissimus rex, cum intellexisset diem ad sedandas Germaniæ controversias Spiræ fuisse indictam, moxque justis de causis hic, ut omnia ad pacem et tranquillitatem deducerentur, memor primogenituræ nominis sui, statuit nos suo nomine interesse. Accessit ad hoc hortatio imperatoris Caroli (quem honoris causa nominamus) perpetuo fœdere et amicitia Christianissimo regi conjuncti, qui, ut aliquem suo nomine deputaret, efflagitavit. Rex itaque Christianissimus nos huic sui vice transmittendum statuit, in primisque vobis pariter omnibus salutem et felicitatem ex animo precatur.

« Cæterum, quod ad negotium cum his, quos Protestantes vocant, attinet; regi Christianissimo nullo pacto consultum videtur, ut in controversiam per Germanos trahi debeat id, quod multis jam anteactis sæculis veterum probatissima dogmata, sequentibus signis ac miraculis, in hunc usque diem nobis tradiderunt, cum veteres doctrina, probitate ac auctoritate nos longe antecesserint. At si qui adsunt, quos abusus vocant, quorum nonnullos inter nostri ordinis homines esse inficias non imus, in hoc, ut Christianissimus rex egregiam suam et debitam voluntatem demonstret, pollicetur omnem operam et studium eo collaturum, ut in primis summum Pontificem, uti fidelis, exoret, suadeat et hortetur, ut primo quoque tempore abusus tollantur, in meliusque emendanda reformentur : nec veretur, quin sua sanctitas ad hoc facilem sese præbeat, hocque medio arbitratur Christianam religionem inconcussam fore, quæ ut Christi tunica unica esse debet : simulque rex Christianissimus pollicetur, Germaniæ unitatem omni diligentia et opera procuraturum, ad hoc enim multis de causis tenetur. Primogenitura namque Christianissima nominis sui hortatur simul et origo, quam ex Germanis non sine animi hilaritate deduxisse gaudet. Religionem itaque per manus sibi a parentibus traditam, conservandam, et vestrum omnium emolumentum et decorem promovendum debens et lubens pollicetur ».

49. *Joannis Cochlæi scriptum quo singuli articuli Augustanæ fidei discutiuntur.* — Cum de exponendis capitibus colloquii inter Catholicos et Lutheranos ageretur, Ferdinandus rex partes dedit Joanni Cochlæo [1], quem ad hunc conventum Wratislavia exciverat, ut ex Actis colloquii Augustani, quæ ipse decennio ante scripserat, et quæ ab Hieronymo Veho scrinii magistro Badensi tradita fuerant regiæ majestati, compendium breve colligeret, atque de viginti octo articulis confessionis Augustanæ, animi sui sententiam nitide explicaret, quidnam cum optima conscientia, religione, et salva fide, pacis redintegrandæ gratia posset aut deberet admitti. Nec defuit suo muneri Joannes Cochlæus, ut ipsemet narrat : « Is, inquit, per omnes articulos singillatim, quid concessum, et quid reprehensum aut negatum fuerit, commemorans, quam brevissime potuit, affirmavit se id religiose cum summa fide fecisse, sicut coram Deo intendat confiteri, et in extrema mortis hora et in novissimo die. In fine tamen adjecit, complures alios esse contra Catholicam fidem Lutheri complicumque ejus articulos, qui in confessione illa omissi, in aliorum scriptis evulgati sint, sine quorum discussione et conciliatione, firma pax aut concordia constitui non poterit ». Conceptum vero erat subjectis verbis illud Joannis Cochlæi scriptum, quo fides Augustana excussa est [2] :

« Consilium domini Joannis Cochlæi super XXVIII articulis Augustensibus, regi Romanorum exhibitum die XVII Junii MDXL, Haganoæ.

« Serenissime et potentissime rex, princeps ac domine clementissime, posteaquam regia majestas vestra clementer singulari fiducia injunxit ac mandavit mihi sub conscientia mea, quemadmodum et apud Deum et apud majestatem vestram confidam sustinere ac defendere, indicare, quodnam in XXVIII articulis Protestantium principum, ac statuum confessionis, quam Augustæ in comitiis imperialibus Cæsareæ majestati omnium clementissimo domino meo, ante annos decem exhibuerunt, non a Catholica Ecclesia tolerandum aut acceptandum, si quo modo in iisce articulis per amicum tractatum cum eis concordari queat, quo Germanica natio rursus ad pacem et unitatem in fide et vera religione reducatur.

[1] Francisci card. Barberini sig. 2678. p. 46.

[1] Jo. Cocl. in actis et script. Luth. hoc an. — [2] Ms. Franc card. Barberini sig. 2637. p. 22.

« Super ejusmodi igitur Christianum mandatum regiæ majestatis vestræ, sententiam meam, quam brevissime fieri poterit, obedienter indicabo, humillima cum prece, ut regia majestas vestra non secus accipiat, quam ex intimo corde, absque omni affectione humana, summo cum desiderio pacis et unitatis, quemadmodum coram Deo omnipotente, tum in extrema mortis hora, et in novissimo judicii die confiteri intendo, a me factum esse.

DE SUMMA TRINITATE.

ART. I.

« In hoc articulo, nihil mihi displicet ex eorum confessione.

DE PECCATO ORIGINALI.

ART. II.

« Hic concordavimus cum ipsis Augustæ in delectu : cui sententiæ adhuc sto, et acquiesco.

DE DUOBUS NATURIS IN CHRISTO.

ART. III.

« In hoc articulo itidem, cum eis per omnia concordes sumus.

DE JUSTITIA FIDEI.

ART. IV.

« Augustæ in delectu super hoc quarto articulo concordavimus, nempe ut non doceatur quod sola fides justificat; sed quod omittatur hæc vocula : SOLA; quemadmodum et Cæsarea majestas una cum aliis principibus et statibus in recessu imperiali indicarunt atque mandarunt : parit enim scandala in populo, et negligentes circa bona opera reddit homines. Cum igitur in Scripturis nusquam dicatur : *Sola fides justificat;* sed contradicat manifeste sua in Epistola sanctus Jacobus [1], et populus per hoc ad bona opera indevotus ac piger redditus sit (sicut manifestum est) foret utique et commodius ad pacem et magis ædificatorium, ad piam vitæ conversationem, hanc scandalosam de sola fide contentionem omittere; quemadmodum et sanctus Jacobus [2], Augustinus, Cyprianus aliique sancti fecerunt et evaserunt. Augustin. de fide, et operibus; Cyprian. in serm. de lapsis; et docere populum, ut non sola fide, sed etiam contritione, et dolore cordis, orisque confessione, et corporis satisfactione peccata removere, Deum placare et justitiam adipisci studeat, atque deinceps a peccatis caveat, et non superbiat, aut temere confidat de sola fide.

[1] Jac. I. — [2] Ps. LXI. Mat. XVI. Apoc. II.

DE MINISTERIO VERBI ET SACRAMENTORUM.

ART. V.

« De hoc quoque articulo concordia in delectu facta est, quæ permanere et rata haberi potest.

DE BONIS OPERIBUS.

ART. VI.

« De hoc quoque concordatum est juxta tenorem concordiæ circa quartum articulum : est utique magis ædificativum coram populo docere, quod Deus bonis operibus det præmium et reddat unicuique secundum opera ejus, sicut Scriptura multifariam attestatur, quam clamare [1], quod sola fides valeat coram Deo, opera Deus non curat, quia clamor iste scandalosus est et falsus, et manifeste contra Scripturam, Jacobi. II.

DE ECCLESIA.

ART. VII.

« De hoc quoque concordatum est in delectu : et proculdubio commodius est ad pacem, et veritati conformius docere, ac tenere, quod sit unica, vera, Catholica Ecclesia per totum orbem terrarum dilatata, quemadmodum David, Paulus, Augustinus aliique sancti dicunt : *In omnem terram exivit sonus eorum,* quam quod nunc contendunt aliqui, quod sola pars Lutheri sit vera, generalis et Catholica Ecclesia : nusquam enim Luthero, sicut Petro, dictum est : *Pasce oves meas;* et pars Lutheri nondum est triginta annorum ; Ecclesia vero stetit jam MD annis, et permanebit usque ad consummationem sæculi. Matth. XXVIII et Jo. XIV. Æquius est igitur, ut pars Lutheri reconciliet et conjungat se universali Ecclesiæ, quam ut tota et universalis Ecclesia ad partem Lutheri accedat.

DE MALIS MINISTRIS ECCLESIÆ.

ART. VIII.

« De hoc quoque concordatum est. Erraverunt itaque Donatistæ, Wiclephistæ et alii, qui dixerunt, quod sacerdos peccato mortali obnoxius non possit Ecclesiæ ministerium aliquod facere, aut sacramentum ullum administrare : quam sane opinionem Lutherani quoque nunc prætendunt ac urgent dicentes, quod papistæ nullum Dei cultum rite peragunt, sed meram abominationem et idololatriam faciunt in Ecclesia. Hoc autem ad nullam deservit pacem, nec est consonum veritati.

[1] Luther. in captiv. Babylon.

DE BAPTISMO.

ART. IX.

« Hic quoque concordatum est cum eis adversus Anabaptistas; ac bonum esset et æquum, ut Lutherani hic iterum conformarent se nobis in antiquitus usitata Baptismi forma, cum oleo, chrismate, sale, exorcismo, aliisque ritibus et cæremoniis, quæ semper a temporibus usque Apostolorum (uti sanctus Dionysius testatur) observata fuerunt; hoc sane melius foret, quam quod absque omni Scriptura, contemptim et in despectum Catholicæ Ecclesiæ, antiquos et laudabiles ritus rejiciant et aboleant: atque per hoc in schisma minime necessarium se dedant, et gratias Spiritus sancti in Baptismo præpediant.

DE SACRAMENTO EUCHARISTIÆ.

ART. X.

« De hoc quoque articulo concordatum est cum eis contra Zuingtianos et Anabaptistas, nempe quod realiter est ibi verum Corpus et verus Sanguis Christi, non solum signum aut figura. Hic autem vehementer necessarium esset, tum ad pacem, tum ad salutem animarum, ut Protestantes concordarent nobiscum de transsubstantiatione panis et vini, atque etiam de cultu et veneratione hujus Sacramenti, tanquam ejus in quo substantialiter adest verus Deus, Creator et Redemptor noster, juxta antiquam et laudabilem Catholicæ Ecclesiæ consuetudinem. Præterea ut hoc Sacramento charitatis et unitatis, et abuterentur ad discordiam, et supervacuam contentionem, qua incipiunt disputare quandiu maneat Corpus Christi in Hostiis, ut vocant consecratis; unde in gravem incidunt errorem, quo consecratam Hostiam, quæ vel in monstrantia circumfertur, vel in ciborio pro infirmis reservatur, *Idolum* vocant, et vinum consecratum, quod eis post Communionem remanet in Calice, effundunt in terram velut aquam.

DE CONFESSIONE.

ART. XI.

« De hoc articulo non fuit tunc concordatum: postea vero protulerunt Protestantes in delectu sententiam suam in scriptis sub tribus sane punctis. Primo, quod omitti non debeat confessio, propter consolatoriam absolutionem. Deinde, quod ex ea discamus sublimem et salutarem potestatem clavium. Tertio, quod bonum sit populum assuefacere ad confessionem, in qua sua accuset peccata, quantum possibile est, ut conscientia per absolutionem consoletur. Quod si hæc tria puncta serio acceptarunt ac profitentur, non foret difficile in his cum eis concordare. Maxima enim eorum querela est, quod omnia peccata sua confiteri debeant sacerdoti, quod impossibile esse dicunt. Nos autem neminem ad impossibilia cogimus, quemadmodum ipsi nobis imputant, sed petimus dumtaxat, ut unusquisque omnia peccata sua, quorum sibi conscius est, confiteatur, ut nullum ex humano pudore scienter reticeat, ut eo melius sciat Confessor peccatori consulere; quisquis enim non integram facit Confessionem scienter, facit eam fraudulenter. Contra hoc ait Scriptura Hierem. LXVIII: *Maledictus, qui opus Domini facit fraudulenter:* quicumque autem vere pœnitet ac dolet de peccatis suis, is ait cum Davide, Psalm. XXXVII, *Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo.*

DE POENITENTIA.

ART. XII.

« De hoc quoque articulo concordatum est in delectu de tribus partibus Pœnitentiæ, nisi quod ipsi aliis utuntur verbis; nos autem vocamus tres partes Pœnitentiæ, Contritionem, Confessionem et Satisfactionem, juxta antiquum usum Sanctorum Patrum Cypriani, Ambrosii, Augustini, etc. Ipsi vero nolunt hanc vocem, (Satisfactio), licet ea usi fuerint non solum sancti Patres, verum etiam sacra Concilia, et quidem antiquissima. Quod si protervi hic esse nolint, poterit de hoc quoque concordia fieri: Christus enim non ob id pro peccatis nostris satisfecit, ut nos pro eis nihil satisfaceremus; sed dedit nobis exemplum, ut sequamur ipsum, tollentes crucem nostram, Matth. XVI, et agentes pœnitentiam, Matth. XI, Luc. XIII; alioqui potuisset Corinthius ille peccator contra Paulum dicere: Noli mihi ullam injungere pœnitentiam, quia Christus pro me abunde satisfecit. Et contra hoc est Paulus in II Cor. VII et Rom. VI, ubi ait: *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, et iniquitati ad iniquitatem; ita exhibete ea servire justitiæ in sanctificatione.* Summa, non est contra Evangelium pœnitentiam agere pro peccatis, licet pro eis satisfecerit Christus; nam ipsemet serio mandavit pœnitentiam agere in principio medioque, et fine Evangelii, Matth. IV, Luc. XIII et XXXIV. Melius itaque fiet, et ad concordiam conducibilius, ut sanctorum Patrum, antiquorumque Concitiorum usum relinquamus inviolatum, quam ut de hoc scandalose clametur; *Christus satisfecit; nihil est cum satisfactione nostra;* quia populus sit per hoc indevotus et piger ad bona opera.

DE USU SACRAMENTORUM.

ART. XIII.

« De hoc quoque concordatum fuit in de-

lectu et foret utique melius antiquam retinere doctrinam super hoc, nempe Sacramenta novæ Legis multo efficaciora esse Sacramentis veteris Legis, nec esse illa tantummodo signa divinæ voluntatis erga nos, sicut nunc aliqui dicunt, verum efficientia vasa, et instrumenta, per quæ gratiam Dei consequimur; quapropter inique docetur, ea non dare, aut afferre gratiam iis qui bene utuntur eis, et per se ipsos obicem non ponunt, tanquam fides sola cuncta faciat. Esset præterea ad pacem conducibilius, si Sacramentorum numerus septenarius integer esse sineretur, quam scandalose dicere tantum duo, aut tria esse Sacramenta : talis enim haud necessaria novitas, nihil ædificationis in populis affert secum, quemadmodum experimur quotidie.

DE ORDINATIONE MINISTRORUM.

ART. XIV.

« Articulus iste in verbis quidem suis reprehendendus non est, in sensu autem adversatur nobis. Nec debet in Ecclesia publice docere, aut Sacramenta administrare nisi rite vocatus. Hæc sane verba bona sunt, et recta : Protestantium vero sensus et usus non est rectus, ordinariam enim vocationem eripiunt episcopis et dant eam laicis. Eligunt præterea apostatas quosdam monachos, quibus prætensam tribuunt potestatem ordinandi presbyteros et diaconos. Hoc autem totum præsumptuosa et frivola novitas est contra usum Christi et Apostolorum ejus, qui non laicis, sed episcopis hujusmodi ordinationem atque vocationem commiserunt. Quare longe magis proficuum ad pacem foret relinquere episcopis antiquitus institutam et usitatam potestatem, quæ in Scripturis bonum habet fundamentum; quanquam principes et magistratus civitatum vocationem absque scitu et voluntate suorum episcoporum, qui non gratis aut frustra vocantur locorum ordinarii, arrogant sibi ipsis, ac frivole præsumunt pastores et concionatores secundum libitum suum, et instituere, et destituere, dantque vanam et nullam quibusdam potestatem apostatis, qui nunquam sunt legitime in episcopos ordinati, ordinandi presbyteros et diaconos : id quod antea in Ecclesia Catholica nunquam est auditum. Cum igitur jactitent, se nihil novi dicere aut incipere, merito debent a tali desistere novitate, et aliorum deinceps officium minime usurpare.

DE CEREMONIIS ET RITIBUS ECCLESIÆ.

ART. XV.

« Hoc in articulo vellemus eis cito consentire, si ex fundamento Scripturæ demonstrarent, nostras cæremonias et antiquos Ecclesiæ ritus contra Evangelium esse, sicut dicunt. At adhuc non demonstrarunt, quod laudabilis et antiquus usus consecrandi, aut benedicendi salem, aquam, vinum, herbas, placentas, quæ ipsi contemptim pro mero habent ludibrio, sit contra Evangelium : quandoquidem in eo nusquam est prohibitus, et bonum habet fundamentum in Paulo I Tim. 4 *quod sanctificetur per verbum et orationem.* Similiter non est contra Evangelium servare processiones : in Ecclesia sanctificatis vestibus, calicibus, aliisque vasis et ornatibus circa Missam et divina Officia uti; accendere luminaria, thure fumigare. Idcirco esset ad pacem et unitatem multo commodius ritus et Cæremonias, quarum magna pars, etiam Apostolorum temporibus, in usu fuit, sicut divus testatur Dionysius, inviolatas relinquere, et eas ubicumque abolitæ sunt, rursus instaurare, quam temere irridere ac frivole abolere. Dant enim populo bonas occasiones ad devotionem cordis, ad timorem et honorem Dei, quemadmodum docet experientia : per hæc tamen nolim inutiles et superstitiosas cæremonias defendisse ; sed desidero multo potius, ut ubicumque reperiuntur, confestim amoveantur.

DE POTESTATE SÆCULARI.

ART. XVI.

« Hic quoque cum ipsis concordes sumus contra errores Anabaptistarum et aliorum, qui putant nullam debere inter nos Christianos esse potestatem sæcularem, quemadmodum et Lutherus ipse in quibusdam scriptis suis sentit. Hæc sunt verba ejus in libello de Potestate Sæculari : « Inter Christianos nec debet, nec potest « esse : sed unusquisque alteri æqualiter subje- « ctus est. Sicut Paulus ait Rom. 12 : Unusquis- « que alterum habeat pro suo superiore ». Item : « Inter Christianos gladius esse non potest ; id- « circo non potes eo inter et super Christianos « uti ». Ex his et id genus aliis Lutheri dictis verisimile est, et rusticorum seditionem, tumultum, et Anabaptistarum errorem ortum habere. Si igitur stabilis debeat erigi pax et concordia, summe necessarium erit, ut hujusmodi tam scandalosi libri Lutheri tollantur.

DE EXTREMO JUDICIO.

ART. XVII.

« De hoc quoque articulo concordatum fuit in delectu. Interim vero permultæ opiniones fatuæ pseudoprophetarum in Saxonia, præsertim circum Willembergam, de novissimo die sunt in lucem prolatæ, quæ sane populum usque adeo territum, dubiumque ac stupidum reddebant, ut plerique agricolarum, neque agros colere, neque seminare voluerint, tamquam novissimus dies præ foribus jam esset, ac certis-

sime hoc vel illo die, hac vel illa hora venturus esset. Huic fatuitati causam præbuerunt novæ sectæ et Suermerorum vesaniæ, cum unicuique licere ac liberum esse permittatur adversus antiquam Ecclesiam novi aliquid in medium proferre : tametsi clarissime in Scriptura Mat. XXIV et Act. I testetur Christus ipse tempus illud neminem certo scire, quod Pater in potestate sua sibi reservavit.

DE LIBERO ARBITRIO.

ART. XVIII.

« De hoc quoque concordatum est in delectu. At hic quoque necessarium foret, ut erronei et scandalosi libri illorum concionatorum, præsertim Lutheri et Philippi Melancthonis, contra liberum arbitrium evulgati revocarentur ab eis et abolerentur, in quibus sane vehementi contentione docuerunt, hominem non habere liberum arbitrium, sed Deum operari in nobis et bonum et malum, ipsumque esse causam efficientem peccati in homine ; ac omnia fieri ex absoluta necessitate, ut aliter fieri nequeant, quoniam homo nullam habeat arbitrii voluntatis suæ libertatem ; nec sit in ipso facere et non facere, sed in Deo, qui universa in homine operetur, sive bona sint, sive mala ; unde adhuc multi homines errant, ac dicunt, sic vult me habere Deus, sic, et sic oportet me facere, aliter fieri non potest.

DE CAUSA PECCATI.

ART. XIX.

« Et hic per omnia concordatum. At in contrarium jacent nobis in via, ad scandalizandam juventutem, priores annotatores Philippi Melancthonis in Pauli ad Rom. Epist. in quibus sane permultæ sunt propositiones huic articulo contrariæ. Exempli gratia, cum ait certum esse, quod omnia a Deo fiant, sive bona sint sive mala. Item, quod Deus non solum permittat creaturis ut operentur, sed quia ipsemet proprie omnia operetur in eis ; et sicut S. Pauli vocatio est proprium opus Dei, ita et adulterium Davidis, imo et proditio Judæ Iscariotis fuerit proprium opus Dei. Quomodo autem debet stabilis constitui aut servari in fide pax et concordia, ubi ejusmodi scripta et dogmata in populo, præsertim in juventute quæ Philippo adhæret, manent, et non revocantur nec abolentur ?

DE FIDE ET BONIS OPERIBUS.

ART. XX.

« De hoc articulo excitata est scandalosa, supervacanea ac diuturna contentio in populo per Lutherum, quæ tam facile tolli posset, si antiquam sententia nostra non pateretur calumniam, nec male intelligeretur ac interpretaretur : etenim non dicimus nos, opera sine fide placere Deo, aut ex seipsis mereri absque charitate et gratia remissionem peccatorum, cœlum aut vitam æternam ; sed dicimus quod neque sola fides, neque sola opera simul Deo placeant, nobisque ad vitam meritoria sint, si per charitatem fiant. Sic Paulus ait Gal. V : Promisit enim Deus ejusmodi operibus mercedem reddere. Matth. X, XIX, XXIV et XXV ; Luc. XIX quod et Paulus testatur II Cor. IX et I Timoth. VI. Nemo profecto negare potest Deum esse justum Psal. X. Si ergo mala opera punit sempiterno supplicio, exigit utique ejus justitia, ut bona opera remuneret sempiterno gaudio, quemadmodum verba Christi clare et aperte contestantur. Matth. XXV, et Joan. V. Adde, quod immensa bonitas et misericordia secundum seipsam, magis propensa est ad remunerandum bonum quam ad puniendum malum ; Scriptum est enim Jac. II : *Misericordia superexaltat judicium ;* quapropter bene possent scandalosa contra merita bonorum operum scripta, et dogmata, ac prædicationes concionatorum tolli ac aboleri ; ejusmodi enim criminationes fiunt, multo magis contra Dei gratiam, quæ est præcipua causa bonorum operum, et eorum meriti potius, quam ipsa secundum se opera : imo Deus ipse per hoc blasphematur, ipse enim in nobis operatur non solum bona opera, sed etiam bonam voluntatem, sicut ait Ap. II Cor. III et Philip. XII, et propheta Osea XV. Idcirco non est, ut nos multum gloriemur, aut præsumamus superbe de bonis operibus nostris ; nos enim ea non ex nobismetipsis, sed ex Deo habemus. Sic Paulus docet I Cor. IV, et Rom. II, atque facile posset tolli ista de operibus contentio, si nos recte intelligere vellent adversarii, et multo sane melius foret, ut nos ex utraque parte studeremus in charitate Christi et unitate fidei, multa opera bona facere hic super terram, et velut thesaurum hic comparare. quem postea in cœlis certissime inveniremus, sicut docet nos Christus Matth. VI et Apost. XIV, mercedem vero bonorum relinquamus indubitatæ promissioni et misericordiæ Domini Dei commissam, quam multis hac de re disputare verbis, et per hæc bona opera omittere et negligere, velut infructuosas arbores coram Deo inveniri.

DE INTERCESSIONE ET INVOCATIONE SANCTORUM.

ART. XXI.

« De hoc quoque articulo tractatum est in delectu, sed non plane concordatum. Admiserunt quidem nobis, quod omnes angeli et sancti in cœlo coram Deo pro nobis intercedunt, et quod memorias et festa eorum, in quibus Deum rogamus, ut sanctorum intercessio nobis sit pro-

ficua, bene observare possumus; sed nolunt sanctos invocare, quando id Scriptura non jubet. Dicebant tamen, se nemini prohibere ne invocet, neque enim hoc Scriptura ulli prohibuit. At in facto longe aliud apud eos consuetum invenimus, quandoquidem non solum invocationem, sed etiam imagines, et memorias, et festa sanctorum abjecerunt, et nos eam ob rem idololatras vocaverunt: quoniam vero ea temeritas et novitas multum scandali in populo et irrisionis apud sciolos semidoctos, uti manifestum est, excitavit, multo melius foret hujusmodi contentionem, velut supervacaneam, scandalosam ac nocuam abjicere, et unumquemque nostrum sequi sanctorum salubrem doctrinam, piamque et sanctam conversationem, ut et nos per eorum vestigia gradientes, æternam coronam assequi valeamus. Non est enim aliquis propterea idololatra, si quem sanctorum in cœlo veneratur et invocat. Scriptura namque sanctos non vocat idola, sed filios Dei, fratres et cohæredes Christi, imo et Deos, non quidem natura, sed gratia et participatione æternæ beatitudinis, Psal. XXXI, quos Pater ipse cœlestis honorat, Joan. XXII, et eorum sanctitatem multis declarat miraculis. Quoniam igitur hæresis Vigilantii ante mille et centum annos, et a D. Hieronymo multis Scripturæ testimoniis confutata, et ab Ecclesia Catholica rejecta et damnata fuerit, merito deberent Protestantes a tam antiquo errore se abstinere, et cum universali potius Ecclesia sanctos unanimiter venerari et invocare.

DE USU UTRIUSQUE SPECIEI EUCHARISTIÆ.

ART. XXII.

« Circa hunc articulum non est plene concordatum in delectu ex hac sane ratione: cum pacis amore vellemus eis utriusque speciei usum relinquere, petitum est ab eis, ut id fieret confessione prævia, quod ipsi acceptarunt, ut prædicatores eorum dicerent populo, non esse injustum aut peccatum sub una specie communicare, nec præceptum esse laicis sub utraque specie communicare: esse præterea sub qualibet specie totum Christum Deum et hominem substantialiter. Et si quis inter eos sub una specie communicare velit, ut ei non denegaretur. Denique ut species vini nunquam porrigeretur nisi sub Missa, et non portarent eam per plateas ad infirmos. Ad hæc responderunt illi post longam disputationem ac declarationem, se non damnare eos, qui vel olim, vel etiam nunc sub una specie communicaverint, nec reputare hoc eis in peccatum; sed nolle se, ut ipsorum prædicatores id populo prædicent. Hinc itaque apparet magis proterviam quamdam, quam necessitatem esse, propter hunc articulum se a Catholica separare Ecclesia: quandoquidem ipsimet in delectu confessi sunt, non esse peccatum sub una specie communicare. Judicet ergo unusquisque secundum conscientiam suam, an non sit multo melius et salubrius extra Missam sub una specie communicare in unitate Ecclesiæ secundum longam ac generaliter in plerisque Conciliis approbatam consuetudinem quam sub utraque specie in schismate, et separatione ab universali Ecclesia contra antiquitus observatam consuetudinem Ecclesiæ, in rebellione contra utramque potestatem, cum horrendo dedecore, et abusu venerabilissimi Sacramenti, quod sacratissimum charitatis et unitatis signum esse debet, sicut Paulus docet I Cor. X et XI, ab ipsis autem pessimo abusu usurpatur in signum dissidii et schismatis; atque ita non aliter, quam ad judicium et æternam damnationem sumi potest extra Ecclesiæ communionem et Catholicam unitatem. Attamen si unus iste articulus pacem et unitatem impediturus esset, mallem eos in hoc relinqui cum dispensatione proprio arbitrio pro subditis suis, sub hoc sane moderamine, ut usum unius speciei, quem Catholica tenet Ecclesia, non damnent, nec contra eam prædicare aut scribere suis permittant usque ad judicium et sententiam Concilii generalis.

DE CONJUGIO SACERDOTUM.

ART. XXIII.

« De hoc articulo non est concordatum in delectu. Habent illi quidem gravem adversus nos objectionem, quod tot presbyteri cum impudicis (proh dolor!) mulieribus se coinquinant, et castitatem non servant. Attamen non debet propterea status cœlibatus et constitutæ castitatis damnari aut aboleri. Nemo enim ad ejusmodi statum suscipiendum compellitur aut cogitur, sed unusquisque libera voluntate in eum se dedit, ac immittit, sicut alius Matrimonii statum suscipit. Jam scimus omnes, non licere uxorato conjugium suum relinquere, et in alium statum se conferre; sic et Ecclesiastico presbytero, aut monacho non debet licere statum continentiæ relinquere, et matrimonium inire: sicut enim maritus vovet uxori, ita Ecclesiasticus vovet Domino Deo. Si ergo status conjugii non tollitur propterea quod multa in eo peccata, et diversi generis mala, et adulteria a malis perpetrantur, quia multi inveniuntur probi, qui matrimonium suum juste observant; sic neque status presbyterii, cœlibatus et continentiæ tolli debet propter malos, qui statum suum per incontinentiam transgrediuntur ac defœdant, quia inveniuntur adhuc multi (Deo sit laus) probi sacerdotes, monachique, ac moniales, qui statum suum illicito concubinatu non commaculant. Quoniam vero apud nos Germanos admodum frequens est, (proh dolor!) scandalosus presbyterorum in sæculo concubinatus, præsertim aupd ple-

banos in pagis, qui communiter cum ancillis rem domesticam gubernare necessitate quadam coguntur, ubi stramen, ut dicitur, igni propinquum est, ibi levi casu accendi potest. Libenter ab aliis audire velim, atque etiam simul cum aliis pro mea simplicitate in commune consultare, quanam ratione hujusmodi mala et scandala queant averti; res profecto magni est momenti, et magna ac matura indiget deliberatione : nam tam dedecorosa licentia, carnalisque libertas, quæ nunc a multis apostaticis presbyteris, monachisque, ac monialibus levissime ac impudentissime in prætenso eorum matrimonio attentatur et comperitur, antea numquam audita ac comperta fuit : quapropter indiget articulus iste gravi et matura consultatione. Ego autem, velut omnium minimus, agnosco me longe imparem ad judicandum de hac re. Sunt quidem in delectu nonnulla proposita media ; sed uxoratis apostatis non sunt visa tolerabilia ; idcirco indigeret articulus iste tractatu speciali, qui hic nimis longus foret.

DE MISSA.

ART. XXIV.

« Hoc in articulo bene concordare possunt, si nos audire ac recte intelligere vellent, et apostatarum protervia tam magna et ferox non esset : eorum enim causæ contra Missæ sacrificium nimis leves sunt, e quibus hæ duæ sunt præcipuæ. Prima, quod Paulus ait Hebr. x : *Christus semel oblatus*. Secunda, quia multi presbyteri propter nummos missas celebrant. Ad primam causam responsum est in delectu, Christum tripliciter oblatum esse. Primo, typice et figuraliter in Agno Pascali. Deinde, corporaliter per cruciatum in Cruce velut hostiam cruentam. Tertio, spiritualiter in mysterio honorifice et sine omni cruciatu et sanguinis effusione, in gratiam et memoriam corporalis et cruentæ illius victimæ, quæ in Cruce pro nobis oblata fuit, quemadmodum Christus ipse, et post eum Paulus Apostolus ejus claris verbis nobis præceperunt, ut hoc faciamus in ipsius commemorationem, annuntiantes mortem ejus donec veniat. Et bene Missæ oblationem vocamus sacrificium mysteriale et repræsentativum, victimamque incruentam. Contra quam sane nullam possunt Protestantes justam aut rationabilem causam prætendere aut proferre. Cumque in delectu interrogarentur, cur nam omittunt in Missa sacrum Canonem, reddebant de hoc rationes tres, sed leves, pueriles ac frivolas. Primo, quia in peccatum mortale reputamus Canonem omisisse. Secundo, quia Canon plerumque oblationis et sacrificii mentionem facit. Tertio, quia in Canone sanctos invocamus. Ad has eorum rationes breviter responsum est, quamvis revera grave sit peccatum mortale omittere Canonem in Missa, de hoc tamen Canon ipse nihil dicit, quod autem de Sacrificio loquitur, hoc de mystica oblatione, quam nos mysteriale, repræsentativum, seu rememorativum, et incruentum vocamus Sacrificium, intelligitur. Ad tertiam denique dictum est, licet iniquum non sit invocare sanctos, non invocantur tamen in Canone. Nullam igitur justam habeant adversus Canonem rationem, sed mera est protervia, atque temeritas, quod Canonem omittunt et ejiciunt. Quod autem avaritia apud nonnullos presbyteros huic se immiscet Sacrificio, abusus est, et propter eum non debet Missa, bonum et sanctum opus, aboleri, quemadmodum non aboletur Matrimonium, licet plerique propter divitias uxorem ducant. Quoniam igitur laici aliqui probrose ac odiose dicunt missarios sacerdotes vendere Dominum Deum nostrum uno grosso aut barzio, esseque proinde ipsos pejores Juda, qui Christum Dominum non uno, sed triginta grossis vendiderit; hæc profecto gravis est injuria invidiosaque calumnia adversus pauperes sacerdotes, quibus Paulus claris verbis permittit ut de Altari vivant, qui Altari deserviunt I Cor. IX et Christus ipse ait, quod dignus sit operarius cibo et mercede sua. Quapropter non sunt abolendæ Altarium confessiones et Missæ privatæ, quia non est iniquum eos de Altari vivere qui Altari serviunt. Fiunt præterea multa hinc inde in monasteriis, et in canonicorum collegiis missæ privatæ ex mera devotionis pietate, non propter munera aut pecunias ullas. Idcirco non ipsæ Missæ, sed dumtaxat abusus aboleri debent.

DE CONFESSIONE.

ART. XXV.

« De hoc articulo dictum est supra, et super hoc uno præcipue consistit contentio : an teneatur homo omnia confiteri peccata, de quibus ipse sibi conscius est, et nullum scienter obticere in confessione. Ad hoc responsum est Augustæ in publica confutatione adversus illorum confessionem ex D. Hieronymo in hæc verba : « Si quem Serpens Diabolus occulte « momorderit, et nullo conscio impietatis veneno « infecerit, si tacuerit qui percussus est, et non « egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri et « magistro voluerit confiteri, quod ignorat ma- « gisier, qui linguam habet ad curandum, ei « facite prodesse non poterit : si enim erubescat « ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat « medicina non curat ».

DE DISCRIMINE CIBORUM.

ART. XXVI.

« Cum peterent nostri in delectu, ut Protestantes velint se universali conformare Ec-

clesiæ in discrimine et ciborum et temporum, in jejuniis et festis diebus, in Processionibus, et in aliis Ecclesiæ cæremoniis, et consuetudinibus, illi responsum suum in scriptis obtulerunt in hanc sane sententiam. Primum, quod universale Ecclesiæ cæremonias libenter nobiscum velint pacis et unitatis gratia conformiter observare, dummodo ex eis non fiat, vel gravamen conscientiarum, vel necessarius Dei cultus. Secundo, quod nolint publice admittere esum carnium in sextis feriis et Sabbatis. Item, in jejuniis Quatuor Temporum, et in Vigiliis Nativitatis Christi, Pentecostes. Verum Quadragesimale jejunium dicebant nimis longum esse, ideo dividi debere. Tertio, quod etiam communia festa observare velint, quibus populus permaneret in consuetudine audiendi verbum Dei. Quarto, quod consuetas cantationes, lectionesque et divina officia in diebus festis celebrare velint. Quinto, quod etiam consuetas Processiones et Litanias in diebus Rogationum, ut vocantur, velint observare, ut per eas populus ad cultum Dei adhortaretur. Quod si serio ita sentirent circa hæc quæque puncta, bona nimirum foret hæc ad unitatem præparatio ad inveniendа media, quibus se nobiscum et cum universali Ecclesia plane conformarent.

DE VOTIS MONASTICIS.

ART. XXVII.

« De hoc articulo admodum graviter et copiose per multas Scripturas, et per exempla sanctorum Patrum in publica confutatione responsum est, sed etiam in delectu sunt de hoc egregia quædam puncta in scriptis proposita cum petitione hac, ut ab illis acceptarentur. Ad quæ illi responderunt, quod monachis et monialibus quotquot adhuc manent apud eos, in monasteriis suis liberum esse debere usque ad futurum Concilium sive manere, sive exire. Secundo, quod ejusmodi personæ monasticæ non debeant impediri, aut inquietari in sua conversatione, et in suis vestibus et cæremoniis. Tertio, quod eas velint ab omni vi, et violentia, quantum possibile sit, tueri ac protegere. Quomodo autem hæc interim ab eis observata sint, publice manifestum est : unde vereor, illos magis attendere ad bona temporalia, quam ad fidem et religionem ejusmodi personarum. Nos autem præterire ac transvolare non possumus, sed tenemur vota manutenere ; quandoquidem verbum Dei tot in locis Scripturæ, quemadmodum Cæsarea indicat confutatio, tam severe præcipit ut vota Deo promissa reddantur, et observentur. Nam et ipismet Protestantes in Apologia sua dicunt, licita vota servari debere, sicut præterea quod nemo debet alios bonis suis spoliare et exuere. Sciunt enim, quod peccatum non dimittitur, nisi ablatum restituatur. Sciunt denique verbum Dei, quod scriptum habetur Levit. XXVII : Quidquid Domino Deo semel dedicatum est, in alios usus converti non debet, sed Deo sanctum jugiter permaneat. Quod si avaritia et impius mammona eos non obsessos et omnino excæcatos tenet, esset cum ipsis de hoc quoque articulo super tolerabilibus mediis tractandum.

DE POTESTATE EPISCOPALI.

ART. XXVIII.

« Episcoporum potestas et jurisdictio efficaciter in confutatione ex sacris litteris demonstrata, sed ipsorum confessio affirmat, quod utraque potestas Ecclesiastica et sæcularis debeat propter mandatum Dei religiose observari, ac honore affici tamquam summa Dei beneficientia in terris. Præterea in delectu proposuerunt hac de re scriptum quoddam Protestantes, in quo sic statuebant. Primo, ut episcoporum regimen et potestas manuteneri debeat ; nolint tamen per hoc episcoporum abusus et negligentias justificasse. Secundo, quod velint procurare, ut episcopis debita exhibeatur obedientia, atque ut ipsorum Pastores ordinariis episcopis præsententur, ut episcopi eorum excessus corripere valeant. Tertio, ut Ecclesiastica jurisdictio in Ecclesiasticis causis non impediatur. Quarto, ut episcoporum excommunicatio in causis Ecclesiasticæ jurisdictionis non impediatur, si secundum dictamen sacræ Scripturæ exerceatur. Quomodo autem hæc omnia intermedio tempore observaverint, in luce est palam omnibus. Si autem serio ita sentirent, sicut verba supradicta sonant, sperandum sane foret, ut super hoc quoque articulo possint pax et concordia per licita media comparari ac erigi.

CONCLUSIO.

« Hæc est, serenissime ac potentissime rex, clementissime domine, simplex mea deliberatio super XXVIII articulis Protestantium confessionis in hanc brevem redacta summam, quam equidem regiæ majestatis vestræ sublimissimo intellectui et judicio prorsus et per omnia subjectam esse volo et reservatam. Nolo præterea ignorare majestatem vestram, quod adhuc alii sunt permulti articuli adversus Catholicæ Ecclesiæ doctrinam et ordinationem per Lutherum aliosque id genus suæ sectæ concionatores, publicis scriptis in populos longe lateque in sacro Romano imperio evulgati et in lucem editi, qui in ipsorum confessione neque contenti, neque commemorati sunt, sine quorum sana determinatione, et conformatione nulla stabilis pax, et Christiana unitas poterit concludi aut erigi. Ubi igitur regia majestas vestra volet, poterit videre, scire, haud gravatim aliquos eorum, et quidem

bono in numero indicabo : sine hoc enim veram et perfectam unitatem concludere non poterimus.

« Excellentissimæ regiæ majestatis vestræ

« Devotissimus sacellanus

« Jo. Cochlæus canonicus Vratislaviensis ».

50. *Infelix exitus conventus Haganoensis : idem timendum de Wormatiensi.* — Cum in colloquium descensum esset[1], nulla concordiæ ratio explicari potuit, cum Bucerus, Brentius et Osiander, qui veluti simiæ Majestatis Pontificiæ, se servos servorum Christi inscribebant, in hæresi et schismate essent pertinacissimi, prædamnatosque Augustæ errores, tanquam canes reversi ad vomitum assererent. « Lutherani », inquit Joannes Cochlæus [2], « in publicis tractatibus nolebant ratam habere conciliationem eorum articulorum, qui Augustæ in Septenorum colloquio concordati fuerant ». Excusabant se (inquit Franciscus [3] Belcarius) « Protestantes nihil Augustæ certo pronuntiatum ». Ex quorum assertione constabat, nihil certi apud eos haberi, cum novam semper fidem cudere et recudere vellent. Cum itaque post longam disputationem, nihil cum ipsis constitui posset, maxime propter Saxonis et Lantgravii absentiam, quæ duæ Protestantium columnæ erant, ab eorum enim placitis novatores pendebant, Ferdinandus postridie idus Julii conventum de conciliandis dogmatibus controversis Wormatiam transtulit ad diem VI kalend. Novembr. ita tamen, ut nihil de Augustano imperii decreto decederet, et Romano Pontifici jus suum integrum relinquatur, si legatos mittere Wormatiam velit. Interea, donec lis de religione decidatur, sacerdotes pristinis juribus ac bonis restituantur, induciarumque beneficio tantum potiantur, qui ante Norimbergensem conventum in Protestantium societatem adlecti erant. At Protestantes Ferdinandi decreto non assensere, ac senatui Spirensi parere, vel rapta bona Ecclesiasticis restituere recusarunt, ac professi sunt se Romano Pontifici, si legatos Wormatiam mittat, solitos Pontificii primatus honores non delaturos, « jam Franciscum regem (addit Belcarius) cum Cæsare haud conventurum intellexerant, idcirco se contumaciores præbebant ». Ob infelices hos Haganoensis conventus exitus Joannes Eckius Gaspari Contareno, quem jam ante ad eum conventum decretum vidimus, sed ejus profectionem ob justas causas retardatam, gratulatus est, quod Haganoam non venisset : futilia omnia esse colloquia cum Lutheranis, Conciliorum et Sanctorum Patrum auctoritatem ab iis obtineri, ratione vinci nolle : Scripturasque in alienos sensus ab iis distorqueri, efferari magis Comitiorum imperii decretis, cum imperator legum vim additis armis non exerceat in pertinaces, qui novis maleficiis ac direptionibus in dies vires suas augeant[1] :

51. « Reverendissimo domino illustrissimo principi domino Gasparo Contareno S. R. E. cardinali in Aquiro.

« Nulla spes fuit rei bene gerendæ in comitiis Haganoæ ob Cæsaris absentiam, unde pauci principes se eo contulerunt, et in primis episcopi nostri, ultra quam dici potest, supinam habent negligentiam in religionis causa ; nam ex nostro angulo defuerunt Brixinensis, Constantiensis, Curiensis, Passaviensis, Frisingensis, Ratisbonensis, Basileensis, Herbipolensis, Bambergensis, Eistetensis episcopi ; solus Augustensis interfuit, qui non ex toto candidus est, Erasmicis scriptis nonnihil infectus ». Et paulo post : « Abstulerunt nobis comitia illos duos magnos viros archiepiscopum Treverensem, magnum zelatorem religionis, qui non modo oppida et terras præsulatus sui, sed et totam diœcesim servavit puram et incolumem a peste Lutherana et Zuingliana. Alter ibi mortuus fuitEricho dux Brunsvicensis, qui tredecim præliis campestribus interfuit semper victor. Boni moriuntur, tyranni autem et hæretici triumphant, et in hujusmodi actis comitialibus efficiuntur efferati magis et obstinatiores, cum nullam prorsus videant executionem.

« Similis infelix exitus formidandus est Wormatiæ, si habuerit progressum. Satis disputatum est : nolunt vinci rationibus, nolunt premi Conciliorum aut sanctorum Patrum auctoritate. Ecclesiæ consuetudinem ac usum floccipendunt. Scripturas eis objectas lacerant et torquent ; ideo frustra teritur tempus, et novis libellis hæreticissimis edendis occasio datur.

« In nostratum Chronicis reperio Federicum, hujus familiæ Marchionem Brandeburgensem, principem per omnia Catholicum, indixisse conventum Bohemis et Catholicis doctis Norimbergam, ut super articulis controversis disputarent, sperans se rem gratam facere Sedi Apostolicæ. At domnus Apostolicus re intellecta indignatus sub censuris et pœnis disputationem prohibuit : quanto minus has procaces obduratorum disputationes admisisset super certissimis religionis nostræ articulis toties ab antiquissimis sacrosanctis Conciliis decisis et determinatis ! Ego cum S. Paulo dico : *Utinam abscindantur, qui vos conturbant !*

« Cum ergo toties experti sint Romani Pontifices, oculis suis viderit Cæsar, nil profuisse colloquia illa cum sectis habita, sed semper obfirmata pertinacia, deteriores abierint, nec servaverint fidem Cæsari, scilicet, ne quidquam

[1] Belcar. l. XXII. num. 43. [2] Jo. Cocl. in actis et script. Luth. — [3] Franc. Belcar. l. XXIII. num. 44.

[1] Jo. Eck. in lit. ad Gasp. card. Contaren. legatum. Ext. in Ms. arch. Vat. sig. num. 3224. post medium.

amplius novarent, ne aliquem principem, comitem, vel civitatem in sectam et societatem reciperent, ne aliquod monasterium, episcopum, vel quamcumque Ecclesiam suis juribus destituerent, aut in possessionibus turbarent, cum similibus, quæ omnia, Punicam fidem secuti, lacerarunt, nec Deum reveriti, nec homines timentes, perfide fregerunt : et si quando episcopi vel abbates illos in jus vocant cameræ imperialis, mox Saxo, Hessus, et impiorum cohors sævit, minatur, excipit, et ex spoliis agrorum, redditaum, ædificiorum, villarum, arium, faciunt causam fidei. Itaque huic nodo durior quærendus est cuneus, vel sacri Concilii generalis adhibenda est auctoritas, quod saluberrimum fuit hæresibus extirpandis. XXVI Augusti MDXL ».

52. Saluberrimum erat Joannis Eckii consilium, ut principibus mutuo fœdere conjunctis Œcumenici Concilii auctoritate pertinacia hæreticorum frangeretur, sed Pontifici Cæsar dissensit, ut narrat Angelus Massarellus[1] : « Cæterum cum ille modus curandæ in conventibus tractandæque concordiæ ad majores potius concitandas dissensiones aptus videretur, iterum generale Concilium, tanquam unicum in fidei sedandis discordiis antidotum, sanctitas sua Cæsareæ majestati per reverendissimos dominos Marcellum legatum, et Joannem Moronum nuntium supradictos obtulit. At Cæsar, Protestantibus Concilii celebrationi minime assentientibus, denuo tractandæ in imperialibus conventibus concordiæ modum aggressus est, Wormatienseque colloquium ad XXVIII diem Octobris MDXL, antequam Haganoensis conventus dissolveretur V videlicet kalen. Augusti, habendum indixit, in quo colloquio tum Catholicorum, tum Protestantium deputati aliquot amice, non tamen conclusive, articulos religionis inter se conferentes, aliquod pacis medium perscrutarentur, ad quam sane collocutionem, etiam sanctitas sua reverendissimum dominum Thomam episcopum Feltrensem nuntium Apostolicum, una cum aliquibus doctis viris direxit. Et quoniam in dicto Wormatiensi conventu nihil a collocutoribus concludendum fuerat, omnia ad imperialem Ratisbonensem dietam, quam ad VI diem Januarii MDXLI celebrandam Cæsar indixerat, remissa sunt.

« Quod pariter confirmatur ex Actis Consistorialibus[2], qui referunt Pontificem prima die Octobris destinasse nuntium ad colloquium Wormatiense, ut rebus ibi pertractandis et discutiendis interesset ; quibus dictos alios viros associavit. Hi autem fuere Thomas Badia Apostolici Palatii magister, Gregorius Cortesius abbas Benedictinus, Petrus Gherardus Gallus, atque alius theologus e Scotia oriundus, qui tum in aula Pontificia morabatur ».

53. *Monita Joannis Fabri.* — Infelicissima erat horum temporum conditio, adeo ut exiguæ spes essent hæreticorum ad tramitem salutis revocandorum, maxima autem imminerent pericula ne dolis solitis plures Catholicos irretirent, ad impietatem in his colloquiis pellicerent ; quare Joannes Faber episcopus Viennensis, in propugnanda fide Catholica acerrimus, hæc monita dedit[1] :

« Monita super futuro conventu Wormatiensi in causa fidei et religionis, auctore episcopo Viennensi.

« Cum Lutheri et Lutheranorum etiam ipsorum et Zuinglianorum, neque scripta, neque prædicationes, multo minus Ecclesiastici ritus, administratio sacramentorum, institutiones, reformationes, visitationes inter se conveniant, necessarium et utile erit, ut ad manum hæc sint legatis, oratoribus et nuntiis Pontificiis, Cæsareis et regiis, quibus pars adversa inter se dissidens, dissentiens, et fere in nullo conveniens, vincatur, et melioribus reducatur modis et viis, si enim unquam oportuit Esaiæ Prophetiam compleri, ut qui stat super montem Sion annuntiet scelera eorum et peccata, nunc opus erit. Prius nec Augustæ, nec Ratisbonæ, nec Haganoæ Pontificii pastores ausi fuerunt abominationes, hæreses et impietates, nec verbo quidem, commemorare adversariis, sed fuerunt veluti canes muti, juxta Prophetam latrare non valentes.

« Quis autem dubitaret, si adversæ partis principes et ductores intellexerint, quæ tanta abominatione contra Deum, imo contra omnem religionem a suis pseudoprophetis, quos illi suos doctos et Doctores vocant, scripta fuissent, nunquam sustinuisse, eos in destructionem Ecclesiæ Catholicæ tanta moliri ? Propterea de omni conventu redierunt quasi victores, quia nemo quidquam adversus eos loqui ausus. Quod si in illo colloquio hæc occultata fuerint, quis alius exitus erit, nisi ut reliqua pars Christi fidelium dilabatur et corruat? Nam Lutherani suorum seductorum verba putant aurea esse, et præterea quod reliqui principes adhuc, nescientes quantam impietatem intulerit Lutherismus, putarunt causam eorum non esse injustam, sed sanctam et piam, et sic tandem prævalebit defectio et a fide discessio, sed ad hæc oportet legatos, nuntios, oratores et illorum adjunctos, armatos esse et instructos exemplaribus adversariorum, ita ut in publico et secreto consessu, in congregationibus, etiam seorsim et in occulto, possint originalia ipsorum adversariorum exemplaria continuis hisce viginti sex annis in

[1] Diar. Concil. Trident. auctore Angel. Massarel. secr. Ms. arch. Vat. p. 126. et aliud Ms. sig. num. 3190. p. 207. — [2] Alex. Farn. in Act. Consistorial. Ms. card. Spadæ sig. num. 133. p. 387. et p. 307.

[1] Ms. Franc. card. Barb. sig. 2678. p. 126.

publicum et per totum orbem diffusa, edita et sparsa, ostendere et in promptu habere. Hæc res, hoc factum, et hæc instructa armatura terrebit adversarios et eorum adhærentes omnes, super omnia enim vincit veritas.

« Crevit et tantum prævaluit Lutherismus, quod nulla vel modica ratio habita est doctorum hominum, et qui fortes et constantes erant, pro magna parte mortui sunt, et paucissimi superstites manserunt, qui possint et audeant resistere, et qui contradicere, imo prævalere possent, vix habent panem, minus unde impensas impressoribus numerent; propterea de die in diem deficit una post aliam, et spoliantur Ecclesiæ, exulant prælati, grex et ovile Christi pastorem non habet : sed hæc omnia nihil vel parum efficient, nisi reformatio morum et abusuum fiat, etc ».

54. *Cur nuntium miserit Pontifex : quæ mandata ei dederit, et quos socios ei adjunxerit.* — Pontifex hujus colloquii curam Feltrensi episcopo commisit, qui in istis agendis negotiis magna fruebatur experientia, eo quod semper cardinali Campegio fratri suo in variis similibus legationibus semper adhæsisset; nam existimatum fuit duobus potissimum de causis, ut nuntius nomine Pontificis hujusmodi colloquio assisteret. Primo quia Ferdinandus ardenter concordiam optabat, sperans regnum Romanorum, quod aliquis principum in controversiam redigebat, hoc medio in se firmare, posseque Hungariam ab Ottomanicis armis defendere; quare si Pontifex non misisset nuntium, existimaturus de facili esset, concordiam illi non placere, et Austriaci eorumque adhærentes sibi suasissent, Pontificem tanto bono illius adeo Catholicæ domus nationis Germaniæ totiusque Christianitatis impedimento fuisse. Secunda, quia cum Lutherani in dieta Haganoensi totis viribus se opposuissent, ne in illo congressu Pontificis ministri adessent, tamen decretum fuit ut imperator eos invitaret, qua de causa Lutherani cum protestatione declararunt, ob hoc Pontificem, ut caput Ecclesiæ non cognoscere. Quare nisi nuntius adfuisset, forsan percrebuisset opinio, in hac contentione Lutheranos vicisse. Igitur non cardinalem legatum, sed nuntium, cum talem petiisset imperator, Pontifex elegit, cui sequentem tradidit instructionem :

« Instructio [1] data episcopo Feltrensi in Germaniam ituro nomine Pauli papæ Tertii.

« Cum et pluribus litteris legati et nuntii nostri apud Cæsaream majestatem, et alterius item nuntii apud serenissimum Ferdinandum Romanorum regem nomine agentium, esset nobis significatum, fuisse in conventu nuper Haganoæ celebrato, decretum, ut undecim docti et prudentes viri Germani pro parte Catholicorum illius nationis, et totidem pro parte eorum, qui se Protestantes appellant, ad quod dum inter se colloquium die XXVIII hujus mensis Wormatiæ habendum convenientes parati, et absque ullis contentionibus aut disputationibus ac etiam earum, quæ illic tractabuntur, decisiones aliquas, honesta via rationeque excogitent, per quas ad compositionem dissidii, quod in religionis causis dudum apud Germanos ortum in dies crescit, auctore Domino, postea devenire possit; optareque prædictos imperatorem et regem, atque adeo nobis filiali reverentia supplicare, ut aliquem prælatum ad supradictam civitatem Wormatiæ mitteremus, qui una cum suis oratoribus, quos illuc missuri sunt, causam orthodoxæ fidei pro viribus procurent, et Catholicorum deputatos consilio et doctrina dirigant, Protestantes vero, si qua fieri possit, in rectam viam reducere nitantur.

55. « Nos licet ex eo, quod istos super religione tractatus aliqua auctoritate nostra, et hujus sanctæ Sedis Apostolicæ factos, non solum non probare, verum etiam damnare, et quoad fieri posset, prohibere deberemus.

« Tamen exemplo Domini (cujus vices, licet immeriti, in terra gerimus) quantum per ipsius gratiam possumus imitari cupientes, sicut ille ob salutem humani generis, e supremo cœli solio in infimam terram descendere, et immensitatem divinitatis suæ, modicæ humanæ carnis imbecillitatem non contemptui habere, et tandem acerbissimam mortem pati dignatus est; ita nos officii nostri esse duximus, non solum exteriorem gloriam, verum etiam vitam ipsam propriam, saluti ovium nobis creditarum omnino posthabere.

« Hanc ob causam, et præsertim precibus prædictorum imperatoris et regis incitati, aliquem nostro nomine ad prædictam civitatem mittere deliberavimus. Te venerabilem fratrem Thomam Feltrensem episcopum ob tuam egregiam doctrinam, vitæ integritatem, et in rebus tam Aulicis, quam Germanicis, experientiam, præ cæteris idoneum judicavimus, quem ad tam sanctum ac laudabile opus tractandum mitteremus.

« Verum quia materia ipsa, de qua agitur, admodum ardua et difficilis sit, et plus vident oculi quam oculus, et sicut sapiens non semel dicit, erit salus ubi multa consilia sunt, accedit ad id, quod prædictis imperatore et rege, qui et ipsi cum suis oratoribus ad prædictum colloquium, aliquos diversarum disciplinarum et præsertim sacræ theologiæ professores se missuros significarunt, ut idem nos faceremus commoniti et rogati sumus, unde nostri una cum suis conjuncti, multo melius negotium fidei promovere possint; idcirco, et nos tibi nonnullos pios, probos, et in variis scientiis et

[1] Ms. card. Bernardini Spadæ to. XV. p. 745.

linguis peritos viros ad hoc iter, et adeo pium negotium, cum Dei auxilio capessendum, adjunximus, quorum tu consiliis, et ipsi te duce et hujus negotii moderatore, mandata nostra, quæ sequuntur, fideliter et diligenter pro viribus exequi studeatis.

« Ut omnem spem, et fiduciam vestram ponatis in Domino in sincero corde.

« Responsionem Protestantium datam Comitibus de Manderscheyd et novæ Aquilæ.

« Articulos eorumdem datos Cæsareæ majestati Gandavii hoc anno MDXL mense Martio.

« Denique conventus Haganoæ hoc eodem anno habiti, recessum XXVIII Julii conclusum.

« E quibus omnibus una cum his, quæ episcopus Mutinensis nuntius noster, qui et ipse ex mandato nostro Wormatiam hac de causa se conferet, vobiscum communicabit, amplam et facilem eorum, quæ in hujusmodi negotio tractare habent, doctrinam et instructionem capietis.

« Omittimus hic eos libros, quibus ad reddendam rationem ejus, quam protitemini fidem, et ad reductionem errantium, in testimonium requisitæ jam per eos doctrinæ, vobis opus esse optime nostis.

« Quia tempus breve est, et necesse est, quanto citius fieri potest, habita tamen bonæ valetudinis conservandæ ratione, iter vestrum peragatur.

« Cum igitur perceperimus, duo itinera esse Wormatiam eundi, alterum per Mediolanum, et Suitenses, et Basileam, unde Sedo flumine, brevi et commodissime Wormatiam eundo descenditur multo brevius, et per quod non tam diu per terras suspectas sit immorandum. Alterum per Tridentum, et longius, et pluribus suspectis locis, non tamen, ut per Suitenses, quoad montes ita asperum, et quoad populos adeo infensos intersectum. Per utrum eatis vobis est bene considerandum, et per quod elegeritis caute ambulandum. Non enim dubitamus, multos in hac Urbe esse Germanos, qui vobis, de credita vobis provincia scripturi sint in Germania, aut forsan scripserint. Propterea ab iis, qui utriusque itineris periti sunt, tum hic, tum Senis, et Florentiæ et Bononiæ, per quas civitates omnino vobis transeundum sit, informationem capiatis, et modum, cui adsit salvus conductus, quo possitis cum Dei adjutorio iter vestrum tute peragere.

« Et si forte ad iter per Suitenses faciendum salvus conductus deesset, per Tridentum, et serenissimi Romanorum regis terras eundum esset. Tridenti autem capto consilio a venerabili fratre nostro episcopo ejus civitatis, vel si forte ipse abesset, a dilecto filio nobili viro N. castellano prædictæ civitatis pro Romanorum rege præfecto, quos ambo, ut in rebus gerendis prudentes, ita etiam in fide maxime Catholicos, et huic sanctæ Sedi optime affectos esse plurimum gaudemus, et volumus, ut eis optimum nostri animi hac de causa in ipsos affectum significetis. Iter vestrum quod illinc etiam duplex scinditur, prosequi poteritis, et si Œnipontem, prædicti Romanorum regis peculiarem regiam, magis consulerent, illic a regio senatu salviconductus Diplomata poscerent una cum ductore itineris, id quod facile et libenter legatis et nuntiis principis semper concedi consuevit. Licet autem intelligamus Cæsaream majestatem publicasse jam edictum salvi conductus omnibus ad colloquium Wormatiense accessuris profuturum, tamen non possum vos non monere, ut omne studium adhibeatis, quo tutum ad locum vobis decretum perveniatis, in quo præter salvos conductus procurandos, etiam proderit particulare supra intendentem, et tacite, et absque ulla ostentatione iter vestrum facietis; in hoc autem articulo propterea multum sumus immorati, quia non parum reipublicæ interest, ne quid sinistri in via (quod Deus avertat) patiamini.

« Cum Wormatiam, auxiliante Deo, incolumes perveneritis, nihil vobis antiquius sit, quam ut significato adventu illuc domino episcopo Mutinensi, consilia vestra et commissionem vobis datam cum illo libere communicetis, deinde una secum colloquium procuretis oratorum Cæsareæ et regiæ majestatum, eorumque doctorum, qui cum illis eo accesserunt, et in primis venerabilis fratris episcopi Attrebatensis, et dilecti filii Alberti Pighii, quos et ipsos vobiscum illi conventui interesse volumus, e quibus statum religionis, et colloquii, deputatorum, si jam inceptum fuerit, intelligetis, consilium inter vos ineatis, quando et quomodo vobis cum Dei nomine, aliquid negotiari inchoandum sit.

« Sed illud præcipue memineritis ut vos (præsertim in principio) magis audiendi, et quæ ab aliis dicuntur observandi, quam vestra consilia aperiendi studeatis. *Audiens enim sapiens sapientior erit,* ut inquit Salomon, et juxta divi Jacobi præceptum : *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram;* de quo quamvis vos commonere superfluum sit, non abs re tamen fortasse fuerit indicasse.

« Nullus tamen per se, vel cum Catholicorum, vel cum adversariorum deputatis, aut aliis quibuscumque, quicquid tractare audeat, nisi re tecum, et cum cæteris, quos tecum hac de causa mittimus, communicata.

« Quod si quis vestrum forte aliquid foris intellexerit eorum, quæ ad rem facere videbuntur, ad eosdem quamprimum referat, et ad te imprimis, quem hujus negotiationis gubernatorem constituimus, cæteros vero consiliarios adjunximus.

« Et quoniam ad aures nostras pervenit, a nonnullis etiam fide dignis, subdubitatum esse ex aliquibus indiciis, facile fieri posse, ut aliqui ex his, quos Catholici suo nomine deputarunt, partim non sane recto pede in fide procedant, partim non in hanc Sedem animo sint affecti, eapropter omnem adhibebitis curam, ut si qui sint tales, ut quinam illi sint, intelligatis id, quod episcopo Mutinensi in istis regionibus diu versato facile percipere erit.

« Ab illorum autem non sincerorum colloquio et consuetudine, sicut omnino abstinere non adeo consultum esset, ne cum detrimento causæ publicæ, et ipsi (si qui erunt tales) et ii, quibus deputati fuerint, irritentur, ita parcius et cautius cum illis negotiari vos oportebit, et quando una cum aliis vere Catholicis ad vos ibunt, generalibus verbis et causæ fidei minime præjudicialibus tunc utendum est.

« Idem vobis observandum erit ab aliis omnibus, seu palam, sive clam non bene sentientibus, cujuscumque sint status aut conditionis, cum quibus necessario est aliquid vobis tractandum.

« At cum deputatis vere Catholicis, quoties vel per se vos visent, vel a vobis pro loco et tempore invitati fuerint, omnia quæ agenda erunt liberius et apertius conferetis, non solum doctrina et consilio, si opus fuerit, eos juvabitis, sed etiam ad pie et prudenter et pacate cum adversariorum deputatis tractandum negotium religionis instruatis, et quodammodo dirigatis, commonendo eos ut a rixis et contentionibus abstineant, et zelo fidei, pacis ac charitatis omnia pertractentur.

« Si vero forte contingeret, ut deputati Protestantium, vel sponte, vel ab aliquibus aliis honestis personis inducti, vel alia quavis bona occasione oblata colloquium vestrum quærerent, eos benigne et amice excipiatis, et cum eis loquendo et negotiando, non minus prudentia, humanitate, pietate et dexteritate, quas in vobis novimus esse sitas, quam doctrina utemini, significantes eis, nos esse maxime promptos unitatem fidei in omnibus quidem ovibus nobis commissis, sed præcipue illius inclytæ nationis procurare, ad quod assequendum nos boni parentis omne officium impleturos dicetis, modo illi se obedientes filios exhibeant.

« Commemorabitis etiam dextero quodam modo, quot quantaque damna passa sit Ecclesia Dei, et præsertim Germanica natio ex istis in religione dissidiis, quantoque majora pericula immineant, non solum ex intestinis, verum etiam infidelium bellis, quæ omnia non difficulter tollerentur, si velint ad Ecclesiam redire.

« Quod si aliqua in Ecclesia reformare aut concedi petent, ea certa et clara scriptisque commendata vobis exhibeant, ad nos quamprimum transmittenda, quæ si talia erunt, ut salvo Dei honore et conscientia nostra, concedi possint, et vos istic eis bona spe favebitis ad sequendum ea quæ petunt, et nos re ipsa ostendemus esse benignos, et pacis charitatisque maxime cupidos.

« Si iidem vero Protestantium deputati pertinaces in suis opinionibus perseverent, aut vos verbis et modis subasperis tractarent, vos tamen a vestra solita loquendi et agendi modestia nequaquam recedatis, quinimo tam apud ipsos quam alios quoscumque ubique juxta animi nostri desiderium, charitatem, unitatem et pacem semper profitemini, sed in hoc necesse eo utamini temperamento, ut tam Protestantium deputati, quam alii quicumque cognoscant, non ex dejectione animi, aut quod causæ nostræ diffidatis, sed ex benignitate naturæ vestræ, et Apostolica doctrina, quæ contentiones ab Ecclesia Dei eliminat, modestiam et bonitatem vestram procedere.

« Non desperamus autem, si res ad istos terminos mutui inter vos et Protestantium colloquii, et alicujus honesti tractatus reducatur, et vos cum modestia, humanitate, prudentia et charitate, sicut confidimus, agetis hujusmodi tractatus, quin istud in religione dissidium, ad aliquam bonam et certam viam dirigi possit, inde mox unitas et pax Ecclesiæ loco, et tempore, et debitis modis perficienda auctore et fautore Domino, subsequatur, quod si Deus nondum concedere nobis dignabitur, nos tamen, et datæ vobis de eo commissionis, et vos suscepti laboris nequaquam pœnitere debebit, cum actiones nostras pro officio et ratione, implorato Numine, dirigere, illarum vero successum a Domino exspectare debeamus.

« Et hæc proprie sunt, quorum in genere, et veluti quadam formula vos commonefaciendos existimavimus, cætera, quæ non pauca pro mutabilitate rerum de novo emergere facile possunt, ea tam ex his regulis per nos datis, quam ex prudentia vestra gubernanda, et quod dicitur consilium in arena capiendum vobis relinquimus.

« Quæ vero ad merita hujus causæ et articulos controversos attinet, non est, quod vos instruamus, cum incertum sit, quibus potissimum tunc insistere adversarii velint, et consummata doctrina vestra ulterius instructione non indiget.

« Illud tamen in hac re certius explicandum vobis jam nunc duximus, quod cum Lutherani multa errata falso imputent Sedi Apostolicæ, contra quæ postea scribentes, in ea facile, et erronea refellentes, sic aures populi captant, et animas eorum inficiunt; idcirco maxime profuturum putamus causæ veræ fidei, si vel cum Protestantium deputatis loquentes, vel etiam cum aliis hominibus, qui ubique hac fraude sunt seducti, detegeretis et redarguere-

lis hos malos dolos; observate tamen semper, quas vobis toties inculcavimus modestiæ et prudentiæ regulas, ut ne propterea ad contentiones et rixas deveniatis, cum vos, non ad disputandum, aut altercandum, aut aliquid, et quod in eo colloquio tractaretur probandum, decidendum, aut concordandum illuc mittamus, sed pro satisfactione officii nostri, et ad Cæsareæ majestatis, serenissimi Romanorum regis preces, ad assistendum et consulendum deputatis Catholicorum, ad suadendum adversariis reductionem et pacem; sin minus ad explorandum et intelligendum eorum consilia, et quo tandem tendere videantur perscrutando, in quo non solum summa diligentia, sed et maxima prudentia et cautela vobis utendum erit, ne forte decretum propositum nostrum majorem conciret perturbationem.

« Et si aliqua vobis spes, et via pacis et reductionis illorum illucesceret, de ea et omnibus aliis quæ illic dicentur, fient aut contingent notatu digna, ad nos per litteras quamprimum referatis, congruum et opportunum vobis quam celerrime accepturi responsum.

« In summa autem, ita pro virili vestra, cum Dei auxilio agere studeatis, ut si fidei et hujus sanctæ Sedis causa ex nostra negotiatione melius promoveri non possit, saltem non ad deteriorem, quam in quo nunc est statu vestra culpa, de quo tamen nequaquam timemus, perducatur.

« Poteritis autem sæpe et copiose scribendo facile nos de omnibus certiorem reddere per tabellarios, qui vigesimo quoquo die, ultro citroque in Flandriam, et illinc Romam commeantes per Spiram, Wormatiæ admodum vicinam, transire consuevere; sed et ubi res postularet, eo jam proprium cursorem ad nos illinc expedire poteritis.

« Dominus noster Jesus Christus consilia et actiones nostras gubernet, et vos incolumes illuc ducere, et cum laborum vestrorum optatis fructibus ad nos reducere, et Ecclesiam suam pacare et amplificare dignetur, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum sub annulo Piscatoris die XI Octobris MDXL, Pontificatus nostri anno VII ». Scripsit etiam eidem Feltrensi episcopo Pontifex sequentem Epistolam [1] :

« Venerabili fratri Thomæ episcopo Feltrensi nuntio nostro.

« Venerabilis frater. Cum nuper a Cæsarea majestate nobis significatum fuerit, conventuros esse propediem Wormatiæ aliquot hinc a Catholicis Germaniæ, inde a Protestantes se vocantibus ejusdem nationis deputatos, qui amicabili colloquio inter se absque ullis contentionibus vel disceptationibus habito, super dissidio religionis, quo dicta natio jam per aliquot annos laborat, aliqua media et rationes (citra tamen ullam decisionem) excogitent, per quæ postea ad reconciliationem et unitatem fidei inter eos deveniri possit : fuerimusque propterea ab eadem majestate requisiti, ut quemadmodum Cæsarea majestas, et serenissimus etiam ejus frater Ferdinandus rex Romanorum eo missuri sunt, ita nos etiam aliquem prælatum nostro nomine, et secum aliquot doctos et probos viros ad hunc laudabilem finem illuc mittere vellemus, quo etiam dicta majestas et serenissimus rex oratores missuri sunt. Nos, qui nihil magis hoc tempore concupiscimus, quam sanctæ Ecclesiæ ubique unitatem, et ut illa fortissima et inclyta natio, quæ semper antemurale totius Christianitatis est habita, ad unanimem in fide consensum et tranquillitatem reducatur, a dicta etiam majestate requisiti, et ad tam pium opus coadjuvandum, te, cujus doctrinam ac prudentiam habemus perspectas, et una tecum aliquot alios probos et doctos viros ad dictam civitatem Wormatiæ destinantes, tibi mandamus, ut una cum mittendis ab eisdem Cæsare et rege Romanorum, omnem detis operam nostro nomine, nihilque agere et curare prætermittatis, ut dicta reconciliatio et ad fidei unitatem reductio sequi possit, cujus nostri desiderii ac tuæ operæ effectum Deus omnipotens nobis concedere dignetur. Dat. Rom. apud Sanctum-Marcum die I Octobr. MDXL, anno VI ».

56. Adjunxit illi Pontifex eruditione excultissimos theologos, atque inter eos Albertum Pighium auctoritatis Apostolicæ adversus novatores acerrimum defensorem, quem subjectis litteris ad tuendam Ecclesiæ causam incitavit [1] :

« Alberto Pighio.

« Cum ad colloquium Wormatiæ proxime habendum, unum ex prælatis nostris a Cæsarea majestate requisiti missuri essemus, eique adjuncturi aliquos doctrina et pietate præstantes viros, non fuimus dubii quin te vel in primis illis adnumeraremus, scimus enim quali eruditione sis et quam pium animum geras, et quantum hæc sancta Sedes in te confidere possit, apud quam diu versatus, cum virtutis tum observantiæ in illam tuæ nobis monumenta reliquisti, quæ nos grato animo conservamus. Cum igitur nullum tempus habiturus sis aptius, in quo tua excellens doctrina, atque erga Deum pietas, et in nos observantia elucere possit, libenter ad pium hunc laborem vocantes, hortamur, ut ad dictum colloquium in tempore destinato te conferas. Eaque inibi una cum prælato nostro, quem propediem missuri sumus, ac cæteris per nos mittendis præcipueque vene-

[1] Paul. III. lib. brev. ann. VI. p. 406.

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 405.

rabili fratri nostro Antonio Pernott episc. Atrebatensi in honorem omnipotentis Dei, assertionemque Catholicæ fidei et Apostolicæ Sedis, agas et cures quæ te digna, et nostræ in te spei consentanea sunt, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum IV Octob. MDXL, anno VI ».

57. Extant eo argumento ad eumdem Atrebatensem episcopum Pontificis litteræ his verbis conceptæ [1] :

« Venerabili fratri Antonio Pernott episcopo Atrebatensi.

« Venerabilis frater, salutem. Cum ad id colloquium, quod Wormatiæ super rebus Catholicæ fidei propediem habendum est, a Cæsarea majestate requisiti, statuerimus hinc mittere unum ex prælatis nostris, eique aliquot doctrina et pietate præstantes viros, tum hinc, tum aliunde ex diversis locis conquisitos, adjungere, qui a nobis ad hoc deputati una cum eodem nostro prælato rem Catholicæ fidei agant et tueantur, occurrit nobis in primis tua fraternitas, quæ studiis litterarum recens et nova dignitate conspicua pro eruditione posset, et pro pietate sua vellet utriusque laudis primitias Deo offerre, et in ejus sanctum obsequium, vim ingenii et doctrinæ suæ exponere, sicut ea dignum est : itaque hac spe freti tuam fraternitatem hortamur, ut pium hunc laborem suæ maxime dignitati et virtuti congruentem, libenter suscipiens ad id colloquium in tempore destinato se conferat, ibique una cum prælato nostro, ac cæteris, quos mittimus, ea agat et curet, quæ ad honorem Dei omnipotentis, tutelamque Catholicæ religionis et Apostolicæ Sedis redundent, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Marcum IV Octob. MDXL, anno VI ».

58. *Wormatiense colloquium sine fructu dissolvitur.* — Cum Wormatiam omnes accessissent [2], vigesima quinta Novembris tractationi initium dederunt, quamvis imperator abesset, eo quod, ut vulgatum fuerat, Belgicos motus non penitus compressisset, sed revera, ut secreto Granvellanus (cui imperator mandaverat, ut suo nomine colloquio adesset) Pontificiis dixit, imperatorem Wormatiam non esse accessurum, quia oratorem Anglicum expectabat, qui lento gradu iter agebat, ut eum Wormatiæ reperiret, sed imperator, nec Wormatiæ, nec in alio Germaniæ loco, cum eo convenire disposuerat, ne illic omni studio aleret discordias, quas valde utiles ad pacem in Anglia conservandam cognoscebat. In primo congressu, sic Granvellano consulente, nuntius Pontificius non adfuit, cum illa prima actio plena futura esset officiorum, sed sedes in loco ubi nuntius sedere debebat, posita fuit in dubium, tamen venerunt, timentes de aliqua Lutheranorum insolentia, an nuntius suam esset dicturus orationem, sed Granvellano pro Lutheranis promittente, decretum fuit, ut ad captandos Pontificiorum animos, eis ostendendo Pontificis desiderium erga concordiam etiam ipse oraret. Die igitur vigesima quinta Novembris [1] Granvellanus « orationem habuit, quæ Cæsaris Ferdinandique absentiam excusavit ; quam vero, uterque omnium imperii ordinum consensum, præsertim in causa religionis, exoptent, multis verbis explicavit, quot quantæque ex dissidiis calamitates acciderint, quæ porro impendeant, addidit : Ut modeste in unum consensum redeant, nec sua pertinacia, vetera dissidia continuent, oravit : id enim Deo in primis, deinde Cæsari Ferdinandoque fore gratissimum , universæ autem Germaniæ omni ex parte salutare. Postridie de scribis, qui singula exciperent actum est : utrinque bini delecti fuerunt.

59. « VI idus Decembris Thomas Campegius, Feltrensis Pontifex, Pontificius legatus, orationem habuit de pace Christianis omnibus, Germanis autem in primis necessaria, quorum cervicibus Turcæ immineant, prolocutus, Germaniæque vicem miseratus, Paulum Pontificem omnia tentasse, ut huic malo mederetur, Concilium Vicentiam indixisse declaravit, ubi nulli aut rari convenerint. Cæsarem quoque Wormatianum hoc colloquium instituisse, Ratisbonensis conventus, ubi Cæsar aderit, veluti quoddam præludium : se de Pontificis mandato Cæsarisque consensu accessisse, precari, ut unam concordiam, verum Christianorum scopum sibi proponant; Paulum quidem, si quid in ea re præstare possit, sedulo, ut omnibus satisfaciat, laboraturum ».

Addit Belcarius, principes, qui, ut huic colloquio præessent, decreti fuerant, edixisse, ne Acta colloquii, nisi cum designatis ad illud communicarentur, neve divulgarentur, priusquam referrentur ad Cæsarem, ac de Protestantium doctrinæ capitibus, de jurisjurandi formula, de collocutorum numero et suffragiorum ratione, longam altercationem fuisse, nulloque modo Protestantes a suis opinionibus discedere statuisse, rejectamque disceptationem ad Ratisbonenses cœtus, quod Angelus Massarellus [2] confirmat his verbis : « Et quoniam in dicto Wormatiensi conventu, nihil a collocutoribus concludendum fuerat, omnia ad imperialem Ratisbonensem dietam, quam ad VI diem Januarii MDXLI celebrandam Cæsar indixerat, remissa sunt ». Ita ex hoc colloquio Wormatiensi non alii fructus decerpi potuere, quam quod Philippus Melanchton et Bucerus hæresiarchæ, tanquam hæreseos cymbata, tinnitu impio au-

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 408. — [2] Epist. Moroni ad car. Farnesium apud Palavic. to. I. l. IV. c. 12. num. 1. Littera Nuntii apud Palavic. ubi supra num. 3. Epist. Nuntii Moroni apud Palav. ubi sup.

[1] Franc. Belcar. Ep Meten. l. XXII. num. 48. — [2] Angel Mass. in Diar. Ms. arch. Vat. sig. 3190. p. 307. Paulus Jovius l. XXXIX. Jo. Cocl. in act. Luth. Surius in Comm.

dientium aures infecerunt; non enim ut ad bonam frugem redirent, poscebant colloquia, sed ut eloquentiam venditarent, famamque apud suos colligerent; quare mox editis pestiferis libellis, Acta evulgarunt, ut refert Joannes Cochlæus, qui præcipua Actorum Wormatiensium capita perstringit :

« Post longam sane tractationem cum dominis præsidentibus habitam; duo disceptaverunt de peccato originali collocutores, D. Joannes Eckius, et magister Philippus Melanchton, de quo quidem articulo disputandi non fecissent finem, nisi Cæsaris commissarius illustris dominus de Granvella, qui mox abiturus erat, delectum fecisset, ac binos ex utraque parte constituisset, qui eum articulum in quatuor puncta redactum utcumque concordarunt, de reliquis autem nihil agi ibi potuit ». Non erant nimirum ad concordiam comparati Lutherani, cum inani expectatione Cæsarem deluderent, ne armis eorum pertinaciam frangeret, quo vero astu visi sint assentiri Catholicis in controversia de peccato originali Jovius illustrat [1] : « Jam de peccato originali Protestantes se cedere fatebantur, utpote, qui astuto consilio, cum dociles, tum veræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptam infamiam obstinatæ dissensionis effugerent, et tum demum in reliqua veterum sanctionum capita ad convellendam Romani Pontificis auctoritatem sævius atque liberius grassarentur, si in re nequaquam levi a priore sententia discessissent, sed eam alternæ disputationis contentionem Granvellius, quasi jam bonæ spei plenus, qui aliquid pio pacificatore non indignum consecutus videretur, ad Ratisbonensem conventum rejecit ».

60. His inanibus colloquiis Cæsarem male tempus absumpsisse a Lutheranis illusum et maximarum rerum gerendarum occasiones amisisse proximo anno visuri sumus. Ex his vero latius diffundendæ hæreseos ansam captarunt novatores, ac scripta calumniis in Catholicos referta sparsere, quas Surius ita refellit [2] : « Aiunt Catholicos magna crudelitate grassari in homines innocentes, iis verbis imperatorem, regem Franciæ, multosque alios Catholicos principes, oblique crudelitatis insimulant, propterea quod de Hæreticis supplicium sumerent, quos ipsi vocant homines innocentes, et tamen etiam Protestantes severe animadvertebant, haud dubie instigati ab istis in Sacramentarios et Anabaptistas, qui se non minus atque Lutherani innocentes jactitabant. Quæ vero illa innocentia est, homines a Christi corpore, quod est Catholica Ecclesia, abstrahere, et in pestilentissimos errores inducere, quos necesse est, non aliud, quam ipsam mortem sempiternam consequi ? Latrones atroci plectuntur supplicio, quod corpora jugulent, et isti animarum parricidæ, tanquam innoxii nullas tantæ immanitatis pœnas dabunt ? Aiunt se in suspicionem vocari, quasi non emendationem Ecclesiæ, sed commoda solum sua spectent, et has calumnias longe lateque disseminari, quo vera religio, et ipsi in odium adducantur ? Quis hic non videat istorum impudentiam ? Si Ecclesiæ emendationem spectabant, cur non manserunt in suis cœnobiis ? Cur tot jam olim damnatos errores ab inferis excitarunt ? Cur Germaniam fœdissimis religionis dissidiis horrendum in modum distraxerunt, et has tantas errorum tenebras audeant vocare puram doctrinam, audent dicere se filios Dei, nomen, et Evangelium profiteri ? » Et infra : « Jam vero quantam habet vanitatem et impudentiam, quod aiunt, in his litteris se nihil contra veteris Ecclesiæ formulam docere, cum certissimum sit et a nostris abunde ostensum, eos pro Evangelio et Dei verbo hominibus nihil fere obtrudere aliud, quam crassissimos et jam olim damnatos errores : et ne parum sit tam scelerate esse mentitos, adjiciunt mox aliud tam insolens et prodigiosum mendacium, ut non stylo, sed magistratus sceptro, et severa animadversione vindicandum sit. De Pœnitentia (inquiunt) docebatur frigide et perplexe ; de gratia per Christum accepta, de condonatione peccatorum, ne verbum quidem. In re tam aperta, quam ipsa lux meridiana palam coarguit, quid possumus aliud, quam et istorum deploratam malitiam, et illis fidem commodantium dolere cœcitatem ? Quis vero possit mederi hominibus, qui tam luculenter imponi sinunt? Legantur vel soli doctorum Scholasticorum libri, et pene usque ad fastidium comperientur de Christi gratia, et peccatorum remissione dixisse. Non ergo isti quadam animi imbecillitate aut ignoratione, sed obstinata et deplorata malitia hæc, et id genus alia multa in miserorum certissimam perniciem confingunt ». Addidere in litteris ad Granvellanum : « Protestantes non defuturos colloquio, actioni conciliationis, sed ita, ut Scriptura duce verum exquiratur, et Christus solus pro judice agnoscatur, quam cantilenam illi bellissimi theologi perpetuo cantillant, quasi non eadem voce, et multi alii superiorum temporum usi sint. Sed advertat dolum lector ; volunt Scripturam valere,sed ita ut penes ipsos sit facultas eam interpretandi. Quæ vero tam impia possit extare hæresis, quæ non libenter hac ratione Scripturam solam judicem patiatur. O nimium simplices Christianorum animos, qui hanc versutorum hominum vafritiem non adverterunt ! Non est nobis controversia cum illis de Scripturis, sed de sensu Scripturarum, hunc illi volunt petere e suis parum sanis cerebris, nos illum petendum esse dicimus ex perpetuo Catholicæ Ecclesiæ consensu : verum hoc illi prorsus refugiunt, quia

[1] Paul. Jov. l. XXXIX. — [2] Surius in Comm. hoc anno.

sciunt dogmata et privatas falsasque opiniones suas, ab hoc publico totius orbis Christiani consensu discrepare. Interim Scripturas crepant apud imperitos, sed docti facile intelligunt, tam nihil pro illis facere germanum Scripturæ sensum, quam nihil suffragatur mendacio veritas, et qui tandem fieri possit, ut bona fide ad Scripturas provocent, cum ipsam suam Confessionem Augustanam pleraque dogmata sua non semel mutarint. Potestne verum esse, quod tam varium est? aut potest cum tanta inconstantia ullum habere commercium incommutabilis Scripturæ divinæ veritas? »

Conati sunt Protestantes [1] Gallorum regem officiosis litteris delinire, conciliareque sibi adversus Cæsarem; pertentarunt etiam Henricum Angliæ regem sibi conjungere, sed is ipsos etiam arguit, non recte in pluribus de fide sentire. Cum vero Ratisbonæ conventus proximo anno cogendus esset, pro ventilandis controversiis, Joannes Cochlæus [2] nonnulla opuscula edidit pro illustranda fidei Catholicæ puritate, ut ipse memorat his verbis :

« Quoniam alius conventus a Cæsare indictus erat Ratisbonæ celebrandus, in quo per aliud colloquium de religione agendum erat, Cochlæus Moguntiæ brevem edidit libellum, et Latine et Germanice, in septimum Augustanæ Confessionis articulum de vera Ecclesia ; ubi ostendit eam non esse apud Lutheranos, sed apud Catholicos, ex eo enim articulo tota religionis controversia pendere videtur. Edidit et eum libellum ibidem, quem inscripserat De Ordinatione episcoporum, et Presbyterorum, et de Eucharistiæ consecratione antequam abiret Ratisbonam ».

61. *Joannis Hungariæ regis morte regnum illud perturbatur.* — Perturbari cœpta est [3] ac fluctuare in Hungaria Christiana res ob inopinatam Joannis Hungariæ regis mortem, adeo ut cum superiore anno ob pacem inter eum ac Ferdinandum confectam Hungarici regni res reflorescere viderentur, demum accepto hoc vulnere, ob enata dissidia adeo concidere, ut ea Hungariæ pars, quæ Joanni parebat, Turcica servitute oppressa fuerit. Extulerat signa Joannes rex adversus Maylatum Transylvaniæ præfectum rebellem, nondum confirmata ex recenti morbo tenui et imbecilla valetudine ; cumque editi in lucem filii ex Isabella Sigismundi regis Poloniæ filia lætus nuntius in castra venisset, et una cum proceribus publicam de suscepto regni hærede lætitiam regali convivio celebraret, infirmam valetudinem iniquis poculis obtrivit, febrique revocata, brevi interiit, cum prius filium testamento hæredem regni renuntiasset, Georgiumque episcopum Varadiensem, ac Petrum Vicchium reliquisset, proceresque esset obtestatus per Hungarici nominis antiquum decus, ne externæ gentis regem in Hungaria imperare paterentur : quo supremæ voluntatis decreto fœdus cum Ferdinando rege percussum violavit, in tabulis enim conscripti obsignatique fœderis, diserte fuerat appositum, ut si Joannes vita excederet prior, Ferdinandus totius Hungariæ imperio potiretur, cui pactioni plures principes subscripserant, ut Hungaria in pristinum decus amplitudinemque restitueretur : ea tamen pactio in arcanis habita fuerat ac suppressa, ne Solymannus ex ea offenderetur. Joanne autem rege extincto, Hungari suæ salutis, nominisque Christiani immemores, stare fœderi detrectarunt, ac misere Joannem Exechium Quinqueecclesiensem episcopum, et Stephanum Verbetium oratores, cum amplissimis muneribus ad Solymannum, ut Joannis hæredem Stephanum, cujus capiti solemni ritu coronam auream D. Stephani primi olim Hungarorum regis imposuere, in clientelam acciperet, cujus rei fama cum ad Pontificem affluxisset, ad avertenda impendentia pericula, cum cardinalibus varia consilia iniit, ut referunt Acta Consistorialia [1] :

« XXIV Novemb. Cum sanctitas sua videret inter principes Christianos pacem perfici non potuisse, tametsi de eodem sanctitas sua, et coram, et crebris legationibus, partim ad Cæsarem, partim ad Christianam majestatem paterna charitate tentaverit, cumque ex bello in Hungaria post mortem Joannis Hungariæ regis, inter serenissimum Ferdinandum regem et reginam a dicto Joanne relictam orto, maxime timendum esse judicaret, ne futuro anno a Turcis terra marique res Christianæ usque adeo in Italia invaderentur, præsertim renovata pace inter illustrissimum dominium Venetorum et tyrannum Turcarum, et Germaniæ religionis dissidio ardente, mature occurrendum et antevertendum est arbitratus, provisiones faciendas proposuit ». Fuere eæ variæ conficiendæ pecuniæ rationes pro stipendiis militum comparandis. Ad conjungendos etiam mutuo fœdere Hungaros, litteras dedit ad Hungariæ præsules, quibus damnavit eorum consilium, qui puerum hæredem Turcicæ clientelæ committendum senserant, monuit præsentem casum jam ante prævisum fuisse, atque ex fœderis legibus diremptam controversiam ; caverent, ne Græcorum exemplo Turcas excirent in auxilium, eamdemque demum ac illi calamitatem paterentur [2] :

62. « Archiepiscopo Strigoniensi.

« Venerabilis frater, salutem. Audito per nos obitu claræ memoriæ Joannis regis, sane

[1] Sur. in Comm. hoc anno. — [2] Jo. Cocl. — [3] Paul. Jov. l. XXXIX. Isthuanf. Sur. in Comm. hoc anno.

[1] Alex. Farnes. card. in Act. Consistor. Ms. card. Spadæ sign. num. 133. p. 393. — [2] Paul. III. lib. brev. an. III. p. 378.

præter dolorem ex morte Christiani principis susceptum a nobis, non parum etiam perturbati fuimus, quod veriti sumus ex proximis istius regni cladibus, ne quid ea res non solum vobis, sed etiam cæteræ Christianitati periculi afferret, neve aliqui istic motus, in his tantis Christianorum perturbationibus, nunc orirentur ; id autem eo magis timere cogimur, quod intelleximus (id quod cupimus omnino esse falsum) profectos jam istinc esse oratores publicos ad Turcarum tyrannum, qui cum eo agant tributumque polliceantur, ut is relictum filium Joannis regis in suam defensionem suscipiat, et in eo statu, quo pater ejus fuit, remanere sinat, gubernatore regni interim constituto. Qua quidem re nihil potuit nobis accidere acerbius, cum enim istud regnum ex discordiis vestris antea afflictum ac lacerum, postea ex pace inter eumdem Joannem et charissimum in Christo filium nostrum Ferdinandum Romanorum regem inita, recreatum videremus, bonaque spe duceremur, eamdem pacem omni studio a vobis, qui præsertim in ea intervenissetis, esse conservandam, cum præcipue, sicut a fide dignis relatum nobis est, hic ipse casus fuerit ante in dicta pace prævisus ac decisus, quid audiri potuit vestro nomine indignius, quam pace turbata spretisque fœderibus, tum novis, tum priscis, etiam ab hoste Christi auxilium petere, eidemque hosti viam patentiorem ad cætera Christianitatis aperire, et Hungariam Turcis facere vectigalem ? sed nos, ut diximus, falsa hæc esse cupimus et speramus, non enim modo de prælato insigni, qualis tua fraternitas est, sed ne de Christiano quidem homine facile credi possunt, cum impietatem multis modis contineant. Quidvis certe pati ac subire satius fuisset, quam ad hæc confugere : licet igitur a fraternitate tua nihil expectare debeamus, quod indignum ea sit, tamen cum istius regni, quod etiam antemurale cæteræ Christianitatis est, salute tantum simus solliciti, quantum nostri officii ratio, nostrorumque prædecessorum consuetudo, ac noster erga vos amor postulat, fraternitatem tuam cum affectu omnique instantia hortandam duximus, et pro bono istius regni omniumque Christianorum universali, monemus et urgemus, ut pro tua virili, pacem in isto regno omni tuo studio et opera conservare, pacisque fœdera tueri cures, tibi nihilominus in virtute sanctæ obedientiæ, et sub nostræ indignationis pœna præcipientes, ut omnium hostium Christi consortium tanto detrimento a vobis expetitum, ab eodem regno penitus excludas, ne belli causis et seminibus inter vos renatis, atque ex vestra, quod Deus avertat, discordia, nova occasio Turcis præbeatur, istius regni ad extremum interitum deducendi ac sibi tandem subjiciendi, sicut in Græcia fecerunt, cujus miserabile exemplum ante oculos vobis sit : in hoc fraternitas tua rem pietate, prudentia ac persona tua dignam, et nobis, qui nihil aliud, quam istius regni salutem et communem securitatem ex hoc petimus, faciet valde gratam. Datum Romæ apud S. Marcum III Octobris MDXL, anno VI ».

63. Conceptæ sunt eadem verborum formula litteræ ad Varadiensem, Agriensem, Quinqueeclesiensem, Transylvanumque episcopos, tum alios septem prælatos sive abbates : contempsere ii infeliciter Pontificis monita, ac una cum proceribus, specie tuendi Hungarici nominis, Christianæ fidei causam prodidere, ac tandem post graviora bella, Turcicæ servitutis infame et crudele jugum subierunt, ut suo loco dicetur. Interea Ferdinandus[1], cum misso oratore reginam viduam de fœderis legibus certiorem fecisset, atque amplissimos illi redditus, atque filio Septusianam Provinciam sponderet, si regni possessionem restitueret, illaque Sigismundum patrem arbitrum constitueret, adderetque non futurum honestum Ferdinando viduam lacrymis consumptam, puerumque vagientem in cunis, bello obruere, rem conficiendam celeritate ratus, auxilio Cæsaris exercitum immisit, Vicegradum impetu cœpit, Pestum Vaciamque sine vulnere in potestatem redegit, plures Hungaros proceres sibi conciliavit, Albam Regalem obtinuit, Budamque obsedit, Turcæ vero a regina in auxilium exciti fuere, ut proximo anno dicetur. Eo vero liberius armorum molem vertere in Hungaros potuere, quod Veneti cum iis fœdus instaurassent[2], de quo VII Junii Pontifex in senatu cardinalium verba fecit.

64. *Henricus VIII Angliæ rex sævit in Anglos.* — In Anglia Henricus rex[3], cum jam ante omnium monasteriorum opes ac census expilasset, in eam egestatem clarissimo divinæ in eum ac suorum impia sacrilegia vindictæ extemplo lapsus est, ut ad eam levandam plusquam tertiam ac ferme mediam bonorum partem ab Anglis omnibus abraserit, atque omnia Equestris Ordinis Rhodii vectigalia fisco addixerit, tanto vero odio pios est insectatus, ut Uilsonum virum primarium, et Sampsonem episcopum Cicestrensem ea sola de causa in carcerem conjecerit, quod eleemosynam erogassent in quosdam pauperes, in custodiis propter negatum Ecclesiasticum regis primatum fictitium detentos ; pariterque Richardum Farmerum bonis omnibus exuerit, perpetuo damnarit carcere, quod liberalitate pios complexus esset ; Joannem Nevellum ob cultam fidem Catholicam et popularem gratiam morte affecerit, tum ad habenas liberiores laxandas tyrannidi, legem iniquissimam tulerit, ut si quis absens, atque

[1] Paul. Jov. l. XXXIX. — [2] Alex. Farnes. card. in Act. Consist. — [3] Nicol. Sander. l. I.

in dicta causa læsæ majestatis damnaretur, non minus recte damnatus esset, quam si Duodecimvirali judicio (apud Anglos solemni) lata in eum fuisset sententia (1). Væsanæ legis suasor Cromvelus fuit, omnium scelerum administer, idemque ejus legis vim primus sensit, atque ab ordinibus regni hæreseos, perduellionis, vitio repetundarum, furtorum, homicidiorumque damnatus est affectusque capitali supplicio, nulla illi purgandi sui permissa potestate : mirabantur populi, Henrici vicarium in cœlestibus, ad inferos amandatum. Omnibus denique in ore fuit : *Vidimus impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani, et transivimus, et et ecce non erat, et quæsivimus eum, et ecce non est inventus locus ejus.* Discant mortales flagitio quæsitam principum gratiam sæpe in odium verti, et improbam felicitatem in carnificinam desinere.

Sublato Cromvelo[1], non destitit Henricus in Catholicos sævire, et Luciferi in terris vicarium agere, dum Christi vicarium se venditabat : ad tertium enim kal. Augusti tres theologos doctores Catholicos morte affecit, quos ut ignominia graviore inureret, totidem Zuingliana hæresi infamibus presbyteris apostatis conjunxit, ut narrat Sanderus : « Henricus quanquam jam non solum a Bolenis, Cromvelo, cæteraque domesticorum peste, verum etiam ab Anna Clivensi, principumque Germanorum necessitudine liberatus, in amicitiam Cæsaris propendere inciperet, uxoremque novam ex Catholica satis familia duxisset, pro summa tamen naturæ suæ superbissima infelicitate, qua nunquam videri voluit errasse, aut cujusquam consilium, magis quam suum secutus esset, statuit cœptam in Catholicos crudelitatem prosequi, unde ad tertium kal. Augusti, tres viri Catholici theologique doctores, Thomas Abelus, Edovardus Povellus, et Richardus Ferherstonus, eo quod serenissimæ Catharinæ reginæ causam olim defendissent, et nunc regis potestatem Pontificiam non agnoscerent, extremo supplicio affecti fuerunt : quo etiam ipso die tres hæretici Zuingliani, Barnus, Gerardus et Hieronymus, perditi presbyteri, ob hæresim Zuinglii mortem obierunt ; factum est autem Henrici jussu in majorem religionis contemptum, ut bini et bini vimineis cratibus innexi, per plateas ad locum supplicii traherentur sic, ut singuli Catholici cum singulis hæreticis in eadem crate conjungerentur, quod Dei servis ipsa morte gravius et intolerabilius videbatur. Cum autem Palatinus quidam ex Henrici aula, hos sic ad mortem duci cerneret, aliumque ab alio se avertentem, vultuque et voce consortium detestantem petiit, quænam cuique causa mortis esset, cumque accepisset, alios ob religionem Catholicam defensam, alios ob eamdem impugnatam morti esse adjudicatos : Ne, inquit, in posterum ego regiæ religionis ero, hoc est nullius.

« Quarto autem nonas Augusti Laurentius Cochlus prior Cœnobii Dancastrensis, una cum tribus monachis, et duobus laicis Ægydio Horno et Clemente Philipotto, quod nollent Ecclesiasticum terreni regis primatum jurato confiteri, exclusi e terris, ad cœlestem æterni Regis gloriam transmissi sunt ».

65. *Morum reformationi incumbit Paulus.* — Hoc anno Pontifex ad perpoliendos cleri mores intentus, cœptam jam ante disciplinæ Ecclesiasticæ restituendæ actionem provexit, ususque præstantissimorum antistitum in ea re opera, episcopum Veronensem excivit his litteris[1] :

« Episcopo Veronensi, etc.

« Tuam probitatem, diligentiam ac fidem, temporibus felicis recordationis Leonis X et Clementis VII prædecessorum nostrorum agnovimus, et quantus in agendis rebus esses, cum admiratione perspeximus ». Et infra : « Et vocatus ad nos pro reformatione morum, et postea in ulteriorem Germaniam pro rebus gravissimis missus, utrobique tua virtute nobis certius explorata, majus tui desiderium accendisses, jam tandem, frater venerabilis, esse noster debes, etsi nunquam non fuisti noster, sed quem usum tuæ probitatis in tua particulari Ecclesia cepimus, concedat jam nobis illa, ut eumdem pro universali Ecclesia hoc tempore capiamus, in qua sane multo ampliores campi se tibi offerent, in quibus tua virtus eluceat et exerceatur : quamobrem cum reformationem ipsam, quam cum apud nos esses, inchoavimus, nunc prosequamur, et concedente Domino perficere intendamus, tuaque in hoc integritas, gravitas et prudentia magno nobis usui, præsertim in re jam tibi agnita, esse possit, hortamur te, tibique in virtute sanctæ obedientiæ injungimus, ut quam primum poteris, cum tuo alioqui commodo ad nos venire matures, etc. Dat. Romæ XXVII Aprilis MDXL, anno VI ».

De navato studio hoc anno a Paulo pro instauranda disciplina Christiana hæc referunt Acta Consistorialia[2] :

« VI Augusti fuit Consistorium. Sanctitas

[1] Sander. l. 1.

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 141. — [2] Acta Consist. sig. num. 133. p. 386.

(1) Legem illam, quam in Anglia latam ex Sandero notat hic annalista, nimirum, ut absentes læsæ majestatis rei postulati, et ob absentiam damnati non minus rite damnati haberentur, ac si duodecimvirali judicio rei pronuntiati fuissent, legem, inquam, illam nunquam in Anglia auditam latamque affirmat Burnetus in refutatione Sanderi. Quanquam id præstitum interdum a supremo Angliæ senatu tanquam a principe supremo concedit. Eo vero damnationis genere non primus quidem Cromuellus punitus fuit, cum ante illum *Ducissa Sarum* aliique plures idem judicium tulerunt. Hæc Burnetus, cui de rebus gentis suæ affirmanti fides habenda, et Annales corrigendi. MANSI.

sua deputavit reverendissimos DD. meos super reformatione, videlicet pro camera Apostolica et tribunali Urbis, RR. DD. Joannem Dominicum episcopum Ostiensem decanum, Ghinutium et Polum pro Rota, et Cæsarinum de Monte et Guidiccionum pro cancellaria Apostolica, Grimanum, Brundusinum et Rudolphum pro pœnitentiaria, Contarenum, Sancti-Sixti et Marcellum cardinalem, ut invigilent et curent ea, quæ circa reformationem conclusa sunt, et sancita inviolabiliter observentur, et, ubi opus fuerit, suæ Sanctitati referant ».

Addunt eadem Acta, flagitante Lusitano rege, insignitam fuisse proximo mense Elborensem Ecclesiam archiepiscopali dignitate [1] :

« XXIV Septembr. MDXL. S. D. N. dismembravit Ecclesiam Elborensem, olim suffraganeam Ecclesiæ Metropolitanæ Ulixbonensis vacantem per obitum Alphonsi Car. Portugalliæ, et erexit in Metropolitanam, cui fuerunt assignatæ pro suffraganeis, Sylvensis et Septensis Ecclesiæ, et sanctitas sua transtulit reverendissimum Henricum infantem Portugalliæ a Bracharensi ad dictam Elborensem ».

66. *Franciscus Xaverius in Indiam mittitur.* — Adductus etiam ejusdem Joannis Lusitani regis precibus, qui una cum imperio religionem Christi propagare ambiebat, Paulus misit in Indias Franciscum Xaverium legatum Apostolicum ad Barbaras gentes a dæmonum servitute ad Christi cultum traducendas, qui munere Apostolico adeo strenue functus est, ut Indiarum Apostoli nomen retulerit, innumerisque miraculis clarus, sanctorum fastos auxerit. Quantam vero demissionem cum accepta dignitate conjunxerit, memorat Tursellinus in ejus Vita. Profecturus in Indiam Pontificem adiit, pedes de more osculaturus, fausta ab eo precatione lustrandus, certasque ab eo indulgentias petiturus, a quo humaniter exceptus, hæc ferme verba audivit [2] : « Ingentes divinæ benignitati grates ago habeoque, quod me Pontifice reversura sit in Indiam fides, quæ ab Apostolis olim introducta paulatim barbaris illarum gentium cesserat moribus : tu vero non modo nostra auctoritate, sed etiam Dei, cujus personam gerimus, impulsu excitatus, pari animi magnitudine tantam capesse provinciam, memor te in Indiam per homines vocari a Deo, quis vocet, non qui sis, tecum reputa. Memento te ab illo vocari, qui vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt. Neque enim tam idoneos ad opus quærit quam ipse deligendo facit, quemcumque elegerit, huic et animorum suggerit et virium satis ».

Ad propagandum vero majori auctoritate Evangelium Paulus Franciscum Xaverium legati Apostolici in Indiis Orientalibus aliisque Gentilium regnis dignitate ornavit, de quo Diploma Mascareniæ regis Lusitani oratori deferendum regi tradidit, ut rex, si ita ipsi visum esset, traderet, cum Olyssipponem pervenisset. Itaque Franciscus vix tantulo accepto spatio, quantum consalutandis amicis sarciendæque attritæ tunicæ satis esset, postero die regio cum legato Roma discessit, nihil præter Breviarium secum ferens. In itinere cunctis officiose demerendis insistebat, minimis abjectisque in victu cultuque contentus, imbecilles omni obsequio fovebat, quiescentibus noctu famulis, ipse jumentis operam dabat; omnesque qui in comitatu legati erant, monitis, exemplis ac frequenti Sacramentorum pabulo meliores quotidie reddere studebat. Ex hujusmodi autem pietate adjudicatum est, ut cum tres amplius menses magnas inter difficultates itinerum consumpti sint, nullus prorsus ex numeroso illo comitatu non incolumis Olyssipponem attigerit. Hic salutato Joanne rege, ac repudiato domicilio, legato Apostolico digno, ab eodem rege ei destinato, cum Pauto Camerte ad nosocomium se contulit, ut ægrorum corporibus deserviret, eorumque animas in cœlum proveheret. Deinde idoneo profectionis Indicæ tempore appetente, a rege, qui virtutum ejus exempla summopere admirabatur, Pontificium Diploma, quo legatus Apostolicus cum amplissima potestate in India constituebatur, suscepit; atque hoc anno VI idus Aprilis e Lusitania in Indiam solvens, Goam sequenti anno pridie nonas Maii applicuit, cum in Soccotora insula prius insulanos, nomine non autem re Christianos, Christianis sacris excoluisset. Verum de hoc Apostolico præclarissimoque novi orbis præcone sæpius suavissima mentio recurret.

67. *Societatis Jesu confirmatio.* — Hoc eodem anno Paulus III qui, uti supra innuimus, Societatis Jesu fundandæ negotium tribus cardinalibus commiserat, societatem ipsam, religionem et societati inditum nomen quinto kal. Octobris publicis litteris declaravit confirmavitque. Continetur in eo Diplomate supplex libellus sanctorum Ignatii et Francisci Xaverii, aliorumque octo sociorum, porrectus Pontifici, in quo hæc verba miram pietatis fragrantiam spirantia extant : « Firmiter profitemur omnes Christi fideles Romano Pontifici tanquam capiti ac Jesu Christi vicario subesse, ad majorem tamen nostræ societatis humilitatem ac perfectam uniuscujusque mortificationem et voluntatum nostrarum abnegationem summopere conducere judicavimus singulos nos ultra illud commune vinculum speciali voto adstringi : ita ut quidquid modernus, et alii Romani Pontifices pro tempore existentes jusserint ad profectum animarum, et fidei propagationem pertinens, et ad quascumque provincias nos mittere voluerit, sine ulla

[1] Alex. card. Farn. in Act. Consist. Ms. card. Spadæ sign. 133. p. 388. — [2] Horatius Tursellinus in Vita S. Franc. Xav. l. 1.

tergiversatione aut excusatione, illico, quantum in nobis fuerit, exequi teneamur, sive miserit nos ad Turcas, sive ad quoscumque alios infideles, etiam in partibus, quas Indias vocant, existentes, sive ad quoscumque hæreticos, seu schismaticos, seu etiam ad quosvis fideles ». Ornarunt verba operibus, ut hæresi et idololatriæ bellum indixisse visi sint (1).

(1) Locus hic postularet ut de exordiis religiosissimæ atque illustrissimæ societatis Jesu aliquid commentaremur ; sed cum historiam ejus totam annalista hic noster diligentissime sit persecutus, et laudes præclarissimi Instituti alterius sint operis et scriptoris, ideo rem totam prætereundam duximus. Verum animadvertisse juvat rationem a piissimis ejus instituti auctoribus initam reformandæ ad bonas litteras optimosque mores juventutis tanto plausu exceptas fuisse, ut vel ab ipsis heterodoxis laudes extorserit. Afferemus verba philosophi eorum temporum judicii soliditate, et animi sinceritate tunc et nostra etiam ætate laudatissimi Francisci Baconis de Verulamio, qui sub Jacobo I Angliæ rege summum Angliæ cancellarium egit. Ita ergo ille in libro de Augment. Scientiar. l. I : « Quæ nobilissima pars priscæ disciplinæ revocata est aliquatenus quasi postliminio in Jesuitarum collegiis, quorum cum intueor industriam solertiamque, tam in doctrina excolenda, quam in moribus informandis, illud occurrit Agesilai de Pharnabazo : Talis cum sis, utinam noster esses ». Quid vero contulerit societas ista ad Ecclesiæ Romanæ commodum et munimen, hoc Kemnicii Lutherani apud Brunsvicenses doctoris testimonium demonstrat, quod ipsis verbis Payvæ in libro contra eumdem scripto affero, cum ipsum Kemnicii librum, unde hæc deducta sunt, in promptu non habeam : « Quocirca hanc, inquit Kemnicius, vivendi rationem (Jesuitarum) a Romani Pontificibus fuisse excogitatam, ut labantem Ecclesiam fulcire aliqua ex parte possent, quod a cæterorum Ordinum religiosissimis viris non posse jam fieri calumniatur ». Hæc ex Kemnicio Payva orthod. explic. lib. I. MANSI.

PAULI III ANNUS 8. — CHRISTI 1541.

1. *Legatio cardinalis Contareni ad Dietam Ratisbonensem.* — Ineunte anno humanæ salutis millesimo quingentesimo quadragesimo primo, Indictione decima quarta, decretus est legatus [1] in Germaniam Gaspar cardinalis Contarenus ad Lutheranos in gremium Ecclesiæ revocandos, cum Cæsar ad id regia studia polliceretur. Nam imperator, qui ad Wormatiense colloquium nuntium Pontificium, non autem legatum exoptarat, nunc ad Dietam Ratisbonensem Pontificii e latere legati præsentiam magis opportunam judicavit (1). Porro Contarenus, qui Cæsari valde gratus erat, etiam post pacem a Venetis cum Turcis sancitam, et qua ratione cum Germanis agendum esset apprime callebat, amplissima potestate a Pontifice instructus est, ut hæreticos ad fidem Catholicam pelliceret : verum circa ritus Ecclesiæ aliaque traditione Apostolica ad nos transmissa, quidquam novari ab eodem Pontifice vetitus est. Cumque nulla alia ratio melior expediri posset ad comprimendam impiorum audaciam tumultusque compescendos, quam si pax inter Cæsarem regemque Gallorum sanciretur, omnia studia convertere, ut imperatorem ad eam amplectendam confirmandamque permoveret, atque Pontificiam operam pariter pro hac re continentibus piorum votis expetita conjungendam polliceri jussus est. Conceptas quidem spes optimas ex Cæsareis promissis ; nec Cæsarem nec Ferdinandum regem quidquam permissuros, quod fidei Catholicæ puritatem Sedisque Apostolicæ auctoritatem labefactaret. Verum si quid contrarium ab iis pertentaretur, data sunt legato imperia, ut tractationem omnem intercideret, eamque ad Concilium etiam infecta pace celebrandum referret. Si enim principes vero pietatis religionisque studio ardeant, liberum ac tutum commeatum episcopis ad Concilium accessuris præstituros, cum in eo non modo religionis dissensiones tollendæ sint,

[1] Ms. card. Spadæ to. CXXXIII. p. 344.

(1) Wormatiense illud colloquium, cujus annalista hic meminit, prodromum fuit dietæ Ratisponeosis, cœpitque die XIV Januarii hujus anni ; agitatæ ibi res illæ religionis, de quibus postea Ratisponæ disceptatum fuit. Ex Theologis designatus est a catholicis Eckius, qui cum Melanchtone disputando conveniret. Hæc Calvisius ex Chytræo, ex quibus constat theologorum designationem et colloquium dictam Ratisbonæ non præcessisse. MANSI.

sed etiam concilianda sint principum dissidia. Si vero urgentur ad permittenda Lutheranis fidei dignitatique Pontificiæ contraria, interrito animo profiteatur, nunquam iis assensurum, imo nomine Pontificio illa prohibeat ac rescindat; atque e cœtu se removeat, non tamen a Cæsaris aula sine novo mandato discedat. Si quid etiam iniqui ad tempus aliquod Lutheranis in conventu permittatur, donec celebretur Concilium, id omnino prohibeat, vel si de Concilio in Germania congregando agatur, constantissime repugnet; cum id in damnum Pontificii honoris, et tot nationum, quæ in fidei constantia perstitere, injuriam verteretur, augeretque Lutheranorum audaciam, qui in Germania velut in munita arce insolescunt; atque hujusmodi Acta adhibitis notario et testibus consignaret.

2. Ingratum et acerbum fuit Pontifici post tot labores susceptos pro celebrando Concilio, et pace inter Cæsarem regemque Galliæ conficienda indulsisse, ut in comitiis imperialibus de religionis dissidiis ageretur, concepta spe Lutheranos Cæsaris auctoritate ad officium et æquitatem adductum iri : at spe sua illusum fuisse indoluit; sparsa enim fama est, confirmandum vel prorogandum Germanicæ pacis Norimbergæ confectæ decretum, cujus verba singula dubia ab hæreticis in sensum alienum pro diffundenda latius impietate, et pessundanda re Ecclesiastica distorquenda forent : quare præcepit legato, ut ne quo damno afficeretur res Catholica, decretis hujusmodi intercederet, ardentissimisque studiis apud Cæsarem instaret, ne synodus nationis Germanicæ cogeretur, quam rei Catholicæ exitium allaturam ipse imperator Bononiæ fassus erat, eamque indicto Concilio Universali disturbandam condixerat.

3. Nec principes Catholici colloquia probabant, sed colloquiis abjectis, hæreticorum pertinaciam armis edomandam, ut a Claudio arcanorum principum participe significatum est litteris ad cardinalem Farnesium Ratisbona IV Martii MDXLI datis : in quibus etiam subditur [1] : « Nudiustertius duces Bavariæ convenisse Cæsarem, illique repetito Lutherismi principio, in memoriam revocasse omnes errores, qui admissi fuerant in non exscindenda hæresi, nec tenenda vera religione, qua labefactata, pariter Cæsareæ majestatis imperiique auctoritas labefactaretur : exposuereque quanto studio et animi ardore, semper paratissimi fuerint non modo ad vires et opes suas, suorumque subditorum profundendas, sed etiam ad vitam ipsam periculis objiciendam pro divino cultu asserendo, imperiique servanda majestate : ac sæpius illud inculcarunt nimia Cæsareæ majestatis clementia indulgentiaque, quam ipsi etiam Lutherani negligentiæ et inertiæ vitio tribuebant, rem in præsens discrimen adductam fuisse : et quodammodo contestati sunt, se nunquam hactenus muneri suo defuisse, ac posthac apud Deum et homines excusatos fore, si a priore studio, aliorum exempla seculi, sese subduxerint, et cuncta in exitium ruere permiserint : verumtamen iterum hac etiam vice pertentare velle, quid præsidii ac remedii a Cæsarea majestate in præsentibus comitiis afferendum esset; in quibus ipsorum sententia rem agi tribus modis posse.

« Primum esse, si colloquium Wormatiæ cœptum provehatur, illud omnium maxime ipsis ingratum fore, ac periculis plenum, idque multis rationibus, prudentia et religione conspicuis demonstraverunt. Secundus modus propositus est, si curaret Cæsarea majestas, ut Concilium Œcumenicum fluxu unius anni et dimidii cogeretur, mediique hujus temporis intervallo, vel pax generalis, aut saltem sequestra in Germania conciliaretur : aucto tamen et confirmato, quantum possit, fœdere Catholico pro conservandis iis induciis, quas Lutherani, nisi metu adacti non servaturi essent. Tertius modus erat, ut cum Cæsar toties pervicaciam Lutheranorum, ac fraudulenta et perfida eorum consilia expertus sit, arma in eos exerceat atque, omisso religionis prætextu, singulos seorsim perdomare posse, fusiusque a se modos rei perficiendæ explicatum iri, ac rejecto penitus primo modo colloquii et disceptationum, omnes vires suas vitamque, tanquam principes Catholicæ religionis vindices, ac fidissimos clientes Cæsareæ majestatis obtulisse; his sermonibus solum Granvellanum interfuisse, cum quo postquam Cæsar seorsim subductus diu contulisset, ejus opera Bavaris ita respondisse, ut semper præterita gesta excusarit, atque inertiæ crimen removerit, temporumque improbitatem, ac præcipue prava studia maximi principis, qui ipsi omni arte et contentione infestus esse non desineret, accusarit : gratiasque egerit de optimæ voluntatis significatione et delatis officiis : ac si aberrantes justis et honestis rationibus ad officium revocare non potuerit, universo orbi ostensurum, quanti religionem Catholicam faceret, ac personam Catholici imperatoris munusque pro dignitate sustentaturum : consequenti vero die de omnibus his a ducibus Bavariæ certiorem factum, rogatumque ut si quid aliud utilius pro religionis causa proponendum Cæsari videretur, expromeret, se autem, cum in dies legatus Pontificiorum arcanorum magis conscius expectetur, collaudata Bavarorum principum pietate, rem in legati adventum extraxisse. Ratisbonæ IV Martii MDXLI ».

4. Perstitisse eos duces in hac sententia, scilicet Lutheranos bello deprimendos esse aliæ Claudii litteræ rerum gerendarum peritia clarissimi ad cardinalem Farnesium datæ IV Apri-

[1] Ext. in Ms. arch. Vat. sig. num. 3226.

lis testantur : « Duces Bavariæ in comitiis in id incubuisse, ut bellum Lutheranis indiceretur : sed Cæsarem ipsis ac Moguntino cardinali aperte denuntiasse, se ab iis consiliis omnino alienum, suscipere nolle bellum, cum ab ærario imparatus sit; ac si opibus instructus esset, nolle eas in Germania sine ulla utilitate profundere, sat expertum, quantæ opes exigantur pro gerendo bello, expeditionem eam difficillimam futuram, cum tam Catholici quam Lutherani sint Germani, excitum iri a Lutheranis Turcica et Gallica auxilia : parta etiam de Lutheranis victoria, non tamen eorum animas in viam salutis traductum iri, atque ita omne gerendi belli pro religione consilium abjecisse. Cæterum ducem Saxoniæ misso administro, suis dedisse imperia, ne ulla ratione a confessione sua discedant. Porro Cæsarem significasse, nil constitutum iri inconsultis Pontificiis administris, nec quidquam permissurum, quod offendiculum afferre possit, ac in omnibus ita se gesturum, ut ex Pontificia voluntate pendere velit, omnia circumspici a legato, nec concordiæ modum iniri posse, qua infecta cum Cæsar ærario sit exhaustus, sumptus bellicos a Pontifice ducibusque Bavariæ faciendos. Hos vero maximos spiritus gerere, ac multos in suas partes trahere, atque misso oratore flagitare a Pontifice, ut cruceatam expeditionem in hæreticos indicat, ac licet omnia religionis tuendæ causa agere profiteantur, tamen quid arcani subesse, itaque Pontifex rem caute extrahat. Parte alia Bavariæ duces contestati sunt, si Catholici deserantur, actum videri de re Catholica in Germania. Ratisbonæ III Aprilis MDXLI ».

5. Accessit paucos post dies [1], nimirum XII Martii Ratisbonam cardinalis Contarenus legatus maximo exceptus honore, ut in ejus Vita testatur Jo. Casa : « Et cum venisset, mirabiliter acceptus a Germania est, et maximo in honore apud Cæsarem fuit, nam cum omnes Germaniæ principes, tum rex Romanorum ipse officii, honorisque, honestandique hominis causa, domum ad eum venit, et in sacris, cæremoniisque solemnibus datus ei locus est juxta Cæsarem primus, nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermissum est ».

Ratisbonam igitur cum duodecimo Aprilis appulisset, invenit jam imperatorem illuc pervenisse [2]. Prima illius cura fuit, Pontificis placito circa pacem obtemperare, loquensque cum imperatore, de pacis negotio agere cœpit, occasione accepta ab uno verbo ab imperatore alio fine prolato, interrogationemque suspirio conjungens, petiit, quandiu desiderata pax speranda esset, addens, quod majestas sua majus et magis optatum beneficium istius pacis toti orbi Christiano largiri non posset. Cæsar ob non expectatam interrogationem expalluit, sed suo responso totam spem pacis abstulit, dicens; conventiones valde convenientes se proposuisse; sed regem Franciscum non æquales fraternasque, sed superiores, quasi dominus esset, exigere. Ex verbis Cæsareis magnum hausit dolorem cardinalis legatus, spemque de sancienda pace inter Cæsarem ac Galliæ regem abjecit, nec de eo conventu speranda meliora argumentabatur: de quo hæc tradit Joannes Cochlæus [1] :

« Advenerunt etiam Lutherani principes, et status cum suis concionatoribus, qui in domibus profanis concionabantur, et a Catholicorum sacris, jejuniisque et ritibus prorsus alieni erant, et venationibus operam dabant in sanctissimis diebus Hebdomadæ Sanctæ, atque adeo in ipso die Parasceves ».

Cum autem in ipso congressus initio propositio Cæsaris nomine esset facienda, legato prius eam ostenderunt, qui ut duo capita adderentur proposuit, unum, quod Cæsar recessum Augustanum in suo robore relinquebat, aliud ad legati auctoritatem et directionem (de quibus nec verbum fiebat in propositione) attinebat, legatoque morem gesserunt.

6. *Quinam collocutores interfuerint huic conventui.* — Cœpti sunt prima Aprilis die Ratisbonenses conventus, in quibus Fridericus Palatinus nomine Cæsaris orationem habuit, qua repetitis altius Cæsaris gestis, pluribusque verbis magnifice ornatis, addidit, se cum Paulo Pontifice juxta Haganoæ decretum egisse, ut legatum mitteret, cardinalemque Contarenum adesse, virum pariter pium et doctum, qui sedulam concordiæ opem navaturus sit : quapropter cum hic conventus religionis constituendæ ergo sit indictus, oravit, ut pauci viri pii atque eruditi Germani deligerentur, qui de controversiis inter se amice conferant : fieri autem non poterat omnino, ut pii ex Lutherana secta deligerentur, sed impii, et pestilentissimi, in erroribusque contumacissimi ac pertinacissimi forent deligendi : quare Cæsar voti compos esse non poterat, maxime cum a Saxone juberentur in hæresi obdurescere : addidit Palatinus Cæsareo nomine, ut quid ipsis collocutoribus videatur, ad Cæsaream majestatem, suosque ordines referatur, ut his cum legato Pontificio communicatis, certum quid decernatur, modo ne quid de Augustano decreto decedat. Protestantes V idus Aprilis collaudato Cæsaris studio Wormatiense colloquium continuari flagitarunt.

Hujus dictæ exordium ac progressum placet hoc loco decerpere ex litteris episcopi Aqui-

[1] Jo. Cocl. in actis. — [2] Ms. card. Spadæ to. CXXXIII. p. 397. Ep. card. Contareni Farnes. apud Pallavic. to. I. l. IV. c. 13. n. 5.

[1] Jo. Cocl. in Actis Lutheri. Sur. in Comment. an. 1541. Epist. Contareni apud Pallavic. ubi supra. Franc. Belc. l. XXII. num. 49.

lani Ratisbonæ tunc commorantis ad cardinalem Farnesium et Cervinum directis. Ubi vero ab aliis auctoribus ille discrepat, vel aliquid prætermittit, suis locis adnotabimus [1] :

« Reverendissimis atque amplissimis dominis Alexandro Farnesio vice-cancellario dignissimo, et Sanctæ-Crucis cardinalibus dominis suis observandissimis.

7. « Accipite breviter, quæ Ratisbonæ usque ad XVI kal. Junias acta sunt. Post delatam ab omnibus, tam Catholicis quam Protestantibus ad Cæsarem eorum, qui tractaturi erant Christianæ religionis colloquium, electionem ac numerum, Cæsar rem ipsam et causam per pauciores, quam Wormatiæ et Haganoæ factum fuerat, agere operæ pretium ratus, tres tantum ab utraque parte theologos nominavit ». Cardinalis Contarenus scripsit, Cæsarem dietæ commisisse collocutorum electionem ; et cum dietæ placuisset, ut Cæsar suo arbitrio, quos vellet, deputaret, illos denique elegit. Sequitur Epistola [2] : « Ex Catholicis Eckium, Gropperum et Julium Pflug ; ex dissidentibus vero, Melanctonem, Bucerum et Jo. Pistorium ; quibus præsidentes duos, præclarissimum principem Fridericum comitem Palatinum, et illustrem Dominum Granvellanum adhibuit ». Sed duos istos præsidentes non sincere de fide sentire aliquis erat rumor, quatenus cardinalis Aleander, dum in Germania moraretur, Fridericum Palatinum in Ecclesiæ et imperatoris fide vacillantem agnovit. De Granvellano vero multi valde suspicabantur, ut sequens Epistola ostendit :

« Significavit VI Aprilis cardinali Farnesio [3] Claudius internuntius, ducibus Bavariæ maxime suspectam concordiæ cum Lutheranis actionem, ne religionis causa prodatur, atque Granvellanum, tum ab ipsis, tum a Moguntino in suspicionem adduci, nec spem bonam ex iis comitiis ipsis affulgere, Moguntinumque dixisse ex arcano, sibi imperatorem in his conventibus multam suæ existimationis jacturam passurum, qui si non pacatis rebus Germanicis discedat Germania, non modo Lutheranos, sed etiam Catholicos, qui etiam imperatorem sibi præfecturi sunt, hostes persensurum, atque omnino a Lantgravio, quem ad se pellicere tentant, illusum iri. Ratisponæ VI Aprilis MDXLI ». Sequitur episcopi Aquilani Epistola :

« Insuper sex assistentes, quorum hæc sunt nomina : Eberardum de Folcsuberg, pro reverendissimo atque illustrissimo principe cardinale Moguntino. Didacum comitem a Manderpert, pro reverendissimo Coloniensi. Henricum Has vice-cancellarium Palatini, Franciscum Rivardæ cancellarium Saxoniæ, Jo. Jai cancellarium Lantgravii. Jo. Sturmium pro Argentinensibus ; et ad V kalend. Maias, Christo Optimo Maximo bene aspirante, cœptum est sanctum ipsum Christianum colloquium (quod quidem ob sanctissimam quam continet causam solum sanctum dici posse ac decere existimo). Ego Cæsaris sanctissimam mentem recogitans, qua ad conciliandos sibi, ac inter seipsos conciliandos horum principum animos prudentia utitur, horum principum in Cæsarem officio ac pietate indicibili, præterea quod de se omnibus æque reverendus legatus conciliavit opinionem, in mea illa sententia in dies confirmor, Christianæ religionis causam, licet innumeris prope difficultatibus implicatam, optimum tamen per hæc comitia habituram exitum, daturumque Christum, et Summo Pontifici, et felicissimo imperatori religionem ipsam tot annis vexatam et prope extinctam pristinæ unioni dignitatique restituturum ».

8. *Liber offertur examinandus quem erroribus refertum J. Eckius demonstrat.* — Vanum fuit vaticinium episcopi qui multis magnificisque verbis pergit ostendere defendereque maxima prudentia sex assistentes, quamvis pars eorum Lutherana esset, et pars illis faveret, electos ad colloquium fuisse. At ille non noverat pertinacissimam Lutheranorum impietatem, qui fraudibus et insidiis rem Catholicam profligare nitebantur, piaque Cæsaris vota eludebant. Traditus est autem Cæsareo jussu collocutoribus liber, qui continebat viginti duos articulos de controversiis inter Catholicos et hæreticos, de quo ita Goldastus [1]. « Ut igitur delecti collocutores (ita ait, qui nomine Cæsaris librum examinandum obtulit) modum et certam rationem haberent ordine procedendi in sua collocutione, Cæsarea majestas collocutoribus offerri curavit librum, a viris quibusdam eruditis et piis (tales enim a fide dignis suæ majestati commendati sunt) conscriptum, in quo media et viæ continentur conciliandi articulos, qui in controversia sunt ».

9. Hujus libri auctor nunquam certo patuit : « Conscriptus fuit », ait Cochlæus, « liber quidam a nonnullis, quibus et Bucerus fraudulenta simulatione se immiscuit ». Surius autem ita tradit : « Conscriptus autem fuit liber quidam a nonnullis, quibus etiam Bucerus mirabili vafricia se immiscuit ». Jo. vero Eckius unus e collocutoribus, postquam librum vidit consideravitque, hanc protulit de eo sententiam : « Neque placuit, neque placet iste liber insulsus, neque placebit, in quo tot errores et vitia deprehendi, unde judico, sicut semper judicavi, eum a Catholicis non recipiendum, qui relicto modo loquendi Ecclesiæ et Patrum melancthonizat ».

10. At impium profecto fuit, quod in Arti-

[1] Ms. card. Pii to. LXIV. — [2] Apud Pallavic. to. I. l. IV. c. 14. num. 2. Ubi sup. l. XXII. num. 50. — [3] Ext. in Ms. arch. Vatic. to. 3226. p. 90.

[1] Melchior. Gold. const. Imperial. to. II. an. 1541.

culo II § 2 de Libero Arbitrio, libertas distinctis his verbis convellitur : « Libertas faciendi boni et continendi se a malo per hominem lapsum est amissa, sola libertate a coactione retenta, quæ tam est in malis quam in bonis ». Hæc Melanclhonis vel Buceri hæresis instaurata fuit a Jansenio, damnataque ab Alexandro VII. In propositione tertia ex Lutheranis etiam placitis in eodem Articulo statuitur : « Valere tantum libertatem ad efficienda opera externa, et vitæ præsentis, tam bona quam mala ». In Articul IV § 6. « Dicitur in renatis remanere materiale peccati ». § 11 additur hoc, « malum a Deo non imputari ». Quibus verbis subdolis Lutherana impietas obvelatur, nam licet remaneat concupiscentia, et sit ex peccato, et ad peccatum inclinet, peccatum tamen non est : et ille articulus a Leone Decimo jam damnatus erat.

In Articulo V de Justificatione § 4 Lutherana impietas latet his verbis involuta : « Fides viva est, quæ et apprehendit misericordiam in Christo, ac credit justitiam, quæ est in Christo sibi gratis imputari ». His consentanea Calvinus impie blateravit, quæ Lutherani symmistææ finxerant.

In Articulo VI de Ecclesia, multa de electorum Ecclesia invisibili ingeruntur, visibilis autem ambiguis verbis definitur, ut quævis hæreticorum synagoga eam definitionem sibi accommodare possit ; non enim additur differentia distinguens, nempe eam, cui præsit Romanus Pontifex, ut Joannes Palæologus Græcorum imperator in litteris ad Urbanum Quintum professus est.

In Articulo VIII de Pœnitentia, multa de Pœnitentia agenda disseruntur, sed necessaria singulorum peccatorum confessio, a qua abhorrent Lutherani, silentio præteritur.

In Articulo IX de auctoritate Ecclesiæ in discernenda et interpretanda Scriptura, cum libri auctor Ecclesiæ auctoritatem in capite suo residentem in Œcumenicis Conciliis rite celebratis agnoscere debuisset, hæc silentio pressit, imo ut Pontificem, qui in dubiis consuli debet, excluderet, § 6 hæc addidit : « Non est hæc auctoritas apud ullum privatum requirenda, sed ad totam Ecclesiam, et ad communem consensum omnium piorum recurrendum est, quæ est universalis testificatio Spiritus-Sancti ». Sub hac autem verborum latebra Lutherani, quia se solos pios jactabant, ipsorum consessui impio testificari Spiritum sanctum somniabant. In Art. XVI de Ecclesiæ hierarchico ordine auctor libri collatam Petro et successoribus in omnes patriarchas et episcopos auctoritatem extenuat, ac vult potestatem illi collatam, « Non ipsi soli, sed tamen ipsi principaliter cum aliis ». Constat autem ipsi soli supremum in omnes principatum collatum iis verbis : *Pasce oves meas, tibi dabo claves*. Et § 7 hæc verba ambigua repetit : « Patriarchæ seu primates initio tres tantum numerabantur. Quorum Romanus veluti Cathedram Petri vicaria successione obtinens, primus judicatus est, non quod dignitate sacerdotii cæteros antecelleret, sed magis amplitudine sollicitudinis, et prærogativa jurisdictionis, ut Ecclesiæ unitas conservaretur, anteiret ».

In Articulo XX § 6 Libri auctor fingit cum Lutheranis, Sacramentum integrum non sumi sub una specie : « Cum (inquit) jam plurima in Germania plebs persuasa sit, Christi mandatum et institutionem requirere, ut integra Sacramenta accipiat, et omnino cavendum, ne quis ad hæc sacrosancta mysteria participanda cum mala conscientia accedat, operæ prætium videbitur, si Ecclesia ad medendum his malis omnibus liberum faciat sub altera, vel utraque specie communicare ». Quibus verbis insulse fingit auctor, tolli periculum, ne indigne sumatur sacramentum si sub utraque specie sumatur.

In Articulo XXI § 9 disceptat auctor de permittendis uxoribus sacerdotibus : « Vetus (inquit) Ecclesia eos, qui tantum unius uxoris mariti essent ad sacerdotium ascivit, ac decrevit etiam, ne tales uxores suas religionis obtentu abjicerent ».

Cum igitur tot erroribus liber refertus esset, non erravit Eckius, male de illo sentiendo, imo ipsius imperatoris, qui librum collocutoribus proposuit, intentio non fuit, ut mendacia approbarentur, sed ut iis deletis, solummodo, quæ concordiæ deservirent, firmarentur [1] ; et hoc significavit, qui librum collocutoribus tradidit, sic loquens : « Cum sit autem Cæsarea majestas ut in præsentiarum, quos præsidentes et auscultatores ordinavit, liber per capita legeretur, quo sic omnia, quæ ad concordiam momenti aliquid habent, consignari possent ; contra vero, si quid occurret, quod non videtur admittendum aut rejiciendum, id corrigerent et emendarent. Modo Epistolæ episcopi Aquilani sequamur narrationem [2] :

11. *Cæsar aperit suam sententiam de concordia firmanda.* — « Kalendis Maii, cum interim fuerit Christi gratia, super articulis de Peccato Originali, de Fide, de Justificatione, de Operibus concordatum, cœptum est agi de Sacramento Eucharistiæ, ubi variæ fuerunt suntque adhuc difficultates et contentiones ». Eadem in suis litteris scripsit cardinalis Contarenus, narrans, totam difficultatem in verbo Transubstantiationis versari, quod Lutherani nolebant audire ; et quamvis Granvellanus totis viribus suaderet, (ut paulo infra in Epistola Claudii internuntii videbimus) auferendam esse hanc vocem, legatus tamen, ut hoc fieret, nunquam

[1] Goldast. to. II. const. Imperial. in Dieta Ratisbonensi an. 15. p. 183. — [2] Apud Pallavic. to. I. l. IV. c. 14. num. 6.

suum præstitit consensum. Sequitur Epistola: « Verum videntes nostri esse et inter ipsos dissidentes in eo articulo dissensiones, eo quod Lutherani asserant in Eucharistia verum Christi Corpus Sanguinemque esse; Sacramentarii vero, quorum primus est Bucerus, esse signum dumtaxat et commemorationem affirment, procurarunt, ut prius dissidentibus inter se, hoc est, Melancthone et Bucero, in eo ipso articulo convenirent, sperantes posse deinde longe facilius ad illius veritatem pervenire. Hæ dissensiones magnam profecto causæ turbationem peperere, maximaque affecere molestia, et Cæsarem, et reverendissimum legatum, ipsumque dominum Granvellanum, neque tamen a quoquam ipsorum ullum ad veram concordiam favens opportunum remedium prætermissum est.

« Ad VII idus Maii præclarissimus princeps, Brandeburgensis elector, splendidissima cœna Lantgravium, comitem Palatinum, dominum Granvellanum, et Pratensem, Saxonisque consiliarios in domo sua benignissime suscepit, ut tentaretur, an ipsa familiari commessatione, possent eorum principum animos, multis profecto, quibus usi sunt, persuasionibus ad hujusce articuli veritatem, hoc est, Eucharistiæ veram et ab universali Ecclesia receptam doctrinam perducere, fuitque cœna ipsa non prorsus inutilis ».

Et quidem causam fidei ad bonum portum adduxerant; quando ejus veritatem inter pocula, et non in sacris Scripturis reperire studebant. Sequamur Epistolam: « Reverendissimus legatus, D. Granvellanus, bonique omnes sperant indubie, dissidentes ipsos debere post multa convinci, licet non absque summis laboribus, eo quod dissidentium theologi adeo in persuadendis populis processerunt, ut non videant, quonam pacto nunc possint, absque maximo populorum indignationis periculo, palinodiam canere, atque ob id totis viribus in sua opinione tuenda insistunt ». Idem Contarenus legatus scribens, affirmat Melancthonem et Bucerum falsarum illarum opinionum quasi signiferos, veritatem confessuros fuisse, nisi timor principum, quos seduxerant, illis impedimento fuisset. Prosequamur Epistolam[1]: « Speratur tamen, quod si in hoc Eucharistiæ articulo convenerint, in reliquis non erit adeo laborandum; præter cætera id unum est, quod omnibus spem maximam facit, assertio Cæsaris, se nullo hinc pacto, nisi rebus bene compositis, discessurum, atque etiam, quod omnia scitu consiliisque reverendissimi legati in colloquio a nostris theologis tractantur et disputantur; his ad hunc diem sic se habentibus, dignoscens Cæsar dissensiones, ob eam, quam diximus, causam, quod populorum indignationem extimescant, non posse ex obstinata eorum assertione detrudi; esse tamen nonnulla media, quibus postea tutius id, et ab ipsis, et a nobis agetur, statuit, ut ipse Eucharistiæ articulus in aliud tempus rejiceretur, atque interim procederetur ad aliorum concordiam, quod quidem omnibus æque probatum gratumque extitit; quare hodie cæpta est discussio articuli de Confessione, in quo et speratur concordia, et ut in hoc, et in reliquis Christus Optimus Maximus juxta promissum suum favere velit, impense oratur. Ratisbonæ VI kal. Junias MDXLI.

« Dominationum vestrarum reverendissimarum servus B. episcopus Aquilanus «.

Ex his colligitur sæculares[1] principes sese immiscere Theologicis disputationibus non debuisse, sed sententiam Pontificis exequi, et armis frangere rebelles, ut ex dicendis magis illustrabitur.

12. In eo disceptationis æstu collocutores de levioris momenti difficultatibus tantum convenere, non de gravioribus, ut recte adnotavit Belcarius: « De quibusdam (inquit) non ita magni momenti capitibus inter collocutores convenit, de præcipuis non convenit, nempe de Ecclesia ejusque potestate, de Corporis et Sanguinis Christi Sacramento, quam Eucharistiam vocamus, de Satisfactione, de Unitate, et Ordine sacrorum Ministrorum, de Sanctis, de sacra Liturgia, quam Missam vocant, de usu integro Sacramenti, id est, quod sit unus integer sub una specie, de Cœlibatu. Cæsari pridie kal. Junii redditus est liber, capitibus, de quibus convenerant, emendatis ». Hoc idem Cochlæus hoc modo[2]: « Ii ergo ultra mensis spatium considerate librum discutiebant, ac omnibus interim aliis imperii negotiis posthabitis et suspensis, in quibusdam tandem illius libri articulis conconcordarunt. Finito autem colloquio, Cæsari reddiderunt librum, non in ea forma, qua acceperant, sed in alia, quam concordiæ magis propinquam existimabant ». Cæsar omnibus primum cum legato communicatis, Dietæ librum simul cum difficultatibus, in quibus convenerant vel discrepaverant, proposuit, cunctosque rogavit, ut ad concordiam firmandam, omnia attente considerarent, sicque Dietæ locutus est[3]: « Jam vero cum Cæsareæ majestatis voluntas et consilia semper respexerint, hodiernoque die respiciant, ut istud negotium præcipue ad Dei gloriam, et totius Christianitatis, maxime vero omnium, ad sacri imperii Romani tranquillitatem et unitatem decidat, quo semel perniciosa ista in religione dissensio tollatur e medio, et quicquid hinc detrimenti accidere potest, præcaveatur, clementer et serio rogat, et obtestatur

[1] Pallavic ubi sup. num. 11 et 12.

[1] Lib. XXII. num. 50. — [2] In Actis Luther. an. 1541. — [3] Gold. ubi sup. p. 283. num. 5. et p. 222.

sua majestas, electores, principes et cæteros ordines imperii, ut juxta ea, quæ sua majestas initio horum comitiorum proposuit, ipsi omnes et singuli, non minorem diligentiam ac studium, quam sua majestas fecit, adhibere velint, et librum cum articulis Protestantium accurate expendere, idque primo quoque tempore, suas denique sententias et consilia ad Cæsaream majestatem referre. Neque vero solum deliberare de articulis concordatis, et inter se consultare, pro conditione et necessitate rerum, quantum ipsis utile et expediens visum fuerit, ut sic incommoda plurima vitari possint ». Catholici Protestantesque librum acceperunt, simul cum aliis scripturis, in quibus res concordatæ adnotatæ erant, quibus principes Catholici istud dederunt responsum :

13. *Teritur tempus in controversiis inanibus.* — « Responsum electorum et principum Romanum Pontificem agnoscentium datum imperatoriæ majestati de actis colloquii.

« Postquam invictissimus imperator, dominus noster clementissimus, electoribus, principibus et statibus clementer patefecit, et scripto comprehensa offerri curavit ea quæ consignata fuerunt a collocutoribus, quos sua majestas ad id (cum hoc sibi communes status detulissent) delegit, ut viam et rationem ad conciliandam religionem, citra tamen aliquod præjudicium quærerent, petiitque sua majestas, ut ab electoribus ista cognoscantur, suamque ipsorum sententiam hi super istis rebus imperiali majestati communicent : electores, et cæteri principes, atque horum absentium legati arduum istud negotium, pertinens nimirum ad gloriam et honorem Dei Omnipotentis, salutem animarum, et communem Germanicæ nationis utilitatem, diligenter, quantum per temporis brevitatem licuit, expenderunt. Ad negotium igitur hujusmodi commode expediendum, utile et consultum esse videtur, ut Cæsareæ majestati scripta sex collocutorum, in quibus de articulis religionis controversis agitur, iterum reddantur, suaque majestas, tanquam advocatus et defensor Ecclesiæ Catholicæ humillime rogetur, ut cum legato Pontificio, juxta decretum Haganoense, sex collocutorum scripta cognoscere et communicare velit; præcipue vero articulos, in quibus collocutoribus convenit, exacta et summa diligentia examinare, ita ut si quid in collocutorum scriptis repertum fuerit, quod vel sententia, vel verbis pugnet cum sanctis Patribus et laudabili Ecclesiæ consuetudine, si quid adhuc forsan abusuum in Ecclesia deprehensum fuerit, id mutetur, emendetur, tollatur; præterea si opus sit declaratione aliqua, ad ea elucidanda, quæ in articulis obscurius posita sunt, ea ut adjiciantur : hujusmodi vero resolutionem factam referendam, quam primum fieri potest, ad status imperii, ut sic cum imperatoris majestate juxta id quod initio comitiorum ipsa proposuit, concorditer status de his rebus agere possint. Ut denique imperatoris majestas dare velit operam, ut Protestantes consentiant in aliquam Christianam formam et rationem conciliandi cæteros articulos nondum conciliatos, quod si nec a Protestantibus impetrari poterit, est ad generale Concilium recurrendum, aut saltem ad nationalem synodum (si habendi generalis nulla fuerit spes) modo illa rite et legitime convocetur, quo tandem in Germanica natione, Christiana pax et tranquillitas conservari possit ». Petitioni Catholicorum principum imperator responsum subjectum dedit :

« Responsum imperatoris electoribus cæterisque principibus, qui articulos conciliatorios ad legatum Romani Pontificis rejiciendum petebant redditum.

« Imperatoria majestas, clementissimus D. noster, responsionem electorum, principum, statuum et legatorum eorum principum, qui adsunt, pertinentem ad causam religionis, et ad librum eis a sua majestate oblatum, probe intellexit. Speraverat autem sua majestas, electores, principes, ac reliquos status, postquam satis longo tempore librum habuerunt, ac cum proculdubio examinarunt, aliquanto explicatius et clarius expósituros suam sententiam. Porro quia semel in ea sententia, quam obtulerunt imperatoriæ majestati, obfirmarunt animos, ne officio suo deesse sua majestas cuiquam videri possit, nihil ipsa intermissuram se offert in hac re, quod quidem suam majestatem decet. Tradere itaque librum legato Pontificio parata est, ac cum eo communicare quo de hujus etiam sententia fieri certior possit ». Accepit legatus librum ab imperatore, et sequens responsum dedit [1] :

14. « Nos Gaspar miseratione divina tituli S. Apollinaris S. R. E. presbyter cardinalis Contarenus, sanctissimi domini nostri papæ et sanctæ Sedis Apostolicæ in partibus Germaniæ de latere legatus, requisiti a Cæsarea majestate, suo ac reverendissimorum et illustrissimorum principum sacri Romani imperii nomine, quid nobis videatur de his, quæ in negotio religionis tractata sunt inter collocutores Catholicorum et Protestantium a Cæsarea sua majestate, cum quibusdam apostillis utriusque partis, necnon in quibusdam quaternionibus Protestantium; dicimus, quod omnibus bene discussis et consideratis, nobis videtur, cum Protestantes in nonnullis articulis discedant a communi consensu Ecclesiæ Catholicæ, in quibus tamen non desperamus aliquando ipsos quoque (Deo bene juvante) nobiscum consensuros, nihil amplius de reliquis omnibus agendum, sed remittenda

[1] Ext. in Ms. card. Pii sig. tom. LXIV. p. 3. Ext. etiam apud Melch. Goldast. to. II. p. 223.

Summo Pontifici et Apostolicæ Sedi, qui vel in Concilio Generali, cujus celebratio non multo post fiet, vel modo alio magis opportuno, si res ita exegerit, ea poterit juxta Catholicam veritatem definire, necnon habita rerum et temporum ratione statuere, quæ videbuntur fore expedientia Reipublicæ Christianæ, et huic inclytæ nationi Germanicæ ».

Licet sententiam suam sat nitide cardinalis legatus exposuisset, tamen illius verba nonnulli in contrarium sensum torquebant, quasi ille sensisset ea capita præscripti libri, in quæ collocutores consenserant, usque ad futurum Concilium veluti definita tenenda esse : erant vero aliqua, in quæ Catholici collocutores consenserant, quæ pugnabant cum recta fide, sive Julius Pflugius et Joannes Gropperus Theologica scientia non ita expoliti essent, sive studio concordiæ ad ineundam Cæsaris gratiam, Lutheranis plus æquo adblandirentur. Cum enim Lutheranum dogma in eo cardine maxime vertatur, hominem sola fide justificari, atque etiam eam fidem diserte statuant esse fiduciam sive persuasionem, qua impius credat, se per fidem justitiam Christi apprehendisse, et hæc fuerit lata perditionis porta, per quam improbi Catholici sine operibus fidem sufficere male a Luthero persuasi, ad inferos præcipitati sunt; ac licet hæc propositio de sola fide in alio Augustano conventu disputante Joanne Eckio, ab ipsis Lutheranis damnata fuisset, tamen in hoc extremo colloquio Pflugius, et Gropperus (reclamante Joanne Eckio) male cum Lutheranis, hominem sola fide justificari, consenserunt, ut refert Joannes Eckius in sua adversus Bucerum hæresiarcham de Pflugii et Gropperi lapsu triumphantem Replica [1] : « Quomodo, inquit, ad omnes articulos consensi, qui dissensi a quinto, imo fortiter restiti, ut in Apologia liquet, et supra in hac Replica, imo omnes Lutherani non possunt unquam mihi persuadere, ut assentiar solam fidem justificare? Sed objicis : Permisisti? fateor, dum vos tres sectarii acceptatis articulum, et mei collegæ duo vobis subscriberent, et præsides majorem numerum attenderent, et ego pro debito officio, dictante conscientia et obedientia Cæsaris, ex Scripturis et aliis certo ostenderem articulum falsum, et nihil mihi responderetur : quid amplius facere debui, et frustra niti? Profecto reclamare non est consentire. Confidebam coram legato et ordinibus imperii, resarcire ea quæ Catholica sunt, et in colloquio obtinere non potui ».

Porro, gravissime lapsi sunt Gropperus et Pflugius consentiendo Lutherano errori, a quo melius edocti discesserunt; cum nusquam in tota Scriptura legatur, sola fide justificationem conferri; imo contrarium nitide atque expresse Christus, atque Apostoli docuerint : nam Mat. VII dixerat de credentibus mandata non servantibus [1] : *Non omnis, qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum Cœlorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in Cœlis est, ipse intrabit in regnum Cœlorum.* Paulus etiam in Epistola ad Rom. cap. II pronuntiat [2] : *Non auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Et in Epist. ad Corint. [3] : *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.* Et quia hæc hæresis de sola fide olim Apostolorum temporibus pervaserat in plures impios, ideo Jacobus Apostolus in eam pluribus verbis declamavit [4] : *Non auditor obliviosus factus, sed factor operis, beatus in suo facto erit,* et iterum cap. II : *Si fidem quis dicat se habere, opera autem bona non habeat, numquid poterit fides salvare eum?* Et rursus, *fides si bona opera non habeat, mortua est in semetipsa,* et in fine ejusdem capitis : *Videtis quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantum,* id est, non ex fide sola. Adversus tot perspicua testimonia objiciebant plures argutias Lutherani petitas ex depravato Scripturæ sensu, veluti eam Apostoli ad Romanos sententiam [5] : *Arbitramur justificari homines per fidem sine operibus Legis.* Respondetur non dici per fidem solam, et per Legem intelligi opera et vires naturæ, vel Legem Mosaicam et ceremonialem, de eadem etiam loquitur manifeste in Epistola ad Galatas [6] : *Scientes, quod non justificatur homo ex operibus Legis nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, non ex operibus Legis.* Hunc vero esse sensum Apostoli, ex antecedentibus et consequentibus patet, ut ait Hilarius, « circumstantiæ Scripturarum solent Scripturæ sensum aperire ».

Dum vero præsenti anno vigeret hæc controversia, Contarenus cardinalis legatus publico scripto professus est, non se amplecti capita doctrinæ, quæ collocutores, non ponderatis sententiis, sed numeratis admiserant, atque ea ad Pontificem vel Concilium referenda ac dirimenda promulgavit, tum etiam quæ sibi erant falso imposita confutavit [7] :

15. *Contarenus se purgat de rebus sibi calumniose objectis.* — « Nos Gaspar miseratione divina Tit. S. Apollinaris S. R. E. presbyter cardinalis Contarenus, sanctissimi domini nostri papæ et sanctæ Sedis Apostolicæ in partibus Germaniæ de latere legatus, postquam scripturam nostram, quam nuper in negotio religionis super tractatu collocutorum a Cæsarea majestate in eadem religionis causa deputatorum eidem Cæsareæ majestati obtulimus, variam a principibus et statibus imperii interpretationem fieri intelleximus

[1] Jo. Eck. in Replica advers. Bucer. p. 75.

[1] Mat. c. VII. — [2] Rom. c. II. — [3] Ad Corinth. c. XIV. — [4] Jacob. in Epist. c. I. Cap. II. — [5] Paul. ad Rom. c. III. — [6] Paul. in Epist. ad Gal. c. II, 16. — [7] Ext. apud Gold. to. II. p. 225.

mus, quibusdam ita interpretantibus, quasi quosdam articulos, quos quidem concordatos esse contendunt, acceptandos, et usque ad futurum Concilium tolerandos, et ab omnibus servandos esse voluerimus, aliis contra putantibus, non totum hunc collocutorum tractatum, omniaque, quæ in ipso acta, et quomodocumque disputata sunt, ad decisionem Summi Pontificis, et Apostolicæ Sedis in Concilio generali, etc. remisisse. Nos, ne ulla in hac parte dubitatio relinquatur, sed ut mens et voluntas nostra clare intelligatur, sic mentem voluntatemque nostram declaramus, nihil in hoc toto negotio per prædictam nostram scripturam quacumque ratione decidere, aut quod aliqui articuli prædicti tractatus acceptentur, aut usque ad futurum Concilium tolerentur vel serventur, definire voluisse, sicut nec adhuc quidem decidimus, aut definimus, sed tractatum prædictum totum, omnesque ejusdem articulos Summo Pontifici et Apostolicæ Sedi in Concilio generali, vel in alio, ut in scriptura diximus, etc. definiendum remisimus, quemadmodum et adhuc remittimus, quam quidem sententiam nostram, ut antea Cæsareæ majestati ore declaravimus, ita nunc hoc scripto testamur et confirmamus. Ita est, cardinalis Contarenus legatus scripsit ».

16. *Ex utraque parte proponuntur argumenta coram Cæsare.* — Principes Catholici post primum responsum, aliud ut sequitur dederunt [1] :

« Responsum principum Romanum Pontificem agnoscentium, datum imperatori ad propositam de Religionis negotio declarationem.

« Catholici principes ac status, quantum per temporis brevitatem licuit, expenderunt scriptum recenter ipsis ab imperatoria majestate oblatum, una cum resolutione Pontificii legati. Probe vero memoria repetunt imperatoriam majestatem, et in aliis comitiis, et in præsentibus, mirificum laborem ac studium semper adhibuisse, ut religionis controversiæ componerentur, ac de reformatione Christiana cogitarent, de qua voluntate Catholici principes et status suæ majestati humillime, et cum omni submissione gratias agunt.

« II. Quia vero imperatoria majestas significavit, se intra paucos dies hinc discessuram, non videtur esse necessarium, ut status supervacaneis ac prolixioribus scriptis, aut disputationibus suæ majestati sint molesti, tum vel eam, vel seipsos diutius remorentur, sed in hoc potius incumbendum, ut Christiane tandem finis huic negotio imponatur, ita tamen, ut tantisper, dum id fit, imperatoria majestas adsit. Quod ut faciat, humillime roganda est.

« III. Ut autem ad imperatoriæ majestatis scriptum respondeatur. Initio fatentur status, sibi compertum esse, quod in Germania et aliis nationibus, imo toto prope orbe Christiano non pauci abusus, sectæ, hæreses et schismata passim obtinuerint, quæ omnia sine Generali Concilio extirpari aut emendari nequaquam poterunt.

« IV. Fatentur etiam status Catholici, non decere se, ut immutationi alicujus religionis, cæremoniarum, aut rituum (quæ per aliquot centenos annos durarunt, partim etiam a Conciliis sunt instituta) vel consentiant, vel mutari talia permittant, eo quod summus Pontifex per suum legatum sese offert ad celebrandum Concilium intra breve tempus, velitque hac de re imperatoria majestas in propria persona colloqui cum summo Pontifice. Quod propositum Pontificis, status Catholici supplicant eidem Pontifici ut exequatur, et omni amota procrastinatione, Christianum et Generale Concilium indicat, indictumque haberi curet in loco aliquo commodo Germanicæ nationi, quo sic multarum animarum perditio præcaveatur.

« V. Porro, si negotiis sæcularibus impediti, potentatus Christiani in propria persona venire ipsi ad Concilium non possent, nihilominus tamen, ut Concilium procedat, summus Pontifex dare operam debet, simulque apud potentatus qui ipsi Concilio comparere non poterunt diligentissime instare, ut hi suo nomine et loco, eruditos, probos et idoneos plena cum potestate commissarios mittant, ut semel Christianitas ipsa in formam et vitam vere Christianam restituatur, errores extirpentur, Dei denique ira et plagæ imminentes avertantur.

« VI. Quod si hujusmodi Generale Concilium non impetratum fuerit (quod tamen status Catholici confisi promissis summi Pontificis et imperatoriæ majestatis minime fore putant) etiam atque etiam orant status ut summus Pontifex et imperatoria majestas dare velint operam ut saltem in Germania nationale Concilium habeatur. Jam si nec ipsa ratio habendæ nationalis Synodi summo Pontifici et Cæsareæ majestati placuerit, rogant status ut juxta id quod sua majestas facturam se et curaturam recepit, sine omni dilatione, in imperium Germanicæ nationis venire velit, atque convocatis statibus, denuo tentare, ut errores extirpentur, ac omnia quæ prave intellecta et accepta sunt, Christiane discutiantur. Atque istæ viæ solæ restant, quibus saluti Christianorum consuli poterit, adeo ut nisi aliqua istarum ineatur, magis atque magis in se dividetur Germanica natio, ejusdem gloria, honos et opes interibunt, atque id genus plurima incommoda ad vicinas etiam nationes pertingent ». Dictis consensere funesti exitus.

« VII. Secundo, Catholici status decreverunt apud se, quod auxilio Dei, constanter adhærere velint nostræ veteri religioni et veræ fidei,

[1] Goldast. const. Imp. to. II. p. 227.

quemadmodum hæc in sacris Evangeliis, Conciliis, statutis et ordinationibus Christianæ et Catholicæ Ecclesiæ, ac doctrina sanctorum Patrum, ab Apostolorum tempore usque ad hodiernum diem mansit et observata est.

« VIII. Præterea, recessus, ordinationes et mandata per imperatoriam majestatem et status Catholicos, præcipue vero decreta Augustani conventus, in quæ tamen communiter a statibus consensum est, sequi, et his pariter firmiter in animum induxerunt, indubitato sperantes, quod reliqui status omnes, qui in Augustanum recessum consenserunt, eidemque sigillis etiam suis appositis subscripserunt, promissis insuper auxiliis imperatoriæ Majestati, paulo post Ratisbon. iterum ratam habuerunt subscriptionem Augustæ factam, et tandem Haganoæ tertio electores, et principes, qui istic in propria persona fuerunt, eumdem Augustanum recessum denuo approbarunt, servandumque receperunt, adeo ut sese obtulerint collocutoribus de defensione, si quid tentaretur adversus recessum Augustanum, quemadmodum in decretis eorum comitiorum, et scriptis in illis exhibitis continetur. Maxime vero inhærendum Augustano recessui principes censent, et adeo nullo modo recedendum, cum imperatoria majestas, et in eisdem comitiis, et hic, cum in prima sua propositione, tum formula deliberationis, de recessu hic continuando, eumdem recessum Augustanum ipsa quoque salvum manere se velle declaraverit.

« IX. Tertio, cum imperatoria majestas ex singulari proculdubio clementia, proponit, suæ Majestati videri articulos, in quibus inter collocutores convenit et qui conciliati sunt, sine ulteriori discussione, usque ad Concilium recipiendos esse et approbandos, etc. Respondent status, se in hoc nullo pacto consensuros, neque enim id videri consultum ob sequentes causas. Primum namque a collocutoribus positi sunt articuli aliquot minime necessarii, supervacanei, et de quibus nulla antehac controversia, nec hodie est, sicut primus, secundus, tertius, et quartus. Absurdum autem videri, ut articuli nunquam controversi concilientur. Præterea quartus articulus de Peccato originali, non hic est conciliatus, sed Wormatiæ; alia tamen forma quam nunc est in scripto oblato, propositus. Secundo, maximopere necessarium erit, ut ab utraque parte denuo eligantur, qui novo colloquio et disputatione excutiant omnia. Extant enim verba in scripto commemorato, quæ non sunt consentanea consuetudini Ecclesiæ, et formis loquendi a Patribus usitatis. Ad hæc insunt scripto dogmata quædam minime admittenda, quæ partim obliteranda sunt, partim mitiganda et in aliam formam redigenda; præstiterit itaque negotium istud ad menses adhuc aliquot differre. Tertio, hi articuli solum conciliati sunt qui minoris momenti sunt, et de quibus inter doctos non magna antehac fuit controversia, qui denique non tam periculosam offensionem apud plebem vulgo excitarent, quam alii nondum conciliati. Et quia præcipui articuli, atque adeo ii, quibus Christiana fides nititur, ut est articulus de venerando Sacramento veri Corporis, Sanguinis Christi, de Adoratione et reservatione ejusdem ; Communione Sacramenti sub utraque specie : Confessione, Pœnitentia, et Satisfactione, etc. Ii nimirum non solum non conciliati sunt, sed a Protestantibus vehementissime impugnati, adeo ut de his nulla conciliatio speranda sit. Quinimo collocutores Catholicæ partis plusculum quam decebat in his concesserunt Protestantibus, ita ut, quæ admissa sunt ab illis, emendatione et declaratione habeant opus.

« X. Quarto, quoniam si reciperentur articuli conciliati, multis modis posset imminui existimatio summi Pontificis, imperatoriæ majestatis et status Catholicorum, hique omnes, ne se hoc nomine variis obtrectationibus exponant, quod periculum est : videtur Catholicis statibus consultius et melius esse, ut suo loco scriptum collocutorum relinquatur, et omnia negotia ad religionem pertinentia differantur ad Concilium vel Generale vel nationale, vel saltem ad conventum omnium statuum imperii, quemadmodum etiam resolutio Pontificii legati consulit ut ista omnia ad consilium summi Pontificis rejiciantur ».

17. Lutherani etiam suam protulerunt responsionem [1], quam libro et scriptis ab imperatore oblatis reddiderant; in qua Catholica dogmata pertinacissime oppugnarunt, editis scriptiunculis, quæ Alphabeti litteris decem distinctæ fuerunt. In primis adversus auctoritatem Conciliorum, prætulere Conciliis depravatas distortasque Scripturæ interpretationes, ab ipsis confictas : « Semper, inquiunt, tenenda est regula, majorem esse auctoritatem verbi Domini nobis propositi in Scripturis Propheticis et Apostolicis, quam ullius hominis, ullorum episcoporum, ullarum Synodorum aut totius Ecclesiæ ». Hæc perfidi. Quasi vero Synodi pugnantia cum Scriptura dicerent, ac non potius contendatur, Concilia Œcumenica melius interpretari sacram Scripturam, quam perversi isti homunciones interpretentur.

Adversus articulum de Transubstantiatione [2] contendere Carnem et Sanguinem Christi cum pane et vino sumi et exhiberi, et nefarii erroris cum deesset probatio, verba Hilarii, quibus ipsi damnantur, afferre non erubuerunt : « Hilarius inquit : Domini professione, et fide nostra vere Caro est, et vere Sanguis ». Verum ex integra Hilarii sententia constat, eum loqui de pane et

[1] Goldast. to. II. p. 300. — [2] Ibid. in script. sign. lit. *b*.

vino rite consecratis, tunc sunt objectum fidei : ait enim post sumptionem Christum manere in nobis per aliquam moram.

Adversus articulum de Pœnitentia et Confessione [1] objecere insulse Lutherani : « Conjicerentur conscientiæ in periculosam dubitationem, si putarent omnium enumerationem necessariam esse ». Satisfactionem etiam veluti inductam a recentioribus tollendam contenderunt. Traditiones, jejunia, diesque festos, detortis in pravum sensum oraculis, damnarunt, cultum et invocationem Sanctorum, incruentum Missæ Sacrificium, ut Sacrificium non admisere, privatas Missas rejecere, Communionem sub utraque specie retinendam contendere, sacerdotes ad cœlibatum cogi noluerunt, abusi eo Apostoli oraculo, *habeat unusquisque uxorem suam,* cum Apostolus in eo textu de sacerdotibus non loquatur, vel cœlibatus voto adstrictis; et alias dicat, habentes damnationem, quia fidem primam irritam fecerunt. Præter hæc impia scripta, quibus Catholicos ignorantiæ, superstitionis [2], stultitiæ, vitiatæ veteris disciplinæ Ecclesiasticæ calumniis onerarunt, etiam Philippus Melancthon duo scripta nefaria Cæsari obtulit : in priore deblaterabat id, quod dictum erat, nos per fidem efficacem justificari, nimirum intelligendum per fiduciam apprehendentem misericordiam propter Christum promissam, non vero per efficacem fidem, id est, operantem, sive cum operibus, vel fide nos præparari ad justitiam, sive charitatem, ut Catholici sentiebant : permittendas etiam uxores sacerdotibus idem Melancthon declamavit; in secundo vero de emendandis Ecclesiasticis abusibus plura effutiit : homo enim hypocrita, cum trabem gestaret in oculo, in præsulum et sacerdotum Catholicorum oculis festucam vidit, nec sacrificos consecrari voluit, qui repetendis Missis victum quæritarent. Pari impudentia Martinus Bucerus trium incestarum nuptiarum et maximorum scelerum reus, de disciplina Christiana in clero et populo restituenda, impium ac sceleratum libellum multis hypocrisis phaleris subornatum porrexit, in quo consuluit, ut episcopi, relicta aliis sacrorum cura, principatum civilem administrarent, ac sacerdotes geniales thalamos pro altaribus colerent, quos concubinis instructos sub conjugii sancto nomine puros et castos futuros deliravit, universum Ecclesiæ ordinem eversum voluit, divina officia sustulit, Pontificem Antichristum esse, Catholicos a salute devios, orthodoxam veterem religionem vitiatam, blasphemiis hisce de sua suorumque salutis perditione gloriabundus asseruit [3] : « Dum aliæ, inquit, nationes sive ignoratione veritatis, sive pravis cupiditatibus, sive oppressione tyrannidis Antichristi impeditæ, salutem suam negligunt, et vitiatas religiones, quam repurgatas malunt, ob id non est nobis nostra salus negligenda ».

Detestanda hæc scripta Christianus Daniæ rex, itemque dux Holsatiæ, necnon Saxoniæ, Pomeraniæ, Mechelburgi, Brunsvici, Wittembergæ duces, Georgius marchio Brandeburgicus, Philippus Hassiæ lantgravius, ac plures alii principes et civitates liberæ comprobarunt.

18. *Circa tolerantiam politicam et quædam alia Pontifex gravem dat Contareno admonitionem.* — Cum spes concordiæ omnino evanuisset, de tolerantia politica, sed nefaria permittenda incœpta est negotiatio, simulque ad reprimendos Lutheranorum impetus, de Catholico fœdere inter imperatorem, regem Ferdinandum, aliosque Catholicos principes magis firmando actum est. Quare Pontifex a legato Contareno, et ex Epistolis sequentibus de hujusmodi tractationibus certior factus, cardinali Contareno gravem dedit admonitionem, ut constat ex litteris, quas referemus post Epistolas Claudii internuntii hic subjectas [1] :

« Significavit Alexandro cardinali Farnesio Claudius internuntius, datis Ratisbonæ litteris XXIX Maii MDXLI, se convenisse Granvellanum nomine cardinalis legati, monuisseque circa articulum de tolerantia, eam fieri non posse ulla ratione, quia divinum Numen læderetur, cui ratio omnium reddenda sit; agi de salute animæ, atque honore reverendissimi legati, necnon Cæsaris, atque ipsius Granvellani : præterea ex hujusmodi tolerantia nullum bonum, sed majus omnino malum consecuturum. Cum enim dissensio prorsus in sensu et dogmate consistat, adversarios involutæ concordiæ specie persuasuros populis Ecclesiam Catholicam eorum hæresi assensisse, flexuque temporis majus schisma futurum Catholicis eorum hæresi dissentientibus, vel si assenserint, omnes evasuros hæreticos : ac fusius se demonstrasse, legatum quidem pacis cupidissimum esse, sed prius extrema quæque passurum, mortemque oppetiturum, quam tolerantiam falsorum dogmatum contra clara et illustria fidei decreta. Tum vero Granvellanum verbis extenuasse rei dignitatem, ac pondus vocis TRANSUBSTANTIATIONIS; dixisseque eam esse subtiliorem, et pertinere ad doctos, non ad populum, cui credere sufficiat, Corpus Christi esse in Eucharistiæ sacramento, in eoque adorandum; sublataque ea difficultate, alios articulos facile conciliatum iri, excepto eo de recensendis in Confessione peccatis : atque optime sperare, in comitiis Pontificium primatum communi principum consensu confirmandum, seque in id summa con-

[1] Ibid. in script. sig. lit. *c*. Ibid. sig. lit. *d*. Ibid. sig. lit. *e*. Ibid. sig. lit. *f*. Ibid. sig. lit. *g*. Ibid. sig. lit. *h*. Ibid. sig. lit. *i*. — [2] Ibid. p. 207, 218, 311. — [3] Art. de disciplina populi § 18.

[1] Ext. in Ms. arch. Vat. sig. num. 3226. p. 155. Ex Ital.

tentione incumbere, atque rem a se impetratum iri : qua perfecta ab oratoribus regis Angliæ se factum certiorem, Angliæ regem arbitrio Cæsareo permissurum, ut actionem ac munus reconciliandi illius Pontifici in se susciperet, sperareque rem ex sententia successuram, quo in Ecclesiæ gremium revocato, etiam Lutheranos ad eos articulos, qui modo impetrari ab iis non possent, redactum iri, temporique serviendum, ac propterea sibi videri, morosius eam tolerantiam non rejiciendam, ex qua tantum bonum consequeretur : nec propterea dici posse, ut imperator, vel nos ipsi juremus in verba adversariorum, cum adversarii ipsi deprecaturi sint imperatorem, ut eos usque ad Concilium toleret, modo vero ut prætereatur silentio vox Transubstantiationis, ne illi repugnare cogantur : aliquos vero ex ipsis theologis Lutheranis, atque maxime Bucerum pollicitos, se, cum hinc discesserint, sensum Transubstantiationis prædicaturos. Ad quæ subjecit Claudius, nunquam legatum assensurum, ut conspicua fidei decreta tot sæculis culta in dubium adducerentur. Cui Granvellanus subdidit, cum imperator neque ejus senatores sint theologi, harum rerum munus ac provinciam prætermissuros : verumtamen graviora a se prævideri incommoda, si concordia non coiret, brevique temporis lapsu universam Germaniam in Lutherismum prolapsuram. Tum Claudius subintulit aliam rationem pro conservandis Catholicis iniri posse, si cum legato conferret, eamque strictim attigit. Subjunxit vero Granvellanus, si nitide opiniones utriusque partis illustrarentur, discordes futuras, ac Germaniam in maximo dissidio hæsuram, nec jus administrari in judicio cameræ, nec provinciam conservari posse (noluit enim dicere nulla auxilia a Lutheranis adversus Turcas elici posse). Interrogatus a Claudio Granvellanus, si concordia sanciretur, quo tempore Concilium celebrari posset. Respondit, de ea re actum iri cum Pontifice, ac velle Lutheranos, ut ipsorum doctores illi intersint. Cum hæc omnia Claudius Pontificio legato retulisset, ille in suscepta sententia immotus perstitit, nulla ratione permitti articulum de tolerantia posse, neque ut Transubstantiationis vox silentio premeretur : se porro dubitare admodum ne dissentiente etiam legato, concordia a politicis subdola et fallax concilietur, ut Lutheranorum auxiliaribus armis utantur, atque ex hoc colloquio, Germaniam in concordiam suspensa fide ac religione, vel potius omnino eversa rediturам, quanquam tamen hi Cæsarei administri semper profiteantur, nil a se constitutum iri sine Pontificis administrorumque ejus voluntate. Ratisbonæ xxix Maii mdxli.

19. « Quarto post die aliis litteris [1] significavit idem Claudius cardinali Farnesio, Contarenum legatum, ultima Maii a Cæsarea majestate accersitum fuisse, atque illi expositum colloquii exitum, librumque illi consignari jussum, de quo disceptatum erat una cum scriptis Lutheranorum, in quibus expressa sunt capita, quibus ab eo libro dissentiunt, ut animadverso discrimine consuleret, quid agendum esset, nullam enim spem superesse, ut Lutherani ad alia juri fideique magis consona adduci possent : proposuisse necessario ad declinanda incommoda bellique discrimina aliqua utendum tolerantia, atque impetui hæreseos viam permittendam, eamque corrigendi rationem colligendam, quæ modo decerpi posset. Ad hæc vero subjecisse legatum longo sermone bellum discordiamque sibi ingratissima accidere, verum divino honori, et cultui, ac fidei consulendum, ne quid detrimenti patiantur, ac si involuta concordia fiat, majus ex ea schisma emersurum, ac præsenti incurabilius, quod omnino contingeret, si Apostolica Sedes Cæsareaque majestas falsis adversariorum dogmatibus assentirent, vel silentio ea præterirent : si enim ab omnibus non cognosceretur, ab iis dissentire Catholicos, specie concordiæ, traderetur mendacium pro veritate, perfidiaque pro fide doceretur. Dein legatus adductis multis exemplis auctor fuit Cæsari, ut si impiorum iniquitas cogeret, pacem non sanciri in Germania, nulla religionis constituta concordia, necessarium esse, ut omnes agnoscerent Catholicos a Protestantibus circa dogmata fidei dissidere, nec ullo modo illis consentire posse, sed omnino ea ut nefaria respui, verum in spiritu lenitatis, ac sine bellico fragore, quæ Cæsarea majestas visa est optime ac multo melius, quam Granvellanus, percipere. Porro memoratum librum legato traditum fuisse, cujus exemplar ad Pontificem transmittendum sit, ut de iis sententiam suam promat : significatum sibi a Granvellano, lantgravium efferari in iras neque articulis decisis consentire velle, atque inclamato libertatis nomine rebellionis signa attollere meditari. Contarenum vero legatum censere inter Cæsarem et Catholicos arctissimum fœdus adstringendum, atque decretis sanctissimis statum Ecclesiasticum ad veteris disciplinæ splendorem sanctitatemque revocandum, atque in his graviores difficultates occurrere, cum plures Catholici privati commodi quam publici avidiores, privata fœdera cum Protestantibus percusserint. Cæterum Catholicam religionem gravissimum damnum passam ex obitu episcopi Viennensis, qui xxv Maii Viennæ e vivis excesserat. Ratisbonæ ii Jun. mdxli ».

Is erat Joannes Faber, de quo sæpius in superiore ac in præsenti tomo honorificentissima mentio facta est.

20. Admonitus de his rebus Pontifex, ut su-

[1] Ext. in Ms. arch. Vat. sig. num. 3226. p. 158. Ex Ital.

pra diximus, litteris legati Contareni, datis sub diebus vigesima nona et trigesima Maii, ea, quæ sequuntur, respondit [1] :

« Quod ad fœdus Catholicum attinet, superfluum est dicere ; intellexisti enim ex ipsius Pontificis ore, ante tuum discessum ex Urbe, animum illius ad id conservandum promptissimum fuisse semper et esse. hoc solum tantummodo addam, quia aliquis dubitavit an Pontifex inter fœderatos numerandus sit ; qua de causa simul cum Epistola publicam ipsius fœderis fidem mittimus, ut omnibus hoc clare pateat, quod omnino curandum est, ne ista veritas occultetur, cum Pontifex existimet nullum hominem propter hoc offensionem accepturum esse. Quod attinet ad depositum pro ipso fœdere, jam tibi bene innotuit, Pontificem ab initio hujus tractationis, hic Romæ cum effectu, et non verbis tantum, mediantibus litteris cambii, quinquaginta millia scuta, cum tanta requisissent, solvisse, sicut tunc temporis ministri imperatoris viderunt, in litteris mercatoribus directis ad hoc, ut dictam pecuniam solverent, quas episcopus Mutinensis ad conventum Haganoensem secum tulit : quas litteras, cum fœdus in illo conventu non solum non processerit, sed potius de eo silentium summum fuerit indictum, cardinali Sanctæ-Crucis remisit, sicut de hoc in suis litteris idem cardinalis, ubi opus fuit, fidem fecit, idemque cardinalis, apud se, usque dum in Belgio moram traxit, ipsas litteras retinuit, quas postea, cum nullus illas petiisset, nec verbum de supradicto fœdere amplius audivisset, secum Romam tulit, ubi etiam hodie cum ipso deposito servantur : ita ut pecunia semper parata fuerit, semperque de illa libere disponere potuerint, et postea nunquam, nec istam, nec aliam pecuniam pro dicto fœdere a sua sanctitate, nec ejus ministris requisierunt, sicut (Deo gratias) usque ad hanc diem non adfuit necessitas a Protestantibus se defendendi, quare contrarium huic veritati asserenti Deus parcat. Et pro Ascanii Columnæ punitione, quamvis propter hoc necesse fuerit multas erogare pecunias, et maximi momenti negotium fuerit, tamen sua sanctitas nec minimum quadrantem abstulit ex pecunia assignata pro fœdere Catholico, tametsi hujuscemodi Ascanii vexatio impedimento fuerit, ne solita auxilia, sicut res exigebat et requisitus fuit, Hungaricis rebus subministraret, sicuti aliis litteris significatum tibi fuit, nunquam tamen auxilium regno Hungarico negavimus, sed tantummodo ad tempus negatum fuit, propter vexationes, expensas et pericula, in quibus Ascanius supradictus nos implicaverat, cum quotidie Romam depopulari minaretur, maxime cum non clare appareret, quando et quomodo isti tumultus desituri essent.

[1] Ms. card. Bernard. Spadæ to. xv. p. 771.

« Nec parva existimanda est pecunia quinquaginta millium scutorum, non solum, quia quasi pro arrha soluta est, usque dum necessitas majorem pecuniarum quantitatem exigeret, sed etiam quia ex principibus nullus, nec etiam imperator tantam pecuniam exhibuit : præterquam quod sua majestas in manibus mercatorum suam pecuniam, sicut fecit Pontifex, infructiferam non retinuit, sed in aliis suis necessitatibus, solo nomine debitoris contentus, adhibuit, sicuti inter alios episcopo Mutinensi notum est. Neque etiam ullus de sua Sanctitate queri potest, quasi usque ad hanc horam suam expensarum partem non determinaverit, cum servata proportione hoc fieri non possit, quando pecunia, juxta quod exigit necessitas, exponenda sit, et sua Sanctitas stet semper promissis, ut experientia docebit.

21. « Sed quia Granvellanus in præsentibus Germaniæ difficultatibus existimat armis comparandum, quod pietatis studio et ratione obtineri non potuit, quod non solum ad defensionem, verum etiam ad aggressionem spectat, certum est, sicuti sua beatitudo hoc non desiderat, imo ab hac re alienus est, cum judicet, hanc viam ad hæreses tollendas non conferre, ita nunquam suæ majestati et cæteris principibus Catholicis non deerit, quando ob religionis Christianæ necessitatem aliquid decernerent et auxilio Pontificis indigerent ; et tunc cum aliis in expensis, quantum propriæ et Sedis Apostolicæ vires permittent, concursurus est, sed nec consulere, nec ad hoc hortari intendit, cum remedia adsint meliora, ut inferius dicemus.

« Quando vero spes affulgeret, ut Protestantes pacifice in omnibus articulis veram fidem agnoscerent, et propter hoc, si opportunitas exigeret ut aliqua esse facienda expensa, sua Sanctitas consentit, pro tali re, prout necessitas postulat, in erogationem partis vel totius summæ quinquaginta millium scutorum, et ex nunc tibi hæc facultas conceditur. Admonemus tamen, ob hoc Pontificem non velle, supradictam pecuniam tali modo erogare, ut fidem aliquis emere videatur, aut religionem venalem soluto pecuniario pretio existimet ; nec vult ut pecunia tradatur, quando reductio Protestantium ad fidem et concordiam cum Catholicis palliata esset, vel ipsimet Protestantes aliquam damnatarum opinionum retinere vellent, quamvis eis ex tolerantia concederetur, quod semper et maxime in rebus fidei est fugiendum, et etiam quia aliquid solvere, ut in erroribus persistant, nihil aliud est, quam ad pejora homines allicere, quando præmia loco pœnæ tribuerentur ; qua de re bene omnia perspicias.

« Et si ob istam ultimam, veram certamque concordiam pars vel tota supradicta pecunia eroganda esset, non ideo fidei Catholicæ in aliquo deerimus, quia secuta ad fidem Catholicam

reductione hæreticorum, fœdus cessabit, sicuti e contra, pro Protestantium conversione nihil insumere oporteret, cum ad bellum contra illos procedendum esset, cum ista duo, inter se directe pugnantia, simul esse non possint.

22. « Duo consilia supradicta, vel belli cum Protestantibus, vel eorum reductionis, concordia mediante, quod ad Pontificem spectat, totam causam continent. Et ideo tertium tolerantiæ consilium in una sola parte executioni mandari, et in reliquum Protestantes veritati cedere, in deliberationem non cadit, cum articuli, qui remanent controversi, sint fidei adeo essentiales, ut hic nobis sine Jesu Christi speciali mandato non adsit facultas de eis deliberandi ; imo legem habemus, quod non sunt facienda mala, ut veniant bona, quia cum fides indivisibilis sit, non partem illius, sed totam recipere debet, qui inter Christianos optat adscribi, ut unum cum Catholica Ecclesia corpus efficiat ; et ideo Pontifex totumque sacrum cardinalium collegium (nemine discrepante) decrevit, non posse huic desideratæ tolerantiæ aures præberi, nec ob id, quod petitur, nec propter id quod ad suam beatitudinem pertinet, illum fidei candorem maculari posse, quem sui prædecessores usque ad hanc diem illibatum servaverunt, signisque comprobarunt, istam esse Petri Cathedram, supra quam sua Sanctitas a Deo posita fuit, ut oppetita etiam morte conservare ac defendere velit : et ideo istius tolerantiæ tractationi silentium imponatur, quia præter gravem Dei offensionem, quando permitteretur, nec Protestantes ad veram fidem adducerentur, quia in suis erroribus perseverarent, cum jactura totius Christianitatis, quæ vana excusatione perditos istos homines imitari vellet, et in futurum fidei religionisque regulam, sicut antea semper fecit, nollet ab ista Sancta Sede amplius excipere, cum a se seipsa discrepantem videret, inficeretque se, dum aliorum erroribus consensum præstaret, quia tolerantia de qua loquimur, ad nihil aliud valet, quam ut hæc tolerantia in Pontifice (ut bene nosti) consensum firmamque legem constituat.

« Propterea considerantes tolerantiam in concordia Christianorum contra fas et perniciosissimam esse, sicuti in annis præteritis experientia docuit, bellum difficile et periculis plenum, remanet ut ad illa remedia, quæ nulli noceant, quibusque religionis malis mederi possit, confugiamus, et Cæsarea majestas, si aliquod habet ex omni parte optimum, proponat. Nam Pontifex existimat (et cito potest executioni mandari) ut ad Concilium confugiatur, cum semper elapsis retro temporibus Patres isto remedio in talibus morbis usi fuerint, et cum quo aliæ hæreticorum sectæ profligatæ fuerunt, quod sua sanctitas sibi persuadet, tanto libentius Cæsaream majestatem hoc audituram esse, quanto ipsamet semper instanterque petiit, uti remedium verum et ultimum discordiarum fidei, quæ modo vigent, et ad hoc præsens imperialis Dieta coadunata fuit scilicet, ut finis discordiis imponeretur, et Christiana concordia, et Concilium promovoretur, sicuti recessus Dietæ Haganoensis clare demonstrat in decreto celebrationis conventus Wormatiensis, et præsentis Dietæ imperialis, similiaque leguntur in omnibus aliis præteritorum conventuum recessibus. Additur, cum Granvellanus pro Lutheranis usque ad Concilium tolerantiam petat, quæ ex causis allegatis non est ullo modo concedenda, res præsens nos docet, absque alia tolerantia temporisque dilatione, Concilium celebrandum esse, quia cum Concilii indictio jam publicata perseveret, et solummodo ad Cæsaris et Romanorum regis mentem obsecundandam, suspensum fuerit, ut ex illorum litteris clare patet, usque dum pax inter Christianissimam majestatem et imperatorem, de qua tunc vigebat tractatio, stabiliter firmaretur, vel ipsa Cæsarea majestas in Germaniam transiens omnibus suis viribus curaret, totam illam Germanicam Provinciam ad Catholicam fidem iterum adducere.

23. « Cum autem horum neutrum ad exitum perductum sit, sicuti sperabatur, omnes rationes, quæ Concilii suspensionem suaserant, sublatæ sunt ; et ideo non est amplius trahenda mora, sed quantocyus Concilium congregandum, perducendumque ad finem, cum damnum ex temporis dilatione et cessatione evidenter clareque appareat, certumque sit, omnem aliam dilationem non posse afferre nisi omnimodum religionis exitium, cum maxime nihil aliud sit faciendum, quam tollere suspensionem duraturam tantummodo ad libitum suæ sanctitatis, sicque sine periculo offensionis Dei, aliarumque nationum, nec recedendo in his casibus a via solita Ecclesiæ, absque sanguinis effusione, sperare pacem, unitatemque fidei, non solum in Germania, sed etiam in universa Christianitate, cujus sua beatitudo in rebus fidei communis est pastor, quapropter curare debet, ut sanitatem non parti, sed omnibus afferat, et non unam sanam reddere, aliosque omnes infirmitati subjicere, et si aliquem ritum vel immutare vel tolerare opportunum fuerit, in Concilio, ubi omnes convenient nationes statuemus, qui alias absque dubio aliæ nationes uti contemptæ scandalum paterentur. Et cum sua sanctitas usque modo consensum præstiterit hujusmodi particularibus religionis tractatibus, solummodo ut Cæsari satisfaceret, non vero quia aliquod ex illis bonum speraret, sicuti multoties et ore et litteris et suis ministris suæ majestati Cæsareæ declaravit, modo quando in tantis extremis periculis religio versatur, conveniens est, ut sua majestas istius navis gubernationem suæ san-

ctitati, cui hoc ex proprio officio pertinet, relinquat. Igitur tui muneris erit, cum Cæsarea majestate primum quam aliis, hanc Pontificis determinationem cum omni humanitatis, amoris et sinceritatis signo communicare. Dicesque illis, quod sua sanctitas rationibus supradictis, non videns quomodo præsentia religionis pericula alio remedio quam coacto Concilio, averti possint, decrevit tollere prorogationem suspensionis Concilii, sicuti supra dictum est, illudque indicere et quamprimum celebrare, sperans, Deo auxiliante, omnium nationum episcopos accessuros. Poteris etiam ab imperatore requirere, quantum temporis pro celebratione Concilii existimet esse præscribendum, sed cave, ne hæc requisitio appareat esse petitionem licentiæ formandæ Bullæ Brevisque tollendæ suspensionis, quam Bullam et Breve statim post hujus Epistolæ responsionem sua sanctitas tibi mittet; quia prius cum sua majestate hanc determinationem ante executionem communicare voluit, cum propter debitam reverentiam et affectionem, tum etiam si forte meliora media ille posset proponere, quando istud illi non placeret (quod non credimus). Sed diligenter caveas in quolibet eventu (dummodo melius remedium quam Concilii non proponatur) suam beatitudinem firmiter statuisse, pro Christianitatis salute Concilium celebrare, et Bullam Breveque in tota Christianitate publicare, sicuti supradictum est, post tuam responsionem : debesque celerrime suæ sanctitati respondere. Et imperator si reperiat verum et præsens remedium, suspendas omnia, et sicut dictum est, admoneas, alias te excuses rationibus supradictis, ostendens rem multum processisse. Et ut aliis principibus et præsulibus Germaniæ notum sit hujusmodi suæ sanctitatis decretum, illo communicato prius cum imperatore, ut dictum, postea cum illis etiam conferes, hortaberisque, ut veniant ipsi, vel eligant, qui ad Concilium eorum nomine accedant. Et si post tot justificationes oblationesque, imperator Concilio consensum non præstet, vel melius remedium non adinveniat, quod non credimus, stantibus rebus, juxta formam tuæ instructionis, declarando prius, Pontificem semper permansurum in solita affectione et conjunctione cum imperatore, debes evidenti et firma protestatione, non approbare, neque consensum præstare alicui definitioni, quæ manifeste Catholica non sit. Et sua sanctitas laudibus extollit animi tui constantiam dum es paratus extrema omnia, magis quam in Dei Ecclesia maculam sufferre, et loquor tam de articulis adhuc controversis, quam de concordatis a sex collocutoribus. Quia Romæ murmur auditur, et opinio multum prævalet contra illos doctores, asserentes eos decrevisse, opera post gratiam non esse meritoria, cum in hoc fidei articulo de operibus, id totum, quod opus erat, expensum non videatur. Quare eo magis animadvertendum est (sicuti in præcedenti littera scripsi) ut non solum articulum non Catholicum non toleres, sed nec etiam ambiguum. Et quoad litteras nuntii hoc sat est.

24. « Nunc ad tuas respondeo, et quantum attinet ad illud, quod postulas, an debeas cum imperatore petere Belgium, si illuc tendat, et non in Italiam descendat, sua Sanctitas, sicut tu etiam judicas, legationis munus cum Dieta terminare, et ideo post gratam demissionem a Cæsare acceptam, in Italiam venias, et nuntius imperatorem sequatur.

« Quoad admonitionem tuam de Communione sub utraque, cum post breve tempus Concilium celebrandum sit, existimat sua sanctitas hoc punctum ad illum locum remittendum esse, ubi diligentius examinabitur, et tutius de reformatione præcipue Germanicæ nationis agetur. Sua Sanctitas libenter tuam admonitionem et judicium audivit, et sicuti hic sua beatitudo in ulla re, quæ sub sua potestate est, non deesse disposuit, sic ei gratum erit, ut tu etiam istis paucis diebus tuæ legationis, omne bonum apud episcopos et præsules, qui in Cæsaris aula reperiuntur, et quocumque te transire oportebit, facias et cures, et ad nos venias de omni re edoctus, ut hic omnia perficiantur.

« Temporis jactura nulla facta est, ex quo tuæ litteræ nobis redditæ fuerunt, usque modo, ut possemus, quamprimum fieri posset, determinate respondere, sed quia gravitas negotii requirebat, ut de eo primum, ut dictum est, ageretur in consistorio, et postea a deputatis examinaretur, ideo ante hodiernum diem non potuimus tabellarium expedire, qui cum summa diligentia debet se viæ committere, ut quamprimum ad te perveniat. Dat. Romæ XV Junii MDXLI ».

25. *Exponitur Pontifici quomodo res se habuerint in conventu Ratisbonensi.* — Ex colloquio Ratisbonensi res Catholica in gravius discrimen adducta est, cum Lutherani ardentissimo studio hæreses suas confirmare ac latius diffundere anniterentur, et duos Catholicos collocutores fœdissimo errore infectos in suas partes traxerint, in eodemque colloquio de rebus fidei laici rerum divinarum ignari fuerint præsides constituti, de quo infelici rerum successu Pontifex hisce litteris octava Junii datis admonitus est :

Primus articulus Ratisbonæ VII *Junii.*

« Beatissime pater, loquor cum fiducia ad patrem, et ad dominum, et ad vicarium Jesu Christi, quæ ipso inspirante didici, et longa experientia cognovi. In primis, in his rebus, quæ nunc tractantur, prudentiam omnem humanam astutia victam iri. Sed Sapientia divina, cui

[1] Ms. Francisci card. Barber. sig. num. 2978. p. 108.

omnia subsunt, has astutias extinguet, nec deficiet Deus ad largiendum nobis vias per quas ambulemus, si non deficiamus quærendo.

« Primo, video maximam pusillanimitatem et stupiditatem in processu hujus negotii, nunc nihil attentatur, quod possit adversariorum temerariam audaciam deprimere, sed contra, omnia quæ eis placent et ad suam rem faciunt fieri permittuntur et conceduntur. Primo, in hoc colloquio (sicut prolixe scripsi reverendissimo cardinali Farnesio) habuerunt pessimos suæ sectæ, et pertinaciores, tam collocutores quam assistentes, et ex nostris assistentes fuere facti fere faventes hæreticis, ii Phlugius et Gropperus, qui male consenserunt hominem sola fide justificari, de quorum lapsu Bucerus impie triumphavit, ut dicetur inferius, ex colloquentibus unus dumtaxat peritus theologus adhibitus restitit; judices vero fuere laici contra omne jus, in magnum præjudicium.

« Secundo, permittuntur hic libere prædicatores, fere nunc ante colloquium et post, quibus totum populum hujus civitatis inficiunt, affirmantes pertinacissime dogmata sua esse verbum Dei, nosque pugnare aperte contra veritatem, et non rident solum sanctitatem vestram et omnem ordinem Ecclesiasticum, sed etiam Cæsaream majestatem, rogantes Deum, ut eum illuminet, sicut jam incipit, ut dicitur, evulgant quotidie libros novos Germanice conscriptos.

« Tertio, in ista Dieta est publica conversatio Hæreticorum cum Catholicis, in quotidianis compotationibus, nec tractatur aliquid per principes pro stabilitate fidei, sed contra inducuntur laici principes causam nostram foventes per astutiam adversariorum ad odium Sedis Apostolicæ, et ad aliquas novitates attentandas.

« Quarto, Protestantes nihil servant eorum quæ promittunt, quod Cæsar etiam et ante cognovit, ubi habuit illos fœdifragos et perjuros, quia quidquid factum est communicabant suis, et scribebant civitatibus foras, sicut vidimus ex litteris ad plurimos rescriptis.

« Quinto, in hoc colloquio accepta sunt duo damna maxima. Primo, quod civitas est in proximo periculo casus a fide et obedientia, sicut in aliis Dietis ceciderunt aliæ civitates. Secundo, nihil hic ordinabitur, ut intelligo, pro robore Ecclesiæ, quia timetur illi displicere, et satis est, ex hoc totam rem differri.

« Sexto, Catholici principes tam Ecclesiastici quam sæculares, conqueruntur, quod Cæsar neminem ex illis adhibuit colloquio.

« Septimo, intellexi a reverendissimo cardinale Moguntino, qui se in hoc negotio gerit strenuissime et constantissime, quod locutus est Cæsareæ majestati super hac re post colloquium secundum. Colloquia ista videlicet Haganoæ, Wormatiæ, et nunc Ratisbonæ celebrata, in favorem Protestantium, ex impio recessu Franckfordiensi nunc invecta.

« Octavo, tractantur res fidei quantum juvant ad res privatas.

Secundus Articulus.

« In primis, non sic sunt timendi adversarii in potentia, quia verbo dicuntur potentes et audaces, facto autem et re ipsa eorum principes sunt pauperrimi, et in multis debitis constituti, nec possunt Cæsarem juvare, sicut desiderat, in temporali auxilio. Secundo, propter gravissimas impositiones et tributorum vexationes, quibus subditos suos exasperant, multi subditorum desiderant regressum ad Ecclesiam, sicut intellexi ex nonnullis nobilibus illorum, cum essem Wormatiæ apud doctorem Sceld, et ut experientia videtur, apertissimum damnum patiuntur ex casu ab Ecclesia. Tertio, sicut seminaverunt eorum theologi falsa dogmata sua, discurrendo civitates, villas, oppida, omnia loca, et populum seduxerunt, ita antidotum sanctitas vestra multiplicet, mittat huc aliquos probos et doctos viros, qui non timeant se offerre periculis pro causa Dei et Ecclesiæ, qui populum obcæcatum illuminent, infirmiores confirment et confortent doctrina sana et sancta, virorum proborum exemplo, non enim parum movetur populus ad id sequendum ad quod invitatur, cum invitatores, et boni verbi nuntiatores, et operis factores præire vident, ego jam experientia didici, quantum id profecerit, referat alter, ita longe verissime cognosco, quantum proficere uberius possit. Quarto, erit valde expediens, quod sanctitas vestra habeat aliquem nuntium specialem in causa fidei ad principes et civitates, cum vestris hujusmodi prædictis. Ita multa possunt cum paucis expensis magna utilitate, majore Ecclesiæ restauratione, maxima Dei gloria fieri. Quinto, opus est auctoritate reformandi et juvandi idoneos quos reperiunt instituendi prædicatores. Sexto, bonum esset cum consensu Ecclesiarum et prælatorum in religiosis domibus locare aliquos paucos religiosos ex Italia, vel alia natione, qui his reliquis religiosis essent exemplo bonæ conversationis, ut sic posset restaurari clerus qui pæne hic deficit. Septimo, bonum est et expediens aliquos extrahere juvenes ex hac provincia, et collocare in monasteriis vel aliis piis locis, ubi possint in Christiana doctrina et moribus institui, sic enim habebitis tria commoda. Primum, præparabitis materiam pro illuminatione, ne deficiat semen bonum, ne clerus peccet. Secundo, dabitis occasionem prælatis hujus Provinciæ hoc faciendi. Tertio, invitabitis parentes eorum ad constantiam in fide, imo totam Provinciam ad honorem Dei, et Sedis Apostolicæ, quæ tam sedulo et accurate cogitat de eorum profectu et provinciæ salute. Omnia fieri possunt sine magnis expensis sanctitatis vestræ ; sicut Deus frequenter fuit

vobis adjutor, ita et tunc in istis desperatis rebus erit director.

« Non desunt multæ inspirationes et consolationes de profectu et victoria vestra in libertate et sinceritate Ecclesiæ vindicandis. Non modicus hic habitus est profectus per exercitia spiritualia, ut experientia sensimus, tam in principibus quam eorum subditis, quorum aliqui fluctuantes confirmati sunt, aliqui qui jam abscesserant, reducti, maxime juvit hoc negotium magister Petrus Fabri, unus ex his qui Parmæ fuerunt cum reverendissimo cardinali S. Angeli. Bonum esset, duos ex confratribus de Societate Ignatii, Jacobum videlicet Hispanum, et cum eo alium mittere, quia est compertum magnum facturos proventum ».

26. *Non esse congregandum Concilium nationale Germanicum, nec etiam Universale in Germania consentiunt omnes orthodoxæ fidei viri.*— Circumferente latius impietatis faces hæresi, nonnullisque etiam molientibus Synodum nationis Germanicæ cogere, maximo religionis periculo, ne schisma novum, novaque hæresis conflaretur, sensit Pontifex Concilium OEcumenicum celeberrime congregandum, deditque Contareno cardinali imperia, ut significaret Cæsari, tollendas esse moras celebrandi Concilii, dilationemque indictam abscindendam ; quæ cum legatus Carolo V imperatori significasset, ille dissensit, expectandamque esse comitiorum Germaniæ decretoriam sententiam, quæ vel generale Concilium, vel nationis solius Germanicæ amplecteretur : ad quæ subjecit legatus allatis gravioribus argumentis, nationalem Synodum non esse cogendam, nec valituram, cum de causa totius Christiani imperii ageretur ; nec conduceret publicæ rei, ut Concilium celebraretur in Germania ob gravissimos tumultus bellicos a pertinacissimis Lutheranis ad seditiones movendas maxime propensis, ut ipse Cæsar, perspectis rerum circumstantiis pravaque animorum inclinatione, probe cognoverat. Denique Cæsar, expensis omnibus summa consilii maturitate, loco et tempore non designatis, ad gerendum Pontificiæ voluntati morem se paratissimum ostendit ; pollicitusque est, se omne studium adhibiturum, ut tantum opus ad optatum finem perduceretur : interea se diligentiam omnem collocaturum ad religionis dissensiones pacandas, civilesque extinguendos motus ; cum ipsi viri principes Ecclesiastici Germaniæ fidei Orthodoxæ assertores, post librata maturo judicio rerum pondera censerent, si vel OEcumenica Synodus, vel nationis Germanicæ celebraretur in Germania, nullam meliorum rerum, vel restituendæ pacis ac religionis spem affulgere, imo gravissima mala inde emersura : de quibus Cardinalis Moguntinus Elector hanc sententiam deprompsit :

27. « Sententia reverendissimi cardinalis Moguntini, super Concilio celebrando in Germania.

« Quidam existimant nequaquam convenire, ut Concilium Generale celebretur in Germania ob diminutionem auctoritatis Sedis Apostolicæ, et totius Ecclesiastici status.

« Ne etiam pro arbitrio Protestantium omnia fiant, et quia virus hæreticum in ipsa Germania viget, tum etiam ob alias rationes, quia universi Germaniæ cedere non debent.

« Item, in Germania animosiores et obstinati magis in eorum perversitate erunt Protestantes.

« Majori item commoditate in rem suam agent omnia. Cogere etiam poterunt Catholicos, astutiaque et artibus malis domare eosdem, vel etiam ipsum Cæsarem pro eorum more. Studebunt etiam alias nationes instruere et inducere in contemptum Sedis Apostolicæ.

« Etiam in ipso Concilio, si in Germania fieret, tum per malas practicas, corruptiones et persuasiones, tum etiam per publicas conciones, si licebit, alioquin in aliis privatis, a quo non cessabunt, sub prætextu, verbum Domini non esse celandum, vel potius moriendum, ita per privatas conciones, studebunt virus suum spargere, et sectas ampliare, prout in dies faciunt, et fecerunt etiam Cæsare præsente, nam sunt astuti, vafri et mendaces, promissionibus non stantes.

« Sunt item diligentissimi in rebus suis, sunt etiam hypocritæ, fingentes se multa pati propter verbum Dei, et ad patiendum se paratos, licet agant omnia contra divina præcepta.

« Propterea considerandum est, quod si Concilium fieret in Germania, et Cæsar pro quorumdam arbitrio ad hoc induceretur, cogeretur sanctitas Pontificia forsan annuere quædam, quæ non essent concedenda, quinimo pro Cæsaris jussu urgeri posset inique, ut hæc sua sanctitas melius perpendere poterit.

« Cum autem sanctitas Pontificia et Cæsarea Majestas convenirent in hoc, et quod de utriusque voluntate celebrabitur Concilium generale in Italia, non est dubium, quin Catholici ex Germania per se, aut per oratores comparebunt.

« Nequaquam etiam conveniet, ut dimisso seu suspenso Generali Concilio celebretur nationale Germanicum, aut alia imperialis Dieta, quia tunc vere dubitandum est de schismate, et Catholici quidam prolaberentur ad Protestantes, cæterique cogerentur deficere aut supprimerentur.

« Item, in Dietis imperialibus Protestantes semper lucrantur per astutias et malas practicas suas.

« Concilium igitur generale, et illud certum est unicum nunc humanum remedium. Qua de re :

28. « Intellectis inclinatione principum Catholicorum ad nationale Concilium, ex malis Hæreticorum artibus, Gaspar Contarenus cardinalis legatus Apostolicus, ut ingentibus malis occurreret, quæ ex nationali Concilio, ob adversariorum vim fraudesque male celebrato, poterant emergere, subjecto libello præmonuit ordines imperii, controversias fidei, quæ ad universa Ecclesiæ regna spectabant, in unius nationis Concilio reliquis nationibus non excitis jure dirimi non posse [1].

« Reverendissimi et illustrissimi domini, cum pervenit ad aures nostras, quod in determinatione hujus conventus imperialis tractatæ controversiæ fidei remittantur ad Concilium nationale, etc. animo perpendentes, quam magni præjudicii esset, si controversiæ fidei remitterentur ad Concilium unius nationis, officii nostri putavimus esse, commonefacere dominationes vestras reverendissimas et illustrissimas, ut additio illa de Concilio nationali omnino tollatur, nam perspicuum est, in nationali Concilio nullo pacto posse determinari controversias fidei, cum hoc concernat statum universalem Ecclesiæ, et quidquid ibi determinaretur esset nullum, irritum et inane ; quod si a dominationibus vestris reverendissimis et illustrissimis factum fuerit, ut certe nobis persuademus, quemadmodum gratissimum erit sanctitati Pontificiæ, quæ caput est Ecclesiæ et Conciliorum, ita e contra erit ipsi molestissimum, si secus fieret. Nam clarum est majores seditiones, in controversiis religionis hoc pacto orituras esse, cum in aliis nationibus, tum in hac nostra nobilissima provincia hoc officium noluimus omittere, tum ut pareremus mandatis sanctitatis suæ, tum etiam ut non deessemus officio personæ legati nobis a Sede Apostolica injunctæ. Ratisbonæ XXVI Julii.

« Paratissimus ad obsequia dominationum vestrarum reverendissimarum et illustrissimarum Gaspar cardinalis Contarenus legatus ».

Adductis iis in examen, principes et ordines imperii, qui Romani Pontificis supremos in Ecclesia apices venerabantur, cardinali legato responderunt subjectis verbis :

« Præfati principes et status imperii respondent reverendissimam dominationem vestram promovendo et sanctissimum dominum nostrum papam indicendo, et citra ulteriorem procrastinationem celebrando Concilium universale facillime præcavere posse, ne subortas fidei et religionis nostræ controversias in Concilio nationali tractari et determinari oporteat, id quod omnes hujus imperii Status optant et obnixe rogant. Sin autem Concilium Universale toties pollicitum, et jam a reverendissima dominatione vestra promissum, per Sedem Apostolicam ad effectum suum non fuerit deductum, evidens profecto hujus imperii et nationis Germanicæ necessitas expostulat controversias istas in religione nostra excitatas in Concilio nationali, aut si ne hoc quidem congregari poterit, in alio imperiali conventu, præsente tum et hoc negotium dirigente aliquo legato Sedis Apostolicæ sufficientibus ad hoc ejusdem Sedis facultatibus suffulto concordari ac definiri, etc. Dat. Ratisbonæ XXVI Julii an. MDXLI ».

Evulgavit vero adversus Contarenum cardinalem, quod in nationali Concilio fidei controversias idonee definiri non posse docuisset, blasphema scripta Martinus Bucerus, quibus delirabat, si Catholici ad Lutheranorum partes deficerent, regnum Christi, vi Antichristi et Sathanæ depulsa, apud Germanos instauratum iri, deinde negavit Pontificem caput esse Ecclesiæ et Conciliorum ; assensit tantum :« Delatum olim esse Sedi Romanæ, ut prima esset, et episcopo Romano, ut patriarchas prærogativa auctoritate præcederet » ; cujus hæresiarchæ verba retulimus, ut nonnulli, qui eodem modo Pontificiam auctoritatem extenuare audent, ex his intelligant, quam male cum teterrimo hoste Ecclesiæ sentiant.

29. *Cardinalis Contarenus una cum episcopis Germaniæ reformationem disciplinæ proponit imperatori.* — Cum de restituenda disciplina Ecclesiastica plurimus fieret sermo [1], ac in revocando primævo illius splendore piorum vota summa animorum consensione conspirarent, cardinalis Contarenus legatus celeberrimum episcoporum conventum coegit, ad quos de perpoliendis cleri moribus, adstringendaque solutiore disciplina orationem paræneticam habuit, quam cum Germaniæ præsules scriptis mandari sibique tradi postulassent, ea his verbis concepta proposita est.

« Reverendissimi et illustrissimi domini, cum heri reverendissimæ et illustrissimæ dominationes vestræ frequentes ad nos venissent, ac nos quædam illis exposuissemus, quæ nobis ad reformationem Christianam facere in primis videbantur, petierunt illæ, ut ea quæ a nobis dicta fuerunt, scriptis mandare, eorumque exemplar reverendissimis et illustrissimis dominationibus suis tradere vellemus, ut ea commodius videre et perpendere possent, quare nos, ut eis satisfaceremus, quod heri dixisse nobis visi fuimus, hic quam potuimus breviter scripsimus.

« Illud primum, quod in Domino hortamur et monemus reverendissimas et illustrissimas dominationes vestras, pertinet ad uniuscujusque nostrum vitam et vivendi rationem, in qua danda est opera, ut Deo Optimo placeamus, et fideles dispensatores inveniamur, ac legitimi

[1] Ext. apud Melch. Goldast. to. VII. p. 229.

[1] Ext. apud Goldast. to. II. p. 223.

Dominici gregis pastores : vitabimus ergo primum scandalum omne, ne scilicet populus possit, vel leviter, suspicari esse ullis voluptatibus addictos, aut avaritiæ, aut ambitioni. Vitandus est etiam luxus omnis in epulis, in domus apparatu, vestibus, cæterisque omnibus, quæ solent laicos et universum populum multum scandalizare.

« II. Secundum pertinet ad familiam, ex cujus moribus, si familiares boni fuerint, populus ædificatur, si vero mali fuerint, multum offenditur, et facile conjecturam facit morum episcopi ex moribus familiæ. Idcirco ut copiose admonet Bernardus in lib. I de Consideratione ad Eugenium Pontificem Maximum : « Maxima est adhibenda cura prælato cuicumque in comparanda sibi honesta familia, et in servanda ab omni mali labe et suspicione, imo instituenda, ut ex familiarium conversatione populus instruatur et ædificetur ».

« III. Tertium pertinet ad curam gregis nobis commissi, ad quam maxime putamus pertinere, ut episcopi habitent in locis frequentissimis suarum diœcesum, ubi facile cavere poterunt, et prævidere, si quid labis hujus, quæ grassatur per Germaniam, obrepserit, et confestim in tempore remedium adhibere.

« IV. Proderit etiam habere fidos exploratores in locis aliis, ubi episcopi non habitant, ut per eos certiores fieri possint, si qua fraude adversarius noster eos tentaverit, ac confestim queant providere ac mederi. Visitare etiam diœceses frequenter multum proderit, quo more uti solent imperatores in urbibus obsessis et oppugnatis ab hostibus. Curare etiam ut cultus divinus vigeat in Ecclesiis nostris, et beneficia a nobis conferantur viris probis et idoneis.

« V. Quintum pertinet ad dispensationem facultatum et redituum episcopalium, ex qua magna comparatur invidia apud populum, si viderit episcopus sumptus magnos facere in luxu, apparatu domus et familiæ, pauperes vero negligi ; ideo vitandi sunt omnes sumptus hujusmodi, et pauperes quam maxime fovendi sunt, in eorumque necessitatibus maxima utendum est largitate, hac enim ratione et Deum faciemus nobis propitium, (*nam fœneratur Domino, qui miseretur pauperis,* ut inquit Salomon), et populum nobis benevolum. Ad id enim maximi momenti est facultatum nostrarum dispensatio.

« VI. Sextum pertinet ad disciplinam, et institutionem populi. Comparandi sunt concionatores viri probi et docti, qui possint verbo et exemplo docere bonos mores et orthodoxam doctrinam, qui non sint contentiosi, neque insectatores adversariorum, adeo ne videantur odisse, sed potius amare et optare eis bona, ac præsertim eorum salutem, nam acris insectatio eos irritat et magis pertinaces facit, neque ædificat populum.

« VII. Septimum pertinet ad institutionem juventutis in litteris et disciplinis, qua in re videntur Protestantes nihil prætermittere, sed omnem lapidem movere, ut in suis gymnasiis habeant viros doctos et illustres, quorum fama invitatur juventus Germanica, et præsertim nobiles ad eorum trahuntur gymnasia, ubi imbuuntur simul cum litteris etiam doctrina Protestantium, qua corrumpuntur ipsi ac deinde per omnem Germaniam dispersi alios quoque inficiunt. Idcirco danda est omnis opera, ut apud Catholicos instituantur scholæ et gymnasia, conducantur doctores Catholici vere docti in bonis litteris et disciplinis, qui sint celebres, ut eorum fama alliciantur juventus et nobiles ad nostra gymnasia, ibique bonis litteris et orthodoxa doctrina imbuantur. Ab episcopis etiam admoneantur parentes, ne velint liberos suos institui in gymnasiis. in quibus orthodoxa fides non viget, præsertim cum habuerint scholas orthodoxas paratas.

« Hæc voluimus dominationibus vestris reverendissimis et illustrissimis proponere, ut capita quædam generalia, quibus multa particularia addi possunt pro cujusque prudentia, ut parcamus summo domino nostro Pontifici Maximo, qui nobis mandavit, ut eas hortaremur ad Christianam reformationem, simulque ut fungamur officio personæ, quam gerimus legati (inquam) Sedis Apostolicæ, ad quam pertinet cura omnium Ecclesiarum, ac etiam ut satisfaceremus charitati fraternæ, et illi necessitudini quam compluribus de causis sentimus nobis esse cum hac nobilissima et inclyta vestra natione ».

30. Obtulit cardinalis legatus eamdem restituendæ disciplinæ Ecclesiasticæ formulam Carolo imperatori, quæ tum ipsi, tum episcopis pia et utilis revocando pristino sanctitatis nitori visa est, quæ cum communicata esset concionatoribus principum et statuum Lutheranæ factionis, illi mox, ut a veritatis luce aversi, questi sunt jussos episcopos incumbere ad sectam Lutheranam abolendam, blasphemo ore obgannierunt Catholicæ Ecclesiæ, sed errores et persuasiones humanas sparsas in Ecclesia contra Evangelium (scilicet a Sathanæ administris depravatum); pretexuerunt consensum Ecclesiæ non constare in sæculorum præteritorum, et maximorum hominum, et multitudinis assensione et auctoritate, sed in Propheticis et Apostolicis scriptis (scilicet a novatoribus ad deliras interpretationes distortis) adeoque huic impostorum impiorum consensui se adhæsuros : tum impudentissimo blasphemiæ genere addidere hæc impia mendacia : « Scit Contarenus, qui sint Ecclesiæ morbi, quanta Cœnæ Domini in Missis prophanatio, quantum vitii in invocatione

divorum, quanta labes in cœlibatu Romano, quanta inscitia in populo, qui non recte docetur de Pœnitentia, de Beneficiis Christi, de Fide, seu fiducia accipiente condonationem propter Christum. Videt non solum monasteria, sed ipsos etiam canonum recentium libros plenos esse superstitionum ». Hæc impudenter, et plane Lutherane adversarii.

Demum conclusere his verbis : « Hæc eo recensuimus, ne dissimulatione nostra Contareni scripta probare videamur, et hortamur omnes, ne talibus præjudiciis assentiantur, sed nostra dogmata conferant ad Evangelium traditum in scriptis Apostolicis, et primæ Ecclesiæ exempla ». Hæc illi impostores, quorum fraus tota in eo sita est, ut contrarias Evangelio interpretationes Evangelium dicant, et instar dæmonis ad suadendum scelus divinis oraculis abutantur.

31. Denique principes Protestantes [1] expetiere a Cæsare, ut articuli conciliati, eo sensu quo ipsi scripto explicaverant, scilicet hæretico, promulgarentur, ut auspicatum concordiæ exordium foret, ut legitimum etiam, Christianum ac liberum Concilium (ut aiebant) in Germania celebraretur, in quo religionis controversiæ, secundum verbum Dei (nempe depravatum a Sathanæ administris) exeuterentur : quale autem Concilium legitimum flagitarent, in quo disciplina Christiana reformaretur, imo verius turpissime deformaretur, diserte ipsi his verbis exposuerunt : « Quod vero status consentire debent in ejusmodi Concilium, in quo papa vel sui (qui Protestantium statuum adversarii summi existunt) de religione cognoscendi et judicandi potestatem haberent, id quominus faciant, status justis, firmis et certissimis rationibus permoventur, quemadmodum eas bona ex parte exposuerunt in recusatione Concilii Mantuæ indicti, ad quam rursus se referunt humillime rogantes imperatoriam majestatem, ut istud Statuum propositum necessariis et inevitabilibus causis innixum boni consulere velit, etc. ».

32. *Concordiæ spes evanescit propter obstinationem Lutheranorum.* — Tota spes concordiæ religionis evanuit, ob obfirmatam Protestantium mentem in hæresi, et maxime, quia confirmavit ipsos non parum in pertinacia Franciscus Francorum rex, cum arcanis litteris eos ad arma in Cæsarem concitare niteretur, quod non negat Franciscus Belcarius Metensis episcopus, his verbis [2] : « Cum Cæsar e Belgio discederet, et Ratisbonam peteret, Franciscus de recuperando Mediolano desperans, et de bello prima quoque occasione inferendo cogitans, clam cum Protestantibus et cum Clevensi egit, ut illos adversus Cæsarem accenderet; frustra quidem cum Protestantibus, qui ab imperii fide sibi discedendum non putabant; ea etiam fraude impia idem rex usus est, ut licet persequeretur hæreticos, litteras ad Protestantes principes scribebat, eorum sectam sibi ingratam non esse, hortareturque ne conciliarentur Ecclesiæ. Quare illi Ratisbonæ mense Maio scripsere, ut mitius cum iis ageret, qui ipsorum doctrinam profitebantur ». His consona sunt, quæ Jo. Casa cardinalis Contareni a secretis tradit [1] :

« Contigit tunc quod sæpe in magnis arduisque rebus usuvenit, ut negotium illud Christianæ reipublicæ magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum ac dissipatum sit, id autem magna ex parte factum est malitia fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus Germaniaque pacata crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant. Hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat communis utilitatis causa, non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant, in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eis inserentes. Ut autem astuta hæc consilia rem remorabantur, et ne ad exitum adduceretur impediebant, ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret, finemque disputationi illi ac colloquio faceret. Hoc autem fuit incursus Turcarum regis in Pannoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus, nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum admoveret ad odia extinguenda, et gratiam reconciliandam, sed potius spem (quæcumque erat) malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quintili, ceperunt Germani arma, totosque se ad impetum illum coercendum, finesque suos tuendos contulerunt ».

Quamvis in dicta nullam concordiæ viam reperissent, tamen Cæsar ab illa obtinuit, ut principes Germaniæ, et ejusdem provinciæ liberæ civitates Gulielmum ducem Clevensem inimicum declararent, quia fœdus inierat cum rege Galliæ, et quia absque imperatoris licentia in principatus Geldrensis possessionem se induxerat; decreverunt etiam omnem diligentiam adhibendam esse, ut ducem Sabaudiæ principatui, quem rex Galliæ occupabat, restituerent, etiam armis, si opus esset, et severissimo edicto interdixerunt omnibus Germanis, ne auderent sub rege Galliæ militare, et insuper statuerunt auxilia regi Romanorum præs-

[1] Ext. apud Goldast. to. II. p. 202. — [2] Lib. XXII. num. 54.

[1] Jo. Casa in Vita Gasp. Contareni.

lare, ob bella, quæ cum Turcis semper, et cum rege Hungariæ gerebat.

33. *Dissolvitur Ratisbonensis conventus, qui nec Protestantibus nec Catholicis satisfacit.* — Cum igitur viderent viam concordiæ non apparere cum Protestantibus, duo consilia fuerunt proposita. Unum, ut Protestantes sibi devincirent, et ad æquitatem adducerent, decreto firmare tolerantiam alicujus articuli fidei Catholicæ contrarii. Sed hoc cum a cardinali Contareno legato negatum fuisset etiam antequam Pontifex ei imperasset, ut ista tolerantia non admitteretur, sperantes Pontificem esse concessurum, ad illum scripserunt, ut eam concederet : sed petitionem rejecit, ut asserit Angelus Massarellus [1] : « Cum ex dicti Ratisbonensis conventus sententia a sua sanctitate peteretur, ut a Protestantibus quosdam articulos tolerandos declararet, quoad OEcumenicum Concilium terminaretur et decideretur, id suæ sanctitati, neque secundum Catholicam et Christianam veritatem, neque suam et Sedis Apostolicæ dignitatem concedendum visum fuit; sed potius Concilium quam primum celebrandum illis proposuit. Sane Pontifex ex nullo alio, quam ex Concilii celebratione, pacem populo Christiano, et veræ religionis nostræ integritatem oriri posse arbitratur ».

Secundum fuit legato propositum, quod Pontifex etiam approbavit, videlicet, ut si a Protestantibus bellum excitaretur, fœdus stabile inter Pontificem, Cæsarem, regem Romanorum et alios principes Catholicos firmaretur, de quo sic refert Massarellus [2] : « Legatus Apostolicus, qui Ratisbonam applicuerat, cum variæ concordiæ tractatus, ut dissidium religionis nostræ ad æquum intellectum reduceretur, cum Protestantibus habuisset, nihil tamen pium, vel quod reipublicæ Christianæ expediret, assequi potuit, fœdus tamen Catholicorum inter suam sanctitatem, Cæsarem, Romanorum regem et imperii principes supradictos (Catholicos scilicet), quod alias cardinalis Farnesius nomine Sedis Apostolicæ composuerat, quibusdam denuo adjectis conditionibus die XXIX Julii MDXLI roboravit ».

34. Cum igitur Cæsar discedere vellet, ut arma jam parata in Africam et Algerium inferret, dictam dimisit sequenti recessu [3] :

« Recessus Ratisbonensis MDXLI.

« Carolus, etc. Quia desiderium nostrum semper eo tetendit, et adhuc tendit ad laudem et honorem Dei omnipotentis, ac totius Christianitatis et præsertim in sacro imperio Germanicæ nationis pacem, quietem et concordiam, ut in dissidio religionis negotium ad Christianam concordiam redigeremus, ad præcavendum turbas, quæ hinc nasci possent, ideo electoribus, ac aliis principibus, statibus, hujusmodi deputatorum colloquentium opiniones in scriptis comprehensas, concordatorum et non concordatorum punctorum, non tamen conclusive tradidimus, clementerque petivimus, ut illas perviderent, desuperque deliberarent, nobisque quid sentirent, non solum super punctis circa quæ colloquentes (non tamen conclusive) concordarent; verum etiam super illis circa quæ discordarent, significarent, nobisque etiam judicium suum, quo pacto graves abusus, qui passim in Ecclesiastico et sæculari statu succreverunt, e medio tolli, et ad Christianam emendationem et reformationem conduci possint, communicent, cum clementi oblatione, quod ad promovendum hæc omnia laboribus et diligentiæ nostræ non parceremus, quodque sine dubio legatus Apostolicus ad idem inclinatus esset.

« At electores et alii principes, ac communes status ex gravibus causis, quas in consultando super tam arduo negotio invenerunt, et præsertim ad promotionem negotii, et ad omnes ambages evitandas, nobis dictorum colloquiorum opiniones in scriptis comprehensas obedienter reservarunt, nosque ut advocatum et defensorem Ecclesiæ Catholicæ humiliter requisiverunt, nobisque supplicarunt, ut illas una cum legato Apostolico hanc ordinationem Haganoensis recessus clementer pervideremus, ac una communicaremus, præsertimque puncta, circa quæ deputati colloquentes non tamen conclusive concordarent, summaque diligentia, cum aliquid in illis in sententiis vel in verbis, quod sanctis doctoribus, ac laudabili Catholicæ Ecclesiæ consuetudini contrarium esse posset et juri, examinaremus hujusmodi, et quidquid reliquum abusuum in Ecclesia Catholica forsan reperiretur, emendaremus, corrigeremus, aboleremus, et si aliqua declaratione nonnullorum punctorum vel sensuum obscuriorum opus foret, ut illam adjiceremus : in hisque resolveremus, ac concluderemus : quodque nos cum legato Apostolico resolveremus, amplius omnibus statibus proponeremus, ut nobiscum secundum primam propositionem nostram Haganoensis recessus humiliter concordarent : quodque interim, clementer vias cogitare vellemus ad conducendum Protestantes, ut in aliquibus punctis controversiæ obnoxiis Christiana et æqua media acciperent, vel si illa locum habere non possent, tum per medium Generalis Concilii, aut si illud obtineri non posset, ad nationalem conventum illos legitime convocaremus, ut æqua definitio fieret, quo tandem natio Germanica ad Christianam concordiam pervenire, ac pax et quies in sacro imperio conservari possent.

« Ad hujusmodi communium statuum hu-

[1] In Diario Conc. Trid. Ms. arch. Vat. — [2] Ms. arch. Vat. tom. 3190. p. 207. — [3] Ms. Franc. card. Barber. sig. 2678. p. 112.

miles preces nos clementer consensimus, dictas colloquentium schedulas religionis controversiam implicitam concernentes legato Apostolico tradere et communicare velle, quod etiam statim fecimus, ipsius animum, et quid sentiret, intelleximus primi, et electoribus, et aliis principibus, et omnibus statibus notificavimus.

« Deinde maturo consilio prævio, et urgentibus et justis ex causis, cum omnibus statibus concordavimus, quod colloquentium acta, ut illa celebrata fuerunt, ad omne Christianum Concilium in Germania celebrandum remitti debeant, quemadmodum illa ad Concilium mittemus; quod Concilium, ut nobis legatus Apostolicus promisit, brevi indicetur; si vero id non succederet, quod saltem nationale Concilium legitimo modo indicatur et celebretur. Casu autem quo nullum horum succederet, quod tum communis conventus imperialis, prout infra dicetur, celebrari debeat. Et ut omnes status imperii cognoscere et intelligere possint, quod nos imperii prosperum successum et augmentum promovere semper inclinati sumus, et præsertim, ut hoc negotium religionis dissidio subjacens decidatur et definiatur, ideo omnibus statibus obtulimus, quod in instanti nostro per Italiam itinere, apud sanctitatem summi Pontificis, summa diligentia tractabimus et instabimus, ut hujusmodi generale Concilium quamprimum ad locum opportunum in Germania indicatur, ibidemque celebretur, et casu quo hoc non succederet, de quo non dubitamus, quod tum nationalem conventum modo legitimo convocabimus, indicemus et brevi celebrabimus. Et si nullum istorum obtineri posset, tum intra decem et octo menses a data præsentis recessus conventum imperialem ad locum opportunum indicemus, ipsique personaliter intererimus, sperantes dictas controversias religionis ad definitivam et Christianam concordiam nos reducturos, et omnino tractaturos et conclusuros, quod sacro imperio et illius statibus ad prosperos successus et utilitatem cadere possit : agemus etiam, sollicitabimus apud sanctitatem summi Pontificis, quod ipsa legatum cum sufficienti mandato ad dictum nationale Concilium mittat, vel si illud non succederet, ad dictum conventum imperialem deputaret eo in negotio, usque ad definitivam concordiam.

« Ad hæc una cum legato Apostolico omnibus prælatis injunximus et mandavimus, ipsis per præsentes injungimus et mandamus, quod inter sese ac suos, Christianas ordinationes et reformationes instituant et erigant, quæ ad debitam et salubrem administrationem Ecclesiæ convenientes et idoneæ sint, ipsasque strenue manuteneant, et quoad hoc nulli impedimento vel interpellationi locum dent, quod sese ita facturos dicti prælati nobis et dicto legato humiliter obtulerunt, speramusque hujusmodi ordinationes et reformationes ad definitivam Christianam concordiam religionis dissensionibus subjectæ, præparationem futuras, ad illamque multum commodaturas.

« Et ut ulterius in sacro imperio Germanicæ nationis quies et pax et concordia plantentur et conserventur, ideo volumus ac per præsentes districte mandamus, quod pax Norimbergensis, quæ prius ex gravibus et necessariis causis, quæ tunc temporis ob oculos versabantur, nunc vero multiplicatæ sunt, ad prosperum sacri imperii successum erecta, donec Generale vel nationale Concilium peractum fuerit, vel si neutrum horum succederet, usque ad proximum futurum conventum imperialem, ut supradictum fuit, in omnibus iis punctis et articulis ab omnibus firmiter et inviolabiliter observetur, etc. »

35. Promulgato hoc edicto ad partes hæreticorum inclinare multis visus est Cæsar [1], nec tamen Lutheranorum principum, quibus ad redimendum tempus adblandiebatur, benevolentiam sibi conciliare potuit. Perstrinxit admodum corruptelas ac vitia, quæ in Catholicam Ecclesiam natura humana corrupta invexerat : at horrenda scelera, quæ Lutheranos hypocritas infecerant, pressit silentio defuitque illi animus ad ea comprimenda, spem sceleratam injecit Lutheranis de congregando nationali Concilio, in quo si promissis consentirent exitus, Catholica religio in Germania delenda foret; propter-eaque Catholicorum, qui ægre ferebant religionis causam ab eo non sincera mente defendi, malevolentiam collegit, Lutheranorumque, qui ipsum in Lutheranismum pellicere annitebantur, odia in se asperavit, de quibus cardinalis Moguntinus Pontificem certiorem fecit, administri sui arcanorum participis opera [2] :

« De declaratione data Lutheranis a Cæsare, et quid in ipsa continetur. Ratisponæ.

« Dedit sanctissimo domino nostro Jodot Hoet Filter nomine reverendissimi cardinalis Moguntini litteras credentiales datas Ratisponæ ultimo die Julii MDXLI.

« Statim post lectum recessum Dietæ Ratisponensis, Protestantes in præsentia Cæsaris et regis Romanorum aliorumque Catholicorum principum et statuum in pleno consessu dixerunt, quod Concilium Generale acceptare non velint, nisi illud fiat in Germania, de quo protestati fuerunt.

« Secundo, de non consentiendo in dictum Concilium, nisi omnes errores et abusus corrigantur, et singula reformarentur juxta verbum Dei (impie scilicet ab iis corruptum).

« Tertio, quod neque Sedes Apostolica, neque summus Pontifex, neque illi adhærentes

[1] Apud Pallavic. to. 1. l. IV. c. 3. num. 13. — [2] Ms. Francisci card. Barber. sig. num. 2678. p. 111.

debent esse judices, quia ipsi non fateantur, illos habere aliquam in eis jurisdictionem aut quamvis auctoritatem.

« Protestati etiam sunt publice, quod dictum recessum non acceptarunt, nisi juxta declarationem eis factam a Cæsare, hoc audiente. Talem autem declarationem, qualis sit, ignorant Catholici, vel saltem tunc ignorabant, et ipsa declaratio confecta dicitur et conscripta voluntate et ordinatione ipsorum Protestantium. Neque copia aut conceptum reperitur ejusdem declarationis in privata Cæsaris cancellaria. Minus de ipsa declaratione scitur in publica et imperiali cancellaria (cui præest reverendissimus D. cardinalis Moguntinus) neque (ut fieri solet) ibidem apud Acta consignata est. Consultum foret de ista declaratione intelligere, vel ab ipso Cæsare. Protestantes post lectum recessum, ob quædam verba ipsis non placentia, detinuerunt Cæsarem et regem ultra duas horas, altercationibus inhæserunt, adeo ut Cæsar et rex omnia fere pro Protestantium arbitrio aptare et immutare cogerentur, non obstantibus Catholicorum contradictionibus et optimis rationibus ».

36. *Calvinus ex Ratisbonensi conventu Genevam reversus sibi dominatum arrogat.* — Antequam narrationem Dietæ Ratisbonensis compleamus, non est silentio mandandum, Jo. Calvinum inter alios Sathanæ adjutores ibi convenisse, ut simul cum sociis, et inter illos facile princeps, Catholicam religionem funditus everteret; qui postea ab isto congressu rediens, pro munere a Genevensibus pessimis perduellibus Ecclesiæ, fuit illi civitati restitutus, a qua paucis jam annis elapsis, in exilium pulsus ob causam supra allatam. Hic [1], referente Floremundo Remundo, omnia Genevæ versavit, ut brevi non episcopatum modo illius civitatis, sed etiam dominatum sibi arrogarit, res omnes tam ad religionem quam ad civilem administrationem spectantes suo arbitratu disponens: adeo ut ab omnibus, etiam ipsis reipublicæ primoribus observaretur, ac veluti coleretur. Cujus rei Beza lepidum affert exemplum ejus, qui cum morti jam proximus esset, persuadere sibi non poterat a Deo peccata sibi remissa esse, nisi a fideli illo Dei servo (ita impius illius alumnus execrandum hoc Diaboli membrum vocat) quem toties tam graviter offenderat, itidem veniam impetrasset. Additque Calvinum non semel nudis se gladiis medium objecisse, ac sua tantum præsentia furibundos ac desperatos homines a cæde revocasse : ac, quotiescumque in conventibus suam proferebat sententiam, neminem reperiri ex omnibus, qui vel solo verbo contra mutire auderet. Farellus autem, ut faciliorem Calvino Genevæ exercendæ tyrannidis potestatem exhiberet, alio profectus est.

[1] Floremund. l. VII. c. 19.

37. *Hæretici et quidam etiam Catholici in Contarenum furunt.* — Cum ita novatores ab æquitate et concordia abhorrerent, sparsere tamen in vulgus, Catholicos captasse diffugia, et discussæ pacis culpam omnem in eos detorsere, quos Surius gravissimis hisce sententiis confutat : « Quæ vero causa est, ut Catholici diverticula quærant, cum res nobis sit non fere cum apostatis monachis, et eorum symmistis jam olim damnatarum hæresum buccinatoribus, quos ad suam originem revocasse, vicisse et condemnasse est : scilicet ingentis cujusdam molis est, cum iis in disceptationem venire, qui etiam ante mille annos damnatos errores revocant, et hoc solo triumphant, quod deterrimis mendaciis fascinatam simplicem plebeculam in suas partes traxerunt, quæ si dolos et fraudes illorum posset intelligere, næ illi haudquaquam orbi diutius illuderent ».

Ad dissolvendas horum fraudes, Germanosque in orthodoxa religione confirmandos Contarenus cardinalis legatus Lutheranorum errores merita censura damnavit, ostenditque eos a Catholica Ecclesia dissentire, atque in æternum exitium præcipites ruere, tum episcopis mandata dedit, ut omni cura et labore commissos sibi populos a Lutherana impietate vindicarent, qua pia admonitione novatores veluti phrenetici in medicum exasperati acerbissimis scriptis nomen ejus proscindere, de quibus hæc Joannes Eckius ad Gasparum Contarenum scripsit [1] :

« Bucer, vir pestilens, Acta comitiorum infideliter scripsit, mixtis tot impietatibus ut nullus Catholicorum ferre possit : præter Sedem Apostolicam, cardinales, episcopos et universos Christianos, speciatim te aggreditur, scripturas per te oblatas lacerat. XX Januarii MDXLI ».

« Edidit », inquiebant Lutherani, « censuram, in qua ait, nos a communi consensu Catholicæ Ecclesiæ dissentire, jubet etiam in altera pagella episcopos advigilare, ut genus doctrinæ, quod profitemur, deleant ». De nefariis eorum querelis in legatum atque Romanam Ecclesiam, hæc refert Franciscus Belcarius episcopus Metensis [2] : « Protestantes Contarenum reprehendunt quod principes ad crudelitatem cohortetur, se, quos nunc damnant errores (si dici debeant errores sanctissima Ecclesiæ dogmata ab Apostolis tradita) numquam in posterum probaturos, neque ad eam Ecclesiam, quæ tot vitia defendit reversuros ». Vitiorum nomine intellexere cœlibatum, Quadragesimalia jejunia, Pœnitentiæ et Eucharistiæ sacramenta, divina officia, et alia pia opera, quæ respuunt illi, qui-

[1] Inter Epist. Gaspar. car. Cont. Ms. arch. Vat. sig. num. 3224. Jo. Eckius ad Gasp. card. Contarenum. — [2] Franciscus Belcarius l. XXII. c. 52.

bus sufficit esse nequissimos, et credere se esse bonos. Cæterum non diffitemur, quin irrepant vitia in ordines Catholicæ Ecclesiæ, est enim sagena missa in mare congregans bonos et malos pisces, sed negamus vitia ab ea defendi, ad quæ emendanda editas a Pontifice nonnullas Constitutiones hoc anno inferius visuri sumus.

38. Nec soli Protestantes dente canino integerrimam famam cardinalis Contareni legati laceraverunt, sed etiam Romæ malum murmur de eo percrebuerat, quasi Protestantibus in articulis religioni Catholicæ noxiis cessisset. Audiamus Jo. Casam in Vita ipsius cardinalis[1] : « Accidit hoc itinere (scilicet Lucam versus, de quo inferius) res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret ; cum enim Brixiam ventum esset, civis hujus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsivit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda et a vera ratione aliena, in Germania comprobarit. Cui statim respondit ille, eas esse meras nugas rumoresque prorsus inanes, et quos omnes aures respuere deberent, se nunquam nedum quod esset anceps, sed in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Maximi concessurum adversariis non fuisse ; ac etiam, quæ rata in primis sunt et firma aliter recepturum non fuisse. Non destitit auctor hujus sermonis, sed addidit, rem aliter atque ille putaret se habere, neque enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam ; se namque litteras vidisse, ab ejus Ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent ac verum esse contenderent. Non potuit tunc homo lenissimus se temperare, quin stomacharetur, exclamaretque : Digna vere merces hæc est meorum laborum, si vera sunt quæ narras, statimque ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit Epistolam ad Pontificem Maximum, qua valde questus est de injuria illa sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis deportatum contra dignitatem suam comperisset, rogavitque simul, ut si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta causa non condemnaret, nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset, sperans enim se facile causam suam probaturum, ostensurum laude se atque præmio, non reprehensione aut pœna ulla, ob ea quæ in Germania gessit, dignum esse ». Pontifex, ut auctor Vitæ narrare pergit, de legati justificationibus non solum satisfactionem recepit, sed imperatori ejus mirifico laudatori ob legationem Germanicam summa prudentia administratam, respondit non sibi opus esse suæ majestatis testimonio, ut certior redderetur cardinalem Contarenum legationem summo studio diligentiaque gessisse, quia bene noverat, quantum ex sua legatione existimationis fides Catholica et Sancta Sedes acquisierit, populique voces ejus famæ detrahentes, invidorum blateramenta esse : et ut omnes clare cognoscerent, cum sui animi satisfactione legationem Germanicam absolvisse, Bononiensem legatum creavit. Absoluta vero Dieta Ratisbonensi[1] imperator cum in Italiam descendisset, Pontifex jussit Contareno, ut imperatorem, uti legatus, Mediolanum usque comitaretur, et imperator in solemni pompa, cum qua ingressus est in illam urbem, honores illi singularis existimationis tribuit.

39. *Henricus VIII sua superbia induratus tyrannidem exercet in Hibernos.* — Misisse ad hos conventus Henricum Angliæ regem oratores suos, et priorum scelerum conscientia percitum, de restituenda in regno fide Catholica, ac recuperanda Ecclesiæ gratia egisse, sed nimio sui amore illusum rite expiare crimina detrectasse Sanderus refert his verbis[2]. « Rex Henricus (inquit), jam non aliorum modo, sed propriæ etiam impietatis aliquo modo secundum sæculum pertæsus, ad hæc Ratisbonensia comitia misit Henricum Cnevettum equitem auratum, et Stephanum Gardinerum Wintoniensem episcopum, insignis doctrinæ et ingenii admirabilis virum, partim, ut suam in fidei negotio moderationem certis Germaniæ principibus probarent, qui eum in novo Evangelio assectando tarditatis accusabant, præcipue vero ut cum videret se neque Catholicis neque Protestantibus (propterea quod cum neutris plene communicaret) gratum esse, rationem quamdam cum Cæsare inirent, qua ipsi unitus, et per eum Pontifici Romano reconciliatus, perfectam fidei Catholicæ regulam, qua nihil verius, nihil certius esse sciebat, absque ulla simulatione tandem sequeretur. Et huc quidem adegit illum vis conscientiæ, quam veteres non immerito adæquarunt mille testibus. Cæterum quoniam volebat rex, salvo suæ Majestatis honore, hoc est, absque publica tam contestati criminis confessione, absque pœnitentiæ actione, absque rerum ab Ecclesiis ablatarum restitutione, in unitatem Catholicam recipi, hoc autem et canones vetarent, nec saluti æternæ ipsius consuleret, ista inanis cogitatio ad nihilum recidit, quia gloriam hominum, magis quam Dei adamavit ». Ita illæ tuendæ inanis gloriolæ cupiditate fascinatus æternæ gloriæ spe excidit, ac sempiternæ ignominiæ se infeliciter subjecit, nec levi tamen dedecore in hac vita inustus est, dum uxores ipsius (prima excepta) fidem ipsi violarunt, qui fidem Deo ac primæ uxori violaverat, atque hoc

[1] Pag. 125, 127.

[1] Jo. Casa in Vita Contareni p. 124. — [2] Sander. l. p. 127.

ipso anno Catharinam Hovardam (1) ob stupra ante conjugium admissa, atque adulteria in matrimonio patrata capitali supplicio affecit, prosperitas vero illum male perdidit, etenim ut ait Ecclesiastes[1] : *Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.*

40. Exercuit vero tyrannidem in Hibernos, ac Domini Hiberniæ nomen dedignatus, regis Hiberniæ nomen sibi ascivit, cum cæteri Angliæ reges se tantum Hiberniæ Dominos dixisse viderimus[2], nam Hiberni, cum fidem Christianam a Romana Ecclesia hausissent, Pontifici Romano tantum se subjecerant, dum vero Henricus II Angliæ rex eos bello vexaret, concordiæ causa ad tollenda intestina Hibernorum bella, et religionem constituendam contra potentiorum Hibernorum vim et tyrannidem, Pontifex ex Hibernorum consensu Angliæ reges Hibernorum Dominos constituerat, quo honoris titulo florentissimi bellica laude reges contenti vixerant; cum vero Hiberni Catholicæ religionis tuendæ, et suæ libertatis asserendæ studio restitissent Henrico, ille in eos furorem suum effudit, ac comitum Kyldariæ stirpem ferro pæne delevit, ex quibus Geraldus adolescentulus fuga in Belgium lapsus a Pontifice Leodiensi episcopo commendatus est[3] :

« Episcopo Leodiensi.

« Venerabilis frater, salutem, etc. Intelleximus confugisse in istam tuam civitatem dilectum filium nobilem adolescentem Geraldum, natum et hæredem bonæ memoriæ Geraldi, nuper comitis Kyldariæ de Hibernia, fugientem atrocissimam persecutionem schismaticorum, a quibus genitor, et frater major, ac duo patrui ejus sunt interfecti, et qui non minori nunc crudelitate hujus superstitis vitam persequuntur, quorum casus tam miserabilis, etsi non dubitamus, quin per se satis fraternitatis tuæ animum movere debeat, ut hunc adolescentem, vel potius puerum causa sanctæ Ecclesiæ hæc ferentem omni auxilio destitutum, et in tanto periculo positum in tua civitate foveas et protegas, quia tamen ad hoc officium Summi Pastoris maxime pertinet talium curam gerere, ideo ipsum Geraldum omni charitatis studio fraternitati tuæ commendandum duximus, et quam maxime possumus commendamus ab ea summopere petentes, ut sive ipsi Geraldo tutius visum fuerit in ista civitate ad aliquod tempus commorari, quam alio in tam sæva persecutione discedere velit, pro boni episcopi officio, ac nobilitate generis et animi tui, eum tanquam filium in tua civitate tueri, sive ipse Geraldus ad nos se recipere desideraverit, ut eum pariter omni consilio, ope et auctoritate, et auxilio tuo juves, quo is tuto pervenire ad nos possit, quod tua fraternitate dignum, Deo Omnipotenti ac bonis omnibus acceptum, nobisque, supra quam dici possit, erit gratissimum, quemadmodum hæc plenius cum fraternitate tua aget nostro nomine dilectus filius Theodoricus Hezius, ad quem scripsimus, cujus verbis plenam fidem tua fraternitas habebit. Datum Romæ v Januarii MDXLI, anno VII ».

41. Pontificiis etiam litteris eumdem Kyldariæ comitem adolescentem solatus est Paulus, monuitque, ut se a canonico Hezio regi sineret, qui et conformandis ejus moribus ac necessariis subministrandis præfectus esset : licet vero Henricus immisso exercitu, gravi bello attriverit Hibernos, non defuere tamen viri fortissimi, qui illius conatus retunderent, ac instructis copiis fidem Catholicam nomenque Romani Pontificis tuerentur, inter quos erat Wltoniæ princeps, quem Paulus ad causam fidei Catholicæ strenue defendendam his litteris incitavit[1] :

« Dilecto filio nobili viro Conossio Yneyllo principi Hibernicorum Wltoniæ.

« Dilecte fili, salutem, etc. Litteras nobilitatis tuæ recepimus in vigilia festi Omnium Sanctorum datas, quas dilectus filius Raymundus tuus attulit, estque ipse uberiori suo sermone prosecutus, ex quibus noster animus varie affectus est, nam istam insulam nunc a moderno rege ad tantam impietatem deduci, tanta crudelitate vastari, honoremque Dei Omnipotentis tanta illius sævitia ac feritate conculcari, quo debuimus, dolore intelleximus, at contra cum tuis litteris et dicti Raymundi sermone edocebamur, te simul honoris Dei, ac Romanæ Ecclesiæ, et Catholicæ religionis propugnatorem existere, paternæ charitatis affectu et lætitia exultavimus. Te igitur, fili dilecte, proinde ac meritus es, et laudamus et commendamus in Deo Domino, eique tum gratias agimus, quod te tali virtute ac pietate insignem hoc tempore ad conservationem illius insulæ nobis concesserit, tum preces offerimus, ut eumdem te nobis diu conservet ac prosperet, nos autem de te ac cæteris fidei Catholicæ propugnatoribus eam curam suscepimus, quam debuimus, tuque a nobis petiisti. Quamobrem exhortamur in Domino ipsam nobilitatem tuam, et cunctos Hiberniæ populos, auctoritatem et pietatem tuam

[1] Ecclesiast. c. 8. — [2] Sand. l. I. p. 220. — [3] Paul. III. lib. brev. an. VIII. p. 17.

[1] Paul. III. lib. brev. an. VIII. p. 98.

(1) Catharinæ Hovardæ supplicium annalista noster aliquantulo tempore anticipat. Quanquam enim hoc anno in carcerem conjecta fuit, capitalis tamen sententia nonnisi coacto supremo Angliæ senatu die XXVI Januarii anni sequentis MDXLII dicta est. Eademque demum mulier die XII Februarii capite plexa : Ita Burnetus, *Hist. de la Réforme en Anglet.*, lib. III. MANSI.

sequentes, ut in Catholica religione, quam a Patribus accepistis, et ad hæc tempora constantissime conservastis, perseverare velitis, sicut vobis ac veris Christi fidelibus dignum est : Nos enim, qui istam insulam singulari charitate complectimur, et in vetusto sanctæ fidei cultu conservatam cupimus, nunquam tuæ nobilitati et cæteris sectatoribus pietatis tuæ deerimus, sicut hæc omnia ex eisdem Joanne (nempe Codurio) et Alphonso (scilicet Salmeron D. Ignatii sociis) nuntiis nostris, et Raymundo tuo plenius intelliges. Datum Romæ XXIV Aprilis MDXLI, Pontificatus nostri anno VII ».

42. *Codurius et Salmeron decreti internuntii in Hiberniam.* — Decreti fuere [1] Joannes Codurius el Alphonsus Salmeron S. Ignatii socii in Hiberniam internuntii ex consilio Armachani archiepiscopi, ad lapsas res fidei Catholicæ instaurandas Hibernosque pietate excolendos, nam episcopis pulsis, et parochis improbis intrusis, Ecclesia Hibernica corruptelarum sentibus horrebat, ad quæ tollenda mala missi hi viri Apostolicis virtutibus insignes, commendatique præsulibus, clero, et populo Hiberniæ subjectis litteris [2] :

« Universis et singulis venerabilibus fratribus archiepiscopis, episcopis, aliisque personis ecclesiasticis tam sæcularibus quam regularibus, necnon dilectis filiis nobilibus viris principibus, populis et communitatibus insulæ Hiberniæ, quibus hæ litteræ nostræ exhibebuntur, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum nuper audierimus vestras clades, et in fide Catholica perturbationes vobis ab impietate et crudelitate vicini regni inflictas, sane nos, et pro nostro pastorali officio omnibus Christi fidelibus debito, et pro peculiari in istam insulam amore graviter vestris damnis, tum temporalibus, tum quæ his majora sunt, spiritualibus indoluimus. Itaque salutem animarum vestrarum paterno zelantes affectu mittimus ad vos dilectos filios Joannem Coduri et Alphonsum Salmeron latores præsentium presbyteros doctrina et pietate insignes, nostros et A. S. nuntios, quibus mandata ad vos dedimus super nostra de vobis speciali ac paterna cura, tum etiam non paucas facultates de Christi thesauro concessimus, ut animarum vestrarum saluti commodius consulere possint. Hortamur igitur fraternitates, nobilitates et devotiones vestras in Domino, ut eosdem Joannem et Alphonsum nuntios honorifice ac benigne suscipere, eorumque cujuslibet ipsorum verbis ex parte nostra vobis referendis plenam fidem habere, et in vera Catholica religione, sanctæque Romanæ Ecclesiæ vestræ peculiaris matris obedientia, in qua tantopere cum majoribus vestris vixistis, persistere velitis, habituri præmium constantiæ et pietatis vestræ, temporalium primum bonorum in terris, deinde immortale ac perpetuum in Cœlis. Datum Romæ XXIV Aprilis MDXLI, anno VII ».

43. Cum in Scotiam profecturi essent, Pontifex litteras dedit XXIV Febr. hujus anni cardinali Scotiæ, quibus eos omnibus benevolentiæ studiis excipi atque affici jussit.

De his etiam scripsit Paulus regi Scotiæ, quem Sanderus ait læsum fuisse ab Henrico, cum regis Hiberniæ nomen ab eo invasum est, quod pars Hiberniæ ad Scotum spectaret, et quidem Scotos de Hibernia alias cum Anglis certasse vidimus : rogavit Scotum Pontifex, ut cum internuntii ad promovendam salutem animarum et divini nominis honorem propagandum mitterentur, eos regio studio complecteretur [1] :

« Regi Scotorum.

« Charissime etc. Mandavimus ex parte nostra scribi dilecto filio nostro cardinali Scotiæ quædam super rebus vicinæ tibi insulæ Hiberniæ, quæ nobis ob honorem Dei Omnipotentis, et salutem illorum populorum valde cordi sunt, quasque ad tuam pietatem et gloriam etiam pertinere arbitramur : hortamur igitur serenitatem tuam in Domino, ut ejusdem cardinalis verbis ex parte nostra tuæ majestati referendis, haud minorem fidem præbere velis, quam si nos ipsi cum tua majestate præsentes loqueremur, quod sane post Deum Omnipotentem recipiemus a majestate tua gratissimum. Dat. Romæ XXIV Februarii MDXLI, anno VII ».

44. Ex his internuntiis [2] Joannes Codurius morbo oppressus commissum sibi munus obire non potuit, cujus animam S. Ignatius, objecta illi cœlesti specie in Cœlum ab Angelis efferri vidit, ut Orlandinus his verbis refert [3] : « Pro ejus valetudine cum rei divinæ faciendæ gratia ad ædem S. Petri in Janiculo tacitus properaret Ignatius, medio in ponte, qui Sixti dicitur, intentis in Cœlum oculis, velut a stupore defixus repente constitit; tum ad comitem Baptistam Violam : Referamus, inquit, nos domum, Codurius noster decessit. Creditum ab Ignatio visam, ut antea Horii, sic nunc Codurii, animam in Cœlum intrantem ; ex horarum quippe ratione compertum, ipsum illo temporis expirasse momento, nec sane causa alia fuit, cur intellecto divinitus chari sodalis excessu, domum extemplo repeteret, ac non potius ad aliquod piaculare pro eo faciendum sacrum de more contenderet, quin cum ad Fabrum scriberet, veluti de communis obitu filii, narravit, decedentem Codurii animam a pio viro in oratione defixo, conspectam in Cœlum esse luce coruscam inter Angelicos Choros deportari ». Suffectus est in Codurii locum Paschasius Broetus [4] : cum vero

[1] Orlandin. l. III. — [2] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 97.

[1] Paul. III. lib. brev. an. VI. p. 99. — [2] Maffeius in Vita S. Ignatii. — [3] Orlandin. l. III. c. 20. — [4] Ibid.

ille una cum Alphonso Salmerone in Scotiam, atque ex ea in Hiberniam esset profectus, jamque pii illi internuntii salutem animarum proveherent, interioresque Christi thesauros conferrent, tot insidiis appetiti fuere a schismaticis, ac pæne circumventi, ut post trigesimum quartum diem excedere coacti sint.

45. *Paulus invitat Helvetios ad militandum contra Turcas.* — Inter hæc Solymannus Turcarum imperator, maximos terra marique apparatus instruxit ad Christianum invadendum imperium, cujus nefaria molimina cum formidaret Pontifex, bellicis præsidiis pro immani hoste propulsando comparandis intentus, Helvetios ad sua signa (promissis honestis stipendiis) pellicere constituit, atque ipsos etiam Hæreticos omni paterni amoris significatione verborumque officiis sibi devincire, proposita iis gloria quam in tuenda fide Christi, retundendisque Turcarum conatibus essent relaturi [1] :

« Dilectis filiis Helvetiis tredecim Cantonum ligæ superioris Alemaniæ in Dieta congregandis, Ecclesiasticæ libertatis defensoribus.

« Dilecti filii, salutem, etc. Credimus devotiones vestras non latere ea, quæ crebris nuntiis ac litteris nuntiantur de maximis infidelium apparatibus tum terrestribus, tum maritimis, utque illi innumeris comparatis et jam instructis exercitibus terra Austriam inferiorem, mari autem Italiam, præcipueque in civitates et provincias Sanctæ Apostolicæ Sedis irrumpere, devastare et occupare in animo habeant, ac per eas gradus quosdam sibi facere ad reliqua Christianitatis invadenda ; quam ob rem nos sicut hactenus ad illorum conatus dudum antea prævisos retundendos nihil prætermisimus, quod ad curam universalis Pastoris omnium Christi fidelium pertineret , nunc Nicæam nulla nostræ ætatis ratione habita eundo, concordiamque inter Christianos principes suadendo, nunc classe multo labore et impensa instructa cum cæteris resistendo, ita etiam hoc tempore nihil prætermittere, vel laboris, vel studii, vel officii nostri decrevimus, quo id periculum nobis quidem nunc propius, sed nisi occurratur, simul omnibus mox Christianis incubiturum avertamus : itaque, non desistimus omnes principes Christianos ad pacem adhortari, ita etiam monemus assidue ut salutis communis curam suscipiant, ad defensionem vero nostrarum terrarum, quas una velificatione hostis invadere potest, expedito ac prompto præsidio indigentes, facile ad vestram inclytam ac fortissimam nationem spes nostras convertimus, unde ipsum præsidium sumeremus, nec enim habebamus, quorum magis fidere vel virtuti, vel in nos benevolentiæ deberemus quam vestrum, qui et defensores hujus sanctæ Sedis, et veteri memoria diu optime meriti fuistis : quamobrem non minus in vobis quam aliqui prædecessorum nostrorum sperantes, nec minus quam illi erga vestrum commodum et honorem paterne affecti atque animati, deinceps vobiscum veterem benevolentiam, et primam erga vos charitatem nunquam illam quidem a nobis depositam continuare proposuimus, vestras devotiones studiose requirentes et hortantes, ut si ipsi infideles nostri ac vestri hostes progrediantur, pergantque terras nostras invadere (quod Deus misericors dignetur avertere !) tunc vos pro defensione sanctæ Sedis Apostolicæ et Christianæ religionis, universalisque salutis, vestros milites bona vestra cum voluntate, pro honestis et competentibus stipendiis nobis concedere velitis, quemadmodum vestri majores, atque ipsi cum ingenti vestra gloria anteactis temporibus fecistis, habituri vicissim nos et hanc sanctam Sedem in occasionibus, quantum nobis licuerit, hujus vestri officii semper memores et gratos, sicut hæc plenius tam nunc ex litteris dilecti filii nostri Ennii tit. S. Angeli presbyteri cardinalis Verulani, quem vestri nominis studiosissimum, et apud nos promotorem ac fautorem vestrarum rerum jam inde ab initio Pontificatus nostri habuistis, et continue habetis, quam ex verbis dilecti filii Hieronymi Franchi familiaris et camerarii nostri, quem dedita opera propediem ad vos mittere decrevimus, intelligetis. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum XVII Maii MDXLI, an. VII ».

46. *Turcæ Hungariam vexant.* — Cum pro sustentandis copiis auxiliaribus ærario opus esset, auxerat Pontifex vectigal salis, quod Perusini inique ferentes, rebellionem moverant, verum quinta Junii (deditione nuncupata) ad officium redacti fuere, quorum oratores supplici cultu, ac ritu hoc veniam poposcisse memorat Petrus Paulus Gualterius Aretinus [1] : « Die vigesima nona Junii dum papa iret ad S. Petrum, projecerunt se ad ejus pedes in Porticu S. Petri viginti quinque cives Perusini pullis et longis vestibus induti, et ad collum laqueo apposito, veniam et misericordiam petentes, et reverendissimus Sanctorum IV intercessit pro eis, tunc sua sanctitas absolvit tredecim illorum et remisit. Steterunt postea ante capellam majorem dum Missa celebraretur, et miserandum spectaculum præbuere, numerus duodecim repræsentavit eos, qui auctores rebellionis fuerant ».

Quod ad Turcas vero attinet, non illi hoc anno in Italiam effudere impetus, sed in Hungariam, quam ob funesta Hungarorum dissidia sibi maxima ex parte subjecerunt. Jactarat mira fraude Solymannus , advocatis Hungarorum legatis, qui Constantinopolim superiore anno profecti puerum regem ejus clientelæ commen-

[1] Paul. III. lib. brev. an. VII. p. 129 et 253.

[1] Petr. Paul. Aret. Ms. Vatic.

darant, se eo animo Joanni regnum concessisse ut ad liberos ejus transmitteretur, tamdiuque posteri ejus Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti beneficii memoriam retinerent, proindeque ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se arma sumpturum: dein legatis deferenda dedit puero regi, ac firmatæ amicitiæ et susceptæ tutelæ insignia purpuream auro intertexto regalis cultus togam, et alia munera, sed quæ a barbaro fides expectanda esset, exitus edocuit, cum arma sumpsisse ad puerum regno spoliandum visuri simus. Miserat Ferdinandus rex Cæsaris fratris fultus auxilio novum exercitum in Hungariam duce Rocchandulpho, qui conjunctus Velsio alterius exercitus duci, Budam oppugnavit, partemque murorum tormentis concussam prostravit; sed cum impressionem per murorum ruinas in sequentem diem extraxisset, noctu Budenses ita locum communierunt, ut irrumpentes Germanos vulneribus debilitatos propulsarint. Jam Budenses inedia pressi fessique bello deditionem faciendam ad imponendum tot malis finem decreverant, ac Bornemissa Hungarus prætor in jure dicundo, ardens odio in Joannem Varadiensem regis altorem, pollicitus erat Roccandulpho, se portulam secretam aperturum, si Hungaros milites submitteret, ea lege, ut civium vitæ rebusque parceretur; sed Rocchandulphus inani gloria turgidus, non Hungaros submisit, sed Germanos, ut sibi conceptæ victoriæ famam compararet, quare Bornemissa deceptus, intromissis ducem se præbere abnuit, atque ita Germani viarum ignari a vigilum stationibus detecti contrucidatique sunt, de quo tristi successu Claudius scripsit, quæ a Francisco e Frangipanibus archiepiscopo Colocensi exceperat [1]: « Optarem jucundiora nova, quam quæ hodie hora tertia sunt ex castris regiis allata, nostros videlicet aggressos fuisse per Sturm, uti dicitur, civitatem Budensem die Jovis præterito, et nihil effecisse, amissis et sauciatis circiter octingentis ex nostris, a mœniis repulsi sunt adversariis triumphantibus, quæ res quantum malorum secum trahat, facile patet, et nisi novæ gentes et milites mittantur, Buda nunquam ab istis militibus capietur, etc. Datum Viennæ IV Junii, hora sexta MDXLI ».

Ita obsidio in longius tempus ducta est, donec immissus a Solymanno, qui Adrianopoli substiterat, validissimus exercitus in Hungariam irrupit, ac Ferdinandi exercitus soluta obsidione tumultuaria fuga cæsus est, amissis impedimentis et tormentis bellicis, Pestumque a Turcis captum [2], tantaque immanitate sævitum est, ut nec infirmis, nec mulieribus Turcæ pepercerint, eoque magis clades pudenda extitit quod sine vulnere eam Turcæ pepererint, Christianorum vero capita supra viginti millia in eo bello interempta traduntur.

47. Audita partæ de Germanis victoriæ fama Solymannus, qui incertos belli eventus metuens Hadrianopoli substiterat, confectis magnis itineribus ad spoliandum regem puerum provolavit, defixisque prope Budam castris, varia ditissima munera regi deferenda misit, tum etiam proceres Hungaros aureis torquibus et talaribus togis delinivit, tum legati fallaci narratione addidere, Solymannum non modo regem conservatum velle pro singulari humanitate, sed etiam augendum vetustis regni finibus constituisse; cupere vero regiam prolem intueri, paternamque indolem agnoscere; proditus est imbellis puer a principibus Hungaris, qui cum ad Solymannum regalibus crepundiis exornatum deduxere, ac dum convivio accumbunt, Turcæ per speciem visendæ urbis ingressi, ea potiuntur, civesque ad tradenda arma compellunt, intentato vitæ discrimine, ac tum Solymannus Buda in suam potestatem redacta, quid de puero et proceribus ageret, disputans, demum mitiorem secutus sententiam, non puerum et proceres, ut suadebant purpurati, Constantinopolim in vincula misit, sed reginæ restituto puero, illam ex arce et urbe inermem excedere jussit, ac ultra Tybiscum Lippam (constitutis iisdem nutritiis) puero attribuit in principatum, Ecclesiam vero Deiparæ sacram, sublatis altaribus et sacris imaginibus deletis, ritu Mahometano III kal. Septembris funestavit. Horum malorum causa Georgio Varadiensi episcopo adscripta est, quod spretis monitis Pontificis excivisset Turcas, seque una cum rege eorum potestati commisisset. Hac rerum conversione conterritus Ferdinandus rex, qui nimia ambitione subjiciendæ Hungariæ, illius a Turcis opprimendæ occasionem præbuerat, Solymannum amplissimis muneribus demulcere pertentavit, petiitque oratorum opera Hungariæ regnum sibi a Solymanno concedi, cui superbe responsum est a Barbaro, ut si pacem vellet, totius regni Hungariæ finibus excederet, ac præterea annuum vectigal pro Austria retinenda penderet; mox expeditas copias ad Austriam et Moraviam evastandas immisit, Transylvaniamque in fidem recepit; insignemque Germaniæ cladem intulisset, nisi turgidi deciduis imbribus fluvii barbaricas excursiones cohibuissent. Porro de Hungarici regni eversione, cum proceres palam fastu, insolentia, luxu deliciisque diffluerent, fertur quemdam ex aulicis acute dixisse, nunquam se vidisse vel audivisse regnum ullum quod majore ac Hungaria gaudio atque tripudio perierit: equidem rectissime cum per speciem triumphi hostes exceperint, quorum servituti manciparentur.

48. *Fregosius et Rinconius oratores Gallici*

[1] Ext. in Ms. arch. Vat. sig. num. 1223. p. 31. — [2] Paul. Jov. l. XXXIX. in fine Martin. Bellaius l. VI.

necantur. — Inter hæc dum pronæ in exitum ruerent Christianæ res [1], funesto casu decennales induciæ, quæ Pontifice interprete Niciæ inter Gallorum regem ac Cæsarem sancitæ fuerant, violatæ sunt Cæsareorum, ut ferebatur, flagitio. Cum enim Franciscus rex Cæsarem Fregosium et Antonium Rinconum ad Solymannum oratores mitteret, illi mense Julio prope Ticinum intercepti ac contrucidati sunt, cujus sceleris infamia Marchioni Vastio Insubriæ præfecto adhæsit, id ab eo factum, ut gratiam Cæsaris mereretur, quam injuriam cum non sarciret Cæsar, in eum magno rei Christianæ damno a Francisco rege bellum redintegratum visuri sumus.

49. *Lucensis congressus inter imperatorem et Pontificem.* — Non Pontificio muneri defuit Paulus, ut imminentia mala averteret, subortamque simultatem tolleret, nam cum Cæsar e Germania in Italiam affecta Æstate rediisset Algerianam expeditionem meditatus, ac Pontificem de colloquio Lucæ ineundo pro conferendis consiliis, expediendisque in adversis asperisque Christiani imperii rebus postulasset, ille, licet senio confectus (medicis improbantibus) quod letho se exponeret, si æstuoso itineri, nondum pleno imbre fractis caloribus, a Romano cœlo discedens, se committeret, prætulit salutem publicam ætatis periculis, dictitans honestius occumbere non posse, quam in suscepto pro Christiano populo labore, nolleque infami desidia vitæ cupiditatem extendere : cum vero finem laborum sibi proposuit, ut Cæsarem ad firmissimam pacem cum Gallo rege flecteret, iisque conjunctis Synodum Œcumenicam cogeret, tum ad Lutheranos et alios hæreticos ad officium redigendos, tum ad Turcas retundendos : « Cum sine unanimi », inquit Angelus Massarellus [2], « Christianorum principum assensu, et concordi voluntate, commode nequaquam Concilium celebrari posset, sanctitas sua iterum pacis tractatum, licet toties frustra tentatum, præ manibus sumere constituit, necnon ipsamet, cum parum hactenus tot legatorum missio profuisset, demum Cæsaream majestatem personaliter (quamvis senio jam confecta) neque periculis neque laboribus parcens, adire non dubitavit ».

Discessit itaque Pontifex ex Urbe [3], cui legatum reliquerat cardinalem de Carpo, vigesima septima Augusti, centum quinquaginta equitum ac ducentorum peditum stipatorum turma munitus, atque VIII Septembris Lucam ingressus, præmisit Alexandrum Farnesium cardinalem, qui Cæsarem Genuam triremibus appulsum octavo a Luca milliari excepit, ad portam autem urbis affuere cardinales, atque antistites, et Lucensium patritiorum ordo, qui decima Septembris ingressum sub umbella deduxere ad prætoriam curiam, Pontifex vero ad episcopi ædes templo maximo conjunctas diverterat. Ter Cæsar adiit Pontificem ad colloquia, Pontifex vero Cæsarem semel adiit : apud utrumque Galliæ regis orator questus est de violatis induciis ob Fregosium et Rinconem legatos interfectos : respondit Cæsar, id se ignaro penitus accidisse, eosque simulato cultu nomen suum non esse professos, ac si admissi facinoris auctores indicarentur, eos ad supplicia merita Gallo traditurum. Denique imperator decima octava die Septembris, jam proxima nocte, quia usque ad vigesimam tertiam horam diei cum Pontifice locutus fuerat, Petram-Sanctam versus discessit, quo media jam nocte pervenit ; indeque Lunensem Portum petiit, ad expeditionem Algerianam accessurus, paucosque post dies Paulus rediturus Romam itineri se commisit.

50. In hoc congressu nulla de recessu Ratisbonensi [1], sicuti multi arbitrabantur, fuit contentio, cum imperatoris mens in illius recessus publicatione, ubi locus Concilii assignabatur, et nationale Concilium promittebatur, alia non fuerit, nisi ut Germanis tunc aliqualenus satisfaceret. Imperator igitur pro Germania tria proposuit, sicuti Ardinghellus (de quo paulo inferius loquemur) regi Galliæ significavit, sic inquiens [2] : « Lucæ dum moraretur imperator, tria a Pontifice ob bonum Germaniæ requisivit, scilicet Concilium, fœderis Catholici defensivi, et reformativi confirmationem, et ut sua sanctitas aliquem ad reformandam Germaniam mitteret. Pontifex vero distulit respondere petitionibus imperatoris, usque dum Romam perveniret, quia Lucæ pauci cardinales aderant » : sic Ardinghellus [3]. Actum etiam fuit de pace firmanda cum Christianissimo, et cum de modo stabiliendæ pacis tractaretur, Cæsar Mediolani jure nulla prorsus ratione cessurum constantissime professus est ; se potius libenti animo filiæ suæ, quando duci Aurelianensi regis secundogenito in matrimonio jungeretur, pro dote totam Belgicam regionem concessurum ; interim requirebat, ut rex non discederet ab induciis, quas scissas esse ob necem Fregosii et Rinconii contendebat, quapropter Pontifex celeri cursu in Galliam suum a secretis Hieronymum Dandinum misit, tradiditque ei sequentem Epistolam commendatitiam cardinali Turnonio directam [4] :

« Cardinali de Turnono.

« Dilecte. Mittentes dilectum filium protonotarium Dandinum secretarium nostrum ad

[1] Paul. Jov. l. XL. Martinus Bellaius Comment. l. VIII. Petrus Paulus Gualter. in Diar. Ms. Vat. Bibl. Paul. Jov. l. XL et alii. — [2] Angel. Massarellus in Diar. Concil. Trid. arch. Vat. et aliud Ms. sig. num. 3188. p. 208. — [3] Petrus Paulus Gualt. in Diar. Ms. lib. brev. p. 397. Paul. Jov. l. L.

[1] Pallavic. to. I. l. IV. c. 16. num. 1. — [2] Ms. card. Bernard. Spadæ to. XIII. p. 243. — [3] Epist. Ardinghelli apud Palavic. to. I. l. IV. c. 16. num. 2. — [4] Paul. III. lib. brev. an. VII. p. 423.

Christianissimam majestatem, ei merito mandavimus, ut in primis circumspectionem tuam omni amore inviseret, et salutaret a nobis, eique jucunditatem animi nostri explicaret, qua in dies magis afficimur, quod in isto regno tam utile atque honorificum hujus Sanctæ Sedis membrum tali auctoritate et gratia apud istum regem, tali apud omnes laude vigere perspicimus : quod gaudium nostrum cum merito maximum sit, non minus est etiam desiderium, quo tenemur, nos tibi memores et gratos exhibendi, quamvis tua virtus seipsa contenta est, et omnino a Deo Optimo remunerationem expectat, cum itaque ipse protonotarius jussu nostro tecum collocuturus sit de multis ad universale bonum, et ad nostrum erga istum Christianissimum regem amorem spectantibus, te, fili, hortamur, ut ipsum protonotarium tibi deditissimum benigne et cum fide audire, tuoque consilio et opera dirigere, ac favore et gratia juvare in omnibus velis, sicut amantissime cum maxima nostra satisfactione fecisti, id enim nos maxime cupimus, atque in eo te contendere volumus, ut inter nos et dictam Majestatem omnia ab amore decurrant, quem inter patrem ac filium amantissimos esse convenit, et a circumspectione tua, haud minus quam a nobis, desiderari scimus, quemadmodum hæc omnia plenius ex eodem protonotario intelliges. Datum Lucæ XIX Septemb. MDXLI, anno VII ».

51. Discessurus Luca imperator Granvellanum arcanorum suorum participem reliquit cum Pontifice, ut responsum a Francisco rege Galliæ, quod Dandinus Pontificius internuntius allaturus erat, exciperet. Pontifex vero lapso aliquot dierum intervallo, Bononiam petiturus, indeque Romam, servato vetere more atque instituto Romanorum Pontificum, ut ingressuri iter sanctissimum Christi Corpus in Eucharistico Sacramento in ara subvectili pie adornata sacro comitatu stipatum præmittant, eam provinciam Achilli cubiculario familiari demandavit.

52. *Quænam in illo congressu agitata fuerint.* — Ingressus Romam Pontifex, coacto cardinalium senatu, tria postulata in Lucensi congressu sibi ab imperatore porrecta exposuit : quæ vero illa fuerint, quidve iis responsum sit, constat ex Nicolai Ardinghelli episcopi Forosemproniensis, postea cardinalis, oratione ad regem Galliæ habita, qua illi in eo colloquio transacta ita retulit. Actum est de Concilio celebrando, omnesque cardinales in eam concurrerunt sententiam, omni studiorum contentione quantocyus cogendum; plures insignes urbes propositæ fuere, cum nullius singularis delectui addictus sit Pontifex, omnesque aptæ ad congregandum in iis Concilium, finemque expetitum consequendum idoneæ placeant Pontificiæ sanctitati ; nec ulla privata cupiditate teneatur, an sint in Italia vel extra Italiam sitæ : in Italia quidem Ferraria et Mantua rerum omnium copia affluentes, in quibus etiam præteritis temporibus Concilia sunt habita, recensitæ fuere : extra Italiam vero Cameracum, quod tunc non erat Hispanæ ditionis, et in Germaniæ et Galliæ finibus jacet, maxime accommodatum visum est, at nullum de eo decretum editum, sed tantummodo tres eæ urbes idoneæ pro celebrando Concilio existimatæ sunt : ac licet Mantua lapsis ante annis a duce Frederico negata sit, sperari tamen successorem libere eam in tam pium opus concessurum. Hinc conjicitur Adrianum scriptorem, ex iis tantummodo, quæ vulgo ferebantur, non autem ex authenticis Codicibus, vel ex virorum fide dignorum relatu in sua historia retulisse, videlicet, Imperatorem, dum Lucæ moraretur, Pontificem requisivisse, ut Concilium Tridenti convocaret ; quia hoc Germanis promiserat. Prosequamur reliqua ex Ardinghello.

53. Actum secundo fuit de armorum fœdere confirmando pro defendenda religione Catholica contra Lutheranos, impia tyrannide Ecclesiasticos et populos opprimentes ; deque nummario subsidio in rem bellicam conferendo. Flagitavit tertio imperator, ut a Pontifice internuntius doctrina et pietate spectatissimus in Germaniam mitteretur pro restituenda in clero Germanico morum sanctitate pietateque excolenda ; quod postulatum cum Pontificio officio et æquitati congruat, provocandum in opus sensere cardinales, visumque est illi muneri præficiendum esse episcopum Mutinensem virum conspicuæ virtutis.

54. Reversus interea Dandinus internuntius e Gallia retulit, Franciscum regem altissimo defixisse animo, ulcisci cædem Fregosii et Rinconii regiorum oratorum, ni Cæsar injuriam sarciret ; appellareque Pontificem initæ sequestræ pacis auctorem, ut de violatis induciis ferret sententiam, ac secum arma socialia adversus fœdifragum, uti spoponderat, conjungeret. Ex parte adversa Cæsarei administri expostulavere, ut Galliæ rex nitide pronuntiaret, an pactis induciis stare vellet, utque Pontifex pro officii religione, qua obstrictus erat, Georgii Austriaci patrui naturalis imperatoris, archiepiscopi Valentini, ejusdemque episcopi Leodiensis, qui dum iter per Galliam ageret, Lugduni interceptus, regiæ custodiæ traditus fuerat, cuique rex intentabat mortis terrorem, pro vindicanda suorum nece, liberandi interpretem et actorem ageret. Cæsarem enim illata Fregosio et Rinconio necis culpa omnino immunem et ignarum fuisse constanter affirmabant. Quibus respondit Pontifex, non ita præfracte et acerbe cum Gallo rege agendum, qui Ruthenensis episcopi opera jam ante responderat nullas res novas moliturum, donec Cæsar ab Algeriana expeditione rediisset : sperare enim a Cæsare

cognita re injuriam regi illatam honeste expiaturum : appellato vero eo rege, an vellet servare inducias, an bello certare, non concordiæ viam muniri, sed bello inflammando faces injici ; de quibus etiam Nicolaus Ardinghellus, dum adhuc in aula Pontificia ageret, cum Granvellano et Marchione de Aghilar, ut mitius agerent, gravissime disseruit : profectusque ad aulam Gallicam Pontificio nomine exacerbatum Francisci regis animum delinire studuit, ut bellica consilia abjiceret, multisque humanissimis verborum officiis de Pontificia erga regem benevolentia præfatus, ad emolliendas ejus iras avertendaque impendentia Christiano imperio mala, defugiendamque incitandi in Christianos Turcarum imperatoris infamiam hæc argumenta gravissima explicuit.

55. Pontificia sanctitas perpendit clandestine admodum illatam necem Cæsari Fregosio et Rinconio, ut etiamsi regia majestas ita credat vel norit, non tamen probari possit, ut ab aliis credenda sit. Præterea quamvis toti orbi patefieret hoc scelus Cæsareorum administrorum imperio patratum, Pontificia sanctitas existimat non inveniri rationem injuriæ sarciendæ, qua imperator possit facere satis regiæ majestati, cumque inde postulata pax redintegranda pendeat, Pontificia sanctitas consulit, ut regia majestas actionem postulandæ satisfactionis abscindat : quod si detrectet, exploratum est, data quacumque occasione exasperatos utrinque animos in arma consurrecturos bellumque maximum accendendum ; ex quo innumera mala in corporum et animarum exitium sint emersura : gestum jam viginti abhinc annis bellum inter imperialem regiamque majestates, ac præter multarum urbium eversiones, ac devastationes agrorum, templorum direptiones, Lutheranismum latissime propagatum esse, ut lateat humanas mentes, quando tot populi subornati ab impiis, discissique ab Ecclesia, ad illius gremium sint redituri.

56. Lapsis proxime excurrentibus annis Turca Rhodum suo adjecit imperio, et gemina expeditione Hungariam in suam potestatem redegit, quæ infelicissima damna civilia inter Christianos bella peperere ; iis enim compositis, facile communis hostis propulsatus fuisset. Nullus ergo funestior casus potest contingere, quam si imperator adversus regiam majestatem bellum inferat, aut regia majestas adversus Cæsaream arma moveat ; quorum malorum universo Christiano imperio impendentium maxime se participem futurum negare non potest, cum tamen regii officii religione sit obstrictus ad fidem orthodoxam, remque publicam Christianam defendendam : nam quicumque rerum exitus fuerit, regna et principatus regiæ majestatis in graviora mala conjicientur, quorum finis non sit proxime futurus.

57. Majestas vestra Galliam usque ad hæc tempora a Lutheranæ hæreseos peste vindicavit : at si bellum geratur, periculum maximum imminet, ne hue illa nefaria inficiatur ; cum hæretici Galliæ limiti sint proximi, ac veluti in eadem domo morentur. Turca vero regna majestatis vestræ non invasit, quia longiore intervallo terrarum dissitus est ; vel quia existimat rei suæ conducere, colere amicitiam regiæ majestatis, ac Cæsarem bello appetere : at si ad provincias Galliæ propius accesserit, sævitiam tyrannidis illius experietur Gallia ; ac si potentiam Turcicam augeat vestra majestas, illam contra filios regios amplificatura et concitatura est.

58. Sed longe gravius malum aliud accedit, si vestra majestas bello Cæsarem lacessat, non ut antea bellum inter ambos geretur, sed Turca tertius se conjunget, expeditionemque ducet ad reliquam Hungariam sibi subjiciendam, ac vestra majestas maximo se flagilio devinciet, ac maximam infamiæ notam inuret regio nomini, non tantum ex pacto fœdere cum Turca, sed etiam ex illo ad devastandas Christianas provincias concitato ; ex quo Pontificia sanctitas gravissimum traxit dolorem , quod vestra majestas adeo sui nominis et prædecessorum gloriam contaminet, religionem proteral, ac optimam suam indolem pervertat.

59. Ad propulsanda igitur tam ingentia mala proxime imminentia, tum publica, tum privata, regiæ majestatis idonea comparanda sunt remedia, quæ cum sanctitas Pontificia revolveret animo, censuit, pro sustentanda collabente re Christiana inducias non sufficere, sed firmissimam pacem instaurandam ; quæ quidem felicissime sanciretur , si imperator Mediolanensi principatu cederet ; sed licet Pontifex in Lucensi colloquio ad id flectere Cæsarem pertentarit summa contentione pro bono reipublicæ Christianæ, semper tamen repulsam passus, cum imperator vereatur, ne regia majestas parto Mediolanensi principatu, conversis rebus, animum adjiciat ad alias provincias Cæsareas sibi subjiciendas, tum ne ipsi ex Hispania per Italiam iter habituro, in Germaniam itinera intercludat. Cum itaque hæc pacis conciliandæ ratio in opus provocari non posset, alia occurrit Pontificio animo, si primogenita filia imperatoris cum Belgio et Batavia dotalibus duci Aurelianensi in matrimonio collocaretur , cujus dotis dignitas vel amplitudo ducatum Mediolanensem æquaret vel superaret ; regnumque Galliæ conjuncta illa veteris Galliæ parte latius propagaretur ; cujus rei ad exitum perducendæ rationem non difficilem Pontifex opinatur, atque ita factum iri satis ampleque regiæ majestati.

60. At quia objici potest, hactenus Cæsarem illato de his sermone verba inania, et fuco

plena dedisse illusisseque regiæ majestati, paciscque involutæ actione inducta, multos proceres a regia amicitia divulsisse. Respondet Pontificia sanctitas, ita se rem transacturam, ut regia majestas non se lactatam verbis conqueri possit; nec Dei gratiam, quæ in necessariis non deficit, defuturam, ut adeo necessaria Christianæ reipublicæ adeoque a piis expetita pax conficiatur : muniri vero illi viam posse si archiepiscopum Valentinum ab omni culpa purissimum et immunem regia majestas pristinæ restituerit libertati; non constare a quibus nex illata sit regiis oratoribus; an Cæsar vel illius administri consenserint? Archiepiscopum vero insontem, sacris ordinibus initiatum, affectæ ætatis, qui nulla unquam injuria regiam majestatem violarit, contra fas detineri in carcere, ut pro Fregosio et Rinconio cæsis pœnas luat, universo orbi patere ac divina et Pontificia jura inde infringi; absit ut regia majestas tanta macula nomen regis Christianissimi inficiat : perpendat illa quanta mala ex redintegrato bello sint emersura, quam sint incerti funestique bellorum exitus, et quantæ spes, et quanta bona ex instaurata pace, et contrahendo inter ducem Aurelianensem, et primogenitam Cæsaris matrimonio affulgeant et adolescant : ad quæ promovenda Pontificia sanctitas paratissimam se offerat ex addictissimo erga regiam majestatem animo.

61. Dimissus est e custodia post aliquot menses Valentinus archiepiscopus, gestoque ancipiti et funesto bello satiata plurimo sanguine horum principum ira, pacem redintegratam, nepte Caroli Cæsaris filia cum Belgico principatu dotali desponsa duci Aurelianensi visuri sumus suo loco. Addemus Ardinghellum cum Francisco Galliæ rege pro celebrando Concilio egisse, cum illud maxime foret necessarium, non tantum pro Germaniæ Lutheranis ad castra Ecclesiæ revocandis, sed etiam pro Gallia ab incendio hæreseos futuro vindicanda, cum flammarum impiarum globi Parisios usque et regiam Navarræ aulam volitarent, quæ nisi torrentibus sanguinis Gallici effusis extinguendæ erant.

62. Maxima rerum, quæ in Lucensi congressu inter Pontificem et Cæsarem agitatæ sunt, versa est de celebrando Concilio, cui apparando cum incumberet Pontifex exeunte mense Julio, ut referunt Acta Consistorialia, de abrogandis Romanæ curiæ corruptelis, perpoliendisque moribus egit ex consilio cardinalium, Romamque reversus Septembri devexo, cum Gasparem cardinalem Contarenum ex Germanica legatione et Ratisbonensi conventu reversum, in Consistorio audivisset de tribus a Cæsare postulatis, nimirum de Concilio ac de loco deligendo, de instauranda morum puritate, deque fœdere Catholico adversus hæreticos sanciendo, ad cardinalium senatum retulit.

Incubuisse etiam in id opus ineunte anno flagrantissimo studio, hortatumque esse reges, ut pari animorum consensu Concilio celebrando operam conjungerent, refert Massarellus :

« Non omisit Pontifex Christianis principibus suadere. At quia hujusmodi celebratio ob temporum malignitatem, tunc impossibilis fore videbatur, ne interea Christiana respublica omnino pessum iret, sanctitas sua Ecclesiæ reformationi alia via vacandum decrevit; quapropter decem ex sacro cardinalium senatu, doctrina et morum gravitate præstantes viros, qui ejusmodi negotii curam assumerent, delegit, dieque XIII Februarii convocatis quamplurimis prælatis, eos monuit, ut ad eorum Ecclesias proficiscerentur, residentibus liberam collationis alternativam, et contra exempto procedendi facultatem concedens, nonnullasque pro Romana curia in proximis moderanda die XVIII ejusdem constitutiones edidit ».

Exeunte vero anno Pontifex in ea cura defixus, ut optima consilia pro re Christiana restituenda expediret, cardinales omnes ex variis regnis ad Romanam aulam evocandos decrevit, quo argumento litteræ ad Galliæ regem datæ XVII Decembris, quibus rogatus est, ut Gallos cardinales sineret ad Pontificiam aulam accedere pro rerum gravissimarum muneri Pontificio incumbentium mole sustinenda : Cæsarem quoque monuit ut regnorum suorum cardinales, exceptis Toletano et Hispalensi archiepiscopis cardinalibus, quos moderandæ publicæ rei Hispanæ præfecerat, proficisci Romam sollicitaret. Adjecit etiam cardinalium senatui viros doctrina et probitate insignes Gasparem Compostellanum archiepiscopum ad Cæsareas preces, necnon Michaelem de Sylva Lusitanum episcopum Vicensem, de quo regem Lusitaniæ II Decembris certiorem fecit. Decrevit etiam ad regem Romanorum internuntium Verallum prudentia et scientia insignem virum pro re Catholica in aula regia promovenda, quem inter alia his monitis instruxit : « In conversationibus tuis non ita omni spiritui credas, sed juxta præceptum divi Jacobi, velox sis ad audiendum, tardus ad loquendum, et disputationes, præsertim in materia fidei, evites, et quæcumque videris et audieris, nostra cognitione digna, diligenter observes, ac de omnibus nos, sive per ordinarios, sive per alios quoscumque tibi oblatos fideles cursores, certiores reddas, et si quando res ita exigat, etiam per proprium nuntium, et immutatis litteris, quas ziphras vulgo appellant ». Demandata illi maxime est ea provincia, ut una cum Morono Ferdinando regi ostenderet Concilium in Germania sine discrimine ob hæreticorum insidias celebrari non posse. At de his hactenus.

63. *Calvini præfectura Genevæ.* — Porro

Calvini reditum ad urbem Genevensem incidisse in diem decimum tertium Septembris præsentis anni Floremundus Ræmundus asserit; quem diem Genevenses tanquam primum Calviniani pontificatus signo notant. Hic itaque Genevam reversus ita omnia versavit, ut brevi, licèt sacris non initiatus, non episcopatum modo, verum etiam dominatum sibi arrogarit, res omnes tam ad religionem, quam ad civilem administrationem spectantes suo arbitratu disponeret. Hanc perditi hominis temeritatem diserte deplorat præfatus auctor, celebre illud divi Cypriani monitum in medium primo proferens : « Quomodo ille pro pastore agnosci potest, qui vivente legitimo pastore ordinariam habente successionem, a seipso cœpit, ac nemini successit? Non ignorabat Calvinus quid de ipso Lutherus senserit ac dixerit : « Etiamsi (inquiens) homines isti, qui sine ulla vocatione « ministerio se ingerunt, sanctissimi essent, ex « eo tamen quod non vocati se ingerunt, mani« festum est, quod ad docendum a diabolo missi « sunt ». Sed Calvinum ipsum idem dicentem audire operæ pretium est : « Ne homines (in« quit) inquieti ac turbulenti temere se ad do« cendum vel regendum ingererent, nomina« tim cautum est, ne quis sine vocatione « publicum in Ecclesia munus sibi sumat ». Ipse nihilominus non modo se ipsum ingessit, verum etiam episcopum, adeoque caput novæ Ecclesiæ constituit : qui licet ab ipsa Catholica Ecclesia sacerdotalem characterem suscepisset, tamen ab ipsa deficiens, eumdem perdiderat. De hoc munere sibi temere arrogato aliquando interrogatus, aliud responsum exsculpere non potuit, quam id, quod olim Donatistas S. Augustino dedisse ferunt, scilicet moris quidem in Ecclesia fuisse, ut ministri ordinaria quadam via ad munus id vocarentur; sed tum cum Ecclesia esset visibilis, et ad divinæ legis normam instituta, se ideo, cum nequaquam talem, sed penitus corruptam ac depravatam, imo sine ulla Ecclesiæ forma invenerint, ministerium suscipere, atque ad id alios vocare necessario coactos esse. Ergo nullus amplius (inquit Espencæus) in orbe fuit Christianus? Ergo Ecclesia id unum egit, ut infernum civibus impleret? Ergo ante quindecim annos veritas orbi illuxit ? » Verum si a supremo rerum omnium moderatore ac Patre luminum hujusmodi veritatis radius emissus, post tot sæculorum curricula, alicujus reformatoris mentem adeo collustrasset, ut sedentes in regione umbræ mortis, ipso duce, in lumine veræ fidei ambulare inciperent, profecto non crapulæ, non impudicitiæ, non iracundiæ, cæterisque vitiis deditum hominem divina elegisset sapientia, quæ in malevolam non intrat animam.

Sed ad expeditionem Algerianam, de qua antea illata est mentio, revocanda est oratio.

64. *Infelix Caroli V expeditio Algeriana.* — Imperator igitur consumpto idoneo tempore [1], lapsaque commoda navigandi tempestate, contra Pontificis et Andreæ Auriæ peritorumque rei maritimæ consilium, mense Octobri navigationem susceperat, quo fere tempore in Africo mari, velut in suo imperio maxime furunt venti. Fuit Algerium olim Jubæ regia, a Romanis Cæsarea Julia vocata, ac tum piratarum Turcarum arx erat fortissima, ex qua illi ad Hispaniæ littora excurrebant, continuisque grassationibus maritimis Hispanos adeo attriverant, ut a portu Narbonensi ad Gades sublata navigatione, dispositæ essent certis intervallis speculæ, ad hostium irruptiones explorandas : urgebat etiam Cæsarem gravis cura, ipsius famam a multis lacerari, quod Solymanno irrumpente in Hungariam, atque Austriæ imminente, ipse fugam corripuisse in Italiam videretur, cum potius universas Germaniæ vires in Solymannum educere debuisset; eam itaque jacturam nominis insigni opere sarcire meditabatur. Solvit e Lunensi portu cum triginta quinque navibus rostratis, quibus plura millia Germanorum lectissimorum et cohortes Italicas, quibus præerat Camillus Columna et Augustinus Spinula, imposuit, moxque instabiles venti obstentatæ serenitatis fidem fefellere, ac post varios errores, ad majorem Balearem appulit, ad quam Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus, cum pluribus triremibus onerariisque navibus Italicis centum et quinquaginta applicuit. Expectabatur ex Hispania Mendozius cum classe, sed reflantes venti illius navigationem disturbarant : non diffisus tamen illius diligentiæ quod compendio, occasionem tempestatis secutus, Algerium iturus esset, ventis vela dedit, ac prope Algerium Mendozianæ triremes illi se conjunxerunt, et significarunt classem, in qua erant Cantabricæ Belgicæque naves magnæ supra centum, cum gravi navium minoris alvei multitudine subsequi, qua equitum peditumque totius Hispaniæ flos vehebatur, cum vero maxima exploratæ victoriæ spes esset, si Cæsar cum Germanis et Italis impressionem in Algerium faceret repentinam, antequam vires hosti crescerent, nam Alnagas Algerii præfectus ad paucos milites præsidiarios redactus erat, nam plures in navali pugna Mendoziana ceciderunt, plures cum Dragucha archipirata in Corsica ab Auria et ab Aurianis fuerant deleti, tum maxima copiarum Turcicarum pars ad Sripheum interioris Mauritaniæ regnum in auxilium contra Lusitanos submissa fuerat. Verum Cæsar Hispanos expectare voluit, ut victoriæ laudem cum iis communicaret, et universis admotis viribus Barbari facilius opprimerentur. Paratis distulisse nocuit, consumpto enim frustra biduo

[1] Paul. Jov. l. XL. et Franc. Belc. l. XXII. num. 56.

ingressus est Algerium Assenagus, qui Sardus patria erat, ac religione ejurata impietati Mahumeticæ se addixerat, quem cum maximis pollicitationibus pellicere ad se irrito successu pertentasset, atque impetu in urbem assilire Italis, Germanis Hispanisque in suos ordines divisis appararet, mutato repente cœlo, gelidus ac procellosus imber effusus, prima noctis vigilia milites maximis affecit incommodis, ut extinctis funiculorum ignibus, et madefacto pulvere sulphureo, trementesque algore, ac semivivi, irruentibus Turcis trecenti fuerint trucidati, quanquam postea hostis fortiter repulsus sit. Tanta vero in mari ab adversis ventis in classis Christianæ exitium conjuratis tempestas concitata est, ut naves abruptis funibus anchorariis adverso concursu frangerentur, paucissimisque horis centum quadraginta navigia, quæ sine remigio quadratis velis agebantur, perierint, ac littora fragmentis navium, hominumque et equorum cadaveribus sternerentur, quindecim etiam triremes allisæ sunt littori, cum vectores rabiem maris effugerent, ac longe plures periissent, nisi calamitas virtute victa fuisset.

65. Aucta est terrestris exercitus infelicitas ex commeatuum defectu, ex imbrium alluvione, ex fœditate luti, ex tabernaculorum eversione [1], ut nulla requies capi a fessis posset, projecti vero naufragio in littus immaniter a Barbaris trucidabantur, adeo ut in mancipia nollent eos recipere, et avaritiam crudelitate vincerent. In tantis malis enituit Cæsaris constantia, ut qui nullam in Deum stultam vocem fuderit, sed potius perceptis sacramentis placare studuerit, ac mirabili alacritate cuncta munia providentiæ militaris ac humanitatis explevit, maxime in saucios, quos in tentoria, quæ superfuerant, referri foverique mandavit, cumque periissent naufragio cibaria, equos jugales, tum militares, ad subveniendum inediæ distribuit, ligna vero ex naufragii fragmentis ad excitandos ignes abunde suppeditata fuere. Licet vero duces censerent Algerium expugnari posse, post tot incommoda exercitum objicere discrimini bellico detrectavit, solvitque obsidionem, quem discedentem hostes fatigarunt, ac in ægros debilitatosque vulneribus, a nostris, quos metus occuparat, destitutos, sævierunt. Post tridui iter substitit exercitus in Riparæ urbis antiquæ ruinis, quæ non inutile munimentum adversus Barbarorum audaciam præbuere. Cumque venti quievissent, ac mitiores fluctus mare ageret, exercitum navibus imposuit, quæ cum non sufficerent, militares equos, quamvis generosissimos, in mare deturbari jussit Cæsar, ut gregariorum et lixarum saluti consuleret, quæ dum fierent, nova tempestas priore vehementior inhorruit, ac secutum est aliquod navium naufragium, demumque Siculis et Melitensibus triremibus ab se dimissis, Cæsar ad Baleares insulas, deinde ad novæ Carthaginis portum incolumis appulit, ac in tot adversis invicto animo seipsum constantem præbuit. Opinati sunt viri pii tot adversa passum Cæsarem in Africa, et Ferdinandum regem in Hungaria attritum a Turcis, urgente eos divina vindicta, cum in Ratisbonensi conventu politica sua commoda frustra efficta, religioni Catholicæ contra Lutheranos defendendæ prætulissent.

66. *Irrepit hæresis in Navarram.* — Irrepsit e Germania in Galliam Lutherana impietas, a Gallia in Navarram. Extant vero litteræ hoc anno datæ a Pontifice ad Margaretam reginam Navarræ, quibus de studio pietatis commendatur, ex quo colligitur, licet ea antea hæreticis fuisset erroribus irretita, deinde eos damnasse, ac Catholicam religionem excoluisse [1] :

« Reginæ Navarræ.

« Charissima, reversus nuper ad nos dilectus filius Hieronymus Dandinus secretarius noster, ea, quæ semper de tuæ serenitatis pia protestatione et filiali amore erga nos et hanc sanctam Sedem, apud Christianissimum tuum fratrem et omni laude præstantissimum regem exhibitis, audieramus, seu potius omnibus in rebus perspexeramus, cuncta certius nobis affirmavit et exposuit. Itaque cum essemus antea singulari ac paterna charitate erga serenitatem tuam incensi, tantum adjecimus postea ad nostrum de tua inclyta virtute, prudentia pietateque judicium, quantum hæc ipsa tua erga nos officia, seu potius beneficia, tum vetera, tum recentia postulabant. Agimus igitur serenitati tuæ de omnibus gratias, hortaturi eam ad persistendum in cœpto cursu pietatis, quo magis et ipsæ tuæ actiones tua sponte profectæ, et chariores nobis fuerunt, et arctiori vinculo paternæ charitatis nos tuæ serenitati devinxerunt, cui nos etiam, perinde ac debemus, novam affinitatem cum nobilissimo principe nuper contractam, etsi hoc officium jam per nuntium isthic nostrum executi simus, tamen iterum ex animo gratulamur, Deum Optimum humiliter deprecantes, ut hunc amoris et communicationis vestræ nexum ad utriusque partis consolationem, totiusque Christianæ reipublicæ commodum prosperare dignetur, etc. Datum Romæ apud S. Marcum XV Julii MDXLI, anno VIII ».

67. *Rex Lusitaniæ imperatori Abyssinorum auxilium præstat contra Turcas.* — Hoc anno [2] Joannes III, Lusitaniæ rex, ad fulciendum Abyssinorum imperium, quod Turcicis armis a Gradaamete Adelis ac Zeilæ tyranno, Christianorum hoste infensissimo, Solymanni imperatoris stipendiario, concussum erat, maximaque ex

[1] Surius in Comm.

[1] Paul. III. lib. brev. an. VII. p. 368. — [2] Joannes Petrus Maffeius Indiarum l. XI.

parte occupatum, ita ut in interiores Abassiæ regiones Claudius imperator se subducere cogeretur, auxiliares copias transmisit præfecto Gammæ, Stephani Gammæ proregis Indiarum fratre, sed illæ numero exiguæ, licet magno tormentorum bellicorum numero instructæ, quæ tamen opportuno subsidio fuere, cum Abyssini detonantes sclopis Turcas non ferrent. Conjunctus porro Abyssinis copiis Gamma mense Junio, reginamque Elisabetham Claudii matrem ducens in castra, munitas arces duas Zailano tyranno ademit, et plures populos, qui defecerant, ad Abyssinum imperium revocavit : adversus illum imperatori se conjungere meditantem Gradaametes Mahometanorum maximis copiis succinctus occurrit, numerum exiguum Lusitanorum spernens, sed conserta pugna, vim tormentorum bellicorum non tulere, equi mox in fugam aversi, et Gradaametes pila plumbea in femore ictus vitæ periculum adiit, atque a suis in tutum ex acie eductus est, quem effusa fuga mox Barbari sunt secuti, magnaque deleti strage. Redintegato dein iterum prælio par eventus fuit, imo lætior, Mahometanis castra opima gaza referta deserentibus ; plura dein oppida, qua vi, qua deditione in Abyssini potestatem redegit. Interea Gradametes a Zebitano præfecto Turca, auxilia adversus Christianos imploravit, atque ab eo mille Turcas sclopetarios, et tormenta curulia decem recepit, qui iis auxiliis instructus Lusitanos ferri ac plumbi procella stravit, Abyssinosque in fugam avertit. Interceptus est in fuga Gamma saucius, atque ob defensam rem Christianam probris oneratus, deinde virgis cæsus, deinde per castra raptatus ad ludibrium ; postremo omnes injurias et cruciatus invicto pro Christo animo perferens a Mahometano tyranno impudenti iracundia elato regiis manibus obtruncatus est, caput Gammæ præcisum, et cum eo duodecim primarii ad Solymannum Turcarum imperatorem dono transmittuntur ; de his rebus Claudius imperator ad Indiæ proregem litteras dedit, in quibus Gammam Christi martyrem appellare non dubitavit. At non diuturna fuit Mahometani tyranni felicitas, nam cum fastu elatus Turcas stipendiarios dimisisset, ac circa fluenta Nili securus vacaret deliciis, a Claudio imperatore Lusitanorum reliquiis stipato, nil tale metuens, prælio appetitus est, atque plumbea glande a Lusitano confixus interemptus est.

68. Mahometani fugati vel concisi castra cum tormentis et bellico apparatu direpta dimiserunt, tum magna Christianorum utriusque sexus multitudo e servitute dira in libertatem vindicata. Ita cæso tyranno, recuperata amissa oppida, populique, qui desciverant ad tyrannum, in pristinam fidem rediere. Parta hæc insignis victoria est de Mahometanis proximo anno ante sacrosanctæ Hebdomadæ festa, quæ et Paschali ritu Æthiopico, ita a rege celebrata memorat Maffeius ; « Tam insigni parta victoria Claudius in iisdem locis anniversarias sacrosanctæ Hebdomadæ Ferias admirabili pietate celebravit, quamdiu Corpus Domini clausum in sepulchro adservatum est, atratus et squallidus vetere gentis more, nihil omnino gustavit, nec pedem e templi foribus extulit. Idem a regina matre et proceribus factum. Nec minore cæremonia studioque Paschalia deinde peracta mysteria, elotis per confessionem sordibus animorum, salutaris Agni cibo refecti summi atque infimi. Ad extremum agmine composito collucentibus undique ceris, cum solemni pompa supplicationem obiere ». Ex hoc Lusitanorum cum Abyssinis adversus Mahometanos fœdere sumpta est deinde occasio, ut de conjungenda Abyssina Ecclesia cum Romana ageretur, de quibus postea suo loco disseretur.

69. *In America fides propagata : templum S. Philippi Agyrensis in Sicilia insigni miraculo illustratum.* — Propagabatur sensim eodem tempore Catholica fides in America, constitutamque fuisse in Peruvia episcopalem sedem hoc anno docent Consistorialia Acta [1] :

« XIII Maii MDXLI. Erexit ad supplicationem imperatoris oppidum de los Reyes in provincia Peru, in civitate, quæ de los Reyes nuncupetur, (et mox) quæ Ecclesia subsit jure metropolitico Ecclesiæ Hispalensi, et cum dotatione ducentorum ducatorum ex redditibus ad ipsum regem spectantibus in ipsa provincia ».

Claudimus hunc annum insigni miraculo, quod refert Surius his verbis [2] : « Est in Sicilia templum Philippi (1), qui fuit Petri Apostoli discipulus, et ab illo missus in Siciliam, ad quod quotannis eo die, qui illi sacer est, multi a dæmonibus liberantur. Anno salutis MDXLI, ducentæ pæne fæminæ ad hoc templum expulsis tetris spiritibus curatæ sunt ».

[1] Alex. Far. in act. Consistor. — [2] Sur. in Comment.

(1) S. Philippus, cujus sacra lipsana per hos annos in Sicilia dœmonibus ab obsessis corporibus pellendis virtute pollebant, ipse est S. Philippus Agyrensis apud Siculos summa religione cultus, et nomine expulsoris dœmonum ibidem insignitus. Porro vir iste sanctus, non diaconum, ut Surius et ex eo annalista comminiscitur, at sacerdotem egit, ut ex duplici ejus Vita a Cajetano in opere de SS. Siciliæ vulgata discimus. An vero S. Petri apostoli discipulus sub Nerone passus sit, ut auctor prioris Vitæ qui sub nomine S. Athanasii Alexandrini se tegit, affirmat ; vel potius sub Arcadio imperatore, ut Eusebius monachus alterius Vitæ scriptor maluit, incertum est. MANSI.

FINIS TOMI TRIGESIMI SECUNDI.

Barri-Ducis. — Ex Typis CŒLESTINORUM. — BERTRAND.

